

પેશાબનાં ભયંકર દર્દો માટે

જગમશહુર

દવા

“ગોનોકીલર” (રજીસ્ટર્ડ)

એક

અબ્તયબ અને

ચમત્કારિક ઇલાજ.

ખરીદ કુત્તી વખતે દરેક
પેકેટ ઉપર પ્રખ્યાત કુકડા
છાપ ત્રેડ માર્ક જુઓ.

“ગોનોકીલર”- પેશાબ અને ધાતુના દરદો
માટે આખી દુનીયામાં પ્રસીદ્ધ થયેલ એક જ ખરે
ખરી અસંખ્ય અને સચોટ, ગમનાણું દવા છે

નીચ વર્ષનાં જુનાં અતુલની ઊંચટની એક
અજમ કૃતિ છે. ધહેલે જ નિયમે તેના/ચમત્કાર
ગી- ગુણનો પરચો બતાવે છે. હજારો દરદીઓ
તેનો ચાલ લઈ પ્રશંસા કરી રહ્યા છે.

ગમે તે કાગળથી લાગુ થએલ તુરતનો અથવા
જુનામાં જુની પ્રમેદ (પરખીઓ) અપનામાં તથા
પેશાબમાં જતી વાત તથા જતી રસી, થતી
સખત બળતરા, ગિપું ગિપું તથા અટકી અટ
કાને થતો પેશાબ, મુત્રાશયમાં આવેલો સોજો

તથા થએલો જખમ તથા આંખોનાં પ્રવરના ભયંકર રોગો વગેરે પેશાબને
લગતા તમામ દેહિ જડમુગથી નાશ કરે છે. પીચકારીઓ કે ઇન્જકશનો લેવાની
બીરકુન જરૂર પડતી નથી.

૫૦ ગોળીની એક બાટલીની કીમત રૂ. ૩. ૦૦ (વી પી ખર્ચ જુદું)

આક્રીક અને પગ્દેશને માટે-એક બાટલી સી ૭ એ બાટલી
સી ૧૨ ત્રણ બાટલી સી ૧૭ ચાર બાટલી ૨૧ સી. નાણા
અગાઉથી મોકલવા વી પી થી મોકલવામાં આવશે તહી.

સાલ
૦૯/૧

દરેક આગેવાન દવાવાળાઓને ત્યાં વેચાય છે.

એના મનાવનાર :- ડૉ. ડી. એન. જસાણી,

ગીરગાંધી મેન્ડેટ, ભુવન ૧ ૪

એન્ટ-મેસર્સ વનમાળી ભીખાની ફાં. ૦

મી-એસ સ્ટીટ, ભુવન નં. ૨.

નવો અવતાર

ટાલ્સ્ટોય

એક ઉમરાવળદો ફ્રાઇની નોક-
રહી સાથે પ્રેમમાં પડે છે, શરીર
સંબંધ બાંધે છે. સગલાં થતાં નોકરી
છોડી પડે છે, છેવટે વેશ્યા થાય
છે. ત્યાં વેપારીનું ખૂન કરવા બદલ
જન્મદેશનિકાલની સજા પામે છે.
આ ફેસ દરમિયાન પેલો ઉમરાવ-
ળદો જુરર હોય છે. આ બધું
જોતાં વિચારમંથન ચાલે છે ને તેનો
જે નવો અવતાર થાય છે તે આ
પુસ્તકમાં ક્તાંએ સરસ રીતે રજૂ
કયું છે.

દરેકે દરેક ગુજરાતી

આ પુસ્તક એક

વખત તો જરૂર

વાંચેજ

: ત્રણ ખંડ માં :

ખંડ ૧ : ૨-૦-૦ ખંડ ૨ : ૨-૪-૦

ખંડ ૩ : ૧-૦-૦

[અન્યાવલિના આહુતીને પોણી કિંમતે]

ખંડ ત્રીજામાં કાઉન્ટ ટેલરોયનું સુંદર
ત્રિરંગી ચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે.

સરસ્વતી અન્યમાલાનાં

પાંચમાવર્ણનાં

પુસ્તકો

૧-૨ તૂટેલા તાર : સ્નેહરશ્મિ

આ પુસ્તકમાં ત્રણ સુંદર
સામાજિક વાર્તાઓ આપ-
વામાં આવી છે.

૩ તારણમાં પ્રવેશતી

કન્યાને પત્રો

એક આશ્રમવાસી પિતાએ પોતાની
કન્યાને લખેલા પત્રો. દરેક કન્યાએ
આ પુસ્તક વાંચવું જ જોઈએ.

(૫. સંખ્યા ૮૮ કિં. ૦-૩-૦)

૪-૫ જીવનચર્યા

કાકા કાલેલકર, આચાર્ય કૃપાલાની
નૃસિંહપ્રસાદ ભટ્ટ, કિશોરલાલ મશ-
રવાલા, રામનારાયણ પાઠક, વિનોબા
જેવા વિચારકોએ જીવનના જુદા
જુદા પ્રશ્નો ઉપર કરેલી ચર્ચા રજૂ
કરતું પુસ્તક.

૬-૭ નુતન રશિયામાં ડોકિયું

કાન્તિ પછી રશિયાની શી સ્થિતિ
ચર્ચાહતી તે; જાણવા માટે આ
પુસ્તક ખૂબ જ ઉપયોગી અને માહિ-
તીપૂર્ણ છે. મોરિસ હિન્ડસના એક
પુસ્તક ઉપરથી એ તૈયાર કરવામાં
આવ્યું છે.

આજે જ આહુક થઈ જાયો.

પ્રસ્થાન કાર્યાલય : પારસી અગિયારી સામે : અમદાવાદ

મુખ્યાધના એજન્ટ : સી. જમનાદાસની કાં. પ્રિન્સેસ

હિંદુસ્તાન ન્યુસપેપર્સ લીમીટેડનાં પુસ્તકો

જેટલે—

યૌવનની ભાવનાથી ઉછળતાં, ક્રાંતીકારી
વીચારવાળાં, પ્રાણવાન પુસ્તકો.

ગુજરાતી પ્રકાશનો.

ખગલગત (નાટક)	
લેખક:	
ઈન્દુલાલ યાત્રીક	૦-૨-૦
ખાદીની કસોટી	
લેખક:	
અનીલ ખરન રોય	૦-૧-૦
તુકીના તારણહાર	
અનુવાદક:	
સી. બી. ભટ્ટ	૦-૪-૦
મુંદર સંતતી અને	
તેનું નીયમન લેખક:	
ભાણુકલાલ વકીલ	૦-૮-૦
સંતતી નીયમન:	
ડૉ. એ. એચ. પટેલ,	
મુદ્રક	૧-૮-૦

થોડાજ સમયમાં

બહાર પડશે.

મ. ગાંધીજીના સહવાસમાં—
સત્યાગ્રહ : નકુમ્બ અને
નીર્દોષ શસ્ત્ર.

પુસ્તકલેખને કમીશન
આપવામાં આવશે.

ઈંગ્લીશ પ્રકાશનો.

More Letters By Upton Sinclair	2-0-0
Thoughts of Freedom .. (Bernard Houghton)	0-3-0
Fertility of Khaddar Cult (By Anil Baran Ray)	0-3-0
Swarm or Surrender, Issac E. Ezikel.	1-0-0
Socialist Series, M. Gandhi as I Know him, By I. K. Jainik,	1-8-0
RIGHTS OF WOMEN	
Under Different Communal Laws, by R. V. Mehta, useful to Hindu-Moslem-Christians & Buddhists.	1-0-0
અમારે ત્યાંથી મળી શકશે.	
The Search for Truth.—By W. S. Rogers	Rs. 0 6 0
Why I am not a Christian ? —By the Hon. Bertrand Russel	Rs. 0 3 0
Christianity & Ration- alism	Rs. 0 2 0
The passing of Historical Christianity—By the Rev. R. Roberts.	Rs. 0 1 0
Liberty of Man, Woman and Child—By R. G. Ingersoll	Rs. 0 3 0
Why am I an Agnostic?— By R. G. Ingersoll	Rs. 0 2 0
(Postage Extra.)	

લખો :—

મેનેજર :

હિંદુસ્તાન ન્યુસપેપર્સ

લીમીટેડ.

૯, બેકહાઉસ લેન, ફોટ મુંબઈ.

નવયુગ

ઓગસ્ટ ૧૯૩૪.

વર્ષ ૬૬ :: અંક ૫ મો.

રાજકીય

પસાર થએલ માસનું રાજકોરણ	સંપાદક	૫
લોકપ્રતિનિધિ સભા	વિવરણ	૧૧
પૂર્વ લોકાર્થોની પ્રત્યક્ષતા	રા. સચલાઈટ	૫૧
કામોડાળ ઓરડીયા	"	૭૮
ગાંધીજીનો સમાજવાદ	"	૯૨

ભાવના-વિચારપદ્ધતિ

ઉચ્ચવાદનાં અનિષ્ટા	શ્રી. બાવચંદ મા. વડેરા	૧૭
હિન્દી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હકકો	રમણીક વી. મહેતા	૨૪
મુજવતા સવાલોનો સરળ ઉકેલ	૨૬

હળવું સાહિત્ય

એન્જનીયરની પત્નિ(નાટક)	ડૉ. ભટ્ટ	૨૯
સંજોગોનો શિકાર(વાતી)	રશીક	૪૬
દીલનો ડંખ(વાતી)	દયાચંદર ભા. કવિ	૫૭
પુરસ્કાર(વાતી)	હુપેન્દ્ર હ. હુચ	૬૭
માર્ગ નામ ૧ (હળવો નિબંધ)	૭૫
કોરોનરની પ્રશસ્તિમાં (હળવો નિબંધ)	સચલાઈટ	૬૩

કાવ્યો

મરીબની મુંપડી	ધેમચંદ હ. હુધ	૧
બગ	ના. અ. પંડ્યા	૧
વાદકો	સોમાલાઈ ભાવસાર	૨
વિવધાનું દીલ	ચીનુલાઈ ડોક્ટર	૩

વિશિષ્ટતાઓ

સંપાદકની સાથે...	I
તાકાત અને તંદુરસ્તી	પી. જે. ભટ્ટ	૭૨
સંચય	૮૩
સાહિત્ય સમાલોચના	૯૪

વર્ષ : ૭૬.

જાન્યુઆરી

અંક : ૫ મો.

સંપાદકની સાથે—

આ કટારો વાંચકો સાથે અંગત વાતચિત કરી લેવાની મને તક આપે છે, તે સાથે આખો મહિનો મહેનત કરીને તૈયાર કરેલ માસિકતંત્ર વિહંગાવલોકન કરી લેવાની તક પણ એનાથી મને મળે છે; એ કારણથીજ આ લખાણ લખવાની પળની હું આવરતા ભરી રાહ જોતો રહું છું. મયા અંકથી આ કટારો લખવાનું શરૂ થયું છે તે યોગ્યજ થયું છે એવા એક એ પત્રો પણ વાંચકો તરફથી મળ્યા છે એટલે આ લખવામાં મને વધુ ઉત્સાહ છુટયો છે.

ગયા માસનાં 'નવયુગ' સમયે એક ગતિત યવાં પામી છે તે વિશે વાંચકોની મારે હામા વાચવાની રહે છે. પુસ્તકપરનાં અને મુખપૃષ્ઠપરનાં ચિત્રો વિશે "સંપાદકની સાથે"માં ખુલાસો આપવાનું લખાણેલું છતાં આપવાનો રહી ગયેલો. એટલે આ વખતે તે 'કામાં આપી લઉં'. પુસ્તકપરનાં ચિત્ર ગણીતા 'ચિત્રકાર' શ્રી. જયંતભટ્ટનીએ આપેલું હતું. તેનો વિષય કવિકુલ શિરોમણી કલિદાસનાં મેઘદૂતનાં પ્રવં મેઘનો નીચેનો શ્લોક છે.

પૃથ્વીને જ સ્વયંતી કરે ખીલીરેતાં શિલિંધ્રો,
એવી નારી અવલુસુખદ ગજના સાંભળાને;

કૈલાસાદિસુધી ખિસભરી મનસે ઉડી જાતા,
તારા સાથી-નભમહિં યજ્ઞે,રાજહંસો રૂપાળા

મુખ પૃષ્ઠ પરનાં ચિત્ર "ગવાંદા" સ્ત્રીનમાં આવેલી એક બૌદ્ધ મુદ્રાની ખારીને ફોટોગ્રાફ છે. એ ખારી એવી રીતે ફોટોગ્રાફમાં આવી છે જ્યારે તેના પર ચંદ્રનાં અન્વવાણું પડે ત્યારે સામેની ખીંત પર ચિત્રમાં જતાવ્યા પ્રમાણેની મનેરમ આકૃતિઓનો ઓળો પડે છે. કોઈ અણુજાણુ શિશ્વીએ સળેલી એ પથ્થરની કવિતા સાથે વાંચકોને પરિચય કરાવવાના ઉદ્દેશથી એ ચિત્ર આપવામાં આવ્યું હતું.

આ વખતે પુસ્તક પર ને ચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે તે અમેરિકાના વહાનીઆમાં આવેલ એક કુદરતી પુલનો ફોટોગ્રાફ છે. જો એ પુલ નજરે નેથા છે તેઓ કહે છે કે કુદરતની કાતરકંજાણું એ શિખર છે. જોને દશ શીટ, ઉંચો અને એકસો શીટ પહોળો એ કુદરતી પુલ ખારે માસ લીલી વેલીઓ અને રંગબેરંગી પુલોથી આચ્છાદિત રહે છે, અને નીચે એક પાણીનું સાંત અરણ્ય ચાલ્યું જાય છે. કહે છે કે દિવસની અવસ્થા જેમ જેમ બદલાતી જાય છે તેમ તેમ એ પુલની મોહકતા બુદ્ધિ બુદ્ધિ

સ્વરૂપો ધારણ કરતી રહે છે. ક્ષણે ક્ષણે એ નવીનતા ધારણ કરતો રહે છે.

મુખ્ય પૃષ્ઠ પરતું ચિત્ર એક અમેરિકન શીશી એલાન કલાક કલાકૃતિ છે. તેના સન્નિધે તેનું નામ આપ્યું છે—Temptress “મોહિની.” સ્થિર નજરે જોતાં વાંચકને થે ખાતરી થશે કે એ નામ તદ્દન સાચું છે. મને લાગે છે કે હું ચિત્ર-કાર હોઉં તો દ્રૌપદી કે કલીઓપેટ્રાનું આપું ચિત્ર દોરું. તેનું ઉંચું કંઠે કપાળ આવેગમય ધ્વજાશક્તિ સૂચવે છે. એ નેણની વચ્ચે ઉપર કપાળના ભાગમાં સ્થેજ દોળાવ છે તે. સામાજિક નીતિ-લાંબના અને રીતરિવાજ પ્રત્યે ઉદાસીનતા સૂચવે છે; નેણ અણીઆળાં છતાં દુઃખ અને નાક તરફ આવતાં નીચાં દળતાં છે તે આંખની આત્મનિમજ્જા ભાવવ્યંજકતાને વંજન—Emphasis આંખે છે. આંખ વિશાળ છે પણ આયતં લાંબી નથી, એટલે તે આવેગવશતા બતાવે છે પણ નિર્દોષતા નથી સૂચવતી. આંખો મોટી હોવા છતાં સ્થેજ હાંડી ઉતરેલી છે અને યોપચાંની આસપાસ સ્થેજ કાળા આંક પડ્યા છે તે શરીરના આવેશોમાં વધુ પડતું બેઠું મૂક્યાના પ્રમાણપત્રરૂપ બની રહે છે. યોપચાં શિથિલ છે અને આંખનું ભાવ-વ્યંજન અત્યંત મુખતાનું સૂચક હોઇ સામટ સરવાળે શરીરના શરીરના આવેગો અને માનસિક પ્રવૃત્તિની એકપાક્યતામાં એ સમાધિ સૂચવે છે. જડખાંતો હાડકાં સ્થેજ ઉંચાં છે તે પ્રાણી આવેશો—Animal passions—નું પ્રાધાન્ય સૂચવે છે. ગાલ અને લમણાં લીલાં છે; એ બન્ને શરીરના ધમેનિ પ્રસન્નતામય સંતોષ સૂચવવાની સાથે સ્વભાવની સાલ-સતા પણ બતાવે છે. નાકની ઘાંટી સીધી અને ઉપરના ભાગમાં સ્થેજ પહેળી છે.

ફેરણાં કમાન જેવાં અને પહેળાં છે પણ બહુ સંજવ—Sensitive—નથી જણાતાં એટલે તે માત્ર વધુ પ્રાણવાયુ ખેંચવાની શક્તિ સૂચવી આંતરિક અવયવોની તન્દુ-રસ્તીની ખાતરી આપે છે. ઉપરનો હોઠ ધનુષની કમાન જેવો અને સ્થેજ ઉપર વળતો છે. તે ચામ સૂચવે છે. નીચેનો હોઠ નાનો, રૂપાળો અને ભરાઉ છે એટલે તે આવેશમયતા સૂચવે છે. શરીર કસપાળું છે એમ ચોકખું દેખાય છે છતાં તેના પ્રમાણમાં ઠાક પાતળી અને લીલી છે એટલે એ તન્દુરસ્ત શરીરને તાકાત-પાળું બનાવવાની વૃત્તિનો અભાવ સૂચવે છે. શરીર વાંસના સોટા જેવું પાતળું અને સ્નાયુબદ્ધ છે; પાંતળાં પેટ અને કમર ધારીલાં અને રૂપાળાં છે. ભરાઉ સ્તનો ઉપર સીધી જ ડીંટડી છે એટલે એ માતૃ-ત્વની સૂચક નથી.

આ બધાં પરથી જોનારનાં મન પર એકંદર સંસ્કાર એવો પડે છે કે એ સ્ત્રી છે—માતા નથી; તેનામાં સૌન્દર્ય છે, આંજ નાંખે તેવી, જોતાં પુરૂષને પરવશ બનાવી દે તેવી ભલક છે; પણ ગૌરવ નથી. જન્મગીના બધાએ વૈભવ વિલાસો પ્રાણવાની અને વિલાસની સામગ્રીને ધન્ય બનાવવાની શક્તિ તેનામાં છે; પરંતુ એ વૈભવ મેળવવા માટે જે આત્મભાનપૂર્ણ મહત્તા કેળવવી પડે તે માટે વૃત્તિ કે શક્તિ તેનામાં જણાતી નથી. પુરૂષોની સાથે આવેશોની મીજલસ તે માણે પણ તેમની ખાતર કે બીજા કોઇ ઉદેશથી નહિ; કેવળ પોતાના જ સંતોષની ખાતર; અને મીજલસ માણી લીધા પછી તેની રસસમાધિમાં તે પોતાને ભૂલી જાય તેનું આ પાછલું સ્વરૂપ કલાકારે માટીમાં

હતારવા પ્રયત્ન કર્યો છે. અને એ ઈન્દ્રો
યોના આનંદને અતીન્દ્રીય બનાવતી તેની
મનોદશાને બહાર લાવવા માટે પાંચ ચક્રો
અને ત્રણ શીખરોવાળો મુગટ શીફીએ
માથે મૂક્યો છે. ઈન્દ્રીયરસના પ્રવાહમાં
તણાંતાં આ માનવપુતળાને એ મુગટ
અપાયિવતા અપી રહે છે. આ કારણ
થીજ કલાકારે તેને સાર્યક નામ આપ્યું
છે-મોહિની.

અ. અંકમાં હિન્દી રાજકારણને
લગતા ત્રણ લેખો છે. એક
લેખમાં આખાએ માસ દરમ્યાન થઇ
રહેલી રાજકીય પ્રવૃત્તિનું વિદગ્ધાવલોકન
કરી તેની દિશા દાખવવાનો પ્રયત્ન કર્યો
છે. વાંચકને એ કહેવાની લાગ્યેજ નરર
હોય કે એ લેખ લખવા પાછળ ચોક્કસ
દ્રષ્ટિબિન્દુ નરર છે પણ એ દ્રષ્ટિબિન્દુથી
પરસ્પરિયતિને નિહાળવામાં બતતી તટસ્થતા
જાળવી રાખવામાં આવી છે. બને ત્યાં
મુખી લેખક પોતાની દીક્ષા આપી નથી.
આ લેખ 'નવયુગ'નું કાયમી તત્વ છે
અને તે ઘખત્ર કરવાનો ઉદ્દેશ એજ છે
કે દેશના રાજકારણમાં પરાક્ત રસ લઇ
રહેલા વિદ્યાર્થીઓ, ધંધાદારીઓ અને
રોજના ળાંપાંઓ વાંચવા છતાં રાજરમ-
તની દિશા વિશે સળંગ ખ્યાલ બાંધવાની
શક્તિ નહિ ધરાવતા સામાન્ય વાંચકને
એ સમજવાની ચાવી મળે.

લોકપ્રતિનિધિ સભા સંબંધે એક
આધારભૂત લેખ લખવા માટે લેખકને
પણાએ સમાજવાદી મિત્રો તરફથી આમંત્ર
યવા કરતો હતો અને છેલ્લા એ માસથી
એ લખવાના મનમુખ્યા અને પ્રયત્નો
કરવાને અંતે આ વખતે એ લખાયો છે.
જેઓને એ વાંચવાની ખુબ તમના છે
તેમને એ સંતોષકારક માહુમ પડે એમ

હું ઈચ્છું છું. આજકાલ લોકપ્રતિનિધિ
સભા સંબંધી આપણે ત્યાં ખુબજ વાતો
ચાલ છે અને ખુદ કોન્ગ્રેસે પણ એ
વસ્તુને અપનાવી લીધેલ છે એટલે બધા
એ વાંચકો તે વાંચી જાય એમ હું નરર
ઈચ્છું છું.

‘ગાંધીજીનો સમાજવાદ’ એ લેખ
‘સમાજવાદ’ વિશે લોકોના મનમાં ગેરસ-
મજ્જિતિ થતી અટકે એ ઉદ્દેશથીજ લખાયો
છે. સમાજવાદમાં જેમને રસ હોય તે
સહુ એ વાંચે.

હિન્દી રાજકારણ પરત્વે સરકારી
તીતિમાં થતા ફેરફારો બરાબર
સમજવા હોય તો દુનીઆની રાજખટ-
પટનાં મૂળ તત્વોથી આપણે વાકફગાર
રહેવું જોઈએ. અમારી દ્રષ્ટિએ હિન્દીઓએ
એ સંબંધી જેટલું જાણવું નરરી છે તે
પુર પાડવા માટે આંતરરાષ્ટ્રીય રાજ-
કારણને લગતા એ લેખો આ
અંકમાં આપવામાં આવ્યા છે. એ બન્ને
લેખોના લેખક રા. ‘સચ્ચંદાઈ’ આંતર-
રાષ્ટ્રીય રાજકારણના અખજ અખ્યાસી છે.
‘પૂર્વલોકાર્નોની પ્રપંચનળ’ નામક લેખમાં
યુરોપનાં અને તેથી આખાં જગતનાં ધાર-
ખાનાંની ગરજ સારતાં મધ્ય યુરોપમાં
આવી રહેલી રાજખટપટનો તાદશ હેવાલ
આપવામાં આવ્યો છે. અને ‘ગ્રામારોજ
ઓરટુઆ’ નામક લેખકમાં ઓરટુઆમાં
વિજળી પડે એવા જે બનાવો પસાર
થએલા માસ દરમ્યાન બની ગયાં છે
તેની પછવાડેની રાજરમતનો ખ્યાલ આપ-
વામાં આવ્યો છે.

‘હુમેશના રિવાજ’ મુજબ ત્રણ ચાર
વિચારપ્રેરક નિબંધો આ અંકમાં અપાયા
છે. ‘ઇશ્વરવાદના અનિષ્ટો’વાળો શ્રી, ‘વડે-

રાનો લેખ સહુને વાંચવા જેવા છે. એ લેખમાં ઇશ્વર છે કે નહિ એ, પ્રશ્નને ધરી-ભરને માટે બાળુએ મૂકી ઇશ્વરમાં શ્રદ્ધા આરોપવાને ભારણુ બીજા કયા કયા સિધ્ધાંતોમાં પણ શ્રદ્ધા આરોપવી પડે છે, એમ થવાનાં કારણો શાં અને તેના અનિષ્ટ પ્રત્યાધાતો વ્યક્તિ અને પ્રજાનાં હિતને પર કેવા થાય છે તે લેખકે વિચાર રીતે ખતોડી આપ્યું છે.

હિન્દી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હકકોના આ વધુ હપ્તામાં ધણીની સાથે રહેવાનું સ્ત્રી માટે જ્યારે અશક્ય અથવા મુશ્કેલ બની જાય ત્યારે તેનાં ભરણપોષણ વગેરેને લગતી કાયદામાં શી સગવડ છે તે ખતાવવામાં આવ્યું છે. બહેનો તે જરૂર વાંચે.

વાંચકોને એમાં રસ પડે છે એમ જાતીને મુશ્કેલતા સંવાદોનો સરળ ઉકેલવાળી લેખિકાના આલુ રાખવામાં આવી છે. વાંચકોને જ્યાં રસ હોય છતાં જેને વિશે સરળ સમજણ તેઓ ધરાવતા ન હોય એવા કેટલાક પ્રશ્નો અને તેના જવાબો તેઓ આ અંકમાં પણ જોઈ શકશે.

સ 'સ'ય તરફ વાંચકોનું હું ખાસ ખ્યાન દોરું છું. એ કઠારોમાં આખા જગતના સમકક્ષીન વિચારોની મલાઈ આપવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે. આ વખતના 'સ'યમાં જાણીતા કેળવણીકાર પ્રેફેસર સી. એમ. જોડનાં 'પ્રચારકાય' વિ. શિક્ષણનો અત્યંત વિચાર-પ્રેરક લેખનો ઉપયોગી ભાગ આપવામાં આવ્યો છે. પ્રખ્યાત અમેરિકન કલા વિવેચક માર્કમ કાઉલીના 'આવંતી કાલની કલા' વિષયક લેખમાંથી આપેલાં અવતરણો પણ એટલા જ ઉપયોગી છે. હાર્થ પરંથી ચારિત્ર પરીક્ષાવાળું લખાણ લેખક, માનવલક્ષણ શાસ્ત્રીઓ અને મુસલ્માનોને સહાયક થાય એવું છે, અને વાંચક સહુને ગમે તેવું છે.

ગીલીર અને વિચાર પ્રેરક વાંચનની સાથે ગમત સાથે જ્ઞાન આપી શકે તેવું હળવું વાંચન 'નવયુગ'માં પુરતા પ્રમાણમાં આવે એવી કાંઈક રાખવામાં આવે છે. આ અંકમાં પણ એ હળવા નિબંધો, ત્રણ વાર્તાઓ અને એક સામાજિક નાટિકા આપવામાં આવ્યાં છે. એ બધાંના લેખકો ઉગતાં પણ ધણી આદા આપતા યુવકો છે.

અ ને ચાર કાવ્યો પણ આ અંકમાં આપવામાં આવ્યાં છે. આપણાં કવિહૃદયોમાં સમાજનાં દલિત, પતિત અને કચડાએલાં પ્રત્યે જે નવી સ્થાનુભૂતિનો ઉદય થયો છે તેના પડઘો એ ચારેય કાવ્યોમાં પડે છે. કવિતા લખનારા ચારે યુવાન ભાઈઓમાંથી એકેય સિદ્ધસ્ત ન લેખી શકાય, પણ કવેતાઈ બાનીની ઘરેડ તેમને ભેસતી જાય છે એ સાફ દેખાઈ આવશે. આજે એમની કવિતાઓ ભલે ઓછો આવકાર પામે પણ ભાવિ એમનું છે. એ અદ્વાપૂર્વક જ અમે એ કવિતાઓ પ્રગટ કરીએ છીએ.

'નવયુગ'ના વાંચકો પ્રત્યે મારી એક વિનંતિ છે. આપણે ત્યાં પત્રકારો અને તેમના વાંચકો વચ્ચેનો સંબંધ ઘણો જ નજીવો છે. એ વસ્તુ કોઈ રીતે ઇચ્છના યોગ્ય નથી. પશ્ચિમના દેશોમાં વાંચકો પોતે જે જે સામયિક વાંચતા હોય તેમાં ઉઠો રસ લે છે અને પોતાના દ્રષ્ટિબિન્દુથી કયાં લખાણો આપવાથી અથવા છાદી નોખવાથી પત્રની ઉપયોગિતામાં ઉમેરો થશે એ સંબંધી મુચનાઓ તેઓ સંપાદકોને સદાયે આપતા રહે છે. પશ્ચિમનું સામયિક સાહિત્ય વધારે સમૃદ્ધ બન્યું છે તેનાં અનેક કારણોમાંનું આ એક કારણ છે. આ કારણથી 'નવયુગ'ના વાંચકો પણ 'નવયુગ'માં એવા સહુવં રસ લેનારો માટે અને પોતાને સુજે તેવી સચનાઓ સંપાદકને વખતો વખત આપતા રહે એમ હું ઇચ્છું છું. સંપાદક સાથે સીધી વાત ચીતકરવા માટે તમે એનાં ગ્રાહક હો એ જરૂરી નથી; માત્ર તે રસપૂર્વક વાંચતા હશે તો પણ તમને એ અધિકાર મળી રહે છે.

વા દ કે ને

—:૦:—

૧

હોડને વાદક વીણા તારી નિંદરાનો કર ત્યાગ,
હોડ બધાં એ મહેલને માળાં ટ્રેડી ત્યાંથી ભાગ;
વીણાના સૂર એ તોણા અધાગ,
કરે તને બાંધવ લીણા જે ભગ !

૨

રાત્રિના ધનધોર તિમિરે માનવી સૌ અથડાય
'ખાઉ ખાઉની' બીપણ વેરી કાળ ચીસો સંભળાય
તહીં તારા સુખનાં ગાણાં કાય
આરી મારે કાળજે કાણાં ધાય.

૩

સોનલાં વઢાણાં ઉગશે ક્યારે ઝંખના જ્યાં જરી થાય
રાત્રિ ત્યારે તિમિર વેરી કાળનાં ગાણાં ગાય
ઉડી ઢહીં સોનલાં વઢાણાં જાય
તિમિરે અંતર સૌ ઉભરાય.

૪

આજ ના હોથ સોનલાં વઢાણાં હોય ના વીણા ગાન
કાળ ભૂખી જ્યાં ગીત પડે ત્યાં ભૈરવ કરાં ગાન
હોય ના વાદક વીણા ગાન
આવીને તંબુર લથમ્ભાં તાણાં.

૫

છેડ એના તું તાર પછીને ભર એની મહીં તાન
બીપણ વેરી, વિપમ વેરી, વેદનાનાં ગા ગાન
અંધા હા. ! જાય ભુલી ત્યાં જાન.
અંધાને અંતર એકજ ગાન.

૬

ગાન એ એકજ આગ એ એકજ અંતર સૌ પ્રગટાય
શોષિત, પીડિત, બાંધવ હૈયે હોળી એ એક જગાય
બળી સહુ ખાક એની મહીં થાય
પ્રકાશે અંતર જ્યોત જલાવ.

૭

ઉગશે તે દિ' સોનલાં વઢાણાં સુખનાં થાશે રાજ
આપણુ એ જણુ ત્યારે જાણુ મુકી મોરનો તાજ
આનંદે નહેલ કુરી એ પાજ
પરે જણુ વીણા બજવવા કાજ.

સોમાભાઈ ભાવસાર.

વિધવાનું દીલ.

—:૦:—

(ગઝલ)

ઉજળી રહ્યા ઉમંગો	યોવનની ઝર દિલમાં
વૈધવ્ય છૂંદી નાંખે	ખૂંચે એ આર દિલમાં.
નથા નથી કદિ એ,	છે ના ચિતાર દિલમાં
તો પછુ કહે છે લોકો	એનેજ ધાર દિલમાં.
“એની થઈ” ગયા ? ‘એ’	ક્યારે ? ન ખ્યાલ આવે
જાણું ન શોક કાનો	મુજ એકરાર દિલમાં.
દુનિયા ડસી રહી છે	મુજને કહી કહીને
કર ધમ્ લાવતી ના	ખીજે વિચાર દિલમાં.
પુછ રહી છું એને	પરલવમાં પામવાને
આવે નહીં કદિ એ	જેનો ચિતાર દિલમાં.
છે હોઠ બંધ મારા	ફરિયાદ શું કરું હું ?
આંખો કહી રહી છે	સમજી લો સાર દિલમાં.
આંસુ ખૂટી ગયાં ને	આંખો બળી રહી છે
રડતી રહે છે દુઃખની	હરદમ સીતાર દિલમાં.
દેશો નહીં દિગ્ગણો	હમદદી દાખવે શું ?
હમદદી ના હટાવે	જીવનને ભાર દિલમાં.
છે માર કયામતનો	એ જાણુનાર જાણે
રહેલો નથી સહેલો	વૈધવ્ય-ભાર દિલમાં.
પીડા પ્રસૂતીની એ	વધ્યા નહીં પીછાંણે
વિધવાજ એક જાણે	વૈધવ્ય માર દિલમાં.

યુવાનોને

(મુખપૃષ્ઠ પરનું શ્લોક)

સારી સ્થિતિમાં હોય ત્યાં સુધી તેની દ્રશ્ય ન કરો તો ચાલે. આજે તો તેનાં મુળમાં સડો પેદા છે; અને તેનાં જીર્ણ ધાખાંખાંથી યુનો, અને કાંકરીઓ તમારા પર પહોંચ્યાં નથી ખરતાં !

બેકારી કે ઓછા પગાર : લૂખમરો અને કાં ખાવાપીવાનાં, આનંદવિહારનાં, ઓઢવા પહેરવાનાં અધુરાં-અત્યંત દયાજનક રીતે અધુરાં-સાધનો તમને, તમારા સ્ત્રી વર્ગને, તમારાં બચ્ચાંઓને હમણે અને પગલે નથી નહતાં ? સારું જીવન ગ્રંથાવાહિત કરવાનો પુરો બદલો તમને મળે છે એમ તમારાં અંતર ઉપર હાથ મુકીને તમે કહી શકો છો ? આ સવાલના જવાબ માટે તમારાં શરીરોને, તમારાં ગંદા રહેઠાણોને, તાણીતોડીને ધર ચલાવતી તમારી સ્ત્રીને, અર્ધ દાંડયાં, માથકોંગલાં, અધુરાં શિક્ષણવાળાં તમારાં બાળકોને પુછો. નોકરી શોધવામાં શા આપણ પડે છે અથવા મળેલી નોકરી બળવવામાં શી મહેનત અને ખુશમત-જોરી કરવી પડે છે તેનો વિચાર કરો. કાલે નોકરી છુટી જશે તો શી દશા યશે તેનો વિચાર લાવો; એટલે તમને યે લાન યશે કે તમે યે અત્યારની સમાજવ્યવસ્થાનાં યતીમ યા ઓરમાન બાળકો છો. તમને યે અત્યારની સમાજવ્યવસ્થાનાં જીર્ણ મંદાલયને જલાવી દેવામાં જ લાલ છે.

પણ આપણે એકલા મહાવિનાશને નોતરું નથી આપવું; એકલો સંહારનો શંખનાદ નથી ટુંકવો. નવસર્જનના પાયા આપણે માંડવા છે; દરેક મહેનતુ માનવી સુખ, સગવડ, આરામ અને આનંદથી રહી શકે એવા નવા સામાજિક મંદાલયનાં અણતર આપણે કરવાં છે.

તમને આ વાત મંજૂર છે ?

જો નહિ હોય, જો તમારી અત્યારની કાષ્ટમય બાળસના કેદીજ બની રહેશે, જો તમારાં દુઃખી દ્રષ્ટિનાં ચક્ષુમાં તમારે નહિજ ઉતારવાં હોય તો તમારી મરજી. પરંતુ એ સ્થિતિમાં તમારો જીર્ણ મંદાલય જમીનદોસ્ત યાપ ત્યારે તમે યે ભિંગા દટાઈ જવ અથવા ધવાવ તો ખરીવાદ કરવાનો અધિકાર તમને નહિ રહે. યાદ રાખો કે એ આગામી મહાસંહારનું આગ- ! તમારી છંછા કે અનિચ્છા પર નથી જ અવલંબતું.

પરંતુ જો એ માર્ગવક્રદ્યાલુના મહાપ્રયાસમાં તમે યથાશક્તિ સાથ આપવાને તૈયાર ! તો તમારી સેવાએની, પ્રબળ જરૂર છે.

જો મહાવિનાશના વાયરા આજે સુસવાઈ રહ્યા છે તે સંહારનેજ ઓળખે છે; સર્જનને નહિ. સર્જનનો મહાસંકટપ ધારણ કરવા જેટલાં સંસ્કાર કે શિક્ષણ એમને આપવાની દર-કાર અત્યારની સમાજવ્યવસ્થાએ કરી છેજ ક્યાં ? તેઓનું તો એકજ સુત્ર છે : “એકત્ર યાવ, જલાવી દો આ સડેલ મંદાલયને; આપણે શુભાવવાનું કશું જ નથી; મેળવવાનું ધણું જ છે” આજે એ સંહારનાં સત્ત્વોને સર્જનની દ્રષ્ટિ આપવાને કેટલાકે આદર્શધેવા લુવાનો મથામણ કરી રહ્યા છે. પણ તેમની સંખ્યા અલ્પ-અતિ અલ્પ છે. તમારા સહકારને તેઓ સાદ દે છે. તમે સાંભળશો ?

તમારા સંસ્કાર અને શિક્ષણ તમને સર્જન અને સાંયવણની તાલીમ આપી છે. એનો લાભ તમે આપશો તો સંહાર અને સર્જન હાથ મીલાવશે. નહિં તો સંહાર તો છેજ !

ગિરાદરો ! નિશ્ચય કરી લેવાની ધડી આવી લાગી છે. દીલ કરેવી પાડવે તેમ નથી. તમારો નિર્ધાર નક્કી કરશે :

સંહાર અને સર્જન કે સંહાર અને ? ? ? ?

મ. હા. સ. ભા. માં સ્પષ્ટ થતાં વિરોધી બળો

.....લેખક:
વિવસ્વત્
.....

સ્વરાજની રાજરમત વિશે હવે શંકા એવું રહ્યું નથી. લોડ' વિલિંગ્ટનનાં આગમન પછી સુધારા અને દમનની જે દ્વિમુખી નીતિ સરકારે અખત્યાર કરી છે તે પોતાની સત્તા જાળવી રાખવાનું અકર શસ્ત્ર છે એવી માન્યતા તેનામાં દ્રઢ થએલી જણાય છે અને તેથી તેજ નીતિ તેણે હવે યુદ્ધવિરામ પછી પણ ચાલુ રાખી છે. છુટા થએલા કાન્ગ્રેસના પ્રમુખ સરદાર પટેલભાઈ પંટેલે થોડા દિવસ પહેલાં કહ્યું હતું તેમ યુદ્ધ બંધ રહ્યું છે પણ એક જ પક્ષે. સરકારે હજી પોતાનાં હાથી-આરો મ્યાન કર્યાં નથી. આ વાત સરકારે કહી હતી તેનાથી કંઈ જૂઠું અને વધારે બ્યાપક અર્થમાં તદ્દન સાચો લાગે છે. સરકારે હાથીઆર મ્યાન કર્યાં છે ફક્ત જે લોકો સીધી લડત અને સીધી કે આડકતરી રીતે ક્રાંતિનાં બળોને ઉત્તેજન આપે એવી પ્રતિજ્ઞાથી હાથ ધોઈ એક છે તેમને જ માટે બાકીના બંધાને માટે સરકારનાં શસ્ત્રો ખુલ્લાં જ છે અને તેના ઉપયોગમાં રાજરમતના કોઈપણ નિયમોનો ભંગ કરવામાં તેને જરા એ શરમ કે સંકોચ નથી. એક પછી એક કાન્ગ્રેસવાદીએ એમ સાફ બતાવી આપ્યું હતું કે ખાન અબ્દુલ

ગફુરખાન અને એમના ખુદાઇ ખીદમત-ગારો-લાલ ખમીસવાળાઓ-અહિંસા-પરસ્ત ચુસ્ત મહાસભાવાદીઓ છે છતાં સરકારે ખાનને છોડવાની ધમકી ના પાડી અને લાલ ખમીસવાળાઓ પરથી પ્રતિ-બંધ ઉઠાવી લેવાની ના પાડી; પંડીત જવાહરલાલ સત્યાગ્રહી કેદી નથી પણ શીતુરના આરોપસર ગીરફતાર થયા છે એમ કહીને તેમને છોડવાની ના પાડી; બંગાળનાં અટકાયતી થાણાઓમાં પુરા-એકા બંધવાઓને છોડવાની અથવા તેમના પર મુકદ્દમા ચલાવી તેમને નિર્દોષ કે તક-સીરવારે ઠરાવી અટકાયતી થાણાંઓનો અંત આણવાની પણ ના પાડી; મુંબાઇની મીલ હડતાળમાં કામગીરોની ફરીયાદો સાચી હતી છતાં એ હડતાળ ઉશ્કેરવા અને ચલાવવામાં સામ્યવાદીઓનો હાથ હતો એવું પાલમિન્ટમાં જાહેર કરીને એ હડતાળ તોડી પાડવામાં મુંબાઇ સરકારે ભજવેલા આડકતરા ભાગનો બચાવ સર સેમ્યુઅલ હોરે કર્યો; કલકત્તામાં કાન્ગ્રેસ સમાજવાદીઓની કચેરી પર ધોડ પાડવામાં આવી અને ગાંધીજીની સુલાકાતને સફળ ગનાવવા માટે અનેક ગાંધી વિરોધી વ્યક્તિઓને ગીરફતાર કરવામાં આવી;

મુ'બાઇની મીલ હડતાળના કેટલાક આગેવાનો પર ટ્રેઇડ ડીપ્યુટીસ એક નીચે મુકદ્દમો ચાલવાનો છે; મુ'બાઇમાં હડતાલ વખતે લગભગ ફરજિયાત લવાદી માટે એક લવાદ અધિકારી નીમવાની સત્તા આપતાં કાયદાનું બીલ સ્થાનિક ધારાસભાની આગામી બેઠકે સમક્ષ રજુ થવાનું છે; અને અંતમાં હિન્દના સામ્યવાદી પક્ષને અને તેની સાથે સંબંધ ધરાવતાં મંડળોને ગેરકાયદેસર જાહેર કરવું, સરકારી ફરમાન બહાર પડ્યું; અને તે સાથે જ કોન્ગ્રેસ સમાજવાદીઓ પણ છુપા સામ્યવાદીઓ જ છે એમ ઠરાવવા માટે અર્ધ સરકારી જેવાં એંગ્લો-ઇન્ડિઅન છાપાઓમાં પુર-જોશથી પ્રચારકાર્ય થઇ રહ્યું છે; આ બધાં તથ્યબક્ષોએ સરકારી નીતિનો પવન કંઈ દિશામાં પુકાય છે તે અચૂક રીતે ખતાવી આપે છે. આ બધા દાખલાઓ આપણને એક જ અનુમાન, પર આવવાની ફરજ પાડે છે કે જે પ્રવૃત્તિઓમાં ક્રાંતિની અથવા ઉદ્ધામ રાજકારણની પણ, સીધી કે આડતરી શક્યતા સમાએલી હોય તે બધીને સરકાર મજબૂત હાથે દબાવી દેવા માંગે છે. સરકારી નીતિનો એ એક ભાગ.

સરકારી નીતિનો બીજો ભાગ બંધારણ વાદને માંગે વહેલાં બજોને પોતાની પાંખમાં લેવાનો-રાજી રાખવાનો છે. ઉત્તર હિન્દુસ્તાનનું પરિભ્રમણ ગાંધીજી કરતા હતા તે દરમિયાન હથીઆરી અને બીન-હથીઆરી પોલીસો મારફત તેમના દરેક સમારંભોને આપવામાં આવેલું રક્ષણ અને કેલકુલામાં ગાંધીજી પગ-મૂકે તે દહેલાં એનેક ગાંધી વિરોધીઓની કરવામાં આવેલી ગીરફતારી તો માસુલી ખાખત છે. પણ કોન્ગ્રેસના બંધારણવાદી આગેવાનોને નવરા ન બેસી રહેવું પડે એ માટે નવું બંધારણ બહેલાસર અમલમાં આવી જાય એવી

જાતના પ્રયત્નો થઇ રહ્યા છે એમ વિલા-યતનાં વર્તમાનો પરથી માલુમ પડે છે. આવતાં વર્ષમાં નાન શહેનશાહનાં રાજ્યા-રોહણના રજત મહોત્સવ વખતે આ ખાખત-માં કંઈક નિશ્ચયાત્મક જાહેરાત કરી શકાય એવા પ્રયત્નો થઈ રહ્યાં. ઉદ્ધામ રાજકીય બજોને દબાવી દેવામાં સરકારનો એક બીજો હેતુ એ પણ છે કે એ રીતે લોકોને અર્થહીન ઉત્સાહમાં ઉત્તેજિત રાખવાનું શબ્દોના સોદાગર મવાળ આગેવાનો માટે શક્ય અને સરળ બને વિલાયતી છાપા-ઓએ એવી ખબરો પ્રગટ કરી છે કે સમવાયતંત્રનું કામ સરાણે ચડે એ માટે શંકયવિષયકમાં કોલાં ખાતા રામ્બા પર દમાણ થઇ રહ્યું છે. એટલે વાટ જોઇ રહેલાં કુતરાંઓને લડવામાં રસ પડે તેવા દુકડો ફેંકવાની તજવીજમાં ચમક આવી જણાય છે.

આ સાથે “ભાગલા પાડો અને રાજ્ય

કરો” ની જૂની અને સુપ્રસિધ્ધ શાહિ નીતિ તો ચાલુ છે જ. પસાર થએલા માસ દરમિયાન સરકારી નોકરીઓમાં ભરતી કરવાનાં કામીં ધોરણને ‘લગતો’ હિન્દી સરકારનો ઠરાવ બહાર પડ્યો. એ ઠરાવમાં મુસ્લીમોને તેમની સંખ્યાના પ્રમાણમાં દસેક ટકા જેટલું વધુ પ્રતિનીધિત્વ આપવામાં આવ્યું છે પણ હિન્દની એક કામને-સર-કાર તરફ નવી વફાદારી દાખવી રહેલી કામને-ખાસ લાલ આપવાને બહાને એંગ્લો ઇન્ડિઅનો અને યુરોપીઅનોને તેમની સંખ્યાના પ્રમાણમાં લગભગ હજાર-ગણું પ્રતિનીધિત્વ આપવામાં આવ્યું છે. કામી સુકોદાના વિષમાં આથી વધારે થાય છે. હિન્દમાં વસતી જૂદી જૂદી કોમો

વચ્ચે વૈમનસ્ય વધારનારો આ સફળ નુસ્ખો છે.

જયારે આ રાજ્ય રમત રમાઈ રહી

છે ત્યારે હિન્દી પ્રજાની અવશતાનો લાભ લઈને હિન્દનાં ગણામાં શાહિ પસંદગીના નવા ફાંસલાઓ નખાઈ રહ્યા છે. હિન્દના લોખંડ ઉદ્યોગને રક્ષણ આપવાને બદલે બ્રીટીશ લોખંડને ભારોભાર રક્ષણ આપનારૂં ખીસ આજે વડી ધારાસભા સંમક્ષ પડ્યું છે. એ ખીસની સામે પ્રજાનો ભારોભાર વિરોધ હોવા છતાં તે કાયદાનું સ્વરૂપ જરૂર ધારણ કરશે એમ માનવાને પુરતાં કારણો છે.

સરકારની આ રમત છે.

સરકારની એ રાજ-રમતના પ્રવાહમાં

કોંગ્રેસ અવશ રીતે તણાવેજ નય છે. આ હકીકતને સાબીત કરવા માટે બનારસ ખાતે મળેલી મહાસભાની કાયવાહક સમીતિના ઠરાવો તરફ વળાએ તે પહેલાં ગાંધીજી અને અખિલ હિન્દ રાજસ્થાન પ્રજા પરિપક્વ પ્રમુખ શ્રી. એન. સી. કેલકરે વચ્ચે રાજસ્થાની પ્રજા અને કોંગ્રેસના સંબંધ વિષે ચાલેલા અત્યંત અગત્યના પત્રવ્યવહારનો ઉલ્લેખ કરી લેવાની જરૂર છે.

શ્રી. કેલકરની ફરીઆદ હુંકામાં એવી હતી કે ગાંધીજીએ ખીજ ગોળમેજી પરિષદ વખતે હિન્દને આપવાની રાજકીય છુટકાટો સંબંધે જે માગણી કરી હતી તેને મહાસભાનાં

ધ્યેય રૂપ ગણી લેવાની વલણ મહાસભાએ ધારણ કરી છે; એટલે એ ધ્યેયને હિસાબે કોંગ્રેસ સાથે રાજસ્થાની પ્રજાનો સંબંધ કંઈ જાતનો હોય એ સંબંધે ચોખવટ થવાની જરૂર છે. ઉપરાંત એ પરિષદ વખતે રાજાઓ પોતાની પ્રજાના મૌલિક હક્કોની જાહેરાત કરવાને તત્પર ન થાય તો પણ તેમની સાથે સમવાય તંત્રમાં જોડાઈ જવાની તત્પરતા મહાસભાના એકલ પ્રતિનિધિ તરીકે ગાંધીજીએ દાખવી હતી. આ સ્થિતિ રાજસ્થાની પ્રજાના મનમાં ખુબ જ ઉદ્વેગ ઝેરે તેવી હોઈ તે સંબંધમાં પણ ગાંધીજીએ ખુલાસો કરવો જોઈએ. ઉપરાંત મદ્રાસ અને કલકત્તા મહાસભાએ રાજસ્થાની પ્રજાની સ્વાતંત્ર્યની લડતમાં સક્રીય સાથ આપવાને લગતા ઠરાવો કરેલા. એ ઠરાવોથી ઉત્તેજિત જાનીને છેલ્લી સવિનય-ભંગની લડત દરમ્યાન રાજસ્થાની પ્રજા-જનોએ મોટા પ્રમાણમાં ભોગો આપેલા. આ દ્રષ્ટિએ જવાબદાર તંત્રો મેળવવાની તેમની લડતમાં બ્રીટીશ હિન્દના મહાસભાવાદીઓએ સક્રીય સહકાર આપેલા કે કેમ એ પણ સ્પષ્ટપણે જણાવી દેવા તેમજ ગાંધીજીને આગ્રહ કર્યો હતો.

આ બધા પ્રશ્નોનો ગાંધીજીએ વાળેલો જવાબ બહુ નિરાશાજનક હતો. તેમણે રાજસ્થાનીઓને ૧૨ દેશીઓ તરીકે ઓળખાવ્યા. શ્રી. કેલકરે ટાંકેલા મહાસભાના ઠરાવોની અવગણના કરીને એમ જાહેર ક્યું કે રાજસ્થાનોની બાબતમાં મહાસભા દખલગીરી ન જ કરે. અને સમવાય તંત્ર સંબંધે કંઈજ સ્પષ્ટ જવાબ વાળ્યા નહિ.

આમ યતાં દેશ આખામાં ભારી ખજ-લખાટ મચી રહ્યો અને બનારસ ખાતે કાયવાહક સમિતિની બેઠક મળી એ વખતે

જાણીતા રાજસ્થાની કાર્યકર શ્રી. અમૃત-
લાલ શેઠ એ સંબંધી ચોખવટ કરાવવા
ગાંધીજી પાસે ગયા. કહેવાય છે કે શ્રી. શેઠ
ગાંધીજી પાસેથી એક ખીન્ને પત્ર લાવ્યા
છે. પરંતુ એ પત્ર હજી સુધી પ્રગટ થયો
નથી. એટલે આ પ્રશ્ન સંબંધે આગામી
મહાસભા વખતે ખુબ જ રસાકરની થવાનો
પુરતો સંભવ છે.

ખનારસ ખાતે

કાર્યવાહક સમિ-
તિએ જે ઠરાવો ક્યાં તેમાં સમાજવાદીઓને
લગતા ઠરાવની અહુજ આતુરતાપૂર્વક રાહ
જોવાતી હતી. અમદાવાદ ખાતે કોંગ્રેસ
સમાજવાદીઓ સાથે જે તોડનોડ ગાંધીજીએ
કરી હતી તેની દ્રષ્ટિએ એ ઠરાવ અહુ
લગાયેક નહિ હોય એવી આશા રખાતી
હતી. પરંતુ તે સાથે એ ઠરાવ સમાજ-
વાદીઓની પીઠ પાણુ ધાબનારો નહિ હોય
એમ તો ચોક્કસ મનાવું જ હતું. આ
પાછલી માન્યતા ધરાવવા માટે પુરતાં
કારણો હતાં. અમદાવાદનાં સમાધાન પછી
ગાંધીજીએ પોતાની મુસાફરી દરમ્યાન ઠંડી
પ્રશંશુ મારફતે સમાજવાદીઓને ડારવાવું
ચાલુ જ રાખ્યું હતું. તેમાંએ ખાસ કરીને
કલકત્તાના વિદ્યાર્થીઓ સાથેના સવાલજવા-
બમાં તો ગાંધીજીએ પોતાનાં અમદાવાદનાં
વચન પર ગુલાંટ જ ખાધી. અમદાવાદમાં
તેમણે એમ કયુલ કયુ હતું કે હાલની
સમાજવ્યવસ્થામાં વર્ગવિગ્રહ અતંત્ર રીતે
રહેલો જ છે અને તેથી જ કોંગ્રેસ
સમાજવાદીઓ અહિંસાને નીતિ તરીકે
માન્ય રાખી વર્ગ વિરોધનાં ધોરણે કામ
કરે તો તેની સામે એમને જરાએ વાંધો નથી.
પરંતુ એથી વિરુદ્ધ જઈને કલકત્તામાં
એમણે વિદ્યાર્થીઓને સંભળાવ્યું કે હિન્દમાં
વર્ગવિગ્રહ એ તો તદ્દન વાહિયાત વાત છે.

આ ઉપરાંત સરદાર વલ્લભભાઈની મૂકિત
થવાની સાથે જ કોંગ્રેસ સમાજવાદીઓ
સામે એમણે પોતાના ઉજળીઆત-bon-
rungs-રોપનો ઉભરો દાલવવા માંડ્યો.
સમાજવાદીઓને એમણે મૂખાંધ ભરી
વાતો કરનારા તરીકે ઓળખાવ્યા. કોંગ્રેસ
સમાજવાદી પક્ષના મંત્રીએ એ આક્ષેપનો
ઘટતો જવાબ વાળ્યો એટલે તેઓ
નિરુત્તર બની ગયા. પરંતુ બનારસ જતી
વખતે ગુજરાતના કાર્યકરોને ઉદ્દેશીને
લખેલા કાગળમાં એમણે સમાજવાદીઓથી
અલગ રહેવાની તેમને ચેતવણી આપી.

આમ સમાજવાદના બે વિરોધીઓ
ગાંધીજી અને સરદાર એકઠા થતા હોવાથી
કાર્યવાહકસમિતીના ઠરાવ વિશે કંઈ ભટ્ટી
આશા તો સમાજવાદીઓએ રાખી જ ન
હોતી. આમ દ્વીવિધ કારણોસર ધાયુ
પરિણામ આવ્યું. કાર્યવાહક સમિતિએ
એવો ઠરાવ કર્યો કે તેણે મુખાંધ ખાતે
સમાજવાદીઓનો પરિહાસ કરતો જે ઠરાવ
કર્યો હતો તે એ પક્ષને નહિ પણ ખાનગી
મિત્રકત જન્મ કરવાની અને હિંસક
વર્ગવિગ્રહની બીનજવાબદાર વાતો કરનાર
વ્યક્તિઓ માટે જ હતો.

આ છતાં કાર્યવાહક સમિતિના એ એ
સ્વપ્રયોગનો કોંગ્રેસ સમાજવાદીઓ પ્રત્યેનો
રેલ છુપાવ્યો છુપાય તેમ નથી. બના-
રસ ખાતે કોંગ્રેસ સમાજવાદી પક્ષના
પ્રમુખ આચાર્ય નરેન્દ્રદેવ જ્યારે
પોતાના પક્ષના કાર્યકર્મની હિમાયત કરવા
માટે ગાંધીજીને સમગ્રવવા ગયા ત્યારે
ગાંધીજીએ તો સમેથી તેમને ઉધડા લીધા
અને સંભળાવ્યું કે હાં તો તેમણે કાર્ય-
વાહક સમિતિ પર ટીકા કરવાનું અને એ
રીતે મહાસભામાં ભાગના પશવવાનું કાર્ય
અર્થ કરવું અને હાં તેઓએ મહાસભાનું

મુકાન સંભાળી લેવું. તે પછીથી કાય-
વાહક સમિતિનું કામકાજ પતી રહ્યા પછી
ગાંધીજીએ યુક્તપ્રાંતના કેટલાક જમીન
ધરોને મુલાકાત આપી અને તેમાં જણાવી
દીધું કે હિન્દમાં વર્ગવિગ્રહ વગેરે કંઈ
ચાલે તેમ નથી અને સમાજવાદ એટલે
પોતાનાં રામરાન્ય સિવાય બીજું કંઈ
નથી. એટલે જમીનધરો પોતાનો હુકમ
પટ્ટો ફેરી નાખી કીસાનો તરફ સદ્ભાવ
ધરાવતા થઈ જશે તો એથી અન્ય પ્રકાર
ના સમાજવાદ માટે મથામણ કરનારાઓ
સામે ગાંધીજી તેમને સાથ આપશે. શ્રમ-
જીવિઓના હિતેચ્છુ હોવાની ગમે તેટલી
વાતો કરવા છતાં પોતે સ્થાપિત હિંદોના
શાગીર્ષ છે એ વાતનો પરિચય આ રીતે
ગાંધીજીએ આપી દીધો.

બીના રસ ખાતે

મળેલી કાયવાહક
સમિતિએ પસાર કરેલા બીજા દરવો
ખાસ રસદાયક નથી. એ દરવોએ
મહાસભા મંડળોમાં વ્યાપક જનતા જતી
શિસ્તભંગ અને કાયકોની ચુંટણીને લગતી
હરામખોરી તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું અને
ધારાસભા સમિતિએ પ્રગટ કરેલ ચુંટ-
ણીના મેનીફેસ્ટોને ખડાલી આપી.

સમિતિની આ

એક દરવાજા કામી
મુકાદમે લગતા સમિતિના આગલા દર-
વાને લીધે ખંડીત માલવીયા અને શ્રી.
અણેનાં રાજનામાંની જે તદ્વાર તોળાઈ
રહી હતી તે સમંધી ચોખવટ કરી.
સમિતિ પોતાના આગલા દરવાજામાં મક્કમ
રહી અને એ જે બીજા મહાસભાવાદીઓએ
પોતાના હોદ્દાઓનાં રાજનામાં આપ્યાં.

સમિતિ અને એ સમ્યો વચ્ચેનો મતભેદ
છેવટે ઘણો જ નજીવો બની ગયો હતો.
અણે-માલવીયા એમ ભાગતા હતા કે
મહાસભા તરફથી ધારાસભામાં જતા
બધાએ હિન્દુ સમ્યોને વડી ધારાસભામાં
કામીચુકાત પર મત આપવાનો પ્રસંગ આવે
ત્યારે પોતાની મરજી મુજબ મત આપ-
વાની છુટ આપવી; ધારાસભા સમિતિએ
તેમાં શિસ્તભંગ લાગીને તેમ કરવા દેવાની
ના પાડી. આ જે સમ્યો અગ્રગ પડી
જવાથી હિન્દુ મહાસભાનો પ્રશ્ન જોરમાં
આવશે એમ મનાય છે. પણ દેખીતી રીતે
ધારાસભા સમિતિમાંથી બહાર રહેલા
અને કાંગ્રેસની ટીકેટ પર નહિ ચુંટાતા એ
લોકો ભાગતા હતા તે કરવાની-સ્વતંત્ર
મત આપવાની-આ રીતે છુટ મેળવીને
આકાની બીજી બાજી રીતે મહાસભાનાં
ચુંટણીનાં કાર્યમાં કાંઈ રીતે અતંતરાય
ઉભો ન થાય એવી રીતે તેઓ વતંશ એમ
જણાય છે.

**કાયવાહક સમિ-
તિનાં એ કામ-**

કાજ કરતાંએ વધુ અગત્યની બાબત તો
એ અરસામાં ગાંધીજીએ કરેલા એક છાપા-
નેમાં નિવેદનની છે. એ નિવેદનમાં ગાંધી-
જીએ એવો સાફ એકરાર કર્યો છે કે મને
એમ ખાતરી થઈ ચૂકી છે કે ધારાસભાઓમાં
કામ કરવાની વૃત્તિ દેશમાં-કાંગ્રેસ-માં
હવે સ્થિર થઈ ચૂકી છે. ઉપરાંત પોતાને
એ પણ સમજાયું છે કે જ્યારે સીધી
લડત ચાલતી હોય ત્યારે પણ ધારાસભા-
ઓમાં કામ કરી રહેલા મહાસભાના
સમ્યોને પાંછા બોલાવી લેવામાં લાલ
ઘણો ઓછો છે અને હાનિ પુષ્કળ છે
એટલે ભવિષ્યમાં સીધી લડત જે હાથ

ધારાશે તો પણ મહાસભાવાદી ધારાસભ્યોને
તો તેમનું કામ અવિરત રીતે ચલાવવા
દેવામાં જ આવશે.

આ એકરાર ધણો અગત્યનો છે. કેટલાક
લોકો માને છે તેમ પ્રતિ સહકારવાદીઓનાં
સદ્ગમાંથી પવન ધાદી લેવાનો જ આ દાવ નથી.
આટલાં વર્ષોના કડવા અનુભવ પછી
ગાંધીજી ઉદ્ધરમતવાદીઓ-લીઅરલોનાં
જ ધારણવાદી રાજકારણ તરફ યોક્ષસપણે
દેખ્યા છે એ યોક્ષસ વાત છે. સમાજ-
વાદીઓ-એ : લે : વાસ્તવિક રીતે તે માત્ર
સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાવાદીઓ-તરફની એમની

વલણ, રાજરથાનીઓ પ્રત્યેની એમની
વલણ અને આ તેમનો છેલ્લો એકરાર
એમ સ્પષ્ટ બતાવી આપે છે કે મહાસ-
ભામાં ઉદ્ધરમતવાદ અને ઉદ્ધમવાદ વચ્ચેનાં
દુજો વિભક્ત થતાં જાય છે. અને આગામી
મહાસભા વખતે નહિ તો નેહરુનાં ભવિ-
ષ્યમાં મહાસભાની નેતાગીરીમાં પડે
આણુવાની રસાકસી જરૂર જાગવાની.
આજે મવાળવાદ વિજયી અને છે-સંધાગો-
વશાત; પરંતુ તે એટલું જ મુશ્કેલ છે
કે મહાસભાની ચાલુ નેતાગીરી સામે
પ્રગટ ટીકા અને વિરોધ રામવાનાં નહિ
પણ વધવાનાં છે.

એક અમુલ્ય તક.

પ્રીન્ડીંગ પ્રેસને લાયક અત્યંત ઉપયોગી મશીનરી
સસ્તા ભાવે કહાડી નાંખવી છે.

૧-કવાડ હેમી પ્રીન્ડીંગ મશીન-ફલાયરો વગર-મેકર-પેઇન
એન્ડ સન્સ.

૧-ફ્લીંગ મશીન ૩૬"-ગ્રાટોમેટ્રીક આઇકર પાવરથી ચાલે છે.

૧-ફ્લીંગ મશીન, ૪૦" હાથથી ચાલતું.

૪-પેઇંગ મશીનો, પગથી ચાલતાં મેકર્સ-હેરલ્ડ એન્ડ સન્સ, અને
એન ડીકીનસનની કું.

વધુ વીગતો માટે તુરંત મળો અથવા લખો-મેનેજર,

હી હિસ્તાન ન્યુસ પેપર્સ, લી૦,

૯, એક હાઉસ લેન, કોટ, મુંબઈ.

દરેક રાષ્ટ્રવાદીની હલ પર રમી રહેલી

લોક પ્રતિનિધિ સભા

(Constituent Assembly)

પંડીત જવાહરલાલ

નહેરુ છેલ્લી વખતે

જેલમાંથી છુટ્યા પછી એ બાબતમાં એમણે રાષ્ટ્રીય રાજકારણની ભારે સેવા બજાવી. રાષ્ટ્રના કોઇ પણ રાજકીય કાર્યક્રમમાં આર્થિક બાબતોને પ્રાધાન્ય આપવાની એમણે હાકલ પાડી; એ હાકલના પરિણામે હિન્દમાં કોંગ્રેસ સમાજવાદી પક્ષનો ઉદય થયો એમ કહેવામાં ભાગ્યે જ ભૂલ થવા સંભવ છે. એમની બીજી સેવા લોકપ્રતિનિધિ સભા-constituent Assembly નો વિચાર આગળ ધરવાની હતી. એ વિચારે આખા દેશના લોકોને જાગૃતી લીધા છે અને ખુદ રાષ્ટ્રીય મહાસભાની કાર્યવાહક સમિતિએ પણ તેને અપનાવી લીધો છે. એટલે આજે લોકપ્રતિનિધિ સભા સંબંધી વાતો બધા કરે છે, પણ તેના ઇતિહાસનો કે તેનાં સાચાં સ્વરૂપનો ખ્યાલ બહુ ઓછા લોકોને હોય છે. આ ઉલ્લખ પુરવા માટે એ વિષય ઉપર એરીસ્ટર અસફઅલી શ્રી મુન્શી અને બીજાઓએ કેટલાક લેખો પ્રગટ્યા છે અને છેલ્લી વખત જલમાં જતાં પહેલાં પંડીત જવાહરલાલે પણ એ સંબંધમાં કેટલુંક કહેલું છે તે બધાંનો આ લેખ લખવામાં ઉપયોગ લેવાયો છે.

હિન્દના હાલના સંશોધનમાં લોક-

પ્રતિનિધિ સભા બોલાવવાની શક્યા- શક્યતા અથવા તેના પૂર્વ ઇતિહાસ સંબંધે કંઈ પણ અર્થા હાય ધરતાં પહેલાં તેની સામાન્ય વ્યાખ્યા આપી દેવાની જરૂર છે.

કોઇ એક દેશની પ્રજા પોતાનાં બાવિ રાજતંત્રનું બંધારણ નક્કી કરવા માટે પોતાનાં સર્વદેશીય હિતને સમજી અને સમાવી શકે એવા પ્રતિનિધિઓની ચુંટણી કરી તેમને એ કામ સોંપે અને તે પાર ઉતારવા માટે એ પ્રતિનિધિઓ જે સભા ભરે તેનું નામ લોકપ્રતિનિધિસભા. આ સામાન્ય વ્યાખ્યા પરથી આટલા મુદ્દાઓ સિદ્ધ થાય છે: (૧) લોકો પોતાનાં સર્વ દેશીય હિતનો વિચાર અને રક્ષા કરી શકે એવા પ્રતિનિધિઓ ચૂંટ, (૨) ચુંટણી વખતે શાં કામ માટે ચુંટણી કરે છે તેનો તેમને પુરેપુરો ખ્યાલ હોય, (૩) ઉમર લાયક હોય એવાં દરેક પુરુષ કે સ્ત્રીને મત આપવાનો અધિકાર હોય, (૪) મત

આપતી વખતે પો- તાનાં વધારેમાં વ- ધારે હિતની ભળ- વણી- સિવાય બીજો

.....: લેખક :.....
[વિવસ્વત્]
.....:.....

વિચારતેમને કરવાનો ન હોય, (૫) યુદ્ધ-
એલા પ્રતિનીધીઓએ લોકોનાં હિત સિવા-
યના બીજા બધા વિચારોને અળગા કરીને જ
પોતાનું કામ કરવું જોઈએ; પોતે રજુ
કરેલી ચોક્કસ દરખાસ્તો ડાઘ બીજી સત્તા
સ્વીકારશે કે કેમ એ વિચાર તેમણે
અળગો રાખવો જોઈએ.

આવી સભા માટે સુદૃષ્ટીનાં ધોરણ-
એટલે કે મતદાર મંડળો-નક્કી કરવા
સમયે પુષ્કળ મતભેદને અવકાશ છે.
પરંતુ એ પ્રશ્નની ચર્ચા આપણે લેખના
પાછલા ભાગ પર છોડી હાથ તુરત તો
આવી લોકપ્રતિનીધિ સભાઓના ઇતિહાસ
પર ઉડતી નજર નાખી લઈએ.

લોકપ્રતિનીધિ- સભાનો વિચાર

અમોથી અઢીસો વર્ષ નેટલો જૂનો છે.
અરે તેનાં મૂડીવાદ-લોકશાસન-ના ઉદય
સાથે તેનો ઉદય થયો છે. ૧૭૮૯ની
સાક્ષમાં ફ્રાન્સના રાજ્ય લુંછ સોળમાને
એમ લાઠ્યું કે તેનાં રાજ્યતંત્ર સામે
બળવો ઉઠવાની ધંદીઓ જાય છે; લોકશા-
સન માટેની લોકોની માગણી અનિવાર્ય
બની ગઈ છે; એટલે લોકોને કેતું શાસન
જોઈએ છીએ તે અંણી લેવાના ઉદ્દેશથી
તેણે લોકોને પોતાના પ્રતિનીધિઓ સુદી
મોકલવાને આમંત્રણ મોકલ્યું. લોકોએ
૧૨૦૦ પ્રતિનીધિઓ સુદી મોકલ્યા. પણ
રાજ્ય લુંછને તો હાલની આપણી ધીરીય
સરકારે જાળમેજી પરિપદમાં હિન્દી પ્રતિ-
નીધિઓને જેમ જુઝાની આપવા બોલાવ્યા
હતા તેમ જુઝાની આપનાર મંત્રીઓ
જોઈતા હતા એ બારસો આદમીઓએ
એ સ્થિતિમાં મૂકાવાની ના પાડી; રાજ્યએ
સભા ભરવાની ના પાડી; પરંતુ લોકોના
સાથે પ્રતિનીધિ બની આવેલા લોકો કાંઈ

એમ પાછા ફરે? એમણે તો રાજ્યની
પરવા કર્યા વિના લોકો મારતું અધારણ
ઘડવાનું ચાલુ રાખ્યું. લોકપ્રતિનીધિસ-
ભાનું એ મૂળ બન્યું. વિશ્વવિખ્યાત
ફ્રેન્ચ વિપ્લવનું એ ઉગમ સ્થાન.

આ બનાવની પહેલાં લોકોએ પોતાનું
અધારણ ઘડવાનું કામ પોતાના જ હાથમાં
લીધાનો એક દાખલો ઇતિહાસમાં નોંધાયો
છે. ૧૬૪૯ માં ઇંગ્લાંડના પ્યુરીટન લોકોએ
કોમવેલ્થની સરકારી નીચે રાજ્યસત્તાને
શોભાનાં પુતળાં જેવી બનાવી મૂકી
લોકશાસનની શરૂઆત કરી. પણ એમાં
આપણે આપેલી આખ્યા જેવું સમસ્ત
પ્રશ્નનું સીધું પ્રતિનીધિત્વ ન હોતું
એટલે આપણે એને બહુ મહત્વ નહિ
આપીએ.

પરંતુ ઇતિહાસની યાદમાં અમર થઈ
જ્યા સમયેલી લોકપ્રતિનીધિસભા તો
જુદી જ હતી. ૧૭૮૭ની સાલમાં અમે-
રિકાના લોકોએ બ્રિટિશ શહિવાદ સામે
સ્વાતંત્ર્યજંગ છૂતીને લોકપ્રતિનીધિસભા
ભરી, અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમે-
રિકાનું પ્રખ્યાત અધારણ ઘડી દાઢ્યું.

આવી જ જાતની એક લોકપ્રતિનીધિ-
સભા ૧૯૧૯ની સાલમાં હેન્ડ્રા વિશ્વ-
વ્યાપી યુદ્ધમાં પરાજય પામેલાં જર્મનીએ
ભરી અને તેનું વિખ્યાત વિમર અધારણ
ઘડી દાઢ્યું.

આટલા વખત દરમ્યાન બીજા અનેક
દેશોમાં લોકપ્રતિનીધિસભાઓ સફળતા-
પૂર્વક મળી ચૂકી છે. પરંતુ અહિં તેનો
તારીખવાર ઉલ્લેખ નહિ કરતાં આ ત્રણ
દાખલાઓને જૂથ તારવવામાં આવ્યા છે
તેનું કારણ એ છે કે એ ત્રણ સભાઓ
સફળ ક્રાંતિઓ પછી મળી હતી અને

તેમણે નક્કી કરેલાં બંધારણોને પ્રાધ્વીજ સત્તાની અનુમતિની જરૂર નહોતી. બીજા દેશોએ ઘણાંઓમાં જેને બંધારણસરની લોકપ્રતિનિધિસભાઓ કહેવામાં આવે છે તે મળ્યા છે. તેનો વચ્ચાર હવે આપણે કરીએ.

આ બંધારણસરની

લોકપ્રતિનિધિ સભાઓની વિચારણામાં પણ એ મુખ્ય મંત્રે ખ્યાલમાં રાખવા પડશે બીજાની અનુમતિથી જે દેશોએ પ્રજાસત્તા-કર્તુ બંધારણ ધંડી કાઢ્યું હોય તેઓ અને બંધારણ સત્તાની અનુમતિથી જેમણે સાંસ્થાનિક બંધારણ ધંડી કાઢ્યું હોય તેઓ. કહેવાની બારથેજ જરૂર છે કે આ પાછલા વર્ગમાં મુખ્યત્વે બ્રિટીશ સામ્રાજ્યનાં સંસ્થાનો-જેવાં કે ઓસ્ટ્રેલીયા, કેનેડા, યુનીયન ઓફ સાઉથ આફ્રિકા અને આઈરીશ ફ્રી સ્ટેટનો સમાવેશ થાય છે.

સાંપ્રતકાળમાં લોકપ્રતિનિધિસભાના સિદ્ધાંતને વિશાળ પ્રમાણમાં અમલમાં મૂકવા માટે અમેરિકાના પ્રમુખ મી. વિલ્સનનું નામ ઇતિહાસમાં યાદગાર રહી જશે. દરેક પ્રજાને આત્મનિર્ણયનો પોતાનું રાજ્યબંધારણ પોતાની મેળેજ મુકરર કરવાનો-કુદરતી અધિકાર છે એવું સંગ્રામસુત્ર આગળ ધરીને તેણે યુરોપીય મહાયુદ્ધમાં ઝુકાવ્યું અને મિત્રરાજ્યોને વિજય અપાવ્યો. અને પ્રમુખ વિલ્સને પોતાનું વચન પાળ્યું-માત્ર યુરોપની પ્રજાઓ પુરતું. એ વચન અનુસાર હેકા-સોવાડીઆ, ઇરિટાનીઆ વગેરે દેશોએ પોતાનાં પ્રજાસત્તાકર્તા બંધારણો, મીત્રરાજ્યોની અનુમતિથી, લોકપ્રતિનિધિસભાઓ મારફતે ધડ્યાં.

પરાપર બંધારણ સરની લોકપ્રતિનિધિ સભાઓ મારફત જે દેશોએ પોતાનાં બંધારણો ધડ્યાં છે તેમાં બ્રિટીશ સામ્રાજ્યનાં સંસ્થાનો મોખરે છે. ૧૯૦૦ ની સાલ પહેલાં આસ્ટ્રેલીઆના જૂદા જૂદા પ્રાંતો પર બ્રિટીશ સરકારે નીમેલા ગવર્નરો ગજ કરતા. દરેક પ્રાંત સ્વતંત્ર હતો. પરિણામે જૂદા જૂદા પ્રાંતો વચ્ચે ઉભી થતી અયગમણોનો નિકાલ આણવાં માટે એક આંતરપ્રાંતીય પરિષદ ભરવામાં આવી. એ પરિષદે હંપ્શા પ્રાંતોનો નિકાલ આપવા ઉપરાંત ઓસ્ટ્રેલીઆનું સમવાયી બંધારણ પણ ધંડી કાઢ્યું. અને એ બંધારણ, થોડાંઘણા ફેરફારો સાથે બ્રિટીશ સરકારે મંજૂર રાખ્યું, તેજ પ્રમાણે દક્ષીણ આફ્રિકાનાં રાજ્યોની એક પરિષદ આંતર-પ્રાંતીય જઠાતના પ્રશ્નોનો નિકાલ આણવા માટે મળી હતી અને પછીથી તેણે યુનીયન ઓફ સાઉથ આફ્રિકાનું બંધારણ ધંડી કાઢ્યું. એ બંધારણમાં એક અક્ષરનો પણ ફેરફાર કર્યા વિના બ્રિટીશ સરકારે મંજૂર રાખ્યું. કેનેડાની બાબતમાં પણ એમ જ બનેલું અને દક્ષીણ આયર્લેન્ડની લોકપ્રતિનિધિસભાએ ધંડેલું બંધારણ બ્રિટીશ સરકારે ૧૯૨૨ માં મંજૂર રાખ્યું.

લોકપ્રતિનિધિસભાના આપ પ્રકારો છે અને આવો તેનો ઇતિહાસ છે.

આ ઇતિહાસ પરથી એટલું સાફ જોઈ શકાયું હશે કે કેટલાક ઘણાંઓમાં લોકપ્રતિનિધિસભા સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં વિજય મેળવ્યા પછી મળે છે; કેટલાક ઘણાંઓમાં તાબેદાર પ્રજાનો નિશ્ચય અને હયાત્યાર બળ જોઈને અને પોતાની નિબળતા પરખીને રાજ્ય કરનાર સત્તા તેના નિષ્ણે સામે નમતું આપે છે. કેટલીક વખત-ઈંગ્લાંડ અને ફ્રાન્સની બાબતમાં બન્યું હતું તેમ-પ્રજા પોતાનું બંધારણ આગળથી મુકરર કરી લે છે અને પછી તે મેળવવા માટે સ્વાતંત્ર્ય જંગ શરૂ કરે

છે. આ ત્રણમાંથી કયો માગ હિન્દ અખત્યાર કરવો તે તો સ્થિતિસંયોગે અનુસાર પ્રજાએ જોવાનું છે. પરંતુ એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે આત્મનિયંત્રતા અધિકારને અમલમાં મૂકવાનું એ સરસ સાધન છે.

હિન્દીઆની બીજી કોષ્ટ પલ્લુ પ્રજાની

ગાંધીજી હિન્દીઓને પણ આત્મનિયંત્રતાનો અધિકાર છે એ વાતની ના તો કોઈથી પાડી શકાય તેમ નથી. પરંતુ એ અધિકાર પ્રજાએ પોતે જ અજમાવવો જોઈએ. હિન્દ અત્યારે જે સ્થિતિમાં છે તે બિયાનમાં રાખતાં હિન્દમાં લોકપ્રતિનિધિસભા એમાંથી એક ઉદ્દેશ બંધ લાવવા બોલાવી શકાય. કાં તો શાહિ સરકારની સંમતિથી દેશનું બંધારણ ઘડવને માટે તે બોલાવવામાં આવે; કાં સમસ્ત પ્રજાને માન્ય થઈ શકે એવું બંધારણ ઘડી આ બંધારણ મેળવવા માટે સરકાર સામે સમસ્ત પ્રજાની લડતના પાયા રૂપ બનાવવા માટે તે બોલાવવામાં આવે. આ બેમાંથી કયા ઉદ્દેશસર લોકપ્રતિનિધિસભાની હિમાયત કોંગ્રેસ અને બીજા પક્ષે કરે છે તે અત્યારે તો સ્પષ્ટ નથી. પરંતુ બંને બાજુઓની શકયાશક્યતાનો અર્થ લાભ-લાભનો વિચાર આપણે કરી શકીએ છીએ.

પંડીત જવાહરલાલ અને લોકપ્રતિનિધિસભાની હિમાયત કરનારા બીજા બંધાના ઉદ્દેશો પરથી અત્યારે તો એવું માલુમ પડે છે કે સાત્રાજ્યનાં બીજા સંસ્મારોએ પોતાની એક પોતાનું બંધારણ ઘડી કાઢી તે શાહિ સરકાર પાસે મંજૂર રખાવ્યું છે તેમજ કરવાની આ બંધાની પલ્લુ ધરજી છે. જો આમ જ હોય તો લોકપ્રતિનિધિસભાની હિમાયત કરનારા બંધા

લોક સાંસ્થાનિક દરજ્જાથી વિશેષ કંઈજ માગતા નથી એ સાફ રીતે સમગ્ર જણ વટે. પરંતુ તે સાથે સાંસ્થાનિક દરજ્જાની પણ સહેલાઈથી અવગણના કરવાની જરૂર નથી. સાંસ્થાનિક દરજ્જામાં એક નામના સિવાય પ્રજાની લગભગ સ્વતંત્રતાનો સમાવેશ થાય; મરજી પડે ત્યારે સાત્રાજ્યથી છુટા પડી જવાના હકકનો સ્વીકાર પણ એમાં સમાવેલો હોય છે. એટલે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા અને સાંસ્થાનિક દરજ્જાની શકયાશક્યતાનો વિચાર કરીને પ્રજાએ આગળ વધવું રહ્યું.

પરંતુ એટલા લાભાલાભનો વિચાર જ કરીને આપણે ન અટકી શકીએ. સહુએ થાદ રાખવાની જરૂર છે કે એવી જાતની લોકપ્રતિનિધિસભા ભરવા માટેનું વાતાવરણ અત્યારે નથી. ઉપરાંત જ્યારે પોતાની માગણી સરકાર પાસે મંજૂર રખાવવાની જરૂરી તાકાત પોતા પાસે છે એવી ખાત્રી પ્રજાને થાય ત્યારે જ લોકપ્રતિનિધિસભા બોલાવવાનો કંઈ અર્થ છે. એટલે પ્રથમ તો એ તાકાત પ્રજાએ ઉભી કરવી રહી. હવે અહિં આપણે એક અઢવમાં ફસી જઈ રહ્યા છીએ એવું લાગશે. સ્વતંત્રતાની લડતમાં શુક્રાવવાથી પોતાને અથવા પોતાના વર્ગને શું મળશે તેનો આશરે અંદાજ આપવા પડી જ માણસો એ ભોગ આપવાને તૈયાર થાય, અને જ્યાં સુધી એવા ભોગો ન અપાયા હોય ત્યાં સુધી કોને કંટાળું આપી શકશે એ નક્કી કરવાની તાકાત પણ આપણામાં આવે નહિ. આ સ્થિતિમાં આજે આપણે શુક્રાવ રહ્યા છીએ.

અને આ જગ્યાએ જ સમાજવાદીઓના ઉદ્દેશ કાયકમંત્રી ઉપયોગિતા પ્રત્યક્ષ થાય છે. શાશાલાભો આપણે તેમને આપી

સકારીયું તે આમવર્ગને જણાવતાં પંદેલાં માનવ ન્યાયની દ્રષ્ટિએ-કુદરતી રીતે-તેમના સાંહકાર છે એ વિશે તેમને પુરેપુરા જાગૃત કરવાની જરૂર છે. તેમનામાં આત્મભાન પ્રેરવું જોઈએ. એ આત્મભાન સાથેજ તેના પ્રયત્નોમાં કાનો કાનો સાથ મળી શકે એ જણાવવા માટે વર્ગભાન પણ તેમનામાં ખીલવવું જોઈએ. ગાંધીજી સંરક્ષર અને એવા ખીજા સમાજવાદી બીરૂઓને એ કહેવાની જરૂર છે કે સમાજવાદથી ભડકામાં. આજે હિન્દના સામાન્ય દુસ્ત્રમનની હાજરીમાં વર્ગવિપ્રલોભન પાતો હજી કોઈ નથી કરતું. પરંતુ જ્યાં સુધી રાજકારણ અને પોતાનાં સાચાં આર્થિક સ્વાર્થો તરફ પણ કેવળ અજ્ઞાન રહેલા માણસોમાં રાજકીય અસ્થિમતા જગાડવામાં ન આવે અને એ રાજકીય અસ્થિમતાનાં બારદાનમાં આર્થિક હિતનો નક્કર ભાર ભરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી વિશાળ આમવર્ગને હાથે હાડવાની સ્વાતંત્રી હાડતમાં પ્રાણ ન પુરાય. આ કારણથીજ આમવર્ગમાં આત્મભાન ખીલવવા માટે સમાજવાદી કાર્યક્રમના પ્રચારની જરૂર છે.

ખીજો મુદ્દો એ છે કે જે આગામી લોકપ્રતિનિધિસભાને કેવળ ફારસરૂપ અને ઉજળાઆત વર્ગ-bourgeoisie-નું હથિ-આર ન બનાવી દેવી હોય-જે વિશાળ આમવર્ગ કૌસાતો, કામદારો અને નીચલા મધ્યમ વર્ગના લોકો એ સભા માટે પોતાના પ્રતિનિધિઓ બરાબર સમજાવેલું ચુટે એવી કોન્ગ્રેસના મોવડીઓની ઇચ્છા હોય તો પણ કોન્ગ્રેસ સમાજવાદીઓના કાર્યક્રમના પ્રચારમાં તેઓએ બતલી સહાય આપવી જોઈએ.

આ પ્રચારકાર્ય મારફતેજ લોકપ્રતિનિધિસભાને શક્ય અને સાચી બનાવવા

પુરતું જળ દેશમાં ઉત્પન્ન થવાનું છે. એ બધું ઉત્પન્ન કરવાનું કામ આજે કોન્ગ્રેસ સંવાય ખીજા કોઈ રાષ્ટ્રીય સંસ્થા દ્વારા શક્ય તેમ નથી.

આ સાથે લોકપ્રતિનિધિસભાને

લગતા એ અસહ્યબલી, શ્રી. મુન્શી, શ્રી. સત્યભૂતિ અને ખીજાઓના આ સખંધી વિચારો સામે ચેતવણીના શબ્દો ઉચ્ચારવાની જરૂર છે. એ લોકોની ભાવના એવી જણાય છે કે સભા બીટીશ સરકારની અનુમતિથી અને તેમણે મુકરર કરેલાં ઉમેદવારોનાં સચીપત્ર અનુસાર મળશે. કેટલાક એમ માને છે કે લોકીઅન કમીટીએ અત્યારે જે મતાધિકાર આપ્યા છે તે બેવડીએ તો બસ છે. એમ કરવાથી દેશના પુખ્ત ઉમરના લોકોના ૫૧ ટકા જેટલા ભાગનો સમાવેશ થઈ જશે. અને લોકપ્રતિનિધિસભા માટે એટલું બસ છે. આ લોકોને જણાવવાની જરૂર છે કે આમ થવાથી તો જે લોકોનું પ્રતિનિધિત્વ મેળવવાની સહુથી વધારે જરૂર છે એ લોકો જ રહી જવાના. આ કારણથી એવી સાફ જાહેરાત થવી જોઈએ કે પુખ્ત ઉમરનાં દરેક સ્ત્રી પુરૂષને મત આપવાનો અધિકાર રહેશે.

ખીજા ઘણા માણસો સાથે હું મળતો ચાઉં છું કે પંડીત જવાહર અને ખીજા કેટલાક સમાજવાદીઓ ઇચ્છે છે તેમ functional-basis-ધારાઓનાં બનેલાં મતદાર મંડળોનાં ધોરણ પર ચૂંટણીનું કામ હિન્દમાં અત્યારે અશક્ય નહિ તો અત્યંત મુશ્કેલ જરૂર છે. એટલે regional basis-નિવાસસ્થળના પાયા પર ચૂંટણી થવી જોઈએ. પરંતુ આ પ્રકારની ચૂંટણી થતાં સહુધા નીચેના આમવર્ગનું

હિત માયુક્ત ન જાય તે માટે જ એ લોકોમાં
તેમના આર્થિક અને રાજકીય અધિકારનું
ભાન જગાડવાને પુરતા પ્રયત્નો થવા
જોઈએ. આમ થશે તો સમાજવાદીઓને
ચુંટણીના આ છેદના પ્રકાર સામે વાંધો
છે તે દૂર થશે અને લોકપ્રતિનિધિસભા
હાલની સર્વ પરિપક્વ જેવી નપાવટ
સંસ્થા પણ નહિ જ બની જાય.

લોકપ્રતિનિધિસભા

માટે ચુંટણીની
લાયકાત અને તેનું ધોરણ નક્કી કરી
લીધા પછી પંડીત જવાહર હરે છે તેમ
કોમવાદનો ભય રાખવાની જરૂર નહિ
રહે. હવે આ સંબંધમાં એક જ વિચાર
કરવાનો છે. રાજસ્થાની પ્રજાનો એ લોક-
પ્રતિનિધિસભામાં હિસ્સો શો? પહેલી જ
દ્રષ્ટિએ એમ જણાય કે તેઓ પણ હિન્દી-
ઓ જ છે અને ખ્રીષ્ટીય હિન્દની પ્રજા
જેવા હકકો તેમને પણ મળવા જ જોઈએ.
આ વાતનો સ્વીકાર કરવાના માર્ગમાં
અનેક મુશ્કેલીઓ છે અને તેથી જ ગાંધી-
જીએ એ સમંધી ગાળા આવવવા માંડ્યા છે.

એ પ્રશ્નની જમા ઉધારમાં મણુ જ કહેવા
જેવું છે. પરંતુ આ દુનકા લેખમાં તેને
માટે સ્થાન ન હોય શકે. એ પ્રશ્નની
જણાવટ નજીકનાં લવિન્યમાં કરવાની હું
હિમેઝ રાખું છું. પરંતુ તે દરમ્યાન આદિ
એટલું કહી લેવાની જરૂર છે કે બધી
વિચારણા પછી છેવટે તો એ નિર્ણય
પર જ આવવાનું રહેશે કે લોકપ્રતિનિધિ-
સભામાં એ લોકોના પ્રતિનિધિઓ પણ
ખ્રીષ્ટીય હિન્દને ધોરણે ચુંટાય અને અન્ય
હિન્દીઓના જેવા હકકો તેઓ પણ ભોગવે.
આ જાતના સ્વીકારથી કોંગ્રેસની અત્યા-
રતી આલગીજમાં પણ ફેરફાર કરવાની
જરૂર રહે પરંતુ એ બધું કરે જ છુટકો છે.

આ ધોરણ પર અને આ બધી શરતો
લંદેયમાં લઈને જ લોકપ્રતિનિધિસભાની
હિમાયત કરવામાં આવે તો તેનો કંઈક
અર્થ છે. નહિ તો લોકપ્રતિનિધિસભાને
નામે જરા વિશિષ્ટ સર્વપક્ષપરિપક્વ ભરવી-
અત્યારે ફેટલાંક આગેવાનો સુચવી રહ્યા
છે તે એ જ પરતું છે-તેનો અર્થ તો
એટલો જ થાય કે આમલગને છેતરવો
અને પરદેશી સરકારને હાથે હાંસીપાત્ર થવું.

નવયુગ

આપને માટે થોડા અર્થે દુનિયાભરની ગુર્જરાતી આલમમાં 'સેલ્સમેન'
થઈ શકે છે.

ઇશ્વરવાદનાં અનિષ્ટો

ઇશ્વરવાદ એ શું હતો વિષય નથી. એમ છેલ્લી દલીલ કરીને આસ્તિકોના નાસ્તિકોના મતનું ખંડન થયું હોય તેમ માને છે. જે વસ્તુ શુદ્ધિગમ્ય નથી, તે

વસ્તુનો જગતમાં અવતાર શી રીતે થયો-જે કોઇપણ ઇન્દ્રીયના વિષયવસ્તુની બહાર છે

એમ કહેવાય છે, તે વસ્તુ શી રીતે 'છે' એમજ માની બેસવું એ સામાન્ય રીતે આસ્તિકો કે શ્રદ્ધાળુઓ સિવાય ખીળા કોઇથી સમજાય તેવું નથી. વાસ્તવિક રીતે તો જગતનો કોઇ-જગતથી સ્વતંત્ર અને સૃષ્ટિના સમસ્ત ચેતનજનનથી અલિપ્ત-તેમ અણુપરમાણુના નિયંત્રણથી પર-એવો કોઇ કર્તા છે કે કેમ તે પ્રશ્ન પોતેજ નિરાકરણ ન થઇ શકે. તેવા હોય અગર રહે ત્યાંસુધી કોઇ નથીજ એમ માનવુંજ સંયુક્તિક છે. પણ અહીં આં શ્રદ્ધા અને લગાડાય છે. આ શ્રદ્ધા એટલે કોઇ માણસ, કોઇ ગ્રંથ કે કોઇ સંસ્થા કહે તે વસ્તુ આપણી વિચારસરણીમાં ન ઉતરે તો પણ સાચી માની લેવા-વસ્તુતઃ એ વસ્તુને આપણી વિચારસરણી પર ઉતારવાની કોશીય પણ નહિ કરવી તે.

ઇશ્વર છે કે નહિ એ પ્રશ્ન ખાતુએ મુકીએ તો પણ ઇશ્વરવાદમાં શ્રદ્ધા આરોપવાથી વ્યક્તિ તેમજ સમાજને જે અનિષ્ટ પરંપરા ખરદાસ્ત કરવી પડે છે તેની હારમાળા લેખક અહિં રજુ કરે છે.

.....લેખક:.....
શ્રી. ખાવચંદ માવજી વડેરા
 બી. એ. એલ. એલ બી.

અમે તેમ હો. આવી શ્રદ્ધા જેને સંસાર ચક્રના આવા મહત્વના વિષય સંબંધે ગમે તે માણસે ગમે તેમ કહેવું માની લેવા બલે પ્રેરક પ્રેરે તેની સામે આપણે વાધા નથી-હોય તોપણ નિરર્થક છે- પણ એક વાત તો દરેક શુદ્ધિમાન મનુષ્ય પાસે સિદ્ધ તરીકે

મુકવી જ જોઇએ કે સંસારને એની આયા-રની અવસ્થામાં ઇશ્વરી સત્તાના અસ્તિત્વમાં માનવું વધારે ફાયદાકારક છે- કે ન માનવું તે વધુ ફાયદાકારક છે ?- ઇશ્વરના અસ્તિત્વ સંબંધીના આખો વિચાર તત્વજ્ઞાનની પરિભાષામાં મુકાય તો જ તે યોગ્ય રીતે કરવામાં આવ્યો છે, એમ થણા માને છે. એ માન્યતા છતાં આજે એ જ વિચાર વ્યવહારીક દિલ ખાતર-સરળ વ્યવહારીક ભાષામાંજ મુકવા ધાર છું.

ત્યારે આસ્તિકવાદી સંસ્કૃતિ તેના સંતાન માનવને કેવો બનાવે છે ? અને એની કૃતિ સમો માનવ-એ માનવપ્રગતિના આજ દિન સુધીના ઇતિહાસનું બલે છેલ્લું સ્વરૂપ હોય પણ આકર્ષક સ્વરૂપ છે ખરું ? આજે આસ્તિક સંસ્કારના બળે જે

જાતની માનવતા સર્જાવી છે તે માનવતા સર્જણ અને જારવલરી છે ? જેને માટે અભિમાનપૂર્વક માનવજાત બોલી શકે છે ખરી ?—પ્રથમ તો ધર્મરતુ અસ્તિત્વ માનવું એટલે આપણી સંગઠીત શક્તિ કરતાં—આપણું સમુદ્ધગત બળ કરતાં—કોઈ વિરાટ શક્તિનું વચસ્વ આપણા પર કબ્જ કરવું તે છે. આ શક્તિ એટલી બધી પ્રબળ, પ્રાકૃત નિયમોથી પર, અને માનવ-શક્તિથી મહાન આપણે ગણી છે કે આપણી શક્તિને કેળવી-તેના વડે બંધ આપણે આપણાં વિધો દૂર કરી શકીએ એવી હુદ્દિગમ્ય શ્રદ્ધા આપણે સુમાવી બેઠી છે—અને કોઈપણ રીતે કોઈપણ પ્રસંગે ધર્મર એનો તાત્તિક નિયમોની હદને ઓળંગીને આપણા માટે અનુદાતા કરી આપે તેમ માની બેસીએ છીએ. આને લીધે—આ જાતની માનવતા સૌથી સખળ. રાખવા માટે આપણી જાત માટે આપણને સત્તય પ્રામર હુદ્દિ કેળવવાનું શિક્ષણ મળ્યા કરે છે—સંસારના વહેનમાં આપણે કંઈ જ કરી શકતા નથી. એવી દૃઢ માન્યતા ઉપજાવવા માટે આપણે—અત્યંત હિન-હુબળા જીવ છીએ. તેમ માનવું પડે છે. આ આપણી માન્યતા આપણને સર્વજન નિબંધ બનાવ્યા કરે છે. આપણે એટલું નથી સમજી શકતા કે ધર્મર અને નિયમ; અમુક-સંજોગો કે કારણો અસ્તિત્વમાં આવે તો અમુક પરિણામ આવવું જ જોઈએ તેવા કાર્યકારણનો નિયમ (Law of Causation) અને ધર્મરની અંમેયદ સર્વશક્તિમતાં (Omnipotence) આ એ વસ્તુ પરસ્પર વિરોધી છે. જ્યાં નિયમ છે ત્યાં શક્તિમતાં નથી—જ્યાં આવી સર્વશક્તિમતા છે ત્યાં નિયમનો કંઈ અર્થ જ નથી. છતાં આપણે બંને વસ્તુ સાથે માનીએ છીએ—આપણે મૂકિત

માટે કર્મ પણ માનીએ છીએ અને લકિત પણ આવશ્યક ગણીએ છીએ. સાથેસાથ જ્ઞાન જેમાં લકિતનો ભાવ નથી અને જે માત્ર નિવૃત્તિ કર્મ છે તેને પણ સ્વીકારીએ છીએ. આ ત્રણે વસ્તુ શું છે, અને જીવન સ્વચેતા માટે ત્રણે પદ્ધતિની યોગ્ય-યોગ્યતા કેટલી છે તે બધી વસ્તુ બાજુ પર મુકીને જે મુખ્ય કહેવાનું રહે છે તે એટલું જ કે આપણને માનવ પર એવી સત્તાની એટલી બધી ખીક રહે છે કે એ સત્તા ક્યારે પોતાનો નિર્દય હાથ આપણી ઉંચે ગુચ્છાયેલી જીવનકૃતિ પર પડશે તેનો નિર્ણય નહિ. હોવાથી—કાંતો જીવન ગુચ્છતાં જ નથી—અગર તો બહુ જ ખીતાં ખીતાં, બહુ જ નિબંધતાંથી.

જે માનસ પોતાની શક્તિ માટે આવી અર્થ બેગવે છે, તે માનસ સામે મહત્વાકાંક્ષાએ ઊભી નથી. એ માનસ અદ્ભુત પરિવર્તન કરી શકતું નથી, એ માનસ સમક્ષ પ્રગતિનો આદર્શ નિષ્ફળ જાય છે. માનુષી શક્યતાઓ અંદરને અંદર ગુંગાઈ મરી જાય છે. અને જાતિ સમક્ષ સંપૂર્ણ સમપણું—સંપૂર્ણ નિબંધ, નિરાશ, નિવૃત્તિ ભાગ—આવા વિકૃત અને પ્રત્યાઘાતી આદર્શ ઉપજી આવે છે—પામરતાની સંપૂર્ણ વ્યાખ્યાને પોતાનામાં સમાવનાર જ મહાપુરુષ; ધર્મરની કૃતિને સ્વચ્છંદે વિહરવાની તક આપવા માટે સળી પણ જાતે ન તોડવા માગનાર મહાત્મા; આવી નિષ્ફળતા આપણે આદર્શ બને છે. આ આદર્શ Positive નથી. ઠંધક ઉમેરો કરનાર નથી. Negative છે, ઓછું ઓછું કરી શૂન્યમાં સમાવી દેનાર છે. તેમ જ આ આદર્શ ગતિ—આત્મિક નથી. અગતિ—આત્મિક છે. જે છે તેને સમાધીને અણિશુદ્ધ હોય તેમ જ રાખીને—

પરિવર્તન કે ક્રમવિહાસના જરૂર અર્થિક
વાચ્યા વગર સંભાવીને રાખવા, આપણને
એ પ્રેર છે. આથીજ આપણે આટલા
ચુસ્તચિત્તિવાદી (Conservative)
અને નિષ્ક્રિય બન્યા છીએ. આપણી આ
પામરતા માટે આપણી જાત માટેની
આપણી આવી નિર્બળ પ્રતી માટે
ધર્મની વિરાટ સત્તાનો સ્વીકાર એજ
જવાબદાર છે.

જો વાટે આપણને આપણી શક્તિ માટે
આટલા અશ્રદ્ધાળુ બનાવ્યા—તે વાદ
આપણા જીવનના રસને પણ એજ નિર્દય-
તાથી શોષી દે છે. આપણી શક્તિ માટે માન
ન હોય ત્યાં આપણી વાસના માટે પ્યાર
ક્યાંથીજ હોય ? ધર્મને સમર્પિત થયેલ
લક્ષ્યનું જીવનજ હંમેશા દયામય—
હરગરતું—અને નિર્બળ હોય છે. એ
જીવનમાં જે કંઈ છે—એ જીવનને જે
જે કંઈ થડે છે અગર તે એમાં જે જે
કંઈ સમાયું છે તે બહુજ હલકું છે.
આખા જીવનની એક માત્ર દશ—આખા
ચેતનની એક માત્ર કેન્દ્રિત લાવના
વધનની છે. એ વધન પછી આ દેહ
માટેજ હો કે—આ દેહના ચેતનને વિલકેત
કરી નવા દેહનાં સર્જન માટે હો—વધન
અને સર્જન બંને ક્રિયા વિના શક્ય નથી.
જ્યારે આપણો પ્રખર કર્મવાદ પણ સમસ્ત
ક્રિયા પ્રવૃત્તિ જોઈએ તેટલીજ અને
તે પણ ભોગ કે રસની કામના
વિનાજ કરવાનું આદેશ છે. આ રીતે
બંને તેટલી ક્રિયા ઓછી કરી જે રહી
તેમાંથી પણ પુરેપુરો જુસ ખેંચી લેવાયો
છે. નિષ્કામ કર્મના અંગે આદેશો કાય
માટેની પ્રેરણા જે સ્વજાતવેદ રીતે કાયને
ઉપજાવતી અને કાય સફળ થતાં તૃપ્તી
પામતી વાસનામાંથી આવે છે તેનેજ

જુદી નાખી, માત્ર ધર્મઉપદેશકો કે
સંસ્થાઓના ફરમાનમાંથી પ્રેરણા લેવાનો
ધર્મ સર્જવી રહ્યા છે. ખાવાના કાયમાંથી
જો મહારી ભૂખ તૃપ્ત ન થવાની હોય
તો ખાવાથી મહેને સાબ શો તેમજ એ
ક્રિયા કરવા હું પ્રેરાઉં પણ શા માટે ?—
તેજ પ્રમાણે ગીતાના બોધની પ્રક્રિયામાંજ
બોલીએ તો યુદ્ધથી રાજ્યસત્તા અને
વૈભવની વાસના સંતોષાવાની સંભાવના
ન હોય—અગરતો એ વાસના સંતોષવી
એજ એક મુખ્ય કારણ ન હોય, તો
ક્ષત્રીઓ યુદ્ધ કરેજ શા માટે ?—માત્ર જે
વર્ગબેદવાળા સંસ્કૃતિના તેઓ સંતાન
છે તે સંસ્કૃતિનો કાયદો એમ ફરમાવે છે
માટે ?—તો પછી સર્વ ક્ષત્રીઓ માત્ર
ધર્મના પાલન માટે—જોઈએ અગર ન
જોઈએ ત્યાં યુદ્ધ ક્યાંજ કેમ નથી કરતા ?
ગીતાનું આ તત્ત્વજ્ઞાન સ્મૂળ હશે. ઉંડા
ભિમાંસકોએ પોતાની પ્રતિભાથી સ્વતંત્ર
સર્જનસમા કાઢેલા અર્થો પ્રમાણે તેમાં
વિધવિધ જાતની અવનવીન અર્થનિષ્પત્તિ
નહિં હોય પણ સ્મૂળ અર્થમાંજ આ
અર્થ મૂળગત છે.

આપણા મુળ મુદ્દા પર આવતાં આ
આવી પરિવર્તિ આપણી વાસનાને જુદી-
આપણી યંત્ર બનવાની શક્તિ કાયમ રાખી
તેની પાસેથી આપણા મોહની તૃપ્તી માટે
નહિં પણ કાંઈ બીજાનાં પછી—જલે એ
સમસ્ત માનવજાતિના હોય—પણ બીજાનાં—
આપણાં સિવાય બીજાનાં હિત માટે કામ
લેવા માગે છે—અગર તો આપણને નિષ્ક્રિય
બનાવી જાડગી ટકાવવા સિવાયનાં બીજાં
કોઈપણ કર્મ કરવા દેતી નથી.

વધન અને સર્જન માટેની ક્રિયાને
જેમ આમ ઉચ્ચતામાં અને સંખ્યામાં ઓછી
કરવામાં આવે છે તેમ તેમ એ ક્રિયાથી

બહેલાવાતી અને સંતોષાતી વાસના વધુ ઉત્તેજના પામે તે સ્વાભાવિક છે. આ ઉત્તેજનાને દબાવવા માટે આવી વાસનાઓ પણ પામરતા છે-નિબળતા છે-પાપ છે-એમ આપણને સમજાવવામાં આવે છે. અને એ સાથેજ એની તૃપ્તિ કે ભોગમાંથી ઉપજતો આલ્સાદ પણ પાપ-લયો છે તેમ સમજાવવાય છે. આ રીતે માત્ર શુદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી પણ માનવ ઉલ્લાસ નષ્ટ થતો જાય છે.

પણ સાથે સામાજિક દૃષ્ટિબિંદુ પણ ભણ્યું છે. સમાજનો નૈતિક આદર્શ પણ અંશાઅંશ રીતે આ નિબળાં શુદ્ધિ Inferiority-Complex સાથે મળી જતો હોય એમ લાગે છે. વસ્તુતઃ સમાજ વ્યવસ્થા ખાતરજ ઇશ્વરની કલ્પના પ્રકટાવાઈ છે એમ સમજનાર શુદ્ધ આ બંને જાતના આદર્શો ધડનારનો એકજ હેતુ હોયો એમ પણ જણાવે છે. પણ બંનેનું વ્યવહારીક સ્વરૂપ જુદું જુદું હોય અહિં તેમને જુદાં જુદાં ગણવામાં આવે છે. નીતિ એટલે સામુદાયિક શાંતિ અને વ્યવસ્થાના નિયમો; અને સામુદાયિક શાંતિ અને વ્યવસ્થાનો લાંબ વાસનાના સંઘર્ષજુમાંજ સંભવે છે. આથી સ્ત્રીજાતી વાસના સાથે યુધ્ધમાં ઉતરે તેવી ઉત્ર આપણી વાસના રહેજ નહિ તે શાંતિ અને વ્યવસ્થા સલામત રહે. આ કારણથી નીતિનો-પ્રારંભીક સંસ્કૃતિ યુગના કાયદાનો ઉદ્ભવ થાય છે. એ નીતિ પણ એજ આદર્શ ત્યાગ ભોગ અને અતૃપ્તિ આપણને આપે છે. એ આદર્શ ઇશ્વરી સત્તા સમક્ષની પામરતા સાથે મળી જાય છે. નીતિ એ ઇશ્વરનો નિયમ બને છે. આ આખીય સંકલના યોજનાપૂર્વક-શુદ્ધિપૂર્વક ઉભી કરાય

હોય તેમ સંદર્જ જણાય છતાં ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ ઇંદ્રીયગમ્ય વિષય નથી-એમ શુદ્ધિમાન કહેવાતો વગ પણ માન્ય જ જાય છે.

ઇશ્વરવાદનું ત્રીજું અનિષ્ટ નસીબવાદ છે. આ વાદ એમ માને છે કે માણસ જન્મે છે તે પહેલાંજ અને સંસ્કાર ઉપજ્યાં તે પહેલાંથી-તેને અમુક ચોક્કસ હેતુ તરફ-નિશ્ચીત લક્ષ્ય તરફ લઇ જવા માટે પળેપળની ક્રિયા-પ્રસંગોનો નિયુક્ત પ્રયત્ન થયો જાય છે. આ નસીબવાદ આગળ કહેલી નિષ્ક્રિયતાને તો પોષે છેજ. પણ સાથોસાથ આજની સ્થિતિ-ગમે તેમ અસહ્ય હોય તોપણ તેને સહ્ય બનાવે છે. જે મહાન હેતુ ખાતર સંસારનો વ્યવહાર નિમિત્ત છે-સર્જન હેતુ માટે આપણી જ સ્થિતિ અત્યાદે છે તે હોવી અનિવાર્ય છે માટે તેમાં પરિવર્તન આપણાથી થઇ શકે જ નહિ, જે છે તે ખરોખર છે, ગમે તેવા બેવકુફ નિરસ માણસની આગળ દેહત કિંસુદર સ્ત્રી આવી ગઇ હોય, અને ગમે તેવો શુદ્ધિમાન રસિક રીખાતો હોય તો પણ તે ખરોખર છે, એ ઇશ્વરનું નિર્માણ છે, આ નિર્માણમાંથીજ જે પરિણામ સ્વાભાવિક રીતે આવી શકશે તેમાં સ્ત્રીજ સર્જન હેતુ સફળ થશે. આવો હેતુવાદ અસ્તિકતાની સાથે જોડાયો હોય છે. આ વાદ અસમાનતાને સંરક્ષે છે. માનવમૂર્તિ કે લાવિ શક્યતાઓ માટે માણસની શુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવાની ના પાડે છે, અને જગતના નિયમનની દૃષ્ટીથી જ અવ્યવસ્થા માણસની દ્રષ્ટિએ છે-તેને નિભાવી દે છે.

વિશ્વગતિના નિયમો માનવગતિ કે કોઇપણ પ્રાણીજાતના સમગ્ર અસ્તિત્વ કે ધોષનની તેની અલિલાપા કે તેના નિય-

મોથી તદ્દન જુદા-સ્વતંત્ર છે. સમગ્ર વિશ્વની ધરના માણસજન માટે - નથી કરવામાં આવી. અગર તો એતન માટે પણ એ ધરતા નથી. એ ધરનાનું ભવિષ્ય કંઈક નિશ્ચિત નથી. એની ગતિને ધડતાં બધો-એના ભવિષ્યને કોણે કોણે ઉપગમતાં જાય છે. વિશ્વ સર્ગને પછી કરોડો વર્ગે એતન કે માનવ જાત પ્રકટમાં દશે. એ સદંતર નાણુક યામ તોપણ વિશ્વ એજ રીતે એને રસ્તે આદ્યેજ જાય. માનવજાતને જો જીવનું હોય તો વિશ્વની આ ગતિમાં એ જીવન ન જાય તેની તેણે સંભાળ રાખવાની હોય છે. આ દ્રષ્ટિએ જોતાં માનવ-પ્રગતિનાં બધાને સંસારચક્રની સામે રહીને ઝાંખવાનું હોય છે-અને આટલા પુરતા વિશ્વનિયમો આપણા જાતિ નિયમના વિરોધી છે. આમ જતાં એજ નિયમો જ્યાં આપણને ઘસડી જાય ત્યાં જ્યાંમાંજ આપણું-એટલે માણસજાતનું આપણા દેહને ધડનાર તત્વનું નીકું-કટ્યાણુ છે એમ આપણે માનીએ છીએ. કારણ કે આપણી વિશ્વની કક્ષનાને સંચાલક ધર છે, અને તેનું અસ્તિત્વ-આપણી માનવજાતિની અવેક્ષાએ સ્વીકાયું હોવાથી આપણા હિતની પર એવી જોઈ તેની યોગ્યતા હોય એમ આપણે માન્યું નથી. આ હેતરખીંટીથીજ વિશ્વ જોવું છે તેવુંજ રહેવા દેવું-એવું આપણે માનીએ છીએ. વ્યવહારમાં અમુક અંશે આપણે આ સિધ્ધાંત લાગીએ છીએ. એટલા પુરતાં આપણે નીરિતક પણ છીએ. ગીચ જંગલવાળી જમીનને આપણે સફાયટ બનાવી વસવાટ લાવક બનાવી છે. એટલા પુરતાં વિશ્વ નિયમમાં આપણે ફેરફાર કર્યા છે. પણ તાત્વીક દ્રષ્ટિએ તો આપણે હજી આનીજ વિચારદશામાં છીએ, અને વિશ્વ-

સંદર્ભના-કેમ જાણે આપણાં અકિતગત હિત માટે જ હોય એમ માનીએ છીએ.

આમ માનવાનું વધુ સમજગતાથી ત્યારે બને છે કે જ્યારે આપણી જાતમાં વર્ગ-બેદને કારણે દિતભેદ પણ આવી પડે છે. સંદર્ભનાની અમુક વ્યવસ્થા આપણા અમુક વર્ગને માફક આવે છે, અમુકને નથી આવતી. આવે વખતે જોને માફક આવે છે તે વર્ગ અને તેટલો અદ્યપસંધ હોય તેમની આ પ્રાકૃતિક અનુકૂળતાનો તેમનો ઉપયોગ ગમે તેટલો અન્યાય હોય. તો પણ એ વર્ગ આ પરિસ્થિતિનો બચાવ આ સિધ્ધાંત ઉપર જ કરે જાય છે. વર્ગબેદની આ ભિપજી પૂંત્રગોઠવણી ઇશ્વરનાં નામથી બળ મેળવી ચિરંજીવ રહે જાય છે.

સમગ્ર વિશ્વ મુખદુઃખના લાગણી દ્વંદ્વી પર-અસ્તિત્વ-પદ્ધતિ-સંરક્ષણ-ને સર્ગ-નની દેહગત વાસના વિનાનું-અને અદ્યત્વ જાન-અને જામતીના એતન વિનાનું તાવ છે, એ વિશ્વમાં જીવતા આપણે આ સર્વ ઉપધિઓ ધરવીએ છીએ, વિશ્વના અંગ તરીકે આપણે તેમાં સમાઈએ એટલીજ વિશ્વનિયમોની આશ્રયને મદદ છે અને આપણે આ દેહ-કે-ખીન તાવે પણ અવિનાશી તો છીએજ એટલે આ દેહ સલામત રાખીનેજ વિશ્વ આદ્યું જશે એવો વિશ્વાસ રાખી નજ રાખાય. આપણું ધ્યેય આ દેહ સલામત રાખવાનું પ્રથમ છે. અને પછી આ દેહમાં પ્રગટેલી વાસના સંતોષાય. આ દેહની લાગણી દેહનેજ અદ્યહાસક સામે, અને દેહ વધુ શક્તિશાળી બની એક જાણુથી અવનવીન વાસના સમર્થ જાય, અને પીછા જાણુથી એ સર્વ વાસનાને સંતોષવાની તાકાત મેળવતો જાય-એ આપણું જાતિગત ધ્યેય છે. દેહ

અને જાતિ. અંનેને વધનની વાસના સમાન છે. આ રીતે વધન થતા દેહોનો જીવતો સમુદાય એકસરખી રીતે સાવંતીક વાસના પરિવૃત્ત કરી શકે એવી વ્યવસ્થા ઉપજાવવી તે આપણું ખીજું ધ્યેય છે. જે એક દેહ ભોગવે છે તે સર્વ ભોગવે-એવા સામુદાયિક સહકારથી થતી પ્રગતિ તરફ આપણું લક્ષ્ય હોય શકે. આ લક્ષ્ય ખાતર જોઈએ તે વ્યવસ્થા આપણે લાવીએ પણ ઇશ્વરવાદ. આ આવી લક્ષ્યસાધનાને તોડી નાખે છે. ઇશ્વરવાદ દેહ અને દેહીને જુદા માને છે. દેહીનું અસ્તિત્વ દેહના નાશ પછી પણ એ સંભવીત માને છે. આથી દેહી ચિરસનાતન તત્ત્વ ગણાય છે. અને દેહ ક્ષણિક ગણાય છે. એટલે દેહની વાસના બધી-દેહીની વાસનાથી-જો તેને કંઈ પણ હોય તો-ઉતરતી; અને દેહીની વાસના એટલે એકાગ્ર ચેતનની સંસ્કારે પ્રકટાવેલી મહેમ્મા સિવાય ખીજું કંઈ નહિ એવી વાસના ચડીયાંતી આમ મનાવી દેહીની વાસના માટે આંતરકરણ જેવું. એકાગ્ર ચેતન કદાપી-તેને આ તત્ત્વજ્ઞાન પાડે તેવા સંસ્કાર પ્રમાણે અવાજ, કદવા ઉરકેરે છે. આ અવાજ, કોઈપણ સ્થળે ન મળી શકે તેથી અવસ્થા સ્ફુટિત-અને ઇશ્વરના સાનિધ્યમાં રહેવા-પુરતી દશ્યનેજ દેહીની વાસના ગણે છે. આ આખીય અવસ્થા ઇન્દ્રીય ગમ્ય નહિ હોવાથી-તેમજ બુદ્ધિગમ્ય પણ નહિ બનવાથી આ અવસ્થાના સાધન તરીકે ગમે તે વસ્તુને ગોઠવી દેવાય છે. એટલે ઇશ્વરવાદ આપણને સાચા પ્રગતિલક્ષ્ય ઉપરથી દૂર ખસેડે છે. દેહી-આત્માના કલ્યાણ માટે શું કરવું જોઈએ-એ આદેશવાનો અધિકાર જ્યારે અમુક વર્ગનેજ સોંપવામાં આવે છે, ત્યારે એ વર્ગ પોતાનું અને પોતાના રક્ષણુલ્લેખનું હિત સચવાય તેવાજ

આચારો સૂચવે છે એ આચરનારને પાર-લોકીક સુખની આશામાં નાખી તેની પાસેથી આલોકીક સુખનું બલિદાન સહેજે લીધા કરે છે.

એકને ખાતર ખીજાનો નાશ-એવી વ્યવસ્થા પછી તે એક એટલે વ્યક્તિ હોય. વર્ગ પણ તે જાતિના પ્રવાહને દૂબળા અને અદૃશ્ય કરી નાખે છે. જાતિને ટકવુંજ હોય તો સમગ્ર ચેતન-સમગ્ર બળ, સમભાવે સર્વ અંગમાં-પછી તે શુદ્ધ હોય. આત્મજ્ઞ; સુદીપતિ હોય. આ કંગાલ; સુદીર્ઘવી હોય. આ શ્રમજીવી; સ્ત્રી હોય. આ પુરુષ; એ સર્વ અંગમાં બેઠેલાઈ જવું જોઈએ. ઇશ્વરવાદમાં આ કદી શક્ય નથી.

ઇશ્વરવાદ શ્રદ્ધાને ઉરકેરે છે; અને શ્રદ્ધા જીવનનાં ખીજાં અંગમાં પણ બુદ્ધિ જડતાને જન્માવે છે. ઇશ્વરવાદ વધુ પડતો લાગણીવશ ઉમીલ-Sentimental-હોઈ એથી બુદ્ધિવાદ અમુક અંશે દગાઈ જાય છે. આથી વ્યક્તિની બુદ્ધિવાદની કલા-Rational side-પશ્ચાત ભૂમિમાં આવી ઝાંઝી ઉપયોગી હોય તેમ જણાય છે; એથી પ્રગતિ અને વ્યવસ્થા સંરક્ષણ નથી બનતાં. ઇશ્વરવાદ પોતેજ એક વિરાટ બહેમ હોઈ-તેમાં જગતના સર્વ નાના મોટા બહેમો સમાઈ જાય છે. આ બહેમો ચિત્તને કુંઠીત બનાવે છે-અને હૃદય બીર બંની જાય છે. ઇશ્વરવાદ ચેતનના કોઈ જાગ્રત એકમને વિશ્વનિયમથી પર ગણાતો હોઈ એ ચેતનની આરાધના માત્રજ નિયમને અપવૃક્ષ બનાવશે એવી શ્રદ્ધા ઝેળવાય છે, અને એથી નિયમનું જ્ઞાન એળવવાની આકાંક્ષા જાગતી નથી. ઇશ્વરવાદની સાથે નીતિ જોડાયેલી હોઈ-ઇશ્વર પોતે સનાતન કદાપી હોવાથી નીતિ પણ સનાતન

કદપાય છે. એક બાબુથી આ બન્નેનું
જોડાણ-માણસનગતની અસંસ્કારી જડ
અવરથા દર્શાવે છે, કારણકે માણસ
સામુદાયિક હિતમાં ભુધિધૂવક નહિ પણ
ધર્મી આદેશતરીકે રહેની શિક્ષાથી બહિર્જ
માને છે એટલે-ખીજ બાબુથી નીતિને
ધર્મના રૂપથી મળતી ચિરંજીવતા
નીતિમાં પરિવર્તન લાવવા દેતી નથી.
જે નીતિ ભુધિધૂવક નથી મળતી તે
માણસને ગુલામ-જડ બનાવે છે-અને
સાથેજ એ પોતે પણ જડ બની જાય છે.
આમ 'છંતાં' નીતિ-ધર્મી શક્તિનાં
આદેશક બળ Sanctioning power
થીજ નહતી હોવાથી અને તેની સાથે
કમ, કમંદ્વં વિગેરે જોડાઇ ગયાં હોવાથી
-જીવન વ્યવહારથી તદ્દન અલિપ્ત સ્વતંત્ર
એવી નીતિ માનવતાનો આદેશ ઉપજ
આવે છે. આ આદેશ પ્રમાણે નીતિ તે
નીતિને ખાતરજ. Morality for the
sake of morality. એવી ભાવના
પ્રમાણે આપણે જીવી રહ્યા છીએ. આથી
એ નીતિ જે વખતે સર્જવાઇ તે વખતનાં

જીવનવ્યવહારમાં ફેરફાર પડતાં નવીન
નીતિનું સર્જન આવશ્યક બને છે. છંતાં
નીતિ એ પ્રમાણે ફરી શકતી નથી અને
પરિણામે નીતિ અને જીવનનીતિ અને
માનવતા આ વચ્ચે એક જાતનો વિરોધ
ઉપજે છે. આ વિરોધને પરિણામે નીતિ
એ વ્યવહારિક વસ્તુ મટી જાય છે, અને
તેનું પાલન સંપૂર્ણ અંશે તો ભાગ્યેજ
થાય તેવી માન્યતા ફેલાય છે. આ નીતિની
અચક્ષતા તેના ધર્મવાદ સાથેના સંબંધને
લક્ષનેજ આવે છે, અને ધર્મવાદ રવાણ-
વિક રીતેજ આવા નીતિવાદને જન્માવે છે.

ધર્મવાદની સામે-એટલે ધર્મના અસ્તિ-
ત્વની સંભવિતતા સામે નહિ-પણ ધર્મ-
વાદના આખા સિધ્ધાંતની સામે આટલી
હરકતો છે. ધર્મ છે યા નહિ એ વાત
બાબુ પર મુકતાંય ધર્મ જે સાચેસાચ
હોય તોપણ માનવજાત તેના અસ્તિત્વની
કદખના માનવાથી આટલું બધું ગુમાવે છે.
એટલે ધર્મ હોય તોપણ-એ નથીજ
છંતાં-ધર્મવાદથી તો આપણે બચવુંજ
જોઈએ.

પત્તની સ્વ. પતિશ્રીના સ્મરણા

શ્રી ફાર્ગસ ગુજરાતી સમાજે

શ્રીયુત શાહ્યાભાઇ આણંદજી એ

તરફથી સવિનય સન્નિધિ ભે.

આ લ મ ની અ જ ય બી.

અ રૂ બ (૨૭૨૬૬)

દશ દીવસ લમ લેવાથી જીંદગીમાં પછી મુલાવડજ આવતી નથી. માસીક ચાલુ-શરીર
નીરોગી રહે છે; કીમત રૂ. ૧૦ પરદેશ ચી. ૨૦, બધા દવાવાળા વેચે છે. સંતતી
નીયમન, સંતતી મુખ, સ્ત્રી સહવાસ, મુખ અને ગૃહસ્થ જીવન અંગેનાં બધાં સાધનો
અને દવાઓ રાખવામાં આવે છે.

મીસીસ કુસુમ મહેતા, (૧૦ એન) નસીરાબાદ (રાજપુતાના)

અફઘાન મુબાઈના એજન્ટ-હેલન ખુદી પ્રોડક્ટસ.
ધોળીતલાવ, કાપારાણા ખીલ્ડીઝ.

હિન્દી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હક્કો

લેખક: દ. મો.

મકરણ ૧૦ મું.

પારસી, બુદ્ધિસ્ત તથા ખ્રીસ્તી
મહીલાઓનો છુટાછેડાનો હક.

રજીસ્ટ્રાર ક્રાવી સીવીલ મેરેજ કરતી
સ્ત્રીઓને જે ૧૮૬૯ નો હિન્દી છુટાછેડાનો
કાયદો (The Indian Divorce Act
of 1869) લાગુ પડે છે તેજ કાયદો
ખ્રીસ્તી તેમજ ઐથ ધર્મ પાળતી પરંતુ
જેમણે પણ સીવીલ મેરેજ કયું છે તેવી
સ્ત્રીઓ ઉપર શાસન કરે છે. ૧૯૨૩ ના
સુધારાથી “ધી સ્પેશીયલ મેરેજ એક્ટ”
નો ઐથ ધર્મ પાળતી સ્ત્રી પણ લાલ લઈ
શકે છે. આ મહીલાઓ તેમનો છુટાછેડાનો
હક ઉપર જણાવ્યા હિન્દી છુટાછેડાના
કાયદા હેઠળ ભોગવે છે. મજબૂર કાયદા
હેઠળ કયા સંજોગોમાં અને કય રીતે લગ્ન
વિચ્છેદ થઈ શકે છે તેનું વિવેચન આપણે
૮ મા પ્રકરણમાં કર્યું છે અને તેથી
ખ્રીસ્તી તેમજ સીવીલ મેરેજના ખરીણીત
જીવન ગાળતી ઐથ મહીલાઓના આ
હકનું પુનઃ વિવેચન કરવાની કાંઈપણ
જરૂર નથી.

આ છુટાછેડાના હકને લાગેવળગે છે
ત્યાંસુધી પારસી મહીલાઓનો દરજ્જો
પણ હિન્દી છુટાછેડાના કાયદાનો લાલ
લેતી તેમની બહેનોના દરજ્જા કરતાં કાંઈ

લેખક:
રમણીક વી. મહેતા.
બી. એસસી. એલ., એલ. બી.

પણ રીતે ઉતરે તેમ નથી. પારસી મહી-
લાઓ છુટાછેડાનો હક “પારસી લગ્ન અને
છુટાછેડાના કાયદા (The Parsee Ma-
riage and Divorce Act) હેઠળ
ભોગવે છે. આ કાયદાની કલમ ૨૯ અને ૩૦
(૨) તમાણે કાંઈપણ પારસી પતિન પોતાના
ધણીના લગ્ન પછીના નીચે બતાવેલા
કારણો લગ્નવિચ્છેદ કરવા માટે દાવો
લાવી શકે છે:-

(૧) તેણે બીજાની સાથે ગરકમ કર્યું
હોય,

(૨) વેશ્યા સિવાયની કુંવારી કન્યા
સાથે આડો વ્યવહાર રાખ્યો હોય;

(૩) બીજી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરી તેની
સાથે પતિ તરીકેનો સંબંધ ધરાવતો હોય;

(૪) ગરકમ સાથે તેણીના તરફ કુર
અને ધાતંડા વતન રાખતો હોય;

(૫) તેણીને જાણીજીલેને જે વર્ષ કે
તેથી વધારે વખતથી ત્યજી દીધી બીજી સ્ત્રી
સાથે વ્યભિચાર કરતો હોય;

(૬) બળાટકાર સંભોગ, (૭) અકુદરતી
સંભોગ, અને (૮) સાત વર્ષ સુધી પતે
લાગતો ન હોય ત્યારે.

આમ એક પારસી પતિન ઉપર
બતાવ્યા કોઇપણ એક ગુનાતું કારણ
દર્શાવી કોટની મદદથી પોતાના લગ્ન
સંબંધનો અંત આણી શકે છે અને તેમ
કરી પોતાના પતિના કુશચારી અને ધાતકી
વતંનમાંથી મુક્ત થઇ ફરી લગ્ન કરવા
સ્વતંત્ર બને છે.

હીંદી છુટાછેડાના તથા પારસી લગ્ન
અને છુટાછેડાના કાયદામાં છુટાછેડાને લગતા
નિયમો થોડેધણે અંશે અંગ્રેજી છુટાછેડાના
કાયદાને આધારે ઘડવામાં આવ્યા છે.
પરંતુ અંગ્રેજી છુટાછેડાના કાયદા હેઠળ
છુટાછેડા મેળવવાનું જેટલું સહેલું છે તેટલું
આ કાયદાઓ હેઠળ નથી અને તેમાં
ખાસ કરીને ખ્રીસ્તીઓ માટે તો વળી વધુ
મુશ્કેલ છે. અલ્હાબાદ હાઇ કોર્ટના
જસ્ટીસ યંગે ગયા વર્ષના ઓક્ટોબર
નાસમાં છુટાછેડાને લગતા એક કેસમાં
આથી એમ દીક્રા કરી હતી કે હીંદીમાં
વસતા ગોરાઓ અને એંગ્લો ઇન્ડી-
યનો માટે ઇન્ડિયાના છુટાછેડાનો કાયદો
લાગુ પાડવામાં આવતો નથી એ
નિર્ણય જેવું છે. હીંદીમાં તેમને છુટાછેડા
મેળવવા માટે ઘણી મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડે
છે અને તેથી તેમણે જેમ બને તેમ જસ્ટીસ
આ જુનો કાયદો ફેરવવા માટે જુએશ
હાઇવવાની જરૂર છે. ઇન્ડિયાના છુટાછેડાનો
કાયદો આ કાયદાઓ કરતાં કેટલેક અંશે
વધુ વિશાળ છે. એટલું જ નહીં પણ એ
કાયદા હેઠળ છુટાછેડા મેળવવામાં સમય
અને ખર્ચની જરૂરબાદી પણ ઓછી થાય છે.

આ બંને હીંદી કાયદાઓને પસાર
થયે આજે ૬૦ કરનાં વધુ વર્ગો વીંતી
ગયા છે છતાં તેમાં અંબાર્યાન નગાનાને
અનુસરીને પણ કોઇ મહાવનો ફેરફાર કરે-
વામાં આવ્યો નથી. છુટાછેડા વિ. ને માટે

જે કારણો આ કાયદા પસાર કરવામાં
આવ્યા ત્યારે રાખેલાં હતાં તેટલાં જ કારણો
આજે છે. આ વર્ગો દરમ્યાન પ્રગ્મના વિચારો
અને લાવનાઓમાં ધણું પરિવર્તન થયું
છે. સાંપ્રત યુગની સંસ્કૃતિ એકબીજાની
સંમતિથી અંગર કેટલાંક ખાસ જરૂરના
બંધનો સિવાય કોઇપણ પક્ષની ઇચ્છાએ
લગ્નવિચ્છેદ કરી શકાય તેવા કાયદાની
તરફ જુલું કરે છે. આ દેશમાં વસતી ખ્રિસ્તી
અને પારસી કામોને પણ પોતાના કામી
કાયદાઓમાં વતમાન યુગને અનુકૂળ સુધારાં
કરાવવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.

બૌદ્ધધર્મ પાળતી સ્ત્રીઓ તેમના “બમ્મીઝ
બુધ્ધીસ્ટ લો” (બમ્મિના બુધ્ધીસ્ટ કાયદો)
નામના કામી કાયદા હેઠળ લગ્નવિચ્છેદનો
હક ભોગવે છે. જે બુધ્ધીસ્ટ મહીલાઓએ
સીવીલ મેરેજ ઇયુ” હોય છે તેઓ હીંદી
છુટાછેડાના કાયદા હેઠળ આ હક ભોગવે
છે તે આપણે ઉપર જોઇ ગયા છીએ. આ
“બમ્મીઝ બુધ્ધીસ્ટ લો” બીજી રીતે
ભતીય સંબંધના વિચારોમાં ધણી ઉદાર
દ્રષ્ટિએ જુએ છે છતાં તે નિબંધ “છુટા-
છેડાનો હક આપતાં સંક્રાંતિ આવે છે એમ
જણાય છે. હમણાં થોડા વખત ઉપર જ
રંગુન હાઇ કોર્ટમાં એક છુટાછેડાને લગતા
કેસમાં એવા સુકાદો આવ્યો હતો કે
“લગ્નની ફરજને અંગે થયેલા ગુનાની
સાબીતી” સિવાય કોઇપણ એક પક્ષની
ફક્ત મરજી અંગર ઇચ્છાથી લગ્નવિચ્છેદ
થઇ શકે નહિ” છતાં નીચેના સંજોગોમાં
બમ્મીઝ સ્ત્રીઓ છુટાછેડા મેળવી શકે છે.
(૧) જરૂર પોષણની કોઇપણ અવ-
સ્થા કયાં સિવાય ધણીએ પોતાની સ્ત્રીને
ત્યજી હોય;

(૨) અરસપરસની સંમતિ;

(૩) ધણીનું ધાતકી અને કૂચ વતંન.

(૪) બાલિયાર કરતો હોય અને તેણી તરફ કુદર વતન રાખતો હોય. એકાદ વખત તેણી ઉપર હુમલો કર્યો હોય તેટલો ખનાવ પણ પુરતો ગણાય છે.

(૫) ધણીનું વતન સારું ન હોય ત્યારે તેની સંમતિ લઈને પણ છુટાછેડ થઈ શકે છે.

વળી કોઈ પણ બેટ પતિન (Senior most wife) પોતાનો પતિ બીલું લઈ કરે તો તેની સંમતિ સિવાય પણ છુટા-છેડ મેળવી શકે છે. પરંતુ આ હક તે વાંછણી હોય અગર ફક્ત છોકરીઓને જ જન્મ આપતી હોય અગર કોઈ રોગથી પીડાતી હોય ત્યારે મળતો નથી.

મકરણ ૧૧ મું.

અધિપત્ય હકકોમાંનો ત્રીજો હક પતિથી જુદા રહેવાનો (Right to judicial separation) છે. આ હકને કે લગ્નમાંથી તોડી શકતો નથી છતાં કેટલાંક કારણોમાં પતિના જન હેઠળથી અળગી રાખીને પણ બીજા હકકોને તુકસાન કર્યા વગર ભરણપોષણ મેળવવામાં તે સ્ત્રીઓને સહાય કરે છે. ધણી વખત એમ બને છે કે સ્ત્રીઓ સમાજની બીકે છુટાછેડ મેળવવા માટે અચકાય છે અને આવી વખતે પતિથી જુદા રહેવાનો આ હક તેમને ઘણો કિંમતી થઈ પડે છે. વળી એવા પણ ઘણા બને છે કે છુટાછેડ મેળવ્યા પછી પડતી આર્થિક હાડમારીની ખીંક ધણી સ્ત્રીઓ છુટાછેડ કરતી નથી પરંતુ પતિથી જુદા રહેવાના હકનો લાભ લે છે. “ધી રોયલ એન્ડ્રોપોલોજિકલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ” ના ફેલો મી. બેબોન રાખલી રજાટ એક ટેકાણે લખે છે કે “હાલમાં સ્ત્રીઓ આર્થિક

આમ એક સુધીસ્ત મહીલા જેકે નિર્ધન છુટાછેડાનો હક ભોગવતી નથી છતાં તે ધણી રહેલાઈથી છુટાછેડ કરી શકે છે. ધણીને સાધારણ ગુનેહો અગર તેનું થોડું પણ ગેરવતન તેણીને છુટાછેડ મેળવવા માટે કારણ આપે છે. અત્રે માદ રાખવાની જરૂર છે કે બંન્માં પુરો કરતાં સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ છુટાછેડ મેળવવાનાં પગલાં ભરવામાં વધારે છે.

છુટાછેડના હકનું વિવેચન હીંદના તમામ કોર્ટો દ્વારા થયેલો છે. આપણે ક્યું છે. હવે આપણે કોર્ટનો હકમ લઈને ધણીથી જુદા રહેવા (judicial separation) સંબંધીના હકનું વિવેચન કરીશું.

કારણને લઈને છુટાછેડ કરવા ના પાડે છે પરંતુ તેમાંની ધણી સ્ત્રીઓ પતિથી જુદા રહેવા માટે કોર્ટનો આશરો શોધે છે. આમ કરવામાં તેઓને વધુ લાભ મળે છે. દુરાચારી અને દુષ્ટ એવા પતિથી તેણી દૂર રહી શકે છે અને સાથે તેણીના ભરણપોષણ વિગેરે માટે પણ બંદોબસ્ત થાય છે. આર્થિક પરતંત્રતા ભોગવતી સ્ત્રીઓ માટે છુટાછેડ લીધા પછી ધણી વખત ભરણપોષણનો સવાલ ઉભો થાય છે અને તેથી કેટલીક વખત તેઓ મહાન મુશ્કેલીઓમાં મુકાય છે. પતિથી જુદા રહેવાના હકનો અમલ કરાવતાં આવી મુશ્કેલીઓ કવચીત જ નહીં છે. આમ એક પરિચીત પતિ તેણીના પતિના દુરાચારી અને દુષ્ટ વતનના કારણે પોતાના કુખી અને ત્રાસદાયક જીવનમાંથી મુક્ત મેળવવા માટે છુટાછેડ નહીં તો આ હકનો પણ આશ્રય લઈ શકે છે. ઉચ

કુટુંબોમાં છુટાછેડા કરતાં આ હક્કનો વધારે આશ્રય લેવામાં આવે છે એ અત્રે ચાલ રાખવાની જરૂર છે.

હિંદુ અને મહેમેલન કાયદાઓમાં સ્ત્રીઓને આ હક્ક સ્પષ્ટ અને સીધી રીતે આપવામાં આવ્યો નથી કે જેથી દરેકને એ કેમોની કોઈ દુઃખી અથવા કોટમાં જઈ પોતાના પતિથી છુટી રહેવાના કારણ વડે દુઃખનામું મેળવી શકે અને પોતાના ભરણપોષણને પણ સાથે બંધબેસત કરાવી શકે. પરંતુ આડકતરી રીતે તેઓ આવી જાતનો હક્ક બોગવે છે. પતિના ત્રાસ અને લુપ્તને લઈને કોઈ પત્નિ તેણીના પતિનું ઘર છોડે તો આ કામી કાયદાઓ તેણીનાં એવાં કૃત્યને વ્યાજબી લેખે છે અને તેણીને ભરણપોષણ પણ તેનાથી અપાવે છે.

એક હિંદુ સ્ત્રીની પ્રથમ દરજ તેણીનું ધણીની સત્તાને તાબે થવું અને તેના આશ્રય હેઠળ રહેવું એ છે એમ હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર દર્શાવે છે. છતાં તે ધણી જ્યારે તેના ઘરમાં કોઈ વેશ્યાને ધાતો હોય અગર રાખતો હોય અગર તેણી સાથે તેણીની સહીસલામતી જોખમાય એવી રીતનું દુર અને ધાતકી વર્તન અનાવતો હોય ત્યારે તેણી તેનાથી છુટી રહી શકે છે અને તેની ખાસે ભરણપોષણ પણ માગી શકે છે. આવા કેસોમાં કદાચ તેણીનો પતિ “લખના હક્ક પૂરા કરાવવા બાબત” (Restitution of conjugal rights) કોટમાં દાવો લાવે તો તે આવી શકતો નથી. વળી ધણીના બીજા ધર્મનો અંગીકાર પણ તેણીને તેનાથી છુટા રહેવાનું અને નવાં મુધી તેણી પૂનર્વિનિર્માન કરે ત્યાંમુધી ભરણપોષણ મેળવવાનું કારણ આપે છે.

આવી જ રીતે એક મુસ્લીમ સ્ત્રીને પણ તેણીના પતિ તરફથી તેણી તરફ

તેણીના જાનમાલને તુકસાન પડે એવું દુર કૃત્ય થવું હોય ત્યારે અગર એવાં બીજાં વ્યાજબી અને કાયદેસરનાં કારણોસર તેણીના પતિથી છુટી રહી શકે છે અને ભરણપોષણ મેળવી શકે છે. ધણી તરફના લખના હક્ક પૂરા કરાવવા બાબતના દાવા સાથે આ કારણો કોટ વ્યાજબી લેખે છે.

હિંદુ, જૈન, શીખ, અને બુદ્ધ ધર્મ પાળતી અને જેઓએ સીધી જ મેરજ ક્યું હોય તે સ્ત્રીઓ તેમજ ખ્રીસ્તી સ્ત્રીઓ “હિંદી છુટાછેડાના કાયદા” હેઠળ આ કિંમતી હક્ક બોગવે છે. આ કાયદામાં કયા અને કેવા સંબંધોમાં પતિથી છુટા રહેવાના હક્કનો અમલ થઈ શકે છે તેનાં કારણો આપવામાં આવ્યાં છે. એ કારણો નેતાં આપણને જણાય છે કે છુટાછેડાની માફક આ હક્ક પણ મર્યાદિત અને સંકુચિત છે. મને ત્યારે અને મરજમાં આવે ત્યારે કોઈપણ સ્ત્રી આ હક્કનો અમલ કરાવી શકતી નથી. કાયદામાં આપેલાં કારણોસર જ નહીં બલકે તેણીને પતિ તરફનું બીજી રીતે થતું દુઃખ હોય અગર તેના તરફથી અન્યાય સહેવવો પડતો હોય તેણી પતિને આશ્રય અળગો કરી છુટી રહી શકે છે. હિંદી છુટાછેડાના કાયદાની કલમ ૨૨ પ્રમાણે કોઈ ધણી બહિષ્કાર અગર ધાતકી વર્તનનો શુદ્ધ કરતો હોય અગર તેની પરણેતરને કોઈપણ જાતના વ્યાજબી કારણ વિના જે કે તેથી વધુ વધુ માટે ત્યાગી હોય તો તેનાં કારણો તેની પરણેતર સ્ત્રીને તેનાથી છુટા રહેવાં માટેનો હક્ક આપે છે. ઉપર જણાવ્યાં કારણોમાંનું કોઈપણ એક કારણ ખતાવી તેણી કોટમાં દાવો નોંધાવી શકે છે અને તેણીના પતિથી છુટા રહેવાના કારણનું દુઃખનામું મેળવી

તે તથા ઘડાના રકાળી કાપે, લાઇને આવે
છે અને આમતેમ દ્રષ્ટિ નાંખે છે.]

રામો-[કાઇને ન દેખતાં. અરે, અહીં
તો કાઇ નથી. કંઈ અંગલામાં
હશે. પરિમલ શેઠ! પરિમલ શેઠ!
[પરિમલ અંદરથી આવે છે.]

પરિમલ-બહાર મૂક. આવીયે
છીયે.

[રામો ટેબલ ઉપર બેસી અને
રકાળી કાપે. અંગલામાં
પરિમલ અને મિત્રમંડળ
આવી પહોંચે છે.]

પરિમલ-એસો ખુરશી ઉપર, ગંભીર ઘડા
કાઢ તો.

[રામો ઘડા કાઢે છે. અને અંગલામાં
અનુપ, અને સુધીર અનુક્રમે
ખુરશી પર ગોઠવાય છે.]

પરિમલ-[વાતચીતનો વિષય સાંભળી
આ સાલ પરીક્ષા અર્થે.]

અનુપ-પણ સફળ થયા એટલે બરાબર.

સુધીર-હવે પરિમલ માટે, જે પરવું
બાકી રહી છે!

પરિમલ-[ઉત્સુકતાથી] શી?

સુધીર-નોકરી.

અનુપ-સુધીર, તું તો મુખી જ રહ્યો!!
નોકરી કરતાં પણ લાભની પહેલી
જરૂર છે!

સુધીર-[હસ્તાં હું મારી ભૂલ સ્વીકારું
છું. ઘડા રકાળીમાં રેડે છે]
પણ પરિમલ મેં આજુબાજુ છે કે
સુવાન તરીકેના ઘડાને હક્કનો
તું ઉપયોગ કરી રહ્યો છી!

પરિમલ-કથો હક્ક?

સુધીર-હક્કનો ઉપયોગ કરો છો એટલે
બસ છે!

પરિમલ-સાંધેરીધું બોલે તો ઠીક પડે!

અનુપ-હવે સીધું બીધું તો બહુ સમજ્યા;
બોલ તું.....સાથે પ્રેમમાં પડી
ગયો છે કે કેમ?

પરિમલ-[ચીડાઇને] પ્રેમ! અનુપ, તહો
ખબર છે કે પ્રેમમાં પડવા માટે
એક નહીં પણ બેની જરૂર પડે છે!

સુધીર-મનમથતું અંકગણીત ત્હારે અમોને
શીખવવાની જરૂર નથી!

પરિમલ-પણ હું સાચું કહું છું કે
ત્હમ્હારી વાત તદ્દન ખોટી છે.

અનુપ-[તાલાશથી] કેટલા ટકા?

પરિમલ-સગલજ સોએ સો ટકા. હું
સાચું કહું છું કે સ્વપ્નમાં પણ
હું કાંઈ સુંદરી સાથે પ્રેમમાં પડ્યો
નથી!

[પરિમલતું નામ ઘોઘારતો તારવાળો
આવે છે.]

તારવાળો-ત્હમારામાંથી પરિમલ કોણ છે?

પરિમલ-[આગળ આવી] હું છું!

તારવાળો-લ્યો, તમારો તાર, અને અહીં
સહી કરો.

પરિમલ-[સહી કરી આવે છે. તાર ઉઘાડે
છે અને વાંચે છે.] સુધીરલાઇ, લ્યો
વાંચો આ તાર.

[તારવાળો પ્રસ્થાન કરે છે.]

સુધીર-[તાર વાંચે છે] લ્યો! આ તો
ખુશ ખબર છે!

અનુપ-[તાર હુંટવીને વાંચના] ઝાણો,
ડા. નેવરેકરની પુત્રી નિમંણ સાથે
તહમરો વિવાહ કરવામાં આવ્યો છે !

અનિલ-[હસ્તાં હસ્તાં] ભાગ્યવંત હરો
આ યૌવનબાકી જે આ બડ
પરિમલના હૃદયતંતુઓને પણ
ઝંજીરથી રાકી !

અનુપ-પણ આ તેજ છે કે અન્ય કોઈ ?
પરિમલ ખુલાસો તો કર.

પરિમલ-[કંઈક ક્ષોભથી] હું સાચું
કહું છું ખીરાદરો, કે આ નિમંણને
મેં કદી જોય નથી, જાણી નથી.
નિહાળી નથી; ઝાળખી નથી.....

અનિલ-[કટાક્ષથી] અને છતાં તહમો
તેની સાથે તહમરું જીવન જોડ્યો !

પરિમલ-[ગંભીર ખતી] એજ પ્રશ્ન છે !

સુધીર-એ વાત ખોટી છે ! તહારા કાકા
કંઈ એવા મુખ નથી કે તહને
પુછ્યા વગર તહારા વિવાહ માટે
સંમતિ આપી દે.

પરિમલ-[જરા કોપથી] પણ That
old fool has done so in
this case ! [એ ઘરડા બહુચકે
આ કેસમાં એમજ કયું છે.]

અનિલ-તો હું એક ભાગ જતાવું. પણ
તે પહેલાં પરિમલ કહી દે કે કઈ
યૌવનબાકીએ "દીલ આપીને દીલ
લીધું" છે.

પરિમલ-[ખીજવાંધને] હું ખરું કહું
છું કે અબ્યાસ કરતાં આ વિષય
ઉપર વિચાર કરવાનો પણ તહને
અવકાશ જ નથી મળ્યો.

સુધીર-પ્રેમ એ કંઈ (વચારનો પ્રશ્ન
નથી, લા. ઝાણી એ લેવડદેવડ છે !

પરિમલ-[અ. તેમ આંટાં મારતાં]
મશકર વા દે. આ તારનો શું
જવાબ પવે તેજ સવાલ આંપણી
આગળ જો થયો છે.

સુધીર-ચા. આપણે પરિમલની વાત
કહું. ખીચે કે તેઓ પ્રેમમાં નથી
સે. ડયા; તો પછી ?

પરિમલ-[પડધો પાડતો હોય તેમ] તો
પછી ?

અનુપ-[વચ્ચેથી] તો પછી નિમંણ સાથે
પ્રેમમાં પડી જવું જોઈએ !

પરિમલ-[વધુ ચીડાધને] અનુપ, પ્રેમ એ
કંઈ એવી વસ્તુ છે કે જે માગી
મળે છે !

અનુપ-પ્રેમવેશ એ બધા વેદીમાવેડા છે.
બાકી આપણે બધા આજ રીતે
પરણીયે છીએ અને પતિને ચાહીયે
છીએ કારણકે...

સુધીર-[પડધો પાડતો હોય] કારણકે ?

અનુપ-[અતિ તાઠાસથી] પરણ્યા પછી
પતિ આંપણી પ્રિયતમા નથી એમ
કહેતાં આપણને શરમ આવે છે !

[બધાં સહેજ ચમકે છે.]

પરિમલ-[વિરોધ ઉઠાવતો હોય તેમ] તો શું
જે બાળાને મેં કદી જોય નથી, જાણી
નથી, તે મ્હારી જીવનસહચારિણી
તરીકે મ્હારે કણલ છે એમ સ્વી-
કારી લેવું ?

અનિલ-[મજાક કરતો હોય તેમ] ખીરાદર,
તહમો જે એટલી બધી રોખી કરો

હો તો પછી નિમંળાદેવીને પરિમલ
પસંદ છે કે કેમ તેનો કંઈ વિચાર
કર્ચો છે ?

સુધીર-હા ! હા ! એ વસ્તુ તો મ્હારા
લક્ષ બહારના ગમ.

અનુપ-તો હું એકમાત્ર કઢાડી આપું !

સુધીર-શું !

અનુપ-પરિમલ, લખ તારા કાકાને,
અથવા તાર કર, કે જ્યાંસુધી એ
હલય મળાયે નંદી ત્યાંસુધી આ
વિવાહનો હું સ્વીકાર કરી શકું
તેમ નથી.

પરિમલ-[આનંદીત બની] મ્હને પણ
તેમજ થાગ્યે લાગે છે !

પ્રવેશ બીજો.

પાત્રો-પરિમલ

ડા. નેવરેકર

પરિમલના કાકાશ્રી

નિમંળા.

[પડે છે પડતી ડા. નેવરેકરનું સુસો-
લિત દીવાનખાનું દેખાય છે. સામાન્ય દીવાન-
ખાનાની માફક તે આકર્ષક દ્રવ્યે ગોઠવેલું
હોય છે. ખુલ્લામાં પુસ્તકોનું કંબાટ પડયું
છે. બીજા ખુલ્લામાં એક ટેબલ અને તેના
ઉપર લખવાની સાધનો પડ્યાં છે. નિમંળા
કંઈક આમતેમ ફરતી, કંઈક આમતેમ
ગાતી દેખાય છે. આજે પરિમલ તેને
જોવાને માટે આવનાર છે એમ તેણી જાણતી
હોય છે અને આથીજ કંઈક ઉત્કંઠા,
કંઈક હ્રોદ્ધ અને કંઈક શેષની લાગણી
તેના મૂખ ઉપર દેખા દે છે ! નિમંળા
બી. એ. સુધી શિક્ષિત છે અને એક

[અનુપ કંઈક વિચાર કરે છે.
અને પરિમલ તરફ જાય છે.]

અનુપ-[પરિમલને એક ખુલ્લામાં લખ
જમને] સાંભળ પરિમલ, મ્હારી
ત્હને એક સાચી સલાહ છે.
નિમંળા સારી હોય, રંગે રૂપાળી
હોય એ અક્ષર, લખતાં વાંચતાં
આવડતું હોય અને ધરમગમમાં
હુશીયાર હોય તો ન્યાન પાડતો.

પરિમલ-પણ...

અનુપ-હવે પણ અને બહુ ! એમો બધું
એમજ પરણ્યા છીએ !

[પરિમલ જોયાજ કરે છે
મિત્રમંડળ વિખરાવી લાગે
છે અને પડે પડે છે.]

સ્થળ-ડા. નેવરેકરના મકા-

નહું સુસોલિત

દીવાનખાનું.

સમય-સવારનો.

બંડખોર યુવતી તરીકે તેના વસ્ત્રમાં
વિખ્યાત છે.]

નિમંળા-[આરસામાં પડેલાં પોતાનાં પ્રતિ-
બિંબ તરફ જોતાં] અહો ! કેવી લાગ
છું ! તે જોવા આવનાર છે ! મ્હને !
હા...હા...હા...[હસે છે.]

[રામો આવે છે.]

નિમંળા-રામા, આજે સાહેબ દવાખા-
નામાં નથી ગયા ?

રામો-નાહ.

નિમંળા-કેમ ?

નવયુગ

રામો-આ સાહેબ, કહેતા હતા કે.....

નિર્મળા-શું ?

રામો-કે.....

નિર્મળા-કહી નાખતે !

રામો-કે આજે...હથા, પિતાજી આવ્યા.
તેમની સાથે કોઇક છે.

નિર્મળા-કાણુ છે !

રામો-[કટાક્ષમાં] મ્હને શું ખબર ?
[ડા. નેવરેકર અને પરિમલ
પ્રવેશ કરે છે. નિર્મળા તેમને
આવકારે આપે છે.]

ડા. નેવરેકર-[જેઓ સામાન્ય ડોક્ટર
જેવાજ દેખાય છે. પરિમલને ઓળખાવતાં] આ પરિમલ છે. એજ-
નાંયરીંગ કોલેજમાં અભ્યાસ કરીને
તેઓ પસાર થયા છે. હમો ઉભ-
ચના વિવાહ કરવાનો અમો વહીવટોએ
વિચાર કર્યો છે. [કંઈક વિચાર
કરીને] બે નિર્મળા, મ્હારે એક
દીવું આવ્યા છે. હું તેને
તપાસીને સહેજ પારખાં આપું છું !

[ડા. નેવરેકર જવામડે છે.]

[પરિમલ અને નિર્મળા તેમને
જતા જોઈ રહે છે.]

નિર્મળા-[પરિમલ ઉપર એક વેધક
નજર નાંખતાં] બેસો આ ખુરસી
ઉપર.

[પરિમલ એકી સાથે સરમ,
સંકોચ, અને રત્નેશ્વરી લાગણી
અનુભવી રહ્યો છે.]

પરિમલ-[ખુરસી ઉપર બેસતાં] જરૂર.

નિર્મળા-[કીટલીમાંથી કપમાં મ્હા રેડતાં]
મ્હા લેશો.

પરિમલ-[મુગ્ધ બનતાં]. જરૂર.

નિર્મળા-[ખાંડતી. વાડકીમાંથી ખાંડ
નાંખતાં] કેટલી ખાંડ નાખું ?

પરિમલ-હમોને થોડા લાગે તેટલી !

નિર્મળા-[થોડી ખાંડ નાખીને] હથા
ત્યારે.

[નિર્મળા મ્હાનો કપ ધરે છે.]

પરિમલ-[કપ લેતાં] આભાર થયો.

નિર્મળા-આવી વસ્તુઓમાં આભારદર્શન
નતે માટે અવગ્રાહ નથી.

પરિમલ-[થોડીક કાણુના સંસર્ગ પછી
તે કંઈક સ્વસ્થતા અનુભવે છે.]
હમારા પિતાશ્રી કહેતા હતા કે હમો
સારી રીતે મુશિક્ષિત છો !

નિર્મળા-[વિનયથી] સુશિક્ષિત તો નહીં
પણ નિરક્ષર ન ગણાઉં !

[નિર્મળાએ મ્હા નથી પાંધી
તે બેતાં.]

પરિમલ-અરે હમોએ તો મ્હા લીધીજ
નહીં ! મ્હારાથી અવિનય થઇ ગયો.
ક્ષમા કરશો.

નિર્મળા-ના. હું લઉં છું. [કીટલીમાંથી
ખેતાના માટે મ્હા કાઢે છે.]

[પરિમલનું માપ કહાડતી હોય તેમ
નિર્મળા નજર નાંખે છે.]

પરિમલ-નાર, મ્હારે કંઈ તમોને પુછવું
ન હતું પણ ?

નિર્મળા-[નીચું જોઈ] પુછાને.

પરિમલ-આ લોકોએ આપણો વિવાહ કરવાનું લગભગ નક્કી કરી નાખ્યું છે. પણ...

નિર્મળા-[કુતુહલથી] પણ ?...

પરિમલ-આપણે એકબીજાને ક્યાં પીછાણીએ છીએ ? આટલો જાડો આપણો પરિચય થયો છે, એટલામાં શારીરિક સુદરતાનો ખ્યાલ મેળવી શકાય, પરંતુ જીવનભરનો સખાંધ બાંધવા માટે એકલી સુદરતા પર ખ્યાલ રાખવો એજ બસ છે ?

[નિર્મળા સ્વાભાવિક સંકાય અનુભવે છે.]

નિર્મળા-ત્યારે ?

પરિમલ-સૌંદર્ય સિવાય બીજું અનેક વસ્તુઓ છે જેનો ઉપર જીવનનું સુખ અવલંબે છે :

નિર્મળા-ત્યાખલા તરીકે ?

પરિમલ-અવભાવનો સુશાગ્ય મેળ !

નિર્મળા-પરિમલ એ કંઈક ઠીક છે, પણ એક ગૃહણી તરીકેની ત્હમ્હારી શી કદપના છે ?

પરિમલ-સાચું કહું તો એ વિષય ઉપર મેં વિચાર નથી કર્યો, પણ વ્યાસ પાસ નજર નાખીએ તો-

નિર્મળા-તો ?

પરિમલ-ગૃહણીની કદપના માટે બહુ શ્રમની જરૂર નહીં પડે.

નિર્મળા-પણ એ સમય બદલાઈ નથી ગયો ?

પરિમલ-યુગ વલ્લય પણ માનવગ્રસ્ત પલટાતી નથી.

નિર્મળા-તેજ પ્રશ્ન છે !

પરિમલ-હા. તેજ પ્રશ્ન છે.

[ચોટી ફાલ્ગુની પરિચય પછી હવે નિર્મળા જરા સ્વાતંત્રતા અનુભવે છે.]

નિર્મળા-[કટાક્ષમાં] હું માનું છું કે ત્હમ્હારે એવી પતિનીની જરૂર છે કે જે ત્હમ્હારી આંતરમાં રહે, જેને વખત ત્હમ્હારે સ્વાધિષ્ટ રસોષ કરી આપે, મંજી ત્યારે ત્હા બનાવી આપે, જે આખો દીવસ ધર ઉપર દુખરેખ રાખે અને સંતતિ સંભાળે... કંઈક એવું ખરું ?

પરિમલ-[નિર્મળાને નિહાળતાં] કંઈક એવું ખરું !

નિર્મળા-[તાંત્રશયી] પણ ત્હારી કદપના કંઈક જૂદી છે !

પરિમલ-[કુતુહલપૂર્વક] ત્હમ્હારી શી કદપના છે ?

નિર્મળા-[હાંડે પેટે] સર્વ ક્ષેત્રોમાં પુરપતી સમોવડી.

પરિમલ-એટલે !

નિર્મળા-એ કહું તે !

પરિમલ-પણ અંતરે પણ તેમજ છે !

નિર્મળા-કેમ, કંઈ ત્હમ્હારે જાંણુ દેખાય છે ?

પરિમલ-નારે ! ત્હારી આંખો તો સારી છે.

નિર્મળા-તો આજે સ્ત્રીઓ પુરુષોની સમોવડી છે. એમ શી રીતે કહી શકા છે ? ખરેખર ક્ષેત્રમાં ત્હમ્હારી પૂછવાડે છીએ, આધિક રીતે અમારું જીવન ત્હમ્હારી આધિક

સાંકડા સાથે સંકળાયેલું છે. રાજ-
કીય રીતે અમેને કંઈજ હક્ક નથી!
સામાજિક કાટલાંમાં તો અમે સાવ
અહંપ ગણતરીમાં મનાઈએ છીએ...

પરિમલ-એ સાચું છે. પણ...

નિર્મળા-ધારો કે હું તમારી સાથે
લગા કરું એટલે?

પરિમલ-[કુતુહલપૂર્વક] એટલે?

નિર્મળા-એટલે મહારો વિકાસ અટકી
જવાતો.

પરિમલ-તમારો જો અતુલ્યતાઓ
જોઈશે તે મંગી શકવી અશક્ય નથી?

નિર્મળા-પણ તમારી શ્રદ્ધાથી કહ્યું નથી?

પરિમલ-એમાં પરિવર્તન આવ્યું છે એ
તમારું કામ છે.

નિર્મળા-તો હીક. આલો આપણે પત્ર-
વ્યવહાર કરીશું અને આપણા
રેવેન્યુમાં જો મુશ્કેલીઓ હશે તો...

પરિમલ-[નિર્મળા ના પાડશે કે શું તેવી
શંકા આવતાં] પણ નિર્મળા, આ
સર્વ સીવાય પણ આપણા સંસાર
સાથે આલશે! ...

નિર્મળા-[કંઈક સ્નેહભરી નજરે] પરિ-
મલ, હજી આપણે તો આજે પહે-
લાંજ મળીએ છીએ. આપણે આપાર
મુશ્કેલી અનેક મુદ્દા નવલકથાઓમાં
વાંચીશું-પ્રેમ, સ્નેહ, ઉમીદ એ સર્વ
શું કહ્યું નથી? ...

પરિમલ-એ તો હું કંઈ શકતો નથી
પણ...

[રામો આવે છે.]

રામો-નિર્મળા જુને, આ જોલાવે.

નિર્મળા-[પરિમલને ઉદ્દેશીને] હું
મઉ છું.

[નિર્મળા એક મસ્તીભરી
નજર નાંખી અંદરના ઝોર-
કામાં અદ્ભુત થઈ જાય છે.
પરિમલ તેને જતી જોઈ રહે છે.]

પરિમલ-[આંટા મારતાં ગાય છે.]

ઉમીદ કે જન્માવે છે ઉરોની રસ એકતા.*

[પરિમલના કાકાશ્રી પ્રવેશ કરે
છે. તેઓ એક સામાન્ય વડીલ
જેવા દીસે છે.]

કાકાશ્રી-કેમ પરિમલ, ત્હને તે પસંદ છે?

પરિમલ-[શરમાતાં] વડીલ કરે તે મ્હને
અહોમાન્ય છે.

કાકાશ્રી-હું જાણતો જ હતો. [મુલાકાતમાં
પરિમલને લઈ જઈને] અને ત્હને
ખગર છે કે નિર્મળા ડા. નેવરેક-
રતું એક જ સંતાન છે.]

પરિમલ-[લોભાળે સમજી જતાં] મ્હને
સેતી ખગર ન હતી.

કાકાશ્રી-ધ્યાન રાખજો. ચાલ, ડોક્ટર
નેવરેકર પાસે જઈએ.

[તેઓ જાય છે.]

પડતું પડે છે.

* 'શાન્ત'

પ્રવેશ ત્રીજો.

પાત્રો:- પરિમલ,

નિર્મળા,

અનિલ.

અનુપ,

સુધીર.

સ્થળ:- સૂર્યવિલાસ ઉદ્યાન.

સમય:-સંધ્યાનો.

[પડછે ઉપડતાં સૂર્યવિલાસ ઉદ્યાન દેખાય દે છે. ગોડવણી પહેલાંની માફક. પરિમલ અને નિર્મળાને લગ્ન થયે લગભગ એક માસ વીત્યો હોય છે. પરિમલ એકલો એક પુરશી ઉપર બેસી હોય છે. તે ઉભો થાય છે. આંટા મારે છે. અને આખરે રામાને બોલાવે છે.]

પરિમલ-રામા ! રામા ! !

[રામો આવે છે.]

પરિમલ-કેમ હલુસુધી કાંઈ દેખાતું નથી? સુધીર, અનુપ, અનિલ ક્યાં ગયા ?

[રામો નિરૂત્તર ઉભો રહે છે. પરિમલ આમતેમ આંટા મારે છે.]

[મોટરનું હોર્ન સંભળાય છે.]

રામો-લ્યો, સાહેબ એ લોકો તો આવી પહોંચ્યા !

પરિમલ-પાંચેક કપ વ્હા બનાવી લાવ.

[રામો પ્રસ્થાન કરે છે, અને નિર્મળા, સુધીર, અનિલ અને અનુપ અનુક્રમે આવે છે.]

નિર્મળા-અહીં ત્હમો આંટાજ મારો છો કે શું ?

પરિમલ-હું ત્હમારી રાહ જોઈ રહ્યો હતો !

અનુપ-કેમ કંઈ સીનેમા પોશામ છે ?

પરિમલ-પોશામ ? સાલો જમ્યો. પણ, [સુધીર તરફ જોઈને] બાબીશી ક્યાં ?

નિર્મળા-શુજરાતી સ્ત્રીનંદનની સમામાં.

પરિમલ-[અનુપ તરફ ફરીને] અનુપરાણી ?

અનુપ-[હસ્તાં હસ્ત] હું ગીતા ઉપર લાય સુકીને જણાવું છે કે આ ક્ષણે તે ક્યાં હોઈ શકે તેની મ્હને કલ્પના નથી !

પરિમલ-કેમ ?

અનુપ-એ કંઈ એાછાં રામાવણનાં સીતા સમાં છે કે...

નિર્મળા-વાહરે અમારા 'રામ !'

પરિમલ-[અનિલની તરફ મગક કરતી] અને ખીરાદર અનિલ, આ પરજોલાં-ઓના ટોળામાં તારે માટે એ પ્રશ્ન ઉભો થતો જ નથી !

અનિલ-ખીરાદર, એમાં સંતોષ છે... પંજુ તું જરા લગ્નજીવંતી ઉજવે તો ઠીક.

સુધીર-મૂખ, જ્યંતી તો આર મહીના
પછી આવે.

અનિલ-તો એકબારેસા લાગ ઉજવાય
તોય મહેને વાંધો નથી.

નિર્મળા-અનિલ તરફ જોઈને એમ
સીધા સીધા કહી દોને કે મહેને મ્હા
જોઈએ છે. અરે રામા!

[રામે મ્હા લેઈને આવે છે.]

પરિમલ-ત્યા બીરાદરો.

પરિમલ-સુધીર તરફ જોઈને રળના
દીવસે સ્ત્રીઓની સભામાં જવાનું
શું સુચ્યું?

સુધીર-સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યનો આ યુગ છે!
આપણે સભાઓમાં જઈએ છીએ
ત્યારે એમની રળ લઈએ છીએ?
[કટાક્ષમાં] આ છે સરખા હક્કનો
મહિમા.

નિર્મળા-સુધીર પ્રત્યે વાહરે સુધીર
ભાઈ, વળી પાછું ત્હમરું કટાક્ષ-
વેણ ચાહ્યું કે? હમણાંજ સવિતા
ભાભી અનુપની પતિની એ સંલ-
ગાળ્યું હતું તે ભૂલી ગયા!

પરિમલ-શું?

નિર્મળા-સવિતાભાભીએ અનુપભાઈને
ચોખ્ખું કહી દીધું કે ત્હમરો આળો
દીવસ કામ ઉપર ગય તો મ્હારે પણ
કંઈક કામ શોધવુંજ રહ્યું. ત્હમોને
ખબર છે કે અનુપભાઈ સંવારના
સાતે કામ ઉપર ગય છે. ખાય છે,
પીએ છે પણ કામ ઉપર. રાતના
આઠ કે નવ વાગે અને કહી કહી
તો દશ વાગે તે ઘેર આવે છે!

અનુપ-મ્હારો એમાં શેષ નથી. નિર્મળા-
ભાભી, આવતી કાલે પરિમલને
નોકરી મળશે તો તેમની પણ એ
એ દશ થવાની છે. અમો એન્જ-
નીયરો માટે ધર જેવી વસ્તુ નથી!
[હૃદયનો ઉભરો દાલવતો હોય તેમ]
અમારા માટે આરામની એક ક્ષણ
નથી!

નિર્મળા-અને આથીજ આળો દીવસ
ધરમાં ખેતી રહી પોતાની શક્તિઓ
વેડી નાંખવાને બદલે સવિતા-
ભાભીએ નસ જાળવાનો નિર્ધાર
કર્યો છે!

સુધીર-નસ? એન્જનીયરની પતિ?

નિર્મળા-તેમાં શું ખોટું છે! સવિતા-
ભાભી સારી રીતે શુશિક્ષિત છે.
શું એમણે આળો દિવસ અનુપ-
ભાઈની માળા જાળ્યા કરવી?

સુધીર-પણ તેઓ સામાજિક કામોમાં
રસ લઈ શકે છે. કાપલા તરીકે
બાળસંરક્ષણ મંડળ.

નિર્મળા-એ માટે તો શ્રીમંતોની અધ-
શિક્ષિત સ્ત્રીઓ કેટલીય પડી છે.
પણ જ્યાંસુધી શક્તિબળ છે
ત્યાંસુધી શા માટે કુટુંબની આવ-
કમાં વધારો કરવા પ્રયત્ન ન કરવો?
અનુપભાઈને સો સવાસો મળે છે.
સવિતાભાભીને લગભગ પચાસ
મળશે.

સુધીર-પણ સવિતાભાભી જ્યારે નસવું
કામ કરશે ત્યારે ધરવું કામ કાણ
સંભાળશે?

નિર્મળા-એમાં કંઈ પ્રશ્ન નથી. ત્હમો
એન્જનીયરો સામાન્ય રીતે રસોયો

તો ગાખો છેજ તો એક વધુ નોકર
ગાખીને ઘરકામ તેને સોંપી દેવું
એજ વધુ ઉચીત છે.

અનિલ-[જે અત્યારસુધી શાંત હતો]
વાર, પણ નિર્મળાલાભી આજે
પરિમલ ઘેર છે અને આવતી કાલે
એજીનીયર ખતશે પછી ?

નિર્મળા-[પરિમલ તરફ દ્રષ્ટિ નાખતી]
પછી ?

અનિલ-હા, પછી ?

નિર્મળા-હુ પણ મહારી શક્તિ અનુ
સારે કંઈક શોધી લઈશ !

સુધીર-પણ પરિમલલાઈને તે કબુલ છે ?

પરિમલ-[આનંદીત બની] હું પણ એજ
[સિધ્ધાંતમાં માનું છું].

અનુપ-[પરિમલને એક બાબુએ લઈ
જઈ] તહારી પત્નિના વિચારો અતિ
પ્રગતિકારક છે. ખરેખર તેમનામાં
ગ્રેરણા આપવાની શક્તિ અદ્ભુત છે.

[નિર્મળા, સુધીર અને અનિલ
ખીખ ખૂણા ઉપર ટહેલતા
દોસે છે.]

પરિમલ-આ જવાનીના આદર્શો છે !
પ્રતિજ્ઞાના ખોટા ખ્યાલ ઉપર ઉભા
રહી પ્રગતિની ચાહેવાળા આઘવી
અશક્ય છે !

[નિર્મળા આ બાબુ આવે છે.]

નિર્મળા-કેમ અનુપલાઈ, પરિમલને શું
સલાહ આપતા હતા ?

અનુપ-પરિમલ તમારી પ્રશંસા કરતો
હતો.

[એટલામાં તારવાળો આવે છે
અને નિર્મળાને તાર આપે છે]

નિર્મળા-[તાર વાંચીને] ત્યો, મહેને તે
જગ્યા મળી ગઈ !

સુધીર-શેની ?

નિર્મળા-મહેને મનગમતી !

સુધીર-પણ મહેને કહો તો ખરાં

નિર્મળા-'તણખા' માસિકના સ્ત્રી વિભા
ગતું તંત્રીપદ મહેને સોંપવાની અવ-
સ્થાપકાએ હા પાડી છે !

અનુપ-[હા પિંત] તો મહેને ખરેખર
આનંદ થાય છે !

પરિમલ-મહેને પણ.

નિર્મળા-[આનંદીત બને છે] ચાલો ત્યારે,
જો તહમો પ્રમાણિક હો તો મહારી
સાથે પ્રતિજ્ઞા કરો કે—

સ્ત્રીજાતીની અવદશા પરિહારવાને
એવો હુતાશની મહા પ્રગટાવીશું કે,
જેની પ્રયત્ન ઉપર જવાબની માહિ
યાશે અજ્ઞાન સ્વાચ્છ વળી દુર્ભાંત
સર્વભરમ. †

† [રમણલાઈ]

શ્રી કાર્તિક યુગાતી સમાને
શ્રીયુત રાહાભાઈ આણંદજી આવડા
તરફથી સવિનય સમ્રેમભે

મુંઝવતા સવાલો

સરળ ઉકેલ

બધા લોકો કહે છે કે દુનીઆમાં ફેરીઝમને બુવાળ ચમતો નથી છે. પરંતુ દુનીઆના કયા કયા દેશોમાં ફેરીઝમ અત્યાર સુધીમાં રથપાદ ચૂક્યું છે તેની માહિતી ધણી ઓછા માણસોને હોવાથી આવી માહિતી મેળવવાને ઈતેજાર એક આદર્શ પુછે છે:-

સવાલ:-અત્યારે ફેરીઝ સરમુખત્યારી નીચે હંધી રહ્યા હોય એવા દેશો અને તેની વસ્તીનું પ્રમાણ તમે આપી શકશો ?

જવાબ:-માનવતાને મધ્યયુગના જમાનામાં પાછું ધસડી જતું ફેરીઝમ નીચેના દેશોમાં રથપાદ ચૂકેલ છે. તેમની વસ્તીના જે આંકડાઓ આપવામાં આવ્યા છે તે છેલ્લામાં છેલ્લાં પચીસ વર્ષોમાંથી તારવવામાં આવ્યા છે. જર્મની, ૬૬,૦૦૦,૦૦૦; ઈટાલી, ૪૨,૦૦૦,૦૦૦; પોલાન્ડ, ૩૨,૦૦૦,૦૦૦; યુગોસ્લાવિઆ, ૧૪,૦૦૦,૦૦૦; હંગેરી, ૮,૭૦૦,૦૦૦; ઓસ્ટ્રીઆ, ૬,૭૫૦,૦૦૦; ઇન્ડોનીઆ, ૧,૨૫૦,૦૦૦; કુલ ૧૭૦,૬૦૦,૦૦૦.

દુનીઆમાં ફેરીઝ દેશો કેટલા ?

તુકી કંઈ દિશાએ જઈ રહ્યું છે ?

ફેરીઝ અને પત્રકારત્વ. ફેરીઝોએ વર્ગવિગ્રહ શમાવ્યો છે ?

પોલાન્ડ અને ઝેકોસ્લોવાકીઆની શી હાલત છે ? ઈટાલી નાદારીને આરે ? મુડીવાદ નીચે આર્થિક ચોજના શક્ય છે ?

આ ઉપરાંત બીજા બે દેશોમાં પણ ખુલ્લી સરમુખત્યારી છે. પણ તેને પેલી અળખામણી ફેરીઝ સરમુખત્યારીઓ સાથે નજ બેળવી શકાય.

દાખલા તરીકે ટુકીમાં સરમુખત્યારી છે પણ તે ફેરીઝ સરમુખત્યારી નજ કહેવાય. એ દેશ પર સંસ્કૃતિવિધાયક, ઔદ્યોગિક અને સામાજિક પ્રગતિની દ્રષ્ટિએ જ રાજ્ય ચલાવવામાં આવે છે અને એ પ્રગતિનો પ્રવાહ અસુક અંશે સમાજવાદ કે સામ્યવાદની દિશામાં વળેલો જણાય છે. ટુકી અને રશીઆ વચ્ચે ગાઢ મિત્રાચારી છે અને રશીઆની મદદથી આધુનિક સંસ્કૃતિનાં બધાંએ સાધનો ત્યાં ગપાટાબંધ વધે જાય છે. લોકોનું અજ્ઞાન દૂર કરવાને માટે શક્ય હોય એટલા બધાંએ પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે અને સ્ત્રીઓ છપ્તનનાં એક એક ક્ષેત્રમાં પુરૂષની સમાવડી બની રહે એવા ઉપાયો પણ કાય ધરવામાં આવે છે.

છેલ્લી ઈટાલીએ સંદોઓની અધોગતિએ હિંમત કરેલ અનેક સામાજિક ચેત્ર

જાઓ અને કુરીવાળેમાંથી મૂકત થઈ જવાની સ્ત્રીઓને પુરેપુરી સગવડ આપવામાં આવી છે. ખરું જોતાં સ્ત્રીઓને જીરખાઓ ફગાવી દેવાને ઉત્તેજન આપવામાં આવ્યું છે એટલું જ નહિ પણ સર્વ પ્રકારના ધંધાઓ અને નોકરીઓમાં પુરોનો સાથે હરિદ્રાષ કરવાની તાલીમ અને સગવડ તેમને અપાઈ રહી છે. સ્ત્રીઓ પ્રત્યેના તેના વર્તવમાં આ દેશ થોડા વખતમાં એકસો વર્ષ જેટલો આગળ વધી ગયો છે ત્યારે જર્મની અને ઇટાલી અનેક હજાર વર્ષ પાછાં હઠી ગયાં છે. કેમકે એ દેશના સરમુખત્યારો તો એમ જ કહે છે કે સ્ત્રીઓનું સ્થાન રસોડાં સિવાય બીજી કોઈ જગ્યાએ છે જ નહિ અને ધાર્મિક સ્થળોમાં જઈ પ્રાર્થના કરવી અને આખ્યાનો સાંભળવાં અને લઝાઇમાં ડૂબા મરવા માટે જેમ અને તેમ વધારે છોકરાં પેદા કરવાં એ એ વસ્તુ જ એમનાં જીવનના વ્યવસાય બનવા જોઈએ.

જ્યારે જર્મની, ઇટાલી અને ઓસ્ટ્રીયા વહેમ અજ્ઞાન, વેરશત્રુત અને જંગલીઆત લેવાં મધ્યયુગ તરફ વળી રહ્યાં છે ત્યારે ટેકાએ પૂર વેગે પ્રગતિની દિશામાં હંકારી મૂક્યું છે અને પોતાના પ્રજાજનોને ધર્મ તરફ શ્રદ્ધાશીલતાની તાલીમ આપવામાં રહી છે. ટક સરમુખત્યારી નીચે ૧૪૦૦૦,૦૦૦ લાખ માણસો જીવે છે.

તે ઉપરાંત સોવિએટ રશીયામાં પણ સરમુખત્યારી છે. એ સરમુખત્યારી પર ગમે તેટલી દીકા કરીએ પણ તે ફેસીસ્ટ સરમુખત્યારી નથી એટલું તો કહ્યું જ છુટકો. ફેસીઝમ એટલે તો મૂડીવાદને સ્થીર કરવાના આશયથી એક આદમીની સરમુખત્યારી સોવિએટ યુનીયનમાં તો એક પક્ષ-સમ્યવાદી પક્ષ-ની સરમુખત્યારી

છે અને તેનો ઉદ્દેશ મૂડીવાદી સમ્યવ-સ્થાનો સંપૂર્ણપણે નાશ કરવાનો છે. સોવિએટ યુનીયનની વસ્તી આજે ૧૬૮,૦૦૦,૦૦૦ છે.

અ જ સરમુખત્યારી સમયે ઇટાલી વધુ પ્રશ્નો પણ પુછવામાં આવ્યા છે. દાખલા તરીકે એક માણસ પુછે છે:

સવાલ:-સરમુખત્યારની અસર પત્ર-કારત્વ પર કેવી થાય છે ?

જવાબ:-અસર એવી થાય છે કે પત્ર-કારત્વ સુધા વાંકે જીવે છે. જર્મનીનો જ દાખલો લો. હીટલર સત્તામાં આવ્યા પછી એક વર્ષમાં ૧૩૫૦ છાપાંઓ જર્મનીમાં બંધ પડ્યાં. આમાંથી એક હજાર તો સમાજવાદી કે ઉદ્ધામ વિચારનાં પત્રો હતાં. એટલે તેમને તો રાજ્યે જ બંધ કરાવી દીધાં. બાકીનાં ૩૫૦ છાપાંઓ સુકાઈને કચરામાં ગયાં કેમકે રાજ્યનું સેન્સોર બોર્ડ જે કહેવાની છુટ આપે તે સિવાય તેમને કંઈ જ કહેવાનું હતું નહિ. હીટલરની પહેલાંના દિવસોમાં જે મહાન શક્તિશાળી છાપાંઓ હતાં તે તો ખતમ થઈ ગયાં છે કારણ કે છાપાંઓને કોઈપણ જાતનો સ્વતંત્ર અભિપ્રાય આપવાનો અધિકાર જ નથી. બધાં છાપાંઓમાં એકની એક વાત આવે એટલે એકથી વધારે છાપાંઓ માણસ ખરીદે જ શા માટે ? નહિ તો આજના જમાનામાં જે કોઈ બંની રહ્યું છે તેનાથી જરાબર વાંકેફાર રહેવા માટે માણસોએ જુદાં જુદાં દ્રષ્ટિબિન્દુ ધરાવતાં અમુક છાપાંઓ અવશ્ય વાંચવાં જ જોઈએ. પણ જર્મનીમાં તો આજે એક જ પ્રકારનાં દ્રષ્ટિબિન્દુને માટે અવકાશ છે. એટલે આજાં છાપાંઓ જીવી શકે એવું રહ્યું જ નથી. પ્રજાના સ્વતંત્ર મતને કચરી નાખવો એ ફેસીસ્ટ સરમુખત્યારીઓનું લક્ષણ હોય છે અને

જ્યાં જાહેર અભિપ્રાય સામે પ્રતિબંધ
મુકાય ત્યાં છાપાંઓ હવે ન કેમ ?

ફેસીસ્ટ સરમુખત્યારી સંબંધે આ
એક વધુ મત્ર પ્રજાવામાં આવે છે.

સવાલ:—મુસોલીની અને હીટલરે વર્ગ-
વિગ્રહને નિર્મૂળ બનાવ્યો છે એ
વાત સાચી ?

જવાબ:—ફેસીસ્ટ સરમુખત્યારો પોતાના
ખલુમાં ફૂંકવા ને ખોટું પ્રચારકાર્ય કરે
રાખે છે તેનો આ એક નમુનો છે. વાસ્ત-
વિક રીતે તેઓ વર્ગવિગ્રહને નિર્મૂળ કરી
રાક્યા ન નથી. ઉદાહરણ તરીકે તેઓએ તેમનાં
કાપોરિટીવ-સામુદાયિક-રાજ્યોને ખહાને
મુડીવાદી વર્ગના હાથમાં એટલી વિશાળ
અને ઉગ્ર સત્તા મૂકી દીધી છે કે કામગીર
વર્ગને ક્યારે નાખવામાં તે ખલુ ન કર-
ગત નીવડે છે. વધુ પડતાં દમનને લીધે
કામગીર વર્ગ પોતાનો અવાજ બહાર પાડી
શકતો નથી. પંજુ એનો અર્થ એ તો નજ
થઈ શકે કે તેમણે વર્ગવિગ્રહ નાશ કર્યો
છે. તેનાથી ઉદ્ભવે તેમનાં એ પગલાંથી
કામદારોનાં દોલમાં જે પ્રચંડ રોષ પ્રગળી
રહ્યો છે તે એમને સ્પષ્ટ છે કે એ લોકોએ
વર્ગવિગ્રહને વધારે બીપજુ બનાવ્યો છે.

છી વખત નામો છેતરનારાં હોય છે.

દાખલા તરીકે આજે એમ કહે-
વામાં આવે છે કે પોલાન્ડમાં તો લોકતંત્ર
છે. અને આપણે તો તેની સરમુખત્યારીમાં
ગણતરી કરી છે. આવી જાતની ગણતરીથી
મુંઝાદને એક વાંચક પુંછે છે:

સવાલ:—પોલાન્ડમાં પણ એકસરોવા-
ડીઆની માફક પ્રજાતંત્ર છે એ
વાત સાચી છે કે કેમ ?

જવાબ:—પોલાન્ડ ઉપર તો આજે
લશ્કરી સરમુખત્યાર; માર્શલ પીલ્સુડસ્કી

એકચક્ર સત્તા ભોગવે છે. અને ક્યોસીક
ધર્મગુરુઓના તેના પર ચારે હાથ છે.

પોલાન્ડ લોકશાસનવાળું પ્રજાસત્તાક છે,
એટલે કે તેમાં એક સુદાએક પ્રમુખ
મેશીફ્ટ અને પાર્લિમેન્ટ છે એમ કહેવામાં
આવે છે. પણ એ નથી દલ છે. સાચો
રાજ્યકર્તા પીલ્સુડસ્કીજી છે, એક મોટાં
લશ્કરની માફકથી એ પોતાનું રથાન ટકાવી
રાખે છે અને બદલામાં ભૂખે મરતા પોલ-
લોકો પાસેથી રાજ્યની કુલ આવકના
તેનીસ ટકા જેટલો કર એ લશ્કરના
નિભાવ અર્થે ઉઘરાવે છે.

પીલ્સુડસ્કી અને તેના લશ્કરી શાગી-
દોએ ૧૯૨૬ માં રાજ્યસત્તાનો કબજો
લીધો ત્યારથી પ્રજાનાં વિતકોનો કુંગર
મોટો અને મોટો થતો જાય છે અને તેમનાં
જીવનનું ધોરણ છેક ને હલકું થઈ ગયું
છે. પ્રજામાં અસંતોષ એટલો બધો બ્યાપક
છે કે તેઓ ક્યારે બળવો કરી બેસશે
તે કહેવું મુશ્કેલ છે.

પીલ્સુડસ્કીનાં પોલાન્ડમાં પણ ચલુ-
દીઓ પર બેસુમાર સીતમો વર્ષાવવામાં
આવે છે. પીલ્સુડસ્કી હીટલરના જેટલોજ
નફોર છે અને જે હીટલરથી વધારે ખરાબ
હોવાનું શક્ય હોય તો પીલ્સુડસ્કી એવો છે.
એમાં ફેર ફક્ત એટલો છે કે હીટલરે જ્યારે
ચલુદી વેપારીઓ, ધંધાદારીઓ, બુદ્ધિ-
શાળીઓ વગેરેને લૂંટ્યા અને તારાજ કર્યા
છે ત્યારે પીલ્સુડસ્કીએ ગરીબ ચલુદીઓ-
ને જ તારાજ કર્યા છે. પરિણામે એની
ચલુદી વિરોધી સીતમકયા જગતની જાણમાં
નથી આવી શકી.

ક્યોસીક હીટલર અને ક્યોસીક પીલ્સુ-
ડસ્કી આજે સત્તા વધારવાને માટે એક
બીજા સામે ધુરડીઆ કરી રહ્યા છે. પરંતુ

આજે, લડાઈમાં ઉતરવાની તાકાત એમાંથી
એકપમાં નથી તેથી જ તેઓ હાથ પકડીને
બેસી રહ્યા છે.

ત્યારે ખીજ બાબુ એકોસ્લોવેકીઆ તો
ખરેખર સુધરેલો દેશ છે. ત્યાં વિચાર,
વાણી અને અંગત વતનની પુરેપુરી
સ્વતંત્રતા છે. ૧૪,૦૦૦,૦૦૦ની વસ્તીવાળો
એ નાનકડો મુલક ત્યારે બાબુએ ફેસીસ્ટ
સત્તાવાળા રાજ્યોથી ઘેરાએલો છે. છતાં તે
તો હિંમતપૂર્વક પોતાનું લોકતંત્ર ખીજવ્યે જ
જાય છે. આખા મધ્ય યુરોપમાં આજે એ જ
એક ઉજાગો ભાગ છે. તેના પ્રમુખ ઉધર
વિચારના માણસ છે અને સુધિવાદ અને
રાજકીય લોકશાસનમાં એમની અચળ
શક્તિ છે. અલખત દુનિયાના ખીજ દેશોની
માફક એકોસ્લોવેકીઆને પણ આજે આર્થિક-
મુશ્કેલીનો અનુભવ કરવો પડે છે, છતાં
ફેસીસ્ટોનાં ઉન્માદ, ગંદાઈ અને શરમજન-
કતા વચ્ચે માનવતાના ઉજાગા ગુણોના
નમૂના રૂપે એ ઉભું છે. જ્યારે મધ્ય યુરો-
પના ખીજ દેશોએ સમાજવાદીઓની કલ
ચલાવવા માંડી ત્યારે એકોસ્લોવેકીઆએ
તેમને માટે પોતાના ખારણાં ખુદશાં મૂક્યાં
અને તેમને આશ્રય આપ્યો. આજે એકો-
સ્લોવેકીઆનાં 'કાલ્સ' ખેડ અને ગ્રામ ખાતે
આવા રાજકીય આગંતુકો હઠારોની
સંખ્યામાં નજરે પડે છે. અને તેઓને
ખીજ લોકો જેટલી જ વિચાર, વાણી અને
સંઘો રચવાની સ્વતંત્રતા આપવામાં આવી
છે. માનવતાનો આવો સુંદર દાખલો
એકોસ્લોવેકીઆ આજે યુરો પાડી રહ્યું છે.

ફેસીસ્ટ સરમુખત્યારો પોતાનાં પક્ષનું
એકપક્ષી અને હડહડતાં બુઝાણું
ભયુ પ્રચારદાય કરવામાં. એટલા તો
પાવરધા હોય છે કે ભોળાં માણ-
સોને તેઓ જરૂર ભરમાવી દે છે.

આવી રીતે ભરમાએલા અનેક મનુષ્યોમાંને
એક પુછે છે.

સવાલ:-મુસોલીનીએ ઇટાલીને તરતીમાં
આણી દીધું છે એમ હું માનું છું.
તમે આ હિસાબે કહો છો કે ઇટાલી
નાઇઝરીના છેડા પર આવીને ઉભું છે?

જવાબ:-મુસોલીનીની જવાબનો જાદુગર
છે. પ્રચારકામમાં એ પાવરધો છે; એટલે
પોતે ઇટાલીનો તારણુહાર છે, પોતે પ્રજાને
સમૃદ્ધિને માગે મૂકી દીધી છે અને પ્રજા
સુખી, સંતોષી અને આનંદીત છે અને
એ જાણ પોતાના જ પ્રતાપ છે એવું
બતાવવાને તે. અનેક દાવો અજમાવે છે.
અને તેને લીધે તમારા જેવા અનેક માણસો
ભરમાય છે. પરંતુ ઇટાલીની સાચી સ્થિ-
તિનો ખ્યાલ રીનેમાઓની ન્યુસ રીલમાં
આવતા ઇટાલીના ઉત્સવોના દેખાવો અને
મુસોલીનીનાં ભાષણો પરથી નહિ પરંતુ
ઇટાલીનાં બજેટ, કરોડનું પ્રમાણ અને
એવા એવા નક્કર આર્થિક આંકડાઓ
પરથી જ કાઢવું રહ્યું.

અથા મેં મારાના 'ફ્રીમેન'માં ઇટાલીની
નાણાંવિષયક અવદશનાં આંકડાં મેં
પ્રગટ કર્યા હતાં અને તેમાં
ઇટાલીમાં કેટલી બધી પેટીઓએ
દિવાળાં કાઢ્યાં હતાં, ૧૯૩૨-૩૩ નાં
બજેટમાં કેટલી જખ્ખર ખાધ હતી,
મુસોલીનીએ જે જાહેર બાંધકામનાં ખાતાં
ખોલ્યાં છે તે એકરોને, કામ પુરું પાડવા
માટે કેવાં અધુરું છે, વગેરે, બતાવ્યું
હતું.

હવે નવું બજેટ પ્રસિધ્ધ થઇ ચૂક્યું
છે એટલે નવા આંકડાઓ રજુ કરવાનું
શક્ય છે. એક અઢમન્ય બુદ્ધભગારની
ગાંડી મહત્વાકાંક્ષા સિધ્ધ કરવા માટે

૪૨,૦૦૦,૦૦૦ ઇટાલીઅનો શા ભાગ આપી રહ્યા છે તે એ આંકડાઓ જરાખર બતાવી આપે છે. હવે એ આંકડાઓ તપાસીએ:

(૧) ઇટાલીનું જાહેર દેવું આ વર્ષે વધી ૧૦૨,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ લીરા જેટલું થયું છે. ૧૧.૭ લીરા એટલે એક ડોલર. અને પહેલાંના ૫૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ લીરા ઉમેરવા જોઈએ. એટલે ઇટાલીનું કુલ જાહેર દેવું આજે ૧૫૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ લીરા છે. ૧૯૨૯ માં એ દેવું ૧૧૧,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ લીરા હતું.

(૨) ૧૯૩૩-૩૪ નું જાહેર ૩,૬૬૩,૦૦૦,૦૦૦ લીરા ખોટા બતાવે છે. આ જાહેર દેવું અને આ ખોટા એમ સાફ બતાવી આપે છે કે ઇટાલીની સરકાર નાણાંની આરે આવી હતી છે અને મુસોલીનીનો પાતાનો મહેલ પડી જવાને હવે બહુ પાર લાગવાની નથી.

(૩) બીજા દેશોમાં કરના ઉંચાં ધોરણની આપણે વાતો કરીએ છીએ પણ ૧૯૩૩ માં ઇટાલીની પ્રજા પાસેથી મુસોલીનીની સરકારે જે કર ઉધરાવ્યો હતો તેનું પ્રમાણ પ્રજાની કુલ આવકના ૩૮ ટકા જેટલું હતું. હવે એ વિચાર કરો કે ઇટાલીમાં કામ કરતો દરેક કામદાર કે ખેડૂત કામના દરેક કલાકની સાઠ મીનીટમાંથી ૨૫ મીનીટ તો મુસોલીનીની ઉચ્ચ સરકાર માટે જ પરસેવો પાડે છે. અને છતાં પ્રજાનું જાહેર દેવું તો કુદકે અને ભુરકે વધુ જ જાય છે.

(૪) ઇટાલીમાં ૧૯૩૦ ની સાલમાં ૫૦૦,૦૦૦ બેકારો હતા. ૧૯૩૪ જાન્યુઆરીમાં બેકારોની સંખ્યા ૧,૧૫૦,૦૦૦ ની થઈ છે.

આં વસ્તુને મુસોલીની પ્રગટ અને સમૃદ્ધ તરીકે જાળખાવીને ફુનીઆની આંખમાં ધૂળ નાખવા માગે છે.

બધાએ ફેસીસ્ટ સરમુખત્યારોમાં મુસોલીની સદુચી કામેલ આવી છે. છતાં પોતાના દેશને નાણાંની આરે ખેંચી જવામાં સદુચી પહેલો એ સફળ થયો છે એટલે બીજા સરમુખત્યારીઓ, જર્મની, ઓસ્ટ્રીઆ, પોલાન્ડ, અને સુવેસ્લાવીઆની પણ એ જ દશા થશે એ વાત ચોક્કસ છે. જ્યારે આજે ફુનીઆના લોકશાસનવાળા દેશો આર્થિકમંદીમાંથી ઉગરી જવાની આશા સેવી રહ્યા છે ત્યારે ફેસીસ્ટ દેશોની આ દશા છે. આ વસ્તુ એ જ બતાવી આપે છે કે ફેસીઝમથી કોઈ જાતનો લાભ છે જ નહીં.

સમાજવાદીઓનો એવો દાવો છે કે પાર્લામેન્ટરી લોકશાસન એકલું જ લોકોને અત્યારની આર્થિકમંદીમાંથી ઉગારી લેવાને અસમર્થ છે. તેઓ કહે છે કે રાજકીય લોકશાસન ઇચ્છ્યા ગોચ્ય સંસ્થા છે કેમકે તેનાથી લોકોની નૈતિક ભાવના, સંમાજિક કાયદમત્ત્વ, ઉત્પાદનશક્તિ વગેરેમાં વધારો થાય છે—પણ એટલું જ ચવાથી આપણે સાચે ડોળા ધુરંદારી રહેલ સમસ્યાઓનો આરો આવી જાય તેમ નથી. એ રાજકીય લોકશાસનમાં આર્થિક લોકશાસન, ઉમેરીએ તો જ માનવતાનો જવાવરો છે. જે બળે આર્થિકમંદીને વખતેવખત આણુદાને માટે જવાબદાર છે તેમને દૂર કરવાં હોય તો દ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરવાનાં સાધનો, તેની વહેંચણી અને લેખડદેવડનાં સાધનો સમાજને હાથે અને સમાજના હિતને માટે જ ચલાવવાં જોઈએ. રાજકીય લોકશાસન આવી સ્થિતિ આણુવાની દિશામાં સારી શરૂઆત છે એ વાત

ખરી પણ એ માત્ર શરૂઆત જ છે. આ નવસમાજનું સાચું હક્ય તો એ જ છે કે જેમ રાજકારણનાં ક્ષેત્રમાંથી એકદંત્ર અથવા થોડાના હાથમાં રહેનારી-સત્તા નાશ પામી તેમ આર્થિક ક્ષેત્રમાંથી પણ એકદંત્ર સત્તા અદસ્ત થાય. અમે-રિકા અને ઇંગ્લાંડનો ખડતલ વ્યક્તિવાદ અને ફ્રેંચીઝમ, નાઝીઝમ અને એકદંત્ર સત્તાનાં બીજાં બધાં સ્વરૂપો સામે માનવતાના ઉગારાનો એ એક જ ભાગ છે.

અ. જની આર્થિક વ્યવસ્થામાં અરાજકતા ભરી છે અને તેને લીધે જ દુનીઆમાં આ બધાં અનિર્ણય ઉભાં થયાં છે એમ આંજે એકેએક વ્યક્તિ સ્વીકારી રહેલ છે. સોવીએટ રશીઆએ આર્થિક ક્ષેત્રમાં યોજના આણીને સો વર્ષમાં સાધી ન શકાય એવી પ્રગતિ દશ વર્ષમાં સાધી છે એમ પણ લોકો જાણે છે. એટલે તેઓ માગે છે કે આપણે પણ પાંચ વર્ષની કે દશ વર્ષની યોજનાઓ બંધીએ. જ્યારે લોકો આવી યોજનાઓની વિમાયત કરે છે ત્યારે તેમને ધણાએ માણસો એવું સંભળાવી દે છે કે એવી જાતની યોજના મૂડીવાદી સમાજ વ્યવસ્થામાં શક્ય નથી. પણ અશક્તિની આંટી ધુંટીઓથી બીન-પરિશ્રમ માણસને આ વાત ગળે ઉતરતી નથી. આવો એક માણસ પુછે છે:

સવાલ—મૂડીવાદી તંત્ર નીચે આર્થિક યોજના ધડવાનું શક્ય નથી?

જવાબ—જ્યાં સુધી ઉત્પાદનનાં સાધનો પર ખાનગી માલિકી અને માલ વેંચવા માટે બજારોની હરિકાઈની પ્રથા હસ્તી ધરાવતી હોય ત્યાં સુધી આર્થિક યોજના અસંભવમાં મુકી શકાય જ નહિ. મૂડીવાદ સરકાર તંત્ર મારફત પોતાનું નિયમન જરૂર કરી શકે પણ આર્થિક યોજના એટલે કેટલો

માલ ઉત્પન્નવો, તેની વહેંચણી કેમ કરવી અને તેની લેવડદેવડ કેમ કરવી એ તે એ કાંઈ દિવસ મુકરર કરી શકે જ નહિ. જ્યાંસુધી મોટા મોટા ઉદ્યોગો ખાનગી માલિકોના હાથમાં હોય ત્યાં સુધી સ્વાયં અને નફા મેળવવાની તૃષ્ણા, કેટલો, કેવી જાતનો, અને ક્યાં આગળ માલ ઉત્પન્ન કરવો અને તેની વહેંચણી શી રીતે કરવી તેને લગતી કાંઈ પણ સરકારી યોજનાને ઉચલાવી પાડ્યા વીના ન જ રહે.

પરંતુ જ્યારે માલ ઉત્પન્ન કરવાનાં સાધનો પર સમાજની માલિકી સ્થપાય એટલે કે કામદારગણના હાથમાં જ ઉત્પાદનનાં સાધનોની માલિકી હોય ત્યારે આર્થિક યોજના તકસિધ્ધ બને છે એટલું જ નહિ. પણ તે અનિવાર્ય પણ બની રહે છે. એવાં સમાજવાદી તંત્ર નીચે આગામી વર્ષમાં કેટલા જોડાં બનાવવા, કેટલાં ઘરો બાંધવાં, કેટલી નવી રેલ્વેઓ બાંધવી, કેટલી ખાડી દાણો પેદા કરવો, કેટલા વારંકપડું વણવું, કેટલાં નવાં વહાણો બાંધવાં, કેટલી ખાણો ખોલવી, અને તે બધાંની પછવાડે જે ખર્ચ થાય તેની વ્યવસ્થા કેવી રીતે કરવી, એ બધાંમાંથી કેટલું ઉત્પન્ન થશે અને તેની વહેંચણી શી રીતે કરવી એ બધું મુકરર કરવાનું શક્ય છે. કેમકે તેમાં ફેરફાર કરવાં કરાવવાની જૂતિ ધરાવવાનું કોઈને કારણ નથી. એ ગણત્રોમાં અહિં તહિં થોડી વધતી જાય તો સંભવ ખરો, તેમાં અકસ્માતો, તારાત્રિક જરૂરીઆતો કે અશક્તિ આડાં આવે એ બધું સાચું પણ સામટું સરવાળે બધો વહિવટ તો એ ધોરણે જ ક્યેં છુટકો. એવાં તંત્ર નીચે હરિકાઈ, સ્વાયં, નફાતૃષ્ણા, એવું તો

કાંઈ હોય નહિ એટલે ઔદ્યોગિક અને સામાજિક પ્રવૃત્તિનું ધ્યેય એક જ રહે-સમાજમાં હસ્તી-ધરાવતાં બધાં માણસોની જરૂરીયાત પુરી પાડવી. ઉપરાંત એવાં તંત્ર નીચે એક વર્ગની મહેનત પર હવનારો બીજો વર્ગ પણ ન હોય એટલે આર્થિક અધાધુધીતું કારણ તો અદ્યજ થાય છે.

આજે અમેરિકામાં પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટ આર્થિક યોજનાની વાતો કરે છે પણ ત્યાં સુધી એકા, રહેવેઓ, માલની બનાવટ, નાણાંની ધીરધાર, વગેરે પર ખાનગી માલિકી ચકાવી લેવાની તત્પરતા તે દાખવે છે ત્યાં સુધી વેપાર અને નાણાં બજાર ખાનગી નફો નિતારવાની અજબામણી રસાકસીનાં ધામ જ બની રહેવાનાં. ભાડુ, વ્યાજ અને નફો એ ત્રણ વસ્તુ આર્થિક યોજનાની અમે તેવી ભલકામ ધ વાતોને જુદાં ફરાગ્યા વિના રહે જ નહિ.

આર્થિક યોજનાની ભાવના ધણી સુંદર છે. જે માણસ જાતને ભૂખમરામાંથી ઉઠારી લેવી હોય તો એ ભાવના સિધ્ધ

થવી જ જોઈએ. પરંતુ ત્યાં સુધી આપણે આંધળી હરિકાષ, હડખાઓ અધિકવાદ, નફાનાં લોભ-લાલસા, ઇન્ટરાવાદ, મુડીવાદ અને સમાજવ્યવસ્થાનાં એવાં ખીખાં અનેક અનિચ્છાને હસ્તીમાં રહેવા દઈએ ત્યાં સુધી એ આદર્શની સિધ્ધી અસંભવિત છે.

મુડીવાદ પોતે જ આર્થિક યોજનાનો કટ્ટર શત્રુ છે. માણસ જાતની ઓછામાં ઓછી સેવા કરી વધારેમાં વધારે નફો કેવી રીતે નીતારે એ જ એવું અધઃશાસ્ત્ર-આર્થિક વ્યવસ્થા છે. તે મજૂરીને કામે ચડાવે છે-તેમને ગુજરાનનાં સાધન પુરાં પાડવાના પરોપકારી ઉદ્દેશથી નહિ પણ કામદારો જે મહેનત કરશે એમાંથી પોતોને નફો મળશે એજ આશયથી. યોજના રહિતતાનું એ ફળ છે અને ત્યાંસુધી સમાજને જરૂરી હોય એવાં ઉત્પાદનનાં સાધનો પર ખાનગી માલિકીને નિભાવી લેવામાં આવે ત્યાંસુધી એક નહિ પણ એક લાખ રૂઝવેલ્ટો પણ તેમાં ફેરફાર નહિ કરી શકે.

સેવા

[માસિક પત્ર]

છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી નીચમીત પ્રગટ થાય છે. એ કેહવણ જ્ઞાતીનું કે વાણનું પત્ર નથી.

માત્ર ચાર જ રૂપિયામાં

વિદ્વાતભર્યા લેખો; ભાવવાહી કાવ્યો; સુંદર મનોરંજક વાર્તાઓ; હાસ્ય-વિનોદનાં લખાણો; સામાજિક પત્રો; ઉપરાંત વિવિધ વિષયભર્યાં હુકાં સુંદર લખાણોથી ભરપૂર સાતસો ઉપરાંત પાનાંનું વાંચન મેળવવું હોય તો આજેજ આદક બનો.

: વાર્ષિક લવાજમ :

દેશમાં રૂ. ૪-૦-૦

દેશપર રૂ. ૬-૦-૦

માત્ર લાયબ્રેરીઓ માટેજ

ત્રણ રૂપીયા

પ્રત્યેક માસે એમાં તમે કાંઈ ને કાંઈ નવીનતા મેળવી શકશો.

એનાં લખાણ તમને આનંદજનક થઈ પડશે.

કાંઈપણ માસેથી આદક થઈ શકાય છે.

છ આનાની ટીકીટો બીડી નસુનાની નકલ મંગાવો.

સેવા કાર્યાલય : સુય પુર : અમદાવાદ.

સંજોગોનો : શિકાર :

એક
દુઃકી વાર્તા.

મજાની સ્ત્રીનું નામ રોશન હતું. રોશન મજાના જીવનની રોશની હતી, જીવનનો કરાર હતી. ખારાં એર નેવાં જીવનમાં મીઠી વીરડી હતી, એક બાળક પણ હતું; એ એની દુનિયા હતી એ દુનિયા આજે દુનિયામાંથી ઉપડી જવાની અણી પર હતી, મજાથી એની ખીમારી જોવાતી નહીં, પણ શું કરે? નાંચ ક્યાં?

આ સંસારમાં તેનાં કોઇ સગાં ન હતાં. હતાં ત્યારે સંખ્યા વગરનાં હતાં. ગરીબી આવતાં સંખ્યા આરતે આરતે ઓછી થતી ગઇ. અને થોડાક સમયમાં તો સાફ ઘટી ગઇ. શ્રીમંતાઇમાં સેકડો હતો, ગરીબી આવતાં એક પણ ન રહ્યું સ્ત્રી સિવાય.

સેકડો અવનવી વસ્તુને નવાં નવાં સાધનોથી નવાજતાં મજાની શ્રીમંતાઇ ભરેલી સ્થિતિમાં પણ રોશનની એજ નહર હતી, જે અત્યારના નિરાશા, અધકાર-પૂર્ણ ને છેવટની હદ સુધીનાં ગરીબ જીવનમાં હતી.

મજા ગરીબ તો હતો, પણ છેલ્લા દિવસ થયાં એ વધુ સંકટામલમાં

હતો, બાળકની ખીમારીએ તેને વધુ સંકટાવી દીધો હતો.

ડોક્ટર હોય, દવા હોય; પણ એ બધું પાસે પૈસા હોય ત્યારે. મજાની પાસે માત્ર એ જ વસ્તુની ખામી હતી.

એ ધર્માદા દવાખાનાનો આશરો લેતો, પણ ત્યાંની બેદરકારી જોઇ, ખાખ થઇ જતો, ખાખ થવા છતાં ખાખ થવા જતો, લાઇલાજે.

આજે બાળકની હાલત વધુ ખરાબ હતી, આંખો સ્થિર હતી, બકવાદ પુષ્કળ હતો. અત્યારે એના જીવનની દશા શુભ્રતા

દીપક જેવી હતી.

એની આવી દશા-થી પતિ પત્ની બનેતું જીવન આંખમાં આવી ગયું હતું. આંખમાં

આવેલું જીવન આંસુ બની ટપકતું હતું.

બાળક મરતું હતું, મરતાં બાળકના પ્રાણ મુખમાં આવે એ પહેલાં એ બનેતો પ્રાણ મુખમાં આવી ગયા હતા.

મજાની આંખ કાશુમાં હતી, હૃદય બેઠાશુ હતું. રોશનની આંખ ને હૃદય બંને બેઠાશુ હતાં. એ રડતી હતી. એના રૂદનમાં સજિતું દર્દ હતું.

એ રડતાં રડતાં કહેવા લાગી :

“તમે જાવને!”

“ક્યાં?”

“કોઇ ડોક્ટર પાસે.”

“શીના પૈસા ક્યાં?”

બાળકની સ્થિતિમાં ભૂલાર્થ ગયેલી સ્થિતિ યાદ આવતાં એના મુખમાંથી હાથ-કારો નીકળી ગયા.

મજબૂત હૃદય દુકાડ થઇ ગયું. એ બાળકની દશા ને સ્ત્રીના હાથ-કારા ભેદ ન શક્યો. એ ઉઠ્યો, ઉભે યથે ને આવ્યો બાર, “હું ડોક્ટરને લઈ આવું છું” કહીને.

* * *

બાર આવતાં એ ચાલવા લાગ્યો. ક્યાં જવું એ નક્કી નોતું, સામે રસ્તો હતો ને પગમાં ગતિ હતી: આમ એ ચાલી રહ્યો હતો.

તેની કસ્ટોમરમાં ધરનો દેખાવ હતો. બાળક મૃત્યુની અણી પર હતું, રોશન બેઠી હતી. પોતે પણ પાસે હતો, એક સારો ડોક્ટર પણ હતો. બાળકને જોતો હતો, રોશન ડોક્ટરને જોતી હતી, એની નજર પણ ડોક્ટર પર જ રિયર હતી, પણ એકપછી અને પતિપત્નિની નજર એક યર્ષ. રોશનની આંખોમાં આંસુ હતાં. એ આંસુમાં એક ભાવ હતો. જાણે કહેતી હોયને કે, “ડોક્ટર, ડોક્ટર નથી પણ જીવનવ્રતા છે. મારા બાળકને જીવાડનાર ખીજ પ્રભુ છે.”

“મીંડ જરા સંભાળીને ચાલોને” એક માણસને ધકકો લાગતાં તેણે મજબૂત કહ્યું એની કસ્ટોમરસ્ટિટ તૂટી પડી, ને મુખ સ્થિતિ યાદ આવતાં એ હતાશ થઇ ગયો,

એ આગળ વધ્યો. જે રસ્તે કદી પણ નહિં જવા તેણે કરાવ કર્યો હતો તે જ

રસ્તે આગળ વધ્યો. એના વિચારોમાં આજે આંડપણ હતું. ઘેલછ હતી. બાળકની દશાએ તેને દીવાનો કરી મૂક્યો હતો. અને દીવાનાં પાણીમાં કરાવતું ભાન રહે છે ખરું?

એ આગળ વધ્યો, અચાનક નજર સામે ગઇ, સામે એક વેપારીની પેઢી હતી. પેઢી જતાં એને પૂર્વ સ્થિતિનું સ્મરણ થયું. જાહોજલાલી યાદ આવી-ગયેલા દિવસો આંખ સામે આવી. હિસા રહ્યો.

પેઢી, પેઢીનું કામકાજ, તિજોરી, આંકડા, તકીયા, સર્વ એનાં એજ હતાં. માત્ર માસિક ભુદ્ધિ હતા; પ્રથમ મજબૂત હતો, અત્યારે હતો ખરીર.

એ દેખાવ જોઇ તેનાં હૃદયમાં ન થવાનો સંતાપ થવા લાગ્યો. એ આગળ વધ્યો-રડતાં હૃદયે. અચાનક તેના કાનપર અવાજ આવ્યો. ‘મજબૂત શોક!’ મજબૂત પાછળ જોયું તો હીરાલાલ હસ્તો હતો.

હીરાલાલ દલાલ હતો, મજબૂતના વખતમાં તો એ સાવ શીખાઉ દલાલ હતો; પણ અત્યારે તે ખરું જાત હતો. ગ્રાહકોને કરી કરીને માત્ર અપાવતો. વેપારીઓમાં તેની વટ પડતી, ખરીદનારા એની જ મારફતે ખરીદ કરતા.

જ્યારે તે શીખતો હતો તે વખતે જમાનો મજબૂતો હતો. આખી બજારમાં એની આંટ સર હતી. વેપાર પણ પુરું જોગનમાં હતો-કોઇ નવચોવના સ્ત્રી જોવા.

પણ યુવાન સ્ત્રીની યુવાની. જેમ નથી ટકતી તેમ મજબૂતો વેપાર પણ ન ટક્યો. સંયોગોના તાપમાં એ બળી ખાખ થઇ ગયો.

હીરાલાલ નજીક આવ્યો ને બોલ્યો:

“કેમ, શેઠ કંઈ બાબુ ?” મહદ અવા-
ચક રહ્યો, એ કશું ન બોલ્યો. શું બોલે ?
એની પાસે બોલવાપણું હતું જ શું ?
હીરાલાલ પુનઃ કહેવા લાગ્યો. !

“કેમ છો શેઠ ?”

“આકતમાં” પણ એ એમ બોલી જ કેમ
શકે ? એ બોલ્યો. “આનંદમાં છું.”

મહદની નજર ક્યાંય નોંતી પુગતી, જ્યાં
જતી ત્યાં નિરાશા જ નિરાશા દેખાતી
હીરાલાલ દેખાતાં એની આંખમાં આશાનું
એક કિરણ આવી સ્થિર થયું. પરંતુ હદ-
યની વાત શબ્દોમાં મુકે એ પહેલાં તે
એક ગ્રાહકના શબ્દો કાને આપ્યા.

“હીરાલાલભાઈ નરો ચાલોને.”

“હા, ચાલો” એટલું બોલી એ આગળ
વધવા લાગ્યો પણ એના પગ ઉપર એ
પહેલાં મહદની ડખાન ઉપડી, તે બેઠ્યો.

“હીરાલાલભાઈ મારે તમને એક વાત
કહેવી છે.”

“મારી સાથે આવો.”

મહદ ગયો, સાથે ગ્રાહક પણ હતો, એ
ત્રિપુટી આવી પેઢીના યોગાનમાં, એજ
યોગાનમાં મહદના વખતમાં એક બાંકડો
પડ્યો રહેતો હતો, નવરા દલાલોને બેસવા
સાર. હજી પણ એ બાંકડો ત્યાં જ હતો
હીરાલાલ મહદને ઉદ્દેશી કહેવા લાગ્યો.

“શેઠ, આ બાંકડા પર બેસો, હું એથે
પતાવી આવું.”

આ સાંભળી મહદની આંખ સામે
જૂની વાત આવી; સાથે આંખમાં આસુ
પણ આવી ગયાં.

હીરાલાલ મહદના વખતમાં શીખાઉ
દલાલ હતો, ને તે વખતે એજ બાંકડા
પર નવરા બેસી રહેતો.

એક વખતે મહદ ગાદી ઉપર તકીયાને
અટ્ટેલી બેઠો હતો. હીરા ભૂલથી વેપારીની
ખુરશી પર બેસવા જતો હતો. મહદ એ
બેઠો બોલ્યો:

“બાંકડા પર બેસો”

એ જ હીરા આજે કહી રહ્યો હતો,

“બાંકડા પર બેસો.”

હીરાલાલ અર્થસૂચક નોંતો બોલ્યો.
એ તે પોતાના જૂના શેઠને આવકારતા
બોલ્યો હતો, પણ એના આવકારમાં કેવા
પ્રકારની આકત હતી, તે આવકારના
ક્યાંથી સમજી શકે ?

મહદ જ રથજો બેસતો હતો, ત્યાં
હમણા બશીર બેસતો હતો, બશીર આજે
ન હતો. એ પૂના ગયો હતો. એક
અપરિચીત મૂનીમ બેઠો હતો, એક
વેપારી પણ બેઠો હતો. મૂનીમના એક
હાથમાં કક્કમ હતી, બીજામાં ચોપડો.
ગાદી પર થોડીક નોટો પણ હતી,
વેરવિખેર.

બેઠેલો વેપારી બોલ્યો:

“છગનભાઈ, નાની મીલના ચોખાની
વાનગી બનાવોને.”

છગનભાઈ ઉભો થયો; ચોપડો બંધ
કર્ષો, કક્કમ કાને પર મૂકીને હાથમાં માલ
કાઢવાની બંબી લીધી. લઈ નીચે ઉતર્યો
ને ચાલવા લાગ્યો, સાથે વેપારી પણ હતો.

નોટો બેઠેલને મહદને રાશનના શબ્દો યાદ
આપ્યા. બાળકની દ્રશ્ય પણ યાદ આવી, સાથે
ડોક્ટર પણ યાદ આપ્યો, પણ પૈસાં
ક્યાં ?

પૈસા તે સામેજ હતા, પૈસાને બેઠો
તેની અચળ વૃત્તિ ચળવા લાગી. બાલુ
આજ એની પ્રમાણીકતા વૃદ્ધવાની હોયને !
પણ એમાં એનો દોષ નોંતો. ગરિબીએ

તેને લાચાર બનાવી દીધો હતો; ગરિબી કરતાં બાળકની ખીમારીએ વિશેષ લાચાર બનાવી દીધો હતો.

એ ઉઠ્યો, ઉભો થયો ને અડખેપડખે સર્વત્ર નજર ફેંકી; ઘેરની માફક. જોવામાં ખેતર મહેતા અગ્યા. બધા લખવામાં લીન હતા. મજદૂર કાંઈ તરફર પ્રમાણે ગાદી પાસે આવ્યો, હાથ લાંબો કર્યો, ને એક નોટ લીધી. પરંતુ ગજવામાં સેરવે એ પહેલાં એક ધોડીના છોકરાએ એને જોયો ને જૂમ મારી.

“ચોર, ચોર !”

‘ચોર’ શબ્દથી મજદૂર જીરવ દૂકણ થઈ ગયું, એની નિગાહ સામે પોલીસ ન્યાયાલય, ન્યાયાધીશ, ને ફેદખાતું આવી ઉભાં રહ્યાં. એની આંખો બહાર નીકળી આવી.

પેદીના માથુસોએ જૂમશણુ કરી મૂક્યું. ઘોડીવાર થઈ. પોલીસ આવી મજદૂરને પકડી લઈ ગઈ. જતાં જતાં મજદૂરે એક ટ્રમ્પ્ટ હીરાલાલ પર ફેંકી જાણે એ તેને છોડાવનાર હોયને !

હીરાલાલ ન સમજી શક્યો કે, આ શું થયું ? એણે મજદૂરના જવા પેછી પૂછ્યું, ધોડીએ વિગત કહી; હીરાજબડયા. “શું જમાનો આવી ગયો છે !”

* * *

ખીજે દિવસે મજદૂરને કોટમાં ઉભો કરવામાં આવ્યો; મેજસ્ટ્રેટ હિંદી હતો; મોહનલાલ નામ હતું. મોહનલાલે મજદૂરને જોયો, જોતાં જ ચમક્યો, અને સાથે જ એના મુખમાંથી શબ્દો સરી પડ્યા “કાણુ, મજદૂર !”

“હા.”

મોહન અને મજદૂર બન્ને નિશાળીઆં મિત્રો હતા, બન્નેની મિત્રતા સરસ હતી.

મોહન મજદૂરને જોતાં અર્ધા, થઈ જતો, મજદૂર મોહનને જોતાં હપથી ઉછળતો.

બન્ને મિત્રો હતા, પ્રમાણીક હતા, સુખેથી ભણતા ને આનંદ કરતા. એ પછી મોહનલાલના પિતાને મોહનલાલને ઇંગ્લેંડ અભ્યાસ કરાવવા મોકલવાનું મન થયું. તેમનાં એક મિત્ર જતાં હતાં. મોહનને સાથે મોરલવામાં આવ્યો. જતાં જતાં બન્ને મળ્યા, ભેટયા, શેયા; પતિ-પત્ની વિખુટાં પડતાં રડે એ રીતે.

પછી ઇંગ્લેંડથી પત્રો આવવા શરૂ થયા, હિંદથી જવા શરૂ થયા. પ્રથમ પત્રવહેવાર અપાઢના વરસાદ જેવો હતો. પણ જતે દિવસે એછો થતો ગયો. પખવાડીએ; મહિને, ત્રણ મહિને, ને પછી તો સદંતર ગંધ થઈ ગયો.

એ વાતને વર્ષો વિત્યાં. વિતેલા વર્ષોમાં ઘણીય નવાજૂની ઘણ ગઈ. મજદૂર શેઠ થયો. એનાં કારખાનાં સૂય મધ્યાહનમાં તપવા લાગ્યા. ઘોડકં ખીખાં વર્ષો વિત્યાં એના કારખાનાં સૂયની સંખ્યા આવી; એ ગરીબ થયો, મોરડીન મુકલીસ થયો. બાળક બિમાર પડ્યો, સંજોગોએ તેને ચોરી કરાવી. ચોરી કરવા જતાં પકડાયો. ગુન્હેગાર થયો. ગુન્હેગારને કોટમાં ઉભો કરવામાં આવ્યો. બન્ને મિત્રો અચાનક ત્યાં મળ્યા, પણ બન્નેની દશા-વૃદ્ધી હતી; એક મેજસ્ટ્રેટ હતો અને બીજો ગુન્હેગાર !

મોહનલાલને જૂની વાત યાદ આવી, આંખ સામે નિશાળ આવી ઉભી રહી, મજદૂર, મજદૂરની પ્રમાણીકતા એ બધું યાદ આવ્યું. એની આંખ ભરાઈ ગઈ, પણ એ રડી ન શક્યો. રડવાનું ધણું મન થયું, છતાં એ રડી ન શક્યો, એનું હૃદય રડતું હતું, ને રડતાં રડતાં કહેતું હતું, “મજદૂર, ચોર નથી સંજોગોનો શિકાર છે.”

વિચારો કરતાં, કરતાં એના મુખમાંથી
શબ્દો નીકળ્યા,

“મહદ આ શું ?”

“કૃત્રિમત !”

મોહનલાલ સમજી ગયો કે ખરેખર
એ સંયોગેતો શિકાર છે. એ કશું ન જોઈયો.

કેસ ચાલ્યો, મોહનલાલને દયા આપી
પણ કાયદામાં દયા ક્યાં હતી ? કાયદાની
કૂતીએ એની દયાને નિદાંબતામાં ફેરવી
નાખી, એણે ચૂકાદો આપ્યો.

“એ મહિયની સંખ્ત કેદ.”

આ ચૂકાદા માટે તેણે કલમ ચલાવી
ત્યારે, પોતાના હૃદય પર તલવાર ચલાવતો
હોય તેવો મોહનલાલને અનુભવ થયો. પણ
શું કરે ? એ ન્યાયની પુરશી પર હતો.

કેદાને લઈ પોલીસચાલવા લાગી ત્યારે
મોહનની ને મહદની નજર એક થઈ;
બન્નેની આંખોમાં આંસુ હતો.

મોહનલાલે, મહદને પુનઃ પૂછ્યું.

“મહદ, આ શું ?”

મહદે એ જ ઉત્તર આપ્યો,

“કૃત્રિમત !”

“તો પણ ?”

“હજી મને ચાહો છો ?”

“હા”

“તો મારાં બાળકની ખજર લ્યો.”

“એ ક્યાં છે ?”

મહદે સરનામું આપ્યું.

બન્ને ચાલતા થયા; ચુંડેગર (!) કે
ખાના તરફ; ન્યાયાધીશ કેદાના ધર તરફ.

ફરમાસુ સોજી મીઠાઈ માટે આજે ગોપાલ-
દાસ મંગળદાસ મીઠાઈવાલાનું નામ

જગમશાહુર છે.

એક ત્રાયલ ઓર્ડર આપી તમે પણ ખાંચી કરશોજી.

સોજી સુતરફરી, વેનીલાની જલેબી, ફરમાસુ માવાના પેંડા, અધરનીના લાડવા,
એસન્સના હલવાના પાનકેક, ચુંદીના પાનકેક, મલાઈના માવાના ખાખા અને
ખીજ. પણ મીઠાઈ તૈયાર અથવા વરધી મુજબ બનાવી ટાઇમસર મોકલશુંજી.

ધી, દુધ-દહી-મલાઈ-શ્રીખંડ-ખાસુંદી

હમેશાં તાજુ મલશે. અને વરધી મુજબ માલ બનાવી મોકલી આપશુંજી.

ગો પા લ દા સ મંગલ દા સ

મી ઠા ઇ વા લા.

વશીયામલ ખીલીંગ, આંટરોડ, મુંબાઈ નં. ૭.

યુધ્ધના ઝાળાથી લચલીત બનેલાં યુરોપી રાજ્યો

પૂર્વ લોકાર્નોની પ્રપંચબળ

મારફત સલામતિ શોધે છે : પણ પામશે ખરાં?

યુરોપમાં રાજકીય મુત્સદ્દીગીરીની રમઝટ હમણાં જોર પર ચાલવા લાગી છે. દરરોજ યુરોપનાં પાટનગરો પર ઉપા પોતાનાં અજવાળાં પાથરે છે કે તરત જ કંઈક નવી રાજરમત શરૂ થાય છે હમણાં જ ફ્રાંસનાં પરદેશ મંત્રીએ લંડનની મૂલાકાત લીધી, સર જોન સાયમન સાથે બરાબર એ દિવસ સુધી વાતો કરી. પરિણામ એ આવ્યું છે કે :-

(૧) બ્રિટન પૂર્વના મુદ્દો સલાહસંપત્તી રહે તે જોવા આગુર છે.

(૨) પ્રગ્નસંધમાં રશીયા પ્રવેશ કરે તો બ્રિટનની સંમતિ છે.

(૩) કોઈ પણ રાષ્ટ્રની સીમાને અલગ રાખવાની ખાત્રી બ્રિટન આપતું નથી.

(૪) યુરોપના દેશો સાથે સંકળાયેલી કોઈ પણ નવી જવાબદારી લેવા બ્રિટન નારાજ છે.

આમની સલામતિ સર જોન સાયમને આપેલા ભાષણના આ મુખ્ય મુદ્દાઓ છે. પણ તેનું વાસ્તવિક રહસ્ય એ છે કે

ફ્રાંસ-અને સોવીયેટ મેત્રીના જોડાણમાં એક મિત્ર તરીકે જોડાવાની બ્રિટને ના પાડી છે. આમ બાર્થોલુ મુખ્ય ક્ષમ તો નિષ્ફળ નિવડ્યું છે. છતાં પણ તે દીશામાં નક્કર ના કહેવાની તાકાત બ્રિટનમાં નથી !

* * *

આ પાછલાં ફ્રાંસના આ પ્રભાવ-શાળી પરદેશમંત્રી મો. બાર્થોએ

વીએના, જેલ્મોડ, અને પોલાન્ડની મૂલાકાત લીધી હતી. આ મૂલાકાતોની પરંપરા પછી એક આખી ચૈત્રના હમણાં બહાર આવી છે. આ ચૈત્રનોતું નામ છે “પરસ્પર મદદ અને સીમા સંરક્ષણની ખાત્રી”. કંઈક અંશે લોકાર્નોમાં થયેલા કરારોને આ કરારે મળતા હોવાથી જ્યોતે તેને ‘પૂર્વ લોકાર્નોના કરારો’ એવું નામ આપ્યું છે. લોકાર્નોના કરારોથી ટ્રીસની સીમા નિશ્ચિત કરવામાં આવી હતી. વ્યત્યા-રની પરિસ્થિતિમાં પોલાન્ડ, રમાનીયા, બલ્ગેરીયા, યિગેરે નંદાના રાષ્ટ્રોની સીમા અલગ રાખવાનો આ પરન છે !

આ કરારે પ્રમાણે પોલાન્ડની સીમા અલગ રાખવા માટે રશીયા અને ફ્રાંસ કશું

લાત આપે છે. તેની જ કબજાત જમનીએ આપવી જોઈએ. આ કબજાત જો જમની સ્વીકારે તો પોતાને અનુક જમન પ્રદેશ-મેળવવાની પોતાની આશા હંમેશાને માટે જતી કરવી પડે.

આ જ પ્રમાણે રૂમાનીયાની રાજ્યહદને અલગ રાખવા માટે રશીયાએ અને જમનીએ ખાત્રી આપવી જોઈએ. આમ જો રશીયા કબજા કરે તો બેસેબેરીયા પ્રાન્ત ઉપર રશીયાને પોતાનો હક્ક જતો કરવો પડે.

કરારોનું આ બાલ સ્વરૂપ છે! તેનું વાસ્તવિક રાજકીય રહસ્ય તો તેથી વધુ ઉંડું અને ગંભીર છે.

* * *

આ યોજના મંજૂર રાખવામાં આવે તો ફ્રાંસ એક જ ઝટકે મધ્ય યુરોપનું મહારાજ્ય થઈ શકે તેમ છે. એટલું જ નહીં પણ જમન પ્રદેશની આબુબાલુ મુકવામાં આવેલી સાંકળના અંકોડા પધુ મજબૂત બને છે.

જમનીને એકલવાયું પાડી તેની આસ-પાસ રક્ષિત રાજ્યો સર્ગા ન્હાનાં રાજ્યો ઉભાં કરી, અને આ ન્હાના રાજ્યો પછવાડે ફ્રાંસ અને સોવીયેટનું સૈન્યમળ મૂકી પૂર્વ લોકાર્નોના કરારો એવી અંબેષ દીવાલ ઉભી કરવા માગે છે કે જેને જમનીની હોવીટઅર તોપો પણ ન તોડી શકે.

આ યોજના કયા ફળદ્રુપ મળને પહેલાં કહી હતી તે કહી શકાય તેમ નથી. પણ 'પરસ્પર આક્રમણ ન કરવાના કરાર' માટે પંકાયેલા લીટવીનોફના તરફ સવની આંગળી ફેર છે. તે કંઈ અસ્વાભાવિક નથી. સંભવ છે કે પૂર્વના પ્રદેશોના સમ-જાતીના આ કરારો પછવાડે રશીયાએ ઠીક

ઠીક ભાગ લેજો. આ ફ્રાંસ આ યોજના અમલમાં મૂકે છે.

પરસ્પર સમજણ, સહકાર, અને અરસ-પરસ વળતર આપવાની આ વૃત્તિ ઉપર ઉભા યયેલા કરારો અત્યારે તો અચોક્કસ-તાના વાતાવરણમાં ઊભાં ખાય છે. પણ આવતા થોડા મહીના પછી આ કરારો મૂત્ત સ્વરૂપ પામે તો હું નવાઇ નહીં પામું.

જમન દ્રષ્ટિએ.

બુલીનના પરદેશ ખાતાંએ આ યોજના સામે સત્તાવાર વિરોધ બહાર કર્યો નથી છતાં અધઃ સત્તાવાર સમાચાર પ્રમાણે આ કરારોનો તે વિરોધ કરશે તે કદપતું જરાય કહી નથી.

આત્મઘાત કાઢતે પક્ષે નથી હોતો. પૂર્વ લોકાર્નોના કરારમાં જમનીને આત્મ-ઘાત કરવાનાં આમંત્રણ છે!

જમનીને કહેવામાં આવ્યું છે કે તેણે પોતાની સીમાને અલગ રાખવાની ખાત્રી આપવી. રૂમાનીયા, બેકોસ્લોવકીયા અને બેસેબેરીયા તરફ દ્રષ્ટિ પણ ન નાંખવી.

આટલું અપુરતું હોય તેમ જમનીને પરોક્ષ રીતે જણાવવામાં આવ્યું છે કે જો આ કરારો ઉપર તે સંમતી આપશે તો જ તેની સરખા શસ્ત્રબળની માંગણી ઉપર વિચાર થઈ શકશે.

આ પરીસ્થિતિમાં જમની માગ શોધે છે. પોતાના મિત્ર માટે આમતેમ નજર નાંખે છે. ઈટાલી તરફ તેની પહેલી દ્રષ્ટિ પડે છે. અને હીટલર તેની નાટકી દબે સુસોલીનીને મળવા એરાપ્લેનમાં વિદાય લે છે.

આ સુધાકાત જમન-ઇટાલી મિત્ર-તાનાં મૂળ નાખવા માટે યોજાયેલી હતી. પણ ફ્રાંસની એક લોન આગળ આ

મિત્રતામાત્ર હરતધુનનયી આગળ ન વધી શકી

આમ ઇટાલીમાં મિત્ર મેળવવામાં મળેલી નિષ્ફળતા પછી બ્રિટન તરફ નાજી નેતા આંખ નાંખે છે. પણ આ દીશમાં પણ તે બહુ સંકળ થાય તેમ નથી. કારણ કે જર્મન વહેપાર બ્રિટીશ વહેપાર સાથે કાતીબ હરીફાઈ કરતો હોવાથી બ્રિટીશ ધનપતિઓને બહુ અગ્રિય છે. આથી તેઓ શક્ય હોય ત્યાં જર્મન વહેપાર સામે ખારણું બંધ કરવાની નીતિ પસંદ કરે છે, આ ઉપરાંત બ્રિટન માને છે કે જર્મની ગયા મહાયુદ્ધમાં મળેલો પરાજય હદીય વિસયુ નથી. અને સત્તાની સમ-તુલનામાં નિર્મળ જર્મની કરતાં અંગવાન ક્રાન્સની ઘેસ્તી બ્રિટનને લાભદાયક છે એ સત્ય સર જોન સાયમનને સીખવવું પડે તેમ નથી.

તેમજ રશીયા સાથે જર્મની કદી જોડાઈ શકે તેમ નથી. ૧૯૨૦ થી ૧૯૩૧ સુધી તેઓ મિત્રો હતા. પણ આ મિત્રતા સમ્રોને માટે દૂરી ગઈ છે, કારણ કે જર્મની રશીયાના પૂર્વ મુલ્ક ઉપર નમ્ર નાંખવા લાગ્યું છે.

આ સર્વ પરિસ્થિતિમાં જર્મની ખાસે એકજ આયુધ બાકી રહે છે. તે જાણે છે કે જર્મની સુસંગજ બનશે તેવી બીકથી ક્રાંસ ખૂબ હરે છે. સંભવ છે કે આ બીકનો પુરતો લાભ લઈને કશરમાં તે એવા મુખારાઓ મુચવશે કે જેથી આ કારોને મૂળ અર્થ એજે જાય.

જર્મનીને આમ કરવા સિવાય અત્યારે બીજો માર્ગ નથી !

* * *

ઇટાલીની એવડી રમત.

ઇટાલી અને જર્મનીમાં રાજ્યપ્રજાલી સરખી હોવાથી ઘણા એમ માને

છે કે જર્મની અને ઇટાલીની એકતા ઉંઠ પાયા ઉપર ઉભી થઈ છે. પણ આ વસ્તુ આલેખનારાઓ વિસરી જાય છે કે ફ્રેન્સીઝ એ આખરે મુડીવાદી તંત્ર છે અને પ્રત્યેક મુડીવાદી તંત્ર પોતાના રાષ્ટ્રની સીમાથી આગળ જોવાને અશક્ત છે.

ઇટાલીમાં ફ્રેન્સીઝ તંત્ર છે. અને આથી જ ઇટાલીના રાજ્યસંચાલકો ઇટાલી સિવાય અન્ય દ્રષ્ટિબિંદુએ જોવાની સાધના પાડે છે. તેમજ આજે એક જ રાજ્ય-પ્રજાલી ખાતર જર્મની પછવાડે ઉભા રહેતાં ઇટાલીને કંઈ ખાસ લાભ થાય તેમ નથી. જર્મની ઇટાલી માટે બગર નથી. ઉલટું ઇટાલીએ રેશમ ક્રાંસના સહેલાણીઓ હોંસથી પહેરે છે ! ઇટાલી ઓસ્ટ્રીયાને સ્વતંત્ર રાષ્ટ્ર તરીકે સમજવા માંગે છે. જ્યારે જર્મનીની ઇચ્છા તેથી ઉલ્ટી છે. ઇટાલી રાજ્યપ્ર મરેશમાં પોતાનો મલ ખપાવવા માંગે છે. ત્યારે જર્મનીની પણ તેવી જ ઇચ્છા છે. આમ ઇટાલી અને જર્મનીનાં કિત પરસ્પર વિરોધી છે.

જતાં ક્રાંસ સાથેની વાટાઘાટોમાં પોતાનું જગ ક્રાંસના પલ્લામાં નાખવા માટે તે આકરી કિંમત પણ આંકે છે. અને આ કિંમત ક્રાંસે એક લોન દ્વારા આપી છે.

રશીયાની રાજ્યનીતિ.

રશીયા ઉપર એવો એક આલેખ છે કે તે એવી બ્રમણાથી પીડાય છે કે આખું મુડીવાદી જગત તેનો નાશ કરવાની એકમાત્ર નેમ ધરાવે છે. આથી મુડીવાદી જગતની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિમાં તે સોવીયેટ વિરોધી આંદોલનો નિહાળે છે. આથી જ જર્મની અને જાપાનની બીકથી તે પીડાય છે. રશીયા સારી રીતે જાણે છે કે જાપાન તો તેને ખાઈ જવા જ માંગે

છે. આ બાબુ ફેસીસ્ટ જર્મનીથી, પણ તે ખૂબ જ ડરે છે આ બે વચ્ચે તે સર-ક્ષણનાં સાધનો ખોળે છે.

પૂર્વ લોકાર્નેના કરારો ઉપરાંત રશીયાએ પોતાના દરેક પાડોશી રાષ્ટ્ર સાથે પરસ્પરે આક્રમણ ન કરવાના કરાર કર્યા છે. સાથે જ તે પોતાના મિત્રોને મદદ આપવા હંમેશાં આતુર રહે છે. વૃદ્ધી સાથેની તેની દોસ્તી ગાંઠી કરવા માટે રશીયાએ કારાખાન જેવા નિષ્ણાતની ત્યાં એલચી તરીકે નિમણુંક કરી છે. આમ રશીયા એક રીતે તો સુરક્ષિત છે. છતાં પણ પોતાની સીમાને વધુ મજબૂત બનાવવાના એક માત્ર આશયથી આવા કરારોને તે હંમેશાં અલિનંદે છે !

રશીયાની રાજ્યનીતિનું આ રહસ્ય છે. ક્રાંસ અને જર્મની બન્ને રશીયાની નજરે સરખાં મુડીવાદી રાષ્ટ્ર છે, એટલે બ્રેમાં પસંદગી કરવાનો પ્રશ્ન ઉભો થતો જ નથી ! એટલું જ નહીં પણ જો તક મળે તો બન્નેનો નાશ કરવાની યોજનાઓ કરતાં તે આંચકા ખાય તેમ નથી !

પણ રશીયા પણ પહેલાંના જેવું જ રશીયા છે. આજે પણ યુરોપના રાજકીય નકશામાં તેને પોતાનું સ્થાન જમાવવું છે. અને આથી જ ઇંગ્લેંડ આ બન્ને મહા-રાષ્ટ્રોના બેઝાણથી અતિશય ડરે છે.

ઇંગ્લેંડ રાહ જુવે છે.

આ ત્યારે તો પૂર્વ લોકાર્નેના આ કચ-રોને ઇંગ્લેંડે આશીર્વાદ આપી જર્મની ઉપર મોકલ્યા છે. સાથે જર્મનીને તે સ્વીકારવાની ભલામણ કરી છે. આ વસ્તુનું રાજકીય રહસ્ય એ છે કે આ કરારનો આખરે સ્વીકાર કરવો પડશે એ ચોક્કસ છે !

છતાં ઇંગ્લેંડે એક વસ્તુ અતિ ભાર-પૂર્વક બહિર કરી છે કે યુરોપના દેશો

સાથે સંઘળાયેલી ડાઘપણ વધુ જવાબદારી લેવા તે તદ્દન નારાજ છે. થોડાં વર્ષો પહેલાં આમ ન હતું. ત્યારે એવી સ્થિતિ હતી કે લંડનની સંમતિ વગર મધ્ય યુરો-પમાં રાજકીય શેત્રંજના દાવ ખેલવા અશક્ય હતા. આજે સ્થિતિ પલટાઇ ગયેલી છે. કારણ કે બ્રિટન નાણાં બજારમાં પહેલાંની માફક પૈસા આપી પોતાની સર્વો-પરિતા સ્થાપી શકે તેમ નથી ! આજથી બે વર્ષ પહેલાં ઓસ્ટ્રીયાને લંડન દોન આપનાર ઇંગ્લેંડ આજે ડાઘપણ રાષ્ટ્રની સાથે નવી જવાબદારી લેવા રાજ નથી. કારણ કે નવી જવાબદારી સાથે નવી દોન આપવાની શક્તિ પણ હોવી જોઇએ. બ્રિટનના આર્થિક તંત્રની આ અશક્તિ અત્યારે બ્રિટનને યુરોપના રાજકારણમાંથી નિવૃત્તિ લેવાની ફરજ પાડે છે.

પણ આ વસ્તુ કંઈ હંમેશ રહેવાની નથી. ઇંગ્લેંડ પણ પગલર થવાની રાહ જુવે છે. આ વર્ષે તે ઇન્ક આબાદી અનુભવવા લાગ્યું છે. એટલું જ નહીં પણ આપત્ત વર્ષના અંત સુધીમાં તો નાણાંની આપ લે કરી શકશે એ ચોક્કસ છે. એટલે જ હમણાં ઇંગ્લેંડે રાહ બેવાનો માર્ગ લીધો છે એ તો ઉધડ છે.

આ કરારો પછી ?

પણ આ કરારો થાય તો પણ યુરો-પની રાજકીય શેત્રંજ સમજની સરખા બનતી નથી ! આ કરારો બે જર્મની સ્વીકારશે તો તેનું એકમાત્ર પરીણામ એ આવશે કે જર્મનીની આસપાસ એક અદસ્ય દીવાલ ઉભી થશે. આ દીવાલની પૂર્વ સીમા પેરીસ અને પશ્ચિમ સીમા મોસ્કો બનશે. પણ જર્મનીના આર્થિક વિશ્વાસની આડે ઉભી કરેલી આ અદસ્ય વાડ તેનો હેતુ સાધી શકશે ? વરબેલસના કથરો જર્મનીને કચરી ના શક્યા તો આ કરારો આ હેતુ સાધી શકશે કે કેમ તેની કલ્પના કરવી કઠીન નથી.

ર ખે સૌન્દર્યતા ચાલી જાય...

શુદ્ધ કુદરતી તેલોથી તમારા
અહિરાતું રક્ષણ કરો.

સુંદર અને સુંવાળી ચામડી એ ખરે-
ખર એક અદ્ભુત આકર્ષણ છે: સુખાગી,
આકર્ષણ તો સૌ કોઈ મેળવી શકે છે.
મુલાયમ રીતે અને સંપૂર્ણતાથી ચામ-
ડીને સાફ કરવી એ પછલ્લી જરૂરીઆત
છે: "પ૦૧" ટાઇલેટ સાબુ, તેના વીપુલ
કીમયુક્ત રીલો સાથે, આ કામ માટે
આદર્શ" યાને અસરકારક છે કારણ કે
તે શુદ્ધ કુદરતી તેલોમાંથી બનેલ છે
અને ચામડીને સુકવી નાખે યા બળતરે
કરાવે તેવાં કઠોર વસાણાં તેમાં હોતાં
નથી. એ સાબુ ઉપરની ચામડીને સાફ
કરે છે એટલું જ નહીં પણ અંદરનાં
બીજાંને પણ તે સાફ કરે છે.
તેમજ સમગ્રી અશુદ્ધતા અને
ચેલને ધોઈ નાખે છે.

શુદ્ધ અને મુલાયમ
અને જરૂરી નથી
સુગંધીત થયેલ આ
"પ૦૧" ટાઇલેટ સાબુ
કીંમતમાં નવાઇભરી
રીતે સરતો છે.

ટાઇલેટ સાબુ-
આમાં-નીચે લખેલ પ્રમાણે
સમાવેશ થાય છે: હામામ,
નેરમીન, ક્યુગીરી, કારનેશન,
લવંડર, લીના, ખસખસ,
મોતી, યુ. ડી. કોલોન, જાંબ.

જાનવરોની ચરખીથી એકદમ નીચળો

ટાઇલેટ સાબુ ડી.પ.
પી.ઓ. બોક્ષ પરટ મુંબઈ.

ધી તાતા ઓઇલ મીલ્સ લિ., લી., તાતાપુરમ.

તમારી લાયબ્રેરીને શોભાવે એવાં સરસ પુસ્તકો

સૌ. વિમળા સેતલ- : આબેજ મંગાવો : કુ. વિનોદિની નીલ-

વાડ કૃત

કંઠ કૃત

બાલવિજ્ઞાન

આ પુસ્તકો વિષે

રસદ્વાર

એટલે

પત્રોમાં મળેલા

એટલે

તમારાં આળકાને ગમ્મત
સાથે જ્ઞાન આપે એવું
અભેડ પીઠાનવું પુસ્તક.
સ્વચ્છ સુંદર છપાઈ,
આકર્ષક રંગીન ચીત્રો
એમાં લરપુર છે.
કિંમત દોઢ રૂપીઓ.

ઉત્તમ અભિપ્રાયો

અહીં ઉતારતા

નથી.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં નવી-
જ ભાત પાડતા નાના
અને મોટા ૨૭ લેખોનો
સંગ્રહ. અંદરનો દરેક લેખ
તમને તમારી કલ્પનાની
સુષ્ટીમાં વીહાર કરાવશે.
કિંમત દસ આના.

ગુજરાતના જાણીતા લેખકોનાં

શ્રી. યશવંત પંડ્યા

શ્રી. ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક

કૃત

કૃત

મદન મંદિર

આવાં પુસ્તકો માટે

કુમારનાં

એટલે

તમેજ તમારો

સ્ત્રી રત્નો

પૃષ્ઠ અને કુખ્ખ, રાંકર
અને મોહિની, વિષ્ણુ અને
વૃંદા, બ્રહ્મા અને સરસ્વતી
પરચેનાં પૌરાણિક નાટ-
કોનો સંગ્રહ. સુશોભિત
છપામણી.

અભિપ્રાય આધે

એ ઉત્તમ છે.

એટલે

સ્ત્રીના જીવનની બીનત
સાથે રસિક ભાવનાના છ
ચિત્રો. બહેનોના અભ્યા-
સમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે
ચાલે છે.

કિંમત દસ આના.

: મળવાનું ઠેકાણું :

કિંમત: કોચુ પુકું ૧-૦-૦
" પાકે પુકું ૧-૪-૦

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, રાવપુરા, વડોદરા.

દિલના ડંખ

જાગ્યેવરના શુદ્ધ
સલીલા સાથ-
રમતીનાં અતિ સુંદર
તટ પર એક આધેડ
ઉંમરનો લંબાચ પુરુષ

એક
હું છી વાર્તા

“તે માટે કાંઈ
બની શકશે નહિ.”
આગનુક સુપતીને
બરોબર ઓળખી લીધા
પછી આધેડ પુરુષે નિ-

માયું. ખુલ્લું રાખી હાથમાંની
પાતળા મોટીને દવામાં વીંઝતો વીંઝતો
ફરી રહ્યો હતો. સ્થસ્તિતનો રમણીય
સમય હતો. પશ્ચિમ નીલ આકાશ
ખંડમાં અસ્ત થતા સૂર્યનાં સુવર્ણમય
કિરણો અસ્તવ્યસ્ત પ્રસરી રહ્યાં હતાં.
આકાશમાં પ્રસરી રહેલાં કિરણોથી ચારે
દિશાઓ સિંદુરીઆ રંગની થઇ અનુપમ
રીતે શોભી રહી હતી. સંધ્યા પુરબહારમાં

શ્યામક ઉત્તર કંઈક કડક અવાજે આપ્યો.

“નહિ બની શકે?”

“હા.”

“પરતાવું પડશે?”

“શ માટે?”

“પાપનો પ્રકાશ થતાં!”

“હું હા પરવાદ નહિ.”

ખીલી રહી હતી. સં-
ધ્યાનો ઝાંખો પ્રકાશ
પ્રકાંતની તે પ્રતિમા
સાથે ઓતપ્રોત થઇ
સંધ્યાની ભવ્ય સૌન્દર્ય-
તા વધારી રહ્યો હતો.

“કેમ સાહેબ શું કહ્યું?” એક રૂપ-
વતી સુવાન બાળાએ પાછળથી પેલા
આધેડ પુરુષની પાસે આવ્યા પ્રશ્ન કર્યો.

“શેડ?” અચાનક પ્રશ્નથી જરા ગભ-
રાઇ બધ પેલા આધેડ પુરુષે ઉત્તર દીધો.

“શ્હરા નામ પર એકમાં બે હજાર
રૂપિયા જમા કરાવવાનું.” બહુ શાંતિરૂપક
રૂપવતી બાળાએ ખુલાસો કર્યો.

લેખક:

દયારાંકર ભ. કવિ

“પરવા નથી?”

શુદ્ધ રાખ્યો, પ્રોફેસર
સાહેબ હું તમારી
બધીયે પાલ પ્રકટ
કરીશ. તમારા જેવા

સમજનાં સમય થઈ ફરનારા સફેદ
બટમાસો નગતના છળ કંપેટથી
અચાન અણુધ્ધ બાળાઓનાં જીવન
કેવી રીતે બ્રહ્મ કરે છે તે હું સારાએ
જગતને બહેર ફરીશ. હું એ બાળકને
હમારાં બારણાં આગળનાં સુકા જાણે
એટલું જ નહિ પ્રભુ તમારી પત્નીને પણ
આ વાત હું ખુલ્લી રીતે કહી દઈશ.” તે
તરણ બાળા ક્રોધથી હોઠ પીસતાં એ
આધેડ વયના પુરુષ-પ્રોફેસરને પોતાની

માગણી મુજબ રકમ એકમાં જ એ નહિ થાય તો પોતે શું કરશે તે સાફ સાફ શબ્દોમાં જણાવી ઉત્તરનો એક પ્રશ્ન શબ્દ સાંભળવાની ઇત્તેજી બતાવ્યા સિવાય ત્યાંથી ઝડપેરે ચાલી ગઈ.

એ તરફ રૂપવતી બાળાએ જે આધેડ વયના પુરૂષને ઉપલી વાતચીતમાં પ્રોફેસર સાહેબના નામથી સંબોધ્યા છે. તે બીજા કોઈ જ નહિ પણ એક કોલેજના પ્રોફેસર પ્રસન્નમનશંકર પંડ્યા જ હતા. પ્રોફેસર પંડ્યા એક જાનજીવંત વિદ્વાન પુરૂષ હતા. વિદ્યાર્થી આલમમાં પ્રોફેસર સાહેબ જાહ જ પૂજ્ય હતા. શુજરાતના સારા સારા વિદ્વાનો, સાક્ષરો અને સમાજ સુધારકોમાં પ્રોફેસર સાહેબની ગણતરી પણ થતી હતી. દેશભરના વિશ્વવિદ્યાલયોએ

માનદ ઉપાધિઓ અપીને એમની વિદ્વાતાની સારી કદર કરી હતી.

પ્રોફેસર સાહેબ સાબરમતીના તટ પર તરવેથી વાર્તાલાપ કરી પદામન થઈ જનાર યુવાન બાળા એમની પોતાની જ રસોયણ હતી. એનું નામ આનંદીબાઈ હતું. આનંદીબાઈ એક પરમ લાવણ્યમયી સુંદરી હતી; અને સ્વભાવે પણ પોતાના નામ પ્રમાણે આનંદી જ હતી; પ્રોફેસરની એના ઉપર અત્યંત દ્રષ્ટિ હતી. એના તરફ એ અતિશય આકર્ષિત હતો. એ દિવસોમાં જ આનંદીબાઈ ગલંબતી થઈ હતી પરંતુ કેવી રીતે તે કહી શકાય તેમ નથી. પ્રોફેસરના કાને પણ એ વાત ધીમે ધીમે આવી. આનંદીબાઈને એકાએક નોકરીમાંથી રજા આપવામાં આવી.

૨

સાબરમતીના સુંદર તટ પર ફરવામાં આજે પ્રોફેસરને મગ્ન નહોતી આવતી. પાણીના શેરડે શેરડે અવારનવાર આંદા મારવા માંડ્યા પણ એનું હિલ્લેલું મન સાંતે ન થયું. એ તુરંત બંગલા તરફ પાછો ફર્યો. એના બંગલામાં સંપૂર્ણ સોંપે પડી ગયો હતો. ઓશરીમાંથી ખુરશી લાવીને તે દરવાજા નજીક જઈ બેઠો.

રાત્રીનો એ દસ વાગ્યાનો સમય હતો. આકાશમાં ચંદ્ર વાદળો સાથે સંતા-કુકડીની રમત રમી રહ્યો હતો. રેસ્તા પર કોઈપણ માણસ જણાતું ન હતું. બાળકો અને વૃદ્ધો તો ક્યારેનાં સુઈ ગયાં હતાં. યુવાનો તો એલીસ ધીજ અને રાણીના બાગ તરફ ફરવા ગયા હતા. કાચરબ પાલડીની સડકો સુમસામ હતી; દરવાજાના પગથીયા પર બંગલાની છાંયા પડતી હતી

એટલે ત્યાં અંધકાર હતો. થોડીવાર પછી પ્રોફેસરે સિગારેટ પીવાની ઇચ્છા થવાથી દિવાલની સજાગાવી. થોડીક ક્ષણો એની આસપાસ પ્રકાશ થઈ ગયો. એ ફીણ કાંખા પ્રકાશમાં દરબાજાના પગથીયા પર એક સફેદ બંગલ જેવું કાંઈક પડેલું એના નેવામાં આંબુ-કાંઈક લાંબી વસ્તુને કપડામાં વિટળાયેલી પડેલી એના નેવામાં આવી. એ બંગલ નેતાંજ પ્રોફેસર કોઈ કાળજી ભપકરે સાપને નોંધને ભડકે તેમ લાડકી-હિંમો ખુરશી પરથી ઉભો થઈ એ એ બંગલ પાસે ગયો. એને હાથ અડકાડીને નેવું. કોઈ ગરમ ગરમ અને નરમ વસ્તુને તેને સ્પર્શ થયો. એ વસ્તુને નોંધને પ્રોફેસર બહુ જ ભયભીત થઈ ગયો. કોઈ અપરાધી જેમ પોલીસથી બચી જવા ચારે બાજુ જુએ તેમ એ ચારે બાજુ નેવા લાગ્યો.

૫૮

નવયુગ

“હેવંટે એ આજે મુઝી ગઇ !...મ્હારું એ દિવસનું પાપ અહિંયા મૂર્તિમંત થઇ પડ્યું !” એ ઇશ્વર !” ગ્રેફેસર કાચની મજબૂત મુઝીએ વાળા કાચથી બડબડાલાગ્યા. કાચ, શરમને લયથી એ પાગલ જેવો બની ગયો.

“હવે મ્હારે શું કરવું ? મ્હારી પત્ની આ બાળકને જોઇ જાય તો તે મ્હને શું કહેશે ? મ્હારા મિત્રો શું કહેશે ? અહિનો કલેક્ટર મ્હારો મિત્ર છે તે હવે જ્યારે મળશે ત્યારે જરૂર મસ્કરી કરશે કે ‘ગ્રેફેસર સાહેબ, ત્હમને હું અભિનંદન આપું છું...હા...હા...હી...હી... ! ત્હમારા માથે તો પળીયાં આવ્યાં છે પણ ત્હમારું દિલ તો હજી નવલુવાન છે ! ત્હમે તો સદેહ કંઈ છે ;’ કહે તો મ્હારી આ કસંઠ કયા સારાથે શહેરમાં જાહેર થશે. ખાનદાન ધરાયી હવે મ્હારો પગ પાછો પડશે. વતનમાંપત્રો તો આ ખચર

મોટાં મોટાં મથાળાંએ કરી છાપશે ! એ મ્હને કેમ છોડે ? એ દિવસમાં તો મ્હારું નામ સારાથે દેશમાં વગોવાશે !” ગ્રેફેસર ગલરાટમાં ને ગલરાટમાં લયના લણકારા સાંભળવા લાગ્યો—કીમ્ કતબ્યાવંમદ બની ગયો.

બંગલાના રસોડાની બારી ખુલ્લી હતી. રસોડામાં બંતી બળતી હતી. બંગલાના કમ્પાઉન્ડને છેડે આવેલી ઓરડીમાં ગ્રેફેસરનો સીપાઇ અંધારે બેઠો બેઠો કાંઈ ગાઇ રહ્યો હતો. એ વખતે પેલું બચ્ચું હાલ્યું—એની નીંદ ખુલી ગઇ. ગ્રેફેસરને એ જોઇ ગલરાટ વધુટથો. અને એ બચ્ચું હમણાં રડશે એવો ડર લાગ્યો. મનમાં ને મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે હવે આ કામ જલ્દીથી ઓરોપી લેવું જોઇએ. ‘જલ્દી જલ્દી; હમણાં જ એને કાંઈના દરવાગ પર મુઝી આવું !’ ગ્રેફેસરે એ બંડલ બહુ જ સાવચેતીથી ઉપાડ્યું. દરવાગ બહાર નીકળી તે રસ્તે પડ્યો.

૩

“કુલી દશા ! કોલેજનો એક વિદ્વાન અને માનીતો ગ્રેફેસર એક બચ્ચાંને આ રીતે છુપાવીને લઇ આવ્યો છે ! અરે ઇશ્વર ! આત્મારે મ્હને જો કોઈ લુપે અને સર્વ હકિકત જાણી જાય તો મ્હારી કેવી દુઃશા થાય !...આ પાસેના દરવાગ પર મુઝી દઉં !...હા...હા બરોબર છે !...પણ અરે ઉપરની બારી તો ખુલ્લી છે. એમાંથી મ્હને કાંઈ જોઇ તો નહિ લે ? ત્યારે હવે આને લઇને જઉં ક્યાં ? આ જો રડવા માંડશે તો ? અરે ! હા. બરોબર યાદ આવ્યું. એને પેલા વનચંદ વાણીયાને ત્યાં લઇ જઉં તો ! તે પૈસાદાર છે અને દયાળુ છે. એને ઓકરું-ઠેપું કાંઈ નથી. આ બાળકને

કદાચ એ પોતાનો દત્તક પુત્ર પણ બનાવશે અને આ પ્રમાણે વાંછીઆમેલું મટયાથી ઇશ્વરનો ઉપકાર પણ માનશે. રસ્તે જતાં જતાં ગ્રેફેસરે તક પિતકો કરવા માંડ્યા.

“એ વાણીયાના ઘર સુધી આ બચ્ચું જાતું રહે તો કેવું સારું !...હું એક શુવતી જાગતી માનવી વ્યક્તિને લઇ જઇ રહ્યો છું ! એમાં આત્મા છે, અતુલ ભવ કરવાની શક્તિ છે !”... “કાલુ જાણે એ એક મોટો ગ્રેફેસર બનશે કે મોટો પંડિત બનશે ? એ કંઈ પણ બની શકે તેમ છે ! આજ હું એ વાણીને એક સુંદર બંડલની માફક ઉપાડી રહ્યો

હું. પણ આજથી ત્રીસ પાંત્રીસ વર્ષ પછી તો એની પાસે જવાની મહારી હિંમત પણ નહિ રહે !” ગ્રેફિસરની વિચારધારા આ પ્રમાણે ચાલુ જ રહી. ધીમે ધીમે વિચારવનનમાં... ગુચવાતો ગુચવાતો તે એક સૂનસામ ગાલીમાં આદ્યો જતો હતો. રસ્તાની બન્ને બાલુ ખેંચવામાંની ઉંચી ઉંચી દિવાલો આવી રહી હતી. દિવાલોની અંદરના કમ્પાઉન્ડમાં લીબડા અને રાવણનાં ઉંચા ઉંચા શ્લેની કતારો આવી રહી હતી. એ ઉંચા શ્લેની ઘટામાંથી કાષ્ટક કાષ્ટક સ્થળે ચંદ્ર ઓકીયાં મારી રહ્યો હતો. ચંદ્રના એ આંખ પ્રકાશમાં એણે પહેલી જ વાર એ પ્રત્યાંતું મેહોં નેતું.

“કેવો ઉંઘી રહ્યો છે... તહાં નાક મારા નાકને કેમ મળતું છે !... એહ, એ બીચારો પોતાના આપનાં બોળામાં કેવો મુકું રહ્યો છે ?”... પણ એને ક્યાં બબર છે કે હું એનો આપ છું ?... આ તો એક નાટક જેવું થયું છે ! બેટા ! મને માફ કર !... મને જરૂર માફ કર ! તહાં નશીબ જ એવું છે !” બચ્ચાં પરંબાર કરતાં ગ્રેફિસરનું હૃદય ગળગળું થઇ ગયું. આંખોને આંજળથી સાફ કરી બચ્ચાંનું મેહોં નેવથી પોતે લાવા વેશમાં આવી ગયા છે તેનો ખ્યાલ આવ્યો. એ ગચ્ચાને કપડાંથી ઢાંકી દીધું. તે ઝડપથી વનેચંદના મકાન તરફ જવા લાગ્યો અને તેના હૃદયમાં એ વખતે સામાજિક પ્રત્યે ઉઠી રહ્યો હતો. તેનો અંતરાત્મા ધાયલ થઇ પતે હતો.

“જે હું એક જલો અને ધમાનદાર આદમી હોત તો કોઇ વાતની પ્રવાહ ન કરત અને આ બચ્ચાને મહારી પત્ની પાસે લઇ જત અને કહેત કે મને

માફ કર ! આ મહાર બચ્ચું છે ! મેહ પાપ કયું છે ! મને મરણ પડે તે સળ કર ! પણ એ બચ્ચાં પર બહલ કર ! એ નિર્દોષ છે ! આપણને કાંઈ સંતાન નથી ! આને જ હવે આપણો પુત્ર માની લે !” મહારી પત્ની બહુ જ કામળ સ્વભાવની લાદીક બાઇ છે. જરૂર એ મહાર કહેવું માંનશે ! પછી તો આ બચ્ચું હમેશાં મહારી પાસે જ રહેશે !... પણ એ કેમ અને !...” પોતાની પત્નીને બાળક સોંપવાનો વિચાર કરતો ગ્રેફિસર બડબડવા લાગ્યો.

“કેટલું નીચ કામ છે ! આથી વધારે નીચતા તે બીજું કંઈ હોઇ શકે ? આ અલાગીઉં બચ્ચું ઉત્પન્ન થતાંજ એક દરવાજો બીજો દરવાજો કોકરો ખાતું રહ્યું છે ! સ્વ લોક પેદા તો યાય છે પણ આ બીચારાએ પેદા થઇને એવો કયા ગુંહો કર્યો છે ? એણે અમારું કાંઈ બગાડ્યું નથી. એણે કાંઈ પાંપ પંજુ કયું નથી ! આપી તો હું છું ! આપી લાલસા સતોપવા-એ ધડીની મોજ માણવાને પાપ તો મેહોં કયું છે. એની સળ તો આ નિંખાપ બચ્ચાને ભોગવવી પડે છે !... આ તે ! કેવો ન્યાય ! મેં ગુંહો કર્યો છે. અને એવું પરિણામ એ આવ્યું છે કે આ બચ્ચાને સાથે જીવન કમનશીબ મનવું પડ્યું છે ! વનેચંદના પરંબાર લાવ એને મુકી દઉં ! એ જ્વાને કદાચ અનાયાસમાં મોકલી દેશે એ ત્યાં અજણ્યા. અનાથ બાળકો સાથે પળાશે ! એના ઉપર ત્યાં કોઇ પ્રેમ કરનાર નહિ હોય. એની નિર્દોષ માગણીઓને કાલુ પુરી કરશે ? પછી... ! એ મોટો યશે, દરજી, સુતાર કે વલુકરનું કામ કરશે ! એ લોકો સાથે બેળાશે અને એમની આદતો શીખશે ! એને પેટભર ખાવાનું

કે સારી કપડાં લતાં પહેરવાનું નહિ મળે ! એક વિદ્વાન અને પ્રતિભાશાળી ગ્રૌંડેસરને પુત્ર હલકાં કામો કરશે ! નીચ સોજત કરી નીચ બનશે ! એમાં તો મ્હારું જ ખુદ, મ્હારું જ માંસ છે ! ” બચ્ચાંના લવિબ્યના છવન પર નગર ફેંકના વિચારોના કિલ્લાઓ બાંધવા લાગ્યો, એ વિચારોથી એનું હૃદય વિવહળ થઇ રહ્યું. એના માનસિક નેત્રો સમક્ષ એક ચિત્ર ખડું થયું કે જાણે કે તે સવારે પોતાની બેઠકમાં વતમાનપત્ર વાંચતો બેઠો છે ત્યાં એક સુંદર જાળક કાંક પહેરીને પોતાની સામે આવી ઉભું રહી કહેવા લાગ્યું કે બાપુજી મ્હને તેડોને ! ” અચાનક ચિત્ર-હિડી ગયું પાછું ખીલું ચિત્ર તે જોવા લાગ્યો-એના પાપની વાત સારાથે દેશમાં જાહેર થઇ ગઇ છે. મિત્રો એને છોડી ગયા છે. બધાય એને મેજાં મારે છે.”

આપાં-અનેક તક વિતકાં કરતો કરતો તે વનેચંદના મકાન પાસે આવી પહોંચ્યો. કેટલેક વખત તે તે ધું કરવું-ન કરવું તે વિચારતો ત્યાં ઉભો રહ્યો. કાંઈક હીમત કરી એણે એ બચ્ચાંને વનેચંદના મકાનના દરવાજામાં જઈ મુક્યું. એનું હૃદય જેરથી ધબકી ઉઠ્યું.

“મ્હને માફ કરજો બેટા ! હું એક બદમાશ છું ! જખરો ખીકણ છું ! મોટો થઇ મ્હને શાપ ન દેજો ! ” ગ્રૌંડેસરે મનમાં ગજુગજુવા માંડ્યું.

“સરલા ! મને સજા કરતાં પહેલાં મ્હારી બધીયે વાત મહેરબાની કરી સાંભળી લે ! મ્હે પા...પ કયું હતું ! એનું આ કળ છે ! આ બચ્ચું મ્હા...ર છે ! આનંદીબાઈને તો છું

એ બચ્ચાંને ત્યાં મુઠી ગ્રૌંડેસર પાછો જ્યાં લાગ્યો. પાછા જતાં એનું હૃદય ધડકતું હતું. એના હૃદયમાં એકએક હિંમત આવી - “ભલે જે થવાનું હોય તે થાય ! મ્હને કાંઈની પરવાહ નથી ! આ બચ્ચાંને હું આમ મુઠી નહિ જાઉં ! લોકો ભણે ફાવે તે બોલે. એની મ્હને દરકાર નથી.” આટલો વિચાર એણે એક ક્ષણ માનમાં કરી નાખ્યો. એ પાછો ફર્યો અને એ બચ્ચાંને પાછું ઉપાડી લઇ પોતાના બંગલા તરફ ઉતાવળથી પાછો ફર્યો

“લોકો તો મનમાં આવશે તે બોલશે ! હું તો સીધો મ્હારી પત્ની પાસે જઈશ, અને બધીયે સાચી વાત કરી દર્પશ એ જાળકને પાળવાને એને સમજાવીશ, ખીચારી એ બહુ બસી છે ! એ સમજાવર છે એટલે મ્હારું કહેવું માનશે અને મ્હારા પાપની મને ક્ષમા આપશે ! અમે બન્ને આ બચ્ચાંને અમારું પોતાનું બનાવી લઈશું...જે આ બચ્ચું છોકરો હશે તો તેવું નામ વિનોદરાય રાખશું અને છોકરી હશે તો અલકનંદા રાખશું. અમ્હારું ધડપણ એ પાળશે.” પોતાના બંગલા તરફ પાછા ફરતા ગ્રૌંડેસરે જવીન વિચારશ્રેણીમાં ગરકાવ થતાં તરો બાંધવા માંડ્યા. શરમ અને ભયથી લગલગ મૂછીત થયેલો ગ્રૌંડેસર પોતાના બંગલે ગયો.

૪

ઓળખે છે ! મ્હને સેતાને લખાવ્યો હતો ! હું સેતાનું અન્ધો હતો ! ” ગ્રૌંડેસરે સીધા પોતાની પત્ની પાસે જઈ એ બચ્ચાંને એના પગ પાસે મુકી ડચ્છાં ભરતાં પોતાના પાપનો પ્રકાશ કર્યો. ઉપલા સપ્તકથી તે

વધુ બોલી ન શક્યો. લજ્જા અને લયથી એ વધુ બોલી ન શક્યો. 'કોંઈ' પણ જાતના ઉત્તરની રાહ જોવા સિવાય એ ત્યાંથી બહાર નિકળી ગયો.

“જ્યાં સુધી મહેને એ નહિ બોલાવે ત્યાં સુધી હું એની પાસે જઈશ નહિ. આ બધી ચે ઘટનાને સમજવાને તંથા સહન કરવાને યોગ્ય બનવાનો મ્હારે એને વખત આપવો જ જોઈએ!” પોતાની પત્ની પાસેથી બહાર આવી, પ્રોફેસર વિચાર કરવા લાગ્યો. દરવાજા પાસે પડેલી ખુરશી પર જઈને એ બેઠો.

બંગલાનો સીપાઈ અદેસંગ પ્રોફેસર પાસેથી ધીમે ધીમે પગલે પસાર થયો. પ્રોફેસરને એણે સલામ કરી. અદેસંગ પાછો પ્રોફેસર બેઠો હતો. ત્યાં આબ્યા અને લયથી ચારે બાજુ જોતો જોતો ત્યાં આંટા ખાવા લાગ્યો. એના હલનચલનથી લાગતું હતું કે એ પ્રોફેસરને કંઈક કહેવા માગતો હતો પણ ધાકનો માર્યો તે કંઈ બોલી શક્યો નહતો.

“અદેસંગ! આંહિ કેમ આંટા મારે છે?” પ્રોફેસરે કંઈક અવાજે સીપાઈને પૂછ્યું.

“અમરથો સાહેબ!” અદેસંગે પાછા ફરી સલામ ભરી કહ્યું.

“ત્યારે જ બંગલામાં કામ કર” પ્રોફેસરે તેને ત્યાંથી ચાલ્યા જવાનું હુકમ કર્યો.

“સાહેબ! હમણા આપણી મંછી ધોબણ કપડાં દેવા આવી હતી...પ...છી તે મ્હારી ઓરડીમાં આ...વી હતી!! એણે પોતાનું નાનું બાળક કપડામાં વીંટી આંહિ મુક્યું હતું. પાછી ફરી ત્યારે એ બાળક ન મળ્યું! કાણ જણે કોઈક ઉઠાવી મ્યું!!”

પ્રોફેસર અદેસંગની વાત સાંભળી ચોંકી ગયો.

“શુ...? શુ કહ્યું?” પ્રોફેસરે કંઈક ચિંતાઈ જઈ પૂછ્યું.

“સાહેબ! માફ કરો! મ્હારી ભૂલ થઈ છે!...પણ આજકાલ...આવી મોસમમાં...ઘેરી વગર ચાલતું નથી...મ્હારો કહેવાનો મતલબ...” મંછી પોતાની ઓરડીમાં આવવાથી સાહેબ શુરૂ થયા છે એમ સમજી અદેસંગે માફી માગતા બધીયે હકીકત કહી દીધી.

“ચાલ્યો જ, બદમાશ!” પ્રોફેસરે ધમકી આપી અદેસંગને કાઢી મુક્યો. અદેસંગ ગભરાતો ગભરાતો ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

પ્રોફેસર ત્યાંથી ઉઠી બંગલામાં ગયો. તેણે જોયું કે તેની પત્ની એ બચ્ચાં તરફ ક્રોધ અને દુઃખની લાગણીથી જોઈ રહી હતી. એની બાજોમાંથી આંસુ વહી રહ્યાં હતાં.

“વાહ...વાહ! તેને તો મ્હેં ખૂબ હેરાન કરી! આ બચ્ચું મ્હારું નથી...એ તો પેલી-ધોબણ મંછીનું છે! હું તો તારી મંસરી કરતો હતો...વાહ! એટલુંયે તેડું ન સમજી! અદેસંગને એ બચ્ચું આપી દે!” પ્રોફેસરે અત્યાર સુધીની ચિંતાથી પીળા પડેલા મ્હેં પર જબર-જસ્તીથી હાસ્ય સ્પુરાવી કહ્યું.

x x x x

અદેસંગ અને મંછીની પ્રેમાળ છાયામાં એ બાળક દિન પ્રતિદિન મોડું થઈ ગયું છે પણ પ્રોફેસરને એક દુષ્ટ ધડીયે કહેલ પાપ હજીયે ડાખી રહ્યું છે. બાલ જગત એને ખરા રૂપમાં જોઈ શક્યું નથી પણ એને તો સારથિ જગત અપ્રિય થઈ પડ્યું છે. અંતઃકરણની શાંતિ તે હમણા માટે અલોપ થઈ ગઈ છે. દિલના ડાખથી એ હેરાન પરેશાન થઈ રહ્યો છે.

કો રો ન ર આયવલેની પ્રશસ્તિમાં

પમની સ્વ. પતિશ્રીના સ્મરણાર્થે કટાક્ષપુણે
શ્રી કાર્તિક ગુજ. સંમતે
શ્રીયુત લાલાભાઈ આણંદજી આવડા હળવો
તરફથી સચિનચંદ્ર સપ્તેમ ભેટ. નિબંધ

ગુજરાતનાં સ્ત્રીત્વના ઇતિહાસમાં
સુસુણના અક્ષરોથી અંકીત
કરવાયોએ કોઈ નામ હોય તો તે
આપણા શહેરના કોરોનર સાહેબ રાવ-
બહાદુર આયવલેનું છે. સાંપ્રત યુગના
ઇતિહાસમાં સ્મરણ પદ પર સદાય જક-
ડાઈ રહે તેવી એ મહાન વિભૂતિ છે.
સંભવ છે કે હિંદનો ઇતિહાસકાર તેમનો
હિસ્સો ન કરે, કે તેમને અંગતી ન
આપે, છતાં ગુજરાતી સ્ત્રીઓ તો તેમની
સદાય રૂણી છે, એ વિશે તો ચંકાને
સહેજે સ્થાન નથી !

ગુજરાતી પુરૂષો નહીં તો ગુજરાતી
સ્ત્રીઓના શરીરસંરક્ષણ માટે તેમણે જે
ઉંચકાટીની લાગણી દાખવી છે, તે જોતાં
તેમના સ્મરણરૂદ્ધને ટકાવી રાખવા માટે
ગુજરાતનું સ્ત્રીત્વ જે કંઈ કરશે તે
અધુરું અને આછુંજ રહેશે.

મ્હારું અને મ્હારાં મિત્રોનું તો એકસ
માનવું છે કે કોરોનર સાહેબે આપેલી
સેવાઓનાં મૂલ અણમૂલ છે. ગુજરાતી
સ્ત્રીમંડળમાં કોરોનર સાહેબની શિષ્ટમૂર્તિ
મુકવાથી તેમની સેવાઓનાં સંભારણું
નહીં જળવાઈ શકે, કે એકદમ તૈક્ષણિક
ટાંગીને તેમની સેવાઓનાં આપ નહિં કાઢી
શકાય. તેમના સ્મરણરૂદ્ધને ચિરંજીવ રાખ-
વાને માટે એથી પણ વધુ ગહોટા પ્રમાણ
ઉપર પ્રપાત કરવાની જરૂર છે.

ખાસ વિશિષ્ટ- તાઓ

શ્રી દીશ શાસનને
પ્રતાપે હિંદ-
ભરમાં એવું એકાદ પણ
શહેર નહીં હોય કે
જ્યાં કોરોનરની કચેરી
નહીં હોય. કોરોનરો તો
કલકત્તામાં છે અને મદ્રા-
સમાં પણ છે, પણ એ
સર્વમાં એકલા અને
અજોડ જેવા આપણા
શહેરના કોરોનરનું
સ્થાન માનવતું અને
મોંઘુ છે ! કૃતદ્વનતા એ
જગતની સનાતન વૃત્તિ
ન હોત તો આપણા
કોરોનર સાહેબની સેવા-
ઓની ઓળખ આપવા
માટે મ્હારે આ ન્હાન-
કડો નિબંધ ન લખવો
પડત. ઇસ્કાબ લીસ્ટમાં
તેમનું નામ રાવબહાદુ-
રથી ન અટક્યું હોત !
શહેરના ખાણીપીણીની
મીજબાનીઓમાંથી તે-
મનું નામ રદખાતલ ન
થયું હોત ! પણ મહા-
પુરૂષો પોતાના મુદ્દમાં
ઠઠીય પૂજતા નથી.

લેખક

સચલાઈટ

આ ઉકિત કદાચ ખોટી હશે પણ ચવ-
બહાર આંધવલેતા ઉઘડરણમાં તો તે
સાવ સાચી પડી છે !

તેમણે શું નથી કયું એજ પ્રશ્ન છે.
એક મેજસ્ટ્રેટ તરીકે તેમણે નિર્દોષોને મક્કત
ક્યાં છે અને દોષીઓને જેલમાં મોકલ્યા
છે. અને એક કોરોનર તરીકે તેમણે
અકસ્માતો, આપહાતો, અને એવા કેટલાય
કરણ કિસ્સાઓ ઉપર પોતાનાં કામળ
હૃદયને દાણવાર વજ્ર જેવું ખનાવીને
આખરી અભિપ્રાય ઉચ્ચાર્યો છે !

એટલુંજ નહીં પણ પરેલમાં જારે
પેલા દુષ્ટ સામવાદીઓની શિખવણીથી
જનતામાં અસંતોષ ઉભરાતો જતો હતો.
ત્યારે તેમણે કોરોનરની કાટમાંથી સરકા-
રને આ ન્હાનકણ સમુદાય સામે સખ્ત
પગલાં લેવાની સલાહ આપી છે ! આમ
તેઓ સમાજની સર્વલક્ષી સંભાળ રાખે
છે. છતાં પણ કોરોનર સાહેબની સેવા-
ઓની કોઈ કિંમત આંકડું નથી એ
કંઈ ઓછી દુઃખની વસ્તુ છે !

સલાહના બે શબ્દ :

અને જ્યારે જ્યારે શાગ્ય લાગે ત્યારે
આ આખરી અભિપ્રાય સાથે સલાહના
બે શબ્દ કહેવાની કપરી ફરજ કોરોનર
સાહેબ ઉપર આવી પડે છે અને સત્ય
સાર હોય, તોપણ પ્રિય નથી લાગતું
તો પછી ને અપ્રિય સત્ય સંભળાવવામાં
આવે તો કોને ગમે ? આથી જ સાદુ
દીલથી તેમણે આપેલી સલાહ કોઈને ગળે
ઉતરતી નથી. આવું એક સ્પષ્ટ કેયન
એ છે કે 'ગજરાતીઓ ગધેડા છે !' જ્યારે
જ્યારે સ્ટવના અકસ્માતનો ભોગ થઈ
પડેલી કોઈ યુવાન ગજરાતીજીની કથા
કોરોનર સાહેબને સાંભળવી પડે છે ત્યારે

સ્વાભાવિક રીતે જ તેમનું હૃદય ખળ-
ભળી ઉઠે છે. ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે જ
સલાહના શબ્દ સંભળાવવાની અપ્રિય
ફરજ એમના પર આવી પડે છે.
સ્ટવના અકસ્માતો અટકાવવા માટે તેઓ
ચેતવણીનો શંખનાદ પૂકે છે. પણ મહાર
માનવું છે કે 'આ ગજરાતીઓ' ગધેડા
છે, એટલુંજ નહીં પણ સાથે સાથે
ખરેક છે.

પણ આ સરખામણી કરવાથી ગજરા-
તીઓ ખીનમ છે હું માનું છું કે
ગજરાતીઓને ગધેડાઓ સાથે સરખાવતાં
કોરોનર સાહેબ કંઈક ઉદારતા બતાવી
રહ્યા છે, કારણકે કોઈ પ્રાણીવિશારદને
પુછી નેશો તો તે તમને ઝટ દબને
જણાવશે કે ગધેડાઓ પણ પોતાની પ્રિય-
તમા તરફ આટલા બેદરકાર નથી હોતા !
આમ ને કોઈ પ્રાણી સાથે સરખામણી
કરવી હોય તો ગધેડા કરતાં પણ નીચલી
કાઠીનું કોઈ પ્રાણી પસંદ કરવું નોંધએ.
પણ કોરોનર સાહેબે તેમ ન કરીને તેમની
અપ્રતિમ ઉદારતાની પ્રતિતિ કરાવી છે !

સીઓના ખુનીઓને

સાથે જ સીઓના વારંવાર થઈ
રહેલા અકસ્માતોને પરીણામે કોરોનર
સાહેબને એવાં અનુમાન પર આવવાની
ફરજ પડી છે કે ગજરાતી યુવાનોમાં
ખૂન કરવાની વૃત્તિ સંતોજ છે. આ એક
જાતીય વિકૃતિ છે ! જમનીમાં જે રીપર
નામના માણસમાં પણ આવી જ વૃત્તિ
હતી. તે જ્યારે કોઈ સ્ત્રીનાં શરીરનું ખૂન
કરતો ત્યારે જ સંતોષ પામતો. આ વૃત્તિથી
પ્રેરાધને તેણે કેટલીય સ્ત્રીઓનાં એવી
સીકતથી ખૂન કરેલાં કે કોઈને ખબર પણ
પડતી નહોતી. આનો એક બનાવ હમણા જ

હૈદરાબાદ (નિઝામ)માં બનવા પામ્યો છે. આવી જાતીય વિકૃતિ સ્ટવના અકસ્માતો સજો છે એમ આલેખવામાં ગુજરાતી જાતી સ્થાને તેઓ 'શુ' ગુન્હો કરી રહ્યા છે ! તેમની તો એક્કસ ખાત્રી છે કે ગુજરાતના મધ્યમવર્ગીય યુવાનોમાં ઉપલી જાતીય વિકૃતી અતિ વિદ્વેષી છે. પણ ખીટીશ સરકારનાં અસ્તિત્વને શ્રીધે તેઓ સ્ત્રીઓના સીધાં ખૂન કરી શકતા નથી. પણ તેથી કંઈ તેઓ અટકતા નથી. તેઓ તરતજ બજારમાં દોડે છે. ઉછીના પૈસા આશુને પણ સ્ટવ વેચાતો લઈ આવે છે. કેટલીક વાર સ્ટવ ઉધાર પણ માગી આણે છે. અને બહુજ અદ્વપકાળમાં સ્ટવના અકસ્માતનો ભોગ બનીને એક યુવાન ગુજરાતણુ સ્વર્ગમાં કે નર્કમાં સીધાવે છે... પતિદેવની જાતીય વિકૃતિ સંતોષાય છે... સંભવ છે કે કોરોનર સાહેબની આ વિચારસરણી લંબોને પસંદ નહીં પડે, કારણકે સ્ત્રીઓના ખૂની તરીકે ઓળખાવવાનું લંબોને પસંદ નથી !

ઉપકારને બદલે-

અને આમ સાચી વસ્તુ સ્પષ્ટ રીતે કહેવા બદલ લંબો તેમની ઉપર દીક્ષ

કરે છે ? કારણકે લંબો છે તેવા વળું-વળાની તેમનામાં નૈતિક હિંમત છે એટલા માટે ?

અને જો તેમજ હોય તો લંબારે શરૂ માણું બેઠ્યો ! જાણો છે ઓ ગુજરાતી લોક ! કે ગુજરાતણો સ્ટવના અકસ્માતમાં ન સપડાય તેટલા માટે શહેરમાંથી સ્ટવનો નાશ કરાવવા પણ તેઓ તત્પર છે ! જાણો છે ઓ ગુજરાતણો ! કે કોરોનર સાહેબ સ્ટવ સામે પ્રભાત ફેરી કાઢવા પણ તત્પર છે ! ક્રોધપણુ રીતે, ક્રોધપણુ ઉપાયે લંબો સ્ટવના અકસ્માતમાંથી બચી શકે તેવી તેમની ધગશ છે !

કોરોનરને-

આ ઉન્હી ધગશને અનુવક્ષીને રહે. ઉચ્ચારેલા શબ્દોનું મહત્વ ભલે આજે ઓછું અંકાય ! માનવગુણો કરતાં અંક-ગણીતનાં ગાન માટે પંકાયેલી આ કામ ભલે લંબારી સેવાઓની કદર ન હોય. પણ ગુજરાતના એક તનુજ તરીકે હું કહીશ કે લંબારી સેવાઓ ખરેખર મહોતી છે ! લંબારી સલાહ સવપૂર્ણ છે. લંબારી ગાન અગાધ છે અને લંબારી વૃત્તિ નિસ્વાદ છે !

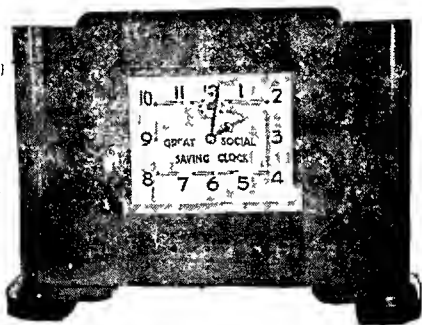
નવસુર

આપને માટે થોડાં ખર્ચે દુનિયાંભરની ગુજરાતી આલંભમાં 'સેલસમેન' થઈ શકે છે.

આર્થિક પામશો નહિં !

ગ્રેટ સોશીયલ સેવીંગ કલેક્ટ મફત મેળવો.

ગ્રેટ સોશીયલ સુધરેલી પદ્ધતીથી વીમા લેનાર પોલીસી હોલ્ડરને
સેવીંગ કલેક્ટ મફત આપે છે. આ ઘડીયાલ પ્રીમીયમના
પૈસા રાખના રાખ આપોઆપ લેગા કરતું રહે છે
તેથી પોલીસી હોલ્ડરને પ્રામીયમ ભરવાની
ફીકર રહેતી નથી.

દરેક ઠેકાણે કમીશન તથા પમારથી કામ કરનાર
એજન્ટો લેઈએ છે.

વધારે ખુલાસા માટે લખો અગર મળો:-

ધી ગ્રેટ સોશીયલ લાઈફ એન્ડ

જનરલ એશ્યુરન્સ લી.

ઈન્સાઇલ બીલ્ડીંગ, હોર્નબી રોડ, ફ્રેટ સુ'બધ.

પુર સ્કાર

મજુરોની શરીરશક્તિનું શોષણ કરી માલેતૂળર બનનાર એ મુડીવાદી હતા. નામ એને દામ અપાવનાર મીલના માલેક હતા. એમનું નામ ધનનંદન. એમના જન્મ સમયે ટંકશાળમાં કાંચ દલદારના રણકાર વાગતા હશે.

એમની મીલમાં કામ કરતો સમગ્ર કામદાર સમુહ એમના પર કુદળતી આંતર-દીએ અભિશાપની ઝડીઓ ધરસાવતો.

ધનો એ મીલમાં મજૂર હતો. તેને અધિણી માતા તથા પોતાની એકનીએક બાળપુત્રીનું પોષણ કરવું પડતું. એની પત્ની, પણ એ જ મીલમાં મજૂરી કરી કરીને શરીરને સુંકવી નાખી, અંકજે મરણ પામી હતી. અને પોતાનાં મૃત્યુ પાછળ સંમરણચિન્હ તરીકે એક બાળકની બેટ આપી મંદ હતી.

ધનો ગરીબ હોવા છતાં સ્વભાવે મુશીલ હતો. એના મીલ સ્વભાવને લીધે એ સર્વે કમદારોનો માનીતો હતો. ધનનંદનની મીલમાં છેલ્લાં જાણીસ વર્ષથી, તે કાચા નીચોવી રહ્યો હતો. છતાં શેઠને આઠ આનાથી વધારે રોજ આપવાની ઇચ્છા પંજુ થઇ નહોતી.

મજૂરો પ્રત્યે આ લેકાની આ કવી સલુકાઇ?

* * *

મુડીવાદ અને મજૂરવાદ વચ્ચે ધર્પણ આરંભાવાં: મજૂરોએ કામના કલાકમાં ધટાડો કરવાની, કે પગાર વધારવાની યોગ્ય માગણી કરી, સખત બુંદેશ ઉઠાવી. અને છતાંયે એ મીલમાલેકને રહમતો તો ? તો ? તો.... હડતાલ.

મજૂરોમાં આવેલી અને આવતી જતી બળતિ મુડીવાદીઓને અસહ્ય લાગી. મજૂરવાદની ચેતનામાં-તેની બળતિમાં મુડીવાદીઓએ પોતાની સત્તાના મિનારાઓ ડગમગતા નિહાળ્યા. અને એટલે જ મજૂરવાદના ચેતન સ્પ્રુદિલગીને અમકવા પહેલાં જ સમાવી દેવાના સખળ પ્રયાસો ચાલુ થયા.

“શેઠ, આજે સૂરજ મીલ લાગી.”
“શેઠ, આજે ચંદ્રોદય મીલ પડી.” એવા દરરોજ નવા સમાચાર સાંભળવા છતાં, ધનનંદનની પોતાની મીલના મજૂરો પ્રત્યેની બેદરકારી ચાલુ જ હતી. તે કવચિત અસ્પૃહ રવરે બોલી ઉઠતા. “સા...ઓ ! અમારા આપેલા ટુકડા ઉપર તો છપન ચલાવે છે, અને છતાંયે એ લિખારાઓ, અમારી સ એ યાચ છે ? સા...ખાશો શું ? ધૂળ ?”

લેખક :
ભુવેન્દ્ર હરિરાય બુચ.

પરેપર ! ગરીબો શું ખાશે, તેની ચિંતામાં જ શેઠી યાઓ ખીલ બાળ-

તોનો વિચાર નહિ કરી શકતા હોય. શેકી-વાઓ ખરે જ ઉદારતાની અવધિ કરે છે. એ શેઠવર્ગ ન હોત, તો મજૂરો શું કરત ? મજૂરોથી શેકીયાઓનો આ ઉપકાર (ક) ભૂલી શકાય તેમ નથી.

મજૂરોમાં ધીમું, પણ સંગીન પ્રચારકાય શરૂ થયું. કાર્યસાધક્યને જ દ્રષ્ટિબિન્દુ બનાવવાનો ઉત્સાહ તો ભાઇ પુસાલકર તરફથી જ મજૂરોને મળતો. શ્રમજીવીઓનાં દહેદહે પીછાનનાર એ બિરાદરને હેડે, શ્રમજીવીઓ માટે અપાર પ્રેમ અને લાગણી ભરી હતી. મજૂરોને ચળવળ ઉઠાવવાની પ્રેરણા પાનાર એ એક કામદાર હતા પરંતુ જળવાયેલા જળવાયેલો કામદાર ધારે તો શું ન કરી શકે ?

જોકદિવસે રાતે મજૂરોએ તેમના મહો-લ્લામાં સભા ભરાયેલી જોઇ. ભાઇ પુસાલકરે ભાષણનો પ્રવાહ ચાલુ કર્યો.

“બિરાદરો ! આપણી જાતમહેનત પર પ્રાણતુળર બનનાર એ શેકીયાઓને આપણી તમીજા નથી; કામ કરી કરીને શરીર ધસી નાખનાર મજૂરોનાં દહો પારખવાની એમને દરકાર નથી. શુલામની માફક મજૂરોને તેઓ કચડે છે, અને એ કચડતા, બીંસાતા દેહ પાસેથી, વધુ રકત મેળવવાની ઇચ્છાઓ રાખે છે. લાંબા વખતથી આપણે આવો સીતમ જીવન સહન કરતા આવ્યા છીએ; વધુ સહન કરવાની આપણી ઇચ્છા નથી; શકિત પણ નથી; જરૂર પણ નથી.

આપણે તિન્જેરીમાં સાચવવા માટે વધારે પગાર નથી માગતા;

મોટર-ગાડી દોડાવવા માટે વધુ પગાર નથી માગતા; પરંતુ આપણને જે ટંક પુરતું ખાવાનું મળે, આપણાં બાળબચ્ચાંઓ અને કુટુંબનું જીવન ટકાવી શકીએ, ટાક અને તડકાથી આપણાં શરીર ઢાંકી શકીએ, એટલા માટે જ પગાર વધારવાની માગણી છે.”

“બિરાદરો ! મજૂર વગર મીલ ચાલી શકે ખરી ? વિચાર કરો. અને કાલથી જ મીલમાં જવાનું બંધ કરો. એકસપીથી હડતાલ ઉપર ચઢો, અને આપણું જીવન બતાવી દો.”

મંત્રમુગ્ધ થયેલા એ ઉરજોરોચલા મજૂરો જૂમ પાડી ઉઠ્યા. “હડતાલ...બસ...હડતાલ.” અને શાંત, અંધકારમય વાતાવરણમાંથી જાણે ભયંકર પડયો પડયો. “હડતાલ, હ...ડ...તાલ.”

પરંતુ ગરીબ બીચારો ધનો ! કામ કરીને જ પેટનો ખાડો પુરનાર એ ધનાની સ્થિતિ વિચિત્ર થઇ પડી. શું કરવું તેની તેને સુઝ ન પડી. કામ ઉપર ન જાય, તો પૈસા ન મળે; અને પૈસા ન મળે તો પછી જીવન કેમ ટોકે ?

આંધળા માતાનું શું થશે ? જાંલ-સોઈ, દોકરી કુધ. વગર તરફડશે તેનું શું ? વળી બંધાયે કામ ઉપર ન ચઢે, તો મહારાથી પણ કેમ ચઢાય ? મહારા જેવી જજરીત કાયાવાળા વૃધ્ધને, બીજો નોકરી પણ કોણ આપે ? હં-માટે જવું તો.....વાહ, એમજ કહે.”

પરસ્પર વિરોધી વિચારોના યુધ્ધને અતે તેને સુલેહના વિચારોએ આક્રમ્યો.

તે ઉઠ્યો, અને શેઠના બંગલા તરફ તેણે ચાલવા માંડ્યું. મંજૂરોને બહાર જવા માટે વસ્ત્રો બદલવાં નથી પડતાં.

શેઠને બંગલે આવીને તે ઉભો. ભરેલા શરીરવાળા શેઠીયાઓને લેવા વગર કેમ નહિં ચાલતું હોય? દરવાજા આગળ પડેલી ડાંગ, અને મેલાં કપડાંથી વીંટાયેલી ચલમથી લેવાતું અસ્તિત્વ જાણી શકાય છે.

“લેવાજી, જ્યાં શેઠ સાહેબકો મીલના હય. તો ઉરો ખોલોડી, મીલમેંસે એક મજૂર, જરૂરી કામકે લીયે આયા હય.” ધનાએ લેવાને વિનવ્યો. મ્હોં જોઈને ટીલું કરનાર એ લેયો, ધનાને તાકીને જોઈ રહ્યો.

“શેઠસાહેબમે કયા કામ હય? અબી કામમેં હય.” ખાસખાર, જવાબ આપી દેવાનો નોકરીસિદ્ધ હજી લેવાથી કેમ જતો કરાય?

“અરે લેવાજી, મેં મીલકા મજૂર હું. જે બાત તો એકદમ જરૂરી હય. મહર-ખાની કરકે અંદર ખખર તો કરો.” ધનાની વિનવણીએ ચાલુજ હતી.

લેવાજીએ મહેરખાની કરી તો ખરી. લેવાજીએ ‘લેવાજી’ વગર નહિં સંખો-ધાવાનો ઇન્કારો તો નથી લીધો? સુજરા-તીજી, પકાણીજી, મુસ્લીમજી વગેરે નથી ખોલાવતું. પરંતુ લેવાજીને ‘જી’ વગર સંખોથી શકાય તેમ નથી. લેયો બહાર આવ્યો, અને ધનાને હાથથી અંદર જવાની ઇસારત કરી.

સ્થળ મલરાતો અને સંકોચાતો ધનો શેઠના દીવાનખાનામાં ગયો. અતિ સંભા-ળથી સલામ ભરી, અદખ વાળીને ઉભો

રહ્યો. તે શેઠને ઝાળખતો હતો, શેઠને તેને ઝાળખવાની પરવા ન હતી.

“કેમ અધ્યા! ક્યાંથી આવ્યો છે?” સલામતો જવાબ, પ્રત્યક્ષ શેઠે વાળી દીધો.”

“સાહેબ! આપની મીલમાં મંજૂર છું. મ્હારું નામ ધનો.”

“ધનો?” શેઠને વિચાર આવી ગયો. “ધનો કે ધનનંદન?”

“શા માટે આવ્યો છે?” કુરસદ ન હોવાથી (1) શેઠીયાઓ સીધાજ સવાલો કરે છે.

“શેઠ સાહેબ, એક ખાતમી આપવા આવ્યો છું.”

“ખાતમી?” શેઠ ચમક્યા. કેટલાક શબ્દો બહેપારી લાઇનમાં નવાજ લાગે છે. “શેઠી? જરૂરી.”

“સાહેબ, મીલના મજૂરો કાલથી કામ બંધ કરીને હડતાલ ઉપર જવાના છે.” ધનાએ કહ્યું.

“હડતાલ ઉપર? મ્હારી મીલના મજૂરો?” દરેક શેઠને પોતાની મીલ આદર્શજ લાગે છે!

“હા, અત્યંતતા!” ધનાએ જવાબ આપ્યો.

“એમ? મ્હારા આપેલા દુકાઓથી થેટ ભરનાર એ લિખારડાઓ, મ્હારી સામે થવા જાય છે?”

“જા, તને ત્હારી વફાદારીનો ખાલે જરૂર મળશે. કાલે કામ ઉપર જાશે.”

“આપની મહેરખાની છે, સાહેબ!” ધનો પાછો ફર્યો.

રસ્તામાં જ તેના મગજમાં વિચારોની
પરંપરાએ બેઠા ઉઠાવ્યું. પોતાના મજૂર
બિરાદરોને બેવકા થયો, એ વિચાર જ
તેના હૃદયને કારી ખાવા લાગ્યો ‘પાપી-
બેવકા, વિશ્વાસઘાતી’ ધનાં એ તે ‘શુ-
ક્યુ’? એ પ્રશ્ન આવતાં જ તેણે શરીર
ધ્રુજ ઉઠાવ્યું. ઘેર, આવીને તે બીજાના
ઉપર આડો પડ્યો.

વિશ્વાસઘાતીને, મિત્રદ્રોહીને તે વળી
નિંદ્રા આવે?

* * *

ધનાના ગયા પછી શું કરવું, તેની
સુઝ રોહને ન પડી. રેલીફેશન કરીને,
વડા મેનેજરને એકદમ એકલા આવવા
હુકમ કર્યો. મેનેજર આવ્યો; ‘કેંક’ છુપી-
મસલત થઇ, અને મેનેજર પાછો ફર્યો.

* * *

પ્રભાત ખીલતું જતું હતું; મીલના
કક્કશ ભૂંગળાઓએ બાગ પુકારવી શરૂ
કરી. પરંતુ એ કક્કશ આમંત્રણ, મજૂર-
વર્ગને આજે ન આકર્ષી શક્યું.

ધીમે ધીમે, મજૂરસમુહ, મીલના દર-
વાજ પાસે ભરાતો ગયો; મીલનો કારકુન
કાનેથી કદમ ઉતારીને, હાજરી, પુરવા
તૈયાર થઇ બેઠો. પરંતુ એ મહાન કલમ
ધારીની કલમનો ચરચટ આજે કોઇને
સંભળાયો જ નહિ.

મજૂરોનાં શોળાં તરફ, એક ટુંબી લાક-
ડીને આધારે ચાલતો ફીલુકાય. પુરૂષ
ધીરે ધીરે આવતો જણાયો. એની અનુ-
ભવી આંખોએ, એ શોળાનો અનેરો ઉત્સાહ
માપી બેઠો, અને તેનાં પગં જલદી ઉપડ્યા.

“ભોં-ભોં-ભોં... પાછળથી એક લાલ-
રંગની મોટર ધસમટી આવતી સંભળાઇ.

હોન’ ચાલુ જ હતો. પરંતુ પથાતાપના
અગ્નિમાં બળતા ધનાને, એ અવાજો
ન સંભળાયા.

એકાએક તે મોટર અંત્યક સાથે અટકી.

“સા... હરામખોર! આમ કેમ ચલાવે
છે?” મોટરની અંદરથી ધનનંદન રોહનો
અવાજ કાઢવરને કાને અથડાયો.

“સાહેબ! એ તો એકસીડન્ટ થયો છે.”
પોતાને સંબોધાયેલાં સંબોધનનો ઉત્તર
ન વાળતાં, પૂછાએલા સવાલનો જ જવાબ
કાઢવરે આપ્યો.

અને કામદાર સમુદાયે ત્યાં ઉલ્લસાઈ
પડ્યો. રોહ મોટરમાંથી ઉતર્યા, વગર જ
જવડા દાખવી. “એને દવાખાને લઇ
જાઓ.” પરંતુ મજૂરોમાં હોહા મચી રહી;
મોટર આગળ ચાલી ગઇ, અને ધનાને
બે ચાર ઓળખીના યુવાન મજૂરોએ
ખજા ઉપર નાખ્યો. એને દવાખાને લઇ
ગયા. તેના ડાયા હાથ અને જમણી આંખને
સખત : ઇલાજ થઇ હતી. ડોક્ટરોએ
મત અપાડી, તેનો ડાયા હાથ આજો
કાપી નાખવો પડ્યો.

બીચારો ધનો! ધન વગરનો ધનો હાથ,
વગરનો થયો.

અને હડતાલ! એ તો ચાલુ જ હતી.
પુસાલકરને મીલની આનુઆનુની સર-
હદમાં લોકામાં અર્થાતિ અને બેદીની
ફેલાવવા માટે ધનનંદને જલની મંજૂરત
દેવાલો પાછળ ધકેલાવી મુક્યો. પરંતુ;
છત્તરિ હડતાળ તો ચાલુ જ રહી.

* * *

ધનાનો હાથ કપાવી નાખવો પડ્યો.
એક દોષસે તેને દવાખાનામાંથી રજા મળી.
તે ઘર તરફ આવ્યો, તો સુમસામ. ઘરેણું

ભાડું ન ભરી શકવાથી, ઘરમાલેકે એની વૃધ્ધ ડેરીને કઠાડી મુકી હતી.. પરંતુ પુત્રી? તે ક્યાં.

અસહાય ધનો ! કમાઈને રોડી આપવા હાય હતો, તે પણ ગયો. દીકાસો દેનાર વૃધ્ધ માતા હતી, તે તરફડીને મૃત્યુ પામી. કાલુધેલું બોલીને આખા દીવસની મહેનતનો ચાક ઉતારનાર બાળકો હતી, તેનો તો કાંઈ પતો જ ન હતો. હવે !

અમાસના બીપણ અંધારને બેદીને બહાર આવતા તારા માફક એક આશાતું કીરણ તેના નિરાશ હૃદયમાં અબદ્યુ; જુના ઘર આગળથી તે પાછો વળ્યો, અને શેકેન જંગલો તરફ પગજમદીથી ઉપડ્યા.

શેકેન જંગલો ભોળો ન હતો. ધનો અંધર બોલો. એક હાથે સલામ ભરી.

“કાલુ છે તું? કેમ આજે છે?” શેકેન તેને એકદમ વખત જમાની કાંપી થઈ, પણ આ જાણુતાને હા કરીને પૂછ્યું; ગરીબને ઝાગળવામાં પાપ તો નથીને ?

“સાહેબ ! એ તો હું ધનો. આપે મહેને કહ્યું હતું કે...તેને પછીથી બદલો આપીશ. તો...ગરીબ ઉપર દયા...”

“દયા ? હા હા...હા હા...” શેકે હસ્યા. શેડીયાઓ ક્યારે, અને શા માટે હસે છે, તે જાણુવાનો પ્રયાસ કરવામાં દમ નથી. “અરે ગાંડા” કાલો શેકે, કહાપણ હાંખવું. “તું તો પેલે દિવસે આવેલો, તેજને ? હું તો તારા જેવા કેટલાકને મદદ કરું ? આવ જંગલોની બહાર નીકળ.”

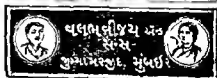
“પણ, સાહેબ, આ હાય તરફ તો દયા.....”

“અરે ભૈયા ! હસ પાગલકો મહાર નીકલો..” શેકે ધનોને પાગલ જ માન્યો. શેડીયાઓ પામેથી વેસા મેળવવા ઇચ્છા રાખનારાઓ તેમને પાગલ જ લાગે છે.

પરંતુ ભૈયાની જરૂર પડી નહિ. તેના આવવા પહેલાં જ ધનો બહાર નીકળી ગયો. બદલો મેળવવાની આશાની ઇમારતો, એક જ અપાટે કવામાં ફસડી પડી. અંગલાના દરવાજા પાસે નીકળતાં જ, નિરાશ થયેલો ધનો ફેસમઈ પડ્યો. સત્રને માટે તેની આંખો મીંચાઈ ગઈ.

દૂર, બાબાગાડીમાં બેઠેલી એક બાળકોએ આ દ્રશ્ય નિહાળ્યું, અને બ્રૂમ પાડી, “ઓ બાબા !”

ચોમાસામાં ખાસ ઉપયોગી પ્રખ્યાત દવા રાજબિંદુ એક ઘરના દાકતરની ગરજ સારે છે.

તાકાત.....અને.....તન્દુરસ્તી

લેખક:.....
ચોથો.

ગામડાંઓનું અનારોગ્ય.

લેખક:.....
પી. જી. ભટ્ટ

ધરમાખ

ત્હાં મારા મિળજની પરવા કર્યા વગર ત્હાં મારા શરીર સાથે મનગમતી છુટ લઈ રહેલી આ ધરમાખને ત્હમો ક્યાં નથી ઓળખતા? વરસાદની શરૂઆત સાથે તે ઉભી થાય છે. સહેરના કોઇ અગમ્ય ખુલ્લામાંથી તે ઉત્પન્ન થાય છે અને પગવારમાં તો સેંકડો માખોની જંચ ત્હમારા ધરની આસપાસ અને અંદર ભમતાં ફરે છે.

આ ધરમાખો ત્હમારા ધરના ક્યાં આવાસમાં નથી પહોંચી શકતી? ત્હમારા સુવાના ખાટલા ઉપર તે રજાન માંડે છે. ત્હમારા ખાવાના પદાર્થો ઉપર તે મીનજાની માણે છે. ત્હમારા દુધનાં વાસણ ઉપર એસવામાં તેને ખૂબ આનંદ આવે છે એટલું જ નહીં પણ ધરની સર્વ વસ્તુઓ ઉપર તે આરામથી રહી શકે છે.

તન્દુરસ્તીની દ્રષ્ટિએ ધરમાખ જેવું લયંકર કોઇ પ્રાણી નથી. મચ્છરની

માફક તેનામાં આપણું રક્ત સુસવાની શક્તિ નથી. છતાં તે ટાપકોષ, કોલેરા, ડીપ્ટેરીયા જેવાં કેટલાંય દર્દો, પ્રસારોવી શકે છે. પ્રયોગશાળાઓમાં થઇ રહેલા અંખતરાઓએ સાબીત કરી આપ્યું છે કે ઉપલાં પ્રાણુવાતક દર્દોના એપ માખના પગમાં ૩૬ કલાક, તેની ઉટ્ટીમાં આઠ દીવસ અને તેના મળમાં ૧૮ દીવસ જીવંત રહી શકે છે.

આ માખ ક્ષયનાં જંતુઓને સાત દીવસ સંધરી શકે છે. એન્થ્રાકોસીસના જંતુઓને પાંચ દીવસ, અને ડીપ્ટેરીયાનાં જંતુઓને ૨૪ કલાક સજીવન અવસ્થામાં આશ્રય આપી શકે છે.

હવે કહો કે આ ધરમાખ દોસે છે તેવાં નિર્દોષ છે?

[૨]

ડીપ્ટેરી નામની પ્રાણીવર્ગની આ પ્રજા છે. ધરમાખ તો તેની એક જાત છે. એક માખને પકડીને જરા સંજાળયી જોશે તો જાણશે કે પા ધંચ લાંબી

છે. ઉંદરના જેવી ભૂરી છે. તેની જાની પર ચાર કાળા પટ્ટા છે. તેની જીભ જરા લાંબી છે. અને જ્યારે ઉપયોગમાં ન લેવાની હોય ત્યારે તે સ્નાયુ નીચે છુપાઇ

નય છે. આ છબીદ્વારા તે માત્ર ખોરાક જ લઇ શકે છે. તેનામાં ચામડીને છીદ પાડવાની શક્તી નથી.

આ માખની માદ્રએ લાખખોની સંખ્યામાં ઇંડાંઓ મૂકે છે. જ્યાં જ્યાં ખોરાક સંપત્તિ શકે ત્યાં માદ્ર પોતાનાં ઇંડાંઓ મૂકે છે. સુકી હવામાં કે સુકાં સ્થળોમાં માખોને ખોરાક મેળવવો અશક્ય છે. તે માણસના મળ ઉપર પણ હવે છે અને આમ અનેકવાર આંતરડાનો રોગ પણ તેઓ પ્રસરાવે છે.

એકસામટાં ઘેડસોથી બમ્બો જેટલાં તેઓ ઇંડાં મૂકે છે. કોઇ ઘાસ વેળા પાંચસો ઇંડાં પણ મૂકે છે. દરેક વખતે એક માદ્ર માત્ર ૧૨૦ ઇંડાં મૂકે છે એમ માની લઇએ તોપણ સાત અઠવાડીયાની અંદર એક જ ધરમાખની ૪૩૨૦૦૦ જેટલી સંતતિ થશે. એક પેઢીને જન્મતાં, વિકસતાં માત્ર સાત દીવસ લાગે છે.

આ સાત દીવસનાં સજ્જનમાં તેઓ સાર કક્ષાઓ વિતાવે છે. ઇંડાંમાંથી તેઓ લાર્વાની કાઢીમાં જાય છે. ત્યાર પછી તેઓ પુખ્ત બને છે અને ત્યાર પછી તેમાંથી માખ બને છે. આ આખો વિધાસંક્રમ લગભગ પાંચ દીવસમાં પુરો થાય છે. અને એકવાર માખની કાઢીમાં આવ્યા પછી તેઓ પાછાં ઇંડાં મૂકી શકે છે.

તેઓ જાણીને અજળ થશે પણ એ સાચી વાત છે કે એક માદ્ર તેનાં છવન દરમીયાન પાંચથી છ વખત ઇંડાં મૂકી શકે છે. આ પ્રમાણે એક માખ પોતાનાં છવનમાં લગભગ ૮૦૦ થી ૯૦૦ ઇંડાં મૂકે છે.

* * *

જે આરોગ્ય-સંરક્ષણ યોજનામાં માખના ઉપદ્રવ સામે અટકાયત કરવાની યોજના નથી તે સાચી રીતે

આરોગ્ય-સંરક્ષણની યોજના નથી. કારણકે જેમ પ્લેગના ઉપદ્રવમાં ઉંદરોનાં સંહાર કરવો જોઈ છે, જેમ મેલેરીયાને અટકાવવા મચ્છરોનાં નાશ કરવો ઉચિત છે તેજ પ્રમાણે તદ્દમારે માખનો નાશ કરવો જોઈએ.

આ દ્રષ્ટિએ નીચેનાં કેટલાક સિદ્ધાંતો અતિ લાભપ્રદ લાગશે.

(૧) માખોને ઉત્પન્ન થવા દીધા પછી તેમની સામે પગલાં લેવા, કરતાં માખોને ઉત્પન્ન ન થવા દેવાનું જ વધુ ઉચિત છે !

(૨) જે આરોગ્ય-રક્ષણની યોજના

એવી હોય કે જેમાં વ્યાધિના જંતુઓવાળા વસ્તુઓ ઉપર માખો સહેલાઈથી કે ઠાંધપણ રીતે બેસી શકે તો તે આરોગ્ય-રક્ષણની યોજના સાચી નથી.

* * *

ત્યારે ધરમાખ સામે પગલાં લેવા માટે શું કરવું જોઈએ ? આ આખી યોજના સાવ સરળ છે. આપણે જોઈ ગયા કે માખો ઇંડાં મૂકે છે માણસ કે પ્રાણીના મળ ઉપર. તેમજ આવું જ ખીલું સ્થાન છે કચરો. આ બંને જો આપણે દરરોજ જલ્દીથી ઉઠાવી લઇએ તો માખોનાં લાખખો ઇંડાંઓ આપણે મરી જાય. આ એક કદપત્ર નથી પણ માખોનાં ત્રારને વ્યવહારિક રીતે દૂર કરવાનો આ એક જ રાજમાર્ગ છે !

સામાન્ય રીતે માખોને ઉત્પન્ન થતી અટકાયતી અશક્ય છે, કારણકે આપણા દેશમાં કચરાના ઢગલાને ધરતે આગળે જ નાંખવાની પ્રથા અતિ જૂની છે. આથીજ આપણાં ગામડાંઓમાં તો માખનો ઉપદ્રવ અટકાયત માટે ખાસ સાધનો લેવાની જરૂર છે.

કેટલાક વૈજ્ઞાનિકો એમ માને છે કે
કચરાની ટોપલીઓ ઉપર ઘાસતેલ કે
કુડ ઓછા છાંટવાથી ઇંડાંઓ મરી જાય
છે. પેટાલથી ઇંડાંઓનો નાશ કરવો
શક્ય છે. બજારમાં મળતી સામાન્ય જંતુ-
નાશક દવાઓમાં આજ વસ્તુ અતિ મુખ્ય
હોય છે. અને તે કંઈક અંશે અસરકારક છે.

પણ ગામડાંઓમાં આ 'પોપશ' કે
'ફ્લીટ'નો ઉપયોગ કરવો અતિ ખર્ચાળ
થઈ પડે છે. પ્રથમ તો આપણાં ગામડાં-
ઓની વસ્તી ગરીબ છે. બીજું આપણાં
ગામડાંઓમાં દેરદાંખરની વસ્તી, એટલી
વિપુલ છે કે એક ગામડાંને સ્વચ્છ કરવાને
માટે લગભગ પાંચ ગેલન પોપશની જરૂર
પડે. આ સંજોગોમાં જંતુનાશક દવાઓનો
ઉપયોગ કરવો એ વ્યવહારિક દ્રષ્ટિએ આ
સમયમાં તો શક્ય નથી દેખાતું.

પણ ગામડાંઓમાં પણ જે મધ્યમ વર્ગના
છે, જેઓનાં ઘર ઈંટ અને માટીથી બના-
વેલાં છે તેઓ ને ઇચ્છે તો પોપશનો
ઉપયોગ કરી શકે છે. આવી જંતુનાશક
દવાઓમાં કીસોલ અને જોરેક્ષ એજ મુખ્ય
વસ્તુઓ હોય છે. એમ આપણે આશી
રાખીએ કે માંખ ઢિંદો પેટો આપણી
આંધિક ગરીબાઇને અનુલક્ષીને કંઈક
સસ્તી દવા શોધી કઢાડે.

આ સર્વ ઉપરાંત જોરાકને લોકવાની
જરૂર ઉપર નેટલો ભાર મૂકીએ તેટલો
ઓછો છે. દરેકને માટે આ વસ્તુ અતિ
સહેજ છે. આપણે યાદ રાખવું નોંધ્યે
કે ને આપણે માખોને ઉત્પન્ન થતી
અટકાવી શકતા નથી તો પણ આપણાં

જોરાકમાં તેના ખરાબ જંતુઓને
આવતા તો જરૂર અટકાવી શકાય તેમ
છે. આથી જ આપણી ખાવાપીવાની
વસ્તુઓ એવી રીતે ગોઠવાવી જોઈથી કે
જેથી માખો તેની અંદર જઈ શકે નહિ.
આમ કરવામાં આવે તો માખોદ્વારા પ્રસ-
રતા અર્ધ રોગો અટકી જાય.

તેમજ આ ઉપરાંત પણ માખીઓને
મારી નાખવાનો બીજો રસ્તાઓ છે.
માખો ચોંટી પડે તેવા કાગળો આવે છે.
આ કાગળો બનાવવા સાવ સહેલા છે.
એચ્લાસ્ટર રેચીની અને દીવેક્ષને એક
અને આઠના પ્રમાણમાં બેળવી ચક્રચક્તા
કાગળ ઉપર એક પાતળા થરમાં ચોંટ
વામાં આવે છે. જ્યાંમુધી આ કાગળ ઉપર
ચીકણાં-ટકે છે ત્યાંમુધી જ આ કાગળો
અસરકારક રહે છે.

તેમજ ઉકરકા ઉપર કે ખાતરનું
દગલા ઉપર સોડીયમ આરસેનેટ છાંટવાથી
પણ માખો મરી જાય છે. કે ૧/૨ ઓસ
પાણીમાં ૧૫ ૧/૪ મેન સોડીયમ આરસે-
નેટ લેવાથી ઉપલુ પરિણામ નિપજવી
શકાય છે.

ફ્લાયટ્રેપ પણ એક અસરકારક વસ્તુ
છે પણ તે અતિ ખર્ચાળ તેથી છે તેને
વિગતવાર નિદેશ કરવાનું યોગ્ય ધાંધું
નથી.

આ ધરમાખતી આ રસિક હકીકત
છે. નોકે તેઓ દેખાવમાં અતિ
નિર્દોષ દેખે છે, છતાં તેઓ ખરેખર
તંદુરસ્તીની દ્રષ્ટિએ સૌથી વધુ અંપલમાં
પ્રણી છે.

મહા કે ના મ....?

વિશ્વમા મહાર્કવ-

૩૫ એટલું તો

અનિવચનીય, મનોહર અને અતુલ્ય સુંદર છે કે એની તુલના મહારા પોતાના સિવાય કોઈ અન્ય વસ્તુ સાથે થઈ શકતી નથી. હું લાગું છું નાનો, નજીવો, પરંતુ મહારામાં એવી તો પ્રખળ શક્તિ વિદ્યમાન છે કે જેની પ્રતિ કોઈ બીજી વસ્તુથી થઈ શકતી નથી. મોટા મોટા રાજમહારાજાઓનાં સિંહાસનોને હું હચમચારી નાખું છું અને ચક્રવર્તીઓનાં ચક્રોને પણ હું ડોલાવી દઉં છું. મોટા મોટા જ્ઞાનીઓને હું જ્ઞાનશૂન્ય કરી દઉં છું અને મૂખ સિરોમણીઓને જ્ઞાનવાન પણ હું બનાવી દઉં છું. જગતભરમાં જે જે ખૂબાર અધડાઓ થાય છે તે બધાનો હું જ જન્મદાતા છું. મહારી વાણીમાં એવી મધુરતા અને એવી આકર્ષણશક્તિ છે કે જે બીજામાં કદીયે જોઈ શકાશે નહિ. મહને સાંભળીને બાળક, યુવક, વૃદ્ધ, સ્ત્રીસમુદાય તેમજ દેવતાઓ અને પશુપક્ષીઓ સુધ્ધાં મોહિત થઈ જાય છે. સર્વનો ભાગ્યવિધાતા પણ હું જ છું. મહારા રાખે સરસ્વતીની વાણી અને ગાયલના કંઠથી પણ મધુર છે. મહારી જેના પર કૃપાદ્રિ થાય છે તેનાં જ ભાગ્ય ખુલી જાય છે

અને જેના ઉપર મહારી કૃપા ઉતરતી નથી તે પોતાને ભાગ્યહીન સમજે છે. હું પતિ-પત્નિ, પિતા-પુત્ર, ભાઈ-ભાઈ, મિત્ર-મિત્ર અને સારીયે દુનિયાનાં સર્વ પ્રાણિઓમાં ક્ષણમાત્રમાં વિવાદ ઉપસ્થિત કરી શકું છું.

મોટા મોટા રજુ

સંપ્રાપ્તોનો નિ-

માતા પણ હું જ છું. મહને પ્રાપ્ત કરી શકે છે તે મહા અધર્મી હોવા છતાંય મહા ધર્માત્મા કહેવાય છે અને જેનો પાસે હું રહેતો નથી-જે મહને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી તે મહા ધર્માત્મા હોવા છતાંયે ટોંગી કહેવાય છે. વિશ્વભરમાં જેટલું મહાર્ક સામાન્ય છે એટલું બીજા કોઈનું પણ નથી. જેટલી પ્રજા મહારી છે તેટલી બીજા કોઈ રાજમહારાજા કે સમ્રાટની પણ નથી. મહને જે વિશ્વનો સ્વામી કહેવામાં આવે તોય તેમાં કોઈ અત્યુક્તિ નથી. કોઈ એક જ જગ્યાએ રહેવાનું મહને કદીયે રચતું નથી. જેટલાં પ્રમાણમાં મહાર્ક પરિવર્તન થાય છે તેટલું બીજા કોઈપણ વસ્તુનું થતું નથી.

સર્વ શિક્ષણનો દાતા

પણ હું જ છું. મહારા અતાપથી તો આજે મોટી મોટી શાળાઓ અને કોલેજો ચાલી રહી છે. મોટાં મોટાં મંદિરો અને સંપ્રદાયો પણ મહારી જ સહાયતાથી ચાલે છે.

મહારી કૃષ્ણ વગર તો એ સર્વ અશક્ત છે-એમનું અસ્તિત્વ પણ નાબૂદ થઇ જાય છે.

ધર્મ-કર્મ, ઘન અને

પુણ્યનો કર્તા પણ હું જ છું. મહારા સિવાય એ બધાંયે કામો થઇ શકતાં નથી. સુખ લોકોએ મહારા નામ ધર્મની પાછળ રાખ્યું છે, પરંતુ બ્યાવહારિક નીતિમાં મહારી પાસે ધર્મની કાંઈ જ ગણતરી નથી. વિશ્વની સર્વ પ્રધાન વસ્તુઓમાં મહારા નામ પ્રથમ છે. જેની પાસે હું રહું છું એની પાસે સર્વ કાંઈ રહે છે અને જેની પાસે હું રહેતો નથી એની પાસે કાંઈપણ રહેતું નથી.

સંસારની સમસ્ત ભોગવલાસની

સામગ્રીઓનો સંગ્રહકર્તા પણ હું જ છું અને સર્વ દુઃખોનું કારણ પણ હું જ છું. જે લોકો મહારી કંદર કરે છે તેની દુનિયા પણ કંદર કરે છે; અને જેઓ મહારી કંદર કરી શકતા નથી તેમની દુનિયામાં કાંઈ જ ધનજન્ય નથી. સારાંયે વિશ્વનું ધ્યાન મહારા તરફ લાંબા સમયથી પ્રમાણે સદૈવ ખેંચાઈ રહે છે. દુનિયાભરના દેશો મહારી પાછળ પાગલ બન્યા છે. મહારા માટે જ તેઓ લડે છે, માથાં વગાડે છે અને વાટે છે. મહારા માટે જ લોકો મોટી મોટી બેઠાઓ બનાવીએ અને વિશ્વસઘાતો કરે છે. હું જ દમનકારી કાંપડાકાનું છું છું; અને પ્રાણીઓનાં રક્તશોષણ પણ હું જ કરું છું. સારાંયે દુનિયામાં મહારા નામ સર્વોપયોગી વસ્તુઓમાં છે. મહારા વિના કોઈપણ વસ્તુનો ઉપયોગ થઈ શકતો નથી. મહારી કૃપાથી જ ડોક્ટરો, વૈદ્યો, વકીલો અને બારીસ્ટરો બને છે અને મહારાં કારણથી જ લોકો હિંદુ હિંદુ દરેક જાતોએ મેળવે છે. સન્માન પણ

મહારી દ્વારા જ મળે છે. અને અપમાનિત પણ મહારા કારણથી જ થવું પડે છે. જાતિ, ધર્મ અને દેશ એ સર્વમાં મહારા જ સ્થાન પ્રથમ છે. સારાંયે વિશ્વમાં મહારા નામના સીકા પડે છે. વિજ્ઞાનનાં બધાંયે કાર્યો મહેં સંપન્ન કર્યાં છે. તીર્થયાત્રા અને દુનિયાભરની સંલેકગાંઠો પણ મહારા સાથે કરવાથી જ થાય છે. મિત્રોનો મેળાપ પણ મહારાથી જ થઈ શકે છે. મોટી મોટી મીજબાનીઓ અને જલસાઓ પણ મહારા દ્વારાથી જ મળાય છે. રાયખડાદ્દર, ઘનવીર અને મોટી મોટી પદવીઓનો દેનાર અધિકારી પણ હું જ છું. વાસ્તવમાં મહારાં બળ આગળ ખીળ કોઈનું બળ આલતું નથી.

દુનિયાભરની સર્વ માટે વસ્તુઓમાં

હું જ વધારે મહત્તરી વસ્તુ છું. જેને મહારા નશો થઈ છે એને ખીળ કોઈ નશાની જરૂરત રહેતી નથી. મહારા નશામાં જે જલ્દતેલ છે તે તેલ કદીયે ઉતરતી નથી; અને જે કદીયે ઉતરે છે તે જ્યારે હું આદ્યો બાઉં છું ત્યારે જ. મહારા રૂપ અને ગુણોની પ્રશંસા સ્વયં ધન્દ કરે તોય પણ થોડી છે. મહારા માટે લોકો અગાધ સમુદ્રોને તળાંએ પણ જાય છે અને મોટાં મોટાં લાયકર વનો અને પહાડ પવનો ફરી વળે છે. મોટીઓ અને લૂંટકારો પણ મહારા માટે જ થાય છે. સર્વથી બહાલી વસ્તુ સંતતિ અને સતીત્વ પણ મહારા માટે જ સ્ત્રીઓ ખીળના હાથમાં અર્પણ કરે છે. મહારા સર્વ પ્રાણીઓ આર કરે છે.

મહારાં રક્ષણ માટે મનુષ્યોએ નેટલાં સંધનોનો સંગ્રહ કર્યો છે તેટલાં

સાધનોનો સંગ્રહ ખીલ કાઢ વસ્તુ માટે થયો નથી. તોપ, ગોળા, યંત્રમંત્ર સર્વ મહારા રક્ષણ માટેજ કામ કરે છે. હું વળથી પણ કહોર અને પુણ્યથી પણ કામળ છું. કંઈના અને નિઃયતામાં મારી બરોબરી કરવાવાળું કાંઈ નથી. નીતિ માર્ગથી હું કંગાવું છું અને નીતિ માર્ગને પણ હું જ ચલાવું છું. મહેજ વિશ્વમાં પ્રાચીન અને મોટા મોટા કીર્તિ-સ્તંભોનાં નિર્માણ કર્યાં છે. સુંદર પ્રાસાદો, મંદીરો, મસ્જિદો, કુતુબમીનારો, અને તાજમહાલ સર્વ મહારા આશ્રયેજ બન્યાં છે. મહાન જળારાથો અને કીલ્લાઓ ફરતી ઉંઠી ખાઈઓ પણ મહેજ બનાવ્યાં છે. સુંદર નગરો અને હિવાનોની રચના પણ મહેજ કરી છે. મોટા મોટા પુલો અને સડકો પણ મહેજ બાંધ્યાં છે. રેલ, તાર, મોટર અને વીમાનો પણ એ સર્વ મહારીજ કૃપાનાં કારણે ઉત્પત્ત થયાં છે.

સૌંદર્યમાં મોટી સ-

કિતઓનો સં-હાર પણ મહેજ કર્યાં છે. ન્યાં જાઓ ત્યાં મહાર નામજ પુણ્ય છે. લોકો મહારજ ધ્યાન ધરે છે અને રાત-દિન મગ્ન રહે છે. મહારીજ ઉપાસના કરે

છે. મહારા જે સાચા ઉપાસકો છે તેમની પાસેજ હું વધારે જાઉં છું. દરિદ્રો અને લાઠીપટ્ટીનોની પાસે હું કદીયે જતો નથી; કારણકે તેઓ મહાર રક્ષણ કરી શકે તેમ નથી. સાવજનિક સંસ્થાઓ અને સલા સોસાયટીઓમાં પણ મહારજ નામ સર્વ પ્રથમ હોય છે. જાત પોત અને પંચ પંચામતોમાં પણ સહુથી મોટું સ્થાન મહાર છે. હું મહારા કેટલા શુભ-ગાનગાઉં? જેટલા ગાઉં તેટલા યોગ્ય છે. મહાર મહત્વ અને મહારી ગરમી એ લોકોજ જાણી શકે છે કે જેઓ મહારી પાસે રહે છે. મહારા વિના સર્વ કાંઈ શીકકું છે. જે મનુષ્ય સન્માન, સુખ, જ્ઞાન અને બળ ઇચ્છતો હોય તો એણે સર્વ પ્રથમ મહેજ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ. મહેજ પ્રાપ્ત કર્યાં સિવાય કાંઈપણ જાતની સિદ્ધિ મેળવી શકાતી નથી. મહેજ પ્રાપ્ત કરવામાં જે કાંઈ મુશ્કેલીઓ પડે છે તે સર્વ મહેજ પ્રાપ્ત કર્યા પછી દૂર થઈ જાય છે. મહારામાં આટલીબધી વિશેષતા અને સર્વેષિયાગિતા હોવા છતાંય મહાર નામ માનવીઓએ બહુજ તોછડું રાખ્યું છે. મહેજ સર્વ 'રૂપિઓ' કહે છે; પરંતુ વાસ્તવિક રીતે જોતાં હુંજ આ વિશ્વનો સર્વથી મહાન સમ્રાટ છું.

જાહેરખબર આપનારાઓને અગત્યનું

મનપસંદ ખેલોકો ખનાવી આપવાની સગવડ.

કોઈ પણ ફ્રાટો યા હીઝાર્ડન ઉપરથી મનપસંદ ખેલોકો જેવા કે ફ્રાટોઝીન્કો, હાફટોન વીગેરે ટાઇમસર અને કીક્સાઇત લાવથી ખનાવી આપવાની અમે ગોઠવણ કરેલી છે, તો એ વીચે વધારે માહિતી માટે

હિંદુસ્તાન અને પ્રજામિત્ર

ઓફીસમાં મેનેજરને મળો.

■ ડામાડોળ ઓસ્ટ્રીયા ■

જર્મન સરકારે પ્રેરેલા ઓસ્ટ્રી-
યન નાઝીઓને હાથે ડા.
ડાલ્ફસનાં ખુનવાળી ઘટનાના
હિતરમાં છુપાએલી રાજ્યમત.

વૃત્તેસેસના કુરોરો
ની ૮૦ મી કલમ

પ્રમાણે ઓસ્ટ્રીયાની રાજકીય સ્વતંત્રતા
અહં રાખવા માટે જર્મની ખત્રી આપે
છે. પણ આ કુરોરોની પરવા કર્યા વગર
જર્મનીના નાઝી પક્ષના દરેક ન્હાના અને
મોટા નેતાઓએ ઓસ્ટ્રીયાને જર્મની
સાથે એકી દેવાની કમ્પાન્ડેર કરી છે.
આ કમ્પાન્ડેર નાઝી પક્ષની છે તેમ પણ
નથી. જર્મનીના દરેક પક્ષના અગ્રેસરો
આત્રી આકાશાઓ વધતા કે ઓછાં
પ્રમાણમાં ધરાવતા. જર્મનીના પરદેશ
ખાતાના પ્રખ્યાત ખાંડ પ્રધાન હર
સ્ત્રાસમાને જોઓ નાઝી પક્ષના ન હતા
તે તે શંકા વગરની વસ્તુ છે. ઓસ્ટ્રીયા
સાથે આર્થિક એકતા સ્થાપવાનો પ્રયત્ન
કરેલો, પણ ક્રાંસના અંતરાયથી આ વાત
નિષ્ફળ નીવડેલી એટલું જ નહીં પણ
જર્મનીનાં મહારાજ્ય સાથે સંકળાવાની
વૃત્તિ ઓસ્ટ્રીયાના રાજપુરુષોમાં પણ ને.
રદાર જણાતી હતી તેનાં કારણો સમ-
જમાં સરળ છે. ઓસ્ટ્રીયાનો જર્મન બપો
બોલે છે. વિચારો જર્મની બોલા ધરાવે
જે, અને આર્થિક દ્રષ્ટિએ ઓસ્ટ્રીયાને
આ એકતાથી લાભ થાય તેમ જ, આ

સર્વ વસ્તુઓ લક્ષમાં લેખક
લખને ઓસ્ટ્રીયાનો મહો-
ટા વિભાગ જર્મની સર્ચલાઇટ
સાથે રાજકીય અને
આર્થિક જોડાણ માટે સંમત કરે.
એક વખત ડા. ડાલ્ફસ પણ આવા જોડા-
ણમાં ખુબ શ્રદ્ધા ધરાવતા.

પણ વીચેનાનો રાજમાર્ગ મધ્ય યુરોપ
ઉપરના પ્રભુત્વ માટે અતિ ઉપયોગી
માર્ગ છે સાચું કહાયે તો મધ્ય યુરોપની
તે ચોરી છે, આ ચાવીને જો બ્રીટનના
હાથમાં સરી પડે તો પછી જર્મનીની લાગ-
વગને કાંસતાં વારાન લાગે. તેમજ જો
ઓસ્ટ્રીયા જર્મની સાથે જડાય તો પણ
જર્મન રાજ્યની સીમા ઇટાલીની ઉત્તર
સીમા સાથે મળે, આ સીમા ઉપર જર્મની
ખસેથી ખુચરી લીધેલા ટાયરોલ પ્રાંત આવેલો
છે. આ પ્રાંતમાં પણ મુખ્ય લાંબા જર્મન
છે. છેલ્લા પૂંદર વર્ષથી ઇટાલી તેમના ઉપર
અધિરાજ્ય સ્થાપત. માટે મકકમ પણ
નિષ્ફળ થતો, કરી રહ્યું છે. એટલે જો
ઓસ્ટ્રીયા ઉપર જર્મન વાવટો કરે તે
ઇટાલીની ઉત્તર સીમા લાંબમાં આવી પડે
તેમ છે. આ બાલુ ક્રાંસને પણ તેવીજ
રીતે મુશ્કેલી ઉભી થાય છે. ઓસ્ટ્રીયા-
ની પેલી પાર બહોરીયા, એડોલ્ફોવેફાયા
અને રૂમાનીયાનાં ક્રાંસરક્ષિત રાજ્યો આવે
લાં છે. આ રાજ્યોને ઓસ્ટ્રીયાનો રાજમાર્ગ
સાંકળે છે. આ પરિસ્થિતિમાં ઓસ્ટ્રીયા
જર્મન તકમાં જઈ મળે તો ક્રાંસ અને
લેના ન્હાના દેશો વચ્ચેના સંબંધ ઉપર
અંકુશ પડે. આથીજ મહાસુધ્ધના આ

વિજેતાઓ, ઓસ્ટ્રીયાની આંતરિક અને
બૌદ્ધિક સ્વતંત્રતા અભંગ રાખવા
હમ્મે છે અને તેટલા માટે જો જરૂર
પડે તો તકવાર વાપરવા પણ તેઓ
તૈયાર બન્યા છે.

ગયાં વર્ષથી-

એ ગણતરી રસીક
થઈ પાશે કે

૧૯૩૨ સુધી ઓસ્ટ્રીયા અને જર્મની
વચ્ચેનો રાજકીય સંબંધ અતિ ઘીડો હતો.
જર્મન મુત્સદ્દીઓ માનતા કે એક દિવસ
ઓસ્ટ્રીયાને આપમેલો જર્મની સાથે રાજ-
કીય જોડણીમાં દાખલ થવા સિવાય છુટકો
નથી. આ બાબુ ઓસ્ટ્રીયા પણ વિજેતા
મિત્રરાજ્યોને હમેશાં કહેતું કે "વેસા
આપો, નહીં તો અમે જર્મની સાથે જોડાઈ
જઈશું!" ઓસ્ટ્રીયા અને જર્મની બંને
પરંપરાગત રીતે હોવાથી તેઓમાં એકતા
વધુ હતી.

પણ નાઝી પક્ષનાં આગમન પછી તેઓએ
ઓસ્ટ્રીયાની સાથે રાજકીય એકતા આણુવા
માટે ખુદશી માગણી કરી. પરિણામે
ઓસ્ટ્રીયાના રાષ્ટ્રીય પક્ષે તેનો સખ્ત વિરોધ
કર્યો. મિત્ર રાજ્યોના માનીતા ડૉ.
ડોલ્ફસે ઓસ્ટ્રીયન નાઝીપક્ષને ગેરકાયદેસર
ઠરાવો. વીએના શહેરમાં તેમને યુની-
ફોર્મ પહેરવાની પણ સલાહ કરી અને
જર્મની-ઓસ્ટ્રીયા વચ્ચે અયકામલુ થર
થઈ. પરિણામે જર્મનીએ ઓસ્ટ્રીયાનો
બહિષ્કાર કરવાનો નિર્ધાર કર્યો ઓસ્ટ્રીયન
જનાર ઉપર પસપોર્ટ શીટ પંખાઉંડ
[કપં રૂપીયા] ની શી જાહેર કરવામાં આવી.
વળતરમાં ઓસ્ટ્રીયાએ પણ જર્મની જતા
સહેલાણીઓ ઉપર અવિજ એક કર
નાખ્યો અને કડવાઈ વધવા માંડી

ઓસ્ટ્રીયાએ નાઝી નેના હેર હેબીટસને
દેશપાર કર્યો પણ તરત જ મુનીય આવીને
તેણે ડૉ. ડોલ્ફસની સરકાર વિરુદ્ધ
દેશીયામાં લાપણો આપવાં થર કર્યાં. આ
લાપણો એટલાં તો વધામયોં હતાં કે તે સામે
ક્રોસ, ઇન્કાંડા અને ઇટાલીએ વિરોધ
જાહેર કર્યો. આ એકત્ર વિરોધ પછી
જર્મનીને એવી ખાતી આપવી પડી કે
આવાં લાપણો નહીં કરવા દેવામાં આવે.
જો કે જર્મનીએ એટલાજ દમામથી
જાહેર કયું હતું કે આ લાપણો આપ-
વામાં ચાર સતાના કરાગેનો જરાયે
ભંગ થતો ન હતો. અને ઓસ્ટ્રીયાની
આંતરિક બાબતમાં અત્યુ સત્તાઓને
વચ્ચે પડવાનો હંકક રવીકારી ઇન્કાંડા તેમ
નથી.

જરાજર એક અકવાડીયાં પછી [ઓગ
સ્ટની અગીયારમી તારીખ] ઓસ્ટ્રીયાના
એક વજનધર વતમાનપત્ર 'રીશપોર્ટ'
નાઝી પક્ષે ઓસ્ટ્રીયામાં થર કરેલાં પ્રચાર
ગપને અંગે સંકળાયેલા ખાતગી દસ્તા-
વેજે પ્રકટ કર્યા. આ પ્રશયનની અસર
એટલી તો વ્યાપક થઈ કે ઓગસ્ટની
ઓગણીસમી તારીખે હર હીટલરને જાહેર
રીતે સત્તાવાર પ્રચાર ઉપર પ્રતિજ્ઞ
મુકવે પડયો.

આઠ દહાડાનું અંદાશ મેટમ.

ત્યાર પછી મથા
જનેવારી માસ-

માં નાઝી અંતરાયે વધી ગયા હતા. અને
આંધીજ ઓસ્ટ્રીયાએ એક સખ્ત પાદી
બલીનવા પરદેશ ખાતોને પાકવી હતી.
જર્મનીએ જવાબમાં ફરીવાર જાહેર કયું
કે નાઝી અંતરાયો સાથે તેને કંઈ સંબંધ
નથી. અને આથી ફેલુઆરીમાં ઓસ્ટ્રીયા-

ના પ્રધાનમંડળે આ આખે પ્રશ્ન પ્રજા-
સંઘ સમક્ષ મુકવાનો નિર્ધાર કર્યો હતો.

આમ જગરે વાતાવરણમાં આ કલક
વિષેની વાતો ચાલતી હતી. ત્યારે મ્યુની-
ચમાંથી હેર હેબીટસે ડોં ડોલ્ફસને આઠ
દિવસનું અસ્ટ્રીયન આર્યુ. જો જર્મન
માગણી મંજૂર કરવામાં નહીં આવે તો
આઠ દિવસ પછી આંધલનો પાછાં ઉપાડ-
વામાં આવશે. એવી ધમકી આપવામાં આવી
હતી. ઓસ્ટ્રીયન સરકારે આ અસ્ટ્રીયનની
કંઈજ દરકાર કરી નહીં અને તેજ
અરસામાં સમાજવાદીઓ અને સરકાર
વચ્ચે આંતરવિગ્રહની શરૂઆત થઈ.

અત્યાચાર નીતિ.

આ આંતરવિગ્ર-
હમાં સેંકડો

સમાજવાદીઓની ઉપર ગોળાઓ ચલાવી
ડોં ડોલ્ફસે વિનય મેળવ્યો. કામદારોની
કુરૂ કલેઆમ વીએનામાં મચી
રહી અને લશ્કરની મદદ પડે ડોં
ડોલ્ફસે સમાજવાદીઓનો પરાજય કર્યો.

પણ સમાજવાદીઓને કચરી નાખ-
વામાં સરકારતંત્ર નાજીતંત્ર સામે એકલા
આધારને ઝુમાવી બેઠું. સમાજવાદીઓ
અને નાજીઓનું લક્ષ્યથી કુ. એકજ ચક્ર
મયું. અને શુભ અત્યાચાર નીતિ શરૂ
થઈ. પુલો ઉડવા માંડ્યા, સરકારી મકાનો
ઉપર બોમ્બ ફુટવા માંડ્યા, મેહોટા અમલ-
દારો અદ્યય થવા લાગ્યા અને એ
પ્રમાણે શુભ સામનો વિશાળ પ્રમાણ
ઉપર શરૂ થયો.

આ અત્યાચારોની સંખ્યા દરેક દિવસે
વધવા માંડી. જર્મની તરફથી આ
અત્યાચારીઓને નાણાં તેમજ દારૂગોળાની
સહાયતા મળતી હતી તે વાત તો સાવ
સ્પષ્ટ હતી. અને આ શુભ રીતે મદદ

મેળવતી અત્યાચાર નીતિને શી રીતે
અવરોધ કરવો તે માટે વિજેતા મિત્ર
રાજ્યો અરસપરસ મસલત કરતાં હતાં.

મુસોલીની-હીટલર મુલાકાત.

અને જુનની પંદ
રમી તારીખે બે

સરમુખત્યારોની મંત્રણા શરૂ થઈ. ઇટાલી
તરફથી રીનોર મુસોલીની અને જર્મની
તરફથી હર હીટલર નદીના નીર ઉપર પુર
ઝડપથી જઈ રહેલી બોટમાં યુરોપનું
ગાજકારણ ચર્ચવા હતા. આ વાતચીતમાં
ઓસ્ટ્રીયાનું રાજકીય સ્વાતંત્ર્ય અભંગ
રાખવાનું હર હીટલરે વચન આપ્યું
હતું. જોકે આ મુલાકાતને અંગે કંઈ
સંધી ધમ ન હતી કે કંઈમણ કામળ
ઉપર લખવામાં નહોતું આગ્યું. છતાં
યુરોપના રાજકીય વર્તુલોમાં એમ સંપષ્ટ
બોલાતું કે જર્મનીએ ઓસ્ટ્રીયન સ્વાતંત્ર્યનો
સ્વીકાર કર્યો છે! આ સ્વાતંત્ર્યની શરત
એટલા તો નેરશોરથી જાહેર કરવામાં
આવી હતી કે ઓસ્ટ્રીયામાં હવે નાજી અ-
ત્યાચારો અંત આવશે એમ સર્વ જણ
માનતા હતા. ઇટાલીઅન પત્રોએ તો
ખુલ્લું લખેલું કે હર હીટલરે આપેલા
આ સંધ્યારા પછી ઓસ્ટ્રીયામાં યક રહેલી
અત્યાચાર નીતિનો અંત આવશે જ
જોઈએ.

પણ અનુભવ શીખવે છે કે આવું
કંઈજ અન્ય નહીં. હર હીટલર દંમેશાં
બેવડી બાજુ રમે છે! આ મુલાકાત પછી
પણ ઓસ્ટ્રીયામાં ત્રાસનીતિ ચાલુ રહી
હતી. અત્યાચારો ચાલુ રહ્યા હતા. અને
નાજી અંતરણે પણ અસ્પૃશ્યતા ચાલુ
રહી હતી.

જુલાઈની ૨૬ મી તારીખે નાજીઓએ
શરૂ કરેલો અમાનક હલ્લો આ નાજી

અંતરાયોની લાંબી 'દારમાળા'નું એક અંત છે. આ હલ્લો આમ પહેલો નથી અને છેલ્લો પણ નથી. આજે 'ભલે જમ'નો મદાસ-તાના બળ આગળ નમી પડીને પોતાની અંતરાય નીતિ યોદ્ધા સંભવ માટે મુલાવી રાખે. છતાં અનુકુળ તક આવતાં તેઓ પાછા પોતાની પ્રવૃત્તિ શરૂ કરશે એ ચોક્કસ છે.

ડોલ્ફસ યોગ્ય નરયતે

પણ આ અચાનક હલ્લા અને નાઝીપરાજયથી યુરોપનું રાજદારણુ ખુબ ખળબળી ઉઠ્યું છે. શરણ કે ડોલ્ફસ પછી ઓસ્ટ્રીયામાં એવી કંઈ બચ્ચિત નથી કે જે સરકારનંતરનું કામ પાર ઉતારી શકે. એક રીતે આલોખીએ તો ડોલ્ફસના ખુનથી ખાસ શોક થાય તેમ નથી. ગયા આઠ માસમાં સમાજવાદીઓના થયેલાં ખુનો જોતાં, સરમુખત્યાર સમા ડોલ્ફસ પણ એજ ગોળાનો ભોગ થઈ પડે તેમાં અસ્તબ્ધાવિંક જેવું જરા પણ નથી. તેમજ એ પણ માદ રાખવું જોઈએ કે ડોલ્ફસ એ કંઈ મહેનતુ માનવતાનો મિત્ર ન હતો. તેમજ ઓસ્ટ્રીયાના મમજીવીએને માટે તેણે ગોળાઓ ચલાવ્યા સિવાય કંઈ કયું ન હતું. આથીજ રશીયન ઝારની આજ્ઞાની આદર્શિના આવા અંત ઉપર શોકના બે આંસુ સારવાની જરૂર નથી ડોલ્ફસ એ ઇટાલીયન મુદીવાદનું રમકડું હતો. આજે ઇટાલી બીજા ડોમનિ એ કામ સોંપશે પણ એગંદી રમત અટકવાની નથી.

અચોક્કસ ભાવિ

આ મેડોલ ડોલ્ફસના ખુન માટે જરાયે શોક દર્શાવ્યા સિવાય, હવે ઉભી

યથેલી પરિસ્થિતિની સમીક્ષા કરીશું. તો જાણશે કે યુરોપમાં એક નવું પ્રકરણ શરૂ થાય છે. ઓસ્ટ્રીયાનું તંત્ર ખરેખર એલાં ખાઇ રહ્યું છે. સંભવ છે કે મિત્રરાજ્યોની લશ્કરી મદદ પર અને પૈસાની રેલમહેલ ઉપર-ઓસ્ટ્રીયાનો નવો સરમુખત્યાર ઉભો થશે. પણ પારકી મદદ ઉપર ઉભા થએલાઓ લાંબું આયુષ્ય ભોગવી શકતા નથી એ વાત તો સુવિદિત છે. રશીયામાં વિદેશીઓની સંઘર્ષ ઉપર કેરરકી લાગે કાળ નજ દકી શકયો. મંચુરીયામાં પણ જાપાની મદદ ઉપર છવતો થએલો શપ્તનસાહ જાપાની રાક્ષસો ઉપરજ છવે છે. આમ ઓસ્ટ્રીયાના સ્વાતંત્ર્યને અલગ રાખવાના નિર્ણયને અવિચલ ગાખવા માટે અત્યારે બેમાર્ગ દોસે છે. (૧) એક તો હંગેરી સાથે ઓસ્ટ્રીયાને જોડી દેવું. આ જોડાણ માટે હેસલબર્ગના વંશજને ગાદી પાછી આપવાની જરૂર પડે તેમ છે. અને તેમ કરવામાં આવે તો બંને દેશોને આર્થિક રીતે લાભ થાય તેમ છે. પણ હંગેરી આ યોજના કબુલ કરે તેમ નથી. (૨) ઓસ્ટ્રીયાના ઔદ્યોગિક ઉત્પન્નને માટે ઇટાલી અને ક્રીસમા બજાર ઉભાં કરવાં. ઇટાલીએ આવો યતન કરી જોશે છે, અને ઓસ્ટ્રીયાને એક ખાસ બંદર આપ્યું છે, પણ તેથી આર્થિક પરિસ્થિતિ સુધરે છે તે એક કદપના છે.

આ બેમાંથી મિત્રરાજ્યોએ છેલ્લો માર્ગ લીધો છે, પણ આ માર્ગથી જો આર્થિક સ્થિતિ નહીં સુધરે તો તે માર્ગ પણ નિષ્ફળ જવાનો છે, અને તે દરમિયાન ઓસ્ટ્રીયાના આમલગનો અસંતોષ ઉઘ ખંનતો જાપ છે. એ વાદ હશેજ કે નાઝીઓના અચાનક હલ્લા પહેલાં

બેજ દીવસ અગાઉ લગભગ હજાર જેટ-
લા સામ્યવાદીઓની ધરપકડ થઈ હતી.
આમ ઓસ્ટ્રીયન સરકાર ઉપર દ્વિધૃષ્ટી
લગ્ન થઈ છે. સમાજવાદીઓ અને નાઝીઓ
સત્તાનાં સ્થાન પર જવા સ્પર્ધા કરી
રહ્યા છે. આ બે બળ વચ્ચે સંપ્રિત
સરકાર ત્રણ કયાં સુધી રહી શકશે તે
પણ એક શંકાની વસ્તુ છે!

ત્રીકોણી હરિશંકર

તેમજ નાઝી પક્ષની
સંખ્યા સાવ
તબી છે. એમ માનવાની પણ કંઈ
જરૂર નથી. ઓસ્ટ્રીયાનો નાઝી પક્ષ
પણ નિરંતર પક્ષ છે. તેઓ અને
સરકાર ત્રણ વચ્ચે ફરક એટલો છે કે
નાઝીઓ જમનપક્ષી છે, ત્યારે હેમવેર

રાષ્ટ્રીય છે. પણ બંને સમાજવાદીઓના
દંડ દુશ્મન છે. છતાં આજે હેમવેર
સામે નાઝીઓ અને સમાજવાદીઓ
એક થઈ રહ્યા છે. આ ત્રીકોણી લડત
કયાં જમને અટકશે તે વિષે અત્યારથી
આગાહી કરવી અશક્ય છે. આ ત્રણે
પક્ષો મજબુત છે. એમાં શંકા નથી.
રાષ્ટ્રીય હેમવેરને લશ્કરનો સાથ છે.
તેમજ નાઝીપક્ષ પછવાડે જમનની અત્યુદ
દળ ઉભું છે. તેમજ સમાજવાદીઓનું
પીઠબળ જનતા હોવાથી તેઓ પણ આ
ત્રીકોણી લડતમાં એક પ્રાણવાન પક્ષ છે.
અત્યારના આ સંજોગો છે. જો કે નાઝી
પક્ષે અત્યારે પરાજય થયો છે છતાં
પણ ડો. ડાલ્ફરના પ્રધાનમંડળનો
અંત આવ્યો છે એ નિવિંના છે!

આજે દરેક કુટુંબોમાં દયારામનું નામ ઘણું જ જાણીતું થયું છે.
દયારામ એટલે મીઠાઈના ખાસ રુપેશ્યાલીસ્ટ મીઠાઈવાલા.
અમારે ત્યાં ખાસ કઠીયાવાડના ચોખ્ખા દેશી ઘીની મીઠાઈઓ તેમજ
લેટ આપવા લાયક ફ્રેન્ચી મીઠાઈનાં ખાડસો તૈયાર મંજશે. તેમજ
ઝારઝરથી બનાવી આપવામાં આવશે.
બહારગામ માલ મંગાવનારને કાળજીપૂર્વક માલ
ચોક્કલાવી આપવામાં આવશે.

લગનસરા તેમજ નવજોત વિગેરે શુભ અવસરોમાં તમારા મીજબાનોને
ખુશ કરવા હોય તો રીફ્રેશમેન્ટ પાર્ટીનું કામ અપ-ટુ-ડેટ ફેશનથી
કરી આપવામાં આવશે. ૧ ત્રાયલ ઓર્ડર આપો.
અમારે માથેસનનું લોકપ્રીય રોયલ હીંદુ હોટલ પુરબહારમાં ચાલુ છે.
—અમારી બે દુકાન—

દયારામ દામોદર મીઠાઈવાલા.

૫૪૮, ચીરાબજાર—સુબા. ૨.
૨૦ નં ૨૪૭૭૭.

અને ૩૬૩, આંટરોડ—સુબા ૭.
૨૦ નં ૪૧૧૪૦.

શિક્ષણનો આદર્શ: પ્રચારકાર્ય વિ. શિક્ષણ

‘નવયુગ’ના જીન અંકમાં વિશ્વ-વિખ્યાત શિક્ષણશાસ્ત્રી બર્ટ્રાન્ડ રસેલનો “શિક્ષણનો આદર્શ” શિર્ષક લેખ પ્રગટ થયો હતો. તે તરફ વાંચકોનું ધ્યાન દોરાયું છે તે જાણીને અમને સંતોષ થયો છે. તે પછીથી એટલા જ જાણીતા શિક્ષણશાસ્ત્રી પ્રોફેસર સી. ઇ. એમ. જોડનો એજ વિષય પરનો એક લેખ “ન્યુસ કોનીક્લ” માં પ્રગટ થયો. ભારા જોવામાં આવ્યો. એ લેખ પણ ખુબજ મનનીય છે એટલે તેનો સારભાગ અહિં રજુ કરવામાં આવે છે.

આજની આપણી સંસ્કૃતિનું સદુચી ધ્યાન ખેંચનારું લક્ષણ એ છે કે તેમાં અસમાનતાઓનો આરોપારો નથી. સંસ્કૃતિ બહુરૂપી બની ગઈ છે તેનું કારણ સ્પષ્ટ છે: આપણે યાંત્રિક હોશીઆરી અને વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન ધણું મેળવ્યું છે પણ આપણે રાજકીય અને સામાજિક ડહાપણ ધણું જ ઓછું મેળવ્યું છે: કુદરતનાં આંધળાં બળોને આપણે ખુબ જ કાણમાં આડ્યાં છે પણ તેનો ડહાપણુભર્યો ઉપયોગ કરવાનું આપણે શીખ્યા નથી. સત્તા અને શક્તિપણ વચ્ચેની આ અસમાનતા આપણાં બંધોએ સામાજિક દુઃખદોનું મુળ બની રહી છે. દેવોને પણ દુલ્ભ એવું જ્ઞાન વિરામને આપણને આપ્યું છે પણ નિશાબે જતાં અંધજન

હોકરોઓ જેવો આપણે તેનો ઉપયોગ કરી રહ્યા છીએ.

સત્તા અને ડહાપણ વચ્ચે રહેલી એ જગ્યા પર અસમાનતાએ ઉભી કરેલ અનેક વિચિત્રતાઓ વચ્ચે આપણે જીવી રહ્યા છીએ. છતાં એ વિચિત્રતાઓ કુદરતી છે કે અનિવાર્ય છે એમ માનવાને આપણું મન કબુલ થાય છે? પૃથ્વી પર હરતી ધરાવતા દરેક માનવીને બરાબર સંતોષી શકે એવો જીવનની જરૂરીઆતોનો અખૂટ ભંડાર આપણી પાસે પડે છે છતાં કરોડો માણસો ભૂખે મરે છે; એ વિચિત્રતાનો સીધો અર્થ એટલો જ છે કે વિરામને આપેલાં જ્ઞાનની મદદથી જે પરતુઓ આપણે વિપુલપણે ઉત્પન્ન કરી શકીએ છીએ તેની વહેંચણી કરતાં આપણને આપડતું ટપી. હવે જો સુધ્ધ થશે તો આપણી આખીએ સંસ્કૃતિનો વિનાશ થશે એવો ભય આજે ઉત્પન્ન થયો છે. એ ભયનું કારણ પણ દેખીતું છે: વિરામને આપણા હાથમાં વિનાશની અપૂર્વ સામગ્રી રજુ કરી છે અને તેનો ઉપયોગ કરવામાં જંગલી મનુષ્યની આંધળાં ક્રાંતાબોરી અને બાળકની તોફાની જ્ઞાતિનું પ્રદર્શન આપણે કરી રહ્યા છીએ.

...યંત્રોની ઉત્પાદકશક્તિ જેમ જેમ વધતી જાય છે: તેમ: તેમ સાડું અને સંસ્કારી જીવન જીવવા માટે આપણને વધારે અને વધારે પુરસદ મળતી જાય છે; છતાં

એ દુરસદ બધાને કેમ પહોંચતી કરવી, સંસ્કારી જીવન કેવી રીતે જીવવું તે આપણને આવડતું નથી. માણસને જ્ઞાન આપવાનાં, ઉગતી પ્રજાનું માનસ ધડાનાં સાધનો આપણી પાસે ખુબજ વધતાં જાય છે છતાં નથી તો આપણને તેનો પુરો લાભ લેતાં આવડતો કે નથી આપણે તે યોગ્ય રીતે લેતા.

સ્વતંત્રતા આજે ખરેખર જોખમમાં આવી પડી છે, કેમકે માણસનું માનસ ધડવાને માટે વિપુલ સાધનો વિજ્ઞાને આપણા હાથમાં મૂક્યાં છે પણ અયોગ્ય અસરોથી પર રહેવાનું તેણે આપણને શીખવ્યું નથી. પરિણામ એ આવ્યું છે કે જાહેર મત ડેળવવાનાં-ચોકમાનસ ધડવાનાં-સાધનો પર જેઓ સત્તા મેળવી લે છે તેમને શિકાર લોકો બની રહે છે.

માણસનાં મગજ પર કાંશુ મેળવવાનાં જે નવાં સાધનો-છાપાંઓ, રેડીઓ, સીનેમા વગેરે-વિજ્ઞાને ઉભાં કર્યાં છે તે સ્વતંત્રતાનાં શત્રુ બનવાની શક્યતા ધરાવે છે. જેવી રીતે વિજ્ઞાનની પ્રગતિએ અસરકારક લશ્કરી સત્તા ઓછા અને, ઓછા હથોથમાં સોંપી દીધી છે અને ટેંકા, બોમ્બ કે કંટાં એરોપ્લેનો અને મશીનગનોની સામે જનતાની ગમે તેપડી મોટી સંખ્યાને પણ નિર્યંક બનાવી દીધી છે તેવીજ રીતે તેણે જે લોકો છાપાંઓ, વાયરલેસ અને સીનેમા પર સત્તા ધરાવે છે તેમના હાથમાં લોકમત ધડવાની અબ્જડ સત્તા આપી દીધી છે.

જ્યારે આ વર્ષના માસ મહિનામાં હિટલરે જર્મનીમાંથી બેકરી હાલવવા માટે ૭૦૦૦૦૦૦૦૦ પાઉંડ જાહેર બાંધકામ પાછળ ખર્ચવાની જાહેરાત કરી ત્યારે

બેકરીની ૧૯૫૦૦ સભાઓમાં તેનું લાખણ સંલગ્નાય એવી વ્યવસ્થા રેડીઓ મારફત કરવામાં આવી હતી. એવી ગણતરી કરવામાં આવે છે એ સભાઓમાં ઓછામાં ઓછા ૩૦૦૦૦૦૦ માણસોએ હિટલરનું લાખણ સાંભળ્યું.

વિચારોની સ્વતંત્રતા સામે આ જે ભય ઉત્પન્ન થયો છે તેની ગંભીરતા વિશે અતિશયોક્તિ કરવાનું અંશકય છે. લોકોનાં મગજમાં ગેરસમજુતી ઉભી કરવાની અપાર શક્તિ એ રીતે આજના સરમુખત્યારોના હાથમાં મૂકાય છે. બધાએ શહેરીઓ એક સરખો જ વિચાર કરે એ સરમુખત્યારોને શાવતી વાત છે. આ કારણથી જ તેઓ એકતાનતા ઉભી કરવાને પ્રયત્ન કરે છે; પણ રાજ્યકર્તાઓ જોમ વિચાર કરતા હોય તેમજ બધા લોકો પણ વિચાર કરતાં થઇ જાય તો તો પછી તેમને ખીલું જોઇએ જ શું? આ કારણથી જ શહેરીઓ રાજ્યનાં પ્રતિબિંબો જ બની રહે એવી જાતનું શિક્ષણ આપવાનું જર્મનીમાં થઇ થઇ ચુક્યું છે.

આ અસરોમાંથી શહેરીઓને કષ્ટ રીતે બચાવવા એ જ આજનો માણ પ્રશ્ન છે. લોકશાસન આજે એવી કક્ષાએ પહોંચ્યું છે કે તેની નીચે જીવનારા માણસો ભુધિપૂર્વક વિચાર કરતાં શીખી જાય તો જ તેનું અસ્તિત્વ ટકી રહેવાને સંભવ છે. નાઝીઓ અને સામ્યવાદીઓ એવી ઉમેદ ધરાવે છે કે લોકોનાં મગજ રાજ્યકર્તાઓની ઇચ્છાનાં પ્રતિબિંબરૂપ જ બનાવી દેવાં જ્યારે લોકશાસનની લાવના એવી છે કે દરેક શહેરી પોતાની મેળેજ વિચાર કરતો થઇ જાય. આ કારણથી જ જ્યારે લોકશાસનના હરિકો-નાઝી કે સામ્યવાદી સરમુખત્યારીઓ-અચારકાચ ઉપરજ સંધળું લક્ષ્ય કેન્દ્રિત કરે છે ત્યારે લોક-

સારાને તે શિક્ષણ ઉપર જ મદદર બાંધેલા રહ્યો. ઉપરાંત 'જે લોકશાસનનો અર્થ' એટલો જ છે કે તેની અંદર શહેરીઓ એવી જાનના છે કે જેઓ મહેર જીવનને લગતાં બધાંએ કામકાજ વિશે પોતાનો સ્વતંત્ર અભિપ્રાય વ્યક્ત કરી શકે છે તે તેણે એક ડગલું આગળ જઈને લોકોને શહેરીપણાંની તાલીમ આપવી જ રહી.

જે શિક્ષણનો આદર્શ શહેરીપણાંની તાલીમ આપવાનો હોય તેણે પોતાનાં કામકામમાં જુગોળ, શહેરી જીવન એટલે કે સ્થાનિક, પ્રાંતીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધિતતાનું જ્ઞાન, સમકાલિન ઇતિહાસ, અને તેનાં બધે ભૂતકાળનો ઇતિહાસ શીખવવાની જ પ્રથા છે—રાજકારણ અને અર્થ-શાસ્ત્રનો સમાવેશ કરવો જોઈએ. અને આ શિક્ષણ માત્ર હાઇ સ્કૂલોમાં અપાય એટલું જ બસ નથી. પ્રાથમિક શાળાઓના ઉપક્ષા વર્ગોમાં પણ એ તાલીમ અપાવી જોઈએ. (પંદર વર્ષની ઉંમર પહેલાં કોઈપણ વિદ્યાર્થી શાળા ન છોડી શકે એવો પ્રબંધ થવો જોઈએ.)

આ ઉપરાંત હું તો એવી સલાહ આપું કે એ શિક્ષણક્રમમાં વર્તમાનપત્રો વાંચવાની કલા, રેડીઓ સાંભળવાની કલા, સભાઓમાં ભાષણો સાંભળવાની કલા, કોર્મપણ વસ્તુને સત્ય તરીકે સ્વીકારી લેતાં પહેલાં તેની સત્યાસત્યતાની જાતબાંધિતી મેળવવાની જ્ઞાતિ, અને સામુહિક લાગણીઓને ઉત્કેરે એવાં ભાષણ કે લખાણોથી ઉત્કેરાઈ ન જવાની શક્તિ વગેરેનો વિદ્યાર્થીઓમાં સંચાર થાય એવી મોઢવણ પણ થવી જોઈએ. કારણકે શહેરીપણાંનાં શિક્ષણનું મુખ્ય કામ માહિતી આપવાનું નથી પણ વિચારશક્તિ સર્જવાનું છે. વિદ્યાર્થીને ઉભાં કરેલાં વિચાર ધડવાનાં સાધનોના

શિકાર તેઓ ન બની જાય પણ પોતાની વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરતાં શીખે એવું કરવામાં આવે તોજ લોકશાસન અને સ્વતંત્રતાના ઉગારાની આશા છે.

લોકોમાં સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ ખીલે એ સરમુખત્યારી માટે વધારેમાં વધારે બળનો વિષય છે ત્યારે એ શક્તિ શહેરીઓમાં જેમ વધારે ખીલે તેમ લોકશાસનનું બાંધવું ઉજળું છે.

પ્રોફેસર જેડનો આ લેખ ધણો જ વિગ્રામગ્રેસ્ત છે. શિક્ષણનાં બધેય વિશે એમણે જે વિચારો દર્શાવ્યા છે તે વિશે કોઈ વધી ઉઠાવી શકે તેમ નથી. જગતમાં સ્થપાએલી સરમુખત્યારીઓએ શિક્ષણ તજીને પ્રચારકામનો જે માગ મહણ કર્યો છે, અને આજનું વિકસેલું વિદ્યાન તેમાં તેમને જે સહાય આપી રહ્યું છે તે માનવતાની સ્વતંત્રતા માટે આપરૂપ છે એ વાત પણ સાચી છે. પરંતુ આજની સમાજવ્યવસ્થા ચોક્કસ રાખીને એ જાતનાં શિક્ષણનો યુગ ચાર કરવાની ભાવના છેક જ ભૂલભરી છે. વર્ગવ્યવસ્થા નાશ કર્યા પછીજ આ જાતનું શિક્ષણ આપવું શક્ય છે અને અનિવાર્ય રીતે જરૂરી છે. અત્યારનું ભામક મંડીવાદી લોકશાસન તો મરેલા પડ્યું છે એટલે તેને હાથે આંધો મૌલિક ફરફાર લગલભગ અશક્ય છે. જ્યારે રાજકીય અને આર્થિક લોકશાસનનો યુગ સર થાય ત્યારેજ તેઓ ધમ્મ છે તેમ થઈ શકે તેમ છે. એ ક્યાં વિના આવી ભાવના રેલુ કરવી એ ધોડાની આગળ ગાડી મૂકવા જેવું છે.—તંત્રી.

હાસ્ય પરથી ચારિત્ર પરીક્ષા.

આજે માનવતાના જ્ઞાનનો પ્રદેશ એટલો બધો વિશાળ બની ગયો છે કે બધી બાબતોનું જ્ઞાન મેળવી લેવાનું કોઈએક વ્યક્તિને માટે શક્ય રહ્યું નથી. એટલે દરેક માણસ જ્ઞાન કે વિજ્ઞાનના કોઈ એક શાખામાં નિષ્ણાત બનવાને પ્રયત્ન કરે છે. અને હુનીઆની બીજી બાબતોનું કામચલાઉ જ્ઞાન ધરાવી એક બાબતમાં નિષ્ણાત બનવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે એજ વ્યક્તિ તેમજ સમાજ બંનેની દ્રષ્ટિએ ઇચ્છવાયેાગ્ય છે. આજે જે જે વિષયોમાં નિષ્ણાતતા ધરાવવાનો દાવો કરવામાં આવે છે તેની એક યાદી તૈયાર કરવામાં આવે તો તેમાં કેટલીક વિસ્મયજનક વિચિત્રતાઓ નજરે ચડ્યા વિના રહે નહિ. એવી એક વિચિત્રતા ન્યુયોર્કની ઇંધાકા ફોલિજના એક પ્રોફેસર છ. સી. વિલિયમ્સે સાધી છે. પ્રો. વિલિયમ્સે માણસનું ચારિત્ર જાણવાના આશયથી નજર અને બગાસાંને અભ્યાસ કર્યો છે અને હવે તેમણે પોતાનું ધ્યાન હાસ્ય તરફ દોરવું છે. તેઓ એમ જણાવે છે કે માણસનું સાચું ચારિત્ર જાણી લેવા માટે હાસ્ય એક અદ્વિતીય સાધન છે. એ સબંધી એમના વિચારો આ રહ્યા:

ધૃણાખરા માણસો એમ માને છે હાસ્ય એટલે 'હા' સ્વરની પુનરુક્તિજ.

પણ એ વાત ખોટી છે. દરેક માણસ હસતી વખતે એ સ્વરનો એક જૂદો પ્રકારજ રજુ કરતો હોય છે. દાખલા તરીકે-

માણસ જ્યારે "હૂ હૂ" કરીને હસતો હોય છે ત્યારે તે ધણુંખરું કોં ચક્કમ અને કાં બહુ ઝેરી સ્વભાવનો હોય છે.

જ્યારે "હા હા" એવા પહોળા ઉચ્ચારો કરીને તે હસે છે ત્યારે તે નિખાલસ દીવનો તન્દુરસ્ત માણસ હોય છે.

જે માણસ "હા હા" કરીને ઉંચે અવાજે હસતો હોય તેનું મગજ શૂન્ય છે એમ સમજવું.

"હી હી" કરીને હસનાર સ્ત્રી-પુરુષો ગાયકાં સ્વભાવનાં અને અક્કય વગરનાં હોય છે.

"હે હે" કરીને હસનાર માણસો કટાક્ષ કરવાના સ્વભાવવાળાં હોય છે.

"હે હે" કરીને હસનાર માણસોને હસવા પર તિરસ્કાર હોય છે.

"હિ હિ" એવા હુંકા અવાજ કરીને હસનાર માણસો વૃદ્ધ ઉમરનાં, સુકાઇ ગયેલાં અને જડ બની ગયેલ પેટના સ્નાયુઓવાળાં હોય છે.

"હા હા" કરીને હસનારાં માણસો ગાડાં, અને શરાબ અને ખાણાંનાં ખુબજ શોખીન હોય છે.

"હુ હુ" કરતો હસવાનો અવાજ ચાપચીપીઆ અને ફિશનવાળાં લોકોમાંજ સંભળાશે.

"હં હં" કરીને હસનાર માણસો તન્દુરસ્ત અને ખુબ હસવાની શક્તિવાળાં હોય

છે; ખીજની લાગણીઓ ન દુખવવા માટે તેઓ પોતાનું હસવું ખાળવાને પ્રયત્ન કરતાં હોય છે.

“હો, હો” કરીને હસવું એ હાસ્યનો સારામાં સારો પ્રકાર છે. તન્દુરસ્ત અને મુક્ત દીલનું એ હાસ્ય છે. અને સુખી, સારૂ દીવનાં સ્ત્રી-પુરુષો જ એ પ્રકારે હસી શકે છે.

ગ્રીક વિલિયમ્સ એવા નિર્ણય પર આવે છે કે હસવું એ તન્દુરસ્તી મેળવવાનો સારામાં સારો ઉપાય છે. તે કહે છે કે દરેક માણસે એ સૂચ યાદ રાખવા જેવું છે કે “દિવસમાં એક વખત પછી મોકળે દીલે હસી શકાય તો ડોક્ટર સો ગાઉ દૂર રહે.” શારીરિક દ્રષ્ટિબિન્દુથી જોતાં હાસ્ય આમોઝજવાસની ક્રિયાને

વ્યવહાર બનાવે છે અને એ રીતે શરીરમાં વધારે પ્રમાણમાં પ્રાણવાયુનો સંચાર થાય છે. ઉપરાંત આખાં શરીરની નસોને તેથી આરામ મળે છે. જ્યારે સ્નાયુઓ અકડા-એલા હોય ત્યારે હસવાનું અશક્ય બને છે.

ગ્રીકસર વિલિયમ્સની શોધમોળે એમ બતાવ્યું છે કે હસવાની કળા : એકલાં માણસોને જ સાધ્ય છે. જોકે પ્રાણીઓમાં ખાસ કરીને વાંદરાં, કુતરાં, ખીલાડાં અને સિંહ અમુક પ્રમાણમાં હસી શકે છે. માનસશાસ્ત્રીઓ એમ માને છે કે હસવાની શરૂઆત મુળ ખોરાક મળતાં થતા આનંદમાંથી થએલી છે. બાળકની નજીક જ્યારે માતાનું સ્તન-ખોરાકની જગ્યા આવે છે ત્યારે તેનાં મોઢાં પર સ્મિત ફરકે છે. અને માણસને આલ્હાદિત કરનાર તેનું સ્મિત તો તે ખાજીથી જ ફળવે છે.

આ વ તી કા લ ની ક લા.

માલકમ કાઉલ્લી અમેરિકાનો એક નિષ્ણાત કલાવિવેચક છે. એ માણસ સામ્યવાદી નથી; ખરું જોતાં કોઈપણ વાદનાં બાધનમાં જંકડાવાની તે ના પાડે છે. એ કારણસર જ આવતી કાલની કલા સંબંધે તેણે રજૂ કરેલા વિચારો સહુ કોઈને માટે વધારે આદરણીય બને છે. “ધી ન્યુ રીપબ્લીક” અમેરિકાનું બહુ પ્રતિષ્ઠિત પત્ર છે. એ પત્રના ખાસ આમંત્રણથી સમકાલીન અમેરિકન કલાના પ્રવાહો પર એણે ત્રણ વિદ્વાલયા લેખો લખેલા. એ લેખો વાંચ્યા પછી અમેરિકાના કેટલાક

કલાશોખીન માણસોએ એમને કેટલાક પ્રશ્નો પુછેલા. એ પ્રશ્નોના જવાબ રૂપે એમણે એ જ પત્રમાં “આવતી કાલની કલા” એ વિષય પર એક લેખ લખ્યો છે. એ લેખ શુજરાતનાં સાહિત્યકારો અને કલા-રસિકોને પણ રસદાયક થઈ પડશે એમ માનીને તેનો કેટલોક ઉપયોગી ભાગ અહિં ઉતારવામાં આવ્યો છે;

લાનો હેતુ શો ? અથવા તમારા મૂલ્ય કે પ્રમાણ “કલાની ખાતર કલા” એવા કલાધર્મ જોતો કયા પછી કોઈ વસ્તુની ખાતર કલા રહેશે ? આ જાતનો સવાલ મને અનેક માણસો પુછે છે.

એ લોકને મારો જવાબ છે: કહાતું
પ્રથમનું શું તે તો હું જાણતો નથી.
“માણસના ખરખરડા સ્વભાવને સુવાળો
કરવો” “તેના વિષમ અનુભવમાં સમતા
પ્રેરવી,” “માણસ માટે વિશ્રાંતિનું ધામ
રમવું;” “એ ઘડી આનંદ આપવો,”
“જગતની વસંતી વાસ્તવિકતામાંથી તેને
છટકી જવાની સગવડ આપવી,” “અંત-
રનાં આંદોલનોને મૂર્ત સ્વરૂપ આપવું”
અથવા “માણસને સ્નેહભરી રીતે નીતિને-
કલ્યાણને માર્ગે વાળવો” આ બધા આજ-
સુધી કલાના હેતુઓ મનાતા આવ્યા છે.
હું એમ માનું છું કે પ્રસંગ પરત્વે
આમાંનો કોઈપણ એક અથવા એકસામટા
બધાએ કલાના હેતુઓ બની શકે. એક
વસ્તુ હું તો ચોક્કસપણે માનું છું; અને
તે એ કે જ્યારે જ્યારે કલાને આમાંની
એકપણ હેતુપદ્ધતિમાં પુરવાનો પ્રયાસ
થયો છે ત્યારે ત્યારે કહાતું ક્ષેત્ર મર્યાદિત,
સાકડું અને નિઃસત્વ બન્યા વિના રહ્યું
નથી-પછી એ વ્યાખ્યા બાંધનાર પ્લેટો,
એરીસ્ટોટલ, કેન્ટ, શેપન હોર, મેલામી,
પ્લેમિંગ્ટોન (સામ્યવાદી તત્ત્વવેત્તા) કે રશી-
અન એસોસીએશન ઓફ પ્રોલીટેરીઅન
રાઈટ્સ (શ્રમજીવીવાદી કક્ષાકારોની રશી-
અન મંડળી) હોય. કલાને કોઈપણ એક
હેતુ કે કાયપદ્ધતિમાં બાંધી અને અમુક
કાય કરાવવામાં આવે તેના કરતાં કલા
વધારે જીવન તત્વભરી છે. એટલે “કલાની
ખાતર કલા”નું વૃત્ત જ્યારે અદ્યતન ચાલ
ત્યારે બીજી કોઈ વ્યાખ્યા તેનું સ્થાન
પર્યાવી ન પાડે એટલી વાતની જ સંલોચ
આજે રાખવી રહી.

અને છતાં કલાના એક હેતુ પર ભાર
મૂકવાની લાલચને હું પોતે અજાણી નથી
કરી શકતો. એ હેતુ માણસમાં વધારે
માનવતા પ્રેરવાનો હું એમ માનું છું કે

કલાનાં બધાંએ સારાં સર્જનોનો એ
એક જ પ્રધાન હેતુ હોય છે. બધાંએ
આપણને એક જ વસ્તુ શીખવે છે કે
જીવન આપણે જે પ્રકારે જીવીએ છીએ-
જાણીએ છીએ તેના કરતાં તે વધારે
વિશાળ છે એટલે કે સર્જક કલ્પનાએ
ખડું કરેલું જીવન વધારે રસમય, વધારે
વૈવિધ્યવાળું, વધારે હેતુપૂર્ણ, વધારે
કરુણા કે હાસ્યજનક, વધારે પ્રસંગો
કે અયગૌરવ ભર્યું અને છતાં વધારે
સુસંવાદી હોય છે. કેટલીક વખત વાસ્ત-
વિક જીવન અને કલાએ સર્જેલાં એ
જીવન વચ્ચેની બીપણ વિષમતાથી નિરાશ
બની જઈને કલાકારે રચેલી સ્વપ્નની ભૂમીમાં
નાસી છુટવાને આપણે પ્રયત્ન કરીએ છીએ.
આપણે માનીએ છીએ કે એ કલાકારની
કુનીઆ છે પણ વાસ્તવિક રીતે તેમ હોતું
નથી. કેટલીક વખત એક કલાકૃતિ પર
આપણે આભારની લાગણી સહીત આનંદ
સમાધિ અનુભવી લઈએ છીએ અને એ
રીતે જીવનના ધા ભૂલવાનો પ્રયત્ન કરીએ
છીએ. કેટલીક વખત કલાકારના અનુભ-
વની દ્રષ્ટિએ આપણા જીવનના અનુભવોની
ફરીથી મૂલ્ય આંકણી કરવાને પ્રયત્ન
કરીએ છીએ. એ નવાં મૂલ્યની દ્રષ્ટિએ
આપણને આપણું જીવન વધારે કાવ્યમય,
અમરકારપૂર્ણ, વધારે રહસ્યમય-દુઃખમાં
વધારે માનવતાભર્યું લાગે છે. કલાકૃતિ
પ્રત્યે માનવીના આ પ્રત્યાધાતે પોતે જ
કલાની વ્યાખ્યાઓ પુરી પાડી રહે છે.

જીવનને વધારે માનવતાભર્યું બનાવવું
એનો અર્થ એટલો જ છે કે માણસનાં
નિત્યનાં અનુભવમાં અચંચતાં માણસો,
પદ્મચો, વગેરેની માનવલાગણીની દ્રષ્ટિએ
કોમલ. આંકવી. માણસની સાથે તેનો
અંગત પરિચય કરાવી તેમને એક બીજા

સાથે સુમેળ બનાવવાં. વ્યક્તિનાં માનસમાં રટણ કરી રહે એવી સંસારી સ્વરૂપ પરતુને આપી દેવું એ કક્ષાતું કામ છે. જગત, વ્યક્તિઓ, દ્રષ્ટિબિન્દુઓ વગેરેમાં ત્રયમ પરિવર્તન થતું રહે છે એટલે દરેક યુગના કક્ષાકારોએ એ ફરજ કરી કરીને જાળવવાની રહે છે.

આજના જમાનામાં રાજકીય પ્રશ્નો તો ગલે અને પગલે આવીને ઉભા જ રહે છે. અને યુગ પરિવર્તિત બેતાં એમ યાવ એ ચોખ્ખા છે. એટલે ધણાએ માણસો મને પુછે છે: વર્ગવ્યવસ્થા, કક્ષાકારની વર્તણૂક શી હોઈ શકે ?

મારો આદર્શ જ જવાબ છે:

કક્ષાકારને વર્ગવ્યવસ્થામાં ભાગ લેવાનો આગ્રહ કરવો અથવા તે સ્વેચ્છાએ ભાગ લેતો હોય તો તેમ કરવા સામે તેને એત-વણી આપવી એ બન્ને નકામાં છે. દરેક કક્ષાકાર જાણે કે અન્યથે વર્ગવ્યવસ્થામાં ભાગ લે જ છે કારણ કે તેઓ પ્રથમ માણસ છે અને પછી જ કાંઈ, લેખક, ચિત્રકાર કે શીદી છે. એ લોકોના સ્વાર્થો સમાજન્યવસ્થા સાથે જોતજોત મુએલા છે એટલે સમાજમાં આજે જે વિચલ યાત્રી રહ્યા છે તેમાંથી બહાર તે એક જ સરતે રહી શકે-પોતે આંધળો અને જડ બનીને. અને તે છતાં જ્યારે તે સચેત અને ત્યારે તેને ખ્યાલ આવ્યા વિના ન જ રહે કે પોતાની જાણ વિના પણ તે જેમાંથી એક પક્ષમાં દોરવાઈ ગયેલ છે; અને તે પણ કદાચ એવા પક્ષમાં કે જેમાં દોરાવાનું તેણે ઇચ્છાકર પસંદ ન જ કર્યું હોત.

બીજે એક આલુ પ્રશ્ન એ છે કે જે વર્ગવ્યવસ્થામાં અનિવાર્ય રીતે માણસને-

કક્ષાકાર-ને એક યા બીજા પક્ષમાં ધકકે-લતો જ હોય તો કથો પક્ષ તેણે પસંદ કરવો જોઈએ ?

હું એવી આશા રાખું છું અને મને પુરતો વિશ્વાસ છે કે ધણાખરા કક્ષાકારો ત્રમછીઓતો જ પક્ષ પસંદ કરશે. અને એમ કરશે તો જ તેઓ વધારે સારા કક્ષાકારો બની શકશે એવા મારો વિશ્વાસ છે. બીજી બાજુ હું એ પણ ખરાખર પીછાણી શકું છું કે ધણા કક્ષાકારોને મટે અત્યારે સત્તા ધરાવનાર વર્ગનો પક્ષ ન લેવાતું બહુ આકર્ષક યદ્યપિ.

કારણ કે એ જ પક્ષ પર એની જૂની મેટ્રીઓ, અને બાળપણની સ્મરણો ખડકા-એલાં હોય છે. જે સંસ્થાઓ-જાપાઓ, રંગભૂમિ, સીનેમા, રેડીઓ-તેમની પચાહત ભૂમિમાં વેપાર, શાળાઓ, યુનિવર્સિટીઓ, લશ્કર, ધર્મસંસ્થાઓ અને રાજ્ય-મે બધાં એ જ પક્ષમાં છે. જૂના જમાનાઓએ સંગ્રહી સંસ્કૃતિનો ખડો એ વારસો એ જ પક્ષને વર્ણો દેખાય છે અને લાખો વખતથી સત્તા ભોગવવાને પરિણામે કળ્યાએલાં સુવાળાપણું અને સહિષ્ણુતા પણ એ જ પક્ષમાં દેખા દે છે. બીજી બાજુ જેમણે ચોસર કે શેક્સપીયરનું કદિ નામ પણ ન સાંભળ્યું હોય, ખાવામાં અને પોષાકમાં જેઓ સુધડતા કે રસતૃત્તિનો જરાએ પરિચય ન આપતાં હોય એવાં સામાન્ય માણસો હોય છે. એ લોકોમાં ન મળે સરસ રીતભાત, કે ન મળે ફરજનું કૈ: બીજી વિશેષતાનો ભેદભાવ. જેમ જીવનની લડતમાં તેઓ રસીઆમાં ફાળી ગયા છે તેમ અહિં પણ ફાળી ગયા તો તેની પછવાડે ભૂખમરો, કાર્યક્ષમતાનો અભાવ, કડકાઈ, સંકુચિતતા, અતુન, ગંદી દેવો અને પાપ આવરણોનાં થોડાં વર્ણો પણ જરૂર આવ-

વાનાં. સત્તામાં આવવાને મથતા દરેક પક્ષનું એ લક્ષણ છે. છતાં એ વર્ગ માનવતાને જે કંઈ આપવાની આશા આપી રહેલ છે એટલું જ મૂડીવાદીઓ આપી શકે તેમ નથી. મૂડીવાદીઓ પાસે કલાકૃતિઓની કદર કરવાને માટે આપવાની માનવસંજ્ઞા અતિ અદૃષ્ટ છે—માત્ર સંજ્ઞામાં જ નહિ પણ કદર કરવાની શક્તિમાં પણ. મૂડીવાદની જે પુસ્તકો કે ચિત્રો ખરીદી શકે કે નાટકો કે સંગીતના જાહેરાતોમાં હાજરી આપી શકે એવા માણસોની સંજ્ઞા ધણી નાની હોય છે. અને એવી રીતે હાજરી આપનારાંઓમાંથી પણ ધણાં તો જોવા કે સાંભળવા આવતાં જ નથી હોતાં, પરંતુ અમુક ચીએટરમાં પોતે હાજર હતાં, અમુક પુસ્તક કે ચિત્ર વિશે પોતે વાત કરતાં હોય એ બીજા સાંભળે એ ઇચ્છાથી જ એ કલાકૃતિઓને તેઓ આશ્રય આપે છે. જે મૂડીવાદી વર્ગમાં જે સુવાળાપણું, ધરમતવાદીતા, સહિષ્ણુતા વગેરે દેખાય છે એ તો એની સમૃદ્ધિના જમાનાના ઝાલુગારો માત્ર છે; જ્યારે ભય આવી પડે ત્યારે તો નાગી પાશવતાનો પરિચય આપ્યા વિના તેઓ ન જ રહે. આજે તે વ્યક્તિની સ્વતંત્રતાને નામે સમ આપ્યું છે પણ જ્યારે કોંકડીનો વખત આવે ત્યારે રાજ્યની ઇચ્છા સામે બીનશરતે નમી જવાને ફરમાવ્યા વિના તે ન જ રહે અને આજે તેઓ જે વિદ્યાર્થીની વાતો કરે છે તેને બદલે બલિ, ધર્મ, યુદ્ધ અને તકદીરની વાતો તેઓ કર્યા વિના ન જ રહે. અને અંતમાં એ વર્ગ આખી સંસ્કૃતિનો નાશ કરવાની આગાહિ પણ આપી રહ્યો છે કેમકે તેના જે અનિવાર્ય અને ઉપાય રહિત આંતરિક વિરોધો છે તે મહાયુદ્ધ જંગાવે ત્યારે માત્ર પુસ્તકો કે ચિત્રો જ

નહિ પણ સંગ્રહસ્થાનો, વિશ્વવિદ્યાલયો, પુસ્તકાલયો, નાટકશાળાઓ, અને એ બધાંને સજીવ રાખનાં દ્રવ્યનો પણ નોંશ કર્યા વિના તે નહિ જ રહે.

આજની નફાપદ્ધતિ નીચે રાજ્ય ફરી રહેલ વર્ગ કલાકારની સામે આ ભાવિ લટકાવી રહ્યો છે. જ્યારે ખીજા બાજુ કારખાનાનાં કાંમદારો, ગરીબ ખેડુતો અને બેકારો—એ લોકો જે આખી શકશે એવી ધારણા રખાય છે તેના કરતાં વધારે આપવાની શક્તિ તેમનામાં છે. પહેલાં તો જે એકાંતિકપણાંની અને અસામાન્યતાની લાગણી છેલાં બમ્બો વર્ષથી કલાકારોને ગુંગળાવી રહી છે તેનો તેઓ નાશ કરશે. કલાકાર લાગણી અને ભાવનાનું પ્રાણી છે એટલે ઉપર જાણવેલી લાગણીઓએ તેઓમાંના ધણાને આપઘાત કર્યો છે અથવા દિવાનાશાળામાં મોકલાવ્યો છે. તેના બદલામાં એ શ્રમજીવીઓ કલાકારોને બીરાદરીની ભાવના અને વ્યક્તિથી પર એવાં ભવ્ય ઐતિહાસિક કાવ્યમાં સમાન ભાગીદારી ધારણ કરવાની લાગણી આપી શકશે. તેઓ તેમને કલાના આશ્રયસ્થાનો અને કદરદારો પણ મોટી સંજ્ઞામાં આપી શકશે. અલબત્ત કલાનાં સૂક્ષ્મ તત્વો અથવા સર્જનની સૂક્ષ્મ મોહકતાની કદર કરવાને સરખાતમાં તેઓ જેવાંએકા નહિ હોય એ ચોક્કસ—એ તો પાછળથી જરૂર આવવાનું પણ સહૃદય અને કેવળ લાગણીનાં ચરમાંથી કેન્દ્ર તરફ જોનાર મહાન માનવ સમુદાય કલાનો આશ્રયક્ષતા બનશે. નવાં વર્ગનાં ઉલ્લાસતાં જીવનતત્વો ઉલ્લાસથી કલાને તેઓ રસી લેશે.

એ ઉપરાંત કલાકારને એ બીજું પણ કંઈક આપી શકશે. જગતના દલીતોની વેદના અને અથડામણોથી એ વાકેફગાર

બનશે એટલે પોતાના વિચારો, ભાવનાઓ વગેરેની માંડણી કરવાની મુંઝર, પચાહ-ભૂમિ એમને મળી જશે. મકાનના પછ-વાડેના લાગમાં ઉભી રહીને જે જીઓ પોતાના ધણીઓની નોકરી અને ચોખા કે ઘઉંના ભાવોની વાતો કરતી હોય, 'આજુના' 'કોઠામાં કોઇ' નાનો વેપારી દિવાળું કાઢે; આજુની ખોલીમાં કાંઈ ગરીબ ગ્રેમી છાકરાછાકરી જીવનની સમ-વડોને અભાવે પરણવાનું માંડી વાળે, કાંઈ બીજો જીરો મૂકેલ ઘરેણાં છોડાવવાને સમય ન હોય, કાંઈ ઉચોગપતિ થોડા જ વખતમાં ધનકુમેર બેતી જાય, એ બધા જનુવો ઇતિહાસે પાડેલી ભાત પર જ બનતા કલાકારને દેખાશે અને એ દેખા-વમાં કંઈ ઉચ્ચ રહી હશે તો રોષેદનમાં જગેશ એકાદ બળવો કે ચીનના કાંઈ અંધાર, ખુણામાં ચાલતી લગ્નના સમા-ચાર તેના પર વેધક અજવાળાં પાડશે. અમુક યુગમાં અમુક મૂલ્યો ઉપજે છે; એ યુગ મરી જાય છે પણ મૂલ્યો અમર છે; જીવન સંગ્રામ ખેડનારાં માણસનાં જીવ-નમાં પાપ અને પૂણ્ય-સાર અને ખરાબ-તો આતંત્રીય થએલાં છે. થોડાં વર્ષો પૂર્વે 'નેમેક્સ વુડ કહે લખેલું' : " ઇંગ્લાંડે કે અનિંગ્લાંડે માનવતાનાં અંતરા-ત્માનાં ઉંડાણુ આપણે માપી લીધાં છે; આપણે જોયું છે કે માણસનો આત્મા ધણી સામાન્ય છે તેમની લાગણીઓ ધણી શુદ્ધ અને હસમી છે." અથવા તો એમ કહેવું કે બબ્બ કાર-

ણની લાગણી માનવતામાંથી કાયમને માટે ઓસરી ગઈ છે એ આજે શક્ય નથી. આજે ચીનની શેરીઓમાં મરતાં માણસોના જીવનમાં ભારોભાર કરણ-દાગ-દગ્દી-ભરી છે. આજે જર્મનીનાં કંદખા-નાંઓમાં જે માણસો જીવન અને મરણુ વચ્ચે કોઈ ખાપ છે તેમનાં જીવન કર-ણની બબ્બ મૂર્તિઓ સમાં છે કેમકે જે આદર્શની ખાતર તેઓ આજે આત્મ-સમર્પણ કરી રહ્યા છે તે તેમનાં સામાન્ય જીવનને અસામાન્ય બનાવે છે, એ માટીનાં પુતળાંઓમાંથી મહાપુરુષો સર્જે છે; એ આદર્શ લક્ષિત એમનાં જીવનને મહત્તા અને અર્થગૌરવથી અપૂર્વ બનાવે છે. આજથી થોડાં વર્ષોની વાત પર કલાકારો એમ માનવા લાગ્યા હતા કે અંત-રનાં ભાતીગળ જીવનની અપેક્ષાએ બાહ-જીવન રંગ વિનાનું-નિસત્વ અને નિરસ બની ગયું છે; આજે તો એ આંતરિક જીવન તેની અકાંતિકતા-isolation-ને લીધે નિરસ બની ગયું છે; આજે-તો બાહજીવન જ ભાતીગળ-colourful-અને સત્વશુરું બન્યું છે અને કથામાં ઉતરવા માટે કલાકારની કંદખાને ખારણુ એ ટકોરા મારી રહ્યું છે. બધી જગ્યાએ વિષય; કલાકારની રાહ જોતા પડ્યા છે. જે કલાકારો પોતાના યુગને ઓળખી જાય, જે તેઓ જીવન સંગ્રામમાંથી જીવના બહાર નીકળે અને જે તેઓ પોતાની દ્રષ્ટિને નિમજ્જી રાખી શકે તો કલાકારોને સ્વલ્પ યુગ તો હવે ચાલ્યો આવે છે.

“ગાંધીજીના સમાજવાદ”

હું થોડા જ દિવસ પહેલાં આ પત્રના વાંચકોને મેં એવી ચેતવણી આપી હતી કે ‘ગાંધીજીના સમાજવાદથી ચેતતા રહેજો.’ આજે એ ચેતવણી ફરીથી આપવાનો પ્રસંગ ઉભો થયો છે. જે થોડા ગાંધીજીનાં વિચાર, વાણી અને વર્તનને લાંબા વખતથી અંધાર નિગમતા આવ્યા હશે તેઓ જાણી શક્યા હશે કે ગાંધીજીની કેટલીક દેખાડો અસંગતતાએને જોડતી એક જીણી દોરી હોય જ છે એ જીણી દોરી “હિન્દ સ્વરાજ”ના વખતથી એમણે પોતાનાં મનમાં દોરી રાખેલી ‘રામરાજ્ય’ની એક તરંગી રાજકીય કલ્પના. આ કલ્પનાના પગ જમીન ઉપર નથી અને માથું આકાશમાં નથી. ત્રિશંકુની માફક તે હવામાં અધર લટકતી રહે છે. જ્યારે જ્યારે તેની અમુક નામ સામે ભારી બીરોધ ઉઠે છે ત્યારે તેઓ તેનું નામ ફેરવી નાખે એ વાસ્તવમાં ગાંધીજીની એવી લાવના હોય એમ જણાય છે કે ખ્રીડીશ શાહીવાદની છત્રછાંયા નીચે સાંસ્કૃતિક સ્વરાજ મળી ગયું એટલે પછી એમની સંપૂર્ણ રચના ત્રણ પદો હીંદી સમાજવાદ” આપોઆપ ઝાંખી જશે. પંદર પંદર વર્ષ લગી નિરંતર લાપજોધરે રાખ્યા છતાં તેઓ કાળનો હૃદય-પટ્ટો કરાવી શક્યા નથી. શાહી સત્તા, દેશી રાજ્યો, હીંદી મુદી મંદીઓ, મીલ માલેકો (ગાંધીજીના માનીતા અમદાવાદી મીલમાલેકો સુધ્ધા) જમીનદારો એ કાળનો રતીભાર હૃદયપટ્ટો કરાવવામાં પણ તેઓ અત્યાર સુધી તો સફળ થયાં નથી, અને હવે જ્યાં હૃદયપટ્ટો કરાવવાની પહેલાં જરૂર નહોતી, જે હૃદયપટ્ટાના અખતરો આદરવાનું ગાંધીજીનું એક માત્ર સાધન હતું એ મંત્રેસની એકથી વધુ સંસ્થાઓમાં હૃદયપટ્ટો કરાવવાની જરૂર ઉપરિચિત થઈ છે, અને એ કાચ સાધવામાં પણ ખંગાળ, અલ્હાબાઃ વગેરે અનેક જગ્યાએ તેઓ દયાજનક રીતે નોબંધ નીવડ્યા છે સામાન્ય રીતે વ્યક્તિ કે વ્યક્તિગત સંસ્થાનો ઉલ્લેખ કરવાની મને આદત નથી, પરંતુ આ પ્રસંગે એ અનિવાર્ય હોવાથી મારે એ પણ જણાવવું રહ્યું, કે બહારનાં માણ-

સોની વાત બાહ્ય એ મુકીએ તો સત્યાગ્રહ આશ્રમનાં પવિત્ર વાતાવરણમાં અને ગાંધીજીના નિકટનાં સાનિધ્યમાં રહેનાર પેલી નીલા નાગિની અને તેની સાથે પ્રેમલીલામાં સંક્રાંતિલા કેટલાક નામધારી ગાંધીવાતોનો પણ હૃદયપટ્ટો કરાવવામાં ગાંધીજી બહુ સફળ થયા હોય એમ જણાવું નથી. આમ છતાં સામાન્ય હીંદીઓથી માંડીને છેક શાહી સત્તા બધી સદનો હૃદયપટ્ટો કરાવી હીંદમાં “રામરાજ્ય” કે “તળપદે સમાજવાદ” સ્થાપવાની તમન્ના ગાંધીજી છેડી શક્યા નથી. છેલ્લાં પંદર વર્ષના અનુભવે એ સાફ બતાવી આપ્યું છે કે હૃદયપટ્ટાના અખતરો એનો વિસ્તાર જેમ જેમ વધતો ગયો છે તેમ તેમ હૃદયપટ્ટો કરાવવાનાં સ્થાનો પણ વધતાં ગયાં છે, છેલ્લાં વીસ વર્ષો થયાં સ્વરાજ પક્ષ અને સીધી લડત વચ્ચે આખી કોન્ગ્રેસને ઝુલતી રાખી શાહી સત્તાનો હૃદય-પટ્ટો કરાવવાનું અખતરોએનું પરીણામ એ આવ્યું છે કે ગાંધીજી પહેલાંના મવાળા મુત્સદીઓએ માગી બીખીને પણ ને થોડું ઘણું લોકશાસન મેળવ્યું હતું તે વણતી ગયું છે. સરકારનું બેકામ દમન પુરપાટ આગળ વધી રહ્યું છે, હિન્દના ગળામાં એક પછી એક આર્થિક ક્રાંસલાઓ પા-તાજ નામ છે અને હિન્દ પર ક્ષેત્રપત્રના પ્રત્યક્ષાતી સુધારાઓની તકવાર તોળાઈ ચી છે. મુસલમાનોનો હૃદયપટ્ટો કરાવવાના પ્રયોગોનું પરીણામ એ આવ્યું છે કે તેઓ કોન્ગ્રેસથી ખીલાફ થઈ ગયા છે અને દેશનાં સામાન્ય હીંદને કાનિકારક હોય એવાં સાદાંદોડાંઓ શાહી સરકાર સાથે સાધવાની પ્રવૃત્તિમાં સંક્રાંતિ ગયા છે. અને હજુયે રાષ્ટ્રવાદનાં સુસ્ત ધોરણ પરથી રહેજે ચલિત થઈને મુસ્લીમોનાં મન મનાવી તેમનો હૃદયપટ્ટો કરવાનો પ્રયાસ કરવા જતાં પંડીત માલગીઆ અને શ્રી. અણુ જેવા ધર-ખમ હૃદયપટ્ટાવાળા માણસોનો હૃદયપટ્ટો કરાવવાનો પ્રસંગ ઉભો થયો છે. અમદાવાદના મીલમાલેકોનો હૃદયપટ્ટો કરાવવા માટે ગાંધીજીને હવે પોતાની જગ્યાએ કે.કે. બી.બી. ત્રિતિનિધિ નીમવો પડ્યો છે અને બીજા મીલ માલેકોનો હૃદયપટ્ટો કરાવવાના પ્રયા-

સોનું પરીણામ એ આન્યું છે કે મુબાઈની મીલમાલેક એસોસીએશનના માણ પ્રમખ મીં મોદીનો હૃદયપટ્ટો કશવવામાં શેં કેશાવરવાળા પેલા મીં વીલી-યમ કલેર-લીલ સફળ થયા છે આ રીતેકામ અને અખિની માફક હૃદયપટ્ટાનાં રચા-નોએ વીનવણીનાં ઘી જેમ વધુ અને વધુ સીંચાય તેમ હૃદયપટ્ટાનાં વધુ પ્રયોગે મારે તેમની ભુખ ખીલતી જાય છે. છતાં હૃદય-પટ્ટાના સિધ્ધાંતમાં ગાંધીજીની શ્રધ્ધા અવિ અળ છે; છારીયે આલખતો હૃદયપટ્ટો સાધી તે મારફતે “રામરાજ્ય” કે “તત્ત્વ સમા-જવાદ” આણવાની એમની તમન્ના જરાએ એસરતી નથી. એમની એ અચળ જીદનો છે-હો પુરાવો કેટલાક જમીનદારો સાથે એમણે ખેલી વાતચીત મરથી સાંપડી રહે છે. એ વાતચીતમાં ગાંધીજીએ કહેલું,

“આપણે સમાજવાદ અથવા સામ્યવાદ અહીં સા અને મુલીદારો અને કામદારો, જમીનદારો અને કીસાનો વચ્ચે સુસવા-લન સહકારના પાયાપર રચાવો જોઈએ.”

ગાંધીજીની આ વ્યાખ્યામાં સમાજવાદ, નફા અને ભાડાની શાસ્ત્રીય સમજ-ણવું ગંભીર અગ્રાન સમાજોલું છે એ નો દેખીતી વાત છે. આ વીચ્છને લગતો સવિસ્તર ખુલાસો હું આ મતના વાંચકો સમક્ષ ચોડા દીવસો પહેલાંજ કરી ગયો છું, એટલે આજે ફરીથી એજ વીચ્છ હાથ નહીં ધરું. પરંતુ એક ખીજી વાત તરફ વાંચકોનું ધ્યાન હું ઘેરવા માગું છું, અને તે એ કે ‘પુણે સ્વરાજ’ શબ્દના સામાન્ય અર્થને મુશ્કેલીભર્યો બનાવી દીધાં. પછી ગાંધીજી હવે “સમાજવાદ” અને “સામ્યવાદ” શબ્દોની પાછળ પડ્યા છે અને તેમના સામાન્ય અને પ્રસિધ્ધ અર્થને વેડવી નાખવા બનતું કરશે. વાર્તાવિક રીતે ગાંધીજી અને સમાજવાદ વચ્ચે સો ગાંઠવું અંતર છે. મારેજ એમનાં પુણે સ્વરાજ્યની માફક એમનાં સમાજ-વાદથી પણ એતતાં રહેવાની જરૂર છે.

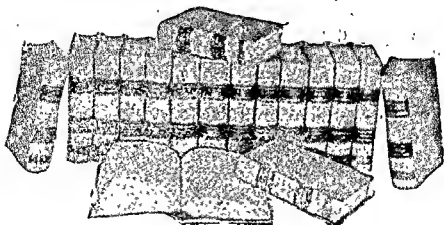
ગાંધીજી સમાજવાદથી મોં ગાઠિ કેવી રીતે દુર છે એ જોમતી જમીનદારો સાથેની આ વાતચીત પરથી ખારખી સંકલ્ય તેમ છે. ગાંધીજીએ કહ્યું હતું કે “મારું રામરાજ્યનું જે સ્વરૂપ છે

તેમાં રાજાઓ તેમજ રાંડા બનેલા હોડાની પુરતી જાગવણી થાય છે. ખીજ એક જગ્યાએ તેઓએ એમ કહ્યું છે કે મીલમાલેકોએ એમ સમજવું જોઈએ કે તેઓ એકલા જ મીલોના માલિક નથી પણ કામદારોનો મણ તેમાં સમાન હીરમે છે. જમીનદારોની આબતમાં તેમણે એમ કહ્યું હતું કે જમીનદારોએ એમ સમ-જવું જોઈએ કે જમીન ઉપર જેમ તેમનો તેમ કિસાનોનો પણ હક્ક છે. આ બે વસ્તુઓનો મેજ મળતો નથી. જો રાજા રાજાજ રહેવાનો હોય તો તેના અને બીખારીના સમાન હકકો હોષજ ક્યાંથી ચકો? પરંતુ એ અસાધ્ય વસ્તુ હૃદયપટ્ટાની ગદુહ લાકડી ફેગવીને ગાંધીજી સાધ્ય કરવા માગતા હાય એમ જણાય છે. ખરું જોતાં તો ગાંધીજી અત્યારે હસતી ધરાવતી સમાજ વ્યવસ્થાને જ દેઠા આપે છે બાકીની વાત તરંગ કે સ્વપ્નું જ છે.

અને આ સ્વરૂપને આધારે ગાંધીજી જમીનદારોને ખાત્રી આપે છે કે જ્યારે કોઇ પક્ષ એમની જમીન જખરજસ્તીથી ખાલસા કરવાનો પ્રયાન કરશે ત્યારે તેઓ ગાંધીજીને તેમના (જમીનદારોના) પક્ષમાં લડતા જોશે. પોતાની આ બીવનાઓ સાથે ગાંધીજી પંડીત “જવાદરેનું” નામ જોડીને એ વ્યવહાર રાજકીય નેનાને પંજ નાહક બનામ કરે છે. એટલે પં. જવાદર પોતે જેલમાંથી બહાર આવે ત્યાં મુધી તેમનાં નામનો ગેરઉપયોગ કરવાનું ગાંધીજીએ મુલતવી રાખવું જોઈએ.

આ વસ્તુ એટલુંજ મતાવે છે કે ગાંધીજી જમજીવીઓ વિશ્વધ્વ સ્થાપિત હીતતા સ્વામીઓનો સાથ કરવા છૂછે છે. આ સંબંધમાં કોઇ જમજીવીમાં ન રહે એ છજીવાયોગ્ય છે. સ્થા-પિત હીતવાળાઓની ધરદાપુત્રક અને ગણી છુછીને તરફતરી કરતો હોય એવા મણસ કરતાં તેમના વિરોધીનો દેખાડ કરી જમજીવીઓને જમજીવીમાં નાખનાર મણસ વધારે જોખમદારક છે એ હવે તે સહ કોઇએ સમજી લેવું ધરે છે. ગાંધીજીખતો આ સમાજવાદ જમજીવીઓ અને તેમના તરફ સહાવજીતિ ધરાવ-નારાઓ મારે ભયંકર છે.

સાહિત્ય-સમાલોચના

અરુણુ' અદ્ભુત સ્વપ્ન:-

લેખિકા: સૌ. હંસા મહેતા. ક્રી.
રૂ. ૧-૮-૦. પ્રકાશક: સૌ. હંસા
મહેતા. ખંભાતા હાલ, અદ્દમન્ટ
રોડ, મુંબઈ. ૬

સૌ. હંસા મહેતાએ જે જે દેશોમાં
પ્રવાસ કર્યો છે તેનો સાદી સરળ ભાષામાં
છાકરાઓને પરિચય આપવાના ઉદ્દેશથી
પુસ્તક લખાયું છે. પુસ્તકમાં જાપાન,
અમેરિકા, ઇંગ્લેન્ડ રોમ, ઈજિપ્ત વિશે
જરા વિસ્તારપૂર્વક અને પૃથ્વીના ખીલ
કેટલાક દેશો વિશે ટૂંકી માહિતી આપવાનો
પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. ભાષા સરળ
છે અને વાંચકો સાદાં છતાં સચોટ છે
એટલે નાનાં વિદ્યાર્થીઓને એ વાંચવાં ગમે
તેવાં છે. ફક્ત આ પ્રવાસવર્ણનને
અરુણુ-એક છાકરા-નાં અદ્ભુત સ્વપ્ન
તરીકે જોખાવવાની યોગ્યતા લેખિકાએ
શા માટે વિચારી છે તે સમજી શકાયું
નથી. બાળકોની કલ્પનાને ઉત્તેજિત કરે
એવા ઉપોદ્ધાતનો ખીલો પ્રાથમિક પ્રકાર હાથ
ધરાયો હોત તો નાનાં વાંચકોમાં અસં-

ભવિત આશા સેવવાની વૃત્તિનો સંચાર
કર્તા વિના તેમની પ્રવાસ અભિલાષા જરૂર
જગાવી શકાય હોત. આ સિવાય ખીલ
રીતે જેમને માટે એ પુસ્તક લખાયું છે
તેઓ એ વાંચીને જરૂર આનંદ અને
ઉપયોગી માહિતી મેળવી શકશે એમ
અમારું માનવું છે.

બુદ્ધિપ્રકાશ-(અભિનંદન અંક):-
ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી
પ્રસિદ્ધ યત્તાંભાસિક “બુદ્ધિપ્રકાશ”: તેનો જૂના
માસનો અંક ખાસ અભિનંદન અંક તરીકે
બહાર પાડ્યો છે. એ અંકનું નિર્મિત્ત એ
છે કે આ વર્ષે ગુજરાતના બે અગ્રગણ્ય
સાક્ષરો, શ્રી. નરસિંહરાવ બોળાનાથ દિવે-
ડીઆ અને દિવાન બહાદુર કેશવલાલ
હર્ષદરાય મુવ તેમનાં જીવનનાં પીયોતેરમા
વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે. એ પ્રસંગે એમના
જીવનકાળ દરમ્યાનનાં એમની લાંબા વખ-
તની અનન્ય સાહિત્યભક્તિની કદરદાની
દાખવવા સોસાયટી તરફથી આ અંક
બહાર પાડવામાં આવ્યો છે તે યોગ્ય જ
થયું છે. ભાષા અને કેવળ સાહિત્યની
ભક્તિમાં રચ્યાપચ્યા રહેનારા માણસોનો

યુગ હવે ઓસરેતો જાય છે. સાહિત્ય અને ભાષા પુરતી જ વાત કરીએ તો એ બે સાક્ષરો એટલા અભ્યાસ અને તન્મયતા સાધવાનાર વિદ્વાનો આજના ઉગતા સાહિત્યકારોમાંથી શોધ્યા જડે તેમ નથી. આજના જમાનાને એવી એકાદ સાહિત્યભક્ત અતુલ્ય પણ આવે તેમ નથી. પરંતુ નિઃસ્વાથ સેવાવૃત્તિથી પ્રમંથનાં સંસ્કાર છવનમાં પોતાનો ફાળો આપનાર કોઇપણ માણસની પ્રમંથ એ કદર કરવી જ એકઠું; અને ખાસ કરીને છવનમાં જે ક્ષેત્રમાં એ લોકોએ પોતાની સેવાઓ અર્પણ કરી હોય એ ક્ષેત્રમાં ખાસ રસ લેનારા માણસોએ તો એવી કંરદાની ખાસ ખતાવવી જ જોઇએ, એ ન્યાય એ જે વૃદ્ધ સાક્ષરોનાં છવન અને સાહિત્ય સેવાનો પરિચય આપતા લેખો લખાતીને આ અંક બહાર પાડવા બહુ મુજરાત વર્નાકુલર સોસાયટી અને 'લુકિપ્રકાશના સંચાલકોને પણ અભિનંદન ઘટે. સાહિત્યના ડસીઆઓને આ અંક વાંચી જવાની ભલામણ કરવાની ભાગ્યજી જરૂર રહે.

રસતરંગ :-ત્રેખક-વિષ્ણુ પ્રસાદ ત્ર્યંબકદાય દેશાઈ, બી. એ. એલ. એલ. બી. મુદ્ય રૂ. ૦-૬-૦.

લેખકની ત્રિય સખીને ઉદેશીને લખા-એલાં આઠ દલ કાગ્યોતો આ સંગ્રહ છે. લુલ્લુલ પ્રસંગો અને મનોદશાઓ પરત્વે સ્ત્રી અને પુરુષનાં રસ છવનને અનુલક્ષીને રચાએલાં એ કાગ્યો છે. કાગ્યો સારાં છે.

મજલ પહેલી:-(વસ્ત્રસ્વાલંબની દિશામાં) શ્રી. રામજીભાઈ દંસરાજ એક રાષ્ટ્રપ્રેમી શ્રીમંત માણસ છે. રાષ્ટ્રપ્રેમ અને માનવદયાની લાગણીથી પ્રેરાએલા એ સગજનની એવી ભાવના છે કે આપણા

દેશમાં કપાસ ઉગે છે તો એ કપાસનો સંગ્રહ કરાવી, હાથે પીંજાવી, કંતાવી, વણાવી તેનાં બનેલાં વસ્ત્રો વેચવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવે તો હિન્દનાં ગામ-ડાંનાં લોકોને પોતાને એકતાં વસ્ત્રો મારે ખીજાઓ પર આધાર રાખવા ન પડે. આ ઉદ્દેશને અનુલક્ષીને એમણે કાકીઆવાડમાં પોતાની લક્ષ્મીને ગૃહઉદ્યોગના ધોરીઆઓમાં વહેતી મૂકી છે. પોતાના અને પોતાના ઉત્સાહી સહકાર્યકરોના પ્રયાસોને પરિણામે અને પોતાની લક્ષ્મીની મદદથી એ દિશામાં પોતે કેટલુંક નક્કર કાર્ય સાધી શક્યા છે તે દર્શાવતો ૧૯૩૩ નાં વર્ષનો અહેવાલ એમણે પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. અહેવાલ પર નજર નાખી જતાં જણાય છે કે એમણે ઠીક ઠીક પ્રગતિ સાધી છે. પરંતુ અમને તો આજના પત્રયુગના જમાનામાં ગૃહઉદ્યોગને પગભર કરવાના પ્રયાસો કંરણજનક જ લાગે છે. ગમે તેટલા પ્રયાસો છતાં એ ઉદ્યોગો પગભર અને કાયમી બની શકે એવી સ્થિતિ નથી એમ અને એકસપણે માનીએ છીએ. એટલે શ્રી. રામજીભાઈના આ પ્રયાસોને પોતાનાં નાણાંમિત્રી ગરીબ માણસોને મદદ કરવાના સરસ ઉપાય રૂપે જ અમે અવલોકીએ છીએ. એથી વિશેષ કંઈ જ નહિ, મદીરા, માનીની કે ખીજા કાંઈ એવા હલકટ વ્યવસાયો પાછળ પોતાની ધનસંપત્તિ વેડી નાખનાર માણસોનો આજે આપણે ત્યાં તોરો નથી એટલે તેમની વચ્ચે પોતાનાં ધનતું આવે સારે માગે દાન કરનારા માણસો તરફ માન ઉપજ્યા વિના રહે તેમ નથી. પરંતુ ઇચ્છવા જેવું એટલું જ રહે છે કે આવા ઉચ્ચશક્તિ માણસોનું ધન આવી ઇતિહાસે મારી નાખેલી ઉદ્યોગ-પ્રવૃત્તિ પાછળ વેડકાઈ જવાને બદલે બધી ગરીબીને ઉપાય સાધનારાં રાજકારણનાં

ઉદ્દામ બળોને પીઠબળ આપણા પાછળ
ખર્યાં તો કેવું સારું ?

સ્વીકાર.

કૌસુદી: જુલાઈ અંક. પ્રસ્થાન: નેહ
અંક. શારદા: જુલાઈ અંક. કુમાર: નેહ
અંક પુસ્તકાલય: જુલાઈ અંક. શ્રી.
પુષ્ટિપીયુષ: નેહ અંક. સેવા: ચૈત્ર-વૈશાખ
અંક. કુલછાપ: ચાલુ માસના ચારેય
અંકો. રોશની: ચાલુ માસના ચારેય અંકો
બેઘડી મોજ: ચાલુ માસના ચારેય અંકો.
પ્રતાપ: ચાલુ માસના ચારેય અંકો.
લોકવાણી: પ્રથમ અંક.

કુલવાડી: જુલાઈ અંક-માસિકતું નામ
છેતરનારું છે બાકી અંદર લેખો મળતા
પ્રગતિકારક વિચારોના આવે છે. દિનકર

મહેતાનો "વર્ગહિન સમાજ," શ્રી. ધન-
વંતરાય "ઝોઝાનો "રશિયાની ક્રાંતિ,"
"સ્ત્રી-પુરુષ સંબંધ," "પીછેહઠ શક્ય છે?"
એ રા. પરિમલનો લેખ વગેરે લેખો ખરે-
ખર વાંચવા લાયક છે. અમદાવાદમાંથી
આવે પ્રયાસ શરૂ કરવા બદલ તંત્રીઓ
શ્રી. ચંદ્રવદન શુક્લ અને કાન્તલાલ કાકાને
અભિનંદન ધરે.

ગુજરાત મિત્ર: -૨૯ જુલાઈ અંક

પ્રતાપ: -૨૮ મી જુલાઈ અંક,

બે ઘડી મોજ: -૨૯ મી જુલાઈનો
અંક: એ પત્ર દસ વર્ષની આવરદા પૂરી
કરી અગીઆરમાં વર્ષમાં પ્રવેશ કરતું
હોઈ તે નિમિત્તે આ અંક ખાસ અંક
તરીકે બહાર પાડવામાં આવ્યો છે. અંક
એકંદરે સારો છે.

મહાગુજરાતમાં ઘેર ઘેર વંચાતું માસિક.

જેલે ત્રણ વર્ષ દરમિયાન સુંદર પ્રગતિ કરી છે.
એમાં આવતા લેખો, કાવ્યો, વાર્તાઓ હૃદય-
ગમ્ય હોય છે, સામાજિક સુધારા અને જઠ-
વાદને દફનાવતા લેખોથી ભરપૂર દર મહિને
પુરો ૪૮ પાનાતું વાંચન આપવામાં આવે છે.

ઉપરાંત યુવક જગત, અજ્ઞાનકપ, મારી
નોંધપાથી, તંત્રીની નોંધ વગેરે વિભાગોમાં
દરેક મહિને કંઈક ને કંઈક નવું જ હોય છે
અને તે માસર્યા આહત: થઈ શકાય છે.

આજેજ લખી મોકલો

'યુવક' ઓરીસ બ્રાહ્મણાડી રતનશુવન પોસ્ટર.

B. B. & C, I. R.

તંત્રી:
ચુનીલાલ પુરષોત્તમદાસ શાહ.

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા બે :::

ન વ યુ ગ

સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૪.

વર્ષ ૬ હું :: અંક ૬ ડા.

રાજકીય

પસાર થએલ માસનું રાજકારણ	સંપાદક	૭
સમાજવાદીઓની ઐનિદારીક ફરજ	વિવસ્વત	૧૧
બ્રિટીશ સામ્રાજ્ય અને લોકતંત્ર	૫૭
જનરલ પોન્ટ દિન-અગમ	સચલાઈટ	૪૭
પ્રસુતું વર્ષ ૧૯૩૬	ફેક્ટનારે સચલાઈટ	૨૧

ભાવના-વિચારપદ્ધતિ

મુઁબતા સવાલોનો સરળ ઉત્તર	૭૧
સંચય	૭૬
વીધા વીત્તા	ર. વિ. મહેતા	૮૬

સામાજિક

હિન્દી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હકો	...	રમણીક વી. મહેતા	૨૫
સંતતિનિયમન શા માટે	...	ડો. અમૃતલાલ હ. પટેલ	૫૧
તાકાત અને તંદુરસ્તી	...	ડો. પી. જી. ભટ્ટ	૬૧

હળવું સાહિત્ય

પડગ પાછળ	ત્રિવલ્લભ બક્ષી	૧૭
મુન્દેગાર	સાદીક	૩૫
કે. મનોરમા મહેતા બી. એ.	મધુર	૫૪
કાનામાત્રા વિના	દેવાચંદ્રે લ. કવિ	૩૧

કાવ્ય

શેતરંછ	૫
લાત્ર રંગ	૬

વિશેષતાઓ

સંપાદકની સાથે...	૧
રશીપામાં હવન હળવું બને છે...	૬૫
સાહિત્ય સંમલોચના	૮૫

કુલવાડી

વરોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો માટે મંજુર થયું છે.

નવયુગનું દિશાસૂચક માસિક.

સમાજવાદને સરળ ભાષામાં રજુ કરતું માસિક.

દરેક યુવાને કુલવાડી વાંચવું જ જોઈએ.

૦-૪-૦ આનાની ટીકીટો બીડી નમુનાનો અંક

આજે જ મંગાવો.

આજે જ ગ્રાહક બનો.

લવાજમ.

દિન્દમા ૩-૦-૦

બહાર ૪-૦-૦

{ શિક્ષણ સંખ્યા } ૨-૮-૦
પુસ્તકોનથો }

કુલવાડી કાર્યાલય

સારંગપુર દોલતખાના.

અમદાવાદ.

એક અમુદ્ય તક.

પ્રીન્ટીંગ પ્રેસને લાયક અત્યંત ઉપયોગી મશીનરી
સસ્તા ભાવે કહાડી નાંખવી છે.

૧-કવાડ ડેમી પ્રીન્ટીંગ મશીન-ફલાયરો વગર-મેકર-પેઇન
એન્ડ સન્સ,

૧-ફ્લીંગ મશીન ૩૬"-ઑટોમેટીક સ્લાઇડર પાવરથી ચાલે છે.

૧-ફ્લીંગ મશીન, ૪૦" હાથથી ચાલતું.

૪-પેઇંગ મશીનો, પગથા ચાલતા મેકર્સ-હેરટડ એન્ડ સન્સ, અને
જોન ડીકીનસનની કુ.

વધુ વીગતો માટે તુરંત મળો અથવા લખો-મેનેજર,

હિંદુસ્તાન ન્યુસ પેપર્સ લી.,

૯, બેક હાઉસ લેન, ગેટ, મુંબઈ.

ક્રાન્તિનો સંદેશ

—(૦)—

ક્રાન્તિ ! ક્રાન્તિ ! બે અક્ષરનો એ કયો કાળમૂ ખો શબ્દ છે કે જેનાથી સરકાર, રાજાઓ, જમીનદારો, મુડીદારો અને હિંદના બધાએ 'સંસ્થાપિત' સમજનો ભડકી ઉઠે છે ? વિદ્યા અને લક્ષ્મીનાં સર્વ સાધનોના સ્વામીઓનાં કાળમૂ ક'ળવનારો એ શબ્દ ક્યાંથી ઉતરી આવ્યો ? શા માટે એ હમણાં આટલો બધો સંભળાવા લાગ્યો છે ? કાણે એ કારમા બે અક્ષરોને જન્મ આપ્યો ?

ધસમસતી રેલ્વેએ, ફરીઆ ડોળાળતી સ્ટીમરોએ, પવનવેગી મોટરોએ શુંગરવ ફરતા તારોએ, આકાશમાં અવાજનાં મોળાં ઓડતા રેડીઓએ, આંખને આંજતી વીજળીએ પોકાર પાડ્યો, 'પ્રગતિ.'

સત્તાધિશોએ સાદ પાડ્યો રૂક જવવઃ લક્ષ્મીનંદનોએ લેખું માંડ્યું ચાલે છે તેમ ચાલવા ને; વિદ્યાવિસારદેએ વાણી દેંકી અરેતે કદમ ! અને—

ધખધખતી ભૂખી ધરતીએ લૂ દેંકી, અળખામણાં કારખાનાંઓએ ધુમાડનો ગોટ દેંકી, આઃસંના અવધૂતોનાં એધાણે શબ્દ રચ્યો—ક્રાન્તિ અમર્યવિઓનાં હડગોએ ધખકવા માંડ્યું, ક્રાન્તિ, ક્રાન્તિ, ક્રાન્તિ.....

સમાજદર્શી વિરાટ પુરંપતી નાડીના એ ધખકારા આજે વેગવન્તા, શબ્દવન્તા બન્યા છે. ક્રાન્તિના એ ધખકારા માટે જવાબદાર સહુ ઠાપ છે—તેથીજ કોઇએ નથી.

પરંતુ સવાલ એ છે કે જીવનના એ ધખકારા સાંભળી તમે રાખો છે કે ભયથી કંપી ઉઠો છો ?

સમય-પુરંપતી નાડીનો ધખકારો એટલે કાળનો હથોડો; જૂના ધાટ એ તોડી નાખે; નવા ધાટ પણ એનાથીજ ઘસાય; પરંતુ એ નવા ધાટ ઘસવાની તમન્ના તમારામાં છે ? જવાબ આપનાં વિચાર કરજો !

બંધીએ જૂની સંસ્થાઓ આજે પ્રત્યાઘાતની એરણ પર ચડી ચૂકી છે; તેમનો નશ્વર ભાગ તો નાશજ પામવાનો; તેમની સાચી ધાતુ પણ ભાંગશે અને પછી તેમાંથી નવી સંસ્થાઓ ફરી સળગશે. પરંતુ તમારું સ્થાન ક્યાં છે ? તે હથોડાની ઘેરવણીમાં કે તેના આડે હાથ દેવામાં ? શબ્દ રાખો કે અહિં તટસ્થતાને અવકાશ નથી.

કાં તો ક્રાન્તિના ચાગીદ બનો; કાં તેના શિકાર બનો.

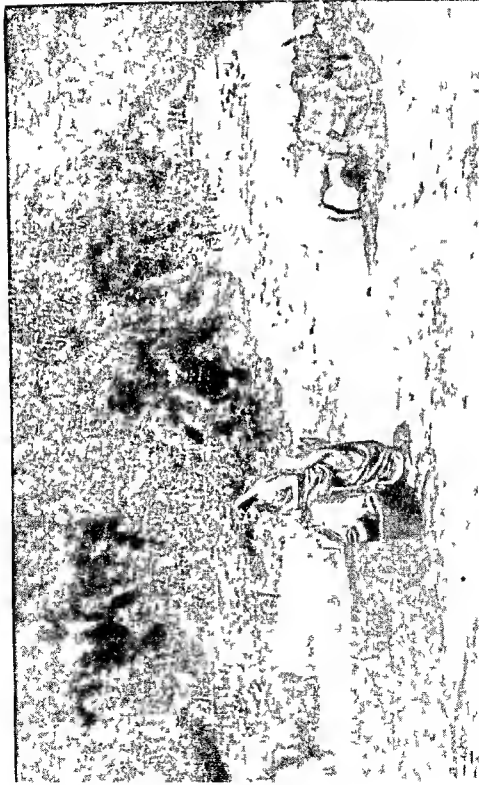
બંને માર્ગોં ભયંકર છે. પણ નિશ્ચય ક્યાં સિવાય છુટકો નથી.

શંકાભાભાઓનો નાશ અનિવાર્ય છે.

વિશ્વક્રમમાં શુંજ રહેલી ક્રાન્તિનો એ સંદેશ છે.

પ્રશાન્ત મધ્યાન્હ

[આ ચિત્રની વધુ સમ
જાણ માટે જુઓ
“સ પાન્દની સાથે”]

વર્ષ : ૭૬૦

જાન્યુઆરી ૨૦૧૦

અંક : ૬૪૦

સં પાદકની સાથે—

નવયુગનાં પુરૂષો પરંતુ ચિત્ર વાંચકોને ગમશે એવી આશા રાખું છું. એ ચિત્ર મૂળ તો કોઈ એક જના અંગેજી માસિકમાંથી લેવામાં આવ્યું છે. એ માસિકમાં એ ચિત્ર ત્રીસે લખ્યું હતું “વસંત ઋતુ.” ધણી વખતથી એ ચિત્ર મારી પાસે પડ્યું હતું. જેવું ગમતું હતું છતાં તે ‘નવયુગ’ માટે લેવાનું મન નહોતું થતું કેમકે સંસ્કૃત કવિઓનાં ધણીએ લખેલી વાંચ્યા છતાં આપણે ત્યાં વસંત ઋતુમાં વનસ્પતિમાં આવેલ ચૈતન્યનો બહાર આવે છે એવું ક્યાંય મેં જોયું નહોતું. પરંતુ થોડા દિવસ પછેમાં શ્રાવણ માસમાં ગીરનારની આસપાસનો પ્રદેશ કેવો રૂબરૂ બને છે તેની પાત થોડાક મિત્રોને કહ્યો હતો એ વખતે ટૂંકા પર પડેલાં એ માસિકનાં પાનાં ફેરવતાં આ ચિત્ર નજરે ચડ્યું. જુનાદમાં ભવેશ્વરનાં તળાવ પરથી ગેબી માગે ગીરનાર તરફ જતાં વચ્ચે વચ્ચે ધાસ અને પુલોના આવા નૈસર્ગિક ભાગો શ્રાવણ માસમાં નજરે ચડે છે તે યાદ આવ્યું. એટલે પસાર થએલા શ્રાવણ માસની યાદમાં આ ચિત્ર ‘નવયુગ’નાં પુરૂષો પર મુકવાનું નક્કી કર્યું.

મુખપૃષ્ઠ પરંતુ ચિત્ર સાગરકીર્ત્તિ કંપનીનાં ‘શહેરકા જાદુ’ નામના ચિત્રપટનું

એક દેશ છે. એ ચિત્રપટના કેટલાક સ્ટીલ ફોટોગ્રાફ મારા મિત્ર શ્રી. જીતુભાઈ મહેતા મને બતાવતા હતા. ત્યાં આ ચિત્ર મને ગમી ગયું એટલે ‘નવયુગ’ માટે રાખી લીધું. ખસેડે બનાવવામાં એ જરા બંગડી ગયું છે એટલે મૂળ ચિત્રમાં તેજ અને છાયની રમતથી જે સમયલાન થતું હતું તે આમાં જરાજર નહિ દેખાય. નહિ તો હાથચિત્રામજની કલા પર કેમેરાની કલા કેવો વિગ્ન્ય મેળવતી ગય છે તે દેખાડવાના આશયથી એ આપવાનું નક્કી કર્યું હતું. છતાંય કેમેરામેનની sense of compositionનો એ સારો ખ્યાલ આપે તેમ છે.

‘નવયુગ’ રાજકારણના વિષયો હોય એક જ ચુસ્તગતી માસિક છે તેથી જ આ કોલમેમાં હું તેના રાજકારણી લેખો તરફ વાંચકોનું ધ્યાન અથમી શકું છું.

‘પસાર થએલા માસનું રાજકારણ’ વાળો લેખ લખતાં આ વખતે છેક જ ઠંડાળો આવેલો. હિન્દુ સમંપ્રદાયીન રાજકારણ તપાસનાં ગયાની ઉપજ્યા વિના રહે તેમ નથી. આવી રાજકીય નિરાધારિતા હિન્દી આગેવાનોએ પહેલાં કદિયે નહિ બતાવી હોય. છતાં આ વિષય રિથ.

તિમાંથી ઓધ લેવા ધારીએ તો ધણેય મળે તેમ છે. જેઓને સાચી વસ્તુસ્થિતિથી વાકેફગાર થવું હોય તેઓ એ જરૂર વાંચે.

‘પસાર થએલા માસનું રાજકારણ’-વાળા લેખમાં જે સ્થિતિનો ચિતાર આપ્યો છે તેનો જ પ્રતિકાર સુચવતો લેખ ‘સમાજવાદીઓની ઐતિહાસિક ફરજ’નો છે. એ લેખ લખાયો છે તો ગાંધીજીના હિન્દમાં સમાજવાદની યોગ્યયોગ્યતા પર દર્શાવેલા વિચારો પર. પણ પ્રસંગ-વશાત્ તેમાં અત્યારની રાજકીય નપુંસકતાનો ઉપાય પણ સૂચવાયો છે. એ લેખમાં ગાંધીજીના સમાજવાદને લગતા બાકિશ વિચારો પર પ્રકાશ પાડવાની સાથે સમાજવાદના મૌલિક સિદ્ધાંતોની પણ છણાવટ કરવામાં આવી છે એટલે સમાજવાદના વિષયમાં જેઓ રસ લેતા હોય તે સહુ એ લેખ વાંચે.

બાકીના ત્રણ રાજકીય લેખો પરદેશનાં રાજકારણને લગતા છે. તેમની એક લેખ આ જમાનામાં ખૂબ યથા પડેલી લોકશાસન-democracy-ની સંસ્થાનું સાચું સ્વરૂપ ઉઘાડું કરે છે. લોકશાસનના સ્થાનક રૂપ ગણતંત્રીની તંત્ર નીચે આફ્રિકાના અસહ વતનીઓ પર કેવું સીતગારીલપું વર્તન ચલાવવામાં આવે છે તે એમાં બતાવવામાં આવ્યું છે. બીજો લેખ જર્મનીના મહાત્મ પ્રમુખ જનરલ વોન હિન્ડનબર્ગનાં જીવનનું મુદ્દ્ય આંકે છે. તોજેતરમાં એ જનરલ અવસાન પામ્યા ત્યારે સારાંએ જગતનાં છાપાંઓએ એમના પર પ્રશંસનાં પુષ્પો ચડાવ્યાં. પરંતુ એક સાચા સમાજવાદીની દ્રષ્ટિએ વોન હિન્ડનબર્ગનું જીવનકાર્ય કેવું દેખાય તે આ લેખ સમજાવે છે. “ઇસુનું વર્ષ ૧૯૩૬” અત્યારનાં આંતરરાષ્ટ્રીય રાજ-

કારણનાં બળો કેવી રીતે તોળાઇ રહ્યાં છે તે બરાબર બતાવી શકિસતાઓ વચ્ચે ૧૯૩૬ ના અરસામાં ખૂબાર જંગ જનમશે એવી આગાહી કરે છે. એ આગાહીનાં કારણો ખ્યાન એવે તેવાં હોઇ સહુએ વાંચવા જેવાં છે. આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણના એ ત્રણેય લેખો ખુબજ પ્રાસંગિક છે એમ કાંઇપણ વાંચકને જણાઇ આવ્યા વિના રહેશે નહિ

સા માણક સમગ્રમાંએને લગતા ત્રણ લેખો આ વખતે આપવામાં આવ્યા છે. એક તો “હિંદી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હકકો”ને લગતી શ્રી. રમણીકલાલ મહેતાની ચાલુ લેખમાળાનો વધુ હપ્તો છે. આ હપ્તોમાં હિંદુ સ્ત્રીઓ કયા સંયોગોમાં પોતાનાં લગ્નો રદબાતલ કરાવી શકે અને એ છુટ વધુ પ્રમાણમાં મળી શકે તે માટે ચાલુ કાયદામાં કંઈ બદલો ફેરફારો થવાની જરૂર છે તે બતાવ્યું છે. સીવીલ મેરજ એક્ટ અને પારસી કાયદા પ્રમાણે આ વિષયમાં શી સ્થિતિ છે તે પણ બતાવવામાં આવ્યું છે. પાછલા ભાગમાં હિન્દુ વિધવાના પુનર્લગ્નના હક્કનો વિષય છેડવામાં આવ્યો છે.

‘સંતતિનિયમન શા માટે’ એ લેખ સુરત મ્યુનીસિપાલિટીના ઉદ્યેષ્ઠ ઓશીસર ડો. અમૃતલાલ ખટેલે લખ્યો છે. ડો. ખટેલે આ વિષયમાં ઉડો અભ્યસ કર્યો છે. તેથી સંતતિનિયમનની જરૂરીયાત સુચવતાં જે દશ કારણો એમણે આપ્યાં છે તે જાતીય પ્રત્યેમાં રસ લેનાર સહુએ લક્ષ્યમાં લેવા જેવાં છે.

“ગામડાનું આરોગ્ય” વાળો લેખમાળાના આ પાંચમા હપ્તોમાં ડો. ભદ્રે આપણાં ગામડાંઓના અત્યારના અશિક્ષિત સંયોગોમાં આરોગ્યને લગતું પ્રચા-

રક્તયો કયા ઉપાયો વડે અસરકારક બનાવી શકાય તે બતાવ્યું છે.

૧૫ જમાનાના વિચારોનો પડઘો પાડતા લેખોમાં “સમાજવાદીઓની ઐતિહાસિક દ્રશ્ય”, “વીવા વીલા” ચિત્રપટનું અવલોકન અને “સંઘ” ના મથાળાં નીચે “નવું વિજ્ઞાન: અધ્યાત્મવાદી કે ભૈતિકવાદી” એ લેખોને ગણાવી શકાય. આમાં પહેલા લેખ વિશે અગાઉ થોડું કહેવામાં આવ્યું છે.

“વીવા વીલા” ચિત્રપટનું અવલોકન હળવાં વાંચનની ગરજ સારવા સાથે દક્ષિત પ્રગતના પુનરુત્થાનના પ્રયત્નોનાં આયોજનના પ્રશ્નની છણાવટ કરે છે, અને સાથે સાથે ચિત્રપટનાં ઉત્પાદન સાથે સંબંધ ધરાવતા લેખકો, વિવેચકો, કાયરેક્ટરો અને ઉત્પાદકોને માર્ગદર્શક થઈ પડે એવી કેટલીક સૂચનાઓ પણ તેમાં કરવામાં આવી છે.

“નવું વિજ્ઞાન: અધ્યાત્મવાદી કે ભૈતિકવાદી” એ લેખ સામાન્ય વાંચકોને ભારે પડે એવો છે એમ જણાવા છતાં તે આપવામાં આવ્યો છે તેનાં કારણો લેખમાંજ અમુક અંશે આપવામાં આવ્યાં છે છતાં એ જણાવવાનું રહે છે કે એ ‘નવયુગ’ માં આપવાનો લોભ રોકી શકાયો નથી તેનું કારણ એટલું જ છે કે આજે જગતમાં અને હિન્દમાં પણ વાયુ-વેગે ફેલાઈ રહેતી નવી વિચાસરણીઓથી સામાન્ય જનતાને ઘાટકાર રાખવાનો ધંધો જેઓ હાથ ધરી બેઠા છે તેમને આ રીતે માર્ગદર્શન કરાવી શકાય. પ્રો. જેમ્સ છન્સ જગતના વૈજ્ઞાનીકોમાં અદ્ભુત મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે એટલે

તેમને હાથે થઈ રહેલી આધ્યાત્મવાદની હિમાયત આ દેશમાં ઉત્થાન પામી રહેલાં પ્રગતિનાં બળો સામે બાથ બીડવાને ધરમઘેલાઓને તક ન આપે એ હેતુથી એ લેખ ‘નવયુગ’ માં અપાયો છે. એ લખવામાં લખનારને પુષ્કળ મહેનત પડી છે એટલે નવા વિચારોમાં રસ લેતો દરેક વાંચક પણ એ વાંચવાની થોડી ધણી તસ્દી લેશે એવી આશા વધુ પડતી નથી. દરેક વાંચનારને એ ખાતરી થશે કે તેણે લીધેલી મહેનત વ્યર્થ નથી ગઈ.

સોવિએટ રશીઆ વિશે ઉપયોગી માહિતી પુરી પાડતા બે લેખો આ અંકમાં આપવામાં આવ્યા છે. એક લેખ “સોવિએટ રશીઆમાં જીવન હળવું બને છે” રશીઆ વિશે અમુક જ્ઞાન ધરાવતા જાણીતા લેખક હુઈ શીશરના લેખનું ભાષાંતર છે. જેને વિશે મોટી મોટી આશાઓ બાંધવામાં આવી હતી એવી રશીઆની “પાંચ વર્ષની યોજના” પછી રશીઆમાં આજે શી સ્થિતિ છે તે એમાં તટસ્થપણે બતાવવામાં આવ્યું છે.

બીજો લેખ “મુલવતા સવાલોનો સરળ ઉકેલ” છે. સામાન્ય રીતે એ મથાળાં નીચે જગતની રાજકીય, આર્થિક, સામાજિક અને ધાર્મિક બાબતો વિશે અજાણ્યની માહિતિ પુરી પાડવામાં આવે છે. આ વખતે તેની નીચે બધાએ રશીઆને લગતા સવાલોનો જવાબ આપવામાં આવ્યો છે.

સોવિએટ તંત્ર અને જીવન વિશે આજે આપણા લોકોમાં પણ જાણસૌજન્ય પ્રબળ થતી જાય છે એટલે એ બંને લેખો વાંચકો જરૂર રસપૂર્વક વાંચશે અને વાંચવાથી તેમને જરૂર લાભ થશે એવી આશાએ એ બંને લેખો આપવામાં આવ્યા છે.

હું એ આવીએ હંમેશની માફક હળવા
સાહિત્યની વાત પર.

પ્રથમ આ અંકની કવિતાઓમાંની એક
સંબંધે થોડું કહી લેવાનું રહે છે. એ
કવિતાનું શિર્ષક છે: “શેતરંછ”. કવિના
કડવા સ્વાનુભવમાંથી એ કાવ્યજન્મ ખમ્યું
છે. જેને હું નવા જમાનાની કવિતા કહું
છું તેનું સરસ ઉદાહરણ આ કાવ્ય પુરે
પાડે છે. પોતાને જે કવિતા રૂપે કહી
દેવાનું છે તે સીધું કહી દેવાની આ
સીધી-Direct-પદ્ધતિ એ નવા જમા-
નાનાં કાવ્ય સાહિત્યનું ખાસ લક્ષણ છે.
એમાં અલંકારિકતાને નાટો જરાએ પ્રવાસ
નથી. છતાં ભાવ-પ્રસંગની કવિત્વમયતા
અને કવિના અનુભવની તીવ્રતા એમાં
આપમેળે અલંકારો આણે છે. અને આ
બધાંથી વિશેષ મહત્વની વાત તો એ છે
કે તેમાં સામાજિક બજોની ઉંડી સમજણ
છે. પક્ષપાતિતાની નહિ પણ સમજણની
દ્રષ્ટિએ પ્રેરેલ ભાવનાનું એ રૂળ છે.

ખીજા કાવ્યો ‘નવયુગ’ની સામાન્ય
પ્રથાને અનુરૂપ છે એમ વાંચકો જોઈ
શકશે.

ઉપરાંત આ અંકમાં એક એકપ્રવેશી
નાટિકા, એક ટુંકી વાર્તા અને એક
વાર્તામય સ્વાનુભવ કથન રજૂ થયાં છે.
શ્રી. પ્રિયવદન બક્ષીની એકપ્રવેશી નાટિકા
“પડદા પાછળ” આ જમાનાનાં સાહિત્ય
રંવરૂપોના નવા જોડનાં ઉદાહરણ રૂપ છે.
જે વસ્તુ સામાન્ય રીતે એક ટુંકી વાર્તારૂપે
આલેખાય તે અહિં નાટિકા રૂપે રજૂ
થાય છે. આમ થવામાં એક પ્રકારની
ચોંચતા રહેલી છે. પ્રસંગનું વસ્તુ જ
એવી જાતનું છે કે તેમાં વણન કરતાં
ધોતિયતને વધારે અવકાશ છે. જ્યાં
વણનની રહેજ નર નજીવ ત્યાં લેખક

વરડનાં મુચનથી કામ લેવાયું છે. “નવ
મનનું” રસજીવન” એ શ્રી. અવેરચંદ
મેઘાણીની ટુંકી વાર્તાને નાટિકાના રૂપમાં
ઉતારવાની જે ચોંચતા હતી તેના કરતાં
આ વસ્તુને નાટિકારૂપે રજૂ કરવાની
ચોંચતા વધારે છે એમ વિવેકી વાંચક
તરતજ સમજી શકશે.

‘ગુન્હેગાર’ ભાવ-કથાનક વિષે કંઈ ભલા-
મણું કહેવાની ખાસ જરૂર નથી. દરેક વાંચક
એ જરૂર વાંચે. શરૂઆત કર્યા પછી તેનો
પ્રવાહ તેમને આગળ ખેંચી ગયા વિના
રહેશે નહિ. આનંદ સાથે ગુન્હેગારીનાં
માનસ વિષે સારો પરિચય એ કરાવી દે છે.

“કાના માત્રા વિના” એક હળવો
નિબંધ છે. કાઈ પણ વસ્તુ મફત મળતી
હોય તો તે આપણને નિરપેક્ષગી કે
ઓછા ઉપયોગની હોય તો પણ આપણે
કરી આપુરતાપૂરક અડધી લાઇએ છીએ
તે અનુભવને આમાં કાવકી રીતે રજૂ
કરાયો છે.

આ રીતે આ અંકમાં પણ હળવા
અને ગંભીર લેખો વચ્ચેનું પહલું લગ-
ભગ સમતોલ રીતે સંચવી શકાયું છે
એમ વાંચકોને લાગશે.

ગયા અંકનાં આ કાલમેમાં વાંચકોને
જે વિનંતિ કરવામાં આવી હતી તે આ
વખતે પણ કરવાની રહે છે. “નવયુગ”ના
વાંચકોને આ અંકમાંથી શું પસંદ પડ્યું
અને શું પસંદ ન પડ્યું તે તેઓ જરૂર
લખી જણાવે. અમારો એવો ખ્યાલ છે કે
‘નવયુગ’નાં પાનાંઓ મારફતે જેનવા જમા-
નાનો સંદેશ ફેલાવવાનો જે પ્રયાસ થતો રહે
છે તે વધારે માણસોને પહોંચતો અને
માન્ય થાય તો જ તેની પછવાડે કરવામાં
આવતો નાણાનો વ્યય લેખે લાગે.
‘નવયુગ’ વેપારી માહસ નથી એ તો
વાંચકો જાણતા જ હશે એટલે પ્રચાર-
કાયદો એનો હેતુ વધારે સ્પષ્ટ અને
એવા માર્ગો મુચવવામાં વાંચકોએ જરૂર
સહકાર આપવો જોઈએ.

શે ત રં છ

પંતે મારો, હાથ હલાવો, ચક્કવો લજ્જાલજ્જા,
રોપિન્સનનો પુત્ર પરણે, ઓડરની શેતરંછ;

આજ છે આખરની અવધી,
રેતડી માથે, ઘો વરધી.

સાહેબ ઓધેદાર ધણેરો, પુત્ર એનો પરણે,
ચોટ ચોટમાં યાળા વાળા, હરખે સરવે વરણે;

દિવાલો જેલ તણી ધણણે,
કેદોનાં રશ્મિર ચે જણણે.

કાલ સવારે મેમાનોની ઉભરાશે કંઠ લારી,
મિજલસ મહેશીલ, મંગલ ગીતો—મની બધી તૈયારી;

“હે પણ જન્મ કંઈ હજી નાવી?”
પૂછતી ધરની ધણિયાણી.

સાહેબ માયું ખજવાળતા તાપડતેબ દોડવે,
કારાગૃહથી ઓડરવાળી શેતરંછ મંગાવે;

ઉભા સૌ પાટ જુવે દારે,
આવશે જન્મ તો ક્યારે?

કેદી કેરી કમ્મર તૂટે આંખો લમ્મર ભારે,
અંધારે કળકળતી કાયા, અંતર ‘હાય’ પુકારે;

વણાવિણ તોય ધડી નવ માલે,
સાંબનો પુત્ર પરણે કલે.

વેલ દુરાંચી બર્માની કંકાવડી કેરી નકસી,
સાંકળી દૂધ મધુર ને મંદિર વિધવિધ ભાત સુરેખી;

શેણિતના રંજે રંજેલી,
અંતરને આંસુડે ખરડેલી.

સાહેબને ધર પાયરવામાં પથરંગી વરણાગી,
શેતરંછને તાણેયાણે પાયરી મોત--પયારી;

મરંતા કેદી હાય અભાગી,
લૂછે કો આંસુ સ્નેહ—સુહાગી?

સાહેબને મન અદ્ભુત ઉત્તમ રંગકળાની કરણી
કેદીને મન દોજખ મૃત્યુ કેરી બીપણ ભરણી;

જૂદી જ્યાં જીવનની ઝરણી,
એકની બેલી, અન્ય સુકવણી.

પેટનો ખાડો પુરવા સૌચ કરે મજૂરી ઘડી,
જે રોડીના બદલામાં અહીં, કાળી ઘોર ગુલામી;

દાણુ દાણુ જીવન આપું નિચોવે,
અહીં આશ છતાં નવ કાંચે.

દસ દસ પંદર વર્ષ વિતાવ્યાં, એટલેટલાં આડાં,
જે દિન ચો દિન મારી ગણતાં આવે કેમ કિનારા?

હાય! ક્યાં મુકિતના ઘડાં?
દોજખ આપી સાં ભૂડાં?

લાલ રંગ લાગે.

રંગ ભરવ એક તાલ.

ધૂંત્રમય	પ્રભાત	આજ	ધૂંત્ર	ધૂંત્ર	લાગે—ધૂંત્રમય.
ધૂંત્રમય	પ્રભાત	રોજ,	ના મળે જરીય	મોજ	
નયનમાં	નિદ્રાનો	મોજ	મોળી	મોળી	મળે—ધૂંત્રમય.
ઉઠવાના	હોશ	નથી,	પડે	પાછો મથી મથી,	
તુટે અંગ;	ઉપાય	નથી,	ભૂનિ-શૈયા	ત્યાગે—ધૂંત્રમય.	
નહાય નહીં	ખાય નહીં,		એને કાઢ	સ્થાય નહીં !	
ભૂંગળા	આલાપ	સણી,	મીલ	ભણી	લાગે—ધૂંત્રમય.
તીણા	સૂર	સીટી ફરે,	અંગમાં	કુમરી ભરે;	
ઉઘમી	ઉઘસી	જન,	ધરે	પાય આગે—ધૂંત્રમય.	
ઝાંઝવાના	જગ	માટે,	દોડ્યા	જાપ	પ્રાણ સાટે;
શ્વામેઝવાસે	છતી ફાટે,		દે સ ઠે	બાં	વા ગે—ધૂંત્રમય.
યંત્રોના	હૂંકાર	નાદે,	મૃત્યુના	સંહાર	સાદે,
દણાઇ	દણાઇ	જનાં,	ત્રાહી	ત્રાહી	માંગે—ધૂંત્રમય.
ત્રિવિધ તાપ	મળે રોગ,		નિત્ય આપે	નવા ભોગ;	
ચિનુ માંગે	ધૂંત્ર	પડે,	લાલ	રંગ	લાગે—ધૂંત્રમય.

—ચિનુભાઈ ડોક્ટર બી. એ.—

હિન્દ

ફરીથી

જતાયું

છે!

રાજકારણી ઘડીઓળનાં લોકો હલુ પોતાની દિશા બદલાવી નથી હલુએ દેશનાં રાજકારણમાં સરકારપક્ષના જ બધાએ ઘાવ સવળા પડે છે. દેશનાં ક્રાન્તિની શક્યતા ધરાવનારાં બળોને મજબૂત હાથે દબાવી દેવાની સરકારની નીતિ પૂરખ્દારમાં ચાલુ જ છે. આ માસ દરમ્યાન પંજાબમાં અને બીજા કેટલેક સ્થળે નવલુવાન સભાઓ અને કામગીર અને ક્રીસાન સભાઓ સામ્યવાદી અસરો નીચે હોવાનાં બહાનાં નીચે ગેરકાયદેસર હરાવવામાં આવી છે. અને સરકારપક્ષ માટે.

વધારે આનંદનું કારણ તો એ છે કે દેશનાં રાજકારણમાં હસ્તી ધરાવી રહેલાં ઉદ્દામ બળોને દાખી દેવાની મહાસભાના આગેવાનોની પ્રવૃત્તિ પણ પુરતા વેગથી ચાલી રહી છે.

રાજકીય સુધારાઓની બાબતમાં સરકાર કંઈક રમત રમી રહી છે. ઇંગ્લાંડમાં દેખીતી રીતે રમ માણવા ગયેલા વાઇસરોય લોડ વિલિંગ્ડન ત્યાંથી હિન્દ તરફ પાછા ફરતા હતા એ વખતે “હિન્દની તખીયત બહુ સારી છે” એવા અર્થગર્ભ શબ્દો તેમણે ઉચ્ચાર્યા હતા તે પછી સુધારાઓ સખંધી એક પણ શબ્દ એમણે ઉચ્ચાર્યો નથી. ચાલુ વડી ધારાસભા ખરેખર ફરતી વખતે તેઓ જે ભાષણ આપવાના હતા તેમાં સુધારાઓનું નાવ ક્યાં સુધી પહોંચ્યું છે એ વિશે તેઓ જરૂર ઉલ્લેખ કરશે એવી આશા રખાતી હતી. પણ એ ભાષણમાં આ સંખંધે તેમણે એટલું જ કહ્યું કે જ્યારે સુધારાઓ આવશે, ત્યારે તે તત્કાલ અમલમાં મૂકાય એવી બધીજો તબીબોને નેમો ફરી રહ્યા છે.

લેખક:

વિવસ્વત

પરંતુ વાઇસરોયનું એ મૌન અર્થસૂચક છે. તે સાથે એ પણ યાદ રાખવા જેવું છે કે હિન્દનો બીજો કોઈ પણ

હાકેમ પણ એ સંબંધી એક સ્પષ્ટ પણ હવે ઉચ્ચારતો નથી. મૌનતું આ કોવતું સાંકેતિક છે એમ માનવાને પુરતાં કારણો છે. ઇંગ્લંડમાં પણ શાહિ સરકારના આડવાઓ-એઓ દેખીતી રીતેજ આગમી સુધારાઓના પક્ષકારો છે-અને તેમના વિરોધીઓ પણ આ વિષયમાં મૌન જ સેવે છે. આ ઉપરથી એવું અનુમાન કરવાનું સાંપડે છે કે એ બાબતમાં અપાટાબંધ કામ લેવાની ચાલખાજી સરકારપક્ષે સ્વીકારી છે. બ્રીટીશ પાર્લિમેન્ટમાં સુધારાના વિરોધીઓનો એક એવો વગવર પક્ષ છે કે જે સુધારાઓને અટકાવી દેવામાં સફળ ન થાય તો પણ તેને સુધી નાખવામાં તો જરૂર ફાવે. એ પક્ષને તેવું કંઈ કરવાની તક ન મળે એવી ઝડપી ચાલખાજી-Rush tactics-નો આશ્રય લેવાનું સરકારપક્ષે નક્કી કયું જણાય છે. આ અનુમાનને હિન્દી સરકારની સુધારા કચેરીમાં થઈ રહેલી ઝડપી તૈયારીઓથી ટેકા મળે છે. પરંતુ હિન્દની દ્રષ્ટિએ સુધારાઓનો વિષય છેક જ નિર્માણ્ય છે એટલે એ વિષે વધુ અટકળો કરવા કરતાં ગાતુંવાતું માંડવે આવે ત્યારે તેનું સ્વરૂપ નિહાળી લેવાની રાહ જોવી એજ વધારે ઠીક છે.

તે દરમિયાન મહાસભાની બાબતમાં તો સરકારને પુરતી નિરાંત છે. સરકારને સ્વેચ્છા ચિંતાના વિષયરૂપ બને એવા મહાસભા-સમાજવાદીઓને તો હાલના મોવડીઓએ ડારો દબાવે ચૂંપ કરી દીધાં છે. તે સાથે જ સરકારી નીતિ સામે મહાસભાનો બધારણસરનો વિરોધ પણ અસરકારક બને તેવો સંભવ વધુ અને વધુ ઝાંખો બનતો જાય છે. મહાસભાનાં

મંડળો સંબંધે ગયા માસે આ કોલમોમાં નોંધેલી એ શોકજનક બાબતો પસાર થયેલા માસ દરમિયાન વધારે હડખાઈ બની છે.

કામી સુકાદા સંબંધે વડી ધારાસભામાં પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે મત આપવાની સ્વતંત્રતા મહાસભાના હિન્દુસભ્યોને આપવા સંબંધે મહાસભાવાદીઓમાં જે અધડો ઉત્પન્ન થયો છે તે છેલ્લા માસ દરમિયાન વધુ તીવ્ર બન્યો. એ સંબંધી સાચા ખોટા અહેવાલો, અનુમાનો અને વિચારો વર્ધા ખાતે મહાસભાની કાયવાહક સમિતિની બેઠક મળી ત્યાં સુધી ચાલુ રહ્યા. વર્ધામાં પંડીત ભાલવીઆ અને શ્રી. અણેએ સ્થાપેલા નવા રાષ્ટ્રવાદી પક્ષ અને મહાસભાની કાયવાહક સમિતિ અને ધારાસભા સમિતિ વચ્ચે ત્રણ દિવસ સુધી સમાધાનની વાટાઘાટો ચાલુ રહી. અને પરિણામે એટલું સ્પષ્ટ થયું કે એ બે પક્ષો વચ્ચે આ વિષયમાં સમાધાન થવાની કોઈ ઇકમતા નથી. અને છતાં એ સ્પષ્ટતા ખોતે ઘણી અસ્પષ્ટ છે. કેમકે આ લખાવ છે ત્યારે ગાંધીજીએ શ્રી. અણેને સમાધાનીના વધુ માર્ગો વિચારવા માટે પોતાની ખાસે બોલાવેલ છે. કામી સુકાદાના વિરોધી મહાસભાવાદીઓને વડી ધારાસભાની સુનંદણી માટે કેટલા ઉમેદવારો મહાસભાની હરિકાષ્ટિ વિના ઉલ્લા રાખવા દેવા તેની એ તકરાર છે. એ તકરાર એટલી ક્ષુદ્ર છે કે તેના પર વધુ ધ્યાન આપવાની જરૂર નથી. આ બાબતમાં સમાધાન થાય કે ન થાય પરંતુ એટલી વાત ચોક્કસ છે કે અંતમાં રાષ્ટ્રવાદીઓ અને મહાસભાવાદીઓ પાણી અને દુધની માફક મળી જવાની છે; ફક્ત તે દરમિયાન તેમની આ તકરાર મહાસભાની પડતી જતી પ્રતિબાધને વધુ નીચી ખોડવાની ગરજ સારે છે.

મહાસલાનાં મંડળોમાં શિસ્તભંગની ખીમારી તો વધતી જ ન્ય છે. છેલ્લા પંદર દિવસનાં વર્તમાનપત્રો વાંચતાં એવીજ પ્રતીતિ થાય છે કે મહાસલાની નાની મોટી સંસ્થાઓના કાર્યવાહકોમાં રાજીનામાં આપવાનો પવન ધુન્ધાયો છે. એ રાજીનામાંઓની પછપાડે સિદ્ધાંતના વિરોધ જેવું બહુ જ ઓછું હોય છે. ખરી વાત તો એજ લાગે છે કે છેલ્લી લડત વખતે સરમુખત્યારે બની એટલા વહેંતીઆ માણુઓની વરખી અહ-તોઓ આજે એક ખીજાની સાથે અથ-ડાય છે. આ કારણથી સામાન્ય શિસ્ત સામે સૈનિકની ગરવાઈથી નખી જવાને બદલે પ્રગટ વિરોધના અથવા રાજીનામાંના આશ્રય લેવાય છે.

મહાસલાનાં મંડળોમાં પેટેલા એ વ્યા-પક શિસ્તભંગના રોગને માટે ખીજાં પછુ કારણો છે. કાર્યવાહક સમિતિ આજે પોતાની નિરચકતાનો બહુ જ દયાજનક પરિચય આપી રહી છે. મુંબઈ મહા-સલાનાં અધિવેશનના દિવસો વધુ અને વધુ નજીક આવતા ન્ય છે છતાં નવી વસ્તુ સ્થિતિને અનુરૂપ થઈ પડે એવો નવો કાર્યક્રમ રજુ કરવાની શક્તિ તેમ-નામાં નથી એટલે જૂનો કાર્યક્રમ તેઓ આગળ ધરી રહ્યા છે. જૂના કાર્યક્રમનાં લગભગ બધાંએ અંગોમાંથી મહાસલા-વાદીઓના ઘણા મોટા લાગતી શ્રદ્ધા છેકજ ઉડી ગઈ છે. આ અશ્રદ્ધાનો ખુદસો એકાર કરવાની હિંમત ઘણા ઓછા દાખવે છે છતાં તેની સામેનો અસંતોષ એક યા ખીજા પ્રકારની હરા-મખોરી અથવા શિસ્તભંગમાં પ્રગટ થાય છે. ખીજા કેટલાંક તત્ત્વો ખરેખર શાહિવાદ વિરોધી છે. તેમને મહાસલાના

મોવડીઓનો નવો મવાળ કાર્યક્રમ જરાએ કાવતો નથી, ખીજા તરફથી સમાજવાદી-ઓએ આગળ ધરેલ નવા કાર્યક્રમને અપ-નાવવા પુરતી ઇચ્છા કે શુદ્ધિનો એમની પાસે અભાવ છે. એટલે તેઓ સીધી લડ-તની જ હિમાયત કરતા રહે છે. આ પાછલી વલણનું નવલંત ઉદાહરણ અટલાજીદ શહરની મહાસલા સમિતિ પુરું પાડે છે. એ સમિતિએ કાર્યવાહક સમિતિના ધારાસભાપ્રવેશની હિમાયત કરતા દરાવતો વિરોધ કરતો દરાવ સર્વાનુમતે પસાર કર્યો છે.

પરંતુ આ બધા શિસ્તભંગનો એકજ સાચો પ્રતિકાર છે. જ્યારે એક સંસ્થા બરાબર લડાયક રીતે સંગઠીત બની સીધી લડતમાં બુકાવે અને તેમાં પુરો પરાજય પામે ત્યારે તેનાં દળો વેરવિખેર થાય એ તદ્દન કુદરતી છે. પરંતુ તે દળોને ફરી એકત્રિત કરવાં હોય તો મુળ લડતનાં સધળાં સફળ જણાએલાં તત્ત્વો અને વ્યુહો અને નિષ્ફળતાનાં કારણોનો પરિ-હાર કરતો નવો કાર્યક્રમ અને એ બંનેનાં સંધાનપર સંગઠનની એક નવી ભૂમિકા સર્જવી એજ એ. આજે સમાજવાદી કાર્ય-ક્રમથી એ શક્ય બને તેમ છે. પણ તે સ્વીકારવાની પ્રમાણિક ઇચ્છાનો મહાસ-લાના મોવડીઓમાં અભાવ છે. એટલે અત્યારના શિસ્તભંગના રોગનો કોઈ સાચો પ્રતિકાર તેમને હાથ લાગવાનો નથી.

વધા ખાતે મળેલી કાર્યવાહક સમિતિ અને ધારાસભા સમિતિની સંયુક્ત બેઠક એક વધુ આવડતપર પ્રકાશ પાડ્યો છે. ઉપર જણાવવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે અત્યારના શિસ્ત-ભંગનો સાચો ઉપાય મહાસલાવાદી

આગેવાનો હાથ ધરી શકે તેમ નથી અને શિસ્તપાલક ન હોય એવી સંસ્થા ચલાવવાનું અસંભવિત છે એટલે એ મવાળ આગેવાનોએ એક ભયંકર અખતરો હાથ ધરવાનો નિશ્ચય કરી લીધો જણાય છે. અંદરનાં કાષ્ઠ દર્દનાં કારણે હાથપગનો પક્ષધાત અનુભવનાર માણસ અંદરનાં રોગ દૂર કરવાનું પસંદ નહિ કરતાં હાથ પગને કાપી નાખવા તૈયાર થાય એવો અખતરો અજમાવવાને મહાસભાના એ મોવડીઓ તૈયાર થએલા જણાય છે. તેઓએ એવો નિશ્ચય કર્યો છે કે તેમના મવાળ અને આપઘાતક કાર્યક્રમમાં પુરતી શ્રદ્ધા દાખવી સંતોષ નહિ પડનાર તત્વોને કાંતો દબાઈ જવાની એટલે શ્રદ્ધાનો દંભ સેવવાની અને કાં દૂર થવાની ફરજ પાડવી. અને તેમનો આ વિધાતક મન-સુખો પડિત જવાહર જેવા ઉદામ અને વગદાર મહાસભાવાદીની ગેરહાજરી-માં જ પાર ઉતારી લેવાની તરકીબ તેઓ રચી રહ્યા છે. વધારાં ખાતે ગાંધીજીએ મહાસભાનાં રાજકારણમાંથી નિવૃત્ત થઈ પોતાનું સ્વતંત્ર સત્યાગ્રહી મંડળ રચવાની ધમકી આપી છે તેનો એ જ અર્થ છે. આ નેમમાં તેઓ કેટલે મુશી સફળ થાય છે તે હજી જોવાનું રહે છે. પરંતુ વિરોધનાં બળોની કંગાળ હાલત અને હૈયા દુબળાંપણું જોતાં અને મુંબાઈ મહાસભા ભરાવાને હવે વખત ઘણો ઓછો છે તે ધ્યાનમાં લેતાં અત્યારે જેઓ સંતા ધરાવે છે તેમના હાથમાં જ વગ અને પ્રચારકાર્ય અને ચાલણાળનાં બધાં સાધનો છે તે ધ્યાનમાં લેતાં તેઓ પોતાની એ

આમંવગનો દ્રોહ કરનારી નેમમાં ફળાભૂત થાય એવો પુરતો સંભવ છે.

આ મ છેલ્લા માસનું રાજકારણ એટલું જ ખતાવે છે કે શહિ-સત્તાના આજે તો ચડતા બયોર છે. અંદર અંદર અધડતા મહાસભાવાદીઓની ઉપેક્ષાનો લાભ લઈને હિન્દનાં આર્થિક શોષણના સાંજુસા વધારે મજબૂત બનાવે જાય છે એમ પોલાદનાં 'રક્ષણુ' ખીલ વડી ધારાસભામાંથી કઈ પણ સુધારા વિના પસાર થઈ ગયું તેના પરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. ખીજી તરફથી હિન્દનાં દરિઆઈ લશ્કર અને લશ્કરનાં હિન્દી-કરણને લગતા પોતાને ફાવતા હાથધઓ પણ પસાર કરાવવામાં તે ફાતી ગયેલ છે. તેણે વડેતા. મૂકેલા દમનના ઘોડાઓ સામે વિરોધનો, શંખ દેવાર વાની કુરસઃ પણ કોઈને નથી. અને દેશનાં રાજકીય બળોને જે દિશામાં વાળવાને તે પ્રયત્ન કરે છે તે જ દિશામાં, પણ તે ઇચ્છે છે તેનાથી પણ વધારે નવાવટ રીતે, વાળી દેવાને મહાસભાના આગેવાનો કમર કસે છે. આવી રીતે રાષ્ટ્રજીવનનાં બધાંએ ક્ષેત્રોમાં સરકાર પોતાનું ધાયુ પાર પાડતી જાય છે. લોડ વિલિંગડને હિન્દને ફરી વખત છતી લીધું છે એવી વીલાયતનાં છાપાઓની વાત તફન ખરી છે. ફેર ફક્ત એટલો જ છે કે આજે ફરી છતાંએણું હિન્દ ૧૮૫૭ નું દિમ્પૂદ હિન્દ નથી પણ ક્રાન્તિની શક્યતાઓથી સમીક્ષી રહેલ દમાએલા જવાલામુખી જેવું હિન્દ છે. એટલે રાષ્ટ્રપક્ષે માત્ર એટલાં જ જમાપાસાંથી આપણે નવા માસ તરફ વળીએ છીએ.

સમાજવાદીઓની ઐતિહાસિક ફરજ

ગાંધીવાદની નિરર્થકતા-
ઓ વિરુદ્ધ તમારા અવા-
જને દબાવા દેશો માં.

જે લોકોએ પોતાની વ્યવહારશુદ્ધિ અને સામાન્ય : અછલ કોષ તરંગી અને વાહિઆત આદર્શની કૃત્રીમાં જલાવી નહિ દોષા હોય તેઓ ગાંધીજીએ શ્રી. નરહરિ પરીખ મારફત ગુજરાતના કાયદોને મોકલેલ સંદેશ વાંચીને ખુબ જ નિરાશ અને ખીન થયા હશે. આ ખીનતાનું કારણ એ છે કે છેલ્લે છેલ્લે એવા સમાચારો મળ્યા હતા કે પોતાના ઉપવાસો દરમ્યાન ગાંધીજી મીઠા કોસની “વોટ માઈસ રીઅસ્ટી મેન્ટ” નામનું પુસ્તક વાંચી રહ્યા હતા, આ પુસ્તક સમાજવાદનું જ્ઞાન મેળવવાને પ્રથમ પ્રયત્ન કરનારાઓ માટે પુરતું નથી એ વાત ધડી-ભરને માટે બાલુએ મુકીએ તો પણ જો ગાંધીજી એ પુસ્તક વાંચીને બરાબર સમજી શક્યા હોય તો આવો સડોલો સંદેશ મોકલવાની એમની હિમત ચાલે જ નહિ એમ હું ચોક્કસપણે માનું છું, પરંતુ એ વાત ચોક્કસ છે કે ગાંધીજીએ એ પુસ્તક પૂરું નહિ જ વાંચ્યું હોય. ગાંધીજી અને તેમના ભક્તોનો વાંચન તરફનો તિરસ્કાર પ્રતીત છે. એ પુસ્તક જ્યારે એમની પાસે હતું ત્યારે એક વખત પ્રાર્થના વખતે ગાંધીજીએ ઉચ્ચારેલા સમ્બંધ વાંચકોને યાદ હશે. એમણે કહ્યું હતું :

“આ સામ્યવાદનું સાહિત્ય જોઈ રહ્યો છું; એક વિચાર આવ્યો કે ખસ

તેનાથી તણાઈ જવું; તેના પર ઇમારત રચવી એ સિવાય બીજું કશું નથી. સામ્યવાદીઓ કહે છે : આમ વર્ગના હાથમાં ઉત્પત્તિના સાધન મૂકી દો. કોણ ના કહે છે ? પણ આમ વર્ગની શી દશા છે તે તો જુઓ! આમ વર્ગને તૈયાર કરતાં, ઉત્પત્તિના સાધનોનો કબજો મેળવી તેનો સદુપયોગ કરવાને લાયક થતાં કેટલો કાળ જશે તેનો કાળને વિચાર સરખો આવતો નથી. એક્ય એક્યની જૂમ મારીએ છીએ પણ મનુષ્ય સ્વભાવમાં રહેલી યુથકતા કાંઈ જોડ નથી. જ્ઞાની અને મૂઢના ભેદ સદાકાળ રહેવાના. મૂઢના હાથમાં શસ્ત્ર આપશું તો તે પોતાને જ પછડશે અને નુકશાન કરશે. રશીઆમાં તો હજુ અખતરો આવી રહ્યો છે, પરંતુ વિના તો હજુ આરો દેખાતો નથી. ખીજે જ્યાં જ્યાં સામ્યવાદના ઉતાવળા પ્રયત્નો થયા છે ત્યાં ઉડટાં પરિણામ આવ્યાં છે. અને આપણે હતા તેના કરતાં કેટલાય જમાના પાછા પડ્યા છીએ. આપણી વહીવટી સંસ્થા આદર્શ સંસ્થા હતી. એના ઉત્તમ આદર્શને ઇજવવાને અને ખીલવવાને બદલે આપણે તેનો વિકાસ રોકી લીધો એટલે એ આપણને આજે શુભ-

ળાવી રહેલ છે. બાકી સહ સહની
મન, શુદ્ધિ અને શરીરની શક્તિ
! અનુસાર સમાજસેવાની અને સમાજ-
રક્ષાની વ્યવસ્થા કરનાર એવી
સંસ્થા ખીજે ક્યાંય નથી.”

આ શબ્દો મેં વિસ્તારપૂર્વક અહિં
ટાંક્યા છે તેનો ઉદ્દેશ એટલો જ છે કે
અત્યારના સ્થિતિ-સંયોગમાં ગાંધીવાદી
વિચારો અને કાર્યક્રમને પ્રેરનાર એ મૂળ
છે. ગાંધીજી અને એમના મુરિશ્વે અને
ગાંધીવાદની હિમાયત કરનારા દોઢડાળ
પાટીલોનાં ડહાપણનો આ સરવાળો છે.
જેઓ આ પત્ર નિર્માત્રી રીતે વાંચતા
હશે તેઓ એ તરતજ નોંધ સક્યા હશે
કે વિચારોનો આ શબ્દમેળો શાસ્ત્રીય
વિચારસરણીની ઉની આંચ એક મીનીટને
માટે પણ છરવી શકે તેમ નથી. આ વિચારો
ના ખંડન આ પત્રનાં પાનાંઓ પર અનેક
વખત થયું છે, છતાં ગાંધીવાદના પક્ષ-
કારો તેમની વિશ્વમાં કરવામાં આવતી
દલીલોનો જરાપણ વિચાર કર્યા વિના
અથવા તેમનો જવાબ આપવાનો પ્રયત્ન
કર્યા વિના આ ને આ સહેલા વિચારો
હઝાર વખત અગળ ધરવામાં જરાએ
શરમ કે સંકાપ અનુભવતા નથી, એટલે
એક વધુ વખતને માટે તેનો જવાબ
વાળ્યા વિના પણ છુટકો નથી.

સામ્યવાદનાં સાહિત્યને નજર સામે
પડેલું જોઈને ગાંધીજીની ઉદ્ધ-
રતા ઉશ્કેરાઈ જાય છે અને તેઓ કહે
છે કે, સામ્યવાદીઓ માગે છે તેમ ઉત્પા-
દનાં સાધનો ભલે આમવર્ગને આપી
દઈએ પરંતુ એ વિચાર આવતાં જ એમની
ઉદ્ધરતાની શક્તિ કરતાં દયાની શક્તિ વધારે
સંબળ બંતી જાય છે. તેઓને સમજાઈ
જાય છે કે એ આપી દેવામાં આમવર્ગને

પોતાને ભારે નુકશાન છે. સ્વાર્થપત્તિ હિતોનો
સ્વામીઓના અણુજ છતાં મૂલ્ય ગણવાને
લીધે અસામાન્ય વગ ધરાવતા આધ્યા-
ત્મિક આડત્યાઓની આ મેનોદશા કેટલી
દયાજનક છે? કાં તો તેઓ ધરાદાપૂર્વકના
હો છે અને કાં તેમનું અજ્ઞાન અત્યંત
દયાજનક છે.

“મૂઠના હાથમાં શસ્ત્ર આપશું તો તે પોતા-
નેજ પછાડશે અને નુકશાન કરશે,” ગાંધીજી
કહે છે. શસ્ત્રનો અર્થ અહિં ઉત્પાદનનાં
સાધનો કહે છે એવાની ભાગ્યેજ જરૂર
છે. છતાં બંને અર્થમાં તેને ધરાવી
જોઈશું. ઉત્પાદનનાં સાધનો આમવર્ગના
હાથમાં મુકીશું તો તેઓ તેના સદુપયોગ
નહિ કરી શકે એમ માનવાને માટે
ગાંધીજી પાસે શો ‘આધાર’ છે? એમને એ
ખ્યાલ નથી રહ્યો જણીતો કે એ સાધનોનો
ઉપયોગ તો આજે પણ ‘આમવર્ગ’જ
કરે છે. અને એ ઉપયોગમાં તેણે તે
સાધનો કદી વેડી નાખ્યાં હોય એવું
જણીતું નથી. એક જ મોટામાં, મોટો
ઘખલો ઘખલો. હિન્દુસ્તાનમાં ૭૦ ટકા
વસ્તી ખેતી પર નભનારા, માણસોની છે
તેથી એ ઘખલો વધારે બંધખેસ્તો થશે.
માની લો કે આવતી કાલે-સામ્યવાદીઓ
માગે છે તેમ-જમીનની માલેકી ખેડુતોને
સોંપી દઈએ, તો શું ખેડુતો ખેતી કર-
વાનું માંડી વાળશે? કે પોતાનાં હોળા અને
સાંતીઓ ભાંગીને બાળી નાખશે? પોતાના
બળદોને ભૂખે મારશે. કે તેમને કાપીને
પ્રાઇ જશે? ગાંધીજીએ આમ નક્કરપણે
વિચાર કરી જોયો હોત તો પોતાના દલી-
લોની મૂખતા એમને આપોઆપ સમ-
જાઈ જત. ખેડુત પોતાનાં ખેતરનો સંપૂર્ણ
પણે માલિક અને તો શું તે ખેડ પાછળ
ઓછું ખાન આપશે? અથવા તૈયાર

યએલા ઘણુને બાળી નાખશે? તેથી ઉદ્ધતાનું સામાન્ય અક્ષલ તો એમ જ દહે છે કે એ ખેતરનો ખેતેજ કાંચમી માલીક છે, તેમાંથી જે ઉત્પન્ન થશે એ પોતાનું જ છે એવી ખાત્રી થતાં તે જમણા ઉત્સાહથી કામ કરશે. અને કુદરતી રીતે જ ખેતાને જરૂરીઆત હોય એટલો માલ પોતાની પાસે રાખી બાકીનો માલ બજારમાં સારામાં સારા ભાવે વેંચી નાખશે.

આમવર્ગના હાથમાં ઉત્પાદનનાં સાધનો મૂકી દેવાથી ૭૦ ટકા ભાગ માટે તો આપું પરિણામ આવશે એમ સામાન્ય શુદ્ધિ દહે છે. ખેડુતોને જમીનની માલેકી સોંપી દેવાથી તેને પોતાને કઈ રીતે ગુદશાન થશે એ બતાવી આપવાને હું સધળાએ ગાંધીવાદીઓને એલેન્જ આપું છું. અને ખાસ કરીને માર્કસવાદ વિરુદ્ધ ગાંધીવાદની હિમાયત કરનાર પેલા બહુઓલા મી૦ પાટીલને આ સવાલનો જવાબ આપવાને તૈયાર છું.

પરંતુ જ્યારે ગાંધીજી ઉપર જણાવી તેવી દલીલો કરતા હતા ત્યારે તેમના ધ્યાનમાં આ ખેડુતોનો બહુવ્યાપક મુદ્દો રહ્યો જ નહોતો. એમનું ધ્યાન હતું ઔદ્યોગિક શ્રમજીવિઓ તરફ એમ હું માત્રું છું. એટલે -Land to the peasants-જમીન ખેડુતોને આપી દો પછી-Factories to the workers-કામઘરોને કારખાનાં આપી દો-એવી સામ્યવાદીઓની જે બીજી માગણી છે અને જેના સંબંધી ગાંધીજી ખાસ મુશ્કેલી અનુભવતા હોય એમ જણાય છે તેના તરફ વળાએ.

આ સંબંધી ગાંધીજી અને એમના જેવી મુશ્કેલી અનુભવનાર પરોપકારી જીવોએ એ યાદ રાખવાની જરૂર છે કે

આજે કારખાનાંઓ કામઘરોજ ચલાવે છે. કારખાનાંઓમાં કામ કરતા એન્જનીયરો વગેરે ટેકનીશ્યનો વગેરે માલીકો નહિ પણ વધુ રોજી મેળવતા શ્રમજીવિઓ જ છે. તેવી જ રીતે કાચો માલ મગાવવાની અને તૈયાર માલ વેંચવાની વ્યવસ્થા કરનારા માણસો પણ ઉત્પાદક કેનીયક્ષા મધ્યમવર્ગના મહેતાઓ અને મુનીમો પણ માલીકો નથી. માલીકો છે તે તો આ બધાની મહેનતને રોકી તેમાંથી નફો હોઇઆં કરી જનારા જ છે. જો આ જ વાસ્તવિક સ્થિતિ છે તો એ સ્થિતિ નિલાપવામાં કામઘરોને શો વધો આવવાનો છે? આજે આ બધાની નીમણુંકા કરવાનું જે કામ માલીકો કરે છે તેજ કામ કામઘરોની એક સમિતિ શા માટે નહિ કરી શકે? શ્રીમંત માલીકોના નખીરાઓ કામઘરો દરતાં વધારે અક્ષલવાળા છે એમ માનવાને શું કારણ છે? અને જો એ કમઅક્ષલ શ્રીમંતો શુદ્ધિમાન કારકુનો અને એન્જનીયરોની સેવાઓ રોકી શકે છે તો કામઘરો શા માટે નહિ રોકી શકે? જો એ શુદ્ધિજીવિઓ આજે મૂડીઘરોની સેવાઓ સ્વીકારે છે તો કાલે કામઘરોની સેવા શા માટે નહિ સ્વીકારે?

અને હવે શસ્ત્રોની પણ પાત કરીએ. મૂડીવાદી સત્તાઓએ છેલ્લું યુદ્ધ જંગાવ્યું ત્યારે આ આખાં યુદ્ધમાં શસ્ત્રોના ઉપયોગ કરનાર કયા તાલેવરો હતા? એમાં સામસામાં માથાં વધેરનાર બધાએ ખેડુતો અને કામઘરોના છોકરાઓ જ હતા. એમાંથી કોઇએ પોતાની તોપો પોતાનાં પર ફેંક્યાના ઘબલા બાણીતા નથી.

પરંતુ આ તો બધી પોતાનું મન મનાવવાને માટે આજેલી દલીલો છે, જંગતમાં રાત્રી અને મૂઠના બેદ સત્ત રહે.

વાનાં છે એવી સામાન્ય દલીલ કરીને માનવતાના લગભગ નેવું ટકા જેટલો શ્રમજીવિ ભાગ મૃદુ અને માલીકોના દસ ટકા ભાગ સદાએ જાની છે એવી રજુ કરવામાં આવતી એવકુશીલરી દલીલમાં વજુદ કંઈજ નથી. માત્ર એ એ દલીલ કરનારનાં હૃદયમાં ઉત્તરનીઆત -bourgeois-માનસનો જ પરિચય આપે છે.

આ આખીએ દલીલમાં કંઈ સાર જેવું હોય તો તે એટલુંજ છે કે આજે આમ જનતામાં કેળવણીનો અભાવ છે. પણ જ્યાં સુધી આચારની વ્યવસ્થા કાયમ રહેવાની ત્યાં સુધી એ અભાવ પણ કાયમ રહેવાનો. જ્યાં સુધી કેળવણી ન હોય ત્યાં સુધી ઉત્પાદનનાં સાધનો શ્રમજીવિઓના હાથમાં સોંપાય નહિ અને જ્યાં સુધી એ સોંપાય નહિ ત્યાં સુધી શ્રમજીવિઓ માટે જરૂરી કેળવણી મેળવવાનો કાર્ક આરો નથી. આમ ચક્રવામાં ફરતી આ સગવડલરી દલીલનો આશ્રય તો માત્ર સ્થાપિત સત્તાના શાગીર્દોજ છે. હિન્દી પ્રજા સ્વવહિવટને માટે લાચક નથી માટે તેને સ્વરાજ ન આપી શકાય અને જ્યાં સુધી સ્વરાજ નથી ત્યાં સુધી સ્વવહિવટનો અતુલવ તેઓ કદી મેળવી શકે એમ નથી. આવી સરકારી આડવાઓની દલીલ સામે ગાંધીજી અને એમના મુરીદો લાલપીળા થઈ જાય છે અને અમને ભૂલો કરીને પણ શીખવાનો હક્ક છે એવી વાતો કરવા માંડે છે, પણ એજ ગાંધીજી અને એમના મુરીદો શ્રમજીવીઓ સામે એજ દલીલ કરવામાં નથી ચરમ કે નથી સંકોચ અતુલવતા. પૂછ્યા વિના રૂઢી રાકાઈ નથી કે આ આત્મવચનાં છે કે દંભ છે ?

અને આ બધી દલીલો સોવીએટ રશીઆનો દાખલો નજર સામે હોવા છતાં કરવાની હિમત ગાંધીજી કરે છે ત્યારે તો હદ થાય છે. પોતાની એ બધીએ પાનાંના મહેલ જેવી દલીલખાજીનો જવાબ સોવિએટ રશીઆનો એકજ દાખલો આપીને ઉઠાવી દેવામાં આવશે એમ સમજી જઈને ગાંધીજી કહે છે કે રશીઆમાં તો હજી અખતરો થઈ રહ્યો છે. તેઓ માને છે કે આમ એક વાક્ય ફેંટા દીધાથી એ દલીલનો નાશ થઈ જશે. કેવી ખાલીશ એ માન્યતા છે ? એને અખતરો ગણવામાં આવે તો પણ એ અખતરોની દશમાં જે અત્યાર સુધીમાં શાં પરીણામો આવ્યાં છે તેની ગાંધીજીને કંઈ ખબર છે ખરી ? ત્યાં આગળ આજે નિરક્ષરતા જેવી ચીજ રહેવા પામી નથી એ વાતની નેધે ગાંધીજીએ લીધી છે ખરી ? ત્યાં આખીએ માનવતાનાં છવનવું ધોરણ ૭૦ ટકા જેટલું સુધયું છે એ. વાતનો એમને ખ્યાલ છે ખરો ? એક દસ વર્ષના ગાળામાં એ દેશે જે ઔદ્યોગિક પ્રગતિ સાધી છે તે પશ્ચિમના ભક્ષલક્ષા ઉદ્યોગપ્રધાન દેશોને આંજ નાખે છે એ વાતની નોંધ ગાંધીજીએ લીધી છે ખરી ? રશીઆમાં શ્રમજીવીઓ નેમના હાથમાં રહેલાં ઉત્પાદનનાં સાધનોને સારો ઉપયોગ નથી કરતા એમ મનવાને ગાંધીજી પામે શું કારણ છે ? સોવિએટ રશીઆએ અત્યાર સુધીમાંજ જે સાધી લીધું છે તે અખતરોજ મનાતો હોય તો એવા અખતરોને અભિનંદવા ફુનીઆનાં કાઢપણુ દેશના શ્રમજીવીઓ જરૂર તૈયાર થશે. તૈયાર નહિ થાય-અથવા તેની મસ્કરી કે અવગણના કરશે માત્ર શ્રમજીવિ વર્ગના દુસ્મનો-મુદલા કે છુપા એ અખતરો તરફ અણુગમે દાખલ છે ગાંધીજી જેવા માણસો, કેમકે તેમના

તરંગી અખતરાઓ પાછળ માનવોની શકિત વેણી નાખવાની અને તેમની સામાન્ય ક્ષુદ્ધિને કલુષિત કરવાની સગવડ શ્રમજીવિઓનાં એ રાજ્યમાં મળતી નથી.

રશીઆ સામે ગાંધીજીનો બીજો વાંધો તો એ જણાય છે કે ત્યાં જે હજુ પશુ-બળ વિના એમને આરો આજે દેખાતો નથી. એ આરો નથી દેખાતો અને હજુ ઘણાએ વર્ગો સુધી નહિ દેખાય, કેમકે સોવિ-એટના સંચાલકો ધાર્મિક શેખરચડીઓ નથી. તેઓ જાણે છે કે માણસ પશુથી કંઈક વિશેષ છે, પણ પશુ તો છેજ. અને એ પશુની અંદરના અને બહારના પશુ સામે રક્ષા કરવામાં ન આવે તો તેની પશુતા કદી નિર્ભય બનવાની નથી, અને એ નિર્ભય ન બને ત્યાં સુધી તેની પોતાની પશુતા સજીવન જ રહેવાતી. એ નિર્ભયતા આણુવા માટે કશી કાઢવા માટે એમ કાંઈનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ તેમ પશુબળનો ઉપયોગ કરવો જ રહ્યો. જે સંયોગો વચ્ચે પશુ-બળનો આશ્રય લીધા વિના માનવજીવન તો એક બાજુ રહ્યું પણ તન્દુરસ્ત પશુ-જીવન પણ જીવવાનું શક્ય ન હોય તે સંયોગો જેમના તેમ ઉભા હોય છતાં પશુબળ નહિ વાપરવાની હિમાયત કરવી એ તો અદ્વય પશુબળ-સરકારી લશ્કર, પોલીસબાળું અદાલતો વગેરે-ની મદદથી અમનચમનપૂર્વક જીવતા કેટલાક તરંગી-ઓને જ સુગે. સજ્જનના ધ્રુવથી પશુબળનો ઉપયોગ કરીને જીવવાને ટેવાએલ માનવ-તાનો અમુક ભાગે જ્યારે સત્તા મેળવવા તૈયાર થાય ત્યારે તેમના અમલમાં પણ અહિંસાની આણુ તરતજ નહિ રથાપી શકાય એમ કહીને તેમનો વિરોધ કરવો એ સ્થાપિત સત્તાના આડકત્રાઓનું જ કામ છે.

ગાંધીજી કહે છે કે, જ્યાં જ્યાં સામ્યવાદના ઉતાવળા પ્રયત્નો થયા છે ત્યાં ઉડતાં પરિણામ આવ્યાં છે અને આપણે હતા તેના કરતાં કેટલાયે જમાના પાછળ પડ્યાં છીએ.

અંત નરી ગપ છે. પહેલાં તો એક સોવિ-એટ રશીઆ સિવાય સમાજવાદનો વ્યવ-હારમાં આણુવાનો ક્યાંય પ્રયત્ન થયો જ નથી. અને રશીઆમાં લોકો કંઈ રીતે પાછા પડ્યા છે તે બતાવવાની ગાંધીજી કે એમના મુરિદોમાંનો કોઈ તરફી લેશે? એમની આ બોલવાની રીત કંટાળાજનક રીતે અસ્પષ્ટ-બધા ગાંધીવાદીઓનાં લક્ષણુ રૂપ બની રહેલી-છે, એમણે કહેવું જોઈતું હતું કે જ્યાં જ્યાં સામ્યવાદી પક્ષોની સરકારી નીચે લોકોએ રાજ્યસત્તા હાથ કરી લેવાને પ્રયાનો કર્યા છે ત્યાં ત્યાં તેઓ નિષ્ફળ ગયા છે અને પરિણામ એ આવ્યું છે કે લોકશાસન ધોવાઈ અંધુ છે અને સરમુખત્યારીઓ સ્થપાઈ છે. હવે લોક-શાસનની જગ્યાએ સરમુખત્યારી સ્થપાય એ શાસનનાં સ્વરૂપની દ્રષ્ટિએ પીછેહઠ જરૂર છે, પરંતુ એ બાદ રાખેવું જોઈએ કે મૂડીવાદનું લોકશાસન એ જાતે રાજકીય લોકશાસન હોય લોકશાસનની એક શ્રમણા માત્રજ હતું. વાસ્તવિક રીતે તો એ મૂડી-વાદી વર્ગની સરમુખત્યારી હતી. એ સરમુખત્યારી અત્યાર સુધી ગુપ્ત હતી. હવે તે પ્રગટ થાય છે એટલો જ તક્ષવત છે. અલખત, તેનાથી પોતાનું પ્રચારકાર્ય કરવાની જે તક શ્રમજીવિઓને પહેલાં મળતી તે લગભગ ધોવાઈ જાય છે-આજે હિન્દમાં છે તેવી સ્થિતિ ત્યાં બની રહી છે-બાકી ઘણાએ જમાના પાછા પડવાની વાતમાં કંઈ જ માલ નથી. પાછા તે ત્યારે જ પડશે કે જ્યારે વિજ્ઞાનનો ઉપયોગ

પડતો મૂકીને ચરખાની હિમાયત કરવામાં આવશે. જુદી જુદી સરમુખત્યારીઓ અમુક વખતને માટે શ્રમજીવિઓનાં જીવનના ધોરણ પર પણ ભલે કાંઈ મૂકે પણ ઉત્પાદન અને તેમાંથી નફો ઉત્પન્ન થાય એટલો ભાવ આપીને ખરીદવાની જનતાની શક્તિ વચ્ચે જે તફાવત રહેવાનો છે તે વહેલો મોડો મૂડીવાદનો માયકેડો જમીનદોસ્ત ક્યાં વિના રહેવાનો નથી. એવું પરિણામ આવે કાં તો આંતરરાષ્ટ્રીય યુદ્ધમાં અને કાં આંતરવિરોધમાં. બન્નેમાં અંતે શ્રમજીવિઓને લાભ થવાનો છે. ધણા જમાના પાછા તો આપણે ચરખા અને એવાં કાળખળોએ મારી નાખેલાં ખીજાં સાધનોની હિમાયત કરવાથી જ પડીએ. ફેસીસ્ટ સખમુખત્યારીઓમાં શ્રમજીવિઓનો થોડા વખતને માટે પરાજય છે અને મૂડીવાદીઓની નખખાઈ છે. મર્યા પડેલા મૂડીવાદે લીધેલું એ ઇન્નેકશન છે. એમાં “ધણામે જમાના પાછા પડવા”ની વાત નથી.

આ જાતની ચર્ચામાં વર્ણુશ્રમની
વાતને ક્યાં સ્થાન હતું? પણ ગાંધીવાદી વિચારકો મગજ પડે તે વસ્તુ ગમે ત્યાં લાવી શકે છે કમકે તકે શાસ્ત્રનાં બંધનો તેઓ સ્વીકારતા નથી. હવે એમ માનો કે તે જમાનાને માટે વર્ણુશ્રમની વ્યવસ્થા આદર્શ હતી પણ તે શું ત્રિકલ્પાખ્યાયિત આદર્શ છે? અને, જો તેમ હતું તો શા માટે પડતી મૂકાઈ? અને માનો કે ગાંધીજી પોતે એમ માને છે કે આ વ્યવસ્થા આજે પણ ફરી સ્થાપવામાં આવે તો માનવતાનાં બંધાંએ દુખદર્દે માટે રામજાણી છલાજ રૂપ મારુખ પડે તો શા માટે તેઓ તેની હિમાયત કરવા લાગતા નથી? “એક વર્ષમાં સ્વરાજ” અને “સુતરને તાંતણે સ્વરાજ” એવાં સંગ્રામસૂત્રો આગળ ધરવાને બદલે “વર્ણુશ્રમની પુનઃવ્યવસ્થામાં સ્વરાજ” નું સૂત્ર શા માટે તેઓ આગળ ધરતા નથી? અને હસવા જેવી વાત તો એ છે કે એ જ વર્ણુવ્યવસ્થાનાં પાપ અસ્પૃશ્યતાને જ ધોવા માટે ગાંધીજી આજે અવળા પણ ભગીરથ પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે તે જ વર્ણુવ્યવસ્થાની હિમાયત કરવામાં એમને જરાએ શરમ આવતી નથી.

સ્થાપિત હિંદોના પરમ રક્ષકને છાંન્ને એવી આ મનોદશા ધરાનાર ગાંધીજી શ્રી. નરહરિ પરીખ સાથે યુજ્જરાતના કાયકરોને એવો સંદેશો મોકલાવે કે ચરખાની નિરથકતામાં જ હુખી રહેજો કારણ કે હિંદને સ્વીકાર્ય થઇ શકે એવો સમાજવાદ ચરખાનાં યુજ્જનમાં જ ઓતપ્રોત થઇ ગયો છે તેમાં કાંઈ નવાઈ ખરી? હિંદુઓના પંડીતોની માફક ગમે તે શબ્દને પોતાના જ અર્થમાં વાપરીને તેના સામાન્ય અર્થને કલુષિત બનાવી દેવાની અને એવી રીતે વિકૃત બનાવેલા શબ્દનો લાભ લઇને પ્રગતિશીળીમાં ખપવાની છુરી આદત ગાંધીજીને પડી ગઇ છે, એટલે જવાબદાર રાજતંત્રના અર્થમાં સંપૂર્ણ રચતંત્રતાનો શબ્દવ્યભિચાર તેઓ કરતા હતા તે જ રીતે સમાજવાદ શબ્દનો ઉપયોગ તેઓ કરવા માંડશે. વાસ્તવિક રીતે તો એમનાં રામરાજ્યવૃંદ્ ભૂત એમનાં મગજમાંથી કદિ પણ દૂર થવાવું નથી.

આ સ્થિતિમાં યુજ્જરાતના જીવાન કાયકરો અને ખાસ કરીને સમાજવાદીઓએ સાવધાન રહેવાની ખાસ જરૂર છે. તેઓને એ ભાગ્યે જ જણાવવાની જરૂર છે કે આ બંધી મુખાઈલરી વાતો છે. તેમાં નફર અર્થ કે વ્યવહારૂતા જેવું કશું જ નથી. ગાંધીજીનો સમાજવાદ હવામાં અદર લટકતો એક ધાર્મિક બેજનનો તરંગ માત્ર છે; અને ચરખાનો કાયકમ નથી રાજકીય, નથી પ્રગતિશીલ આધિક કે નથી સમાજસુધારાનો. એટલે એ લોકોએ તો પોતાની સંખ્યા ગમે તેટલી નાની હોય તો પણ આ નિબેળ મૂખતા સામે અવાજ ઉચકવો જ રહ્યો. ગાંધીવાદીઓની વગ અને ચાલ-ચાલુને લીધે મહાસભાનાં મંડળોમાં તેઓ અગત્યનાં સ્થાન ભાલે ન મેળવી શકે, તેમનો અવાજ ભલે એકલો અને દુર્બળ રહે, પણ એ અવાજને દબાવા ન દેવો એ આજે એમની ઐતિહાસિક ફરજ છે. એ ફરજ તેઓ સુકશે તો હિંદને હજી વધુ અધોગતિનો અગુલવ ક્યાં વિના છુટકો નથી.

પડદા પાછળ

એક પ્રવેશી નાટિકા.

લે. પ્રિયવદન બક્ષી.

પાત્રો :

રંજન } ધનવાન ભાઈબહેન
બિન્દુભાઈ }

શીલ્પ:-બિન્દુનો કારભારી.

બદુક:-રંજનનો મિત્ર, મુધારક પ્રવૃત્તિનો સસિયો.

સ્વળ:-રંજનનો વાંચન ખંડ.

[રંજન દારમોનીયમ પર હાથ ચલાવતી ગાય છે ભાવોને દર્શાવતું ગીત હાથે છે.]

વંદન કીધાં, અંધન લીધાં,
જન્મમૃત્યુની બાંધી પાજ,
જીવન મુશાબ્યાં, સ્નેહી કુલાબ્યાં,
તો ચે શેઠ તમે નારાજ.

પત્ર પત્ર ધરીએ છેલ્લી આશ,
પ્રભુ ખાતર મરવા દો આજ.

[ગાયન અટકે છે. બિન્દુભાઈ પ્રવેશે છે.]

બિન્દુ:-રંજન !

રંજન:-[ડરતી ડરતી] કેમ ?

બિન્દુ:-પેલો અહિં શો કચકચાટ કરતો હતો ?

રંજન:-કે નહિ.

બિન્દુ:-એ નહિ આવે ! એ તો નાગો છે. તોફારીમાંથી નીકળ્યા એટલે નેતા થયા. પણ ત્યારે નમસ્કાર.

રંજન:-તેમાં આપણે શું ?

બિન્દુ:-કેમ આપણે શું ? નવરા, બદમાશો બોલ, તને શાની ચોપડી આપી ગયા છે ?

રંજન:-કશાની નહિ !

બિન્દુ:-નહિ ? [જરા આગળ ધસી] અંધરમાંથી બહાર નીકળવું પડશે સામ્યવાદી થવા નીકળ્યાં મોટાં [તિરસ્કારભર્યું • હસીને,] એને મોટાને પૂછજે કે તારા બાપે કે દાદાએ હડતાળનું મોં જીવું હતું ?

રંજન:-તેમાં મને શું કહો છો ?

બિન્દુ:-[ભવાં ચઢાવી] તું જ બદમાશ છે. એ તને ચોપડી આપી ગયા છે. મને હનુએ કહ્યું છે. હનુએ ચોપડી ફીરી છે. ચાલ આપે છે કે નહિ ?

રંજન:-આપી હોય તો આપું ને ?

બિન્દુ:-નથી આપી ? રંજન. તને ભણાવી શા માટે ? આવાં ધરનાં મુળ બોલ્યાં ધધો કરવા બેઠા છીએ, હજમત નહિ. આ ધધો ન કર્યો હોત તો હાર-

મોતીયમ ને મોટરગાડી શાનાં હોત? એ ગધેડાએને તો તોફાનના ધધા સુન્યા છે.

રંજન:-તમે ફેકટ જક કરો છો. એ તો મને સલાતું કહેવા આવ્યા હોતો.

[બિન્દુ:-સભા? પેલો એનો બાપ તરફથી મુઓ તેની સભા?

રંજન:-મોટાભાઈ, તમેય ખરા છો! કાલે માનેને! મોદે તો સારું સારું બોલતા હતા.

[બિન્દુ:-તને તેની ખબર જ ક્યાં છે. એ તો ધધાની બાપતો છે. પારકાં હોકરાંને જતી કરાય આપણાં ને નહિ. આવી જાંપણી ન. થઈશ.

રંજન:-આંપણી ક્યાં થાઉં છું પણ...

[બિન્દુ:-એ બધું હું ન જાણું. એ બાં માસ ભેડે ને બોલી છે તો..... [નોકર આવતાં વાક્ય અધુરું રહી જાય છે.]

નોકર:-શીઘે સાહેબ આલા આહું,

[બિન્દુ:-જા, બોલવ.

[નોકર જાય છે. રંજન જરા સારી સંકારે છે. શીઘેને લેવા બિન્દુ સામે જાય છે.]

[શીઘે અને બિન્દુ પ્રવેશે છે.]

[બિન્દુ:-આલો તમે વખત સર આવ્યા.

શીઘે:-મને વખતની ઘણીજ કિંમત છે.

આપણા દેશી લોકો.....

[કહેવત જેવું થઈ પડેલું વાક્ય

વચ્ચેથી તોડતાં]

[બિન્દુ:-રંજન, આ બનાવ તો.

[રંજન જાય છે.]

શીઘે:-બિન્દુભાઈ! આં કોણું કે આપનાં

સીસ્ટર, કેમકે

[બિન્દુ:-હું હા; ગઈ સાલજ મેટ્રિક થઈ. હાલ કોલેજમાં છે. જરા સ્પોર્ટ્સ-મેન સ્પીરીટવાળી છે.

શીઘે:-સારું, એવું તો જોઈએ (ગભીર બની) હાં, પણ બિન્દુલાલ, આજે મુનીમોમાં ચકત્યાર થઈ હતી કે આટલા મોટા નવાયુગના વિચારોવાળા છે તો હડતાળને દહાડે રજા કેમ દેતા નથી? રાષ્ટ્રિય તહેવારો આશીસમાં કેમ ન પળાવા જોઈએ?

[બિન્દુ:-ડેમ રોજ.

(જરા શાન્ત રહી) મીઠી શીઘે આપણી કાયદાબાહ્ય આપણને જ વચ્ચે નડે છે. વાંધો નહિ. એ લોકો આપણને પૂછ્યા વિના ગેરહાજર રહે ત્યારે વાત.

શીઘે:-બરોબર.

[રંજન ચહાં લાવે છે. બંને જણ ઉંડા વિચારમાં પડી જાય છે. રંજન બાણ પર ઉભી રહે છે.]

શીઘે:-[ચલ પીતાં પીતાં]

અત્યારે સભામાં જવું પડશે ને?

[બિન્દુ:-હાસ્તો, કાકા કહીનેસ્તો. ને કેં બોયકોટનો ઠરાવ થશે, તો સહિ પણ કરવી પડશે.

[રંજનની આંખો ચમકે છે. વચ્ચે બોલી ઉઠે છે.]

રંજન:-બિન્દુભાઈ! હું પણ આવું તો?

[બિન્દુભાઈનો છુપો અંચુગમો બહાર આવવા મુન કરે છે. શીઘેની હાજરી તેને પ્રગટ થવા દેતી નથી. જરા ગુંચવામણને અન્તે સખ્તો બહાર પડે છે.]

આવજો!

શીઢ:-આલોક છોકરી લાગે છે. તારું
નામ શું હશે?

રંજન:-રંજન!

શીઢ:-Beautiful, કેવું સરસ!

[બિન્દુને સુધારો ગમે છે પણ
આ વખતે ખમાતો નથી. આંખને
આડી કરી રંજનને જવા સૂચવે
છે. રંજન તેને પૂરેપૂરું માન ન
આપતાં બાલુ પર ઉભી રહે છે.]

શીઢ:-બિન્દુલાલ, એક બીજી વાત.
હરિજન પ્રવૃત્તિવાળા કુંડ માટે પેદી
પર આવ્યા હતા.

બિન્દુ:-તે પછી?

શીઢ:-પત્નીસ રૂપિયા આપ્યા વળી.
બીલું શું કરે? કાલના ડાપામાં
નામ આવશે.

બિન્દુ:-(ચીઘાઈને) આ લોકો ફોગટને
જીવ ખાય છે. તે એમને ન માનીએ
તો આપણને ખોટ જાય છે. વાંધો
નહિ. પત્નીસના પચાસ આપ્યા
હોત તોયે શું? કૈંયના આડને
હલાલીને ક્યાં જવું? ઠીક, ત્યારે
આપણે તૈયાર થઈએ. બાપણનો
વખત થયો છે પાછા મોઝ
પરીશું કે!

શીઢ:-(ઉભા થતાં થતાં) હા, હા,
મોઝ ન પડાય. મારે તો ત્યાં
બોલવાનું છે.

[બિન્દુ:-(હસીને) દયો, તમે ક્યારના વકતા
થયા? આ કાલ સુધી તો 'મેં' ખાધું
હોતું' બોલતા હતા તે આજે શું
બોલવાના છે?

શીઢ:-(નદક્ટ હાસ્ય કરી) હં હં હં
કે હિંદમાં આર્થિક ક્રાન્તિની જરૂર
છે (ઉતાવળ કરતાં) આલો, આલો,
મોટરમાં બધું ગોખ્યું છે તે કહી
સંભળાવીશ.

[બંને જાણી જાય છે. રંજન
એકલી પડે છે.]

રંજન:-[બારી આગળ કેટલીક વાર સુધી
વિચારમૂઠ ઉભી રહી] ગયા. કુનિ-
યામાં જીવવાનો આ રસ્તો મને તો
બહુ અદ્ભુત લાગે છે.

[પાછી આવી ખુરશી પર બેસે
છે. સ્વગત.]

બિન્દુલાઈને કોના જેવા કહું? બધામાં
સારું દેખાડે ને પોતાનો સ્વાધ સધે,
વધો નહિ. બટક કહે છે તેમ એ. વધુ
વખત ટકે તેમ નથી લાગતું. ક્રાંતિ થતાં
પહેલાં આવી તૈયારી થવી જોઈએ.

ને એમાં આપણને શું? એ ન માનતા
હોય તેથી શું એ પ્રવૃત્તિને વેગ નહિ
મળે? છતપિ ન માને કે માને, એ પ્રવૃત્તિ
એમનાથી પોપાય તો છે જ. ભલેને મનથી
ધિછરે. ભલે મુનીયોના દંડ ધાય, પણ
ક્રાંતિને લોકો વેરેલા પૈસા દલિતોને રોટલા
દેવાના જ છે.

[ટબલ પરથી એક ચોપાનિયું
લઈ તેમાં છુવે છે. પાછળથી
બટક પ્રવેશે છે.]

બટક:-રંજન!

રંજન:-[ચમકીને પાછળ જોતાં બટકને
દેખી] કેમ, તું આવી પહોંચ્યા?

બટક:-હા, ને તને બુલાવ્યો મળ્યો કે!

રંજન:-તમને કાણે કહ્યું?

બટુક:-દતુએ કાલે મારી પાસે રૂપિયો
માગ્યો હતો તે મેં ન આપ્યો એટલે
આજે વાત ફેડી દીધી. અત્યારે
આપ્યો એટલે હવે મારો જનસુસ
બની ગયો.

રંજન:-[ચીદાધને રાપમાં] કહેવા દે મારા
મોટાભાઈને. એને મોઢરીમાંથી જ
કઢાવું. તમારે બદલે કાંઈ બીજો
હોય તો ?

બટુક:-ના, રંજન, મારે ખાતર. એ દગો
નથી દેતો એની દશ દગો દે છે.

તમારા આપેલા પગારમાં એનું
પેટ ભરાય છે, એમ તમે માનો છો ?
રંજન:-[સ્વગત] મોટાનાં ઘર પાંચ ફૂટેલાં,
બીંતને ચે કાન હોય. [પ્રગટ] બટુક,
ભાપણનો વખત થઈ ગયો, આજે
શીદકાઠા ભાપણ આપનાર છે. મેં
તો એમને આજે જ જોયા.

બટુક:-સારું ચાલ, કદાચ મોડાં પડીશું.

રંજન:-હું ક્યાં તૈયાર નથી ?
[બંને જાય છે. ઓરડો ખાલી
પડે છે.]

[સમાપ્ત.]

સેવા

[માસિક પત્ર]

છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી નીચમીત પ્રગટ થાય છે.
એ કોઈપણ જ્ઞાતીનું કે વાણનું પત્ર નથી.
માત્ર ચાર જ રૂપિયામાં

વિક્રતાભર્યા લેખો : ભાવવાહી કાવ્યો : સુંદર મનોરંજક
વાર્તાઓ; હાસ્ય-વિનોદનાં લખાણો; સામાજિક પત્રો;
ઉપરાંત વિવિધ વિષયભર્યા ટુકાં સુંદર લખાણોથી
ભરપૂર સાતસો ઉપરાંત પાનાંનું પ્રાચીન મેળવણું હોય તો
આજે જ આડક બનો.

પ્રત્યેક માસે એમાં તમે કાંઈ ન
કાંઈ નવીનતા મેળવી શકશો.

: વાર્ષિક લવાજમ :

દેશમાં રૂ. ૪-૦-૦

દેશાવર રૂ. ૬-૦-૦

માત્ર લાખબેરીઓ માટેજ

ત્રણ રૂપિયા

એનાં લખાણ તમને આનંદજનક થઈ પડશે.

કોઈપણ માસથી આડક થઈ શકાય છે.

છ આનાની ટીકીટો બીડી નસુનાની
નફલ મંગાવો.

સેવા પ્રાણલય : નવયુગ : અમદાવાદ.

યુરોપનાં રાજકારણમાં રસ ધરાવનારાઓ મધ્યમ રીતે માને છે કે ૧૯૩૬ નું વર્ષ એ જગત માટે ક્રોડકટીનું વર્ષ છે । આ એક આકાશકલી આત્માની નિરર્થક દ્રશ્યતા નથી. કે ગભરાટ દેશાવવાના એક માત્ર ઉદ્દેશથી પ્રસરાવેલી માન્યતા નથી. કંઈક ચોક્કસ આધારભૂત હકીકત ઉપર આ માન્યતા ઉભી થઈ છે. અને ભાવિ કદાચ એવું ભવંકર ન હોય એવી આપણે આશા રાખવા પડતી દરીએ પણ તેમ કરવું એ વાસ્તવિકતા સામે આંખ મિચામણા કરવા બરાબર છે ।

જાપાન તરફ જુવો

મંચુરીયા ઉપર જાપાની સ્વામિત્વ સ્થાપ્યા પછી તે શાંત બનીને બેઠું છે એમ બહારથી જણાય છે પણ જોએ મંચુરીયા ઉપર ચીવટભરી નજર નાંખી રહ્યા છે તેઓ જણાવે છે કે આ કમલસીંચ પ્રદેશમાં અત્યારે ભાવિ સંગ્રામની પુરપાટ તૈયારીઓ થઈ રહી છે. ક્રાંસ જેવડા આ વિશાળ દેશમાં તેઓ હવાઈ મથકો સ્થાપી રહ્યા છે. સુયં ઉગે છે અને જાપાની પદ્ધતો મંચુરીયામાં કાયમી જાવણીઓ નાખતી ગય છે. આસ્તે આસ્તે જગતનું ભાવિ પાણીપત તૈયાર થઈ રહ્યું છે. મંચુરીયાનાં મેદાનો એ આવતા જંગનો વરકુન અને સોમમે છે એ

વસ્તુની તો દરેક અખમારનેવેશે આગાહી કરી છે. એટલુંજ નહીં પણ મંચુરીયા પ્રદેશને ભાવિ રણક્ષેત્ર બનાવી જાપાનીઓ પોતાના દેશનાં શહેરોને બચાવવા ઇચ્છે છે.

જાપાન પણ સારી રીતે જાણે છે કે રશીયા સાથે મુકાબલો કરવો એ કંઈ બાળકાની રમત નથી. અને આ મુકાબલો મુખ્યત્વે હવાઈ માર્ગોએ થનાર હોવાથી જાપાનના શહેરોને સૌથી ઘેરોડું ભયમ છે. મુખ્યત્વે

સર્યાલાઈટ

કાગળ અને કામકાનાં બનાવેલાં આ શહેરો જોખના એક જ પડાકાથી સળગી ઉઠે તેમ છે.

આ પરિસ્થિતિમાં જાપાન ભાવિ મુશ્કેલી તૈયારી કરી રહ્યું છે અને આથી જ જાપાનથી અતિ આથે આથે તેઓ રણમેદાન બનાવવા ઇચ્છે છે.

તેમજ આ શહેરો ઉપર હવાઈ હુમલો થાય તો શું કરવું તે વિષે માતખર મંત્રણાઓ ચાલી રહેલી છે. હવાઈ હુમલા વખતે શું કરવું તેની સુચનાઓ જાપાની શહેરોમાંને અપાઈ રહી છે. નવા વિમાનોનો એડર ધ્રીટન અને જર્મનીમાં નોંધવામાં આવે છે. મુખ્યત્વે યુરોપ પાસેથી જાપાનીઓ દારૂગોળા મેળવી રહ્યા છે. પણ આ સર્વ તૈયારીઓ પુરી થતાં સહેજે દોડ વધી પીતી જાય, તેમ છે. આથી જ મોસ્કોનાં રાજદ્વારી મંડલોમાં એમ હુટથી માનવામાં આવે છે. કે ૧૯૩૬ વગર

જાપાન સોવીયેટ સામે જંગમાં ઉતરી શકે તેમ નથી.

અને જ્યારે જાપાન જંગ શરૂ કરશે ત્યારે તેની વ્યુહરચના કવી હોઈ શકે તેની આ રીતે કંઈક કલ્પના પણ સોવીયેટ તંત્રના સંચાલકોને આવી ગઈ છે. તેઓ માને છે કે મોંગોલીયાને માગે મધ્ય સાયબીરીયા ઉપર સીધો હુમલો જાપાનીઓ લાવી શકે તેમ છે. અને એક વાર મધ્ય સાયબીરીયા જીતી પડી ત્યારે જાપાન પૂર્વ સાયબીરીયાને રશીયા મદદ નહીં આપી શકે. અને આમ પૂર્વ સાયબીરીયા ઉપર બંને બાજુએ આક્રમણ કરવામાં આવે તો હંકારીવોસ્ટોકનું લશ્કર તો મંચુરિયા માફક મસળી શકશે. જાપાનીઓની આ ગણતરી રશીયનો સોરી રીતે જાણે છે અને તેથી જ તેમણે પ્રતિઆક્રમણની તૈયારીઓ શરૂ કરી દીધી છે.

રશિયાની તૈયારીઓ

રશિયાને પણ ખાતરી થઈ ગઈ છે કે મંચુરીયા એ ભાવિ રણમેદાન છે. તેમજ તેમને એ પણ ખાતરી થઈ ગઈ છે કે જાપાનને પૂર્વ સાયબીરીયાનો પ્રદેશ જોઈએ છીએ. આ ભાવિ આક્રમણને અવરોધવા માટે તેઓએ અત્યાર આગમ્ય તૈયારીઓ આદરી દીધી છે. પણ વિધિની વિચિત્રતા છે કે આ તૈયારીઓ પણ ૧૯૩૬માં જ પુરી થાય તેમ છે.

અચાનક પ્રથમ સાધન તરીકે તેમણે સાયબીરીયન લાઇનને એટલી જતાવાની શરૂઆત કરી દીધી છે. લાઇનનો પાઉન્ડના ખર્ચે નખાતી આ નવી લાઇન ૧૯૩૬ ના અંતમાં પુરી થશે. આ ડબલ લાઇન નાખવાનો એકમર્ત્ત હેતુ એ છે કે લશ્કર તેમજ માલની લાંબ લંબાઈમાં

સુગમતા સાંપડે. અત્યારે રશીયાથી સાયબીરીયાની પૂર્વ તરફ જતી મેલ ગાડીને પણ પુરા સાત દિવસ લાગે છે. તો પછી સામાન્ય આગગાડીઓને માટે તો પુષ્કળ વખત જોઈએ એ સહેજે સમજી શકાય. તેવી વસ્તુ છે. રશીયનો ગયા જાપાન-રશીયા મધ્યને વિસરી ગયા નથી. તેઓ માને છે કે આ જંગમાં રશીયા હારે એ અશક્ય બનવું જોઈએ.

આ ડબલ લાઇન નંબાર્થ જોડે ગાડીઓની આવજાવમાં અંશે સમય બચી શકશે. આ ઉપરાંત સાયબીરીયાના નિર્જન પ્રદેશમાં વસ્તી વધારવા માટે તેમણે સંસ્થાન સ્થાપવાની પ્રવૃત્તિ ગયા વર્ષથી શરૂ કરી છે. આ સંસ્થાનમાં વસવા જનાર ખેડુતને દશ વર્ષ માટે કરમાંથી મુક્તી મળનાર છે. કામદારને લગભગ દોઢી રોજી અપાનાર છે અને લાલ લશ્કરના સૈનિકને અંબણો પગાર આપવામાં આવનાર છે. આ યોજનાને આધારે રશીયાની સીમામાંથી લાખો કુટુંબો સાયબીરીયાની શિતળ ઠંડીમાં વસવા આવી ગયાં છે. આ આક્રમણોને લીધે સૈનિકોનો મોટો ભાગ પણ સાયબીરીયા જવા નરપર હોય છે. આ આખી યોજનાનો મૂળ હેતુ એ છે કે જ્યારે સાયબીરીયા ઉપર આક્રમણ થાય ત્યારે લાખેક ખાણસર લશ્કર તેમને તે સંસ્થાનમાંથી જ સાંપડી શકે. એ માદ રાખવું જોઈએ રશીયામાં લશ્કરી કેળવણી ફરજિયાત છે. એટલે આ સંસ્થાનવાસીઓમાંથી સહેલાઈથી લશ્કર ઉભું કરી શકાય તેમ છે. તેમજ તેમની જ જમીન ઉપર આક્રમણ થતું હોવાથી તેઓ અતિ શૈયથી આ જમીનનો સંરક્ષણ માટે હુકમ કરશે એવી આશા રાખવામાં ચોક્કસ મહાજનો મુખર્ષિ તો નથી જ કરતા.

આ ઉપરાંત રશીયાએ હવાઇ લશ્કર ઉપર ખાસ લક્ષ આપ્યું છે. આંતર-રાષ્ટ્રીય નિરીક્ષકાના અનુમાન મુજબ હંકાડીવોસ્તોકમાં રશીયાએ ૪૦૦ જેટલાં લશ્કરી વિમાનો રોક્યાં છે. હવાઇ તોપ-માંથી વધુતો ગોળો લગભગ ૯૦૦ માંદલ દૂર નાંધ શકતો હોવાથી આ હવાઇ સૈન્ય એક ઇંચ પણ આગળ વધ્યા સિવાય જાપાનના પાટનેગર યોઈઓ ઉપર આક્રમણ કરી શકે છે. તેમજ હવાઇ સૈન્યમાં રશીયનો સૈથી પહેલાં આવે છે. એ તો સર્વમાન્ય વસ્તુ છે. અને આ હવાઇ સૈન્યમાં હજુ પણ વેગથી ભરતી થઈ રહી છે. આંકડા પ્રમાણે આ વર્ષમાં રશીયાએ પણ પુષ્કળ પાઉન્ડ હવાઇ સૈન્ય પાછળ ખર્ચવાનો નિર્ધાર કર્યો છે.

અને જાપાનીઓની બ્યુહરચનાની કંઈક કદાચ રશીયનોને હોવાથી સાયબીરીયાના પૂર્વ પ્રદેશ સાથે સંકળાતા જળમાર્ગ ઉપર પણ તેમણે ખાસ લક્ષ આપ્યું છે. આર-ટીક મહાસાગરનાં અંગ્રેજ દીસતા બર-ફોને બાંગીને રશીયન સ્ટીમરો પૂર્વ સાયબીરીયા બે વાર ગયા વર્ષમાં પહોંચી છે. અને આ જળમાર્ગને સુરક્ષિત અને નિર્ભય બનાવવાને માટે રશીયાએ લાખો રૂબલ આ સાલ ખર્ચ્યા છે. વસંત રૂઠુંથી તે છેક શરદ રૂઠુંના અંત સુધી આ જળમાર્ગ કાન આવી શકે તેમ છે. એટલે કદાચ મધ્ય સાયબીરીયા ઉપર અચાનક હુમલો કરીને જાપાન સાયબીરીયન રેલ્વેનો કબજો લે તો પણ પૂર્વ સાયબીરીયામાં તેઓ આ જળમાર્ગ દ્વારા લશ્કર અને મદદ પહોંચાડી શકશે.

તેમજ ૧૯૩૬માં રશીયાનો ખીજે પાંચ વર્ષનો ધ્વાન પુરો થાય છે. એ કે સત્તાવાર રીતે તે ૧૯૩૭ માં પુરો થનાર છે.

પણ જે વેગથી અત્યારે કામ ચાલ રહ્યું છે; તે જોતાં જણાય છે કે ૧૯૩૬માં તે જરૂર આ ધ્વાન પુરો થઈ જશે અને આથી જ આ ધ્વાન પ્રમાણે રશીયાને જરૂરી હથેલો તેમજ અન્ય સામગ્રી રશીયાની પોતાની ભૂમિમાંથી સાંપડી શકશે. એટલે અન્ય રાષ્ટ્રો કદાચ લશ્કરી સહાય ન આપે તો પણ રશીયા એકલે હાથે પોતાનો ખર્ચાવ કરી શકે તેમ છે એ ચોક્કસ છે.

અને એક રીત આલેખીએ તો ૧૯૩૬ માટે જ રશીયા અત્યારે રાહ ભેઠ રહ્યું છે. હજુ સંરક્ષણની તૈયારીઓ અપુરતી હોવાથી જ તે અપમાન પછી અપમાન ગણા રહ્યું છે. તેથી જ તેણે ચીનની પૂર્વ રેલ્વેને જતી કરી છે. તેથી જ તેણે મંચુ-રીયાના જાપાની આક્રમણ સામે એક રાષ્ટ્ર પણ બોલવાની આફ ના પાડી છે. ૧૯૩૬ એ તેનું લક્ષ્યમિંદુ છે.

અશાંત યુરોપ

અને કંઈક અંશે ૧૯૩૬માં યુરોપની નાદવાસ્થળોનાં મંદાણ કરવાનો મુસદ્દીગણે વિચાર કર્યો હોય એમ જ દીસે છે. બ્રિટને ૮૫૦ જેટલાં લડાયક વિમાનો પાસે હોવાં છતાં એકાએક ૪૦૦ વિમાનો વધુ ઉમેરવાનો નિર્ધાર કર્યો છે. આ નિર્ણય કંઈ આકસ્મિક નથી. જે કારણો આ વિમાનો વધારવાને માટે આપવામાં આવ્યાં છે તે કારણો છેલાં દશ વર્ષથી આપી શકાય તેમ હતાં. શસ્ત્રબંધી પરિપક્વ સંકલ્પ થશે એવી બ્રિટનની અધ્યાહતી એમ કહેવું એ નર્વો જગ છે. કારણ કે જ્યારે શસ્ત્રબંધી પરિપક્વ પુરજોશમાં મંત્રણાઓ ચલાવી રહી હતી ત્યારે જ હિંદો સૈન્યને યાંત્રિક દબ ઉપર પુનઃખંડિત કરવામાં આવ્યું હતું. તે જ વખતે ફેરી

ગેસનો ઇન્જિન રાખવા માટે પડદા પાછળ મંત્રણાઓ થતી હતી. એટલે થિટન એકાએક લશ્કરી દળમાં આવો જંગી વધારો સુચવે એ ખરેખર શંકાજનક છે. તેમજ બાલ્ડવીને આમની સલામાં 'ચોખ્ખું' બહેર ક્યું છે કે યુરોપની સ્થિતિ દિવસે દિવસે વધુ તે વધુ બગડતી જાય છે. આ પરિસ્થિતિ ૧૯૩૬ માં જ પૂરી કક્ષાએ પહોંચે તેમ છે. કારણ કે હજુ સત્તાની સમતુલના સ્થાપવાના મનો ઉપર જોરદાર મંત્રણાઓ થઈ રહી છે. હમણાં જ ક્રાંસનો પરદેશમંત્રી યુરોપનાં પાટનગરોનું પર્વટન કરીને પાછો ફર્યો છે. અને પરિણામે એ સ્પષ્ટ જાણીમાં યુરોપ વહેંચાતુ જાય છે.

ક્રાંસનું તડ

ક્રાંસે અત્યાર સુધીમાં એ મહારાષ્ટ્ર સાથે મૈત્રી બાંધી છે. એક છે રશિયા અને બીજું છે ઇટાલી. જગતા અને જોરદાર થતાં જર્મની આગળ ક્રાંસ અને ઇટાલી પોતાના જૂના ભેદો ભૂલવું જાય છે. એટલું જ નહીં પણ એક મહીના પહેલાં જ ક્રાંસે ઇટાલીને લાખ્ખોના આક્રમકમાં રમતી એક ત્રેહોટી લોન આપી છે. એ જાણવું રસિક થઈ પડશે કે પૂર્વ લોકનાંના કરારો દરવાની થાજના સામે ઇટાલીઅન પત્રોએ પહેલાં અંતિ ઉગ્ર વિરોધ દાખવ્યો હતો. પણ લોન મળતાં પછી તરત જ ઇટાલીના સત્તાવાર અને અસત્તાવાર પત્રોમાં આ થાજનાની પ્રસંશા શરૂ થઈ ગઈ હતી. તે જ પ્રમાણે જર્મનીની એકમાત્ર બીકથી પ્રેરાઈને ક્રાંસે સોનીયેટ રશિયા સાથે દાસ્તી બાંધી છે. તે જ પ્રમાણે બલ્ગેરીયા, રુમાનીયા, અને હેન્ડોસ્લોવાકીયા ક્રાંસની રાજકીય અસર તળે રહેલાં છે. પોલેન્ડ તો પેરીસનો પગાર ખાય છે એમ બહેર રીતે કહેવાય

છે. આમ ઇટાલી સાથે મૈત્રી બંધાતાં રશિયા, મધ્યયુરોપ અને દક્ષિણ યુરોપનું એક જખરજસ્ત જોડાણ જન્મે છે.

આ સામે આજે જર્મની એકલું છે. ઓસ્ટ્રીયાને અંદર લવાનો યત્ન નિરાશાજનક રીતે નિષ્ફળ નિવડ્યો છે. અને 'હેંગેરીમાં હેપ્સબર્ગ' વંશની સત્તા પાછી સ્થપાય તો પણ આ દેશો ઇટાલીના અધિરાજ્ય નીચેથી છટકી શકે એ અશક્ય છે. આમ ક્રાંસનું તડ મંજૂર થતું જાય છે એ એક નિશ્ચિત વાત છે.

અમેરિકા રાહ જુવે છે

અમેરિકા પર આ પ્રખ્યાતીલાના પડછંદા સંલગ્નાઈ રહ્યા છે ત્યારે અમેરિકા રાહ જોવાની નીતિમાં અચળ શ્રદ્ધા ધરાવે છે. યુરોપે અમેરિકાનું યુદ્ધરણ આપ્યું નથી એ વસ્તુ અમેરિકા જલ્દીથી વિસરી શકે તેમ નથી. તેમ જ ગંધાં મહા-યુદ્ધનો મોંઘો પાક તેનાં સ્મૃતિપટ પરથી સહેજમાં ખસે તેમ નથી. આજે અમેરિકા પણ જાણે છે કે ૧૯૩૬ માટે જાપાન તૈયારીઓ કરી રહ્યું છે. આથી જ અમેરિકા આજે ચીનને આર્થિક અને લશ્કરી સહાય આપી રહ્યું છે. એમ કરવામાં તેનો એકમાત્ર ઉદ્દેશ એ છે કે ચીન જાપાન સામે પગલાં લે. આમ આજે ૧૯૩૬ના મહાન-જંગ માટે થતી તૈયારીઓની આવી રૂપરેખા છે. અત્યારે જે પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે તેનો પ્રધાન સુર યુદ્ધની પૂર્વતૈયારી છે. કારણ કે વિશ્વના સામાજ્યવાદીઓ માને છે કે જ્યાં સુધી પૃથ્વિની પૂર્વ-હેમિસ્ફીયરે નહીં ત્યાં સુધી અત્યારના કલહો નાંચુદ કરવા શક્ય નથી. જર્મનીને વસવા માટે સંસ્થાન જોઈએ છીએ-જાપાનને સંસ્થાન જોઈએ છીએ, ઇટાલીને સંસ્થાન જોઈએ છીએ. આ સવની જરૂરીઆતો શાંતિથી સંતોષાઈ શકે તેમ છે? હમો પણ કહેશો કે નહીં જ. તો પછી ૧૯૩૬ માટે તૈયાર રહેવાની તૈયારી કરજો છે.

હિન્દી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હક્કો

લેખક:
રમણિક વિ. મહેતા,
બી. એસસી. એલ., એલ. બી.

લેખાંક: ૧૦ મો.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

અમુક સંજોગોમાં લગ્ન રજાતલ કરાવવાનો હક્ક પણ સ્ત્રીઓ ભોગવે છે લગ્ન છળકપટથી કરવામાં આવ્યું હોય અગર જેની સાથે લગ્ન થયું હોય તે પુરુષ જાતીય સહચાર માટે જન્મથી તદ્દન નાલાયક અગર અશક્ત હોય તેવા સંજોગોમાં થયેલું લગ્ન એ ખરું લગ્ન કહેવાય નહિ. આવાં લગ્નોમાં પસંદગીની વાત તો બાજુએ નહીં પણ નથી તેમાં સીધી કે ગભીર સંમતિ. વળી લગ્નનો મૂળ હેતુ પણ એવાં લગ્નોથી સરતો નથી અને તેથી એવાં લગ્નો રદ બાતલ ગણવામાં આવે એ જ સમાજ અને વ્યક્તિ બંનેનાં હિતને માટે ઇષ્ટ છે.

લગ્નલગ દરેક કોમી કાયદાઓ હેઠળ આવાં લગ્નો રદબાતલ ગણાય છે. પરંતુ હિંદુ કાયદો સૌથી વધુ વિચિત્ર છે. આ કાયદો માનસિક તેમજ શારીરિક અશક્તિને પણ લગ્ન રદબાતલ ગણવાનું કારણ ગણતો નથી. આનું કારણ એ છે કે હિંદુ કાયદા હેઠળ લગ્ન એ કંઈ કરાર નથી પરંતુ ધાર્મિક ક્રિયા કરવા માટેનું પવિત્ર જોડણું છે; અને તેથી શારીરિક શક્તિ અગર સંમતિ આપી શકે એવી માનસિક સ્થિતિની લગ્નમાં જરૂર નથી. પરિ-

ણામ એ આવ્યું છે કે એક ગાંડા સાથેનું કે એક વ્યંગ સાથેનું લગ્ન પણ હિંદુ કાયદો રદબાતલ કરી શકે નહિ. જો કે હિંદુની વડી અલતોએ હમણાં હમણાં હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રના આ વિચિત્ર મતથી બુદ્ધિ મત દર્શાવવા માંડ્યો છે. કલકત્તાની વડી અનલતમાં ૧૯૧૧ ની સાલમાં મોજલાલ વિ. ચંદ્રાવતીના એક કેસમાં એવું દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે ગાંડા પુરુષ સાથે થયેલું લગ્ન કાયદેસરનું નથી અને તેથી રદબાતલ છે. * મદ્રાસની વડી અદાલતે પણ છળકપટથી થયેલું હિંદુલગ્ન રદબાતલ ગણ્યું છે.

જો તેમ પણ હિંદુ કાયદો ખીજા કોમી કાયદાઓની માફક અમુક પેઢી સુધીનાં સગાં સંબંધીઓ સાથે થયેલાં લગ્નો-જો તેવાં લગ્નો પાછળ રિવાજનું બળ ન હોય તો; રદબાતલ ગણે છે. હિંદુ કાયદામાં અને આ ખીજા કાયદાઓમાં ફેર ભાત એટલો છે કે હિંદુ કાયદો આવા સંજોગોમાં થયેલાં લગ્નો પક્ષકારીની ફરીઆદ સિવાય રદબાતલ થયેલું ગણતો નથી જ્યારે ખીજા કોમી કાયદાઓ આવાં

* જુઓ મોજલાલ વિ. ચંદ્રાવતી (૧૯૧૧) ૩૮ કેલકત્તા ૭૦૦.

લગ્નને શરૂઆતથી જ રદઆતલ અને
ઝેરકાયદેસરનાં ગણે છે.

બીજા કામી કાયદાઓ જેઓ લગ્નને
‘કરાર’ ગણે છે તેઓ લગ્ન વખતે
કાંઈ પણ ગાંડા હોય અગર હુદ્દીની
હોય અગર તો નપુસંક હોય તો તેણી
પક્ષ સાથે થયેલાં લગ્ન રદઆતલ ગણા-
વવા માટે કારણો આપે છે. સુન્દરી કાયદો,
રહેજી જુદો પડે છે અને વાલીની સંમતિથી
થયેલાં ગાંડા માણસ સાથેનાં લગ્નને
તે કાયદેસર ગણે છે. પરંતુ એક લોહીનાં
સગાંઓ સાથે થયેલાં લગ્નને (consan-
guinous marriage) બધા જ કાયદાઓ
રદ આતલ ગણે છે.

આમ હિંદુ મહીલાઓ ગાંડાઓ તેમજ
અમુક પેઢી સુધીનાં સગાંઓ સાથે થયેલાં
લગ્નો જો તેઓમાં તે પ્રમાણે તે રિવાજ
પ્રચલીત ન હોય તો તેમજ હાજરપટથી
કરવામાં આવેલાં લગ્નો રદ કરાવવા માટે
કોર્ટનો આશરો હાથ ફેટલાક વખતથી
લઈ શકે છે. હિંદુ કાયદા હેઠળ નહિ
આવતી ખીજ સ્ત્રીઓમાં જે સ્ત્રીઓ મર-
મંછદાયક કાયદા હેઠળ શાશીત થાય છે
તે સ્ત્રીઓ નજદીકનાં સગપણને અગર
પોતાની સાથેનું લગ્ન ચાલુ હોય તે દર-
ખાનમાં ધણીએ ખીજું લગ્ન કર્યું હોય
તે કારણે લગ્ન રદઆતલ કરાવવાનો હક્ક
ભોગવે છે. આ સિવાયનાં ખીજ, ધણીની
માનસિક કે શારીરિક અશક્તિનાં કારણો
જે લગ્ન રદ કરાવવા માટે ખાસ જરૂરનાં
છે તે કારણોનો નિર્દેશ આ કાયદામાં કર-
વામાં આવ્યો નથી તેથી આશ્ચર્ય થાય
છે. આ ઉણપ વેળાસર દૂર કરાવવાની
જરૂર છે.

સ્ત્રીવીલ મેરેજના કાયદા હેઠળ અધિકાર
ભોગવતી અબળાઓ માટે આ હક્કનો

રૂપક શબ્દોમાં નિર્દેશ કરવામાં આવે છે.
જુદાજુદા કાયદો જે તેમને લાગુ પાડવામાં
આવ્યો છે તે કાયદામાં ક્યારે અને કયા
કારણોમાં લગ્ન રદઆતલ કરાવી શકાય
તે જણાવવામાં આવ્યું છે. સદર કાયદાની
કલમ ૧૯ પ્રમાણે એ કારણો નીચે
સુજ્ઞ છે:—

૧. દાંવો લાવતી વખતે તેમજ લગ્ન
થયું તે વખતે ધણી નામદ હોય;

૨. પરિણીત દંપતી કાયદથી પ્રતિબંધ
કરેલી પેઢી સુધીનું સગપણ ધરાવતાં હોય;

૩. લગ્ન થયું તે વખતે ધણી તદ્દન
બેવકુફ અગર ગાંડા હોય;

૪. પ્રથમનું લગ્ન ચાલુ હોય તે દર-
ખાન ધણીએ લગ્ન કર્યું હોય; અગર,

૫. પત્નીની સંમતિ દેવા ફટકાથી
અગર બળબળથી લેવાઈ હોય.

ઉપરનાં કારણો પૈકી કાંઈ પણ એક
કારણ ધી રપેશીયલ મેરેજ એક્ટ હેઠળ
અધિકાર ભોગવતી હિંદુ, જૈન, શીખ
અને બુદ્ધીષ્ટ તેમજ ચાહુદી અને ધતર
કોમિની સ્ત્રીઓને પોતાનું લગ્ન રદઆતલ
કરાવવા માટેનો હક્ક આપે છે. જે કાયદો
લગ્નને એક કરાર ગણે છે તે કાયદામાં
ઉપર જણાવેલાં કારણો સામાન્ય રીતે
હોવાં જોઈએ. એક કરારની પ્રાથમિક
શરત એ હોય છે જ કે કરાર કરનાર
બન્ને પક્ષ કાયદા પ્રમાણેની લાયકાત
ધરાવનારાં હોવાં જોઈએ અને તેથી
લગ્નનો કરાર કરનાર દંપતી બન્નેની
માનસિક સ્થિતિ સારી હોવી જોઈએ
તેમજ પ્રત્યેક પત્નીના શારીરિકશક્તિ પણ
ધરાવતાં હોવાં જોઈએ.

પારસી કામની સ્ત્રીઓ તેમના ‘પારસી
લગ્ન અને જુદાજુદા કાયદા’ હેઠળ આ

હક્ક મોગવે છે આ કોમી કાયદાની કલમ
૨:-૨૮ જણાવે છે કે લગ્ન વખતે ધણી
ગાંડો દોય અગર વખતોવખત ગાંડાઈનાં
ચિન્હો જણાવતો હોય અને આ વસ્તુ-
રિચિતિથી પત્ની અજળાઈ જાય તેમ જ
આવું ગાંડપણ ચાલુ હોય ત્યારે એક
પારસી પત્ની તેણીનું લગ્ન રદબાતલ
કરાવી લગ્નજીવનનો અંત લાવી શકે
છે. વળી, તેણીના ધણીની નામદાઈનું
કારણ પણ તેણીને લગ્ન રદબાતલ કરા-
વવા માટે કારણ આપે છે. આ કલમો
હેતુ અમુક પેઢી મુધીનાં સગપણમાં
થયેલું લગ્ન રદબાતલ થઈ શકે કે નહિ
તેનો ઉદ્દેશ્ય કરવામાં આવ્યો નથી પરંતુ
એવાં લગ્નો ગેરકાયદેસર તો છે જ કારણકે
પારસી લગ્ન અને છુટાછેડાના કાયદાની
કલમ ૩ પ્રમાણે એવાં લગ્નો કાયદેસરનાં
ગણવામાં આવ્યાં નથી.

ત્રીજી સંબંધ અને પ્રત્યેકપત્તિ એ
બે હેતુ માટેના સ્ત્રી પુરૂષ વચ્ચે થયેલો
સાદો કરાર એટલે મુસ્લીમ કાયદા હેઠળનું

લગ્ન મોહેમેન કાયદો લગ્નને આ પ્રમાણે
સાદો કરાર ગણે છે છતાં તે કેટલીક
જાણતોમાં કરારની પ્રાથમિક શરતોના
સિદ્ધાંતની પણ અવગણના કરે છે ધણીની
નામદાઈ લગ્ન રદબાતલ કરાવવા માટે
મુસ્લીમ મહીલાઓને એક કારણ આપે છે
છતાં વાલી (guardian) ગાંડ ધસતોડું
લગ્ન કરાવી શકે છે. આવાં લગ્નો કોઈ-
પણ રીતે કાયદેસર ગણાવાં નોંધ્યે નહિ.
ગાંડાંમાણસોના વાલીઓ ધણી વખત પોતાના
સ્વાયં ખાતર આવાં લગ્નો કરાવી પરિ-
શ્રિત દંપતીને દુખમાં નાખે છે અને
તેમના જીવનમાં અશાંતિ અને ઉદ્વેગ ઉપ-
જાવે છે, મુસ્લીમ સમાજસુધારકો આ
જાખતમાં ઘટડું કરવા પ્રયત્ન કરશે તો
મોહેમેન કાયદાનો આ ઘોષ તેઓ ધણી
ઝેલાઈથી સુધારાવી શકશે, અત્રે એ યાદ
રાખવાની જરૂર છે કે મોહેમેન કાયદો
ખીજા કાયદાઓની માફક સર્ગાંજ્ઞાલં
તેમજ અમુક સંબંધીઓ સાથેનાં લગ્નો
પણ રદબાતલ ગણે છે

પ્રકરણ ૧૩ મું.

“સ્નેહ લગ્નની વિધવાને,
પુનર્લગ્ન સમજાય નથી,
હેલુ લગ્નની વિધવાને
પુનર્લગ્ન સમજાય નથી.”
-કવિ ન્હાનાલાલ

લગ્ન જીવનનો પાંચમો અને છેલ્લો
પરંતુ રહેજ પણ લેશ મહત્વનો નહિ
એવો હક્ક તે પૂતલખીનો છે. છુટાછેડા
મેળ યાદી, લગ્નને રદ બાતલ કરાવ્યાથી

અગર ધણીના અવસાનથી પ્રથમના લગ્ન-
સંબંધનો અંત આવે છે. આ પ્રમાણે
લગ્નસંબંધનો અંત આવ્યા પછી
પૂતલખી કરવાનો હક્ક ઉપસ્થિત થાય છે,
મુસવમાન મહીલાઓ સિવાયની આ હક્ક
ભેગવતી ખીજી સ્ત્રીઓ લગ્નસંબંધનો.
અંત આવે કે તરતજ પૂતલખી કરવા-
હક્કદાર થાય છે. પરંતુ મુસ્લીમ મહીલા-
ઓને છુટાછેડા મળ્યા પછી અગર

ધણીના અવસાન પછી “ધંદલ”ની મુદત પૂરી થવા દેવી પડે છે *

દરેક કામની સ્ત્રીઓ પૂનલગ્નનો મહા-મુલો હજી ભોગવે છે સિવાય કે કેટલીક ઉચ્ચ કામની હિંદુ સ્ત્રીઓ જેઓ છુટા-છેડાનો હજી ભોગવતી નથી. જે કે વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થતાં તો તેઓ પણ પૂનલગ્ન કરી શકે છે, પહેલાં તો આ હિંદુ સ્ત્રીઓને વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થતાં પણ પૂનલગ્ન કરવાની ઘટ નહિ હતી પરંતુ ૧૮૫૬ માં પસાર થયેલા હિંદુ વિધવાના પૂનલગ્નના કાયદાથી તેમની ઉપર મુકવામાં આવેલો કાયદોનો પ્રતિ-બંધ દૂર કરવામાં આવ્યો છે અને ત્યારથી આ હિંદુ વિધવાઓનાં પૂનલગ્ન કાયદેસર ગણાતાં થયાં છે. ;

સમાજની નીતિ અને તેનાં જોરવ માટે અતિ અગત્યનો એવો આ કાયદો પસાર થવા પહેલાં, હિંદુ કાયદાથી શાશીત થતી ઉચ્ચ કામની હિંદુ સ્ત્રીઓ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પૂનલગ્ન કરી શકતી

* ધંદલ એટલે ગ્રાહ્યમેદન કાયદા પ્રમાણે વિધવા અગર છુટાછેડા લીધેલી પત્નીએ તેણી ગભવંતી છે કે નહિ તે જાણવા માટે નક્કી કરેલી પૂન-લગ્ન નહિ કરવાની મુદત. એક વિધવા માટે આ મુદત ચાર માસ અને દસ દિવસની છે. જ્યારે છુટાછેડા લીધેલી પત્ની માટે ત્રણ માસ અગર અટકાવ આવતો હોય તો ત્રણ વખત અટકાવ આવે તેટલી મુદત કાયદાએ ઠરાવેલી છે. જે ને ગભ-વંતી હોય તો ધંદલની મુદત પ્રસવ થતા સુધીની હોય છે. ધંદલ પાછળનો હેતુ સ્ત્રી ગભવંતી છે કે નહિ તે જાણવા માટેનો હોવાથી જ્યાં પતિ પત્ની વચ્ચે સંબોગ ન થયો હોય ત્યાં ધંદલ પાળ-વાની હોતી નથી. ;

નહિ. ફક્ત જે કામોમાં પૂનલગ્નનો રિવાજ અચલીત હોય તેવીજ કામોની અબ-ળાઓ વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થતાં પૂનલગ્ન કરી શકતી હતી. વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થતાં પૂનલગ્નને સિધ્ધાંત હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રે માન્ય રાખ્યો નથી અને તેથીજ હિંદુ કાયદા હેઠળ, રિવાજ પ્રચલિત ન હોય ત્યાં પૂનલગ્ન કાયદેસર રીતે થઈ શકતાં નહિ. આ સિધ્ધાંતના અસ્વિકારનું કારણ હિંદુ કાયદા પ્રમાણે એમ માનવામાં આવે છે કે હિંદુ ધર્મનાં દ્રષ્ટીબિંદુથી પતિપત્ની વચ્ચેનો લગ્નસંબંધ અભંગ રહે છે અને મૃત્યુ પણ એ લગ્ન પ્રતીતિ, તોડી શકે નહિ. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે એક પુરુષ એક પત્ની હોવા હોવા છતાં ગમે તેટલી વધુ પત્નીઓ કરી શકે પરંતુ એક સ્ત્રી પતિના અવસાન બાદ પણ પૂનલગ્ન ન કરી શકે. એ સંજોગમાં હિંદુ ધર્મ-શાસ્ત્રનો અભંગ લગ્નપ્રતીતિનો સિદ્ધાંત કેટલો અપ્રમાણિક, એકપક્ષી અને અન્યાયી છે તે સ્પષ્ટ સમજી શકાય તેમ છે.

વિધવાઓ ઉપર હિંદુ કાયદાએ મુકેલા આ પ્રતિબંધને કારણે ખાસ કરીને ઉચ્ચ કામના હિંદુ સમાજમાં અનેક જાંતની અનીતિ વધવા લાગી. તે ઉપરાંત પાંતના અવસાનથી લાચાર અને પરાધીન બનેલી વિધવાઓની સામાજિક અને આર્થિક દુસ્થાં એટલી બધી લયકર સ્વરૂપ લેવા લાગી કે વ્યક્તિ અને સમાજના ભલાં માટે આ પ્રતિબંધ જેમ બને તેમ જલદી દૂર કરવાની જરૂરીયાત સમાજમાં આગળ પડતા વિચાર ધરાવનારા વર્ગને જણાવા લાગી. આ વર્ગના વત-માનપત્ર અને વ્યાસપીઠ દ્વારા થતા પ્રચાર કાર્યને લઈને સરકારને પણ વિધવા પૂન-લગ્નનો પ્રતિબંધ દૂર કરવાની સામાજિક જરૂરીયાત જણાઈ અને તેથી હિંદુસ-

માનના આ મુધારક વર્ગના અવાજને માન આપી "હિંદુવિધવાના પૂનર્વંશ ઉપરનો કાયદાનો દરેક પ્રતિબંધ દૂર કરવાથી નીતિ અને જનકલ્યાણની વૃદ્ધિ થશે" * એવા હેતુથી ઇ. સ. ૧૮૫૬ માં "હિંદુવિધવાનો પૂનર્વંશનો કાયદો" પસાર કર્યો. આ પ્રમાણેનો કાયદાનો પ્રતિબંધ દૂર થવાથી કાષ્ઠપણુ હિંદુવિધવા તેની ઇચ્છા થાય ત્યારે પૂનર્વંશ કરી શકે છે અને આવા લગ્નથી થયેલી સંતતિ કાયદેસર ગણાયે. આમ કાયદાની દ્રષ્ટિએ આ પૂનર્વંશના હક્કને ન્યાયમુધી સંબંધ છે ત્યાંમુધી દરેક કોમની સ્ત્રીઓ જેટલે જ જરૂરને હિંદુસ્ત્રીઓ પણ ભોગવે છે.

પરંતુ કાયદાનો પ્રતિબંધ દૂર થવાને અને તેથી કરીને પૂનર્વંશનો હક્ક પ્રાપ્ત કરાવે અને લગભગ પોણા ભાગનો સૈકા વીતી ગયો છે તેમ છતાં પૂનર્વંશના કાયદેસરના હક્કનો લાભ ધણી થોડીજ વિધવાઓએ લીધો છે. એમ ધણા અફસોસ સ્થિતિ જણાવ્યા સિવાય રહેવાતું નથી. કહેવાતા પવિત્ર રિવાજને અને માન્યતાઓની પર યદ્ય કાયદાએ આપેલી આ છૂટને હક્ક તરીકે ઉપયોગ કરવાની હિંમત હજી મુધી હિંદુ વિધવા સમાજે કેળવી નથી એમ કહેવામાં રહેજ પણ અતિશયોક્તિ નથી, બે કે છેલ્લા દશક્રમાં તે પહેલાના વખત કરતાં ધણી સારી સંખ્યામાં વિધવા પૂનર્વંશના દાખલા બન્યા છે અને વર્તમાન વિચારપ્રવાહ આપાં પૂનર્વંશોની તરફથી કરતો હોવાથી આવી સંખ્યા ક્ષિપ્રતિદિન વધતી જશે એવી આશા સંકળે રખાય; છતાં વિધવાઓથી ખદબદતા હિંદુ સમાજમાં વિધવાઓની લાખોથી ગણાતી સંખ્યા તેમજ

જેટલા વખતમાં અમુક સંખ્યાની વિધવાઓ પૂનર્વંશ કરી સધવા બને છે તેટલા વખતમાં તેના કરતાં અનેક ધણી વધારે પૂનર્વંશ કરી શકે તેવી સધવાઓ કમનસીમિ વિધવાઓ બને છે તે બેતાં વિધવાઓના પૂનર્વંશનું આજનું પ્રમાણ નહિ જેવું છે અને તેથી વિધવા સમાજની સ્થિતિમાં કંઈપણ મુધારો થયેલા માની શકાય નહિ. ઉલ્લાસ વિધવાઓનો પ્રાન્ત જેમ વખત જાય છે તેમ તેમ સમાજ સુધારકોનું વધુ અને વધુ લક્ષ માગી લે છે.

હિંદુ સમાજમાં પૂનર્વંશને હક્ક હોવા છતાં પૂનર્વંશ કરી શકે એવી વિધવાઓની લાખોથી ગણી શકાય એટલી જનજન્યેત સંખ્યાનું મુખ્ય કારણ વિધવાઓના પૂનર્વંશ તરફની સમાજની ખોટી માન્યતા છે. હિંદુઓની કહેવાતી ઉચ્ચ જાતીઓ આપાં પૂનર્વંશોનો સંદર્ભ પ્રતિબંધ કરે છે અને તેમાં સમાજની શોભા જીએ છે. પૂનર્વંશ કરી વધુ વિમળ જીવન જીવવાની ઇચ્છા કરનાર વિધવાઓ સામે તેઓ તિરસ્કાર અને ધુલ્લાની નજરે જીએ છે. સમાજનો આ ગેરવ્યાજખી અને અહિતકર ખોટો બહોરી લેવાની ધાક તેમને ગમે તેવી ઇચ્છા હોય છતાં પૂનર્વંશ કરવા નાહિંમત બનાવે છે. સમાજના આ પ્રતિબંધને લઈને અને તેમાં સમાજની શોભા બેવાનાં ખોટા ખ્યાલને લઈને હિંદુ સમાજની નીતિ અને સંસ્કૃતિને જખ્ખર દટકો પડ્યો છે અને તેની સાથે હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોએ રાંક અને પરાધીન વિધવાઓને "દાઝ્યા ઉપર ઝમ" ની કહેવત માફક તેમના પતિની મીલકતના વારસા હક્કમાંથી પણ આતલ રાખી તેમનું જીવન અકલ્પ્ય દુઃખોથી ઘેલણું બનાવી મુક્યું છે.

* જીએ આ કાયદાનો ઉપોદ્ધાત.

“વૈધવ્યમાં હિંદુ સમાજની શોભા” મહાત્મા ગાંધીજી જેવાઓ લલે જુએ અગર “વૈધવ્યે વધુ વિમલતા” એવા આશ્વાસનના શબ્દો કલાપી જેવાઓ લલે કાઢે; પરંતુ વિધવા સમાજની સત્ય વસ્તુ-સ્થિતિ આપણને ઉપસા સિદ્ધાંતરૂપે સ્વીકારવાની સ્પષ્ટ ના પાડે છે. ન્યાય, નીતિ, સમાજ કે વ્યક્તિની દ્રષ્ટિએ આ ગંભીર સવાલના ગભમાં આપણે જેમ જેમ વધુ ઉંડા ઉતરતા જઈએ જોઈએ છીએ તેમ તેમ હિંદુ સમાજના “ફરજીયાત વૈધવ્યના સિદ્ધાંતમાં મૃગજળ જેવા આદર્શવાદ સિવાય ખીનું એક પણ સારા તત્વની આપણને ઝાંખી થતી નથી. ઉદાત્ત તેમાં એકપક્ષીયતા, અન્યાય, અને અનીતિને ઉત્તેજન આપનારાં તત્વો ખાસ જણાય છે. “વૈધવ્યમાં સમાજની શોભા” જોનારાઓને તેમજ “છે વૈધવ્યે વધુ વિમલતા” એમ ચોક્કસનારાઓને, તેમના તરફ પુરતું માન જાળવીને, આપણે પુછીએ કે ‘કુખી અને નિરાધાર વિધવાઓને જ્યાં તેમની અને તેમના કરતા પણ વધુ ઉન્નતવાળા પુરુષોને ધરજામાં આવે તેટલી વખત પૂનર્જન કરવાનો પરવાનો મળે અને સમાજ તેની સામે એક હરફ પણ ન ઉચ્ચારે ત્યાં તેમની પાસે સમાજની નામે ફરજીયાત વૈધવ્ય પળાવવામાં આવે, તે શું બ્યાજની અને ન્યાયી છે? આવી એકપક્ષીનીયતામાં શું સમાજની શોભા છે? અને પરણે માનસિક અને દૈહિક ત્યાગની વૃત્તિઓ કેળવાય ખરી?”

આ પરણે વૈધવ્ય પળાવવાની હિંદુ સમાજની નીતિને લઈને અનેક અનિષ્ટામાં વ્યભિચાર અને તેના પરીણામે આપઘાત, મર્જાપાત, બાલહત્યા અગર એવાં ગેર-કાયદેસર ગણાતા બાળકોને રસ્તામાં ફેંકી દેવાના બનાવો હવે તો લગભગ રોજના થઈ પડ્યા છે. આ બનાવો હિંદુ સમાજની શોભા વધારનારા છે કે નીચું જોડાવનાર એ વાચક રહેજે કદાપી શકશે.

વળી પૂતલજન સામે રૂઢીચુસ્ત હિંદુ સમાજ ધર્મ અને સ્થાપિત રિવાજની બોનાયતી ઢાલ ધરે છે. રિવાજ હંમેશાં અમુક સમયના સંજોગ અને જરૂરીયાતને લઈને પાડવામાં આવે છે અને તેથી સમય સંજોગ અને જરૂરીયાત બદલાતાં તે રિવાજ પણ બદલાવો જોઈએ. જો તેમ કરવામાં ન આવે તો એક સમયને માટે બલે તે રિવાજ ધણો સારો છતાં તે સમય બદલાતાં સમાજને અહિતકર અને અધોગતિએ પહોંચાડનારો થઈ પડે છે. માનવજીવનના ઇતિહાસને પાને એવા ધણાંયે રિવાજો પડ્યા અને બદલાઈ ગયા આપણે જોઈ શકીએ છીએ. રિવાજ આપણી અનુકૂળતા અને આપણાં લક્ષ્યાં માટે હોવો જોઈએ અને નહિ કે તેને આપણે જો તેમજ હોય તો પછી પૂતલ અને પ્રતિપદ ધણા જુના વખતથી ચાલ્યો આવ્યો છે અને તેથીજ તેને નિભાવવો અગર તેમાં કાંઈ પરિવર્તન નહીં કરવું એ નરી મૂર્ખાઈજ છે.

કાના માત્રા વિના

—લેખક—
દયાશંકર ભ. કવિ.

મંદિત મળી શકતી કોઈ પણ ચીજ
કે વસ્તુનો અસ્વિકાર કરવાની
અસમ્મતા માખવવાની કુટિતા કરવી એ
પણ એક મહાન દુષ્ટ દાષ છે, માનવ-
જાતિની એ એક સર્વસામાન્ય નિર્જાણતા
છે. મહારા એક મિત્ર છે. તેમનું શુભ
નામ શ્રી મહત્લાલ છે. અજાણ જોવું તો
એ છે કે તેમનામાં પોતાના નામ પ્રમાણે
જ શુભ છે. મહારા એ મિત્ર મહત્લાલ
કોઇપણ દિવસ મીઠાઈ કે કોઈ પણ જાતનો
ગરીબ ખોરાક (પોતાના ઘરે !!) ખાતા
નથી. સોલે, સોલે અને સરતામાં પતી
જાય તેવો ખોરાક ખાવામાં તે ખુબ
શૂંક છે. તેમના એ આહાર સજ્જીની
અનેક અખતરાઓએ તેમનાં આરોગ્ય કે
શારીરિકક્ષમતા પર કોઇ પણ જાતનું
પ્રચ્છનીય શુભ પરિણામ આપ્યું હોય
તેમ મને તેમજ તેમને પોતાનેય ખબર
નથી. તીખા, તમતમા, તળેલા તેમજ
ગરીબ ખોરાક ખાવાની વિરુદ્ધ તેમને
ઝંડો ઉઠાવતાં, લાંબાલચક બાપણો અને
વિવાદ કરતાં મહે તેમજ જીજ્ઞાસુ
યે અનેકવાર લેયા છે અને સાંભળ્યા છે;
પણ મહારા મિત્રને અન્યાય ન થાય એ
ખાતર મહારે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરવો ઘટે

છે કે તે 'પરાજ ભોગી, સદા નિરોગી'
અને 'મહત્લાલ ચંદન ધસ એ લાલીયા'
ના સૂત્રોમાં અજાણ રીતે માનનારા છે. તે
સૂત્રો પરત્વે તેમની શ્રદ્ધા અને ભક્તિ
સદને માટે અચળ અને અટલ છે. ખૂબી
તો એ છે કે હેમની આટલી ઉંમરમાં
તેમણે એ સૂત્રોને અનુસરવામાં કદી એ
અક્ષમતા દર્શાવી નથી. કોઇ મિત્રના ઘરે
કે નાત જાતમાં જ્યારે જમણું હોય છે
અને તેમને ત્યાં જવાનું હોય છે ત્યારે
તેમના ઉપશાસ અને આનંદની અવધી
થાય છે. તેમને જમતા જોવાથી જ હેમના
આહાર સજ્જીના અનેક અખતરાનું ખરું
સદસ્ય-તારતમ્ય સમજી શકાય છે. 'જળ્યું
એટલું' 'જળ્યું' અને 'ખીલું' 'ખધું' 'જળ્યું'
એ સૂત્રની સાથેકતા કરી બતાવવા
માટે જ તે ફક્ત મીઠાઈ અને ગરીબ
પદાર્થો પર જ લાગ્ર ચલાવે છે.
દાળ ભાત કે એવા આચરકુચર તરફ
નજર નાખવાની પણ એ તકલીફ લેતા
નથી. ઘીથી રસમસતા પદાર્થો, ભજ્યાં
કે એવી મનગમતી વાનીઓ પર તે એવો
તો સખ્ત મારો ચલાવે છે કે એ નજરે
જોનારની આંખ જ ફાટી જાય છે. એને
ચીતરી ચડે છે અને એ ચૂર્ચા ખાઇ

એકદમ જગીન પર ઢળી પડે છે. ખાવાની હરિફાઈમાં તે સર્વ કાંઈને હરાવી દે છે. ખાવામાં તે એકકો છે-ખીન હરીફ છે. અતિશય ખાવાથી પેટમાં વ્યાધિ થશે તેની તે જરાકે દરકાર કરતો નથી. બોલવું કાંઈ અને કરવું કાંઈ, શબ્દો અને ક્રિયાઓ એ વિરોધાભાસ માનવજીવનમાં ઉંચ ઉદ્દેશના ગૂઢ પ્રશ્નો જગવે છે. ગમે તે હો પણ ઝાઝાં ઘીયાળી મીઠાઈ કે એવો ગરીબ ખોરાક ખાવો એ નિરપદવી-નિરપકારી વસ્તુ છે. રસેન્દ્રીના સળવળાટને ઘણી દેવાવું કાચું મુશ્કેલ છે.

* * *

‘સીગરેટનો આશક’ની ઉપાધી
પામેલા એક બીજા મહારા મિત્ર છે. ખીડી કે સીગરેટ માટે એક રાતી પાછ પછુ ન ખરચવાની તેમની આદત છે. ખીડી અને સીગરેટમાં વપરાતી તંબાકુમાં નિકોટીન નામનું હળાહળ ઝેર છે એવો ઉપદેશ આપવામાં કલાકના કલાક સુધી સંભાષણો પ્રાપ્તતાં તેઓ કદી કંટાળતા નથી. પણ જો કાંઈ વ્યક્તિ તેમને સીગરેટને બદલે ખીડી આપવાની સમ્મતા દાખવે તો તે સીગરેટ જ માગી લેવાને કદી જે સ્મૃતતા નથી. કેટલાક કમબખ્ત ઓળખીતાઓ એટલા તો જક્કી હોય છે કે ખીડી જ આપે છે, સીગરેટ પોતે ખીતા નથી એટલે ખીડી જ પીવાનો અને પાવાનો તેઓ આગ્રહ રાખે છે. મહારા એ ‘સીગરેટનો આશક’ મિત્ર એવા ઓળખીતાઓને પણ નારાજ કરવાનું સાહસ કરતા નથી-ખીડી પણ સ્વિકારી લે છે; કારણ કે ‘રહેજો મજબૂ’ તે અમૃત બરોબરના સિદ્ધાંતમાં એ સંપૂર્ણ રીતે માનનારા છે. મક્ત મળતી ખીડી માટે ય એ ‘સીગરેટનો આશક’

પોતાના બીજા અધ્યાય સિધ્ધાંતોને નેવે મુકે છે, અને સમ્મતા અને વિવેકની વાતો કરવા મંડી જાય છે. ખરેખર સમ્મતા અને વિવેક જેવી વસ્તુને તળીય અનેક પાપો છુપાવી રાક્ષસ છે.

* * *

ત્યારે મક્ત-કાર્ધપણ જાતની કિંમત
આખા સિતાય ચીજ કે વસ્તુ

મળતાં માનવીને જે આનંદ થાય છે તે શું છે? રાત્રી પાઈ ખર્ચ્યા વગેરે-વિના મૂલ્યે કોઈપણ ચીજ કે વસ્તુ મેળવવામાં ઘણી જ મોહકતા રહેલી છે. મૂક ચિત્રપટનો જમાનો; જતાં; જ્યારથી બોલતાં ચિત્રપટનો જમાનો આવ્યો છે ત્યારથી નાટકો જોવાનો મહારો શોખ કમી થયો છે, નાટકો પ્રત્યેનો મહારો ભાવ ઓસરી ગયો છે. નાટકો જોવાં હવે મહેને ગમતાં નથી. નાટકનો લાભો વખત ચાલતો પ્રયોગ મહારી ધીરજને ખુટવી દે છે. ચાર ચાર કે પાંચ પાંચ કલાક સુધી એક જ જગ્યાએ બેસી રહેવામાં મહેને કંટાળો આવે છે. રાત્રે ૧૧ વાગ્યા પછી જગવાનો મહેને તિરસ્કાર છે. આ બધાંયે કારણોથી હું નાટકો જોવા જતો નથી. જ્યારે જ્યારે મહેને દીલ ખેંચાવવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે હું સીનેમા જોવા જાઉં છું. આમ છતાંય નાટકનો પાસ જો મક્ત મળી જાય છે તો હું તેનો અસ્વીકાર કરી રાકતો નથી-કોઈ કે અસ્વિકાર કરવાની મહારામાં કિંમત નથી. મોડી રાત્રે સુધી જાગવાને હું મહારી જાતને સમજાવું છું અને આવા પ્રકારનો જવલે જ મળતો આનંદ ઉડાવવાની ઇચ્છાને હું એક હજાર અને એક હલીલોથી ઉત્તેજિત કરું છું.

* * *

અમા બધાયનો અર્થ શું એ છે કે માનવી હૃદયથી દંભી છે? સમજ

લાલચોથી શું તેના ઉત્તમ સિધ્ધિઓ
વ્યર્થ જાય છે? મને લાગે છે કે આ
નિરૂપણમાં વધુ સમ્યક્તા રહેલી છે. દુનિ-
યામાં એક એવો પણ શક્તિશાળી પુરૂષ
નથી કે જેણે કદીયે કોઈ દુષ્ટતા કર્યું
નથી. દુનિયામાં એવા ઘણાંયે માણસો છે
કે જેમણે કદીયે ચોરી કરી નથી. પણ
એમાંના ઘણાંયે ચોરી કરવાની તકજ
મળી નથી; અથવા તો એ ચોરી માટે
કાયદામાં ફરમાવેલી સખ્તતા ભયથી જ તેઓ
ચોરી કરતા અટકી ગયા છે. કોઈપણ
જાનના જોખમ કે ભોગ વહોર્યા કે આપ્યા
સિવાય ખીમના ભોગે લાભ ઉઠાવવાની
તક સાધતા માનવીનો ઘખલો લો. શું તે
મજેલી તકને જવા દેશે? કોઈપણ જાતના
પ્રકટ ભોગ કે જોખમ વગર ચીજ કે વસ્તુ
મેળવવાની ઇચ્છા યતી એ અનિવાર્ય છે.

* * *

માનવજાતિમાં રહેલી એ પ્રકારની
નિર્મળતાને અજ્ઞ્ય રીતે વર્ણવતી એક
સંક્ષિપ્ત પ્રમાણવાળી વાર્તા મ્હને પાદ
આવે છે. મોગલ બાદશાહતમાં એક હિન્દુ
મોટા અમલદાર હતો. દૂર દક્ષિણમાં
આવેલાં પોતાનાં ગામે જવા માટે તેણે
દીલ્હીથી એક ભારે ભાડાનું વાહન લીધું.
પોતાનાં ગામના પાદરે પહોંચતાંજ તેણે
એ વાહનવાળાને પુછ્યું કે દીલ્હી પાછ
જવાનું તું શું લાડું લેશે? વાહનવાળાએ
કહ્યું કે “આહિંસી દીલ્હી જવાને કોઈ
ભાડુત મળવાની મ્હને આશા નથી; એટલે
જે કોઈ આવતું વશે તો હું એને મફત
લઈ જઈશ.” લાંબી દૂરની મુસાફરી મફ-
તમાં યશે એ વસ્તુથી એ હિન્દુ અફસર
એટલો બધો લલચાઈ ગયો કે તે પોતાના
ગામમાં કોઈ સગાંજીવનને મળવા ન
ગયો-કોઈપણ જાતનું કામકાજ પણ ક્યું
નહિ પણ પાછો જ રૂંધો. એ મૂખ દત્તો
એમાં કોઈ શંકા નથી. આ જમાનામાં

એ પ્રમાણે કોઈ કાંઈ ન કરે પણ એ
પ્રમાણે મફત મુસાફરી કરવાની લાલચને
તો કોઈ રોકા ન શકે.

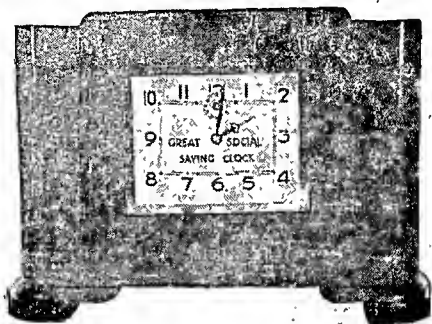
* * *

મફત મળતી મીઠાઈ ખાધને તખી-
યત બગાડવી કે સીગરેટ અથવા ખીડી પીને
ફેફસાં બગાડવાં કીક છે કે અકીક છે એનો
વાદનિવાદ થઈ શકે તેમ છે; પણ કોઈ-
પણ જાતનું મધ્ય આપ્યા સિવાય જ્યારે
કોઈ ચીજ કે વસ્તુ મળે છે ત્યારે માન-
વીઓ આ જાતત પર કાંઈ વિચાર કરવા
ચોક્કસ નથી. મફત મેળવવાની ઝંઝૂળી
એટલી તો જખ્ખર હોય છે કે તેની
વિચાર કરવાની શક્તિ જ ખુદેર મારી
જાય છે હવનમાં ફરેક વસ્તુઓ
માટે કાંઈક મધ્ય કે ભોગ આપવો
પડે છે. દુનિયામાં એ કઠોરમાં કઠોર
કાયદો છે, કુદરતની અદ્ભુત બચીસ સમાં
પાણીના એકાદ પ્યાલા માટે પણ ફેટલીક
વખત કાંઈક આપવું પડે છે. એ ખરાબ
રિવાજ સામે ઉઠાચોદ કરવો નકામો છે.
આ, પેલા અને ખીમ માટે-દરેક વસ્તુ
માટે કાંઈક કાંઈ આપવું જ પડે છે. દુનિ-
યામાં જ્યાં મધ્ય ચુકવવાનો કુત્સિત
રિવાજ રૂપી સર્વોપરિ કાયદો છે ત્યાં
એનો અપવાદ થાય અને મફત ચીજ કે
વસ્તુ મળે તો તેના માટે અનહદ આનંદ
અને સંતોષ થાય તેમાં નવાઈ શું? આ
કારણથી જ મ્હારો મિત્ર મફતલાલ ઘીથી
રસથસતી મીઠાઈ ખાવામાં આનંદ માને
છે અને આંતરડાના વ્યાધિ માટે દરકાર
કરતો નથી. આ કારણથી જ મ્હારો
સિગરેટનો આરાક મિત્ર સીગરેટ કે ખીડી
પીવાથી થતાં ફેફસાંના દર્દ માટે એન્કાર
રહે છે. એ મ્હારા મિત્રો દંબી છે એમ
કોઈ ન માનશે. એ તો મ્હારા વધારેમાં
વધારે પરિચિત પુરૂષો છે.

આશ્ચર્ય પામશો નહિં !

ગ્રેટ સોશીયલ સેવીંગ કલૅક મફત મેળવો.

ગ્રેટ સોશીયલ સુધરેલી પદ્ધતીથી વીમા લેનાર પોલીસી હોલ્ડરને
સેવીંગ કલૅક મફત આપે છે. આ ઘડિયાલ પ્રીમીયમના
પૈસા રોજના રોજ આપોઆપ લેગા કરતું રહે છે
તેથી પોલીસી હોલ્ડરને પ્રીમીયમ ભરવાની
ફીકર રહેતી નથી.

દરેક ઠેકાણે કમીશન તથા ગમારથી મુમ કરનાર
એજન્ટો ભેળવે છે.

વધારે ખુલાસા માટે લખો અગર મળો:-

ધી ગ્રેટ સોશીયલ લાઈફ એન્ડ

જનરલ એશ્યુરન્સ લી.

ઈસ્માઈલ બીલીંગ, હોર્નબી રોડ, ફાટ સુબધ.

ગુન્હે ગારીની મનોદશા પર સહાનુભૂતિ ભર્યો
પણુ વેધકે પ્રકાશ પાડતી ભાવકથો.

ગુન્હે ગાર!

હું ધણું વખતથી નિરીક્ષણ
કરી રહ્યો હતો. એની વય
૩૦-૩૫ વચ્ચેની હશે. બપો-
રના જ્યારે હું મહેતાને ત્યાં

અમો મહેતાને ત્યાં બેઠા હતા.
રવિવારનો દિવસ હતો. ગણેશથી
પાનાં રમતાં રમતાં રાત્રી થઈ ગઈ હતી.
છેલ્લા અઠવાડિયામાં વરસાદ વરસ્યો ચાલુ
રહ્યો હતો. અનુભવીઓ સારી રીતે જાણતા
હશે કે વરસાદનો રવિવાર પ્રિયાના સંગમાં,
અથવા મન્નારના કંઠે કન્દનમાં અથવા
પાનાં રમવામાં સારી રીતે વિતી જાય છે.
અમારામાંના ધણીખરા પ્રિયાસંગ રહિત
હતા અને મથાર ગાવાનો ગોખ પણ
બહુ જ ઓછાને હતો, તેથી આખો દિવસ
પાનાં રમતાં વિતી ગયા. રાત્રિ થતાં
જ્યારે બેઝેક મિત્રો ઉઠીને ચાલ્યા ગયા
ત્યારે મહેતાએ રમવાનાં પાનાંનું પેકેટ
ટેબલના ખાનામાં મૂકી દીધું. સીગરેટ,
સીગાર અને પાંદરમી વખતે પાનાંનું પુન-
રાવર્તન થયું. હું મહેતાની બાજુમાં એક
તકીઆને અટ્ટેલી સીગાર ફૂંકી રહ્યો હતો.
ત્રણ ચાર મિત્રો ઉઠીને પુરસી ઉપર જઈ બેઠા.
અને હવે અહીં-
તહીંની ગંધાગો
ધી થવા લાગી.

પહોંચ્યો હતો ત્યારે એ પહોંચાંથી જ
તેમને ત્યાં વિરાજમાન હતો. અત્યાર પહેલાં
એને મેં કદિ જોયો નહોતો. જ્યારે અમો
બધા પાનાં રમવા બેઠા ત્યારે તે પુરસી
ઉપર જ બેઠો રહ્યો, અને ત્યાંથી જ માયું
અને હાથ હલાવીને પોતે પાનાંની રમતમાં
રસ લે છે એવું દેખાડતો હતો. એને
રમવાની ઇચ્છા નથી, પરંતુ રમત જવામાં
એને સંતોષ છે એની અમોને ખાત્રી થઈ
ગઈ હતી. આખો દિવસ એ તે જ પુરસી
ઉપર બેઠો રહ્યો. ભાગ્યે જ કોઈએ એની
સાથે વાત કરી હશે. તે છતાંયે કોઈ પણ
પ્રશ્નરના કંટાળા કે શાકનાં ચિન્હો એનાં
મોઢાં ઉપર મને એકે ક્ષણ માટે દેખાવાં
નહીં. વાસ્તવિક અને કૃત્રિમ સ્મિત એના
મોઢાં ઉપર એક સરખા ભાવે દેખાતું
હતું. જોકે હું પાનાં રમવામાં શુભાશ્રયો
હતો, તે છતાંયે અવારનવાર તીરછી નજરે
એ અપરિચિત અને અસાધારણ પ્રકૃતિની

વ્યક્તિના હાવ-
ભાવ ઉપર ધ્યાન
રાખતો હતો.
એના મોઢાના
ભાવ ઉપરથી
એક એવા પ્રકા-

.....ગુજરાતીમાં ઉતારનાર.....
'સા હી કે'
.....

એક મધ્યમ
કંઠની દુબળી પા-
તળી વ્યક્તિનું

રની સહૃદયતાભરી સરળતા ઝરતી હતી જે ઘણું કરીને લલાલોળા માણસોમાં જણાય છે. પરંતુ કદિકદિ તેની આંખો અકારણ વિદ્યુતની જેમ એવી તીક્ષ્ણતા સાથે ચમકી ઉઠતી કે એને જોઈને હું કાંઈ અસાત ભાવે ચકિત થઈ જતો હતો.

પાનાની રમત પૂરી થતાં તે અપરિચિત માણસ ખુરસી ઉપર સારી રીતે જમી બેઠો, તે ઉપરથી મને સમજાયું કે તે અત્યારે ચાલી જવાનો વિચાર રાખતો નથી.

* * *

અહીં તહીંની બે-

ચાર વાતો થયા પછી

વતમાન સમયમાં દુષ્ટકર્મોની સંખ્યા-ગુનેહગારોની સંખ્યા દિનપ્રતિદિન વધતી જાય છે, એવું શું કારણ છે એ બાબતની ચર્ચા થવા લાગી. કાંઈએ કહ્યું કે બેકારી વધવાને લીધે લોકોની સ્થિતિ ખરાબ થઈ ગઈ છે, અને નિરૂપાય થઈને બેકાર માણસો દુષ્ટ કર્મો કરવા લલચાય છે. એક ખીજાએ કહ્યું કે નેમાત્ર બેકારી જ યુનાહો વધવાનું કારણ હોત તો માત્ર ચોરી, ધાડ, ધર દાડવાના બનાવો અથવા બહુ બહુ તો છેતરપીંડી સુધીના ગુનાહો જ ચાત. પરંતુ આજકાલ નારીહરણ, પરસ્ત્રી ગમન, પ્રેમ સંબંધી હત્યા અને આત્મહત્યાઓની સંખ્યામાં જે વધારો થઈ રહ્યો છે તેનું કારણ આર્થિક સંકટ કદિ પણ હોઈ શકે નહીં. નારીહરણ કેટલેક અંશે બેકારીના કારણે ઉત્પન્ન થયેલી સમાજિક વ્યાધિનું ફળ હશે, કારણ કે કેટલાક ધંધાધરી ગુનેહગારો એ ધૂણિત કાયદા આર્થિક લાભ માટે ક્યાં કરે છે; પરંતુ નારીહરણના બધા બનાવોમાં આર્થિક

કારણ હોવાનું, એથી દરનું નથી. એ સિવાય આ યુગમાં આપણે જોઈએ છીએ કે, પતિ અને પત્ની પાતપોતાનાં પ્રેમિઓની જાળમાં એવી ખરાબ રીતે જકડાયેલાં છે કે તેઓ એકબીજાનું ખૂર કરી નાખવાના કાવત્રાંઓ ચોળવા લાગે છે. ત્રીજાએ કહ્યું, “ખરી રીતે પતિવ્રત ધર્મ” આ ઘેર કળીયુગમાં એટલો બધો રસાતાળ પહોંચી ગયો છે કે ન પૂછો વાત! સ્ત્રીઓ પોતાના પતિઓને એર દહને મારી નાંખે છે, થોડાં વર્ષો ઉપર આવી વાત કાંઈ માનવું જ નહીં. પરંતુ આજકાલ વતમાનપરોમાં રૂ આદિના વેપારી ધનરના ભાવો જેટલા સાધારણ રીતે પ્રચલિત કરવામાં આવે છે તેટલી જ સાધારણ રીતે આવા પ્રકારની ખજારો છાપવામાં આવે છે. સંનસનાદીલચાં સમાચારો છાપીને પોતાનાં પત્રનો ફેલાવો કરવાનો જેઓનો ધંધો છે તેઓ પણ આવી ખજારોને હવે ઉપેક્ષણીય સમજે છે, અને મોટા ટાઇપમાં એ ખજારોને નહીં છાપતાં સાધારણ નાના ટાઇપમાં કાંઈ ખૂણે છાપી નાંખે છે. એથી સ્પષ્ટ છે કે સમાજની નૈતિક મનોવૃત્તિનું કેટલું અધઃપતન થઈ ગયું છે. હવે કાંઈપણ અનીતિભર્યાં કે દુષ્ટ યુનાહનાં કામથી સમાજને ‘આશ્ચર્ય’ થતું નથી.

હવે આપણી અપરિચિત વ્યક્તિએ પોતાનાં સુદીર્ઘ મૈત્રીઓને એકાએક ભંગ કર્યો. મહેતાની તરફ જોતાં એ બોલ્યો, “તંમો બધાની વાતો ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ સમજાય છે કે દુષ્ટ કર્મ કરનારાઓ અથવા ગુનેહગારો પ્રત્યે તમારો ઉડો તિરસ્કાર છે; અને સમાજમાં એવા ગુનેહગારો વધતા જતા જોઈને તમોને પારાવાર દુઃખ થાય છે. તમો બધાનો આ મનોભાવ સ્વાભાવિક છે. ગુનોહ અંતે ગુનોહ જ છે. દુષ્ટ

ક્રમ એ હંમેશા દુષ્ટક્રમ જ છે. તે જાણે
ને તમે બધા પ્રકારના ગુનાહોને એકજ
પદ્ધતિમાં મૂકીને બધાનું. મળકરણ
“નૈતિક મનોવૃત્તિનું અધઃપતન” સમજશે
તો હું તમારી એ વાત સાથે કદિ પણ
સહમત થઈશ નહીં. ઉન્નત મનસિક-
વૃત્તિઓને જરૂર કરતાં વધુ અનુસરવાને
કારણે પણ ઘણી વેળા મનુષ્યને ગુનોદ
કરતો નેવામાં આવે છે.”

આ મનતઃ એવું અટક્યું હતું કે
હું તો ટકાર થઈ જોઈ અને અત્યંત ઉત્સુકતા
સાથે એ અપરિચિત વ્યક્તિ તરફ નેવા
લાગ્યો. મહેતાને એનું કથન ગમી ગયું
હોય એમ જણાયું અને બાકીના બધા
એથી આશ્ચર્યમાં પડી ગયા હતા. તે
અપરિચિત માણસ કાઢનાં પ્રસન્નતા, અપ્ર-
સન્નતા, કૌતુહલ અથવા આશ્ચર્ય પ્રત્યે
જરાયે ધ્યાન નહીં આપનાં આવેશમાં
કહેતો રહ્યો, “ને ગુનોદ અને ગુનેદમારો
પ્રત્યે દરેક મિત્રિમાં તિરસ્કાર કે ધૂણા
પ્રકટાવવી તમારા લોકોનો સિદ્ધાંત હોય તો
સૌથી પહેલાં હું જ તિરસ્કાર અને ધૂણાને
ચોગ્ય “ગુનેદમાર” છું. ને તમોને સપથ
હોય તો હું મારા જીવનની કથા સંભ-
ળાવીશ તે ઉપરથી તમે જાણી શકશો કે
માણસની ઇચ્છા નહીં હોવા જતાં તે
કેટલી હદ સુધી દુષ્ટક્રમો-ગુનાહોને
અપનાવી શકે છે.”

“અમે જરૂર સાંભળવા માંગીએ છીએ.”
મેં ઉત્સાહ દેખાડનાં કહ્યું, મહેતા ને કે
એની વાતો સાંભળવા માટે ઉત્સુક દેખાતા
નહોતા તે જાણે બીજા મિત્રોને ઉત્સાહ
લેખને એમણે મૌખિક ઇચ્છા પ્રગટ કરી.

અપરિચિત વ્યક્તિએ પોતાના જીવ-
નની કથા કહેવા માંડી.

* * *

“હું મારા પ્રારંભિક જીવનમાં

કટિપણ સ્વપ્ને એવી દ્રશ્યના સુદાં કરી
શકતો નહીં કે કોઈ પણ દિવસે દુષ્ટક્રમ
કરનારાઓની મનોવૃત્તિ મારા જીવનમાં
ધર કરી બેસશે સુંદર, નિર્મળ, મિત્ર
અને પવિત્ર વિચારો સાથે મારો આદ્ય-
કાળ અને કીર્તિજીવન વિતી જતું
હતું. એમાં સંક્રાંતિ નથી કે નારીના
રૂપની મોહીનીનાં આકર્ષણે મારી ઉપર
નાનપણથી જ પોતાનો પ્રભાવ નાખવા
માંડ્યો હતો

હું ભાવિક હતા અને મારાં હૃદયની
અનુભૂતિ અત્યંત પ્રબળ હતી. તેથીજ
સ્ત્રી સૈંદર્યની માયાનાં પ્રતિબિંબ મારાં
અનુભૂતિશીલ અતઃકરણ ઉપર પડવા
લાગ્યાં એમાં કે આશ્ચર્ય નથી. પરંતુ એ
પ્રતિબિંબનું કાંઈ પણ પ્રકારે નુકશાન કરતું
પરિણામ આવવાને બદલે એક પ્રકારનો
વિશુદ્ધ પ્રકાશમય આનંદ મારાં હૃદયના
અણુએ અણુમાંથી નિકળવા લાગ્યો હતો,
જેવી રીતે હિમાલય પર્વતના શુભ શિતળ
હિમપર પ્રભાતકાલીન સૂર્યની રશ્મિઓ
પડવાથી રંભેરેરી વાતાવરણ જવાઈ
જાય છે. હું મારાં પાપ-પુણ્યમય જીવ-
નની એક પણ વાત તમારી સામે
સંતાડવા ઇચ્છતો નથી. હું સ્પષ્ટપણે
સ્વીકાર કરવા માગું છું કે હું જ્યારે પહેલ
વહેલો નારીસૈંદર્ય પ્રત્યે આકર્ષાણ
ત્યારે મારી વય માત્ર દસ વર્ષની હતી.
એક દિવસે હું મારા એક સાથીને ત્યાં
રમવા માટે ગયો હતો. બહાર અમે ચોર
પકડવાની રમત રમતા હતા. મારો એક
સાથી ચોર બન્યો હતો, તે મને થાપ
આપવા માટે એના ધરના કાંઈ ભાગમાં
જઈ સંતાયો, હું પણ એના ધરમાં એની

પાછળ ગયો. એના ઘરમાંની બધી સ્ત્રીઓ
મને જાણતી હતી, તેથી કશાએ સંકોચ-
વીના હું અંદર જઈ શક્યો. ત્યાં મેં
એક અદ્ભુત રૂપવતી અપરિચિત સ્ત્રી
જોઈ, તેથી મને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું.
નીલવર્ણી બનારસી સાચી જરીથી ચમકતી
રેશમી સાડી પહેરીને, સુંદર ને નાલુક
ધરેણામાં સજ્જ થઈને, તપેલાં સુવર્ણ
જેવી ગૌરવર્ણી એ યુવતીને જોતાં જ હું
વિહ્વલ દષ્ટિએ એની સામે ઘણા વખત
સુધી તાકી રહ્યો. મારી વ્યાકુળ હિતસુકતા
જોઈને એ મધુર સ્મિત કરીને અત્યંત સ્નેહ-
પૂર્વક મારાં માથાં ઉપર હાથ ફેરવવા
લાગી; અને અતિ મીઠા સ્વરે બોલી,
“કોને શોધે છે?” એ સ્નેહસ્પર્શથી મારા
રોમાંચિત હૃદયની શી સ્થિતિ થઈ એ
હું કહી શકતો નથી, પરંતુ એટલું તો
હું જરૂર કહી શકું છું કે એવા મધુર,
પવિત્ર, પરમાનંદમય સ્પર્શનો આ જીવ-
નમાં મેં ફરી કદી પણ અનુભવ કર્યો
નથી. રમવાનું છોડી દઈને ઘણા વખત
સુધી હું એ અપરિચિત સ્ત્રીની પાસે
રહ્યો. જ્યારે એ પોતાને ઘેર પાછી જવા
લાગી ત્યારે જતી વિળા ફરી એક વાર
એ મંગળમયી સ્નેહદષ્ટિથી મને તાકીને
જોતાં મારા ગાલો પર પોતાના સ્નિગ્ધ
સરસ હાથ ફેરવીને કહેવા લાગી,
“આલ, મારે ઘેર આવશે?” જવાની
અદ્ભુત ધમ્મજા હોવા છતાંયે હું મોં
નહીં. પિતાશ્રીની રજા લીધા વીના કોઈ-
નેયે ઘેર નહીં જવાય એવા સંસ્કાર
મારા હૃદયમાં હતા. પરંતુ એ મોહિની
રમણી દરેક પૂજે મારા મનોરાજ્યમાં
વિચરતી રહી. મને યાદ છે ત્યાં સુધી એ
રાત્રીએ મેં અને સ્વપ્નામાં જોઈ હતી. અને
સવારે આંખ ઉઘડતાં પહેલવહેલા મેં એને જ

યાદ કરી હતી. એ કોણ હતી, ક્યાંથી આવી
હતી, એની મને હજી સુધી ખબર નથી.
અને તે દિવસ સિવાય ફરી કદિ પણ
મને એ દેખાઈ નથી. હા, ‘મારી માનસિક
આંખો હજી સુધી (પચ્ચીસ વર્ષ પછી
પણ) એને પ્રત્યક્ષ જુએ છે. એ
પોતાનો અલૌકિક ચમકાર દેખાડીને વિલીન
થઈ ગઈ, અને મારા હૃદયમાં પોતાનું સ્થાયી
ચિન્હ મૂકી ગઈ.

* * *

“ત્યા સ્ત્રી જ્યારે
જ્યારે કોઈ

દ્રવ્યમાં દ્રાઈ અનુપમ સુંદર સ્ત્રીની ત્રાત
આવે છે ત્યારે હું મારા મનમાં નાચકાને
બહે એ જ અપરિચિત સુંદરીને લક્ષમાં
રાખતો રહ્યો છું. શકુન્તલા, કુમાર સંભ-
વની પાપતી અને તુલસીદાસની સીતા
મારે માટે એ એક જ રૂપમાં વ્યક્ત થયા
કરતી હતી. મને સારી રીતે યાદ છે કે
જ્યારે તેર વર્ષની વયમાં તુલસીદાસની
રામાયણમાં સીતા-સ્વયંવરનું વર્ણન
વાંચતાં વાંચતાં આવા પ્રકારના શબ્દો
વાંચવા લાગતો કે,

સોહ નવલ તનુ સુન્દર સારી,

જગત-જનની અતુલિત છબિ ભારી.

ત્યારે હું મારાં મનઃશુ વડે એ જ
પૂર્વોક્ત રમણીને જગત-જનનીના રૂપમાં
જોઈને અલૌકિક પ્રેમહર્ષથી પુલકિત થઈ
જતો હતો અને મારી આંખોમાં ખરે-
ખર ઝળઝળાઈ બરાબ આવતાં હતાં.
નિર્દોષ સૌંદર્ય અને પવિત્ર પ્રેમની એ દીવ્ય
સ્થિતિને હું કદી પણ ભૂલી શક્યો નથી.

એ પછી ચઉદ કે પંદર વર્ષની
વયમાં મને એક બીજી યુવતીનું અનિ-

વંચનીય રૂપ નેવાનું સદ્ભાવ્ય મન્યું હતું. મારા એક મિત્રની જગલમાં એક મોટું ઘુમ્મું થયું હતું. એ જોડેજોડ કુત્રની હોસ્તેલમાં રહેતો હતો. તેનો કોઈ અંગત માણસ ત્યાં નહીં હોવાથી હું જ એને હોસ્તેલમાં લઈ ગયો હતો. મોટા ડોક્ટર સાહેબ કે કામે બહાર ગએલા હોવાથી એક દિંદો ડોક્ટર મદિલાએ ઓપરેશન કરવાની તૈયારી કરી. એ સ્ત્રી ડોક્ટરનું નિર્માણ, સુંદર અને વિશાલ હતું રૂપ એટલું બધું હદયસ્પર્શક હતું કે મારું હૃદય એના ચરણો ઉપર તરફીઆં મારવા લાગ્યું; પરંતુ મને આશ્ચર્ય એટલા માટે થતું રહ્યું હતું કે જે સ્ત્રી આટલી બધી કામળ અને સુંદર છે તે કેવી રીતે કાપાકાપીનું કામ કરી શકતી હશે! તે મને અને મારા મિત્રને એક જગા ઓરડામાં લઈ ગઈ. મારા સાથીને એક રેખા ઉપર ચતા મુવાડીને તેનું ખમીસ કઢાવી લઈને તેના બંને હાથો નેરથી પકડી રાખ્યાનું મને કશું. હું એક પુતળાની માફક તેની આગળ પાલન કરવા લાગ્યો. એક ચાકુ લઈને એ તો કાપવા લાગી. મારો સાથી એ સડન કરી ન શકવાથી ચીસ પાડી ઉઠ્યો. હું એ દ્રવ્ય નેઈ ન શક્યો અને મેં હાથ દીઝા કરી નાખ્યા. સ્ત્રી ડોક્ટરે મારી સામે કુમાન વેળા બેંચાએલાં લવાં કરી નેવા માંડ્યું અને બોલી "તમે બાવલા બહીષ્ણુ છો!" ગજાઈને મેં ફરીથી મજબૂતપણે મારા સાથીનો હાથ પકડ્યો અને સ્ત્રી ડોક્ટરે કશાએ સંકોચ વીના એ ઘુમડાંને આરપાર ચીરી નાખ્યું. પટા બાંધ્યા પછી એ સ્ત્રીએ કાપકાપ ત્યાગીને પોતાના સ્વાભાવિક મધુર સ્વેદ સાથે અમારી તરફ

સ્મિત કરતાં બોલી, "ગજરાવાની ફરી નર નથી. બધું સારું થઈ જશે."

એ અનુપમ સૌંદર્યની મૂર્તિનાં સ્મરણો હૃદયમાં ભરીને હું ઘેર ગયો. એ નાની વયમાં પણ મારાં મનમાં ભક્તિના ભાવભરત યદ્ય ચૂક્યા હતા. તમે નવશીને હસશે કે એ સ્ત્રી ડોક્ટર પ્રયે મારા મનમાં અત્યંત માનના ભાવોએ સ્થાન લીધું હતું.

કીશોર વયની આ બધી વાતોનો મેં એટલા માટે ઉલ્લેખ કર્યો છે કે મારા ભક્તિ અને અધ્યાત્મિક નિષ્કલંક આત્માનો ખુલાવ દોની તરફ હતો. તે તમે નવશી રાહો. સ્ત્રીને તેના ઉન્નતતમ રૂપમાં જોવામાં, એની પ્રજ્ઞુતમ પવિત્રતા પર વિશ્વાસ કરવાની તૃતિ મારી રંગરંગમાં સમાએડી હતી. સૌંદર્ય, પ્રેમ, પવિત્રતા અને આનંદની દુર્ગિઆમાં જ મારું બાલ્ય અને કીશોર જીવન વિતી ગયું.

* * *

યુવાનીમાં પગ મુકતાં જ મારે એવી

દુઃખ અને શોકોનું સાંસારિક પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરવો પડ્યો કે મારાં માનસિક ક્રીયાનું આખું ચક્ર જ બદલાવા લાગ્યું. ઘોઘ જ દિવસોમાં એક પછી એક મારાં કુટુંબનાં લગભગ બધાં જ માણસો મરી ગયાં, અને છેવટે મારી બહેનને હૃદયરોગ લાગ્યું પડ્યો. તે વેળાએ મારાં આખાં ઘરમાં પુરૂષ કહેવરાવવા માટે હું એકલો જ હતો. જે ત્રણ મહિના સુધી એની સુશ્રુષા કરવા પછી એક દિવસની સંધ્યાએ હું એને સ્મશાન લઈ જઈ બાળી આવ્યો. જે માણસોને અનુભવ નથી તેઓ એ સમજી પણ નહીં

શકે કે ક્ષય રોગના રોગીની સુશ્રુષા કરવી! કેટલી મુશ્કેલ હોય. છે. ખીખી રોગના રોગીઓની સેવા શરીરને થકવી નાખે છે, પરંતુ ક્ષયનો રોગી સારાથે અંતરાત્માને થકવી અને નિઃશ્વ કરી નાખે છે. એ હવિતા-વસ્થામાં જ સારાથે વાતાવરણમાં પ્રેતલોકનું ભાવવહ વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરી નાખે છે. હશે, એક ખંડેનના મૃત્યુ પછી થોડા જ વખતમાં ખીછ વિધવા ખંડેનને પણ એ જ રોગે પછાડી નાખી. દીધું પરિશ્રમ અને ધીરજ પછી એને પણ સ્મશાનમાં પહોંચાડી આવ્યો. થોડા જ દિવસ પછી મારી ભાભી પણ એ જ રોગના પંઘમાં સપ-ગ્રાઈ ગઈ. ઓહ! કેટલી વ્યાકુળતા હતી! આ બધી વ્યાધિઓને લીધે મારે લાગલાગટ એ ત્રણ વર્ષ સુધી માનસિક અસાંતિ અને વ્યાકુળતા ભોગવવી પડી. મારાં ભાભીના ક્ષય પછી મને એમ લાગવા માંડ્યું કે હું ક્ષય સાગરનો નાવિક છું અને મૃત્યુલોકના યાત્રિઓને એક પછી એક હવનની પેલે-પાર પહોંચાડતો રહું છું. મારી ચારે તરફ હું મૃત્યુના ઘેરા ધુમસનો આભાસ જોયા કરતો હતો. દરેક પ્રાણી મને ક્ષયરોગમાં સડાંતો અને પ્રેતરૂપ ધારણ કરતો જણાતો હતો. સર્વત્ર વિષાદથી પૂર્ણ મૃત્યુનું અટલ રાજ્ય મને દેખાતું હતું.

હવે સ્ત્રીનાં સૌન્દર્યમાં મારે માટે જરાયે આકર્ષણ રહ્યું નહોતું. કોઈ રૂપવતી રમણી ઉપર જ્યારે મારી દષ્ટિ પડતી ત્યારે મારો અંતરાત્મા તરત જ સચેત થઈને મને સાવધાન કરતાં બહુ ઢીંકેતો કે, “આ રૂપનાં ભીતરમાં ક્ષયના જંતુઓ છૂપાએલાં છે; જે સમય મળતાં જ એને પ્રેત બનાવી ‘મૃકશે.’ અને તેજ ક્ષણે એ મોહિની રમણીનું પ્રેતરૂપ મારી માનસિક દષ્ટિ સામે આવી નૃત્ય કરવા

લાગતું. મારી માનસિક લાવધારામાં એક અદ્ભૂત પરિવર્તન થઈ ગયું! હવે હું ઘોર તામસિક આસ્વાદમાં ઘેરાઈને હું પ્રેતલોકમાં વિકૃત આનંદનો અનુભવ કરવા લાગ્યો. કોઈપણ ઓળખીતા પાળ-ખીતાના અવસાનનો સમાચાર સાંભળીને મારો ખિન્ન થએલો આત્મા ઉદ્ધાસથી પુલકિત થઈ ઉઠતો. અરે મારા મહોદ્ધમાં પણ એ કોઈનું મૃત્યુ થતું તો મારામાં અજળ જેવી રુદ્રિતિ આવી જતી. તમે મારી આ વાત ઉપર જરૂર વિશ્વાસ કરજો કે કોઈનાથે લગનમાં જ્યારે હું લાગ લેવા જતો ત્યારે મારા મનમાં અવલુનીય ઉદાસીનતા છવાઈ જતી હતી, અને કોઈપણ સ્વથાનાના અવસરે મારાં રોમેરોમમાં એવો ઉત્સાહ ઉભરાઈ આવતો હતો, એવી ચેતના ગંગી ઉઠતી હતી કે એનો આજે પણ વિચાર કરતાં મને પોતાને ભારે આશ્ચર્ય થાય છે. સ્મશાનમાં જઈને ચિતા ખડક વામાં હું સૌથી વધુ ઉત્સાહ દેખાડતો હતો, અને અગ્નિની જ્વાળાઓ નિકળવા લાગતાં અત્યંત લુપ્થ દષ્ટિએ મૃતવ્યક્રિતને બળતી જોતો-અને જોઈ જોઈને મારો હૃદય ખુબ વધી જતો. મસ્તિષ્ક અથવા હાથપગની ચરખી તેમજ હૃદયનું રક્ત બળતાં જ્યારે જ્યારે ફાંક કરતા અવાજો થતા ત્યારે ત્યારે મારા હૃદયમાં આનંદ પથરાતો જે રાતનો સમય હોય અને અધિકારમાં ચિતાગ્નિની લપલપાતી હલનો અન્વલિત પ્રકાશ જોવા મને મળતો ત્યારે મારા અંતરમાં અંતરમાં કોઈ એવો ઉમંગ છવાઈ જતો, કે તેનું વલુન હું કરી શકતો નથી. એ આનંદ સામે મને જગતના સંકળ આનંદો તુરંત જણાતા. મારા હૃદયની એવી વિચિત્ર દશાં થઈ ગઈ કે સાહેરમાં કોઈ મારી પરિચિત કે અપરિચિત કોઈપણ વ્યક્તિ જ્યારે પણ મરી

જાતી ત્યારે હું મારું બધું કામ છોડીને એની સખયાત્રામાં જઈ- બેળાતો. જાણે કાઠનું મૃત્યુ મારા પરમ આનંદનું કારણ હોયને!

“આવી માનસિક સ્થિતિ થણા વખત મુઘી રહી. જગતનાં બધાં માણસો પોતાનાં જીવનની અનેક વ્યાધિઓના ફંદામાં જકડાયેલા હતા પરંતુ હું એ બધાનાં મૃત્યુની વાત જોઈ રહ્યો હતો. કોઈ પણ માણસની તખીઅત જરાએ બગડતી તો હું તરતજ મારા મનમાં એવી કલ્પના કરવા લાગતો કે એના હવે બહુજ થોડા દિવસો આજી રહ્યા છે. હવે એની વાતો, એનું હાસ્ય, એનો આનંદ વ્યર્થ છે. કાંઈને ત્યાં પુત્ર થતો અને જો તે મને જરા દુખો પાતળો દેખાતો તો હું વિચારતો કે બહુજ થોડા વખતમાં ક્ષયરોગનો એ શિકાર થઈ જશે; અને એનાં અજ્ઞાન માતૃપિતા એને જોઈ જોઈને નકામા મલકાઈ રહ્યા છે. એમનો બધો આનંદ થકીપજનો છે. તારપપંચે જ કે જાળકમાં, રૂઢમાં, સ્ત્રીમાં, પુરૂષમાં પૃથ્વી અને આકાશમાં સર્વત્ર મને મૃત્યુની છાયા નૃત્ય કરતી દેખાતી હતી.

“મારી આવી માનસિક સ્થિતિને

એક દિવસે અચાનક એવો ધકકો લાગ્યો કે જેથી એમાં સંપૂર્ણ પરિવર્તન થઈ ગયું. તે દિવસે મારા એક ઓળખીતાને ત્યાં કોઈ ખાસ કારણસર ભોજન હતું. મને પણ નિમંત્રણ હતું. ભોજન પહેલાં સંગીત મંડળી બેઠી હતી. બે એક વ્યક્તિઓ ગાઈ ચૂક્યા પછી એક લગભગ તેર વર્ષની છોકરી કેટલાક માણસોના આગ્રહને હીલે હારમોનીયમ પામે આવી બેઠી. હું મારા મિત્રો તેમજ ઓળખીતાઓને ત્યાંની લગભગ બધી છોકરીઓને જાણતો હતો.

પરંતુ આ છોકરી અત્યાર અગાઉ મને ક્યાંય દેખાઈ નહોતી. એ દુખળી પાતળી હતી. એના મોઢાનો રંગ જો કે શ્વેત નહોતો, તોયે સ્વામ કઢી શકાય એવોયે નહોતો. એણે જાંબુડીઆ રંગની સાડી પહેરી હતી. એનું હલન ચલન, ઉઠબેસ, વાતચીત એની સુધડતા અને સૌમ્ય અભિજાતતા વ્યક્ત કરતાં. પરંતુ એ બધી વાતો તરફ મારું ચિત્ત આકર્ષણ ન હતું. હું માત્ર એની આંખોને જોઈ ચકિત થઈ ગયો હતો. ઉજવળ, વિસ્મિત આંખોની એવી મામિક તીવ્રતાનો મેં કદી પણ અનુભવ કર્યો નહોતો. હું મોહાવિષ્ટ થઈને ઉન્માદગ્રસ્ત જેમ એની તરફ જોતો રહ્યો. ભેતભેતામાં મને એવું લાગવા માંડ્યું કે મારા હૃદયની સમી જમાના જૂનો મૃત્યુનો જે કાળો પડદો પડ્યો હતો એને જાણે કોઈએ પોતાના જાદુના રૂપરંધી પળવારમાં આરપાર ચીરીને છીનવી લે કરી નાખ્યો હતો. શરદ ઋતુ હતી. મારા રોમેરોમમાં અનંત જીવનની સ્મિત્ય એતના સંચરવા લાગી. મારો અંતરાત્મા જાણે પ્રભાતના તેજસ્વી કીરણોથી ઉર્જિત થઈ ગયો. હું તમને કહી ચૂક્યો છું કે છોકરી દુખળી પાતળી હતી, પરંતુ એની આંખોની અલૌકિક માયાને કારણે એનાં શરીર તરફ મારું ધ્યાન જતું નહોતું. મને તે વેળાએ એવું જણાતું હતું કે જાણે એનામાં શરીરત્વનું નામે નથી, જાણે તે આકાશતાવમા તરંગિત થનારી એક અતીન્દ્રિય છાયા હોયને!

છોકરીએ હારમોનીયમ ઉપર એવા સરસ અવાજે ગાવા માંડ્યું કે બધા સાંભળનારા સ્તબ્ધ થઈ ગયા. એ ખમાચ માતી હતી, એના હલકલપ્યાં કંઠમાં એવું દર્દ હતું કે જાણે આખું વાંધુંડળ

વિરહની કડણ વેદનાથી મંદ-મધુર રંડી રહ્યું હોય. બધાને વિહળ વિશ્રાન્ત કરતાં એ ઊંઝરીએ બીજાં બે માયનો ગાયાં. એ રાત્રે જ્યારે હું ઘેર પહોંચ્યો ત્યારે પડગ પર પડયાં પડયાં ઘણા સમય સુધી એક નંબીન રસનો અનુભવ આવેલા ચૈતન્યને લીધે ફસડા ખાતો ખાતો રડતો રહ્યો. રૂઝમાં આટલો બધો આનંદ છે, એની મને પહેલવહેલીજ ખબર પડી. આજે હું મૃત્યુની અચ્છેદ માયા ભેદીને જીવનનાં પારણામાં પણ મૂકતાં પૂરેપૂરો આનંદી બન્યો હતો.

“બીજા દિવસે બીજું એક બહાનું કરીને હું મારા એજ મિત્રને ત્યાં ગયો. ગઈ કાલે ઘણાં માણસો વચ્ચે મેં એ ઊંઝરીને જોઈ હતી. આજે વ્યક્તિગત રૂપમાં એને જોવાનું સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું. મારા મિત્રને મેં ‘પ્રજ્ઞ’ કે ‘એ ઊંઝરી કાણુ છે, અને તમારી સાથે એને શો સંબંધ છે?’ મારા મિત્રની વાત પરથી જણાયું કે એ એમના મામાની પુત્રી છે, અમદાવાદની કોઈ કોલેજમાં અંગ્રેજીનો અભ્યાસ કરે છે અને એની ભાભીના ખાસ આગ્રહથી રમના દિવસે વિતાડવા તે આવી છે. મેં ફરી એક વેળાએ ઊંઝરીને જોતાં કહ્યું, ‘ગાય છે તો ઘણું સારું’, મહેરબાની કરીને આશાવરી સંભળાવવા કહેશે? મને બધી રાગણીઓનાં આશાવરી વધુ ગમે છે.’ મારા મિત્રે ઊંઝરીને સંબોધતા કહ્યું, ‘સરલા, ગારો? ગા જોઉં!’ સરલા કેં પણ વિરોધ વિના ચમકતા તારલાની જેમ વિસ્મીત, તે છત્તિષિ સ્નેહ દ્રષ્ટિએ મને જોતી સ્થિર અને સ્ત્રોત પંગોને નીચે જેસી મધ. હારમો નીચમ ત્યાંજ હતું. કદાચ મારા આવવા અંગાઉ એક વેળા ગાયન થઈ ચુક્યું હશે.

આજે પણ મારો અન્તરાત્મા અતુલ લાવે એની નિરાળી તીક્ષ્ણ ભાવુકતાભરી આંખોના રસનું પાન કરી રહ્યો હતો, એના સિવાય એની આંખો સિવાય, મને બીજા કશાનું ધ્યાન નહોતું.

“એ આશાવરી ગાવાં લાગી. મારા જીવનમાં હું કદી પણ આ રાગણી સાંભળતાં યાદગો નથી. તે દિવસે ઘણા દિવસો પછી મને આશાવરી સાંભળવાનો અવસર મળ્યો હતો. મારા હૃદયનું દરેક રક્ત-કણ એ સાંભળીને નૃત્ય કરવા લાગ્યું હતું. તે પછી એકાદ બીલું ગાયન સાંભળ્યું. પછી મારા મિત્રનો આભાર માની ઊંઝરી તરફ મુકે કૃતચતા પ્રગટ કરીને હું ભાવભર્યો ત્યાંથી ચાલતો થયો. જો કોઈ મારી આ વાત સાંભળી એમ સમજે કે સરલા પ્રત્યે મારા મનમાં પ્રેમનો ભાવ ઉત્પન્ન થઈ ગયો હતો તો તે એક ભયંકર ભૂલ થશે. એમાં જરાયે શંકા નથી કે પ્રેમનાં લક્ષણ લગભગ એવાંજ હોય છે. પરંતુ મારા હૃદયનો વાસ્તાવિક ભાવ પ્રેમ નહીં, પણ એથીયે વધારે હતો. અપરિસીમ શ્રદ્ધા અને સમ્પ્રમના ભાવથી મારું હૃદય નમી ગયું હતું. પ્રેમ ત્યાંજ હોય છે કે જ્યાં બંને પક્ષોના હૃદય-ગંત ભાવોના પરસ્પર વિનિમયની સંભાવના હોય. પરંતુ સરલા પ્રથમ તો વયમાં નાની હોવાને કારણે સંસારના અનુભવોથી અજાણ હતી, બીજું તે એવા ઉચ્ચ કહેવાના સમાજના ગૌરવગંભીર વાતાવરણમાં ઉછરી હતી, કે તેની સાથે મારી કોઈ પણ પ્રકારની ધનિષ્ઠતા સંભવી શકે નહીં—સિવાય કે કોઈ અસાધારણ અકસ્માત એને શક્ય બનાવે. અકસ્માતનું નામ અકસ્માત હોવાથી તેના સંભવ-અસંભવનો વિચાર કરી શકાય નહીં. આ

વાત હું પહેલી નજરે સમજી ગયા હતા. તેથી તેની સાથે પ્રેમનો સંબંધ જોડવાની લાલસા મારા મનમાં ડોઢ પણ પ્રશ્નરે ઉત્પન્ન થઈ શકે નહીં, તે છતાં, હું અગાઉ કહી મુક્યો છું, કે જે ભાવ મારા મનમાં એના પ્રત્યે ઉત્પન્ન થયો હતો તે પ્રેમ કરતાં અનેકગણો ઉન્નત અને સુંદર હતો.

“તે દિવસ પછી હું સરલાને જોવા-તેનાં દર્શન કરવા મારા મિત્રને ત્યાં ગયો નહીં. થોડા દિવસ પછી મને ખબર મળી કે થોડા દિવસ અગાઉ એ અમદાવાદ પાછી ગઈ હતી. તે આવી ગઈ, પરંતુ મારી જીવનધારા તદ્દન પસટતી ગઈ. માત્ર જોઈ દિવસનાં દર્શનથી! જગતની રાત્રિ દિવસની છુટ્છતાની અંદર મને વિભજ આનંદાભાસ દેખાવા લાગ્યો. રોગ, શોક અને મૃત્યુની કાળા છાયા વિસિત થઈને મારી આંખોની સામે અનન્ત જીવનની સ્તિગ્ધન્યોતિ ઝગહગવા લાગી. કલ્પરોગતું ભૂત મારા મનમાંથી એકદમ નિકળી ગયું!

“ત્રણ વર્ષ સુધી લાગલાગટ હું ડોઢ ને ડોઢ ધડીએ સરલાને એક વેળા તો જરૂર યાદ કરી લેતો, ખાસ કરીને સ્નિગ્ધ વિવાદોર્જીવી પીળી પડેલી મુલમુલ સન્ધ્યાના સમયે એવું ધ્યાન ધર્મ વિના મારા આત્મામાં ડોઢ પણ પ્રશ્નરની એતના જ જગત થતી નહીં! ચોથા વર્ષના પ્રારંભમાં મને ખબર પડી કે સરલા મારા એ મિત્રને ત્યાં આવી છે, અને તેને તાવ આવે છે. બીજે જ દિવસે હું મારા મિત્રને ત્યાં હાજર થઈ ગયો. હું ધારતો હતો કે તે સાધારણ પ્રકારનો તાવ હશે. ‘શીવર મિત્ર’ અથવા કરીનાઇન આપવાથી બેએક દિવસમાં તે સાજ થઈ જશે. પરંતુ મારા મિત્રે કહેલી હકીકત સાંભળીને મારા રૂવેશ ઉભાં થઈ ગયાં. મારું માયું

ભમવા લાગ્યું. એમણે કહ્યું કે, એને ટી. બી. ચયું છે. ટી. બી. એ જ ક્ષય રોગ, જેની વાતોથી મારું માયું ફરી ગયું હતું! એ જ રોગે એ ઊકરી પર આક્રમણ કર્યું. એ જ ઊકરીએ મને થોતાનાં વ્યક્તિત્વના પ્રભાવથી એ રોગનું ધનમાંથી મુક્ત કર્યું હતો. કંપતા સ્વરે મેં મારા મિત્રને પુછ્યું, ‘હું અંદર જઈને એને જોઈ શકું કે?’ મારો મિત્ર થોતાની સાથે મને અંદરના ઓરડામાં લઈ ગયો. ત્યાં સરલા પલંગ પર ચત્તી પડી હતી. એની આંખની એ આધ્યાત્મિક મનોહરતા ક્યાં ગઈ! ક્યાં છે એની વિરમિત લાવૃક્તા! હાડના ખોખામાં ધુસી ગયેલા એ પ્રકાશખીંટુઓ એનાં પ્રેતમુખને વધુ ભયાનક રૂપ આપી રહ્યા હતાં. હું ઘણો જ ઉતાવળો એ ઓરડામાંથી બહાર નિકળી આવ્યો.

“સરલાને મો-મેન ડોઢ પણ હતું નહીં, તેથી મારા મિત્રની પત્નિએ મરલાની પરિચર્યાનો ભાર લઈ લીધો હતો. એનો પિતા એક ઉંચા પદનો સરકારી અધિકારી હતો. થોડા દિવસો પછી લાંબી રજા લઈને તે પણ આવી પહોંચ્યો. ત્રણ મહિના સુધી બધાંએ મળીને સરલાની ચથેષ્ટ પરિચર્યા કરી-છેવટે રામનામનો મહિમા ગાતા અમો બધા એને સ્પર્શનમાં લઈ ગયા.

“જે રૂપે એક વેળા મારાં મનમાં ઉદ્ભાસનો જન્મ આપ્યો હતો, જેણે મારી નિરાશનો નાશ કર્યો હતો, એ રૂપ ક્ષય અવસ્થામાં અલોપ થઈ ગયું તેવું યથા-યોગ્ય ચિત્ર આંકવું અસંભવિત છે, તેથી એ સંબંધમાં હું કેં કહીશ નહીં. પણ આ ઘટનાથી ફરી મારાં મનમાં મૃત્યુનું ભૂત ભમવા લાગ્યું. હવે તો હું જોણું પામવું થઈ

ગયાં. એમ શા માટે-વાસ્તવિક અર્થમાં દિવાનાપણું-પાગલપણાના લયે મને ધેરી નાખ્યો. મેં વિચાર્યું કે દિવાના થવા કરતાં આત્મહત્યા કરવી સારી. પરંતુ એક વેળા છવનનો આનંદ અમુક અંશે મેળવી ચૂક્યો હતો તેથી આ વેળાએ આત્મહત્યા કરવાની પ્રેરણા હીંમત હું કરી ન શક્યો.

“લયાનક દુઃખભર્યા વિચારોની અઘડામણે મારી માનસિક સ્થિતિને આશંકા વિકૃત કરી નાખી. મૃત્યુના ચિરાન્ધકાર-મય ક્ષણરૂપે મને એટલો બધો પગલી નાખ્યો હતો કે હું કોઈ પણ ઉપાયે તેનાથી મુક્તિ મેળવવા ઈચ્છતો હતો. મેં વિચાર્યું કે ઘોર પાપમાં ફાળીને પણ બે છવનનો આભાસ ટાઈ પણ અંશમાં મળી આવે (પછી તે ગમે તેવા વિકૃત સ્વરૂપમાં ભલે હોય) તો તેને અપનાવી લેવો બેઠકો.

છેવટે મારા પરિપૂર્ણ પતનની ધડી આવી ઉભી. હું જે ધરમાં રહેતો હતો એ ધરે એક સાંકડી ગલીમાં આવેલું હતું. મારા ધરની સામેના ધરમાં એક પંદર ચોળ વર્ષની છોકરી હંમેશાં પોતાનાં છગમમાંથી મને અનેક પ્રકારના ચંચળ હાવ-ભાવ દેખાડ્યા કરતી હતી. પહેલાં તો મારી દ્રષ્ટિ એના ઉપર પડતાં જ હું ધૂલુના ભાવે મોહું ફેરવી લેતો હતો. પરંતુ હવે મારા મનમાં પાપના કીડાએ ઘુસી જઈને મારું દ્રષ્ટિકોણ જ એકદમ બદલી નાખ્યું હતું. તેથી હવે હું પણ એના પ્રત્યે આકર્ષણ લાગ્યો હતો. એટલું જ નહીં પણ મારા આંખના લાગેથી મારો પ્રેમ પણ નંદેર કરવા લાગ્યો હતો. મારા મનના ભાવો આજખંવામાં એને વિલંબ લાગ્યો નહીં. તે ખમણા ઉત્સાહથી પોતાનો ઉલ્લાસ-વિલાસ પ્રગટ કરવા લાગી.

“મેં ધામે ધામે એ મક્કનમાં રહેનારા પુરુષો સાથે ધાડી મૈત્રી કેળવવા માંડી, અને હું ત્યાં આવળ કરવા લાગ્યો. હું પહેલાં જ કહી ચૂક્યો છું કે મરતો માણસ તણખધાનેયે પકડે. આવી મારી માનસિક સ્થિતિ યદ્યપ્ત હતી. મારા પૂર્વજીવનનું વ્યક્તિત્વ દ્વાષ્ટ ચુક્યું હતું. અને એક ખીલું વ્યક્તિત્વ પ્રભુવેગે બળ વાપરી રહ્યું હતું. જે પ્રકારે ‘સોમનેખુલ્લિઝમ’-નિદ્રાવિચરણનો રોગી નિદ્રાવસ્થામાં જ ઉભો યદ્યપ્ત એ અને નિદ્રાની સ્થિતિમાં એક નિશ્ચિત ‘પ્લાન’ અનુસાર મોટાં અધરાં કામો એટલી જ સ્થિરતા સાથે કરે છે, જેટલી સ્થિરતાથી એજ માણસ કરે છે. જાત્રત અવસ્થામાં એ પ્રકારના કામો કરવાની કદપના જ કદિ એના મગજમાં ઉત્પન્ન કરી શકતો નથી તે કામો નિદ્રાવસ્થામાં એ કરી જાય છે. બરોબર એવી જ દશા તે વેળાયે મારી યદ્યપ્ત રહી હતી. મારું મૂળ વ્યક્તિત્વ જ પ્રકારનું કામ કરવા માટે સાદસ કરવાની કદપના સુધ્ધાં કરી શકતું નહીં, ત્યારે મારું ખીલું વ્યક્તિત્વ એ સમયે બળપૂર્વક મને એજ કામને સફળતાપૂર્વક પ્રભુ કરવાને ઉત્કેશી રહ્યું હતું. અર્થાત મેં મારા મગજમાં નિશ્ચય કરી લીધો હતો કે કોઈ પણ ઉપાયે એ છોકરીને નસારીને લઈ જઈશ. હું નક્કી કરેલા નિશ્ચિત પગલે એ ઉદ્દેશની પૂર્તિ માટે આગળ વધી રહ્યો હતો.

હું પ્રસંગની શોધમાં હતો. છેવટે એક દિવસે, ના એક રાત્રીએ તક સાધીને હું એને ન્હસાડી ગયા. કેવી રીતે એ બધું કહેવાની જરૂર નથી. અમો બંને મુખા-ઈની એક સાંકડી ગલીમાં રહેવા લાગ્યાં થોડા દિવસોનો ખર્ચો સાથે એટલા ગણ-

ત્રીના મારી પામે રૂપીઆ હતા. અને એ પણ પાતાની માની પેરીમાંથી થોડુંક ચોરી લાવી હતી. એ સિવાય એના શરીર પર ઘરેણાં હતાં. હા, એ વાત હું કહેવાને ભૂલી ગયો કે એ બાળવિધવા હતી. એનું નામ કે એની જ્ઞાતિ હું કહીશ નહીં. માત્ર એટલું જ કહીશ કે એ મારી જ્ઞાતિની નહોતી. ગમે તે હો. અમે મુજબમાં અત્યંત પ્રેમપૂર્વક રહેવા લાગ્યાં. એક સારા કુટુંબની છોકરીના સતીત્વને તીવાં જડી આપીને સમાજના બંધન તોડવાનું કામ મેં ક્યું હોવાથી એ માટે મને ગર્વ થવા લાગ્યો હતો. અને પાપના બેઠાવાં જગતમાં ગુપ્ત, નિપિધ સુખ ભોગવી રહ્યો હતો. કદિ કદિ મારું મૂળ વ્યક્તિત્વ સચેત થઈ જતું ત્યારે મને કંપારી છૂટી જતી હતી. પરંતુ એ છોકરી મારી ઉપર વિશ્વાસ રાખીને નિશ્ચિન્ત બની હતી અને પોતાના સંપૂર્ણ હૃદયે મારા પ્રત્યે પ્રેમ રાખીને મારા સંગમાં તૃપ્ત બની હતી. મને પૂરેપૂરો વિશ્વાસ છે કે અમારા એ અયોગ્ય-અનુચિત સંબંધને કારણે એના આત્મામાં કદિયે એક પણ માટે દુઃખ થયું નહોતું. એટલું જ નહીં પોતાના માતૃપિતાને ત્યાગવાનું એને કદિયે દુઃખ થયું નહીં. એને દરેક પળે એવી જ ચિન્તા રહેતી કે હું કેવી રીતે મુખી થઈ. એ મારી નાનામાં નાની જરૂરીઆત ઉપર જારીક ધ્યાન દેતી હોવાથી હું સગવડ ઉત્સાહથી મલકતો હતો.

એવી જ રીતે ત્રણ ચાર મહીના વીતી ગયા. અમે બંને પાતપતની જોમ રહેતાં હતાં, તેથી આડોસીપાડોમી સ્ત્રીઓએ કોઈપણ પ્રકારની શંકા વીના મારી પ્રેમિક સાથે હળવુંમળવું રાશ ક્યું હતું. તેમના પુરોગાની સાથે મારોયે પરિચય થઈ

ગયો. તેઓ અવારનવાર મને બોજનાદિતું નિર્મનણ આપતા હતા. તેથી મારે પણ તેમ કરવું પડતું હતું. મને એ છોકરી ઉપર પૂરેપૂરો વિશ્વાસ હોવાથી તે કાંઈને મળે એમાં મને વાંધો નહોતો.

પહેલાં તો હું એની એક ટેવ માટે ગુસ્સે થતો હતો કે એ બીજા માણસો સાથે વાતો કરવામાં સંકોચાતી હતી પણ તે પછી મારી પ્રકૃતિમાં સંકેતના જંતુ પોતાનું કામ કરવા લાગ્યા. પરિચિત માણસોમાંના એક સાથે એનો બનાવ સારો હતો, એટલે એની સાથે એ જરા વધારે છૂટથી બોલતી હતી. પણ હવે હૃદયમાં વહેમ ભરાયા એ વહેમનાં જંતુએ વધી વધીને કોઈ મોટા ભયાનક પ્રાણીનું રૂપ ધારણ કરી લીધું. ત્યારે હું અત્યંત ખિન્ન હૃદયે વિચારવા લાગ્યો કે હવે મારે શું કરવું. એ છોકરીનો પ્રેમ હવે મને વિપલર્થે જણાવા લાગ્યો હતો. તે છતાંયે હું એ પણ જાણતો હતો કે મારા પ્રત્યેના એના પ્રેમમાં કોઈ પણ પ્રકારની શિથિલતા આવી નથી, તે હજી પણ મને સ્પષ્ટ હૃદયે ચાહતી હતી. પરંતુ ધર્મના ધાતક જંતુ જ્યારે પણ મને અને મગજમાં ભરાઈ જાય છે, ત્યારે નુકસાન જ કરે છે.

મારી વ્યાકુળતા વધવા લાગી. છેવટે પરિસ્થિતિ અસહ્ય થતાં મેં એને હંમેશા માટે ત્યાગી દેવાનો નિશ્ચય કર્યો. એની પ્રેમભરી, ઉત્સુક અને સદાયે ગદગદ રહેનારી આંખોની કૃતરા દ્રષ્ટિનું સ્મરણ મારા અંતરાત્માને વારંવાર દુઃખ આપીને મને મારા નિશ્ચયથી ડગાવી નાખવાના પ્રયત્ન કરતું હતું. પરંતુ મેં મારા મનમાં નક્કી કર્યું કે મારો નિશ્ચય જ યોગ્ય છે. છેવટે એક દિવસે તક સાધીને એને અમણવાદ લઈ ગયો, અને એ અજાણ્યા

શહેરમાં નિસ્સહાય સ્થિતિમાં એકલી
મૂકીને નહાસી આવ્યો. જેને હું નહાસી
લાવ્યો હતો એને ડોઢી નહાસી જતાં મને
દુઃખ તો થયું.

થોડા દિવસ પછી અંમરાવાદના એક
પત્રમાં મેં વાંચ્યું કે એણે આપઘાત
કર્યો છે. એ સમાચાર વાંચતાં મારાં
ચિત્તની જે સ્થિતિ થઈ તેનું વર્ણન
કરવું જરૂરી નથી, ત્યારથી દરેક પળે તે
એકજ ભાવના, માત્ર તેની સ્મૃતિ મારા
હૃદયમાં કાંટાની જેમ ભોંકાયા કરે છે. જે
પ્રેમને જગતે અને સમાજે પાપમય માન્યો
હતો, આજે માત્ર તેનાજ ચિન્તનથી મારાં
રોમેરોમમાં વ્યાકુળતા આવી જાય છે. મારા
પ્રાથમિક છવનના અધા પવિત્ર ભાવો મારા આ
એક જ પાપમાં ફૂપી જઈને મારા મનો-
ગગનમાં એ જ ગુનાહની કાલિમા પોતાનો
મહીમા દેખાડવા લાગી છે. જે અમારા
અંતરના પ્રેમનો આવો દુઃખલયો અંત
આવતો નહીં તો એનું મહત્વ હું કદિ
પણ જાણી શકતો નહીં. મને મારા ગુનાહનો
પુરેપુરો અદસો મળ્યો છે.

હું ગુનેહગાર છું, અને તમારા અધાના
તીરસ્કરને પાત્ર છું, તે છતાં...ઓહ
હવે બસ. મારું મગજ ખસવા લાગ્યું છે.

કદિ કદિ થોડા મહિના મારે મારું મગજ
બગડી જાય છે, અને હું ઘરમાં તેમ જ
બહાર તોફાન કરવા લાગું છું. થાણાના
દિવાનાઓની સાથે થોડો વખત રાખતા...
ના. થાણામાં દિવાનાઓની હોસ્પિટલમાં
થોડો વખત રહેવાથી મારું મગજ સુધરી
જાય છે. આવી રીતે અત્યાર સુધી જે
વેળા હું ચાલે જઈ આવ્યો છું આજે
ફરીથી દિવાનાપણાનાં પૂર્વ લક્ષણો મારાં
મગજના બીતરમાં જણાય છે. તેથી હવે
હું જાઉં છું.

એટલું કહીને તે રહસ્યમય માણસ
કશુંકે વધુ બોલ્યા વિના તેમજ સલામી
ક્યાં વિના તરતજ બહાર નિકળી ગયો.
જે કે બહાર ખૂબ ભરથી વર્ષાદ વર્ષા
રહ્યો હતો. અમો એક બીજાનું મોહું
જેમ રહ્યા. મી. મહેતાએ જ્યારે મને
પુછ્યું કે એ માણસ કોણ હતો ત્યારે
મારા આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહીં. હું તો
એમ જ ધારતો હતો કે એ મી. મહેતાનો
કોઈ ઓળખીતો હશે.

ત્યારથી એ માણસ કદી પણ દેખાયો
નથી. તે ક્યા રહસ્યમય લોકમાંથી આવ્યો
હતો અને ક્યાં ગયો એ આજ સુધી અમો
જાણી શક્યા નથી.

સંપૂર્ણ

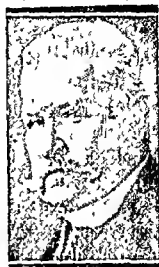
નવયુગ

આપને મારે થોડા ખર્ચે દુનિયાંભરની ગુજરાતી
આલમમાં 'સેવસમેન' થઈ શકે છે.

જે પ્રજાતંત્રને પગધીએ ચડી પોતે પ્રમુખ પદ મેળવ્યું તે તંત્રનો નાશ થતો નહીં જોવા છતાં આંગળી સરખી ન ઉચકનાર

જનરલ વૉન હિન્ડનબર્ગ

મહાન હતા પણ—

..... લેખક :
સર્વિલાઈટ

[એ 'મહાયુદ્ધ'ના જીવન સામે કાઢવ કિરાડવાનો આ ચત્ન નથી. તેમજ તેમનાં મૃત્યુ પછી તેમની મોટપને ઝોટી પાડવાનો આ પ્રયત્ન નથી. દરેક વ્યક્તિ ઇચ્છે તેવી કેટલીક શક્તિઓ તેમનામાં હતી. પણ આ શક્તિનો એકમાત્ર ઉપયોગ જર્મન સામ્રાજ્યવાદની સામે થનારાઓનાં શરીર વિષવામાં થયો હતો. એક સેનાપતિ તરીકે તેમણે હુંટાડ જર્મન સામ્રાજ્યવાદીઓની મક્કીન યોજનાઓને સાથ આપ્યો હતો. એક પ્રમુખ તરીકે તેમણે પ્રજાતંત્રની કળર રચી. આ માટે જગતના સામ્રાજ્યવાદીઓ લલે તેમની સ્મૃતિને સન્માને. અમો દીલગીર છીએ કે અમો તેમ કરી શકતા નથી.....લેખક]

ઓગસ્ટની ખીજ તારીખે જર્મનીના વોયેવૃદ સેનાપતિ પ્રમુખ મરણ પામ્યા.

એમના અવસાનથી સારીથે સામ્રાજ્યવાદી દુનીયા રડી ઉડી ! વિજેતા શાન્ત્યેએ એ પરાજીત સરદારના શૌર્યનાં વખાણ કરવામાં સ્પર્ધા આરંભી. નામદાર ચલેનશાહે પણ શોકનો સંદેશો મોકલ્યો. માત્ર વીસ વર્ષ પહેલાં ઇંગ્લાંડ, ફ્રાંસ, અને ઇટાલી એમને શત્રુકળના સેનાપતિ તરિકે ધીછારતા. પણ આજે એ ધટના ઉપર ૧૬ વર્ષનો કાળ કુચ કરી ગયો છે. આજે આ મિત્રરાજ્યો જર્મન સામ્રાજ્યવાદથી એક સરખા ડરે છે. છતાં શોકના સમાચારો પાઠવવામાં શરૂ થયેલી સ્પર્ધાનું એક માત્ર કારણ એ છે કે જનરલ હિન્ડનબર્ગ એ લશ્કરવાદની પ્રતિમા છે. તેમને માન આપવામાં દરેક દેશ લશ્કરવાદને અંજલી આપી રહ્યો છે. જનરલ હિન્ડનબર્ગની અવિરત પ્રશંસા પછવાડે લશ્કરવાદની પૂજા સમાયેલી છે. હિન્ડનબર્ગના વખાણ પછવાડે દરેક દેશના સામ્રાજ્યવાદીઓ પોતાના દેશના શુચાતોને જનરલ હિન્ડનબર્ગ જેવા લશ્કરવાદી બની સામ્રાજ્યવાદની સેવામાં માર્યા મરકવાને પ્રેરી રહ્યા છે.

મહાનં જરૂર હતા !

અમુલ્યત્ત એક સેનાપતિ તરીકે તે જરૂર મહાન હતા. રેનનખર્ચમાં તેમણે રશીયનોને અજબ હીકમેતથી હરાવ્યા. જર્મન લશ્કર સાવ નહાતું હોવા છતાં પણ તેમણે વિપ્લવ રશીયન દળને સખત પરાજય આપ્યો હતો. અને ત્યાર પહેલાં પણ મુશીયન સામ્રાજ્યવાદે શરૂ કરેલા જંગોમાં બહાદુરીભરે લાગ લીધો હતો. જતના જમીનદાર હોઇ મુશીયન ઉમરાવ કુટુંબના એક વરજ તરીકે, લશ્કરમાં સારું જેવું સ્થાન મેળવ્યું હતું. જર્મન સેનાના તેઓ સેનાધિપતિ હતા. અને લગભગ સાત વર્ષ સુધી જર્મન લશ્કરી કચેરીના તેઓ વડા હતા. આ સર્વ સ્થાનો માટે જરૂરી શુદ્ધિબળ અને ઓજસૂ તેમનામાં હતાં એ ચોક્કસ છે. પણ ને આજ શક્તિઓ માણસને મહાન બનાવવાને પુરતી હોય તો જનરલ હેગ, માર્શલ લ્યોડી અને હાલના કમાન્ડર ઇન ચીફ જનરલ ચેટ્વુડ પણ મહાન છે ! ને સામ્રાજ્યસેવા એજ મહત્વની એક માત્ર વસ્તુ હોય તો જનરલ હાપર પણ મહાન છે ! તો પછી વોરન હેસ્ટીન્સ અને રોબર્ટ ક્લાઇવ પણ મહાન છે. તો પછી જનરલ ચાંગ-કૈ-શૈક પણ મહાન છે. છતાં આ સર્વના સંભારણાં સામ્રાજ્યવાદીઓ સિવાય ખીલુ મોઇરાખતું નથી ! સામ્રાજ્યપૂજા એ કંઈ પ્રજાના હિતની વસ્તુ નથી. એટલેજ માત્ર આ ગુણોને માટે એમને મહાન કહેવા એ નરી મૂખ્યતા છે !

દેશસેવાનો દંભ !

તેઓ જાંદગીમાં ત્રણ વાર દેશના અવાજને સાંભળીને બહાર પડ્યા હતા. પણ એ સાચી દેશસેવા ન હતી. એ હતી તેમની વગસેવા. જ્યારે જર્મન

જંકર સમુદાયે ગયું મહાયુદ્ધ શરૂ કર્યું ત્યારે કેસરતી વિનતીને વશ થઇને તેમણે રૉન્ચોની સેરદારી લીધી. ગયાં મહાયુદ્ધથી જર્મન જનતાને તો કંઈજ લાલ થનાર ન હતો. નહાતું બાળક પણ ગાલુટું હતું કે જર્મન સામ્રાજ્યવાદીઓની જમીનભૂખ સંતોષવા માટે જગતભાષી જન શરૂ થયો હતો. જનરલ હીડનબર્ગ જેવા શુદ્ધિશાળી પુરૂષ સાંપ્રત સામ્રાજ્યવાદની આંદોલુટીને નહોતા સમજતા એમ કહેવું એ તેમની અતુલ શુદ્ધિમતાને અપમાન કરવા બરાબર છે. છતાં તેઓએ જર્મન કામદારો અને ખેડુતોના યુવાન પુત્રોને જર્મન સામ્રાજ્યવાદની સેવાને માટે રણમાં રમદેખાવા દીધા. એ તેમની દેશસેવા હતી. ખીલુ વખત જ્યારે સમાજવાદી પ્રમુખ ઇબર્ટ મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે જંકર સમુદાયના માનીતા મહારથી તરીકે તેઓ પ્રમુખપદ લેવા તત્પર થયા. તેમાં કંઈ જર્મન જનતાને જયવારો ન હતો. આ ખીલુ કૃત્યમાં પણ તેમની એ વગસેવા હતી. તેમણે તેમની કૃતિ, શક્તિ અને વય એ સર્વ જર્મનીના જમીનદાર વર્ગની સેવા અર્થે મૂક્યાં. અને આવા સ્વાતંત્ર્યભંગ માટે સામ્રાજ્યવાદીઓ આનંદે તેમાં કંઈજ નવાઈ નથી !

નહાના માલીકસમુદાયની સેવા એ દેશસેવા તરીકે ઝાળખાવવાનો દંભ દરેક દેશમાં ચાલે છે. એટલેજ હીડનબર્ગની વગસેવા એ તેમની દેશસેવા તરીકે ઘોષા બેસોડવામાં આવી છે.

એક પ્રમુખ તરીકે

૧૬૨૫ માં એક પ્રમુખ તરીકે તેમની વરણી થઈ. ત્યારે તેમણે પ્રજાતંત્રને વફાદાર રહેવાતું વચન આપ્યું હતું.

એ સાચી વાત છે કે તેમણે પ્રજાતંત્રને વફાદાર રહેવાની પ્રતિજ્ઞાને પાલન કરવાનો પ્રમાણિક મત્ત કર્યો હતો. પણ પરિણામ સાપ હિંદુ આબુ છે. તેમનાં પ્રમુખપદના સાતમાં વર્ષમાં પ્રજાતંત્રને અંત આવી ગયો. જર્મન પ્રજાના પ્રાયમિક હકકો એક પછી એક અદશ્ય થઈ ગયા. અને બલીનમાં લગભગ ચારેક વખત તો લશ્કરી કાયદો જાહેર થયો.

તેમજ જે વસ્તુ ઉપર હર જુનીંગને રાજીનામું આપવું પડ્યું તે વસ્તુ કંઈ જાહેરી ભૂવાઈ જવાય તેમ નથી ૧૯૩૦ના અંતસાગમાં નાદાર પ્રશીયન જમીનદારોની જમીન ખેડુતોને વહેંચી આપવાની જુનીંગે યોજના કરી હતી. ત્યારે આ યોજના પ્રમુખની પસંદગી માટે મૂકવામાં આવી ત્યારે હર વોન પપેનની સલાહથી તે નંદારવામાં આવી. જર્મન જમીનદારો સામે આ આક્રમણ આમ અટકાવવામાં આવ્યું. અને જુનીંગનાં પ્રધાનમંડળને રાજીનામું આપવાની ફરજ પડી. આ જગ્યાએ પાલમિન્ટના મહોટા-પક્ષના નેતાને નીમવાને બદલે હર વોન પપેનને ચાન્સેલર તરીકે નીમવામાં આવ્યો. એ માટે હશે જ કે આ પપેન મહારાષ્ટ્ર સેન્ટર પક્ષના સભ્ય હતા. આ મહારાષ્ટ્રને સેન્ટર પક્ષે રૂબરૂ આપી દીધી હતી. અને છતાં પણ ડોહપણ પક્ષના સભ્ય નહીં એવા આ પપેનને લગભગ ચાર મહા સુધી પાલમિન્ટની મદદ વગર રાજ્ય કરવા દીધું હતું. આ એક જ દાખલા ઉપરથી જણાશે કે જનરલ વોન હીંડનબર્ગ ખરેખર લોકતંત્રનું સાચું રક્ષણ કરતા હતા.

પણ ત્યારે પપેનનો રાજ્ય અમલ નિષ્ફળ નિવડ્યો અને જનરલ શ્લેઝર સત્તાના સ્થાન ઉપર આવ્યો ત્યારે પણ

આ જ લોકતંત્રના વફાદાર પ્રમુખને બંધા-રણની યાદી કલમનો મથેચ ઉપયોગ કરવા દીધો હતો. ત્યારે જ કામગીરીના હડતાલના ચાલને નોડી પાડવા માટે તેમણે બલીનમાં લશ્કરી કાયદો જાહેર કર્યો હતો. અને પોલીસને 'shoot whom you please' ની નામની સત્તા સોંપાઈ હતી. આમ અનેકની ઠાળી કલેઆમ પછી જ કામ-દારોને કચરી નાખવામાં શ્લેઝર તંત્ર સફળ થયું હતું. પણ પપેનના કાવતરેથી શ્લેઝર પ્રધાનમંડળ પણ વિખરાઈ પડ્યું. અને હર હીંડલરને સત્તાની સોંપણી કરી.

લોકતંત્રના એક વફાદાર પ્રમુખ તરીકે જનરલ હીંડનબર્ગની એ ફરજ હતી કે લોકતંત્ર વિરોધી હર હીંડલરને સત્તા મોંપતાં પહેલાં લોકમત લેવાવો જોઈએ. પણ જર્મનીમાં જ્યારે ફ્રીસોન આગલે બારેણથી આવવા અશકત નિવડ્યું ત્યારે તેને પાછળે બારેણથી ધુસારી દેવામાં જનરલ હીંડનબર્ગે કરેલો પ્રતિજ્ઞાક્રાંતિ વિચારી જઈ શકે તેમ નથી.

૧૯૩૧ થી ૧૯૩૪

ત્યારે પછીના ત્રણ વર્ષો જનરલ વોન હીંડનબર્ગે મેળવેલી કાંતિને કળાશ લગાડનારાં વર્ષો હતાં. તેમણે નાઝી-તોરને અંકુશવામાં દાખવેલી નિષ્ફળતા તેમની કારકીદીની કાંતિમા સમી ઇતિહાસમાં જળવાઈ રહેશે. જર્મનીમાં સામ્યવાદી પક્ષને ગેરકાયદેસર દેખાવીને કામદારો સામે શરૂ કરેલી જેલદ સામે આંગળી પણ ન ઉંચી કરવામાં જનરલ વોન હીંડનબર્ગ પોતાના પ્રમુખ તરીકેના પતે ઓંખપ લગાડતા હતા જે બંધારણની રૂબરૂ તેઓ પ્રમુખ બન્યા હતા તે બંધારણ ઉપર એક પછી એક કાંતિ થા પડતા હતા. છતાં તે અટકાવવાની અભિલાષા સરખી પણ તેમણે દાખવી

ન હતી. તેમજ જ્યારે નાઝીઓએ વિમર બંધારણને કબ્જામાં સુધાડવાની છેલ્લી તૈયારી સંચુ “એનંગ્લીશ ખીલ” પાલમિટમાં મુક્યું ત્યારે જરૂર તેઓ આ ખીલને સંમતી ન આપીને અટકાવી શક્યા હોત. જમન પ્રમુખ પછવાડે જમન લશ્કરબળ હતું છતાંયે તેમણે તેમ કયું નહીં કારણ કે હીટલરનો કાયકમ મહોટા મુડીપતિઓને એને જમનીના જમીનદારોને ભાવતો કાયકમ હતો. આથીજ આ સંસ્કરણત્વારી સ્થાપક ખીલ પસાર થઈ શક્યું. ત્યાર પછી શું બન્યું તે તો ગઈ કાલનો ઇતિહાસ છે. જમનીમાં શ્વાલી રહેલી ભયંકર દમનનીતિને માટે પ્રમુખ હીટલરની જવાબદારી ઝાઝી નથી.

મધ્યકાલીન ત્રાસનીતિ

તેમના જીવનના અંતિમ ભાગમાં જૂનની ત્રીસમી તારીખે હર હીટલરે શરૂ કરેલી ભયંકર મધ્યકાલીન ત્રાસનીતિ

માટે તેમણે અભિનંદનનો સંદેશો પાઠવ્યો હતો. જંગતમાં ખૂંટી કહેવાય છે કે આ કૃત્ય માટે જનરલ હીટલરનો જવાબદાર નથી. અથવા તો આ સંદેશને ઉપભવી કહાડવામાં આવ્યો હતો. ગમે તેમ પણ આ સંદેશને ખોટો ઠરાવવાને માટે પ્રમુખ પાસે બરાબર એક માસ હતો. છતાં ન્યુઝે-કની કચેરીમાંથી તેમ કરવામાં આવ્યું ન હતું. સંભવ છે કે પપૈતને બચાવવા માટે પ્રમુખે કંઈક પ્રયત્ન કર્યા હતા પણ લગભગ ૨૫૦ માણસોનાં ખૂન અટકાવવાને માટે તેમણે શું કયું તે તો કોઈ કહી શકે તેમ નથી.

આમ પ્રગતંત્રના એક પ્રમુખ તરીકેની તેમની કારકીદીનો ઇતિહાસ છે. જે પ્રગતંત્રના પ્રમુખની કારકીદીમાં પ્રગતંત્ર ખૂન કરવામાં આવે તે પ્રમુખ માટે ઇતિહાસ કથો અભિપ્રાય આપશે એ કલ્પવું કઠીન નથી.

જાહેરખબર આપનારાઓને અગત્યનું

મનપસંદ ખેલોડો બનાવી આપવાની સગવડ.

કોઈ પણ ફોટો યા કીઝાઈન ઉપરથી મનપસંદ ખેલોડો જેવા કે ફોટોઝીન્કો, હાઈટોન વીગેરે ટાઈમસર અને કીફાયત ભાવથી બનાવી આપવાની અમે ગોઠવણ કરેલી છે, તો એ વીધે વધારે માહિતી માટે

હિંદુસ્તાન અને પ્રજામિત્ર

ઓફીસમાં મેનજરને મળો.

સંતતિ નિયમન શા માટે ?

લેખક:—

ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ,

ડી. પી. એચ.

હેલ્થ ઓશીસર સુરત મ્યુનિસિપાલિટી.

હિંદુસ્તાનની વસ્તી દિન પર દિન વધતી જાય છે તે વાત આ દેશના વસ્તીગણતરીના આંકડા સાબિત કરે છે. નેટલા પ્રમાણમાં આ દેશમાં મનુષ્યવૃદ્ધિ થાય છે તેટલા જ પ્રમાણમાં આ દેશમાં અનાજની ઉત્પત્તિ અને ખેતીવાડીની વૃદ્ધિ થતી નથી તે પણ પરવાર થયું છે. આ દેશના લોકોને પરદેશમાં જઈ જાયુકનો વસવાટ કરવાનો હક્ક નથી. ખીજા કોઈ પણ દેશમાં કોઈ હિંદી જાય તે તેને હાંકી મૂકવામાં આવે છે.

દેશની વસ્તી ઓછી કરવાને માટે આજથી ૧૦૦ વરસ અગાઉ જે સંચોગો હતા તે હવે નાશ પામ્યા છે. અંગ્રેજી અમલની અમૂક ખામીઓ બાજુ પર મુકતાં, આપણે એટલું તો કશુંક કરવું પડશે કે અંગ્રેજોએ આ દેશમાં અનેક રીતે શાંતિ સ્થાપી છે. આગાહીની નેટલી લગાડ્યો, ખુનામરકી અને મારફાડ અત્યારે થતી નથી અને આને લીધે જે મોટી સંખ્યામાં માણસો મરતાં હતાં તે અત્યારે મરતાં નથી. વળી આ દેશમાં જે મોટા દુકાનો પડતા હતા તે નેટલા મનુષ્યોના

પમતી મ્ય. પત્તિશ્રીના સમજાવે
'શ્રી કાર્વ' મ્યુજાતી નવાને
શ્રીયુત શાલાખાન આણુદેશ આવડા
તરફથી સવિનય સમેત ભેટ.

નાશ કરતા હતા તેટલો નાશ દુકાનો પડવા છતાં થતો નવી કારણુ કે આખા દેશમાં રેલ્વે મારફતે અનાજ અને ધાસ પહોંચી વળે છે. અને જે કે કીમત વધારે પડે છે છતાં અનાજ ને ધાસચારો મળતો નથી તેવું નથી. વળી અગાઉ કિતળા, કાલેરા ઈત્યાદી રોગોથી નેટલાં માણસો મરતાં હતાં તેનો દસમો હીસ્સો પણ અત્યારે મરતો નથી કારણુકે સરકારના તંદુરસ્તી ખાતાએ કૃત્રિમ શિતળા કાઢવાની વ્યસ્થા મામેગામ કરી છે અને કાલેરાથી લોકોને બચાવવા માટે કાલેરાની રસી તથા પાણીને શુદ્ધ કરવાની દવાઓ લગભગ વિના મુદ્દે આ દેશમાં સરકારી તંદુરસ્તી ખાતાં તરફથી વાપરવામાં આવે છે અને દરેક માત્રાના સ્થળે કે જ્યાં અગાઉ હજારો માણસો કાલેરાના રોગથી મરણ પામતા હતા તે હવે મરતા નથી. આમ થવાથી આ દેશની વસ્તી ધેણું મોટા પ્રમાણમાં દર વરસે વધતી જાય છે. આમ થવાથી દેશમાં ભૂખમરો વધતો જાય છે લોકોને રોજ મળતી નથી. આ દેશના બેઝારીના આંકડા કોઈએ તૈયાર કર્યા નથી. જે તે તૈયાર કરવામાં આવે તો આ દેશ બેઝારીમાં પડેલે નંબરે જરૂર આવે. આવા દેશને વસ્તી ઓછી કરે જ પડે.

આ દેશની આર્થિક સ્થિતિ બીજા સુધરેલા દેશો કરતાં ઘણી જ ખરાબ છે. આપણી રહેણી કરણી સુધરેલા દેશો કરતાં ઉતરતી છે. ધંધે-

નડમાં એક બીખારીને પણ રાત્રે
સવા માટે ઓછામાં ઓછ ત્રણ
આના ભાડું આપવું પડે છે જ્યારે આ
દેશમાં એક માણસ એક આનામાં પણ પોતાનો
ગુનગે કરે છે. કારણ આવક ઓછી અને
ખાનારા વધારે. વેદાન્તની દૃષ્ટિએ ખીન-
પ્રયાણ અને સાદું જીવન ભલે આદર્શ
ગણાયે પરંતુ ખીન દેશો સાથેની આર્થિક
હરીકાષમાં નો મનુષ્યનો રહેવાનો જેમ
ખર્ચ વધારે તેમ તેને વધારે કમાવાની
ધ્વજ થાય અને દેશનો દરેક માણસ
જેમ જેમ વધુ કમાતો જાય તેમ તેમ
દેશની આર્થિક ઉન્નતિ થતી જાય. આ
ઉન્નતિમાં એક જખરજસ્ત અંતરાય
વસ્તીના વધારાનો છે. નેનાશુદ્ધ ન થાય
અથવા નેની પર ચોક્કસ અંકુશ ન મુકાય
ત્યાંસુધી આપણો દેશ આગળ વધી શકશે નહિ.

આ દેશમાં જન્મપ્રમાણુ ખીન
સુધરેલા દેશો કરતાં વધારે છે.
જન્મપ્રમાણુ વધારે છે તેટલા જ પ્રમાણુમાં
મરણપ્રમાણુ વધારે છે. એટલે દેશને
એકંદર રીતે ટુકસાન જ થાય છે. મોટા
જન્મપ્રમાણુને અંગે થતી સુવાવડ,
બાળકની માવજત દવા વગેરેમાં આ
દેશમાં કરોડો રૂપીઆ ખર્ચાય છે પરંતુ
બાળકોના મોટાં મરણપ્રમાણુને લીધે આ
ખર્ચે આર્થિક વ્યય નફાનો જાય છે.
આ દેશની સ્ત્રીઓની શારીરિક સ્થિતિ
વધારે પડતી પ્રત્યેકપતિને લીધે નબળી
થતી જાય છે. કમજોર માતાએ જન્મ
આપેલાં બાળકો કમજોર હોય છે.
તેઓ પાછળ : ઉછેરવાનો અને દવાનો
ખર્ચ વધારે થાય છે. આવી રીતે મોટું
જન્મપ્રમાણુ તે દેશને કાષ્ઠપણુ રીતે હિત-
કર્તા નથી.

આ દેશમાં વૈજ્ઞાનિક સંતતિ-
નિયમનને સમાજે મંજૂરી આપી
નથી છતાં એક અથવા બીજી રીતે આ
દેશમાં સંતતિનિયમન થાય જ છે તેના
દાખલા બાળહત્યા અને ગર્ભપાત. આવા
લેપથી બચવું હોય તો સંતતિનિયમનને
સમાજે સ્વીકારવું પડશે જ. આજથી સો
વર્ષ અગાઉ આ દેશમાં લાખોની સંખ્યામાં
દાકરીઓને દૂધપીતી કરવામાં આવતી
હતી. બાળહત્યા વિરૂદ્ધ સરકારે કાયદો
કર્યો તે સમાજે વધાવી લીધો પરંતુ
કાયદો તે કાંઈ બાળહત્યા રોકવાનો ખરો
ઉપાય નથી. ખરો ઉપાય તો સંતતિ-
નિયમન છે.

જે દેશમાં બાળલગ્ન હસ્તી ધરાવતાં
હોય અને લાખોની સંખ્યામાં
નાની ઉમરનાં બાળકોને પરણાવવામાં
આવતાં હોય તે દેશમાં પ્રજાવૃદ્ધિ પર અંકુશ
મુકવા મોટે ચોક્કસ ઉપાયો હોવા જ
જોઈએ. બાળલગ્નના પ્રમાણમાં શરદા
એકટથી નજીવો કાયદો થયો છે. દેશમાં
વસ્તીનો ત્રીજો ભાગ દેશી રાજ્યોના હાથમાં
છે. આ દેશી રાજ્યમાં બાળબનો પ્રતિ-
બંધ નથી છે ત્યાં નજીવો દંડ આપી
બાળલગ્ન થઈ શકે છે. બાળલગ્નનાં અનેક
બૂરાં પરિણામ અટકાવવા માટે સંતતિ-
નિયમન જરૂર સંહાયજ્ઞત થઈ શકે.

જે દેશમાં વિધવાવિવાહનો પ્રતિબંધ
હોય ત્યાં વિધવાઓ ધણી જ હોય.
વિધવાઓ મનુષ્ય છે તેઓ મનુષ્ય સ્વભાવ
વિરૂદ્ધ વર્તી શકે નહિ. વિધવાઓને
સંસારવિહિન યોગીનીઓ બનાવવાનો આદ્ય
સનાતનીઓ ભલે એવે પણ આંખ ઓલીને
જોનારને ચોક્કસ મોહમ પડશે કે જ્યાં
વિધવાઓ સંખ્યા વિશેષ ત્યાં બાળહત્યા

પણ વિશેષ હોય છે. વિધવાઓને મંત્ર-
નિયમનનાં સાધનો વાપરવાની છૂટ આપ-
વાની ભલામણ કરવાની એ કોઈ ધૃષ્ટતા
કરે તો સનાતન ધર્મીઓ કોપાગ્રામન
થાય અને આવી હિમાયત કરનારો તેઓ
શાસ્ત્રનું પ્રમાણ આપી શિરઝેદ કરવા
પણ તૈયાર થાય. પરંતુ નવીન યુગના
પુષ્કળ મનુષ્યે તો એટલુંજ વિચારવાનું
છે કે વ્યભિચારયુક્ત બાળહત્યા સારી
કે એકલો વ્યભિચાર. આ દલીલ કેટલાકને
ભયંકરે લાગશે પરંતુ આ દલીલમાં સમા-
યેલું નગ્નસાધ, અંધશ્રધ્ધાનું સિધ્ધાન્ત
દરેક મનુષ્યને જરૂર અસર કરે તેમ છે.

આ દેશમાં એક ઉપર અનેક સ્ત્રીઓ
કરવાની છૂટ સમાજ આપે છે.
આ ઉપરાંત આ દેશમાં વેદ્યાગમન એ
કેટલાક પ્રતિમાં સામાજિક રિવાજ થઈ
પડ્યો છે. આ દેશમાં હજુ દેવગરીની
પ્રથા ચાલુ છે. આ ત્રણ ખરાબ રિવા-
જોનું સીધું પરિણામ લાખો વણસ કર
બાળકો છે. આવાં બાળકો દેશને ભારરૂપ
અને ભયંકરતા છે. આને અટકાવવાનો
સીધો ઉપાય સંતતિનિયમન છે. ખરો
ઇલાજ તો આપણા રિવાજો બંધ કરવાનો
છે ને બંધ થતાં હજુ એકઠો વરસો
જોઇશે આટલા મારે આ પ્રયાના શુરાં

પરિણામને ઓછાં ભયંકર કરવાનો ઇલાજ
મંત્રિનિયમન છે.

આ દેશમાં જ્યારે સંયુક્ત કુટુંબની
પ્રથા ચાલુ હતી ત્યારે વધારે
પડતી પ્રજાવૃદ્ધિને બોલે માણસોને
લાગતો ન હતો. સંયુક્ત કુટુંબની પ્રથા
લગભગ નાશ પામી છે. અને દરેક કુટું-
બના વડાને માથે પોતાની પ્રજા નિભાવ-
વાનો સંઘર્ષો બોલે પડ્યો છે. આ બોલે
તેઓ આર્થિક હાલમારીને લીધે સહન કરી
શક્તિ નથી. આમાંથી બચવાનો માત્ર
એક જ શક્ય ઉપાય તે સંતતિનિય-
મન છે.

આ દેશમાં સામાજિક પરિવર્તન
બહુ થયું છે. સ્ત્રીઓ હવે સ્વતં-
ત્રતા માગે છે અગાઉની જેમ તેઓ હવે
સંતાનોત્પાદક યંત્ર તરીકે રહેવા નથી
માગતી બીજા દેશમાં તો સ્ત્રીઓએ પોતાના
હકકો પ્રાપ્ત કરવા માટે બળવો કરેલ છે. આ
દેશમાં પણ ધીમે ધીમે તેજ સ્થિતિ
ઉત્પન્ન થતી જાય છે. જો સંતતિનિય-
મનના જ્ઞાનનો ઉપયોગ છુટથી આ દેશમાં
કરવા દેવામાં આવશે તો સામાજિક
વિપ્લવ અટકશે. નહિ તો આ દેશને
ધણુંજ સહન કરવું પડશે.

આ લ મ ની અ જ ય બી.

અ રૂ બી (૨૭૨૮૬)

આ દીપસ લઈ લેવાથી જીવંતમાં પછી સુવાયજ્ઞ આવતી નથી. માસીક ચાલુ-સારીર
નીરોગી રહે છે. ક્રીમત રૂ. ૧૦ પરદેશ રૂ. ૨૦, બધા દવાવાળા વેચે છે. સંતતી
નીયમન, સંતતી સુખ, સ્ત્રી સહવાસ, સુખ અને ગૃહસ્થ જીવન અંગેનાં બધાં સાધનો
અને દવાઓ રાખવામાં આવે છે.

મીસીસ કુસુમ મહેતા, (૧૦ એન) નસીરાબાદ (રાજપુતાના)
અરુણા મુખર્જી એજન્ટ-હેલન બુટી પ્રોડક્ટસ.
ધોળીતલાવ, મવારાણા ખીલીંગ.

કુ. મનોરમા મહેતા બી. એ.

‘રંગન’ના મૌલિક વાર્તાઓ માટે આવેલી હગ્ગધ વાર્તાઓનો ચોકડો મારા ટેબલ પર ખાડાણો હતો. તેમાંથી એક વાર્તા ઠાલી મેં વાંચી, વાર્તામાં મૌલિક તત્વ કશુંજ નહોતું છતાં વાર્તા પ્રકટ કરવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો. કારણ કે એ વાર્તા એક લેખિકાની હતી. વાર્તા નીચે મોતીના દાણા જેવા આંકેલા એના અક્ષરો મારા હૃદયમાં તોફાન મચાવતા હતા—કુમારી મનોરમા મહેતા બી. એ. સાન્તાક્રુઝ.

કુમારી મનોરમા મહેતા સાન્તાક્રુઝમાં રહેતાં હોવા છતાં હું એમને ન ઓળખું. આશ્ચર્યજનક તો ખરું જ. કાંઈ ઉગતો લખક કદાચ કહે ‘રંગન’ના તંત્રી મને ઓળખતા નથી તો તો ઠીક છે, પણ એક કુમારિકા લેખિકાને ‘રંગન’નો તંત્રી ન ઓળખે એ તો આશ્ચર્યજ કહેવાય.

કેટલીક વાર સુધી હું એ મૌલિક શા અક્ષરો અમીટ આંખે અવલોકી રહ્યો. એ અક્ષરોમાં અમૃતના અખિલચાર્ હતા...એમાંથી અમૃત પીવા છતાં આત્મા અતૃપ્ત જ રહ્યો. મારી સામે મારો પડાવાળો ઉભો હતો તેવું મને લાગ ન રહ્યું. કાણ જાણેપ્રયોજક..... હું જરા ઝંખવાઈ એ અક્ષરોમાં ને એ : મથો, ને કમ્પો- લેખિકાના નામમાં સાં : ઝીટર પર સહેજ યુસ્સે યજ્ઞદુ ભર્યાં હતાં! પણ થયો.

વાર્તાની સાથે લેખિકાનો ફોટો પણ હતો...કાતીલ એવું એવું મુખસૌન્દર્ય હતું....આંખોમાંની મસ્તી હૃદયને નચાવી મૂકે એવી હતી. વળી મેં એના હસ્તાક્ષર તરફ નજર દોળી. અક્ષરોનો સફાઈદાર અંગમરોડ દેશમાં ખૂંચી જઈ વેદના કરવા લાગ્યો.

વળી પાછી નજર આવેલ ‘ફોટો’ તરફ દોડી...સ્મિતહસ્ય વેરતું મુખ મારા સુતેલા આત્મામાં રસચેતના પુરવા લાગ્યું. ત્રણ વર્ષની મારી તંત્રી તરીકેની કારકીદીમાં આવો સુંદર ‘ફોટો’ મેં કદી જોયો નહોતો.

મારા અંતરના અતલ ઉંડાણમાં એક આશ્ચર્ય પ્રકટ્યું ને ધીમે ધીમે એનો પ્રકાશ મારા હૃદયને અજવાળી રહ્યો. મને લાગ્યું કે આ મનોરમા મારા આત્મન સિંહાસનની અધિષ્ઠાત્રી દેવી બને તો...! ને પછી હું ને મારી મનોરમા; અમે ઉભય, ‘રંગન’નું તંત્ર કેટલું સફળતા-પૂર્વક ચલાવી શકીએ?...ને...પછી અમારા જીવનમાં કેવી રસછોળો ઉછળે?...!

‘મને ‘મેટર’ આપો છો ને, સાહેબ!’ કમ્પોઝીટરે આવી મને સ્વપ્નસૃષ્ટિમાંથી જગાડ્યો.

મથૂર.

‘મુદ્દ જલ્દી લાવજો !’ વાર્તા આપતાં
મેં તાઈન કરી ‘અને વાર્તાની વચમાં લેખિ-
કનો ફોટો પણ ઊપવો ભૂલતા નહિ.’

કમ્પ્યુટરી વાર્તા લઈ ચલ્યા ગયા.

‘રંજન’ના મૌલિક વાર્તા અંક માટે
મનોરમાની વાર્તા મને મળી માટે મને
સહેજ ગર્વ થયો.

કુમારી મનોરમા હમણાં થોડા મસથીજ
સાહિત્યસંપ્રદિમાં દેખાતાં હતાં છતાંય
દૂર સમયમાં એમનાં લખાણો જનતાને
રૂચિ કરેલાંમાં દનાંને ખાસ કરીને એમની
દૂંધી વાર્તાઓ હોંસમેર વંચાતી. ‘રંજન’ના
મૌલિક વાર્તા અંક માટે આવેલી એમની
વાર્તા મૌલિક નહોતી છતાં પણ કુમારી
મનોરમા મહેતા બી. એ. એ નામ પર
‘રંજન’ના અંક સારા પ્રમાણમાં ઉપડશે
એવી અને ખાતરી હતી.

લેખિકાનું શિરનામું મેં ડાયરીમાં ટપ-
કાવી લીધું ને આજે જ એમને મળવા
જવાનું ફોન્યું.

આર વાગે હું ઉઠ્યા. ધોખીને ત્યાંથી
આજે જ આવેલ કપડાંમાંથી રેશમી મુટ
પહેરી લીધી. માથામાં થોડું સેન્ટ નાખ્યું,
મોઢા પર મો લગાડ્યા ને વાળ સમારી
ઉપડ્યા.....

આશરે અડધા કલાક પછી એના ઘરનો
પતો લાગ્યો.

જૂના જમાનાનું એ ઘર હતું. ઘર
આગળ ‘લાલીશો’ પૂંછડી પટપટાવતા ઉભો
હતો ને ઓટલા ઉપર વીમેક વપનો સ્થામ,
સહજ મ્યુળ ને ઉઘાડા શરીરવાળો માણસ
ઉભો હતો.

આ દેખાવ જોઈ મારી કલ્પના ખોટી
હતી. મેં તો ધારેલું કે કોઈ ‘આલિશાન’
બંગલામાં એ રહેતાં હશે. એમના પિતા
કોઈ સુધારક હશે ને એમના નામનું બન્ધ
પાટીયું લટકતું હશે.

“આવો, અંજનભાઈ ! આજે કંઈ
—આ તરફ પધાર્યા છો ?” મને એ સારી રીતે
એળખતો હોય એમ એણે મને સલાયે.

મેં ખૂબ વિચાર કર્યો છતાં પણ એ
કાણ હશે તે હું ન જાણી શક્યો... છેવટે
મેં કંટાળીને પ્રજ્યુ.

‘મનોરમા મહેતા અહિંયાં રહે છે ?’

‘હા; એ અહિંજ રહે છે. અંદર તો
આવો !’ એણે આમ્રહ કહ્યો,

હું એ છણું ઘરમાં પ્રખ્ય થયો.

એ ઓરડીમાં એક ફાટેલી ચટાઈ
ખિજાવી મૂકેલી હતી. લાથા લાગેથી ત્રણેક
ખૂસીઓ અને ત્રણ પગવાણું એક
જૂનું ટેબલ ખૂસીમાં દેખાત હતાં. ૧૯૩૨
ની સાલનું એક ફોટો ‘ફેલેન્ડર ઓરડીની
છણું દિવાલને શણગારવાનો અદ્વન પાત
ઠરતું લટકી રહ્યું હતું.’

મને પેલી તૂટેલા હાથવાળા એક
ખૂસી પર બેસાડ્યા, એ નીચે બેઠો. મને
આ માણસ પર ખરેખર ક્રોધ ચડ્યો.
તંત્રીઓ ‘શમના અસલ બોજ નીચે’ કેવા
દયાપેલા હોય છે, ને તેમનો વખત કદશે
‘અતિ ઉપયોગી’ હોય છે એની આ માણ-
સને ખબર નહોતી. અંતે, મેં કંટા-
ળીને પ્રજ્યુ.

‘મનોરમા મહેતા અહિં રહે છે કે
ખીજે ?’

‘અહિંયાં રહે છે.’ એના કાળા અને
જાડા હોઠ પર હાસ્ય ફરકાવતાં એ

બોલ્યો 'ને આ જ ઘરમાં રહે છે. આપ લેખિકા કુમારી મનોરમા મહેતા ખી. એ. ને મળવા માંગે છે. ને?'

મારામાં જીવ આવી. કોઈ સ્થે જ દબાઈ ગયો. બારીમાંથી વાયુની એક મીડી જાલક આવી મને સ્પર્શી ગઈ.

'હા, હું મનોરમા મહેતાને જ મળવા ઇચ્છું છું. એ ટુંકી વાર્તાઓ લખી જ સુંદર અને મૌલિક તત્વોવાળી લખે છે. મારા 'રંજન'ના મૌલિક વાર્તાઓ માટે એમણે એક તલસ્પર્શી નવલિકા મોકલાવી છે' મેં સહજ ઉત્સાહથી કહ્યું.

'પણ હું ધારું છું કે એ જ વાર્તા કેટલાક મહિના પૂર્વે આપે પાછી મોકલાવેલી' એ મારા સામે ધારી ધારીને બોલવા લાગ્યો.

'પાછી મોકલાવેલી?' મેં આશ્ચર્યથી પૂછ્યું 'તદન અચક્ય. મારે તો એમના જેવી લેખિકાઓની ખાસ આવશ્યકતા છે ને મનોરમા ખંદેન તો આપારે પ્રતિભાસંપન્ન લેખિકાઓમાંનાં એક ગણાય છે.

એ મારાં તરફ જોઈને હસ્યો. એના સહજ પીળાશ પડતાં ફાંત જોઈ મને ચીડ થઈ. એ ઉઠ્યો ને કબાટના ખાનામાંથી એક પત્ર કાઢી મારા હાથમાં મૂક્યો. એમાં ૪૫. એક જ વાક્ય લખેલું હતું.

વાર્તા 'રંજન'ને લાયક નથી. સાબાર પાછી.

અંજનબાણુ તંત્રી 'રંજન.'

ખરેખર એ પત્ર ત્રીસે મારા પોતાના જ અક્ષરો હતા.

'ખરેખર મારી ભૂલ થઈ છે. થયેલ ભૂલ માટે મારે મનોરમા ખંદેનની માફી માગવી જોઈએ. એમને જરા બોલાવો.' મેં નરમ પડી કહ્યું.

છતાંય એ મારા સામું જોઈ હસવા લાગ્યો.

'એમને જરા બોલાવશે તો ઉપકાર થશે.' ફરી મેં નરમાશથી વિનંતી કરી.

'તમારી સામે જ મનોરમા મહેતા ઉભા છે.' શાંત સ્વરે એ બોલ્યો.

મેં ઝોરડીમાં ચારે તરફ નજર નાંખી પણ મને કોઈ દેખાયું નહિ.

મેં ફરી પૂછ્યું.

'ક્યાં છે?'

'હું કુમારી મનોરમા મહેતા ખી. એ. એ ખડખડાટ હસી પડ્યો.

'એટલે?' મને આશ્ચર્ય થયું.

'હું કુમારી મનોરમા મહેતા ખી. એ. એ નામે લખું છું. એણે જરા ગંભીર બની ખુલાસો કર્યો. મારા નામથી લેખો મોકલાવતો ને જવાબ માટે ટીકીટો પણ ખીડતો ત્યારે તંત્રીઓ લખે. સ્વચ્છરતા નહિ એટલું જ નહિ પણ ટીકીટો 'હાથમાં' કરી જતા. આખરે મારા એક મિત્રે મને આ યુક્તિ અજમાવવા બલામણ કરી ને ત્યારથી હું કુમારી મનોરમા ખી. એ. બની ગયો. અને આશ્ચર્યની વાત એ છે કે આજે મારા ઉપર તંત્રીઓ વાર્તાઓ માટે આમંત્રણ-પત્રિકાઓનો વરસાદ વરસાવે છે.' એ ફરીથી ખડખડાટ હસી પડ્યો.

એને હસવે મારા ચુસ્તાનો પારો આસ-માનમાં ચડી ગયો. મને એમ થયું કે એને એક સખ્ત લાત મારું પરંતુ એટું લઠ્ઠ જેવું શરીર જોતાં એ વિચારને મારે કચવાતે મને તિલાંજલી આપવી પડી.

એક પણ શબ્દ બોલ્યા શિવાય ચુસ્તામાં ધર છોડી હું ચાલતો થયો.

'અંજનબાણુ...! જરા રહા તો પીતાં જાવ!' થોડે દૂર જતાં એના કંઈક સ્વર મારા કાને અથડાયો.

મારા પગની ગતિને મેં વધુ ત્વરિત કરી.

ઝોરીસમાં ગયો ત્યાં પેલી વાતની આખો કમ્પોઝિશન જોતાં જ મારી આંખોમાં અંગાર વરસવા લાગ્યો ને એ કમ્પોઝિશન ચુસ્તામાં વીખેરી નાખ્યો.

પાસે ઉભેલા કમ્પોઝીટર અને મારો પડાવાળો મારી આ વતી જુકને આશ્ચર્ય-ચકિત બની જોઈ રહ્યા. (સંપૂર્ણ)

'પરંતુ આપાંમાંથી કેટલાક ફરફાર સાંધે.

ખ્રીટીશ

સામ્રાજ્ય

જેમ જેમ સુરોપનાં
રજકારણમાં
સરમુખત્યારી સ્થાપવાની
નીતિ બેરબર બનતી
જાય છે તેમ તેમ ઇંગ્લેન્ડ-

ડના લેખકો ખ્રીટીશ લોકતંત્રની પ્રશ્નાલી
માટે ખૂબ ગર્વ લે છે! જ્યારે જ્યારે
લોકતંત્રની નિર્માણતા તરફ અગિયો
ચીંધવામાં આવે છે ત્યારે ત્યારે આ લેખકો
વેન્ટમીનીસ્ટરમાં આવેલાં પાલમિન્ટનાં
મકાને તરફ હાથ લંબાવી, અતિ
અભિમાનથી જાહેર કરે છે કે “અમારું
લોકતંત્ર જુઓ! તે ફેદલું બધું સુંદર
છે!” આજે ફ્રેસીસ્ટ જગતમાં
લોકતંત્રનો એક માત્ર અગુરુરૂપીય આધાર
હોય તો તે ખ્રીટનું લોકતંત્ર છે!
ઇંગ્લેન્ડના બધા જ સામ્રાજ્યવા
દોષો આ ઉક્તિમાં શ્રદ્ધા ધરાવે
છે. અને મનુરૂપકતા સરથા

તો આ શબ્દો ઉચ્ચારવામાં અતિ
ગર્વ લે છે! તેઓ માને છે કે ખ્રીટન
એટલે જ પ્રજાસ્વાતંત્ર્ય. જે ઇટાલીમાં
જડતું નથી, જેને જર્મનીમાં મારી નાંખ-
વામાં આવ્યું છે તે અપૂર્વ અને અદ્ભુત
લોકતંત્ર ઇંગ્લાંડમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે.
આ લેખકો આટલેથી અટકતા નથી.
તેઓ આગળ વધીને ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યની
જગદાયા નીચે વસતા સર્વ દેશોને
“રાષ્ટ્રો અને જાતિ-
ઓના એક મહાન
કુટુંબ તરીકે ઓળ-
ખાવે છે. આથી જ

ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યને
“કોમનવેલ્થ”નું નામ
આપવામાં આવ્યું છે.
અને આજે તો એમ
મનાવવાનો યત્ન થઈ

રહ્યો છે કે વિશ્વમાં પ્રવર્તતી વર્તમાન
ફ્રેસીસ્ટ પદ્ધતિ અને તેનાં અનિષ્ટો સામે
કંઈક સાચું સંરક્ષણ હોય તો આ
ખ્રીટનું વિશાળ સામ્રાજ્ય છે!

* * *

ખ્રીટીશ લેખકોની આ સ્થાનસૃષ્ટિ
ઉપર પૃથ્વીના અન્ય પટ પર
વસતા વિચારકો હસે તો તે ક્ષમ્ય ગણાશે.
કારણ કે લોકલક્ષ્મી અભાવ-અપવા
જૂન, જે ફ્રેસીસ્ટ સરમુખત્યારીનું
સાચું લક્ષણ છે તે ખ્રીટીશ સામ્રા-
જ્યમાં ડગલે અને પગલે મળી આવે
છે. ફ્રેસીસ્ટમની સરમુખત્યારીમાં

અને

પ્રત્યેક વ્યક્તિનું વાણી અને વર્તન-
ન્યાતંત્ર્ય લાઇ લેવામાં આવે છે. આજે
ખ્રીટીશ સામ્રાજ્યના લગભગ દરેક દેશમાં
[ઇંગ્લાંડમાં પણ] શાશીત પ્રજાઓને
માટે વર્તન કે વાણીસ્વાતંત્ર્ય જેવું જરૂર
પણ નથી. છતાં પણ જેઓને હજી પણ
અદા હોય કે ખ્રીટનું તંત્ર લોકતંત્રવાદી
છે તેઓ હાન્યુ. જી. બેલીન્જરે લખેલું
નીચેનું ચુસ્તક વાંચે. આ પુસ્તકનું નામ

છે, “સાહિય આરીકામાં
જાતિ અને અર્થ-
શાસ્ત્ર” [Race and
Economics in

લોકતંત્ર

South Africa] આ પુસ્તક ઇંગ્લીશ ભાષામાં લખાયેલું છે. તેની કિંમત એક શીલીંગ અને છ પેન્સ છે. [એક રૂપિયો]

* * *

હિંદુવાંમાં લોકતંત્ર છે એ કયુલ છે પણ તેવું લોકતંત્ર સામ્રાજ્યની રંગીત પ્રજાઓને નથી સ્પર્શતું. ઇંગ્લાંડમાં વાણીસ્વાતંત્ર્ય છે પણ સામ્રાજ્યની રંગીત સહઅહસ્થને પોતાના વિચારો જાહેર કરવાનો હક્ક નથી. ખ્રીટનમાં વતન-સ્વાતંત્ર્ય છે પણ સામ્રાજ્યના સેંકડે નહીં પણ કરોડો કાળા આદમીઓને માટે તે નથી. ખ્રીટનમાં દરેક વ્યક્તિને શહેન-શાહની ટીકા કરવાનો પણ હક છે પણ સામ્રાજ્યમાં શ્વેતદેવ સામે શબ્દ ઉચ્ચારનારને પીઠમાં ચાલુકના ઘા પડે છે.

દક્ષીણ આફ્રીકાનો દાખલો લો. ત્યાં લગભગ ૧૫ લાખ શ્વેતદેવો આવી વસ્યા છે. પણ નેટીવ વસ્તી લગભગ અઘોં કરોડ છે. આ સંસ્થાન ઉપર યુનીયનએક ફરકે છે. પણ તે ગોરાદેવોના રક્ષણ માટે. અહીં સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય છે, પણ તે શ્વેતદેવો માટે.

દક્ષીણ આફ્રીકામાં શાસન કરે છે શ્વેતદેવો-જે કે તેમની સંખ્યા નેટીવોની સરખામણીમાં પુરી પા પણ નથી. છતાં સર્વ આધિક અધિકાર અત્યારે તો શ્વેત લઘુમતીના હાથમાં જ છે. અનેકને એ અન્યથા લાગશે પણ એ સાવ સાચી વાત છે કે નેટીવો પોતાની જન્મભૂમિમાં પણ કુલ જમીનના દશમા ભાગના પણ માલીક નથી.

અને શ્વેત વસનારાઓ કાળા લોકની જમીન ખુંટવી લઈને શાંત બેઠા છે એમ

રખે માનતા. તેમને દરેક પ્રકારે પકડવાનું માટે કાયદાની સુગંધો ઉભી કરવામાં આવી છે. આ કાળા કાયદાઓનાં સંજ્ઞામાં હજારો સમુદાયને અવાજ નથી. તેઓ આ કાયદાને નથી ફેરવી શકતા કે નથી સુધરાવી શકતા. છતાં આ સીતમગર કાયદાઓના અમલમાંથી તેઓ ભાગ્યેજ છટકી શકે છે.

પ્રથમ તો દરેક નેટીવ અદાર વર્ણનો થાય કે તેણે પોતાદેશ આપવો જ જોઈએ. જો કે યુરોપીયન જ્યાં સુધી ૨૬ વર્ષનો ન થાય ત્યાંસુધી કરમાંથી મુક્ત રહે છે. રંગબેદનો આ પહેલો તકાવન છે. અને કદાચ યુરોપીયન પોતાદેશ ન આપે તો કોર્ટમાં કેસ ચાલે અને બહુ બહુ તો દંડ થાય પણ જો નેટીવ દેશ આપ્યા છે એવી રસીદ જો સામાન્ય પોલીસમેનને ન બતલાવી શકે તો તેને તરતજ પકડવામાં આવે છે અને કદમાં પુરવામાં આવે છે.

* * *

દરેક માણસે કર આપવો જ જોઈએ. લોકતંત્રનો એ પ્રથમ સિદ્ધાંત છે. અને આ કર આપવા માટે તેણે ગોરા જમીન-દારોની જમીન ઉપર નતમજૂરી કરવી જ જોઈએ. પણ જો સમુદાય એકત્ર મળીને પોતાની સ્થિતિ સુધારવા યત્ન કરે કે વધુ મજૂરી મેળવવા માટે મહેનત કરે તો તે દક્ષિણ આફ્રીકામાં એક અક્ષય અપરાધ ગણાય છે. આ પ્રદેશમાં એક 'માસ્ટર અને સર્વન્ટસ એક્ટ' પસાર કરવામાં આવ્યો છે. આ કાયદાને આધારે કાળા હજારોઓને સંગઠન સ્થાપવાની મનાઈ કરવામાં આવી છે. આ કાયદાને આધારે જ કાળા હજારો નોકરી મુકા દે તો તે ફોજદારી સુન્દો ગણાય. પણ જો જમીનદાર તેને હાંકી મુકે તો તે

માત્ર “દીવાની નૂકશાન” ક્યું” છે એમ જ મનાય છે.

તેમજ આપણા આ હબસી એક શહે-
રમાંથી ખીજા શહેરમાં જઈ શકતો નથી.
તેને માટે તો પાસ જોઈએ. આ પાસ
કદીય મળે તેમ નથી. એટલે જો સ્થાનિક
જમીનદારની તે અવકૃપા પહોંચી લે તો
તે ભૂખે મરે એટલું જ નહીં પણ જોલ-
માં જ જીવન પુરું કરે. તેમજ મજૂરીને
લગતા કાયદાઓ એટલા કડક કરવામાં
આવ્યા છે કે તે કાઈ પણ દીશાએથી
છટકી શકે તેમ નથી.

* * *

હું મહાં જ નેટીવોની એક પરિપક્વ ભર-
વામાં આવી હતી, ત્યારે નેટીવ
આત્માને લગતા પ્રધાને જાહેર ક્યું” હતું” કે.

‘હમો જે દરાવો પસાર કરો
તેમાં તમારા ઉપરાંત ખીજાઓની
સાથે લાગેવળગે છે એ યાદ રાખશો.
યુરોપીઓનાં દિલ પણ તેમાં સમા-
યેલાં છે અને આ બંધારણીય પ્રદેશ
હોવાથી તેમની પામે જ અંતીમ
સત્તા રહેલી છે !’

બ્રીટનનું આ લોકતંત્ર છે !

આ મનોદશા એકલા ગોરા જમીનદાર-
શોમાં જ છે એમ માનવાનું નથી. દક્ષિણ
આફ્રિકાના શ્વેત કામદારોમાં પણ આ જ
મનોદશા અસ્તિત્વ ધરાવે છે. ગોરા કામ-
દારો હમેશાં કારખાનાંના ગોરા માલીકોને
સાથ આપે છે. અને કાળા કામદારો સામે
કડક કાયદાઓ બનાવવામાં તેઓ હમેશાં
ગોરા માલિકોનો પક્ષ લે છે. હબસી
લોકોનાં શોખણ ઉપર મોજ વિલાસ માણુ-
વાની તમન્ના ગોરા માલિક કે ગોરા કામ-

દારમાં એક સરખી છે. ગોરા કામદારો
પણ પોતાને હબસી કરતાં અતિ ઉંચી
કોટીના માને છે અને આ માન્યતામાં
તેઓ હબસીઓનાં દિલની સામે ધડાયેલા
ધારાઓના સર્જનનાં સાથ આપે છે.

* * *

સાચી રીતે કદીયે તો દક્ષિણ
આફ્રિકામાં ગોરા કામદારોએ હબસી ખેડુતો
અને હબસી કામદારોને તેમના સંગ્રામમાં
સાથ આપવો જોઈએ. કારણ કે હબસી
વગરના સંગ્રામ આર્થિક શોષણ સામે છે.
પૃથ્વીના પટ પર જેટલો એક ગોરા
સંસ્થાનવાસીને જીવવાનો હક્ક છે તેટલો જ
હક્ક એક હબસીનો છે. શા માટે તેણે
કંઈ પણ વળતર વગર ગોરા માલિકનું
કામ કરવું જોઈએ ? અને આ વળતર
વધુ ને વધુ મેળવવા માટે શા માટે તેણે
સંગઠનો ન આપવાં જોઈએ ? આથીજ
આવાં સંગઠનોમાં ગોરા કામદારોએ સાથ
અને સહનુલ્લતી આપવાં જોઈએ.
દક્ષિણ આફ્રિકાનો સામ્યવાદી પક્ષ આ
દિશામાં કંઈક યત્ન કરી રહેલ છે પણ
આ યત્ન સફળ થશે કે કેમ તે એકાંકાં અપ-
વગ્ન છે. દક્ષિણ આફ્રિકાનો સામ્યવાદી
પક્ષ એક જ એવો પક્ષ છે કે જેને
રંગબેદ સ્પર્શી શકતો નથી. આ એક જ
એવો પક્ષ છે કે જે ગોરા માલિકગણ
સામે સર્વ કામદારોનું સંગઠન કરવા માટે
બહાર પડ્યો છે. આ એક જ એવો પક્ષ
છે કે જે આર્થિક નીતિ ઉપર વૈજ્ઞાનિક
રીતે શોષણ પદ્ધતિનો સામનો કરી રહ્યો
છે અને આથી જ આ પક્ષ દક્ષિણ આફ્રી-
કાના સત્તાવાળાઓની આંખમાં કણની
માફક ખુંચે છે !

* * *

આ જે. તો દક્ષિણ આફ્રિકામાં હજસી:
જનતાને માટે લાવિ જરાયે
આશાભયુ નથી. ગોરા સંસ્થાનવાસીઓની
સરમુખત્યારી નીલાવવા માટે લશ્કર
તૈયાર છે. આ લશ્કર અપુરતું થઈ પડે
તો બ્રીટીશ સામ્રાજ્યનું બળ આ આંત-
રિક બળવાને દાખી દેવા માટે તત્પર છે.
એટલે બળવો કે વિપ્લવ એ દક્ષિણ
આફ્રિકાના પ્રદેશમાં જરાયે શક્ય નથી.
તેમજ દક્ષિણ આફ્રિકાની હજસી જાતી
પૂર્વકાલીન છંદગી હબુ ગુળરતી હોવાથી
તેઓ સાંપ્રત સમાજ રચનાની આંદોલનથી
સમજી શકે તેમ નથી. હાલના દેશી
રાજાઓ જેવા આફ્રિકાના કેટલાય
રક્ષિત કાળા રાજવીઓ છે. આ કાળા
રાજવીઓને ગોરાઓ સાથે આખી ખુશ
રાખે છે. અને વળતરમાં આ રાજાઓ
પોતાની કાળી પ્રજાની સુસજ્જીનીતિમાં
સાથ આપે છે.

આ ઉપરાંત દક્ષિણ આફ્રિકામાં એક
નવો વર્ગ પણ જન્મતો જાય છે;
આ વર્ગ કાળા માલદારનો. આ નહાનકડો
વર્ગ આજ તો સંસ્થાનવાસીઓની મહેનત
ઉપર જીવે છે અને આગળ જતાં ગોરા
અને કાળા પુછપતિઓ ભેગા મળીને
ગોરા અને કાળા કામદારોના શોષણ માટે
પકડત્રો ગોઠવશે એ નિર્વિવાદ છે. આમ
આ કાળા જમીનદારો અને કાળા પુછપ-
તિઓ પોતાના ચુસાતા બાંધુઓને સાથ
આપવાને બદલે શ્વેતદેવોને સહાય આપશે
એ નિર્વિવાદ છે. અત્યારે પણ કાળા
રાજાઓ તેમજ કરી રહ્યા છે. અને લવિ-
ધમાં આ કાળા માલપતિઓ પણ તેમનેજ
પગલે અનુસરશે એ ચોક્કસ છે. x

x 'પ્લેય' નામના ઇંગ્લીશ માસિકના
એક લેખને આધારે.

આજે દરેક હુકમોમાં દયારામનું નામ ઘણું જ જાણીતું થયું છે,
દયારામ એટલે મીઠાઈના ખાસ રુપેશ્યાલીસ્ટ મીઠાઈવાલા.

અમારે ત્યાં ખાસ કાઢીયાવાડના જોખ્યા દેશી ઘીની મીઠાઈઓ તેમજ
લેટ આપવા લાયક ફ્રેન્ચી મીઠાઈનાં બાકસો તૈયાર મળશે. તેમજ
ગોરડરથી બતાવી આપવામાં આવશે.

બહારગામ માલ મંગાવનારને કાળજીપુર્વક માલ
ઝોડલાવી આપવામાં આવશે.

લગનસરા તેમજ નવજોત વિગેરે શુભ અવસરોમાં તમારા મીજબાનોને
ખુશ કરવા હોય તો રીફ્રેશમેન્ટ પાર્ટીનું કામ અપ-ટુ-ડેટ ફેશનથી
કરી આપવામાં આવશે. ૧ ત્રાયલ ગોડર આપો.

અમારું માથેરાનનું લોકપ્રીય રોયલ હાઉસ હોટલ પુરબહારમાં ચાલુ છે.

—અમારી બે હુકાન—

દયારામ દામોદર મીઠાઈવાલા.

૫૪૮, ચીરાબજાર—સુબક. ૨. અને ૩૬૩, આંરેડ—સુબક ૭.
૨૦ નં ૦ ૨૪૭૭૭. ૨૦ નં ૦ ૪૨૨૪૦.

તાકાત.....અને.....તન્દુરસ્તી

ગામડાંઓનું

અનારોગ્ય.

અરોગ્ય શિક્ષણનાં
પ્રચારના પ્રકારો.

લેખક:.....
પાંચમો.

લેખક:.....
પી. જી. ભટ્ટ

હિંદની વસ્તીનો વિપૂલ સમુદાય ગામડાના અનારોગ્યભર્યાં વાતાવરણ વચ્ચે વસે છે. આપણી કુલ વસ્તીનો ૮૦ ટકા ભાગ શહેરમાં કવચીત કવચીત જ આવે છે. લગભગ બધા સમૃદ્ધ નિરક્ષર હોય છે. માદીનાં ઘર તો ગુજરાત જેવા કંઈક ફળદ્રુપ મુકામમાં જ દીમે છે. બાકી સામાન્ય રીતે જાગવાનાં ધગ સામાન્ય હોય છે. આપણી ખેડૂત જનતા એટલી ગરીબ છે કે જાપરં ઉપર નેઓ તાડ અને ખજુરીના પાનોથી ઘર જાવે છે. મેં અનેક ગામડાંઓની મુલાકાત લીધી છે. અને મેં જોયું છે કે ગામડાંમાં બે પૈમે સુખી માણસ જ નળીયાંવાળાં ઘરમાં રહી શકે છે.

આ જનતા છે. જમીન ઉપર જહેમત કરીને તેઓ જીવે છે તેમનાં જીવનમાં આનંદની એક ક્ષણ નથી. સરકારને હાસવી પડતી મહેસુલ, જમીનચરને આપવાની સાંચ, તેમજ વાણીયાનું દુનું તેમને નીઓવી રહ્યું છે. એ સર્વ અપુરતું હોય તેમ વરસાદ અને હીમનાં સંકટ તેને દરેક વર્ષે સહન કરવા પડે છે.

આવા સંજોગોમાં આરોગ્ય સંરક્ષણની વાત કરવી પણ વસમી થઈ પડે છે. જ્યાં કમો લાખરી માટે પેટ કંકળતું હોય, જ્યાં શરીરના પ્રાણ ટકાવવા માટે દીન રાત મજુરી કરવી પડતી હોય, જ્યાં ઓઝો, બાકડો અને બાલિકાઓને ખેતરની ખડતલ જહેમન ઉઠાવવી પડતી હોય ત્યાં તેમને આરોગ્ય-સંરક્ષણનો પ્રશ્ન ચર્ચા પણ અશક્ય લાગે છે.

આ સર્વ સંજોગો સામે આંખમિં-આમણા કરીને પાદરીની માફક ગામડામાં જઈને ઉપદેશ આપવાનો કંઈજ અર્થ નથી. આવા ઉપદેશથી કંઈજ વળવાનું નથી. હમણાંજ એન્ટીટ્યુબરક્યુલોસીસ એસોસીએશન તરફથી પોસ્ટરો બહાર પડ્યાં છે. આ પોસ્ટરો ઉપર માહિતી આપવામાં આવી છે તે ઇંગ્લીશ ભાષામાં છે આવાં પોસ્ટરોથી શું લાભ થવાનો છે? સ્થાનિક સીવીલ હોસ્પિટલની દીવાલ ઉપર જ્યારે જ્યારે આ પોસ્ટરો હું જોઉં છું ત્યારે મને એક રીતે હસવું આવે છે. આ પ્રચારનાં નિષ્ફળ અને નકામાં પોસ્ટરો

પછવાડે ખર્યાતા પૈસાનો સારો અને વ્ય-
વાસ્થ્ય ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

* * *

ત્યા રે ત્હમો સ્વાભાવિક રીતે જ
સવાલ કરશે કે ગામડામાં વસતી
જનતાને આરોગ્ય શિક્ષણ આપવું શી
રીતે ? આ પ્રશ્ન એટલો બધો મહત્વનો
છે કે આ આખોય લેખાંક મેં તેને જ અર્થ
વામાં ગણ્યો છે અને હું માનું છું કે
તે વ્યાજબી છે.

આપણે જાણીએ કે છીએ ગામડાંની જનતા
નિરક્ષર છે, તેમણે પાટી ઉપર કદી
બારાખડી ઘુંટી નથી, થોડા જણને વાંચતાં
લખતાં આવડે છે પણ તે સાવ નજીવું.
ત્હમો કહો તે સમજી શકે કે કેમ તે પણ
એક સવાલ છે. આવી સ્થિતિમાં પ્રચારનો
પ્રશ્ન ખરેખર અતિ મહત્વનો છે !

જતાં પણ મુશ્કેલીઓ ઉપરજ વિચા-
રણા ક્યાં કરીશું તો આપણો પાર આવે
તેમ નથી. ડગલે અને પગલે મુશ્કેલીઓ
તો ઉભી જ છે. આ મુશ્કેલીઓનો એક
પછી એક સામનો કરવામાં જ આપણું
સાચું ગૌરવ સમાયેલું છે.

આને માટે મહારા અભિપ્રાય પ્રમાણે
સાચામાં સાચો અને સારામાં સારો માર્ગ
એ છે કે આરોગ્યતાં ફરતાં પદ્ધતિનો
ગોઠવવા. મહારો અનુભવ છે કે આવાં
પદ્ધતિનો જનતામાં અતિ લોકપ્રિય નીવડ્યાં
છે. દરેક તાલુકા વાર. આવાં ન્હાનાં પ્રદ-
શનો બે ગોઠવવામાં આવે તો ગામડાંની
જનતા ઓછા ખર્ચે ધણું જાણી શકે
તેમ છે. આવાં પ્રદશનો દ્વારા તંદુરસ્તીના
અને ગામડાંનાં આરોગ્યના વિષય અર્થવા
જોઈએ-અને અર્થી શકાય.

આ ફરતાં પ્રદશનો પછવાડે સાચું
પ્રચારબળ હોવું જોઈએ. અત્યારે જે
પ્રમાણે 'બેબી વીક' વિગેરે ગોઠવવામાં
આવે છે તે પ્રમાણે જોતાં તો તે એક
તમાશો થઈ પડે છે. લોકો જોવાને માટે
ઠાળે મળે છે પણ તેમાંથી શીખતા કંઈ
નથી. મેં જોયું છે કે જો ત્હમારે કંઈક
કામથી અસર ઉપજાવવી હોય તો ત્હમારે
આ પ્રદશનો વારંવાર ભરવાં જોઈએ.
એક જ વસ્તુ જ્યારે દશ વાર કહેવામાં
આવે ત્યારે પાંચ માણસના ગળામાં ઉતરે
છે. અને તેમાંથી લાગ્યે જ એક માણસ
અમલમાં મૂકે છે. આ, પરિસ્થિતિમાં
પ્રચારકોમાં અસીમ ધૈર્ય હોવું જોઈએ.
નિરાશ થવાનો ત્હમેને હક્ક નથી. આરામ
લેવાને માટે તેને એક ક્ષણ નથી.

* * *

આ ફરતાં પ્રદશનો સહેલાઈથી શાળા-
ઓનાં મકાનમાં ગોઠવી શકાય. તેમજ જે
શક્ય હોય તો તેની સાથે સીનેમાં શીશ્મ પણ
બતાવી શકાય. આમ ફરવાથી લોકો
મહોટી સંખ્યામાં આકર્ષાય છે ! આવાં
ન્હાનાં પદ્ધતિની વસ્તુ પણ ખાસ
વિશેષ ન હોવી જોઈએ. હું માનું છું કે
એક ન્હાનકડો તંજુ અને ચાર પાંચ
પેટીઓમાં પદ્ધતિનો સર્વ સામાન મૂકી
શકાય. આ પ્રદશનના ચાર વિભાગ કરવા
જોઈએ; દાખલા તરીકે પહેલા વિભાગમાં
ખાણી-તેનાં મેળવવાનાં રથજો-ખાસ અશુ-
ધીઓ અને તેને દૂર કરવાના ઉપાય. એ
સર્વ માટે એક ખાસ વિભાગ હોવો જોઈએ.
બીજા વિભાગમાં કચરો કેમ ભેગો કરવો,
તેને કેમ દૂર કરવો અને તેને અંગે થતાં દર્દોની
વિગતવાર માહિતી પુરી પાડવી જોઈએ.
આમ આરોગ્ય સાથે સંકળાયેલા અનેક
પ્રશ્નોની અર્થાં થઈ શકે. અને તે પ્રમાણે

જ પ્રદર્શન યોગ્ય શકે. આ વિભાગો અખ્યે માસને અંતે ધતાવવામાં આવે તો લોકોનો રસ પણ જળવાઈ શકે અને આરોગ્યનું સાચું શિક્ષણ પણ અપાઈ શકે.

* * *

તેમજ ફોનોગ્રાફ પણ આરોગ્ય-પ્રચારના અર્થે સારું ઉપયોગમાં આવી શકે તેમ છે. અનેકને એ અન્યથાથી લાગશે પણ વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં ફોનોગ્રાફ પણ આપણાં ગામડામાં નવીનતા છે. આ ફોનોગ્રાફ દ્વારા પણ આપણે લોકોને સ્વચ્છ અને આરોગ્યભર્યું જીવન ગાળવાનું શીખવી શકીએ.

અત્યાર સુધીમાં આ દીશામાં કોઈની નજર નથી ગઈ એ જ નજર અન્યથાથી વસ્તુ છે. આપણી શાળાઓમાં તો ગ્રામોફોન દ્વારા કુળવણી આપવાની પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ છે તો પછી આપણાં ગામડાંઓમાં પણ તે માટે જરૂરીથી પ્રવૃત્તિ આરંભવામાં આવે તે ખાસ જરૂરી છે.

આરોગ્ય-સરંજામની સાદી યોજના અને ઉપદ્રવ અને તેની અટકાયતનાં સાધનો વિગેરેની સરળ માહિતી ગ્રામોફોન રેકડ્સ દ્વારા જરૂર આપી શકાય. એકદમ સારી ગ્રામોફોન કંપની પાસે આવી આટલું રેકડ્સ ઉતારવામાં આવે તો આખું ખર્ચ ચાલ નહીં અને પ્રચાર સારો થઈ શકે તેમ છે એ વસ્તુ તો સ્પષ્ટ છે તેમજ ગ્રામોફોન અને ગ્રામોફોન રેકડ્સ અહીં તહીં લઈ જવાનું સરળ હોવાથી પ્રચારને માટે સારી રીતે ઉપયોગમાં આવી શકે તેમ છે.

* * *

સીનેમા શીલ્પ પણ પ્રચારનું એક મુંઠર સાધન છે. પણ સીનેમા શીલ્પ સાથે વીજળીક સામાન વિગેરેની

જરૂર હોવાથી તે અતી મોંઘી પડી જાય છે. તેમ જ એક જ શીલ્પ કલાકા સુધી ફરી ફરી દેખાડવાથી લોકોને પણ કંટાળો આવે છે. અમદાવાદનું સેનીટરી એસોસિએશન મેજક બેન્ટનની મદદથી કેટલાક ચિત્રો દેખાડે છે પણ મહેતે આ સાધનમાં ઝાઝી અધ્યા નથી. સીનેમા શીલ્પ હિતારવી પણ ઘણી ખર્ચાળ હોય છે. અને સારા એક્ટરોને અભાવે ધારેલી અસર પાર પાડવી અશક્ય છે. હમણાં જ અજાડા સીનેમાના માલિકોએ સરકારને કુળવણી વિષયક શીલ્પો તૈયાર કરવાને માટે પોતાનો સ્ટુડીયો તેમજ સ્ટાફ આપવાની ઉગરતા દર્શાવી છે. પણ આખું કુળવણી વિષયક બોલપટ હજી સુધી તૈયાર થયું નથી. મુંબાઈના એમી વીક' તરફથી શીલ્પો તૈયાર થઈ છે પણ આ શીલ્પો લગભગ નિષ્ફળ નિવડી છે. થોડા વર્ષો પહેલાં વર્ષીના મજૂરો સમક્ષ જ્યારે આ શીલ્પ મેં બતાવી હતી ત્યારે આવ-ધાર જરાયે ઉતેજક ન હતો. હમણાં હમણાં મુંબાઈનાં સેનેટરી એસોસિએશન તરફથી આ દીશામાં થયેલી પ્રગતિ અભિનંદનીય છે. તેના વાર્ષિક મેળાવડા વખતે "માખ" નામની શીલ્પ જોવાની તક મળે મળી હતી. પણ શિક્ષિત સમુદાયને જ પસંદ પડે તેવી તે શીલ્પ હતી.

આ સર્વ જોતાં શીલ્પ પ્રચાર ઉપર જ પૈસા ખર્ચવાનો કંઈ અર્થ નથી. શીલ્પ દ્વારા પ્રચાર એ અલખત અતિ આદરણીય છે છતાં અત્યારના સંજોગમાં તે વ્યાવહારિકતાના ક્ષેત્રમાં આવી શકે કે કેમ તે શંકાસ્પદ વસ્તુ છે.

* * *

અને જે વસ્તુ શીલ્પને લાગુ પડે છે તે જ વસ્તુ અને તે જ દલીલો રજૂ થોને લાગુ પડે છે. ગામડાંના અના-

રોગ્યમાં રસ લેતા કટલાય અંત્યારે રેડીયો દ્વારા પ્રચાર કરવાનાં સ્વપ્નાં સેવી રહ્યા છે. હું કહીશ કે આ બધા હવાઇ કોલ્લાઓ છે. આપણા દેશમાં હજી વિજ્ઞાનિક બળ તો પ્રવેશી ચૂક્યું નથી ત્યાં રેડીયો રજુ કરી શકાય એ અશક્ય છે. તેમજ ગામડાંના ગરીબ ગામડીયાઓને તહો રેડીયો ઉપર શું કહેશે ? તેને સાંભળવાની પણ ક્યાં પુરસદ છે ? અને અત્યારના સંજોગમાં રેડીયો ઉપર સંગીત પણ પુરેપુરું સંભળાતું નથી ત્યાં તહોમારું આરોગ્ય રક્ષણનાં ભાષણો કોણ સાંભળવાનું હતું ? આપણો દેશ હજી વિજ્ઞાનની પ્રગતિમાં પુરાં સો વર્ષ પાછળ છે. એટલે જ જ્યાં સુધી વિજ્ઞાનની પ્રગતિ આગેકુચ કરે નહીં અને દરેક ગામડાંમાં સુસ્થાપિત રેડીયો સ્ટેશન મધ્યમ નહીં ત્યાં સુધી તહોમારી વાત કોઇ સાંભળવાનું નથી.

અને રેડીયો દ્વારા તહો વધુમાં વધુ છટાવર ભાષામાં એક ભાષણ આપી શકે. પણ તેથી ધારેલી અસર ઉપજાવવી અશક્ય હોય છે. લાઉસ્પીકર દ્વારા સંભળાતાં ભાષણોમાં અસર ઉપજાવવાની શક્તિ સાચ અદ્ય હોય છે. આ પાર-સ્થિતિમાં રેડીયો દ્વારા પ્રચાર કરવાની વાતો કરવી એ નરી આત્મવચના છે.

* * *

આ ધીજ અત્યારના સર્વ સંજોગને ધ્યાનમાં લેતાં એક જ વસ્તુ ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવાની અગત્ય છે. આ વસ્તુ તે આદર્શ ગામડાં ઉભાં કરવાની છે. શક્ય બને ત્યાં નવાં આદર્શ ગામડાં સ્થાપવાં જોઇએ. આ ગામડાંઓમાં ધરો-ભલે માટીનાં બનાવેલાં હોય પણ એવાં બનાવવાં જોઇએ કે જે સ્વચ્છ રહી શકે. આવાં આદર્શ ગામડાંએ જેમ જેમ ઉભાં થતાં જશે તેમ તેમ ગામડાંના અનારોગ્યને પ્રથમ આપમેળે ઉડેલાઇ જશે.

ફરમાસુ સોજી મીઠાઇ માટે આજે ગોપાલ-
દાસ મંગળદાસ મીઠાઇવાલાનું નામ

જગમશહુર છે.

એક ત્રાયલ ઓર્ડર આપી તમો પણ ખાત્રી કરશોજી

સોજી સુતરફરી, વેનીલાની જલેબી, ફરમાસુ માવાના પેંડા, અધરનીના લાડવા, એસન્સની હલવાના પાનકેક, ચુંદીના પાનકેક, મેલાઇના માવાના ખાખા અને બીજી પણ મીઠાઇ તૈયાર અથવા વરધી સુજળ બનાવી ટાઇમસર મોકલશુંજી.

ધી, દુધ-દહી-મલાહી-શ્રીખંડ-ખાસુંદી

હમેશાં તાજુ મલશે. અને વરધી સુજળ માલ બનાવી મોકલી આપશુંજી.

ગો પાલ દાસ મંગલ દાસ

મી ઠા ઇ વા લા.

વશીયામલ બીલ્ડીંગ, ગ્રાંટરોડ, સુંબાઇ નં. ૭.

પાંચ વર્ષના તપસ્વી
પ્રયત્નોને અંતે

રશીઆમાં
જીવન
હળવું
બને છે

આપણને શોધીય જડતી નથી. આપણે પ્રગતિના ભૂત પાછળ લાખ્યા કરીએ છીએ. મારા નાત્રી મિત્રોએ યંત્રો સાથે સંગ્રામ ઉપાડ્યો છે, કસરણ કે યંત્રોએ બેકારી વધારી દીધી છે."

હમણાં જ ભરાપલી કાલસાના ઉદયોગને લગતી પરીવર્તમાં એના પ્રમુખે ચેતવણી આપી હતી કે આ યંત્ર-વિરોધી વલણ ઉત્પાદનશક્તિનો નાશ કરવાની છે. રહ-રનાં કારખાનામાં માલિક બન્યા પહેલાં ત્રણ ચાર વર્ષ તાલીમ લેવાની ધીરજ રાખે એવા ઉમેદવારો હવે મળી શકતા નથી અને એ વર્ષો વીત્યા પહેલાં લગ્નજ સળગવાની હેય તો એટલી ધીરજ રાખવાની કસર પણ કોણ કરે? 'હિંદલ હીટલર'ના પોક્કર કરતાં શેરીઓમાં ફરી વળવું અને ગીતો ગાવાં એ શું ખોટું? જર્મની કેટલોક પોલાદી માલ અને વિમાની ભાગો દેશવરથી ખરીદે છે કેમકે ચેતે તે ઉપગ્રવી શકવું નથી. તેની ઉત્પાદન-શક્તિ પણ ખીલતી નથી અને સરકાર એ ન ખીલવવામાં જ ડહાપણ માને છે કેમકે આવી ખીલવણીથી ઉત્પાદન હદ કુદવી જાય અને સાથોસાથ આર્થિક કચેકરી પણ વધે. હીટલર બેકારો પાછળ પુકળ ખર્ચ કરે છે પરંતુ તેમને કામ આપે છે રસ્તાઓ બનાવવાનું, નહેરો ખોદવાનું અને જંગલો સાફ કરવાનું, કારખાનાં બાંધવાનું નહીં. એક નાત્રી શ્રીલસુદે લખ્યું છે કે:-

હું ચ સરહદથી બલીન સુધી એક શુદ્ધ આર્થ સુંદરી મારી સાથે સુસાફરીમાં હતી. એ કહે કે "મધ્ય-યુગની કેટલીય સુંદરતાઓ આ યુગમાં

'કૃષિકર્મ' તરફ ઢળવાનો અર્થ વધારે ગરીબ કે વધારે પ્રાથમિક ચલું એ છે; કદાચ એથી અસંસ્કારિતા કે જંગલીપણ પણ વધતાં હશે પણ સાચા જર્મનનો

એજ વાચ્યોય છે. 'ઝોસ્વાદડ' સ્પેન્ડર
'પ્રગતિના આશાવાદ' પર સખ્ત સખ્દ-
પ્રહાર કરે છે. પ્રગતિની ગતિ વક્ર છે
એવું નાહી ચિંતકોનું સૂચન છે. એક
ફેસીસ્ટ નેતાએ ઘોરશેવીકોને પ્રગતિના
અવરોધકો તરીકે વર્ણવ્યા છે. હા. એ
લોકો અવરોધકો ખરા કારણ કે તેઓ
માને છે કે પ્રગતિ એ પ્રગતિ જ હોય
તો એની ગતિ સીધી જ હોય શકે.

સોવીએટ દુનીઆથી પશ્ચિમ તરફ
મુસાફરી કરી ને કાંઈ પાછો ફરે છે
તો તેને એક ભેદ માલમ પડી આવે
છે. મૂડીવાદી દેશોની પ્રગતિ પોતા ખસ
ને કંઈ હોય એને સાચવી રાખી શકે તો
એમાં સંતોષ માની લે છે. સ્થિતિચુસ્તતા
એમનો મુદ્દાલેખ છે.

યુરોપ પર ઢાળાં વાદળાં વધારે ને વધારે
ઘેરાતાં જતાં હોય એમ લાગે છે. કેટલી
આધ્યાત્મિક અશાંતિ, કેટલો માનસિક
અધઃપાત અને કેટલો ભાવિ માટેનો
ઉચાટ! આધિભૌતિક રીતે સોવીએટ જીવન
સખ્ત કઠી-શકાય. પશ્ચિમના ધણા દેશો
વધારે સગવડસર્યા છે પણ રૂશીઆનું
ભાવિ પ્રદર્શિત છે અને પરિસ્થિતિ સુધરે
છે અને હજી વધારે સુધરશે એવી દરેકને
શ્રદ્ધ છે.

ઉંચું જીવનધોરણ.

નું જાન્યુઆરીમાં સોવીએટ
રૂશીઆ છોડ્યું ત્યાર પછી
એનાં જીવનધોરણમાં આવેલો ઉછળો
દેખીતો છે. પણ હું ધારું છું કે પહેલી
પંચ-વર્ષીય યોજનાએ માગેલા મકાન
ત્યાગો પછી લોકોએ આથી વધારેની
અને વધારે ઝડપની આશા ગમી હતી.

દરમીઆન, ખીજી પંચવર્ષીય યોજનાનું
પહેલું વર્ષ ધારવા પ્રમાણે સમસ્ત વસ્તીને
વિપુલતાનાં સ્વર્ગમાં લઈ જવા નિષ્ક્રમ
નીવડવાથી પ્રજામાં નિરાશા જન્મી અને
વધારે સારા સંજોગો માટેની માગણીઓ
તીવ્રતર બની.

વાર તહેવારના ઉત્તમ પોષાકમાં
સજ્જ થએલાં મોસ્કોવાસીઓને જ્યારે
મેં રજના દિવસોમાં જોયાં ત્યારે
મારા મન પર તેમની અનેકવિધ
છાપ પડી. ક્રાન્તિ પછી આટલો ઉત્તમ
પોષાક મોસ્કોવાસીઓએ કદિ સજ્જો ન
હોતો. ત્યાંના રહેવાસીઓ પાસેથી હમેશાંનાં
વસ્ત્રો ઉપરાંત સર અવસરે બદલવાનો
ઉત્તમ પોષાક પાડુ છે એ દેખીતું છે.
અઠવાડીયાંના બીજા દિવસોએ પણ જે
પોષાક અને જોડા વગેરે આપ્તી નજરે
અઢે છે તે છ મહિના પહેલાં નજરે ચડતા
પોષાક કરતાં ચઢીઆતા છે અને રજના
દિવસોનો પોષાક તો રૂશીઅન ધોરણે જ
નહીં પણ ખરેખર તદ્દન જ સુંદર છે.
નવા સુટ, વસંતના ડગલા કે ચમકારવાળા
જોડામાં સજ્જ થયેલાઓમાં ધણા કારખાના
માંના કામકારો હોય છે. ઇસ્તંબુલ, એથેન્સ,
માદ્રીડ અને એવાં રાજધાનીના બીજાં
શહેરોમાં કોઈ મુસાફર રાજમાર્ગની
મધ્યમાંથી પાંચ દસ મિનિટ આગળ
પાછળ જાય તો એને કંગાળ જનસમુદાય
અને એવાંજ ધરો અને રસ્તાઓ જોવાનાં
મળશે. પણ અહીં તો ઘોલશેવીક પ્રગ-
તિએ પરિવર્તન કરી નાખ્યું છે. કામકારો
પહેલાં તેમના ખાસ વસવાટ વિભાગમાં
રહેતા તેમ કારખાનાનાં પરાંઓમાં રહી
શકે છે. વળી એકવાર ધનિક અને ઉમ-
રાવોથી વસાયલાં મહેલા અને બંગલા.

ઓથી શોભાયમાન થએલા રાજમાર્ગો જે દમણાં તો ત્યજ્યવલા અને ભગ્ન લક્ષ્મીમાં છે તેમના કરતાં તો જુના મેન્ટ પીટસ-બર્ગનો કામદારોનો વિભાગ ધણો વધારે રાજ્યામણો દેખાય છે.

ખોરાક અને ખીજ

જરૂરી આત

ખોરાકની પરિસ્થિતિ પણ ગયા શિયાળા કરતાં ઘણી સુધરી છે. જો પૈસા હોય તો ખરીદી ન શકાય એવું કંઈ પણ નથી. સામાન્ય કોઓપરેટીવો -જ્યાં તેમના રેશન કાર્ડો દ્વારા સહેરીઓ ખરીદી કરે છે-એ કોઓપરેટીવો હજી સુધી હલકા ભાવે નિભાવી રહ્યાં છે. પણ ત્યાં રોટી, ખાણું, બટાકા, માછલી અને ખાંડ સિવાય ખીજું મળતું નથી. કદી કદી ચાહ મળે છે. એ કીથોગ્રામ રોટીનો એક રૂબલ અને એક કીથોગ્રામ ખાંડના અડી રૂબલ પડે છે. કામદારો અને કેટલાક સરકારી નોકરો વધારાને ખોરાક અને કપડાં કોઓપરેટીવના ભાવથી વધારે પણ કારખાનાનાં રોજોના ભાવથી ઓછે ભાવે મેળવી શકે છે. આ લાગ્યશાળીઓને કદિ કદિ અને બાકીનાઓને હમેશાજ ઉંચા ભાવવાળા વ્યાપારી રોજોનો આશરો લેવો પડે છે. એમાં એક કીથોગ્રામ માખણના ૩૫ રૂબલ, ચીઝના ૨૦ ખાંડના ૧૧ અને ચાહના ૮૦ રૂબલ પડે છે. સાથુની એક રોટીના અડી રૂબલ આપવા પડે છે. કીથોગ્રામ કોઓપરેટીવમાં પુરૂષના સુટના ૪૦ થી ૧૦૦ રૂબલ પડતા. પણ રૂબલ એ શું છે? એક કાગળનો રૂબલ એક સોનાના સેન્ટ કાગળનો અથવા સોનાની અડધી પેન્સ નેટલી કિંમતનો છે. આને ફનીઆનાં ધોરણ સાથે સરખાવતાં મોરકાના બજારભાવ વધારે

પડતા નથી. ઉલ્ટું તદ્દન મધ્યમ છે. એમ છતાં ભાવ વિશે વિચારીએ ત્યારે કમાણીનો પણ વિચાર કરવો ઘટે છે. ત્યાં આગળ અપાતું વેતન એક સરખું નથી. દર મહિને સોથી પંદરસો રૂબલ સુધી કમાતા માણસોને હું ઓળખું છું. એક કામદારની સરાસરી આવક ૧૪૦ રૂબલની છે. પણ આટલા પૈસા વડે એ શું શું ખરીદી શકે એ જાણતાં પહેલાં એના ફેક્ટરી સ્ટોરમાંથી ઓછા ભાવે એને શું શું મળે છે એ જાણવું જરૂર છે. દરેક ફેક્ટ્રીએ એ જુદું જુદું હોય છે. એમ છતાં એ તો ચોક્કસ છે કે છેલ્લા ૭ મહિનામાં જીવન-ધોરણ ઉંચું ગયું છે અને હજી ઝડપથી ઉંચું થતું ગયું છે. બજારો, થીએટરો અને ખાતગી ઘરો પર નજર નાખવાથી આ ખુલ્લું માલમ પડી આવે છે. મે દિનની ઉજવણી વખતે એની ઓખખી ખાત્રી થઈ ગઈ હતી. મુદકી અને લક્ષ્મી બન્ને દેખાવ કરનારાઓએ દેશમાં વધેલી સમૃદ્ધિનો પૂરાવો આપ્યો હતો. શણગાર પાછળ કારખાનાંએ ધુમ ખર્ચો કર્યા હતા. ટેન્કો, એરોપ્લેનો અને સુંદર યુનીફોર્મો મોટા પ્રમાણમાં જાણાતા હતા, સંગીત અને નૃત્યમાં પણ અનેક ગણો વધારો થયો હતો.

ઉદ્યોગોમાં પ્રગતિ.

૧૯૨૮ થી શરૂ થયેલો અને પંચ-વર્ષીય યોજના દરમિયાન ચાલુ રહેલો હાડમારીનો સમય હવે પુરો થઈ ગયો છે. ફરેકને એમ લાગે છે. પ્રજાજરા આરામ લેવાની હિમત કરી શકે છે. ઉદ્યોગને વેગ મળી ચૂક્યો છે. હાથેલાં લોખંડની ઉત્પત્તિની દૈનિક સરેરાશ જે ૧૯૩૨ એપ્રિલમાં ૧૭૧૦૦ ટન અને ૧૯૩૩ ના

એપ્રિલમાં ૧૮૬૦૦ ટન હતી તે ૧૯૩૪ ના
એપ્રિલમાં વધીને ૨૮૭૦૦ ટન થઈ છે. એજ
પ્રમાણે પોલાંતી દૈનિક સરેરાશ ૧૭૩૦૦
ટનથી વધી ૨૬૧૦૦ ટન, અને કાલસાની
૧૮૪૬૦૦ ટનથી વધી ૨૫૧૦૦૦ ટન
થઈ છે. દૈનિક વપરાશની ચીજોના ઉત્પા-
દોમાં પણ પ્રગતિ આટલીજ ઝડપી છે.
પ્રજાની મહેનતનો પગાર ચાર વર્ષ સુધી
મુલતવી રાખવો એ પ્રથમ પંચ વર્ષીય
યોજનાનો મૂળ વિચાર હતો. આને રાજ્ય
પ્રજાને એ દેવું પાછું વાળે છે.

૧૯૨૭ ની સાલ પછી દુર્લભ થઈ
ગએલી ઘણી ચીજો રશીઆમાં હવે પાછી
મળવા લાગી છે. અને વધારે કમાઈ
કુન્યવી ચીજોનો વધારે ઉપયોગ કરવો
એની, લાવના પણ વધવા લાગી છે.
આથી સમૃદ્ધિના દેખાવ અને
સંતોષની લાવના થોડે ઘણે અંશે મારી
ગય છે. એવીએટ રશીઆએ ઉત્પન્ન
અને વહેંચણીના અનેક ગુચ્છવરીઆ
કામગીરીઓ ઉઠેલ કરવાનો છે. એમ છતાં
કોઈ પણ તરેરમાં જઈ જરૂરીઆત સંતોષ-
વાની શક્યતા છે એ સત્ય હકીકત છે.

એવીએટ રશીઆની પ્રથમ પંચવર્ષીય
યોજનાએ દેશને આવા આધિભૌતિક
લાભો ઉપરાંત ખીણું પણ કંઈક આપ્યું
છે. પરદેશી હુમલામાંથી સલામતી. મારા
બાર વર્ષના રશીઅન વસવાટ પછી એ
પહેલી જ વાર બોલ્શેવીક અમલદારોને કહેતાં
સાંભળ્યા કે હવે પછીના બાર મહીના
સુધી દેશ પર પરદેશી હુમલાનો ભય નથી.
રાષ્ટ્રીય વિશ્વાસની આ અપ્રતિમ લાવના
માટે દૂર પૂર્વની મજબૂત કિલ્લેબંધી અને
૧૯૨૮ થી ૧૯૩૩ સુધીમાં સ્થાપિત થઈ
ગએલા ઉદ્યોગોની પેદાશ કારણભૂત છે.
આપાર સુધી પશ્ચિમના દરેક મુસદ્દીનું

લાવણ અને દરેક પરદેશી સ્ટાફ-એશી-
સરની મુસાફરી સોવીએટ યુનીઅન વિરૂદ્ધ
ભરામણું પગલું છે એવો મોરકામાં અર્થ
થતો હતો. આથી જ બળમાં અને શસ્ત્ર-
સજ્જતામાં થએલા વધારાએ રશીઆના આ
ભય-માનસનો નાશ કર્યો છે. કેમકીતની ખાતરી
થઈ ગઈ છે કે જાપાન પોતાના દેશના
અને ચીનાઈ બનાવોમાંજ એટલું ગુચ્છવા-
પણું છે કે એને એકલે હાથે રશીઆ
સામે બાથ ભીડવાનો અવસર નહીં મળે
અને વળી જાપાનને યુરોપમાંથી આ
વરસે કોઈ મિત્રો પાંચુ નહીં મળી આવે.

રશીઆની રાજકીય પોલીસ.

હું મહા સંબંધની નિર્ભયતા લાલ
લશ્કરના માનમાં એર વધારો
કરે છે. યુદ્ધનો કામીઆર વોશીશીએવ
રેડીનથી ખીણું પદ પ્રાપ્ત કરવા લાઝાર
કાગાનોવીચ સાથે હરિશ્ચંદ્ર કરે છે. ગયા
બનેવારીમાં ભરાયલી પરિવહે એને માટે
ઘણી લાગણી ખતાવી હતી. એનો કાનિ
સમય પૂર્ણતાએ પ્રકાશે છે. એ પરિવહે
એક ખીણ મધ્યસ્થ પરિવહની ચૂંટણી
કરી હતી જેના સભ્યો અને ડેપુટી
મેમ્બરો તરીકે લશ્કરીઓને મોટા પ્રમા-
ણમાં લેવામાં આવ્યા હતા. જી. પી. યુ.
ની (રશીઅન રાજકીય પોલીસની) કાર્ય-
રેખા તો ને કે મુદ્દા છે પણ એનો
દરજો લશ્કરી છે. મોટા રાજકીય
બળોથી નિરાણું એ એક લશ્કર જ છે.
થોડા જ વખત પહેલાં લાલ લશ્કર અને
જી. પી. યુ. વચ્ચે હરિશ્ચંદ્ર જન્મી હતી
અને જી. પી. યુ. ના-રશીઆના રાજદ્વારી
પોલીસના-દરજામાં ફેરફાર કરવાનો
વિચાર પણ લશ્કરીઓમાં જન્મ્યો હતો.
જી. પી. યુ. ને નાબૂદ કરવા લલચાવે
એવાં ખીણ પણ કેટલાંક કારણો હતાં.

આથિ'ક પરિસ્થિતિમાં થએલા સુધારાએ રાજકીય વિરોધને દાબી દીધો હતો. યુદ્ધનો ભય નાશ પામ્યો હતો અને ખીન વફાદાર ઇંગ્લેન્ડની ભાંગફોડની પ્રવૃત્તિઓ પણ એકદમ શમી ગઈ હતી. આ પ્રવૃત્તિઓના સંબંધમાં કામ લેવામાં છ. પી. યુ.એ અનેક ભૂલો કરી હતી. એમ છતાં છ. પી. યુ. એની સર્વવ્યાપકતાને લીધે અને વિશાળ નિબંધ ક્ષેત્રને લીધે સોવિ એટ યુનીયનમાં એક બળવાન સત્તા હતી. આ પરિસ્થિતિ વધારે વાર સડી જાય એવી નહોતી. વળી સુધરેલી રાજકીય પરિસ્થિતિએ ન્યાય વહીવટની એવી પ્રથાની માગણીને જન્મ આપ્યો કે જે થોડાં વરસો પહેલાં પશ્ચિમની પ્રથા ગણાત પણ જેનો હવે પશ્ચિમના ધણા દેશોએ ત્યાગ કર્યો છે. છ. પી. યુ. ની નાબૂદીની પણ જે કે કોઈ અગત્યના કારણસર જાણાતી જાય છે પણ જ્યારે એ નાબૂદ જ થશે. ચારે જાહેર કારોની વધારે સત્તા અપાશે અને એમાં વધારે કેમો ચાલશે. એવીએટ યુનીયનનો એટની જનરલ આકુલોવ આ ફેરફારને માટે છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી આગ્રહ કરતો આવ્યો છે અને સ્ટેલીનનો તેને ટેકો છે. થોડા દિવસ પર સરકારી વક્તવ્યો અને અમલદારોની એક પરિષદ ભરાઈ હતી એમાં આકુલોવે જાહેર કયું હતું “એવી-એટ ન્યાય” એકથું વગેરેનું વિરોધને દાબી દેવાનું અને નાશ કરવાનું કામ જ ન કરવું જોઈએ.” છ. પી. યુ. ના કાયની આજ હાલ છે.

આત્મભાન

રૂશીઆની આંતરિક અને પરદેશ પરિસ્થિતિમાં દેખીતો ફેરફાર થયો હોત તો છ. પી. યુ. ની સત્તા ઘટાડવાનો કોઈને વિચાર સરખાય ન આવ્યો હોત. આથિ'ક અને વૈજ્ઞાનિક પ્રવૃત્તિઓ માટે દેશમાં પૂરતું બળ અને ગભિર શક્યતા છે એવું આત્મભાન સોવીએટ શહેરીઓને થયું છે. અનેક વરસોને ઔદ્યોગિક વિજય જે કામ ન કરી શકે એ-સમસ્ત પ્રગતે જાપ્રત કરી દેવાનું કામ—આક'ટીકના બરફન થરોમાંથી એલ્યુમિનિયમ ઉતારીને દરાવતા સાહસિક બચાવે કયું છે રૂશીઆન વિમાની આવી બહાદુરી બતાવી શકશે એ વિચારે જ લાખો લોકોમાં સનસનાટી ફેલાવી દીધી. જે રૂશીઆન સ્ટ્રોસરશીઅર બહુનોએ સ્થાપેલો રેકડ' એ રૂશીઆન વિજ્ઞાનની છત અને સોવી-એટ સાધનોની ઉત્તમતા લેખાઈ. એને નવા ઘડાતા રૂશીઆન માનવના પ્રકારનું રૂપ અપાયું. બોલ્શેવીકોને તો ખાતરી જ છે કે તેમની પ્રણાલી પ્રગતે સંસ્કૃતિના, યંત્રશાસ્ત્રના અને આધિભૌતિક લાભના એટલા ઉંચા શિખરે લઈ જશે કે બીજી પશ્ચિમની પ્રગતે સ્વપ્નેય એનો ખ્યાલ નહીં હોય. કોઈ આને ક્ષમ કહેશે. કોઈ અતિશયોક્તિ કહેશે પણ કોમ્યુની-સ્ટોને તે તેમના કાય'માં પૂર્ણ શક્તિ છે. ગમે તેમ હોય “એવા કોઈ કીલ્લાઓ નથી જે બોલ્શેવીકો ન લઈ શકે” એવી સ્ટેલીનની ઉક્તિ એક અગત્યનું રાજકીય સત્ય છે.

: પ્રસિદ્ધ થયાં છે :

દોહરોય ગ્રન્થાવલિમાં

નવો અવતાર ભા. ૩ ને ૧-૦-૦

દષ્ટિ પરિવર્તન ૧-૪-૦

બૃહદ ગ્રન્થાવલિમાં

ગાતા આરોપાલવ ૧-૮-૦

(વાર્તાસંગ્રહ)

*

: છપાય છે :

દ્વિરેશની વાતો ભા. ૨

દિનચર્યા

ગીતામન્થન (મશરૂવાળા)

સંજયની વાતો

: તૈયાર થાય છે :

મૅકિસમ ગોડી કૃત

‘મધર’ નો અનુવાદ

*

પ્રિન્સ કૅપોટકિન કૃત

‘કૅન્કવેસ્ટ ઑફ પ્રેટ’ નો

અનુવાદ

* * *

સરસ્વતી ગ્રન્થમાળાનું

નવું પુસ્તક

ચીન-જાપાનના પત્રો

છપાય છે.

સરસ્વતી ગ્રન્થમાળાનાં

પાંચમા વર્ષનાં

પુસ્તકો

૧-૨ તુટેલા તાર : (સ્નેહરશ્મિ)

આ પુસ્તકમાં ત્રણ સુંદર

સામાજિક વાર્તાઓ આપ-

વામાં આવી છે.

૩ તારણમાં પ્રવેશતી

કન્યાને પત્રો

એક આશ્રમવાસી પિતાએ પોતાની
કન્યાને લખેલાં પત્રો. દરેક કન્યાએ
આ પુસ્તક વાંચવું જ મેળશે.

(૧. સંખ્યા ૮૮ કિં. ૦-૩-૦)

૪-૫ નુતન રશિયામાં ડોકિયું

ક્રાંતિ પછી રશિયાની શી સ્થિતિ
થઈ હતી તે બાંધવા માટે આ
પુસ્તક ખૂબ જ ઉપયોગી અને માહિ
તીપૂર્ણ છે મોરિસ હિન્ડસના એક
પુસ્તક ઉપરથી એ તૈયાર કરવામાં
આવ્યું છે.

૬-૭ જીવનચર્યા

ઠાકા કલેલકર, આચાર્ય કૃપાલાની
દૃષ્ટિપ્રસાદ ભટ્ટ, કિશોરલાલ મશ-
રૂવાલા, રામનારાયણ પાઠક, વિનોબા
જેવા વિચારકોએ જીવનના જુદાં
જુદાં પ્રશ્નો ઉપર કરેલી ચર્ચા રજૂ
કરેલું પુસ્તક.

આજેજ ર. ૨ લરી આહક થઈ જાયો

પ્રસ્થાન કાર્યાલય : પારસી અગિયારી સામે : અમદાવાદ.

મુબાઇના એજન્ટ : સી. જમનાદાસની કુંઠ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ.

મુંઝવતા

સવાલો

સરળ

ઉકેલ

સો વિએટ રશીઆ વિષે માણુગોની જાણસાવૃત્તિ પુણ્ય સતેજ બનેલી છે એટલે નીચેના બધાએ પ્રશ્નો એ દેશનાં જીવન સખંધીજ પુછાયા છે. એકજ વિષયને લગતા બધાએ પ્રશ્નો છે એટલે તેની વગંણી કરી નથી.

સવાલ:-રશીઆમાં તૃત્યગ્રહો સામે પ્રતિબંધ છે?

જવાબ:-મોસ્કોમાં ડાહ્યાબંધ તૃત્યગ્રહો છે, તેમાં ભોજન લઈ શકાય છે, તૃત્ય કરી શકાય છે અને છાપ્રીઓ સાથે મું-વાળો સહેઆર પણ સાધી શકાય છે. એ બધાં તૃત્યગ્રહો કાય-દેસર છે અને તેમાં જીવંત સંગીત પણ વગાડાય છે.

સવાલ:-રશીઆમાં ખાનગી વેપાર ચલાવવા દેવામાં આવે છે?

જવાબ:-રશીઆમાં જો હવે ખાનગી વેપાર રહ્યો હોય તો તે અત્યંત નજીવો. રેલ્વેને જાહેરાત કરી છે કે દેશના દરેક દેશો ઉદ્યોગો અને ૮૪.૫ ટકા ખેતી રાજ્યના હાથમાં છે.

સવાલ:-રશીઆતો ભૂમિવિસ્તાર કેટલો છે?

જવાબ:-એ પ્રદેશ ૫૦૦૦ માઇલ પહોળો અને ૩૦૦૦ માઇલ લાંબો છે. એ રીતે દુનીઆનો એ મોટામાં મોટો દેશ છે. પૃથ્વીના એક પાંચાંશ જેટલી જગ્યા એ રોકે છે.

સવાલ:-માર્કસવાદી વૈજ્ઞાનિક સમા-જવાદીઓ કહે છે કે મૂડીવાદનાં અવસાનમાંથી સમાજવાદનાં આગ-મન અનિવાર્ય છે અને છતાં, પોતાના અતુલા-યીઓને વધારે પ્રવૃત્તિશીલ અને ઉદામ બનવાની ભલામણ કર્યા કરે છે. આમાં કંઈ જાતની મુસ-શતતા છે?

જવાબ:-મારી સ મતજુ પ્રમાણે તમારો મુદ્દો એ જણાય છે

કે જો સમાજવાદ અનિવાર્ય જ હોય તો તેને આણુવા મોટે પ્રયત્નો કરવાની રીજાસર; એ તો આપ મેંજે આવ-વાનો જ. એ મુદ્દોનો જવાબ બહુ સાદો છે: માની લઈએ કે મૂડીવાદ તો નિષ્ફળ જવાનો જ છે, તો પણ તેના પરથી એ તો સિદ્ધ નથી જ થવું કે લોકોને શિક્ષણ આપ્યા વિના, તેમને વ્યવસ્થિત બનાવ્યા વિના, વિરોધી બળો સાથે અયગમજોમાં ઉતર્યા વિના અને

સોવિએટ રશીઆ

વિષ

વૈવિધ્યપૂર્ણ માહિતી

જરૂરી ભોગો આપ્યા વિના અમુક વખતે સમાજવાદ આપણા હાથમાં આવી પડશે. આદ્યમાં તેજના, અક્ષરે એવું કાંઈ લખાઈ નથી. ગયું કે ને અને જ્યારે મૂડીવાદ પડી લાંગરે ત્યારે સમાજવાદ વરસાદની માફક આદ્યથી બહીસ રૂપે ઉતરી આવશે. સમાજવાદીઓએ ઘટનાઓના પ્રવાહને એકસ દિશામાં વાળવાને પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જેમ ચતુ' હોય તેમ થવા દઈએ તો તો દરાકાઓ તો શું પણ કદાચ સૈકાઓ સુધી પણ દુનીઆ પોતાની આર્થિક કે સામાજિક સમસ્યાઓની ગુંચ ઉકેલવા વિના જ ઢસરડા કર્યા કરે. અત્યારેની આપણી સમસ્યાઓના ઉકેલથી સારી રીતે માહિતગાર હોય એવા અનુવાધીઓ-સૈનિકાતુ-મોટું દળ જોઈએ અને તેમના પર શુદ્ધિશાળી અને ક્યારેક શાળ નાયકો જોઈએ. મૂડીવાદનો માથડો જમીન-દોસ્ત થાય ત્યારે તેનો લાલ લેતા માટે સાવચેત અને વૈજ્ઞાનિક શુદ્ધિથી પ્રેરાયેલી નેતાગીરીનો અભાવ હોય તો સમાજ-જીવન આગળ વધવાને બદલે પછાત પડે એ સહજ છે.

સવાલ:-જીનીવાના પ્રજાસંઘ તરફ રશીઆની વલણ કેવી છે ?

જવાબ:-સોવિએટ સરકારના પરદેશ મંત્રી મેક્સીમ લીટવીનોફ પ્રથમ એવી વલણ ધારણ કરેલી કે પ્રજાસંઘના બે વર્ગદાર સભ્યો જર્મની અને જાપાન રશીઆ તરફ વૈમનસ્ય ધરાવે છે, એટલે તે પ્રજાસંઘમાં જોડાય તેનો કંઈ અર્થ નથી. પરંતુ એ બે દેશો હવે પ્રજાસંઘમાંથી નિકળી ગયા છે એટલે સંઘ તરફની રશીઆની વલણમાં ફેર પડ્યો છે. લીટવીનોફ હવે એમ માને છે કે આંતરરાષ્ટ્રીય

સુલેહશાંતિ સ્થાપવા અને શત્રુનિવારણ માટે પ્રજાસંઘ ઉપયોગી થઈ પડે એવી સંસ્થા છે. રશીઆતું બળવાન રાજ્ય એક સાથે બે વીરોધી વસ્તુઓ હાથ ધરવાની શક્તિ ધરાવે છે. (૧) દુનીઆમાં સહુથી વધારે બળવાન લશ્કર તૈયાર કરવું અને (૨) દુનીઆની બધી પ્રજાઓને ખાત્રી કરાવી આપવી કે પ્રજાઓ પ્રજાઓ વચ્ચે શાંતિ અને સલામતિ જાળવવાના કાષ્ટપણ ઉપાયમાં સહકાર આપવાને તે તૈયાર છે અને જમીન પચાવી પાડવા કે કાષ્ટતું શોષણ કરવા માટે યુદ્ધમાં ઉતરવાની તેને જરાએ ઇચ્છા નથી. રશીઆ આખી દુનીઆ સાથે મૈત્રીલયી સંબંધ જાળવી રાખવા ઇચ્છે છે અને ખરેખર શત્રુસન્ધાસ કરી એ ઇચ્છાને વ્યવહાર બનાવવા તૈયાર છે.

સવાલ:-સોવિએટ સરકાર સામ્રાજીયી-આમાં એટલા બધાં કારખાનાઓ શા માટે સ્થાપે છે ?

જવાબ:-ત્યાં જે મોટાં ઔદ્યોગિક અને રસાયણિક કારખાનાંઓ ઉભાં કરવામાં આવે છે તે લશ્કરી આક્રમણ સામે બચાવના હેતુથી. જે યુદ્ધ થાય તો એ કારખાનાંઓ વિમાની હુમલાના લયમાંથી બચી જાય જે રશીઆ સામે યુદ્ધ આરંભાય તો યુરોપમાંથી કે જાપાનમાંથી જે વિમાની હુમલો આવે તેના મારમાંથી એ કારખાનાંઓ બચી જાય તેમ છે.

સવાલ:-રશીઆમાં સહુથી વધારેમાં વધારે વસ્તીવાળું કયું શહેર છે ?

જવાબ:-મોસ્કો, તેની વસ્તી આજે ૩,૫૦૦,૦૦૦ ની છે. ૨૦ વર્ષ પહેલાં એ ૧,૬૦૦,૦૦૦ જેટલી જ હતી.

સવાલ:-૧૯૧૭ ની ક્રાંતિ પછી રશી-
આમાં વત'માનપત્રોનું પ્રકાશન
ખીટું છે કે જોરવાહ ગયું છે ?

જવાબ:-ક્રાંતિ પહેલાં રશીઆમાં ૮૫૯
વત'માનપત્રો હતાં; અને તેમનો કુલ
ફેલાવો ૨,૭૦૦,૦૦૦ નકલોનો હતો. ૧૯૩૪
માં ૫૪૦૦ છાપાંઓ છે. અને તેમનો
કુલ ફેલાવો ૩૮,૦૦૦,૦૦૦ નકલોનો છે.
આ ત્યાંના સરકારી અકિડા છે. પરંતુ
રશીઆનાં એ ૫૪૦૦ છાપાંઓમાંનાં
બધાંએ મોસ્કો કે લેતીનગ્રોડ જેવાં મધ-
કાએથી પ્રગટ થતાં વગર છાપાંઓની
કક્ષાનાં નથી હોતાં. આપણે ત્યાંથી નાનાં
મામોમાંથી આઠ આઠ પાનાનાં કેટલાંક
સાપ્તાહિકો નીકળે છે તેનાં જેવાં એ પણ
હોય છે. પરંતુ આ વાતની તો કોઈથી
ના ખાદી ચકાચ તેમ નથી જ કે ક્રાંતિ
પછી રશીઆનું પત્રકારિય ચીલકડયે
આગળ વધ્યું છે.

સવાલ:-રશીઆનાં વત'માનપત્રો ખીજ
મુડીવાદી દેશોનાં પત્રો જેવાં જ
હોય છે ?

જવાબ:-રશીઆનું પત્રકારિય અચે-
રીકા-કે ખીજ કોઈ મુડીવાદી દેશનાં પત્ર-
કારિય કરતાં તફન નિરાળું છે. એ ખેતી
વચ્ચે પહેલાં ધ્યાન ખેંચનારો તફાવત
તો એ છે કે રશીઅન છાપાંઓનું કદ
નાનું હોય છે. એ દેશનું મોટામાં મોટું
સરકારી પત્ર 'ઇઝવેસ્ટીઆ' છે; અને
ખીલું અગત્યનું પત્ર 'પ્રવડા' સામ્યવાદી
પક્ષનું મુખપત્ર છે. એ બન્નેનાં માત્ર
ચાર ચાર પાનાંઓ જ હોય છે. આમ
હોવાનાં બે કારણો છે: (૧) રશીઆમાં
પુરતાં પ્રમાણમાં કાગળો મળતા નથી:

(૨) મુડીવાદી દેશનાં વત'માનપત્રોમાં વેપા-
રીઓની જે જાહેરાતો આવે છે તેનો ત્યાં
અભાવ હોય છે. રશીઅન વત'માનપત્રોમાં
જે જાહેર ખર્ચો છપાય છે તે આપણે ત્યાં
બનાવોની જે જાહેરાતો આવે છે તે જતની.
ઝેટલે કે લાપલો, નાટકો, સીનેમાઓ,
રેડીઓના કાચકંમ, નવાં પ્રગટ થએલાં
પુસ્તકો, સરકારી રોશમાં આવેલા મોલ
વગેરેને લગતી હોય છે-પણ એ જાહેરા-
તોમાં મુડીવાદી દેશોમાં આક્રમક લલચા-
વવા માટે મોલ અથવા નાટકો કે
સીનેમા-ચિત્રોની જે સાચી ખોટી લાટાઈ
કરવામાં આવે છે તેવું કશું હોતું નથી.
અથવા તો મુડીવાદી દેશોમાં લોકોની
હલકી જીજ્ઞાસાશ્ચિત્તને સંતોષી છાપાંઓની
ખપત વધારવા માટે ચોરી, લપાડી,
કોઈની અંગત બાબતો, રાજ્યો કે માર્ગ
માણસોનાં ખાનગી જીવનની સાચીખોટી
હકીકતો, વગેરે આવે છે તેવું પણ રશી-
અન છાપાંઓમાં કશું જ નથી હોતું.
મોવિએટ વત'માનપત્રોમાં તો દરેકજાનાં
ઐઘોગિક, સરકારી કે સંસ્કાર જીવનને
લગતા પ્રશ્નોની જ છણાવટ થાય છે. જે
પ્રશ્નની સામાજિક ઉપયોગિતા વધારે હોય
તેને જ મહત્વ આપાય છે. મળેલી ખબર
સાચે ચોક્કસ કરવા અથવા તેમને અવળી-
સવળી રીતે રજૂ કરવાની પ્રમા પર રશી-
આમાં જખરો તિરસ્કાર છે. ઉદાહરણો
ખીલવણીમાં કોઈ અગત્યનું પગલું ભરણું
હોય કે આરોપાયું હોય, મોઢ નહું કાર-
ખાનું બંધાયું હોય, સોનું ઉત્પન્ન કરવા
માટે કોઈ નવી ખાણ કે નવી તકનીક
જાણાય હોય, ઘઉં કે કાંઈ ખીજને પાક
વધારે પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન પાશે હોય, આ
બધી બાબતો રશીઆમાં પ્રથમ પાના પર
અમકાવવામાં આવે છે.

સવાલ:-રશીઆ સખ'ધી કંઈ પણ
 લખાણ વાંચતાં તેમાં 'કુલાક' શબ્દ
 ધણી વખત આવે છે. એ શું છે ?
 જવાબ:-'કુલાક' એટલે જમીન પર
 માલિકા ધરાવતો. રશીઆનો ખેડુત. ધણું
 ખરું તે પોતાની જમીન પોતાને જ હાથે
 ખેડે છે અને કાંઈ કાંઈ વખત ખૂલીઓ
 રાખીને પણ કામ લે છે. રશીઆમાં જીવ-
 નતું જે ધોરણ છે તેની દ્રષ્ટિએ તે સુખી
 લેખાતાં. આ સારી રિયતિના ખેડુતોએ
 રશીઆનું સરકારની સામુગ્રિક-સહકારી
 ખેતીની યોજનાનો સખત વિરોધ કર્યો
 અને પરિણામે તેમને નિમૂળ કરવાને માટે
 પ્રયત્ન કરવામાં લેવાતું શરૂ થયું. રશી-
 આમાં હજીએ જેને પોતાની વ્યક્તિજન
 રીતે ખેતી કરવી હોય તેને છુટ આપવામાં
 આવે છે પરંતુ માલેતુજર અનેલા જમી-
 નદારો તો અદસ્ય થઈ જાય છે. એવા
 જમીનદારોમાંના લાખેને ફરજિયાત મજુરી
 કરવા માટે સાધખીરીઆમાં મોકલી દેવામાં
 આવ્યા હતા. સોવિએટ સત્તાધીશો, આને
 મોડે મોડે, કસુલ કરે છે કે એ જમીન-
 દારોને નાબૂદ કરવામાં જ ઉપાયોનો
 આશ્રય લેવામાં આવ્યો હતો તે જરૂરી-
 આતના કરતાં ઘણા વધારે આકરા હતા.

સવાલ:-રશીઆની પરદેશનીતિ
 માકસવાદ પર રચાયેલી છે ?
 જવાબ:-રશીઆના પરદેશજાતાનું
 કોમીઝાર મેક્સીમ લીટવીનોફને માકસ-
 વાદનાં તત્વજ્ઞાનનો આશ્રય લેવાતું જરૂર
 નહિ, કેમકે મૂડીવાદી જગતમાં સમાજ-
 વાદી રાજ્યની પરદેશનીતિ કંઈ જાતની
 હોવી જોઈએ એ વાતનો વિચાર કાલે
 માકસે કર્યો નહોતો. એટલે સોવિ-
 એટની પરદેશનીતિ સંયોગો અનુસાર
 ઘડી નાખવામાં આવે છે.

સવાલ:-રશીઆ સખ'ધી કંઈ સાહિ-
 ત્ય વાંચતાં તેમાં "કોમીન્ટન" અને
 "પ્રોશીન્ટન" શબ્દો ધણી વખત
 આવે છે. એ શબ્દોનો અર્થ શો છે ?
 જવાબ:-સામ્યવાદીઓના રાજકીય
 પક્ષોની ત્રીજી આંતરરાષ્ટ્રીય પરિષદને
 ઓળખાવવા માટે "કોમીન્ટન" શબ્દ
 વપરાય છે. "પ્રોશીન્ટન" શબ્દ મજૂર
 સંઘોની લાલ આંતરરાષ્ટ્રીય પરિષદને
 માટે વપરાય છે. જગતના સાહિવાદ-
 મૂડીવાદ સામે વિશ્વવિપ્લવ જમાવવાના
 ઉદ્દેશથી રશીઆના સામ્યવાદી પક્ષે આ
 બે સંસ્થાઓ સ્થાપી હતી. ૧૯૧૭ માં
 જ્યારે રશીઆન ક્રાંતિ થઈ ત્યારે માકસ-
 વાદીઓનો એવો સામાન્ય અભિપ્રાય હતો
 કે એ ક્રાંતિ આખા જગતની ક્રાંતિની
 માત્ર શરૂઆત જ હતી. કેમકે માકસ
 પોતે એમ માનતો કે જગતમાં સમાજ-
 વાદ સ્થાપવા માટે એ ક્રાંતિની ખાસ
 જરૂર છે. અમુક વખત માટે બધાને
 એમ લાગતું હતું કે જગતની
 વસ્તુસ્થિતિનું આ પ્રયત્નરણ દોષરહિત
 છે કેમકે મધ્ય યુરોપના દેશોમાં ક્રાંતિ-
 વાદી સંઆમસજનોના પડઘા ગાંછ રહ્યા
 હતા. એ વખતે એમ મનાતું હતું કે
 ઉપશી બન્ને સંસ્થાઓ-કોમીન્ટન અને
 પ્રોશીન્ટન-એ વિશ્વક્રાંતિ જગવવામાં
 આગેવાની લેશે. પરંતુ હાલ થોડા વખતને
 માટે તો ઇતિહાસે કંઈક જુદો જ ચુકાદો
 આપ્યો છે; એટલે એ બે સંસ્થાઓ
 ઠરમાવા લાગી છે. અત્યારે આખા જગ-
 તમાં અમુકવિઓના બળવા ઉદ્ભવવાને
 બદલે રશીઆને સંધર ખનાવવા પર જ
 સંધળું લક્ષ્ય કેન્દ્રિત કરવાની નીતિ રશી-
 આએ અખતવાર કરી છે. આ મુદ્દ ઉપર જ
 ડોન્ટ્રકોને રશીઆમાંથી હાંકી કાઢવામાં
 આવ્યો અને રેલીનવાદનો વિકાસ થયો.

સવાલ:-સોવિએટ યુનીયનમાં વપ્રોલો
વપ્રોલોતનો ધંધો કરે છે કે કેમ?

જવાબ:-મુઝીવાદી દેશોમાં જે જાતના
વપ્રોલો હોય છે તેવા વપ્રોલો રશીઆમાં
હરતી ધરાવતા નથી. જ્યારે કોઈ માણસ
કોઈ ગુનાસર ગીરફતાર થાય ત્યારે તેને
જ્યાવ કરનાર વપ્રોલને તેના કુલ તરફથી
પૈસા નથી મળતા, તે સરકારનો જ પગાર-
દાર માણસ હોય છે. રશીઆની કાયદાની
અદલતોમાં કાયદાઓની આડીધુંટી જેવું
કંઈ હોતું નથી. કાયદાતું ખાસ જ્ઞાન
ધરાવનાર ન્યાયાધીશોની સાથે સામાન્ય
માણસો પણ ન્યાયાસન પર ખીરાજતાં
હોય છે. એ સામાન્ય માણસો કોઈ મહે-
નત મજૂરી કરીને પોતાની આજીવિકા
મેળવતાં હોય છે. આરોપીના જ્યાવમાં
ઉપયોગી થાય તેની દરેક હકીકત અદલત
સમક્ષ રજૂ કરવા એ સરકારી વપ્રોલ
જવાબદાર હોય છે પણ કાયદાનાં છળની
કે નકામી મુદતો ખાડે જવાની કે લાંબા
લાંબા જુના સુકાદાઓ ટાંકીને જવાની કે
એની કોઈ ગંદી બાજીના આશય લેવાની
તેને સખ્ત મના હોય છે. રશીઆનો
ન્યાય તદ્દન સાફો, સીધો અને વકીલોની
પદ્ધતિથી તદ્દન ભુદીજ જાતનો છે. લાગ-
ણીના આવેગો કે ઝંતુન ઉમ્ફકારવાથી
થતા મારામારી કે ખુનામરકીના કેસો
કે જેમાં રાજ્યની વિરુદ્ધ-ક્રાંતિ
વિરોધી-પ્રવૃત્તિ જેવું કંઈ હોતું
નથી તેમાં સજા ધણી હળવી હોય છે.
ખૂન જેવા ગંભીર ગણાતા ગુન્હામાં પણ
વધારેમાં વધારે સજા દસ વર્ષની હોય
અને તે પણ સડેલાં કેદખાનાંઓમાં નહિ
પણ આરિત્રમુદારણાતી સંસ્થાઓમાં.
રશીઆમાં ગુન્હાતું પ્રમાણ ધણું ઓછું
છે. રશીઆમાં જે કોઈ આરોપી ગુન્હગાર

છે એમ માણુમ પડે તો તેને ચોક્કસપણે
અને તાત્કાલિક રીતે સજા થાય છે પણ
તે સજા કદિયે અતિ આકરી નથી હોતી.
આપણે મુઝીવાદી દેશોમાં માનીએ છીએ
તેમ સજાની સખ્તાઈ ભાવિ ગુન્હાઓને
અટકાવવાનો એક માર્ગ છે એમ રશી-
આનો માનતા નથી. તેઓ એમ માને છે
કે ગુનાઓને અટકાવવાનો ઉપાય સખ્તાઈ
નાંહિ પણ ન્યાયની વ્યવસ્થા છે.

સવાલ:-રશીઆમાં, 'જી. પી. યુ.'
અથવા 'ઝાગપુ'ને નામે ઓળખાતી
સંસ્થા શી છે ?

જવાબ:-રશીઆ લોકો એને ગે-પે-
ઉ કહે છે. અને જ્યારે માણસ એ શબ્દ
ઉચ્ચારે છે ત્યારે તેના મનમાં એક
મદારની ધાક બેસી જાય છે કેમકે સોવિ-
એટ રશીઆતું એ રાજકીય જનસૂત્રી
પોલીસ ખાતું છે. આ ખડક શક્તિમાન
ખાતાંને ધણી ફરજો જાળવવાની હોય છે
પરંતુ એ ફરજોમાની યુખ્ય અને સહુથી
અગત્યની ફરજ ક્રાંતિ વિરોધક પ્રવૃત્તિ-
ઓને પકડી પાડવાતું અને લાંબી રેવાતું
છે. જી. પી. યુ. દેશમાં અને પરદેશોમાં
જનસૂત્રી કામ કરે છે. ખડકથી આવતા
અથવા દેશમાંથી ખડક જતા માણસોની
તપાસ રાખે છે અને પોતાતું ખાનગી
લસ્કર રાખે છે. જુનીઆના ઇતિહાસમાં
કદાચ સહુથી વધારે શિસ્તખાલક
લસ્કરી સંસ્થા એ છે. જુનીઆના લોક-
શાસ્ત્રવાળા દેશો કે જ્યાં શહેરી જીવનના
હકકો અને તેનાં પાલનથી લોકો
પરિચિત છે ત્યાં આગળ જી. પી. યુ. ની
કાર્યપદ્ધતિ લોકોને અત્યંત ખેદ
ઉપજાવનારી માણુમ પડે તેવી છે.
કેમકે જી. પી. યુ. ને વગર વારંદ

ગમે તે માણસને પકડવાની અને તેના પર પોતાની જે મેળે ખાનગી કે ખુલ્લી રીતે કેસ ચલાવવાની સત્તા છે. અને પોતાનાં ચુકાદાઓ એ પોતેજ અમલમાં મૂકે છે. તેનાં ચુકાદાઓ ઉપર અપીલ થઈ શકતી નથી. ગુન્હાનાં પ્રમાણમાં તાર્કિક રીતે ગોળાએ દેવાની, દેશનિકાલ કરવાની, કેદમાં નાખવાની, ફરજિયાત મજુરી કરાવવાની, અથવા હળવા કેસોમાં, અમુક શહેરની બહાર ન નીકળવાની સજા ફરમાવવાનો તેને અધિકાર હોય છે. રશીઆએ સાધેલી ક્રાંતિને પ્રતિકાનવાદીઓના હુમલા કે કાવત્રામાંથી ઉગારી લેવા માટે તે દળની ચોળના કરવામાં આવી હતી. પરંતુ જી. પી. યુ. ને કોઈ પણ સંચોગો નીચે સામાન્ય ગુનાઓની બાબતમાં હાથ નાખવાની સત્તા નથી. જી. પી. યુ. ના હાથમાં પડ્યા માટે માણસના ગુન્હામાં પ્રતિક્રાંતિકારીપણાનું કંઈક તત્વ હોવું જોઈએ. પણ એક વખત તેના હાથમાં પડ્યા પછી ગુન્હાગારને ખુદા બચાવે, કેમકે જી. પી. યુ. નો હિસાબ રોકડો હોય છે. રશીઅન સરકારે ઔદ્યોગિક ખીલવણીની જે ચોળના હાથ ધરી છે તેમાં જંગાણ કે ખલેલ પાડવાની પ્રતિતિ ત્યાં અગળ ક્રાંતિ-વિરોધી ગુન્હો ગણાય છે. આ કારણથી ઔદ્યોગિક કારખાનાંઓ અને રેલ્વેઓ ઉપર જી. પી. યુ. ખાસ ચોકા રાખે છે. સોવિએટ સરકારને પોતાનો બચાવ કરવાનો પુરતો હક્ક છે એ વાતની ના કોઈ નજા પાડી શકે; પણ જી. પી. યુ. મારફત ખાનગી વાસવાદની જે પદ્ધતિ તેણે હાથ ધરી છે તે સામે ખુલ્લો ન્યાય,

સ્વતંત્રતા અને શહેરી જીવનનાં હક્કો માટે લાગણી ધરાવનાર કોઈપણ માણસને ગુસ્સો આવ્યા વિના રહે તેમ નથી.

સવાલ:-રશીઆમાં આજે સામ્યવાદી

પક્ષના સંખ્યોની સંખ્યા કેટલી છે ? જવાબ:-જે છેલ્લા સત્તાવાર આંકડાઓ બહાર પડ્યા છે તે અનુસાર તેના ખરેખરા સંખ્યોની સંખ્યા ૧૮,૭૨,૪૮૮ છે; અરજદારસંખ્યા એટલે કે સામ્યવાદી પક્ષમાં દાખલ થવાની લાયકાત મેળવવા માટે પક્ષમાં ઉમેદવાર તરીકે રહેલા સંખ્યોની સંખ્યા ૬,૩૫,૨૬૮ છે. આબધાપે સંખ્યો માથે પક્ષની શિસ્ત બરાબર જળવવાની પુરતી જવાબદારી હોય છે. અને રશીઆમાં ખીન્ને કોઈ પક્ષ તો સ્થાપવા દેવામાં આવતો જ નથી એટલે આ પક્ષ જ આખા રશીઆ પર સંપૂર્ણ કાબુ ધરાવે છે રીતસરના સામ્યવાદી પક્ષ ઉપરાંત, જીવાન સામ્યવાદીઓનો એક ખીન્ને પક્ષ છે. તેમાં જીવાન છોકરા છોકરીઓ સંખ્ય તરીકે જોડાઈ શકે છે. તેમની સંખ્યા ૪૫,૦૦,૦૦૦. સોળ વર્ષની તીએનાં છોકરાંઓ યંગ પાયોનીઅસ-આલ નાયકો તરીકે ઓળખાય છે. તેમની સંખ્યા ૬,૦૦,૦૦૦. રશીઆના સામ્યવાદી પક્ષ માટે એ સામાન્ય કહેવતરૂપ બની ગયું છે કે તેમાં દાખલ થવું બરાબર મુશ્કેલ છે પણ તેમાંથી નીકળી જવાનું ધણું સહેલું છે. સામ્યવાદી પક્ષમાં દાખલ થવા માટેની લાયકાતનું ધોરણ ધણું ઉંચું અને સખ્ત છે. અને પક્ષમાંથી હાંકી કઢાડવા માટેનાં બહાનાં અનેક છે.

અનિવાર્ય !

સુંવાળી અને મનોહર ચામડી

કુદરતી ખનાવટના તેલોમાંથી
તૃપ્ત્યાર થતા આ ખુશખોદાર ટોઇ-
લેટ સાબુથી તેને જાળવી રાખો.

ખુશમુરત ચામડી સીવાય બીજું એક
વધારે જે આજીવનથી અને દરેક
નીપજાત જાણે છે તેમ મનોહર કાંતી માટે
ઉપરની નહીં પરંતુ ચામડીના રૂબરૂની
પણુ સ્વચ્છતાની અગત્યતા છે એકબાં
વનસ્પતીના તેલોની ખનાવટ "પ૦૧"
ટોઇલેટ સાબુ વાપરવાથી આની તમેને
ને ખાતરી થશે. તેના ઉચ્ચ
અને લીસા શીલુથી ચામડીના
દરેક મોઢો ધીમે ધીમે પણ
ચોક્કસાઈથી દુર કરી, જે
સમાધાનની સરસ મુગ્ધ
પ્રસંગવી સુંવાળી ખનાવે છે.

ચોખ્ખો તેમજ કઠીન
ફેમીલિયસથી નીરાળો હોઇ
"પ૦૧" ટોઇલેટ સાબુની આ
ઉત્તમ જાત માટે ધણીજ
ઓછી કોમત છે.

જનાવરની ચરબીથી
ખીલકૂલ નીરાળો છે.

ટોમકોના ટોઇલેટ સાબુમાં-

નીચેનો સમાવેશ થાય છે-પ૦૧ જેરમાઇન,
મોગરો, ચંપો, લવેન્ડર, હીના, ખસખસ,
મોતી, ઇયુરીફાલન જીંદ વગેરે.

ટોમકો સેલ્સડીપાર્ટમેન્ટ,
૧૧. બોક્સ પરટ, મુંબઈ

ધી તાતા ઓઇલ મીલ્સ લિ., લીમીટેડ, તાતાપુરમ

તમારી લાયબ્રેરીને શોભાવે એવાં સરસ પુસ્તકો

સૌ. વિમળા સેતલ- : આજેજ મંગાવો : કુ. વિનોદિની નીલ-

વાડ કૃત

કંઠ કૃત

બાલવિજ્ઞાન

એટલે

તમારાં બાળકોને ગમ્મત રહે જ્ઞાન આપે એવું બલેડ વીતાનવું પુસ્તક, સ્વચ્છ સુંદર છપાઇ, આકર્ષક રંગીન ચિત્રો એમાં ભરપૂર છે. કિંમત દોઢ રૂપીઆ.

આ પુસ્તકો વિષે

પત્રોમાં મળેલા

ઉત્તમ અભિપ્રાયો

અહીં ઉતારતા

નથી.

રસદ્વાર

એટલે

ગુજરાતી સાહિત્યમાં નવી જ લાત પાડતા નાના અને મોટા ૨૭ લેખોનો સંગ્રહ, અંદરનો દરેક લેખ તમને તમારી કંપનાની સૃષ્ટિમાં વીહર કરાવશે. કિંમત દસ આના.

ગુજરાતના જાણીતા લેખકોનાં

શ્રી. યશવંત પડયા

કૃત

મદન મંદિર

એટલે

કૃષ્ણ અને કુબ્જા, રાંકર અને મોહિની, વિષ્ણુ અને વૃંદા, ક્ષમા અને સરસ્વતી વચ્ચેનાં પૌરાણિક નાટકોનો સંગ્રહ. મુશોબીત છપામણી.

કિંમત દસ આના.

આવાં પુસ્તકો માટે

તમેજ તમારો

અભિપ્રાય બાધો

એ ઉત્તમ છે.

શ્રી. ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક

કૃત

કુમારનાં

સ્ત્રી રત્નો

એટલે

સ્ત્રીના જીવનની બીજા તોય રસિક ભાવનાનાં છ ચિત્રો. બહેનોના અભ્યાસમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે આ છે.

કિંમત: કાચું પુકું ૧-૦-૦

પાકું પુકું ૧-૪-૦

: મળવાનું ઠેકાણું :

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી 'મંડળ', રાવપુરા, વડોદરા.

સંયમ

નવું વિજ્ઞાનઃ અધ્યાત્મવાદી કે ભૌતિકવાદી ?

સર જેમ્સ છન્સનાં ભાષણ પરથી ઉપજતા વિચારો.

વૈજ્ઞાનિક-Scientist--ઘણું ખર્ચ
વ્યવહારથી પર-તટસ્થ-જગતના અ-
ખંધો તરફ ઉદ્દાસીન-હોય છે એમ
મનાય છે. વિશેષ કંઈ નહિ તો
તેના અભ્યાસના વિષય પુરતું તેને વિષે
એમ ધારવામાં આવે છે. આ માન્યતા
નેવું ટકા ગ્રાસી કે જોટલા માટેજ
તેનો દશ ટકા જોટલો અસત્ય ભાગ
વધારે ભયંકર બની જાય છે.
Science at the Gross Roads
“વિજ્ઞાન-પ્રગતિને તરભેટે” એ
નામનાં પુસ્તકમાં બુખારીને આ
વિષયની છણાવટ બહુ સારી કરી
છે. પરંતુ તે અહિં અપ્રસ્તુત હોવાથી
તેનો વિસ્તાર અહિં કરવો ઉચિત
ધર્યો નથી. આ લખાણમાં આગળ
ઉપર યોગ્યતા જણાશે તો તેનો
નિર્દેશ કરવામાં આવશે.

અહિં તો જોટલુંજ જણાવવું
જરૂરી છે કે આ વિચારો આ
લખનારના મગજમાં આવવાનું કારણ
એ છે કે પ્રખ્યાત ગણિતશાસ્ત્રી
અને ખગોળવેત્તા સર જેમ્સ છન્સનાં

જે ભાષણના ફકરાઓ નીચે આપ-
વામાં આવ્યા છે તે એ વિચારોને
જન્મ આપ્યા સિવાય રહેતા નથી.
આજે જગતમાં ધર્મ અને નાસ્તિક-
વાદ અથવા શાસ્ત્રીય ભાષામાં કહીએ
તો અધ્યાત્મવાદ વિરુદ્ધ ભૌતિકવાદની
જે છેડ્ડી ઘડત બમી રહી છે તેમાં
આજસુધી કેવળ ભૌતિકવાદીજ
ગણાતા વૈજ્ઞાનિકો અધ્યાત્મવાદ તરફ
કેમ દબ્યા છે અને તેમની એ
વલણનું સાચું કારણ શું છે તે
બતાવા માટે સર જેમ્સનાં અત્યંત
અધરાં ભાષણમાંથી અમુક ફકરાઓ
ટાંકવા પહેલાં વાંચકોને તેના તરફની
અમારી વલણથી સાવધ કરવા
આંટણુ શરૂઆતમાં કહી લેવાની
જરૂર રહે છે.

સર જેમ્સ છન્સ જગતના અગ્રણી
ગણિતશાસ્ત્રીઓ અને ખગોળવેત્તા-
ઓમાં અગત્યનું સ્થાન ભોગવે છે.
અને તેમની વિશેષતા તો એ છે કે
વિજ્ઞાનનાં તેમનાં જ્ઞાનને તત્વજ્ઞાનમાં
ઘટાવવાને પણ તેઓ પ્રયત્ન કરે છે.

‘નવયુગ’ આજના યુગધર્મને ઓળખી સમાજવાદનું-લૌતિકવાદનું-તત્વજ્ઞાન શુભરાતના લોકોમાં વિસ્તારવાની તમન્ના સેવે છે, તેથી વિજ્ઞાનના વિકાસ માટેની બ્રીટીશ એસોસીએશને ‘આબડી’ ના ખાતે હમણાં જે પરિષદ ભરી હતી તેનાં પ્રમુખપદેથી પ્રજ્ઞેસે જે વિચારો વહેતા મૂક્યા છે તેની નોંધ લેવાની અમે ફરજ સમજીએ છીએ. સર જેમ્સ જીન્સનાં એ ભાષણમાં વિજ્ઞાને અત્યારસુધી માં સાધેલી પ્રગતિનો સરવાળો આપવાનો પ્રયાસ થયો છે. એટલે નવયુગના વાંચકો તેમાંથી ઘાકેફાર અને એ હેતુ પણ આ ફકરાઓ અહિં ઉતારવામાં રહેલો છે. અને વિજ્ઞાનના વિકાસના એ સરવાળા પરથી જે તત્વજ્ઞાન વિષયક અનુમાનો સર જેમ્સ દોરે છે તેનું ખંડન કરવાનો પણ ખીલો આશય છે. સર જેમ્સનું ભાષણ ઘણું અઘરું છે; તે શુભરાતીમાં ઉતારવાની આ લેખકની હિંમત નથી અને નો કદાચ ઉતારવામાં આવે તો તે વાંચી અને સમજવાની શક્તિ ‘નવયુગ’ના વાંચકોમાંથી ઘણાજ ઓછાની હશે એમ સમજવાથી તેના સરળ અને ઉપયોગી ફકરાઓ જ અહિં ઉતાર્યા છે.

નીચેના ફકરાઓ સમજવાનું સરળ અને એટલા માટે શરૂઆતમાં સર જેમ્સનાં આ ભાષણને લાંબાનું હું કે સારા આપી દઉંએ.

પોતાના ભાષણમાં, સર જેમ્સે એમ કહ્યું છે કે અત્યારનું લૌતિક વિજ્ઞાન

અધ્યાત્મવાદ તરફ ઢળતું. જય છે અત્યારસુધી વૈજ્ઞાનિકો સમય અને અવકાશને કુદરતનાં-બાહ્ય-જગતનાં-સચો તરીકે ઓળખાવતા હતા, પરંતુ આજનાં વિજ્ઞાને એમની એ માન્યતા ખોટી પાડી છે. એ જે વસ્તુઓ તો બાહ્ય જગતને સમજવા માટે માણસના મને ઉપભવી કાઢેલાં માપ-ખોખાં છે. આ કારણથી કારણ-cause-અને કાર્ય-effect નો જે સર્વવ્યાપક મનાતો નિયમ છે અને જેના ઉપર જ લૌતિકવાદનો એક માત્ર આધાર હતો-તે તુટી પડે છે-અથવા અધુરો માત્રમ પડે છે. ચોક્કસ માપવાળા સમય અને અવકાશનું સ્થાન અનંતતા-eternity અને અનંત આકાશની ગૂંદતા ઝડપી લે એવી શંક્યતા ઉભી થઇ છે. એટલે આપણે જ્ઞાનમાંથી ગહનતા તરફ ફરી પ્રયાણ કરીએ છીએ. સર જેમ્સનાં ભાષણનો એ સાર છે.

હવે થોડા ફકરાઓ:

“છેલ્લાં પચાસ વર્ષમાં વિજ્ઞાનના મહેલની મુરત તદ્દન બદલાઇ ગઇ છે. વિજ્ઞાનની અનેક શાખાઓ ફૂળે નવા નવા ઓરડાઓ અને અટારીઓ એ મકાનમાં ઉમેરાતાં રહ્યાં છે.....જુનાં વિજ્ઞાને આપણને જે વિશ્વરૂપી મકાને ‘અત્યંત’ હતું તે કેદખાનાં જેવું લાગતું હતું; નવું વિજ્ઞાન જે મકાન બતાવે છે તે વધારે વિશાળ અને મોટા બંગલા જેવું લાગે છે પરંતુ તેના અંદરના ભાગનાં, ગારણીઓ ખુલ્લાં હશે કે બંધ તે આપણે આજે કહી શકીએ તેમ નથી. પરંતુ તેનું જેટલા પુરતું દર્શન આપણે કયું છે તે એવી આશાને સ્થાન આપે છે કે તેમાં આપણને આપણે સદાએ વાંચી છે એવી સ્વતંત્રતા-માનવસુદ્ધિ કોઇ ખીજ સત્તા-લૌતિક કે પરમાત્મારૂપ-થી નિયમિત થયેલી નથી

પણ તદ્દન સ્વતંત્ર છે એવી માયતા—
(આમાં ફિસ્મતવાદ—fatalism અને
ભૌતિકવાદ બંનેનું ખંડન છે.)—આપણને
કદમ્ય મળશે. એ જગ્યા એવી લાગે છે
કે માત્ર કોઈ બાહ્યસત્તાને હાથે
હાલનાં ચાલતાં પુતળાં—કદીઓ—
પ્રાણીઓ—નેજ રહેવા લાયક નહિ પણ
સર્જન અને નિયમન કરનાર માણસને
રહેવા લાયક છે.”

આ લાંબી ઉપમાનો અર્થ એજ છે કે
કદમ્ય માનવસુદ્ધિ કોઈ બાહ્યસત્તાથી નિયમિત
નથી પણ પોતે સ્વતંત્ર જ એવું વિજ્ઞાન
આપણને લાવિમાં કદમ્ય બતાવશે એવી
આશા સર જેમ્સ જીન્સ અત્યારના વિજ્ઞાન
વિદ્યાસની વચણુ પરથી બાધે છે.

અમારી માન્યતા એવી છે કે સર
જેમ્સે રજુ કરેલી હકીકત પરથી જે
ઉપલું અનુમાન તારવ્યું છે તે ખોટું
છે. જેમ નવું વિજ્ઞાન ઉભું થયું છે તેમ
નવો ભૌતિકવાદ પણ ઉભો થયો છે.
જૂનો ભૌતિકવાદ યાત્રિક-ભૌતિકવાદ
એટલે કે Mechanistic Materialism
હતો; નવો ભૌતિકવાદ વિરોધજન્ય
ઉત્તન્તિઆત્મક ભૌતિકવાદ—Dialectical
Materialism—છે. અને આ નવો
ભૌતિકવાદ સર જેમ્સના નવાં વિજ્ઞાન
ઉભી કરેલી સમસ્યાઓનો ખુલાસો બરા-
બર પુરો પાડી શકે છે. પરંતુ એ નવો
ભૌતિકવાદ કમનસીબે (સર જેમ્સનાં)
સામ્યવાદ સાથે તાણાવાણીની માફક આત-
પ્રાન થયેલો છે. એટલે મૂઠીવાદી વિજ્ઞાન
વેતા સર જેમ્સ જીન્સને તેની નોંધ લેવાની
યોગ્યતા સમગ્રાઈ હોઈ એમ લાગતું નથી.
વૈજ્ઞાનિક નેવું ટકા તટસ્થ-નિરવાચ-
છે અને હસ ટકા સ્વાધી છે એમ જે
આ લેખની શરૂઆતમાં કહેવામાં આવ્યું
છે તે અહિં લાગુ પડે છે. અને એ સ્થળે

હસ ટકાને અત્યંત લયંકર તરીકે ઓળ-
ખાવવામાં આવે છે તેવું કારણુ પણ હવે
વાંચકોને સ્પષ્ટ થયું હશે કે સર જેમ્સ
જેવો વિજ્ઞાનવીર અધ્યાત્મવાદ અને ધર્મની
હિમાયત કરે એટલે વેદિઆ ધર્મવીરો કાખલી
કુટવા લાગે—અત્યંત આનંદમાં આવી
જાય—એ દેખીતું છે. આ કારણથી માણ
સની નિરાધારિતા અને અજ્ઞાને ઉભા કરેલા
ધર્મને આ અત્યંત આગળ વધેલાં
વિજ્ઞાનનો ટેકો મળે તે સામે પડકાર
આપવાની જરૂર રહે છે.

હવે સર જેમ્સના વિજ્ઞાનની પ્રગતિ
અને દિશા સુચવતા ફકરાઓ ટાંકી નવા
ભૌતિકવાદની સાથે તેઓ કેવી રીતે સુમેળ
છે તે બતાવવાનો પ્રયાન કરીએ.

સર જેમ્સ કહે છે:—

“જુના વખતનો વૈજ્ઞાનિક એમ માનતો
કે આ પૃથ્વી પર માણસનો અવતાર
થયો તે પહેલાં અસંખ્ય વર્ષોથી આ
પૃથ્વી હસ્તી ધરાવતી હતી પણ પાછળથી
જે માનપ્રાણી ઉદ્ભવ્યો તેનું મન—વિચાર-
શક્તિ—અને તેને ઉત્પન્ન કરનાર દંદ્રીયોની
લાગણીઓ—પ્રવચ્યો—કે જેઓ પોતાની બહાર
નીકળવાને સમર્થ નથી તેઓ આદિ કળાથી
શું થતું આવ્યું છે તેનો ભેદ ઉકેલવા
સમર્થ થશે.”

આ માં રહેલા નિરાશાવાદના સૂરની
નોંધ લેવી થટે છે. મૂઠીવાદની
અવદશાનો—પડતીનો—એ સૂચક છે.

“આ પછું મગજ જે વસ્તુઓ
તેની અંદર રહેલી હોય તેના-
થીજ વાકેફગાર થઈ શકે બાહ્ય વસ્તુઓનો
અભાવ જાણવાનું તેને માટે શક્ય નથી.”

છતાં એ મગજે ઉભા કરેલાં વિજ્ઞાનની
મદદથી આપણે અનેક બાહ્ય સત્તોને
આપણી મરજી પ્રમાણે કામ કરાવી શકીએ

છીએ-વીજળીના બળના અનેક ઉપયોગો કરી શકીએ છીએ અને વિમાનો ઉડાડી શકીએ છીએ.

‘આ’ પાણી સ્નાનનું સ્વરૂપ ગણીત-મય જ હોઈ શકે... આ ગણીત-મય જ્ઞાનને વિજળીના કણો-electrons-અને પ્રકાશનાં કણો-photons-ચોતાનાં વર્તનથી ખોટું પાડે છે. તેમનું વર્તન આજ સુધીના આપણે સજોલા કારણ-કાર્ય cause and effect-ના નિયમોને ખોટા પાડે છે. તેમના જે તરંગો હોય છે તે આપણી જૂની અવકાશની ગણનાને ખોટી દેરાવે છે. આ રીતે જૂના વૈજ્ઞાનિકનો અણુવાદ-atomism-(અણુ અણુઓથી જ બનેલું છે અને એ અણુઓ યોગ્ય નિયમો પ્રમાણે જ વર્તે છે એવી માન્યતા)-ને ખોટા પાડે છે..... આ રીતે આપણે બાહ્ય વસ્તુઓનાં સાંચાં સ્વરૂપથી વાકેફગાર નથી થતા પણ એ બાહ્ય વસ્તુઓ અને આપણાં મગજ વચ્ચે જે સંબંધ રહ્યો છે તેનાથીજ વાકેફગાર થઈએ છીએ. આ રીતે આપણું જ્ઞાન આર્પેક્ષક-relative છે, ખરું જોતાં જ્ઞાતા-મન અને જ્ઞેય-બાહ્ય વસ્તુ એ ઈની વચ્ચે ભેદ જેવું રહેલું નથી. એ બંને જાણે કોઈ અભેદ-indivisible-એક કુદરત જ હોય એમ લાગે છે.... જૂનાં વિજ્ઞાન પ્રમાણે મન દ્રષ્ટા તરીકે ક્રમ કરતું હતું નવાં વિજ્ઞાન પ્રમાણે એ પણ માત્ર દ્રષ્ટા નહિ પણ બનતી ઘટનામાં અમુક ભાગ લેખ્યો છે. જ્ઞાતા અને જ્ઞેય બંને કોઈ એકજ પદ્ધતિના ભાગો છે. નવાં વિજ્ઞાને વિચિત્ર તરંગ પદ્ધતિ શોધી છે તે આપણાં મનનાં સ્વરૂપનો પણ સાંધે ખ્યાલ આપે છે. એટલે એવું બન્યું છે કે જ્યાં અમુક બનાવ સાંધે સીધો સંબંધ ન હોય ત્યાં આપણે એમ કહી શકીએ કે એક પછી બીજા બનાવ બન્યે

જાય છે-કારણ-કાર્ય-કારણ-એમ થયે જ જાય છે. જ્યાં આપણે પોતે પણ ઘટનાના ભાગ રૂપ હોઈએ ત્યાં આપણે એટલું જ કહી શકીએ એક જ્ઞાન પાછળ બીજું આવે છે-એટલે અમુક જાણ્યું તેની મદદથી અમુક કાર્ય કરતા રહી બીજું વધારે જ્ઞાન મેળવ્યું, વગેરે. ...નવાં વિજ્ઞાને એ શીખવ્યું છે કે જૂનાં વિજ્ઞાન પ્રમાણે બાહ્ય-ભૌતિક-matter-ગણાતી તે સીધી સાદાં ભૂતો-matter-જ નથી પણ માત્ર આપણાં મન અમુક પ્રમાણમાં ઓળખેલાં ભૂત-matter છે આટલાં પુરતું નવું વિજ્ઞાન અધ્યાત્મવાદ તરફ ઢળે છે. જો મન અને બાહ્યની કુદરત-matter-બંને એકજ પ્રકારનાં ન હોય તો તેમની વચ્ચે ધણું સાધર્મ્ય છે એ તો નવું વિજ્ઞાન ચોક્કસપણે કહી શકે છે. તત્ત્વજ્ઞાનના છેક આદીકાળથી અધ્યાત્મ અને ભૌતિક વચ્ચે દ્વૈત-dualism-રહેલું તેને માટે તો નવાં વિજ્ઞાને જરાયે સ્થાન રહેવા દીધું નથી. ...પરંતુ જો આમજ હોય તો પછી આપણાં બધાનાં મનો એક સરખી વસ્તુઓ ધરાવેને બદલે એક સરખા સુરજ, ચંદ્ર, ઝાડ, પાણી વગેરેએ છીએ તેને બદલે જૂનાં જૂનાં મનને. જુદું જુદું કેમ દેખાતું કે સમજાતું નથી? વિજ્ઞાનજ આ પ્રશ્નનો જવાબ આજે નહિ તો આવતી કાલે આપી શકશે જનું વિજ્ઞાન આપણને અણુઓની ભિન્નતા તરફ લઈ જતું હતું; નવું વિજ્ઞાન એ અણુઓ-કે તેનાં ચે નાના ભાગો-થી બનેલા વિજળીનાં પ્રવાહ કે પ્રકાશનાં કીરણ તરફ પાછા લઈ જાય છે. અહીં આગળ વ્યક્તિત્વાદ સમર્પિતવાદમાં પરિણામ પામે છે... માણસોની બાબતમાં પણ કદાચ આ નિયમ લાગુ પડી શકાય; જ્યારે ક્રમય અને સ્થળની દ્રષ્ટિએ વિચારે

કરીએ છીએ ત્યારે આપણે દેખીતી રીતેજ જુદી જુદી વ્યક્તિઓ છીએ; જ્યારે વિશાળ દ્રષ્ટિએ વિચાર કરીએ ત્યારે એક વિશાળ જીવન પ્રવાહના આપણે અણુઓ હોઈએ એવું લાગ્યા વિના રહે તેમ નથી. જીવન અને પદાર્થની એક-વાક્યતા સાધવા માટે આથી એકજ પગલું આગલ કરીએ તો સૃષ્ટિના આદિ કાળથી જે કાયરો તત્વજ્ઞાનીઓને મુંઝવી રહ્યા છે તેનો છેવટનો ઉકેલ આવી જાય તેમ છે.

હવે જે લાંબું અવતરણ આપ્યું છે તે સર જેમ્સના શબ્દોનું સીધું ભાષાંતર નથી. પણ આખાં ભાષણમાં તેમને જે કહેવાનું છે તેનો સાર એમાં લગભગ એમનાજ શબ્દોમાં આવી જાય છે.

હવે એના પર નવા ભૌતિકવાદની-
Dialectical Materialism-ની દ્રષ્ટિ-એ વિચાર કરી લઈએ:

આપણાં જ્ઞાનનું સ્વરૂપ ગણિતમય, માપ-આંકડામય હોવું જોઈએ એવી સર જેમ્સની માન્યતા જૂના ભૌતિકવાદને માટે ખરાબર છે; નવો ભૌતિકવાદ એ માનવાની ના પાડે છે. એકમાં એક ઉમેરવાથી હમેશાં બેજ થાય છે અથવા બેને બેજે ગુણુ-વાથી હમેશાં ચારજ થાય છે તે નિરપ-વાદ-invariable-નિયમ તરીકે સાચું નથી એમ નવો ભૌતિકવાદ કહે છે. તે તત્વજ્ઞાન એમ શીખવે છે કે જ્યાં આગળ એક નિયમ ખોટો પડતો હોય અને તેની સામે અપવાદ દેખાય ત્યાંથી એ નિયમ છુટવાની શરૂઆત થાય છે અને એમ કરતાં અંતે એ નિયમ અને તેના બધાએ અપવાદોનું સમીકરણ કરતો એક વિશાળ નિયમ ઉભો થાય છે. એટલે આપણે ભૌતિક વિજ્ઞાનમાં અત્યાર સુધી કાર્યકાર-ણના જે વાંત્રિક નિયમો જાણ્યા છે તેમાં

નવાં વિજ્ઞાનની દ્રષ્ટિએ અમુક જગ્યાએ ભંગ આવતો હોય તો એ જૂના નિયમ અને તેના અપવાદનો વિરોધ સંભાવી શકે એવા નવા નિયમની શોધમાં આપણે પડ્યું જોઈએ. આ રીતે જૂના ભૌતિક-વાદીઓના અણુવાદના ખંડનથી નવા ભૌતિકવાદને બાધ નથી આવતો. !

હવે ખીજો મુદ્દો :

મન બાહ્ય કુદરતને તેનાં આખરી સ્વરૂપમાં જાણી શકતું નથી પણ પોતાની શક્તિ અનુસારજ અને તેની-મનની-ગતિના ચોક્કસ નિયમોની મર્યાદામાં રહી-નેજ જનુ શકે છે એવી પ્રોફેસર જેમ્સની માન્યતા પણ નવા ભૌતિકવાદને બાધક નથી. એ તો એમજ કહે છે કે આ વસ્તુ અત્યારે અનિવાર્ય હોય તો તેનો ઉપાય એજ છે કે કુદરતને જેટલાં જેટલાં પ્રમાણમાં આપણે જાણે જશું તેટલાં પ્રમાણમાં તેને જાણવાની આપણી શક્તિ વધારે ખીલશે. આ તો વિજ્ઞાનના પંથમાં આગળ વધવાની જરૂરીઆતજ સુચવે છે. આ સ્થિતિથી ગભરાઈ જઈને અધ્યાત્મવાદ તરફ ઘેડી જવાની કંઈજ જરૂર નથી. અને પ્રો. જેમ્સ પોતે પણ આ ભતનીજ હિમાયત લગભગ કરે છે એ હજીજવાબોજ છે.

મન અને કુદરત બે તદ્દન જુદી જુદી વસ્તુઓ નથી પણ એકજ કુદરતના એ બન્ને ભાગો છે એવી પ્રો. જેમ્સ જીમ્સની દલીલ નવા ભૌતિકવાદનું ખંડન કરવાને જગ્યાએ સમર્થ નથી એટલુંજ નહિ પણ એ તો ઉલ્ટાનું નવા ભૌતિકવાદની મૂખ્ય માન્યતાને ટેકો આપે છે.

નવો ભૌતિકવાદ કહે છે કે જેને આપણે પદાર્થ, ભૂત અથવા કુદરત કહીએ છીએ તેમાંથીજ અનેહી એક વસ્તુ મન છે-
Mind is the property of matter

organized in a special mannner-
એ વાક્યથી તો નવા ભૌતિકવાદનો
સાદામાં સાદો 'વિદ્યાર્થી' પણ સારી
રીતે વાક્યગાર હોય છે. આ કારણથી
મન એ કુદરતનો એક ભાગ હોય
અને કુદરતના અમુક સામાન્ય નિયમો
તેને લાગુ પડતા હોય એ દેખીતું છે. મન
પણ કુદરતની અને સમાજની ઘટનાઓમાં
ચોક્કસ ભાગ ભજવે છે એમ સમજીને
નવા ભૌતિકવાદના ઉપાસકો શિક્ષણ અને
પ્રચારકાર્યની અગત્ય પર ખાસ ભાર મૂકે
છે જો ઇલેમ્ટોરિયલ અને કોલેજના ગીતના
નિયમો પરથી મનની ગીતના નિયમો
આપણને જાણવાના મળશે તો તો પદાર્થ-
માંથી મન કેવી રીતે બને છે તે જાણ-
વાનું પણ આપણને મળી શકશે. અને
આમ યશો ત્યારે તો માણસ સર્જન
મટીને સાચો સર્જક બની શકશે. એટલે
આ જાતના જ્ઞાનવિકાસને માટે તો
આપણે આગળ વધવું જ રહ્યું. આ તો
આધ્યાત્મવાદને બદલે જે વસ્તુનું સ્વરૂપ
ન સમજવાથી અધ્યાત્મવાદની કલ્પનાનો
માળખો ઉભો થયો છે તેને જ તોડી પાડ-
વાની ગરજ સારી છે. એટલે આ શોધ
આપણને આધ્યાત્મવાદ તરફ લઇ જાય
છે એવી પ્રો. જેમ્સની દલીલ છેકજ
ખોટી હરે છે. તેમણે એમ કહ્યું જો છતું
હતું કે આ નવું વિજ્ઞાન આપણને
આધ્યાત્મવાદની ભૂમણા સમજવાને મારો
વધારો લાયક બનાવે છે.

પદાર્થ અને મન-આત્મા-નો ભેદ નવાં
વિજ્ઞાનથી ટળી જાય છે એવી પ્રો.
જેમ્સની માન્યતા તદ્દન સાચી છે. એ
દૈતવાદ એક બાજુ કલ્પના અને બીજી
બાજુ નજરે જોઇ શકાતાં સત્યો વચ્ચે
શો સંબંધ છે. તેનાં અજાનની દિવાલ
પરજ રચાયે હતો. એ દિવાલ હવે
તુટી પડે છે એટલે જેને મન અથવા
આત્મા કહેવામાં આવે છે તે પદાર્થનો જ
એક પ્રકાર છે એમ અહર રીતે સમજાઇ
જતાં હવે આધ્યાત્મવાદ અને ભૌતિક-
વાદનું દૈત નાશ પામીને કેવળ ઉત્કાન્તિ-
આત્મક ભૌતિકવાદ જ બાકી રહે છે.

તેવીજ રીતે વિજ્ઞાનની મદદથી આપણે
પ્રથમ જેમ અણુ અને પછી એ અણુ-
ઓના સમુહરૂપ વીજળીના પ્રવાહ કે
પ્રકાશનાં કારણની દ્રષ્ટિએ અંજુનાં વધારે
સાચાં સ્વરૂપને પીછાંણવાં માંડ્યા છીએ
તેવીજ રીતે જૂનાં સમાજશાસ્ત્રની મદદથી
પ્રથમ વ્યક્તિવાદને અપનાવી લીધા પછી
હવે સમાજ વિના વ્યક્તિ અણુ છે અને
તેનું સાચું સ્વરૂપ સમજી શકાયું નથી
એવા નવાં સમાજશાસ્ત્રે શીખવેલા સમા-
જવાદ તરફ ટળીએ છીએ. તે પછીથી
પ્રો. જેમ્સ કહે છે તેમ બાજુ કુદરત અને
માનવ સમાજ એ બન્ને વચ્ચેનો સંબંધ
અને આમાં વિશ્વની દ્રષ્ટિએ સમાજ
અને કુદરતનું ચોક્કસ સ્થાન પણ
આપણે સમજી શકીશું. આ ભેદ જ્યારે
વિજ્ઞાનના અખતરોઓની મદદથી સહુ
કોઈ પ્રત્યક્ષ કરી શકશે ત્યારેજ માણસ
માનવપ્રાણી મટી ખસે માનવ-અથવા
સાહિત્યકારો જેને દેવ કહે તે-બનશે.

* * *

આ રીતે જોઈ શકાયું હશે કે
પ્રો. જેમ્સ જી-સનું વિજ્ઞાન
આપણને આધ્યાત્મવાદ તરફ લઇ
જવાને બદલે વાસ્તવિક રીતે તો
નવા ઉત્કાન્તિ આત્મક-ભૌતિકવાદ
તરફજ લઇ જાય છે. પરંતુ પ્રો. જેમ્સ
એ વાદને સ્પષ્ટ કરવાની હિમત નથી
કરી શકતા. એટલી એમની માનવ-
મર્યાદા અથવા નબળાઈ છે. એ
વાદ સામ્યવાદ તરફ માણસને અચુક
રીતે ઘસડી જાય છે અને એ સામ્ય-
વાદ તો કંઈક રાક્ષસી-અત્યારની
સમાજ વ્યવસ્થામાંથી વગર મહે-
નતે અમનચમન ઉઠાવનારાઓ માટે.

તો ખરેખર-છે એવું એ સુડીવાદ
સર પ્રોફેસર માનતાં શીખ્યા છે.
એટલે સુડીવાદનો જન્મદાતા બુનો
કૌતિકવાદ સ્વીકારવાને એમની
જ્ઞાનિક બુદ્ધિ ના પાડે છે ત્યારે
નવા ભૌતિકવાદને સાચાં જીગરથી
અપનાવવાને બદલે અધ્યાત્મવાદની
ઉંડી અધારી ખાડમાં લપસી પડ-
વાની તૈયારી તેઓ દાખવે છે.
Science at the Cross Roads
વિજ્ઞાન પ્રગતિને તરલેટે-નામનાં જે
પુસ્તકનો આ લેખની શરૂઆતમાં મેં
ઉલ્લેખ કર્યો છે તે પુસ્તકમાં બુખ્ત-
રીન પણ એમજ કહે છે કે આજે
સુડીવાદી વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ આગળ
વધવાને બદલે પોતાનાં જ્ઞાનને અને
વિજ્ઞાનને શુભળાવી મારવા પ્રયત્ન

કરે છે. સુડીવાદની સામે આજે
મોટામાં મોટું તોડમતનામું એજ
છે કે તે માનવ પ્રગતિનાં બળોને રોકે
છે. પ્રો. જેમ્સ જીન્સ જેવો વિજ્ઞાનવીર
પોતાની નિમજ બુદ્ધિ પર આમ
આવરણ ખીછાવવાને તૈયાર થાય એ
વર્ગદંષ્ટિનાં પરિબળનો ઉત્તમા ઉત્તો
પુરાવો છે. કાર્લ માર્ક્સે તેના કોમ્યુ-
નીસ્ટ મેનીફેસ્ટોમાં યોગ્યજ કહ્યું છે
તેમ જે લોકો ઇતિહાસના પ્રવાહનું
પુરેપુરું દર્શન કરી શકે છે તેઓજ
વર્ગ અધનોથી પર થઈને નવાં જગ-
તની ઉગતી ઉધાના ઉપાસક બની શકે
છે. પ્રો. જેમ્સ સંધ્યાનાં અધારાને
આવકાર આપે છે. જેઓ આ લેખ
વાંચે તેઓ આજના ઇતિહાસના
પ્રવાહને ઓળખવાનો પ્રયત્ન કરે
એજ આશા !

મહાગુજરાતમાં ઘેર ઘેર વંચાતું માસિક.

જેજીત્રણુવપ્ દરમ્યાન સુંદર પ્રગતિ કરી છે
એમાં આપતા લેખો, કાવ્યો, વાર્તાઓ હ્રદય
ગમ્ય હોય છે, સામાજિક સુધારા અને જન-
વાન્ને દર્શાવતા લેખોથી ભરપુર દર મહિને
પુરા ૪૮ પાનાનું વાચન આપવામાં આવે છે.

ઉપરાંત યુવક જગત, અજ્ઞાનકુપ, મારી
નોંધપોથી, તંત્રીની નોંધ વિગેરે વિભાગોમાં
દરેક મહિને કંઈક ને કંઈક નવુંજ હોય છે

ગમે તે મુસથી પ્રાદક ચંદ્ર ચક્રાય છે.

||| 'આજેજ લખી મોકલો' |||

-તંત્રી-

ચુનીલાલ પુરુષોત્તમદાસ શાહ.

'યુવક' ઓરીસ કાલાખાડી રતનજીવન ગડાદર.

: વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા એ :::

B. B. & C I R

વીવા! વીલા!

ખેડુ તો ની ક્રાન્તિનું

રસમય બોલપટ.

અમેરિકન

'શીસ્મનું' ઉડતું

અવલોકન.

મારા એક મિત્ર કાયમ કહે છે કે કોમ્યુનીસ્ટો-સામ્યવાદીઓ-તો કરતુરી જેવા છે. રંગે કાળા, સ્વાદમાં કડવા, ગંધમાં જલદ પણ ગુણમાં અભેદ. જંગ-તની દલિત જનતામાં ગરમાવો આલુપાની-નવા ગ્રાણી પુરવાની-તેમની શરિત અપૂર્વ છે. આ સત્યનો અનુભવ મને અનેક વખત થયો છે. આ લખવા બેસું છું ત્યારે એ સત્યનો સાક્ષાત્કાર ફરી એક વખત થાય છે.

જંગતના અભેદ સીનેમા કાયરેક્ટર સગી' ઇએન્સ્ટા-ઇને મેક્સીકોમાં જઇને ત્યાં ચૌદ માસ સુધી વસીને "કવે વીવા મેક્સીકો"-મેક્સીકો ઝીન્ડાબાદ-નામની એક શીસ્મ તૈયાર કરી. ઇએન્સ્ટા-

અવલોકનકાર:

૨. વિ. મહેતા.

ઇનતુ' એ ચિત્રપટ આજ સુધીની મેક્સીકન સંસ્કૃતિનું શીસ્મ-સંગીત છે મેક્સીકોના ઇતિહાસ પર રચાયેલ સમાજશાસ્ત્રનો એ મહાગ્રંથ છે. તેનું વિવેચન મે' એક ખીજ લખમાં કરેલું હોવાથી અહિં તે વિષે કંઈ વિશેષ કહેવાતું નથી. અહિં એ ચિત્રપટનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે તેનું કારણ એટલું જ છે કે એ ચિત્રપટ સામ્યવાદીઓ વિષે મારા મિત્રની ઉપર ટાંકેલી ઉકિતને તદ્દન સાચી દેરાવે છે. વિલાસ, ઇતિહાસ,

નવલકથાઓ અને નાટકોની વસ્તુઓને શીસ્મોમાં ઉતારી નાખી નવી વસ્તુને માટે આખો ચોળતા હોલીવુડના મીનેમા સમ્રાટો, વાર્તા લેખકો અને કલાકારીગરોને ઇએન્સ્ટાઇનનાં એ ચિત્રપટે નવી દ્રષ્ટિ આપી છે. ચિત્રપટોની વસ્તુ માટે અપૂર્વ અને અખૂટ ખજાના તરફ ઇએન્સ્ટાઇન આગળી ચી'ધતો ગયો છે. એ અન્ય ક્રાંતિકારીનું દ્રષ્ટિબિંદુ ઝીલવા અને જીવવાની તાક્ષત હોલીવુડના મુડીપરસ્ત

શીસ્મસામ્રાટોમાં ન હોય અને તેમને રાજી રાખી રળી ખાતા હોલીવુડના કલાકારો પણ ઇએન્સ્ટા હોવા છતાં એ દ્રષ્ટિબિંદુને બરાબર ન અપનાવી શકે એ તોદેખીતું જ છે, પણ એ દ્રષ્ટિબિંદુએ

સુઝાડેલાં મુડીવાદીઓને બહુ ન ખૂંચે એવાં ચિત્રપટો તો તૈયાર થાય છે અને થવાનાં એ ચોક્કસ વાત છે. ખુદ મુ'બાઇમાં એવાં એ ચિત્રપટો અત્યાર સુધીમાં આવી ગયાં છે એક ચિત્રપટ પાથે સીનેમામાં ખતાવાયું હતું. તેનું નામ હતું "Death Takes Holiday" "ન્યારે યમરાજ તહેવાર પાળે છે." આ ચિત્રપટમાં મૃત્યુની લવ્યતાને હળવી બનાવી દેવામાં આવી છે એ ખરું પણ "Death is the point

of contact between time and eternity”-સમય અને અનન્તતાને હાથ મીલાવવાનું સ્થાન એટલે મૃત્યુ-એવું જે વાક્ય એ ચિત્રપટમાં વપરાયું હતું તે ઇએન્સ્ટાઇનનાં પેલાં ચિત્રપટમાંથી ઉદ્ધાવવામાં આવ્યું છે. અને એ વ્યાખ્યા પરજ એ ચિત્રપટનો આખોએ માળખો ઉભો થયો છે. એજ દ્રષ્ટિબિન્દુએ ગ્રેરેલું ખીલું ચિત્રપટ તે “વીવાવીલા !” ‘વીવા વીલા’ ખેડુતોની કાંતનું એક પ્રસંગ ચિત્ર episode-છે. કહે છે કે એની વસ્તુ વાસ્તવિક ઘટના પરથી લેવામાં આવી છે. આ વાત તદ્દન અનવાજન્ય છે. આજથી પોલોસો કે સો વર્ષ પહેલાંનાં કાઠીયા-વાડની માફક મેકસીકો પણ આ જાતનાં સંખ્યાબંધ ચિત્રપટોનાં વસ્તુ પુરી પાડી શકે એવી એકલ મર્દાનગી-Individual heroism-ની ભૂમિ છે, પરંતુ મુખ્ય મુદ્દો એજ છે કે જ્યારે જ્યારે કોઈપણ ચિત્રપટમાં સાચી લગ્નધના પ્રસંગો ઉતારવાની જરૂર હોય ત્યારે ડુમેરા લઈને મેકસીકો તરફ દોડી જનારા હોલીવુડના કલાકારોને આજ સુધી એજ ભૂમિનું આણું ખેડુતોની કાંતનું ચિત્રપટ ઉતારવાનું શા માટે નહોતું સુજ્યું? વસ્તુ તો બેચ પથરાએલું હોય છે. પરંતુ એ વસ્તુને તેનાં સાચાં સ્વરૂપમાં નિહાળવાની દ્રષ્ટિ જોઈએ. હોલીવુડના કહેવાતા કલા-વિશારદોને મનથી આજ સુધી મેકસીકોમાં મૂઠી ધૂળને માટે ખેલાતાં એ બહારવટાં માત્ર તમાશા જ હતા. તેમને તેમનાં સાચાં સ્વરૂપમાં નિહાળવાની દ્રષ્ટિ ઇએન્સ્ટાઇન આપતો ગયો છે. આભાસી સમાજવાદી અપ્ટન સીંકલેરને તેનાં સાચાં સ્વરૂપમાં બતાવી આપીને એ જગતનો અજોડ કલાધર તો પાછો સોવિએટ રશીઆ સીધાવી ગયા છે: એ કરતુરી તો દૂર થઈ છે પણ

શરાબ અને છટકેલ સુન્દરીઓની બદખોથી બહેકી હોલાં હોલીવુડનાં વાતાવરણમાં સામાજિક અને સર્વલક્ષી દ્રષ્ટિબિન્દુની સુગંધ એ મૂકતી ગઈ છે.

સાહિત્ય અને કલાના જગતમાં ઋણ સ્વીકારની પ્રથા કદિ પણ પ્રચલિત થઈ નથી; અને વાસ્તવિક રીતે જેને ઋણ કહેવામાં આવે છે તેમાં ઋણ જેવું કંઈ બહુ હોય છે એમ હું માનતો પણ નથી. છતાં હોલીવુડનાં એ નવી જાતનાં ચિત્રપટોના ઉત્પાદકો બેદર્શિક ઇએન્સ્ટાઇન પ્રત્યેનાં ઋણનો સ્વીકાર ભલે ન કરે પણ તેણે અપેલાં નવાં દ્રષ્ટિબિન્દુની જ આ બધી દરામત છે એ વાતની નોંધ કલાના કોઈ ખખરદાર વિવેચકને લીધા વિના આલેજ નહિ.

“વીવા વીલા” ચિત્રપટનું વિવેચન કરતી વખતે શરૂઆતમાં આ અપ્રાસંગિક જેવું લાગતું લાંબુશ્ચ પ્રવચન મેં ક્યું છે તેનું કારણ એ છે કે આ દ્રષ્ટિબિન્દુથી એ ચિત્રપટ તરફ ન જોનાર માણસ તેનાં ગીરવની સાચી મૂલ્યઆંકણી નહિ જ કરી શકે.

હવે “વીવાવીલા”નાં વિવેચનની શરૂઆત કરતાં પહેલાં વાંચકોને તે સમજવાનું સરળ બને અને જેમણે એ ચિત્રપટ ન જોયું હોય તેમને પણ આ લખાણ વાંચવામાં રસ પડે એવા હિદ્દેશથી એ ચિત્રપટની પશ્ચાદ્દશ્યની અને કુકે સાર આપી દઉં.

પૃથ્વિના પ્રત્યિયમ ગોળાધના ખોળામાં આવેલો વિરાટના ખોખા જેવડો એ ભૂમિ-ભાગ મેકસીકોને નામે ઓળખાય છે

અમેરિકા જે દિવસ ઘોર વન જેવો હતો ત્યારે આ નાના પ્રદેશમાં માનવતા સંસ્કૃતિને પારણે છુલતી હતી. યુરોપવાસીઓના સફેદ ઓળા એ ભૂમિ પર ઉતર્યા તે પહેલાં એઝટેક, ટોલ્ટેક અને મય એવી ત્રણ જાતીઓની વિશિષ્ટ સંસ્કૃતિઓ એ દેશમાં ફાલી ચૂકી હતી. જ્યારે સ્પેનીશ નાવિકો એ એ ભૂમિ પર પ્રથમ પગ મૂક્યો ત્યારે મય સંસ્કૃતિનો સંખ્યાકાળ હતો. જમીનદારી યુગનો ત્યાં ઉદય થવા માંડ્યો હતો. નાના ખેડુતો ભાંગીને જમીનદારો સંગઠિત જતા હતા અને જમીનદારો અને સ્વતંત્ર ખેડુતો વચ્ચે અથડામણોની પથ શરૂઆત થઈ ચૂકી હતી. મેક્સિકોની સમૃદ્ધિ જોઈને સ્પેનીશોરો આભા બન્યા. બીજા દેશોમાં લોહું કે એવી બીજી કોઈ ધાતુ સામાન્ય હોય છે તેમ મેક્સિકોમાં એ, વખતે સામાન્ય ધાતુ સોલ્ડ હતી. સ્પેનીશોરો તે જોઈને લોભાવિષ્ટ બની ગયા. તેમણે ગેવાનાં ધાણં મેક્સિકોની ભૂમિ પર ઉતાર્યાં. ધીમે ધીમે, આજે જમ દિવસમાં દેશી મીઠીદારો અને પરદેશી સત્તાના મીઠીદારો વચ્ચે નાના મોટા ભાગદારોનો સંબંધ બંધાયો છે તેમ, તે વખતે મેક્સિકન જમીનદારો અને સ્પેનીશ વિજેતાઓ વચ્ચે સંબંધ બંધાયો ગયા. ત્યારથી મેક્સિકોના સ્વતંત્ર ખેડુતોની પાયમાલીનાં પગરણ બરાબર મંડાઈ ચુક્યાં. તે પછીથી આજ સુધીમાં મેક્સિકોની પ્રગતિની ગતિ અત્યંત ધીમી બની ગઈ છે અને દલિત ખેડુતો અને સત્તાધારી સ્પેનીશ-મેક્સિકોનો વચ્ચેનાં નાનાં મોટાં ધીંગાળાં છેક આજની ઘડી સુધી ચાલુ રહ્યાં છે. આ જાતની પશ્ચાદ્ભૂમિ પર આપણે “વીવા વીલા” ચિત્રપટના કથાપ્રસંગને આલેખીએ તો જોઈએ છીએ.

મેક્સિકોનાં કોઈ એક ગામડાંનાં લોકોકંઈ ઉજાણી કરવા માટે ગામનાં પાદરમાં એકઠાં થએલાં છે. એવામાં ત્યાંની જમીનદારશાહિ સરકારના લશ્કરી સીપાઈઓની એક ટુકડી મારતે થોડે ત્યાં ચાલી પહોંચે છે. પાદરમાં એક મોટું ઝાડ છે તેને થડે એક જાહેરનામું ચોટીને તેઓ ચાલતા થાય છે. એ જાહેરનામું વંચાવી જોતાં ગામના લોકોને માલુમ પડે છે કે તેની મારફત સરકારે એવો હુકમ કાઢ્યો છે કે આખા દેશમાં આવેલી જમીન અને તેના પર રચાયેલાં મકાનો પર માલિકી સરકારની છે એટલે સરકાર પોતાને શ્રવે ત્યારે લોકોને તેના પરથી દૂર કરવાને હક્કદાર છે એવી જાનની કબજાતના દસ્તાવેજો લોકોએ કરી. આવવા અને જોઓ તે કરવાને તૈયાર નહિ થાય તેમનાં ધરખાર અને જમીન જપ્ત કરવામાં આવશે. આ જાણીને લોકો ખુબજ વિમાસણમાં પડી જાય છે. તેઓ એનો પ્રતિકાર વિચારે છે. મેક્સિકન લોકો સ્વભાવે મરણીયા હોવા છતાં આ સામુદાયિક આક્રમણ સામુદાયિક પ્રતિકાર તેમને સુઝતો નથી. ધંધા અને રહેણી કરણીને અંગે પોતાનું સ્વતંત્ર વ્યક્તિગત-વધારે વાસ્તવિક રીતે કુટુંબજન જીવન જીવનાર ખેડુતોને સામુદાયિક પ્રતિકાર કદી આપમેળે સંજ્યા નથી અને સંજયે પણ નહિ. એટલે તેઓ તો માત્ર સાથે મળીને અરજ હેવાલ કરવાની જ તૈયારી કરે છે. સરકારના હાકમ પાસે તેઓ અરજે જાય છે. વીલા અટકવાણે એક માણસ તેમનો અમણી હાકમને વિનવતાં કહે છે. કે, અમે લોકો આ જમીન અને આ ધરો ઉપર આજે અનેક પેઢીઓથી રહેતા આવ્યા છીએ અને તમારા ગમે તેવા આકરા કરો અને લાગા

મુંગે મોઢે ભયે જઈએ છીએ, તેમ કરતાં
અમે ભૂખ ભેગા થઈ ગયા છીએ જા
અમે કદિ ઉંચે સાદે પણ ભોલતા નથી;
પણ હવે આ આટલી મીલકત-દાયમાં
ધૂળની મુઠ્ઠી ભરી બતાવે છે-તો અમને
રહેવા દે ! અમેયે માણ્યો છીએ કુતરા
નથી, લોકોને કુતરાથી પણ બહુતર ગણ-
વાને ટેવાઈ ગયેલા અમલદારને આ ગુલા-
મોના માણસાઈના દાવામાં કાંતિની ગંધ
આવે છે અને તેને બાંધી ફટકા મારવાનો
હુકમ પોતાના સીપાઈઓને આપે છે. અને
પછી બીજા લોકોને પુછે છે કે કેમ કાંઈને
માણસાઈનો પ્રયો હવે કરવો છે ? લોકો
ભયભીત બનીને મુંગે મોઢે આઠ્ઠાં બાળે છે.

વીલાને ફટકાની સજા થતાં એ દુર્બળ
માનવશરીર મરણ પામે છે. આ બધું દૃશ્ય
તેનો એકનો એક છોકરો નજરે જોઈ રહે છે.
અમાત્યપી જુદમને હાથે થએલું બાપનું
મરણ છોકરાની લાગણીઓ તંગ બનાવી
દે છે. તેની ઇચ્છાશક્તિને કોઈ નિશ્ચયને
ખીંચે બાંધી દે છે. તેજ સાંજે તે બાપના
મારનારનું ખૂન કરીને કુંગરોમાં નાસી છુટે
છે. પંદર વર્ષનો એ છોકરો મનથી સ્થા-
પિત સત્તાનો બહારવટીઓ બની વ્યવહાર
બહારવટીઓ બનવાને શક્તિ કેળવવા
સુખવાસનો આશ્રય લે છે.

તે દરમ્યાન એક તરફથી સ્થાપિત સત્તા
વખારે લોહી તરસી બની ગ્રામ્યજનતાને
અનેક રીતે રંજીતી રહે છે અને બીજી
તરફ પાન્યો વીલા કોઈ પણ પ્રકારના
ઉખેડેલ મગજના મરણવાઓને બહાવ-
વાનાં મોહપાશમાં બાંધેલો બાળ છે. આમ
વર્ગો વીતે છે.

પછી પાન્યો વીલા બહારવટું રીતસર
શરૂ કરે છે. જે લગામ જીવન અને સર-

કારનાં બળો પ્રત્યે આધિના વૈરવૃત્તિનો
સંતોષ એજ એનાં અને એની આખીએ
ટાળીનાં નિયામક સૂત્રો બની રહે છે.
આ ત્રાસથી છંછેડાએલી સરકાર લોકો
પર વધારે સખ્ત બને છે. ન્યાયનાં એક
પ્રવેશી નાટકોનો આશ્રય લઈને શકમંદ
આસામીઓને અનેક પ્રકારની પાતનાઓના
ભોગ બનાવવાનો સત્ર શરૂ થાય છે.

એક વખત સાત નિર્દોષ એકુતોને
માત્ર શક પરથી શ્રેષ્ઠિત કરાવી દાર કર-
વામાં આવે છે, પરંતુ એ લોહીલીલા
ભજવી લઈ વિલાસલીલા તરફ પ્રયાણ
કરવાની તેઓ તૈયારી કરે છે ત્યાં તો
વીલા અને તેના બધું છીઆઓ અદાલતને
ઘેરી લઈ અંદર આવી ચડે છે. ન્યાયનું
નાટક ભજવવાની તેમને કુરસદ નથી.
હાતી પણ ન્યાયને નામે મૃત્યુની મેરઠરી
કરનારા એ સફેદ બદમાશોને તેમનાજ કૂર
પ્રહસનનો દહાવો આપવાને એ અભણ
ગામડીઓ ન્યાયનું નાટક ભજવે છે. પેલા
સાત મુઠાંઓની જુરી ભરી તેમને ઘૂંથે તે
એ ન્યાયાધીશોને દેહાંત દંડની સજા ફરમાવે
છે અને તરતજ તે અમલમાં મૂકે છે.

આ આખોએ પ્રસંગ કશું અને બીલ-
તસ રસની ભવ્યતા બતાવવાની રશીઅન
નંદુર ઇન્જેન્ટાઈનની કલાની પાઠ આપે
એવી કુશળતાથી ડાયરેક્ટરે રજુ કર્યો છે
પણ તેનાં પ્રયત્નકરણને અહિં અવકાશ નથી.

તે પછીથી વીલા અને તેનાં ધાડાંની
ધાકે દિવસે દિવસે સ્થાપિત સત્તાને વચળ
બનાવતી જાય છે. વીલાનું પરિબળ
વધતું જાય છે. એવે વખતે વીલાને
ખજર પડે છે કે સરકાર સામે બહાર-
વટું બાંધી બેઠેલ એક બીજો પણ
આદમી છે. એ આદમીનું નામ ફ્રાન્સીસ્કો

મહેરો છે. સ્પેનીશ અને મેક્સીકન માતા-
પિતાની ઓલાદથી ઉતરી આવેલો એ
એક દેશભક્ત છે. ખેડુતની દાઢ તેને હૈયે
ખુબ જ છે. પરંતુ એ માણસનું દ્રષ્ટિ-
બિન્દુ વધારે આધુનિક અને શાસ્ત્રીય છે.
તે જાણે છે કે સરકારતંત્ર હાથ કર્યા વિના
આખા દેશના ખેડુતોના એ પ્રશ્નો નિકાલ
આવવાનો નથી. એટલે તે ખેડુતોમાં જાગૃતિ
આણવાના અને દેશના જાગૃત જુવાનોનું
સંગઠન કરવાના ઉપાયો અજમાવી રહ્યો
છે. સરકારતંત્ર પર છત મેળવી લેવાની
લશ્કરી યોજના તેની પાસે તૈયાર છે પણ
તે અમલમાં ચૂકનારા મરજીવાઓ તેની
પાસે પુરતા પ્રમાણમાં નથી. સરકારની
આંખ તેના પર છે પણ ગુપ્તપણે રહીને
પોતાની યોજના આગળ ધપાવ્યે જાય છે.
લોકહૃદયનો તે આરાધ્ય દેવ થઈ પડ્યો છે

એ ક્રાન્સીકો મહેરોને વિચાર આવે છે કે
જે વીલા જેવા જવાંમદને સાધ્યો હોય
તો પોતાનું કામ બહુ જ સરળ બની જાય.
એટલે તે વીલાને મળવા ઓછાવે છે. વીલા
તેને પોતાની વિલક્ષણ રીતે મળવા આવે
છે. એક રેશન પૂર ઉભેલી ગાડી પર તે
ધાડ પાડે છે. એ ધાડમાં એક અમેરિકન
છાપાનાં ખખરપત્રીનો તેને ભેટો થઈ જાય
છે. એ ખખરપત્રી આગળ જતાં વાતમાં
સરસ ભાગ ભજવે છે. આ આખીએ ગાડી
ફળજો કરી વીલા મહેરોને મળ્યા આવી
પહોંચે છે.

નિસ્વાયં, કૃતનિશ્ચયી હરેલ મગજનો
અને શાસ્ત્રીય વિચારક એ મહેરો અને
છર્વનશકિતથી છલોછલ ઉભરાતા, તોફાની,
લાપરવા અને ખાળક જેવાં નિર્દોષ હૃદયના
વીલાનું એ મીલન અદ્ભૂત હોય છે. એ
મુલાકાત દરમ્યાન મહેરો વીલાને તેનાં
સાચાં લક્ષ્યનું જ્ઞાન કરાવે છે. વીલાના

એક પિતાના મૃત્યુનું વેર વાળવા પાછળ
પોતાની શકિતઓ વેડરી નાખવાને બદલે
રોજરોજ મરાતા હબરો પિતા-
ઓનાં મરણને અટકાવવાનો માર્ગ
તે વીલાને બતાવે છે. વીલા
તેની સામે નમી પડે છે અને તેની આરા
પ્રમાણે વર્તવાને તૈયાર થાય છે પછી
મહેરોનો લશ્કરી નિષ્ણાત હાલતની બુદ્ધ-
રચનાથી વીલાને વોકેફગાર કરે છે. પણ
મરણીયા વીલાને એ ચાલભાલઓ નથી
ફાવતી. પોતાનાં ઉત્સાહમાં તે પોતાનાંજ
માણસો સહીત દુશ્મનના દુર્ગ પર ધંસી
જાય છે અને તે છતી લે છે. એક છત-
માંથી ખીછ છત તે મેળવતો જ જાય છે.
પરિણામે સ્થાપીત સત્તા શાય વિસારી
કુનેહ સ્વીકારે છે અને મહેરોને કહેવાતાં
પ્રજસત્તાકના પ્રમુખ તરીકે સ્વીકારવા
તૈયારી દાખવે છે. ક્રાન્સીકો મહેરો પ્રમુખ
બને છે અને તરતજ અત્યાર સુધીના
રાજ્યના બેલગામ બહારવટીઓ વીલાને
રાજ્યના વફાદાર સેવક બની જવાને તે
હુકમ આપે છે. એ નિસ્વાયં દેશભક્તની
મમતામાં મુગ્ધ બનેલો વીલા ક્યવાતે
મને એ ઇચ્છાને માન્ય રાખ છે. પોતાનાં
મનસ્વી ધાડને એ વિખેરી નાખે છે અને
વર્ગો સુધી તેમના સહવાસમાં મદાનગીના
જંગ બેઠ્યા પછી તેમની વસમી વિગ્રય
લે છે. પરંતુ જતાં જતાં એ સહુ કાઢને
સંભળાવતો જાય છે કે પોતાના 'ટ્યુકડા
મિત્ર' ક્રાન્સીકો મહેરોને જો કોઈ વાળ
પણ વાંકો કરશે તો તેમની ખખર લેવાને
વીલા માર વધાને બેઠો છે એ વાત તેઓ
ન ભૂલે.

એક તરફથી ખેડુતોને પોતાની જમીનો
પાછી અપાવવા માટેનાં બાવલાં પગલાં
લેવા માટે નવો પ્રમુખ-મહેરો-યોજનાએ

તૈયાર કરી રહ્યા છે ત્યારે તોફાની છવ-
નમાંથી ગૃહસ્થાષ્ટમાં વળેલા વીલા અને
તેનો મિત્ર એક વખત એક બેંકમાં પોતે
મૂકેલાં નાણાં પાછાં મેળવવા જાય છે
ત્યાં સાકાતણુ વાગી ગયા હોવાથી બેંક
બંધ થઇ ગઇ હોવાનું કેશીઅર
જાહેર કરે છે. વીલાનો શાગીર્દ એક
ફટકો મારી તેને પાછી દે છે—
જેનાથી તે પાછળથી મરી જાય છે—
અને વીલા અને તેનો મિત્ર હાથ આવ્યાં
તેટલાં નાણાં લઇ ચાલતા થાય છે. પરિ-
ણામે ન્યારે વીલાનાં લગ્ન થતાં હોય છે
તેજ વખતે ખુનના આરોપર વીલાને
ગીરફતાર કરવામાં આવે કે તેના ઉપર
કેસ ચાલે છે અને તેને દેહાંતની સજા
થાય છે. સજા અમલમાં મકયા આવનાર
જનરલને વીલા વિનવે છે કે મારી છ'દ્ગી
કાઢી રીતે બચાવો. ખીસામાં ખાપણુ લઇને
સદાએ ફરનાર આ બહાવરીએ છ'દ્ગીને
માટે આવી દયામણી બીલા માગે એ જોઇને
જનરલને પણ નવાઇ લાગે છે. પણ
વીલા તેને તરત જણાવી દે છે કે એ
પોતાની ખાતર નહિ પણ ફ્રાન્સીસ્કો મડે-
રોની સલામતિની ખાતર છવનબીલા
માગે છે. તે દરમ્યાન મડેરોનો હુકમ
આવે છે કે વીલાને દેહાંતની સજા
નહિ કરતાં માત્ર દેશનીકાલની સજા
કરવી. જે માણસને પ્રમુખ બનવામાં પોતે
મદદ કરી હતી તેજ માણસની આત્માને
માથે ચડાવી વીલા દેશ સુધી ચાલ્યો જાય છે.

તે પછીથી ફ્રાન્સીસ્કો મડેરોની ખેડુ-
તોને જમીન પાછી સોંપવાની તૈયારીઓથી
ગભરાઇ ગયેલા જમીનદારો અને અફસરો
ફ્રાન્સીસ્કોને મારી નાખવાનું કાવત્રું રચે
છે અને ન્યારે ખેડુતોને જમીન પાછી
આપવાનો કાયદોનો ખર્ડો એ બરાબર

તૈયારી કરી રહે છે તેજ વખતે કાવત્રાં-
ખોરો તેનું ખૂન કરે છે.

એ ખૂનની ખબર પેલો જાપાની
ખબરપત્રી દેશવટો સેવતા વીલાને પહોં-
ચાડે છે. એક ક્ષણમાં વીલા તૈયાર થઇ
જાય છે અને પોતાના જુના શાગીર્દને
એકલા કરવાનું કહેણુ મોકલે છે. કપાટા-
બંધ બધા તૈયાર થઇ જાય છે
અને સ્થાપિત સત્તાનાં વિનાશનાં
સાધનો સામે આથ બીડી મેક્સીકો સર
કરે છે. વીલા સરમુખત્યાર બને છે.
વહિવટી આંગીધુરીથી ભરમાયા વિના
ખેડુતોને તેમની જમીન સોંપી દેવાનો
હુકમ એ છાડે છે અને તેનું પાલન
કરાવે છે. તે થઇ રહ્યા પછી રાજદાર-
ભારથી અજણ્યો એ મદદખાજક તેમાંથી
નિજત થઇ પોતાને ઘેર જવા તૈયાર થાય
છે ત્યારે તેના તરફ ખાનગી વેર ધરાવતા
માણસો તેનું ખૂન કરે છે.” મેક્સીકો મે’
ધણાં અપહરણ કર્યાં છે પણ તે બધાં તારેજ
માટે હત્યા માટે તું ક્ષમા કરજે” એ
હેલ્લા શબ્દો જીભ પર ચડતાંની સાથે તેના
પ્રાણ નીકળી જાય છે. વીલા મરે છે પણ
ખેડુતોની ક્રાંતિ અમર બને છે.

વાતનિ આ હુકમ સાર છે. વાતનિ
રસમયતા જોતાં અને તેને ખીલ-
વવામાં ગાયરેક્ટરે અતાવેલી કુશળતાનો
ખ્યાલ લાવતાં આ વાર્તા ઘણીજ હુકમી
રીતે કહી દેતી પડી છે એ વાતથી હું
સારી રીતે વાકેફગાર છું અને લખતી
વખતે વાતનિ લાંબી થઇ જતી અદકાવ-
વામાં મને પણ ઘણી મહેનત પડી છે પણ
આ લેખની મર્યાદા ધ્યાનમાં રાખતાં એથી
વિશેષ આપવાનું શક્ય નથી.

ચિત્રપટ્ટનું નામ “વીલા વીલા”-વીલા
 ઘણું જીવો-રાખવામાં આવ્યું છે તે થાયજ
 છે. ચિત્રપટ્ટનું આખું એ વસ્તુ એ એક જ
 પુરુષના વ્યક્તિત્વની આસપાસ વીંટળાય
 છે. ઉપરાંત પાન્યો વીલાને એક માણસ
 તેમ જ એક ઐતિહાસિક વલણનાં મૂર્તિમંત
 સ્વરૂપ તરીકે ચિત્રવામાં ડાયરેક્ટરે લારી
 કુશળતા દાખવી છે. એટલે એ શીદમની એક
 કલાકૃતિ તરીકે સમાલોચના અહિં કર-
 વામાં આવતી હોત તો એ બાબતની ચર્ચા
 વિસ્તારપૂર્વક હાથ ધરવાનું પ્રાસંગિક થઇ
 પડત. પંતુ મેં શરૂઆતમાં જ કહ્યું છે તેમ
 આ અવલોકન તો એક ખેડુતોના બળવાને
 ચિત્રપટ્ટનો વિષય ક્ષેત્રી રીતે બનાવી શકાય
 છે તે જોઇ લેવાનો છે એટલે ‘વીલા’નાં
 મોહક વ્યક્તિત્વ અને તેને રજુ કરવામાં
 થોડેસખીઅરી જેવા સિધ્ધહસ્ત નરે વાપ-
 રેલી કુશળતા વિષે વધુ કંઈ નહિ કહેતાં
 શીદમનાં વસ્તુનાં વિવેચન તરફ વળીએ.

• વસ્તુનું વિવેચન હાથ ધરતાં પહેલાં
 શીદમનાં વીલાથી બીજે નંબરે પણ અગ-
 ત્યનો લાગ લગવતા ક્રાન્સીસ્કા મહેરોનાં
 પાત્રની નૈધ પણ જરા લઇ લઇએ. આ
 પાત્રને રજુ કરવામાં ડાયરેક્ટરે અને વાર્તા
 લખનારે ઇતિહાસની વલણને રજુ કરતાં
 પાત્રની ખીલાવટ જે રીતે થવી જોઇએ
 તે રીતેજ કરી છે. આપણે શીદમ, જોઈ
 લઇએ તે પછીથી ક્રાન્સીસ્કા મહેરો એક
 વ્યક્તિ તરીકે આપણાં સ્મરણ પર છાપ
 નથી મૂકી જતો. પીછાએલી જનતાના
 ઉદ્ધાર અથે પોતાનું વ્યક્તિત્વ જીતેલી
 માખી એક આદર્શ, એક લક્ષ્યની સાધા-
 નાની જીવંત મૂર્તિ જ આપણા મનઘડી
 સામે તરવરી રહે છે.

“વીલાનું” વ્યક્તિત્વ પ્રકાશિત કરવામાં
 અને ‘મહેરોનું’ વ્યક્તિત્વ દાંડી રાખ-

વામાં ડાયરેક્ટરે જે કુશળતા દાખવી છે
 તેની ચોખ્ખતા વાર્તાનાં વસ્તુનાં વિવેચનમાં
 આપણે હવે પછી જોઇ લઇશું.

વાર્તાનો સાર એટલો જ છે કે
 સ્થાપિત સત્તા નાના ખેડુતોને
 કાંઈ પણ હિસાબે ભાંગી નાખી જમીનદારી
 ઉભી કરવા માગે છે. આ વસ્તુનું વિવે-
 ચન કરવામાં વિવેચનકારે પોતાનું કાળજી
 સાશુત રાખવાની જરૂર છે. ન્યાય, માન-
 વતા, લાગણી એ પ્રધુએ ખેડુતોની
 આજુએ છે. તેથી જ ચિત્રપટ્ટમાં ન્યારે
 ન્યારે વીલા હાજર થાય છે-અને તે
 લગભગ બધાએ પ્રસંગોમાં-ત્યારે પ્રેક્ષ-
 કોનાં ચિત્ત ઉલાસ અનુભવે છે; તેના
 વિજયમાં, તેનાં ગાઢધિક્ષમાં પણ પ્રેક્ષકો
 રાગે છે; તેના પરાજય, તેનાં અવસાન પર
 તેઓ આંસુ સારે છે. છતાં એ જરાએ
 જીલાવું નથી જોઈતું કે નાના ખેડુતોનાં
 પેલીઆં ખેતરો તોડીપાડી મોટા પાયાપર
 અને યાંત્રિક રીતે ખેતી કરી એ ઉત્પા-
 દનની પ્રગતિની દ્રષ્ટિએ અને માનવતાના
 વિદ્વસની દ્રષ્ટિએ અત્યંત આવશ્યક
 પગલું છે. પરંતુ ચિત્રપટ્ટમાં એજ કીધા
 ન્યારે રજુ થાય છે ત્યારે લોકો-જેના-
 રાગો-તેના તરફ તિરસ્કાર શા માટે
 દાખવે છે? એ કીધાની સંગ્રાથી બની
 રહેલી સખ્તાઈ અને જીદમનીતિને કારણે?
 ના. એ કીધાના અંતમાં રહેલી નિરથ-
 કતાને કારણે. ખેડુતોને તોડી પાડી
 જમીનદારોને જમીન ભણે આપવામાં આવે.
 પરંતુ જમીનદારો યાંત્રિક બળથી ઉત્પાદન
 ખૂબ ખીલવવાના છે? જમીન અને ધંધા
 રહીત અનેલા ખેડુતો માટે નવા ધંધા અને
 વધારે પ્રગતિશીલ ધંધા પુરા પાડવાની
 જવાબદારી રાજ્ય માથે છે? આ બધાના
 જવાબ નકારમાં છે તેથીજ ખેડુતોનો

પક્ષ સાચો છે અને તેથીજ એ ખેડૂતોનાં દુઃખદર્દો દહે કરવાને તૈયાર થએલ જળ-વીણા અને ક્રાન્તીરંકા મ'ડરો-તરફ પ્રેક્ષકોની આનુભૂતી રહેજે હશે છે. નહિ તો મોવિએટ રંગીઆમાં પણ આજે નાના ખેડૂતોને ભાંગી સામુદયિક ખેતીનો સવ મંગ્રણો છે, અને એ સામુદયિક ખેતી શક્ય અને તેટલા માટે એ વલણના વિરોધીઓ સામે સખ્તાઈ પણ આચરવામાં આવે છે. પરંતુ એ સખ્તાઈ બાળકનું દર્દ મચકવા માટે માતા તરફથી તેની મરેણ વિકૃત અપ-વામાં આવતી કડવી દવા જેવી છે. અને તેથીજ લેકો જેમ જેમ તેની ઉપયોગિતા સમજતા જાય છે, જેમ જેમ તેઓને ખ્યાલ આવતો જાય છે કે આ બધાં અગ્રિય પગલાં એમનાજ ભાવિ લાભ માટે લેવાય છે તેમ તેમ તેઓનો વિરોધ ઓસરતો જાય છે અને તેઓ એ નવી પ્રયાના પદ્ધતિ યતા જાય છે. અધિક-ગત ખેડૂતોને ભાંગી નાખવાનો ઐતિહાસિક ન્યાય સમજાઈ જાય છે. રીકમમાં એવી જાતની કીલા રજુ થાય છે પરંતુ તેનો અંતિમ હેતુ મોવિએટના આ નવા દાવકમ જેવો નથી તેથીજ ખેડૂતોનો તેની સામેનો બળવો ન્યાયી અને છે. હિન્દુસ્તાનના ખેડૂતોનાં કાળજી કરી રહેલી આજની આપણી જમીનદારી પ્રથા જેવી મેકગીકમાં સ્થપાતી એ જમીનદારી માટે ઐતિહાસિક પ્રગતિ કે ન્યાય કે માનવના એકેનો બચાવ નથી. એમાં શોષણની પાશવી લાલસા સિવાય બીજું કશું નથી. તે કારણથી જ તેની સામેની “પાન્થોવીણા”ની પાશવી વૈરવૃત્તિ માણ-મોનાં દેયાં હરખાવે છે; તે કારણથી જ તેની સામેની “ક્રાન્તીરંકા મડરો”ની શસ્ત્રીય

સજા પદ્ધતિ પ્રેક્ષકોને તેને માટે માન ઉપજાવે છે.

હવે આપણે “પાન્થોવીણા” અને “ક્રાન્તીરંકા મડરો”નાં પાત્રો વચ્ચે લે બેઠે કીકમમાં ખતાવવામાં આવ્યા છે તેની સમીક્ષા કરી લઈએ. શોષણ અને અન્યાય સામે ઝુલવાને તૈયાર થએલી પ્રજા માટે એ બેઠે નેટલો રસતાવી છે તેથીએ વધારે બોધદાયક છે.

“પાન્થોવીણા” ક્રાંતિનું આધળું, સંહારક પશુજન છે. “ક્રાન્તીરંકા મડરો” યોજના ફેણ, દરેક, લીધું માનવજન છે. એકને લગ્ન સાધવા માટે જરૂરી હોય તેનાથી જરૂરે વધુ પશુજન વાપરવાની ઇચ્છા નથી. બંધારણપૂર્વક-દલીલથી-જ્યાં કામ લઈ શકાય હોય ત્યાં પશુજન વાપરવાની જરૂરે ઇચ્છા નથી; દુકાળમાં એ પશુ-જનને- સંહારશક્તિને-અનિવાર્ય પાપ ભરીકે સ્વીકારે છે; બીજને લજ્જાની સીદ સામા પક્ષનો સંહાર કરવામાં જ દેખાય છે. સંહાર પછીનાં નવસર્જનનું, પુનરુત્થાનનું જરૂરે ભાન નથી. આ બે માંથી સફળ ક્રાંતિ માટે વધુ ઉપયોગી કયું? આનો જવાબ કીકમમાં બહુ સરસ રીતે આપાય છે.

પ્રથમ તો “વીણા”નાં સંહારક જળની સહાયવીના “ક્રાન્તીરંકા”ના બધાં પ્રયત્નો પાંખીઆ રહે છે. નવસર્જન પહેલાના સંહારની આવશ્યકતા એ સિદ્ધ કરે છે. તે પછી “વીણા” રૂપી સંહાર-શક્તિ અને “ક્રાન્તીરંકા” રૂપી યોજના-ફેણનાં એકત્રિત થતાં વિજય સહજ સાધ્ય અને છે. તે પછીથી ઉતાવળપૂર્વક “વીણા”નાં સંહારક પશુજનને વિગેરી

નાખવાનું પરિણામ એ આવે છે કે ક્રાન્સીરકોનાં નવસર્જનનાં ખી પાખી અને ખીસવી શકાતાં જ નથી. "ક્રાન્સીરકો"નું ખૂન થાય છે અને પ્રત્યાઘાત બેર થઈ આવે છે. ૧૯૧૮ ની સાલમાં જર્મન સમાજ-વોદીઓએ સફળ થયેલી ક્રાંતિને એ જ રીતે વિદોષી નાખી હતી. ચિત્રપટમાં તે "વીલા" નું સંહારક બળ પોતાનું પરિબળ ફરી જમાવી "ક્રાન્સીરકો"નું આદ્યુ અધુરું રહ્યું હતું તે પુરું કરે છે—ખેડુ-તોને જમીન પાછી અપાવે છે. આ ઘટનાઓ એટલું જ બતાવે છે કે ક્રાંતિની શરૂઆત સંહાર બળથી જ થવી જોઈએ અને એ ક્રાંતિએ જે નવી વ્યવસ્થા સાધવી હોય તે સંધાધને આખી સમાજમાં પોતાનું પરિબળ જમાવી ન લે ત્યાં સુધી સંહારની શક્તિનો રક્ષા પુરવો ઉપયોગ અળગો નજર કરી શકાય.

અ. દ્રષ્ટિએ બોતાં એ ચિત્રપટ "વીલા વીલા" અત્યંત ઉપયોગી ગણ્યા સીવાય એણે તેમ નથી. આવા ચિત્રપટો બે વખતો-વખત રહ્યું થતાં હોય તે પ્રગતિનું પ્રચાર-કર્થ સરસ રીતે થઈ શકે. "હોલીવુડ"ના નફાપરસ્ત ઉત્પાદકોએ આ ચિત્રપટ જગતને આપ્યું છે તે અક્ષરમાત્ર છે કે ક્રાંતિનાં પ્રચારકાયમાંથી પણ નફો મળી શકે તે હોય તો તે પણ ન હોડવાની એકાંતિક મૂડીવાદી વૃત્તિનું એ પરિણામ છે તે ચોક્કસપણે કહી શકાય તેમ નથી. ગમે તેમ હોય પણ પ્રેમલા પ્રેમલીની શીદ્ધો બનાવવામાંથી પાછું વાળી જઈ આવા વિષયો હોય ધરવા બદલ તેમને મુખારકબાદી ધરે.

"વીલા વીલા" નાં ચિત્રપટ- માં હિન્દી ચિત્રપટ ઉત્પાદકો અને કાયરેક્ટરો માટે પણ લારોલાર ઉપદેશ લઈએ છે. જો અક્ષર હોય તો જનતાને ઉંચે લઈ જનારાં ચિત્રપટો પણ નફો ઉપજાવનારાં બની શકે છે એ વાતનું અચ્છું ઉદાહરણ આ ચિત્રપટ પુરું પાડે છે. શીદ્ધ કાયરેક્ટરોએ આ ચિત્રપટ પરથી એ વાતની નોંધ લેવી ઘટે કે આવી જાતનું વસ્તુ શુદ્ધ હોય એ માન્યતા ભૂલભરેલી છે. ચિત્રપટને આનંદ અને ખોષ બનેતું સાધન બનાવવામાં અત્યારની આયોજન કલા અદભૂત સહાયક થઈ શકે છે એટલે એમની કલાનાં આ અત્યંત પ્રગતિ-

શાળી સાધનનો ઉપયોગ તેઓ નવસર્જનની દિશા સૂચવવામાં નહિ કરે તો માનવતાની હલકી વિલાસવૃત્તિને પોષી તેમથી પેટ ભરનાર વેશ્યાઓ કરતાં તેમનો દર-જો કેટલો ઉંચો નહિ હોય.

ચિત્રપટ કલાનું વિવેચન આપણે ત્યાં હજી વિકસ્યું જ નથી. આંતરરાષ્ટ્રીય ચિત્રપટને તેમનાં સાચાં સ્વરૂપમાં સમજવાની શક્તિ આપણે ત્યાં હજી કાઈક જ લેખકો કે વિવેચનકારો ધરાવે છે. આ સ્થિતિમાં હિન્દીનાં અને ખાસ કરીને યુગરાતના ચિત્રપટ વિવેચનકારો પોતે સાચી દ્રષ્ટિ કેળવી લે અને પ્રગતિને તે આપવાને પ્રયત્ન કરે તો લોક-પ્રચારના રીતેમા જેવા અપૂર્વ સાધનનો લાભ પ્રાપ્ત કરી સરસ રીતે તેઓ અપાવી શકે અને રાષ્ટ્રનાં પુનરુત્થાનના પ્રયત્નોમાં પોતાનો ગૌરવવંતો ફાળો તેઓ ફેવી રીતે આપી શકે તેનું આ અવલોકન પરથી સ્પષ્ટ થયું હશે તો આ લખાણનો હેતુ સફળ થયો ગણાયે.

ચોમાસામાં ખાસ ઉપયોગી પ્રખ્યાત દવા રાજબિંદુ એક ધરના દાકતરની ગરજ સારે છે.

સાહિત્ય-સંમાલોચના

આધુનિક અંગ:—લેખક યજ્ઞેશ,
હ. શુકલ; પ્રકાશક, શુભસુદરી
કાર્યાલય, ૧૧૪. ગીરગામ બેક રોડ,
મુંબાઈ ૪; ક્રી. રૂ. ૦-૧૨-૦

આ પુસ્તક 'શુભસુદરી' માસિકના
આલોકને બેટ અપાયું છે. 'શુભસુદરી'ના
વાચક વર્ગને આ વાર્તાઓ જરૂર ગમે
તેવી છે. આ વર્ગને આનંદાયક વાંચન
પુરું પાડવા સાથે તેમને તેમનો સામનો
કરી ગેલેલી અનેક સામાજિક સમસ્યાઓની
આત્મતામાં માર્ગદર્શક થઈ પડે એવો આ
વાર્તાસંગ્રહ છે. પુસ્તકમાં કુલ બાર
વાર્તાઓ આપવામાં આવી છે. સઉથી
પહેલી "વિમાતા" વાર્તા ખરેખર સારી
વાર્તામાં ગણી શકાય તેવી છે. બાકીની
વાર્તાઓ કેવળ દુકાં વાર્તાનાં આયોજન
અને અમરકૃતિના ધોરણે પામતાં બહુ
સારી કદી શકાય એમી નથી. અને લેખક
પોતે પણ નિષ્ણાત નવલિકા લેખક
હોવાનો દાવો કર્યો નથી એ એમની નિર-
ભિમાનિતા સાથે પોતાની નજાણાં તરફ
પોતાનું ધ્યાન છે એમ અતાપનાઈ હોઈ એ
વિષયમાં કંઈ વિશેષ કહેવાનું રહેતું નથી.

બાકી છ એક સામયિકામાં જે ઉ આ
ધોરણથી સાહિત્યનું વિવેચન થાય છે તે
દ્રષ્ટિએ જોતાં આ અવલોકન ઉપર
"લુલેશ્વર કણ્થતરખાનાથી પ્રાચીના સમાજ"
એવું મથાણું તેના પર મૂકવું પડે.
એટલે કે મુંબાઈમાં ગીરગામ બેકરોડ પર
વસતા ઉપવા અને નીચલા મધ્યમ વર્ગના
શુજરાતીઓની મનોદશાનો ધણીજ વક્ષ-
દાર પડ્યો આ વાર્તાઓમાં પડ્યો છે.
અને આ દુકાં ઇસારોજ પુરતો અર્થ-

ગભ છે એમ માનીને આલેખી જ
આટાપીએ

પરચીસી:—લેખક, મહમદઅલી
આબ્દી, પ્રકાશક "બે ઘડી મોજ"
કાર્યાલય, ૭૪, ઓલ્ડ ફસ્ટમ હાઉસ
રોડ, કેટ, મુંબાઈ, ક્રી. રૂ. ૩-૮-૦

પુકું, છપાઈ, કાગળ, ચિત્રો અને
કદ જોતાં આ નવલકથા શુજરાતી સાહિ-
ત્યમાં કાચા પ્રગટ થયા છતાં અનેક
નકામી નવલકથાઓના દગલામાં કેટલો
જાણ એવો સંભવ છે. પણ જો એવું
બનશે તો શુજરાતી નવલસાહિત્યના
ઇતિહાસમાં એવો અન્યાયભર્યો બનાવ
બન્યાનો દાખલા બહુજ ઓછા મળી
આવશે. આ અવલોકન લખાય છે ત્યા
શુધીમાં એ વાર્તા હું અધીજ વાંચી
શક્યો છું અને તેથી તેનાં વસ્તુ વિષે
સવિસ્તર વિવેચન હાથ ધરવાની સ્થિતિમાં
હું નથી. પણ શરમનું પીપ ભર્યું
હોય તેના શુભ જાણવા માટે આપું
પીપ પી જવાની જરૂર રહેતી નથી તેમ
નવલકથાના શુભદાય જાણી લેવા માટે
થોડાં મઠરણી પણ બસ થઈ પડે છે
એવી મારી માન્યતા સાચી હોય તો આ
નવલકથાને અત્યારે શુજરાતી સાહિત્યમાં
પ્રગટ થઈ રહેલી ઉંચામાં ઉંચા પ્રકારની
નવલકથાઓની કક્ષામાં સૂચકામાં મને
જરાએ શંકા થાય તેમ નથી

નવલકથાનાં પાત્રો એક પછી એક
ફરવે જાય છે એ તેમ તેમ વાર્તાનું
વાતાવરણ, તેનું વસ્તુ, તેનાં પાત્રો અને
અનુક્રમ અંશે પ્રસંગે પણ લેખકના
પોતાના સ્વાતંત્ર્યના જ વિષયો હોવા

જોઈએ એવો સરકાર મન પર દઈ થયા વિના રહેતો નથી. અને જો આમજો હોય તો લેખકની કલાવતી અવલોકન શકિત માટે માન થયા વિના રહે તેમ નથી. જો એ બધી આપતો સ્વાનુભવ રસિક ન હોય તો લેખકની પ્રતિભા માટે ઓર માન પ્રકટે તેમ છે. જોળ મહો-લ્લાના થમજીવિ વગેરે અને નીચલા કે ઉપલા મધ્યમ વર્ગનું જીવન લેખકની વાર્તાનો વિષય છે. એ જીવન એટલી કલામય વાસ્તવિકતાપૂર્વક એમણે રજુ કર્યું છે કે તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ ન કરનાર માણસ પણ આ પુસ્તક વાંચીને પ્રત્યક્ષ અનુભવનો લાભ હાંસલ કરી શકે છે. વાર્તાનાં બધાંએ પાત્રો સાથે કલાકારની સ્થાનુભૂતિ છે અને તેથી જ તે એટલાં સજીવ બન્યાં છે. પરંતુ વાર્તામાં આવતાં બાળકો અને તેમનાં સખધીઓ પ્રત્યે તો લેખકના દીલમાં દઈ છે એમ લાગ્યા વિના રહેતું નથી.

મુસ્લીમ સમાજની આ વાર્તા છે તેથી શહેરોમાં વસતી મુસ્લીમ આમ જનતાએ પોતાની સામાજિક વિષમતાનો પોદાર આ લેખક મારફતે સાહિત્યના અને તેથી માનવ સહાનુભૂતિના દરબારમાં નોંધાવ્યો છે એ સમગ્રલીન સાહિત્યના ઇતિહાસમાં નોંધ લેવા લાયક બનાવ છે. આ લેખક વધારે ઉદામ અને તો તેની બાનીમાંથી થમજીવિ-ઓની નૈસર્ગિક કવિતા ઝરે એવો મારો મત છે. આવા સરસ લેખક આજ સુધી અણબળુ રહેલ છે એ ગુજરાતી સાહિત્યના 'જ્યોતિષ' માટે શોભારૂપદ ગણી શકાય તેમ નથી.

સાહિત્યસૃષ્ટિમાં સજીવ રસ લેનારા સહુને હું આ નવલકથા વાંચી જવાની મજબૂત ભલામણ કરું છું. જનતામાં એ સારો આદર પામે એમ અતઃકરણપૂર્વક ઇચ્છું છું.

સ્વીકાર

ગુણસુન્દરી: ઓગસ્ટ અંક. યુવક: ઓગસ્ટ અંક. સાહિત્ય: ઓગસ્ટ અંક. વિચારક: ઓગસ્ટ અંક. આમજીવન: ઓગસ્ટ અંક. આમસેવક: જુન અંક. સમાજ જીવન: જુલાઈ અંક. કૌમુદી: ઓગસ્ટ અંક. પ્રરથાન: આપાદ અંક. શારદા: ઓગસ્ટ અંક. પુસ્તકાલય: ઓગસ્ટ અંક. પુષ્પિધિયુગ: આપાદ અંક. કુલવાડી: ઓગસ્ટ અંક. કુમાર: આપાદ અંક. આમજીવન: સપ્ટેમ્બર અંક. ગુણસુન્દરી: સપ્ટેમ્બર અંક. સમાજ જીવન: ઓગસ્ટ અંક. યુવક: સપ્ટેમ્બર અંક. વિચારક: ઓગસ્ટ અંક. કૌમુદી: સપ્ટેમ્બર અંક.

શેશની: ૧, ૮, ૧૫, ૨૨. ઓગસ્ટ અને ૧, ૮, સપ્ટેમ્બર અંકો. કુલજામ: ૬, ૧૧, ૧૮, ૨૫ ઓગસ્ટ અંકો. ધૈર્યભાગ: ૫, ૧૨, ૧૯, ૨૬. ઓગસ્ટ અંકો અને ૨, ૯ સપ્ટેમ્બર અંકો. પ્રતાપ: ૪, ૧૧, ૧૮, ૨૫, ઓગસ્ટ અંકો અને ૮ સપ્ટેમ્બર અંક. ગુજરાત ભ્રમ અને ગુજરાત દર્પણ: ૫, ૧૨, ૧૯, ૨૬. ઓગસ્ટ અંકો અને ૨, ૯ સપ્ટેમ્બર અંકો. લોકવાણી: ૧૨, ૧૯, ૨૬ ઓગસ્ટ અંકો અને ૯ સપ્ટેમ્બર અંક. પ્રજામંડળ: ૧૫ ઓગસ્ટ અંક. ગાંડીવ: ૧૬ ઓગસ્ટ, ૧ સપ્ટેમ્બર અંકો. તુલનચુગ: ૨, ૯ સપ્ટેમ્બર અંકો. યુગચિત્ર: ૯ સપ્ટેમ્બર અંક.

શ્રી અણ્ણ વૈભવ પુસ્તકાલયનો વાર્ષિક રીપોર્ટ.

પુસ્તક-સ્વીકાર.

હૃદય યજ્ઞ, ઇશ્વરી-સંસાર, પદ્મિની, સમાનતાનો રાહ, અમજીવિઓનું સંપાત્તશાસ્ત્ર, સ્વપ્નની છાયા, ભોગી-ન્દરાવ દીવેદીઆ-જીવન, સમય, અને સાહિત્ય; ગારબ આયા, ભા. ૧-૨.

આ બધી પુસ્તકો મળ્યાં છે, સમય અને સ્થળના અભાવે તેમનું અવલોકન આપવાનું આવતા અંક પર મુજાવી રાખવું પડ્યું છે.

પેશાખનાં ભયંકર દર્દો માટે

જગમશહુર

દવા

“ગોનોકીલર” (રજીસ્ટર્ડ)

એક

અબાયબ અને

ચમત્કારિક ઇલાજ.

ખરીદ કરતી વખતે દરેક
પેકેટ ઉપર પ્રખ્યાત કુકા
છાપ ત્રેક માર્ક જુઓ.

“ગોનોકીલર” પેશાખ અને ધાતુના દરદે
માટે આખી દુનીયામાં પ્રસીદ્ધ થએલ એક જ ખરે-
ખરી અમલ અને સચોટ, સમયાણુ દવા છે.

ત્રીમ વર્ષના જુના અનુભવી ડોક્ટરની એક
અજ્ઞાત કૃતિ છે. પહેલે જ દિવસે તેના ચમત્કા-
રિક ગુણનો પરચો જતાવે છે. હમરો દરદીઓ
તેનો લાભ લઈ પ્રશંસા કરી રહ્યા છે.

એ તે ધરણથી લાગુ થએલ તુરતનો અથવા
જુનામાં જુનો પ્રમેદ (પરમીઓ) સ્વખામાં તથા
પેશાખમાં જતી ચાતુ, તથા જળી રસી, ચતી
સખત જાતરા, ટીપુ ટીપુ તથા અટકી અટ-
કાને ચતો પેશાખ, મુત્રાશયમાં આવેલો મોજો

તથા થમેલો જખમ તથા સ્ત્રીમાં પ્રવેશ લયંકર રોગો વગેરે પેશાખને
લગનાં તમામ દેહની જડમુળથી નાશ કરે છે. ખીચકરીઓ કે મંજરકશનો લેવાની
ખીચકર જરૂર પડતી નથી.

૫૦ ગ્રામીની એક બાટલીની કીમત રૂ. ૩. (વી. પી. ખર્ચ જુદું.)

આક્રીકા અને પરદેશને માટે—એ બાટલી રૂ. ૭. બે બાટલી
રૂ. ૧૨. ત્રણ બાટલી રૂ. ૧૭. ચાર બાટલી રૂ. ૨૧. નાણાં
અગાઉથી મોકલવાં. વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે નહીં.

દરેક આગેવાન દવાવાળાઓને ત્યાં વેચાય છે.

એકડા
અને વતાર :- ડો. ડી. એન. જસાણી,

ગારગમ એકરાડ, મુંબઈ નં. ૪.

એન્ટ-મેસર્સ વનમાળી લીખાની હાં. ૦

પ્રી-મેસ સીટ, મુંબઈ નં. ૨.

નવયુગ

ઓક્ટોબર ૧૯૩૪.

વર્ષ ૬ હું :: અંક ૭મો.

રાજકીય

પસાર થએલા માસનું રાજકારણ ...	તંત્રીસ્થાનેથી	૫
મહાસભાનો માર્ગ	મહાસભાવાદી...	૧૭
મોતના મોઘાગરો	૬૮
મુંઝવતા સવાલોનો સરળ ઉકેલ ...	તંત્રીસ્થાનેથી	૩૯

વિચાર-ભાવના-પદ્ધતિ

મુઠીવાદ વિ. સમાજવાદ	માણેકલાલ એચ. વકીલ	૩૧
સંયમ	૮૧

સામાજિક

હિન્દી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હકકો ...	રમણીક વી. મહેતા	૭૫
ગામડાંઓનું અનારોગ્ય	ડી. પી. જે. ભટ્ટ	૫૫

હળવું સાહિત્ય

ઉંઘનું ખોરેલ (વાર્તા)	ધૈયંચંદ્ર ર. છુદ્ધ	૨૭
અપાધિવ પિતા (વાર્તા)	નિરંજન લ. પાઠક	૪૫
મીઠીયાં માણુમો	દ. ભ. કવિ	૩૫
છવનમાં રંગનું મહત્વ	પી. જે. ભટ્ટ	૬૫
નેતાવા	ઉંટવૈદ	૫૬

કાવ્યો

વિરાટ શો બેઝરી-અવતાર ...	ઉપવાસી	૧
ક્રાન્તિગાન	કેશવલાલ એમ. શાહ	૨
દયા ધરમતી નવી રીત	કાના ભગત	૩
કંગાલનો આત્મનાદ	ધૈયંચંદ્ર ર. છુદ્ધ	૪
સાહિત્ય સમાલોચના	૮૬

આખરી પસંદગી

—(૦)—

મહાસલાના મવાળા આગેવાનો અને ગાંધીવાદી મધ્યમ માગીંગો પર ઉદામ કાર્યકરો વિજય મેળવે એ ઐતિહાસિક ભાવી મહાસલાની સ્વાતંત્ર્યની લડત આગળ વધારવાની એ અનિવાર્ય શરત છે. આ ભતની લડત સરળ બનવા માટેના બાહ્ય સંયોગો કપાટાગ્રંથ પરિપાક પામી રહ્યા છે. પ્રભુને માટેના ભાગ દરિદ્રતા અને ભૂખમરણી છેલ્લી ઉંઠામાં ઉંઠી ખાણુમાં ધકેલાઈ રહ્યા છે, તેમના જીવનની સ્થિતિ અસહ્ય બની રહી છે. એક તરફથી આખાં જગતને ભીડા લઇ રહેલી કાશ્મી આર્થિકમંદી અને બીજી તરફથી હિન્દને હિસાબે એ મંદીમાંથી ઉગરી જવાના શહિસનાના પચાસો કોઇપણ ભતની રાજકીય અને આર્થિક છુટછાટ વધુ અને વધુ અશક્ય બનાવી રહ્યા છે. મુડીવાદીઓના રાષ્ટ્રવાદના, મુડીવાદને માર્ગે હિન્દના વિકાસના અદર્શો—કે જેમાં આજની મહાસલાની નેતાગીરી પોતાનો વિશ્વાસ રાખી બેઠી છે—શ્રમમાં રગદોળાઈ રહ્યા છે. હિન્દી મુડીવાદીઓ જે પગલાં માગી રહ્યા છે અને જે અમુક અંશે શાહિ સરકાર આપી રહી છે. (રક્ષણની જગતો વગેરે) તે આજે હિન્દી મુડીવાદને લાલ કરવાને બદલે ચોક્કસપણે નુકશાન કરી રહ્યા છે. હિન્દમાં મુડીવાદનાં વિકાસની અનિવાર્ય શરત એ છે કે હિન્દની બળશક્તિની માંગ, વધે. પરંતુ આજે શાહિવાદને હાથે આમજનતાનું જે કારમું શોષણ થઇ રહ્યું છે તે એવી ભતની શક્યતાને અસંભવિત બનાવી મુકે છે. હિન્દી બળશક્તિની માંગ વધવાની શક્યતા પર આજની કાશ્મી વેપારમંદીનું હિમ પડ્યું છે કહેવાતાં રક્ષણ માટે જે જગતો નાંખાય છે તે જનતાની ખરીદશક્તિમાં ઓર ઘટાડે કરશે.

આ. રીને હિન્દના આમવર્ગ અને મધ્યમવર્ગની આર્થિક સ્થિતિ મુદ્દરવાની નસએ આશા નથી. વખત એવો આવતો જાય છે કે તેમને એક બાબુ ભૂખમરો, ભાતિક અને માનસિક અપોગતિ અને બીજી બાબુ કાન્તિ એ બે વચ્ચે આખરી માર્ગ પસંદ કરી લીધા વિના છુટકે નથી.

આ અંકમાં અન્ય ન્યૂને “એક મહાસલાવાદી”ની કલમથી લખા-
એલો “મહાસલાનો માર્ગ” શિર્ષક લેખ પ્રગટ થાય છે તેમાંથી.

समनी स्व. पतिश्रीना स्मरणार्थे
श्री फार्गस गुज गती समाने
श्रीयुत शहालाभ आशुदण्ड यावत्,
तरुथी सविनय सप्रेम लेट.

વિરાટ શો બેકારી-અવતાર

અમે બેકાર

અમે ખૂવાર

દુનિયાને પલટા'વા બળે

થયો અમારો અવતાર

ધનવંતા આ લખેશરીએ

પૂણવંતા આ ધરમી જનોએ

ભર્યા ધાનના ભારેભાર

વસ્તરના ભંડર

સોનાં ને ડાખના થાળ

સભર ભર્યાં મોં ચોટાં ને ચોક અપાર,

વધાર્યો ધરતી-ગાનો ભાર

કરંતી પૃથ્વી 'હાથ'-પુકાર

દુનિયાને એ હળવી કરવા

અમારો ભૂખ્યાનો અવતાર

વિરાટ શો બેકારી-અવતાર.

ધરે ધરે ને ગસી ગસીએ

ભૂખ્યાના કોંકાર

દુકાન દરેકે બજાર બજારે

મંદીની ઝોંકાણુ

ગરીબ ને ધનવંતાના

મજૂર ને મિતવંતાના

લિડાયાં છવનનાં ગમદાર

માનની છવન બધે બંધિયાર!

ઉઘામવા જૂઠા દુ.ખમાર

ઉલેચવા ત્રિયાભર અંધાર

જગાવવા નૂનન શુભ સંવાર

કગવા સંઘિતો ઉદાર

અમે-

દુખિયા ને ભુખિયાં જનતો

વિરાટ રૂપ અવતાર!

દુનિયાનાં દુ.ખ હળવાં કરવા

ધરતીનો ભાર ઉતારવા

અમારો ભૂખ્યાનો અવતાર!

વિરાટ શો બેકારી-અવતાર.

ઉપવાસી

પમતી સ્વ. પતિશ્રીના સ્મ. નામે
શ્રીયુત બી. કાર્વે ન ગુજરાતી મંત્ર ને
તરફથી સવિનય સંમ્મેન ભેટ.

ક્રાન્તિ ગાન.

—:૦:—

મજુર અને ખેડૂતના ખરી મહેનતના પૈસાને
ભરપેટે લૂંટ અન્યાય મુડીવાદીઓ! જોતો.

ભારત ભરમાં એ આજે
ગરીબો ઉપર શો ગાજે!

પૈસા પૈસા મૂએ ઉચ્ચારતો મહિરાવથ ચૈ ફરતો,
મીલ કેરો મલીક બની જઈ જુદા મજુર પર ફરતો,
રક્ષકના ખિરતો ધરતો
મજુરનાં શોષણ એ ફરતો!

જુગજુની સંસ્કૃતિના એ સડી ગયેલા અવશેષો
લાખો મજુરની પ્રગતિના અવગેધક ઉલ્લુ જો!
અચ્છંદે અતિ એ નાચે
મજુર કામને રંજડે!

ધરણી ધૂળે, વાયુ થંભે જુલજુલ ગાનાં અટકે,
કાળી રાતનાં અંધારાં ભૂતળ પર જો! વરસે,
કુદરત શોક મહીં સરકે,
જાણે જગે વામ કર્યો નરકે!

સામ્ય અને ક્રાન્તિ દેરા સૂર ઉડે છે સધળે,
નવયુગના પડઘા પડનાં ચોદિશ વહ્નિ પ્રજળે,
પ્રત્યાધાત થયા મોટા
સમાશે કેમ અગ્નિગોટા ?

વરસી વરસી અમાસ ફેરાં અંધારાં જો! પ્રસરે
વિદ્યરવા અંધાર જગતનાં જો! રવિરાજ જનમે,
ઉછળે ક્રાન્તિનાં મોળાં
જગતમાં જોમ રેલવતાં

કેશવલાલ એમ. શાહ.

હયા ધરમની નવી રીત,

હયા ધરમ લો જાણી મારા સંતો.

હયા ધરમ લો જાણી રે છ.

કાબર ચકલાં ભૂખે ફરતાં

હયા હૃદયમાં આણી રે છ.

ખાંધવ લાખો ભૂખે મરતા

તોય ન ચિંતા જાણી મારા સંતો. હયા ધરમ

પથર મૂરતી ખુદ્દી જોતાં

દીધા તંબુ તાણી રે છ.

ખાંધવ આ ધરતીયે સોતા

તોય ન ચિંતા જાણી મારા સંતો. હયા ધરમ

નીત નવા નવ નવ શણગારો

પ્રભુને દીધા આણી રે છ.

ખાંધવ ફરતો નગન બિચારો

તોય ન ચિંતા જાણી મારા સંતો. હયા ધરમ

આલમની આ રામકહાણી

લેજો અંતર જાણી રે છ.

કાના ભગત કહે હયા ધરમની

રીત નવી આ જાણી મારા સંતો હયા ધરમ

કંગાલના આત્મનાદ.*

ઘોર કો ખીણમાં હું જુરાઇ મરી,
 છુદ્દ આ જીવંત ગાળું આખરી.
 સર્વત્ર આ તિમિરઘેરી છાંયમાં
 અકળાઈ મરું આત્મમાં ઘોર દુઃખડાં.
 તરફડું દઈથી દુઃખથી હું ઘણો.
 ગળાવું ચીસો પાડીને ઘોર ઝોલી;
 છતાં ના સાંભળે કોઈ અરે રે,
 બધા બેરા આંધળા શું જગે ફરે ?
 તરફડી હર ઘડી નાખું નિસાસા,
 પશ્ચિવના પટમાં દેહ દફનાય હા!
 ચઢાવ કપરો સ્કાય ના કોઈ આપે,
 મનોરથો શું બધા નાશ યાશે ?
 આત્મશ્રદ્ધા હવે ઝોગળી જાય ને,
 વીરતા મ્હારી કમળગે હાય રે!
 મુડીવાદના મારથી ચડકતા ભેખડાં,
 પડે મુજ ઉપરે વજ્રકાયા હણાય હા !

ધૈર્યંચંદ્ર-૨. બુધ.

* 'કંગાલોનાં ગીતો' નામક હું જ વખતમાં પ્રકટ થનારા મારા અપ્રસિધ્ધ કાવ્યસંગ્રહમાંથી.

મુંબાઈ

મહાસભાને

પ્રભાતે

રાષ્ટ્રીય મહાસભાનું અધિવેશન મુંબાઈ ખાતે મળવાને થોડાજ દિવસો બાકી છે ત્યારે આ લખાવ છે. એટલે દેશનાં રાજકારણનાં બાવિ મર્ગને દર્શાવવાની ખાતર આ માસનાં રાજકારણનું વિગતવાર અવલોકન રજુ કરવા કરતાં મહાસભા મળવાને પ્રભાતે દેશનાં રાજકારણનાં જે સામસામાં બળે આજે તોળાઈ રહ્યાં છે તેનીજ સમીક્ષા કરી લેવી વધારે વાસ્તવિક થઈ પડશે.

પસાર થયેલા માસ દરમિયાન દેશનાં રાજકારણને અસર કરનારી કેટલીક બાબતો બ્રિટનમાં પણ બની જવા પામી છે. નોંધન્ટ પાર્લામેન્ટરી કમીટીની પ્રતિનિધિતા જે સમાચારો છેલ્લા માસ દરમિયાન મળતા રહ્યા છે તે એમ સૂચવે છે કે એ સમિતિને

.....લેખક:.....
વિવસ્વત્
.....

અહેવાલ શ્વેતપત્રની દરખાસ્તો કરતાં પણ વધારે પ્રત્યાઘાતી હશે. ઉપરાંત થોડી ઘણી મધ્યમ્ય જવાબદારીવાળું ભ્રમવાચક તો હવે કોરાણે પડ્યું છે અને આગામી એ ત્રણ વર્ષેમાં હિન્દને મુધારાઓ કે ફેરફારોને નામે જે કાંઈ મળવાનું હશે તો તે પ્રાંતિક આધીનતાજ હશે. અને પ્રાંતિક સ્વાધીનતાના વિષયમાં પણ “કાયદો અને વ્યવસ્થા”નું ખાતું લોકનિયુક્ત પ્રધાનોના હાથમાં રહેશે કે ગવર્નરના હાથમાં અનામત રહેશે એ વિષે શંકાઓ ઉભી થવા લાગી છે. આ જાતની ભ્રમણાની અસર એ થવા પામી છે કે સામાન્ય રીતે પાછલે વારણેથી શ્વેતપત્રને અપનાવવાની હિમાયત કરનારા લીબરલો પણ હવે ઠંડા બની ગયા છે.

આ ઉપરાંત છેલ્લા માસ દરમિયાન બ્રિટલ ખાતે બ્રિટનના કોનઝરવેટીવ પક્ષની અને સાઉથ પીટ ખાતે મજૂર પક્ષની પરિપક્વ મળાં એ બંને પરિપક્વમાં હિન્દને લગતી બાબતોમાં જે ચર્ચાઓ અને દરાવ થયા તેમણે આ દેશના રાજકારણમાં રસ ધરાવતા લોકોનું ધ્યાન સારી રીતે ખેંચ્યું હતું.

કોનઝરવેટીવ પરિપક્વની વલણે એ સાફ જતાવી આપ્યું છે કે શ્વેતપત્રથી સુચિત થતી બ્રિટનની સરકારની નીતિ સામે સ્થિતિચૂસ્તોનો વિરોધ વધુ સખળ બનતો જાય છે. એ

લોકાનો વિરોધ ગમે તેટલો સફળ હોય તો પણ આગામી સુધારાં અને તોડી પાડવામાં અથવા ખોરવાવી દેવામાં તેઓ સફળ થશે એમ માનવાને ઓછું જ કારણ છે. પરંતુ તેમના વિરોધને શ્રમાવી દેવા માટે સરકાર પક્ષ નાણાં, વેપાર, કાપડા અને વ્યવસ્થા વગેરેને લગતી અનામતિઓ અને સલામતિઓ વધારે વ્યાપક અને વધારે કડક બનાવશે એમ જરૂર માનવાનું રહે છે. પરંતુ ક્રાન્ડર-વેટીવોની વલણની દરકાર રાખનારા લોકો આ દેશમાં ઘણા ઓછા રહ્યા છે એટલે તેમના નિર્ણયોની સારી કે માઠી અસર ઓ દેશમાં બહુ નોંધાઈ નથી.

પરંતુ ક્ષીટનના મજૂર પક્ષની સ્થિતિ એવી નથી. આ દેશમાં ઘણાએ માણ્યો એવા છે—અને તેમાં મહાસલાના પ્રતિષ્ઠિત આગેવાનોના મોટા ભાગનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે—કે જેઓ ક્ષીટનના મજૂર પક્ષની લક્ષી લાગણીમાં અધ્યા ધરાવે છે. તેઓ એમ માને છે કે છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી ક્ષીટનનો મજૂર પક્ષ હિન્દના આત્મ-નિર્ણયના અધિકારની અને હિન્દીઓને અનુકૂળ હોય એવી જાતનાં સ્વરાજની હિમાયત કરતો આવ્યો છે અને એ હિમાયત તે ખરાં જીગરથી કરે છે. આ કારણથી જ્યારે તે સત્તામાં આવશે ત્યારે પોતાની આ ભાવના વ્યવહારમાં મુકાય એવાં પગલાં તે જરૂર લેશે.

આ જાતની શ્રદ્ધા ધરાવનારાઓને, જ્યારે સાહિયપોટાખાતે મળેલી પરિપદે હિન્દુ ભાવિ અધારણ મુકરર કરવા માટે ક્ષવળ હિન્દીઓની બનેલી લોકપ્રતિનીધિ સલાની હિમાયત કરનારો ઠરાવ ઉગ્રવી દીધો ત્યારે ભારે આઘાત પહોંચ્યો. ક્ષીટનનો મજૂરપક્ષ ત્યાંના ખીજ રાજકીય પક્ષો જેટલો જ શક્તિવાદી છે એમ

માનવાને તેમનું મન કાઢી રીતે તૈયાર થવું નથી અને તે સાથે હિન્દના આત્મ-નિર્ણયના અધિકારનાં પ્રતિક અથવા એકજ સાધન સમી લોકપ્રતિનીધિ સલાનો તેઓ ઇન્કાર કરે એ દેખીતી અસંગત-તાની પછવાડે રહેલું માનસ સમજવામાં હિન્દના એ મવાળ આગેવાનોને ભારે મુશ્કેલી પડે છે. આ કારણથી એ નેતા-ઓનાં જ માનસનો પડથો પાડતાં ઘણાં ખરાં રાષ્ટ્રીય અર્પાઓએ અકળામણના સરો ઉચ્ચારવા માંડ્યા. ક્ષીટનનો મજૂર પક્ષ તેનાં આજ મુધીનાં વચનોથી વિરુદ્ધ જાય એ વાત તેમને અસહ્ય લાગી અને તેના પર તેમણે સખત ટીકાઓ કરી.

આ જાતની ટીકાઓથી વિરુદ્ધ વેત-રાય છે અને ક્ષીટન અને હિન્દ બન્ને દેશોમાં ઉદ્દામ ક્રાન્તિકારીઓના હાથ વધારે મજબૂત બને છે એવો ભય લાગવાથી ક્ષીટનના મજૂરપક્ષના એક સભ્ય, પેલી ઇન્ડીઆ લીગવાળા શ્રી કૃષ્ણ મેનને એવો ખુલાસો બહાર પાડ્યો છે કે મજૂર-પક્ષની એ વલણથી જરાએ ગભરાઈ જવાનું કારણ નથી. કેમકે મજૂરપક્ષ હિન્દના આત્મનિર્ણયના અને પૂર્ણ સ્વ-રાજના હક્કની પડખે મક્કમપણે ઉભો છે. ફક્ત “લોકપ્રતિનીધિ સલા”ને લગતો ઠરાવ મજૂર ન રહ્યો તેનું કારણ એ હતું કે તેના પક્ષમાં બેઠાં તેટલું પ્રચાર-કાર્ય અગાઉથી થઈ શક્યું નહોતું અને હિન્દમાંથી પણ તેને પુરતાં પ્રમાણમાં પીકબળ મળ્યું નહોતું. તેમણે વધુમાં એમ જણાવ્યું હતું કે મજૂરપક્ષના લોકપ્રિય નેતા મીં લેન્સબરી લોકપ્રતિ-નીધિ સલાની હજુએ હિમાયત કરે છે અને પરિપદના સામાન્ય પ્રતિનીધિઓની મનોદશા વિચારી જોતાં એમ માનવાને

પુરતું કરણ રહે છે કે આવતે વર્ષે એ દેશ જરૂર પસાર કરાવી શકાશે.'

શ્રી ઇનમાં થયેલી પ્રવૃત્તિઓના આ પડઘા હિન્દમાં પડ્યા વિના રહ્યા નથી. હિન્દમાં ચાલતી કામી સુકાદને લગતી તકરાર, વડી ધારાસભાની ચુંટણી અને મહાસભાનાં આગામી અધિવેશનની ધાંધલને લઈને ખાસ એ પરિપક્વતા નિર્ણયોને ઉદ્દેશીને પોતાના વિચારો આગળ કરવાની દરકાર કે પુરસદ કાઢીને રહી નથી. ઉપરાંત શ્રીઈનને કો-ઓર્ડિનેટ પક્ષને કાંઈ કરે તેના તરફ હિન્દી રાજપુરો ગંભીરપણે જોતા નથી એટલે તેઓ તો એમના નિર્ણયોનો ઉપયોગ પ્રચારકાઈ પુરતો-લોકોએ આત્મનિર્ણયના અધિકાર પર વધારે મક્કમ બનાવવાને ચીમકી મારવા પુરતો જ કરે છે. છતાં એ બંને પરિપક્વતા નિર્ણયો અને છેલ્લા થોડા માસ દરમિયાન પોતાના શ્રીઈનની અંદરના વસવાટ દરમિયાન શ્રીઈસ રાજપુરો અને રાજકીય પક્ષોની ભાવનાનો ડોળ અન્સારીએ મેળવેલ અનુભવ મહાસભાનાં દિવસે દિવસે મવાળા બનતાં જતાં રાજકારણને મહેજ ઉદ્દામપણાનો દેખાવ કરવાને ફરજ પાડ્યા વિના નથી રહ્યાં.

“ન વયુગ”ના છેલ્લા અંકમાં આ કોલોમાં મહાસભાના સ્થાપિત આગેવાનો મહાસભાના ઉદ્દામ કાર્યકરો અને ખાસ કરીને મહાસભા સમાજવાદીઓને કાં તો અસરકારક રીતે દબી દેવાની અને કાં તેમને દૂર કરવાની કેવી યેરવી કરી રહ્યા છે તેની નોંધ લીધી હતી. પરંતુ તે પછીથી ચાલુ માસ દરમિયાન ઉપર જણાવેલી શ્રીઈસ રાજકીય પક્ષોની પરિપક્વતા નિર્ણયોએ ઉપજાવેલી આડકતરી અસરથી અને ડોળ અન્સારીએ આવી

સૂચવેલી બાજુ અનુસાર સમાજવાદીઓ તરફ ધારણ કરવાની વચણમાં નહિ પણ ચાલતીજાણમાં જરૂર ફેર પડ્યો છે. એમ જણાય છે કે મહાસભાનાં આજ અધિવેશન વખતે સમાજવાદીઓ સાથે મુકાબલો કરી લેવાનો, વડલભભાઈ પટેલ જેવા ઓછી છુદ્દિના આગેવાનોનો વિચાર પડતો મુકાબો છે અને એ પક્ષને ઝેરથી નહિ પણ ગોળથી મારી નાખવાની નવી ચાલ-બાજુ ધારણ કરાઈ છે.

ડોળ અન્સારીનાં આગમન પછી ગાંધીજીએ એક બીજું નિવેદન બહાર પાડ્યું છે. એ નિવેદનમાં એમણે એમ જાહેર કર્યું છે કે એમનાં પહેલાં નિવેદનમાં ખાદી અને હાથ-કંતામણીના મનાધિકારને વધારે કડક બનાવવાને લગતી જે સૂચનાઓ હતી તેની સામે જે વિરોધ દેશ આખામાં દેખાયો છે તે ધ્યાનમાં લઈને એ સૂચનાઓને લગતા દરાવો મહાસભા સમક્ષ રજૂ કરવાનો વિચાર એમણે માંડી વાળ્યો છે અને તે સાથેજ રાજકારણમાંથી નિવૃત્ત થવાનો એમનો વિચાર પણ વધારે મક્કમ બન્યો છે. પરંતુ પોતે નિવૃત્ત થાય તે પહેલાં મહાસભાને વધારે કાર્યક્ષમ બનાવવાના ઉદ્દેશથી તેનાં બંધારણને લગતા કેટલાક અગત્યના સુધારાઓ પણ એમણે એ નિવેદનમાં સૂચવ્યા છે.

ગાંધીજીએ સૂચવેલા એ સુધારાઓ સમંધમાં વિવિધ પ્રકારના વિચારો દર્શાવાઈ રહ્યા છે. એ સુધારાઓને જે અપનાવવામાં આવે તો મહાસભા વધારે કાર્યક્ષમ બનશે એમ સહુ કાંઈ સ્વીકારે છે છતાં નવાઈ જેવું એ છે કે એ ચાર કેવળ ગાંધીવાદી પત્રો બાદ કરતાં ઘણાં ખરાં મહાસભાવાદી પત્રો પણ એ બધા

સુધારાઓને આવકાર' આપતાં નથી. તેમાં ફેટલાક અગત્યના ફેરફારો કર્યા પછીજ તે માન્ય રાખવા એવી સુચના તેઓ કરે છે.

ગાંધીજીએ જે સુધારાઓ સુચવ્યા છે તે દુકામાં એવા છે કે મહાસભાની કાર્યવાહક સમિતિ ચુંટાવાનો અથવા અખિલ હિન્દ સમિતિને હાથે નીમાવાનો હાલ જે રિવાજ છે તેને બદલે એ આખી સમિતિ નીમાવાની સત્તા તે વર્ષના પ્રમુખને જ સોંપવી. મહાસભાના અધિવેશન વખતે પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા માત્ર એક હજાર જ રાખવી અને એ એક હજાર પ્રતિનિધિઓ પોતે જ વર્ષ દરમિયાને અખિલ હિન્દ મહાસભા સમિતિ બની રહે; વિશેષમાં ભુલ ભુલ પ્રાંતોમાંથી ચુંટાઈ આવેલા એ પ્રતિનિધિઓ પોતે જ વર્ષ દરમિયાન તે તે પ્રાંતોની મહાસભા સમિતિઓના સભ્યો હોય.

આ ફેરફારોનું રાજકીય અર્થગૌરવ સમજી લેવાની જરૂર છે આ સુધારાવાળાં બંધારણ નીચે મહાસભાનો પ્રમુખ વર્ષ દરમિયાન તેનો સરમુખત્યાર બની રહે છે કેમકે વહીવટને લગતી વિશાળ સત્તાઓ ધરાવતી કાર્યવાહક સમિતિ તેની પોતાની જ નીમેલી હોય અને મહાસમિતિ એટલી વિશાળ બનેલી હોય કે વર્ષ દરમિયાન વખતોવખત તેની બેઠકો બોલાવવાનું અશક્ય નહિ તો અવ્યવહાર જરૂર બની જાય. ખુદ ગાંધીજીએ સુચવેલા સુધારા અનુસાર એ સમિતિની સત્તા વર્ષમાં બેથી વધારે વખત બોલાવવાની જવાબદારી રહેતી નથી. ઉપરાંત એવી લગભગ બીનકાર્યક્ષમ મહાસભા સમિતિના સભ્યો પ્રતિષ્ઠ સમિતિઓના પણ સભ્યો હોય એટલે પ્રાંતોની રાજકીય, સામાજિક અને આર્થિક ભાવનાઓનો પડઘો પાડનારી એ

સમિતિઓ પણ લોકમતનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવનારી ન રહે. પરિણામે સ્થિતિ એવી થાય કે મહાસભા આજે લોકમતનો પડઘો પાડનારી સંસ્થા છે તે ટળી જઈ એક રાજકીય પક્ષ માત્ર બની રહે. અને પ્રજાના કયા વર્ગનો પક્ષ એ બની રહે તે બહુ લેવાનું કામ મુશ્કેલ નથી. મહાસભામાં આજે ગાંધીવાદી નેતામંડળ જગજગ વગ ધરાવે છે એટલે પોતાના જ પક્ષના સરમુખત્યારો તેઓ એક પછી એક ઉભા કર્યો રાખે. આ સુધારાઓને અંગે પક્ષનું યંત્ર-Party Machine એવું મજબુત બનેલું હોય કે એ નેતાગીરી સામે પડકાર આપી શકે એવું તત્ત્વ દાખલ જ ન થવા પામે. અથવા થઈ જાય તો પણ તેનો અવાજ કદિ અસરકારક તો ન જ બને. આ રીતે જો ગાંધીજીએ સુચવેલા સુધારાઓ જેમના તેમ સ્વીકારાઈ જાય તો મહાસભા હોદ્દામાનસનું પ્રતિબિંબ ઝીલનાર અને દેશનાં સઘળાંએ ઉદ્દામ રાજકીય બળોને એકત્રિત થવાનું સંકેતસ્થાન મરીને એક પક્ષ જ બની જાય. એ પક્ષ ઉપલા અને નીચલા મધ્યમ વર્ગનો પ્રતિનિધિ હોઈ ઝડપી રાજકીય સુધારાઓની હિમાયત કરનારો થાય. એ રીતે તેનું સ્થાન ઉપર લીબરલ પક્ષ અને નીચે કામદારો અને કીસાનોના પક્ષો-રાજકીય ક્રાન્તિની હિમાયત કરનારા-પક્ષોની વચ્ચે રહે.

આ સ્થિતિ જેમને પોતાની નેતાગીરી દમ્ભવી રાખવી હોય તેમને ભલે ઇચ્છુતા થોડી લાગે પણ મહાસભાના સામાન્ય અનુયાયીઓને પણ એમ લાગે છે કે તેનાથી મહાસભાના વગ અને પ્રતિષ્ઠાને ફટકો પડશે. આ કારણથી તેઓ ગાંધીજીએ સુચવેલા સુધારાઓ પર ખીજ ફેટલાક સુધારાઓ સુચવે છે તે

એવી જાતના છે કે પ્રાંતિક સમિતિઓના સભ્યોની સંખ્યા એક હજાર કરતાં ઘણી વધારે જોઈએ. મહાસમિતિના સભ્યોની સંખ્યા એક હજાર કરતાં ઘણી ઓછી જોઈએ અને કાયદાક સમિતિના સભ્યોની સુંદરણી થવી જોઈએ. આ સુધારાઓ ધ્યાનમાં લેવા જાય છે. જે ગાંધીજીએ સુચવેલાં ધોરણ પરજ મહાસભાનાં બંધારણમાં સુધારાઓ કરવા જ હોય તો તે સુધારાઓ પર આ પાછળ સુચવેલા સુધારાઓ માન્ય રખાશે તો જ તે મહાસભાને માટે શ્રેયકારક નિવડશે એવો સામાન્ય અભિપ્રાય છે. આગામી મહાસભા એ બાબતમાં શું ઠરાવ પર આવે છે તે હવે જોવાનું રહે છે.

મહાસભાના ઉદ્દેશાં નિવેદનમાં ધ્યાન
જેવનારી એક બીજી બાબતનો પણ સમાવેશ થએલો છે. ખાદીના મના-ધિકારને અંગે પ્રાંતિક સમિતિઓની સુંદરણી વખતે ચાલેલ દંભ અને હરામ-ખોરીની વ્યાપક ફરીઆદોથી ઉદ્દેરાઇ જઇ તે મતાધિકાર જતો કરવાની હિમા-યત કરવાને બદલે તે વધારે સખત બનાવવાની ખાહેશ જેમ ગાંધીજીએ પોતાનાં આગલાં નિવેદનમાં કરી હતી તેમ એ નિવેદનમાં સુચવાયેલ ઠરાવો સામેનો વિરોધ જોઇ લઇને એમણે એકઠી ખાદી માટેનો આગ્રહ પડતો મૂકીને બધાએ ગૃહઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપવા માટે અખિલ ભારત ચરખા સંઘ જેવી અખિલ ભારત ગૃહઉદ્યોગ ઉત્તેજક સંઘ નામની સંસ્થા ઉભી કરવાની દરખાસ્તરજુ કરી છે. આ સંબંધમાં એ કહેવાની બાબત જરૂર છે કે ખાદીનાં નિર્યંકતા અને પ્રત્યાધાતિપણાને જે દલીલો લાગુ પડે છે તેજ દલીલો આ નવી દરખાસ્તને પણ લાગુ પડી શકે તેમ છે. તકાવત

માત્ર એટલો જ છે કે આજના આપણા ગૃહ ઉદ્યોગમાં ખાદી એ સફળી વધારે નિર્યંક ગૃહઉદ્યોગ છે કેમકે યાંત્રિક રીતે કાપડ ઉત્પન્ન કરવાની બધીએ સગવડો આગે તે દિનમાં પણ હતી ધનાવે છે. બીજા કેટલાક ગૃહઉદ્યોગો માટે કલુ થોડાં વર્ષ સુધી ટકી રહેવાનો અવકાશ છે પણ જે જરૂર છે તે હસ્તી ધરાવતા ઉદ્યોગને માત્ર વ્યવસ્થિત બનાવવાની તેમને ખીલવવાની નહિ. અને આટલું કાપ પણ કાંઈ સામાજિક સંસ્થાએ ઉપાડી લેવું જોઈએ, મહાસભા જેવી આગેવાન રાજકીય સંસ્થાએ તેની પાછળ પોતાનાં સમય અને શક્તિ બરબાદ કરવાં તેનો કાંઈ અર્થ નથી.

બીજા બે પરિપદો મળવાને ટાંકણેજ
બીજી બે પરિપદો મળવાની છે. એક મહાસભાસમાજવાદી પક્ષની પરિપદ અને બીજી કામીયુકાદા વિરોધી પરિપદ. એ બંને પરિપદોની વલણ અને તેની મહાસભાપર થનારી અસરની નોંધ લેવી ઘટે. સમાજવાદી પરિપદ અખિલ હિન્દુ સમાજવાદી પક્ષ સ્થાપશે અને તેનું બંધારણ મુકરર કરી લેશે એ વાત ચોક્કસ છે.

નવા સ્થપાયેલા એ પક્ષમાં કેટલાંક વધારે ઉદામ તત્ત્વો પણ નજરે પડે છે અને સમાજવાદી વિચારસરણીની સમજણ અને સમાજવાદી ક્રાંતિની ચાલબાજને લગતી માહિતી વધારે ધગવતા હોવાને લીધે એ લોકો સમાજવાદી પક્ષને વધારે ઉદામ બનાવવાને માર્ગે લઇ જવા પ્રયત્ન કરશે એમ લાગે છે. પરંતુ સમાજવાદીઓએ પોતાની બધીએ પ્રવૃત્તિ ચાલુ સંયોગમાં કાયદેસર રીતે કરવી હોય તો તેઓએ ઉદામ ચાલ અને વાક્યોનો મોહ હાલ

તુરંતને માટે જરૂર જતો કરવો પડશે. યુગાન્તર સાધવાની તૈયાર-*ready made*-પદ્ધતિ આપણને માફસંવાદીઓ તરફથી મળી છે. એ આપણા માટે લાભ અને નબળાઈ બંનેનું મૂળ છે. આમ છતાં સમાજવાદીઓનો મોટો ભાગ તો મહાસભાની હાલની નેતાગીરીથી કંટાળેલાં અને દેશની સ્વાતંત્ર્યની લડત સફળ બનાવવા માટે વધારે અસરકારક ઉપાયો શોધનારાં તત્વોનો જ બનેલો રહેશે એ વાત ચોક્કસ છે.

એ પક્ષની અસર મહાસભા પર શી થશે? અત્યારે વિશેષ તો કંઈ થાય એમ જણાતું નથી. ફક્ત મહાસભાના સ્થાપિત આગેવાનોને વિચાર કરતાં તેઓ જરૂર બનાવી મૂકશે. મહાસભા પામે તેઓ આટલી વાત જ રજૂ કરશે કે તમારું અને અમારું સામાન્ય ખેય તો સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા જ છે. પરંતુ એ સ્વતંત્રતા કોને માટે? દેશના ૯૮ ટકા જેટલા આમયગની સ્થિતિ ન સુધરે, તેનું શેષજી થતું જ રહે એને તમે સ્વતંત્ર કહેશો? જો એને સ્વતંત્રતા ન કહેતા હો તો એ વગને એજામાં એણું તમે શું અપ-વવાના છો તે નક્કી કરી તે અનુસાર તમારો કાર્યક્રમ રમો અને એ કાર્યક્રમથી ખીલાફ હોય એવાં તત્વો સાથે દલગી કરવાનું માંડીવાળો. જો આમ કરવાને તૈયાર ન હોતો એમ સાફ જણાવી દો કે તમે દેશના ૯૮ ટકાનો નહિ પણ બે ટકાનો જ હિમા-યતી છો. એ બંનેનું હિત એક સાથે સાધી શકાશે એવી બમણા ફેલાવાનું હવે માંડીવાળો કેમકે એ હિતો પરસ્પર વિરોધી છે એ વાત તો હવે સહુ કાંઈ સમજતું થઈ ગયું છે. આ સાફ વાતનો જવાબ મહાસભા શો વાળશે તે હવે જોવાનું રહે છે.

પંડીત મહાલવીઆની કોમીયુકાદ વિરોધી પરિપદ તો એ યુકાદનો મહા-સભાએ વિરોધ કરવો જોઈએ એવો દુરાવ પસાર કરશે અને તેનાં સમર્થનમાં રજૂ કરી શકાય એટલાં બધાંએ કારણો શોધી કાઢશે. પણ મહાસભાને હાથે એ વક્તવ્યનો સ્વીકાર થાય એવો સંભવ જણાતો નથી જો મહાસભા એ વક્તવ્ય અપત્યાર ન કરે તો રાષ્ટ્રવાદીઓ શું કરવાના છે? એ પણ જોવાનું રહે છે.

મહાસભા આગળ આજે ધણાંએ અગત્યના મુદ્દાઓ પોડેલા છે. એ મુદ્દાઓની સંખ્યામાં મહાત્મા ગાંધીએ પોતાનાં બે નિવેદનો મારફત ખીજ અનેક મુદ્દાઓ ઉભા કરીને વધારો કર્યો છે. ઉપરાંત પોતાની નિવૃત્ત થવાની ગંગ તો એમણે મહાસભા પર તોળી જ રાખી છે. આ સ્થિતિમાં ધણાંખરા પ્રતિનિધિઓનું ધ્યાન ગાંધીજીનાં વ્યક્તિત્વની આસપાસ વિંટળાઈ રહ્યું છે. ગાંધીજીની નિવૃત્તિની ચોગ્ગચોગ્ગતા વિશે અહિં કંઈ કહેવાનું નથી કેમકે એ સમસ્યા કંઈક નિર્ણય થયા પછીજ તેનું મૂલ્ય આંકવાનું વધુ ચોગ્ગ થઈ પડશે. પરંતુ ગાંધીજીએ આ રીતે જે ધાંધલ ઉભી કરી છે તેને પરિણામે ધણાંએ અત્યંત અગત્યના મુદ્દાઓ પરથી હોડાનું ધ્યાન આડે માર્ગે દોરવાઈ જવાનો સંભવ છે. મહાસભાનું ખેય સ્પષ્ટ કરવાના, સમાજવાદી પક્ષ પ્રત્યે તેની વલણ સુકરર કરવાના, ધારાસભાને લગતી પ્રવૃત્તિની દિશા સુકરર કરવાના એ બધાંએ અગત્યના મુદ્દા છે. પરંતુ એ સહુથી વધારે અગત્યનો મુદ્દો તો રાજસ્થાનીઓ પ્રત્યે મહાસભાની વલણ સ્પષ્ટ કરવાનો છે.

આ પ્રશ્ન સહુથી અગત્યનો તો એટલા માટે છે કે હિન્દની પાંત્રીસ કરોડની વસ્તી-

માંથી આઠ કરોડની વલણ દેશની સ્વતંત્રતાની હાલ તરફ દેવી જનની રહેવાની છે તેનો નિર્ણય એ ઉપરથી થવાનો છે. એટલું જ નહિ પણ મહાસભા રાષ્ટ્રનાં અનિર્ણય એક્યના આદર્શને કેટલેક અંશે વકાશર છે તે તેના પરથી સાફ જણાઈ આવશે. આ કારણથી મહાસભાના સ્થાપિત આગેવાનો—ખાસ કરીને ગાંધીજી—આ વિષયમાં શું ધારે છે અને રાજસ્થાની પ્રજાનો મહાસભા પામે શું માગે છે તે પહેલાંથી સમજી લેવાની જરૂર છે.

ગાંધીજી રાજસ્થાનોના વિષયમાં મહાસભાએ દખ્ખલગીરી ન કરવી જોઈએ એવા સિદ્ધાંતમાં માને છે. તેઓ સાથે એમ પણ માને છે કે મહાસભાની એ સ્થાપિત નીતિ છે. રાજસ્થાનોના વિષયમાં ખાસ રસ લેનારા આગેવાનો શ્રી. પરદર્શન, કેલકર વગેરે મહાસભા અને કલકત્તા મહાસભાના ઠરાવોને આગળ ધરીને અને શ્રી. અબ્દુલ મહાસભાનો આખો ઇતિહાસ વણુધી બતાવીને એમ સાબીત કરી આપે છે કે ગાંધીજીની એ ખાજી માન્યતા તદ્દન પાયા વિનાની છે. પરંતુ એ તકરારમાં ઉતરવાની જરૂર આજે રહી નથી. આપણી નજર સામે આટલાં તત્વો મોજુદ છે રાજસ્થાનીઓ મોટી સંખ્યામાં મહાસભાના સભ્યો બને છે અને મહાસભાની પ્રવૃત્તિ અને હાલમાં ઘણું જ સચ્ચ ભાગ લે છે. બીજે પક્ષે મહાસભાના પ્રતિષ્ઠિત આગેવાનો—ગાંધીજી અને વલ્લભભાઈ સુદાં—રાજસ્થાન પ્રજા પરિપોષના પ્રમુખ યથા ચૂક્યા છે. એટલે મહાસભાની વલણ અત્યારમુધી તત્ત્વ બીન રાજસ્થાનગીરીની તો નહોતી જ. પરંતુ હવે મહાસભા એ બાબતમાં સાફ શો

ખુલાઓ કરે છે તે જવાબુ રહે છે. માનવાને કારણ છે કે ગાંધીજી જે વલણની હિમાયત કરે છે તેને ટેકા આપનારા મહાસભાવાદીઓ ધણા છે.

રાજસ્થાનીઓની માગણી એવી છે કે મહાસભા પોતાનું સંઘર્ષ એ ધ્યાન રાજસ્થાનોની અંદર ચાલતી પ્રવૃત્તિઓમાં દોરે એમ કાન માગતું નથી. પરંતુ જ્યારે રાજસ્થાનીઓ પોતાનું ધ્યેય શાંત અને કાયદેસરના ઉપાયો મારફત સિદ્ધ કરવાને મથામણ કરતા હોય ત્યારે મહાસભાએ પોતાનાથી બનતી મદદ તેને કરવી જોઈએ. દુકામાં તે તે મથોની મહાસભા સમિતિઓની એવા પ્રયત્નોમાં સહાઈ, સહાનુભૂતિ અને સહય હોય તેટલી મદદ હોય.

માનવાને કારણ છે કે રાજસ્થાનીઓની આટલી માગણી સ્વીકારવાને મહાસભા તૈયાર થશે. જો નહિ થાય તો આઠ કરોડ રાજસ્થાનીઓની સચ્ચ સાથ એ શુભાવશે એટલું જ નહિ પણ એક રાષ્ટ્રીય સંસ્થા તરીકેની તેની પ્રતિષ્ઠાને લારી ફટકા પડશે. રાજસ્થાની જનતા મહાસભાના નિર્ણયની આતુરતાપૂર્વક રાહ જોશે

મહાસભા મર્જવાને પ્રભાતે આ વસ્તુચિતિ છે. દેશને મળવાના રાજકીય સુધારાઓનું આકાશ છેક જ કાળું છે. અને દેશની પાયમાલી અટકાવવા માટે સતંત્રતા હાંસલ કરવાનું જે બળ જોઈએ તેનો તેની પામે અભાવ છે. એ બળ ઉત્પન્ન કરવાને માટે જે કાયકમ યોજના જોઈએ તેમાં પણ મહાસભાના સ્થાપિત આગેવાનોની મયાળ મનોદશા વિધો નાખ્યા વિના રહે તેમ નથી. આ સ્થિતિમાં પરાજયમાંથી વધુ પરાજય તરફ કે પરાજયમાંથી વિજયની દિશામાં; એ પ્રશ્નનો જનાય આગામી મહાસભાને આપનારો રહેશે.

વર્ષ : ૭૬

અંક : ૭ મો.

સં. પા દ ક ની સાથે—

મહિનો દિવસ સુધી જોની સાથે એક યા ખીજાં સ્વરૂપે પરિવ્યવસાધ્યો હોય એ સાહિત્ય સાથે છેલ્લી વિભાગ લેતી આ નોંધ લખતી વખતે સામે પડેલા ફરમાઓ પર નજર નાખતાં એક પ્રકારનો સંતોષ થાય છે. ‘નવયુગ’ના આ વખતના ધણાખરા લેખો મને ગમે છે એટલે વાંચકોને પણ પસંદ પડશે એવી આશા રાખી શકાય.

આ વખતે ‘નવયુગ’માં લેખોની સંખ્યા ઓછી છે, કારણ કે ધણાખરા લેખો પ્રમાણમાં લાંબા છે. સામાન્ય રીતે લેખની લંબાઈ તેનાં વાંચનની શક્યતાને ઓછી કરી નાખે છે. આ વખતના લેખોની બાજુમાં તેમ બનવા ન પામે એમ હું ઇચ્છું છું. એ બધાં લેખોમાં સ્પષ્ટ સત્વ છે એમ વાંચનને અંતે વાંચકને ખાતરી થયા વિના રહેશે નહિ.

રાજકારણ પર આ વખતે બે જ લેખો છે. અને તે બન્ને હિન્દી રાજકારણ પર. આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણમાં આટલા વખતમાં હીક હીક ઘટનાઓ બની ચૂકી છે, ખાસ કરીને જગ-

તના મજરપક્ષ તરફ તે તે દેશોના રાજકર્તાઓની વલણમાં ફાલ જ ફર પડે છે તેનાં અર્થ-ગૌરવની નોંધ લેવાની ખાસ જરૂર હતી. પરંતુ આ વખતે હિન્દનાં રાજકારણમાં ચિરંજીવી બની જાય એવી મહાસભા ઉપર આવે છે એટલે તેને લગતી બાબતો છેડવાની જરૂર વિચારી આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણનો એ લેખ પડતો મુકાયો છે. આવતા અંકમાં તે આપવાની ઉમેદ છે.

આ વખતે તો “મહાસભાનો માર્ગ” અને “મુંબાઈ મહાસભાને પ્રભાતે” એટલે પસાર થયેલા માસલું રાજકારણ એ બે જ, સમકક્ષીન રાજકારણની સમાલોચના કરતા લેખો આપવામાં આવ્યા છે.

“મહાસભાનો માર્ગ” એ લેખ જરૂર વાચી જવાની હું વાંચકોને ભલામણ કરું છું. એ લખનાર મહાશય “એક મહાસભાવાદી” એવાં સાદાં તખ્તલુસથીજ સંતોષ માને છે એ પરંતુ લખાણ તરફ વાંચકની ઉપેક્ષાનાં કારણરૂપ ન બનવી જોઈએ. રાજકીય સાહિત્યનો મતે જ થોડો ધણો અભ્યાસ છે તેને અંગ હું જરૂર એમ

કહી શકું છું કે આ જાતનું રાજકીય વિજ્ઞાન આપણે ત્યાં હજી ખડું ઉભું નથી થયું. માકસવાદની દૃષ્ટિએ એ લેખ લખાયો છે પણ તેમાં જતાવવામાં આવેલી રાજકીય સમજણ અને કાયદાસાધક દ્રષ્ટિ ખડુજ યોછા માકસવાદીઓમાં હોય છે. આ કારણથી વાંચકો એ જરૂર વાંચે.

‘પસાર થતા માસનું’ રાજકારણ એ તંત્રીચાનેથી લખાતું ‘નવયુગ’નું કાયમી તત્વ છે. પરંતુ આ વખતે તેમાં માત્ર પસાર થયેલા માસનાં રાજકારણનું અવલોકન કરીને જ સંતોષ નથી પડ્યો. મહાસલા આગળ કેવી સમસ્યાઓ પડી છે, તેમાં કયાં બળો કંઈ કંઈ દિશામાં કામ કરી રહ્યાં છે, મહાસલાએ તે બધાંની સાથે કેવી રીતે કામ હેલું નેપછી અને વાસ્તવિક રીતે શું બનશે એ બધી બાબતોનું વિશ્લેષણ એ લેખમાં કરાયું છે.

સામાન્ય રાજકારણને લગતા બીજા બે લેખો પણ આ વખતે આપવામાં આવ્યા છે. એક લેખ છે: “મોતના મોદાગરો.” હથિઆતો બનાવનારી પેઢીઓ પોતાના માત્ર ખપાવવાને માટે કેવી હરામખોરીનો આશ્રય લે છે અને લડાઈને નજીક આણવામાં કેવી રીતે સહાયભૂત થાય છે તે ખુલ્લું પાડનારાં એ પ્રમાણભૂત પુસ્તકો હમણાં અંગ્રેજી ભાષામાં પ્રગટ થયાં છે. એ પુસ્તકોનો સાર આ લેખમાં આપવામાં આવ્યો છે.

“મુઝવતા સવાલોનો સરળ ઉકેલ” “નવયુગ”નું કાયમી તત્વ છે. તેના તરફ વાંચકોની પસંદગી ચાલુજ છે એટલે એ જ્યાં સુધી ચાલુ રહેશે ત્યાં સુધી તે આપના રહીશું. આ વખતે એ લેખમાં અમેરિકાને લગતા ફેટલાક સવાલ જવાબો આપવામાં આવ્યા છે.

“મુડીવાદ વિરૂધ્ધ સમાજવાદ” એ સમાજશાસ્ત્રને લગતો વિચાર-પ્રેરક લેખ છે. એના લખનાર શ્રી. માણેકલાલ વકીલ સમાજશાસ્ત્રની જુદી જુદી પદ્ધતિઓના સારા અભ્યાસી છે. સમાજશાસ્ત્ર એમ શીખવે છે કે ચોક્કસ સામાજિક સંસ્કૃતિઓ તે તે વખતના ઉત્પાદનનાં અને વિનિમયનાં સાધનોને અનુરૂપ રચાય છે. એ દ્રષ્ટિને લક્ષ્યમાં રાખીને પ્રસ્તુત લેખમાં હાલની મુડીવાદી સંસ્કૃતિ નીચે આધિક વ્યવસ્થા અને સામાજિક સંબંધો અને સંસ્થાઓ કેવી જાતનાં છે તે જતાવવામાં આવ્યું છે, અને એ જ દ્રષ્ટિએ સમાજવાદી સંસ્કૃતિ કેવી હોય તે જતાવવામાં આવ્યું છે. એ બન્ને પદ્ધતિઓનું સ્વરૂપ વાસ્તવિક રીતે કેવું છે તે જાણવાની જેમને ધનજી હોય તે સહુ એ હુકા પણ ખુબ માહિતી પુરી પાડનારો લેખ વાંચી જાય.

સામાજિક વિવિધતાને લગતા બે લેખો આ વખતે આપવામાં આવ્યા છે. “હીંદી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હકો” ની લેખમાળાનો એક વધુ હપ્તો આ વખતે આપવામાં આવ્યો છે. આ લેખમાં સ્ત્રીઓને આર્થિક અને મીઠકતને લગતા શ અધિકારો છે તે જતાવવામાં આવ્યું છે.

બીજો લેખ ગામડાંના અનારોગ્યને લગતો લેખમાળાનો છેલ્લો હપ્તો છે. આપણાં ગામડાંઓમાં દર મોમાસને અંતે મલેરીઆનો ઉપદ્રવ શરી નીકળે છે તે અટકાવવાના ઉપાયોની ચર્ચા એ લેખમાં કરવામાં આવી છે.

હુ જ્યાં સાહિત્યનું પદ્ધતિ આ વખતે જરા વધારે વળનદાર બન્યું છે. આ અંકમાં ચાર કાવ્યો આપવામાં

આવ્યાં છે. “નવયુગ” નું કાવ્ય સાહિત્ય ધીમે ધીમે સુધરતું જાય છે એ વાતની તેઓ વાંચકોને ખાત્રી કરાવી આપશે એવી આશા છે.

“ઉદરતું ખોદેલ” અને “અપાયિષ્ઠ પિતા” એ બન્ને વાર્તાઓ સારી છે. પહેલી વાર્તામાં સાહિત્ય જગતમાં ધણી વખત ખત્યા હોવાનું કહેવાય છે એવા એક કીસ્સાને વાર્તાના રૂપમાં ગુંથી લેવામાં આવ્યો છે. બીજી વાર્તા પ્રખ્યાત રશીયન નવલકથાકાર તુર્ગનેવની એક વાર્તાનું ભાષાંતર છે. એટલે એની ભલામણ કરવાની જરૂર ન હોય.

આ અંકમાં ત્રણ હળવા નિબંધો આપવામાં આવ્યા છે. “મીડીઆ લોકો” અને “જીવનમાં રંગોનું મહત્વ” એ બે તો ખરેખર હળવા નિબંધો જ છે. પણ ત્રીજા “નેતાવા”ને કવળ હળવા નિબંધ તરીકે ઓળખાવવાનું પાલવે તેમ નથી.

“નેતાવા” એ શ્રી. ગગનવિહારી મહેતાના—Leaderopsis—શિષ્યક અંગ્રેજી નિબંધનું ભાષાંતર છે. ભાષાંતરે સંભાળપૂર્વક કરવામાં આવ્યું છે છતાં અંગ્રેજીની ખુબી ગુજરાતીમાં નથી જ આવી શકી. છતાં એ આપવામાં આવ્યું છે તેનો એક ખીન્ને પણ હેતુ છે. શ્રી. ગગનવિહારીનાં તાજેતરમાં બહાર પડેલ પુસ્તક “from wrong angles” નામના પુસ્તકનું અવલોકન સાહિત્ય વિભાગમાં આપવામાં આવ્યું છે. એ લખાણમાં હાસ્યરસના લેખક તરીકે શ્રી. ગગનવિહારીની કલા વિશે ચોક્કસ વિધાનો કરવામાં આવ્યાં છે. તે વિધાનોની વધારાશક્તિ અમુક અંશે પણ સમજાય એ ઉદ્દેશ્યી એ નિબંધ આપવામાં આવ્યો

છે. ઉપરાંત મારી તો એ માન્યતા છે કે ગુજરાતમાં હાલ જે હાસ્યરસના લેખો પ્રગટ થાય છે તેના કરતાં આવા ભાષાંતર કરાએલા લેખો આપવામાં પણ કાંઈ ખોટું નથી. એ અવલોકન અને એ નિબંધ તરફ હું વાંચકોનું આગ્રહપૂર્વક ધ્યાન ખેંચું છું.

“સંચય”નાં મંથાળાં દેહળ આવતાં લખાણો ‘નવયુગ’ના વાંચકો કાલમ વાંચતાં રહે. એ વિભાગમાં સમકાલિન વિચારોનાં પુલો રજુ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે. આ વખતે એ વિભાગમાં શ્રી. ‘રેહરશ્મિ’નું એક કાવ્ય આપ્યું છે.

સાહિત્ય વિભાગમાં પ્રગટ થતાં અવલોકનો વિષે પહેલી અને છેલ્લી વખતને માટે થોડો ખુલાસો કરી લેવાની જરૂર છે. એ કાલમેના લખનારને, ચોક્કસ કારણોસર, આપણાં સાહિત્ય જગતના સિતારાઓ સાથે ધણી જ ઓછો-લગભગ નહિ-જોવો-પરિચય છે અને અંગત સબંધ તો નથી જ. એટલે જે અવલોકનો લખાય છે તેને મૂળ પુસ્તકોના લેખકોનાં વ્યક્તિત્વ સાથે કંઈ લાગતું વળગતું હોતું નથી. આ કારણથી કાંઈપણ અવલોકનમાં પુસ્તકનાં અવલોકન દરમિયાન લેખક વિષે સારા નરસા શબ્દો લખાઈ ગયા હોય તો તેમાં તેવા આદર્શોએ અંગત પૂર્વગ્રહ કે સુગતી ગંધ ન સેવવી. ઉપરાંત એ અવલોકનોને દ્રષ્ટિએ લખાય છે તે ગુજરાતી અવલોકન સાહિત્યના જગતમાં નવી જવી છે એટલે એ રીતે લખાએલાં અવલોકનો પુસ્તકનાં સાંપ્રદાયિક-coventional-મુદ્દયને બાધકર્તા છે એમ કોઈ ન માને.

ને છેલ્લે થોડું આ અંકમાં પ્રગટ થતાં એક જ ચિત્ર વિશે. હરી-

એટ ડ્રીશમુથ નામક એક શિષ્ટીની કલાકૃતિનો એ ફોટોગ્રાફ છે. તેનું અસલમાં "યૌવન" નામ રાખવામાં આવ્યું છે અને તે અહિં પણ જળવવામાં આવ્યું છે. ગહનતાવાદીઓ-mystics-ની દ્રષ્ટિએ તૈયાર કરવામાં આવેલું 'યૌવનનું' એ મૂર્ત સ્વરૂપ છે. પાતળી, સ્નાયુબદ્ધ દેહચાદી, ચામડીની સજીવતા, સ્નાયુઓની સ્થિતિ-સ્થાપકતા અને દૃઢતા એ બધું એમાં દર્શાવાયું છે. યૌવનનાં એ બધાં સર્વ-માન્ય લક્ષણો છે. જાણે પંખી ઉડવાની તૈયારી કરતું હોય, દીપરો જાણે જલંગ મારવાની તૈયારી કરતો હોય, એવી વ્યાસનની છટા અને પ્રગતિપ્રિયતા અને સરળ લક્ષ્યમામિતાનાં પ્રતિકરૂપે દર્શાવા-એના સીધા, ખાતળા આગળ ધરેલા હાથ એ યૌવનની શ્રદ્ધામય સાહસિકતા અને પ્રવૃત્તિપ્રિય, ચૈતન્યપૂર્ણતા દર્શાવે છે. પરંતુ મોઢાં પરંતુ' ભાવ નિરૂપણ જુઓ, અને માથાં પર ઇશ્વરશીઅન શીલ્પની ચાદ આપે એવી જટાની રચના જુઓ: એ બન્ને માનવાતા કરતાં અપાયિષ્ટતા બતાવવા માટે યોગ્યમાં હોય એમ સાદું

જણાઈ આવે છે. યૌવન જ્વળ શરીરનો નહિ, સ્વભાવનો, ઇશ્વરશક્તિનો સવાલ હોય, માણસ માનવો અંગત પ્રશ્ન હોય એવી શિષ્ટીવી વલણ છે એમ જણાઈ આવ્યા વિના રહે તેમ નથી.

- યૌવનની આ ભાવના વિરુદ્ધ આજના જમાનાના-ક્રાંતિકારી માનસવાળા-કલાકારની યૌવનની ભાવના કેવી છે તે બતાવવા માટે એક સોવિએટ કલાકારનું 'યૌવન' નામનું ચિત્ર 'નવયુગ' નાં પુઠાં પર આપવાનો ઇરાદો હતો પણ મારી સરત-ચુકથી એ ચિત્ર કાઢક એવી જગ્યાએ મુકાઈ ગયું છે કે હાથ લાગ્યું નથી. બનશે તો 'નવયુગ'ના હવે પછીના અંકમાં તે રજુ થશે. તે દરમ્યાન એટલું કહી લેવું રહ્યું કે યૌવનનાં શારીરિક પ્રતીકનાં નિરૂપણમાં તો આ ચિત્રમાં બતાવવામાં આવ્યું છે તેનાથી જુદા પ્રકારનું નિરૂપણ સંભવતું નથી.

'નવયુગ'ના વાંચકો આ અંક પર પણ ખેતાનો અભિપ્રાય જણાવવાની તરેહી લેશે તો ઉપકાર થશે.

પ્રમીની સ્વ. પૈનિથીના સ્મરણાર્થે

શ્રી ફાર્ગમ ગુજરાતી સમાજને

શ્રીયુત શાહ્યાભાઈ આણંદજી વાવઃ
તરફથી સવિનય સન્નિધિ.

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે સ્ટેશને વીલરનો સ્ટોલ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં 'નવયુગ' જોવા બીજા કોઈ મિત્ર નથી.

તૈયાર થઈ રહ્યો છે--

રસ

કલા

સાહિત્ય

ના

અનેરા થાળ

સમેા

હિન્દુસ્થાન પ્રજામિત્ર દીપોત્સવી અંક

જે—

આવતી કાલની દુનિયાના
પ્રતિબિમ્બ ઝીલે છે.

જેને—

પાને પાને પ્રેરણા, કલા,
રસ અને સાહિત્ય ઝરે છે—

એક નહિ
પણ અનેક

કલાકૃતિઓ

માત્ર રૂ. ૧-૦-૦

નવયુગ

ના આહુકે થનારને ખાસ લાલ—

હમણાંજ નામ નોંધાવનારને

૦-૧૨-૦ માં મળશે પોસ્ટેજ વધુ

લેખક: એક મહાસભાવાદી

★ મહાસભાનો માર્ગ

દિલ્હી ખાતે કેન્દ્ર-
લાક મહાસભા-

વાદી આગેવાનોએ પરિપત્તિ ભરીને સ્વરાજ

પક્ષ ફરી સજીવન
કરવાનો નિર્ધાર કર્યો
એ એમ બતાવી
આપે છે કે મહા-
સભા ચોક્કસપણે
મથાળવાનું તરફ ઢળી
છે. એ પરિપત્તિમાં
મહાસભાના પ્રતિ-
ષ્ઠિત આગેવાનોની
સારી સંખ્યા હાજર
હતી. એટલા માટે
તેમણે કહેલો એ
નિર્ધાર મહાસભાનાં
આગેવાન મંડળનાં
માન્યતુ સાચું પ્ર-
તિનિધિ છે એમ
કહેવામાં જરાએ
અયોગ્યતા રહેતી
નથી ઉપરાંત વધા-
રેમા વધારે આશા-
વાદી માણસ પણ
આશા રાખી શકે
તેના કરતાં વધારે
અડપથી ગાંધીજીએ
એ નિર્ધાર પર ચો-

નીતિને વળગી રહેનારા મુઠ્ઠીભર મહા-
સભાવાદીઓની વચણને છેક જ અથાહીન
બનાવી મૂકે છે

ફરીને એક
ફાર મહા

સભાનાં રાજકારણ-
માં આ અગત્યનો
ફેરફાર કરતી વખતે
મહાસભાના સામાન્ય
અનુયાયીઓના મત-
ની ઉપેક્ષા કરવામાં
આવી. ફરીને એક
વાર મહાસભાના
સામાન્ય અનુયાયી-
ઓની ભાવનાથી ત
ફન જુદો જ જાતની
ત્રીતિ આગેવાનોએ
મહાસભાનાં માથા પર
હોકી ખેસાડી. સામા-
ન્ય જનતા, મહા-
સભાનાં સામાન્ય
સમ્બો અને મહાસભા
તરફ સહાનુભૂતિ
ધરાવતાં, ખીજાં
તરફ તો એક
બાજુ રહ્યાં પ્રજા
મહાસભાના નાના
નેતાઓનો પણ

આજે મહાસભા
અધોગતિ અને પ્રગતિના માર્ગોને
તરફેટે આવીને ઉભી છે, પહેલો
માર્ગ ધીમી પ્રગતિનો, સુધારાનો
છે એવી ભ્રમણા કોઈ ન સેવે;
એ માર્ગ શાહિવાદને શરણે
ધવાનો-અધોગતિનો છે. ખીજો
માર્ગ આમવર્ગની આર્થિક
માગણીઓના પાયા પર રચાએલ
ક્રાન્તિકારી ચળવળનો છે. આ
આ સિવાય ત્રીજો માર્ગ જ નથી.
શા માટે? કારણ શા? ઉપાયો
શા? આ બધા પ્રશ્નોના જવાબ
મહાસભાવાદી બહુ જ સરળ
અને સ્પષ્ટ રીતે આપે છે. માટે જ
રાજકારણમાં રસ લેનાર કોઈ
માણસ આ લેખ વાંચવા ન ચુકે.

આવા નિષ્ણાતમક અને વિદ્યાર્થીક નિર્ધાર-
રના ઘડતરમાં ભાગ લેવાને , હક્ક

ખસતો જ કરવામાં આવ્યો. લોકશાસન અનુસાર ચાલતી અને દેશમાં લોકશાસનના પાયા નાખવાની ઉમેદ સેવતી એક ચળવળ-મહાસભા-ના એ આગેવાનોને લોકશાસનના એ સામાન્ય સિદ્ધાંતની પણ જરાએ પરવા નહોતી. અને એ યાદ રહે કે આ માત્ર હક્કના સિદ્ધાંત પુરતી જ તકરાર નથી અનુભવે એમ સાફ બતાવી આપ્યું છે કે જ્યારે જ્યારે મહાસભાના આગેવાનોએ આમલગી અને સામાન્ય અનુયાયીઓને વિશ્વાસમાં લીધા વિના અથવા તેમના અભિપ્રાય અને ભાવનાની અવગણના કરીને અગત્યના નિર્ણયો કર્યા છે ત્યારે ત્યારે એ નક્કી કરાએલી નવી નીતિ આગલી નીતિના કરતાં પણ વધારે નિરર્થક અને નુકશાનકારક માન્ય પડી છે. જાતો સ્વરાજપક્ષ નામનાયથી ઉદ્દામ રહેલ હોતો બાકી તો એ બંધારણ-વાદના વધુ વગડામાં ભટકવા લાગ્યો હતો અને છેવટે ગોળમેજી પરિપક્વ શરતોની ભૂમિકા તૈયાર કરવામાં જ એ પરિણામ પામ્યો. અને પછી તેણે પોતાની વાંજણી કારકિર્દીને આપમેળે અંત આપ્યો. ખારડોલીના દરજે એક ઉધરતી લડતને મારી નાખી. દીકરી ખાતે જે કરારો થયા હતા તે મહાસભાની નિર્ણયતાના સમયક પુરાવારૂપ હતા. એ બધા નિર્ણયો કેવળ ખીનજવાબદાર અને તેથી આપ-ખુદ નેતા મંડળનાં મનસ્વી પગલાંરૂપ હતા. એ બધાં પગલાં સામે સરવાળે મહાસભાને નુકશાનકારક નીવડ્યાં. એ કંડવા અનુભવે આપણને એટલું તો જરૂર સીખવું હોય છે કે આગેવાનો ભૂલથી પર છે એવો આંધળો વિશ્વાસ તેમનામાં આરોપવો એ નરી મૂખધિ છે. નેતાઓએ આમલગી-લોકસમુદાયની ભાવના સમજી જઈને તે અનુસાર જ દેર-

વણી આપવી જોઈએ. જો એમ ન થાય તો પરિણામ એ જ આવે કે કોં તો તેઓ પ્રજાને આડે માર્ગે દેરી નાખ અને કોં દગો દે

દીકરી ખાતે તે
પરિપક્વ મળી તેના

કરતાં તો પુના ખાતે મળેલી પરિપક્વમાં મહાસભાના અનુયાયીઓનું પ્રતિનિધિત્વ વધારે સારી રીતે જળવાયું હતું. એ પરિપક્વમાં સ્થાનિક આગેવાનોની હાજરી વધારે પ્રમાણમાં હતી તેથી લોકસમુદાયની ભાવનાનો વધારે સાચો પડ્યો એમાં પડ્યો હતો. અલબત્ત એ પાત ખરી છે કે જે લોકો મહાસભાની તે વખતની નીતિમાં ફેરફાર માગતા હતા (સવિનયભંગ પડતો મુકવાની હિમાયત કરતા હતા) તેઓએ તેની જગ્યાએ કોઈ વધારે ઉદ્દામ અને વ્યવહાર કાયદમ રજુ કર્યો નહોતો; પરંતુ એટલી વાત તો સ્પષ્ટ છે કે જે લોકો આજુ કાયદમ પડતો મુકવાની હિમાયત કરતા હતા તેમની ભાવના કોઈ વધારે ઉદ્દામ અને વધારે વ્યવહાર કાયદમ હાથ ધરવાની હતી. પરંતુ જ્યારે એ કાયદમ પડતો મુકી નવો કાયદમ હાથ ધરવાને માટેની એ માગણી લોકસમુદાય તરફથી થઈ ત્યારે મહાસભાએ પોતાની સઘળીએ ઇદરૂપક એનો વિરોધ કર્યો. પરંતુ પાછળથી જ્યારે કોઈ પણ ભાવનું સીધું પ્રતિનિધિત્વ નહિ ધરાવનારા અમુક આગેવાનો દીકરી ખાતે એકલા થયા અને મહાસભાની નીતિને સમુળગી પસંદગી નામે એવો નિર્ણય તેમણે કર્યો ત્યારે એ નિર્ણય ગાંધીજીએ ઉતાવળપૂર્વક સ્વીકારી લીધો. આનો આશય સાફ સમજાઈ જાય તેવો છે. અને તે એ જ કે ગાંધીજી વધારે ઉદ્દામ કાયદમને અપનાવવાની આતર સવિનયભંગ પડતો મુકવાને તૈયાર ન

હોતા. પરંતુ જ્યારે મવાળવાદી-અધારણુ-
વાદી-માર્ગે તેમને દેખાયો ત્યારે ધારા-
સભાઓ વિશે અને સવિનયભંગ વિશે
પોતાના વિચારોમાં ફેરફાર પડ્યો નથી
એવું બહાનું માત્ર બતાવીને તેમણે તે
અપનાવી લીધો. ગાંધીજી પોતાનાં એ
પગલાંનો અચાવ ભાષાની ગમે તેવી જાદુ
ગીરીથી ભડે કરે પરંતુ દીલ્હી ખાતે
આગેવાનોએ જે ચાલખાજી અખત્યાર
કરી છે તે મહાસભાનાં ધ્યેય, કાર્યક્રમ
અને સિદ્ધાંતને કારણે મુકે છે એ વાત
ચોક્કસ છે.

આ રીતે લાહોર મહાસભાનો

સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો દરખાસ નામનાયી
જ ઉભો રહે છે; કરાંચી ખાતે જે
“આયિંક કાર્યક્રમ” મુકરર કરવામાં
આવ્યો હતો તે કાગળના ચુંથા જેવો
બની રહે છે; અને દેશની આઝાદી માટેની
લડતની જગ્યાએ ધારાસભાની અંકરના
કામગીરીને બહાને શાહિવાદ સાથે હલકી
તોડબોડનો માર્ગ તૈયાર થાય છે.

મહાસભાના હાલના મુકાબલોમાં સ્વે-
તપત્રનો અસ્વીકાર કરશે; પણ એ તો
માત્ર દેખાવ છે. જો સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો
કાર્યક્રમને ગંભીરપણે અમલમાં મુકવાનો
જ હોય તો મહાસભાએ શાહિવાદ વિરોધી
ક્રાંતિકારી લડત આગળ ધપાવવાને
તૈયાર રહેવું જોઈએ. ગાંધીજીએ ખીજી
ગાળમેજી વખતે એમ જાહેર કયું હતું
કે હિન્દુ સામ્રાજ્યમાં “સમાન ભાગીદાર”
તરીકે રહેવાને તૈયાર છે. એ વખતે
ગાંધીજી જે માગતા હતા તે હિન્દના ઉજ્જ-
વિયાત વર્ગો માટે સારા પ્રમાણમાં છુટ-
છાટ જ હતી. આમલગને તેનાથી, કંઈ
લાભ નહોતો. અને ગાંધીજીને ખાલી હાથે

પાણું ફરવું પડ્યું તેને માટે રાજ્ય કર-
નાર વર્ગની અનીચ્છા જેટલે અંશે જવા-
બદાર હતી તેટલે જ અંશે મહાસભાનો
મુત્સદ્દીપણનો દયાજનક અભાવ પણ
જવાબદાર હતો.

અને હવે સ્વેતપત્રનો વિરોધ કયા
ધોરણે કરવાનો છે એ કોઈ સ્પષ્ટ રીતે
કહે છે? એ વિરોધ સિદ્ધાંતનો છે? જો
સિદ્ધાંતનો હોય તો સ્વેતપત્ર કે ખીજી
કોઈ પણ જાતનું અધારણુ ખીટીરા પાલ્કા-
મેન્ટ ધડી ઘાટે તે હિન્દને-મહાસભાને-
માન્ય ન હોઈ શકે. મહાસભા જો તેના
સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાના દરખાસને વફાદાર હોય
તો તેણે આત્મનિયંત્રણ અધિકાર પર
મુસ્તાફ રહેવું જોઈએ. પરંતુ મહાસભામાં
અગત્યનું સ્થાન ધરાવતા ધારાસભા સમિ-
તિના સભ્યો અને તેમને આશિર્વાદ
આપનાર મહાસભાનો તો સામાન્યની
અંદર “સમાન ભાગીદારી” મળી જાય તો
તેટલાથી પુરતો સંતોષ થઈ જાય તેમ છે.
એટલે એ લોકો સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાને નામે
ગમે તેટલા સોગંદ ભડે ખાય પણ તેમણે
એ ધ્યેયને છેલ્લે દીધો છે એમ કહ્યા સિવાય
ચાલે તેમ નથી. આવા કટોકટીના વખતે
સાફ શમ્લો વાપર્યા સિવાય ચાલે તેમ નથી.

ગાંધીજીએ લોકો અરવિન સાથે જો
તાગેદારીનું તહનાયું કયું હતું અને
સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાની લડતનો ત્યાગ કરી
શાહિવાદ સાથે સાટદિઠાં કરવાનું એ
રીતે જે પગલું બયું હતું તેનું સાચું
સ્વરૂપ છુપાવવા માટે કરાંચી ખાતે
“આયિંક કાર્યક્રમ” આગળ ધરવામાં
આવ્યો હતો. મહાસભાના ખેલાડી આગે-
વાનોએ એને સમાજવાદની ઉપા તરીકે
ઓળખાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો પણ જ્યાં
સુધી સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા સિધ્ધ ન થઈ

હોય ત્યાં સુધી સમાજવાદી કાર્યક્રમ અપનાવવાની વાત કરવી એ નહીં બાલીશતા છે. કોઈ પણ સાચા સમાજવાદીએ કે ખર્ચરદાર મંજૂર આગેવાને એ કાર્યક્રમનો ગંભીરપણે સ્વીકાર કર્યો જ નહોતો. એ રીતે તે વખતે પણ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનાં ધ્યેયને ખસતું કરવામાં આવ્યું હતું.

પરંતુ ફરંચી મહાસભાના એ કહેવાતા “આર્થિક કાર્યક્રમ”નો પણ આજે તો કોઈ લાભ નથી પુછતું. આર્થિક કાર્યક્રમની આજે કોઈ વાત જ નથી કરતું પરંતુ એ યાદ રાખવાની જરૂર છે કે આર્થિક કાર્યક્રમ વિનાનું રાજકીય હોઈ શકતું નથી. પરંતુ આજે તો મહાસભાના ચાલુ નેતાઓને હિંદના ઉજળા આત્મ ધર્મેના મતો મેળવી લેવાની તાલાવેલી હાથી છે. એટલે હિંદના આમલગતું લાલું કરવાની શક્યતા ધરાવનાર આર્થિક કાર્યક્રમ-સમાજવાદીઓએ રજુ કરેલ અથવા ફરંચી મહાસભાએ મંજૂર રાખેલ પણ અપનાવવાને તેઓ જરૂર પણ તૈયાર નથી.

આ સ્થિતિ એમ સાફ બતાવી

આપે છે કે આજે મહાસભા એ જુદી જુદી દિશાઓ તરફ જનારા માર્ગોને તરબેરે આપીને ઉભી છે. એક મહાસભાના હાલના નેતાઓ કહે છે તે ઉદારમતવાદનો માર્ગ અને બીજો આમલગતું માટે હિતકર છે તે માર્ગ. આમલગતું હિત કરવાની શક્યતા ધરાવનારો માર્ગ ક્રાંતિકારી કાર્યક્રમને અપનાવવાનો છે મહાસભાના ચાલુ નેતાઓ અને આમલગતું હિતોની વચ્ચે સમઘાન કરવાની શક્યતા હવે રહી નથી. જે બીજા ક્રાંતિકારી આગેવાનો મહાસભા મેળવી ન લે તો ચાલુ નેતાઓ આમલગતું દ્રોહ કરશે જ એ ચોક્કસ છે. એ

દ્રોહને માટે તૈયારીઓ ચાલી રહી છે. એ તૈયારીઓને નકામી બનાવી દેવા માટે આપણે તૈયાર થવું જોઈએ જે નેતાઓ આમલગતું મુકિતને આરે લઈ જવા માગતા જ નથી તેમની તાગચુડાથી મહાસભાને મુકત કરવાને આપણે કમરકસવી જોઈએ. મહાસભાને આપણે પરદેશી શહિદાદ અને દેશી પ્રત્યાધાતની એવડી દિવાલો સામે આક્રમણ કરનાર આમલગતું ચળવળમાં ફેરવી નાખવા તૈયાર થવું જોઈએ.

મહાસભાની ચાલુ નેતાગીરી સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનાં ધ્યેયને વફાદાર રહેશે એવી ભ્રમણામાં રહેવાની જરાએ જરૂર નથી. આવી ભ્રમણા વિષાતક છે. જ્યારે એક લડતના બધાએ આગેવાનો ધારાસભા અને ચરખાપરસ્તીના કાર્યક્રમને અપનાવી લે ત્યારે આખી સંઘાની એ જ નીતિ બની જાય છે. એટલે એ નીતિનો વિશેષ કરવાનું અને તેને આગળ ધરનાર આગેવાનોને દૂર કરવાનું અનિવાર્ય બની રહે છે. આ સ્થિતિમાં નિષ્કળ નિવડેલ સધિ-નયભંગની સીધી લડતની હિમાયત કરતા રહેવું એ તો બધારણવાદ તરફ દબેલી નેતાગીરીના હાથમાં રમી જવા જેવું છે. છેલ્લી વખતે પણ નાફરવાદીઓ કવરાજવાદીઓના હાથમાં એવી જ રીતે રમી ગયા હતા. એટલે આ વખતે ઉદાર માર્ગકરોએ પોતાનો કાર્યક્રમ આગળ ધરી તે મજૂર રખાવવાને મહાભારત પ્રયત્ન કરવો જ રહ્યો.

મહાભાએ રજુ કરેલ કાર્યક્રમમાં નવું કંઈ જ નથી. એ કહેનાતો “રમનામક કાર્યક્રમ” આજે પંદર પંદર વર્ષના પ્રયત્ન પ્રયત્નો પછી પણ છેક જ અર્થહીન ખાલુમ પડ્યો છે. એ કાર્યક્રમનો જે આર્થિક ભાગ છે તે પ્રત્યક્ષાતી છે. એને રાજકીય કાર્યક્રમનું નામ આપવામાં રાજ-

કીય શબ્દનું અપમાન સમાજેલું છે. આમ-
વર્ગમાં રાજકીય ભાન જાગૃત કરવાને માટે
તે તદ્દન નકામો છે. એ કાર્યક્રમમાં જો
કંઈ રાજકીય તત્વ હોય તો ધારાસભાઓની
અંદરની પ્રવૃત્તિ પુરતું જ. એ પ્રવૃત્તિ હિન્દના
મૂર્દાવાદીઓ અને જમીનગરોની મેવા
કરવાને જ નિર્માર્ષ છે. વિરાળ લોકસમુદાય-
અને એમાં કાંઈ સીધો હીતો નથી. એટલે
જનતાની સ્વતંત્રતા માટેની પ્રજાવ્યાપી
ચળવળને પડતી મૂકવાની એ ચોક્કસ
નિશાની છે. જૂના સ્વરાજ પક્ષના ઇતિ-
હાસ પરથી આપણે નવા સ્વરાજ પક્ષનું
ભાવિ જરૂર સમજી શકીએ. એ પક્ષે
સ્વતંત્રતા મેળવવાના માર્ગમાં કંઈપણ
ઉપયોગી સેવા બજાવી છે એવું કહેનાર
માણસે નીચેના સવાલોના જવાબ આપવાને
તૈયાર રહેવું જોઈએ. જો એમ જ હોય
તો શા માટે એ પક્ષ આપમેળે વિખેરાઈ
ગયો? શા માટે ફરીને અસહકારનો આશ્રય
લેવો પડ્યો? પરંતુ આ વખતના સ્વરાજ
પક્ષમાં એક વધુ ભયંકર શક્યતા રહેલી
છે. જૂના સ્વરાજ પક્ષની નિષ્ફળતાથી
એ વાકેફગાર છે પણ સાથે અસહ-
કારની લડતની નિષ્ફળતાથી પણ
તે વાકેફગાર છે એટલે હવે તો
કાઈપણ હિસાબે ધારાસભાઓને વળગી
રહેવાનો અને પ્રધાનપદનાં રવીક્રી શાહિસ-
તાને હાથે યદ્ય રહેલાં આ દેશનાં શોષણના
ઝાઝર બનવાનો એમનો ઇરાદો છે.
“ધારાસભામાં કામ કરવાની જ્ઞાતિ આ
દેશમાં હવે કાયમી બની છે” એવા મહાત્માના
જ્ઞાનરસ ખાતેના શબ્દોને આ જ અર્થ
છે. અને આ વસ્તુ મહાસભાને હાથે
મંજૂર રખાવવાની તૈયારીઓ અત્યારે
ચાલી રહી છે. મહાસભાનાં આ મવાળ-
વાદના માર્ગ તરફ યદ્ય રહેલાં પ્રયાણની
બીજરમાં માંધીવાદ રહેશે છે, જો એનો

વિરોધ કરવામાં ન આવે તો મહાસભાનાં
માથાં પર મવાળવાદ દોકાઈ જવાનો અને
તેનું નિપત થએલું ધ્યેય અને તેના
અનુયાયીઓની ઉગત, ભાવનાઓ ધૂળમાં
મળવાનાં જો એ માર્ગે મહાસભાએ ન
જવું હોય તો તેણે ખીન્ને-કાંતિકારી-
જનતા વ્યાપક ચળવળ અને તેને અનુરૂપ
કાર્યક્રમનો માર્ગ ગ્રહણ કરવો જોઈએ.
મહાસભાને માટે એ બે જ માર્ગો છે. કાં તો
તેણે-હાલની નેતાગીરી તેને દોરવી રહી
છે તેમ-શાહિવાદની સાથે સાટાંના માર્ગે
જવું-એટલે શાહિવાદની તાબેદારી નોંધા-
વવી કારણ કે તેની પાસે મહાસભાની
શરતો મંજૂર રખાવવાનું શક્ય નથી
અને કાં શાહિવાદ સામે પડકાર આપવો.
આધિક કાર્યક્રમના પાયાપર ઉદ્ભવ લોક
ચળવળનું મંડળ કરવું એ પાછલો
માર્ગ છે. આ બેની વચ્ચે એક વચલો
માર્ગ હોવાનું સંભવનું નથી. જેઓને
એક યા ખીન્ન કારણથી સવિનયભંગની
કાર્યસાધકતામાં હજી અધ્યા છે તેઓ જ
એ વચલા માર્ગની હિમાયન કરે છે, પરંતુ
તેઓ એ વાત ભૂલી જાય છે કે માંધીવાદની
પ્રત્યાકાતિ, અશાસ્ત્રીય અને છેક જ
વાદિઆત મનો-શાંતી વિંટાએલો એ
સવિનયભંગ માત્ર લોકોની લડાયક
શક્તિ વેડી નાખવાનું જ સાધન છે; તે
કદિ કાર્યસાધક બની શકે તેમ નથી.

લોકસમુદાયની
માગણીઓ મેળવી

લેવાનું સારામાં સારું સાધન એ
લોકોને હાથે લડતી સીધી લડત જ છે.
કારણ કે એવી લડતમાંથી છેવટે બંને
વિરોધી પક્ષોનાં બળની આખરી કસોટી
કરી લેવાનો પ્રસંગ હોય થાય છે. આ
કારણથી જ લોકોની જે માંગણીઓ પછ-

વાડું લોકો વ્યાપક સીધી લડતનું પીઠબળ હોય છે તે માંગણીઓ સંતોષવા માટે સંતાંધારી વર્ગ સદા તકદારી રાખે છે. અને તે પુરવામાં ગમે તેટલી અડચણુ તેને મડતી હોય તો પણ જ્યારે એમ જણાય કે હવે અંતર્યામી અનિવાર્ય થઈ પડી છે ત્યારે એ માંગણીઓ પુરેપુરી નહિ તો અમુક અંશે સંતોષવાનાં પગલાં તો જરૂર લેવાય છે. જ્યારે બળવાની બીક લાગે ત્યારે રથાપિત સત્તાઓ છુટછાટો આપવાને તૈયાર થઈ જાય છે. ઇતિહાસનો આ અનુભવ છે એટલે એવી રીતે લાલ મેળવવાની ઇચ્છા રાખનાર પક્ષોએ એ હમેશાં યાદ રાખવું જોઈએ કે તેઓ જે બળ વાપરવા ઇચ્છે છે તે વધારેમાં વધારે અસરકારક હોવું જોઈએ.

આ સ્થિતિ હોવાથી એ લક્ષ્યમાં રાખવાની જરૂર છે કે સવિનયભંગ જે માત્ર અહિંસક જ હોય તો સામા પક્ષને તેનાથી ગભરાવાનું કારણ શું હોઈ શકે ? જ્યારે એક સામુદાયિક લડતને, તેણે સ્વીકારેલી વિચારસરણી અનુસાર, પોતાની પાસે વધારેમાં વધારે અસરકારક હોય એવું બળ વાપરવાની મનાઈ હોય ત્યારે તે 'લય'કર નિષ્ફળતાના રૂપમાં જ માલુમ પડે તેમાં નવાઈ શી ? જે લડતમાં પ્રતિપક્ષીનાં ગમે તેવાં પગલાં સામે વેર વાળવાનું જ ન હોય તે લડતથી સામે પક્ષ શા માટે ડરે ? શરૂઆતમાં સરકારને એટલી ખાતરી નહોતી કે સવિનયભંગની લડત અમુક મર્યાદાઓની બહાર નહિ જ જાય એટલે એને ગભરામણુ છુટી હતી પણ જ્યારે એને ખાતરી થઈ ચૂકી કે એ લડત ગાંધીવાદના નાગપાશમાંથી છુટી શકે તેમ નથી એટલે એણે એલગામ દમનનીતિનો આશ્રય લઈ તેને છુંદી નાખી.

આજે એ પ્રગટીય લડત નષ્ટપ્રાયઃ થઈ ચૂકી છે તેને માટે સરકારની દમનનીતિ ફરતાયે તેની આંતરિક નબળાઈ-ગાંધીવાદી યંત્રણાઓ-વધારે જવાબદાર છે.

સવિનયભંગની લડત પોતાના આંતરિક વિરોધોના ભારથી જ લાંગી પડી છે. અને તેની પછવાડે ગાંધીવાદી અહિંસા રહેલી હોવાને લીધે તે હજુ પણ ફરી હાથ ધરવામાં આવે તો જરૂર નિષ્ફળ જાય. પરંતુ જે મહાસભા ગાંધીવાદના પક્ષધાતમથી મુક્ત થાય તો માત્ર સવિનયભંગ જ નહિ પણ બીજી ઘણીએ સફળ પ્રવૃત્તિઓના માગે એને જરૂર સુછ આવશે. પહેલાં તો સત્યાગ્રહને પોતાનો રાજકીય ધર્મ-શ્રદ્ધા બનાવવાની જરૂર એને નહિ રહે. મૂળ તો સાનુકુળમાં સાનુકુળ સંયોગે નીચે પણ સવિનયભંગ સફળ થાય કે કેમ એ શંકા ભરેલી વાત છે. તેનું સ્વરૂપ જ એવી જાતનું છે કે શહેરોમાં વસ્તા નીચલા મધ્યમવર્ગના લોકો જ તેને મુખ્યત્વે અપનાવી શકે. કામદારો અને કીસાનોને તે પોતાના મોહપાશમાં આંધો વખત જકડી શકે નહિ. કેમકે એ લોકો તો પોતાની રોજરોજની વ્યવહાર મુશ્કેલીઓમાં ગુંચવાએલા પડ્યા હોય છે. પરંતુ આજે તો મહાસભા ગાંધીવાદમાં ગુંચવાઈ પડી છે એટલે સવિનયભંગ સિદાય બીજું કંઈ એને સુજાતું જ નથી. સવિનયભંગની ભાવના જ એવી છે કે આક્રમણાત્મક પ્રવૃત્તિને એમાં અવકાશ ન હોઈ શકે. લડી અને જીતવું એ એનું લક્ષ્ય હોતું નથી. તેનો આદર્શ આત્મદમનનો જ છે. એ આખીએ ભાવના હૈયાદુબળાંપણાંથી ઝોતપ્રોત છે. ગુલામી મનોદશાનો એ પડો છે.

ખરૂં જોતાં સવિનયભંગની લડતમાં લશ્કર માગે આગળ વિકસવાની શક્યતા

ન હોવાને લીધે કાં તો તે નિષ્કુળ નિવરી
બંધારણવાદ તરફ પગલાં મારે છે અને
કાં હતાશ બની વીખેરાઈ નાથ છે. એ
બંને વલણો આગે મહાસભામાં સાફ દેખાઈ
આવે છે.

આ અવદશામાંથી ઉગરવાનો માર્ગ
એક જ છે અને તે એ કે મહાસભાએ
નવો અવતાર ધારણ કરવો. મહાસભાના
ઇતિહાસમાં નવું પ્રકરણ ઉઘડવું જોઈએ.
ક્રાંતિકારી વિચારસરણીથી પ્રેમગ્રેષ્ઠ નવી
નેતાગીરી, નવો કાર્યક્રમ અને નવી
જાતની લડતપદ્ધતિ તેણે અખત્યાર કર-
વાની રહેશે.

અભિયોગના સંચો- ગોમાં એક એવો

કાર્યક્રમ હાથ ધરવાની જરૂર છે કે
જેનામાં આમલગમાં રાજકીય જાગૃતિ
આણવાની અને મહાસભાનાં બળો અને
સંગઠિતો વધારે મજબૂત બનાવવાની શક્યતા
હોય. અભિયોગના સંચોગોમાં એ કાર્યક્રમ
કેવી જાતનો હોઈ શકે તે મેં અન્ય મંથને
બતાવ્યું છે. એ કાર્યક્રમમાં ઉદામ
વિચારના મહાસભાવાદીઓને એવી હાકલ
પણ કરવામાં આવી છે કે તેમણે પોતાનાં
બળો એકદમ સંગઠિત બનાવવાં જોઈએ
અને મહાસભાના મવાળ આગેવાનો બંધા-
રણવાદનો પોતાનો જુનો કાર્યક્રમ ફરી
સજીવન કરી તે મહાસભા પાસે મંજૂર
કરાવી લે તે પહેલાં પોતાનો લોકવ્યાપક
ચળવળને પોષક કાર્યક્રમ આગળ ધરી તે

જેઓ ફેબ્રુઆરી માસનાં નવમુગમાં
મુગટ યએલ “મહાસભાની અગતિ અને
તેમાંથી મૂકતો માર્ગ.” આ લેખ એક
છૂટાં પુસ્તક રૂપે મુગટ યએલ છે અને એક
આનાની કાંમતે હિન્દુસ્થાન પ્રેસમાંથી
મળી શકે છે.

મહાસભા પાસે મંજૂર રખાવવાની અને
તે કાર્યક્રમને વકાસરી અને ડહાપણપૂર્વક
અમલમાં મૂકી શકે એવી નવી નેતાગીરી
હોવી કરવાની તજવીજ તેમણે તાત્કા-
લિક રીતે હાથ ધરવી. પરંતુ હુભાએ
ઉદામ આગેવાનો હજુ જોઈએ તેટલા
સજીવ બન્યા નથી. તેઓ ગાંધીવાદનો
મોહપાશમાંથી અને ચાલુ નેતાઓની ભડી
ભાવનાઓની બમણામાંથી જોઈએ તેટલા
મુક્ત થયા નથી. પરંતુ તેઓએ એ મરા-
બર થાદ રાખવું ધટે છે કે લોકજાગૃ-
તિના તેઓના કાર્યક્રમને તેઓ મહાસભા
પાસે મંજૂર રખાવવામાં નિષ્કુળ જશે તો
સ્વતંત્રતાની લડતનું ભાવી જોખમમાં છે.
આમલગમાં રાજકીય ભાન જાગૃત કરવું,
પછી તેમનું સંગઠન કરવું અને તેમની
માગણીઓ મેળવી લેવા માટેની લડતને
માટે તેમને તૈયાર કરવા એ એક જ
વસ્તુ એ જોખમની સામે પ્રતિકારરૂપ બની
શકે તેમ છે. જે આઘો કાર્યક્રમ હાથ
ધરાય તો જ મહાસભામાં નવા પ્રાણ પુરાય.
અને તો જ તે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનાં પોતાનાં
ધ્યેયને વફાદાર રહી શકે અને તેના તરફ
સાજીવ કદમે પ્રયાણ કરી શકે.

ધારાસભા પ્રવેશની સામે કંઈ બ્યા-

જામી વાંધો ન હોઈ શકે. ધારાસભાઓનો
અધિકાર પહેલેથી જ ભૂલભરેલો હતો.
પરંતુ આમ માનીને સ્વરાજ્યવાદીઓ કરે
છે તેમ છોક બીજા છેડા ઉપર જઈ ગમે
તે રીતે ધારાસભાભક્ત બની જવું એ
તો એથીએ વધારે મોટી ભૂલ છે. ફક્ત
ધારાસભાઓમાં જવું એનો કાંઈ અર્થ
નથી. જે ધારાસભાઓની બહારના એક
લઢાઉ કાર્યક્રમના એક ભાગ રૂપે જ ધારા-
સભાની અંદરનાં કાર્યને હાથ ધરવામાં

આવે તો, તે એક ઉપયોગી રાજકીય પ્રવૃત્તિ યદ્યપિ. મહાસભાની ખાસે એક ચોક્કસ કાયદ્દમ હોવો જોઈએ. તે કાયદ્દમને આગળ વધારવા માટે તેણે ધારાસભાઓ અને સ્થાનિક સ્વરાજની સંસ્થાઓનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. આ સ્થિતિમાં ચુંટણી માટેની લડતનો ઉપયોગ સમસ્ત કાયદ્દમ લોકોને વાકેફગાર કરવાને થવો જોઈએ.

આવી જાતનો

કાયદ્દમ મહાસભા સમક્ષ રહ્યું, યદ્યપિ ચૂકેલો જ છે. તેના મુદ્દાઓ ટુંકામાં આ જાતના છે: (૧) શોષાએલા અને દબાએલા લોકસમુદાયની ઓછામાં ઓછી માગણીઓ પ્રથમ સ્પષ્ટ રીતે નક્કી કરવી અને પછી તેના પાયા પર દેશભરમાં લોકવ્યાપક પ્રચારકાયદ્દમ ધરવું. (૨) સ્વેતપત્રનાં બંધારણ સામે સામુદાયિક વિરોધ સંગઠિત બનાવવો; (૩) સ્વેતપત્ર સામેના વિરોધ દરમિયાન આત્મનિષ્ઠતા અધિકારથી લોકોને વાકેફગાર કરવા અને તેમને તેના પર મુસ્તાફ રહેતા બનાવી દેવા; અને (૪) અને આ જાતની ચળવળ દરમિયાન લોકોનો જે એકત્રિત ઉત્સાહ અને શક્તિ જમા થયાં હોય તેના લાભ લઈ લોકોના આત્મનિષ્ઠતા અધિકારને અમલમાં, ચૂકવાને જરૂરી હોય એવાં લોકમંડળો તૈયાર કરવાં.

એ જ કાયદ્દમને જે જરા વિસ્તારપૂર્વક વર્ણવીએ તો તેમાં ધારાસભા પ્રવેશ અને ખાસ કરીને સ્થાનિક સ્વરાજની સંસ્થાઓ કબજે કરવાના મુદ્દાનો સમાવેશ થાય છે. આ જાતનો કાયદ્દમ અપનાવ્યા પછી મહાસભાએ એ સાફ સંલગ્નાવી દેવું ઘટે કે જે વ્યક્તિ કે સંસ્થા ધારાસભા કે સ્થાનિક સંસ્થા-

ઓમાં ચુંટાવા માટે મહાસભાનો ટેકા મેળવવા માગતી હોય તેમણે આ કાયદ્દમનું ખરાબર પાલન કરવું પડશે. આ રીતે મહાસભાના મવાળ આગેવાનોની સહાયતા કે નાલાયકતાની ખરાબર કસોટી થઈ જશે. કાં તો તેમણે અગાઉથી સ્પષ્ટ કરેલ લોકોની ઓછામાં ઓછી માગણીઓને આગળ વધારવા માટે ધારાસભાઓમાં જવું અને કાં મહાસભા જેવી ક્રાંતિપ્રિય સંસ્થાનાં ધ્યેયને દબાવવાની અને તે સાથે જ પોતાને આગળ વધારવા માટે તેનાં નામ અને પ્રતિષ્ઠાનો લાભ લેવાની પ્રવૃત્તિ જતી કરવી. આજે જે લોકો ધારાસભા સમિતિના મહારથીઓ થઈને બેઠા છે તેઓ જે મહાસભાનો આ કાયદ્દમ મંજૂર રાખવાને તૈયાર ન હોય તો તેમને મહાસભાની પ્રતિષ્ઠાનો ગરલાલ લેવાનો હક્ક ન જ હોઈ શકે. ધારાસભાઓમાં મહાસભાને નામે કામ કરનાર પક્ષને મહાસભાથી લુહું વ્યક્તિત્વ ન જ હોવું જોઈએ. મહાસભાના પ્રતિનિધિઓની ધારાસભાઓની અંદરની પ્રવૃત્તિ અને ધારાસભાઓ બહારની મહાસભાની પ્રવૃત્તિ વચ્ચે ભેદ ન હોવો જોઈએ. એક જ સળંગ કાયદ્દમનાં એ જે અરથીઆં હોવાં જોઈએ.

લોકોમાં ખસેડેલી નિરાશાથી ઘાંઘિ ઉત્સાહી કાયદ્દમ હતાશ ન અને એ તો અગાઉ હાથ ધરાએલી નાલાયક સીધી લડતનું ફળ છે. બાકી એ યાદ રાખવું ઘટે કે દેશની આર્થિક સ્થિતિ દિવસે દિવસે ખરાબ થતી જાય છે; મધ્યમ વર્ગમાં બેકારી વધતી જાય છે અને આમવાર્ષ પાપમાલ થતો જાય છે. સમસમતો આર્થિક અસંતોષ તો ઉભો જ છે અને દહાડે દહાડે વધે જાય છે. એ અસંતોષ આજે સજીવ ચળવળનું સ્વરૂપ લેતો નથી તેનું

કારણ એટલું જ છે કે તેને સરળ રીતે બહાર આવવાની કાંઈ દિશા નથી, એ દિશા ઉપર જણાવેલો કાયકમ આપે છે. તેથી જ તેને આગળ વધારવાના અને લોકોની પામે પહોંચતો કરવાના પ્રયત્ન અને પ્રયત્ન પ્રયત્નો થવાની જરૂર છે. આ કાયકમને મહાસભા પામે મંજૂર રખા-
વવામાં ઉદામ કાયકરો કાયરો કે નિષ્ફળ જશે તેના પરથી મહાસભાનું ભાવી નક્કી થશે. જે ઉદામ કાયકરોમાં નિશ્ચય અને હિંમત હશે, જે તેઓમાં વિચારોની સ્પષ્ટતા હશે તો મહાસભાના સામાન્ય અનુયાયીઓના મોટા ભાગની ભાવનાને રળી કરતો આ કાયકમ મહાસભાને હાથે જરૂર મંજૂર રહેવો જોઈએ.

મહાસભાના મવાળ આગેવાનો અને ગાંધીવાદી મધ્યમ માગીઓ પર ઉદામ કાયકરો વિનય મેળવે એ ઐતિહાસિક ભાવી છે. મહાસભાની સ્વાતંત્ર્યની લડત આગળ વધારવાની એ અનિવાર્ય શરત છે. આ જાતની લડત સરળ બનવા માટેના બાહ્ય સંયોગો અપાટાબંધ પરિપાક પામી રહ્યા છે. પ્રજાનો મોટો ભાગ દરિદ્રતા અને ભૂખમરોની છેદલી ઉંડામાં ઉંડી ખાણમાં ધડેલાઈ રહ્યો છે. તેમનાં જીવનની સ્થિતિ અસહ્ય બની રહી છે. એક તરફથી આખાં જગતને બીડે લઇ રહેલી કારમી આર્થિકમંદી અને બીજી તરફથી હિન્દને હિસાબે એ મંદી-માંથી ઉગરી જવાના શાહિસત્તાના પ્રયાગે કાંઈપણ જાતની રાજકીય અને આર્થિક છુટછોટો વધુ અને વધુ અશક્ય બતાવી રહ્યાં છે. મુડીવાદીઓના રાષ્ટ્રવાદના, મુડીવાદને માગે હિન્દના વિકાસના આદર્શો - કે જ્યાં આજની મહાસભાની નેતાગીરી પોતાનો વિશ્વાસ રાખી બેઠી છે - ધૂળમાં

રગોળાઇ રહ્યા છે. હિન્દી મુડીવાદીઓ જે પગલાં માગી રહ્યા છે અને જે અમુક અંશે શાહિ સરકાર આપી રહી છે (રક્ષણુની જગતો વગેરે) તે આજે હિન્દી મુડીવાદને લાભ કરવાને બદલે ચોક્કસપણે નુકશાન કરી રહ્યાં છે. હિન્દમાં મુડીવાદના વિકાસની અનિવાર્ય શરત એ છે કે હિન્દની બજારોની માંગ વધે. પરંતુ આજે શાહિવાદને, હાથે આમજનતાનું જે કારખું શોષણ થઇ રહ્યું છે તે એવી જાતની શક્યતાને અસંભવિત બનાવી, મૂકે છે. હિન્દી બજારની માંગ વધવાની શક્યતા પર આજની કારમી વેપારમંદીનું હિમ પડ્યું છે. કહેવાતા રક્ષણ માટે જે જગતો નબાય છે તે જનતાની ખરીદ્યક્ષમતામાં એક ઘટાડો કરશે.

આ રીતે હિન્દના આમવર્ગ અને મધ્યમ-વર્ગની આર્થિક સ્થિતિ સુધરવાની જરૂર આશા નથી. વખત એવો આવતો જાય છે કે તેમને એક બાબુ ભૂખમરો, ભૌતિક અને માનસિક અધોગતિ અને બીજી બાબુ કાન્તિ એ એ વચ્ચે આખરી માગ પસંદ કરી લીધા વિના છુટકો નથી. જે હિન્દને પ્રાચીન ઇજ્જત, જામીનોન વગેરેનો સર્વનાશનો માગ પસંદ ન કરવો હોય તો તેણે પોતાની ચલામીની, પરદેશી શોષણુની અને તેના આશ્રિત રાષ્ટ્રીય પ્રત્યાઘાતની સાંકળો તોડ્યે જ છુટકો છે.

કાંતિ અટલે શોષક અને શોષિતો વચ્ચે બળની આખરી કસોટી. સાંઘાનિક શોષણુની સર્વદેશીય અધોગતિકારક સ્થિતિ-માંથી સ્વતંત્રતાને મહેલે પહોંચવાનો માગ આમવર્ગની કાન્તિકારી ચળવળમાં જ રહેલો છે. પરંતુ કાન્તિકારી રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં આમવર્ગ ભાગ લેતો નથી.

ધામ કે જ્યારે તેમનાં નિત્યનાં જીવનમાં ઉપદ્રવ કરી રહેલ મુશ્કેલીઓને દૂર કરવાની માગણીનાં પાયા પર ચળવળ ચલાવામાં આવે. આ ચળવળ દરમ્યાન જ આમવગમાં રાજકીય લાન જગૃત થાય છે અને ખીલે છે અને પછી તો વિજયની અનિવાર્ય ઇચ્છા એમનામાં આગમેજે પ્રગટે છે. સહન કરવું અને ભોગ આપવો એ મહાસલાતું લક્ષ્ય ન હોઈ શકે. તેનું લક્ષ્ય તો મર્દાંગીલરી લડત અને વિજય જ હોઈ શકે. પોતાનાં હમેશનાં જીવનની જરૂરીઆતમાંથી ઉભા થએલા નાના નાના આદર્શો પ્રાપ્ત કરવાની લડતમાંથી જે અનુભવ મળે તેમાંથી જ રાજકીય સત્તા હાથ કરવાની. પ્રાયમિક જરૂરીઆતનું લાન લોકસમુદાયમાં પ્રગટે. ક્રાન્તિકારી રાજકારણના પાયા નક્કર આથી કે જરૂરીઆતો પર જ મંડાય.

એટલે જો મહાસલા ગાંધીવાદને છેલ્લી સલામ કરી, સત્તા છૂતી લેવાના નિધાર પર મધક્રમ ઉભી રહી લોકસમુદાયની ક્રાન્તિકારી શક્તિને સંગઠિત ધનાવવાના સુચોગ્ય ઉપાયો શોધી કાઢી તેને માટેની

સતત લડત આપવાને તૈયાર નહિ થાય તો મહાસલાના મવાળોની અસર નીચે તે ખંધારણવાદના માગે ઢળી જશે અને શાહિવાદ સાથે શરમજનક તોડનેડોનો માર્ગ તે ગ્રહણ કરશે. એનો અર્થ એટલો જ થશે કે મહાસલા એક લોકવ્યાપક ચળવળ તરીકેનો આપઘાત કરશે. સ્વતંત્રતાની લડત એ રીતે દશકાઓ પાછી પડશે. રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતા માટેની ક્રાન્તિકારી લડતનો વિકાસ અટકી જશે અને કિન્દની જનતાનું અસ્તિત્વ જ લયમાં આવી પડશે.

થોડાક સહેલા, તરંગી અને ભારોભાર પ્રત્યાઘાતી ધાર્મિક તરંગોની ખાતર મહાસલાના અનુયાયિઓ દેશના ઉદ્ધારની ક્રાન્તિકારી લડત મંડેલી મૂંઝેશે? અને નિરર્થક મુધારાવાદી રાજકારણને તેનું સ્થાન લેવા દેશે? ગાંધીવાદી અહિંસાના વૃત્તની ખાતર સ્વાતંત્ર્યની લડતને ફાંસી દેવાશે? મહાત્મા અને તેમના મુઠ્ઠીભર મુરીદોની ખાતર આમવગને દગો દેવાશે?

આ પ્રશ્નોનો જવાબ દરેક સાચા મહાસલાવાદીએ આગામી મહાસલા દરમ્યાન આપવાનો છે.

નવયુગ

આપને માટે થોડા ખર્ચે દુનિયાંભરની યુજરાતી આલમમાં સેલસમેન થઈ શકે છે.

ઉંદરનું ખોદેલ

“સાહેબ, આ છુકતું અવલોકન કરી
ગોમ્ અભિપ્રાય આપવા કૃપા કરજો અને
તેનાં પ્રકાશન માટે કંઈ વ્યવસ્થા કરી
આપજો તો જીંદગીભર હું આપનો ઋણી
રહીશ. મહારાજ પર આપની મહેરબાની છે
તેથી આપને તકલીફ આપવા લલચાઉં છું.”

એક પંતુજીએ ઉપરના સમુદે તેના
ઉપરી સાહેબને એક છુક આપતા ઉચ્ચાર્યા.

હેઠકંદર શાસ્તર પંતુજીગીરી કરી
આત્યારે પાંત્રીશની વયે પહોંચ્યા હતા.
પોતે એક પુસ્તક લખ્યું હતું એ તેના
ઓફિસરને બતાવા માટે આવ્યા હતા. એ
પુસ્તકનું નામ હતું “ગનીશો ગાડો” એ
પુસ્તક પાછળ માનતરે અનેક રાત્રિ-
ઓના ઉગ્મગરા વેઠ્યા હતા. એ પુસ્તક
પોતે અઢાર વર્ષ-
ની વયથી લખ્યું
શરૂ કર્યું હતું.
પરંતુ સંજોગવશાત્
એ પુસ્તક અપૂર્ણ

પડ્યું રહ્યું. તેના પિતાનાં મૃત્યુબાદ કુડ-
બનો બોજો બધો તેના માથે આવી પડ્યો
તેથી એ પુસ્તક લખવાની કદપના સ્વ-
ખવત્ બની રહી અને પંદર રૂપી-
યાના પગારથી પંતુજીગીરીમાં દાખલ થયા.
પોતાની બુધ્ધિ અપૂર્વ હતી, તેની કાષ્ઠ-
દક્ષતા વખણાતી, પરંતુ જેને સરસ્વતી
વરે છે તેને માથે કુદરતી લક્ષ્મી અસંતોષ
ભરેર કરે છે. એક તો ખીચારાને પંદર
રૂપીયાનો મહીનો અને તેમાં સમયના ઊંઘવા
સાથે ત્રણ ચાર પુત્રો થયા. પોતાની પત્ની,
જુધ્ધ માતા એ બધાનું પેટ ભરવાનું પોતાને
મળતી ટુંકી પગારની રકમમાંથી. અને
એ પ્રમાણે સંસારની ગડમથલમાં વર્ષો
વિત્યાં પરંતુ તે પોતાના પ્રીય પુસ્તકને
ન ભૂલ્યા અને એ પુરું કરવા લલચાયા.
એ પુસ્તક લખવા માટે કાગળના પૈસા
ખરચવા કયાંથી? એ પ્રશ્ન તેને સુંઘવતો
પરંતુ નીશાળની કન્ડીજન્સી મળતી
તેમાંથી કરકસર કરી કાગળો બચા-
વતા અને પુરસદે લખવા લાગ્યા અને
એવીજ રીતે એ પુસ્તક પુરું લખાઈ તૈયાર
થયું. જે પુસ્તક પાછળ પોતે જીંદગીભર
મહેનત લઈ પોતાનો આત્મા વેડ્યો એ

પુસ્તક કેમ પ્રગટ
યાય એ વિશે આ
શાના મિનરા ચણવા
લાગ્યા. છેવટ તેનું
દિલ તેના ઉપરી

:લેખક:

ધૈર્યચંદ્ર બુધ્ધ

ઝોશીસર તરફ ખેંચાયું અને તે માટે કંઈ તેની મદદ યાચવા વિચારે ચતાં, એ પુસ્તક લઈ પોતાના ઝોશીસર પાસે આમ વિનંતી કરી તે આપણે ઉપર વાંચી ગયા.

ઉપરી સાહેબે એ પુસ્તકનું વિહંગાવ-લોકન કરી કહ્યું, “પુસ્તક ઘણું સરસ છે. હું વાંચીશ અને પછી તમોને જરૂર તેનો પ્રકાશક મળે એવી વ્યવસ્થા કરીશ. આજથીજ હવે તે માટે તમે નિશ્ચિત રહેજો તમે જરા પણ તેની શીકર નહિ કરતા.”

[૨]

કેમ દેવશંકર, શું કરો છો? અત્યા-રમાં માસ્તરના મિત્ર પ્રેમશંકરે ગૃહમાં પ્રવેશ કરતાં પુછ્યું. પ્રેમશંકરના હાથમાં એક સારાં ‘બાઈન્ડીંગ’નું પુસ્તક હતું.

“શાનું પુસ્તક છે?” દેવશંકર માસ્તરે પુછ્યું અને પુસ્તક પ્રેમશંકરના હાથમાંથી લીધું. પુસ્તકનું નામ સોનેરી વર્ક ભરેલા અક્ષરોમાં હતું, “ગનીયા ગાંડા;” અને નીચે લેખક તરીકે પોતાના ઉપરી ઝોશીસરનું નામ પણ તેમ જ ચક્રચક્રીત સુવર્ણાક્ષરે કોતરાયું હતું. તેણે અવાક નેત્રે એ જોયું અને બોલી ઉઠ્યો “હે! હે! આ શું?!” હાર પુસ્તક! મેં સાહેબને અવલોકનાથે ‘આપું’ ત્યાં પોતે જ લેખક બની ગયા! ‘ઓહ’ કહેતો જ એ ધરણી પર ટળા પડ્યો. તેની આંખે અધારાં આવવા લાગ્યાં. તેને ધરતી સરી જતી લાગી. માથે આલ તુટી પડ્યું હોય, અને જેવું દુઃખ અનુભવાય તેવું, કાંતિલ, છુરીના ધાની વ્યથા જેવું દુઃખ અનુભવવા લાગ્યો.

દેવશંકર એ શબ્દો સાંભળતાં આનંદ પામ્યો. કુળતા માણસને તરણ મળે ને જેવો પ્રસન્ન થાય તેમ શાન્તિ અનુભવતો દેવશંકર રવાના થયો; તેના મુખે સંતોષતાની છાયા છવાઈ ગઈ. સ્મિત વેરતાં મુખે એ ઘેર આગ્યો. પોતાના હૃદય પરનો અમાપ બોલો હલકો થઈ ગયો તેથી તેને ખૂણું ઉમંગ ઉલટ્યો. આખી જીંદગીનો અપાર પરિશ્રમ સફળ થશે એ કલ્પનાએ સ્વર્ગસુખ અનુભવવા લાગ્યો.

પ્રેમશંકરે પવન નાખી પાણી છાંટી તેને પુનઃ શુદ્ધિમાં આણ્યો અને તેને આશ આપવા બોલ્યો “ભાઈ એમાં શું મુંઝવે છે? કદાચ પ્રેસવાળાની ભૂલ હશે તમે તેને પ્રકાશક માટે તો કહ્યું હશે અને સાહેબે એનો યોગ્ય પ્રકાશક, ગોત્રી કદાચ પ્રેસમાં મોકલ્યું હોય અને ત્યાં કંપોઝની ભૂલ થઈ હશે તમે ગભરાવ ના અને તેની યોગ્ય તપાસ કરો.”

દેવશંકરે ધડીભર એ સાચું માન્યું “પરંતુ ઉપરી સાહેબ મને કહે પણ નહિ આ કેવી તેની સમ્યક્તા” દેવશંકરે કહ્યું.

દેવશંકર કપડાં પહેરી એ ખુલાસો કરવા આફિસર પાસે જવા રવાના થયો. પ્રેમશંકર તેની ખેલછા અનિમેષ નેત્રે જોઈ રહ્યો. તે જગત કેટલું સ્વાર્થાંધ છે તે વિચારવા લાગ્યો. એક માણસની જીંદગી-ભરતી કમાણી લૂંટી તેને નિશ્વાસ વર્ધાવતો રાખવો અને પોતે આનંદ ક્રાંતિને પરતું એવી ક્રાંતિને પ્રેમશંકર શતકોટિ ધિક્કાર વર્ધાવતો ચાલ્યો ગયો.

[૩]

દેવશંકર વિદ્યાધિકારી સાહેબની કચેરીમાં પ્રવેશ્યો. સાહેબ ત્રણ ચાર મિત્રો સાથે ગાંધીમારતા બેસે હતા. પાસે જ પ્રેસમાંથી આવેલી “ગનીયા ગાંડા”ના પુસ્ત-

કાની નકલોના થોડા પડ્યા હતા. દેવશંકરને જોઈ સાહેબ ગુસ્સાથી બરાડ્યા, “જેતા નથી અત્યારે હું ટામમાં છું તે પાંધરા કદા દેવરાવ્યા વગર ઘુસી આવે છે તે?”

દેવશંકરે એ સખે સાંભળ્યા પગરજા ;
ઓપડીઓતરફ અંગુલીનિર્દેશ કરતાં કહ્યું,

“સાહેબ આ” તેને વધુ બોલતો અટ-
કાવી ઉપરીએ કહ્યું “તોકરી કરો, એવી
નકામી પંચાતી કરોમાં, તમારે કામ હોય
તો પછી જાજો. મને અત્યારે બીટકુલ
કુરસદ નથી.”

“સાહેબ આપની આવી સમ્મતતા, વિવેક ?
આપ આ વ્યાજબી કરતા નથી.”
દેવશંકરે કહ્યું.

“હું તમારી પામે શીખામણ નથી
માગતો, તમે જાવ અને મને નિરસિ કામ
કરવા દો.” સાહેબે કહ્યું.

“પરંતુ સાહેબ ભૂલથી લેખક તરીકે...
“એ તમારી ભૂલ હું માફ કરું છું
હવે જશો !” સાહેબે કહ્યું.

દેવશંકરે જાણ્યું કે સાહેબની દાતનજ
બગડી છે. વિશ્વાસઘાતી સાથે હવે માથાજીક
કરવી તે નકામી છે એમ તેને લાગ્યું. પરંતુ
જીંદગીનો આધાર આમ અકાળે હણી શકે
તેને સ્વપ્નામાંથી કદપના નહોતી. રાત્રિ-
ભરના ઉઝાગરા વેડી લખેલું પુસ્તક પોતે
શુભાવી એટલે.

દેવશંકરે જે આશાએ અહિં આગ્યો
હવે એ આશા તુટી પડી છતાં સાહેબને
વિનવવાની ઇચ્છા તજી શક્યો નહિ.
દેવશંકરે કહ્યું. “મહારી કંઈ ભૂલ યદ્ય
સાહેબ આપ શાની ભૂલ વિશે કહે છે ?”

“હવે જઈશો તે ભૂલો કરવામાં ક્યાં
આજી રાખી છે, તમોને મળતી કંટીજન્સી
ક્યાં વાપરો છો ? નથી તમારા રેકડના
ઢંગધડો, મહારે તે તમારી કેટલી બળ-
તરા કરવી, હવે જાવ.” સાહેબે કહ્યું.

“પણ સાહેબ મહારી છુ...
“હવે તમારી ભૂલ માફ કરું છું.
જશો માથુ પકાવતા.” કંટાળા ભરેલ
મુખે સાહેબ કહ્યું.

“પણ હું તો તમને મહારી ચો.....

“હવે ચોથા ધોરણમાંથી પાંચમામાં બદલી
કરીશો ! પણ જશો !” સાહેબ વાતને વિરુદ્ધ
રૂપમાં જ ખેંચે જતા હતા. તેને હૃદયત
હતી કે કદાચ જો મિત્રો મુજબ હકીકત
જાણી જશે તો પોતે બદનામી ને વરશે.

“પણ સાહેબ, અધારે સત્ય કુખે છે.”
દેવશંકરે ગળગળીત મુરે કહ્યું.

“પણ તમને કહ્યું ને તમારી બદલી થશે,
જાવ. તમે સાચા છો, હવે ?” સાહેબે કહ્યું.
અને પોતે અંદરના રૂમમાં ચાલ્યા ગયા.

દેવશંકરે પાછળથી જોસમાં કહ્યું, “પણ
આ છુકમાં ભૂલથી આપતું.”...એટલું જ
એ બોલી શક્યો. સાહેબ અંદર ચાલ્યા ગયા
મિત્રો એવી રહી પુસ્તકો વાંચવામાં જ
ખ્યાનરથ હતા.

દેવશંકરે અભિત મગજે માંડ ઘેર પહોં-
ચ્યો. તેને પૃથિવ ચકર ચકર ફરતી લાગી
ઘેર પોતાની પતિને બનેલ હકીકત કહી,
આખી જીંદગીનો આધાર પડી લાંગતાં
આશાના મિનારા કડકુલુસ કરતા તુટી
પડ્યા અને તેનાં હૃદયે સખ્ત આંચકો
અનુભવ્યો. તેણે હૃદય ધવાયું અને
ધમ્માક દેતો મૂર્છા ખાઈ પૃથ્વી પર પડ્યો.
તેના પંદર વર્ષના પુત્રે તેને ઉભો કર્યો
પરંતુ તેની કાયા સખવત જની ગઈ.
નિઘ્રાણુ હાડપીંજરની ફારી ગયેલી આખો
સમસ્ત બ્રહ્માંડનો પ્રલય કરવા જાણે ઉઘડી ન
હોય તે જ્ઞાનરત્ને લાસ થાય ડોકટરે
કહ્યું તેણે હૃદય બંધ પડી ગયું છે.
નિરાધાર કુટુંબ ભયંકર આકંઠના પુકારો
કરવા લાગ્યું. તેની પત્ની અને વૃદ્ધ માતા
માથાં પગાડવા લાગ્યાં. પુત્રો શીયારા દુઃખી
થઈ હૈયાફાટ રડવા લાગ્યા. એ કુટુંબ
આઘાતમાં કુલ્યું ત્યારે તેને આશ્વાસન
આપવા સમાજ જનોને દરકાર નહોતી. ઉંદરે
ઓદણું નિરાતે ભોરીંગે બોગવ્યું.

“ભાઈ આ બધી શાની સભા મળી છે?” એક ડોસાએ એક યુવાનને પુછ્યું.

“આજે એક મહાન નવલકથા લેખ-કની શતાબ્દિ ઉજવાય છે. તે લેખકે એક “ગનીયો ગોડા” નામક સરસ પુસ્તક લખ્યું છે. તેને માટે આ સભા ભરાઈ છે” યુવાને કહ્યું.

“શું એવી સરસ એ નવલકથા છે કે જનતા તેના પર આટલી બધી પ્રસન્ન છે?” વૃદ્ધે પુછ્યું.

“હા તે માટે જ તો આ વિરાટ માનવ-મેની તેનાં શુભગાન ગાવા અને સ્વર્ગ-સ્થના આત્માને અંજલિ આપવા ભેગી થઈ છે” યુવકે કહ્યું.

“શું એ નવલકથા એટલી સરસ છે કે હું ભાઈ અને તેણે જ એ લખી હશે?” વૃદ્ધે પુછ્યું.

“હા, હા, ત્યારેજ તો તેને આ માન મળે છે તે કોઈ ખીજાએ લખી હોય તો તેને માન થોડું મળે? એ પુસ્તક તો જનતામાં બહુ વખણાઈને લોકાન્તર પામ્યું છે.” યુવકે કહ્યું અને યુવક સભામંડપમાં સારી જગ્યા મળે એ આશાએ આંખો મચો..

વૃદ્ધ પણ એ જોવા માટે સભાના એક ખુલામાં બેઠો. તેનાં નેત્રોનાં ખુલામાં એ અશ્રુભિન્દુ ચમકારા મારતાં હતા. તેના હૃદયપટ પર ભૂતકાળ ધોળાવા લાગ્યો. પોતાના પિતાએ અમાપ મહેનતે લખેલા પુસ્તકનો જશ ખીજી વ્યક્તિને મળતો જોઈ તેનો આત્મા ઉંડી ઉંડી ચીંતા, વ્યભ્રતા અતુલવવા લાગ્યો. આખી જીંદગી ખંત, ઉત્સાહ અને મહેનત

રાત્રિભરના ઉભગરા વેઠી લખેલાં પુસ્તકનો જશ ખીજા ખાટે છે એ ખ્યાલે એ વૃદ્ધ કંપ્યો. તેના પિતા જ્યારે હૃદય બંધ થઈ જવાથી પડી ગયા એ વખતે પોતાની જાળવમ, પંદર વર્ષની કુમળી ઉમર, તેનું નિરાધાર કુટુંબ કેવો વિષાદ અતુલવી રહ્યું હતું એ દ્રશ્ય તેની દ્રષ્ટિ સમીપ ખડું થયું. તેનું મગજ ભ્રમિત બની ભૂતકાળના વિચારમાં તટુપ બન્યું. સભાનું કામકાજ શરૂ થઈને લગભગ પૂરું થવા આવ્યું. તેણે એ સભામાં શું બન્યું તે કંઈ નજાણ્યું. વિચારોની પરંપરામાં તેનું દિલ ઝુલતું હતું.

બધા સભાજનો સ્વર્ગસ્થના આત્માની શાન્તિ ઇચ્છવા અંજલિ આપવા ઉભા થયા એક પછી એક અંજલિ આપવા લાગ્યા.

દુઃખિત હૃદયે એ વૃદ્ધ ખુલામાંથી પુકારી ઉઠ્યો “ભાઈઓ તેના આત્માની શાન્તિ દરેકે ઇચ્છવી જોઈએ કારણ કે સ્વર્ગમાં તેનો આત્મા કબૂતરી રીત્થાય છે, કરેલા ઘેર પાપથી પીડાય છે. પ્રજ્ઞાતાપનો અગ્નિમાં બળી રહ્યો છે. માટે આપો સહ અંજલિ અને ઇચ્છો તેની શાન્તિ”

સભા મંડપ વિખેરાઈ ગયો પરંતુ એ વૃદ્ધના શબ્દો દરેકના કાનમાં શુંજાવ કરતા હતા. દરેકનાં હૃદય ઉડે ઉડેથી પુકાગતા હતા, નગ્નસત્ય સામે આંખ-મી આમણા શાનો? અસ્તુ.

‘પિડીતોની દુનિયામાં’ નામક અપ્રકટ પુસ્તકમાંથી એક વાર્તા—લેખક.

મુડીવાદ વિ. સમાજવાદ

એ આર્થિક પદ્ધતિઓ

(પરિચય કરાવનાર: માણિકલાલ એચ. વકીલ એમ. એ. એલ. એલ. બી.)

જનસ્વભાવમાં રહેલાં મુળ તત્ત્વો

(૧) સ્વરક્ષણ	—	ભૂખ
(૨) પ્રજનન	—	જાતીય પ્રેમ
(૩) રોળામાં રહેવાનો સ્વભાવ	—	સામાજિક સહકાર

મુડીવાદ નીચે

- (૧) માણસ-આર્થિકવ્યક્તિ-કળનેમેળ
વવાનો લોભ.

- (૨) કુટુંબ માટે જોગ-સ્વાર્થી મોહ-
સૈદ્ધર્થપિપાસા-

- (૩) સંકુચિત સહકાર, હરિકાષ, ધણ
ઓછું ઐતિહક દાન. ધન, સત્તા
પ્રતિષ્ઠા અને નાણાનો લોભ

વ્યક્તિ કે કાયદેસર મંડળોઓના હાથમાં
જાનગી મીલકતના સંચયની અનિયંત્રિત
સક્રમતા.

માલ બનાવવાના સાધનો ઉપર વ્ય
ક્તિની કે મંડળોની માલિકી

સમાજવાદ નીચે

માણસ-સામાજિકવ્યક્તિ લોભનો-
અભાવ-વ્યક્તિગત ઉપયોગ પુરતા કમ
જની ભાવના.

ખેતાની જાત ઉપરાંત સમાજની સેવા
સર્વ બાળકો પ્રથમ પ્રેમ, જાતીય પ્રેમ
તેના યોગ્ય સેવમાજ નિર્ધારિત હોય છે
એક સાથી ખીમ ઉપર નિર્વાહ માટે
આધાર રાખે એવા આર્થિક તાવને
તેમાં અભાવ હોય છે.

સહકારપૂર્વક હરિકાષ, પ્રતિષ્ઠા અને
સત્તાનો આધાર એવા ઉપર, ધન કે
મીલકત ઉપર નહિ.

ખીમ લોકોના શ્રમમાં નિયમન માટે
નહિ-પરંતુ વ્યક્તિગત ઉપયોગ માટે
અમુક હદ સુધીની જાનગી મીલકત-

ઉત્પાદનના સાધનો ઉપર આખા સમા
જની માલિકી થોડા માણસોની બનેલી
કંપની, ટ્રસ્ટ, કે સીન્ડીકેટ ધરાવેને સુસ
સકે નહિ

ઉત્પાદન

ઉત્પત્તિનાં સાધનો ઉપર થોડા માણુ-
મોની માલીકી.

હાથ ઉદ્યોગનાં સાદાં સાધનોનો યંત્રોથી
નાશ.

નફો મેળવવા માટે 'ઉત્પન્ન, માલી-
કાના નફા માટે યોજના-રહિત હરિક્ષ-
પથી કરેલી પેદાશ.

નફો શેરહોલ્ડરોને, ભાડું જમીન માલી-
કાને, વ્યાજ પૈસા ધીરનારાઓને વ્યક્તિગત
હેરાનગતિની ખીકથી અપૂર્ણ ટૂંક યુની-
યન પ્રવૃત્તિ.

ઉત્પાદનનાં સાધનોનો ધીમો વિકાસ.
ખાનગી દુકાનદારો. નાની, અપૂર્ણ સહ-
કારી મંડળો-સામાન્ય ફળવણી વિના
મેળવેલી ખાસ વિષયોમાં નિજીતાત્તા

ઉત્પત્તિનાં સાધનોનો જે વખતે જે
લોડા ઉપયોગ કરતા હોય તેઓની માલીકી.

જમીન, ખાણો અને કારખાનાં ઉપર
પ્રામની માલીકી.

સામાન્ય જનતાના ઉપયોગ માટે ઉત્પ-
ન્ન બધાજ આહકો માટે ઉત્પન્ન કર-
વાની યોજનાવાળો કાર્યક્રમ-

શેરહોલ્ડરો હોતાજ નથી. ભાડું પણ
નહિ. વ્યાજ નહિ. મો ટકા ટૂંક યુનીયન
પ્રવૃત્તિ

ઉત્પાદનનાં યાંત્રિક સાધનોનો ઝડપી
વિકાસ, સહકારી ભંડારો, સો ટકા સહ-
કારી મંડળો.

ફળવણી અને આજીવ્યાજીના વાતાવ-
રણને લીધે સ્વાભાવિક સહકારની ભાવના

સામાન્ય શિક્ષણ અને સંસ્કારો સહ
કાર્મને મળે, ખાસ શિક્ષણ જરૂરીઆત
અને યોગ્યતાનાં ધોરણે અપાય.

વહેંચણી

સુટીલર શ્રીમંતો માટે ખારે માસ નવરાશ
અને આરામ. થોડા વધારે સારી રચનાના
માણુસો માટે આરામની અમુક સગવડ.

કામના બહારના સામાજિક ગુન્હાઓ
તરફ બેદરકારી 'સમાજ' અને માનવજ-
તની પ્રગતિમાં ખલેલ-

દુરુદ, વારમો, બેઇન્ટ રોક કંપની,
સદાબજારો, નાદારી, અને વેપાર હાથ
કરવાના અધદીત કાયદાઓને લીધે આવક
અને ખર્ચતમાં ભારે અસમાનતા.

સ્વાતંત્ર્ય અને સંસ્કૃતિનો આનંદ
માણુવા અને વિકાસ સાધવા વધારેમાં
વધારે માણુસો માટે આરામ અને પુરસદ.

સામાન્ય સંસ્કૃતિ અને ઉત્પાદનની
કળામાં ઝડપી ખીલવણી અને માનવ-
જતની ઝડપી પ્રગતિ-

શુદ્ધિબળ અને કાર્યદક્ષતાની અસમાન-
તાઓને લીધે સુખ-સગવડનાં ભુદાં ભુદાં
ધોરણને પહોંચી વળવા માટે વધુમાં વધુ અને
ઓળખમાં ઓછી આવકનું નિયમન-મેળ-
જાખતી ટેવો પોષવાનું સાધન હોતું નથી.

યાંત્રિક ઉત્પાદનની ખીલવણીને લીધે નકમમાં બની ગયેલા મોટા ભાગની ખેડારી.

લાંબી ગુલામી, ગરીબાઈ, અને દુખથી મરતા પરંતુ ખરી રીતે જીવવાને લાયક ધણીઓના ભોગે સારી સ્થિતિએ મુક્તિ એવા થોડાઓની જીવિષા.

જમ્યા માટે યોગ્ય કામ અને પગાર. યાંત્રિક ઉત્પાદનની ખીલવણી સાથે કામ-કાજનાં કલાકોમાં ઘટાડો.

કામ કરવા લાયક અને ઇચ્છા ધરાવનારાઓમાં ખેડારીનો અભાવ. માનસિક રીતે ખોડવાળા હોવાથી 'કામ કરવાની ઇચ્છા વિનાના આજીવન' માટે ફરજિયાત કામ.

હુંડીઆમણ

પ્રજાકીય ચલણ-પરંતુ જાહેર દેવું અને ચલણના કાયદા ઉપર આધાર રાખતા પરદેશી હુંડીઆમણ પ્રજાકીય નથી. જગતો, એક સરખા કરતો અભાવ-કિંમતિ ધાતુઓના પીડાળળ વિનાતું યોજના સહિત ચલણ—

ચલણ, જાહેર દેવું અને આયાત નિકાસના સરખાપણાથી પરદેશી હુંડીઆમણ, ધીરધાર અને ચલણ રાષ્ટ્રીય રહે. માલની ફેરબદલી માટે પૈસાની ભેગવાઈ; એકદમ કરવા માટે નહિ, જરૂર પડે જીવ પ્રજાઓ સાથેના વેપારમાં ઉધાર પાસું પુરવા માટે સોનાં ચાંદીનો ઉપયોગ

કરવેરા

અધઠીત ધોરણે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ કરો—

આવકવેરા કે મરણ પછીના કરવું અસમાન ધોરણ—

જમ્યાના અમથી યજ્ઞેલો વધારો સમાજના હાથમાં. આ નફોનો ઉપયોગ સીધી રીતે ઉત્પત્તિનાં સાધનોનો ફેલાવો કરવામાં અને ચાલુ ખર્ચ પૂરું કરવામાં થાય—

જાહેર દેવું

પ્રજાકીય દેવા માટે આખી પ્રજા થોડા શહેરીઓની દેવાદાર—

આંતરરાષ્ટ્રીય દેવાં સિવાય પ્રજાકીય દેવાનો અભાવ-પરદેશી પ્રજા સાથે રાષ્ટ્રીય સરકારજ વેપાર કરે-ખાનગી વ્યક્તિઓ નહિ.

વસ્તી

યુદ્ધ, રોગચાળો અને હરદોથી અને ખરાબ અને પેટ પુરું અન્ન મળવાને અભાવે પ્રજાની વૃદ્ધિ અટકે છે.

વૈજ્ઞાનિક સાધનો પડે વસ્તીનો વધારો કે ઘટાડો, સંતતીશાસ્ત્રના જ્ઞાનનો વધુ પ્રચાર-અતિ લગ્નયુગ સાધનો અને લગ્ન-ધનો નાશ—

ચિંતાના અભાવે લાંબુ અને તંદુરસ્ત જીવન—

કેળવણી અને બાળકો

પૈસાગરનાં બાળકોને અયોગ્ય લાભો,
ગરીબનાં બાળકોને છ'દ્ગીની જરૂરીયાતો
તેમજ સામાન્ય કેળવણી પણ મળતી
નથી. સામાન્ય અને ધંધાદારી કેળવણી
વિના કારખાનામાં બાળકો મારે મજૂરી—

અર્થાં બાળકોની પુરતી સંભાળ લઈને
સામાન્ય જ્ઞાન તેમજ તેમના ધંધાની
કેળવણી આપવામાં આવે, શ્રમની પ્રતિષ્ઠા,
ચોજનાપણું ધંધાદારી કેળવણી—

સંઘવ્યવસ્થા અને શિક્ષત

અથા અમલદારોની સરકાર તંત્ર
ચુ'ટણી કરે અને તેમની ઉપર હુકમ
ચલાવે—

નિમ્નાયેલાઓ તેમનાથી નીચી પંક્તિ-
નાઓ ઉપર હુકમ ચલાવે.

અમલદારોને યોગ્ય કેળવણી અપાયા
પછી નીચા દરજ્જાના માણસો તેમને
ચુ'ટી કાઢે—તેમજ અપ્રમાણિકતા, અધર્મીત
આચરણ અને કામમાં ખલેલ પડતાં
તેઓ તેમને દૂર કરી શકે.

નોંધ:—(૧) આ આર્થિક પ્રથાને અનુરૂપ બંધારણ પરાક્ષ અને કેન્દ્રગામી મતદાર
મંડળો મારફત ધરી કાઢવામાં આવે. એ બંધારણ ચલાવનાર પ્રતિનિધિઓની ચુ'ટણી એવી
રીતે થાય કે જે સ્થાનને માટે તેમને ચુ'ટવા હોય તે સ્થાનથી નીચેનાં સ્થાન ધરાવનાર એ
પ્રકારનાં મંડળો તેમને ચુ'ટી કાઢે. અને એ રીતે ચુ'ટાએલા એ અમલદારો પોતાની દરજ્જા
વક્તાવરીપૂર્વક ન બળવતા હોય તો તેમને ચુ'ટનારાઓ તેમને જરૂર પાછા બોલાવી શકે.
એમાં રાજસાહિ ન હોય, ઉપલી ધારાસભા ન હોય. ચુ'ટણી યોગ્ય જણાય ત્યારે થાય.

(૨) યોજના—(અ) શિક્ષણ અને (બ) સ્થાપિત હિતોની સામે લડત.

જાહેરખખર આપનારાઓને અગત્યનું

મનપસંદ જલોકો બનાવી આપવાની સગવડ.

કોઈ પણ ફોટો યા ડીઝાઈન ઉપરથી મનપસંદ જલોકો જેવા કે
ફોટોઝીન્કો, હાઈડ્રોન વીગેરે ટાઈમસર અને કીફાયત ભાવથી
બનાવી આપવાની અમે...ગોઠવણ કરેલી છે, તો એ
વીધે વધારે માહિતી માટે

‘હિંદુસ્તાન અને પ્રજામિત્ર’

આફીસમાં મેનેજરને મળો.

ચી ડી આં માણ સો

એક
હજારો
નિબંધ

સમજી માણ સો
ધડી ધડીમાં છેડાઇ

પડે તેવી લાગણીવાળા માણસો હોતા નથી. જે માણસોને દુનિયામાં રહેવું છે, સમાજમાં ફરવું ફરવું છે અને જાહેર જીવનમાં મોટાભાઈ થઈને એખરે જમવું છે તેમને તો સઘનને માટે સહનશીલ થયા વગર છુટકો જ નથી. ધડી ધડીમાં લાગી આવે તેવો ચીડિયો સ્વભાવ માણસના મગજની નખખાઈ અને નૈતિક બળની ન્યૂનતા પ્રત્યક્ષ કરે છે. મીઠી જીભથી જ કાંઈ કાપું સરવું નથી તેમ જ કડવી જીભથી કાંઈ હાડકાંપાંસળાં એખરું થતા નથી પણ કેટલાક માણસો તો કાંઈ જાતનો નિંદાલયો હુમલો કે ટપકા આપવા જેવો બખાળો ન હોય તેવી જરા શી પ્રસંગોપાતની રીકાથી પણ બદલ જોડું લગાડે છે. આવા માણસો નાની શી બાબત પર માનસિક સમતોલપણું ગુમાવી દે છે અને જ્યાં સુધી પોતાનું જીવન દુઃખી હાલતમાં આવી જાય ત્યાં સુધી પોતે એનો મનમાં ને મનમાં ખૂબ જ વિચાર કર્યા કરે છે-એ વિશે ફિકરમાં ને ફિકરમાં રજા કરે છે. આવા સ્વભાવના માણસો ખાસ કરીને મિલનસાર સ્વભાવનાં હોતાં નથી અને તેથી જ તેઓ પોતાના એકાંત વાસમાંથી બહારની દુનિયા પર ઝીકીયું પણ કરતા નથી.

ધડી ધડીમાં લાગી આવે એવા ચીડિયા સ્વભાવવાળા માણસોમાં મગજ કરવાની વૃત્તિ મુદલે હોતી જ નથી. જમવામાં સાત વાનાની મુખરી હોય અને ફક્ત તીખાતમતમાં શાક, મદ્ય, અથાણું જ ન હોય અને જેમ શરૂ થે જમણું નિરસ લાગે છે તેવી જ રીતે વાતચિતમાં જે મગજ ન હોય તો તે સાવ લુપ્તખીલમ્ય લાગે છે. મગજ એ વાતચિતનો મરી મશલો છે, અને તેથી જ વાતચિતમાં તેની ખાસ આવશ્યકતા છે સામાજિક વાતચિતમાં જે શરૂદો આપણે બોલીએ છીએ અગર સાલળાએ છીએ તેનું આપણે ખારીકાઈથી પ્રયત્નકરણ કરી શકીએ નહિ. સામાજિક વાતચિતમાં તો આપણને વખાણ જ સાંભળવાનાં હોય છે. એ વાતચિતોના કેટલાક શબ્દો ધણી વખત આપણા મિથ્યાભિમાનને રચતા હોતા નથી. પણ આપણે તે લેખક માટે કાંઈ ઉદ્દેશ્ય કરતા દ. ભ. કવી.

નથી. નાકતું દીયકું ચઢાવીને મોહું જગા-
ડું એ તો સાવ સહેલું છે; પણ એથી
ઠાંધ 'કામ સરતું' નથી. એથી તો સંગા
થીઓના વિનોદમાં ભંગાણુ પડે છે અને
પોતાના મનની ક્ષુદ્રતા જાહેર થાય છે.
આપણે બીજા તરફ કટાક્ષ કરીએ છીએ-
બીજાની મજાક કરીએ છીએ; તો શા
માટે બીજા આપણા તરફ કટાક્ષ ન ફેંકી
શકે-શા માટે આપણી મજાક કરી ન શકે ?
તેથી ઉદ્ઘાતનું, ચેસ્ટરટન કહે છે તેમ દરેક
સારા માણસે પોતાની મજાકરી પોતેજ કરવી
જોઈએ કેમકે એમ કરવાથી માણસના
મગજમાં વસતી આપવડાઈની ભ્રમશૂદ્ધિ
થાય છે.

૨૬૩ એક મિત્ર છે. એમનું શુભ

નામ શ્રી બીખાલાલ લડલડીયા છે; પણ
સાધારણ રીતે શ્રી લડલડીયાના નામથી
સર્વકાંઈ એમને ઓળખે છે. તેમનો સ્વ-
ભાવ પણ તેમના નામ પ્રમાણે લડલડીયા
છે. પોતે એવા તો નિખાલસ હૃદયના
પુરુષ છે કે પોતે પોતાના લડલડીયા
સ્વભાવ વિષે કદીએ દંભ કરતા નથી.
પોતેજ પોતાનો એ સ્વભાવ કબુલે છે.
આ લડલડીયાને નાની શી વાત માટે
અપાર મનદુઃખ થાય છે અને એના
અનેક અર્થો પણ કરે છે. મહારા મિત્રનો
આવો સ્વભાવ છે એમ સમજી તમે એમ
ન ધારતા કે તેમને મજાક કરવામાં ગમ્મત
નથી થતી. ઘણીયે વખત તે ખૂબજ
મજાક મસ્તી કરે છે અને સંગાથીઓના
આનંદમાં પુરેપુરો ભાગ પડાવે છે. આવા
ખુશખિજામાં તેમને તમે કાંઈ કહી નાખો
તો તે કાંઈ વધી ઉઠાવતા નથી. પણ એમની
વૃત્તિમાં એકાએક ફેરફાર થઈ જાય છે.
અને જે માણસ થોડીવાર પહેલાં ગમે તેવી

મજાકરી સહન કરી શકતો હતો તે હવે નાની
શી મજાક પણ છરવી શકતો નથી માણસનું
મગજ કેટલી જુદી જુદી વૃત્તિઓનું બનેલું છે
તે વિચારતાં મહેનઘણી વખત આશ્ચર્ય થાય
છે. મહારા મિત્ર શ્રી લડલડીયાનું કહેવું છે કે
પોતે અંગત દીકાની વિશ્વ છે; પણ નરી
મજાકમાંય જો તેની કોઈ ટેવ કે ખાસીયત
પર કાંઈ ટાણો મારે છે અગર જો કાંઈ તેની
કાંઈ વ્યક્તિગત દીકા કરે છે તો તે
એકદમ ભભકી ઉઠે છે. હવે, કંઈ વાતચિત
સો એ સો ટક્ક વ્યક્તિગત નથી તેનો હું
વિચાર કરી શકતો નથી. બીજાઓ આપ-
ણને જુએ છે તેવી રીતે આપણી જાતને
જોવાની શક્તિ કુદરતે આપણને આપી
નથી. પણ જો કોઈ વખતે આપણે
આપણા વિષેની કાંઈ અચ્ચીકર વાત
સાંભળીએ છીએ ત્યારે આપણે શા માટે
આપણો મિજાજ ખોઈ ખરખિલાક થઈએ
છીએ ? શા માટે આપણે તેને એક ખૂશ-
મજાક કે વિનોદ ગણી શકતા નથી ?

જાહેર જીવન શુ- ભરનાર વ્યક્તિ

જોને ઘડી ઘડીમાં લાગી આવે એવું
સ્વભાવવાળા થવું કદીયે પાલવે નહિં.
દરોજ તેમના વિષે થતી દીકાઓ અને
નિંદાઓનો જો તેઓ વિરોધ કરવા માંડે
તો તેઓ જાહેર જીવન માટે હાયક જ
નથી-તેમના માટે કાંઈ સ્થાન જ રહેતું
નથી. આવા માણસો માટે થતી દીકાઓ
અને નિંદાઓ ઘણા લાગે ખોટી અને
ધર્વાથી પ્રેરાયેલી હોય છે. કેટલાક માણસો
તો કાંઈની આપણને એજ લાગે એવી
નિંદા કરવામાં કે દીકા કરવામાં મજાક માણે
છે. એવા માણસો મોટા માણસોની એજો
શોધતાંજ ફેરે છે અને તેનો દોષ પીટે
છે. ઘણી વખત તો તેઓ મનના ઉઠાવેલા
ઓળંગાઓ જ ફેંક્યા કરે છે અને સાચા

તરીકે દોષી બેસાડે છે. આવા ઝોળંગાઓ જેમના વિશે દે'કાયા હોય છે તેમના કાન સાથે અથડાય છે અને તેમને માનસિક સંતાપ ઉપજાવે છે. પણ સહનશીલ વૃત્તિ-વાળા ગહેર જીવન ગુજારનારાઓ એવા ઝોળંગાઓને વળન આપતા નથી. તેઓ તો એ તરફ ધૃણાથી જુઓ છે.

એ તો નિર્વિવાદ

વાત છે કે મિથ્યા-ભિમાનને થયેલ આઘાત માણસના બીજા બધાંયે દર્દી કરતાં વધારે દુઃખદાયક છે. જ્યારે આપણી પ્રશસ્તિ ગવાતી હોય છે, આપણા ગુણગાન થતાં હોય છે ત્યારે આપણે તે બહુ જ આતુરતા અને અતુ-મોદનપૂર્વક સાંભળીએ છીએ પણ આપણી નમ્રજાઈ વિશે જો જરા જેટલો બાજબી નિર્દેશ પણ થાય છે તો તે આપણને બહુ જ પ્રતિકુળ લાગે છે. જ્યાં સુધી કાંઈ માણસ આપણને આ પેલી કે બીજી બાજત માટે અભિનંદન આપતો હોય છે ત્યાં સુધી આપણે તેને બહુ જ પ્રેમથી ચાહીએ છીએ. તેના સહવાસ આપણને બહુ જ ગમે છે. પણ જ્યારે તે આપણા કાર્યોની ટીકા કરવા માંડે છે અગર તો જ્યારે તે આપણામાં રહેલી કાંઈ ખોડ-ખાપણ ખુલ્લાં દિલે કહેવા માંડે છે ત્યારે આપણા તેના પ્રત્યેના પ્રેમનો પારો નીચે ઊતરવા માંડે છે. આપણે તેને ધિક્કારવા લાગીએ છીએ. આપણે તેની સોજત છોડીએ છીએ. દરેક ઠેકાણે મનુષ્ય સ્વભા-વ જ આવો છે. આવી લાગણીને છુપા-વવી નમ્રગી છે. થોડાક જ માણસો ટીકા-ઓને આવકારે છે. "હું" સાથે "હું-હું" પૂછું છું." આવાં તત્વજ્ઞાન-આવી સમ-જથી જે માણસ ઉછરેલો છે તેવું અધ-પતન પણ જરૂરી થાય છે. ગુણકારી

ટીકાઓ સરકાર દરબારોને જ નહિ પણ દરેક વ્યક્તિને સાચા ભાગે' દારે છે.

મહારો લાંબો અ-નુભવ છે કે

જે માણસો ચોક્કસ બાબતોમાં ઉણપ ધરાવતા હોય છે તેઓ જ ધડી-ધડીમાં લાગી આવે એવા સ્વભાવવાળા હોય છે. આવા માણસો નિમજી જીવનના હોય છે. પોતાની નમ્રજાઈઓની તેમને સારી માહિતી હોય છે., અને જો કાંઈ માણસ જાતની કાંઈ ઉણપ-ખોડખાપણનો સામાન્ય વાતચિતમાં પણ ઉલ્લેખ કરે છે તો તેને આવા માણસો પોતાની જાત પર હુમલો થયો ગણી લે છે. મહારા મિત્ર શ્રી ભડભડીયા સ્વામી અને ડા'બીલા સ્વ-ભાવના છે. બીજાઓ પોતાના વિશે ધારે તેના કરતાં પોતે પોતાની જાતને સારી રીતે જાણે છે. આથી તેને પોતાનો આત્મા જ તેને પોતાને ડા'બે છે. હવે જો કાંઈ સામાન્ય વાતચિતમાં આવા સ્વા-મીલા અને ડા'બીલા સ્વભાવને ધીક્કારી કાઢવામાં આવે છે તો શ્રી ભડભડીયા એમ ધરી લે છે કે જે કાંઈ ટીકા કે નિંદા થઈ છે તે એમના પોતાના ઉપર જ થઈ છે કારણ કે તેમને પોતાને ખાતરી છે કે એ ઉલ્લેખાયેલી નમ્રજાઈઓ પોતાનામાં જ વધારે પ્રમાણમાં છે. જે વ્યક્તિએ એ સામાન્ય વાતચિતમાં માણસની નમ્રજાઈ-ઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેણે તો તે નિખાલસ હૃદયથી અને કાંઈની પણ લાગણી દુઃખ-વવાની જરા પણ ઇચ્છા સિવાય કરેલ હોય છે. તેને ખબર નથી હોતી કે તેને નમ્રજાઈ-ઓનો ઉલ્લેખ કરે છે તે બધીયે નમ્ર-જાઈઓ આપણા શ્રી ભડભડીયામાં છે. વસ્તુસ્થિતિ આવી હોવા છતાંય શ્રી. ભડભડીયા તે વ્યક્તિ તરફ તે સમ-

યથી વહેમથી જોવા માંડે છે-કરડી નજર રાખે છે. આવી રીતે લેવા દેવાવગર વહે- માતાં માણસો માટે તો એક જ જવાબ હોઈ શકે-“બંધ એસતી પાધડી પહેરી લો.” વળી કેટલાકે મંડળીઓમાં બેરીઓની દાદા- ગીરીમાં દબાએલા વરોની અને તેમની કાજી- યાખોર કામીનીઓ તેમના પર કેવા જીલમ ગુજારે છે તેની વાતો કરે છે. કેટલાકે મૂખ- જડ માણસો પોતાની બેરીના નચાવ્યા કેવા નાચે છે અને કંકશાઓના કલાગરા

કંથ ન થઈ શકવાથી કેવો મેથી પાક મળે છે તેવી વાતોને ખાસ ભાર મુકીને વળુવે છે. આવી મંડળીઓમાં કંકશા કામીનીઓના કલાગરા કંથોની દશા અત્યંત દયાજનક થઈ પડે છે. આ જાતના માણસો ધણુ ખર્ષે તો મૌન સેવી અંદરથી બળતા રહે છે. ખણુ કેટલાક ઉશ્કેરાઈ જાય છે. આમ ઉશ્કેરાનારા માણસો પોતાને એવડું તુકશાન કરી એસે છે. પણ એ સ્થિતિનું કાંઈ ઓસડ નથી.

—o—

:તંત્રી:

ચુનીલાલ પુરષોત્તમદાસ શાહ.
:: વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા બે :::

મહાગુજરાતમાં ઘેર ઘેર વંચાતું
માસિક.

જેભૂત્રણ વર્ષ દરમિયાન સુંદર પ્રગતિ કરી છે. એમાં આવતા લેખો, કાવ્યો, વાર્તાઓ હૃદય- ગમ્ય હોય છે, સામાજિક સુધારા અને જડ- વાદને દક્ષિણતા લેખોથી બરપુર દર મહિને પુરાં ૪૮ પાનાનું વાંચન આપવામાં આવે છે.

ઉપરાંત યુવક જગત, અગ્નાનકપ, મારી નોંધપોથી, તંત્રીની નોંધ વિગેરે વિભાગોમાં દરેક મહિને કંઈક ને કંઈક નવું જ હોય છે

ગમે તે માસથી ગ્રાહક થઈ શકાય છે.

||| આજેજ લખી મોકલો |||

‘યુવક’ ઓશીસ કલાખાડી રતનભુવન વડોદરા.

B. B. & C. I. R.

નવયુગના
છેલ્લા

અંકમાં આ કાલ-
માર્ગ, મોવિએટ
રશીઆ વિષે વૈવિ-
ધ્યપૂર્ણ માહિતી
આપવામાં આવી
હતી આ વખતે
એજ વિષયને લગ-
તા વધારે સવાલ
જવાબો આપવાનો
ઈરાદો હતો, પરંતુ
'નવયુગ'ના એક
વાચકે અમારું
ધ્યાન ખેંચ્યું છે
કે અમેરિકામાં
પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટની
સરકારી નીચે
આજે જે અખ-
તરાઓ આવી રહ્યા
છે તેમાં પણ શો કોને

ખુબ જ રસ છે એટલે તે બાબતમાં તમારે
કંઈક માહિતી પુરી પાડવી જોઈએ. એ
મુશ્કેલીને આવકારે આપીને આ અંકમાં,
હમણે મુજબ, મી. હાલ્ડેન જુલીઅર્ના
"ધ અમેરિકન પ્રીમેન" માથી વીણીને અમુક
સવાલજવાબો રજૂ કરીએ છીએ.

સવાલ:-પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટ સ્થાપેલ "એન.
આર. એ, રાષ્ટ્રીય પુનરુત્થાનનો
અયોગ અને તેનાથી સુચવાતી નીતિ
નિષ્ફળ જશે એમ તમે માનો છો ?

અમેરિકા વિષે
વૈવિધ્યપૂર્ણ માહિતી

*
એન. આર. એ. શું છે ?

*
એંકહેડ બીલનો હેતુ શો ?

*
અમેરિકનો યાંત્રિક છે ?

*
રૂઝવેલ્ટ મુડીવાદનો દુશ્મન છે ?

*
અમેરિકા અને યુધ્ધ

*
અમેરિકન ક્રાંતિનાં બળો

જવાબ:-હા,
હું એમ માનું છું.
રૂઝવેલ્ટની નીતિ
બહુ જગ્યાએથી
ફાટતા જતા મુ-
ડીવાદને થીંગડાં
મારવાની છે-તે
શરમજનક રીતે
નિષ્ફળ જવાને જ
સર્જાઈ છે તેને
માટે જે જ માર્ગો
છે, કાં તો પોતાની
ચાલુ નીતિને વ-
ળગી રહી નિષ્ફળ
જવું અને કાં ઉ-
દ્યોગોને સમાજની
મોટકત બનાવી દે-
વાનાં પગલાં લેવાં.
પાંગળા માણસને
ઘોડી આપવાથી
જેમ તે થોડું થોડું

ચાલી શકે તેવી સ્થિતિમાં અમેરિકન મુડી-
વાદને મુકવાને તે શક્તિમાન જરૂર થશે
એમ મને લાગે છે, પણ એ મુડીવાદને
એવા પાયા પર તો નહિ જ મૂકી શકે કે
જેને લીધે તેમાં ફરીથી આજે જે તેના-
થીએ વધારે કારમી વેપારમંદી-અને તેને
પગલે કંગાળીઆત, લૂપ્તમરો વગેરે-ન
આવે ઉદ્ભવું ને સમાજવાદ અમલમાં
મૂકાય તો માણસો એવા મંદીના લયમાંથી
મુક્ત થાય એટલું જ નહિ પણ માનવ-

તાને માટે નવા વિજયો પણ સાધી શકે. ઉદ્યોગોને સામાજિક યનારી દેવા એ જ એક આજ્ઞાનાં, બધાંએ સામાજિક દરેનિ ઉપાય છે. અને પ્રમુખ રૂઝવેટ એ બરાબર જાણે છે પરંતુ તે એ કાયદેમંત્ર અમલમાં મૂકવાને તૈયાર નથી કારણ કે એમ કરવામાં સમુજગી સામાજિક ક્રાંતિ રહેલી છે. સામાજિક હિંસાની અને ખુતામરકીની વાત હું અહિં નથી કરતો. આપણાં બધારણમાં સામાજિક હિંસાનો આશ્રય લીધા વિના પણ એ સ્થિતિ આણવાની શક્યતા છે. પરંતુ રૂઝવેટ એ નીતિનો આશ્રય લે એમ મને લાગતું નથી. એટલે એની નીતિમાં તાર્કિક સફળતાનું કંઈ તત્વ જણાય તો ભલે પણ સામ્રે સરવાળે તો એ નિષ્ફળ જવાને જ સમર્પિત છે.

વાનો જરાએ સંભવ નથી. એટલે એમણે તો ભૂલે જ મરવાવું. દક્ષીણના ખેડૂતોમાં લઘુઉપજી વધારે આવડતું જાય છે તેવું આ કારણ છે. પરંતુ એ લોકો સમાજવાદની ઉપયોગિતા સમજવા માંડશે કે કેમ એ શંકા ભરેલું છે. પરંતુ જો એ લોકોને કાયમી રાહત અને હમેશની શાન્તિ જોઈતી હશે તો તેઓએ સમાજવાદ તરફ વળ્યે જ છુટકો છે. જ્યારે અમેરિકામાં અને દુનિયાના બીજા ભાગોમાં કરોડો માણસો કપડાને અભાવે અર્ધાં નાગાં ફરે છે એ વખતે ૧૬,૦૦૦,૦૦૦ એકર જેટલી જમીનમાં રૂં ઉગાડવાનું માંડીવાળાને અમેરિકામાં સમૃદ્ધિ આણવાનો રૂઝવેટનો એ વિચાર પાપમય-ગુનાહિત-criminal છે. આવી નીતિઓ મૂડીવાદની નાદારી અચુક રીતે બતાવી આપે છે.

સવાલ:-અમેરિકામાં રૂનો પાક ફરજિયાત રીતે ઝાંછો કરવા માટે બેંક-હેડ કાયદે પસાર થયો છે. તેનાં ખરો હેતુ શો છે ?

જવાબ:-એ કાયદાનો હેતુ અમેરિકામાં પહેલાં ૪૧,૦૦૦,૦૦૦ એકર જગ્યામાં રૂવવાનું લેવાનું રૂ. ૨૫,૦૦૦,૦૦૦ એકરમાં જ વવરાવવાનો છે. એટલે રૂનો પાક ૪૦ ટકા ઝાંછો કરવાનો એનો આશય છે. રૂનો ઉદ્યોગમાં ૨,૦૦૦,૦૦૦ કુટુંબો રોકાએલાં છે એટલે તેનો સીધો અર્થ એટલો થાય છે કે લગભગ ૮૦૦,૦૦૦ કુટુંબો કમાણીનાં સાધન વિનાનાં બની જશે. આ કાયદાના ઘડનારાઓ એવી આશા સેવે છે કે આ ખેડૂતો જેમાંના મોટા ભાગના સીદીઓ છે-કોઈ બીજા ધંધામાં રોકાઈ જશે. પણ આ આશા તદ્દન જુદી છે કેમકે અત્યારે અમેરિકામાં ૧૦,૦૦૦,૦૦૦ માણસો એકર છે એટલે એ ૮૦૦,૦૦૦ નો પતો લાગ-

સવાલ:-યુરોપ અને બીજા દેશોના માણસો એમ કહે છે કે અમેરિકામાં તો બધું યાંત્રિક જ છે. તૈયાર માલ, માણસોની રીતભાત, અને વિચારો એ બધામાં યાંત્રિક એકધારાપણું છે. આ વિશે તમે શું ધારો છો ?

જવાબ:-યુરોપીયન દેશોના આગેવાનો, ખુતસદીઓ, છાપાંઓના તંત્રીઓ અને બીજા અનેક માણસોનાં આ જતનાં નિવેદનો મેં વાંચ્યાં છે. તેઓ એમ જ માનતા જણાય છે કે અમેરિકાનો તો બધા યાંત્રિક-માનવો-robots-જેવા છે. જે માણસોએ એ ટીકકારોનાં દેશોની અને અમેરિકાની વસ્તુસ્થિતિનો અભ્યાસ કર્યો હશે તેઓ એમ તરત જ કહેશે કે એ માન્યતા છેક જ મૂખાઈ ભરી છે.

હું ટાઇપરાઇટર વાંપરું છું પણ તેના ઉપયોગથી મારા વિચારોમાં કાંઈ

જાનની યાંત્રિકતા આવી ગઇ હોય એમ માનતો નથી. ઉપરાંત જે હોઝા ટાઇપ-રાઇટરોનો ઉપયોગ કરતા હોય તેઓ પોતાનો અનુભવ વિચારી લેવે.

અમેરિકનો પામે હજારો ઔદ્યોગિક કારખાનાંઓ; કરોડો મોટરો, ખાચરો, ટેલીફોનો, રેડીઓ, સીમેન્ટના રસ્તા અને ખીણ યંત્રયુગનાં ઉત્પાદનની અસંખ્ય ચીજો જરૂર છે. આ ચીજો મોટા પાયા પર બનતી હોવાથી બનાવટમાં સરખી હોય છે. પણ તેથી કાંઈ તેમના વિચારો અને અભિપ્રાય યાંત્રિક રીતે એક સરખા બની ગયા છે ખરા? ઉદાહરણ તરીકે અમેરિકામાં વિચારવૈવિધ્ય ઘણું જ આનંદ ઉપજાવે તેવું છે; અને પરમતસહિષ્ણુતા પણ એટલી બધી છે કે અમેરિકનોને જગતની સદુપીવધારે મ્યતંત્ર-નિર્માણ પ્રત્ય-ગણવામાં જરાએ ભૂલ થવાનો સંભવ નથી. અમેરિકામાં લઘુમતિના વિચારો તરફ સહિષ્ણુતા બતાવવામાં આવે છે. એટલું જ નહિ પણ તેને રાજ્યનું રક્ષણ આપીને પાપવામાં આવે છે. આનો એક જ દાખલો લઈએ; અમેરિકાના સામ્યવાદી પક્ષનું એક ‘થ ડેઇલી વર્કર’ નામનું મુખપત્ર છે તેને યુનાઇટેડ સ્ટેટની સરકારી તીબેરીમાંથી દરવર્ગે હજારો પાઉન્ડની મદદ મળે છે કારણ કે અમેરિકાનો એવો કાયદો છે કે છાપાઓની સ્વતંત્રતાનું માત્ર રક્ષણ જ નહિ પણ પોપણ પણ કરવું. અને એ યાદ રહે કે એ નાણાં વિષયક મદદ એવાં સરકારતંત્ર પામેથી મળે છે કે જેને સામ્યવાદ સાથે કંઈ લેવાદેવા નથી એટલું જ નહિ પણ માફક અને લેનીનના વિચારોની તે વિરોધી છે. છતાં સિદ્ધાંતની સુસંગતતા જાળવી રાખીને તે કહે છે કે એક લઘુમતિને પોતાનું મુખપત્ર ધરાવવાનો હક્ક

છે તેથી તેને રાજ્ય તરફથી નાણાં વિષયક મદદ મેળવવાનો પણ હક્ક છે. પરંતુ સ્વાતંત્ર્યના વિરોધી સામ્યવાદીઓને તે સ્વીકારી લેવામાં જરાએ સરમ થતી નથી.

અમેરિકામાં કાંઈપણ વિચારો, કાર્યક્રમ કે નીતિ વિશે પુસ્તકો કે ચોપાન્યાંઓ છાપવાનો અને ફેલાવવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર છે. આ વસ્તુને યાંત્રિકતાએ જોળાવવાની હિંમત કોણ કરી શકે તેમ છે? આ વસ્તુસ્થિતિ આનંદ રાખીને જ અમેરિકન સમાજવાદીઓ એમ કહે છે કે અમેરિકામાં સમાજવાદના પક્ષમાં જે બરાબર લોકમત મેળવવામાં આવે અને લોકોનું સંગઠન જમાવવામાં આવે તો સમાજવાદીઓના હાથમાં રાજ્યસત્તા આવી જાય.

સવાલ:-અમેરિકામાં રાષ્ટ્રની બધીએ મોક્ષક થોડા અને થોડા માણુઓના હાથમાં જમા થતી જાય છે એ વાત સાચી છે?

જવાબ:-હા. અમેરિકાની કુલ વસ્તી ૧૨૫,૦૦૦,૦૦૦ એમાંના બે ટકાના હાથમાં દેશની કુલ મોક્ષકતની ૮૭ ટકા મોક્ષક છે. આ એક જ વસ્તુ અત્યારની સમાજજન્યતાનો નાશ ઇચ્છવા માટેની પુરતી સ્વીલ છે. લાઓ અને કરોડો માણુઓ રાત દિવસ પરસેવો પાડે અને તેને બધો યે લાભ મુકાલરે માણુઓ જ લે, રાષ્ટ્રીય દ્રવ્યનાં આ ભયંકર કેન્દ્રી-કરણને ઉપાય એજ છે કે બધાએ ઉદ્યોગોપર પ્રજાની માલિકી સ્થાપી દેવી. આમ ઘશે તો જ ઉદ્યોગોની ખોલવણી માટે પ્રજા પાસે પુરતો પૈસો રહેશે અને બધાં માણુઓને જીવનનાં અને સંસ્કૃતિનાં સાધનો પુરતાં પ્રમાણમાં મળતાં રહેશે.

સવાલ:-પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટ મૂડીવાદનો દુશ્મન છે એમ તમે માને છો ?

જવાબ:-ના. પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટે આજ સુધીમાં એવું કંઈ જ કહ્યું અથવા ક્યું નથી કે જેને લીધે તે ઉદ્યોગોને સમાજની મહત્ત્વ યનાવી દેવાના સિદ્ધાંતમાં માને છે એમ માનવાને કારણ મળે. નફાની ખાતર ઉદ્યોગો ચલાવવાની પદ્ધતિમાં એ માને છે. ૧૯૩૩ માં જ્યારે અમેરિકન પ્રજાનું નાણાંતંત્ર ભંગી પડવાના ભયમાં આવી પડ્યું ત્યારે એકાદે રાષ્ટ્રીય-પ્રજાકીય-યનાવી દેવાની ઇચ્છા તે ધરાવતો હોત તો તેમ કરવાની તેને તક હતી. પરંતુ એવું કંઈ પણ કરવાને બદલે એકાદે પર ખાનગી માલિકી રહે એવાં પગલાં લેવા સિવાય બીજું કંઈજ એણે ક્યું નહિ. દુઃખમાં, પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટ મૂડીવાદનો સારમાં સારો મિત્ર છે, કેમકે મૂડીવાદી યંત્રમાં જે કાણાંઓ પડવાને લીધે તે ખોરાવાઈ ગયું છે એમ તે માને છે તે કાણાંઓ છુટવાને જ તે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. ચોક્કસ ઉદામ પગલાંઓ સર સરમાં એણે લીધાં હતાં ખરાં પણ પછી પોતેજ ગભરાઈ ગયા અને હવે મૂડીવાદી માધિ-તાઓના સંઘાતમાં તે મક્કમપણે ઉભો છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો તે બુદ્ધિશાળી, કુનેહ્યાજ, ચક્રાર, હિંમતવાન પ્રગતિ-શાળી માણસ છે અને રાજકીય લોકશા-સન અને શહેરીપણાના હકોમાં દૃઢ શ્રદ્ધા ધરાવે છે. એ માણસની અંગત મોહકતા અને આકર્ષક વ્યક્તિત્વની ના પાડી શકાય તેમ નથી. પણ સુંદર ચહેરાની મદદથી જ સરકારતંત્રની મુશ્કેલીઓનો ઉકેલ આવી ન શકે. સંભવ છે, કે રૂઝવેલ્ટ હજુએ કાંઈક ઉદામ પગલાંઓ લે; પણ તે કેટલેક ઓગળ જાય એ પ્રશ્ન

છે. આજનાં સામાજિક દેદોનો એક જ ઉપાય એ છે કે ઉદ્યોગોને સમાજની માલિકીના યનાવી દેવા, પણ એ કામ તો રૂઝવેલ્ટ નહિ જ કરે. અને એમ ન કરે તો આકીરું જે કાંઈ તે કરે તેનો કંઈજ અર્થ નથી. સામાજિક વીમા અને વૃદ્ધ ઉમરનાં પેન્શનની પ્રથા એ કદાચ તાબલ કરે પણ એનાથી મુડીવાદનો અંત ન જ આવે. ઉલ્ટાતું એ તો મુડીવાદને કદાચ વધારે મજબૂત યનાવે. કેમકે એનાથી કામદારોને મૂડીવાદી પ્રથા સામે જે વિરોધ છે તે ઓછો થઈ જાય. રૂઝવેલ્ટ મને તેટલો ઉદામ ભલે લાગતો હોય, પોતે ધારેલાં પ્રગતિશાળી પગલાં એ ભલે લે; પણ તે મૂડીવાદને તો આંચ નહિ જ આવવા દે. અને એ રીતે એ ભાવિ આર્થિકમંદી માટેનો માર્ગ મોકળો કરે છે. જે રૂઝવેલ્ટને આજની સમાજરચનાની વિષમતાનું ખરેખરે ભાન હોત તો તો મૂડીવાદનો અંત આણવાને તે તૈયાર થયો હોત, પણ એ સ્થિતિ નથી એટલે, અમેરિકન કામદારોએ સમાજવાદના ઝંડા નીચે એક-ત્રિત થઈને સમાજવાદને સિધ્ધ કરવા પ્રયત્નો કરવા પડશે. રૂઝવેલ્ટનો પ્રગતિ-વાદ સમાજવાદનું સ્થાન કદિ લઈ શકે નહિ કેમકે મૂડીવાદનાં યંત્રને થીંગડાં ભલે મારવામાં આવે પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તો શોષણ અને લોભનું સહેલું યંત્ર જ એ રહેવાનું.

સવાલ:-પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટ શસ્ત્ર-સંધા-સંની તરફદારી કરે છે ?

જવાબ:-તેના શબ્દો અને તેનાં કતબોં અને જુદી જુદી દિશામાં જાય છે. પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટે જ્યારે કોન્ગ્રેસ સમક્ષ ભાષણ ક્યું ત્યારે તેણે દરેકોનો યના-

વનારાઓ પર મખત શાબ્દપ્રહાર કર્યા હતા, પણ સાથે એ ભૂવાણું ન બ્રેઇએ કે એકત્રીસ લગાયક બારકસો બંધાવવા માટે રૂ. ૨૩૮,૦૦૦,૦૦૦ ડોલરનું ખર્ચ એણે મંજૂર શામ્યું હતું અને નૌકસેન્યમાં વધારો કરવા માટે ૧,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ડોલરની મંજૂરી સરકારને આપતાં વીન્સન ખીવ હિપર સહી કરી હતી. ત્રણોળો બનાવનાર પેટીઓને આ રીતે ખુબ પૈસા મળતા રહે ત્યાં સુધી તેઓના પર થતા શાબ્દક પ્રહારોની તેમને જરાએ ખીક નથી. પ્રમુખ રૂઝવેલ્ટ કહે છે રાષ્ટ્રો રાષ્ટ્રો વચ્ચે હથિયારો વધારવાની દરિદ્રાઇનું પરિણામ યુદ્ધમાં આવશે પણ એની પોતાની નીતિ એ સૂચવાએલા બોધ પર મંડાઈ હોય એમ જરાએ જણાવું નથી

સવાલ:-યુનાઇટેડ નેશન્સ હથિયારો વધારવાની પાછળ દર વર્ષે કેટલું ખર્ચ કરે છે ?

જવાબ:-૨,૦૦૦,૦૦૦ ડોલર.

સવાલ:-અમેરિકામાં ખેડુતોની સંખ્યા કેટલી ?

જવાબ:-૧ લી જાન્યુઆરી ૧૯૩૪ ના રોજ એ સંખ્યા ૩૨,૫૦૯,૦૦૦ જેટલી હતી. એટલે કે અમેરિકાના ચોથા ભાગના લોકો ખેતીમાં રોજીએલા છે. તેના પરથી એ પણ સમજી લેવું થયે કે ખેડુતોની મદદ વિના સમાજવાદનો કાયદમ પાર ઉતારવાનું અશક્ય છે.

સવાલ:-અમેરિકાના સામ્યવાદી પક્ષની સંખ્યાની સંખ્યા કેટલી ?

જવાબ:-અમેરિકાનો સામ્યવાદી પક્ષ ૨૪,૫૦૦ સભ્યો ધરાવવાનો દાવો કરે છે. ત્રણ વર્ષ પહેલાં એ પક્ષના સત્તાવાર અહેવાલમાં ૮,૩૯૯ સભ્યો હોવાનું જણાવવામાં આવ્યું હતું. જ્યારે ૧૯૩૪ ના આંકડાઓ રજુ કરવામાં આવ્યા ત્યારે તે બરાબર છે કે કેમ એવું ખતાવનારો કંઈ પુરાવા આપવામાં આવ્યો નહોતો. એ પક્ષના પોણા ભાગના સભ્યો તો બેકરો છે. આ ગિચ્ચિતિ એમ બતાવે છે કે તેઓ ક્રમ ધંધાવાળા ક્રમદરોને પોતાના પક્ષમાં આણવામાં બહુ સફળ થયા નથી હેટલાં પાંચ વર્ષથી સખત આર્થિક મંદી હોવા છતાં સામ્યવાદી પક્ષના સંખ્યાની સંખ્યા આટલી જ રહી છે તેના પરથી એવું અનુમાન તારવી શકાય કે તેમનો સામ્યવાદ અમેરિકન લોકોને કાવતો નથી. સામ્યવાદીઓ સભાઓ વખતે દેખાવો અને ધાંધલ કરવામાં બહુ પારવધા છે એટલે તેઓ છાપાંઓને પાને બહુ ચડે છે પરંતુ વાસ્તવિક રીતે અમેરિકન શ્રમજીવિ જનતા સાથે તેમનો સંબંધ છેક નજીવો છે. સામ્યવાદીઓ તરફથી શેરીઓ અને સભાઓમાં જે તોફાનો વખતોવખત થાય છે તેને માટે તેઓ એવો બચાવ રજુ કરે છે કે એ રીતે તેમના અનુયાયીઓને લડતની કુશળતા તાલીમ મળે છે. જરૂર એવાં તરફ તોફાન વખતે કાવે છે તો પોલીસો જ એટલે એમ પણ કહેવું જઈએ કે ખરે જોતાં તો આવાં તોફાનોને અસરકારક રીતે કેમ તાળી દેવાં એ વાતની પોલીસોને તાલીમ મળે છે.

કરતી. તે સમયે તે મારા પ્રત્યે ધૂણા દર્શાવતી. સમયના વહેવા સાથે મને ખચર પડી કે તેને અંદરની કોઇ શક્તિ મારા પ્રત્યે ઉદ્ધતાઇ અને વિગેહી બનતાં સિખવાડે છે. જ્યારે તે આવી સ્થિતિમાં આવે છે ત્યારે પોતાનાં હૃદય અને હિમા-ગતાં યુદ્ધ પછી રડવાનું શરૂ કરે છે અને મને પ્રોવાના બાહુપાશમાં જકડાવી જાતીએ દયાવી દે છે. હું સમજતો હતો

કે મારી માતાના અસ્થાયી પરંતુ તીવ્ર લાવપરિવર્તન, માનસિક કષ્ટ, અને સ્થાયી ઉદાસીનતાને કારણે આવું થવા પામે છે. આવી ધડીએ મને પણ તેના તરફ કોથ આવતો. મારી માતા હરરોજ કાળાં કપડાં જ પહેરતી. અમારા ઘરમાં કોઇ પણ, ચીજની કમી નોતી, બન્ને આરામથી રહેતાં હતાં. કોઇ પણ માણસને મળતાં મારી માતાને સૂગ ચડતી.

[૨]

મારી માતાની સઘળી ચિન્તાઓ:
અને હુખો મારામાં કેન્દ્રિત હતાં. તેનું જીવન મારામાં મિશ્ર થઇ ગયું હતું. પહેલાં હું મારી માતાનો લાડીલો દિકરો હતો. ધણું કરી લાડીલું છોકરું ભવિષ્યમાં પોતાની જાંદગી ખેલતાં નથી ફાવતું કારણ કે તેના મા-આપ તેના માટે બહુજ દિકરે કર્યા કરે છે. છેવટે પરિણામ એ આવે છે કે તે બગડી જાય છે. મારામાં તેવી જાતનાં બીજ નોતો રોપાયાં પણ એ પરિસ્થિતિનો પ્રભાવ મારા પર અગત્ય એટલા પુરતો પડ્યો કે મારી સમજણ સમય પહેલાં વિકાસ પામી અને પીડ બની. મારી તબિયત શરૂઆતથી જ મારી માના જેવી કામળ અને નાબુક હતી. સાથે મારો ચહેરો પણ મારી માતાને ખીલકુલ મળતો હતો.

મારી માતાને જોઇત્તમાજમાં ખીલકુલ અલગ રહેવાથી મારામાં શરમાળપણનાં બીજ અંકુર પામ્યાં. મારી હિમરના છોકરાઓ સાથે પણ મને જવાનું ગમતું નહિ. બોલવાનું એટલું ઓછું હતું કે મારી માતા સાથે પણ બેઠવું જોઇતો. મને ત્રણ વસ્તુનો બહુજ શોખ હતો. બણવું, એકલું ભમવું અને રાત્રિ દિવસ વિચારમાં જ ગોથાં ખાવાં. હું તે દિવસોમાં આખો દિવસ શું વિચાર કરતો તે

હવે ખતાવવું જ મારે માટે કઠિન છે. મને તે વખતે એવું લાગ્યું થતું કે જાણે મારી સામે એક દરવાજો છે, જેનાં કમાડ અર્ધા ખુલ્લાં છે, તે કમાડ ઉપર એક પાતળા સરખો પડદો ઢાંકેલો છે, જેથી પાછળની વસ્તુઓ બરાબર નથી દેખાતી. મને તે જાણવાની બહુ અભિલાષા છે કે તેની અંદર શું છે? પણ હું તેને નથી જોઈ શકતો કારણ કે હું ૧૬ મનુ કરી ઉભો છું, અંડગ અને અસ્થિર, અક્રિય છું, આગળ વધી જ નથી શકતો. આગળ વધી જવાની નિષ્ક્રિય ઇચ્છાને મને થકાડી દે છે અને હું ઉંઘી જાઉં છું. ઉંઘવાની ક્ષત, મારી તે રહસ્ય જાણવાની ઉત્કંઠાને વંધારે. દર એવી જાણ છે અને તેથી મારો હૃદયની અપૂર્ણ, અતૃપ્ત અભિલાષા મને વંધારે થકાડી દે છે.

જે હું ક્રિયે હોત તો જરૂર ગદ્યપદ્ય શૈલીમાં તેનું આબેહુબ વર્ણન કરી ખતાવત. જે મારી માનસિક પ્રવૃત્તિઓ ધામિક હોત તો હું ક્યારેનો સાધુ બની ગ્રંથો હોત! પણ કિસ્મતે મને તે બન્નેમાંથી બચાવ્યો હતો. અને આથી જ તે કહેપન્નમય દારના કિનારે ઉભો રહી નિરંતરે સ્વપ્નાના પંડાયાને જોવાનો દલાવો લેતો. આના વંચર ખીલું કરવાની મારામાં શક્તિ નોતી.

[૬] વસે જાત્રા સ્થિતિમાં હું ઠંઠ ને ઠંઠ વિચાર જ કરાડરતો. ગરિપણ મારી નિરાનો મોટો ભાગ સ્વપ્ન દેખવામાં જ વ્યતિત થતો અને તેથી હું લાંબી ઉંઘ લેતો. હું હંમેશાં સ્વપ્નમાં એક જ જાતનાં ચિત્રપટો જોતો જેથી મને નિશ્ચલંગ થયે પણ આ આવતાં હું આ ચિત્રપટોને બહુજ અર્થપૂર્ણ સમજતો અને તેમાં ઠંઠ દેવી રહસ્યનો આભાસ જણાતો. કેટલાંક સ્વપ્નમાં મને વારંવાર આવતાં તેમાંનાં કેટલાંક તો વિચિત્ર પ્રતિત થતાં. આમાંનું એક સ્વપ્ન નીચે પ્રમાણે હતું—

“હું કોઈ જુના શહેરની સાંકડી ગલીમાંથી પસાર થઈ રહ્યો છું. ગલીમાં બન્ને તરફ બંધુર કોતરેલા પથ્થરોથી બનેલા અનેક મેડાવાળા ધુમટીથી શોભાવમાન મકાન જ છે. ગલીની ફર્શ પણ વાંકા મુકા પથ્થરોથી જ બનેલી છે. મારા પિતા તે ગલીના એક મકાનમાં રહેતા હતા હું એક નાના અને અંધારા દરવાજામાં ધુમ્બે. મેં એક લાકડાથી ભરેલા ઓરડાને પસાર કર્યો અને નાના ઓરડામાં જઈ પહોંચ્યો. તે ઓરડામાં બે ગોળ ખડકીઓ છે. ઓરડાની ધર—ધર મારા પિતા ઉભેલા છે. તેમણે લેંગો અને બાંડીયું પહેલું છે અને સીગારેટ પી રહ્યા છે. પણ હું અચાંખે તો એ પાત્રો કે તેમની સુરત મારા અસહી પિતાને મળતી નોતી. આ તો

એક ઉંચી, પાતળી અને કાળાવાળવાળી વ્યક્તિ છે. નાક જરા વળી ગયું છે અને આમુખ્ય લગભગ ૪૦ વર્ષનું છે. હું તેમને ઓળતો ઓળતો તેમની પાસે આવી પહોંચ્યો. મને જોઈ તેઓએ જરા વક્ર દ્રષ્ટિ દાખવી. તેમને જોઈ મને પણ જરા આનંદ ન થયો. હું સુખચાપ ગભરાયેલા માણસ માફક ઉભો રહ્યો. થોડીક વાર પછી તેઓ હાથ્યા. તેમણે ધીરે ધીરે ગળુગળુવાનું શરૂ કર્યું, અને તે આંટા મારવા લાગ્યા. આંટા મારતી વખતે તેમણે તેમની અંખિા મારા તરફ જ દારી દીધેલી હતી. ધીરે-ધીરે ઓરડા મોટા થવા લાગ્યા અને મારા પિતા તે સાથે અદ્રશ્ય થઈ ગયા. થોડીક વાર પછી આખું મકાન હવા સાથે મળી ગયું અને પિતાએ ફરીથી દેખાવજ ન આપ્યો. અચાનક મારા મનમાં આવ્યું કે—“ઓહ! મેં મારા પિતાને શોધેલા ખોખા!” હું ભય પામી તેમની પાછળ દોડ્યો પણ તેમને ઓળી ન શક્યો. ફક્ત તેમની કોપિત, રીંછ સમાન કોર ગળના ફરથી મારા કાનોમાં પડતી રહી મારું હૃદય ઠરી ગયું.”

સ્વપ્નમાં ભગાણ પડ્યું. હું જંગી ઉંઘે આ પછી મને મોટે સુધી ઉંઘ ન આવી. બીજે દિવસ આ સ્વપ્ન વિશે આખો દિવસ વિચાર કરતો રહ્યો. પણ ઠંઠ નિશ્ચય પર ન આવી શક્યો કે આનો હેતુ શે ?

[૪]

જુનનો મહિનો જોડો. જે શહેરમાં અમે રહેતા હતા તેમાં આ સમયે બહુ ઉષ્ણ-પાવણ થઈ ગઈ અમારા બંદરના બારામાં તે મહિને ઘણાં વહાણો આવવા લાગ્યાં અને દરેક ગલીમાં, સડકો ઉપર

અને હરકોઈ જગ્યાએ નવા નવા ચહેરાઓ જોવામાં આવ્યા ધમશાળા અને હોરોરોમાં વિભિન્ન દેશોના યાત્રાળુઓને દારૂ અને ચા પીતા જોઈ અમને બહુ આનંદ થતો.

એક ટ્વિસ હું એક હોટેલ પાસેથી
પસાર થતો હતો તેવામાં મારી નજર
તેની અંદર બેઠેલા એક માણસ પર પડી.
તે વ્યક્તિના ચહેરાએ મને એકદમ
આકર્ષિત કર્યો. તેણે ખેડુત પહેરે છે
તેવો કાળો ક્રાંટ પહેર્યો હતા અને માથા
ઉપર પીંછાથી શણગારેલી હેટ મૂકી હતી.
તે શાન્તીથી અદ્ભુતવાળો બેઠો હતો. પોતાના
કામળ હાથમાં એક સીગારેટ હતી અને
તેમાંથી ધુમાડા નિકળતા હતા. તે વ્યક્તિને
ચહેરા મને બરાબર પરિચિત લાગતો
હતો. તેના ચપટા, પીળા મૂખનો એક
ભાગ મને નિશાની રૂપ દીસતો હતો.
તેના સંપૂર્ણ શરીરની બનાવટ ક્યારનીયે
મારા સ્મૃતિપટ પર અંકિત થઇ ચૂકી હતી.
હું ત્યાંજ મુગ્ધ બની ઉભો રહ્યો. અને
વિચારની આપ-લે કરવા લાગ્યો-“અ,
કાણુ છે? મેં તેને ક્યાં જોયો હતો?”

મને આમ ઉભેલો જોઇ તે વ્યક્તિએ
પણ મારી કૌતુહલપૂર્ણ દ્રષ્ટિને ઓળખી
લીધી. મારા અચંખાતું ઢેકાણું ન રહ્યું

એક હળવી યુમ મારા મુખમાંથી નીકળી પડી.
“ઓહ! આ વ્યક્તિ તો મારા પિતાજી
જે, જેને મેં સ્વપ્નમાં જોયા હતા.”

હું જરાપણ ભૂલ કરતો ન હતો.
મારા સ્વપ્નના પિતા અને આ વ્યક્તિમાં
એટલું અસાધારણ સામ્ય હતું કે અત્યારે
બ્રમ ઉત્પન્ન કરવો એ પણ ગાંડપણ જ
કહેવાય. બન્નેનો પોપાટ પણ એક જ હતો.
મેં વિચાર કર્યો-“કંઈ હું સ્વપ્ન તો
નથી જોતો?” પણ આ તો ટ્વિસ હતો.
ઉંચે આકાશમાં સરજ ચમકી રહ્યો હતો
અને હું તેના પ્રકાશમાં મારી જાતને
જોતો હતો. મારી પલકારા લેતી અંખિ
સ્પષ્ટ રૂપથી તે વ્યક્તિને જોઇ રહી હતી.
આતરફ ઘોંઘાટ હતો જેથી મને ખાત્રી
થતી હતી કે હું સ્વપ્નમાં તો નથીજ.

હું પણ હોટલમાં ગયો. અને મારા
મોટે એક ‘ફક’ અને ચાનો ઓડર આપી
તે જ વ્યક્તિની સામે, તેનાથી થોડેક જ દૂર
એક ટેબલની પાસે પડેલી ખુરસી પર
બેસી ગયો.

[૫]

એક વર્તમાનપત્ર મારા હાથમાં
હતું, તે વાંચતો હોવાનો ખોટો
ઢાંગેકરી હું તેના સામુંજ દીકી-દીકી જોતો
હતો. તે વ્યક્તિ મારી આ ક્લિપચાલતું
અવલોકન કરે છે કે નહિ તે મારા સમજવામાં
ન આવીયું, પણ તેના ચહેરા ઉપર જરા પણ
ફેરફાર નોતો એ તો સ્પષ્ટ જ જણાતું
હતું. બારીકાઇથી જોતાં માલુમ પડતું
હતું કે તે કાંઈની વાટ જીવે છે. હું તેના
તરફથી મારી દ્રષ્ટિ જરા પણ ખસેડતો
નોતો. કાંઈ-કાંઈ વખત મને વહેમ જતો
કે આ સામ્યતામાં જરાપણ સત્ય નથી
જે છે, તે કદાચ મારા કિમાગનો બ્રમ છે.
પણ એમ નોતું, એટલામાં તેણે હાથ

હલાવ્યા. અરે બરેબર, આ તો તે જ
સ્વપ્નના મારા પિતા છે. મને તેમના
એક-એક અંગની બરાબર ખબર છે.
અંતે તે વ્યક્તિનું ધ્યાન મારા અસ્પ-
ધારણ રૂપથી મારી તરફ ખેંચાયું. પ્રથમ
જરા અચંખા સાથે અને પછી જરા
બેચેરી સાથે તેમણે જોયું. જોનાં સાથે જ
તેમણે ઉદ્ઘાટી તૈયારી કરી, પણ એ-
લામાં એક ચાંદીનો સિક્કો નીચે પડ્યો.
અને મારા પગ આગળ આવી પડ્યો મેં
એકદમ તે ઉઠાવી તે વ્યક્તિને આપી
દીધો. મારું હૃદય તે સમયે જોરથી ધબ-
કારા મારતું હતું.

મારી તરફ તીવ્ર દ્રષ્ટિથી જોઈ, તે ધીમે ધીમે હસ્યો અને મને ધન્યવાદ આપ્યો. તે સમયે તેણે મારા ચહેરામાં કંઈ વિશેષતા જોઈ, એમ તેના મુખ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાતું હતું.

તેણે મને ધન્યવાદ આપતાં કહ્યું:—“તમે બહુ જ સારા યુવક છો.” મને તેના અવાજમાં બહુ જ શુદ્ધતા અને તીવ્રપણું જણાયું. તે કહેતો-કહેતો ચાલતો થયો. “આજકાલના યુવાનોમાં સજ્જનતા બહુ ઓછી જણાય છે. મને જણાય છે કે તમારું પાલન-પોષણ કોઈ કુલિન ઘરમાં બહુ જ સારી રીતે થયું હશે, તે માટે તમને હું ધન્યવાદ આપું છું.”

મને હમણાં તો યાદ નથી કે મેં તેના જવાબનો ઉત્તર શું આપ્યો હતો, પણ એટલું જરૂર યાદ છે કે આ ઘટનાથી અમારા વચ્ચે વાતચીત થવાનો મોઢો મળતો. વાત-વાતમાં મને ખજર પડી કે તે પણ આ દેશનો જ નિવાસી છે પણ કંઈ કારણસર તે અમેરિકા ગયો હતો. અમેરિકામાં થોડાં વર્ષો રહી તે આ દેશમાં પાછો આવ્યો હતો. અને થોડાજ સમ-

યમાં પાછો ત્યાં જવાનો ઇરાદો રાખતો હતો. તેણે મને ચોતાતું નામ કહ્યું, પણ હું તે બરાબર સાંભળી ન શક્યો. તેનો અવાજ મારા સ્વપ્નના પિતા જેવો જ હતો-ધુધરાતો અને અસ્પષ્ટ. તેણે મારું નામ પુછ્યું તે મેં કહ્યું. મારું નામ સાંભળી તેઓ જરા અચંબો પામ્યા. તેણે મને પુછ્યું:—“તમે આ શહેરમાં કેટલા વખતથી રહો છો?”

“મારા જન્મથી.”

“ફાની સાથે?”

“મારી માતા સાથે.”

“તમારા પિતા ક્યાં છે?”

“મારા પિતાના મરણ થયે કેટલાયે વર્ષો થઈ ગયાં.”

“તમારી માતાનું નામ શું?”

મેં તે કહ્યું, તે સાથે તે બહુ જોરથી હસ્યો. પણ થોડી વારમાં આ વાતની ક્ષમા માગતો તે બોલ્યો કે આવી આદત તેને અમેરિકામાં પડી ગઈ છે. તેણે મારી માતાનું નિવાસસ્થાન પુછ્યું જે મેં તેને જણાવ્યું.

[૬]

જ્યારે વાતચીત શરૂ થઈ હતી ત્યારે હું બહુ જ ઉદ્વિગ્ન હતો, પણ ધીરે-ધીરે શાન્ત થતો જતો હતો. તેનું હસવું મને નાપસંદ પડ્યું, તે ધીરે મને જોતો હતો તે પણ મને પસંદ ન આવ્યું, છતાં પણ તેની આંખોમાં કંઈ પરખવાની અભિપ્રાયના ભાવ મને જણાતા હતા. હું તેને જોઈ જરા ડરી પણ ગયો હતો. સ્વપ્નમાં તે આંખોને હું બરાબર જોઈ શક્યો નોતો. તેનો ચહેરો પણ વિચિત્ર હતો. તે પીળો અને ચાકલો જણાતો હતો; તો પણ તે

યુવાન અને બલિષ્ઠ પ્રતિત થતો હતો; પણ તેનું ચાલન આકર્ષક નોતું. બહુ જ પાસેથી જોતાં મેં તેને માથે એક ચિન્હ જોયું જે મેં મારા સ્વપ્નના પિતા માથે જોયું નોતું.

મેં હજુ તેના નિવાસસ્થાનની જગ્યા પુછી નોતી એટલામાં તેની પાસે એક હબમી આવ્યો. તેનું શરીર બહુ વિશાળ હતું અને તેણે એક ચડી પહેરી હતી. હબમીએ આવતાં સાથે જ તેના ખસા ઉપર

હાથ મૂક્યો. તેને જોતાં જ તે બોલી ઉઠ્યો:—“આહા! આખરે તું આવી લાગ્યો!” પછી બંને સાથેતી ઓરડીમાં બરાબ ગયા અને હું તેમની પાછા આવવાની વાત જોતો ત્યાં જ બેસી રહ્યો. મારી રાહ તે મારે નોતી કે હું તેની સાથે વાતચીત કરું; મને તેની સાથે વાતચીત કરવાનો હજી એક પણ સવાલ જડતો નોતો. મારા ત્યાં બેસી રહેવાનો ઉદ્દેશ કદત એ જ હતો કે હું મારા રાતના સ્વપ્નાની સત્યતાને પૂર્ણ રીતે ઓળખી શકું. શું આ પણ કોઈ વખત સંભવિત થઈ શકે છે? પણ આમ વિચાર કરતાં એક કલાક

પસાર થઈ ગયો; પણ તેઓ પાછા ન જ આવ્યા. આખરે હારી મેં પણ તે જ ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. પણ ત્યાં નોતો મારા પિતા કે નોતો પેલો હબ્બા. તે ઓરડામાં બીજાં એક દરવાજાને ખૂલ્યો હતો જેથી મને લાન થયું કે તેઓ આ રસ્તે જ બીજા કંઈ ચાલી ગયા હશે.

મારા મસ્તકમાં થોડાંક દૈર્ઘ્ય પ્રવેશ કર્યો. તાજી હવા આવવાના ઉદ્દેશ હું દોરું કરવા સમુદ્રના કિનારા તરફ ગયો. શહેરની બહાર એક મોટા બગીચો છે, તેમાં બે કલાક ફરી હું ધરતરફ પાછો આવ્યો.

[૭]

જેવો ઘરના આંગણમાં પહોંચ્યો. હું તેવી જ મારા ઘરની દાસી મારા તરફ દોડતી આવી. તે બહુ જ ગભરાઈ ગઈ હતી. તેના હાવભાવથી એવું સ્પષ્ટ માલુમ પડતું હતું કે મારી પાછળ ઘરમાં કંઈ અસાધારણ ઘટના બની છે. દાસીએ મને બતાવ્યું કે હમણાં અર્ધા કલાક પહેલાં તેણે મારી માતાની રૂમમાંથી એક ચીસ સાંભળી હતી. તે ઘોઠતી મારી માતાની ઓરડીમાં ગઈ. ત્યાં જઈ તેણીએ જોયું કે મારી માતા ફરતે ઉપર બેઠેલા પડી હતી. કેટલીક સીનીટો પછી તેની બેથુધી વૃણ હતી. પણ એટલા જ વખતમાં તે એટલી કમજોર બની ગઈ હતી કે તેણીને પથારીનો આશ્રય લેવો પડ્યો હતો. દાસી કહેવા લાગી કે તે ત્યારથી અત્યાર સુધી એક શબ્દ પણ બોલી નથી. તેણીએ તેના પ્રત્નોનો એક પણ જવાબ નોતો આપ્યો. તે બહુ જ ડરી ગયેલી લાગતી હતી. તે નિરંતર કંપી જ રહી છે. અને તે બહુ જ ભયભિત દ્રષ્ટિથી વાર-વાર ચોતરફ જુએ છે. નોકરે માળાને

મોઢલી તે સમયે ડોક્ટરને બોલાવ્યા હતા. ડોક્ટર સાહેબ તેમને જોઈ કંઈ દવા આપી ગયા છે. માતાએ ડોક્ટર સાહેબનાં એક પણ પ્રશ્નો જવાબ આપ્યો નોતો. માંણીવું કહેવું છે કે તેમની રૂમમાંથી એક અજબ પુરૂષ બહાર આવ્યો હતો. અમે જે મકાનમાં રહેતા હતા તે એક મોટા બગીચામાં હતું અને આ બાગ શહેરના બાગ સાથે સંલગ્ન હતો. માંણી તે પુરૂષને બરાબર તો ન જોઈ શક્યા પણ તેણે તે અવસ્ય જોયું હતું કે તે વ્યક્તિ લાંબા કદની હતી, પીછાંની હેટ પહેરી હતી અને કાળો કોટ પહેર્યો હતો.

મેં આ સારી ઘટના યુપચાપ સાંભળી. જ્યારે તે દાસીએ તેના પોપાકડું વળું ન સંભળાવ્યું ત્યારે અનાયાસે મને ખ્યાલ આવ્યો કે:—“આહા! આ તો મને જે હોટલમાં મળ્યો હતો તેનો જ પોપાક છે” માંણી આ પુરૂષને પકડી શક્યા નોતો ધરણ કે તેને તરત જ ડોક્ટરને બોલાવા જવું પડ્યું હતું.

હું મારી માતાના શયનાગારમાં ગયો. ડાયા દૂધના જેવા સફેદ તડીયા ઉપર પોતાનું મસ્તક રાખી તે ગંભીરલાલે પડી હતી. તેના ચહેરા તડીયા માફક સફેદ થઈ ગયા હતા. મને જોઈ અરધુટ રીતે તે હસી અને મારા તરફ તેના હાથ લંબાવી દીધા. હું તેના હાથ પકડી તેની ખાસે જ બેસી ગયો. મેં પૂછ્યું: “કેમ શું થયું હતું?” પહેલાં તો તે અચ્ચાછ પરંતુ છેવટે તે એટલું બોલી કે તેણે એક એવું દ્રવ્ય જોયું છે કે જેનાથી તે બહુજ ડરી ગઈ છે.

મેં પૂછ્યું:—“શું કાઈ અહિં આવ્યું હતું?”

—“નહિ!” તેણે એકદમ જવાબ આપ્યો “કાઈ નથી આવ્યું! પણ...મને ખ્યાલ છે કે મેં.....એક મ્વખ જોયું!”

તે સુષ થઈ ગઈ અને પોતાના હાથ-વળી પોતાની આંખો બંધ કરી દીધી. હું તેને માળાની વાતચીત અને હોટલવાળી ઘટના સંભળાવા માંગતો હતો પણ કંઈ

સંભળાવી ન શક્યો. હું કહેવાનું સાદ-સજ ન કરી શક્યો.

બહુજ પ્રયત્નથી હું એટલું બોલી શક્યો કે:—“દિવસની જંગમ દશામાં તો સ્વપ્ન ન આવી શકે.”

મારી માતા ધીરેથી બોલી:—“સુષ રહે બોલીશ નહિ. આ વખતે મને તકલીફ ન આપીશ. એક દિવસ તને બધી ખબર પડશે!”

તે સુષ થઈ ગઈ. મેં તેના હાથોને સ્પર્શ કર્યો, તે તદ્દન ઠંડા હતા. તેના શ્વાસ ઝપાટાબંધ ચાલી રહ્યા હતા. મેં ઉડી તેને દબાવે એક ડોઝ આપ્યો, અને પછી તે આરામ લે તે માટે હું એક બાલુ થઈ ગયો.

તે પયારી ઉપરથી દિનભર ન ઉડી શકી, તે સુષઆપ ગતિરહીત બાવથી પડી હતી અને રડી-રડી ઠંડા અને ઉંડા શ્વાસ લેતી હતી. વચમાં-વચમાં તે ભયભીત દ્રષ્ટિથી અહિં-યાં-તહિયાં જોઈ પણ લેતી હતી. ઘરમાં બધાં ચિંતામાં પડ્યાં હતાં કે તેને શું થઈ ગયું છે.

[૮]

રાત્રે મારી માતાને જરા તાવ આવ્યો અને તેણે મને બોલાવતા દારસીને મોકલી. તેની આજ્ઞાથી આખી રાત્રિ હું મારી કુમમાં ન સૂતાં તેના શયનાગારના નિક-ટના દિવાનખાનામાં સૂઈ ગયો. રાત્રે મને ઉંઘ ન આવી શકી. હું થોડી-થોડી વારમાં ઉડી મારી માતાના શયનાગારની ખાસે જતો હતો. ત્યાં હર-વખત પુરી શાંતિ જણાતી હતી, કેવળ રહી-રહી તેના ઉંડા શ્વાસનો અવાજ જ સંભળાતો હતો. હું સમજી ગયો કે તેને ઉંઘ આવતી નથી. આમ ને આમ આખી રાત્રિ પસાર

થઈ ગઈ હતી. પ્રાતઃકાળમાં હું તેના ઓરડામાં ગયો તે સમયે તે અપેક્ષાએ કંઈક સ્વસ્થ જણાતી હતી. તેના ચહેરા મને કંઈક સુજેલા માલુમ પડ્યો અને તેના આંખોમાં કંઈક ચળકાટ જણાયો. આખો દિવસ તેની તખીવત કંઈક ઠીક રહી પણ સાંજના પાછા તાવ આવ્યો.

અચાસ સુધી તે સુષ જ રહી હતી પણ હવે તે જલદી જલદી અને કંઈ ધધારે બોલવા લાગી. તે પ્રલંબ મૂર્ખામાં નોંતી. તે જે કંઈ બોલી રહી હતી તેના અર્થ તો અવશ્ય હતા. રાત્રે હું તેની ખાસે જ

ભેસી રહ્યો. મેં મધ્યરાત્રિએ જોયું કે તે મૂર્છા-જેવી દશામાં ગાભરી બની પેડી થઈ છે. એવી જ દશામાં પાણીનો એક પ્યાલો ઉઠાવી લીધો અને તે થોડું-થોડું પીતાં મને કંઈક વાત સંભળાવા લાગી. આ સારી હલન-ચલન સુધી તેણે મારી તરફ જરા પણ જોયું નેતું. વચમાં-

વચમાં; તે થાકી અટકાઈ જતી અને ફરીથી જરા આરામ લઈ બોલવા લાગતી. આ સંપુર્ણ ઘટના બહુ જ આશ્ચર્યજનક રૂપમાં થતી હતી. એવું બોલે, જણાવું હતું કે તે ઉંઘમાં જ બોલે છે અથવા તે સ્વયં બોલતી નથી પરંતુ તેના મુખમાંથી કાંઈ બીજું જ વ્યક્તિ બોલે છે.

[૯]

તેણીએ કહ્યું:-“સાંભળ, આ બધું હું બહુ વખતથી તને સંભળાવવા માગતી હતી. તું હવે બાળક નથી. હવે તારે થોડું જાણી લેવું જોઈએ.....મારી એક સખી છે તે એક પુરૂષ સાથે ગ્રેવમાં પડી હતી. થોડા સમય પછી બંનેનાં લગ્ન થઈ ગયાં અને બંને એક-બીજા પ્રત્યે પ્રેમ સંતુષ્ટ બની સુખી જીવન વિતાવવા લાગ્યાં. પોતાનાં લગ્નનાં પહેલાં જ વર્ષે તે બંને હૃદય ઉડાવવાના ઉદ્દેશે થોડાક દિવસો માટે રાજધાનીમાં ગયાં. ત્યાં તે બંને એક મોટી હોટલમાં ઉતર્યાં અને દરરોજ નાટક, સીનેમા અને સભાઓમાં જવા લાગ્યાં. મારી સખીને ઘરમાં રહેવાની જરા પણ ટેવ નોતી. તે બીજા લોકોને મળવાનું બહુ જ પસંદ કરતી; તેથી આ નવા રહેઠાણમાં પણ તેને બહુ જ સારી ઓળખાણ થવા લાગી. તેના સમાગમમાં એક દિવસ એક વિચિત્ર વ્યક્તિ પણ મળી.....

તે એક લશ્કરનો અમલદાર હતો. એકદમ તે કંઈક સમયમાં જ મારી સખીના ગ્રેવમાં પડ્યો. તે જ્યાં જતી ત્યાં પેલો અધિકારી તેની પાછળ જ જતો, અને પોતાની કાળી-કાળી આંખો વડે તે તેના પ્રત્યે ધુરંકતો. આમ જોઈ મારી સખી બહુ જ ડરી ગઈ. તે મારી સખીને ન ફસાવી શક્યો. તે જરા પણ તેની સામે ન બોલી. તો

પણ તે હંમેશાં તેની પાછળ જ જતો, અને પોતાનું વતન તેવું જ દાખવતો. મારી સખીની રાજધાનીની યાત્રાની હૃદય ચિન્તામાં ફેરવાઈ ગઈ. આખરે એક દિવસે તેણીએ તેના પતિને કહ્યું કે હવે આપણે આપણા વતનમાં જલદી જવું જોઈએ જવાનો દિવસ પણ નક્કી થયો અને સામાન બાંધવો શરૂ કર્યો.

“તે દિવસોમાં એક દિવસે મારી સખીના પતિને તેના લશ્કરી અમલદાર મિત્રોએ નાટક જોવાનું આમંત્રણ આપ્યું. પેલી વ્યક્તિ પણ આ લશ્કરી અધિકારીઓમાંની એક હતી. મારી સખીનો પતિ પોતાની પત્નીને આજ પ્રથમ જ વાર હોટલમાં એકઠી છાડી બહાર જતો હતો. રાત્રે બહુ મોડાં સુધી બિચારી પોતાના પતિની પાછળ આવવાની વાદ જોતી રહી પરંતુ રાત્રિનો મોટો ભાગ પસાર થયો તો પણ તે પાછો ન આવ્યો ત્યારે તેણીએ પોતાની દારીને સવાની આરા આપી દીધી અને પોતે પણ એક પથારી પર પડી... તે સમયે તેના ઉપર એક ભયંકર આક્રમણ આવી. પથારી ઉપર જેથી તે પડી તેવામાં એક અવાજ આવ્યો બોલે કાંઈ દિવાલને ઠોપી રહ્યું છે. અથવા જાણે કાંઈ કુતરો પોતાના પંજ વડે જમીન ખોદી રહ્યો છે. તે દિવાલ તરફ જોવા લાગી. આરગના

મેકં ખુણામાં ટેબલ ઉપર જિવો સજગી હો હતો. આ શયનાગાર ચોતરફથી સમી કપડાંથી ઢંકાયેલો હતો. અચાનક, એક તરફથી પડેલો લાંબા લાંબો થોડી વાર પછી તે આખો પડેલો એક તરફ ખસી ગયો અને તેની પછવાડેથી તે જ લાંબા કદની વ્યક્તિની ધુન્કતી બદમાશ આંખો મારી સખીના પગ પામે આવી ચમકવા લાગી.

“મારી સખી ગુસ્સે થવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી પરંતુ તે ગુસ્સે ન થઈ શકી. તે જ સમયે તે વ્યક્તિ ઉછળી તેની ખીલકુલ નિકટ આવી પહોંચી અને તેણે મારી સખીના મુખ પર એક જાડું કપડું બાંધી દીધું. તે પછી થું થયું તે મને યાદ ન રહ્યું.....પણ એટલું ચોક્કસ કે જે થયું તે મોતથી અથવા હત્યાથી કંઈ ઓછું નોતું. આખરે જ્યારે મારી મૂર્છામારી સખીની મૂર્છા તૂટી ત્યારે તેણીએ જોયું કે રૂમમાં તેના સિવાય ખીલું કોઈ નોતું. આ સમયે પણ તે જરા પણ ગુસ્સે ન થઈ શકી અને તે ગુસ્સે ચાલ એટલી શક્તિ તેનામાં આવી સઘળો બનાવ ફરીથી ગડબડ-અધ્યાયમા પડી ગયો.

“તેણીએ જોયું કે સાથે જ તેનો પતિ સુતો છે તેણે કહ્યું કે તે બે વાગ્યા સુધી નોતો આવી શક્યો. તેણે મારી સખીને ગુસ્સે થવાનું કારણ પૂછ્યું પણ તે કંઈ જવાબ ન આપી શકી.

“ખીલ દિવસના પ્રાતઃકાળમાં તેણીએ પડેલ પાછળ જઈ જોયું તો ખબર પડી કે ત્યાં એક ગુપ્તકાર છે. પોતાના હાથ પર નજર પડી તો ખબર પડી કે તેના હાથમાં પોતાની લંબની-મુદ્રિકા પણ નોતી આ મુદ્રિકા તેના વંશપર પરાધી ચાલી આવી રહી હતી અને તેની બનાવટ બહુ જ આશ્ચર્યજનક હતી. તેના નંગમાં સાત સોનાના અને સાત ચાંદીના તારા

બડ્યા હતા. તેના પતિએ તેણીને, પૂછ્યું કે મુદ્રિકા ક્યાં ગઈ પણ તે કંઈ ન બોલી શકી. પતિએ માન્યું કે ક્યાંઈ પડી ગઈ હશે જેથી બધે તેની તપાસ કરવા આજ્ઞા આપી. તે આગલે દિવસે જ્યાં ગઈ હતી ત્યાં બધે તેની શોધ કરી પણ મુદ્રિકા ન મળી તે ન મળી આ ઘટનાથી તે બહુ જ નારાજ થઈ અને એકદમ હવે રાજધાની ઝોડી જવાની વિનંતી કરી. પણ મારી સખીને એટલામાં તાવ આવ્યો અને બે-ત્રણ દિવસ પસાર થઈ ગયા. જેની ડોક્ટરે પરગામ જવાની અનુમતિ આપી કે તરત જ પોતાના વતને જવાનો તેમણે દિવસ નક્કી કરી નાખ્યો. પણ અચાપામવા જેવી વસ્તુ તો એ જ હતી કે જે દિવસે તેમને જવાનું હતું તે જ દિવસે તેમની સામેનાં ઘરની ગંદી ગટરમાં એક લાશ તેમની નજરે પડી. તેણે શરિર ફાટી ગયું હતું. આ લાશ તે જ રાતવાળી ભયંકર વ્યક્તિની હતી. પાછળથી ખબર પડી કે મીનબ્દસમાં જોને કોઈ સાથે તકરાર થઈ હતી અને મોરામારી કરતાં આણું પરિણામ થવા પામ્યું હતું.

“મારી બેનપણી પોતાના વતને પાછી આવી અને પ્રથમ વાર એક બાળકની માતા બની. આ પછી આ જ ઘરમાં પોતાના પતિ સાથે તે કેટલાય વર્ગો રહી. તેના પતિને રાજધાનીવાળી ભયંકર ઘટનાની કંઈ પણ ખબર ન પડી. અને તે કેવી રીતે બતાવી પણ શકે? તે પોતાની જાતે પણ તે નોતી સમજી શકતી. પણ હવે તેની સંપૂર્ણ પ્રસન્નતાનું ખુન થઈ ગયું હતું. તે બંનેના જીવન પર અધઃકારનું આવરણ છવાઈ ગયું હતું, જે ફરીથી કોઈ દિવસ ન હતી શક્યું. આ પછી તેને કંઈ પણ સન્તાનની પ્રાપ્તિ ન થઈ.....મારી સખીએ ફક્ત તે પુત્રનો જ જન્મ આપ્યો.”

આટલું કહી મારી માતા કંપી ઉઠી.
તેણે પોતાના હાથે વડે આંખો બંધ
કરી દીધી.

“થોડી વાર પછી મહામહેનતે તે ફરીથી
ઓઠોલી...” “ખતાવ આ ઘટનામાં મારી સખીનો
કંઈ દોષ છે? તે બિચારી શું કરી શકે?
શું ઇશ્વરે તેના પ્રત્યે અન્યાય નથી કર્યો?
જે તેના અપરાધ નોતો તો, ઓ ઇશ્વર!
આટલા વર્ગો પછી તે તેણીને ફરીથી તેજ

લયકર દ્રવ્ય કેમ બતાવ્યું? શું તે
પાપીણી હતી, તેથી તેના અન્તરઆત્માને
આ કઠોર કંડ આપ્યો? મેકમેથે બેન્ગાલ
બુન ક્યુ” હતું તેથી તેને બુનનાં દ્રવ્યો
ખતાવવાં તે સ્વાભાવિક હતું... પણ હે
ઇશ્વર! શું મને પણ.....

આ પછી મને સમજણ ન પડી કે
મારી માતા, શું ઓઠી રહી છે. હવે તે
બેશુદ્ધિમાં જ ઓઠી રહી છે એવું મને
લાગ્યું.

[૧૦]

તમે સમજી શકો છો કે મારી માતાની
આ કહાણીએ મારા હૃદય પર કેટલો
મન્યનકારક પ્રભાવ પાડ્યો હતો. મને પ્રથ-
મથી જ ખંખર પડી હતી કે તે પોતાની
સખીનું નામ લઈ પોતાની આત્મેકથા જ
સંભળાવી રહી છે. ભૂલમાં વયમાં તે એક
વખત સખીનાં નામને બદલે પોતાનું નામ
ઓઠી ગઈ જેથી મારી પાંકી ખાતી થઈ
ગઈ. સાચેસાચ તે વ્યક્તિ, જેનું પ્રથમ
દર્શન મેં સ્વપ્નમાં ક્યુ” હતું અને જેને
હું હોટેલમાં પ્રથમ વાર જ મળ્યો હતો
તે જ મારા પિતા છે! તે મરી ગયા નથી.
મારી માતા ભ્રમમાં છે. તે મરી ગયા નહિ
હોય, ફક્ત સાધાતિડ રૂપથી જખમી થયા
હશે. તેમના ધાર્તક્રોએ તેમને મરી ગયા
નહી ગન્દી મટરમાં ફેંકી દીધા હશે પણ
પછી તે બચી ગયા હોવા બેધએ. હોટે-
લમાં મારી મારફત મારી માતાનો પતો
નહી તેઓ અહિં મળવા આવ્યા હશે
પણ મારી માતા તેમને મૃત સમજતી
હોવાને કારણે (સમજવાનું તો હતું જ નહિ,
તેણીએ તો પોતાની નજ આંખો વડે તે
હાશને બેધ હતી) તેમને જીવતા બાણી
લયથી ગભરાઈ ગઈ હશે અને તેઓ મારી
માતાને આવી સ્થિતિમાં બેધ નાશી ગયા
હશે. સઘળું મારી આંખ આગળ તરવા
લાગ્યું. મારી સમજણમાં હવે આવી ગયું
કે મારી માતા નિરન્તર રૂપથી ઉદાસ કેમ

રહેતી હતી, તે સમાજમાં મળવાનું કેમ
પસંદ નોતી કરતી અને સૌથી અચબો
પમાડે. તેવું, તે મારા પ્રત્યે કોઈ-કોઈ
વખત ધૂણાની નજરે, કેમ ભેટી હતી.
ઓહ, મારો તો સંસાર બદલાઈ ગયો.
હું તો જીવતો છું, પરંતુ આ ઘટના
નહી મને અનુભવ થવા લાગ્યો. કે મારી
માતાના પતિના પુત્રનું અવસાન થઈ
ચૂક્યું છે! અને તેની જગ્યાએ મારી
માતાએ એક બીજી વ્યક્તિના પુત્રને
જન્મ આપ્યો છે! તે બંને પુત્ર મારા
જીવન જીવમાં આવી એક બની ગયા છે
પણ તે બંને જે જગ્યાએ આવી મળે છે
તે આજની રાત્રીનું કારણ છે! મારું
મસ્તક ધ્રુમવા લાગ્યું જેથી મેં મારા
બંને હાથમાં તે પકડી લીધું.

થોડી વારમાં જ મારા પર એક બીજા
સ્વપ્ને સવારી કરી અને તે એટલી ઉગ્રતા
સાથે કે તેનું વર્ણન હું નથી કરી શકતો.
મેં નિશ્ચય કર્યો છે કે તે વ્યક્તિને, પોતાના
જન્મઘટાને એકવાર શોધીશ જ. તે વાતે
મને પોતાના જીવન-મરણનો પ્રશ્ન બનાવી
ચૂક્યો છે.

બીજા દિવસના પ્રાતઃકાળમાં મારી
માતાની તબિયત બરાબર થઈ ગઈ. તાંવ
ઉતરી ગયો અને હંધ પણ આવી ગઈ.
તેણીને મારા નોકરોની દખલ નીચે
મુઠી મારા સ્વપ્નને સાબીત કરવા હું
નિકળી પડ્યો.

(અપૂર્ણ.)

તાકાત.....અને.....તન્દુરસ્તી

ગામડાંઓનું અનારોગ્ય.

મેલેરીયા

લેખક:.....
૬ ઠો અને
છેલ્લો.

લેખક:.....
પી. જી. ભટ

સામાન્ય રીતે શહેરમાં વસતા સજ્જનોને મેલેરીયાના સાચા ત્રાસનું ભાન હોતું નથી મુબાદનાં પગમાં મચ્છરોનો ત્રાસ વિશેષ છે, છતાં મેલેરીયાનો ત્રાસ નહીં જોવા જ છે. પણ ગુજરાતના સેંકડો ગામડાંઓમાં તાઢીયા તાવ એ એક કુદરતી આફત છે.

ક્ષણવારમાં સરાકન દીસતી વ્યક્તિનું શરીર પણ ઠંડીથી ઘુછ હોઈ છે. પળવાર પછી આગને ઝાંખપ લગાડે તેટલું શરીર ધીખી હોઈ છે. અને એક પલકવારમાં માથુસ મેલેરીયાથી પટકાઈ પડે છે.

આપણાં સારાં નશીબે ગુજરાતનો દેશ એક સપાટ ભૂમિ છે. દક્ષિણ દેશ જેવો કુંગરાળ પ્રદેશ નથી, એટલે મેલેરીયાને માટે આ પ્રાન્ત અનુકુળ નથી. છતાં પણ આપણા અર્વાચીન શહેરો એટલાં તો ગંદા છે કે મચ્છરોનું નેર એટલું જ નેરદાર છે. સુરત, લડવ વિગેરે શહેરો જ્યાં ગટરની વ્યવસ્થા નથી તે શહેરોમાં મચ્છરોનો ત્રાસ એટલો તો અસહ્ય છે કે પરદેશીને તો રાત્રીના ઉંઘ પણ ન આવે આવી પરિસ્થિતિમાં આપણાં શહેરો મચ્છરના સામાન્ય ધામ થઈ પડ્યા હોય તેમાં

કંઈ નવાઈ છે? અને જ્યાં મચ્છરનું સામ્રાજ્ય પ્રસર્યું હોય ત્યાં મેલેરીયા પ્રસરે એ સાવ ત્વાભાવિક છે.

હવા અને રૂત

મહારો અનુભવ છે કે જ્યારે જ્યારે રૂત પડાય છે ત્યારે ત્યારે મેલેરીયાનું નેર જામે છે. સામાન્ય રીતે ઓક્ટોબર અને ફેબ્રુઆરીમાં મેલેરીયાનું જખ્ખું નેર હોય છે. ખાસ કરીને ઓક્ટોબર માસ તાઢીયા તાવને માટે તો અતિ અનુકુળ માસ છે. ભાદરવો અને આસોમાં હિંદુ તહેવારો પણ ઠીક ઠીક સંખ્યામાં આવતા હોવાથી શારીરિક પ્રવૃત્તિ આમેય બગડે છે. તેમાં એકવાર મેલેરીયાનો ઉપદ્રવ જામે તો પછી આ પીડા સર્વજન્યા થઈ પડે છે.

મેલેરીયાનો તાવ ખાસ કરીને પંજાબ, બીહાર, આસામ, અને ઓરીસા તરફ પારાવાર પ્રમાણમાં થાય છે. પણ ગુજરાતનાં ગામડાંઓમાં પણ તેની સંખ્યા કંઈ ઓછી નથી. દરેક ઓક્ટોબરની શરૂઆત સાથે સરકારતંત્ર તરફથી એન્ટી-મેલેરીયા કેમ્પેઇન શરૂ થાય છે. પ્રાંતે પ્રાંતે

મેલેરીયાનો ત્રાસ પ્રસરી વળે છે. ગામડે ગામડે આ દર્દ તરત જ ફેલાઈ વળે છે.

હિંદલરમાં મેલેરીયાના રોગથી કેટલી વ્યક્તિઓનું અવસાન થતું હશે તે કહી શકાય તેમ નથી. પણ એક વસ્તુ ચોક્કસ છે કે છેક સંકુચિત અંદાજ પ્રમાણે પણ લગભગ પાંચ લાખ મરણ મેલેરીયાથી થતાં હોવાં બેઠાં છે. આ ઉપરાંત શરીરને પડતી અગવડ, ખીમારીથી થતી અસહ્ય પીડા એ વગેરેને ખાદ કરીએ તો પણ જણાશે કે મેલેરીયાથી નુકસાન ખૂબ થાય છે. સેંકડો મજૂરો પોતાની મજૂરી ગુમાવે છે અને કોઈ કોઈ વેળા બાંધકામ આખાં ને આખાં અટકી જાય છે.

ગામડાંનાં અનારોગ્યની દૃષ્ટિએ મેલેરીયાની પીડા અતિ ભયજનક છે. કારણ કે ઓકટોબર માસ એ ખેડુતોને માટે ખૂબ કામનો વખત છે. આથી ઓકટ દિવસ પણ ખેડુતને ઘેર બેસવું પડે તો તેને ખૂબ નુકસાન સહન કરવું પડે છે. એટલું જ નહીં પણ અનારોગ્યભર્યા વાતાવરણ વચ્ચે વસતાં તે અનેક વાર મેલેરીયાની સાથે સાથે ન્યુમેનીયા કે એવી જ પ્રતિબાતક પીડાનો પણ ભોગ થઈ પડે છે.

આ દર્દ કંઈ આજકાલનું નથી. હિંદને સનાતન કાળથી તે વારસામાં મળેલું છે. આપણે ગુજરાતીમાં તેને તાઢીયો તાવ, કે એકાંતરીયા તાવના ઉપનામથી ઓળખીએ છીએ. આ ઉપરાંત એક ખીજી નામ પણ આવે છે. આ જાતને ચોથીયા તાવ કહે છે. દરેક તાવનું સામાન્ય લક્ષણ એ છે કે ખૂબ ઠંડી વાદને તાવ ચઢી આવે છે આ તાવ લગભગ ચારેક કલાક ટકે છે. અને ત્યાર પછી તે ખૂબ પરસેવો આવીને ઉતરી જાય છે. તેમજ ૨૪ કલાકમાં એક વાર તો તે જરૂર નીચે ઉતરી જાય છે.

આ તાવ એક વાર આવ્યા પછી અમુક દિવસને અંતરે જ તે પાછો દેખા દે છે અને આ ચોક્કસ અંતરને લીધે જ તેનું નામ એકાંતરીયા અથવા તો ચોથીયા રાખવામાં આવ્યું છે.

પ્રેરક જંતુઓ

આ તાવ માટે જવાબદાર જંતુઓ પ્રોટોઝોઆ જાતીના પ્લાસમોડીયમ વીલેક્સ તેમજ ફાલ્સીપેરમ છે. નરી આંખે દેખાય નહીં એટલા હાનાં તે કીટાણુઓ છે. કુદરતમાં તેઓ કાં તો માનવરક્તમાં વસે છે કે કાં તો મચ્છરના પેટના પડમાં રહે છે. માનવશરીરમાં તેઓ મચ્છર દ્વારા જઈ શકે છે.

આ જંતુઓ બે પ્રકારનું જાતીયજીવન ગાળે છે. એક પ્રકાર છે માનવરક્તમાં અને ખીજો પ્રકાર છે મચ્છરના પેટમાં. પહેલા પ્રકારમાં જંતુની સંખ્યા Spore formation ની પદ્ધતિથી ફાલે છે. પણ આ વિજ્ઞાનની વાતમાં સામાન્ય માણસને રસ પડે તેમ નહીં હોવાથી એ વિશે વધુ ઉલ્લેખ નહીં કરતાં હું એટલું જ જણાવીશ કે મચ્છરની મદદથી માનવશરીરમાં મેલેરીયાના જંતુઓ ચેપ લાગે એ શક્ય નથી. તેમજ જો માનવશરીરમાં મેલેરીયાના જંતુઓ ન હોય તો મચ્છરનાં પેટમાં મેલેરીયાનાં જંતુઓ જઈ શકે તેમ નથી.

આ જંતુની ઉદ્ભવકથા પણ અતિ રસિક છે. મચ્છર અને તે પણ નારી મચ્છર બંને મેલેરીયાથી પીડાતા અથવા મેલેરીયાનાં જંતુવાળા રક્તવાળા માણસને કરડે તો શરીરરક્ત સાથે સાથે તે મેલેરીયાનાં જંતુઓને પણ પોતાના રક્તમાં લે છે. પરીણામે આ જંતુઓ મચ્છરનાં પેટના પડમાં જાય છે અને ત્યાં વિકાસ પામે છે. આ વિકાસ સાધીને તેઓ પાછાં મચ્છરના શરીરની યુંકની ગાંઠમાં

આપીને ઉભાં રહે છે. આ મચ્છર (નારી) જ્યારે બીજા માણસને કરડે છે ત્યારે તેના દંડા સથે પોતાના યુકમાં રહેલાં મચ્છરનાં જંતુઓને માનવરક્તમાં દાખલ કરે છે. ત્યારપછી લગભગ ૪૮ કલાકમાં આ જંતુઓ વિકાસ પામે છે અને માનવશરીર તાવથી ધીબી ઉઠે છે.

અટકાવવાના ઇલાજો

મેલેરીયાની પીડાને અટકાવવા માટે

તણુ વસ્તુઓ અતિ અગત્યની છે.

(૧) મચ્છરનો નાશ.

(૨) મેલેરીયાના કેમો નાશ કરવા.

(૩) ખાઓચીયાનો નાશ.

આપણે જોયું છે કે જે જે શહેરોમાં ગટર નથી તે તે શહેરોમાં મચ્છરનો ત્રાસ મહોરો છે. એટલે લક્ષ્ય અને સુરત જેવાં મહોટાં શહેરોમાં ગટર સીસ્ટમ ચલાવી જરૂર છે. આ ગટર સીસ્ટમ ન હોય અથવા જે મધુત્રીખાલીટી આ ખચ ઉપાડવા અશક્ત હોય તેમણે ગટરની કચી વ્યવસ્થા પણ સારી રીતે કરવી જોઈએ.

જ્યાં સુધી આ પ્રશ્ન ગામડાંને લાગે-વળગે છે ત્યાં ગટરનો પ્રશ્ન ઉભો થતો જ નથી. કારણ કે આપણાં ગામડાંઓ એટલાં બધાં પછાત છે કે કચી ગટર જો ત્યાં હોય તો પણ સદ્ભાગ્ય મનાવું જોઈએ. સામાન્ય રીતે પીવાના પાણીના કુવા ઉપરજ કપડાં ધોવામાં આવે છે. આવા સંજોગોમાં કચી ગટર હોય એ પણ અશક્ય છે. છતાં પણ જો જરા દીલ દબને કામ કરવામાં આવે તો જરૂર અતિ ઓછાં ખર્ચે કચી ગટર ચક્ર શકે તેમ છે.

તેમજ કુવાની આસપાસ ઉભા થયેલા ખાઓચીયાને પુરી દેવા એ પહેલું કામ છે. આ કામમાં ઓછો ખર્ચ લાગે તેમ નથી તેમજ તેમ કરવા માટે બહુ શ્રમ પણ કરવો પડે તેમ નથી.

ત્યારપછી મચ્છરનો નાશ કરવા માટે બે ઉપાય છે. એક તો જ્યાં જ્યાં મચ્છરનાં ઇંડાંઓ દેખાય ત્યાં ત્યાં પેરીસીટીન કે મેલેરીયલ ઇંડવાનો છે. આ ઇંડાંઓ દૂર કરવા માટે આ સૌથી અસરકારક ઉપાય છે. તેમજ મચ્છરનું ઉત્પન્ન અટકાવવાનો આજ સારામાં સારો માર્ગ છે.

તેમજ કુવામાં અનેક વાર મચ્છરનાં જંતુઓ હોય છે. આને માટે પીકુ નામની માછલી જો પાણીમાં મૂકવામાં આવે તો પણ તે સુધરી-ચાત્રી શકે તેમ છે. કારણ કે આ જાતની ખાસ માછલીને મચ્છરના ઇંડાં બહુ ભાવતાં હોય છે.

હવે રહ્યો અંતીમ માર્ગ. આ માર્ગ એ છે કે જે જે પ્રદેશમાં મેલેરીયા હોય ત્યાં ત્યાં કવીનાઇન તેમજ જ્યાં જ્યાં શક્ય અને ત્યાં ત્યાં પ્લાસમો કવીનાઇનનો પુરતો ઉપયોગ કરવો. મદારા અનુભવ પ્રમાણે મેલેરીયલ પ્રદેશમાં દરરોજ પાંચ-ત્રેન કવીનાઇન લેવાથી સામાન્ય રીતે નાવ આવતો નથી. તેમજ જ્યાં જ્યાં તાવનું જોર વિશેષ હોય ત્યાં ત્યાં કવીનાઇનનો પુરતો ઉપયોગ કરવો આવશ્યક છે. એ અલખત સાચું છે કે કવીનાઇન દરરોજ લેવાથી કંઈ તાવ સામે ખાતરીપૂર્વક રક્ષણ મળતું નથી. છતાં પણ અત્યારના સંજોગોમાં તો આ એકજ ઉપાય આપણી પામે મોલુદ છે જો તો પુરતો લાભ ઉઠાવવો જોઈએ.

અને આ લેખાંક સાથે આ લેખમાળા સમાપ્ત થાય છે. છ જેટલા ટુંકા લેખોમાં ગામડાના અનારોગ્ય સાથે સંકળાયેલા મુખ્ય પ્રશ્નો મેં ચર્ચ્યા છે. સંભવ છે કે એનેકને તે અપૂરતા લાગશે. કારણ કે ફરક પ્રશ્ન એક અનોખું પુસ્તક માંગી લઈ શકે તેમ છે. પણ તંદુરસ્તીના પ્રશ્નમાં રસ લેનારાઓ આ લેખમાળા ઉપર જો અભિપ્રાય કે મુચનાઓ આપશે તો હું જરૂર ઉપકૃત થઈશ.

: પ્રસિદ્ધ થયાં છે :

દોહરદોય ગ્રન્થાવલિમાં

નવો અવતાર ભા. ૩ ભે ૧-૦-૦

દષ્ટિ પરિવર્તન ૧-૪-૦

બૃહદ ગ્રન્થાવલિમાં

ગાતા આસો પાલવ ૧-૮-૦

(વાર્તાસંગ્રહ)

*

: છપાય છે :

દ્વિરેશની વાતો ભા. ૨

દિનચર્યા

ગીતામન્થન (મશરૂવાળા)

સંજયની વાતો

: તૈયાર થાય છે :

મૅકિસમ ગોફી કૃત

‘મધર’ નો અનુવાદ

*

પ્રિન્સ કૅપિટલિન કૃત

‘કૉન્કવેસ્ટ ઓફ પ્રેક્ટિસ’ નો

અનુવાદ

* * *

સરસ્વતી ગ્રન્થમાળાનું

નવું પુસ્તક

ચીન-જાપાનના પત્રો

છપાય છે.

સરસ્વતી ગ્રન્થમાળાનાં

પાંચમા વર્ષનાં

પુસ્તકો

૧-૨ તૂટેલા તાર : (સ્નેહરેશ્મિ)

આ પુસ્તકમાં ત્રણ સુંદર

સામાજિક વાર્તાઓ આપ-

વામાં આવી છે.

૩ તારણ્યમાં પ્રવેશતી

કન્યાને પત્રો

એક આશ્રમવાસી પિતાએ પોતાની

કન્યાને લખેલા પત્રો. દરેક કન્યાએ

આ પુસ્તક વાંચવું જ નેહાયે.

(પ્ર. સંખ્યા ૮૮ કિં. ૦-૩-૦)

૪-૫ નુતન રશિયામાં ડોકિયુ

ક્રાંતિ પછી રશિયાની શી સ્થિતિ

થઈ હતી. તે જાણવા માટે આ

પુસ્તક ખૂબ જ ઉપયોગી અને માહિ-

તીપૂર્ણ છે. મોરિસ હિન્ડસના એક

પુસ્તક ઉપરથી એ તૈયાર કરવામાં

આવ્યું છે.

૬-૭ જીવનચર્યા

ઠાકા કોલેલકર, આચાર્ય કૃપાલાની

નૃસિંહપ્રસાદ ભટ્ટ, કિશોરલાલ મશ-

રૂવાલા, રામનારાયણ પાંઠક, વિનોબા

જેવા વિચારકોએ જીવનના જુદા

જુદા પ્રશ્નો ઉપર કરેલી ચર્ચા રજૂ

કરતું પુસ્તક.

આંગ્રેજ ર. ર. ભરી ગ્રાહક થઈ જાયો

પ્રસ્થાન કાર્યાલય : પારસી અગિયારી સામે : અમદાવાદ.

સુબાઈના એજન્ટ : સી. જમનાદાસની કું0, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ.

હિન્દુસ્તાન દેશને પાયમાલ કરી રહેલ નવો રાજ(કીચ) રાગ

“નેતાવા” ઉદ્દે નેતા થવાની ભયંકર ધગશ

ભારતવર્ષને ભરખી રહેલ આ મહારાગતું નિદાન અસહ્ય તો એક ‘ગગન-વિહારી’ નામના એક સામાજિક ભિષગવરે ક્યું છે, પરંતુ તે પરભાષા-આંગ્રજભાષામાં લખાએલું હોય ગુજરાતી જનતાને તે હાલ ઉપલબ્ધ થતું નથી. છતાં એમણે જે રાગતું બહુ કુશળતાપૂર્વક નિર્માન ક્યું છે તે મહાઉપદ્રવ હિન્દુસ્તાનના બીજા પ્રાંતોમાં નેટશા પ્રયાણમાં પ્રચલિત છે તેટલું જ અથવા કદાચ તેથી ધણું વધારે પ્રમાણમાં ગુજરાતી ભાષાભાષી ભૂવિભાગમાં પ્રચલિત છે તેથી ગુજરાતીઓની પરિક્ષિત સેવા બખવવાના આશયથી તે અહિં ગુજરાતીમાં ઉતારવામાં આવે છે.

શ્રી. ‘ગગનવિહારી’ના સંબંધમાં મેં ભિષગવરે શબ્દ વાપર્યો છે તે વિષે થોડો ખુલામો કરી લેવાની જરૂર છે. નીચેનાં લખાણમાં મળેલ લેખક પોતે કહે છે કે તેમને વૈદવિદ્યાભૂષણ કે ભિષગાચાર્ય કે ભિષગવર ઉદ્દે ડો. એવી જાતનો કોઈ ખીતાબ મળેલો નથી. પરંતુ આ સ્થિતિ મારે દોષ એમનો નથી. ગુજરાત-માં—હિંદમાં—જે ગુણાહંકતાના અભાવની ક્યારે

“કોમુદી” “પ્રસ્થાન” આદિ સંભાવિત માસિકોમાં લખનારા અને વાંચનારા ત્રીસ સાક્ષરો કર્યા કરે છે તે જ દોષ આ સ્થિતિ મારે જવાબદાર છે. ઉપરાંત જેમ ખીણ બંધી બાબતોમાં તેમ વૈદકની બાબતમાં પણ આ વસ્તુ આપણા હિન્દુસ્તાની લોકોતું પહોંતપણું જ પુરવાર કરે છે. આપણા લોકો એ પીછાણી શક્યા નથી કે જેમ વ્યક્તિ પર આક્રમણ કરનારા અનેક રાગો હોય છે તેમ સમાજને ઉપદ્રવ કરનારા પણ અનેક રાગો હોય છે. અને એ રાગો સામાજિક હોવાથી જ વધારે ભેખમ-કારક હોય છે. (ઉદાહરણ: પ્રસ્તુત ચર્ચાનો વિષય ‘નેતાવા’, અને આ રાગનો ઉપાય કરવામાં શ્રી. ગગનવિહારી આપણા જૂનો વૈદ્યને પગલે જ અતુસરે છે. જેમ જૂના વૈદ્ય એમ કહેતા કે “સર્વેવામેવ રોગાનાં કારણં કુપિતા મલ :” અને તેથી બધા રાગોનાં રામબાણ ઉપાર્ય રૂપે તેઓ ફક્ત એક જ દવા—રેચની ગોળી (અને ત્યાંસુધી “અશ્વચોલી”) નો ઉપયોગ કરતા તેમ સામાજિક રાગોના આ મહાવૈદ્ય એક ખાસ દવા “કટાક્ષગોળી,” જેને મહાવૈદ્ય “ઉપદ્રવગોળી”ના નામથી ઓળખે છે અને જેને કાઠીઆવાડનાં ગામડાંઓમાં

“કૃષ્ણગોળી” (રજા વિના આ કાઠી-આવાડી શબ્દનો ઉપયોગ કરવા મારે અમૃતલાલ

.....:મુળ લેખક:.....
ગગનવિહારી લ. મહેતા
:.....

શેઠ મેઘાણી, અને તેમનાં સૌરાષ્ટ્ર મંડળની માથી માંગવામાં આવે છે) નાં નામથી જોળખવામાં આવે છે તે-શેઠી કાદી છે. આમ ઈર્ષાંભિપંચ શબ્દની સાથે “વય”, ભૂપણ, આચાર્ય, વારિધિ,” વગેરેમાંથી કોઈ કાવતો શબ્દ ગોઠવી તેમને અપણ ન કરીએ તો તે આપણી ગુણગ્રાહકતાનો અભાવ જ લેખાશે.

આ સ્થિતિ છે ત્યારે પ્રથમ તો જેમ આજે અનેક માણસો ડોકટર, પ્રોફેસર, સંગીતાચાર્ય, સંગીતચર્ચક, હાસ્યરસના ધજ્જરદાર વગેરે શબ્દો પોતાની મેળે જ પોતાનાં ક્રમખાએ આપેલ નામ સાથે જોડી દે છે તેવી રીતે ઉપર જણાવેલ કોઈ શબ્દોમાંથી કાવે તે એક પોતાનાં નામ સાથે જોડી દેવાની, સુજ્ઞેયુ કિં વહુના એમ કહીને, શ્રી. ગગનવિહારીને સલાહ આપવી એ એક ઉપાય છે.

પરંતુ શ્રી. ગગનવિહારી પોતાનાં લખાણો સાથે પોતાનું આખું નામ આપવાને બદલે માત્ર હુંકાં “છ. એલ. એમ.” થી જ આટોપે છે એટલે એ એમની નમ્રતાનું સત્ત્વ હોઈ એ કહેવાની કડવી પલુ વાસ્તવિક રીતે મીઠી ફરજ મારા જેવા ગુણુ (આ શબ્દના એકથી વધારે અર્થ લેવાના નથી) ગ્રાહક લોકોએ જ બજાવવી રહી. એટલે આજે જેમ દેશખંધુ, દીનખંધુ, દેશપ્રિય, સરદાર, વીર વગેરે શબ્દો એ શબ્દોના ધારનારાઓના સખંધીએ અથવા ગુણુગ્રાહકોજ ચાલુ કરે છે તેમ મારે પણ કરવું રહ્યું. આ કારણથી જ સરસ્વતમાં સામાજિક ભિપ્રવય એવો શબ્દપ્રયોગ મેં એમની બાબતમાં કરી લીધો છે. મને

લેખકની જાણ છે ત્યાં સુધીમાં આજના જમાનાની રીતભાતને અનુસરી શ્રી. ગગનવિહારીએ આ દવાનું પેટાંટ મેળવેલ છે માટે નક્કીઆઓથી સાવધ રહેજો,

ખાત્રી છે કે જે લોકો ખરા ગુણુગ્રાહક છે તેઓ તેની સામે વાંધો નહિ ઉઠાવે; અને વાંધો ઉઠાવનાર મુખાંઓની મને પરવા નથી.

પરંતુ અહિં જે દરદરું નિદાન કરવામાં આવ્યું છે તેનાથી પીગ્રતા લોકોનાં ભાવણોમાં જેમ મૂળ મુદ્દા કરતાં પ્રાસંગિક વિવેચન વધારે લાંબુ હોય છે તેનું આ પ્રસ્તાવનાનું પણ થઈ ગયું છે એટલે આટલેથી પતાવી ડા. છ. એલ. એમ. ના વિષય પર આવીએ.

આજકાલ હિન્દમાં ઉપદ્રવોનું પ્રમાણ બહુ જ વધી ગયું છે. મરકી, કાગળીઉં, કોમી હડખવા, કાલા આઝાર, મેનીનગઈરીસ, વધેલી બરેલો (મોટે ભાગે ખેડુતો અને કામગીરોની) ખેરીખેરી, અહંતાવા, ફેફર, (જોછા પગાર અને વધુ કામને પરિણામે) પાંડુ રોગ (પગાર અને કામ બન્નેને અભાવે) એ બંધાં વખતોવખત લયંકર રૂપમાં કાદી નીકળે છે અને મહાસંહાર મચાવી મૂકે છે. આ સ્થિતિમાં હિન્દી સરકારના નવા નાણામંત્રી (સરકારની આવકને લમતાં નાણાંશાસ્ત્રના સાચા સિદ્ધાંતોને ખ્યાનમાં રાખી) પોતાની “હિન્દુત બન્ને હાયમાં લઈને” (એક હાય નહિ જ ચાલે) “દેશમાં બનતાં મૃત્યુ” પર જરૂર નાખે તો હિન્દી સરકારના બજેટમાં જે જખ્ખર ખાધ. પડે છે તે ખલાસ થઈ જાય. અને તે સાથે જ મી. શ્રીનિવાસ શાસ્ત્રીના “હિન્દુ સેવક સમાજ” માં બેઠાયા પિતા “હિન્દુ સેવક” હાવાનું જે માર્ગસૂચક અભિમાન લે છે તે મરણ પર કર ઉધરાવતાં ખીટન સાથે “સમાનતા” ના પાપા પર આપણને મૂકી શકે.

નવો રોગ

આ બધાં દર્દો તો જ્ઞાતાં અને

જાણીતાં અને માનીતાં પણ છે. પરંતુ તે ઉપરાંત આ કમનસીબ દેશ કે જે મૃત્યુ, અજ્ઞાન અને દરિદ્રતાના આંકડા-ઓના અખાડાઓમાં અણત તરીકે આગળ આવેલ છે અને જેના દુષ્પ્રદોની સંસ્કૃતિ આ વિશ્વમાં તદ્દન અનોખી અને અર્વાચીન છે, તેમાં ખીમ ધણી રોગોએ પણ હાલમાં ધર કરવા માંડ્યું છે. આ નવાં દર્દોને માનસિક દર્દો તરીકે વર્ણવી શકાય તેમ છે; પણ એ ધરણુ-સર જ તેઓ બહુ અપૂર્વક લાગુ પડી ગય છે અને વધારે નેખમકારક બની રહે છે. જે કે હું વેદકના ધંધાની સાથે સંબંધ ધરાવતો નથી અને પોતાનાં નામની આગળ “ડોક્ટર” શબ્દ લગાવ્યા માટેની હજારો પ્રકારની લાયકાતમાંથી એકેય હું ધરાવતો નથી છતાં જે વિષયમાં ડોક્ટરો હાથ નાખવાની હિંમત પણ ન કરે તેમાં હું કુદકો મારું છું. અહિં તો હું, જે ધણી નવા રોગો હાલમાં ફાટી નીકળ્યા છે તેમાંના થોડક તરફ જ મત્ર અંશુલિનિર્દોષ કરું છું. પરંતુ એ ચોક્કસ છે કે આ દિશ્વસ્યન પરથી ખીમ રોધોળની વૃત્તિવાળા માણસોને ખીમ ધણી રોગો અને તેનાં ચિન્હો સુઝા આવશે. અને દરેક માણસને પોતાના અનુભવ, અવશોકન અને રમ્બલનોની નજરે આ જ રોગના ખીમ અનેક પ્રકારે પણ માલુમ પડી આવશે.

નેતાવા

આ નવીન પ્રકારનાં દર્દોમાં પહેલું અને સદુધી ધ્યાન જેંચનારું દર્દ “નેતાવા” છે. એ દર્દને અંગ્રે-

જીમાં “લીડરોપીઝ” અથવા નેતા થવાની અદ્ય ખજવાળ-નાં નામથી ઓળખવામાં આવે છે. આ દર્દ એવી જાતનું છે કે તે જીવાનો અને વૃધો બધાને એક સરખી રીતે લાગુ પડે છે; ગમે તે ઉમરનાં અને ગમે તે સામાજિક દરજ્જાને ધરાવતાં માણસો એનો ભોગ થઈ પડે છે. આ દર્દ મોટે ભાગે પુરુષોને લાગુ પડે છે પણ સ્ત્રીઓ પણ તેમાંથી છેક જ બચવા પામતી નથી.

ચિન્હો: દરદી શરૂઆતમાં દરદી છાપાંઓ વાંચવા માંડે છે અને સલાઓમાં હાજરી આપવા માંડે છે, અમુક વખત મુઠ્ઠી “સભામાં હાજર રહેલાઓ”માંનો એક થયા પછી તે છાપાંઓમાં ચર્ચાત્રો લખવા માંડે છે અને વખતે વખતે લેખો પણ લખવા માંડે છે; તે પછીથી જીભને છુટી મૂકીને પોતાને બાંધવાની વલણ તેનામાં દેખા દેવા માંડે છે અથવા પોતાનાં મગજમાં ભરાયેલાં જીવંતો ભાર હળવે કરવા માટે શ્રેતાઓને ભાષણનાં ભારમાં લખવાની પ્રવૃત્તિ તે હથ ધરે છે. ધીમે ધીમે જુદી જુદી સંસ્થાઓમાં નેતાઈ તેના પ્રમુખ કે ઉપપ્રમુખ કે મંત્રી કે કોષક જાતના હોદ્દાદાર બનવાની ‘ધગશ’ એને આવવા માંડે છે. જે એક મંડળમાં એનો પાટો ન આવે તો કોઈ ખીલું મંડળ ઉભું કરવાની તજવીજમાં તે પડે છે અને પોતે જે સંસ્થામાં આગળ નેત્રયો હોય તેમાંના પોતાના સહકારકોને ‘હરામખોર ટોળી,’ ‘આપજીવે’ વગેરે શબ્દોથી નવાજવા માંડે છે. જે આવો દરદી કોઈ ધારાસભામાં ચુંટાઈને જાય તો દરેક જાતની કમીડીઓ, કમીસનો અને દેશમાં કે પરદેશમાં અનિવાય રીતે ભરાતી પરિવેશમાં ધુસવાને મથામણ કરે છે.

વધારાનાં ચિન્હો-ન્યારે દરદ વધારે ઉગ્ર સ્વરૂપ ધારણ કરે છે ત્યારે તેનામાં એક નવું ચિન્હ સ્પષ્ટ માલુમ પડવા માંડે છે. આ ચિન્હને અંગ્રેજીમાં “રે-ડીસટીસ” તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. પણ વાસ્તવિક રીતે તો તે આપણે જોતે ગુજરાતીમાં ‘નિવેદન છંદ’ એટલે નિવેદનો બહાર પાડવાનો એનચોળ કહીએ છીએ તે જ છે. આ ચાળાને સંતોષવા માટે વતમાનપત્રો, ન્યુસ એજન્સીઓ વગેરેનો આશ્રય લેવામાં આવે છે. આ નિવેદનો ધણું ખર્ચ તો ફાવે ત્યારે બહાર પાડવામાં આવે છે પણ જ્યારે બહાર પાડવામાં આવે ત્યારે તે પ્રસંગને “કટોકટી” ના પ્રસંગરૂપે ઓળખાવવાનો શિરસ્તો છે. હિન્દુસ્તાનમાં લગભગ બધાએ રાજકીય કાયદો અને જાહેર પુરોગાને આ એપ લાગુ પડે છે અને ઘણી વખત તો વેબરીઓ પણ તેના ભોગ થઈ પડે છે.

તે પછીથી એ દરદ નવું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. તેમાં દરદીને “પાટી-રથેનીઆ” ઉદે “પક્ષસર્જન” નો વ્યાધિ લાગુ પડે છે. નવા પક્ષો ઉભા કરી તેના મોવડી બનવાનો તલસાદ તેનામાં ઉભો થાય છે. આ વ્યાધિ નિયમીત રીતે અને લગભગ બધાએ દાખલાઓમાં દ્રષ્ટિગોચર થાય છે એટલે તેને પારખી લેવામાં કુશળ વૈદને મુશ્કેલી નડે તેમ નથી. પરિણામ એ આવે છે કે આ દેશમાં આજે અનુયાયીઓ કરતાં “નેતાઓ”ની સંખ્યા ઘણી જ વધારે છે ખર્ચ જોતાં આજે કાંઈ અનુયાયી શોધવો બહુ મુશ્કેલ પડે તેમ છે.

અસાધ્ય બને છે

રે. ગનાં છેવટેનાં સ્વ-રૂપમાં દરદીને ઘણી વખત “ઝોસ્ટીઓપોરોસીસ” એટલે કે

મગજનો સોજો-પુલેલ મગજ-નો વ્યાધિ લાગુ પડે છે. જ્યારે આ ચિન્હ દેખાય ત્યારે “નેતાવા” નો રોગ અસાધ્ય થઈ પડ્યો છે એમ માની લેવું. દરદીની આશા છોડી દેવી. દરદી જ્યારે આ સ્થિતિએ પહોંચે છે ત્યારે જ ધણું ખર્ચ જાહેર પ્રજાને તેમની તન્દુરસ્તીને લગતી જુણી જુણી વિગતોનાં વાંચનના ભોગ બનવું પડે છે. એમની નાહી કેમ ચાલે છે, વળન કેટલું છે, ખોરાક સહેલાઈથી લઈ શકે છે કે નહિ, શા અને કેટલો ખોરાક લે છે, પેશાબ અને આંત્ર નિયમિત છે કે નહિ વગેરે બાબતો જાણવાની જાહેર પ્રજાને ફરજ પડે છે. અને એવા નેતાનાં નાક, કાન, ફેફસાં, ગળું, આંખો, દાંત વગેરેને લગતી “નિષ્ણાત” હકીકતો ‘આભારવંત’ (પણ કંટાળેલી) પ્રજાને જાણવી પડે છે. સદ્ભાગ્યે એ નેતાઓનાં જીલ અને હાથ પર, “નિવેદન છંદ”ની અસર પહેલેથી જ એટલી બંધી થઈ ચૂકી હોય છે કે નિવેદન, પ્રતિનિવેદનો, પ્રતિસાદો, જાહેરાતો—manifestoes—વિસ્તૃતિઓ, સંદેશાઓ “પડકારો”—મુલાકાતો અને વધારાના નિવેદનોની વાત તો બાજુ પર રાખીએ—વગેરે ઉપરાજાપરી પ્રગટ કરવામાં જરાય હરકત નથી આવતી.

પૈસા-પૈસા

વધારાનાં ચિન્હો: આ દરદથી પીડાનારા દરદીઓમાં કેટલીક વખત ઉપર જણાવ્યા ઉપરાંતનાં વધારાનાં વ્યાધિઓ પણ માલુમ પડે છે. એવા એક વધારાનાં વ્યાધિને અંગ્રેજીમાં “પ્લુટોગેસ્ટ્રીઆ” કહે છે. આ વ્યાધિને સામાન્ય લોકો “પૈસા-પૈસા” ને નામે ઓળખે છે. ફંડ ફાળા ઉધરાવવા અથવા પોતાને માટે નાણાં જામે

કરી લેવાં એ એ વ્યાધિનું ખાસ લક્ષણ છે. આ વધારાના વ્યાધિનાં જંતુઓ શરીરમાં જો એક વખત દાખલ થવા પામ્યાં તો માણસ જીવતાં મુલા જેવો થઈ જાય છે. એ રિયતિનો ઘાણ ઉપાય હજી ગોધાયો નથી. જ્યારે એ વ્યાધિ અંગત લાભ પુરતો હોય ત્યારે દરદીને 'સદ્ગતાવ' 'રેષસ-રેખ' વગેરે લાગુ પડે છે. આ રિયતિ આણુહારક છે.

ઉપવાસનો ચાળો

જેમ 'નેતાવા' ના કેટલાક દરદી-

ઓમાં 'પૈસા-પૈસા' તે વધારાનો વ્યાધિ દેખાઈ આવે છે તેમ કેટલાકમાં "ઉપવાસ ચાળો" પણ ઉપડે છે. વાદના દરદીને ધડી ધડીમાં ચક્રી ચડી આવે છે તેમ આ વ્યાધિવાળા દરદીને ધડી ધડીમાં ઉપવાસનો આશ્રય લેવાનું મન થઈ જાય છે. ગાયને મરતી બચાવવા, મ્યુનીસીપાલીટી પાસે બસ સર્વીસ ચાલુ કરાવવા, મહા-રુલા સમિતિની મુ'દણીને લગતી તકરારોમાં સમાધાન કરાવવા, ફાળાઓ એકઠા કરવા, રાજાઓનો ગેરઉપયોગ થતો અટકાવવા, એલેક્ટ્રીસિટીના કે ટેલીફોનના દરોમાં વધારો કરવામાં આવ્યો હોય તો તેની સામે વિરોધ રૂપે; એમ ઘણી ઘણી બાબતોમાં "નેતાવા"થી પીગતો દરદીઓએ ઉપવાસનો આશ્રય લીધાના દાખલા નોંધાઈ ચૂક્યા છે. આ ઉપવાસ ચાળો ઉપજી આવવાનું કારણ એ હોય છે કે તેનો આશ્રય લેતાર દરદી એ વખતે તે બાબતનું અણગમતું અનુભવતો હોય છે; એટલે દરદી એવી માન્યતાથી ઉપવાસનો આશ્રય લે છે કે જુએ મરવાથી એ અણગમતું મૂળ કારણ દૂર થઈ જશે. જ્યારે દરદીમાં

આ વ્યાધિ દેખા દે ત્યારે તે દૂર કરવાનો અર્થર ઉપાય એ છે કે તેના વિરોધીઓએ એની સામે જેસીને ખુબ જ ખાવા માંડવું.

ઉપાયો

'નેતાવા'નો રોગ

લાગુ પડ્યો છે એમ ખબર પડે ત્યારથી જ જો તેની સારવાર શરૂ કરવામાં આવે તો દરદીને આરામ થઈ જવાની સારી રીતે આશા રાખી શકાય. દરદીને સખત ચેતવણી આપવાની કે તેણે ઝાઝી સલાઓમાં હાજરી ન આપવી; ઝાઝાં ચર્ચાપત્રો ન લખવાં અને ઝાઝાં લખાણો ન કરવાં. આજારીને સમજાવી રેખું ભેખે એ કે તેત બનવા માટે એટલા બધા ઇન્ટેન્સિવ બનવાની જરૂર નથી.

પરંતુ આ રોગ હવે તો બહુ પ્રચાર પામી ગયો છે અને તેણે વ્યાપક ઉપદ્રવ Epidemic-નું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે એટલે તેની સામે સામુદાયિક અને જાહેર ઉપાયો લેવાવાની જરૂર છે.

આ રોગ સામે જેહાદ જગાવવા માટે મ્યુનીસીપાલીટીઓ અને સ્થાનિક સંસ્થાઓએ (જો તેમનું કારમ પુરું થાય અને બહુમત મળી શકે એવી શક્યતા કદિ હોય તો) અખિલ હિન્દ પત્રકાર મંડળ અને ખીજી વતમાનપત્રોની સંસ્થાઓને એવી વિનંતિ કરવી કે તેમણે એક મહિનામાં એક વ્યતિકરનું એકથી વધારે ચર્ચાપત્ર ન છાપવું. સરકારે પણ આની સામે અટકાયતનાં સખત પગલાંઓ લેવાની જરૂર છે. એટલે કે તેમણે આવતાં પાંચ વર્ગો સુધી બધાં કમીટીઓ, કમીશનો, પરિષદો વગેરે માંડી વાળવાં અને છતીવાના તંત્રાશાઓમાં પ્રતિનીધિઓ મોકલવાનું માંડી વાળવું.

“પારદીરથેનીઆ” — પક્ષસન્ન — ના
 વ્યાધિ. માટે ઉપચાર સૂચવવાનું કામ
 ખરેખર અઘરું છે પણ જાહેર તંદુર-
 સ્તીની સલામતિ ખાતર એવો કાયદો
 પસાર કરવો જોઈએ કે અનુયાયી
 તરીકે ગણવામાં આવે ત્યારથી ખાર
 માસ સુધી “નેતાઓ” થવાનો પ્રયત્ન
 ન કરવાની ખાત્રી આપે એવાં એક હજાર
 (અંકે ૧૦૦૦) માંથી ગણાવી શકાય
 (અને જરૂર પડ્યે લંગાવી શકાય) તેવાં
 જે માણસ પાસે ન હોય તેણે પોતાને
 “નેતા” તરીકે ઓળખાવવો નહિ.

જે દરદીમાં “પ્રુલેલાં મગજ” નો
 વ્યાધિ માલુમ પડે તો કાંઈ ઉપાય નથી
 એ માથું તો પાછું એની મેળે જ તેની
 અસલ સ્થિતિમાં આવવું જોઈએ.
 કીર્તિની માફક આ રોગનો માર્ગ કબર
 તરફ લઈ જાય છે.

નોંધ:—શ્રી. ગગનવિહારી હિન્દી હોવા
 છતાં પરદેશી વૈદકશાસ્ત્ર અનુસાર ચિકિ-
 ત્સા અને નિદાન કરે છે તે આ લેખકને
 પસંદ નથી. તેમનું નિદાન ખરાબર છે
 પણ અમારા મત પ્રમાણે તો “નેતાવા”
 આયુર્વેદકશાસ્ત્રમાં વર્ણવાયેલ ૮૪ પ્રકાર-
 રના વાતરોગોમાંનો એકાદ અથવા તેનો
 કાંઈ વિશિષ્ટ પ્રકાર હોવો જોઈએ. આ
 કારણથી અમે ૩૦ ગગનવિહારીએ વર્ણ-
 વેલ એ રોગને “નેતાવા” એવા સંસ્કૃત
 રોગ તરીકે ઓળખાવેલ છે.

નોંધ: (૨) લિપ્યવયં ગગનવિહારી
 વણા જ નંત્ર માણસ છે એટલે પોતે બના-
 વેલી દવાની જાહેરાત તેઓ કરતા નથી.
 પરંતુ અમારે એ જણાવવું રહ્યું કે એમની
 આ “કટાક્ષગોળા”નું સેવન કરવાથી “નેતાવા”
 નો તાજાં દરદીઓ જરૂરીથી સાજ થઈ જશે.

ઉંટવૈદ

સેવા

[માસિક પત્ર]

છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી નીચમીત પ્રગટ થાય છે.
 એ કોઈપણ જ્ઞાતીનું કે વાંચનું પત્ર નથી.
 માત્ર ચાર જ રૂપિયામાં.

વિદ્વાલભ્યાં લેખો : ભાવવાહી કાવ્યો, સુંદર મનોરંજક
 વાર્તાઓ; હાસ્ય-વિનોદનાં લખાણો; સામાજિક પત્રો;
 ઉપરાંત વિવિધ વિષયલભ્યાં નુકાં સુંદર લખાણોથી
 ભરપૂર સ્વતંત્ર ઉપરાંત પાનાંનું વાંચન મેળવવું હોય તો
 આજેજ આહક બનો.

: વાર્ષિક લવાજમ :

દેશમાં રૂ. ૪-૦-૦

દેશાવર રૂ. ૬-૦-૦

માત્ર લાયબ્રેરીઓ માટેજ

ત્રણ રૂપીયા

પ્રત્યેક માસે એમાં તમે કાંઈ ન
 કાંઈ નવીનતા મેળવી શકશો.
 એનાં લખાણ તમને આનંદજનક થઈ પડશે.
 કોઈપણ માસથી આહક થઈ શકાય છે.
 છ આનાની ટીકીટો બીડી નસુનાની
 નકલ મંગાવો.

સેવા કાર્યાલય : સુયપુર : અ.મ.દા.વા.દ.

જીવનમાં

રંગનું

મહત્વ

લેખક

પી. જી. ભટ્ટ

એક

હળવો

નિબંધ

‘સ્ટો’ નાં ઓફ વેનીસ’માં રસ્કીને કાઢક જગ્યાએ એમ લખ્યું

છે કે “જેઓ રંગને જીવંતી ચાહતા હોય તે જ સાચા પવિત્ર અને વિચારધન છે.” આપણે જે યુગમાં જીવીએ છીએ તે યુગમાં રસ્કીનનું આ કથન સાચું ન લાગે. તેમજ આ સામાન્ય નિવેદન ઉપરથી નીપજતા અનુમાનોને દલીલની એરણ ઉપર ચઢાવવામાં આવે તો ટકી શકે કે કેમ તે પણ શંકાસ્પદ છે. છતાં આપણાં જીવનમાં રંગનું સ્થાન અતેરું છે એ વાતનો સ્વિકાર કરવો જ નોંધવો. ત્યારે આ સ્થાન શું છે ?

આપણા યુગ ઉપર આક્ષેપ છે કે યંત્રની કુચક્ષ્મને માનવકલાનો કચ્છરધાણ કહાડી નાખ્યો છે. પુષ્પના રંગબેરંગી ગુચ્છ આપણને હવે આકર્ષક નથી લાગતા. રંગનાં મિશ્રણમાંથી ઉપજાવેલી વસ્તુઓ ઉપર આપણો મોહ ઉતરી ગયો છે. આપણા યુગે તો ભયંકર રાક્ષસમાં દીસતા યંત્રો, ગંધાતી ચાલીઓ, કદરૂપા નિવાસસ્થાનો ઉભાં ક્યાં છે. આ સર્વ વચ્ચે વર્ણોથી વસવાથી આપણી લાગણી શુદ્ધી બની ગઈ છે ! કલા કચગાંધ ગઈ છે !

છતાં જેઓ આંખ ઉઘાડી રાખી નેચા કરે છે તેઓ નોંધ શકશે કે રંગે પોતાનું ‘ખોમેલું’ આધિપત્ય પાછું મેળવ્યું છે. આપણા જીવનનો ઉદ્યોગવાદ રંગના આ નવીન આક્રમણ સામે ટકી

શક્યો નથી. ઉદ્ધા આપણે આ નવાં અદ્યત્ત આક્રમણને ઉર્માઓથી વધાવ્યું છે.

તેનું કારણ એ નથી કે વર્તમાન કંદરૂપણાંથી આપણે કંટાળી ગયા છીએ. હલુ પણ આપણા ઉદ્યોગવંતાં શહેરો શરમભરેલી રીતે અસ્વચ્છ છે. આપણું અમનવાદ જૂનો તંદુરસ્તીની દૃષ્ટિએ ભયજનક. મુખાંધ ઉપર મીઠ માંડો અને તહમારી આંખ સામે પડેલની સ્વચ્છ ઉભી થશે. દરેક શહેર છેક નીચેથી ઉપર સુધી ગંદા છે. અને છતાં આપણે તેની સામે પોકાર ઉઠાવવાની આનાકાની કરીએ છીએ. કારણ કે આપણને સાચો કંટાળો આવ્યો નથી. અને કદાચ આવ્યો હોય તો પણ તે સામે જોડાઈ જગાવવાનો આપણો નિર્ણય નથી.

છતાં જાહેરખબરના આ યુગમાં રંગે પોતાનું ‘સ્વામિત્વ પાછું’ સ્થાપ્યું છે. સાણુની એક પેટી લો. કેવા આકર્ષક રંગો તેના ઉપર અંકિત કરવામાં આવ્યા છે ! તહમારાં બ્રીલીયન્ટાઇન લો. તહમારા સુવાસ આપતા અત્તરો લો અરે કોલનવોટરની બારલી જૂનો. આવા આકર્ષક રંગ વગર તે આટલી ખપત કે ? માત્ર સફેદ પાણીથી ભરેલા બાટલા ક્યાં સુધી ચાલત ? અથવા તહમારા માથામાં નાખવાના તેલમાં રંગબેરંગી રંગ ન હોત તો તે કદીય ખપત ખર્ચ કે ? તહમો શું ધારે છે ?

મુખાંધમાં નારંગી વેસતા ફેરીયાઓને તહમોએ કદી કદી નિહાળ્યા હશે ! કદીય

કલ્પના કરી છે કે નારંગી નીચે શા માટે આકર્ષક રંગના કાગળો રાખવામાં આવે છે ? એક જ કારણ છે કે આ રંગીત કાગળોના વધુ આકર્ષણ વિના નારંગી ખપાવવી મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

ધીમેથી અતી ધીમેથી પણ મક્કમ રીતે રંગ પોતાનું આધિપત્ય જમાવતો જાય છે, આપણા જીવનની સઘળી જરૂરીઆતો હવે રંગબેરંગી બનવા માંડી છે. આપણા ઘરમાં રંગ આવી ગયા છે. આપણા પુસ્તકો ઉપર રંગ મિશ્રિત સુંદર પૃષ્ઠ હોય છે. આપણા ટેબલ ઉપર રંગબેરંગી ખીટીયાઓ હોય છે. આપણી વાપરવાની દરેક વસ્તુ ઉપર રંગ હોવો જ જોઈએ એ પ્રકારની આપણે ફરજ પાડીએ છીએ. કાપડ વેચનારની દુકાને જઈને પુછો કે વગર રંગની કીનારનાં ધોતીયાં કેટલાં ખપે છે ? હજારે એક અને રંગીત કીનારનાં ધોતીયાંમાં મધુ કેટકેટલી જાતો ! આપણી સ્ત્રીઓ તો રંગની એટલી શોખીન હોય છે કે સાડી, પોલકું અને ચણીયો ત્રણે જાણ જાણ રંગનાં હોય છે. આ રંગના આયોજનમાં તેમની મોહકતા સમજાવી છે.

કલ્પના કરો, આ રંગોની મીઠાવટ વગર આપણા કાપડ ઉદ્યોગ કદીય ખીટી શક્યો હોત ? ત્હમો આશા રાખો છો કે ભાતભાતના રંગોની આકર્ષક અમાવટ વગર આ સાડીપોતા હજારોમાંથી એક પણ વેચાઈ હોત ? જરાય નહીં. એનાં આકર્ષણ વિના કાપડ ઉદ્યોગ એક કાણ પણ નબ્લી શકે તેમ નથી.

જાહેરખબરમાં પણ રંગ અતિ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. આપણા દેશનાં કેંઈલી પત્રો રંગમાં જાહેરખબર છાપતાં નથી. કારણકે યંત્રથી તેમ કરવું અશક્ય હતું. પણ હમણાં જ 'ટાઇમ્સ' પત્રે પોતાનાં પહેલાં પૃષ્ઠ ઉપર એક ચોક્કસમાં રંગીત જાહેરખબર છાપવાની શરૂઆત કરી છે. પરીણામ એ આવ્યું છે આ રંગીત જાહેરખબરની જગ્યા મેળવવા માટે વેપારીઓમાં સારી ધગશ જન્મી છે. મહેનેશ્વર છે ત્યાંસુધી દૈનિક પત્રમાં જે રંગની અંદર જાહેરખબરની છાપણી કરવાનું

સાહસ કરનાર 'ઇન્ડિયન ટેલી મેસ'ના સંચાલકો હતા. ત્યારપછી અનેકોએ તેમનું અનુકરણ કર્યું છે. અત્યારે પણ માસિકોમાં રંગીત જાહેરખબરનું આકર્ષણ સૌથી મોટું છે. હું જે વિસરતો ન હોઉં તો કેટલાંક માસિકનાં કવર જે રંગમાં છપાય છે તેનું એક માત્ર કારણ એ છે કે બીજા પૃષ્ઠપર આવેલી જાહેરખબર જે રંગમાં હોય છે. હવે તો રંગીત જાહેરખબર ત્રણ ત્રણ રંગમાં આપવા લાગી છે. માસિકો પછી પોસ્ટરો રંગને, સારી રીતે અપનાવે છે. સીનેમાનાં પોસ્ટરો હવે માત્ર જાહેરાત મટી જઈ કલાનો નમુના બનતાં જાય છે. ગયા વર્ષના એક દીવળીઅંકમાં એક જાહેરખબર એવી હતી કે તે ચિત્ર હતું કે સંપાદક કલાની ભૂખને સંતોષવાને પીર સેવી વાનગી હતી તે કલ્પવૃક્ષ હતા.

રંગ એ અતિ આકર્ષણની વસ્તુ છે એમ સૌ કોઈ સ્વીકારતા થઈ ગયા છે. હમણાંજ રંગીત શીલ્પનો યુગ શરૂ થયો છે. અને રંગીત શીલ્પ બનાવવાને માટે જરૂરી સાધનો હિંદમાં ઉભાં કરવા માટે જખરદસ્ત તૈયારીઓ આવી રહી છે. કારણ કે લોકોને રંગીત શીલ્પ જોવી ગમે છે. આમ શુદ્ધ વેપારી દ્રષ્ટિએ પણ રંગનું મહત્વ વધતું જ જાય છે. એટલું જ નહીં પણ એક વાર એકાં ક્ષેત્રમાં રંગ દાખલ થાય છે કે અતિ અલ્પ વારમાં તે પોતાનું સ્થાન જમાવી દે છે.

કલાકારની પાંછી કરતાં

અત્યાર સુધી મેધધનુષ્યના શોભિતા રંગ કલાકારની કૃતિમાં કંઈ પડી રહેતા. આજે આ રંગો તેમાંથી મૂકત બન્યા છે. અને એક વાર મુક્તિ પામ્યા પછી આખા વિશ્વ સમુદાય ઉપર પોતાનું સામ્રાજ્ય સ્થાપવા અધીરા બન્યા છે.

[અને છતાં હિંદની દ્રષ્ટિએ રંગનો ઉદ્યોગ આટલો આગળ વધતો છતાં પણ રંગ ઉત્પન્ન કરવાનું કારખાનું નથી. હિંદને જરૂરી રંગ પણ અત્યારે વિદેશમાંથી આવે છે. આપણા દેશનાં કોઈ સાંદ્રસિકોને માટે આ દીશમાં પ્રગતિ કરવાની સારી તક છે.....તંત્રી]

ખુબસુરત યામડી

બધા કરતાં
વધારે પ્રીય
અને
મોહક લાગે છે!

સૌંદર્યને વેડફી નહિ નાખો !
સૌંદર્ય સ્વચ્છતાઈ એજ
સુંદર અને ખામીરહીત ચહેરાનું
સાધન છે એટલુંજ યાદ રાખો
તો તમારી આમડીને તાજી અને
લીલી રાખવી સહેલ છે. ખુશખોશ
“પ ૧” ટોયલેટ સોપ તમને મદદ
રૂપ થશે કોઈ પણ જાતના કઠીન
ખીકલસ રોહત શુદ્ધ તેમજ નેસ-
ગીંઠ તેલોની બનાવટ હોય તેના
દૂર થતી અને ચીકટ શીજીથી
સૌંદર્યધાતક તેલોને હળવે હળવે
આમડી પરથી કાઢી નાખે છે.

“પ ૧” ટોયલેટ સોપની દ્રાવ્યતા
તેની શુદ્ધ બનાવટ અને નરમ અસર
માટે ધણીજ આછી કહી શકાય.

તે ચરખીથી તંદન રહીત છે.

ટામકો સેલ્સ લિમિટેડ
પી. એ. બોક્સ ૫૨૮, મુંબઈ.

ધી તાતા એજન્સી મીલ્સ કું.,
લીમીટેડ,

વિનાશના વેપારમાંથી અનગળ નફો નિતારતા

મો ત ના

સો દા ગ રો

એ તો હવે સહુ કાંઈ જાણી ગયું છે કે જગતમાં જે યુધ્ધો થાય છે તે એક કે બીજી રાજ્યસત્તાની ટુકાળી કે દાદાગીરીને કારણે નહિ પણ જગતના મૂઠીમંડીત શાહિવાદની તાબેદાર પ્રજાનાં કારમાં શોષણમાંથી અનગળ નફો નિતારવાની વૃત્તિને લઈને જ. છતાં એ યુધ્ધોને સળગાવવામાં કેટલીક વ્યક્તિઓ કે લીમીટેડ કંપનીઓનું હિત રહેલું હોય છે. આ કારણથી તેઓ એવા યુધ્ધો ઉશ્કેરવા માટે કેવી કેવી ગંદી રમતો રમે છે તે જગતને જણાવવા માટે કેટલાક માનવ-પ્રેમી માણસોએ ઉંઠી તપાસ હાથ ધરી પુસ્તકો કે લેખો પ્રગટ કરવા માંડ્યા છે. હથીઆરો બનાવનાર પેઢીઓની યુદ્ધખોરી પર વેધક પ્રકાશ પાડતાં એવાં જ પુસ્તકો હમણાં બહાર પડ્યાં છે.

મરચન્ટસ ઓફ ડેથ (મોતના સોદાગરો) લેખક એચ. સી. એન્જલ પ્રેચ અને એફ. સી. હેનીંગન, ન્યુયોર્ક. પ્રકાશક ડોડ મીડ એન્ડ કું. .

આયર્ન પ્લડ એન્ડ પ્રોટીટ (શસ્ત્ર રક્તપાત અને નફો) લેખક જ્યોન્ સેલ્ડઝ, ન્યુયોર્ક. પ્રકાશક હારપર એન્ડ બ્રધર્સ.

આ બંને પ્રકાશનોમાં મુખ્યત્વે એક જ પશ્વની સમીક્ષા કરવામાં આવી છે. અને હવે તો સર્વને વિદિત થયું છે કે બુક ઓફ ધી મન્ય કલબ (મહીનાનું શ્રેષ્ઠ પ્રકાશન જાહેર કરનાર મંડળ) ની જાહેરાતને પરિણામે, ખાસ કરીને 'મોતના સોદાગરો' એ પુસ્તકનો પ્રચાર થયો જ થયો છે. આ એન્જલ પ્રેચ અને હેનીંગન પ્રકાશનની પ્રસ્તાવના ડો. હેરી એલ્વર બર્નસની કલમથી લખાયેલી છે. ઉપરાંત બંને પુસ્તકોમાં આ પુસ્તક શ્રેષ્ઠ છે. તેમાં અચાર સુધી જાહેરમાં નહિ આવેલી વિગતોને સરસ રીતે છટાથી રજૂ કરવામાં આવી છે અને પુસ્તકની વસ્તુશીલ પણ તેટલી જ સરસ છે. આ ઉપરાંત સદ્ભાષ્ય સામાન્ય પ્રચારક જે નેમથી પુસ્તક લખે છે તેનો એમાં અભાવ છે. આ ગ્રંથના લેખકોને સમકાલીન રાજકારણ ઇતિહાસ અને અર્થશાસ્ત્રનું એટલું જાણું સારું જ્ઞાન છે કે શાંતિપ્રચારક મંડળો અને જેન એડ્મસ જેવાઓ દર અઠવાડીયે રાજકારણ સામે જે બખાળો ફાટે છે તેવા બખાળો આ ગ્રંથકારોએ કાઢ્યા નથી.

બીજા ગ્રંથના લેખક મી. સ્લેડઝ છે. તેમણે લખેલ વેટીકાના ઇતિહાસના પુસ્તક કરતાં આ પુસ્તકમાં તેમની લેખનશક્તિ ધણી જ સારી રીતે દર્શાવી શક્યા છે. શસ્ત્રઉત્પાદકોની શુદ્ધિપ્રયુક્તિઓથી તે સંપૂર્ણ રીતે માહિતગાર છે એ વાત સ્પષ્ટ જણાઈ

આવે છે. પરંતુ સાથે સાથે એ પણ જણાવ્યું આવે છે કે તેમણે અંધ લખવામાં ઉતાવળ ધણી જ કરી છે અને વિચાર-શક્તિનો ઉપયોગ પણ ઘણો ઓછો કર્યો છે. પરિણામે આ પુસ્તક એક સુંદર પ્રકાશન થવાને બદલે પ્રાથમિક ખરડા જેવું વધારે પ્રમાણમાં જણાય છે. તેમ છતાં મી. એડ્ડ ધણી જ સરળતાથી પુસ્તકો વાંચે જ નાય છે.

મેલો ધંધો

શુદ્ધિત્વાદક સંસ્થાઓનો કાશુ અત્યારે તો માત્ર ૫૦ વેપારીઓના હાથમાં જ છે. ખરેખર આ વેપાર એ લોહીનોજ વેપાર છે. જે અમા-તુષી ધંધાઓ અત્યારે જગતમાં ચાલી રહ્યા છે તેમાં આ ધંધાનો નંબર ત્રીજો આવે છે. શરાશી ધંધા અને વ્યવસ્થિત ધાર્મિકતા પછી શરૂનો વેપાર એ ત્રીજા નંબરનો ખગળ ધંધો છે નફો મેળવવા માટે શરૂાદો શું નથી કરતા ? ધર્મ ફેલાવવા માટે ધર્મશુર્યો રાજ્યો વચ્ચે પરસ્પર ધર્ષણ ક્યાં નથી કરાવતા ? તેવી જ રીતે શસ્ત્રો ખપાવવા માટે આ વેપારીઓ પણ શરૂાદો વચ્ચે વૈમનસ્ય જગાવે છે અને ફેઇપણ દુષકૃત્ય કરતાં અચકાતા નથી. રોમન સામ્રાજ્યમાં ફેચોલીક ધર્મે જે ધિષ્ઠાર પ્રસરાવ્યો, હાલના ગ્રેટરેસ્ટ ધર્મે રેફારમેશન કાળમાં જે પાયાવાર દુઃખ ધર-તીને બોળે ઉતાવાળ તેવાંજ દુઃખ, ધિષ્ઠાર અને મૃત્યુ આ મોતના મોગગરો પોતાનો ધંધો આગળ ધપાવવા માટે હેલ્લાં ૧૫૦ વર્ષથી પ્રવર્તાવી રહ્યા છે.

સર્જક પિતા

અત્રે જાણવું રસપ્રદ યદ્યપદશે કે ફ્લીનટ લોક બંધુકમાં સુધારા વધારા

કરનાર એલેક્ઝાંડર ફારસીય નામનો એક સ્કોટીશ પાદરી હતો. રવિવારે દેવળમાં પ્રાર્થના કર્યા પછી તે લાંડનના ટાવરમાં જતો અને ત્યાં બેસી બંધુકમાં સુધારા વધારા કરવા માટેના પ્રયત્નો આરંભતો. આ રીતે અત્યારે લોકોમાં જે બંધુક વપરાય છે તેનો સર્જક પિતા એક આખરનાર અંગ્રેજ પાદરી હતો.

મદદનીશો

૧૮૩૮ની સાલમાં આ ધંધાના મદદનીશનીયે જણાવેલા અખરનાર અને શાંતિ-પ્રિય સમ્રાટઓ હતા. લોર્ડ આલફર, લોર્ડ કઝન, અલમ્બેડ, લોર્ડ ક્રાનેઇલ વાય એમ. સી. એ. ના પ્રમુખ સર જે. બી. લોન્ડલે, સર આલફ્રેડ મોન્ડ, અડેલઇડના પાદરી, ચેસ્ટર, હંશગમ અને મેંટ પોલના ડીન ઇન્જ, વિ ઉપર જણાવેલા બધા મદદથી વીકસ અને એવી બીજી શસ્ત્રો બનાવનારી પેઢીઓના ભાગીદારો હતા.

અધમ પણ છુપો નહીં

પરંતુ શરૂાદો ધંધા અને ધાર્મિક જુગ્મની સામે જે પોકાર ઉઠાવી શકીએ તે પોકાર આપણાથી આ ધંધા પ્રત્યે ઉઠાવી શકાય તેમ નથી કારણ કે ઉપ-રોક્ત બીજા ધંધા આફક આ ધંધો કરનારાઓ એવો દાવો નથી કરતા કે અમે જનતાનું લાલું કરીએ છીએ. તેઓ તો પોતાના વેપાર સંબંધી બુલ્લેબુલ્લું જાહેર કરી દે છે કે આ તો લોહીનો વેપાર છે, અમે મોતના સોગરો છીએ. કપ, સ્કોઝા, વીકસ, આલરોફ, સ્પાનકુ, સ્નાઇડર, ચીટસુઇ હુ પોન્ટ, કોલ્ટ, વીન્ચેસ્ટર, રેમી-ગન, બાન્નર ગેન વગેરે માણસોમાંથી એક પણ માણસ એમ દાવો નથી કરતો કે અમે આંતરરાષ્ટ્રીય શાંતિના હિમાયતીઓ છીએ.

અર્થ' તો એજ થાય કે જ્યાં સુધી મુડી-
વાદી સમાજવ્યવસ્થા રહેશે ત્યાં સુધી લઢાઇ
બંધ થાય તેમ નથી. આ સિવાય ખીલુ-
કથું પરિણામ વિચારી શકાય તેમ નથી.

શસ્ત્રોની સળવટ

૨૧ શસ્ત્રોની સળવટનો બોલો ધણો જ
વિશાળ છે. દરેક દેશ પોતાની આવ-
કના ઇંચી ૭૫ ટકા લશ્કરી સળવટ પાછળ
ખર્ચે છે. અમેરિકામાં તો એ ખર્ચ એથી
પણ વધારે થાય છે. પ્રેસીડન્ટ રૂઝવેલ્ટ
જેવા માનવજાત પ્રત્યે સહૃદયી પ્રમુખે પ્રત્યે
સળવટ પાછળ અટળક નાણાં ખર્ચવાની
યોજના હાય ધરી છે. લઢાઇ પહેલાં
શસ્ત્રોની સળવટ પાછળ ને ખર્ચ થતું તેના
કરતાં હાલ ૨૦૦ ટકા વધુ ખર્ચ થાય છે.
૧૫૦ લાકડાયક મનવારો અને ૧૨૫૦ નવાં
હવાઇ જહાજો બાંધવામાં આવનાર છે. શસ્ત્રો
બનાવનારાં કારખાનાંવાળાઓ પ્રેસીડન્ટના
નવા કાર્યક્રમોના વીરોધ કરતા નથી. તેનું આ
કારણ છે. વીદ્યમીંગત, ડેલવેર ખાતેની હર-
બહસ પાવર કંપનીએ તાજેતરમાં જ
ગાંધીરે કથું હતું કે ગયા વર્ષે કરતાં આ
વર્ષે પહેલા ચાર મહીનામાં જ ૪૦૦ ટકા
વધુ નફો કર્યો છે. ક્રાંન્સ, ઇટલી, જર્મની
જપાન, પોલાંડ વગેરે દેશો પણ અમેરિ-
કાની પેટેજ શસ્ત્રોની સળવટ કરી રહ્યા
છે. અને નામસે મેક્સેનાલ્ડ શાંતીના
શીરસ્તા પેટે ગમે તેવી વાતો કરે તો પણ
ઇંગ્લાંડ ખીળ દેશો કરતાં આ બાબતમાં
પાછી પાતી કરે તેમ નથી. ઇંગ્લાંડની સર-
કાર સીંગાપોર ખાતે ભારે નોકલબજા જમા-
વવા માટેની યોજનાનો અમલ કરી રહી છે.

લઢાઇનાં કારણો.

આવી રીતે લગપલગ તૈયારીઓ કર-
વાનાં કારણો સમજવાં અઘરાં નથી. જપાન

અને રશીયા વચ્ચે ચીનમાં પેસવાનો દરેકનો
સરખો હકક છે એ સુત પર લઢાઇ થતાં
વર્ષો નહીં વીતે એ ચોક્કસ છે. આરબો-
ન્ટાઇન અને બ્રાઝીલનાં બજારો સર કરવા
માટે મથતા ઇંગ્લાંડને અમેરિકા સથે
ચક્રમક ઝરતાં શી વાર? ઇંગ્લાંડ અને
જપાન વચ્ચે યુધ્ધ થવાની શક્યતાનાં
કારણો તો કાંઈ સહેજે જણી શકે તેમ
છે. બ્રીટનના પૂર્વના પ્રદેશોમાં જપાની
કાપડે એટલો બધો ધગપેસારો કરી
દીધો છે કે લેકેશાયરના હિલોગને તેથી
ધણો જ સખત ફટકો પડ્યો છે, અને
કરોરોનું પાલન કરવામાં એકાદ પબ્લીકન
પણ હીંદમાં જપાની કરોરોનો ભંગ કરી
રહ્યું છે. આથી સમગ્રો કે ઇંગ્લાંડ
સીંગાપોર ખાતે પોતાનું બળ જમાવવા
શથી મથી રહ્યું છે. ક્રાંન્સ અને જર્મની
વચ્ચે તેમજ જર્મની અને પોલાંડ વચ્ચે
લઢાઇ થવાનાં કારણો તો સૈને વિદિત જ છે.

મુડીવાદીઓની બાજુ

લઢાઇ થવાનું કારણ મોટે ભાગે તો
આર્થિક અથડામણો જ હોય છે. લગપલગ
સામગ્રીએ અને હથીઆર બનાવનારોએ
લઢાઇ સળગાવે છે એવું નથી. હા ધણી
વખત તેઓ લઢાઇ લખાવે છે એમ બને
છે. ગયા મહાયુદ્ધમાં તેઓએ લઢાઇ થોડી
મુદત વધારે લખાવી હતી. હાલ પણ
પરજી-બોલીવીયાના સંબંધમાં પણ તેમજ
બન્યું છે. જો કે આમ બને છે ખરું
પરંતુ મોટે ભાગે તો તેઓ મુડીવાદીઓના
ધપણને પરિણામે ઉદ્ભવતી લઢાઇઓમાં
માત્ર મદદરૂપ જ થઈ પડે છે. સોવીયેટ
સરકારના પરદેશમંત્રી મેક્સીમ લીટવીનોવે
પ્રગસંધમાં ભાષણ કરતાં ૧૯૨૦ ની
સલમાં ને રહ્યું હતું તે સત્ય જ છે.
તેમણે જણાવ્યું હતું કે "મુડીવાદી સમાજ

વ્યવસ્થામાં લડાઈનાં કારણો નાશુત થઈ શકે તેમ નથી કારણ કે એ વ્યવસ્થાજ લડાઈ પ્રેરે છે. મોટું નૌકાપ્રેમ્ય અને વિશાળ લશ્કર એ મુડીવાદી વ્યવસ્થાનાં જરૂરી અંગો છે.” તેમની વિચારસરણી સાચી છે એમ કશુંક કરવા માટે આપણે સમાજવાદી થવાની જરૂર નથી. જો આપણે છેલ્લાં ૧૭૫ વર્ષનો ઇતિહાસ વાંચીશું તો માલમ પડશે કે લીટવીનોફ સત્ય કહે છે. સૌ કોઈ જાણે છે કે મુડીવાદીઓ જ સરકાર ઉપર કાણુ ધરાવે છે. નફા મેળવવા માટે તેઓ હંમેશાં નવાં નવાં બળરો મેળવવા ઇચ્છે છે. તેમને કાંચો માલ અને મોંઘી મલુરી મેળવવા માટે દેશો છોડવાની ઇચ્છા હોય છે. પોતાનાં સ્વામીત્વ નીચેના દેશો કે જેમાંથી તેમને કાંચો માલ, મોંઘી મલુરી અને બળરો મળી શકે તે દેશો પરનું આધિપત્ય ત્યજી દેવા તેઓ તૈયાર હોતા નથી. એ દેશો પર પરદેશીઓ હુમલો ન કરે તે માટે તેઓ હંમેશાં સાવચેત રહે છે. જો તેઓને બળર ન મળે તો તેઓ સરકારને લડાઈમાં ઉતરવાની ફરજ પાડે છે તેમજ જો તેમના સ્વામીત્વ નીચેના મુઠક કોઈ બીજો દેશ પચાવી પાડવા માગતો હોય તો પણ તેઓ લડાઈમાં ઉતરવા તૈયાર થાય છે.

શા માટે ?

ઉપર જણાવેલાં કારણોસર જ છેલ્લાં ૧૭૫ વર્ષમાં બધી લડાઈઓ થઈ છે ગયા મહાયુદ્ધનું કારણ પણ એજ છે એ દરેક અભ્યાસી હવે તો કશુંક કરશે. પોતાના ધીરેલા પ્રેમને સંરક્ષવા માટેજ અમેરિકાએ ગયા મહાયુદ્ધમાં ભાગ લીધો કારણ કે અમેરિકાને એવી ધાર્મી લાગી કે કદાપી મિત્રરાજ્યો હારી જશે તો તેને

પોતાના નાણાં પાછાં નહીં મળે. આ નાણાં સંરક્ષવા માટેજ અમેરિકા લડાઈમાં ઉતર્યું. અમેરિકાના લોકોનું કોઈ પણ હિત ગયા મહાયુદ્ધમાં જોખમમાં આવી પડ્યું નહોતું. અમેરિકન સૈનિકો ખરેખર નકામાં મરી ગયા, અને પોતાની પાછળની પ્રજાને માટે દુઃખ મુકતા ગયા. લોકશાસનની સહિસલામતિ જાળવવા માટે તેઓએ બલિદાન આપ્યું એમ કહીને આપણે તેમને અને તેમનાં સર્ગાવહાલાંને એ બલિદાન મુંદર હતું એમ મનાવવા માંગીએ છીએ.

સંસ્કૃતિનું જ પરિણામ

લગાયક વૃત્તિને આ શસ્ત્રોત્પાદક કારખાનાવાળાઓ પોષે છે એ સ્વાભાવિક જ છે કારણ કે એ ધંધામાંથી તેમને નાણાં મળે છે. અને હાલમાં તો નાણાંવાળાઓ મોહાદાર ગણાતા હોવાથી તેમની ગણતરી સદ્મહસ્થામાં થાય છે. આથી તેમને અથવા તેમનાં કાચને ધિક્કારણું એ મૂખાંધ છે. ખરી રીતે તો એમને નીંદવાને બદલે અત્યારની સંસ્કૃતિને જ ધિક્કારવા જેવી છે, કારણ કે એ સંસ્કૃતિનાં પરિણામ રૂપેજ ઉપરનાં અનીષ્ટો પોષાય છે. જ્યાં સુધી એ સંસ્કૃતિમાં પરિવર્તન નહીં થાય ત્યાં સુધી જેમ્સ આદમ્સ અને લીલીયન વાલ્ડઝ જેવા માણસોનો રોપ નકામો થઈ પડશે. શક્તિ બંધી પરિપક્વ અને શાંતિ સ્થાપક મંડળો નિરથક બનશે. જ્યાં સુધી કામદારોને સુચીને મેલોન એમના પરસેવાના નાણાં ભેગા કરી ધનીક બને એ માનભય ગણુશે ત્યાં સુધી જમની અને ક્રાન્સ લડાઈમાં ઉતરી કંપ પાસેથી હથિયારો ખરીદી એ કંપનીને નાણાં આપે એ પણ માનભય જ ગણુશે.

સંકુચિત રાષ્ટ્રવાદ

લગાઇ થવાનાં કારણો ઘણાં જ છે પરંતુ ખાસ કરીને આર્થિક કારણો એ ખાખતમાં અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. સંકુચિત રાષ્ટ્રવાદ પણ લગાઇતું એક કારણ છે. રેફરેશન પહેલાં એમ મનાતું કે સ્પેનીયડ કરતાં ફ્રેન્ચેમેન વધુ ઉમદા છે, અંગ્રેજો કરતાં જર્મનો શ્રેષ્ઠ છે. આ મનોવૃત્તિને લીધે પણ ઘણી લગાઇઓ થઈ છે. વસેન્સની સંધીને પરિણામે બીજા ધણાં રાષ્ટ્રો અસ્તિત્વમાં આવ્યાં અને લવિષ્યમાં લગાઇ થવાનો સંલપ વધ્યો. કનચં નજીકના લવિષ્યમાં મુડીવાદ નાશ પામે તો પણ રાષ્ટ્રવાદ તો રહેશે એમ માનસ-શાસ્ત્રીઓ કહી શકે. રશીયા જેવા સમાજ-વાદી દેશમાં પણ વર્ગભેદ હતો નષ્ટ

થયો નથી. તેવી જ રીતે દુનીયામાંથી મુડી-વાદનો નાશ થયા પછી પણ રાષ્ટ્રવાદ અથવા વર્ગવાદ કદાચ નાશ નહીં પામે અને જ્યાં જ્યાં ઉપરીચણની ભાવના હોય ત્યાં લગાઈ થવાનો સંભવ છે જ.

લગાઇનાં કારણો અસંખ્ય છે પરંતુ વિચારકો કબુલ કરશે કે અત્યારે તો મોટે ભાગે લગાઇનાં કારણોમાં આર્થિક કારણો જ મહત્વ ભોગવે છે. મુડીવાદ અથવા મુડીવાદના જ બીજા અંગરૂપ ફેસીઝમનો નાશ થવાથી લગાઇઓ તદ્દન બંધ પડી જાય, એમ તો બનશે નહીં પરંતુ એટલું તો ચોક્કસ છે કે એમ થવાથી લગાઇઓ એછી થશે. મુડીવાદ અવિનાશી છે એમ માનવું એ ભૂલ છે, જેવી રીતે જડવાદી પશુબળનો નાશ થયો તેવી રીતે મુડીવાદનો પણ નાશ થશે.

ફરમાસુ સોજી મીઠાઈ માટે આજ ગોપાલ-

દાસ મંગળદાસ મીઠાઈવાલાનું નામ

જગમરાહુર છે.

એક ત્રાયલ એડર આપી તમો પણ ખાત્રી કરશોજી

સોજી સુતરફરી, વેનીલાની જલેબી, ફરમાસુ માવાના પેંડ, અધરનીના લાડવા, એસન્સની હલવાના પાનકેક, ગુંદીના પાનકેક, મલાઈના માવાના ખાખ અને બીજી પણ મીઠાઈ તૈયાર અથવા વરધી મુજબ બનાવી ટાઇમસર મોકલશુંજી.

ધી, દુધ-દહી-મલાઈ-શ્રીખંડ-ખાસુંદી

હમેશાં તાજુ મલશે. અને વરધી મુજબ માલ બનાવી મોકલી આપશુંજી.

ગો પાલ દાસ મંગલ દાસ

મી ઠા ઇ વા લા.

વશીયામલ બીહીંગ, આંટરોડ, સુબાઈ નં. ૭.

હિન્દી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હક્કો

લેખક:
રમણિક વિ. મહેતા.
બી. એસસી. એલ., એલ. બી.

લેખાંક: ૧૧ મે.

પ્રકરણ ૧૩ મું (ચાલુ.)

પુનર્જન્મનો ધાર્મિક દ્રષ્ટીએ જે વિરોધ કરવામાં આવે છે તે વિરોધના પશુ વ્યાજબીપણા વિગે ફટકું વિવેચન આવશ્યક છે. વિધવાઓ પૂનર્જન કરી શકે નહિં એવું હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોત્ ૨૫૫ દરમ્યાન છે એવી દલીલ પશુ આ રીતીસ્ત અને સ્નાતની વગ કરે છે. ધર્મશાસ્ત્રના દર-માન વિરુદ્ધ કોઈથી કંઈ પશુ કાયદે યદ્ય શકે નહીં અને જો તેના વિરુદ્ધ કાયદે કરવામાં આવે તો તે કાયદે કરનાર મહા-ભયંકર પાપનો કર્તા છે એમ તે માને છે. આવાં કોઈ કાયદેની સામે આ વગ પ્રત્યંક પોષ્ટાર હોવાને છે એટલું જ નહીં પણ તે કાયદેની ફળભૂત નહીં થવા દેવામાં બને તેટલાં વિધ્નો નાખવા પણ અચકાતો નથી. ધાર્મિક દ્રષ્ટીએ કરવામાં આવતો આ વિરોધ પણ કેવળ ધર્મશાસ્ત્રના ખરા અર્થ કરવાની અજ્ઞાનતાને લઈને છે. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રના આપણા તેમજ પ્રદેશના પ્રખર અભ્યાસીઓ વેદોમાંથી સ્લોકો ટાંકી બતાવી વિધવા માટે પૂનર્જનની છટ સાબીત કરી આપે છે. ડૉ. માયર, મીં મેઇન (“હિંદુ કાયદે તથા રિવાજ”ના કર્તા) વિગેરે પાશ્ચાત્ય દેશોના વિદ્વાનો કે જેઓએ પ્રમાણિક અને શુદ્ધ હૃદયથી જ હિંદુ ધર્મ-શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો છે તેઓ પ્રચીન હિન્દુ ધર્મશાસ્ત્રમાં પૂનર્જનની છટ હોવાનું

જણાવે છે. તેઓ જણાવે છે કે નારદ, વસિષ્ઠ, દેવક, ઐધામન, કાત્યાયન અને બીજા રૂપી મુનીઓએ પૂનર્જન ઉપર કોઈ પણ જાતનો પ્રતિબંધ મુક્યો નથી. જો કે મત મહારાજ આવી વિરુદ્ધ દરમાન કરે છે એમ તેમના પુસ્તકો ઉપરની દીકાઓના પ્રમાણથી કહેવામાં આવે છે; પરંતુ મીં મેઇન કહે છે કે “આ પુસ્તકો ઉપરની દીકા લખતાં બીજા ટેકાણે પશુ બંધુ છે તેમ આ બાબતમાં પશુ ફટલોક ભાગ ઉડાવી દેવામાં આવેલો છે.”* પોતાના મતના સમર્થનમાં આ વિદ્વાન અભ્યાસી જણાવે છે કે એક પુસ્તકમાં મત મહારાજે પુરૂષને કુંવારી કન્યા સાથે જ લગ્ન કરવાનો અને, વિધવાને સમાગમ થયા પહેલાં પતિનું મૃત્યુ થયું હોય તો જ પુનર્જન કરવાનો આદેશ આપ્યો છે, ન્યારે એ જ રૂપીમુનીનાં બીજાં એ પુસ્તકમાં વિધવાઓને કોઈ પણ સંજોગમાં પૂનર્જન કરવાની છટ આપી છે. એક જ લેખકના આ વિરોધી આદેશો જડવાનું કારણ એ લેખકના મુળ પુસ્તકમાંથી ફટલોક ભાગ જાણીશુછને ઉડાવી દેવામાં આવ્યો છે તે સિવાય બીજું કંઈ નથી. ગયે જ વર્ગે સહજત શ્રી. રામ રામચોદ-

જીઓ પાતું ૧૧૨ “હિંદુ કાયદે અને રિવાજ” ૭, બી આજ્ઞતી.

નરાય જેઓએ વિધવા પૂનલ્લખ માટે જીવન સુખેશ ઉપાદી હતી તેઓની શતાબ્દી મુંબાઈમાં ઉજવવામાં આવી હતી તે પ્રસંગે મુંબાઈની વડી અદલતના ન્યાયમુર્તિ શ્રી. દીવેટીયાએ પણ પૂનલ્લખ નો ધર્મશાસ્ત્રમાં પણ પ્રતિબંધ નથી એમ સાબીત કરી આપ્યું હતું.

ઉપરની હકીકતે વિધવાઓના પૂનલ્લખ સાથે રહીયુરત તેમજ સનાતની વર્ગનો જે વિરોધ છે તે કેવળ ગેરવ્યાજબી અને નકામો છે. હિંદુ સમાજ તેની સ્થિતિ-ચુરત મનોદશા સત્વર બદલે અને અર્ધ-ચીનયુગને અત્યુગ નવા આચારવિચારો અપનાવે તો કેવું સારું? અખીલહિંદ મહીલાપરીષદનાં સાતમાં અધિવેશનમાં પ્રમુખસ્થાનેથી છેડી વિદ્યાગૌરી નીલકંઠે આવાજ ઉઠાવે કાઢ્ય છે. તેઓ જણાવે છે કે “વિધવાઓના પૂનલ્લખનો પ્રતિબંધ હિંદુસમાજને હાથે સત્વર પરિવર્તન માગે છે.”

હિંદુસમાજ સિવાય ખીજા કોઈ પણ સમાજમાં પૂનલ્લખનો પ્રતિબંધ નથી અને તેથી ખીજા કોમોની વિધવાઓ મરણમાં આવે ત્યારે સમાજનો રહેજ પણ ખોદ વહોરી લીધા સિવાય પૂનલ્લખ કરી શકે છે. આ કોમોના કાયદાઓ પણ પતિના અવસાનથી અગર છુટાછેડાથી તે તે કોમની સ્ત્રીઓ પૂનલ્લખ કરવાનો હક્ક ધરાવે છે એમ જાહેર કરે છે. સીવીલ મેરેજના

કાયદા હેઠળ લગ્ન નોંધાવેલી હિંદુ, જૈન, શીખ અને બુદ્ધિસ્ટ સ્ત્રીઓ તેમજ આ કાયદા હેઠળ શાશિત થતી ખ્રીસ્તી તેમજ ખીજા કોમોની સ્ત્રીઓ “હિંદુ છુટાછેડા”ના કાયદાની કલમ ૫૭ હેઠળ પૂનલ્લખનો હક્ક ધરાવે છે. પારસી પતિઓ- “પારસી લગ્ન અને છુટાછેડાના કાયદા” ની કલમ ૪૩ હેઠળ તેમજ મુસ્લીમ અને બુદ્ધિસ્ટ મહીલાઓ મોહમેદન અને બર્માઈ બુદ્ધિસ્ટ કાયદા હેઠળ પૂનલ્લખ કરી શકે છે. મરમકલ્લમ કાયદા હેઠળ શાશિત થતી સત્તારીઓ માટે કાયદામાં સ્પષ્ટ નિયમ દરેલો નથી પરંતુ પતિના અવસાનથી અને છુટાછેડાથી લગ્ન સંબંધનો અંત આવે છે એમ એ કાયદો સ્પષ્ટ જણાવે છે. આથી આ સ્ત્રીઓ પણ કાયદેસર રીતે આ હક્ક ભોગવે છે અને મલબારમાં વસતી આ કોમ આ હક્કને લાભ પણ લે છે.

હિંદુ કોમના ઉજળીયાત વર્ગમાં જ ફક્ત વિધવા પૂનલ્લખ સાથે સામાજિક પ્રતિબંધ છે. બાકી ખીજા કોઈ કોમોમાં એવો પ્રતિબંધ નહીં હોવાના કારણે અને એ કોમોમાં પૂનલ્લખ કરવાયોગ્ય વિધવાઓ મોટે ભાગે પુનલ્લખ કરતી હોવાથી એ કોમોની વિધવાઓનો પૂનલ્લખ સંબંધીનો પ્રશ્ન વધુ ચર્ચા માગી લેતો નથી.

પ્રકરણ

૧૪ મું

પરીણીત જીવનને લગતા ખીજા વિભાગના હકકોના વિવેચન બાદ હવે આપણે હિન્દી સ્ત્રીઓનું મીલકતના હકકો સંબંધી કાયદામાં ફરક સ્થાન છે તેનો અભ્યાસ કરીએ. આ હકકોનો અભ્યાસ હિંદી ભુદી ભુદી કોમોની સ્ત્રીઓના સાચા સ્થાનનો આપણને સારો ખ્યાલ આપશે;

અને તેથી કરીને એક ખીજા કોમની સ્ત્રીઓની સ્થિતિનું તુલનાત્મક દ્રષ્ટિએ વિવેચન કરતાં, સામાજિક સુધારાના આર્થિક ક્ષેત્રમાં જે કામ તેની સ્ત્રીઓને લગતા કાયદામાં સ્થિતિસ્થાપક રહી હોય તેને તેના કોમી કાયદામાં વર્તમાન યુગને અત્યુગ સુધારો કરવાને માગદર્શક થઈ

પડશે એટલું જ નહીં પણ તેને ઘણા સાથે વેગ આપશે.

મીઠકત વિષયક આ હકકોમાં નીચે બતાવેલા બે હકકો ખાસ છે. આજે બે હકકોનું વિવેચન આપણે કરીએ. આ હકકો તે:-

(૧) ભરણપોષણ અને

(૨) વારસા હક્ક.

ભરણપોષણના હક્કનું પ્રથમ વિવેચન હાય ધરતાં આપણને જણાશે કે આ હક્ક હિન્દી દરેક કોમની સ્ત્રીઓ તેમના કૌભાર્યાવસ્થામાં તેમના પિતાની અને પત્ની તરીકે તેમના પતિની મીઠકતમાં તેમનો ભરણપોષણનો હક્ક ધરાવે છે. હિન્દુ વિધવાઓ સિવાય બીજી કોમની વિધવાઓ તેમના પતિના અવસાન બાદ મરનારની મીઠકત ઉપર ચોડેવ-તે અંશે વારસા હક્ક ભોગવતી હોવાથી વિધવા અવસ્થામાં ભરણપોષણનો હક્ક મેળવતી નથી. ફક્ત હિન્દુ વિધવાઓ જોએને તેમના ધણીની મીઠકત કવચીત જ વારસા-હક્કથી પ્રાપ્ત થાય છે-તે સંજોગનું આપણે હવે પછીના પ્રકરણમાં વિવેચન કરીશું-તેઓ વારસા હક્કને બદલે ભરણ-પોષણનો હક્ક ફક્ત ભોગવે છે. હિન્દુ વિધવાઓની આ હક્ક સંબંધીની સ્થિતિની સમાલોચના આપણે આ હક્કના વિવેચનના છેલ્લા ભાગમાં કરીશું. હાલમાં તો કુમારીકા અને પત્ની તરીકેની તેમની સ્થિતિમાં તેઓ કયારે અને કેટલે દરજ્જે આ હક્ક ભોગવે છે તે જ જોઈશું.

દરેક કોમના કોમી કાયદાઓ હેઠળ કુમારી, પુત્રીઓ અને પરણેતરો તેમના પિતા અને પતિની અનુક્રમે મીઠકતમાં તેમની સાથેનાં કૌટુંબીક સંબંધથી-

પુત્રી અને પિતા તથા પત્ની અને પતિના-ભરણપોષણનો હક્ક ભોગવે છે. એક કુમારીકા પુત્રી જ્યાં સુધી તેનું લગ્ન થયું ન હોય ત્યાં સુધી તેના પિતાના કુટુંબની અંગભુત (member) રહે છે. તેણીના લગ્ન પછી તે તેણીના પતિના કુટુંબની એક અંગભુત બને છે. આથી કરીને કાયદાએ કુમારી કન્યાના અને પરણેતર પત્નીના ભરણપોષણની ફરજ અનુક્રમે તેમના પિતા અને પતિ ઉપર નાખી છે. મુસ્લીમ કાયદો તો વળી એક પગલું આગળ વધે છે અને જો એક સગીર કન્યાના પિતાની આર્થિક સ્થિતિ સારી ન હોય અને તેણીની માતી સ્થિતિ સારી હોય તો તેણીની મા ઉપર આ ફરજ નાખે છે.

હિન્દુ કાયદાએ બીજા કાયદાઓની માફક કુમારી કન્યા અને પત્નીનું ભરણપોષણ કરવાની ફરજ અનુક્રમે તેણીના પિતા અને પતિ ઉપર નાખી છે. જેમના ઉપર આ ફરજ બજાવવાની જવાબદારી કાયદાએ નાખી છે ને તેમની જાત પુરતી જ છે. તેમના અવસાન બાદ તેમની મીઠકત જો કોઈ વારસદારના હાથમાં ગય તો તેને જો મીઠકતમાંથી તેઓનું ભરણપોષણ કરવાની જવાબદારી રહે છે મરનારના કોઈપણ વારસની જાત જવાબદારી (personal obligation) હોતી નથી. સિવાય કે અમુક સંજોગોમાં મરનારના વારસ પુત્રની જાત મીઠકત જવાબદાર રહે છે. કાયદાનો સામાન્ય નિયમ એવો છે કે મરનારના વારસની જવાબદારી તેને વારસામાં મળેલી મીઠકત પુરતી જ હોય છે. જેમનું ભરણપોષણ કરવાની મરનારની કાયદેસરની અગર નૈતિક જવાબદારી હોય તેમનાં ભરણપોષણનો હક્ક મરનારની મીઠકત ઉપર રહે છે અને આવી જવાબ-

દારી સાથે વારસના હાથમાં મરનારની મીલકત ગંધ છે. એટલે કે મરનાર પિતા અગર પતિની મીલકત ઉપર અનુક્રમે તેની કુવારી પુત્રી અગર પત્નીનો ભરણ-પોષણનો હક્ક રહે છે. દુકમાં પિતા અગર પતિનો ભવતાં અનુક્રમે તેની કુવારી દીકરી અગર પત્નીના ભરણપોષણની જવાબદારી તેને માથે રહે છે જ્યારે તેના મરણ બાદ તેની મીલકત જ દુકત જવાબદાર થાય છે.

હિંદુ સંયુક્ત કુટુંબમાં કુટુંબની અવિ-ભક્ત મીલકત ઉપર આ સ્ત્રીઓના ભરણપોષ-ણની જવાબદારી રહે છે. જો પિતા અગર પતિ સંયુક્ત કુટુંબનો અંગભુત હોય તો તેના ભવતાં સંયુક્ત કુટુંબની અવિભક્ત મીલકત ઉપરાંત તેની પોતાની જાત પણ જવાબદાર રહે છે તેના અવસાન બાદ જો તે મીતાક્ષરા રક્ષણથી રક્ષિત થતો હોય તો, એવા કુટુંબના ખીળા ભવિત ભાગ-દારોના હાથમાં આવેલી મરનારના ભાગની મીલકત જવાબદાર રહે છે. બંગાળની “દાયભાગ શાળા” (Dayabhaga School)માં સંયુક્ત કુટુંબની અવિભક્ત મીલકત જેવું નહીં હોવાથી, મરનારના વારસોને મળેલી મીલકત ઉપર તેણીની હક્ક રહે છે.

૧. હિંદુ પત્નીની સ્થિતિ પણ ઉપર જણાવેલા હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રના સામાન્ય નિયમોને આધીન છે. પરંતુ કેટલાક અસામાન્ય સંજોગોમાં તેણીની આ હક્ક સંબંધી શુ સ્થિતિ છે તે પણ તપાસવાની જરૂર રહે છે. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રનો સામાન્ય નિયમ એવો છે કે “એક પત્નીએ તેણીના પતિના આશ્રય અને છાયા હેઠળ રહેવું જોઈએ અને તેની આજ્ઞાપૂર્વક વતન રાખવું જોઈએ.” હિંદુ મહિલાઓના વ્યક્તિત્વ અને વિકાસને રૂઢિનારા

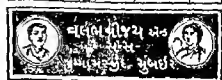
આ નિયમના શુ દોષ ઉપર આપણે વિવેચન નહિ કરીએ પરંતુ અત્રે એટલું તો જરૂરી લહેવું પડશે કે હિંદુ ધર્મ-શાસ્ત્રના આવા નિયમોને લક્ષને હીંદુ સ્ત્રી સમાજ વધુ અને વધુ પાછળ રહેતો રહ્યો અને એક હિંદુ પત્ની આજે અવ-નત અને પરાધીન દશા ભોગવતી આપણે જોઈ રહ્યા છીએ. જ્યાંસુધી તેણી તેના પતિની સાથે, તેના આશ્રય હેઠળ રહે અને તેની આજ્ઞા મુજબ વતે ત્યાંસુધી તેણીના ભરણપોષણની જવાબદારી તેણીના પતિને શીર રહે છે. જો કે કેટલીક વખત પતિના ખરાબ આચારવિચારને કારણે તેણી તેનાથી જુદી રહી ભરણ-પોષણ માગી શકે છે. ધણીની ખરાબ વતન છૂંક હોય અગર તેના પોતાના મકા-નમાં સાથે રાખીને તેણીનું ભરણપોષણ કરવાની ધણી ના પાડતો હોય અગર એવા ખીળા કાંઈ વ્યાજખી કારણસર કાંઈ હિંદુ પત્નીને તેના ધણીથી જુદા રહે-વાની ફરજ પડી હોય ત્યારે તેણી તેના ધણી પાસેથી ભરણપોષણ માગી શકવાનો હક્ક ધરાવે છે પરંતુ આથી એમ માનવાનું નથી કે ધણીની ઘાતકી નહીં એવી અમાયાળુ વતન છૂંક અગર ધણીએ ખીલું લગ્ન કયું હોય અગર ધણી ધણીઆણી વચ્ચે સામાન્ય કલહ ચાલતો હોય તેવા કાંઈ કારણે હિંદુ પત્ની તેણીના પતિથી જુદી રહી ભરણપોષણ માગી શકે છે. ધરમાં વેશ્યા રાખી હોય અગર તેણીના જનમાલને તુકશાન થાય તેવું ઘાતકી વતન ધણીનું હોય તો તેણી જુદું ભરણપોષણ માગી શકે છે. પરંતુ આવા સંજોગોમાં તેણીને તદ્દન પવિત્ર અને પતિવ્રતા રહેવું પડે છે, નહિ તો કોર્ટથી ભરણપોષણનું હુકમનામું મેળવ્યું હોય તો પણ તેણી તેનો હક્ક શુભાવે છે.

હિંદુ કાયદા હેઠળના હક્ક ઉપરાંત ક્રીમીનલ પ્રોસીજર કોડની કલમ ૪૮૮ હેઠળ પણ એક દિકરી અને પત્ની તેના પિતા અને પતિ પામેથી તેના ભરણ-પોષણના હક્કનો અમલ કરાવી શકે છે. કોઈ પિતા અગર પતિ તેની દિકરી અગર પત્નીનું તેની પાસે પુરતું સાધન હોય તેમ છતાં ભરણપોષણ કરવાની ના પાડતો હોય અગર બેઝળછ રાખતો હોય ત્યારે ઉપર જણાવેલા કાયદાની કલમ ૪૮૮ હેઠળ તેની પુત્રી અગર પત્ની હકુમતવાળી કોર્ટમાં અરજ કરી વધારેમાં વધારે સો રૂપિયા સુધીનો માસિક દરમિયો મેળવી શકે છે.

આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ કે હિંદુ કાયદા પ્રમાણે દિકરીના લગ્ન પછી તેણી તેણીના ધણીના કુટુંબની અંગભૂત બને છે અને તેણીના પિતાના કુટુંબમાંથી અંગભૂત તરીકે મરી જાય છે. આ કારણે તેણી તેના પિતાની મીલકત ઉપર ભરણપોષણનો હક્ક ધરાવી શકતી નથી. તેણીના લગ્ન પછી તેણીનું ભરણપોષણ કરવાની ફરજ તેણીના પતિ ઉપર આવી પડે છે અને તેણીના ધણીના અવસાન બાદ મરનારની મીલકત ઉપર તેની જવાબદારી રહે છે. પરંતુ તેણીના ધણીના અવસાન બાદ મરનારના કુટુંબમાંથી તેણી ભરણપોષણ મેળવી શકતી ન હોય ત્યારે તેણી તેણીના પિતા પાસે ભરણપોષણ માગી શકે છે. મુબંબની વડી અદાલતે એવું સ્વીકાર્યું છે કે સાધનવિહીન વિધવા દિકરીનું ભરણપોષણ કરવાની તેણીના પિતા ઉપર નૈતિક ફરજ છે પરંતુ તેના મરણ બાદ એ નૈતિક ફરજ મરનારના વારસાના હાથમાં ગયેલી મરનારની મીલકત ઉપર કાયદેસરની જવાબ-

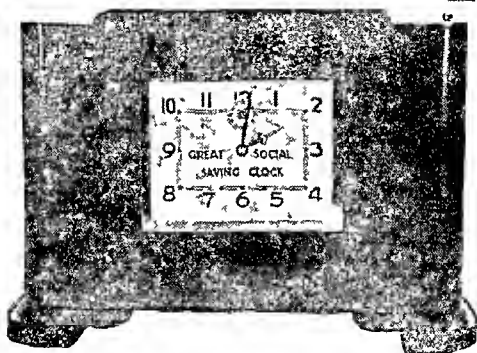
દારીના રૂપમાં ફેરવાઈ જતી નથી. મુબંબની હાઈકોર્ટના આ મુકદ્દમાના બ્યાન્સપીપણ વિષે બંગાલાની હાઈકોર્ટ સંક્રા બતાવી છે. એક કેસમાં આ હાઈકોર્ટ એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરેલો છે કે પતિના કુટુંબમાંથી ભરણપોષણ નહીં મેળવી શકતી વિધવા દિકરીનું ભરણપોષણ કરવાની ફરજ તેણીના પિતાની છે અને તેના પિતાના મરણબાદ મરનારની મીલકત ઉપર તેણીનો હક્ક રહે છે. વડોદરા જાજની વડી ધારાસભા પણ એ મુજબનો અભિપ્રાય ધરાવે છે અને હમણાં જ પસાર થયેલા એક હરાવથી વિધવા દિકરી ઉપર જણાવ્યા સંજોગમાં તેણીના પિતાના કુટુંબમાં સાધન હોય તો તેમાં પોતાનો કાયદેસર હક્ક સ્થાપિત કરી શકે છે. કુટુંબના બીજા સભ્યોની માફક તેણી ભરણપોષણ મેળવી શકે છે.

ચોમાસામાં ખાસ ઉપયોગી પ્રખ્યાત દવા રાજબિંદુ એક ધરના દાકતરની ગરજ સારે છે.

મધ્યમવર્ગ અને સાધારણ જનતા માટેનીજ કંપની.

ઝોછામાં ઝોછા પ્રીમીયમ અને વધારેમાં વધારે ફાયદાઓ
દરેક પ્રકારની ઘણીજ સુંદર શરતો અને સગવડો આપ-
વામાં આવે છે. પ્રતીનીધી થવું હોય કે વીમો ઉતરાવવો
હોય તો આ ઝોફીસજ ઉત્તમ છે. પોલીસી સાથેજ એક
ઝોવું ઘડીયાળ તદ્દન મફત આપવામાં આવે છે કે જે પોતાની
મેળેજ તમારા પ્રીમીયમ માટે વેસા એકઠા કરે છે કે
જે તમને સુરક્ષિતના દીવસોમાંથી બચાવે છે.

લાગવગ ધરાવતાં બાનુઓ અને સદગૃહસ્થો એજન્ટો તરીકે કામ
કરવા માટે જોઈએ છીએ.

ગ્રેટ સોશીયલ લાઈફ એન્ડ જનરલ એશ્યુરન્સ લીં,

હેડ ઝોફીસ:-સેંટ્રલ ફોઓપરેટીવ બેંક બીલ્ડીંગ,
જલગામ (ઈસ્ટ બાનદેશ).

બ્રાંચ:-કરમાની બીલ્ડીંગ, સર ફીરોજશા મેહતા રોડ,
ફ્રાટ-સુબઈ.

યંત્રનાં બચાવમાં

આ નીચે શ્રી. સ્નેહરશ્મિનું જે કાવ્ય ઉતારવામાં આવ્યું છે તે અપાઠ માસના “પ્રસ્થાન” ના અંકમાંથી લીધું છે. ‘નવયુગ’ જે ભતના વિચારોનો પ્રચાર કરવાને પ્રયત્ન કરી રહ્યું છે તે વિચારોનો આપાદ પડ્યો એ કાવ્યમાં ઉઠે છે એટલે તે અહીં રજુ કરવામાં આવે છે. આ ભતની આભાજીક સમજદારીલરી કવિતાઓ શુભરાતમાં બહુજ ઓછી લખાય છે. ન્યારે આપણા હાલના કવિઓ હજુ મજુ, દીવ્યમત્યો, ચંદ્ર, સુરજ, તારા, સસુદ, નદી, કમળ, કુલો, ભમરાઓ વગેરેની પરંપરાથી લખાતી આવતી કવિતાના મોહપાશમાંથી મક્કલ થયા નથી ત્યારે ઉગતિ પ્રજાના

આ કવિએ અરોપ્તેન જેવાં તદ્દન ‘અરસિક’ ગણાતા વિષય પર કવિતા લખવાની હીંમત કરી છે એટલું જ નહિ, પરંતુ અરોપ્તેનથી મુચવાતા સંસ્કૃતિના ઇતિહાસને કવિતાની થોડીક જ લીટીઓમાં કેદ બનાવી અરોપ્તેનનાં અસ્તિત્વને કાવ્યમય ઇન્સાફ આપ્યો છે. કવિતા કોઈ વસ્તુ વિશેષમાં નહિ પણ કવિની ઈચ્છામાં વમે છે. અને પ્રાણુપ્રાણુ કવિતા સર્જવા માટે જીવનની ત્રિશાળતાની લાવનામય સમજણનાં જોઈએ એ અનુભવકથનને શ્રી. સ્નેહરશ્મિએ ચરિતાર્થ કરી બતાવ્યું છે તે બદલ તેમને સુખારકબાદી આપી કવિતા ‘નવયુગ’ના વાંચકો માટે રજુ કરીએ:

અરોપ્તેન.

પ્રસારી બન્ને નિજ પાંખ નળે
સ્વપ્નસ્થ દેહ ભૂતલ પાંખી પોદયુ—
એવું દોડું મેં—દોડું આજ દોડુકે,
આરામ લેવું જુહુને કિનારે,
વિમાન કોઈ નહ કંઈ મત્સ્ય ! ૫

યંત્રો તણો દારણ દ્વાસ ગાતી—
તે “અંદુ નેચર” ~ વિચરો પુનઃ તો
નિસર્ગ અંદે લક્ષી વત્તમાન ! ~
વધો રસો, ને પડયા અસંખ્ય
એ મંત્ર કેંગ, ગિરિ ગર્વિરો ને
સાતે ૫ સિન્ધુ યુગ ~ બેખપ્રેમાં,

* પાછા ફરતના સ્થિતિમાં જવું કે
દેવ્ય ક્ષેત્રમુદ રસોનો એ સિધ્ધાંત હતા.

ગાજી ઉઠ્યા તે સહુ થાય તાજું
ઉરે મને એ નીરખી વિમાન. ૧૬

“અલો નિસર્ગે !” મુજને ય એવું
ગાવું ગમે ને નિરખું નિસર્ગે
માંગલ્ય જે વિશ્વ સદાય અંખે.
કિન્તુ મને ક્યાં ય ન ભૂતકળે
દેખાય તે દિવ્ય સુવર્ણ—કાળ !—
ને લોહીભૂખી નખતવાળી
મને ડરાવે “પ્રકૃતિ” રસોની ! ૨૩

સ્ફુરે ઉરે ચિત્ર પરંપરામાં
વનો બધાં તે અતિ હિંસ્ર ઘોર,
તેમાં નવસ્રો મનુષ્યાળ કંપે,
ભોરીંગ મોટા વડે વ્યાઘ્ર સિંહ,
ને ઘોર તે વીજ તણા કડકા,
પ્રચંડ વર્ષા હિમ આશુકા શી
અંઝાનિલો વાયુ તણા સપાટ,
ને શંભુનાં નેત્ર ત્રીજાં સમે તે
પ્રચંડ ભાનુ—વદી એવી “ત્રાહિ !”
પંથો વિનાનાં ધન જંગલોમાં
બળ્યોઝળ્યો. લોહીલુહાણુ છેડે
નિસર્ગ—અંક મનુષ્યાળ આદિ !
જેને ગમે આ પ્રકૃતિ રસોની
તેને ભલે એક હતો મુખારક !
ને તે ભલે ગાય “અલો નિસર્ગે !” ૩૮

અંખું હું તો કિન્તુ અનન્ત શક્તિ
જેથી તૂટે દુર્ગમ કામ—દુર્ગ ;
તૂટે વળી તે સ્થળ ફરી બીજો,
કરાળ ને ઘોર ખડી સગ્ર જે,
નોખાં કરી માનવી માનવીને,
વાડા રચી બીપણુ કોટી કોટી,
ફેલાવતી આળ વિનાશ ફરી,
ને ચૂડ જેની યમ—પાશ જેવી
રીખાવતી માનવ—સંપ્રકૃતિને ! ૪૭

અંખું હું તો તે દિન ભવ્ય જ્યારે
સાતે ય સિન્ધુ ગિરિમાળ સર્વે

મનુષ્યને પાપ ઝૂકી રહીને
હશે બન્યાં માનવ—ખાળ કાળે
ખાખોચિયાં ટેકરીઓ સમાં જ. ૫૨

ને અંખું હું તે દિન ભવ્ય જ્યારે,
વિમાન સામે રહું હાંસી જે આ
હશે પ્રાતાપી નિજ પાંખ વીંઝતું
ઘડી ધરાપે, ઘડી ચંદ્રમાં, હશે
વા જૂલતું મંગળ શુક ટોડલે !
ને ચંદ્ર જ્યારે પૃથ્વીપુરીની
હશે બન્યો પોળ જ એક નાની,
ને સૌ ગ્રહો સૂર્યપુરી તણાં પરાં
સમા ધરી એક બીજાની આંગળા
સબ્યો બનીને રવિ સંધ કેરા,
હશે રહ્યા નિત્ય અનેક યોજના
વિશ્વેકય ફરી નિજ સંઘમાં ઘડી !
ને પૃથ્વીના આ મનુષ્યાલ—ફરી
હશે ધસાતી મૃદુ પાંખ સ્વાતિએ,
ને શહિદી જે મલકાતી પેખશે
તેજસ્વી એવા પૃથિવી—કુમારની
ક્રાંતિ—ધ્વજ ઉડતી ઉચ્ચ શૃંગે
સપ્તર્ષિ, ચિત્રા, મૃગ, વ્યાધકેરા ! ૭

૨ ! કિન્તુ

આચિન્તુ

તે “એક હું નેચર,” વંનરાજન્નાડે,
પ્રચંડ કાળે શ્રવણે ઝીંકાયે !
ને સ્વપ્ન મારાં બની છિન્નભિન્ન
જાણે તુટી ક્રાંતિક કુચ્ચશમાં
લાગે મને મોત—પછાડ ખાતાં !
ને કારમી કાળજી—કાળી અપા
મને બતાવે કવિ દ્વિસ્તુકે સૌ,
યત્રો તણી સંપ્રકૃતિ “આસુરી”ની ! ૮

હા, આસુરી !—ને વળી દાંત ભીંસી,
સેતાની ફેટાં ય ન જંપ પામે
સંતો કંઈ એવી વિનાશ—વીલા
યત્રો તણી તે સઘળા બતાવે ! ૯

ફલંગ લેતાં, ૧૦
 હિંસા-મદે બીપણુ તાલ દેતાં,
 અંગાર એકી,
 ને કાસ ટોકી
 નિત્યે ધવાતી, ચઘરી રીખાતી
 રે ! ખડાવરી માનવતાની છાતીમાં,
 બળે રણાં દોડી વિમાન એ સૌ—
 એધું મને તે સઘળા મુણાવે ! ૯૨

ને દૂર પેલાં અશ્વમી રણેલાં
 સારાં ય આ શાન્ત શહેર ઉપર,
 દેખાય મોટાં મિલ-ભૂંગળાઓ—
 તેને જતાવી,
 તેમાં રિખાતી

કેં લક્ષ્ય કાટિ જનતાની મૂંગી
 મનોવ્યથાની, ઉર-આતનાની
 વાતો કહે તે રહિરે લખાતી. ૧૦૦

જાણું બધું એ બની યંત્ર સાથે
 રે ! યંત્ર જેવા જડ, પ્રાણુ-પુન્ય,
 ધસાઈ જતા મલુરો તણી વ્યથા,
 ને મહીવાદી-શ્રમજીવીઓ તણાં
 મુષ્ઠીની કહાણી-બધું એ હું જાણું.
 પરન્તુ એ વાંકે શું યંત્ર કેરો ?
 તે પહેલું જ્યારે હજી ભૂમિ કેરા
 કોર હશે મનુ-આશ્વ-કાળે
 હશે લલચું, નહિ ત્યાર મોટા
 જગ્યાં હશે ઘોર તુફાન વાર ?
 ક્યારે, ક્યાં ભવ્ય સુવર્ણકાળે
 વધાવી લોકે પ્રગતિ-પ્રલાને ?
 ભુલાઈ સોકેટિસની નથી ક્યા.
 ને ઇશુના થા હજી સર્વ લાજ,
 એવીલિયો શું લટકે હજી ના
 ફાંખી તણે ડાળ કરાળ માંયડે ?
 મૂંગી વ્યથાઓ મજરો તણી તે,
 ને ઘોર હિંસા જગ જે પ્રવર્તે,
 તે માનવી પાશવતા તણાં છે

પ્રતીક ફૂગ-નવ યંત્રને શિરે
 જવાબદારી રજ માત્ર એહની. ૧૨૧
 દેવો લક્ષા ! શે સહુ દોષ વસ્તુને ?
 છે દોષ પુરો ભૂખી વાસના તણો,
 જે આંધી વાગ પર પોતીકાના,
 ને ગોત્ર કેરી, કુળ, ગ્રામ, પ્રાન્ત,
 ને દેશ ખડો તણી બીંત આંધી
 ફેલાવતી રક્ત-પિપાસુ લ્હાય;
 ને યંત્ર જેનાં બની આજ ભોગ
 સાધી રણાં ઘોર વિનાશ લાસે,
 તે વાસનાની-ભૂખી વાસનાની
 કાયા અને પ્રાણુ રૂંધ-ન્ટી શુંખલા
 તોડી વછોડી, દિન એક જગી,
 વિમાન સામે રહું આ પડી જે,
 પડેલ બન્દી વનરાજ-કા સમું
 આઘાત સાથે સહસા બધી તે.
 કાયા અને પ્રાણુ રૂંધ-ન્ટી શુંખલા
 તોડી વછોડી, અતિ ભવ્ય રાજશે
 અનન્ત કેરી વનરાજિમાં, જ્યાં
 વિરાટનાં ગાન ગળવી ઘેરાં,
 નિહારિકાનાં પ્રતિબિમ્બ ગ્રીલી,
 ને કાટિ તારા-નગરો તણા તે
 ઉંચા મિનારો તણી ભવ્ય કાયા
 હશે જુલાવી, યુગ સર્વ કેરા
 લમિત્વ-વીર્યા ગિરિ-પાથ ધોઈ,
 કેંઈ તેજ-કુન્ને મહીં સવાસ લેતાં
 મન્દાકિની-તીર હશે જ વહેતાં ! ૧૪૬

ને આજનાં આ નજરે પડે જે
 ધણાભરેલાં, અતિ હીન, હિંસ
 ચિત્રો ભુલાશે નિરખેલ કાઈ
 દુઃસ્વપ્ન જેવાં, જગ આધુ આ અને
 હશે બન્યું તે શ્રુતિ-સ્વપ્ન જેવું—
 માળા સમુ શાન્ત, સુસ્તિગ્ધ, મીઠું !—
 સુવર્ણ એવા સુગત પ્રતીક
 આજે દીકું મેં-દીકું આજ ગવે
 આરામ લેતું જુલુને કિનારે
 વિમાન કાઈ-મનુ-પુ-મ-પાંખ ! ૧૫૬

સ્નેહરશ્મિ

એ મુખ્ય કારણો છે. પરંતુ કારણ એ છે કે આપણી અત્યારની રાજકીય અને સામાજિક પ્રથામાં પરિવર્તન આણવાની જરૂરીયાતની ભાવના વધારે દૃઢ અને તાત્કાલિક ઉદ્વેગ માગી લેનારી એમનાં મનમાં બનતી નથી. આર્થિકમંદી શરૂ થયાંને આજે ત્રણ વર્ષો થઈ ગયાં. અને જ્યારે એક અવદશા વધુ વખત લંબાય ત્યારે તે આપણને કોકે પડી જવા માંડે છે. પરંતુ અત્યારની આર્થિક-મંદીની બાબતમાં એમ થવું અશક્ય છે કેમકે વિદ્યાર્થીઓ પણ એટલું તો સમજતા થઈ ગયા છે કે આ ઘટનાનાં મુળ ઉડાં છે અને આપણા સમાજમાં પોદલાં એક કાયમી દર્દુ એ તો ચિન્હ માત્ર છે. તેઓ એ પણ જાણે છે કે અવનતિને માર્ગે પળા સુકેશ મુડીવાદે ઉભું કરેલું એ દર્દ છે. આર્થિક અવ-દશાનો સાથે સંગ્રામ એવતા યુવાનોને “દેશાઓના રખાતો” બનવા મારે વખત, ધીરજ કે સંગ્રમ ક્યાંથીજ હોય? અને જેમ જેમ જવાબદારીની આ ભાવના ખીસતી જાય છે તેમ તેમ ચળકતાં વાણી-માતૃયની કંટરોની ઓછી થતી જાય છે.

ખીલું કારણ એ છે કે આજના દેશવાએલા યુવાનને એવો કપરો અનુભવ થવા લાગ્યો છે કે તે એક એવાં જગતમાં ઉછરી રહ્યો છે કે જેને તેની એવાઓની જરૂર નથી. ભૂતકાળમાં કાલેજમાં ભણતા દરેક વિદ્યાર્થીને એવી ખાતરી હતી કે કંઈક કામ-નોકરી-જરૂરી મળી રહેશે, પણ આજે એ સ્થિતિ રહી નથી. લાંડન યુનિવર્સિટીમાં મારા જ હાથ નીચે દેશવાએલા ત્રીસ વિદ્યાર્થીઓ એ વરસ પહેલાં તેમની પીત્રીઓ મેળવાને બહાર પડ્યા. આજે

એ વર્ષના અરસામાં એમાંના પાંચ જ જણને નોકરી મળી શકી છે. અને સ્ત્રીઓની તો સ્થિતિ એવી એ ખરાબ છે.

જીવનના ઉંબરા પર પગ મુકવાને તૈયાર થએલાં યુવાનો અને યુવતીઓને જ્યારે જગત આ રીતે બદલાઈ મંભળાવે છે અને નાહિમત બનાવી દે છે ત્યારે અનિવાર્ય રીતે આ સ્થિતિનાં કારણો શોધી કાઢવાને પ્રેરાય છે. અત્યારની આ અંધકારમય સ્થિતિ સમજવાને પ્રકાશ મેળવવાનો તેઓ પ્રયત્ન કરે છે. અને સમાજ તરફ આજે તેમની જે વલણ છે તે એ પ્રયત્નોએ આપેલી સમજદારી-સાચી, ખોટી કે મિથ્યા-ત-વું પરિણામ છે.

એ વલણનાં ખાસ લક્ષણો શાં છે? એક જાણુ સમાજવાદ તરફની વલણ વધતી જાય છે. સામ્યવાદી આજે તરફની તેમની ભક્તિ વધારે દૃઢ થતી જાય છે. આમ હોવા છતાં એ ધ્યાન ખેંચનારું છે કે સામ્યવાદી પક્ષમાં કાણ જણે શું એવું કંઈક છે કે તેના સભ્યોની સંખ્યા તો વધતી જ નથી. સમાજવાદની એ સમજણ હોય છે ઘણી કામી. અને ઘણાના સમાજવાદને તો રાજકારણ સાથે સંબંધ પણ નથી હોતો.

પરંતુ વિદ્યાર્થીઓની એક ખીલ વલણ જાણુ ધ્યાન ખેંચનારી છે. ઓકસફડ યુનીઅને થોડા વખત પહેલાં એવો દરાવ પસાર કર્યો હતો કે કોઈ પણ કારણસર હવે નો શુદ્ધ થશે તો વિદ્યાર્થીઓ “દેશ અને રાજ” ને નામે માથાં વધે-રાવવાને તૈયાર નહિં જ થાય, હવે નો શુદ્ધ થાય જ તો એ બધા વિદ્યાર્થીઓ એ દરાવને સુસ્તપણે વળગી જ રહેશે એમ કહેવાનો અહિં આશય નથી પણ ખીટ-

નના સુવાનોમાં શાન્તિવાદની હિમાયત વધતી જાય છે અને વધારે દ્રઢ થતી જાય છે એ વાત તો નિર્વિવાદ છે.

ખીજી તરફથી સામ્યવાદની હિમાયત કરવી એ વિદ્યાર્થીઓમાં આજે એક ફેશન રૂપ થઈ પડ્યું છે. કવિઓ અને કલાકારો એ આદર્શો સાથે સારો નાતો રાખે છે. આજના બુદ્ધિશાળીઓનું એ લક્ષણ થઈ પડ્યું છે એમ કહેવામાં જરાએ અતીશયોક્તિ થવાનો સંભવ નથી.

અંગ્રેજ વિદ્યાર્થીઓનો આ સામાન્ય મીઝજ છે. પરંતુ જેઓ પુરતો વિચાર કરીને રાજકારણ તરફ ચોક્કસ પ્રકારની વલણ ધારણ કરે છે તેઓની સંખ્યા અનિવાર્ય રીતે નાની છે. આ સ્થિતિમાં બ્રહ્મીનાઓનું શું? આ પ્રશ્નનો વિચાર કરતાં ભાવિનું દૃષ્ટ ઉદ્દેગજનક માણુમ

પડે છે. વિદ્યાર્થીઓનું જીવન છેલ્લે છેલ્લે તપસ્વી બનતું જાય છે. જીવાન છોકરાઓ અને છોકરીઓ લગ્ન થયા પહેલાં લગ્નજીવનના આનંદો અનુભવી લેવાની વૃત્તિ છોડી દેતાં થઈ જાય છે; આજે ભાવના અને રાજકારણના પ્રદેશમાં તેમનો કોઈ ભેમીઓ નથી અને એ સત્યથી તેઓ દુઃખપૂર્ણ રીતે વાકેફગાર છે. પાંચ વર્ષ પહેલાં તેઓ મજૂર પક્ષ કે સ્વતંત્ર મજૂર પક્ષ કે એવા કોઈ ઉદ્દામ પક્ષના સભ્યો બન્યા હોત પણ આજે તેઓ કોઈ રાજકીય પક્ષમાં શ્રદ્ધા ધરાવતા નથી. ત્યારે શું તેઓ ફેસીઝમનો શિકાર બનશે? નહીં ન કહી શકાય, આજે તો એ બધાં સ્થગવાની વાટ જોઈ રહેલા કાલસા જેવા છે. તેમને માટે જરૂરી તણખો નો સમાજવાદ પુરો નહિ પાડે તો ફેસીઝમ તે જરૂર પુરો પાડવાનું, અને પછી?

— ૧૦ —

આ લ મ ની અ જ ય ખી.

અ રૂ પ (૨૭૨૪૬)

દશ દીવસ લઈ લેવાથી જીવનમાં પછી સુવિધાજ આપતી નથી. માસિક ચાલુ-શરીર નીરોગી રહે છે. કામત રૂ. ૧૦ પરદેશ શી. ૨૦, બધા દવાવાળા વેચે છે. સંતતી નીચમન, સંતતી સુખ, સ્ત્રી સહવાસ, સુખ અને ગૃહસ્થ જીવન અંગેનાં બધાં સાધનો અને દવાઓ રાખવામાં આવે છે.

મીસીસ કુસુમ મહેતા, (૧૦ એન) નસીરાબાદ (રાજપુતાના)

અરુણા મુબરની એન્ટ-હેલન બ્યુટી પ્રોડક્ટ્સ.
ધોખીતલાવ, ઠાપારાણા ખીલ્ડીંગ.

કુલ
વા
ડી

વરોદરા રાજ્યનાં પુસ્તકાલયો માટે મંજૂર થયું છે.

નવયુગનું દિશાસૂચક માસિક.

સમાજવાદને સરળ ભાષામાં રજૂ કરતું માસિક.

દરેક યુવાને કુલવાડી વાંચવું જ જોઈએ.

૦-૪-૦ આનાની ટીકીટો બીડી નમુનાનો અંક

આજે જ મંગાવો.

આજે જ ગ્રાહક બનો.

કુલવાજીભ.

હિન્દમા ૩-૦-૦

બહાર ૪-૦-૦

{ શિક્ષણ સંસ્થા } ૨-૮-૦
પુસ્તકાલયો

કુલવાડી કાર્યાલય.

સારંગપુર દોલતખાના.

અમદાવાદ.

એક અસુદ્ય તક.

પ્રીન્ટીંગ પ્રેસને લાયક અત્યંત ઉપયોગી મશીનરી
સસ્તા ભાવે કહાડી નાંખવી છે.

૧-કવાડ કેમી પ્રીન્ટીંગ મશીન-ફલાયગે વગર-મેકર-પેઇન
એન્ડ સન્સ.

૧-ટૂલીંગ મશીન ૩૬"-ઝાટોમેટીક સાઇકલ પાવરથી ચાલે છે.

૧-ટૂલીંગ મશીન, ૪૦" હાથથી ચાલતું.

૪-પેઇન્ટ મશીન, પગથા ચાલતા મેકર્સ-હેરલ્ડ એન્ડ સન્સ, અને
બેન ટીકીનમનની કું.

વધુ વીગતો માટે તુરત મળો અથવા લખો-મેનેજર,

હિંદુસ્તાન ન્યુસ પેપર્સ, લી૦,

૯, એક હાઉસ લેન, કોલ, મુંબઈ.

wrong Angles"—“અવળાં દ્રષ્ટિબિન્દુથી” નામનું પુસ્તક “યોગ્ય લાગે તો “નવયુગ”માં અભીપ્રાય મારે” એક મિત્ર મારી ગેરહાજરીમાં મુકી ગયેલા.

તવાં પુસ્તકમાં એક વિશેષ પ્રકારનો ગુણ અર્થવા અવગુણ રહેલો હોય છે. નવોદા સ્ત્રીની સોબત જેમ પુરૂષની કામ-વૃત્તિને પંખાળે છે તેમજ નવું પુસ્તક આપણી છતાસાવૃત્તિને સળવળાવે છે. આ પુસ્તકની બાબતમાં એમજ બન્યું. પુઠું એની સાદાઈને લીધે આકર્ષે તેવું હતું અને કાગળો અને ટાઇપો થાડલી આંખોને તકલીફ આપે તેવા ન હતા, પ્રસ્તાવના પર નજર નાખી તો તે પણ ટુંટી જ હતી એટલે એ વાંચી જવાની શરૂઆત કરી.

પ્રસ્તાવના વિષે મારી ભાવના એવી છે કે જેમ કોઈ સારો સંગીતકાર કોઈએક રાગનું ગાયન શરૂ કરતાં પહેલાં જેમ અલાપથી રાગનું સ્વરૂપ બતાવે છે તેમ લેખક પોતે જ પ્રસ્તાવના મારફતે પોતાની કલા અને પોતાનાં વ્યક્તિત્વનો વાંચકને પરિચય કરાવવો જોઈએ. પાછળનાં પાનાંઓમાં જે વસ્તુ ભરી હોય તેનો રસસ્વાદ લેખક પોતે કયો હોય તેવા જ જે વાંચકોને કરાવવાની તેને દરકાર હોય તો તેણે એમ કરવું જોઈએ. મારી આ ભાવના કદાચ જૂઠ્ઠાભરેલી હોય પણ શ્રી. ગગન-વિહારી તો એ વાત સાચે મળતા ચાલે છે એમ એમની પ્રસ્તાવના પરથી લાગ્યું. એટલે મને તે ગમી ગઈ.

એ વાંચતી વખતે આ બધા વિચારો મને નહિ આવેલા; ત્યારે તો તેની અસર મોરો પરે એટલાં પુરતી જ થયેલી કે બીજાં વાંચવાંડું લેલી જઈને એ પુસ્તક ન આગળ અને આગળ વાંચતો ચાલ્યો.

“ધ વાઇસરોય, ઓફ ટુ મોરો”-“આવતા વાઇસરોય” અને “સાઇકલ ઓફ ઇન્ડિઅન પોલીટીક્સ” “હિન્દી રાજકારણનું ચક્ર” એ એ વાંચી બેઠાં ત્યાં એવો ખ્યાલ આવ્યો કે આ માણસને પત્રકારિત્વનાં જગતનો ધધાગરી પત્રકારો ઠરતાં પણ વધારે સહ્યવ પરિચય છે; અને વિશેષમાં, પત્રકારોમાં ન હોઈ શકે એવી સમગ્રતાની દ્રષ્ટિ તેમનામાં હોવાને લીધે પત્રકારત્વની પ્રણાલીઓ, દંભો વગેરેને તેઓ પારખી શકે છે.

૧૯૮ પાનાનાં એ પુસ્તકમાં લગભગ ત્રીસેક વિષયો છેલ્યા છે. વિષયોને મુખત્વ ત્રણ ભાગોમાં વહેંચવામાં આવ્યા છે. રાજનીતિ, આર્થિક અને પરચુરણ. આમાંથી “ધ મારીજ, ટુ એન્ડ વોટ ધે આર,” “ધ ટ્રાન્સેસ ટેકસ લૉગ ગાઇડ,” “પોલીટીક્સ એન્ડ બીઝનેસ” “એલ રાઉન્ડ એક્સપ્લોરેશન,” “એટ ઓઢાવા,” “હાનસી ઓર મુનખીસ ઓન ન્યુ કામવર્કન લેન,” “ઓન વર્લ્ડ ટ્રાઝીઝ એન્ડ વર્લ્ડ કોન્ફરન્સ” “ગ્રોટસ ઓન થાઇનીઝ સીચુએશન,” “એ વીક ઓફ સેન્ડ ડીનાયલ,” “ટ્રસ્ટ પેપર્સ ઓન લે. એન્ડ ઓર્ડર,” અને “ઓન એક્સપર્ટિસ” એ નિબંધો તો ખાસ વાંચવા જેવા છે. આ જગતનો ખાસ નિર્દેશ તો મારી પોતાની પસંદગી પુરતો સંવાલ છે. વાસ્તવિક રીતે એ ઓગણત્રીસ નિબંધોમાંથી એક પણ એવો નથી કે જે ફરી ફરીને વાંચવો ન ગમે.

શ્રી. ગગનવિહારીને અંગ્રેજી ભાષા પર અસામાન્ય કાણુ છે. પરંતુ ભાષાપરમે કાણુ માત્રેજ માણસનાં લખાણને આટલો સરસ પ્રસાદ નથી આપી શકતો, બાણીમાં આસાદિકતો જાવવા મારે એકદમ દ્રષ્ટિ-

બિન્દુ ભોંધ્યો અને તે દ્રષ્ટિબિન્દુ લેખકનાં
 હવતમાં ઓતપ્રોત થઇ ગયેલું હોયું
 ભોંધ્યો. શ્રી. ગગનવિહારીમાં આ વસ્તુ
 છે એમ સાબીત કરવાને એમનું આ એક
 પુસ્તક જ બસ છે. એમનું આ એક
 પુસ્તક જ એમને અંગ્રેજી ભાષામાં હાસ્યરસ
 પહાવનાર પ્રથમ પંક્તિતા લેખકોની
 કક્ષામાં મુકી દેવાને બસ છે. હિન્દના
 ઘણાંએ અંગ્રેજી વર્તમાનપત્રોએ આ પુસ્તક
 પર અપલોખ કે ખાસ લેખો લખીને તેને
 જે માત આપ્યું છે તેને એ પુરેપુરું
 પાત્ર છે.

આ ત્રીસ નિબંધોની અંદર ક્ષીટીશ
 રાજકારણના અગ્રણીઓથી માંડી વાઇસ-
 રોયો, ગવર્નરો, સીવીલ સર્વીસના માણ્યો,
 હિન્દી નેતાઓ, વેપારીઓ, અને સદાતંદ
 સુધીના પત્રકારોનો કાક્ષણિક પરિચય
 આપણને થઇ જાય છે. આંતરરાષ્ટ્રીય
 આર્થિક સંબંધો અને આંતરરાષ્ટ્રીય
 રાજકીય પ્રશ્નો આ લેખકની કક્ષાનાં
 એકસરે નીચેથી પસાર થઇ જાય છે. પણ
 લેખકનું મુખ્ય ધ્યાન તો હિન્દી રાજકાર-
 ãણ અને અર્થ પ્રકરણ પર રહે છે. પ્રજા-
 હવનનાં આ બંને વિશાળ અને અત્યંત
 વ્યવહાર પ્રશ્નોનાં કોઇ એકાદ સ્વરૂપ
 ઉપર એકાદ ગંભીર લેખ લખી નાખવો
 કે ભાષણ કરી નાખવું સહેલી વાત છે
 પરંતુ જે વસ્તુનો પરિચય શાસ્ત્રસંગ્રહના
 અભ્યાસથીજ થઇ શકે તેને અર્વાચીનકામાં
 કહી નાખવાનું કામ અતિ દુષ્કર છે. દરેક
 વસ્તુ, વ્યક્તિ, સમસ્યા કે પ્રસંગની મહત્તા
 કે ગંભીરતા ગાંઠ બતાવવી એ તો તેમાં
 રચ્યાપરચ્યા રહી તેના પર ચુમ્બરો કરતા
 દરેક માણસને માટે સહેલું છે; પણ તેની
 નજીબાઇ, સમગ્રતાની દ્રષ્ટિએ તેને વિષે
 કરવામાં આવતી અતિશયોક્તિ કે મુખાંધ

તેની પાછળ રહેલ દંભ, ક્ષુદ્રતા, અપ્રમા-
 નિચક્તા, વગેરેનું પ્રદર્શન પણ લોકનજર
 સામે કરવું એ દુર્લભ અધિકાર તો માત્ર
 હાસ્યરસના લેખકનેજ પ્રાપ્ત થયો હોય છે.
 હાસ્યરસના લેખકને તે તે વિષયોના
 નિષ્ણુતો કરતાં પણ કાવ્ય વધારે જ્ઞાન
 ધરાવવાની જરૂર હોય છે. જેમ સરકસમાં
 કામ કરતા વિદુષક-buffoon clown-ને
 ટોચ છે તેમ: પણ પોતાનાં એ જ્ઞાનની
 ઉદ્દી તે ખીજના ઉપર નથી
 કરતો એ એની મહાતુલાવતા હોય છે.
 શ્રી. ગગનવિહારીને આ બધું સહજ
 સ્પષ્ટ છે.

અને હાસ્યરસનો લેખક કાંઇ દુર્ગુણ કે
 નજીબાઇઓની પોતાની સ્વભાવગત સમજ-
 દારીમાંથી અંગત સ્વાર્થ કે તફા નિતાર-
 નાર આત્મી Blackmailer નથી હોતો. તે
 તો બહુ માયાળુ અને પરીપક્ષારી સજ્જન
 ટોચ છે. કટાક્ષનાં હિમયી તે દુર્ગુણનાં
 વિષ પુલોને બાળી નાખવાનો પ્રયત્ન કરે
 છે આ ઉત્ત સાધવા માટે તેના શસ્ત્રાગ્રા-
 રમાં કટાક્ષ, વક્રોક્તિ, અતિશયોક્તિ,
 વ્યાજરત્નિ, વ્યાજનિંદા, મર્મ, વ્યંગ
 વગેરે અત્તશસ્ત્રો પડ્યાં હોય છે અને તેમના
 પર વાણી વિગ્ધતાનું મીઠું ઝેર ચઢાવેલું
 હોય છે. એ શસ્ત્રોમાંના દરેકનો ક્યારે
 અને કઇ જગ્યાએ કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો
 એ વાતથી તે બહુજ સારી રીતે વાકેફ-
 ગાર હોય છે. ચાંદની જેવાં સ્ફુલ્લથીય
 હાસ્યનાં પાણીથી જમાનવતાના મેલ ઘોઇ
 નાંખવાની એની ક્ષાવના હોય છે. એતા
 કટાક્ષ, માયાળુ હોય છે; એની અતી-
 શયોક્તિ અધિવતા Credibility ની
 મર્યાદા કુદાવી જઇ આનંદમય આશ્ચર્યની
 લાગણી સહીત ઓક્કસ બાંખતપર ધ્યાન
 એવવાનું કાવ્ય બજાવી 'વિદાય લે છે;

એની વ્યાજસ્તુતિ કે નિંદા અયોગ્ય મહત્વનાં મૂલ્ય ઓસરાથી નાખવાના આશયથી જ યોગ્ય એવી હોય છે; એના મર્મ અને વ્યંગ્યને ઈજનોના દબા જેવા હોય છે. આગળ, મેં 'હાસ્યકારની કલાને એકસરે-કારણો-સાથે સરખાવી છે તે એવાજ ઉદ્દેશથી કે એ પેલાં કારણોની માફક એકસ વસ્તુઓની વિસંવાદિત-Incongruities માત્રજ બતાવે છે, એકસ કારણોની માફક તે નથી હોતાં દાહક કે નથી હોતાં અંજી નાખનારાં તે તો માત્ર પારદર્શક હોય છે અને પારદર્શન માનસિક મોહ Illusion નો અફર ધલાવે છે. આ રીતે હાસ્યરસનો લેખક માનવતાનો મહાગુરુ-Friend and Philosopher-હોય છે. શ્રી, ગંગનવિહારીએ આ એકજ પુસ્તક રચીને એ હકેકને માટે પોતાનો સફળ દાવો નોંધાવ્યો છે.

આ અવલોકન આટલા વિસ્તારપૂર્વક કયું છે તેનું કારણ લાયકને લાયક માન આપવા પૂરતું જ નથી. શ્રી, ગંગનવિહારી ગુજરાતી છે, લાવનગરના નાગરોની વાણી-વિદ્યવતાનો વારસો એમને જન્મ અને સંસ્કારથી મળ્યો છે. તો પછી તેઓ આવાં ચીરંજીવી હાસ્યસાહિત્યનો થાળ અંગ્રેજી મારફતજ શા માટે પીરમે ? જીલ્લને સ્વાદ અને ધરીરને "તાકત અને તન્દુરસ્તી" બદ્ધનાર ખોરાક મેળવવા માટે મોજીની, કાનેલીઆ કે તાજમહાલ હોટેલમાં અનિવાર્ય રીતે ડ્રેસસુટ પહેરીને જવું પડે એ સમજી શકાય તેવી વાત છે. પણ શ્રી, ગંગનવિહારી તો રેશમી પીતાં-અર પહેરી શકે તેમ છે તો મારા જેવાં અનેક ધોતિઆધારી અને ધોતિયાયદી ગુજરાતીઓને તેમની એ હાસ્યવાનીઓનો સાલ આપવા માટે શા માટે એટલી તત્વી તેઓ નોંધે ?

અંગ્રેજી ભાષા બહુ ખેડાએલી છે. શબ્દો અને વાક્યરચના પર રમત કરવાનો તેમાં

જેટલો અવકાશ મળે છે તેટલો ગુજરાતીમાં નથી એ વાન ચોકકસ છે. ઉપરાંત શ્રી, ગંગનવિહારી જે વિષયોની છેડકરે છે તેનો સમ ખાવાં પુરતો પરિચય પણ બહુ ઓછાં માણસોં ધરાવતાં હોય છે. એ બધી વાત સાચી છે. પણ ગુજરાતી ભાષા જે ખેડવાની હશે તો એમના જેવા લેખકોને જ હાથે. ઉપરાંત જે એમની પાસે દ્રષ્ટિ જ છે તો ગુજરાતની સામાન્ય વાંચક જનતાને પરિચિત હોય એવા વિષયો પણ તેમને જરૂર મળી રહે તેમ છે.

આ બધાં કારણોસર જ શ્રી, ગંગનવિહારીના આ પુસ્તકનું વિગતવાર અવલોકન લીધું છે. આ અવલોકનથી પ્રેરાઈને અંગ્રેજી ભાષુનાર ગુજરાતી વાંચક એમનું આ પુસ્તક જે વાંચશે તો ગુજરાતી ભાષામાં લખવાને શ્રી, ગંગનવિહારીને આમંત્રણ આપતા મારા અવાજમાં સાદ તેઓ પણ જરૂર મીલાવશે એવી મારી ખાત્રી છે. ... અને એ બધાંનું તો જે થાય તે ખરું. મેં તો મારો અભિપ્રાય, એક ધધાદારી અવલોકનકાર તરીકે નહિ પણ શુભપૂજક તરીકે ઉપર ધરી દીધો છે.

વ્યવહારની, ધર્માલ, વ્યવસાયોની હાડ-મારી અને સંયોગોમાંથી ચોરની માફક અમર રીતે પુટયે. જતી ઉપાધિઓમાંથી એક ફાળુને માટે પણ સાંચો આરામ આપી શકે તે સંનમ, સાકા કે ચાર. માણસને એ કાક ધન્ય ધડીએ બેઠે છે; તેમાંયે જ્યારે તદ્દન અણધારી રીતે તેનો ભેટા ચાય છે ત્યારે તો હુદમાં હુદ માનવીનાં જીવનમાં પણ ધડીલરને માટે સાનંદાશ્વ મનું સંગીત રચાઈ રહે છે. એવાં સંગીતનોં આસરતા સરોની અસર નીચે આ અવલોકન મેં લખ્યું છે. સંભવ છે કે ધ્વનિહાવ્યની માફક એમાં ઉમ્મીની અતિ-

શર્વાકિ હોય પણ તેની કલામય સત્યતા વિષે શંકાને અવકાશ નથી. આ કારણથી આ અવલોકન રૂપી નિબંધનું મથાણું મેં ક્યું છે. “બીનમોશમી ગાયક પદ્મી”

(૧) સમાનતાનો રાહ, (૨) શ્રમજીવીઓનું સંપત્તિ શાસ્ત્ર:- લેખક અને પ્રકાશક ધનવન્તરામ ઝોઝા, અમદાવાદ, અનુક્રમે કી. રૂ. ૦-૨-૦ અને ૦-૧-૦.

આ જે જે નવી વિચારસરણી ધીમે ધીમે પણ સાચું કરે આપણા સમજી વર્ગનાં મગજનો કપળો છેલ્લી બંધ છે તેની પ્રગતિમાં મદદ કરનારાં આ બે પ્રકાશનો છે. પહેલું પુસ્તક “સમાનતાનો રાહ” સમાજવાદી વિચારસરણીના સહપિતા ફ્રેડરીક એન્ગેલ્સનાં “પ્રીન્સીપલ્સ ઓફ ડાયલેક્ટિક્સ”નો અનુવાદ છે. અનુવાદમાં કેટલીક જગ્યાએ ગદ્યતિઓ દેખાય છે પરંતુ આવા શાસ્ત્રીય વિચારોને સરળ ભાષામાં રજૂ કરવા જતાં તે લગભગ અનિવાર્ય બની રહે તેવી જાતની છે. એકંદરે ભાષાંતર સફળ અને સામાન્ય વાંચવાલખવાનું જ્ઞાન ધરાવનાર જુદાધિશાળી માણસને સમજાઈ જાય તેવું છે.

બીજું પુસ્તક “શ્રમજીવીઓનું સંપત્તિ શાસ્ત્ર” અગ્રણી વિષયને સરળ રીતે રજૂ કરવાની કળાનો સારો પરિચય આપે તેવું છે જાણીતા સમાજવાદી અર્થશાસ્ત્રી લેખીડસનાં “આઉટ લાઇન ઓફ પોલીટીકલ ઇકોનોમી” નામનાં પુસ્તકને આધારે એ લખવામાં આવ્યું છે. ગ્રંથ પણ ભરેલા એ વિષયને ટુંકામાં અને સરળ રીતે રજૂ કરવામાં લેખકે સારી સફળતા પ્રાપ્ત કરી છે.

બન્ને પુસ્તકોની કીમત સોંધી રાખવામાં આવી છે એટલે શ્રમજીવી જેવું જીવન

ગણિતા મધ્યમ વર્ગના લોકો અને ભણેલા શ્રમજીવીઓ આ પુસ્તકો ખરીદ કરી શકે તેમ છે.

આ બન્ને પુસ્તકો પ્રગટ કરવા બદલ શ્રી. ઝોઝાને અભિનંદન થાય છે તેઓ પોતાનો આ પરિશ્રમ ચાલુ રાખી કમચ-એલી માનવતાની મેવા અને ઇતિહાસનાં બળો સાથે સહકાર કરવાનું ચાલુ રાખશે એવી આશા રાખીએ.

ઇશ્વરી ઇન્સાફ:- ગુજરાતીમાં હિતારનાર:- અરવિન્દ નર્મદાશંકર શાસ્ત્રી, પ્રકાશક સ્વસ્તિક અથમાળા કાર્યાલય, મુંબાઈ કી. રૂ. ૧-૮-૦.

ટોલ્સ્ટોયની સાત વાર્તાઓનો અનુવાદ આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યો છે. તેમાં “ઇશ્વરી ઇન્સાફ” એ લાંબી ટુંકી વાર્તા છે અને બીજી છ ટુંકી વાર્તાઓ છે. ટોલ્સ્ટોયનો એક ગુજરાતને વધુ પડતો લાગ્યો છે પણ તરંગી ટોલ્સ્ટોય જેવા મહાત્મા ગાંધીના આ યુગમાં એ અનિવાર્ય હતું. ટોલ્સ્ટોયની કલા અને વિચારસરણીથી ગુજરાત સારી રીતે પરિચિત છે એટલે એ દ્રષ્ટિએ આ વાર્તાઓ સંબંધમાં કંઈ કહેવાની જરૂર જણાતી નથી. ભાષાંતર સંબંધમાં એમ મૂકતકંઠે સ્વીકારવું રહ્યું કે શ્રી. અરવિન્દ શાસ્ત્રી બહુ સારા ભાષાંતરકાર છે. એટલે વાર્તાઓ વાંચતાં ભાષામાં પરદેશીપણાના કાંટા વાગે તેમ નથી. પુસ્તકમાં શ્રી. ભાનુશંકર વ્યાસે જે પ્રસ્તાવના લખી છે તે ખાસ ધ્યાન ખેંચનારી છે. જે લેખકનું વસ્તુ પાછળનાં પાનાઓ પર પીરસનામાં આવતું

હોય તેની કલાદ્રષ્ટિનો પરિચય આપવાની આ રીત મને બહુ પસંદ છે. આ

પ્રારણાસર : પુસ્તક એક સફળ કૃતિ છે
અને ગુજરાતી જનતા તરફથી તેને સારો
ખાવકાર મળે એ ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

પ્રતાપસિંહ:—લેખક અને પ્રકા-
શક, મણીલાલ લુલાલાઈ પટેલ
ખી. એ. સોલ એજન્ટ, વર્ધમાન
એન્ડ સન્સ, પાયધાની, મુંબાઈ ૩.
કી. રા. ૦-૧૨-૦.

શ્રી, વર્ધમાન સાહિત્ય અંથમાળાનું
આ છું પુસ્તક છે. ગુજરાતી
રંગભૂમિને માટે લખાયેલું એ નાટક છે.
મૂલ્ય ખૂબ આવા નાટકો જાણતાં નથી.
અને એ સારી વાત છે. આ નાટકમાં
ગુજરાતી રંગભૂમિ પર લખવાતાં બધાં
નાટકો જેવું જ “નાટકીઆપણું” છે. લેખક
એક બ્રેન્ડ્યુએટ છે અને એણે વનકિયુ-
લર શાળાના ઉચ્ચાસ્તર છે એ વાતની
નોંધ લેતાં રંગભૂમિ માટે નાટકો લખ-
નાર સામાન્ય નાટકકારને જાણે એવી
જાતનો શંખદોનો અલ્પદરનો ઉપયોગ
એમણે ઠેકઠેકાણે કરી નાખ્યો છે એ
વધારે ખૂબે તેવું છે. પ્રતાપસિંહના
વસ્તુને આજ સુધીમાં ઘણા લેખકોએ
જુદી જુદી રીતે સ્પર્શ કર્યો છે. છતાં એ
વિશાળ સાહિત્યની અસર આ લેખક પર
થઈ હોય એમ જણાતું નથી. આ પુસ્તક
લોકપ્રિય બન્યું છે એવી મને ખંખર પડે
તો ગુજરાતી વાંચકવર્ગની રસરૂચિ માટે
મને દીક્ષગીરી થાય. પુસ્તકનાં જાણ
અને પુકું સરસ છે.

હૃદય યજ્ઞ:—લેખક. રા. રશ્મિ;
પ્રકાશક—સ્વસ્તિક અંથમાળા કાર્યાલય;
મુંબાઈ ૨. કી. રા. ૨-૮-૦.

કી વાર્તાઓનો આ સંગ્રહ છે.
કે કુલ સાત વાર્તાઓ છે. ૨૮૬

પાનાઓ પર પથરાયેલી આ વાર્તાઓની
ખાખતમાં ખાસ વખાણવા કે વખોડવા
જેવું કશું જ નથી. લેખકને ટુંકી વાર્તાઓ
લખવાની હથેરી હોય એમ લાગે છે.
પણ ટુંકી વાર્તાઓનાં આરોજનનો ખાસ
અભ્યાસ એમને હોય એમ જણાતું નથી.
વાર્તામાં વિચારસરણી ગુજરાતના શિક્ષિત
શ્રદ્ધાતા સમાજમાં હાલ પ્રવર્તે છે તેજ
જાતની છે. એટલે જ વાર્તાઓ લોકાકરને
પાત્ર થયેલો લય છે. આપણા મધ્યમવ-
ર્ગનાં માનસમાં સામાજિક રીત રિવાજો
સામે જે બંડની લાવનાં ધુધવાઈ
રહી છે. તેનો આ વાર્તાઓમાં પડઘો
પડે છે. પરંતુ સામાજિક વાર્તાઓ
અને નવલકથાઓ લખનારા આપણા
મૂળાખરા લેખકોની ખાખતમાં અને
છે તેમ આ લેખકમાં પણ કાઈ સળંગ
સમાજશાસ્ત્રની સમજણનો અભાવ હોવાને
લીધે તેમને હાથે જણાતી સામાજિક સમ-
સ્યાઓનો ઉકેલ વ્યવહાર તકિ પથ તરંગી
હોય છે. સાહિત્યમાં આ તરંગીતા આપ-
ણને ગાંધીયુગની બક્ષીસ છે. સાહિત્ય એક
તરંગજ છે એમ ઘણા માને છે. વાસ્ત-
વિક રીતે તો તે આદર્શ છે. અને આદર્શ
ગમે તેટલો દૂર ભણે હોય પણ વ્યવહાર
હોય તો જ સમાજનાં ધુધવાતાં બળોને
માર્ગદર્શક બની શકે. નહિ તો જીવનની
વસંતી વાસ્તવિકતાઓ ધરીભરને માટે
ભૂલવાનું સાધન માત્રજ બની રહે. આ
વાર્તાઓની એ જ દર્શ છે. આપણા
લેખકો માટે કેવળ તરંગી મંદી જીવનના
અભ્યાસકે બુનવાનો સમય હવે આવી
લાગ્યો છે. ઉપરાંત ચાર ચોરડાનાં મહા-
ત્તમાં જીવતાં લોકોનાં જીવન તરફથી
દ્રષ્ટિ ફેરવી આપણે આમવગતે સાહિ-
ત્યમાં સજીવન કરવો રહેશે. શ્રી. રશ્મિ
જે વસ્તુનો પોતાને પરિચય હોય તેવું

પ્રતિબિંબ ઉતારવામાં કુશળ નળાપ છે, એટલે જ એમનાં પુસ્તકનાં આ અવલોકનમાં આટલી અપ્રસ્તુત વાત ઉમેરવી પડે છે. સ્ત્રીઓ અને સામાન્ય માણસોને આ વાર્તાઓ વાંચવી ખુબ ગમે છે.

ચાંદાપોળી:—લેખક અને પ્રકાશક વસન્ત નાયક, મ્યુનિ. ખાલમંદીર અમદાવાદ; કી. રૂ. ૦-૩-૦.

છે નાની ઉંમરનાં બાળકોને વાંચવી ગમે એવી આ નાનકડી ચોપડી છે. લેખક પોતે બાળકોના શિક્ષક છે એટલે છાકરાઓને કેવી કવિતાઓ ગમે એ વાતનો એમને ઠીક અભ્યાસ હોય એમ લાગે છે. અંદર સોમાલાલ શાહે ચિત્રો દોર્ધાં છે તે પણ સારાં છે. કીંમત જરા વધારે પડતી લાગે છે.

પીપાવાવ:—લેખક અને પ્રકાશક, હરિલાલ ગોવિંદભાઈ પરિખ અમદાવાદ.

કાંઠીઆવાડમાં પીપાવાવ નામનું એક ગામ છે. તે ગામ અને તેમાં આવેલ પીપા ભગતની જગ્યાનું આમાં વર્ણન આપ્યું છે. પીપા ભગત કાઠીઆવાડમાં લોકપ્રિય થઈ ગયેલ હતા.

પદ્મિની:—લેખક: કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી, ચિત્રકાર સોમાલાલ શાહ, પ્રકાશક: નવયુગ પુસ્તક ભંડાર, રાજકોટ, કી. રૂ. ૧-૮-૦

આ પહેલાં નાટકો ઓછાં જ રચાય છે, એટલે કલમમાંથી નાટકે નિતારે તેવા લેખકો બહુ જુન છે—અને “જુન” લેખકો પણ શરૂઆતમાં સરસ વચનો આપી આખરે આપણને નિરાસ કરે છે, એ હકીકત જરા દુઃખદ હતી

સકાશ તેથી છે: શ્રીધરાણીએ “વડાં” દ્વારા ઉજાણું વચન આપ્યું—“મોરનાં ઘડાં”માં પણ એમના વાર્તાકાવ્યમાં નાટકને બનાવેલાં તેવી ચમકતી લાખા હતી. પણ “પદ્મિની”ની રજુવાત કરવામાં તેમની શૈલીએ તેમને દગો દીધો હોય તેમ લાગે છે. “પદ્મિની” તો ઇતિહાસનાં પાનાંની પ્રતિજ્ઞા છે. એના નામ સાથે લોકો એ પાત્રની એના મગજમાં કલ્પના કરી જ લે છે; એનો પણ લાંબો લીધા વિના કૃષ્ણલાલે “પદ્મિની”ને પોતાનાં વાક્યો ઊંડી નારી દાસી હોય તેવી જ ચિત્તેરી છે. પદ્મિનીને પશ્ચાદ્દર્શિ ઇતિહાસે પુરી પાડી છે છતાં લેખકે નાટકની શું ચર્ચામાં “પદ્મિની”ને એવા બોલકાં કંથળે બેસાડી દીધી છે કે નાટકમાં કશી જ ગરમી નથી, સફાઈ નથી. અને ઇતિહાસના ગરમાગરમ કોસ્થાને માત્ર ગરમ રાખેલા વાપરવાથી જ અસરકારક બનાવી શકો તો નથી. વાતાવરણથી જ એ અવસ્થા જાગવી નેહએ...

અને નાટ્યકારથી નાહકો તો ‘પદ્મિની’, ના વચણનો બચાવ થઈ ગયો છે. “પદ્મિની” ને પોતાનું રૂપ ઝેર નેણું લાગે છે અને એની ખાત્રી આપવા મારે એણે એટલાં બધાં વાક્યો નાટ્યકાર પાસેથી પડાવી લીધાં છે કે નાટકમાં લાગણીઓનું પણ જે સમતોલપણ હોવું નેહએ એ આંદો એમણે ચુમાવી દીધું છે. બાકી “પદ્મિની” ને અમર કરનાર એનું રૂપ જ હતું—એ રૂપનું એક જ કારણ અને તે પણ આડકતરી રીતે ગ્રીસી, અલાઉદ્દીને રજપુતો સામે માંડેલી તેઓને નીચી કરી દેવાનું જીગર નાખવું—એટલે એ રૂપ “તિરકારપાત્ર નહોતું” જ—એ સિવાય “પદ્મિની”માં હતું જ શું?... એટલે

“પચ્ચિની”ને એ રૂપ ડેર જોવું લાગ્યું એવું તો કાઠ પણ પાળેલાં માનસવાળો નાટ્યકાર પણ લખી શકત—

શ્રીધરાણીની પાસે નાટકની માવજત કરે તેવી કલમ છે છતાં આમ બન્યું છે એ સાહે છે. છતાં કેટલીક જગ્યાએ વાક્યો ચૂળકી ગયાં છે, અલખત પ્રસંગ જોયા વિના—

શ્રીધરાણીએ બનાડે શોને પગલે પગલે ચાલી મોટી પ્રસ્તાવના લખી છે પરંતુ શોની પ્રસ્તાવનાનો પરઘો એનાં નાટકો કીધે છે—આંહીં એથી ઉલટું જ બનવા પામ્યું છે “તારતમ્યનાં ત્રાજવાં” એક જુગ લેખ તરીકે છપાયા હોત તો એની વધુ કદર થાત! પરંતુ અહીં તો લેખક પોતાનાં જ્ઞાનનો આપણી પર કાગળો કરતા હોય તેવું લાગે છે, ત્યારે મને પેલા ધરાનીવું રેસ્ટોરાં અને એક બોડે થાક આવે છે. “આ જગ્યાએ કાઠએ કાગળો કરવા નહિ” એ જ બોડે શ્રીધરાણીની સામે આ આખું નાટક ધરે છે.

સ્વીકાર.

સાહિત્યકાર: શરદ અંક. ગ્રામ એવક: ઓગસ્ટ અંક. શારદા: સપ્ટેમ્બર અંક. અનાવિલ પોકાર: સપ્ટેમ્બર અંક. પ્રસ્થાન: શ્રાવણ અંક. પુસ્તકાલય: સપ્ટેમ્બર અંક. યુવક, ઓકટોબર અંક. વિચારક: ઓકટોબર અંક. કુંલવાડી: સપ્ટેમ્બર

અંક. સાહિત્ય: ઓકટોબર અંક. ગ્રામજીવન: ઓકટોબર અંક. ગુણસુન્દરી: ઓકટોબર અંક. બુદ્ધિપ્રકાશ: જુલાઈથી સપ્ટેમ્બર અંક. ફોર્મસ્ટ એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ: ઓકટોબર અંક. સમાજજીવન: સપ્ટેમ્બર અંક. નવચૈતન: ઓકટોબર અંક. પ્રસ્થાન: ભાદ્રપદ અંક. કુંમાર: શ્રાવણ અંક. અનાવિલ પોકાર: ઓકટોબર અંક. કૌસુદી: ઓકટોબર અંક. સ્થાનિક-સ્વરાજ: સપ્ટેમ્બર અંક.

ગાંડીવ: ૧૬-૬-૩૪ અંક. એ ઘડી મોજ: ૧૬, ૨૩, ૩૦ ૬-૩૪ અંક અને ૭-૧૦-૩૪ અંક. ગુજરાતમિત્ર અને ગુજરાત દર્પણ: ૧૬, ૨૩, ૩૦-૬-૩૪ અંકો. લોકવાણી: ૧૬, ૨૩, ૩૦-૬-૩૪ અંકો અને ૭-૧૦-૩૪ અંક. રોશની: ૨૨-૬-૩૪ અંક અને ૨ અને ૧૩-૧૦-૩૪ ઓકટોબર અંક. મહારાષ્ટ્ર: ૨૩-૬-૩૪ અંક. યુગચિત્ર: ૧૬, ૨૩, ૩૦-૬-૩૪ અંકો અને ૭-૧૦-૩૪ અંક. પ્રભામંડળ: ૧૫-૬-૩૪ અંક. પ્રતાપ: ૨૬-૬-૩૪ અંક અને ૬-૧૦-૩૪ અંક. રણજીત બુલેટીન: ૨૨-૬-૩૪ અને ૬-૧૦-૩૪ અંકો.

નવયુગ

નવેમ્બર ૧૯૩૪.
વર્ષ ૬ કું-::અંક ૮ મો.
ક્રીંમત- ૮ -આના

રાજકીય

પસાર થએલા માસનું રાજકારણ ...	તંત્રીયાનેથી ...	૫
શું કરવું ?	૧૦

વિચાર-ભાવના-પદ્ધતિ

ભગવાન...ધર્મ ...	ચંદ્રશંકર ગણપતરામ પંડ્યા ૪૨	
માનસ પૃથક્કરણશાસ્ત્રની રચક પદ્ધતિ	હરભાઈ ત્રિવેદી ...	૪૮
મુંઝવતા સવાલોનો સરળ ઉકેલ	૬૬
ઈતિહાસનાં આંસુ ...	અરવિન્દ ન. શાસ્ત્રી...	૭૫
નવી દુનીઆ ...	પિપાસુ ..	૮૫

સામાજિક

હિન્દી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હકો ...	રમણીક વી મહેતા	૨૩
----------------------------------	----------------	----

હળવું સાહિત્ય

નલિની (નાટિકા) ...	જ્યંત દલાલ ...	૧૭
પ્રશામત (હળવો નિમંધ)...	દયાશંકર ભ. કવિ...	૨૯
કારાવાસ (ખંડકાવ્ય) ...	મોમાભાઈ ભાવસાર	૩૩
અપાર્થિવ પિતા (વાર્તા)...	નિરંજન લ. પાંદે	૫૭
લાંચ (વાર્તા) ...	અરવિન્દ નમંનશંકર શાસ્ત્રી ૬૯	

કાવ્યો

પાંગળી મુક્તી ...	ધનશ્યામ ...	૧
વર્ગવિહિનસમાજ ...	ઉપવાસી ...	૨
આશ્વન ...	નાગરનસ અમરજી પંડ્યા	૨
પુનરીને ...	મોમાભાઈ ભાવસાર ...	૩
રિવાળી ...	ધૈર્યચંદ ર. શુદ્ધ ...	૪

તમારી લાયબ્રેરીને શોભાવે એવાં સરસ પુસ્તકો

<p>મો. વમળા સેતલ- વાડ કૃત</p>	<p>આ પુસ્તકો વિષે પત્રોમાં મળેલા ઉત્તમ અભિપ્રાયો અહીં ઉતારતા નથી.</p>	<p>કુંઠ કૃત</p>
<p>બાલવિજ્ઞાન એટલે તમારા બાળકોને ગમ્મત સાથે જ્ઞાન આપે એવું અભેડ વીજ્ઞાનનું પુસ્તક. સ્વચ્છ સુંદર છપાઇ, આકર્ષક રંગીન ચીત્રો એમાં ભરપૂર છે. કિંમત દાઢ રૂપીઆ.</p>		<p>રસદ્વાર એટલે ગુજરાતી સાહિત્યમાં નવી- જ લાત પાડતા નાનાં અને મોટા ૨૭ લેખોનો સંગ્રહ. અંદરનો દરેક લેખ તમને તમારી કલ્પનાની સૃષ્ટીમાં વીહાર કરાવશે. કિંમત દસ આના.</p>

ગુજરાતના જાણીતા લેખકોનાં

<p>શ્રી. યશવંત પંડ્યા કૃત મહન મંદિર એટલે કૃષ્ણ અને કુમ્મલ, વાંકર અને મોહિની, વિષ્ણુ અને વૃંદા, પ્રદ્યા અને સરસ્વતી વચ્ચેનાં પૌરાણિક નાટ- કોનો સંગ્રહ. સુરોચીત છપામણી. કિંમત દસ આના.</p>	<p>આનાં પુસ્તકો મારે તમેજ તમારો અભિપ્રાય બાંધો એ ઉત્તમ છે.</p>	<p>શ્રી. ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક કૃત કુમારનાં સ્ત્રી રત્નો એટલે સ્ત્રીતા જીવનની બીજા તોય રસિક લખનાના છ ચિત્રો. બાંધેલોના અભ્યાસ માં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે આલે છે. કિંમત: કાચું પુઠું ૧-૦-૦ " પાકું પુઠું ૧-૪-૦</p>
---	--	---

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, રાવપુરા, વડોદરા

સાચો સામ્યવાદી

—:—:—

સંસ્કૃતિની શરૂઆતથી આજ સુધીમાં માનવજ્ઞાનના જે ભંડારો ભરાતા રહ્યા છે તેને પોતાના કયાં વિના સામ્યવાદી બની શકાય એમ માનવું એ તે! મહાગંભીર ભૂલ છે. માનવજ્ઞાનની જદી જદી શાખાઓએ પુરાં પાડેલાં જ્ઞાનનો સરવાળો સાધ્યા વિના માત્ર સામ્યવાદી યત્રો અને સામ્યવાદનાં શાસ્ત્રના નિર્ણયો સ્વીકારી લેવાથી સામ્યવાદી બની જવાય છે એ માન્યતા છેક જ ભૂલભરેલી છે. સામ્યવાદ તો એ બધાં પરંપરાથી ઉતરી આવેલાં જ્ઞાનનો આખરી પયગામ છે....

માનવજ્ઞાનના આખા વારસાને જેણે પોતાનાં મગજરૂપી જઠરમાં પચાવીને પોતાનાં માનસના સ્વરૂપમાં ફેરવી નાખ્યો ન હોય એવા માણસનો સામ્યવાદ માત્ર ખાલી શબ્દરૂપ, ઉપરના દેખાવરૂપ જ બની રહે છે અને એવી જાતનો સામ્યવાદી વાહિ-આત વાતોડીઓ જ બની રહે છે.

માનવજ્ઞાનના સમગ્ર સારને અપનાવી લેવો અને તે એવી રીતે કે સામ્યવાદ કાંઈ ગોખીને મોઢે કઢેલી વસ્તુ જ ન બની રહે પરંતુ આધુનિક શિક્ષણનાં પ્રઠિગિંદુથી એક અને અનિવાર્ય નિર્ણય જ બની રહે.

લેનીન.

પાંગળી મુકિત

(શિખરિણી)

(૧)

પટે લાઠી ઢાંચા, તદપિ કે અથો નવ સરે,
ળની મૃત્યુઘેલા, અગણિત અહો! બાંધવ મરે;
કસોટીની વેળા, કઠીણુ, મુજ હેયું નવ ડરે,
શકિ-હંથાં નેનાં, તદપિ કે મુકિત નવ વરે.

(૨)

સ્વરાજ્યોની દહાણી મહિં નવ હથે તુજ ગણના,
વહે જ્યાં યુગોથી ધનિકજન કેરી પ્રગલતા;
ગરીબોને ખાવા, મુઠીભર અનાજે ન મળતાં
સ્વાશે સ્વાતંત્ર્યી, મલુરહલ કાજે ન હવણાં?

(૩)

લલે રૂમયા ના હો, અગણિત અરે! ધાવ ઉરના,
લલે અન્યાયોના, અનલ થકી એ ઉર સુળગે;
લલે સ્વપ્નાં આવે, અમરભૂમિમાં મુકિત વરવા,
પ્રયત્નો મુકિતના, મલુરહલના વ્યર્થ સઘળા.

(૪)

રહે ભેદો, લાવો, ઉચનીચ તાણા, એહ જગમાં,
ન ધાયે ઝાછાંભે, દલિતહલનાં હુઃખ વસમાં;
પ્રજામી વિણ હું, તુજ ચરણમાં એક ઉચરું,
જલાવી દો એવું, જગત મહિં સ્વાતંત્ર્ય સઘળું. *

-ધનશ્યામ

મનો મવ. પો. મધોલા
કો જાન્યેય ગુજાલી સમાન
કો ગાથાભાગ આણુદહા
તરફથી સચિત્ય સમોસ શેર.

વર્ગ-વિહીન સમાજ

પૃથ્વી :

ગુલામ? નહિ ત્ર ગુલામ, નહિ ગુલામ, કે એ હતું,
બધું જ જગદાંભિકે વરગસ્વાર્થ કાળે ઘડ્યું.
હવે જગત જીત્યું, અગર હારવું ના રહ્યું,
હવે પરગણુ પ્રભુ પ્રણિત રાજ્યતંત્રે ગયું;
હવે ધનિક ને ગરીબ દ્વયવર્ગનાં ધર્ષણ,
નહીં, વરગહીન સૌ મનુર ને કિસાનો જન.
ડુખ્યાં બુગબુગો તણાં વરગ વર્ગનાં શોષણ,
તુટી જટિલ જાળ સૌ કુટિલ સ્વાર્થની ભીષણ.
બંધે સુલગતા, સુહાસ નર્વનતનાં રેલતાં;
સમત્વ, જનબંધુતા, વિરલવીર્ય સ્વાધીનતા !

ઉપવાસી.

આશા-દીન

ભાળ તું જ્યારે મર્યુની છાયા, રૂનાં તાંડવ-ગાન;
વાય-હુકાળના વાયરા સાથે, ભૂખ ભૂલાવે ભાન,
ત્યારે વીર હિંમતે રેજે ! સંભારી તું કોણ તે લેજે—!
મૃણતાં ભીષણ આલ કકાક, નાશના હુંકારીનાદ,
જગની ગાળકુડી, કે, મરતાં ભાંડુંતણા દીનસાદ;
વીર નહિ હામ તું હારે, ઝુઝી જીવવાતું તારે !
ફરી નલે રૂઝા વીર પુરાશે, ઇન્ધન તણા રંગ
મોરલાઓ ફરી હર્ષની સાથે, માંડશે નાટારંગ
તે દી વીર જીવતો હોશે, ફરી શુભ કાલ તો જોશે !
સુખ, શુદ્ધિ, ને સમાનતાના, ફરી સંભળાશે જયનાદ
રસભરે સહકાર સુણાશે, મીઠકા કોકિલ સાદ
કિન્તુ ઉરે હામ જો હોશે, ફરી શુભ કાલ તું જોશે !

નાગરદાસ અમરજી પંડ્યા.

પૂજારી ને-

(૧)

છાડને પૂજા જો પૂજારી ! મંદિર એ અલગાય !
દૂર થકી તારે કાન આવી ના કાળચીસો અથડાય !

ત્યારે કેમ પાઠ ને પૂજા થાય
પૂજારી જટ પાછા કા ન જાય !

(૨)

કાળ નણી જ્યા લેરીઓ ખાળે સંહાર શંખ કુંકાય,
લાજો ખાંધવ કાળને મોઢેલક્ષ બની જ્યાં યુસાય;

ત્યારે કોણ આરતી ગાણાં ગાય !
મુણી મારાં કાળનાં કંપી જાય.

(૩)

ઘંટને નાદે-ધૃત્વવાદે ઘેલો ઘતો કોણ ગાય ?
કોણ ધરીને સોનલે થાળે નેવેલ, પડતો પાથ,

જ્યારે મારા બાંધવ ભૂખે પિડાય,
ત્યારે કેમ થાળ નવા તે ધરાય.

(૪)

ઘંટ એ વાગે, અંતરે જાગે બાંધવની કાળ ચીસ,
સાજ ને શોભા, નેવેલ રૂડા જોતા ચઢે મને રીસ,

પૂજારી આતે ક્યાની રીત,
ના શોભે ઇશ્વર સાથે પ્રીત.

(૫)

છાડ ! તારા એ ઢોંગ ધતૂરા છાડ ! તારા ના ફેલ,
બાંધવ કેરે હરે જ્યારે શોણિત કેરી રેલ;

શોભે નવ ત્યારે તુજને ખેલ,
નહોયે કરવા ત્યારે ફેલ.

(૬)

આજ ના શોભે પાઠ ને પૂજા નેવેલ ને વળી સાજ,
આજ તો આપણુ એક થઈને હંખમાં હંખવા કાજ,

હીજો સૌ બાંધવ એકજ આજ,
કંઠુ નવ છે અમ વચ્ચે પાજ.

(૭)

ઉગશે જો હિં મોનલા વહાણાં સુખનાં થાશે રાજ,
તે'હિં આપણુ સર્વે બંધુ આરતી ગાણા કાજ,

મંદિરે દીપશે ત્યારે તાજ.
પુસશે આપણુ ત્યારે લાજ.

સોમાભાઈ ભાવસાર.

દિવાળી

લોકો કહે દિવાળી આજે,

અમાસની અંધારી રાત;

હેયામાં તો હોળી બળતી,

કહો જઈને કરવી ક્યાં વાત.

પ્રલય તણું ધુંટાતા શ્વાસ !

કંગાલો નાખે નિશ્વાસ !

કલેબર કાપે કારમી ખુમો,

થાતો ચહુંદિશ આકંઠ નાદ,

ગરીબને સંતાપે શ્રીમંત,

કોઈ ન સુણે તેની દાદ.

શ્રીમંતને તો રોજ દિવાળી !

ગરીબની છે દુનિયા કાળી !

ગરીબને દુઝાબ હર્ષ વિલાપો,

કરવાનાં દિન રાત :

શુભામી જાંબુરે સડતાં,

કષ્ટ તણી ક્યાં કરવી વાત :

ભવાટવી આળે અટવાઈ !

સવણું આળે મરે રીખાઈ !

પશુ થકી ગો છવન ખુરં,

મજુરો બહાવે રૂદન ગંગા,

શ્રીમંતોને હંચે તાળાં,

હંદયો કાળા રંગા.

ગરીબો બેહાલે મરતાં !

બુખ્યા નસ થઈ ફરતાં !

વૈયંચન્દ્ર ૨, બુધ્ધ.

* હું 'વખતમાં લેખકના પ્રકટ ચનાર 'કંગાલોનાં ગિતો' નામક કાવ્યસંગ્રહમાંથી.

અવનતિમાંથી પ્રગતિ તરફ

એ કટોબર માસનાં “નવયુગ” નાં આ કોલમો ત્યારે લખાતાં હતાં ત્યારે દેશનું રાજકીય વાતાવરણ અનિશ્ચિતતાનાં અદિશનોથી ઉદ્વિગ્ન હતું હતું. ચાર વર્ષના આંતર પછી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની ખેડક મુશ્કેલ ખાતે મળવાની હતી. તે સાથે મહાસભા-સમાજવાદી પક્ષની પ્રથમ પરિપક્વ પણ મળવાની હતી. એ બંને પરિપક્વ દેશના રાજકીય જગોને કેવા ભ્રેક આપશે તે સંશયથી અનેક દૃષ્ટનાં દરવામાં આવતી હતી; ઉપરાંત અનેક જાતના સંશયોનાં કાવચાંથી દેશનાં રાજકારણમાં અદ્વિતીય સ્થાન જમાવી ખેડેલ ગાંધીજીની મહાસભાનાં રાજકારણમાંથી નિર્જનના ભણકારા પણ વાગતાં હતાં.

ત્યારે હિન્દમાં આ સ્થિતિ હતી ત્યારે વિદ્વાયનમાં કેવેતપત્રની ભલામણો પર પોતાનો અભિપ્રાય ઉચ્ચારવા માટે પાલમિન્ટે નામિકી સંયુક્ત સમિતિના તૈયાર થઇ રહેલા અહેવાલની ભલામણો વિશે પાંચ ઉડી રહેલી અનેક સાચી ખોટી અફવાઓ વાતાવરણને દુષ્કૃપિત બનાવી રહી હતી.

આ લખાણ લખાય છે ત્યાં સુધીમાં એ સઘળાં અનિશ્ચિતતાઓ દૂર થઇ ગઇ છે. મહાસભા મળી ચુકી છે; મહાસભા સમાજવાદી પક્ષની પરિપક્વ પણ મળી ચુકી છે; ગાંધીજી દેખાતી રીતે

મહાસભાનાં રાજકારણમાંથી નિવૃત્ત થઇ ચુક્યા છે; અને સંયુક્ત પાલમિન્ટરી સમિતિનો અહેવાલ બહાર પડી ચુક્યો છે.

ગયા માસ દરમ્યાન એક બીજી અનિશ્ચિતતા પણ પ્રગટનાં માનસને વલોવી રહી હતી. વડી મહાસભાની સુઠણીને અંગેની એ અનિશ્ચિતતા પણ હવે દૂર થઇ છે. આમ દેશનું વાતાવરણ હાલ તુરંતને માટે તો સારા પ્રમાણમાં સ્પષ્ટ થઇ ચુકેલ રાજકારણને ઉભી રહેલી વચ્ચેની દ્રષ્ટિએ ચાલ્યાજીઓનાં નવાં ઘડતરની રાહ જોઇ રહ્યું છે.

ગાંધીજીની નિવૃત્તિથી મહાસભાનાં રાજકારણ પર આકલનું આભ કાઢી પડશે અને મહાસભા ચતીમ જેવી જની રહેશે એવો જે ભવ કેટલાક લેવા-ફાળા રાજકીય આગેવાનો તરફથી રાજવામાં આવતો હતો તે તદ્દન ખોટો પડ્યો છે. ગાંધીજી દેશનાં રાજકારણમાં અત્યારે સજીવ ભાગ નથી લેતા તો પણ મહાસભાના આગેવાનો ચાલુ ઘટનાઓને અતુરપણે હાથપાલવો માગે લીધે જાય છે. આ વિષયમાં જે કંઈ દીલગીર થવા જેવું હોય તો તે એટલું જ કે ગાંધીજી મહાસભાનાં રાજકારણમાંથી છેક જ નિવૃત્ત થવા નથી અને ગાંધીજી દૂર થયા છતાં મહાસભાની નળનાદનાં એક અનોડ કારણરૂપ ગાંધીવાદની પકડ તેના પર પડે-

શું કરવું?

સમાજવાદી પ્રવૃત્તિ આગળ વધારવાનો માર્ગ શો?

સમાજશાસ્ત્રની દ્રષ્ટિએ સમકાલીન વસ્તુસ્થિતિ પર વિચાર કરનાર કોઈ પણ માણસને એ નિષ્કળ જણાયા વિના રહે તેમ નથી કે હિન્દમાં આજે ગાંધીવાદને ટકાવી રાખવાને ગમે તેટલા કૃત્રિમ પ્રયત્નો કરવામાં આવે તો પણ તે વધુ વખત ટકી શકે તેમ નથી કેમકે તેવું આશુએ મંડાણ ખાણ પરિસ્થિતિની જરૂરીઆતોથી અવળી ન દિશામાં છે. અને અમુક અંગે તો ગાંધીવાદનાં વળતાં પાણી પ્રત્યક્ષ થઈ રહ્યા છે બીજા પણ રાજકીય પક્ષો પામે જે કોઈ સુધા રાઓની યોજનાઓ છે તે બાજુ વસ્તુસ્થિતિની આંચ ઝીલી શકે તેમ નથી. હિન્દની વસ્તુસ્થિતિ આજે ક્રાન્તિને સમસમી રહી છે એ સત્યની નજરના કરવી એ ઇરાદાપૂર્વકની આત્મવંચના છે. આ કારણથી ચાલુ વસ્તુસ્થિતિમાંથી ઉદ્ધારનો માર્ગ દાખવવાની શકિત જો કોઈ કાયકમમા હોઈ તો તે સમાજવાદી કાયકમ જ છે. આ કારણથી હિન્દમાં સમાજવાદી કાયકમની હિમાયત કરનારા જે પક્ષો-સામ્યવાદી અને મહાસલા સમાજવાદી-પક્ષો-જે કાયકમ પદ્ધતિનો અને લક્ષ્યોનો જે એવું પણ એવનારો બની રહે છે. હરાવને છેક જ વળુસાવાળા અનિ-મહાસલા સાથેનો રાજસ્થાની પ્રદેશમાં સમૃદ્ધ પહેલાંની માફક સંદિગ્ધ વચ્ચે

કાયકમ પદ્ધતિમા જે તફાવત છે તે રશી આમાં ૧૯૦૫ ની નિષ્કળ ક્રાન્તિ પછી સમાજવાદીઓના મેન્શેવીક પક્ષ (લઘુમતિ પક્ષ) અને બોલ્શેવિક પક્ષ વચ્ચે જે તફાવતો હતા તેની સાથે અજબ સામ્ય ધરાવે છે. આ કારણથી એ તફાવતોની ટુંકી નોંધ 'નવયુગ'ના વાંચકોને રસદાયક થઈ પડશે એમ ધારી તે અહિં રજુ કરવામાં આવે છે.

મતભેદના મુદ્દાઓ

(૧) પહેલો મુદ્દો ક્રાન્તિની ભાવના -conception-વધે હતો મેન્શેવિક એમ કહેતા કે ક્રાન્તિનું તાત્કાલિક ખેચ આરની સત્તા અને 'રાજશાહિના તાલોને ઉથલાવી પાડવાનું' છે, એટલે કે મુડીવાદી વિપ્લવોએ પશ્ચિમ યુરોપમાં જે કાયકમ જન્મ્યું હતું તે છે. તેથી આરશાહિની જગ્યાએ આવનારી સત્તા મુડીવાદી જ હોવી જોઈએ. આ કારણથી એ બળવાને કામદાર વર્ગે ટેકા આપવો જોઈએ અને મુડીવાદી સત્તાની અંદર વધારે છુટછાટો મેળવવાને મથવું જોઈએ. બોલ્શેવિક એવી દલીલ કરતા કે ક્રાન્તિ મુડીવાદીઓની સરકારી નીચે નહિ પણ ખેડૂતોને પોતાના સાથમાં લઈ સરકારી લેતા કાયકમ વર્ગથી જ સફળ થઈ શકશે. આ કારણથી આરશાહિની જગ્યાએ કામદારો અને ખેડૂતોનું ક્રાન્તિકારી લોકશાસન આવવાને માટે જ પ્રયત્ન થવો જોઈએ.

(૨) ખીજો મુદ્દો ક્રાન્તિકારી પક્ષની
 પછલ ઉદાર મતતા મુડીવાદીઓ તરફ
 કેવી સેવાી જોઈએ તેને લગતો હોય
 મિન્સોવિદ્યા એ જોડોની સાથે અંગ્રાધ બાધ-
 થાની હિમાયત કરતા પરંતુ તે એવી
 શરતે કે તેઓ કામદારોની તાત્કાલિક
 માગણીઓને ટેકા આપે. બોર્સોવિદ્યા
 સંયોગો અનુસાર અધા પ્રકારની ચાલ-
 બાજીઓ અખત્યાર કરવાને તૈયાર હતા
 પરંતુ ઉદાર મતવાદી મુડીવાદીઓ પણ
 જે પ્રત્યાધાનિ ભાગ ભજવે છે તેવું
 સાચું સ્વરૂપ જગા પણ સમ્પ્રદાય કયા
 પિતા ખુલ્લું પાડવાની જરૂરીઆત પર

કારી પણ બની શકે કેમકે એક ક્રાન્તિ-
 કારી પક્ષમાં તો અસાધ્ય શિસ્તપાલન
 કરનાર અને લગાયક લોકોનું જ કામ હોય.
 તેમાં નમણા, અકીય અને શંકાપત્રસ્ત
 લોકોને માટે સ્થાન ન જ હોય શકે.

આ મુદ્દાઓ બહુ જ દુઃખમાં રહી કરે-
 યામાં આવ્યા છે, પરંતુ હિન્દમાં પ્રવૃત્તિ
 રહેલી વિવિધ પ્રકારની સમાજવાદી પ્રવૃત્તિ-
 ઓમાં જેઓ મહાવરસ લઈ રહ્યા છે તેઓને
 તરત જ સમજાવ જશે કે આજે આ
 મુદ્દાઓ એઃ અથવા અન્ય સ્વરૂપમાં
 આપણા સમાજવાદી પક્ષોનાં માનસને
 વલોવી રહ્યા છે. આ સ્થિતિમાં જે વસ્તુ-

વર્ષ : ૭૬.

જાન્યવારી ૧૯૨૧

અંક : ૮ મો.

સં. પા. દ ક ની સાથે—

અનિવાર્ય અ યોગને લીધે 'નવયુગ' આ વખતે ધાયું હતું તેના કરતાં મોડું નીકળે છે 'નવયુગ' હવેથી વધારે નિયમિત રીતે નીકળતું મહે એ મારેના અમારા બધા પ્રયત્નો ચલુ જ છે.

આ અ કના મુખપૃષ્ઠ પરતુ જે ચિત્ર છે તે આપણા જે કલ્પનની એક સામાન્ય ઘટના અસરકારક રીતે રજુ કરે છે ભાલ પ્રદેશમાં પાણીની ભારે અછત છે ક્યાંકે ક્યાંક પાણીના વીરડા હોય છે તેના પર માણસોનો મતલ ધસારો ચાલુ જ મહે છે એટલે હિવસના તો ઠીક પણ રાતના પણ એ વિરચ્યોને વિસામો નથી જ મળતો એટલે સ્ત્રીઓ હાથમાં ફાનસો ધમને દૂર દૂરથી પાણી ભરવા રાતની ત્યા ઉતરી પડે છે એવા એક વીરડા પર ફાનસના અજવાળામાં પાણી ભરતી એ સ્ત્રીઓને ચિત્રકારે પોતાની કલામાં સજીવન કરી છે.

આ વખતે એ કૃતિઓ તરફ વાચકો તુ ધ્યાન દેરવાનું રહે છે. એક "નક્ષિની" નામક એક પ્રવેશી નાટિકા છે અને ખીલું "ગરવાસ" નામક શ્રી. મોમાભાઈ

ભાવમારતું ખંડાવ્ય છે આ બંને વસ્તુઓ આમાન્ય ગીતે હુકી વાર્તાઓના સ્વરૂપમાં ઇન્સાફ પામી શકે તેવી છે. પરંતુ એ વસ્તુઓને જો વાર્તાઓના રૂપમાં ઉતારવાને પ્રયાસ થયા હોત તો તે માત્ર દુ'કા વાર્તાઓ જ નહિ પણ વાળી-દુ'કા વાર્તાઓ બની રહેત એ સ્વરૂપમાં "નક્ષિની" તુ વસ્તુકા વધારે સારી ગીતે રજુ કરી શકાયું હોત પરંતુ શ્રી મોમાભાઈને જેલ-જીવનના વગલગ નિત્યના અતુ ભવોની જે રજુઆત કરવાની છે તે તો વાર્તાનાં સ્વરૂપમાં આટલી અસરકારક રીતે રજુ ન જ કરી શકાઈ હોત એમ જરૂર લાગે છે જેલજીવનની તાલબધ્ધ નિગસતાને કાવ્યના રૂપમાં ઉતારવાથી જ તેની શુદ્ધ કશ્ચતા વધારે યોગ્યતાપૂર્વક રજુ કરી શકાઈ છે આ મતના નવા પ્રકારનાં સાહિત્યસ્વરૂપો અજમાવાય એ ખાસ ઇચ્છવા યોગ્ય છે જેલજીવનના શીઘ્ર અનુભવને લીધે "ગરવાસ" ગાન્યમાં જે સજીવતા મંચાર પામી શકી છે તે પાંચકોનું ધ્યાન જરૂર એ ગદી એવી આશો રહે છે.

“અપારિધિ પિતા” અને “લાંગ” એ બે વાર્તાઓ પણ સારી છે એમ વાંચકાને લાગશે. અપારિધિ પિતા વિષે એક વસ્તુ જાહેર કરવાની આ વખતે પણ રહી ગઈ છે અને તે એ કે એ વાર્તા વિખ્યાત રશીયન નવલકથાકાર ટુર્ગેનીની વાર્તાનું ભાષાંતર છે.

આ અઠમાં એક હળવો નિબંધ “પુશામત” નામનો છે. શી. દયાશંકર કવિનો હાથ હળવા નિબંધ પર હળવો થતો જાય છે એ ‘નવયુગ’માં ઉત્તરોત્તર પ્રગટ થતા એમના હળવા નિબંધો ખરેખરી જણાઈ આવશે.

‘હિન્દી સ્ત્રીઓના વાપરેસર હક્કો’ અને ‘મુંઝવતા સવાલોનો ચરણ ઉકેલ’ એ બે “નવયુગ”નાં કાવ્યો તત્વો છે. તે હમેશની માફક આ વખતે પણ વાંચકાના આદરને એ પાત્ર યશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. હમણાં પસાર થએલા અખિલ હિન્દી સ્ત્રીદિનને અંગે હિન્દી સ્ત્રીઓને કાવ્યકાઓમાં જે અન્યાય થઈ રહ્યો છે તે તરફ જાહેર જનતાનું ધ્યાન દોરવું છે. બરાબર એ જ વખતે લુહા લુહા હિન્દી કાવ્યકાઓ નીચે વારસા હક્કની બાબતમાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ હાલ ત્યાં છે તે જાણવું વાંચકાને રસતથક થઈ પડશે. “મુંઝવતા સવાલો” માં આ વખતે દેશલાક સુપરીચિત છતાં આશ્ચર્યમજાએલ ગાંધીની સ્મરણ અને અંતર વ્યાખ્યાઓ આપવામાં આવી છે તે વાંચકાને ઉપયોગી જણાશે.

“ધર્મિકાસનાં આંતુ” નિબંધ તરફ વાંચકાનું ધ્યાન દોરવા એ હેતુવાચક છે. આજે જ્યારે હીટલરો અને મુસોલીનીઓની નજર ફેલેઆમથી જગતની

સંસ્કારી અને જાગૃત જનતા ચોંટા ઊઠી છે ત્યારે ધર્મિકાસની વાદથી ને આજ મુઘીમાં આ જનતા કલેઃ ક્યારે ક્યારે અને છાં કારણથી થઈ છે તેને અંગે કુંપ્રી પણ રસતથક માહિતી પુરી પાડતો એ લેખ સફળે વાંચકો ગમે તેવો છે.

એવી જ એક નવીન પ્રકારની માહિતી પુરી પાડતો નિબંધ “લગભગ ત્રિવેદીનો નવીન માનસ ગૃથકરણ શાસ્ત્રની રચક પદ્ધતિનો છે.” કેટલાંક દર્દો વાચનવિક રીતે શારીરિક નહિ પણ માનસિક હોય છે અને તે દર્દીનાં માનસને સમજવાથી અને તેને ખુંદવું થવાની તક આપવાથી કુપી રીતે સાજાં કરી શકાય છે અને એ વિષયમાં માનસવિજ્ઞાન કેટલે સુધી આગળ વધ્યું છે એ વિષે એ લેખમાં સારો પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો.

એવો જ એક વધુ માહિતીપૂર્ણ નિબંધ “નવી દ્રવીઆ” નામક ગ્રા. પિપાસુનો છે. મોરીસ હિન્ડસ નામના એક રશિયન પણ ધંધાએ અમેરિકામાં વસનાર પત્ર-કારનું નામ હવે તો હિન્ડમાં પણ સારી રીતે જાણીતું થઈ ચૂક્યું છે. એ માણસે જાતમાહિતી મેળવીને રશીઆ વિષે કેટલાંક પુસ્તકો લખ્યાં છે. એ પુસ્તકો જગતમાં ખુબ જ લોકપ્રિય બન્યાં છે. એ પુસ્તકો વાંચીને તેના સાર રૂપે આ નિબંધ લખવામાં આવ્યો છે એટલે રશીઆને વિષે કેટલું અધારભૂત માહિતી મેળવી લેવાને સામાન્ય ઉદ્દેશ ધરાવતી આજુબી વાંચકજનતા માટે એ રસતથક થઈ પડશે.

રાજકીય લેખો આ વખતે બેજ આપવામાં આવ્યા છે અને તે બન્ને હિન્દી રાજકારણને જાગતા છે. એક “પસાર

નવું પ્રકાશન

ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ વૈદ્ય શ્રી.

બાપાલાલે તૈયાર કરેલું

દિનચર્યા

પ્રકરણ	૧ સવારમાં વહેલા ઉઠો
પ્રકરણ	૨ ઉપાસન
પ્રકરણ	૩ મહાત્સર્ગ
પ્રકરણ	૪ સંતધાવન
પ્રકરણ	૫ તૈલાભ્યંગ
પ્રકરણ	૬ વ્યાયામ
પ્રકરણ	૭ સ્નાન
પ્રકરણ	૮ ધ્યાનધારણા
પ્રકરણ	૯ વસ્ત્રપરિધાન
પ્રકરણ	૧૦ કેશપ્રસાધન
પ્રકરણ	૧૧ આ
પ્રકરણ	૧૨ તામ્બૂલ ભક્ષણમ્
પ્રકરણ	૧૩ ભોજન
પ્રકરણ	૧૪ ક્ષત્રપાન
પ્રકરણ	૧૫ કરવા જવું
પ્રકરણ	૧૬ પગરખાં પહેર્યા બેઠાએ
પ્રકરણ	૧૭ મધ્યાન
પ્રકરણ	૧૮ અપ્રીણ
પ્રકરણ	૧૯ આંખની સંભાળ
પ્રકરણ	૨૦ સર્પન
પ્રકરણ	૨૧ સપ્રથાગ
પ્રકરણ	૨૨ જીવનનિર્વાહ
પ્રકરણ	૨૩ ઋતુચર્યા
પ્રકરણ	૨૪ આયુષ્યમાન યવાના ઉપાસો
પ્રકરણ	૨૫ સદ્વૃત્તમ્

પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૨૮ કિંમત-૧-૮-૦

ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ વાતાલેખક,

શ્રી. સ્નેહરશ્મિની

કસાયેલી કલમે લખાયેલી સુંદર
મૌલિક વાર્તાઓ

ગાતા આસોપાલવ

— જેમાં —

ગાતા આસોપાલવ, બાળક, ગરીબનો, દી-કરો, મિત્રો, નારીહૃદય, માછીકન્યા, બાપા-જનન, જન્મતિથિ, તેની પ્રતિમા, મહામદ આચા, હસનની ઇન્સ, પહેરણ, કવિ, ધનિષ્ઠ કાષ્ઠવર, આંખ, ગૌરી અને પ્રતિમા, એમ સત્તર વાર્તાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

પૃષ્ઠસંખ્યા ૨૫૬ કિંમત ૧-૮-૦

અમારાં મોટાં પ્રકાશનો

સ્વેરવિહાર	૧-૮-૦
દ્વિરેકની વાતો	૧-૪-૦
કયે રસ્તે ?	૧-૮-૦
પ્રેમનો ફાંલ	૧-૪-૦
સ્ત્રી અને પુરુષ	૧-૦-૦
કથાવલિ	૧-૪-૦
નવો અવતાર, ભા. ૧ થી ૩	૫-૪-૦
દષ્ટિપરિવર્તન	૧-૪-૦
ચુંબન અને બીજી વાતો	૧-૪-૦
હાથરનો ઈન્કાર	૧-૦-૦
જીવનનાં દહ	૧-૪-૦
એક ક્રાંતિકારની આત્મકથા	
ભા. ૧-૨	૨-૮-૦
ધરમચ્યુ વેદક	૨-૦-૦
સાગરમતી	૧-૪-૦
ગીતામંથન	જીપાય છે

તમારી નકલ આજેજ મંગાવી લો.

પ્રસ્થાન કાર્યાલય : પાનસી અગિયારી સામે : અમદાવાદ

સુબ્રહ્મ શાખા

પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ

સુરત શાખા

કેળાંપીક

એક
પ્રવેશી
નાટિકા

ન • લિ • ની

સામાજિક
જીવનની
સમસ્યા

અમય: ૧૯૩૧ ના મે માસની સોહામણી સવાર

સ્થળ: બિહારી બાણુનું ઘર

પાત્રો:

નલિની, બિન્દુ, બિહારી, પુલિન

બારી બારણા ઝોળંગી આવતો મીઠો પવન સારી રીતે દૂર દૂર મહેકતા ફૂલકયારાઓની નાકેરાત-ખંધુકૃપ કરતો હોય છે.

સ્થળ તો સામાન્ય નહીં છતાં અપનાવેલી સાદાઈથી સામાન્યમાં અપવા માગતું દિવાનખાતું છે. આંખને ગમે એવી ગોઠવણી છે. આકર્ષક રંગપરવણી એ એતું મુખ્ય અંગ છે.

નલિની ફૂલદાનમાંથી વાસી ફૂલને દૂર કરી રહી છે.

ન:-વાસી ફૂલ! એક દિવસ જીવન-નપરાગ ફૂટાવી દીધો. બીજે દિવસે તો એમને પણ તજે કચરાવવાનું. (થોડી વાર મૂંગે મોંઘે ગઈ કાલના ખીલેલા પૂલાળ સ્હામી મીંટ માંડે છે) કમનસીબ વાસી ફૂલ!

(બિન્દુ બાર વર્ષની નમણી કન્યા તાત્કાલ ફૂલ સાથે દાખલ થાય છે. બિન્દુ કિશોરાવસ્થાની તીવ્રતાની મૂર્તિ જેવી છે.)

બિ:-બાણુ લો આ નવાં ફૂલ.

ન:-આજે પણ આ જ?

બિ:-આમ કેમ પૂછતાં હશે?

ગણો હોને બિહારી
બાણુને તો આ
કમળદંખ બાણુ
ગમે છે?

ન:-હશે.

બિ:-અને પેલો સ્લોક પણ બિહારી બાણુને સંસ્કૃતમાં ગણુગણુતા નેહ મહે તો સમસ્યોદી બાપાંતર નેહ લીધું અને... (ઉત્સાહથી.)

“બાંધી બાંધી કમળદંખના છેક ફાસ સુધી સાથી તારા નલમહિં થશે રાજદંભો રૂપાળા.”

ન:-પણ એતું શું?

બિ:-બાણુ તલમને તો કશામાં રસ જ નથી રહ્યો.

ન:-ન ઉદાસીન રિમતથી) એમ કાણે કહ્યું?

બિ:-મારે બુઓને! બિહારી બાણુ તો ઉલટા કહે કે વધારે ગા; ખીજી વાર ગા. તહમે તો ઉપર પડનાં ગીત સંભળાવ્યું તોયે પૂછ્યું: એતું શું? ખબર છે બિહારી બાણુએ કહ્યું કે બિહારીમાં ખેસાડ

અને કેટલી મહેનત લીધી ત્યારે બિહારીમાં એકું. પહેલાં પહેલાં તો તહમે ય ગાતાં ખરે બાણુ!

:લેખક:
જયંત દલાલ

નં:-ખરું.

બિ:-પણ હવેકેમ નહિ?

ન:-નથી ગવાતું.

બિ:-નથી ગવાતું? હાં બરાબર બિહારી બાણુ કહેતા હતા કે જ્યારે માણસનો સ્વભાવ પથ્થરાય ત્યારે કાં તો એ ખૂબ ગાય અને કાં તો મૃત્યુ બની જાય. બરાબરને લાભુ?

ન:-બરાબર. બન્ને વસ્તુઓ બની છે.

બિ:-આમ કેમ બોલો છો (ચમકારે બતાવવાના પ્રયત્નમાં) ત્હમેય મિત્રી માતરના હાથ નીચે લાલેશનિ?

ન:-હા.

બિ:-એટલેજ. બિહારી બાણુ કહેતા હતા કે શિખરમાં શિક્ષકના યુગ્મ ન આવે તો ભલે પણ કેટલાક ચાળાચરેશ તો જરૂર જ આવે.

ન:-એને સાચું દરાવવા કાંઈ ફરજતું પડે તેમ નથી.

બિ:-લાભુ, પુકિતભાષ આને આવવાના છે?

ન:-હા.

બિ:-અહુ બદલાઈ ગયા હશે ખરુંને? બિહારી બાણુ કહેતા હતા કે માણસ વિલાયત જાય તો કાં તો મોશ સાધુ બને કે કાં તો (માયું બંજવાળતા) યુ' કહું હલું? ત્હમને યાદ નથી?

ન:-એમનું. કહેલું હું ક્યાં બધું યાદ રાખું?

બિ:-ત્હમે તો જ્જરાં છો લાભુ. લોકો તો બિહારી બાણુનાં નામ સાંભળે ને રાહ રાહ યજ જાય છે.

ન:-(અસ્ફુટ) લોકોએ એમને પતિ તરીકે ક્યાં સ્વીકાર્યા છે?

બિ:-અને છાપાંઓ...ઓ હો-હો રોજ છાપું બોલોને એમની છપી દેખાય. ભલું આટલા કામમાંથી એમને છપી પડવવાનો વખત મળતો હશે?

ન:-(સ્હેજ વકોકિતમાં) બરાબર.

બિ:-ત્હવારે વાંતચીત; બપોરે વાંચત અને લેખન; સ્કાંઝે સભા; રાતે નવી યોજનાઓ ચોવીસે કલાક બસ દેશસેવાજ દેશસેવા. લાભુ, સાચું કહું મહારી પહેન-પણીઓ તો મહારી અદેખાઈ કરે છે. બિહારી બાણુની ન્હાંની પહેન (મલકાટમાં) દશર ઉભી રહે છે.)

ન:-(વિચારણાને વાચા કુટ તેમ) દેશનાયકની પત્ની!

બિ:-કોઈને ન કરોતો એક વાત કહું લાભુ; નહીં કહોને?

ન:-ના નહીં કહું.

બિ:-હું મહારી યજ્ઞને ત્યારે બિહારી બાણુની જેમ જ દેશસેવા કરીશ.

ન:-હા છાપામાં છપીઓ આવશે.

બિ:-જાઓ જાઓ મરકરી કરો છોને? મહારે છપીઓ નથી જોઈતી. પણ કેટલું કામ કરી શકાય? હજુ પરમ દિવસેજ બિહારી બાણુ કહેતા હતાને...

ન:-(અટકાવીને) હવે પ્રભુ ખાતર આ કહેતા હતા બંધ કરો.

બિ:-(સ્હેજ રાપમાં) ત્હમે લાભુ સ્કમન્યાં નહીં. દેશસેવાની ન્હાણુ કરી કરીને ક્યાં મળવાની છે?

ન:-ઓ લાપણમાંથી જોખી કાઢ્યું છે?

બિ:-ત્હમને કેમ ખબર પડી? લાભુ (ઉત્સાહમાં) હું તો બિહારી બાણુનાં ભાષણો સાંભળુંય છું અને વાંચુંય છું.

ન:-કુનિયામાં છાપખાનાનો ધંધો દને
ખરે થશે.

બિ:-એમ હોય કાંઈ? ખબર છે અદ
વાડિયા પછી બિહારી બાણુના ભાપણોનો
સંપ્રદ બદલે પડવાનો છે! પેલું કંડા
વંદનવાળું ભાપણ, પેલું રાહીંદનનું
ભાપણ...અહોહો કેટલાંય ભાણુ ક્યાં
છે બિહારી બાણુએ!

ન:-ખીલું શું કયું છે?

બિ:-ત્હમે કોણ છો ખીલું શું કયું
છે? ખીલું કોઈ હોત તો તે હમણું
કહી સંજગાવત. કહે છે બિહારી બાણુએ
શું કયું છે?

ન:-ખિન્દુ બહેન.

બિ:-રહેવા દો એ બધું મ્હારે નથી
સાંજગવું. (જતાં જતાં) કહે છે બિહારી
બાણુએ ખીલું શું કયું છે? (નય છે)

ન:-તારતો ખીલું શું કયું છે?

(બિહારી બાણુ એટલે કે કાય-
તાની ભાષામાં જેનું નામ બિહારી-
લાલ અનન્તલાલ થાય તે જાખવ
થાય છે. મુધડતા, મ્યંચતા,
અને આકર્ષક સામ્રાધી બિહારી
બાણુ આમે ઝોળખાઈ આવે)

બિ:-ઝોં છો નહિની ત્હમે અદિંજ છો?

ન:-હા...હા.

બિ:-આજે તો પુલિન આવવાનો છે
ખરે તે? લાઇને લેવા મેટરને નથી જવું?

ન:-હું નથી ધારતી કે પુલિન ધર
ભૂલી ગયો હોય.

બિ:-એતું કાંઈએ ન કહેવાય. માણસની
મતિ ક્યારે પલટાય એની કલ્પનાય કેમ થઈ
શકે? સંજોગોનું વાવાહોડું આપી જાય તો
સ્મૃત અને શ્રીત શ્રોતિક અર્થમાં નહીં-
બનેના ક્યારો અટવાઈ જાય ઉપડીય જાય.

ન:-(અરેડ) ભાપણ

બિ:-મારે આપણે તો પહેલેથીજ
સંજાણ લેવી. અને રમે ને એને પોડું
કામે તો? મણુ મણુ ચચાર વર્ષ કામમાં
કે નકામમાં પરદેશ ગાળ્યા પછી આજે
અહીં આવે તો એતેય થવું હશે ને કે
બહેન મેટરને લેવા આવશે. હરતોરાની
લામણી ન હોય એમ સ્વીક્ર ખાતર મ્હી-
કરી લઈએ પણ મુખદશાનનો આનંદ
પણ એની પામેથી છૂટી દશે છે?

ન:- ના ના મ્હને એમ કે ત્હમે જશો.

બિ:-હા હું તો જાંત પણ આ કામ
ક્યાં છોડે એમ છે! આ કામે તો હવ-
નની સામ્રાજી બાણુનેય ખરાખર દબાવી
દીધી છે. બધાને જ રાજકીય પરિભાવામાં
એલતા કરી દીધા છે. અત્યારે તો મ્હારે
અગાધની સખા છે એટલે જવું જ જોઈએ.
એ આવે તો શું કરવું એ તો મ્હારે ક્યાં
કહેવાયણું રહે છે, ત્યારે વંદન (નય છે)

ન:-વંદન! વંદન!

(ખિન્દુ ઘેડતી આવે છે.)

બિ:-બિહારી બાણુ ગયા?

ન:-વંદન.

બિ:-એલોને બાણુ આમ બાધામંડળ
જેવાં કેમ લાગે છે? બિહારી બાણુ ગયા?

ન:-હા.

બિ:-ક્યાં?

ન:-મ્હને ખબર નથી.

બિ:-મણુ કાંઈ સખા છે? ભાપણ છે?
વાર્તાલાપ છે? એમની નોંધપોથીમાં તે
કાંઈ લખ્યું નથી

ન:-ભૂલી ગયા હશે.

બિ:-ભૂલી જાય? કોણ બિહારી બાણુ
બનેજ નહીં. અરે પંસો છાપવાયો પણ

કહેતો હતો ને કે બિહારી બાણુ જેવી
(ભારપૂર્વક ઘૂંટીને ખોલે છે). વિચક્ષણ
સ્મૃતિ ખીખ ડોહને નહીં હોય.

ન:-એનો અનુભવ ચઢિયાતો હશે.

બિ:-ભાણુ ભાણુ પેલી મોટર આવી.

ન:-ભલે આવે.

(બિન્દુ બહારી પાસે દોડી જાય છે.)

બિ:-અરે ભાણુ એ તો પુલિનભાઈ છે.

ન:-વંદન

બિ:-ઓહો હો ખુબ મહોટા થઈ ગયા
છે. બિહારી બાણુ કહેતા હતા.

ન:-કહેતા હવા.

(બિન્દુ દોડીને આરણ્ય ખોલે છે)

પુ.લેન:-ઓહોહો કાણુ બિન્દુ બહુ
મહોટી થઈ ગઈ તું તો. તું ન્હાનીજ
હઈશ સ્વપ્નજીને તો હું તારા માટે રમકડાં
લાવ્યો.

બિ:-બિહારી બાણુ કહેતા હતા કે હવે
રમકડે ન રમાય.

પુ:-નાંલની! તું તો બહુ બદલાઈ
ગઈ છે.

ન:-પુભાઈ

પુ:-ચાર વર્ષે એ સાંભળવા મળ્યું.
તબિયત તો સારી છે ને?

ન:-વળી તબિયતને શું થવાનું હતું?
પણ કોઈ સ્ટેશને ન આવ્યું તે હરકત
પડી હશે.

પુ:-હા થોડી ઘણી ખરી. હું તો
ધરજ લૂંટી ગયો હતો.

બિ:-બિહારી બાણુ કહેતા હતા તેમજ
થયું.

પુ:-તહમય બિહારી બાણુજ કહે છે?

બિ:-(અભિમાનપૂર્વક) હાસ્તો.

ન:-પછી?

પુ:-મહેં ટેક્સીવાળાને નામ કહ્યું બિહારી
લાલ અનન્તલાલ: કે. પારિભ્રમક—એ
કહે એ નામનું તો ત્યાં કોઈ રહેતું નથી
મહેને સંકા તો પડી પણ એણે જ પૂછ્યું
કે બિહારી બાણુને ત્યાં જવું છે? પહેલાં
તો હું ચંચળાયો. મહેને થયું આ જગત
થપુરી પાસેથી કોઈ આવ્યું કે શું?

બિ:-(અડધા રાપમાં) પછી શું થયું?

પુ:-જાને એ જ કહે 'શંક અહીં
આવો છો બિહારી બાણુને નથી ઓળખતા
ખતા?' અને ત્યાર પછીનાં એના ભાવ-
લુથી તો મહેને મહારી પામરતા સાલવા
લાગી.

બિ:-(પૂર્ણ આનંદમાં) ખરી થઈ
ત્યારે તો.

ન:-(છતો નિસાસો નાંખી) ત્યારે
પુભાઈ...

પુ:-એ બધી વાતો પછી. પહેલાં તું
આમ કેમ થઈ ગઈ છે તે કહેને? (પુરશી
પર ખેંચે છે.)

બિ:-પુલિનભાઈ શું લેશો? ચાહ...
કોરી.....

ન:-(સખેદ આશ્ચર્ય) ઓહો.

પુ:-તે બિન્દુ આ કામ હવે ત્યારે માથે
આવ્યું છે?

બિ:-ના એમ નહીં. પણ બિહારી બાણુ
કહે કે મહેમાન આવે.....

પુ:-લે રહેવા દે હું મહેમાન નથી.

બિ:-ના તો પણ...ત્યો હું કોરી લઈ
આવું. બિહારી બાણુ કહેતા હતા કે પર-
દેશ જઈ આવેલાઓને તો કોરી બહુ જ
મહે. દમણાં જ લાવું. હોં (અંદરના
ઝોરડામાં જાય છે.)

પુ:-બહુ મ્હોરી થઈ ગઈ, અને કેવી ચબરાક છે? નીલુ.

ન:-હં,

પુ:-આવા બોલક યંત્ર પામે તે છલ ઉઘડે કે.....

ન:-(અડધેથી અટકાવી) બંધ થાય.

પુ:-નીલુ સાચે હોં ચાર વર્ષમાં તું ખૂબ બદલાઈ.

ન:-કોણ નથી બદલાતું?

પુ:-એમ તો ચાલ્યા કરે પણ નીલુ-બહેન ભેવી હસમુખી.....

ન:-પુભાઈ એ ભે વળી કાંક કવિતામાં ઉતરી પડશે અને ભાઈબહેનનાં કાન્થો તો આમે કયાં થોડાં છે?

પુ:-એમ ત્યારે તું બદલાઈ નથી જ?

ન:-હું તો એમજ કહું છું. ત્હમે ખાસી નક્કામના લઈ પડ્યા છે કે તું બદલાઈ છું.

પુ:-અરે પણ હું પૂછવાનું જ લુલી ગયો. બિહારી, અરે ભૂલ્યો બિહારી બાણ ક્યાં છે?

ન:-એમને અગત્યની સલા છે.

પુ:-સલા! ત્હમારે ત્યાં આવી સલાઓ રોજ થાય છે?

ન:-આખો દિવસ. કોઈ વાર દિવસમાં કોરીઅંધ.

પુ:-અને બિહારી બાણ બંધેજ નાય છે?

ન:-જતા હશે.

પુ:-પણ ત્યાં ચાય શું?

ન:-છપાં જાણે.

પુ:-નીલુ તું જ જાણી છે. અમે વિશ્વા-યત બેસા બેસા બિહારીની વાતો સાંભળીને અભિમાન લેતા અને ત્હને તો અહીં કાંઈ રસજ નથી લાગતો!

ન:-ના ના એવું કાંઈ નહીં.

પુ:-મ્હનેય નહીં કહે? નીલુ ચાર વર સના કાળથી શું આપણામાંય અંતર પડી ગયું છે? પેલી ભાઈબહેન સાંભરે-છે?

ન:-પુભાઈ તું તો નકામનો તરંગે ચકે છે. સાચેજ કાંઈ નથી.

પુ:-ખબર છે ને આપણે એકમેકને ખાતી છપીઆગળ વચન દીધેલાં તે. હવે પણ તું મ્હને નહીં કહે?

ન:-(હસી પડી) પણ કાંઈ હોય તો કહું ને?

પુ:-(નિરાશાથી) હશે. ભાઈની બહેન કહેત પણ વીરની પત્ની કેમ કહે? હિણુપત લાગે.

ન:-શું કહું? શું કહું? વીરની પત્ની! વીરની પત્ની!

પુ:-એમ કેમ કહે છે? (પામે આવી) નીલુ, નીલુ: મ્હારા સમ, મ્હને કહે.

ન:-પુભાઈ સુખ અને દુઃખ એ તો મનના તરંગ છે.

પુ:-એ હવે બતાવવા ન બેસ. (મસ્કરીમાં) વીરની પત્ની આમ મસ્કરીઓ કરતી હશે?

ન:-પુભાઈ હજી લગી મ્હે ત્હારી પાંખ વારપસથી નથી માંગી.

પુ:-તે હવે માંગી લે (ખાસામાંથી પાકેટ કાઢી) બોલ.

ન:-મ્હારે ફૂરી કોરીએ નથી જોઈતી મ્હારે મૂંગીજીભ જોઈએ છે.

પુ:-એટલે? દેશનાયકા જેમ તું પણ કાપડામાંજ બોલે છે. (મગ્નકમાં) પણ હું ભૂલ્યો છું તો...

ન:-(એને મ્હેંબિ હાથ દાખી) બસ હું એટલું જ માંગું છું. તું બોલવાનો હતો તે શબ્દ જાણીમાં ન બોલતો એટલી જ મ્હારી વીરપસથી.

પુ:-તું તો વિચિત્ર છે નીલુ. વિલાપ-તમાં, અરે અહીં પણ ફેટલીક છાકરીઓ વીરપત્ની થવાનું પસંદ કરે અને તું...

ન:-હા એને વિચિત્રતા ગણે તોય મ્હને હરકત નથી. પણ મ્હારે તો.....(અટકી જઈ) જાણ દે.

પુ:-ના...ત્હારે ખોલવુંજ પડશે નીલ.
 ન:-મ્હને આં જાહેરાતનો જગમગાટ
 નથી જોઈતો. લોકો મીટ માંડી પૂજ્યભાવે
 જોયા કરે-એ હાથ જોડી પથરની મૂર્તિ-
 માફક નિહાળ્યા. કરે એ નથી ગમતું.

પુ:-ત્યારે ?

ન:-મ્હારે જોઈએ જીવનની એકતાનંતા.
 હું માયું છું વધારે નહીં પંચ જીવનના
 ઘડતરનો અડધો ભાગ.

પુ:-અરે વાહ ! પણ ત્હારે ખામી
 શું છે ?

ન:-પુલિન તું પણ આમ ફૂછે છે ?
 લક્ષ્મીના વાધા કે એ સુખ સગવડની
 મ્હને લગારે પરવા નથી. ગરીબાઈના લુખા-
 સુખા રોટલામાંય જે સાચું સાનિધ્ય સાચો
 સહચાર હશે તો મ્હારે મન તે મીઠા પક-
 વાન છે.

પુ:-નીલું. તું નક્કામની દુઃખી થાય છે.
 પેલા કેક કવિએ કહ્યું છેને...

ન:-(એને અટકાવી) પુલિન આ ધરના
 'કહેતા હવા'ના પમરાટમાં તું ન ભરાતો.
 એ તો નીલુની દેરી છે. નેટલી મળ્ય-
 તાઇ વધારે એટલી જ હંપલેણ.

પુ:-તરંગી હતી એવી જ તરંગી. હું
 ખોડું કહેતો તો તું નથી બાંધાઇ.

ન:-ખાતો થઇ ?

(ખિન્દુ કોરી લઇ આવે છે.)

પુ:-ઓહો એટલામાં કોરી લઇને પણ
 આવી ? નીલુ, ખિંદારી એક કાગળમાં
 લખતો હતો કે. ખિન્દુમાં-તો, એને સિન્ધુ
 દેખાય છે.

(ખિન્દુ મલકાય છે.)

ન:-(સ્વગત) ખિન્દુમાં સિન્ધુ જોનારને
 સિન્ધુનાં ખિન્દુ જોવાની ફરસ ક્યાં છે ?

આજે દરેક કુટુંબોમાં દયારામનું નામ ધણુંજ જાણીતું થયું છે,
 દયારામ એટલે મીઠાઈના ખાસ રુપેશ્યાલીસ્ટ મીઠાઈવાલા.

અમારે ત્યાં ખાસ કાઠીયાવાડના ચોખ્ખા દેશી લીની, મીઠાઈઓ તેમજ
 લેટ આપવા લાયક ફ્રેન્ચી મીઠાઈનાં બાકસો તૈયાર મળશે. તેમજ
 , એરડરથી બનાવી આપવામાં આવશે.

ખહારગામ માલ મંગાવનારને કાળજીપુર્વક માલ

મોકલાવી આપવામાં આવશે.

લગનસરા તેમજ નવજોત વિગેરે શુભ અવસરોમાં તમારા મીજબાનોને
 પુશ કરવા હોય તો રીફ્રેશમેન્ટ પાર્ટીનું કામ અંપ-ટું-ડેટ ફેશનથી
 કરી આપવામાં આવશે. ૧ ત્રાયલ ઓર્ડર આપો.

અમારું મોશનનું લોકપ્રીય રોયલ હીંદુ હોટલ પુરખહારમાં ચાલુ છે.

—અમારી બે ફુકાન—

દયારામ દામોદર મીઠાઈવાલા.

૫૪૮, શ્રીરામજી-સુખ, ૨. અનં ૨૯૩, માંડરોડ-સુખ ૭.
 ૨૦ નં ૦ ૨૪૭૭૭. ૨૦ નં ૦ ૪૨૧૪૦.

હિન્દી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હક્કો

લેખક:
રમણિક વિ. મહેતા.
બી. એસસી. એલ., એલ. બી

લેખાંક ૧૨ મો.

પ્રકરણ ૧૪ મું (ચાલુ)

હિંદુ વિધવાના 'કસ' ધણો વિચીત્ર અને અન્યાયથી ભરેલો છે. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર સિવાય કોઈ પણ ખીજો કોમી કાયદો સ્ત્રીઓ તરફ આટલી બધી હલકું સુધીની દયાળુતા ઉગમી ન આવે એક પશ્ચીમ વૃત્તી દાખવતો નથી. જ્યારે ખીજા બધા જ કોમી કાયદાઓ વિધવાનો તેના ધણીની મીઠકત ઉપર વારસા હક્ક નીકીત પણે સ્વીકારે છે ત્યારે હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રે આવા હક્કનો સ્વીકાર કર્યો નથી, પરંતુ તેને બદલે ખીજાઓના હુકમોના દ્વારા સાંભળી પરાધીન જીવન જીવતી કરી મુકતો ફક્ત ભરણપોષણનો જ હક્ક સ્વીકાર્યો છે.

પુત્ર, પૌત્ર અને પ્રપૌત્ર એ ત્રણમાંથી કોઈ એક પણ હયાત હોય તો હિંદુ વિધવા તેણીના મૃત પતિની મીઠકત ઉપર ફક્ત ભરણપોષણનો જ હક્ક ધરાવે છે. એ ત્રણ પહેલા વારસોની ગેરહાજરીમાં તેણી તેણીના પતિની મીઠકતના મર્યાદીત હક્કથી વારસગર બને છે, આ મર્યાદીત હક્ક જેવું વિવેચન આપણે હવે પછી કરવાના છીએ તે પણ ખરેખર તો તેણીના ભરણપોષણના હક્કનું જ ફક્ત નવું અને કેટલેક અંશે વિશાળ સ્વરૂપ છે. મરનારની મીઠકત ફરતા વારસોના હાથમાં જાય તેવા પ્રસંગે વિધવાના ભરણપોષણ માટે મુશ્કેલી ઉભી

થાય. આવા પ્રસંગ ઉપસ્થિત ન થાય તે માટે પાછળથી આ ભરણપોષણના હક્કને વારસાના મર્યાદીત હક્કનું સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે. પરંતુ આનો મર્યાદીત હક્ક પણ કોઈક જ વિધવા ભોગવવા ભાગ્યશાળી હોય છે. આમ જ્યારે એક હિંદુ વિધવા તેણીના ધણીની મર્યાદીત હક્કથી પણ વારસગર બનતી નથી ત્યારે તેણી મરનારની સ્વતંત્ર મીઠકતમાંથી અને મરનાર અવિભક્ત કુટુંબનો એક અંગબુત હોય તો તે અવિભક્ત કુટુંબની મીઠકતમાંથી પણ ભરણપોષણ ભોગવવા હક્કગર બને છે. તેણીના પુત્ર સિવાય કોઈ પણ ખીજા વારસદારની તેણીના ભરણપોષણ માટે જવાબદારી રહેતી નથી એટલે કે આવા ખીજા વારસગરની સ્વતંત્ર મીઠકત (વારસામાં મળેલી નથી તેથી) તેણીના ભરણપોષણ માટે બીજાકે જવાબદાર રહેતી નથી. ફક્ત હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રે પુત્ર ("પુત્ર" શબ્દમાં પૌત્ર અને પ્રપૌત્રનો સમાવેશ થાય છે.) વારસદાર ઉપર આવી જતજવાબદારી નાખી છે. ખીજા વારસાગરો તેમને વારસામાં મળેલી મીઠકત પુરતા જ જવાબદાર રહે છે.

અત્રે એ જાણવાની પણ જરૂર છે કે જ્યાં સુધી મરનારની મીઠકત-જુદી કે

અવિલકત-ઉપર તેણીની ભરણપોષણની રકમ નક્કી કરીને તે હક્ક જાહેર કરવામાં ન આવે એવો હોય ત્યાં સુધી ભરણપોષણની જવાબદારીના કારણે કાંઈ તે મીલકત ઉપર ભરણપોષણનો ઓળો (Charge) રહેતો નથી. જ્યાં સુધી ભરણપોષણની નક્કી રકમ સદર મીલકત ઉપર ઓળ તરીકે જાહેર કરવામાં ન આવી હોય ત્યાં સુધી તે મીલકત ધારણ કરનાર મરનારના વારસ તે મીલકતને વિધવાના ભરણપોષણના હક્કથી અગ્રણ્ય અને શુદ્ધસુધ્ધિથી કિંમત આપીને ખરીદનાર એવા ખીજા ત્રાહીત સપ્સને વેચી દઈ વિધવાના હક્કને હુબાડી શકે છે. વળી, મરનારનાં દેખાં પેટે સદર મીલકત હરાજ થઈ જાય ત્યારે પણ તેણીને હક્ક હુબી જઈ શકે છે. આથી વિધવાના ભરણપોષણનો હક્ક જ્યાં સુધી મરનારની મીલકત ઉપર ઓળ તરીકે જાહેર કરવામાં ન આવે એવો હોય ત્યાં સુધી એક અનિશ્ચીત (Indefinite) પ્રકારનો છે એટલે કે ઓળ વગરની મીલકત ઉપર જેટલી જવાબદારી રહે છે તેટલી જવાબદારી આ મીલકત ઉપર રહે છે. જ્યાં સુધી મરનારની મીલકત તેના વારસોના હાથમાં હોય ત્યાં સુધી તો હિંદુ વિધવા તે મીલકતથી પણ પોતાના ભરણપોષણના હક્કનો અમલ (કાટ રાઉ) કરાવી શકે છે. પરંતુ સદર મીલકત મરનારના વારસ કે વારસોએ જાણી-જુઝને પણ વિધવાના હક્કથી અગ્રણ્ય અને શુદ્ધસુધ્ધિથી કિંમત આપીને ખરીદનાર એવા કાંઈ સપ્સને તબદીલ કરી દીધી હોય ત્યારે વિધવાને હાથ ધસવાનો વારો આવે છે. એવા વારસોની જાત જવાબદારી નહીં હોવાથી અને મીલકત તબદીલ થઈ ગયેલી હોવાથી વિધવા તદન નિરાધાર અને નિશ્ચીત બને છે. વરતુસ્થિતિ કાયદામાં આ પ્રમાણેની હાઈ, એક હિંદુ

વિધવાને તેના જ પ્રતિના વારસોની આશ્રીત થઈને અને તેમની જ દયા ઉપર જીવન નિભાવવાની ફરજ પડે છે. જ્યારે મરનાર કાંઈ વિલકત કે અવિલકત મીલકત મુકી ગયો ન હોય ત્યારે મરનારના કુટુંબમાં એક તેણીના પુત્ર સિવાય કાંઈ પણ વારસદાર તેણીના ભરણપોષણ માટે કાયદેસર જવાબદાર નથી. મુબાઈની વડી અદાલતે પહેલાં એવો સિધ્ધાંત સ્વિકાર્યો હતો કે “જો કાંઈ વિધવા કુટુંબના નજદીકના અંગભૂતની પત્ની હોય (પિતા, પુત્ર, ભાઈ વિ.) અને તેણી તદન નિરાધાર હોય તો તેણીના મરનાર ધણી મરણ વખતે જુદો હોય તેમ છતાં કુટુંબના ખીજા અંગભૂતો તેણીનાં ભરણપોષણ માટે કાયદેસર રીતે પણ જવાબદાર રહે છે. આ સિધ્ધાંતના દરિદ્રિય દુધી ઠરાવ થયેલા ‘કેસોતુ’ પ્રમાણ (Authority) પાછળથી મંજૂર રાખવામાં આવ્યું નથી અને આજે હિંદુસ્તાનની દરેક વડી અદાલતો મુબાઈની વડી અદાલતનાં પાછાંથી બદલાયેલાં દરિદ્રિય દુધીની જ તરફેણ કરે છે.

ભરણપોષણની રકમ નક્કી કરવા માટે કાયદામાં કાંઈ એક ચોક્કસ નીયમ નથી. દરેક કેસની વરતુસ્થિતિ તથા સંજોગ જુદા હોય છે. પરંતુ તે નક્કી કરતી વખતે, મરનાર તેમજ વિધવાની સ્થિતિ, તથા તેમનો દરજ્જો, મરનારની મીલકતની કિંમત તેમજ વિધવાની વ્યાજખી જરૂરીયાતો વિગેરે બાબતો ઉપર ખાસ ધ્યાન રાખવામાં આવે છે. શ્રીકૃષ્ણ હરબિલાસ શારદાએ વડી ધારાસભામાં વિધવાના ભરણપોષણની રકમ નક્કી કરવાના નિયમોવાળું એક ખીલ રજુ કર્યું છે. આ

* જુઓ પાનું ૬૦૮, મેઈનનો “હિંદુ લો એન્ડ યુએન્ડ.”

ખીસની વિગતવાર કલમોની માહિતી નહીં હોવાના સમયે તેના ગુણરોપ ઉપર અત્રે વિવેચન થઇ શકે તેમ નથી. છતાં હિંદુ સ્ત્રીઓને જ્યાં સુધી પુત્રી તરીકે પિતાની અને વિધવા તરીકે પતિની મીલનમાંથી અમુક હિસ્સો મળે એવા નિયમો સ્વિકારાય નહિં ત્યાંસુધી તેમની છાંદગી દુઃખી અને ખીનના આશ્રીત તરીકે પરાધીન થવા માટે નિર્માયકી છે.

વળી, વૈધવ્ય દરમ્યાન વિધવાએ તદન નિર્મળ અને પવિત્ર હોવન ગાળવું એવું હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રનું પવિત્ર ફરમાન હોવાથી ભરણુપોષણના હક્કનો અમલ તેણી પતિવ્રતાપણું સાચવીને જ કરાવી શકે છે. અંદરખાનેના ફરશી અગર હુકમનામું મેળવ્યાથી પણ સંપાદન કરેલો આ હક્ક ને તેણી પતિવ્રતા (chaste) ન રહે તો ગુમાવે છે. પાછળથી ને તેણી ફરીથી નીતિમય છાંદગી ગુમરતી થાય તો તેણી ફક્ત હોવન દશવી રાખવા પુરતું જ ભરણુ-પોષણ મેળવી શકે છે. પુનર્વર્જન કરવાથી પણ તેણી આ હક્ક ગુમાવે છે. અલ્હાબાદની વડી અગ્રણ્ય સિવાય ખીલ બધી અગ્રણ્યો “પુનર્વર્જની વિધવા ભરણુપો-ષણનો હક્ક ગુમાવે છે” એવો મત ધરાવે છે. અલ્હાબાદ હાઇકોર્ટના મત પ્રમાણે ને વિધવા તેણીની દામમાં અતુસરાતા

રિવાજ પ્રમાણે પુનર્વર્જન કરી શકે છે તેવી વિધવા આ હક્ક પુનર્વર્જન કરીને પણ ગુમાવી શકતી નથી અને તેણીના પ્રથમ વારના પતિની મીલનમાં તેના મરણ બાદ ને હક્ક અને હીત ધરાવતી હતી તે પુનર્વર્જન કર્યા બાદ પણ કાયમ રાખી શકે છે.

ભરણુપોષણના હક્ક સંબંધી ઉપર પ્રમાણે હિંદુ કાયદાના નિયમો છે તે ઉપરથી આપણે સ્ટેન્ડર્ડ અચકાયા વગર અતિશયોક્તિ કર્યા વગર કહી શકીએ તેમ છીએ કે હિંદુ વિધવા જ્યારે તેણી તેના મરનાર ધણીની વારસદાર બનવા નેટલી ભાગ્યશળી બનતી નથી ત્યારે તેણીની સ્થિતિ અતિશય દુઃખી અને દયાજનક બને છે. અને હિંદુ સમાજમાં વિધવા કવચીતજ તેણીના મરનાર ધણીની વારસ અને છે. ધણી વખત એમ પણ બને છે કે તેણીના ધણીના હોવન દરમ્યાન તેણી ધણી સારી રીતે અને અનેક જાતની સગવડોપણું હોવન ગુમરતી હોય છે જ્યારે ધણીના અવસાન બાદ તેને તેનું પેટ ભરવા માટે પણ ખીનઓ પાસે હાથ લંબાવવાની આંત દુઃખી અને શરમજનક ફરજ પડે છે. આ વસ્તુસ્થિતિ ખરેખર દરેકનાં હૃદય કંપાવે તેવી છે અને તેથી તેમાં જેમ બને તેમ જરૂરી ધારામલાઓ મારફત મૂલગત પરિવર્તન કરાવવાની જરૂર છે.

પ્રકરણ ૧૫ મું

હિંદુ કાયદાથી શામીત થતી સ્ત્રીઓ સિવાયની બાકીની હિંદુ સ્ત્રીઓની આ હક્ક સંબંધી શી સ્થિતિ છે તે હવે આપણે તપાસીએ: હિંદુ સ્ત્રીઓના બાકી રહેલા આ વર્ગમાં કેટલીક મહત્ત્વકટકાવ્ય કાયદાથી શાસિત થાય છે. આ સ્ત્રીઓ મલગાર અને ડોની આસપાસના પ્રદેશમાં

વસે છે. બાકીની સ્ત્રીઓએ તેમનું લગ્ન રજીસ્ટર કરાવેલું હોવાથી (સીવીલ મેર-જની પદ્ધતિએ) તેઓની ઉપર “ધી સ્ટેન્ડર્ડ મેરેજ એક્ટ”નો અધિકાર પ્રવર્તે છે. આ તેમજ ખીલ દામોની સ્ત્રીઓની આ હક્કનું વિવેચન આગળ કરીએ તે પહેલાં અત્રે ફરીથી યાદ લાવવાની જરૂર

છે, કે વધવા તરીકે આ સ્ત્રીઓ તેમના મરનાર ધણીના અમુક અંશ સુધી વારસદાર બનતી હોવાથી તેઓ ભરણપોષણનો હક્ક ભોગવતી નથી. આ કારણે પુત્રી તેમજ પત્ની તરીકેના તેમના આ હક્કનું વિવેચન આપણને કરવાનું રહે છે.

મરમકકટટાયમ કાયદા હેઠળ, પત્ની સગીર સંતાનો ઉપરાંત અવિવાહિત પણ ઉમ્મર લાયક પુત્રીઓના ભરણપોષણની ફરજ તેમના પતિ અને પિતા ઉપર અનુક્રમે નાખવામાં આવેલી છે. આ કાયદો પતિ અને પિતા ઉપર આવી જવાબદારી નાખે છે તે ઉપરાંત કુટુંબની મીલકત જે ટારવાડ અગર ટવાઝી મીલકત તરીકે ઓળખાય છે તે મીલકતને પણ જવાબદાર ગણે છે. ટારવાડના દરજ્જા અને તેની આવકને અનુલક્ષીને ભરણપોષણની રકમ નક્કી કરવામાં આવે છે તેમજ આ રકમ નક્કી કરતી વખતે અનાસતો અરજદારની સ્થિતિ, તેનો દરજ્જો તેમજ તેની વ્યાજબી જરૂરીયાતો પણ લક્ષમાં લઇને ઠરાવ કરે એવો કાયદાનો નિયમ છે. જે કોઇ પુત્રી અગર પત્ની ટારવાડ કુટુંબની બહાર રહે તો પણ જો તેણી કોઇ ગેર-વ્યાજબી અગર અયોગ્ય કામ માટે તે પ્રમાણે રહેતી ન હોય ત્યાંસુધી તેણીને ઉપર પ્રમાણેનો ભરણપોષણનો હક્ક રહે છે.

મરમકકટટાયમનો કાયદો ખાસ કરીને હિંદુ તેમજ મોહમેદન કાયદા કરતાં ભરણપોષણની વ્યાખ્યા કરવામાં ઘણે વધારે ઉદાર છે. હિંદુ તેમજ મોહમેદન કાયદાઓ

હેઠળ ભરણપોષણમાં ફક્ત ખાવાને અન્ન અને પહેરવાને વસ્ત્ર તેમજ અવિવાહિત પુત્રી હોય તો તેને પરણાવવામાં જે ખર્ચ થાય તેનો સમાવેશ થાય છે. પરંતુ આ કાયદો એક પગલું આગળ વધે છે અને અત્રેજી સુદ્ધાંતના અભ્યાસનો ખર્ચ સ્વીકારે છે એટલું જ નહિ પણ દવાદાર તેમજ એવી ખીજી જરૂરની વસ્તુઓના ખર્ચનો પણ સમાવેશ કરે છે. હિંદુ તેમજ મોહમેદન કાયદાઓ ત્યારે ભરણપોષણમાં જીવનની ફક્ત પ્રાથમિક જરૂરીયાતોનો વિચાર કરે છે ત્યારે આ કાયદો મનુષ્યજીવનની વધુ ઉત્કૃષ્ટતાની પણ ભાવના ભૂલી જતો નથી.

ધી સ્પેશીયલ મેરેજ એક્ટ હેઠળ અને તેના કાનુનો મુજબ લગ્ન રજીસ્ટર્ડ કરાવતી હિંદુ, સીખ, જૈન, બુદ્ધ તેમજ ખીજી કોમોની મહીલાઓ પણ આ હક્કથી વંચીત નથી. જે કે આ કાયદામાં આ આ હક્કનો કોઇ ઉલ્લેખ જણાતો નથી તેમ છતાં હિંદની દરેક કોમોને લાગુ પડતા ક્રીમીનલ પ્રોસીજર કોડની કલમ ૪૮૮ હેઠળ તેઓ આ હક્ક ભોગવે છે. આ કલમ હેઠળ કોણ કોણ, ક્યારે અને કેવી રીતે આ હક્ક ભોગવે છે તેનું વિવેચન આગળ આપણે કરી ગયા છીએ અને તેથી તેનું પુનરાવર્તન કરવાની જરૂર નથી. અત્રે એ કહેવાની જરૂર નથી કે તેઓનો આ હક્ક તેમના પિતા અને પતિની છાંદગી સુધી ચાલુ રહે છે. તેમના મરણ બાદ તેઓને મરનારની મીલકતમાંથી ભરણપોષણની કરતાં વધુ વિશાળ એવો અમુક એક્સ હિરસાનો વારસા હક્ક મળે છે.

પારસી તેમજ ક્રીશ્ચિયન મહીલાઓની સ્થિતિ પણ આવી જ છે. તેઓ પણ તેમના કોઈ કાયદાઓમાં ભરણપોષણ માટે ઉલ્લેખ નહીં હોવા છતાં ક્રીમીનલ પ્રોસી-

* મરમકકટટાયમ કાયદામાં અવિલકત કુટુંબની મીલકત ટવાઝા (Tavazhi or Tarwad Properties) અગર ટારવાડ મીલકત તરીકે ઓળખાય છે. અવિલકત કુટુંબ “ટારવાડ” તરીકે ઓળખાય છે.

જરની કાયમ ૪૮૮ હેઠળ આ હક્ક
બોગવે છે.

પરંતુ મોહેમેન ટાયદો મુસ્લીમ બાલુઓ
-પુત્રી અને પત્નીના આ હક્કનો સ્પષ્ટ
સ્વીકાર કરે છે મોહેમેન ટાયદો એક
પિતાને તેની અવિવાહિત પુત્રીનું લગ્ન થતા
સુધી અને લગ્ન થયા બાદ છુટાછેડા કર્યા
પછી અને વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થયા પછી પૂત-
લગ્ન ન થાય ત્યાં સુધી એ પુત્રીનું ભર-
ણપોષણ કરવાની ફરજ નાખે છે.
મુસ્લીમ પુત્રીઓનો આ હક્ક તેમની માતાની
મીઠત સુધી પહોંચે છે કોઈ અગ્રેજોમા
એક મુસ્લીમ પિતાની આર્થિક સ્થિતિ
સારી ન હોય પરંતુ તેની ઓરતની
સ્થિતિ સારી હોય તો એ પતિની
પુત્રી તેની માતા પાસેથી ભરણપોષણ મળી
શકે છે. જો કે પાછળથી પિતાની સ્થિતિ
મુશ્કેલીમાં તેણીનું ભરણપોષણ કરવાની
ફરજ પ્રથમ તેણીના પિતા ઉપર આવી
રહે છે આમ એક મુસ્લીમ પિતા તેની
નિઃશ્રીનું પોષણ કરવાને કાયદેસર રીતે
પ્રથમ બધાવલો છે અને તેમ કરવામા
જો તે બેઝકારી બતાવતો હોય અગર ના
પાડતો હોય તો તેણી કીમીનય પ્રાપ્ત
જરના કાયદાનો આશ્રય લઈ તેની પાસેથી
ભરણપોષણ મેળવી શકે છે.

પત્ની તરીકે એક મુસ્લીમ ઓરતનો
કેમ કંઈક અંશે ભુગે અને વિચિત્ર છે
મુસ્લીમ કાયદાનો આમાન્ય નિયમ એવો
છે કે એક મુસ્લીમ પત્ની તેના ખાવિ
પાસેથી ભરણપોષણ મેળવવા હક્કદાર છે.

*મદ્રાસની વહી ચાલતે ૩૬ મદ્રાસ
૧૮૫ ના કેસમા વિધવા થયેલી અને
છુટાછેડા લીધેલી નિઃશ્રીઓના ભરણપોષ-
ણની કાયદેસર ફરજ તેમના પિતા ઉપર
નથી એમ દર્શાવ્યું છે.

અને પ્રથમશ્રીની એક મુસ્લીમ પતિ
તેની મોરદારનું ભરણપોષણ કરવાને
બધાવેલો છે પરંતુ જ્યારે આપણે એ
કાયદાનું જાગીરાથી અવલોકન કરીએ
છીએ ત્યારે આપણને આશ્ચર્ય થયા
સિવાય રહે નહિ, કે ઉપર બતાવેલા સામાન્ય
નિયમ સાથે એનો પણ મિલ્લત વિચારા-
યલો છે કે પતિની જગ્યાબદલી અને
પત્નીનો હક્ક તેણી જ્યાંસુધી તેણીના ખાવિ-
દને ઉપયોગી થવાની નક્કી થરાવતી હોય
ત્યાં સુધી તે કાયમ રહે છે, આથી એક
મુસ્લીમ મહિલા જાતીય સહવાસ માટે
ઉત્તરવાસક ન હોય અગર હકીવી હોય
અને કાંઈપણ જાતના વ્યાજબી કાગળ
વગર ના પાડી હોય અગર તેના કાણુની
બહાર તેણીને રાખવામા આવતી હોય
ત્યારે તેણીને તેની પાસેથી ભરણપોષણ
મેળવવાનો હક્ક રહેતો નથી.

પરંતુ જ્યારે તેણી હક્કદાર હોય છે
ત્યારે હિવાની કારીનો આશ્રય લઈ પોતાના
હક્કનો અમલ કરાવી શકે છે તેણી કી-
મો કા ની કાયમ ૪૮૮ હેઠળ પણ આ
હક્કનો અમલ કરાવી શકે છે પરંતુ આ
હક્કનો તેણીના લગ્નજીવનના અંત સાથે
અંત આવે છે વિધવા થતા અગર છુટા-
છેડા મેળવ્યા પછી આ હક્ક ચાલુ રહેતો
નથી જો કે છુટાછેડા થયા પછી “દફત”
ની મુત સુધી તેણીનું ભરણપોષણ કર-
વાની ફરજ તેણીના ખાવિની રહે છે.

પરંતુ તેણીના જ કોઈ ગુન્હાહીત કૃત્યથી
લગ્નજીવનનો અંત આવેલો હોય તો
અગર શીયા અને સરી કાયમ પ્રમાણે
અપરિવર્તનીય (Irrevocable) છુટા-
છેડા થયા હોય અને તેણી હમેલખાળી ન
હોય તો તેણીને “દફત”ની મુત સુધી આ
પણ ભરણપોષણ મળી શકતું નથી.
વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થતાં તેણી તેણીના મર-

નાર. ખાવિંદની મીઠકતનો અમુક હિરસાની
વારસદાર બને છે.

શીયા અને સુન્નીઓમાં ભરણપોષણના
હક સંબંધમાં કાંઈ ખાસ તફાવત નથી.
શીયા કાયદા પ્રમાણે લગ્ન હંગામી
(Temporary) પણ થઈ શકતું હોવાથી
આ લગ્નને મોહેમેન કાયદામાં મુદા-
લગ્નથી ઓળખવામાં આવે છે. બે
સ્પષ્ટ કરાર ન હોય તો હંગામી મહોર-
દારને આવી રીતે ભરણપોષણ મળી
શકતું નથી.

શુધ્ધીસ્ત મહીલાઓ પણ તેમના કામી
કાયદા હેઠળ તેમજ કી. પ્રો. કોડની કલમ

૪૮૮ હેઠળ તેમની ખીણ બહેનોની માફક
ભરણપોષણનો હક ધરાવે છે. એક
શુધ્ધીસ્ત પિતાના અવસાન બાદ તેની
દિકરીનો ભરણપોષણનો હક મરનારની
મીલ્કત પાછળ જાય છે એટલે કે મર-
નારનો વારસ જવાબદાર બને છે. તેવી જ
રીતે શુદ્ધ ધર્મ પાળતી શુધ્ધીસ્ત પત્ની
પણ આ હક ઉપર પ્રમાણે ભોગવે છે.
પતિની કુર. અને ઘાતકી વર્તણૂકને લઈને
તેણીને જુદા રહેવાની ફરજ પડી હોય
તો હિંદુ મહીલાઓની માફક તેણી પણ
જુદું ભરણપોષણ માગી શકે છે.

ફરમાસુ સોજી મીઠાઈ માટે આજ ગોપાલ-
દાસ મંગળદાસ મીઠાઈવાલાનું નામ
જગમશહુર છે.

એક ત્રાયલ ચોર્ડર આપી તમે પણ ખાત્રી કરશોજી
મોજી સુતરફરી, વેતીલાની જલેબી, ફરમાસુ માવાનો પેંડા, અધરતીના લોડવા,
એસ-સના હલવાના પાનકેક, શુદીના પાનકેક, મલાઈના માવાના ખાગ્ગ અને
ખીજી પણ મીઠાઈ તૈયાર અથવા વરધી મુજબ બનાવી ટાઇમસર મોકલશુંજી.

ધી, દુધ-દહી-મલાઈ-શ્રીખંડ-ખાસુંદી
હમેશાં તાજુ મલશે. અને વરધી મુજબ માલ બનાવી મોકલી આપશુંજી.

ગો પા. લ. દા. સ. મંગલ દા. સ.
મી ઠા ઇ વા લા.

વશીયામલ બીહડીંગ, આંદરોડ, મુંબાઈ નં. ૭.

સામાન્ય માણસની પહેલી અને અસામાન્ય માણસની છેલ્લી નબળાઈ

માનવજાતિમાં જે કોઈ પણ વર્ગ અતિશય તિરસ્કારને પાત્ર હોય તો તે ખરેખર ખુશામતખોરોનો ઉર્દૂ મસ્કા-દાસોનો વર્ગ છે એમ મ્હારું માનવું છે એટલું જ નહિ પણ ઘણાં માણસોનું માનવું છે એમરથી અતિશય તિરસ્કારની તીવ્ર લાગણીઓ અને ધ્રુવ ધણાની નજરોની કાતીલ હડી વરમી રહેલી હોવા

હતાં એ મસ્કાદાઓ ઉર્દૂ ખુશામતખો-રોની જમાતને જરા નેટલીય હિની આય આવી નથી પણ

એથી ઉપર એ જમાત પ્રિનપ્રતિદિન અજબ ગતિથી વધતી રહી છે એટલું જ નહિ પણ જખ્ખર ભેરૂવંદ જામતી રહી છે. જરા ખારીક નજરથી જોવામાં આવતાં સ્પષ્ટ જણાય છે કે દુનિયાને હંમેશાં દંભમાં જ રચ્યાપચ્યા રહેવાનું પસંદ છે. દુનિયાના ચારે ખુણામાં ખુશામતના ખગ-નાઓ અને મસ્કાના ડગ્ગાઓ અગણીત સખ્યામાં ફેલાતા જણાય છે ચારે

દિશામાં લગવાઈ રહેલા દંભના ખૂની જલ્સાઓના લયકર લખડાઓથી સારીયે દુનિયા અંજલિ ગઈ

છે. દુનિયા દંભમાં માથાખૂડ હુમેવી છે, અને એ માથાખૂડ દંભમાં જે હુખ્યો નથી તે આ દુનિયામાં જીવતાં મુઓ ગણાય છે.

એ માથાખૂડ દંભમાં હુમેલી દુનિયામાં

પોતાનો માર્ગ સરળ કરવાનો એક અકર ઉપાય ખુશામતખોરી છે. આ દંભમાં હુમેલ દુનિયામાં વિજયપૂર્વક

જીવનનો કાં પાર ઉતારવા માટે ખુશામતની અજબ કરામત જણી, શીખી લેવાની ખાસ જરૂર

ખુશામત

છે. ઘણાં માણસો ખુશામતને એરેખીયન નાઇટ્સમાં આવતા અલા-દીનના જાદુઇ ફાનસની ઉપમા આપે છે, કારણ કે ખુશામત-મસ્કાપાલીમીથી કોઇ પણ જાતની શારીરિક કે માનસિક મહેનત મળુરી વગર હાંડગીની દરેક જરૂરીઆતો, મોજમગ્નહો અને અવશ-આરામો ભોગવવાનો અબ્યાધિત અધિકાર-અમર પો પ્રાપ્ત કરી શકાય

છે. ખુશામત કરવા ની કે મસ્કા લગા-વવાની કળા હસ્ત ગત કરવામાં ખીલ પિછાની જેમ વધુ

: લેખક :
દયાશંકર ભ. કેવિ.

નાર ખાવિંદની મીઠકતના અમુક હિસ્સાની વારસદાર બને છે.

શીયા અને સુન્નીઓમાં ભરણુપોપણના હક્ક સંબંધમાં કાંઈ ખાસ તફાવત નથી. શીયા કાયદા પ્રમાણે લગ્ન હંગામી (Temporary) પણ થઈ શકે છે. હોવાથી આ લગ્નને મોહેમેન કાયદામાં મુદ્દા-લગ્નથી ઓળખવામાં આવે છે. જે સ્પષ્ટ કરાર ન હોય તો હંગામી મહેરન દ્વારા આવેલી રીતે ભરણુપોપણ મંજૂર થઈ શકે છે.

બુધ્ધીસ્ત મહીલાઓ પણ તેમના કોમી કાયદા હેઠળ તેમજ ફી. પ્રો. કોડની કલમ

૪૮૮ હેઠળ તેમની ખીજ બહેનોની માફક ભરણુપોપણનો હક્ક ધરાવે છે. એક બુધ્ધીસ્ત પિતાના અવસાન બાદ તેની દિકરીનો ભરણુપોપણનો હક્ક મરનારની મીઠકત પાછળ જાય છે એટલે કે મરનારનો વારસ જવાબદાર બને છે. તેવી જ રીતે બુદ્ધ ધર્મ પાળતી બુધ્ધીસ્ત પત્ની પણ આ હક્ક ઉપર પ્રમાણે ભોગવે છે. પતિની કુર અને ઘાતકી વતી જુદાં જુદાં લખતે તેણીને જુદા રહેવાની ફરજ પડી હોય તો હિંદુ મહીલાઓની માફક તેણી પણ જુદું ભરણુપોપણ માગી શકે છે.

ફરમાસુ સોજી મીઠાઈ માટે આજે ગોપાલ-
દાસ મંગળદાસ મીઠાઈવાલાનું નામ
જગમશહુર છે.

એક ત્રાયલ ઓર્ડર આપી તમે પણ ખાત્રી કરશોજી
સોજી સુતરફરી, વેનીલાની જલેબી, ફરમાસુ માવાનો પેંડ, અધરનીના લોડવા,
એસ-સના હલવાના પાનકેક, ગુંદીના પાનકેક, મલાઈના માવાના ખાખા અને
ખીજ પણ મીઠાઈ તૈયાર અથવા વરધી મુજબ બનાવી ટાઇમસર મોકલશુંજી.
ધી, દુધ-દહી-મલાઈ-શ્રીખંડ-ખાસુંદી
હમેશાં તાજુ મલશે. અને વરધી મુજબ માલ બનાવી મોકલી આપશુંજી.

ગો પા. લ. દા. સ. મંગલ દા. સ.
મી ઠા ઇ વા લા.

વશીયામત બીડીંગ, આંટરોડ, મુંબઈ નં. ૭.

સામાન્ય માણસની પહેલી અને અસામાન્ય માણસની છેલ્લી નબળાઈ

માનવજાતમાં જે કોઈ પણ વસ્તુ ગતિશય તિરસ્કારને પાત્ર હોય તો તે ખરેખર ખુશામતખોરોનો ઉદ્દેશ મસ્કાદામોનો વર્ગ છે એમ મ્હારું માનવું છે એટલું જ નહિ પણ ઘણાં માણસોનું માનવું છે. એમરથી અતિશય તિરસ્કારની તીવ્ર લાગણીઓ અને ઘણાની નજરોની કાતીલ ઝડી વરસી રહેલી હોવા

હતાં એ મસ્કાદામો ઉદ્દેશ ખુશામતખોરોની જમાતને જરા નેટલીય ઉત્તી આંચ આવી નથી પણ

એથી ઉત્કૃષ્ટ એ જમાત દિગ્ગમિતિદનઅજ્ઞ ગતિથી વધતી રહી છે એટલું જ નહિ પણ જાન્યર જેરૂવૃક્ષ જામતી રહી છે. જરા પારીક નજરથી લેવામાં આવતાં સ્પષ્ટ જણાય છે કે દુનિયાને હંમેશાં દંભમાં જ રચ્યાપચ્યા રહેવાનું પસંદ છે. દુનિયાના ચારે ખુણામાં ખુશામતના ખમ્બાઓ અને મસ્કાના ડબ્બાઓ અગણિત સખ્યામાં ફલવાતા જણાય છે ચારે

દિશામાં ભજવાઈ રહેલા દંભના ખૂતી જહસાઓના ભયંકર ભપકાઓથી સારીયે દુનિયા અજાણ ગઈ

જે. દુનિયા દંભમાં માથાખૂડ દુબેલી છે, અને એ માથાખૂડ દંભમાં જે દુખ્યો નથી તે આ દુનિયામાં જીવતાં મુઝો ગણાય છે.

એ માથાખૂડ દંભમાં દુબેલી દુનિયામાં

પોતાનો માર્ગ સરળ દરવાનો એક અકર ઉપાય ખુશામતખોરી છે. આ દંભમાં દુબેશ દુનિયામાં વિજયપૂર્વક

જીવનનોદાઃ પાર ઉતારવા માટે ખુશામતની અજ્ઞ દરામત ભણી, શીખી લેવાની ખાસ જરૂર

ખુશામત

છે. ઘણાં માણસો ખુશામતને એરેખાંધન નાઇડસમાં આવતા અધા-દિનના જાદુઈ કાનસની ઉપમા આપે છે, કારણ કે ખુશામત-મસ્કાપાલીસીથી કાઢ પછુ જાતની શારીરિક કે માનસિક મહેનત મજુરી વગર જાદુગીની દરેક જરૂરીઆતો, મોજમજલો અને અવશ-આરામો ભોગવવાનો અખાધિત અધિકાર-અમર પો પ્રાપ્ત કરી શકાય

છે. ખુશામત કરવાની કે મસ્કા લગાવવાની કળા હરનગત કરવામાં ખીલ વિદ્યાની જેમ વધુ

: લેખક:
દયાશંકર ભ. કંવિ.

મુસ્કેની પડતી નથી. લુલીબાઇ-જીભને
જરા મીઠી, મધજરતી અને શીરીન
જનાવવાથી ખુશામતની કળા સઘ
સિદ્ધ થાય છે. ખુશામતથી મહાન
મુસ્કેલ ઠાર્ણ પણ સહેલાં થઈ પડે છે.
રતિપતિ, કામદેવના કાલીક બાણની
માફક ખુશામતના મધજરતા મીઠા શબ્દ
બાણથી અદ્રશ્ય પણ સચોટ અસર થાય
છે અને અતિશય કહણ ગણાતા કાલમીઠ
વજ્ર હેઠળેને પણ મલાવા કે પટામણના
પરમ અસ્ત્રથી છેદી શકાય છે.

આ પ્રશંસા સાંભ-

ળવાની, મુદ્દક મશ-
હુર થવાની અને વિશ્વમાં વાહવાહ બોલા-
વવાની વૃત્તિ જે આપણામાં અપાર નિર્ભ-
ળતા સંચાર કરી રહી છે તેને
લીધે જ ખુશામતની કૃતેહના ડંકા વાગી
રહ્યા છે. આપણે બધાય પ્રશંસા માટે
ભૂખ્યા ડાંસ હોઈએ છીએ. એમાં ઘણેક ગમે
તેટલી હલકી અને મલીન વસ્તુઓના
લેળસેળથી પણ આપણને અણગમે
ઉત્પન્ન થતો નથી. વ્યાજસ્તુતિ સાંભ-
ળવાની વૃત્તિ માનવી માનના અંતઃકરણમાં
ઉંકું ધર કરી રહી છે. ઈંગ્લાંડનો મહાન
સુરદાસ કવિ મહામતિ મિલ્ટન આને
ઉમદા મગજની નિર્ભળતાની અંતિમ
અવસ્થા કહે છે, જ્યારે મહાન તત્ત્વચિંતક
રસ્કીન આને નિર્ભળ મગજની આદ્ય
અશક્તિ તરીકે ઓળખાવે છે. કળા અને
વિજ્ઞાનની દરેક બાબતમાં આપણે પાર-
ગત ગણાવાની મહત્વાકાંક્ષા સેવીએ
છીએ. પારંગત-ઉસ્તાદ થવાની ઇચ્છા
આપણે કદીયે છૂટતા નથી કારણ કે તે
કદીયે શક્ય બનવાનો સંભવ લાગતો
નથી ફક્ત પારંગત-ઉસ્તાદ છીએ એમ
દેખાવાની-ગણાવાની આપણમાં હંમેશાં
ઉકેટ ઇચ્છા રહ્યા કરે છે. વાદ્યતણક વસ્તુ
રિચિતિ આ પ્રકારની પ્રવર્તતી હોવાથી જ
માણસો એ ખુશામતખોરીની-મસ્કાપાલીસીની

વિદ્યામાં પારંગત હોય છે તેઓ આપણા
મિથ્યાભિમાનને લારોલાર અને અમ-
ર્થદ રીતે પ્રશંસાના પુખ્તો વેરીને સંતોષે
છે. માણસો વ્યાજસ્તુતિ અને મસ્કા-
પાલીસીથી એટલા બધા મંત્રમુગ્ધ બની
જાય છે કે તેમને ખબર રહેતી નથી કે
આ માટે ચઢી વંખાણું કરનારાઓ અને
પછવાડે ચાલી ચુકી કરનારાઓ વચ્ચે
કાંઈ ફરક જ નથી.

ખુશામત ખોરીનો

આશ્રય માનવ-
જાતિનો અસંખ્ય અને અર્ધદૃષ્ટ વર્ગ જ
લે છે એવું કાંઈ નથી. દુનિયાની મહાન-
માં મહાન ગણાતી વ્યક્તિઓએ ખુશામત
અને મસ્કાપાલીસી કરી છે અને તેય તે
બહુ જ સુદર રીતે કરી છે એનાં ઇતિ-
હાસમાં અનેક દ્રષ્ટાંતો મોજુદ છે. લોડ
એક્સરીસેસે તો ખુશામતખોરોનો ખાં
ગણાતો હતો. એક પ્રખ્યાત લેખકના કહેવા
મુજબ તે ખુશામત કરવામાં અજોડ હતો.
એની માફક કાંઈ પણ વ્યક્તિએ લાંબા
સમય સુધી મોટા પ્રમાણમાં, અજબ
હિંમત, આગ્રહ, કુશળતા અને વિનય-
પૂર્વક ખુશામત કરી નથી. "કેવી અજબ
સિદ્ધિ! લોડ એક્સરીસેસે પોતાની ઉત્ત-
રાવસ્થામાં મેથ્યુ આરનોલ્ડ સમક્ષ એક
દિવસ દિલનો એકરાર કરતાં કહ્યું હતું કે
"હું ખુશામતખોર છું એમ દુનિયાને
કહેતાં તો તમે સાંભળ્યું હશે. ખુશામત-
ખોર બનવું એ કાંઈ ગુહા નથી. મને
તો તે બહુ જ લાભદાયી માલમ પડે છે.
દુનિયામાં એવી એક પણ વ્યક્તિ નથી
કે જેને ખુશામત પસંદ પડતી નથી, અને
જ્યારે રાજવંશીની ખુશામત કરવાનો
પ્રસંગ આવી પડે ત્યારે તો તેનો એક
હથિયાર તરીકે ઉપયોગ કરવો ઘટે છે."
ડીઝરાઇલીને એવો ઉપયોગ કરતાં આવ-
ડતો હતો અને તે તેમાં ખીનહરીફ હતો.
મહારાણી વિક્ટોરિયા પણ દરેક વિષ-

પ્રશંસા પુખ્તો સદાવર્તા નેહએ છે. હમેશા અતિશયતા જ ખરાબ છે. કોઈ વ્યક્તિને ખુશ કરવા માટે કે તેની પાસેથી પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા માટે જ નળીશ્વરીને સત્યનું, ખૂન કરીને ખોટી ખુશામત કરવી તે જ બહુ નિંદ્ય છે. ખુશામતખોરા તો નળીશ્વરીને જ મીઠા અને મધઝરતા શબ્દપ્રયોગો વાપરે છે અને તેથી જ તેઓ અતિશય તિરસ્કારને પાત્ર છે.

“ત્યારે શું ખુશા-
મતખોરની

ખુશામત કરી શકાય કે ?” તે એક વિચાર-ણીય પ્રશ્ન છે. આ માટે આપણે લોડ એકન્સરીટીની જીવનકથા પર દ્રષ્ટિપાત કરવો નેહએ, ૧૮૭૮ ની સાલમાં થયેલીનમાં યુરોપના રાજ્યોની એક પરિપક્વ ભરવાની હતી. એ સમયે પરિપક્વ ફ્રેંચ સર્વમાન્ય ભાષા હતી. લોડ એકન્સરીટીને ફ્રેંચ ભાષા આવડતી ન હતી, અને એ પરિપક્વ ઉદ્ઘાટનક્રિયા તેને ફ્રેંચ ભાષામાં જ કરવાની હતી. આ માટે તેને પહેલાંથી જ બધી તૈયારી કરવી પડી હતી. ફ્રેંચ ભાષામાં ભાષણ તૈયાર કરાવીને તેણે ગોખીને મોઢે પણ કરી લીધું હતું. ઇંગ્લાંડમાં દરેકને ભય રહ્યા કરતો હતો કે જો લોડ એકન્સરીટી ફ્રેંચ ભાષામાં ભાષણ કરશે તો તે સારાંયે યુરોપના હારાપાત્ર થશે. પણ આ સત્ય સ્થિતિ તેને મોઢે જાળીને કોણ કહે ? લોડ ખોરા રસેલે આ નાનુક કામ સાથે ઉપાડ્યું.”

“સાહેબ મહે એક કાચકર અથવા સાંભળી છે કે તમે આવતી કાલે ફ્રેંચ ભાષામાં પરિપક્વ બુદ્ધી મુક્તાં ભાષણ કરવાના છો.” લોડ રસેલે એકન્સરીટી પાસે જાળીને કહ્યું.

“હા. હા. એમાં શું ખોટું છે ?” લોડ એકન્સરીટી ઉત્તર આપ્યો ‘એકાચક, અત્યારે સારાંયે યુરોપમાં તમારા જેવો કોઈ માણસ નથી કે જે એ પ્રમાણે કરી શકે પણ, સાહેબ, ફ્રેંચ ભાષામાં ભાષણ કરવું એ તો સાવ સામાન્ય બાબત છે. એ પરિપક્વમાં ઓખમાં ઓછા અડધા ડઝન જેટલા માણસો તો તે પ્રમાણે કરી શકે તેમ છે. પણ ત્યાં

તમારા સિવાય બીજો કોણ અંગ્રેજીમાં ભાષણ કરે તેવો છે ? આ પરિપક્વમાં તો યુરોપના જુદા જુદા રાજ્યોના પ્રતિનિધીઓ આવશે. તેમને ઇંગ્લાંડના તમારા જેવા એક પ્રતિભાશાળી યુરોપના મુખથી સુદ્ધિસંપન્ન વાતો સાંભળવાની હોય એ સ્વાભાવિક છે. હવે સાહેબ એક જ પ્રશ્ન ધાંધે શું તંબે એ બધાંયને નારાજ કરશો ?” લોડ ઓડો રસેલે પોતાને જે કહેવાનું હતું તે બધું જ સફાઈથી કહી દીધું. એની હસીકતો વિશેષ થઈ શકે તેમ ન હતું. બીજો દિવસે લોડ એકન્સરીટી પરિપક્વમાં અંગ્રેજી ભાષામાં જ પ્રમુખપદથી ભાષણ કર્યું. જે ડીઝ-રાઈલીને લાગે કે તેની ફ્રેંચ ભાષા બેડોળ અને ક્લેબી હતી અથવા લોડ રસેલે તેની ખુશામત કરી છે તો તો તે બહુ જ વિવાદાસ્પદ વિષય બની જાય એવો હતો; પણ લોડ એકન્સરીટી સતુર પુરૂષ હતો અને તે લોડ રસેલના કહેવાનો અર્થ સમજી ગયા હતા. જે કુશળતાપૂર્વક ખુશામત કરવામાં આવે તો કોઈ ખુશામતખોર પણ ખુશામતથી બચી શકતો નથી એમ મહાર માનવું છે. ખુશામતથી સાંભળનારના મગજમાં કાણીક ઉન્માદ કે કેક ઉત્પન્ન થાય છે, અને એ પરિસ્થિતિમાં પોતાના માટે નહિ માનવા યોગ્ય બાબતોનેય માનવાની તેનામાં અજબ શક્તિ વિકાસ પામે છે. એવેની સાંત કરનાર ઓપધની માફક આની અસર પણ બહુ જ મોહકારી છે. જે આનો ડોઝ વધુ પ્રમાણમાં લેવામાં આવે છે તો તે બધીયે બાજુ ધૂળ મેળવી દે છે; અને જો થોડા પ્રમાણમાં ડોઝ આપવામાં આવે તો તે ડોઝની ભોગ, બનેલ વ્યક્તિ સદૈવ ગુલામ બની રહે છે. મિથ્યાભિમાન માનવહૃદયનો એક જલ્દીથી જળમાઈ જાય તેવો ભાગ છે પણ જો વિવેકપૂર્વક ગતીપત્રી ચાલ-તેની રીતે તેને સંતોષવામાં આવે તો અહીંદિક પરિણામો આવે છે. આ રીતની અકસીરતા, અમળતા કે નીતિમયતા પર વિવાદ કરવાનું કાંઈ મહાર નથી; કારણ દુનિયા ખુશામતની અજબ અસરથી કહીયે બચી નથી તેમ ભવિષ્યમાં બચી શકે તેમ લાગતું પણ નથી.

પમની સ્વ. પત્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી કાર્વસ ગુજરાતી સન્માને
શ્રીયુત ડાહ્યાલાલ આણંદજી આવધી
તરફથી સવિનય સપ્રેમ ભેટ.

લેખક

સોમાભાઈ

ભાવસાર

કારાવાસ

ખંડ કાવ્ય

[પ્રવેશ]

[૧]

આજ ગાડીમા એકવ ન્હોતો
સાય હતા પોલીસ,
સાય હતા પોલીસ,
એક એ નહિ પણ સાયવવાને
સંખ્યામાં એ વીસ
બંધુકો હાથમાં શાખે
તમંચો કેડમાં ખોસે.

x

ઘેરડે મારા હાથ એ બાંધ્યા
એ ડિયો વધારામાં,
એ ડિયો વધારામાં;

આરણે આરણે ચોલીઝ બેડી
ગાડીના ડાબામાં
વારે વારે નજર નાખે
બંધુકો તૈયાર રાખે.

x

આરને ડેકે આવી પહોંચ્યા
જેલને ગલ્લ દારૂ,
જેલને ગલ્લ દારૂ;
નામ બોલી બોલી ફોન અમને
સગ્ગ શી તારે ?
વળી ક્યા ગામના વાસી
મુસલમાન હિંદુ કે છો પારસી ?

નવેમ્બર ૨૦૧૬

૩૩

વજ્રજર જેવાં જેલ કમાડ ખે
સળિયા જાડા બમ,
સળિયા જાડા બમ;
ઘડતે. છોને હાથી આવી
શિર અક્ષણે ધમ
થાયે તોએ સળિયો ન વાંકો
પડે નવ એક ત્યાં આંકો.

છેલ્લી ચારનાં દરશન કાધ
ભૂમિનાં એક વાર,
ભૂમિનાં એક વાર;
દેદખાનાનાં ખૂટ્યાં બારણાં
પોલીસ આવે ચાર
ધડેલી જોલમાં દેતા
સીધા થોભવાનું કે'તા

[વજ્ર પરિધાન]

[૨]

બાંડીયું એક છે અડધી બાંધનું
ભૂરી લીટી વાળું,
ભૂરી લીટી વાળું;
ચૂંકી અને લંગોટ પછી અને
થાળી પોટ દે દાળું
સીસાના જેવું દેખાવે
ખાવાનું કેમ એમાં કાવે!

x

શે ચતો પહેરે લંગોટી ત્યાં
પોલીસ કે' ચાલો,
પોલીસ કે' ચાલો;
બહુત હો ગમ દેર ન કુરો
બિન્ન રા થે આ લો
લગાના કાઢ ન દેરી
ચૂંકીને લેઉં હું પહેરી.

x

બાંડીયાને પછી ઝટ પડેરી દઉં
થ ઇ જા તો તૈયા ર,
થ ઇ જા તો તૈયા ર;

“કૈસે ખડા હો” ? બોલતો ત્યાં તો
આ વે જ મા દા ર
મુકાદમ કયા સમાલો?
દો દો કી ફેલમે ચાલો.

x

પીળા પાધડી પીળા ચૂંકી
અંગે સફેદ કોટ,
અંગે સફેદ કોટ;
દંડીકા ફેડે લટકાવીને
જ્યાં ત્યાં મૂકે દોટ
હશે એ કોણ વિચારે
હું એની સામે ભાળું.

x

દો દો કી સખ ફાઇલમે ચલો !
નહીં તો ફુંગા ચોટ,
નહીં તો ફુંગા ચોટ;
એક હાથે મહેં બીસ્તરો લીધો
બાંજે થાળી પોટ
સણાવતો એ નેપથ્યે
ગયો લઇ જોલની મધ્યે

[સ્નાન અને ધોવણ]

[૩]

વાંક નીચે ક્યો પોટને થાળી
કાઢ ન ત્યાં રખડે,
કાઢ ન ત્યાં રખડે;

દસના ડંડા દરવાજેથી
કા ન આવી અથડે
દો દો કી ફાઇલમે ચાલો !
ન ચૂકે હો જાન્ય સમાલો !

અખળે જાણી શાઈસમાં સૌને
હોજ પરે લઇ જાય,
હોજ પરે લઇ જાય;
“દયો પાણી સખ” બોલતો વોડર
ઉપર આંટા ખાય
બદનને એ મસગાવે
પાણી વિના ટટળાવે.

x

“ખડે હો જતા ! અખ ન ન્હાનાં !
બોલતો એ તાણી,”
બોલતો એ તાણી;
પાંચ પૂરાં હજી પોટ લરીને
રેડયું ના પાણી
દેડે ત્યાં ઝડે ઉપડતો
બેઠલાને ખરડે પડતો.

[હજમત]

[૪]

આંખમાં આંસુ કોઇ દિનાવે
હ દય ના ધ બ કે
હ દય ના ધ બ કે
કેદખાને આ આંસુ શાને
કોણ મને ચ દ કે
આજે એક માનવી પહોડી,
મારી આજ જોડવા નથી.

x

દેખાવમાં જેમ માનવી પહોડી
અસ્તરો તેમ પહોડી
અસ્તરો તેમ પહોડી
ધાર છે બૂકી, વધારામાં મારી
આમડી છે જાડી
મથી મથી જાયે થાકી
થાતી તોય નથી ન ખાકી

x

ધીરે ધીરે ફેરવજે લાઇ
ખૂમ બળે છે લાંબ
ખૂમ બળે છે લાંબ,

જમુ કુચે તેથી કપડાં સૌનાં
જાય રમે વૂટી,
જાય રમે વૂટી;
એથી ઘોવા હપ્તા અંદર
એક મળે પૂટી
સોડમાં કપડાં બાફે
ઘોવાનો વખત નાંખે

x

ઘોવું હોય તો ઘોઇ લો આજે
પછી રજા ન મળે
પછી રજા ન મળે;
તેમ છતાં કાઇ કામદો તોડી
હોજ પરે જો ફરે
એને ખટલે લઇ જાયે
આથે પછી બેડિયો પાયે.

બોલતો ના એ મુગે મોંએ
માથુ બોલતો જાય,
બખણતી મંખો આવે
ગગણી એ મુઝાવે.

x

બેંસને મુકતાં આપણને જેમ
આંચકો ના આવે
આંચકો ના આવે
કેદખાનામાં મુઝવું આખજ
અમને તો કાવે.
લાઇ અમે નાઇ ન જાતે
ગાંધી સંઠ કાંકરે થાયે.

x

હાશા હવે યહ પૂરી હજમત
ફં દે થી છૂટયો,
ફં દે થી છૂટયો
ઘડીએ માથે હાથ ફેરવતા
‘આસ’ મારો ખૂટયે
થાતી મને વેદના ભારી
કપાણી આમડી મારી.

[ચક્રી]

[૫] ૧૭

ખીલડો, આસી શ્વાસ ચલાવી
ફેરવું હું ચક્રી,
ફેરવું હું ચક્રી;
તીસવા પાડે એ મને ના
બની ગઈ જ ક્રી
ન પડિયું એકે હાલે
મુકાદમ દંડો આલે.

×
કાય - આલાયે ?" બોલતો આવી
દંડો ઉગામે,
દંડો ઉગામે;
ર દેતા હું અચ્છા ઉસડો
સાંભળી એ ધામે
મુજને વિનથી કે'તો
ચલાવી ચક્રી દેતો.

×
વેનતિ મારી એ સુણે ના
ફેરતી ના ચક્રી,
ફેરતી ના ચક્રી,

અંતરમાં મહે માની લીધું
મરવા હું નક્રી
કરું ખુબ મહેનત જોરે
ફેરે તોય ચક્રી ન ઓરે !

×
પગમાં બેડિયો રણુકી ઉડે
બારણે નીકળતામાં,
બારણે નીકળતામાં;
હીમ સમા ત્યાં વાયરા આવી
ધી રેડે બળતામાં
મુકિતવું દેતા સારું
પડેલાને દેતા પાડું.

×
શ્વાસ ફરી લઈ જઈને આણું
ચક્રીનો ખિલડો
ચક્રીનો ખિલડો

ઓઠ દબાવી ફેરવું જોરે
તોય ના હાલે પડે
ચક્રી ડગ એકે ના હાલે
મુકાદમ દંડો આલે.

[આર વાગશે]

[૬]

માર ઉપર આ બેના ડંકા
કાન મારે અચડાય,
કાન મારે અચડાય
પીસવાના તોય દાણા મારા
હાય ના પુરા ચામ
દળી દળી જતો ચાકી
રહે તોય દાણા બાકી.

×
તંદી બાપ! તું ચાલજો જોરે
રીમે ના ભરાઈશ,
રીમે ના ભરાઈશ;

અંગ તમે મારાં ચાકી ન જોશો
ગાણું તમારાં ગાઈશ
પડ્યા ચણા સાથ રે! પાનાં
યયાં મને દોલયાં વહાણું.

×
ધરર, ફરતી જેમ આ ઘંટી
તેમ ત્યાં ફરતો કોટ,
તેમ ત્યાં ફરતો કોટ;
કોટ કુદીને કાઢ ત્યાં આવી
ખોલે બિડ્યા ઓઠ
પડેલાને ધરિશ હું પાડું
મરેલો ચઈશ ના બાપુ

શાસ કરાતો જાઉં હું ચાકી
ચકી ચકી રહે,
ચકી ચકી રહે;
ગીતકું ઘેર ત્યાં ગાઇ ઉઠે
આરામ શાસ જ્યાં લેઉં
મુકાદમ આલ્યો આવે
જમાનર સાથે લાવે.

ચાકુ, ગયા થઇ, ઘંટડી. વાગી
ડંકા વાગ્યા ચાર,
ડંકા વાગ્યા ચાર;
પીસવાના માગ દાણા કેરો
તોય ન આલ્યો પાર
“તારા બાર વગરો આજે
ચોદિશ એ ગીતકું ગાજે.”

[ખટલો]

[૭]

ખટલા ઉપર લેઇ જતા મને
જેલર સાહેબ આજ,
જેલર સાહેબ આજ;
કેમ ક્યું ના પ્રકરે રેશન
તને રરમ ન લાગ
ચાલો બડા સાબની પાસે
મુકાદમ મારી વાંચે.

x

સુપરીનટેન્ડન્ટ ફોલે મુજને
કેમ ન કામ કીધું,
કેમ ન કામ કીધું;
જાણો છોને કામ કરો ના તો
મળશે રે સીધું
ગુસ્સે થઇ બોલે “ચાલો!
જવાબ મને અટ ચાલો!”

x

હાથ બતાવ્યા એક મહે એને
વિનવી કીધું ખૂમ,
વિનવી કીધું ખૂમ;

ફેદલા ભેતોં ટેબલ ઉપર
હાથ પજાડે ક્યું
“ચાલે ના એ કારાગારે”
‘દણું’ હું શી રીત ત્યારે ?
x
જવાબ છે ન તમારો સાચો
આપે ન મરજને સ્થાન
આપે ન પ્રજને સ્થાન;
કેદખાને તો ચકી પીસી
પ્રકરે દેવું કામ
બોલી એ ઉત્તર માગે
લશાય આ દિલકું રાગે.

x

મોન ઉભેલો ભેદ મને પછી
તુરત હુકમ દે,
તુરત હુકમ દે;
પૂરજો એને એકાંત કેદકે
જેલરને એ કે
મુકાદમ બાવકું ગાલે
આંસુ સરી ટપકે ગાલે

[અધાર કોટડી]

[૮]

એક દંડિયા શી અધાર કોટડી
ખાવા મને ધાય,
ખાવા મને ધાય;

હીમ સમા તળિયાના પત્થર
આ વી ને ‘ચ’ પા ય
જોવા મારે આલ ન ઉંચાં,
આંખે જાણે માર્યા હયા.

સુરજનાં મારે જોવાં ન કિરણ
 તારાં ને ચંદ્ર ન જોવા,
 તારાં ને ચંદ્ર ન જોવા;
 આંખ છતાંયે અંધ શા મારે
 ચક્ષુ બંને જોવાં
 અહીં નહિ દેવ ને દેવી
 દશા કહો આ તે કવી.

x

કાયલના ટહુકાર ન સણવા
 જોવા ના મળે મોર,
 જોવા ના મળે મોર.
 આભ ઉંચો આ કેદનો કિલ્લો
 ઉભો સીધો દોર
 શકે ના કોઈ રે આવી
 જોવાં અહીં તાળાં ને ચાવી.

ખોરાકમાં મળે ખાવા શેઠલા
 ભીંછ્ય તે ના તાજ,
 ભીંછ્ય તે ના તાજ;
 પાથરવાને કાંબળ ઝોઢવા
 ચાદર ના તાજ
 કેદી છે સૂઠધ જાયે
 કકડતી દોડ છે વાયે

x

કેદ ખા ના માં કેદી એટલે
 દોર થકીયે નીચ,
 દોર થકીયે નીચ;
 પીલાય છે જેમ તલ ધાણીમાં
 એમ એ જેલની થીચ
 જેતાં કપારી વફ્ટે
 અને મારી નાડીઓ વૂટે.

[આપખુદી]

[૯]

નિંદ્રમાંથી જાગ્યા જાય
 સણી માર પોકાર,
 સણી માર પોકાર;
 વાડર જે ચારે ભેગા થઈને
 કેદી ને દેતા માર
 માર્યાં આ આપરે કેતો
 પડ્યો પછાડા ધબ્બુ દેતો.
 ગડન - પાટુ, ધુબકા, ધોલો
 આમળતા કોમ્પ કાન,
 આમળતા કોમ્પ કાન;
 માર ખાતો ને ચીસો પાડતો
 કેદી થાય જોલાન
 ધરીને ધીરજ ત્યારે
 મુકાદમ ઉભા રેચારે

x

પાડેશીને પૂછું લક્ષા શે
 કાંધો એણે વાંક ?
 કાંધો એણે વાંક ?

સાન કરી સમગ્રવે એ મને
 કેદી બિચારો રાંક
 બીજા સાથે વાતરી કાંધી
 એથી આવી ખખરો લીધી,

x

કેદખાનામાં કેદી કેદી વચ્ચે
 બોલવાનીય મનાઈ
 બોલવાનીય મનાઈ,
 પગમાં સાંકળ બિસ્તરે માકડ
 જલયે જલતી જડાઈ,
 ખુદ્દુ ના રાખે આર
 મારી દે જીવન તોળું,

x

કેદખાનામાં હુંચ હું કેદી
 મારા આવા હાલ,
 મારા આવા હાલ

આપખુદી એ શાયતાં મારી
 આંખડી થાતી લાલ
 સહાય શં એવો ધારો !
 મંગાને શીદને મારો !

[કેર!]

[૧૦]

ધોમ ધખ્યાતા ને આભમાં ઉંચે

મુરજ આખો માથે,

મુરજ આખો માથે;

પેટમાં તોયે અત્ર પડ્યું ના

કાનળી હાથે

ઉપાડી ખાતો નેજે

કાયા ના પાડતી ઓરે !

×

ખોસ્તાં ખોસ્તાં ધરતીમાંથી

નીકળે ઉતી અળ,

નીકળે ઉતી અળ,

હેવામાંથી ખાધા વિષુ તેમ

નીકળે હાથ વરાળ

ભૂખે મારા અંગો ધૂળે

મને ખીણું કાંઈ ના સહે.

×

કદખાને હું આજ પડ્યો છું

પરાયો પરતંત્ર,

પરાયો પરતંત્ર;

ઘેડિયો મારા પાવની રણકે

નણે કાળતું યંત્ર

પરાણે ખોદવા કેતી

શકિત ના હેથે રેતી

×

હાથ ઉપાડું ખોદવા માટે

ઉપડવા પાડે ના

ઉપડવા પાડે ના;

પેટમાં પડિયો ખાડો ઉંડો

પરવા પાડે હા

ન ખોદ્યું આ પ્રમાણે

એમીને જમવું લાણે

×

ને ખાવાને મીઠા માંડીને

દેખું રોટલા ચેર

દેખું રોટલા ચેર;

ત્યાં તો વાધ શો ધુરડી વોડર

વર્તાવી દે કેર

પીડે દંડીકા દેતો

મને એ ખોદવા કેતો !

[દર્દીની દશા]

[૧૧]

હું થકી મારા અંગ પિણતાને

હાડમાં આવે તાવ,

હાડમાં આવે તાવ;

કદખાને તોય કાઢ ન આવી

પૂછે માથે લાવ

ખીણ ખૂણ પેટમાં થાતી

કેમ દરી એ ન સમાવી,

અંગ દુખે ત્યારે કવીનાઇન આવે

તાવ અટથેજ નળી,

નાવ અટથેજ નળી;

આંખ મોં દુખે આયોડીન 'ને

ગ્વીચરીનની સળી

ભલા એમ રોગ મટાડે

સાળાને માંડ પાડે,

દાદા ! દાદા ! બોલતાં બોલતાં -
કે દીને હાંફ ચડે,
કે દીને હાંફ ચડે;

દાદાને તોય ના પુરસદ મળતી
- હાલુ આવી ના મળે
પૂછે ના કેમ છે ભાઈ!
કેવાલું છે તારે કાંઈ!

x

હવે જતો હોય કેદી કેશે તોય
પેટલું હાલે ન ખાણી,
પેટલું હાલે ન ખાણી;

દાદા બેસા પુરસીમાં એવે
કોણ જવાલું જાણી
મારી દલિંગ કાગળે મળું
જાણું છે એકજ હથુ

1 x

એક હથુ આ રાજની સતા
એક હથુ આ કેદ,
એક હથુ આ કેદ,
કાંઈ ખુલાસો માગશે ના વળી
કાંઈ દર્શાવશે ખેદ,
કેશે સૌ એ અવગતિયા
હશે પરભવનો ખટખટિયો

નવયુગ

આપને માટે થોડા ખર્ચે દુનિયાંભરની યુજનાની આલમમાં 'સે'સમેન'
થઈ શકે છે.

તમારી ભવ્ય મોહકતા

—સુંવાળી અને મૃદુ ચામડી.

આ ખુશોદાર સાણુ કે જે કુદરતી અને શુદ્ધ તેલોમાંથી બનાવવામાં આવેલ છે તેના વડે એ ચામડીનું રક્ષણ કરો.

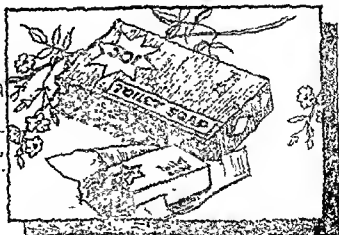
મોહક ચહેરાનું સેક્રેટ" સાથે કાળજીથી સંકેત છે. મન તે માટે કાળજી રાખવી જોઈએ— અને એકસપટો કહે છે કે સૌથી અગત્યની વસ્તુ એ છે કે ચામડીને બરાબર યોગ્ય રીતે ચોખ્ખી રાખવી, કદત બહારની તાલિ પરંતુ અંદરનાં છિદ્રો સુધ્ધાં.

આવી સંપૂર્ણ ચોખ્ખાઈ એ “પ૦૧” ટાઇલેટ સાણુના ક્રિમ-યુક્ત મૃદુ ક્ષીણીથી સહેલાઈથી આવે છે કે જે સાણુ, સુંદરતાને ધટાડનાર જો કોઈ મેલ હોય છે તે બધી કાઢી નાખે છે.

“પ૦૧” ટાઇલેટ સાણુ કુદરતી વનસ્પતી તેલોમાંથી બનાવવામાં આવે છે—જે ધણાજ શુદ્ધ અને મૃદુ છે અને કદક ચાને નકામાં વસાણાઓથી મુક્ત છે તેમજ તેને જરૂરની ખુશબોથી મૃદુતાપુર્વક સુગંધી કરવામાં આવેલ છે. આવો શુદ્ધ હોવા છતાં, “પ૦૧” સાણુની કોઈપણ ઘણી ઓછી છે.

બાળવસેની ચરખીથી તે તદ્દન નીરાળો છે.

ટાઇલેટ સાણુઓ નીચે મુજબ છે—
દમર, જોડીન ફોગટી, કાને-શન, ગોલી, લવન્ડર, લોના, ખસખસ, ધુરી શેલોન અને જાપ.

ટાઇલેટ મેક્સ લીપાર્ટમેન્ટ—

ધી તાતા ઓર્થોસ મીક્સ કં., લી.,

તાતાપુરમ.

એ હોનીકારક કલ્પના અને તેની સંસ્થા

ભગવાન.....ધર્મ

(લેખક:—ચન્દ્રશંકર ગણપતરામ પંડ્યા)

દેશમાં સર્વત્ર આજકાલ “ધર્મની રક્ષા કરો”, “ધર્મની પહોંતી થઈ રહી છે,” એવા અવાજો અચકાઈ રહ્યા છે. ટોચ વખત મુસલમાન તો ટોચ વખત હિન્દુ જાતિ તરફથી આવે અવાજો. વાતાવરણમાં ફેરફાર છે.

વધુમાં એમ પણ કહેવાય છે કે ધર્મની રક્ષા ન કરવાથી દેશ રસાતાલ જશે. પ્રજા ઉપસ્થિત થશે આવું કહેનારાઓ જરા પણ વિચારતા નથી કે તહેમતું કયન કેટલું હાસ્યાસ્પદ છે.

પ્રથમ અને ધર્મની કલ્પના પ્રાચીન છે. પૃથ્વી પર આવે અનેક ધર્મ-મત વિદ્યમાન છે. કેટલાક ધર્મ-મત હજારો, સેંકડો વર્ષોથી પ્રચ-

લા વખત પહેલાં આ જ વિષય પર શ્રી. જાવચંદ માવજી વડેરાએ લખેલો એક લેખ “નવયુગ” માં પ્રગટ થયો હતો. તે પછીથી આ વિષયને લગતા ખીબ ઘણાં લેખો અમને મળતા રહે છે. જીવાન જીવજાતનું માનસ એ નુકશાનકારક જમણા તરફ સંચેત બન્યું છે એ વાતનો આ સુંદર પુરાવો છે. અમે પોતે ઇશ્વરવાદ અને ધર્મની સંસ્થાના વિરોધી હોવા છતાં આ વિષયને લગતો આ છેલ્લો લેખ જ “નવયુગ” માં પ્રગટ થાય છે એ સ્પષ્ટ કરી લેવાની જરૂર છે કેમકે હવે પછીથી આ જ વિષય પર લખનારા ખીબ લેખકો એ લેખો અમારા તરફ મોકલી આપવાની તકલીફમાંથી ઉગરી જાય. આમ કરવામાં અમારો ઉદ્દેશ એ નથી કે “નવયુગ” માં તેને લગતી છણવટ હવે પછી કરવામાં ન આવે. એ જાતનાં પ્રચાર-કાર્યની આવશ્યકતા તો છે જ અને હજી ઘણો વખત રહેશે. પરંતુ આ જાતના લેખો લખનાર અને અમારી

લિત છે, અને કેટલાક થોડા જ સમયથી પ્રચલિત થયા છે. સમય સમય પર દેશ દેશમાં અનેક ધર્મ-મુદ્ધારક ઉત્પન્ન થયા છે અને પોતાની જુદી અનુસાર પોતાના દેશમાં પ્રચલિત ધર્મ-મતોમાં મુદ્ધારો કર્યો છે, પણ ધર્મ-મતાનુયાયીઓએ હો-મને ધર્મ-નાશક ન માન્યા છે. આ કારણે જ ધર્મ-મતોમાં અનેક સંપ્રદાયો ફાટ્યા છે.

પ્રત્યેક ધર્મ-મત પોતાને જ મનુષ્ય-માન માટે એક કેવળ સત્ય ધર્મ તરીકે રજુ કરે છે.

કેટલાક ધર્મ-મતાનુયાયીઓએ પોતાનાં ધર્મપુસ્તકને પ્રથમ પુસ્તક તરીકે જણાવેલ છે. કેટલાક ધર્મ-મતોએ પોતાના અનગણ હક્કોને

રૂપીકાર કરાવવા માટે રક્તપાત અને નરહરયા કરવામાં પણ પાછી પાતી કરી નથી.

વાસ્તવિક રીતે તો ધર્મ અને ઇશ્વર કાંઈ વસ્તુ જ નથી. હા, કેવળ એ શબ્દો છે, એ નામ છે અને જ્યાં સુધી એ નામ સંસારપર હશે ત્યાં સુધી પૃથ્વી પર શાન્તિ સ્થાપી શકાશે નહિ. પોતાના જોવા જ માનવને લાઇ સ્થમજવામાં અને પરસ્પર ઐક્ય અને સહાનુભૂતિ ફેલાવવામાં ધર્મ અને ભગવાન પહોંચતી જો આડે આવે છે.

ઇશ્વર એક કલ્પિત વસ્તુ છે. કાંઈ પણ મનુષ્યે કાંઈ પણ દેશમાં પોતાની શાંતિનિધિ દ્વારા તોને પ્રત્યક્ષ જોયેલ નથી; કેવળ અનુમાન કરી તેને વર્ણન કર્યું છે.

ધર્મ--અર્થોમાં ઇશ્વર અને તેનાં કૃત્યો વાંચતાં વાંચતાં હસવું રોકી શકાતું નથી. કાંઈ કાંઈ ધર્મ--મતમાં ઇશ્વર-

વચ્ચે ટ્રિબિન્ડુનો બહુ અગત્યનો તફાવત છે. આ લેખકો જોમ માને છે કે પહેલાંની અને અત્યારની જે સામાજિક વિષમતાઓ વગેરે છે તે ધર્મને આભારી છે. પરંતુ શાસ્ત્રીય વિચારણા અનુસાર સાચી વાત એ છે કે સમાજની વર્ગીય રચનાને અંગે જે સામાજિક વિષમતાઓ ઉભી થાય છે તેનો ખડકો ધાર્મિક રસ-મોમાં અને વિચારોમાં પડે છે. આ રીતે એ લેખકો જેને કારણરૂપ માને છે તે વાસ્તવિક કાલ છે. આ કારણથી ધર્મની સંસ્થાથી વ્યક્તિ તેમજ સમાજને થતી હાની નિવારવાનો ઉપાય તેઓ ધારે છે તેમ ધર્મલાવના અને સંસ્થાપર હુમલો કરવામાં અને તેમને જ નિર્મળ કરવાના પ્રયત્નોમાં રહેલો નથી પણ એ લાવના અને સંસ્થાનું અસ્તિત્વ શક્ય અને આવશ્યક બનાવનાર સમાજવ્યવસ્થામાં પડેલો આણવો એ છે. આ અને આવી બહુતના લેખોમાં જે સચવવામાં આવે છે અથવા તેમાંથી જે ફલિત થાય છે તેવા ઉપાયો લેવાથી તો ધર્મઘેલછા કદાચ પ્રમાણમાં ઝોછી પણ સ્વરૂપમાં વધુ ઉગ્ર બનવાનો સંભવ છે. આ કારણસર જ હવે પછીથી ઉપર જણાવેલા શાસ્ત્રીય-Scientific ટ્રિબિન્ડુથી કરવામાં આવેલી ચર્ચાને સ્થાન રહેશે એ વાતની લેખકોનું ધુઓ અને વાંચકોનોંધ લે.....ત્રી; નવયુગ.

તુ.વર્ણન કરતાં તે તેના યોગ્ય સ્વરૂપમાં રહી કરવાની અસમર્થતાને લીધે “ને-તિ-નેતિ” કહેવામાં આવેલ છે, કારણ કે જે વસ્તુનો સર્વથા અભાવ છે તેનું યોગ્ય રૂપમાં વર્ણન થઈ શકે જ નહિ.

સંસારમાં જેટલા પદાર્થો છે, તે સર્વનો પ્રાદુર્ભાવ પ્રકૃતિથી થાય છે, અને તે દ્રાષ્ટને કાંઈ પણ દશામાં ધન્વિયમાલિ થાય છે, ભલે પછી તે ગમે તેટલો સુદક્ષ હો! પ્રકૃતિથી વિમુખ કાંઈ શક્તિ કે પદાર્થ નથી, પણ ઇશ્વરમાં માનનારાઓ તેને પ્રકૃતિથી વિમુખ અને ધન્વિયોથી અમાલ માને છે.

[૨]

ભા. સતના વિ-

જાત વિ-દાન શંકરાચાર્યજીને ઇશ્વરની પ્રત્યક્ષિત દર્શના તક અને પુરુષથી પ્રતિકુળ છે એવો વિચાર આવવાથી લેખકે જગતને દાર્શનિક ઇશ્વરને માનતા અટકાવવા

માટે “અહં વક્ષાસ્મિ,” “તત્ત્વમાસિ” -
 “સર્વં લાન્વિદં વક્ષ” નો પાઠ પદાભ્યાસ.
 શંકરસ્વામી બહુ વિવેચી પ્રચલિત
 ઇશ્વરની કલ્પનાનો એકાંત વિરોધ કરવાનું
 સાક્ષ્ય તો ન કરી શક્યા પણ તહેમનો
 વેદાંત ઇશ્વરના સંબંધમાં એક યોગ્ય
 નાસ્તિકવાદ છે.

ધર્મ અને ઇશ્વરની પરિભાષા પ્રવર્તકની
 કલ્પના માત્ર છે, અને તેનો આધાર
 ભૌગોલિક છે. આ વાતનું ઉત્કૃષ્ટ ઉદા-
 હરણુ એ છે કે જ્યાં જ્યાં હિન્દુ ધર્મ
 પ્રવર્તકાએ સ્વર્ગ-નર્કની કલ્પના કરી છે
 ત્યાં તહેમણે સ્વર્ગમાં દૂધની નદીઓ, ભોગ
 વિલાસ માટે અપ્સરાઓ, ઇષ્ટ વસ્તુની
 તત્કાલ પૂર્તિ કરનાર કલ્પવૃક્ષ વિગેરે

વર્ણન કર્યું છે. નર્કની કલ્પનામાં સાપ,
 વિષુ, કડકડતા તેલ આદિ ભયંકર વસ્તુ-
 ઓનું વર્ણન કર્યું છે.

હિન્દુસ્તાનમાં પાણીનો અભાવ ન
 હોવાથી દૂધની નદીઓની કલ્પના સ્વભા-
 વિક છે.

જે ઠંડા દેશમાં જ્યાં સાપ, વિષુ પેદા
 થતા નથી, ત્યાં નર્કની કલ્પનામાં તેનું
 નામનિશાન પણ અલ્પિમાત્રે નથી,
 અને અગ્નિમાં જલાવી દેવાને બદલે
 બદ્ધમાં કરાવી દઇ મારી નાંખવાની
 કલ્પના કરવામાં આવી છે.

આ રીતે ધર્મ એ કેવળ પ્રવર્તકની
 કલ્પનાના ફળરૂપ છે, અને તેનો સઘળો
 આધાર ભૌગોલિક પરિસ્થિતિ પર છે.

[૩]

હિન્દુ ધર્મ-મતમાં અનેક સંપ્રદાય
 છે, અનેક પ્રકારની ઉપાસનાઓ
 પ્રચલિત છે. તેમાં આચાર વ્યવહાર,
 ઉપાસના-પ્રણાલી, ઉપાસ્યદેવ, આગ્નિમાં
 મહાન પાત્રકય છે, શૈવો અને વૈષ્ણવોના
 પારસ્પરિક ઝગઝગ કોઇથી અગમ્ય નથી.
 આર્થસમાજ અને સનાતન ધર્મસલા-
 ઓના વિવાદો કે જે પ્રાયઃ શસ્ત્રાર્થનું
 સ્વરૂપ ધારણ કરે છે તે તો નિયતી
 વાત છે.

કેટલાક લોકોનું કહેવું છે કે ધર્મનો
 નાશ તો ઉચિત છે, પણ ઇશ્વરનો નહિ!
 એવું કહેનારાઓ ભૂલી જાય છે કે ઇશ્વર
 અને ધર્મને નિકટનો સંબંધ છે. જ્યાં ઇશ્વર
 ત્યાં ધર્મ, જ્યાં ધર્મ ત્યાં ઇશ્વર હોય છે
 તેથી જ ઇશ્વર અને ધર્મ બન્નેની વિરૂદ્ધ
 યુગ્મેશ ઉદાપવી નોઇએ.

ઇશ્વરની મિથ્યા કલ્પના અને ધર્મથી
 પૃથ્વી પર અનાચાર, વ્યભિચાર, અત્યા-
 ચાર, ઉત્પીડન, અપરાધ, અન્યાય, પાખંડ,
 દંભ, વૈભનરથ, કૃત્તહ-વિગેરેમાં વૃદ્ધિ થઇ
 છે. ધર્મના સમગ્ર ઇતિહાસનું સુક્ષ્માવ-
 લોકન અને અધ્યયન કરવાથી આ કથ-
 નની સત્યતા સ્પષ્ટમનશે.

અત્યાર સુધીમાં ઇશ્વર અને ધર્મના
 નામ પર તેના ભક્તોએ જેટલી તૃણસ
 હત્યા પૃથ્વી પર કરી છે તેટલી બીજા કોઇ
 કારણથી થઇ નથી. ભારતમાં હિન્દુ મુસલ-
 માનોએ રક્તની અવિરત સરિતાઓ કેવળ
 આ એક જ મિથ્યા કલ્પનાના કારણે વહાવી
 છે. અનેક વિદ્વાનો અને વૈજ્ઞાનિકોને ધર્મ
 અને ઇશ્વરના જુદા વિશ્વાસના કારણે જીવ-
 નથી હાથ ધોઇ નાખવા પડ્યા છે.
 મનુષ્ય મનુષ્યમાં ધુણા, અસહિષ્ણુતા,
 વૈભનરથ, અને કૃત્તહનું મૂળ કારણ સર્વજ
 કેવળ ધર્મ અને ઇશ્વર છે.

દુઃસ્વર અને ધર્મની કલ્પના અધ-
વિશ્વાસને પોષી રહી છે. અધ-
વિશ્વાસને લીધે જન સાધારણ અજ્ઞાનના
ગાઢ અધકારમાં અટવાયા કરે છે.

ઇસાના મૃત્યુ બાદ ઇસાઇઓ પર અત્યા-
ચારના પહાડ તૂટી પડ્યા હતા; પછી ઇસાઇ
ધર્મખતમાં પ્રોટેસ્ટન્ટ સંપ્રદાયના ચાલવાથી
પોપ લોકોએ તેમના પર અમાનુષિક
અત્યાચાર ચલ્યો. કહેવાય છે કે યૂરોપમાં,
સવાત્રણસો વર્ષમાં, સાઝતણુ લાખ છવનો
વધ કરવામાં આવ્યો હતો; તેમાંથી
૩૦ હજાર છવતા જલાવી દેવામાં
આવ્યા હતા.

એક વિદ્વાનનું અનુમાન છે કે યૂરપમાં
ધર્મ અને ઇશ્વરના નામ પર ઝોજમાં
ઝોજા રપ લાખ આખા વૃદ્ધ, યુવાન,
સ્ત્રીપુરુષોએ અનેક ધોર યાતના સહન
કરી પ્રાણુ જમાવ્યા છે.

આજે પણ ધર્મના નામ પર ચાર પાંચ
કરોડ માનવોને હિન્દુઓ અશ્વત માની
બેઠા છે.

કોઇપણ સમયે કોઇપણ દેશમાં મંદિરો
અને અન્ય હિપાસના-સ્થળો વ્યભિચાર
અને અનાચારના કેન્દ્રરૂપ રહેલ છે.

[૫]

ઇશ્વર અને ધર્મને માનવાથી મનુ-
ષ્યનો માનસિક દ્રાસ નિઃસ્પંદેહ
યથો છે. પૂરાણો અને અન્ય ધર્મગ્રંથોમાં
વર્ણવેલી અસંભવ કથાઓ પર શુદ્ધિશાળી
માણસો પણ ગિશ્વાસ રાખે છે. કોઇપણ
ધર્મ પુસ્તક એવું નહિ મળી આવે કે
પ્રકૃતિ વિરૂદ્ધ અસંભવ અનર્ગલ વાતોથી
ભરપૂર ન હોય.

ભગ્વતમાં તીર્થો અને મોટા મોટા મંદિરોની
વ્યભિચારલીલાઓ લોકોથી અગણી નથી.
મહંત અને પૂજારીઓ કયાં પાપ કરતા
નથી ? વેશ્યાગમન, પરસ્ત્રી-લોહુપતા અને
મઘયાનથી તો લાગ્યે જ કોઈ અસ્પર્શ
રહ્યો હોય !

ઇશ્વરના નામ પર આજે મંદિરોમાં
લાખો મુક પ્રાણીઓનો વધ પ્રતિવર્ષ થાય
છે. આ કુદૃશ્ય જનોધધારી આદાઓ કરે
છે. કોઇ કોઇ મંદિરમાં એક દિવસમાં
મેંદેકો હજારો પ્રાણીઓનાં રક્તથી પૃથ્વી
ભીંજાય છે. કલકત્તાની કાલીમર્તિ આગળ
થતી આવી ઘટના કોઈ પણ જોઇ શકશે.
પ્રાચીનકાલમાં પણ ભારતમાં યજ્ઞમાં
પશુઓનો ધૂલ્લારૂપક વધ બાલકાનના નામે
કરવામાં આવતો હતો.

આ રીતે પ્રત્યેક ધર્મમંદિરમાં વ્યભિ-
ચારના ખેસ ખેલાય છે, પણ કેટલેક
સ્થળે તો આવો વ્યભિચાર ધર્મ તરીકે
મનાય છે.

દક્ષિણ ભારતના દેવમંદિરોમાં દેવ-
દાસીઓ રહે છે. આ દેવ-દાસીઓ પૂજ-
ારીઓ અને યાત્રીઓની કામવાસના
સંતોષે છે.

ખરી રીતે તો ઇશ્વરને માનવો એ
શુદ્ધ સાથે બિરાદારી હોડી દેવા બરાબર
છે. આજે સંસારમાં જ્યાં જ્યાં શુદ્ધિનો
વિશ્વાસ થઇ રહ્યો છે ત્યાં ત્યાં ઇશ્વરની
મિથ્યા કલ્પના અદૃશ્ય થતી જાય છે.

ઇશ્વર અને ધર્મને માનવાથી મનુષ્યની
પ્રકૃત સ્વનૃતતા નાશ પામે છે. ઇશ્વરને
સ્વામી અને મનુષ્યને દાસ માનવાથીજ

પૃથ્વી પર દાસ અને સ્વામીની સૃષ્ટિ જામી. ધર્મ અને ઇશ્વરની કલ્પનાએ મનુષ્યને કમળોર, પરમુખાપેક્ષી અને દાસ બનાવ્યો છે. વળી એ બંને સદૈવ સત્તા અને અધિકારના પક્ષમાંજ રહેલ છે. જનતાનું શોષણ કરવામાં સત્તાવાન અને ધનાઢ્યોને સહાય કરનાર એ જો મુખ્ય વસ્તુઓ છે. જો ઉત્પીડિત, દરિદ્રજનતા પોતાનાં કષ્ટો, દુઃખો, અત્યાચારો માટે ધર્મ અને ઇશ્વરની જુદી કલ્પનાના ચક્કરમાં પડી, પોતાના ભાગ્યને, પૂર્વ-જન્મના પોતાનાં કર્મોને દોષિત ન ઠરાવતાં પોતાને સત્તાવાન અધીકારપ્રાપ્ત લોકોને દોષિત ઠરાવત તો આજે તેમનાં કષ્ટો ક્યારનાંય નાશ પામ્યાં હોત.

મનુષ્યનો અમૂલ્ય સમય, ધન અને શક્તિનો વ્યર્થ નાશ ધર્મ અને ઇશ્વરના કારણે જ થાય છે. સંધ્યા, પૂજાપાઠમાં જે સમય, ધન અને શક્તિ નષ્ટ કરવામાં

આવી છે અને કરવામાં આવે છે, તે જો મનુષ્યજાતિના હિત માટે વ્યય કરવામાં આવત તો મનુષ્યજાતિનાં કષ્ટ, સંકટ, દુઃખ અને ઉત્પીડન પ્રાયઃ નષ્ટ થઈ ગયાં હોત અને સમાજનું અભ્યુદય કલ્યાણ થાત.

બાહ્યદ્રાવ્યથી જ મંત્ર-સ્તોત્ર બોલવામાં, રામ રામ રટવામાં, પ્રાર્થના કરવામાં મનુષ્ય પોતાનો આત્મવિશ્વાસ ગૂમાવી બેસે છે.

કૃતલીય સંપત્તિ પ્રતિવર્ષ ભારતમાં પૂરેહિંતો, મહાધીશો, મહંતો ઉડાવી દે છે, કે જેઓ લેશ પણ સમાજ અને રાષ્ટ્રની સેવા બળવતા નથી, અને જેનાથી સમાજ કે રાષ્ટ્રનું કલ્યાણકારી કામ થતું નથી. ધર્મ અને ઇશ્વરનાં નામ પર એ લોકો મગલ ઉડાવે છે, અને મહાન જનશક્તિનો વ્યર્થ અપવ્યય કરે છે; એવા વિના મહેનતે મોજ ઉડાવનારાઓ કોઈ ઉત્પાદક કાર્યમાં લાગી જાય તો સમાજને સહાયરૂપ થઈ પડે.

[૬]

પ્રત્યેક ધર્મમાં ભોળા અજ્ઞાન લોકોને ભરમાવવા, બહેંકાવવા અને ડરાવવા સ્વર્ગ અને નર્કની કલ્પના કરવામાં આવી છે. સ્વર્ગ અને નર્કની એ કલ્પના એટલી વાતની તો સાક્ષી છે કે ધર્મ કેવળ કલ્પના માત્ર છે. સ્વર્ગ અને નર્કની કલ્પનાનો ઐગોલિક આધાર છે, અને મનુષ્યે પૃથ્વી પરના રાજ દરબારો, સુખો દુઃખોની કલ્પના સ્વાર્થ સાથે જોડી દીધી છે.

એશીયાની ખરબાદીનું કારણ ધર્મ અને ઇશ્વર જ છે. જે જાતિમાં એટલી ધર્માધતા તેટલા પ્રભાણમાં તે અધિકારમાં છે. જ્યાં સુધી યુરોપમાં ધર્મ અને ઇશ્વરનું જોર રહ્યું ત્યાં સુધી તેઓ આગળ ન વધી શક્યા. આજે ધર્મ અને ઇશ્વરનો બહિષ્કાર કરી પૂરે સમસ્ત પૃથ્વી પર પોતાનું પ્રભુત્વ જમાવ્યું છે. જો ઇશ્વર હોત તો તેણે સમગ્ર માનવજાતિ માટે કેવળ એક જ ધર્મ બનાવ્યો હોત, એક જ ધર્મપુસ્તક

પથ-પ્રદર્શન માટે પૃથ્વી પર મોકલત. તે પોતાના નામ પર પોતાના સંતાનોની નૃશંસ હાથ ન કરાવત.

માનવીય જ્ઞાન માટે ઇશ્વરની કલ્પના કોઈ રીતે આવશ્યક નથી. ઇશ્વરને ન માનવા છતાં પણ સઘળી સમસ્યાઓની મિર્મસા થઈ જાય છે. સાચી વાત તો એ છે કે ધર્મ અને ઇશ્વરની કલ્પનાથી અત્યાચારીઓને સહાયતા મળી છે. ગરીબ અને દુઃખી વધુ ને વધુ ગરીબ અને દુઃખી બન્યા છે. પૃથ્વી પર વૈભવન્ય અસહિષ્ણુતા, પાખંડ, વ્યભિચાર, અનાચાર ઉત્પીડનમાં શ્રદ્ધિ થઈ છે એ જ કારણે વિદ્વાન વેદુનિન કહે છે:—

“જો ખરેખર ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ હોય તો પણ તેનો વિનાશ કરવો પ્રયોજનીય છે.”

ધર્મ અને ઇશ્વરની મૂખ્ય તારણ કલ્પનાનો નાશ કર્યા વિના સંસારનું કલ્યાણ નહિ થાય, પૃથ્વી પરથી પર-પીડન દૂર નહિ થાય, આતેનિ આતંનાદ બંધ નહિ થાય.

હવે ભારતના નવજુવાનો “ઇનકિલાબ ઝીંદગી”ની સાથે સાથે “ધર્મ” અને ભગવાનોનો નાશ થાય’ એવી ઘોષણા કરશે તો તેથીજ જનસમૂહ અને સંસારનું કલ્યાણ થશે.

સેવા

[માસિક પત્ર]

છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી નીચમીત પ્રગટ થાય છે. એ કોઈપણ જાતીનું કે વાણનું પત્ર નથી.

માત્ર ચાર જ રૂપિયામાં

વિદ્વાતલયો લેખો : ભાવવાહી કાવ્યો : સુંદર મનોરંજક વાર્તાઓ; હાસ્ય-વિનોદનો લખાણો; સામાજિક પત્રો; ઉપરાંત વિવિધ વિષયલયો કુઠાં સુંદર લખાણોથી ભરપૂર સાતસો ઉપરાંત પાનાં વાચન મેળવવું હોય તો આજેજ આદક બનો.

: વાર્ષિક લવાજમ :

દેશમાં રૂ. ૪-૦-૦

દેશાવર રૂ. ૬-૦-૦

માત્ર ભાવ્યેરીઓ માટેજ

ત્રણ રૂપીયા

પ્રત્યેક માસે એમાં તમે કાંઈ ને

કાંઈ નવીનતા મેળવી શકશો.

એનાં લખાણ તમને આનંદજનક થઈ પડશે.

કોઈપણ માસથી આદક થઈ શકાય છે,

છ આનાની ટીકીટો બીડી નસુનાની

નકલ મંગાવો.

સેવા કાર્યાલય : રાયપુર : અમદાવાદ.

માનસ પૃથક્કરણ- શાસ્ત્રની રચક પદ્ધતિ

લેખક :
હરભાઈ ત્રિવેદી

પ્રો. વિગ્નમંડ કોઈડ

અને તેના વિદ્યાર્થીઓએ જ 'માનસ-
પૃથક્કરણ શાસ્ત્ર' એ સમ્પદનો અર્થ-પૂર્ણ
રીતે વિકસાવ્યો છે. માનસપૃથક્કરણ

શાસ્ત્રના વિવિધ
પ્રકારો સંબંધિ
આને ધણું ધણું
સંભળાય છે પરંતુ
આપણે તો વિશિષ્ટ
સાધનો વડે માન-
સિક્ષક પૃથક્કરણ
કરનારા એક વિ-
શિષ્ટ પ્રકારના
શાસ્ત્રનો અભ્યાસ
કરવાના છીએ.
માનસની સમઘા-
રણ અને વિષમ-
ધારણ પ્રવૃત્તિઓનું
એક ચોક્કસ પદ્ધ-
તિદ્વારા આ શાસ્ત્ર
પૃથક્કરણ કરે છે.
સ્વપ્નાઓનાં, મા-

નસિક્ષક રોગોથી પરિણમતા કૃત્યોનાં, વિજ્ઞ-
મોનાં, જમણાઓના અને વિષમધારણ
પરિસ્થિતિમાં જાગતા સર્વ પ્રકારના માન-
સિક્ષક હુમલાઓનાં પૃથક્કરણદ્વારા આ
પદ્ધતિ ધમ્મ કરી રહેલી છે. મૂળ તો
માનસિક્ષક રોગો થવાની અણી ઉપર

આવેલાં લોકો ઉપર કામ કરતાં કરતાં
આ શાસ્ત્ર વિકસેલું. શરૂઆતમાં પ્રો.
કોઈડને જ્ઞાનતંત્રની નખખાધવાળાં દર્દી-
ઓ જ મળેલાં. સામાન્ય દાકતરો આવાં
દર્દીઓનાં દર્દોને 'ન્યુરોથેનિયા, હિસ્ટીરીઆ,

વિચારવળગાડ

અને હયજમ એવાં
નામો આપતા.

માનસ પૃથક્કરણ
શાસ્ત્ર કેવી રીતે
વિકસ્યું તે બરા-
બર રીતે સમજવા
માટે માનસિક્ષક
રોગોનો શરૂઆત-
નો ઇતિહાસ થોડા
શબ્દોમાં આપવો
છવ્વે ગણાશે.

ગાંડપણનું
પહેલવહેલું શા-
સ્ત્રાય વર્ણન ઇ.
સ. પૂર્વે ૪૬૦ ની
સાલમાં થયેલું
મળી આવે છે.

એ વખતે હિપોક્રેટસે એમ ધારેલું કે
માનસિક્ષક અવ્યવસ્થાઓનું કારણ તો માણ-
સના મગજમાં ઉભી થયેલી વિષમધારણ
પરિસ્થિતિ જ છે. ત્યારપછી તો ઘણા
દાન સુધી આ વિષયમાં કાંઈએ કાંઈ કંઈ
જણાવું નથી અને છેક ઇ. સ. ૬૦ માં

ઝંરિટમે એવા રોગોત્તું વૈદ્યનીય વલુન
 કરેતું જણાયું છે; એના પછી તો ઈ. સ.
 ૧૬૦ માં ગેલને પશુ તે સંબંધમાં કહેતું;
 અને પછી તો બીજા ઘણાઓએ પણ
 લખેતું જણાય છે. મધ્યયુગમાં આ વિષયની
 છેક ઉપેક્ષા કરવામાં આવી હતી એટલું
 જ નહિ પરંતુ તેની વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિમાં
 પીછેહઠ પણ થએલી. ગાંડા લોકો
 ઉપર બહુ ધાતકી વર્તન ચલાવવામાં
 આવતું અને ગાંડા થવાના ગુન્હા (1)
 ખાતર તેમને ભેડીઓ પહેરાવવામાં આવતી
 અને મારી પણ નાખવામાં આવતા. પણ
 જેમ જેમ પ્રગતિ સુધારામાં આગળ ધપતી
 ગઈ તેમ તેમ ગાંડાઓ તરફ વધારે ને
 વધારે લક્ષ આપવા માંડ્યું અને ૧૭૮૨
 માં પારિસના પ્રો. ફિલિપ જેડીઓની પ્રથા
 બંધ કરાવી શક્યો. ગાંડો માણસ બિચારો
 કોઈ મહાપાતકી અથવા પિગાચ નથી
 પણ એક આત્મી માનવ છે. એ વાતને
 પીછાણનારો એ પહેલો હતો અને એના
 વખત પછીથી સામાન્યતઃ ગાંડાપણ શું છે
 તે સમજવા અને ગાંડા લોકોની નિયતિ
 સુધારવા તરફ લોકોત્તું વલણ ધીમે ધીમે
 વધતું ગયું છે.

આધુનિક માનસવિકાસ શાસ્ત્રનો
 જન્મ હતું તો હમણાં પચ્ચીસેક વર્ષ
 પહેલાં થયો કહેવાય, પણ તે પહેલાં એ
 વિષયનો શુદ્ધિપૂર્વકનો અને શાસ્ત્રીય
 અભ્યાસ કરવાના વ્યક્તિગત પ્રયત્નો
 થએલા ખરા, અને કેટલાક માર્નાસિક
 રોગોની વ્યાખ્યામાં વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ કંઈક
 ફાળો અપા એલો પણ ખરો, પણ છતાંયે
 તે વખતનાં ઘણાખરાં પુસ્તકો તો એમજ
 પ્રતિપાદન કરતાં કે 'મેનિઆ' અને
 'મેલેન્કોલિઆ' (માનસ વિપાદ) એ
 સ્વતંત્ર રોગો જ હોય! પરંતુ આજે તો
 હવે આપણે જાણીએ જ છીએ કે એ

કાંઈ રોગો નથી. ઉધરસતું હસકું ખાવાને
 રોગ ગણીએ તો જ એને રોગ ગણાય.
 એ તો દેખાતું છે કે ઉધરસ એ નો
 રોગતું ચિન્હ છે, એ સ્વતંત્ર રોગ નથી.
 માણસ ક્ષયનો રોગ થયો હોય તોય ઉધર-
 સ ખાય અને સાવ સામાન્ય શરદી થઈ
 હોય તોય ઉધરસ જ ખાય. આમજ
 'મેનિઆ'તું પણ સમજતું. દરેક પ્રકારના
 ગાંડાપણના રોગમાં એક કાળ તો એવો
 આવેજ છે કે જ્યારે આપણને એમાં
 'મેનિઆ' દેખાયજ દેખાય. પણ એ તો
 એક રોગતું ચિન્હ જ છે. તેથી એમ
 પણ બનેતું કે રોગનાં ચિન્હને જ રોગ
 માની લેવામાં આવતા અને બારે મોટી
 ગેરસમજૂતીઓ ઉભી થતી. ગાંડાઓની
 ઇશ્વિતાલોમાંના રેકડાંમાં મેં જણું છે કે
 ૧૮૮૦ માં એક દહીંને 'મેનિઆ'ના રોગી
 તરીકે નોંધવામાં આવેલો, એ વંધ પછી
 તેને 'મેલેન્કોલિઆ'ના રોગી તરીકે ગણેલો,
 પાછો ત્રણ વર્ષ પછી તેને 'મેનિઆ'ના
 રોગી તરીકે માનેલો અને પાંચ વર્ષ પછી
 એ માણસ મગજના કણોગટથી મરી
 ગએલો. આમ બનતું એવું ચોક્કસ કારણ
 એ હતું કે દાકતરોને કાંઈ ઝાઝી ખબર
 પડતી નહિ અને જની મધ્ધતિ પ્રમાણે
 શિક્ષણ પામેલા દાકતરો હજી સુધી આજ
 રીતે એમનું કામ ચલાવે જાય છે.

આધુનિક માનસવિજ્ઞાન

નનો વિકાસ કરવાનો પ્રયત્ન કરનાર તે
 વખતે હીકલરબર્ગનો પ્રો. કેપલિન હતો.
 મહાન માનસશાસ્ત્રી વંટનો એ શિષ્ય હતો
 અને એણે એમ ગ્રામ્પી કહેયું કે ગાંડા-
 ઓના વિષમધારણુ ખ્યાલના આવિષ્કરણોમાં
 અમુક ચોક્કસ ખાસિયતો નજરે આવતી
 હતી એટલું જ નહિ પણ તેના રોગના
 આખાથે કાળ કરમ્બાન તે જણાતી હતી.

પરશોએ શરીર રોગો માટે જે કામ કયું
 એવું જ કામ કેપલિને માનસિક રોગો
 માટે કયું. પરશો કહેતા કે રોગનું નિદાન
 કરવા માટે શરીરનાં અંદરનાં ભુદાં ભુદાં
 અવયવોની શી સ્થિતિ છે તેનું જ્ઞાન
 આપણને હોવું જોઈએ. દાખલા તરીકે
 રોગીઓનાં ફેફસાંઓને એણે તપાસ્યાં અને
 એણે શોધી કાઢ્યું કે તેઓ અમુક પ્રકારની
 ખાસિયતો રોગી અવસ્થામાં બતાવતાં
 હોય છે. પરંતુ સુદૃઢદર્શક યંત્રની
 શોધ થઈ ત્યારે જ રોગની સમગ્ર વિશિષ્ટતાઓ
 સમજી શકાઈ; દાખલા તરીકે
 રોગી ફેફસું ઉઘાડી આંખે ક્ષયના દર્શવાળું
 દેખાય પણ સુદૃઢદર્શક યંત્ર દ્વારા તેને
 ખરાબર તપાસવામાં આવે ત્યારે તેમાં
 ક્ષય રોગ જરાપણ દેખાય નહિ. માનસિક
 રોગનું માનસપૃથક્કરણ શાસ્ત્ર એજ
 સુદૃઢદર્શક યંત્રની ગરજ સારું છે. વર્ષો
 સુધી દહીં શું બોલે છે અથવા તો બોલે
 છે તેનો શું અર્થ છે તે જાણવાની
 કાષ્ટએ કરી જ દરકાર નહિં કરેલી. દહીં
 ઇસ્પતાલમાં આવે ત્યારે ક્ષત્રપર પોતાની
 ડાયરીમાં એટલું લખી લે કે દહીં મંદ
 છે, બેવકુફ છે અને વ્યગ્રચિત્ત છે એટલે
 એનું કામ પતી જતું. આ બધાના શ્વે
 અર્થ હોતો તે કોઈ જવા બેસતું નહોતું.
 એક વખત એક ઇસ્પતાલમાં એક દહીંનો
 વીસ વર્ષનો અહેવાલ મેં તપાસ્યો. તેમાં
 લખેલું કે “દહીં મંદ છે, બેવકુફ છે,
 વ્યગ્રચિત્ત છે. ૧૮૮૨”. થોડા પરસ
 પછીની નોંધમાં એમ લખેલું “દહીં
 વ્યગ્રચિત્ત છે, મંદ છે, બેવકુફ છે,”
 અને બધા વર્ષની નોંધોમાં આ શબ્દોને
 જોડેલી રીતે ગોઠવી શકાય તેટલી રીતે
 ગોઠવીને નોંધ લેવામાં આવેલી. છેવટની
 નોંધમાં એમ હતું કે ‘દહીં એકાએક
 મરી ગયા.’

કેપલિનના કામ પછી તો એ
 વિષયમાં ખૂબ પ્રગતિ થવા માંડી. પછી
 તો દહીંઓની માનસિક નોંધો નિયમિત
 રીતે લેવાવા માંડી. દહીંનો ઇતિહાસ
 વિસ્તારથી નોંધાવા લાગ્યો અને દહીંની
 સામાન્ય વર્તણૂક તરફ વિશિષ્ટ ધ્યાન
 અપાવા માંડ્યું. દહીં જે કાંઈ બોલે કે
 કહે તે ધ્યાન પૂર્વક નોંધવામાં આવતું;
 તેનું મન ભ્રમણાઓમાં અને વિભ્રમોમાં
 ભટકતું રહેતું હોય છે કે કેમ તે તપાસવા
 માંડ્યું. એકાદ દહીં એવો પણ
 મળી આવે કે જે પોતાની જાતને જાપાનનો
 બાદશાહ માને અને કોઈએ એની
 ગાદી કૂટી લીધી છે એમ માન્યા કરે.
 કેટલાક દહીંઓ વળી પોતાની આજીવન
 બાજીની પરિસ્થિતિ તરફ સાવ અલિપ્ત
 રહેતા દેખાય. દરેકની બુદ્ધિ, આદર્શો
 અને ગ્રહણશક્તિને સંપૂર્ણપણે તપાસવામાં
 આવતી અને તેની શારીરિક અને જ્ઞાન-
 તંત્રના રોગને લગતી સંપૂર્ણ તપાસ
 કરવામાં આવતી. આવી તપાસ પછી જ
 દાકતર દહીંનું નિદાન કરવાનું હાથમાં
 લેતો. તોય વાત તો એમ છે કે ‘ડિમેન્શિયા
 પ્રોકોક્સ’ જેવા એક જ દહીંના
 અહેવાલો વાંચીએ તો પણ કાંઈ પણ બે
 દહીંના અહેવાલો મળતા આવતા નથી.
 એક દહીંને એવી ભ્રમણા થાય કે જાણે
 કોઈ સ્ત્રી અને બહાલભર્યા વયનોએ
 બોલાવતી હોય અને બીજા દહીંને એમ
 ભાસ થાય કે જાણે કે કોઈ બાળક ‘બા’
 ‘બા’ કરીને તેમને બોલાવે છે અને ત્રીજા
 દહીંને એમ લાગ્યા કરે કે કોઈ પુરુષ
 તેની સાથે વાંત કરતો હોય. આ બધું
 કેમ થાય છે એ વિષે કાંઈ તપાસ કેપ-
 લિને કે એના અનુયાયીઓએ કરી નહિ.
 માનસિક રોગો અને તેને મળતા બીજા
 રોગોના પોતાનાં મૌલિક અભ્યાસ અને

અવલોકન પ્રો. મોછડે નહેર ન ક્યાં
ત્યાંમુખી આ દિશ્વમાં કાંઈ કામ
ચએલું ન નહિ.

જ્યોત્સના

અને વિશ્વમોના પ્રકાર વિશે તપાસ કરવી
શરૂ કરી ત્યારે દાખલા તરીકે અમને
એમ લાગ્યું કે અમુક બાઈ ઇશ્વિનાલતા
ઓરડાના એક ખુણામાં બેસી રહે છે
અને ચીંથરા અને કાગળિયાંના બનાવેલા
દીગલાને પોતાનાં ન બાળકની જેમ
રમાડે છે ને લગવે છે એની પાછળ પાછ
કારણ હોય છે. અમે જ્યારે એ બાઈના
જીવન વિશે તપાસ કરી ત્યારે ખબર
પડી કે એને એકનું એક ન હોય કશું,
તે મરી ગયું અને તેને લીધે એ ગાંડી
થઈ ગઈ. જ્યારે કોઈ બાઈ પોતાની મેળે
પોતાની સાથે ન જાણે વાત ક્યાં કરે છે
ત્યારે તપાસ કરતાં ખબર પડે છે કે
કદપનામાં માણસની નેડે એ ગોટલા કરે
છે. તેની એના વાસ્તવિક જીવનમાં ખોટ
પડી છે. પોતાના કદપનિક વર સાથે
હંમેશા વાતો ન ક્યાં કરનારી એક બાઈ
વિશે મને ખરાબર યાદ છે. એને વિશે
તપાસ કરતાં ખબર પડેલી કે લગ્નનાં
દિવસે, બધાં સગાવટાનાં અને મિત્રો બેઠાં
થએલાં ત્યારે પેલો વર કપાંક બહાર
આવ્યો ગયો અને આવ્યો ન નહિ. બધાં
તો ઘેર આવ્યાં ગયાં અને એની ઉપર
સખત શીટકાર વરસાવવા લાગ્યાં પણ
પેલી બાઈ એકલી ન એનો બચાવ
કરતી હતી. તે તો મૃદ ન થઈ ગયેલી
અને પેલો પાછો નહિ આવે એવી
કદપના પણ કરી શકતી નહોતી. સગા-
વટાનાં એને કહ્યું “રોકાઓ, રોકાઓ, —એ
નહેર આવશે!” એ બધાં લાંબો વખત
બેસી રહ્યાં પણ ખરાં પણ પેલો માણસ

આવ્યો ન નહિ. પછી એકાએક એ
બારણા પાસે દોડીને ગઈ અને છુમ પારી ઉઠી
અરે, છુમો તો ખરા, એ (એનો વર)
તો મારી સાથે વાતો કરે છે! —અને ત્યાર
પછી એને એ જમ ન થઈ ગયો અને
ગાંડાની ઇશ્વિતાવર્મા ન રાખવામાં આવી.

મોછડે માનસપૃથકકરણગુણસ્થનો
વિકાસ ક્યો તે પહેલાં તો સામાન્યતઃ
એમ માનવામાં આવતું કે માણસ ને
‘નર્વસ’ હોય તો એના શારીરિક બંધા-
રણમાં ન કાંઈ બગડ્યું છે; ને કે આ વાત
તપાસ કરતાં, કાંઈ દેખાતી ન નહોતી.
ચિત્ર વિચિત્ર દર ન અને કુખાવા, વિલક્ષણ
અનુભવો, વિકૃત બીકા અને વિચાર
વળગાડો અને એવા ધણાંજો દરદોની
ફરિયાદ કરતા રોગીઓ ન મોટા ભાગે
મળી આવતા અને ખરેખર એને માટે
કાંઈક શારીરિક કારણ તો મળી આવતું
નહોતું. ડૉ. બિઅડે નામના એક અમે-
રિકન ડાકતર એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યો
કે આવા દરદોઓની શારીરિક તપાસ
કરતાં એમાં કાંઈ ખોટખાંપણ જણાતી
નથી. એટલે નર તેમના જ્ઞાનતંત્રીઓમાં
કાંઈ બગાડો થએલો હોવો નેહએ
અને એજો તો આ બધા રોગોને
ન્યુરોથેનિઆ એટલે કે જ્ઞાનતંત્રીઓની
નબળાઈ એમ નામ આપ્યું. ખરી રીતે
તો આ લોકોમાં જ્ઞાનતંત્રીઓની નબળાઈ
હોતી ન નથી અને સ્વાભ લોકો અને
તેમની વચ્ચે કશો ફરક દેખાતો નથી.
પણ ડૉ. બિઅડે તો એમ ધાવું કે
જ્ઞાનતંત્રી રેખાઓ નબળી હોવી નેહએ;
કારણ કે દરદોના રોગના કારણ રૂપ
શરીરમાં હસ્થનો રોગ કે ફેફસાનો
રોગ કે એવું કાંઈ કશું જણાતું ન
નહેતું. આ રોગને હલાવવા માટે કેટલાયે
ઉપાયો યોજવામાં આવ્યા પણ એ બધા

ઉપચારો કેવળ રોગનાં ઉપરછેલી પારંખ ઉપરથી જ કરવામાં આવતા. એટલે દર્દીને ઉત્કેશરોધમાં હોય તો તેમને શાંત કરવાની દવા દેવામાં આવે અને એ મંદ અને શિથિલ હોય તો એમને ઉત્તેજિત કરવાની દવા આપવામાં આવે. પણ જામે તે ઉપાય કરવામાં આવે તોય એમને સાડું થતું નહિ; એ દવા લીધેજ કરતા અને પાછા ઝકટર પાસે આવ્યાં જ કરતા અને દર્દી અને ઘડતર બંને આ રીતે કંટાળી જતા. મારા અનુભવથી હું કહી શકું છું કે ઘડતરો પાસે આવનારા દર્દીઓમાં એંશી ટકા આવી જ જતની ફરિયાદો લાવતા હોય છે. સરકારી તેમજ ખાનગી દવાખાનાઓમાં આવનાર દર્દીઓમાં મોટા ભાગના આવા જ પ્રકારના હોય છે. અલબત્ત એમને થોડોક લાભ થતા હશે પણ એ તો માત્ર થોડા વખતનો જ. વર્ષો પહેલાં મેં ન્યુયોર્કની પાંચ ઇસ્પિતાલોમાં કામ કરેલું ત્યારે એવા દર્દીઓ મને મળેલા કે જેઓએ આ પાંચ ઇસ્પિતાલોનો લાભ ઉઠાવ્યો હતો. એક બાઈને એક ઇસ્પિતાલમાં હું જોઈ; ત્યાંથી કામ કરી રહી હું બીજી ઇસ્પિતાલમાં જઈ; તો ત્યાં એજ બાઈનાં ફરીથી દર્શન થાય. મને જોઈને એ શર-માઈ જાય અને કહે કે ‘લાઇશા’બ; પેલા દવાખાનામાં મને જે દવા આપેલી તેથી કાંઈ મારો નિ’ વળ્યો નહિ અને મારે અહીં આવવું પડ્યું.” અને એમ આ દર્દીઓ એકથી બીજા-એમ બધે આંટા માર્યા કરતા અને ખરી રીતે તો આજેય એમ જ ચાલે છે.

નિગલન ૧૮૮૦ માં પ્રો.

હેનરિક અથે વિજ્ઞાનીથી રોગ મટાડી શકાય છે એ શોધી કાઢ્યું. પછી તો

એનો વા આદ્યો; અને ચિકિત્સા તેમજ સારવારમાં પણ તેનો ઉપયોગ થવા લાગ્યો. દરેક ‘નર્વસ’ માણસને વિજ્ઞાનીનાં આંચકા વહેલા મોડા આપવા તેમ નક્કી થયું અને જ્યારે સામાન્ય આંચકાઓતું પરિણામ ન આવે ત્યારે આંચકાના અસામાન્ય સ્વરૂપો શોધાતાં. પણ બહુ બહુ તો આવી સારવાર માત્ર સૂચનનો અર્થ સારતી. થોડા અઠવાડિયાં પછી નવું દર્દ લાઇ પાછો દર્દી આવે જ આવે. વિજ્ઞાની થોડા વખત સુધી ક્ષણિક ફાયદો આપે પણ કોઈ દિવસ એનાથી એમનું સદંતર નિવારણ થાય જ નહિ. વિજ્ઞાનીનાં આંચકા, દવાના બાટલા, શીતરુનાં અથવા માલીશ થોડીક મદદ કરે, પણ આવાં સાધનોથી જ ક ધાલી બેઠેલું દરદ સુધયું હોય એવું મેં તો કદી જોયું નથી. પોતાના સમયના બીજા ઇક્ટરોની જેમ પ્રોં મેઇડે પશુ પોતાની પાસે હતા તેટલા બધા ઉપાયો અજમાવેલા પણ પરિણામ કાંઈ સંતોષકારક આવેલું નહિ.

હિપ્નોટિઝમના પ્રયોગો કરતા પારિસના પ્રોં શારકોટ સંબંધે આ વખતે મેઇડેના વાંચવામાં આવ્યું. શારકોટ હિપ્નોટિઝમના આવાળી કોઈ દરદી ઉપર હિપ્નોટિઝમ અજમાવતો, બીજી કોઈ વ્યક્તિનું રોગચિન્હ તે વખતે તેને સૂચવતો અને પરિણામે તે બાઈ તે રોગ ચિન્હ ધારણ કરતી. આમ કરીને એ એમ કહેવા માગતો હતો કે હિપ્નોટિઝમ દ્વારા હિપ્નોટિઝમનાં રોગચિન્હો ઉભાં કરી શકાય છે, અને તે ન્યાયે તેજ રોગનાં ચિન્હો નાબૂદ પણ કરી શકાય છે. આપણે સામાન્ય રીતે ધારતા હોઈએ છીએ તેવું કાંઈ શુદ્ધ અને વિચિત્ર હિપ્નોટિઝમમાં નથી. જાંદુના પ્રયોગની માફક માણસના ઉપર

ગમે ત્યારે હિપ્પોટિઝમ અજમાવી રાકાતું નથી, કોઈપણ માણસની મરજી વિરૂદ્ધ એના ઉપર હિપ્પોટિઝમની અસર થાય જ નહિ. પણ એટલું તો ચોક્કસ કે માણસની ઇચ્છા હોય તો એના ઉપર જરૂર હિપ્પોટિઝમ અજમાવી રાકાય. વૈજ્ઞાનિક જગતમાં શારકોટના અખતર એકદમ ઘણા જાણીતા થઈ ગયા. જ્યારે કોઈકને એની ખબર પડી ત્યારે એણે તરતજ પોતાનું કામ છોડી દીધું, પારિસ ગયા અને શારકોટનો પ્રિય શિષ્ય થઈ પડ્યા. લગભગ જે વરસ સુધી તેણે શારકોટ જોડે કામ કર્યું.

રોગહર વાર્તાલાપ

એ ઇડ વિયેના પાછો આવ્યો કે ત્યારે પોતે મેળવેલું જ્ઞાન 'ન્યુરેસ્થેનિયો'ના દરદીઓ ઉપર અજમાવવાનું નક્કી કર્યું, એને ૧૦ વ્યુઅર કરીને એક વિદ્વાન અને વૈદકીય અને વૈજ્ઞાનિક વિષયોમાં યુરોપમાં નિષ્ણાત મિત્ર હતો અને એ આ કોઈકના કામમાં ખુબ રસ લેતો, શારકોટ શું કરે છે એ જાણવા એ ઉત્સુક હતો જ એટલે કોઈકે તેને એ સુપ્રસાદિ માનસ વૈદ્યના હિસ્ટીરીયા ઉપરના પ્રયોગો કયા. એ સાંભળી વ્યુઅરે પોતાને એક અસાધારણ રસિક લાગતો દિસ્મો કાઢી સંભળાવ્યો. એક લુદ્ધિશાળી અને સંસ્કારી વ્યાર્મ હતી અને તેને હિસ્ટીરીયા થતું એ વાત એણે કોઈકને કહી. યુરોપના કેટલાય સુવિખ્યાત માનસવૈદ્યો પાસે એ દવા કરાવવા ગએલી અને છેવટે થાકીને પોતાના કુલવૈદ્ય વ્યુઅરની પાસે આવી. એક દહોડો એ વ્યુઅરને કહે, "કોટર મને તમારી પાસે મોકળા મનથી વાત કરવા દો અને મારી આ બધી તકલીફો કેમ જાગી એ

કહી દેવા દો તો કદાચ એમાંથી કાંઈ માગું સુંઝશે." વ્યુઅરે તો સહાનુભૂતિપૂર્વક એને હા પાડી અને કહે તેમ કરવાનું કર્યું. પહેલાં તો પોતાને લકવો થયો હતો તે વાત એણે કહી અને પછી પોતાના જીવનની ખાતરી જાણતો કહેવા માંડી—ખૂબ લાગણીપૂર્વક એણે વાત ચલાવેજ રાખી અને જ્યારે વ્યુઅરે સ્વપ્નતાથી મિત્રતાવે કર્યું 'હવે બંધ રાખી શું?' ત્યારે એણે બીજી વખત વાત કરવાનો ખાસ સમય માગ્યો. જ્યારે જ્યારે આવીને એકાદ કલાક સુધી એ વાતે કરી જાય ત્યારે એને ઠીક પડતું. એ બાઈએજ એનું નામ 'રોગહર વાર્તાલાપ' પાડ્યું. દાકતરની સાથે વાતો કરવાનો તે હંમેશા આગ્રહ રાખતી. શરીરમાં કાંઈ રોગચિન્હો જણાય, કાંઈ દરદ થાય, કાંઈ ખાતરી વાતો હોય અને જે કાંઈ સ્વપ્નનું આવ્યું હોય તે બધુંયે તે દાકતરને કહી જતી. દાકતરને સાંભળવાનો વિચાર સરખોય ન હોય એવી વાતો એ કરી જતી. દાકતરને એમાં પોતાના સમયનો ચોક્કસ વ્યય જણાતો પણ એ બાઈને સારું થાય એટલા ખાતર એ બધું ચલાવી લેતો. એને એ બાઈ માટે રોગ થયો અને એની લાગણી વિષયક મુશ્કેલીઓ તરફ સહાનુભૂતિ બતાવવા માંડ્યો. પછી તો એ બાઈમાંથી એક પછી એક રોગ ચિન્હો અદશ્ય થવાં લાગ્યાં. વ્યુઅરને એ ભારે વિચિત્ર લાગ્યું;—એણે આ બાઈને બધા પ્રકારની દવાઓ આપેલી, બીજા દાકતરે એના ઉપર ઠંડા ઊના પાણીના ઉપચાર અજમાવેલા અને ત્રીજાએ વિજ્ઞાનીતો પ્રયોગ કરેલો.—આ બધાથી કાંઈ વળ્યું નહિ અને માત્ર પોતાની વાતો કરી કરીને એ સાજી થતી જતી હતી.

બહુને મન આ વાત
ફા મહત્વની હતી; વર્ષો
 સુધી જે પ્રશ્નો એને મુંઝવતા હતા એ
 બધા એની આંખ આગળ તરવરતા થયા.
 આ બાઈ ફક્ત વાતચીતથી જ કેમ સાંભળ
 થઈ ગઈ એનું કારણ એ મનમાં ને
 મનમાં વિચારવા લાગ્યો. એ પ્રશ્નમાં જેમ
 જેમ એ ઉંડો ઉતરતો ગયો તેમ તેમ
 એક મૂળ સિદ્ધાંત વિશે એને વધુ ને વધુ
 પ્રતિભાત થતી ગઈ. એને સ્પષ્ટ જણાઈ
 ગયું કે જે દર્દી પોતાના રોગચિન્હનું
 મૂળ પકડી શકે તો રોગચિન્હ આપોઆપ
 નાશ પડે છે. પણ એમાં એક
 મોટી મુશ્કેલી એ હતી કે એમાં ઘણો
 વખત જતો કાંઈ માણસ આપણી પાસે
 આવે, પોતાના જીવનની બધી વાતો તે
 કહે. એ બધું સહાનુભૂતિથી આપણે
 સાંભળીએ, અને તેના જ અનુભવો આપણે
 જાણે કે હૃદયનામાં અનુભવવાના હોય એ
 બધું કાંઈ આંખના પત્તકારામાં ન જની
 જાય. જીવન વિશાળ છે અને એના
 આંતરપ્રવાહોને પકડવામાં વખત જાય છે
 અને માણસના વિચારો કાંઈ ઘડી
 બેઘડીમાં ઝડપાઈ જતા નથી. નાડી પકડવા
 જેટલું એ સહેલું કામ નથી. આ
 રોગહર વાર્તાવાહની સાથે હિષ્ત્રોટ્ક્રમ
 પણ વાપરવાનું ક્રોધિત સુચર્યું; કારણ કે
 હિષ્ત્રોટ્ક્રમની અસર તમે માણસનું જ્ઞાન
 મન વિસ્તૃત થઈ શકે છે તેમ મનાવે છે;
 સત્ય મનને ઉધાડું કરી મૂકે છે.
 બધા જ વિશેષો કે અવશેષો ખસી જાય
 છે. મનમાં જે કાંઈ આવે છે તે
 તરત જ ત્યાં જામી જાય છે, વિચાર કરી
 કરીને યદ લાવી લાવીને કહેવાને ખુબ
 વધારે વખત ન મળે તો જાગૃત અવ-
 સ્થામાં દર્દી કોઈ પણ સવાલનો જવાબ
 આપી શકતો નથી. એ બાઈ ઉપર

હિષ્ત્રોટ્ક્રમ કરીને પછી જ એની પાસેથી
 રોગનું મૂળ કઢાવવું એ રીત ઠીક થઈ
 પડે અને તેમ કરવાથી ઘણો વખત
 બચી જશે એમ ક્રોધિતે લાગ્યું. એટલે
 એણે અને બ્રહ્મચરે દર્દીનો પહેલાં આખો
 ઇતિહાસ જાણી લીધો, પછી તેના ઉપર
 હિષ્ત્રોટ્ક્રમ અજમાવ્યું અને પછી
 એની રોગમય સ્થિતિ વિશે પૂછ્યું. પરિ-
 ણામે દર્દીને પોતાના બધા ઇતિહાસ યાદ
 આવ્યો, તેણે બધું મોટી નાંખ્યું અને
 ધીમે ધીમે દરદ નાશ પડે થઈ ગયું.

ક્રોધિત અને બ્રહ્મચરે, થોડા વખત
 સુધી સાથે સાથે કામ કર્યું અને તેના
 આશ્ચર્યકારક પરિણામ આવ્યાં. આ નવી
 રીતથી એ લોકો એટલા તો મુગ્ધ થઈ
 ગયા કે એમણે એનું નામ 'રેચક પદ્ધતિ'
 પાડ્યું; કારણ કે એમાં મનને એક
 જાતનો રેચ મળે છે, અને એનો મેલ
 ખાતી થઈ જાય છે. મનમાં હોય તે
 બહાર કાઢી નાખવાથી મનને ક્ષેત્રી
 રાહત મળે છે તે તો આપણે રોજના
 અનુભવથી જાણીએ છીએ. માણસ
 પોતાની મુશ્કેલીઓ ખીજ પાસે રજુ
 કરીને રાહત મેળવે છે; જાણે કે એના
 મન ઉપરથી એક જાતનો મોટો ભાર
 ઉતરી ગયો હોય. કેટલાંય વર્ષોથી અનેક
 ઉપાયો કરવા છતાં સાગ ન થનાર
 દર્દીઓને તેમણે હાથમાં લીધા, અને
 સાગ પણ કર્યા. પછી તો તેમણે તેમના
 આંકડા પ્રકટ કર્યા અને એના ઉપર
 વિવિધ સિદ્ધાંતો રચ્યા. પહેલી વાર
 તો એમને એ જાડી કે હિસ્ટ્રીઆના
 તમામ દર્દીઓના દરદનું મૂળ ભૂતકાળમાં
 હોય છે. દર્દીના ભૂતકાળના જીવનમાં માન-
 સિક કે લાગણીજન્ય તકલીફ હતી થઈ
 હોય તેમાંથી જ હિસ્ટ્રીઆ જન્મે છે; દરેક

મનુષ્યના જીવનમાં અગ્નિકર અને દુઃખકર
બનાવો બને છે અને એને વિસરી જવાનું
દરેક માણસને ગમે છે. આ લોકો એમ
કહેતા કે દહીં જે એ અગ્નિ પરિસ્થિતિ
યાદ કરી લે અને તેને જીવી નાખે તો
તેનું રોગચિન્હ નાસી જાય છે; શબ્દો
લગભગ ક્રિયા જેટલું જ કામ આપે છે.
ભૂતકાળના અગ્નિ અનુભવોમાંથી પસાર
થવાથી માણસનું હૈયું ખાલી થાય છે,
એટલે એવા અનુભવો સાથે જોડાયેલી
દુઃખદ લાગણીઓ મુક્ત થાય છે, અને
કોઈ પણ જાતની શારીરિક તકલીફ

આપતી બંધ થાય છે. દહીંને મોઢા ઉપર
કાંઈ દહીં થતું ત્યારે તેને ‘ન્યુરેશ્ચઆ’નું
દહીં કહેવામાં આવતું; એ હોયે તે
અને ન મે હોય. ‘ન્યુરેશ્ચઆ’ નીકળે તો
દહીં મરી જાય અને ન નીકળે તો તેને
કેવળ માનસિક દહીં માનવામાં આવે. આ
દહીંના દહીંને લાગ્યા કરે કે તેના મોઢા
ઉપર કાંઈ તમાચો માર્યા કરે છે. જ્યારે
આ અગ્નિ પરિસ્થિતિ દહીંને દેખાડી
દેવામાં આવે અને તેને એ સમજવી
દેવામાં આવે તો પછી રોગ નાખૂં
યજ જાય છે.

જોતાં જમની વાટ.

હોવા દુઃખના પહાડ અરેરે ! હોવા દુઃખના પહાડ
મારા ખેદત ઉપર આજે હોવા દુઃખના પહાડ-અરેરે ! ૦-

હેવામાં હુતાશન સળગે, નવ પારખશે નાડ ?
ધીજી ગ્યાં છે ગાત્રો એનાં સદતાં સદતાં તાંદિ-અરેરે ૦-

દેખ્યાં કોઈ દિવસ ના એણે દુલ્હન મુખના લાડ
જન્મ યજી જોડાય ગળામાં રણુની ગાંઠો ગાઠ-અરેરે ૦-

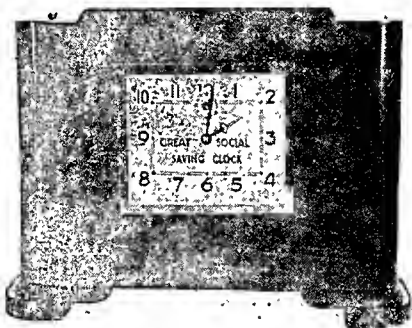
અભણતાનો દાદવ ખુદે, કાણુ પૂરે એ ખાડ ?
વાંક ગણી વિધિનો કરતો કીમ્મત સાથે રા'ડ-અરેરે ૦-

સંગીન સમ્યો કાણુ ચિખાવે ? કાણુ ઉપાડે પહાડ ?
કાણુ આશ્વાસન આપે એને જોતાં જમની વાટ-અરેરે ૦-

-ચિત્રભાઈ ડોક્ટર, બી, એ,

મધ્યમવર્ગ અને સાધારણ જનતા માટેનીજ કંપની.

ઝાણમાં ઝાણ પ્રીમીયમો અને વધારેમાં વધારે ફાયદાઓ
દરેક પ્રકારની ઘણીજ સુંદર શરતો અને સગવડો આપ-
વામાં આવે છે. પ્રતીનીધી થયું હોય કે, વીમો ઉતરાવે
હોય તો આ ઝાણીસજ ઉત્તમ છે. પોલીસી સાથેજ એક
ઝવું ઘડિયાળ તદ્દન મફત આપવામાં આવે છે કે જે પોતાની
મેળેજ તમારા પ્રીમીયમ માટે પૈસા એકઠા કરે છે કે
જે તમોને મુશ્કેલીના દીવસોમાંથી બચાવે છે.

લાગવગ ધરાવતાં બાનુઓ અને સદગૃહસ્થો એજન્ટો તરીકે કામ
કરવા માટે જોઈએ છીએ.

ગ્રેટ સોશીયલ લાઇફ એન્ડ જનરલ એશ્યુરન્સ લીં,

હેડ ઝાણીસ:-સેન્ટ્રલ ફોર્મોપરેટીવ બેંક બીલ્ડીંગ,
જલગામ (ધર્મ જ્ઞાનદેશ).

પ્રાંચ:-કરમાની બીલ્ડીંગ, સુર ફીરોજશા મેહતા રોડ,
ફાટ-સુબધ.

અ પા થિ વ પિ તા

[૧૧]

(ગતાંકથી ચાલુ)

ઐશી પહેલાં હું પેલી હોટેલમાં ગયો જ્યાં મને મારા પિતાની મુલાકાત થઈ હતી. પણ ત્યાં તેમને કાંઈ જાણખતું ન હતું. તે ફક્ત ત્યાં એક જ વાર ગયા હશે. હોટેલના માલુસોને તેના પ્રત્યે મારી માફક કંઈ પણ આકર્ષણ લાગ્યું નહોતું. હા, હોટેલના માલીકને હજારી બહુ જ યાદ આવતો હતો. તેની સુરત જ એની હતી કે કાંઈ એક વખત તેને જુએ તો તેને ભાગ્યે જ ભૂલી જાય. પણ કાંઈને ખબર નોંતી કે તે કાણ હતો અથવા ક્યાંથી આવ્યો હતો. હોટેલના માલીકને મારું સરનામું લખી એ ઉદ્દેશે આપ્યું કે વખત છે ફરીથી તેઓ અહિં આવી શકે છે તો તરત જ તે મને ખબર આપે. પછી હું શહેરની ગલીઓમાં ચાલવા લાગ્યો. વાગકરતી મેં શહેરના હરેક

.....અનુવાદ કરનાર:.....
નિરંજન લ. પાઠક
.....

સાવંજનિઠ ધ્યાનોની મુલાકાત થઈ લીધી; પણ મને તે બે વ્યક્તિનમાંથી એકની પણ જાણ ન મળી. મને મારા પિતાનું નામ યાદ નોતું એટલે હું એમની ખાતરી મેળવવા પોલીસની મદદ ન લઈ શક્યો. પણ મેં એ-ત્રણ પોલીસને લલચાવ્યા કે જો તેઓ મારા કામમાં સાથ આપશે તો હું તેમને સારું ઇનામ આપીશ. તેઓ મારી આ વાતથી અચંબો તો પાડ્યા પણ તેઓ મને સાથ આપવા તરત જ તૈયાર થઈ ગયા. તે બન્નેની જાણખાણ અને તેમના અહેરાની જેટલી ફાવે તેટલી નિશાની મેં પોલીસને આપી.

બાર-એક વાગ્યા સુધી ચાલ-ચાલ કરવાથી હું બહુ જ થાકી ગયો એટલે ઘેર પાછો ફર્યો. આ સમય સુધીમાં મારી માતા પધારીમાંથી ઉઠી ગઈ હતી. મેં તેના તરફ જોયું તો નપ્થ જણાતું હતું કે તેના અહેરા પર સ્થીર-ઉદાસીનતાના ભાવ ગભરાટ સાથે મિશ્રિત હતા. આથી મને બહુ જ દુઃખ થયું. એટલું તો દુઃખ થયું કે જાણે મારા હૃદયમાં કાંઈએ અપ્પુનો ધા કર્યો છે. હું સાંજ સુધી મારી માતા પાસે જ બેસી રહ્યો. થોડી વાર પછી અમે બન્ને ડ્રાફ્ટ રમવા લાગ્યાં. પણ મૂખમાંથી

કોઇ કંઈ ન બોલ્યું. જાણે બન્ને આ ઘટના સમયે કંઈ બોલવા જ માગતાં નથી. આગલી રાત્રે તો વિશેષ માનસિક સ્થિતિમાં આવી જઈ તેણીએ સઘળી વાતો કરી નાખી હતી પણ હવે તે આ વાતથી શરમ નં અનુભવતી હોય એમ જણાતું હતું. એ તો ચોક્કસ છે કે રાત્રે તેણે તાવતી બેચેનીમાં શું બોલી નાખ્યું છે તે તેણીને જરા પણ યાદ નહિ હોય, પણ તેને વિશ્વાસ છે કે તે ગમે તેમ કેમ ન બોલી હોય તો પણ તેનો પુત્ર તેનાથી દૂર નહિ થાય.... અને તેણીને લાગતું જ હતું કે મારો પુત્ર વેગળો નથી ગયો તો પણ જ્યારે તે મારી સામે જોતી ત્યારે શરમ અનુભવતી.

આ સમયે બહુજ વેગ. સાથે આંધી ચાલવા લાગી. ઘરના દરવાજા જોર-જોરથી એક-બીજા સાથે અથડાવા લાગ્યા. બગી-આનાં વૃક્ષો લય'દર હવાના આપટાથી હીંચકા ખાવા લાગ્યાં અને 'હૂં હૂં' ના

બિદામણા અવાજો કાઢી જાણે દૂર જવાં ન માગતા હોય તેમ સ્પષ્ટ જણાવા લાગ્યું. 'આંધ-સાંધ' ના અવાજથી આકાશ ગુંછા ઉઠ્યું. અને બન્નેએ રમત બંધ કરી દીધી અને રમાલથી પોત-પોતાનાં મૂખો ઢાંકી છાનાં-માનાં બેસી રહ્યાં.

જોત-જોતામાં રાત્રિએ પણ દેખાવ આપ્યો, પણ આંધીનો વેગ નરમ ન પડ્યો. હું મારી રમમાં સૂવા ગયો. સારી રાત હવાતું તોફાન ચાલુ રહ્યું અને ઉંચા ધ્વનિ ચોતરફથી પડ્યા પાડતાં રહ્યાં. મને હમણાં જરા ઉંઘ આવી હતી કે એટલામાં મારું નામ મારા જ્ઞાન આગળ અથડાયું. મેં આંખ ઉઘાડી જોયું તો એટલામાં કોઇ ને'તું. મને જાન થયું કે મારો અન્તર-આત્મા જ મને કહી રહ્યો છે કે "ઉઠ તે વ્યક્તિની શોધ કરવાનો આ જ સમય છે!" હું ઉઠી ઉભો થયો અને ઘરમાંથી બહાર નિકળી ગયો.

[૧૨]

તોફાન હવે બંધ થવા પામ્યું હતું તો પણ હવામાં ભુર્રો હોતો, હજી રાત્રિ ચાલુ જ હતી. શહેરની ગલીઓ ખીલકુલ શુભશાન માહુમ પડતી હતી. કોઇ માણસનો પડછાયો પણ જણાતો નો'તો. દેર-દેર વૃક્ષોની શાખાઓ, છતોનાં પતરાં અને ચીમનીઓના ટુકડા વિખરાયેલા જણાતા હતા. મને વિચાર આવ્યો કે સમુદ્રમાં ચોક્કસ તોફાને મોરચો માંડ્યો હશે. મને ત્યાં જઈ જોવાનો વિચાર ઉદ્ભવ્યો, કે સમુદ્રના કેવા લલ છે. હું અન્દરના મુખ્ય રહેઠાણ

તરફ ચાલ્યો પણ ચાલતાં-ચાલતાં, ક્યાં નિકળી પડ્યો તેની મને પણ ખબર ન રહી. જાણે કોઇ અદ્રશ્ય શક્તિ મને તેની મરજ મુજબ તેડી જાય છે. દશ મીનીટમાં જ હું શહેરના એવા ભાગ તરફ નિકળી પડ્યો કે જ્યાં હું કોઇ દિવસ ગયો જ નો'તો. હું રોકાયા વગર ધીમે-ધીમે એક-એક પગલું ઉઠાવતો ચાલી રહ્યો હતો. મારા હૃદયમાં વિચિત્ર શુભ-શુભી ઉદ્ભવતી રહી હતી. અને એમ લાગતું હતું કે હું કે સમયમાં જ મને કોઇ અસાધારણ અને અસંભવિત ઘટના દેખાવ આપશે.

સા યોસાય મારી સામે એકએક અસાધારણ દ્રવ્ય આવી ઉભું રહ્યું કે જેની હું કદબના પણ નથી કરી શકતો. મારાથી ફક્ત ત્રીસ પગલાં દૂર મારા પિતાનો વિશાળકામી પેલો હબસી મિત્ર ઉભેલો જણાયો. આ સમયે પણ તેણે તે જ પોપાક પહેર્યો હતો કે જે હોટેલમાં હતો. મારા તરફ તેની પીઠ હતી મને તો અત્યારે એમ જ લાગતું હતું કે જાણે તે જમીન ફાડી અહિં આ અત્યારે આવેલે છે. મારા નેત-જેતામાં તો તે ચાલતો થયો, મેં તેના પીછો પકડ્યો. તેણે પાછળ જોયા વિના પોતાની ચાલ ઉતાવળી કરવા માંડી. ચાલતો-ચાલતો તે એક ગલીમાં પેદા કે જે બહુ જ સાંકડી અને ખાચા વાળી હતી. હું તો તેની પાછળ જ ચાલતો હતો પરંતુ એટલામાં હબસી અલોપ થઇ ગયો હું તો આબો બની ઉભો જ રહ્યો તો પણ હું આગળ વધ્યો. મેં આગળ જતાં જોયું કે હવેની ગલી સાંકડી, લાંબી અને શુભશામ જણાતી હતી. સારા લાક્ષણિક એક પણ માણસ ટ્રિટ્ટોયર થતો નોતો. ગલી ઉપર પ્રાતઃકાળની ઝાંખી આભાએ સાત્રાજ્ય સ્થાપી દીધું હતું, તો પણ મારી છદ્દ તેની તેજ હતી.

હું પોળતાં સઘળાં મકાનો પણ ગણી શકતો હતો. પોળ સદ્દન ખાલી હતી. તે હબસી પણ ત્યાં નોતો. જેવા તે દેખાયો હતો, તેવા જ તે અદ્રશ્ય પણ થઇ ગયો હતો.

હું આ દ્રવ્ય જોઇ હતું બાધા જેવા ઉભો હતો એટલામાં એક બીજું દ્રવ્ય મારી આગળ ખડું થયું. હબસીના શુભ થવા કરતાં પણ વધારે આ વિસ્મયજનક

હતું. અત્યારે મને ખ્યાલ આવ્યો કે આ તે જ ગલી હતી કે જે મેં સ્વપ્નામાં જોઇ હતી! મેં તે બરાબર તપાસી. આ ગલીનો તો હું બરાબર જાણકાર હતો. આ જ ગલીના એક મકાનમાં મેં મારા પિતાનું સ્વપ્નદ્વારા દર્શન કર્યું હતું. હું કંપવા લાગ્યો. એક તો હું કરી ગયો હતો અને એવામાં ટાઢ પણ સર્જી પડતી હતી. પણ હું જરા પણ નાસીપાસ ન થયે અને મક્કમ વિશ્વાસ ધાપવી આગળ વધ્યો.

હું આમ-તેમ તે મકાનને શોધવા લાગ્યો; જે મેં સ્વપ્નામાં જોયું હતું. મને પાકી ખાતરી થઇ કે તે મકાન આ જ ગલીમાં હશે. એટલામાં ઉંચા અશુભરૂપ પર તે જુના દરવાજાનું મકાન દેખાવા લાગ્યું. મકાન ગોળ ન હતું પણ ચોરસ હતું; પણ હતું તો સ્વપ્નવાણું જ મકાન. હું સીધો દરવાજા આગળ ગયો; અને દરવાજે ખખડાવ્યો. અંદરથી કંઈ અવાજ ન આવ્યો. મેં દરવાજે જરા નેસથી ખખડાવવા માંડ્યો-એક, બે, ત્રણ વાર: ઉપર લેવાનક અવાજ સાથે ધીરેથી દરવાજે ઉઘડ્યો. મારી સામે એક ખાલિકા આવી ઉભી. પોપાક જેતાં તે નોકરડી લાગતી હતી. ખાલિકા ટાઢને લીધે ધ્રુજતી હતી અને આંખો, અથાં મીચેલી હતી, જેથી જણાતું હતું કે તે ખાસ અવાજ સાંભળી ચોંકાને ઉઠી છે.

દરવાજે ઉઘડતાં સાથે હું અંદર ધુસ્યો. ખરેખર, તે માત્ર સ્વપ્નવાણું જ મકાન હતું! મેં ખાલિકાને પૂછ્યું-એરન (મારા પિતાનું કુંડું નામ, જે મેં હોટેલમાં કોઇની મારફતે સાંભળ્યું હતું) અહિંયાં રહે છે?"

બાલિકા બોલી:-“ના, અહિંયાં તે નથી રહેતા.”

“ખોટું બોલવાની શું જરૂર છે? તેઓ અહિંયાંજ રહે છે.”

“તેઓ આ સમયે અહિંયાં નથી. કાલે જ જતા રહ્યા.”

“ક્યાં?”

“અમેરિકા.”

“અમેરિકા?” મેં અચંબા સાથે કહ્યું-
“તેઓ પાછા ક્યારે આવશે?”

બાલિકા મારા તરફ વહેમની નજરે જોવા લાગી. તેણીએ કહ્યું,

—“મને ખબર નથી. વખત છે તેઓ પાછા ન પણ આવે.”

“શું તેમને અહિં રહે બહુ દિવસો થઈ ગયાં હતા?”

“ના. તેઓ ફક્ત અહિં એક અઢવા-ડીમાંથી જ આગ્યા હતા. હમણાં તેઓ અહિંયાં નથી.”

“બેનન્ટન પુર નામ શું હતું?”

બાલિકા મારા તરફ આશ્ચર્યથી જોવા લાગી. તેણીએ કહ્યું-“તમને તેમનાં નામની નથી ખબર? અમે તો તેમને ‘બેરન’જ કહેતાં હતાં.”

આ સાથે જ તે કોઇના નામની ખૂબ પાડી બોલવા લાગી-“પીટર! પીટર!! અહિંયાં આવો. આ કોઇ માણસ આ થો છે અને અજબ-અજબના સવાલો પૂછી રહ્યો છે.” જ્યારે તે આમ ખૂબે પાડતી હતી ત્યારે હું જરા-જરા આમળ વધી રહ્યો હતો.

અંદરથી એક લાંબી ઘડીવાળી આકૃતિ બહાર આવી, અને આવતાં સાથેજ તેણે કોરો-અવાજે પૂછવા માંડ્યું-“શું છે? કોણ કામ છે?”

મારા સવાલો સાંભળી, મને બારીકાઈથી જોતાં, તેણે પણ તે જ ઉત્તર આપ્યા કે જે બાલિકા બોલી હતી.

મેં તેને પૂછ્યું:-“પણ અહિંયાં રહે છે કોણ?”

“અમારા શેફ.”

“તે કોણ છે?”

“એક કારીગર. આ સારી પોળમાં બધા કારીગરજ રહે છે.”

“શું હું તેમને મળી શકું છું?”

“આ સમયે નહિ. તે ઉઘી ગયા છે.”

“શું હું ઘરમાં આવી શકું છું?”

“ના. આ વખતે તમે તમારા રહેઠાણે જાવ.”

“હીક. શું હું તમારા શેફને થોડી વાર પછી પણ નહિ મળી શકું?”

“કેમ નહિ? તમે જે જ્યારે મળવા માગતા હો, ત્યારે તમે મળી શકો છો!”

મારા મૂખમાંથી આશ્ચર્ય નિકળ્યા પડ્યું:-“પેલો હબસી ક્યાં છે?”

ઘડીવાળી આકૃતિએ પ્રથમ મારી તરફ વિશ્વયતાથી જોયું, અને પછી બાલિકા તરફ ઉવટે તે બેઠ્યો:-“ક્યા હબસી? આ વખતે જાવ સાહેબ! જે પૂછવું હોય તે મારા શેફને આવી પૂછજો.”

હું બહાર નિકળ્યો અને એકદમ દરવાજા બંધ કરી દેવામાં આગ્યા.

તે ગંધીને, અને તે મકાનને. બરાબર જોઈ હું ત્યાંથી ઘર તરફ વળ્યો. પણ હું ઘર તરફ ન ગયો. મેં જે જોયું હતું તે એટલું અસાધારણ હતું, એટલું વિચિત્ર હતું, કે હું એનો કંઈ નિંકાશ ન કાઢી શક્યો. હું બેરનને ન જ કોઈ શંકો, મારા સ્વપ્ન અનુસાર મને

ભાસ હતો કે મનની વચ્ચેવચ્ચ મને તે પરિચિત રૂપ દેખાશે અને ત્યાં ખેરન સીગારેટ પીતો મને મળશે. તેનો - પોપાક પણ તે જ હશે. પણ આ તો ઉંધું જ નિકળ્યું! તે ઘર તો એક ઠારીગરનું હતું! -

મારા પિતા તો અમેરિકા જતા રહ્યા. હવે મારે શું કરવું જોઈએ? હું મારા સ્વાનની, ખેરનને મળ્યાની અને આજની

સઘળા વાતો મારી માતાને કહી દઉં કે મારા મનમાં જ છુપાવી રાખું? મારા સમજવામાં એ ન આવડું કે આ સંપૂર્ણ રહસ્યમય અને અસાધારણ ઘટનાનો આવો સ્પષ્ટ અને સાધારણ અન્ત કેમ આવે છે?

મારી ઘરે જ્યાની ઇચ્છા ન જ થઈ. હું કંઈ પણ ઉદ્દેશ વગર નાકની સીધમાં શહેરની બહાર ચાલતો જ રહ્યો.

[૧૪]

હું મસ્તક નીચું નમાવી વિચારતી ગડમથલ કરતો આગળ ચાલી રહ્યો હતો. એટલામાં એવી તો એક નિમળ અને કોંઈત અવાજ મારા કાન આગળ અથડાયો. મારા વિચારમાં ભંગાણુ પડ્યું અને મેં મસ્તક ઉંચું કર્યું. મેં જોયું કે મારાથી પચાસ પગલાં દૂર સમુદ્ર ગઈ રહ્યો છે. રાતનાં તોફાને સમુદ્રપર પોતાનો સંપૂર્ણ પ્રભાવ પાડ્યો હતો અને તે આ સમયે પણ ઉત્તેજિત જણાતો હતો. દૂર ને દૂર ન્યાં સુધી નજરે જતી હતી ત્યાં સુધી મહાસાગર શીથળાં શુંચળાં વાળી ફેલાયેલો જ જણાતો હતો. મેટાં ભપંદર મોજાં ઉછાળા મારી ટેકરીઓ સાથે અથડાતાં હતાં અને કિનારાની સપાટી પર આવી આવી પાછાં સમુદ્રમાં સમાઈ જતાં હતાં. હું સમુદ્રની તદ્દન પામે ગયો. કિનારાની રેતી પર મોજાંએએ એક પીળા લીંટી દોરી દીધી હતી તેના આકર્ષણે હું તે નરક જતો હતો. તે રેતીના મોઝાન પર રાંખ, છીપો, સમુદ્રની માછલીઓની પાંખો અને બીજી અન્ય અનેક વસ્તુઓ પડી હતી. સમુદ્રમય ફેટલાંકે પક્ષીઓ આગળ વાછળ અવાજે કરી, કરણ સ્વર ઉત્પન્ન કરતાં હતાં. આકાશનાં સફેદ વાદળો રહી

રહી વિખરાતાં હતાં અને પોતાની જગ્યાએ ગોઠવાઈ જતાં હતાં. સમુદ્રના ભપંદર મોજાં પુર જોશમાં ઉછાળા મારી તેની અંદર તે સફેદ વાદળોને નચાવતાં હતાં. અગ્રધ પાણીની નિશીમાથી સફેદ લહેરો ઉત્પન્ન થતી હતી અને ફરીથી તે લહેરોને તે નિશી જળ-સપાટીમાં વિલીન થતાં પણ વાર લાગતી ન હતી. ફેટલીક લહેરો ગોળ કુંઝળાં વાળી તેના પ્રદેશના પાણીને ઘેરી પણ લેતી હતી. ફેટલીક ટેકરીઓ પર લીલ જમી મઈ હતી તે કાંઈ વખત ઘોંઘા નાખવામાં પણ તે શરમ નોતી માનતી.

હું ચાલતો ચાલતો ન્યાં જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં જઈ મેં જોયું કે એક મોટા પથર પાસે કાંઈ લાંબી કાળી વસ્તુ પડેલી છે. હું તે તરફ જવા લાગ્યો. તે વસ્તુ તદ્દન સ્થીર થઈ પડી હતી. હું જેમ-જેમ પામે જતો ગયો તેમ-તેમ તે વધુ સ્પષ્ટ જણાવા લાગી. વખત છે અચૂંત મોજાંઓના વેગે તે વસ્તુને અહિં લાવી મૂકી હશે અને પછી આ પથરને લીધે તે પાછી જઈ શકી નહિ હોય.

હવે હું તે વસ્તુથી ફક્ત ત્રીસ પગલાં જ દૂર હતો. આ તો કાંઈ મનુષ્યની લાશ લાગે છે! એકલસ આ સમુદ્રમાં ફૂંપી ગયેલા

માનવિનું નિર્જીવ શરીર છે. હું જરા
વધારે આગળ ગયો.

હૈ! આ તો બેરેનનું, મારા પિતાનું
શરીર છે! હું ત્યાં જ ચોંટી ગયો. હવે મને
ખબર પડી. આજ સવારથી શા માટે મોઢ
અદૃશ્ય સત્તા મને ખેંચી ગય છે!
મારા પિતા, હાં, તે ગમે તે હોય, પણ

[૧૫]

તે અત્તા-પાટ પડ્યા હતા. તેમનો
અળો હાથ તેમના મસ્તક પર હતો.
તેમના પગોની આંગળીઓમાં સમુદ્રનો કાંદવ
લગાઈ ગયો હતો. તેમનો પોષાક લીધો
હતો. જેના પર અરફ જમી ગયો હતો.
તેમનાં કાઠનાં બટનો હજુ બંધ હતાં
તેમનાં ગળામાં એક લાલ દોરી સાથે
બાંધેલું તાંબીજ હતું. બારીકાઈથી જોતાં
તેમનું મુખ મૂક-હાસ્ય કરતું જણાતું
હતું. તેમનો ઉપરનો હોઠ જરા ખસી
ગયો હતો જેથી અંદરના દાંત રખાટ
જણાતા હતા. તેમની અધ-મીચેલ આંખો
માંથી ઘોળા-ઘોળા પુતળાઓ દેખાતી
હતી અને લાંબા-લાંબા વાળમાં સમુદ્રના
કાંદવે જળ્યા લીધી હતી. તેમની સ્થિતિ
અત્યારે ખેલાલ જણાતી હતી અને આનું
મુખ્ય કારણ રાતનું લયંકર તોફાન હતું!
લયંકર તોફાને તેમને અમેરિકા જવા
નો ત્યાં દીધો. તે મનુષ્ય જેણે મારી માતાનું
અપમાન કર્યું હતું, જેણે મારી માતાનું
જીવન વિષાદમય બનાવી દીધું હતું, તે
અત્યારે અસહાય બની કાદવમાં પડ્યો
હતો. પણ ગમે તેવું કાર્ય તેમણે કર્યું
હોય પણ આખરે તેઓ મારા પિતા છે,
તેઓ મારા પિતા છે! ફરીથી મને વિચાર
આવવા લાગ્યો કે દુશ્મનતે બદલો તો
લેવો જ જોઈએ પણ તરત જ મારામાં

છેવટે તો મારા પિતા છે ને! પોતાના
નિવાસસ્થાનથી હજારો માઈલ દૂર આવી
આમ સમુદ્રમાં રહી ગયા! તે અદૃશ્ય
શક્તિ મને આની સૂચના આપવા જ
અર્થિ તાણી લાવી હશે. મને જરા પણ
સમજાતું ન પડી કે મારે હવે શું કરવું.
બહુ જ વાર સુધી હું લાગ્યના પગમાં
જકડાઈ ત્યાં જ ટાંગમૂક બેઠો રહ્યો.

દયાના અંકુરો પુટવા લાગ્યા, અને મારા
સારા વિચારને દાખી દીધા. મને મારી
માનસિક સ્થિતિઓએ બાંધી દીધો. હું
વિચાર કરેલા લાગ્યો કે—“હા, આજ
મનુષ્યે મને જન્મ આપ્યો હતો; આથી જ
લોકો કહે છે કે લોકો લોકોને બોલાવે છે.”

હું લાચ તરફ જ જોતો રહ્યો. હું
વિચારમાં ડોલાં ખાવા લાગ્યો કે શું હવે
આ લાચ તરફ જ નહિ. શું તેમના હોઠ
હવે જરા પણ ફક્કડો નહિ? ના, તે
અસંભવિત છે. લાચ એમની એમ. જડ
માફક પડી હતી. સર્વે સ્થળે નિરવતા હતી.
મેં આમતેમ નજર નાખી, પણ સઘળી
જગ્યાએ શાન્તિ હતી. તે રહેઠાણ પર ફક્ત
હું, તે અને સમુદ્રનો ધુધવાટ વતમાન
હતાં. મેં જરા પાછળ નજર નાખી
મારાથી દૂર, જ્યાં આકાશ અને પૃથ્વીને
સંયોગ થાય છે ત્યાં એક પવનની હાર
જણાતી હતી.

આ લાચ છોડી મેં ધરે જવાનું ઉચિત
ન ધાર્યું. મને બીક હતી કે વખત છે
આકાશનાં પક્ષીઓ અથવા પાણીની માછ-
લીઓ આ નિર્જીવ શરીરને ખેંચી જશે.

મેં છેવટે વિચાર કર્યો કે હું થોડાં
માણસની મદદ લઈ આ લાચને સારી
જગ્યા પર સૂંકી દઉં. પણ એવું તો હું

ખીક અનુભવવા લાગ્યો. જાણે તે મરેલા
જેરનને માગે અહિં આગમનની ખબર.
પડી ગઇ છે ! જાણે તેણે મને અહિં
મળવા ખોલાવ્યો છે. ખીજ જ જાણે મને
જેરનનો અરપાટ અને ગળતો અવાજ
સાંભળાવા લાગ્યો. હું એકદમ આ સાંભળી
નાહો, અને ફેટલેક દૂર જઇ ઉભો.

ત્યાંથી ફરીથી મેં એક વાર તેના તરફ
જોયું. દૂરથી જેરનના હાથમાં કંઈ અમ-
કતી ચીજ, જણાવા લાગી. હું તદ્દન પાસે
પાછો દોડી આવ્યો અને તે ચીજને

[૧૬]

ચારે હું ઘરે પહોંચ્યો ત્યારે મારા
જ અહેરાપર સપળી ખીનાતું રેખાચિત્ર
દેરાઇ ગયું હતું કે જે મેં સવારથી તે
અત્યાર સુધી આંખે જોયેલું હતું અને
જેનો મેં અનુભવ કર્યો હતો. હું જેવા
મારી માતા પામે પહોંચ્યો તેવી જ મારી માતા
ઉભી થઇ ગઇ, તેની આંખો મને પ્રત્યક્ષ
રૂપથી પુછી રહી હતી કે તને શું થયું
છે ? પણ હું કંઈ પણ ન જાણી શક્યો.
તે મારી શક્તિની બહારની વાત હતી.
થોડી વાર પછી મેં મારા ગળ્યાસાંથી તે
મુદ્રિકા દાઢી અને માતાના હાથમાં મૂકી
દીધી. તે મુદ્રિકા જેતાં જ મારી માતા
વધારે ગભરાઇ ગઇ; તેના અહેરા પીળો પડી
ગયો; અને આંખો લટકાં મારવા લાગી.

મુદ્રિકાને હાથમાં લેતાં જ તે ચીસ પાડી
હસી અને કંપવા લાગી. તે પછી તેણીએ
મને છાતીએ નકડી લીધો અને તત્તજ
જેશુદ્ધ થઇ ગઇ. આ સ્થિતિમાં પણ
તેની ખુલ્લી આંખો મારા મખ પર હતી
અને તેના અહેરા પર ગાંડપણની આછી
રેખાએ રેખાવ આપેા હતો. મારી માતાને
એરડામાં બગાળર સુવાડી હું ફર પડેલો
હતો એટલામાં મને લાગ્યું કે તે હેંશિમાં

ડીકા-ડીકા જોવા લાગ્યો. તે મારી માતાની
લગ્નની મુદ્રિકા હતી ! ભયની જગ્યાએ
ઉત્સુકતાએ વાસ કરી લીધો. હું છેક
હવે લાસ પામે ગયો. મેં લાસની ઠંડી
આંગળીઓને રૂપરૂપે દૃષ્ટો અને તે મુદ્રિકા
હાથેથી લઇ લીધી. આ વખતે મને એમ
લાગવા લાગ્યું કે લાસ મારા તરફ ગુમે થઇ
જુએ છે અને આંગળીઓમાંથી તે
મુદ્રિકા ન નિકળે તેમ તે જોતવાણુ કરે છે.
આ પછી ગાભરા માફક હું ઘર તરફ
દોડ્યો. જાણે મારે ટાઇએ પીછે
લીધો હોય.

છે: એટલે મેં તે મુદ્રિકાની વાત સંભ-
ળાવવા માંડી. ધીમે ધીમે અધ્યાત્મિક તે છેક
અત્યાર મુધીની સપળા વાતો મેં તેને
કહી નાખી. તે પછું શાન્ત ચિત્તે સાંભળી
રહી. થોડી વાર પછી તેની આંખોમાં
ઉત્સાહ અને જીવનનાં ચિન્હ મગર થવા
લાગ્યાં. મારી વાત પુરી થયા પછી
તેણીએ તે મુદ્રિકા પોતાની ચોથી
આંગળીમાં પહેરી લીધી. આ પછી
તે ખીજ રૂમમાં જઇ પોતાનો ઓવરકોટ
અને હેટ હાથમાં લાવી, મેં શૂંઘલું:—“ક્યાં
જવાની ઇચ્છા છે ?” પણ તે કંઈપણ
જવાબ ન આપી શકી. બહુ મેયન કર-
વાથી પણ તેના મુખમાંથી એક પણ શબ્દ
ન નીકળ્યો. તે થોડી વાર સુધી કંપી રહી,
પછી પોતાના બન્ને હાથ બેગા કરી
ધીરથી જોણી—“આપણે આ વખતે ત્યાં
જવું જોઈએ. ત્યાં.....જ્યાં તેમની
લાસ પડી છે.....હું તેમને જોવા ઇચ્છું
છું.....હું તેમને જોળખવા માગું છું.”
મેં મારી માતાને ત્યાં નહિ જવાતું
બહુ સમજાવ્યું, પણ તેણીએ મારી વાત
ન માની. છેવટે લાચાર બની મારે તેની
સાથે તે તરફ જવું પડ્યું.

હું બીજવાર તે રેતાળ અને વેરાન જગ્યા ઉપર ચાલી રહ્યો હતો. પણ આવખતે હું, એકલો નથી, મારી માતા મારે હાથ પકડી સાથે ચાલી રહી છે. હવે સમુદ્ર શાન્ત થઈ ગયો હતો; તેનું પાણી દિનારાથી દૂર-દૂર જઈ રહ્યું હતું. સમુદ્રની તે ગળનાં હવે તે નથી પણ અત્યારની ધામી ગળનાં અર્થસૂચક બની રહી હતી.

આખરે હું પેલા મોટા પથર આગળ આવી પહોંચ્યો; પણ મેં આશ્ચર્યથી ત્યાં જોયું કે હવે પેલી બેરનની લાશ ત્યાં હયાત નોતી. અમે બહુ જ પાસે ગયાં અને અતે પેલા પથરની લગોલગે જઈ પહોંચ્યાં. પણ ત્યાં તો કંઈપણ નોતું. તે નિજીવ કાળી ઘરનું આ વખતે ક્યાં જતી રહી હતી? જે જગ્યાએ લાશ પડી હતી તેનો આકાર ફક્ત ત્યાં જણાતો હતો. આપણે તે સહેજાઈથી ધારી રાષ્ટ્રએ કે ક્યાં તેના હાથ પડ્યા હશે અથવા ક્યાં પગ પડ્યા હશે. તે જગ્યા પર કોઈ માનવીનાં પગલાં પણ પડેલાં જણાતાં હતાં.

[૧૮]

જગ્યા જે મારી માતા સમુદ્ર તરફ આવતી હતી ત્યારથી તેને તાવ ચડવા માંડતો. પણ તે વખતે તેણે તેની પરવા નોતી કરી. લાશના શુભ થયાના સમાચાર મળતાં તે વધારે નરમ બની; અને દીગ્બૂદ જેમ ઉભી રહી. હું તેની સ્થિતિ જોઈ ડરી ગયો. બહુ જ હાડમારી વેદી હું તેને ઘેર લાવી શક્યો: મેં તેને પથારીમાં સૂવાડી દીધી; અને તરત જ ડોક્ટરને બોલાવ્યા.

પણ જેવી મારી માતાની તબીબત સારી થઈ તેવો જ મને હુકમ કર્યો કે તે પુર-

મેં તે પગલાંઓનું અનુસરણ કર્યું. મોટે આંધે સુધી તો રેતીમાં તેનાં પગલાં સ્પષ્ટ જણાતાં હતાં પણ પછી એવી જગ્યા આવી કે તેનાં પગલાં પણ બંધ થઈ ગયાં.

અમે બન્નેએ એક બીજા તરફ જોયું બન્નેના ચહેરા પર એવા ભાવ હતા કે જેથી બન્નેની બીકે ઉઘ ૩૫ ધારણ કર્યું.

શું તે સત્ય વાત છે કે તે મરેલો ફરીથી ઉઠ્યો છે અને ક્યાં જતો રહ્યો છે?

આખરે મારી માતાએ મને ધારી પૂછ્યું—“શું ખરેખર તેં તેમને અદિ જોયા હતા?”

મેં ફક્ત મસ્તક હલાવી હા કહી. હમણાં ત્રણ કલાક પહેલાં જ મેં તેની લાશ જોઈ હતી અને એટલામાં કંઈ બ્યકિત તેની લાશ લઈ ગઈ? હું તેને ચોક્કસ જ શોધી કાઢીશ અને જોઈશ કે તેણે લાશની શી વ્યવસ્થા કરી છે.

પણ આની પહેલાં મારે જરૂર મારી માતાની સંભાળ રાખવી જોઈએ.

પની શોધમાં નિકળી પડ. મેં તેની આસાનું ઉદ્ધવન ન કર્યું. હું સઘળા પ્રયત્ન કરી ચાકી ગયો હતો પણ કાંઈ પ્રતો ન જ લાગ્યા. હું અનેક વારાં પોલીસ પાસે જઈ આવ્યો; આસપાસના સઘળાં ગામોમાં હું ફરી આવ્યો; વત-માનપત્રોમાં જાહેરાત પણ આપી; અને બીજા પણ અનેક ઉપાયો લીધા પણ સઘળા બ્યથ ગયા.

એક સમયે મને ખબર મળી કે સમુદ્રમાં ફેણેલા એક માનવીની લાશ પાસેના ગામોમાં મળી છે. હું તે જ સમયે ત્યાં

પરોઝે... પણ એટલામાં તો તે લાશને
દૂંનાવી પણ દીધી હતી. લોકોએ મને
તેની રૂપ-રેખાનો આછો ખ્યાલ આપ્યો.
તે બેરનને જગ પણ મળતો નોતો મને
આથી લાસ થયો કે અમેરિકા જવાવાળી
તે જહાજ સમુદ્રના તોફાનમાં સપડાઇ ગઇ
હશે અને તેની લાશ મોજાંઓની મદદથી —
કિનારા પર આવી હશે. પણ થોડા વખત
પછી ખબર પડી કે તે જહાજ તો ન્યુયૉર્ક
જઈ પહોંચી છે. જ્યારે મને કંઈ નમુનું
-ચાર હું પેલા હબસીની જોધમાં નિકળી
પડ્યો. અને યનમાનપત્રોમાં આની જાહે-
રાત તેના ફોટા સાથે આપી એક મોટું
ઇનામ આપવાનું પણ જાહેરનું. એક
દિવસ એક લામો અને મ્યુજી હબસી
અમારા ઘેર આ ઇનામની લાકડે
આવ્યો પણ ખરો. પણ તે ઘઠ્ઠી
ચાકરેડી સાથે થોડી વતવેલી કરી
પાછો ચાલતો થયો. અને ફરીથી નેત્રા
મળ્યો નહિ.

અને આમ... મારી મારા પિતાની
શોધ ધીમી પડવા માંડી. અમે જાતેએ
આ સંજોગો ફરીથી યત્ન પણ નહિ પાડી.
મારી માતાએ પણ આ સંજોગમાં ફરીથી
કંઈપણ કંઈ નહિ. ફક્ત એક દિવસ
તેણીએ ઓચિંતું મને પૂછ્યું - “તે
મને પહેલેથી અપ્તની યાત્રા કેમ કરી
નોતી?”

હું કંઈપણ જવાબ ન આપી શક્યો.
તે જાતે જ ફરીથી બોલી હતી - “જગજ !
પહેલા... તે પોતાનું વાક્ય પૂરું ન
કરી શકી.

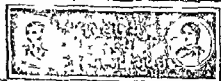
અને આમ, અમારા દિવસો પસાર
થવા લાગ્યા.

આ પછી કોઈ દિવસ મને આવું

શોધ પણ જઈ ફરીદોતી. પણ હજી પૂર્વી
મને દૂરથી કોઈનો કંઈ આવાજ
તો સંભળાય જ છે. આવો અવાજ
હંમેશા સંભળાય છે અને તેમાં વિપાદ
ભંગો લાગે છે. મને તે વખતે એવું લાગે
છે કે મારા ઘરની પછિતેથી કોઈ ચઢી
રહ્યું છે. તે ભેદા અવાજો મારા હૃદયને
અશાન્ત કરી મુકે છે. મારા સમજવામાં
આ કંઈ નથી આવતું અને એ પણ
ખબર નથી પડતી કે આ કોઈ અલિપ્ત
વ્યક્તિ છે કે ના તો સમુદ્રનું વિધાન-
પૂર્ણ રહ્યું છે. કાંઈ કોઈ વખત આ અવાજ
કોઈ જગતી પશુની ગજના જેવો લાગે
છે અને તે સંભળી હું ઉંઘમાંથી ઝાંઝી
ઉઠું છું.

મારા નમજવામાં નથી આવતું કે
આમાં કાળ હું દયા સુધી પમાર કરીશ

ચોમાસામાં ખાસ ઉપયોગી
મજાયાત દવા રાજબીંદુ એક
ઘરના દાકતરની ગરજ સારે છે.

મુંઝવતા સવાલો

નો

સરળ
ઉકેલ

સવાલ:-કાલ
માઠસનાં પુ-
ત્રકોના અ-
ભાસની ભ-
લામણ તમે
કરો છો ?

કાલ માઠસનો અભ્યાસ

મુડીવાદની શરૂઆત

સહુથી જટિલ વિજ્ઞાન

વિચાર કેમ જન્મે છે

મીઠકત ચોરી છે ?

મતાગ્રહીનું માનસ

લોકશાસનના લાભાલાભ

ધણ્ય એ વિચાર છે
કે જે હું માન્ય
રાખી શકતો નથી.
પરંતુ કાલ માઠ-
સનાં લખાણોમાં
આવંત ઉપયોગી
અને ચીરંજીવી રહે-
વાને સળંગેલું
એવું તત્વ પુષ્ટી
પાડ્યું છે. એટલે
એનો જે ઉપયોગ
કરવામાં ન આવે
તો માણસનાં જ્ઞાનમાં
એટલી ઉણપ જ
રહેલી ગણાય.

સવાલ:-મુડીવા-
દ ક્યારે શરૂ
થયો ?

જવાબ:-જરૂર.
મને તો કાલ માઠસ
દેશમાંથી જ જન્મ્યા-
એ ન મળી શકે તેવી
ઉપયોગી શક્તિ,
તકસિદ્ધિ-વિચારપ-
દ્ધતિ અને મુડીવાદી
અથરચનાનાં શા-
સ્ત્રીય પૃથક્કરણનો
ભંડાર જણાયો છે.
માલ ઉપજાવવાનાં
સાધનો પર આનર્ગી

માલેકીની સરેરાશ નાબૂદ કરી તેનો પર
શ્રમજીવીઓની સત્તા સ્થાપવાના પક્ષમાં
એમની જે દલીલો છે તેનો જવાબ કાઢયો
આપી શકાય તેમ નથી એમ હું માનું છું.
તે ઉપરાંત ક્રાંતિ, આંદોલન વિપયક, શિક્ષણ
વિપયક અને રાજકારણની ચાલબાહ
સંબંધમાં કેટલીએ અમુક્ય સુચનાઓ
તેમાં ભરી છે. કાલ માઠસનાં લખાણોનો
પરિચય સાધ્યા પિના સામાજિક વિચાર
પદ્ધતિઓ બરાબર સમજવાનું મુશ્કેલ બને
તેમ છે. કાલ માઠસને એક પોપ-ધર્મ-
ગુરુ-રૂપે હું સ્વીકારતો નથી. તેમના એવા

જવાબ:-એ સવાલનો જવાબ
આપવાનું કામ બહુ મુશ્કેલ છે.
એ બાબતમાં બહુ મતભેદો પ્રવર્તે
છે. કેટલાક એમ કહે છે કે એની
શરૂઆત છેલ્લી સદીમાં યક કે બ્યારે
મુડીવાદે ઇંગ્લેન્ડમાં શરૂ થયું.
કેટલાક કહે છે કે એ છેલ્લી સદીની શરૂ-
આતમાં આગ્યો કે બ્યારે મુડીવાદે શ્રમ-
વિભાગની પદ્ધતિને બરાબર અમલમાં
મુકી. કેટલાક કહે છે કે એ અદ્યારથી
સદીમાં આધ્યાત્મિક ક્રાન્તિની સાથે હસ્તીમાં
આગ્યો કેમકે ત્યારથી દારખાનાંઓની

પદ્ધતિ અને વસાળનાં બળથી થતો
ગણતરીનો કામ કરી શકે છે. એમને મહેનતે માત્ર
નીપજવવાની પ્રથા ગરબ છે. કેટલાક
કહે છે કે વસાળથી ચાપનારો પંચની
ગોથ સાથે મુઠીવાનું પળ ઉઠેલ થયો.
અને છતાં જ્યારે આ લુહી લુહી પદ-
તિઓનો વિચાર કરી જોઈએ છીએ ત્યારે
તે બધામાં એક જ મંત્રરતુ ઈષ્ટિમિન્દુ
નજરે પડે છે. બધા આટલી વાત મંત્રર-
રાખે છે કે મુઠીવાનું એક એવી ઔષ્ઠ-
ગિક પદ્ધતિ છે કે જેમાં માત્ર ઉપજવવા
માટે વિજ્ઞાનનો આશ્રય લેવામાં આવે છે,
મજુરોને તેમની મહેનત બદલ શેષ આપ-
વામાં આવે છે, તેણે વધુ પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન
કરેલ માથે માટે હમેશાં વધારે અને
વધારે વિચાર બળનેની જરૂરમા રહે છે,
ફક્ત નફો મેળવવાના ઉદ્દેશથી જ માત્ર
ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે, નફો
વધારવાના આશયથી માત્ર જનાવ-
વાની શક્તિમાં વધારો થતો રહે
છે અને જોતાના મજુરોને તેમણે ખર્ચવા
સમાજની ઈષ્ટિએ ઉપયોગી શ્રમની પુરી
કીમત કદિ ધરાઈપરક અપાતી નથી.
આ બધાં મુઠીવાનના લક્ષણો છે-ઉત્પા-
દનનાં મોટાં મહેનતો પર ખાનગી માલે-
દીના પાયા પર રચાએલી સામાજિક પ્રથા.

આ ચોક્કસ દિવસે મુઠીવાનની ચડ્યાત
યજ્ઞ એમ કહેવું અશક્ય છે. કેમકે એ
કંઈ ચિત્ર વસ્તુ નહિ પણ ઘટના છે.
તેનો વિકાસ થીમે થીમે થયો છે એને
કંઈ નિશ્ચિત મ્યરપ ધારણ કરતાં પહેલાં
કંઈક દશકાઓ પીતી ગયા હતા. એમ
થવા પછી આપણે એક પુરૂં ચિત્ર જોઈ
શક્યા અને આપણે જાણ્યું કે એ મુઠી-
વાદ છે. ત્યાર પહેલાંના જગતના ઔષ્ઠ-
ગિક ઇતિહાસમાં એનો જોશ મળે તેમ
નહોતું, ચુલ્કાની કે રાજશાહિની મધ્યામાં

મ્વતંત્ર મજુરો જેવું કંઈ હતું જ નહિ.
મુઠીવાદ સ્વતંત્ર મજુરોના પાયાપર રચા-
એલો છે. છતાં એ સવાલ રહેતો જ હોય
કે ને ક્યાં રહે થયો તો એવો જવાબ
આપી શકાય કે લગભગ બે વર્ષ પૂર્વે.
પરંતુ એમ કહેવામાં થે પણ અને વિર-
હની પુષ્કળ દલીલોને માટે પુરતો અવ-
કાશ છે.

સવાલ:-બધાંએ વિજ્ઞાનો-Scienc-
es-માં મહુથી વધારે જટિલ
Complicated કયું?

જવાબ:-પેલા અજોડ વિજ્ઞાન લીન્ટર
એક વોટ્ એમ નક્કી કયું છે કે એ
અમાજશાસ્ત્ર છે અને હું તેની સામે શીર
નુકલું છું.

સવાલ:-મોતીકવાદીઓ વિચારને વિશે
કેવો ખ્યાલ ધરાવે છે?

જવાબ:-કેકેલે એમ કહ્યું છે કે “જ્ઞાન
એક ગારીરિક ઘટના છે અને ગરીરમાં
મજબૂત છે એ એવી મુખ્ય ભેદ છે.

સવાલ:-“મોતીક વે મોરી છે” એ
પ્રખ્યાત વાક્ય કાવ્યમાંકે આડું
કયું છે?

જવાબ:-એ વાક્ય કાવ્યમાંકે લખ્યું
નહોતું. તે વાક્યનો પિતા પેલો જાણીતો
અંગલજતાવાદી પ્રાઉધાન હતો. કાલમા-
કેવો તો એનો અખત વિરોધ કરેલો.
પરંતુ સમાજવાદના વિરોધીઓ હજુ પણ
એવું જુલુસ દેવાએ જ રાખે છે કે એ
અમાજવાદનું મુત્ર છે.

“મોતીક વે મોરી છે” એમ કહે-
વાને બદલે સમાજવાદીઓ તો ભારપૂર્વક
એમ જણાવે છે કે દરેક કામગીરીની અંગત
મીલકતના હક્કનું રક્ષણ કરવામાં આવશે
ફક્ત મોટા પાયા પર ચાલતા ઉદ્યોગોને જ
સમાજની મીલકત બનાવી દેવામાં આવશે.
શહેરીઓની જે અંગત મીલકત હોય તેને

પણ સામાજિક બનાવી દેવાનો વિચાર સમાજવાદીઓએ કદી રાખ્યો જ નથી. એ લોકોને પોતાનાં રહેઠાણનાં ઘરો, ગાડીઓ કે રેડીઓ વગેરે પર માલીકી ધરાવવાનો પુરો હક્ક હશે. અને સામાજિક ક્રાંતિ વખતે આવી જતીની કોઈ મીઠત તેમની પાસે ન હોય, તો પ્રમાણિક મહેનત કરીને તે મેળવી લેવા માટે તેમને ઉત્તેજન આપવામાં આવશે.

સવાલ:—જે માણસ મતાગ્રહી-dogmatist-હોય, તેનામાં ઉંડી સમજણ હોઈ શકે ખરી ?

જવાબ:—પ્રથમ મતાગ્રહીની વ્યાખ્યા આપણે મુકરર કરવી પડશે. તમે પુછો છો એ અર્થમાં મતાગ્રહી તેને જ ગણી શકાય કે જે માણસ, અમુક પંથ કે સંપ્રદાય સ્વીકારેલી અમુક દરખાસ્ત, માન્યતા, નિષ્ઠાંત કે સંપ્રદાયને અચળ અને આખરી સત્ય તરીકે માની લે અને એ માન્યતામાં પૃથકરણ, ડીકા, પરીક્ષા કે તપાસને માટે અવકાશ જ ન સ્વીકારે. જો એ વ્યાખ્યા ખરાબર હોય તો એ દેખીતું છે કે મતાગ્રહી માણસ ઉંડો વિચારક ન જ હોઈ શકે; કારણ કે એણે સ્વતંત્ર વિચારણાનું અગ્નિચક્ર આપ્યું હોય છે, યોગ્યચોગ્યતા તપાસવાનો પોતાનો હક્ક જતો કર્યો હોય છે અને વસ્તુ સ્વીકારતાં પહેલાં તેની કસોટી કરવાની દૈનિક પદ્ધતિ તો તેણે ત્યાગ કરેલી હોય છે. આવી જતની મતાગ્રહીઓ મોટે ભાગે ધાર્મિક અને સાંપ્રદાયિક મીજાસોમાં વધારે નજર પડે છે કેમકે અમુક બાબત ઈશ્વર તરફથી જ મળેલ છે એવી માન્યતા પર તેમને આગળ વધવાનું હોય છે. આનો અર્થ એવો તો નથી જ થતો કે ગણીતશાસ્ત્રીઓ કે વૈજ્ઞાનિકોએ પોતાના અખતરાઓ કે ગણતરીઓ પરથી નિષ્કૃષ્ટ કરેલા વિચારોને આયદહવંક રહી કરનાર માણસને પણ મતાગ્રહી-Dogmatic-ગણી લેવો. કોઈ એક વૈજ્ઞાનિક નિષ્ણાતે પોતાની ગ્રંથખોળને પરિણામે મેળવેલા વિચારો તે પુરતા બારેવંક રહી કરી શકે છે કેમકે તે સાબીત કરી આપવાને તે હમેશાં તૈયાર હોય છે. મતાગ્રહી માણસના અખતરો

આધાર તો કોઈ માણસ અથવા કોઈ પુસ્તકે કંઈ કહ્યું હોય તેના ઉપર જ હોય છે. આ કારણથી મતાગ્રહી માણસનું માનસ હમેશાં છીંછરું જ હોય છે.

સવાલ:—હુનીઆના મુડીવાદી દેશોમાં આજે એકારોની સંખ્યા કેટલી છે ?

જવાબ:—અત્યારમુધીમાં જે આંદોલનો મળ્યા છે તે પરથી તે ૩૦,૦૦૦,૦૦૦ હોય એમ જણાય છે.

સવાલ:—લોકશાસનવાળાં તંત્રો પોતાનું કામ બહુ ધીમેથી કરે છે જ્યારે સરમુખત્યારી અથવા એકહથ્થુ સત્તાની ખુબીએ કોંકે ત્યાં જે કંઈ નિર્ણય કરવાનો હોય તે અડપથી થઈ જાય છે. એ તમે કણુક કરે છો કે કેમ ?

જવાબ:—એ વાત ખરી છે કે જ્યારે કોઈ સામાજિક બાબતમાં ફેરફાર કરવો હોય ત્યારે લોકશાસનવાળાં દેશોમાં તેમાં વિલંબ લાગે છે, પરંતુ આમ થવાનું કારણ એ છે કે એ સંસ્થા કંઈ પણ કામ કરતાં પહેલાં પુરતી સંભાળ લે છે. કરવા ધારેલા ફેરફારનો વસ્તુસ્થિતિની દ્રષ્ટિએ ખરાબર અભ્યાસ કરે છે. જાહેર અગત્યના પ્રશ્નોમાં હમેશાં ઉતાવળથી કામ લેવું એ ડહાપણ બહુ" કે સલાહકારક છે? અને એમ જોવા બેસીએ તો જ્યારે યુદ્ધ હોય કે કોઈ તાત્કાલિક જરૂરી આતની બાબતે ઉભી થાય ત્યારે અને પ્રજા સમક્ષ પડેલા મુદ્દાઓ સ્પષ્ટ હોય ત્યારે લોકશાસનવાળા દેશો પણ અડપથી કામ પતાવી લે છે. આપણું સત્તાઓ અડપથી ગતિ કરે છે એ વાત ખરી પણ ઘણી વખત એ વસ્તુ પોતે જ આપણું સત્તાની નિષ્ક્રિયતાનું કારણ બને છે. કારણ કે સરમુખત્યાર કંઈ સાંભળવા બેસતો નથી કે બીજાં દ્રષ્ટિબિન્દુઓ જાણવાની દરકાર તેને હોતી નથી એટલે તે વધારે વખત જોખમભરેલી સ્થિતિમાં આવી પડે છે. જો આપણું "અડપ" અને લોકશાસનની "ધીમશ" વચ્ચે જ પસંદગી કરવાની હોય તો લોકોની દ્રષ્ટિએ એ ધીમશ લાલગ્રામક છે.

લાંચ

લેખક:

અરવિન્દ નર્મદાશંકર શાસ્ત્રી

“કુમ? કુમાં ગયા હતા? હું તો તમારી રાહ જોતો બેઠો જ રહી છું. આવતુંએ હું પડી ગયું છે.”

પતિને ઘરમાં પ્રવેશતાં જોઈ શાંતાએ કહ્યું. બેઠેલાં લગ્ન થયાં પાંચ વર્ષ થયાં હતાં. સુરેશ રાજનગરની ધારાસભાનો સભ્ય છે. એક સમય હતો કે જ્યારે આ યુવાનના ઘરમાં લગ્નની રેલ હોય હતી. વૈભવ-સમૃદ્ધિ તેને બારણે મહાવતી પણ આજે એ દિવસો રહ્યા નથી. સુરેશ કંગાલ હોય છે જીવન જીવી રહ્યો છે. એક નંદાના સરખા ઘરમાં તે રહે છે. અસ્થમાન પણ નહિ જોવા જ છે. કેટલાક રાજકીય પુસ્તકો, એક ભાગ્યાં-તુટ્યાં છુટ્ટી ટેબલ અને થોડીક મહાપુરોની છબીઓ. સુરેશનો પહેરવેશ પણ તદ્દન સાદો છે.

પાંચ વર્ષની ગરીબી અને પરીશ્રમે યુવતીના શરીર-સાન્દર્ભ પર જરાએ અમર ફરેલી દેખાતી નથી. તેનાં વઝો સાદાં પરંતુ સ્વચ્છ અને સુધડતાલયાં છે તેવું મુખ પ્રસન્ન અને વારંવાર જોવાં ગમે એવું ધાટીનું છે. દુષ્, શોક કે ગ્લાની તેના ચહેરા પર કવચિત જ નજરે પડે છે.

ઘાળી પીરમતા તે બોલી—“રાજનગરની ધાગમલાના માનવતા અમ્ય, આપને માટે લાયક બોજન તૈયાર છે, પધારો જોઈએ?”

“શું બનાવ્યું છે?”

“જુઓ તો ખરા ત્રણ છે, ભાત છે અને સાથે મ્યાનિષ્ટ ચટણી પણ છે.” આ સાથે જ યુવતીએ એક નિશ્વાસ નાખ્યો. સુવક એવું કારણ કહી ગયા. તે બોલ્યો.

“શાન્તા તારા નિશ્વાસનું કારણ હું જાણું છું પરંતુ કાંઈ ઉપાય નથી. આજે ધારાસભામાં લખો રૂપિયાના આવડતા ખર્ચનું બજેટ નક્કી કરવામાં સારો એ દિવસ પમાર કર્યો—અને અહીં મારા ઘરમાં હાલ્લા...”

આ બધી વાત યાદ કરવાથી શો ફાયદો? ચિન્તા શા માટે કરવી? એક દિવસ એવો પણ આવશે કે જ્યારે આપણે મુખએનથી છાંદેલી યુગ્મરી સમીપું. બે લો બેઠાં, રમોઈ કેવી થઈ છે?”

વહી જ મુન્નર. આખા રાજનગરમાં તારા જેવી રમોઈ કરનારી મને લાગે જ મલે.”

“આલો એ સિફારશ જવા દો. મારે પેલા રમાઈનેની ખચર માફવા જવું છે. ખીચારાં તાવથી પટકાઈ પડ્યા છે.”

સુરેશ બોજન સમાપ્ત કીધું. શાન્તાએ પણ જમી લીધું અને કપડાં બદલી તે બહાર જવા તૈયાર થઈ.

“હું આવું? હસમુખને પણ મારાથી મળાશું નથી.”

“ના તમારી કાંઈ જરૂર નથી. તમે આવશો તો પછી આ લેખ ક્યારે પુરો થશે. કાલે તો આપવો જ જોઈએ ને?”

નિર્વાહ મહાસુરેલીએ ચાલતો હોવા છતાં પણ સુરેશ સુખી છે. માત્ર જ્યારે તેને પોતાની બહાલી જીનો ખ્યાલ આવે છે ત્યારે તે જાન-શૂન્ય બની જાય છે. એનું હૃદય દારૂથી વેદના ભોગવે છે. ધારાસલાના સખ્ય તરીકે હજી તે એક વર્ષ સુધી રહેશે. તે પછી નેત્રી ચુંટણી થશે. પણ તેમાં તેના ચુંટાવાની સંભાવના ઘણી જ ઓછી છે. સાધન-સંપત્તિ વગરનો એક સાધારણ મનુષ્ય શું કરી શકે? તેની ખાસે નથી ગાડી-ઘોડા કે નથી તે માટે પૈસા ખર્ચવાની શક્તિ. પણ આમ છતાં તેની બાપના નશકિત જખરી છે. બાપણ કરવા છે ત્યારે એણે તો સડસડાટ બોલે કે સાંભળનારા સ્થંભી જ નાથ. તેની કલમ પણ જાડુભરી હતી. પરંતુ સ્વાધીઓ પોતાનો સ્વાધ સાધવામાં કુશળ હોય છે. પત્રકારો પણ આ નિધનને સહાય કેમ કરી શકે? તેમની મુશ્કેલી ધનિકો તરફથી ગરમ કરવામાં આવી હતી. એટલે તેમણે તો તેમના જ હિત તરફથી પ્રચારકાવ કરવાનું હોયને? બીજાની તેમને તે શી પડી હોય? આમ વિચારતો સુરેશ પીડિત હૃદયે ઉઠી લખવા માટે મેજ તરફ વળ્યો. કલમ ઉપાડે એટલામાં તો દારૂ પર ટકોરા પડ્યા. કોણ હશે? સ્વગત બોલતાં તેણે આરણ ઉઘાડ્યું.

“માફ કરજો. આપ જ સુરેશકુમારને?”
એક અપરિચિત ગૃહસ્થે ઓરડામાં પ્રવેશ કરતાં કહ્યું.

“હા. પધારો.”

“અત્યારે આવવા માટે હામા કરજો. અહીં બીજું તો કોઈ જ નથીને?”

“નાહી. મારી પત્ની હમણાં જ બહાર ગઈ.”

“માફ નામ રાવસાહેબ ઉત્તમચંદ છે.” પેલા અપરિચિત ગૃહસ્થે ખુરશી પર બેસતાં આમતેમ દ્રષ્ટિ નાંખી કહ્યું:—
“હું એક ખાસ અગત્યના કામ માટે આપની ખાસે આવ્યો છું. કાચ તદ્દન નહિવત્ છે. આપની ધારાસલાએ રસ્તાઓની સુધારણા વિશે નિષ્ણેષ કરવા એક કમીટી નીમી છે. એ કમીટીમાં આપ પણ છે. અમારી માન્યતા મુજબ રસ્તાઓ નવેસ-રથી કરવાની ખાસ જરૂર છે. એથી જનમાલનું રક્ષણ, વાહનવ્યવસ્થા અને જન-સુખાકારી સારી રીતે થઈ શકશે. અમારી કંપની સડકો બનાવવાના કામમાં ઘણી જ પ્રખ્યાત છે, થોડા ખર્ચમાં સુંદર કામ અમે જ આપીએ છીએ. આપને ત્યાંની સડકો શા માટે સુધારવી જોઈએ તેના કાગળ-પત્રો હું અહીં લાવ્યો છું. આપ તે વાંચી જોશો તો આપને મારા બોલવાની ખાતરી થશે, અને આપ અમને જ કોન્ટ્રાક્ટ મેલે તે માટે હાડત ઉઠાવશો.”

“માફ કરજો.” સુરેશે હાથ નેડતાં કહ્યું. “મને મળેલી માહિતી મુજબ અને મારી માન્યતા પ્રમાણે રસ્તાઓ હજી કેટલાંક વર્ષ સુધી સહિસલામત રીતે રહી શકે એવા છે. અને વળી આવા કટોકટીના સમયે લાખો રૂપિયાનો ખર્ચ કરવો એ તદ્દન અયોગ્ય છે. એ માટે હું તેની વિરુદ્ધ જુએશ ઉઠાવવાનો છું.”

“આપ માત્ર એક વાર આ કાગળે તરફ નજર તો નાંખો! આ વાંચતાં જ આપ અમને મત આપશો એવી અમને અશ્વા છે.”

“હાથો નેહો જોવામાં લેવકત શી છે?”

રાવ સાહેબે કાગળો સુરેશના હાથમાં મૂક્યા અને તેને વિદાયવાદી લાગે.

આ સમયે ખારણું નેશથી ટોકાયું. યુવાને
હાર પાસે જઈ તે ઉઘાડયું, નેશું તો ધર-
ધણી ભાડું લેવા માટે આવ્યો હતો. ચાર મહિ-
નાનું ભાડું ચઢ્યું હતું. હવે ધરધણી વધુ
ધીરજ ધરે એમ નહોતું તે હા કે નાનો
જવાબ લેવા જ આવ્યો હતો.

“કાલે અવસ્ય આપનું ભાડું ચુકવી
આપીશ.” સુરેશે દીનતાથી કહ્યું.

“કાલે ભાડું મલવું જ જોઈએ નહિ તો
ધર પર દાંચ આવશે.”

“હીં”

“આ લોકો પોતે જ કાચન ઘડે છે
પરનું તેનું પાલન તેઓ કરતા નથી.
નેતાગીરીની પણ હદ હોય છે.” ધરધણી
જતાં જતાં કટાક્ષમાં જોડ્યો.

યુવાનનું મુખ આમ પડી ગયું મહા-
મુશ્કેલીએ તે પાછો આવી મુળ ધ્યાને
ખેંસી કાગળો નેવા લાગ્યો. પણ આ શું!
આ ૧૦,૦૦૦ રૂપિયાનો એક અહીં કેવો ?

“આપના મતની અમને ઘણી આવ-
ન્યતા છે.” રાવસાહેબ ઉત્તમચંદ્રે બોલતાં
કહ્યું—કમીડીમાં દુરૂં છે જ સજ્યા છે.
એમાંથી ત્રણ તો અમારા પક્ષના છે બાકી
ત્રણ સજ્યો અમારી વિરુદ્ધ છે. આપનો અમને
મત આપો તો અમારું કામ ફતેહ થઇ જાય.
આપ કોઈ પણ પક્ષના નથી એટલે અમને
મત આપશે તો એમાં આપને હાની-લાભ
પણ નથી. આપના મતથી અમને છત
મળશે. અને અમે પણ આપની મેવાઓ
કરી બૂલશું નહિ.”

યુવાન ચૂપ થઇ ગયો. એનું મુખ
શીકકું પડી ગયું. ચહેરાપર પરમેવાનાં
બુન્દ આંખમાં તે ધરધર દેખવા લાગ્યો
એક તરફ દશ હજાર રૂપિયા બીજી તરફ
દેશદોષ, એક બાજુ વૈભવ-સંપત્તિ બીજી
બાજુ દુઃખ-ગરીબાઈ ને મહા મંડવણ.

“રાજનીતિ અને ધમાનગરીએ આપને
દંગાળ બનાવ્યા છે.” એક યુવાનના
લઘ્વમાં જોતાં રાવસાહેબ બોલ્યા:—“જરા
આ તરફ નજર નાખો. આપ કેવી મુશ્કે-
લીએ જીવન જીવી રહ્યા છો. ધારાસભાના
આપ માનવંતા સંખ્ય અને અહીં ઘરમાં
હાંદલા દુસ્તી કરે. આવી સ્થિતિ આપ
ક્યાં સુધી ચાલુ રાખશો. જરા આપની
સ્ત્રીની તરફ તો જુઓ. હવે હમણાં જ
ધરધણી ભાડા માટે તગાદો ઠરી ગયો.
કાલે દાંચ આવશે અને આપને પહેરેલે
જુગડે જી સહિત બહાર નીકળવું પડશે.
તે વખતે તમને ડેટલી લગ્ન લાગશે,
લોકો તમારે માટે શું બોલશે?” આમ
બોલી રાવસાહેબ પ્રત્યુત્તરની આશાએ
સુરેશ રહ્યું નેવા લાગ્યા.

પણ સુરેશ મૌન જ રહ્યો.

“જુઓ સુરેશકુમાર, આ કોઈ નહાની.
શુભી ગઠમ નથી. રૂપિયા દશ હજાર છે.
તમારી આખી જીંદગીમાં ભેગો ન થાય
એટલે આ પૈસો છે. આ પૈસાથી
આપની હાલત સુધરી જશે. આપ બાદ-
શાહી રીતે જીવન ગુજારી શકશો. વળી નવી
ચુંટણીમાં પણ આપ મતભેર ઉભા રહી
શકશો. કોર્મિટ અને પ્રતિષ્ઠા આપનાં ચરણ
ચુંબશે. આપની જી તરફ નજર નાંખો
ખીચારી કેવી રચામ પડી ગઇ છે. તેની
પામે પુરતાં ઘરેલું પણ નથી. આપ
ધારો તો આ દ્રવ્યથી તેને સોને મઢા
સકો. ખીચારી આખો દિવસ કામ કરતાં
કરતાં મરી જાય છે. શું આપને એની
પણ દયા નથી આવતી?”

યુવાન પણ આ બંધી વાતો સાંભળી
વિચારી રહ્યો હતો. “રાવસાહેબની વાત
ખોટી નથી. ખીચારી શાન્તા પણ તદ્દન
દુઃખી પડી ગઇ છે. પરવડ્યા પછી મેં

નનં સુખોએ કરી નથી. હું ધણા શા કામનો ? આંટલું દુઃખ ? આંટલું દારિદ્ર ? ધરધણી અપમાન કરી ગયા. દુધવાળાએ દુધ આપવું બંધ કર્યું. દાણવાળાના પૈસા પંજું બાકી જ છે. અથકંટ ? માન-સિક કંટ ? શારીરિક કંટ અને અના-હારનું કંટ આ બધું એક તરફ. બીજી બાજુ લલાઇ, હમાનદારી અને નેકનામી ! શું કરે ?”

“શું તમે તમારી બહાલી પત્ની સાંતા બહેનને પણ સુખી કરવા માગતા નથી ?” શવસાહેબે સુરેશને યોદ્ધા આપતાં પ્રશ્ન. “સાંતાનું નામ કોણ લઇ રહ્યું છે ?” સાંતાએ અંદર પ્રવેશતાં જ અપરિચિત મંત્રબંધના મુખથી પોતાનું નામ નીકળતાં અને પોતાના સ્વામીના વિચારપ્રસૂત મુખ તરફ જોતાં પ્રશ્ન કર્યો :—“સાંતાનું નામ કાણ લઇ રહ્યું છે ?”

સુરેશના હૃદયમાં નવું જોમ આવ્યું તેની છિન્નભિન્ન થયેલી બધી શક્તિઓ પાછી એકત્રિત બની. તે બોલ્યો :—“શાન્તા, મને ઉગારી લે, એમ કહી બધી વાત તેણે તેની આગળ રજુ કરી, અને એક તેના હાથમાં મુકતાં તે બોલ્યો :—“શાન્તા તું આ વાતને નિર્ણય કર. હું ધમ આપી ધન લઉં કે ધનને ઠાકરે મારી ધમ બચાવું ?”

“સાહેબ, આ લાંચ છે. અને અમને એની જરૂર પણ નથી.”

“જેન આપની ભૂલ થાય છે. આ હું આપને લાંચ તરીકે આપતો નથી પરંતુ તમે અમારું કામ કરો તેના પુર-સ્કાર તરીકે જ આપું છું. આ સ્વીકાર-

વામાં આપને જરાએ ડરકત નથી. શવસાહેબે હલીલ કરી.

“આ ચોક્કસી લાંચ છે. અને શેઠજી, અહીં આત્મસ્વમાન કે ધર્મ વેચાતો નથી. સમજ્યા ? આપ આપનું કામ કરો.”

“જેન તમારી ભૂલ થાય છે. જુઓ આ તમારી ગરીબી તરફ. ધરધણી કાલે ટાંચ લાવશે અને તે સમયે તમે મને પાદ કરશો. શા માટે આવતી લંકમીને ના કહે છે.”

“એ બધી પંચાત તમારે શા માટે કરવી જોઈએ ? ટાંચ અમારે ત્યાં આવશે અમે દુઃખી થઈશું તેમાં તમારે શું ? લાંચ ખાઈ દેશગેહ કરવાનું કામ અમારું નથી. એ કામ તમારા જેવાં શવસાહેબોનું છે સ્હમજ્યા ! જુઓ આ બહાર જવાના રસ્તો” શાન્તાએ એક શવસાહેબના હાથમાં મુકતાં કહ્યું.

સુરેશ શાન્તા તરફ મુગ્ધ બની જોઈ જ રહ્યો. જેને માટે પોતે આંટલું મન્યન અવુ-લવી રહ્યો હતો તે કામ શાન્તાએ માત્ર પાંચ મીનીટમાં જ કરી નાંખ્યું. સુરેશ આશ્ચર્ય પામ્યો શાન્તા તરફ તેની પ્રેમ-લાગણી વધી. તે ધીમેથી ઉઠ્યો અને શાન્તાને પોતાની સમીપ ખેંચી તેના બુલાખી અધરોપ્પાધર મુંબન આપતાં બોલ્યો :—“તારા પ્રેમ આગળ આ દશ હજાર રૂપિયા તંત્રનું પુચ્છ છે. સ્હમજી.”

“હાં, હું. અને એટલે જ મેં એ રૂપિયા જતા કર્યા સ્હમજ્યા મારા માન-વંતા સંજ્ઞ !”

મુચીત.

તેણી “હઠીલી”

હોય તો

ઠપકો આપશો નહિં

ડોક્ટરો તેનાં

ચિન્હો જાણે છે

એક બાળક સાગળીવર
અને રીસાળ, વીરોધી
અને ખરાબ સ્વભાવવાળું
હોય તો સતત ઠપકો ટાંપ
અસર કરતો નથી. આવી
સ્થિતિ માટે કારણ છે—અને
ધણાં દાખલાઓમાં એક
કારણ હોય છે.

ડોક્ટરો તમને કહ્યું કે
તંદુરસ્ત શાનતંતુઓ બના-
વીને શરીરનું બંધારણ
ધડવા મારે, સુના અને ફેરફાર
રસ સાથે વીરામીન ‘એ’
અને ‘ડી’ પુરતા પ્રમાણમાં
બાળકને મળવો જોઈએ.
આ ચીજો ન મળે તો ઉગતાં
બાળકોની શક્તિ ખર્ચાઈ
જાય છે તેથી તેઓ નબળાં,
ગરમ સ્વભાવનાં અને
ચીઢીયાં થઈ જાય છે.

ડોક્ટરોએ સ્વીકારેલી
સાદી માવજત
આ સ્થિતિ માટે સહભાગી
સા છે અને અસરકારક ઉપાય છે
સ્કોટ્સ ઇમલ્શન જેમાંથી

આભારીક રીતે વીરામીન
‘એ’ અને ‘ડી’ મળી આવે
છે તેવા ડોક્ટરીયર ઓછા-
માંથી સ્કોટ્સ ઇમલ્શન
બનાવવામાં આવે છે. તેમાં
કેલ્શિયમ અને ફોસ્ફોરસનાં
જરૂરી કારો ઉમેરવામાં
આવ્યા છે તેથી તે સા-
ચા ડોક્ટરીયર ઓછા કરતાં ત્રણ
ગણ વધુ અસરકારક બને છે.
સાંક વર્ષથી તકતરી ધંધામાં
સ્કોટ્સ ઇમલ્શનની લક્ષ-
મણ કરવામાં આવે છે તે વીરો
તમાગ ડોક્ટરને પુછો.

આશ્ચર્યજનક
સત્ય

સ્કોટ્સ ઇમલ્શનના
એક થમ્બામાં બે
પીટાકુધ નોટલી ને બે
ધારાની લાડમાં
બધારણ સ્વભાવની ને
ખરોડ કેળા નોટલી
રાહની નહેવી છે

SCOTT'S Emulsion

સ્કોટ્સ ઇમલ્શન

“નવી દુનિયા” ગ્રંથમાળાનાં

નવાં પુસ્તકો :-

● પલટાતું રશીયા ૦-૧૪-૦

લેખક : મોરીસ હીન્ડસ

● કમ્યુનીસ્ટ જાહેરનામું ૦-૬-૦

લેખક : કુલર્ત માર્કસ અને એન્ગેલ્સ

● સમાજવાદ : તરંગમાંથી વિજ્ઞાન ૦-૬-૦

લેખક : એન્ગેલ્સ

● હિન્દ કયે રસ્તે ? ૦-૨-૦

લેખક : જવાહરલાલ નેહરુ

● નવયુગ :

વાર્ષિક લવાજમ :

હિન્દ : રૂ. ૫-૦-૦

પરદેશ : રૂ. ૮-૦-૦

● ફુલવાડી :

વાર્ષિક લવાજમ :

હિન્દ રૂ. ૩-૦-૦

પરદેશ રૂ. ૪-૦-૦

● પ્રજામિત્ર અને કેસરી

[અઠવાડીક]

વાર્ષિક લવાજમ : હિન્દ રૂ. ૭-૦-૦

પરદેશ રૂ. ૧૫-૦-૦

અથવા ૨૩ શીર્ષીંગ.

શીક્ષણ સંસ્થાઓ

તથા પુસ્તકાલયો

} રૂ. ૨-૮-૦

નવયુગ અને ફુલવાડી, જન્મે માસિકોના એકી સાથે આહક

થવા ઇચ્છતા હશે તેઓ વાર્ષિક રૂ. ૬ ના લવાજમમાં

જન્મે પત્રોના આહક થઈ શકશે.

નવયુગ અને પ્રજામિત્ર-કેસરી જન્મેના એકી સાથે

આહક થવા ઇચ્છતા હશે તેઓ વાર્ષિક રૂ. ૧૦

ના લવાજમમાં જન્મે પત્રોના આહક થઈ શકશે.

આજેના લખો :-

ફુલવાડી કાર્યાલય,

સારંગપુર-દોલતખાના,

અમદાવાદ.

હિન્દુસ્તાન ન્યુસપેપર્સ લી.,

૬, બેકવુડસ લેન, કોટ,

મુંબઈ.

ઇતિહાસનાં આંસુ!!!

ધર્મ, ઇશ્વર, વગ્નસ્વાર્થ, પ્રજાકીય કે વ્યક્તિની
મહત્વાકાંક્ષાના ઓટલા પર દેવાએલાં કરોડો
નિર્દોષનાં બલિદાનની ઉડતી તવારીખ

જર્મનીમાં નવી અપાએવી રીટવ
ગ્ની નાઝી સરકારે જે જુદા અને
અત્યાચારો ત્યાના યાહુડીઓ પર ગુન્હા
હતા તે એતાં આપણને અપહ્ત જણાઇ
આવે છે કે ઇતિહાસની પુનરાવૃત્તિ થાય
છે. પૂર્વે વિજેતાઓ આથીએ અધિક
ત્રાસ અને અપમાન પ્રત્યે પર વર્તાવતા
હતા. પ્રાણદંડ, જાતી અને ધરપકડ તે
અમરે ડગલે ને પગલે મળી આવતા
હતા. પ્રત્યેક પોતાની તાબેદાર પ્રજા પર
મનમાનતા અત્યાચારો કરતી, તેમને
રીયાવતી, ત્રાસ આપતી અને દમ્બમા
આવે તો તેમની એક સામગી કરલ પણ
કરી નાખતી આ માટ નહોતો તેમના
આમે જવાબ લેવામાં આવતો કે નહોતો
તેમની સામે કમ ચનાવવામાં આવતું.
તે સમયે આ એક આધારણ રોહિંદુ કાય
થઇ પડ્યું હતું. ઇતિહાસ આ વાતની
સાક્ષી કેરે છે

એક રાજ્ય બીજા રાજ્ય સામે યુધ્ધે ચડે,
મોગી લગાઇ થાય અને તેમાં જે છોતે ત
હારનાર પર ઘાતપી અને અમાનુષી જુદા
આદર એ વાત તો તે જમાનામાં વ્યાસા-
વિદ્ય જેવી થઇ પડી હતી. એક ધર્મના મૂલ્ય
ખીજને પોતાના ધર્મમાં આવવા કરમાન
કે, બીજે ના પાડે પરિણામે તેના પર
જબરજબ્તી થાય અને તેમ કરતા તેનું
મૂલ્ય થાય તો પણ તેને ન છોડાય તેના
શયને સુધવામાં આવે, તેના ડોકાને શહેર
બહાનના દેવાનને એક ગાડ પર લટકાવી
તેની કમ મરગી કરવામાં આવે આમ
જતાવતી પ્રજા પાનાને આધીન થયતી
પ્રજા પર અતિ ક્રાંતના જુદા કરના
પણ અચરતી નહોતી.

મોરામાં મોગી કરલેઆમ અને ખૂના-
મરદીને કાઇ પણ દેશમાં આશીરોધ
તોતે એશિયામાં જ. અહિં ખૂનખાડ જંગો

ખેલાયા છે. મકાનો,
મનુષ્યો અને મુલ-
કાતી ખુવારી પણ
આ જ દેશમાં સોથી
અધિક થઇ છે

મદા, મોખ અને
ધાર્મિક ઝડપને લા-
ઇને અનેક ખૂનખાડ
જંગ ગામ્પો છે.

.....લેખક.....
અરવિન્દ ન. શાસ્ત્રી
.....

એક પ્રજા બીજી પર ચક્રાઈ કરી તેના જનમાલને તુકશાન કરે, ધરખાર ભાંગી-તોડી નાંખે અને જે સામે થાય તો તેને વાઢી નાંખવામાં આવે આવી જાતનો અમાનુષી વર્તવિ આ દેશમાં દેકાણે દેકાણે મળી આવતો હતો.

હું, મોગસ અને તાતશિના ટોળાં સૌથી પ્રથમ આ દેશ પર જ હમ્લો લઈ આવ્યાં હતાં. આ ઝનુની જાતિઓએ પોતાની નારકીય નીતિ અહીંથી જ અપભ્રંશ કરી હતી. તેમનાં બુદ્ધિબુદ્ધ મધ્ય એશિયામાં ફરી વળ્યાં હતાં. ગામો બાળતાં, મુલકો છુટતાં, જન માલ અને ખેતીવાડીની ખુવારી કરતાં આ ધાતકી અને નિર્દય જાતિનાં ટોળાંઓએ આખા એશિયાને જ નહિ પરંતુ સારાએ પુરો પને પણ પોતાના ત્રાસથી હચમચાવ્યું હતું. યસ્તી સાથેનાં શહેરોનાં શહેરો તેમણે સળગાવી દીધાં હતાં. પાકથી લએલાં ખેતરોનાં ખેતરો તેમણે જરાએ વિચાર્યા વગર નાશ કર્યાં હતાં. આ ટોળાં જ્યાં જ્યાં જતાં ત્યાં ત્યાં હાહાકાર મચી રહેલો. ત્રાસનું સામ્રાજ્ય વ્યાપતું, આમ અમાનુષી અન્યાયારનો અગ્નિકુંડને કાંઈ પણ દેશમાં વધુ પ્રવર્ણ્યો હોય તો તે એશિયામાં જ, ઇતિહાસને ઓપડે આ વાંત સ્પષ્ટ રીતે નોંધાયેલી છે.

ધાકુપાકુઓનાં આ ટોળાં આખી દુનિયાને ખુણે ખુણે ફરી વળ્યાં. કતલ કરતાં, ગામો સળગાવતાં, છુટકાટ કરતાં તેમણે સારીએ સ્પષ્ટમાં પોતાની હાક વગાડી. આ ટોળાં જ્યાં જતાં ત્યાં તંબુઓમાં પડાવ નાંખતાં, અને કામ ખલાસ થતું એટલે તંબુઓ ઉપાડી બીજું કુટ માટે આમી નીજતાં,

આવા એશિયાવાસીઓના હુમલામાં ૩૦,૦૦૦,૦૦૦ પૂરોપવાસીઓની કતલ કરેવામાં આવી હતી. પરિણામે રોમન સામ્રાજ્યના ભુકેટું છા ઉઠી ગયા. પૂરોપ ખેત્રાનખેત્રાન થયું અને વર્ષો સુધી વાદ રહી જાય એવી તેમની ધાક પ્રસરી રહી. એટ્રીકા, એંધીસખાન અને તૈમુર લંગડો મનુષ્ય જાતિમાં હવે પમાડનારા 'ઉત્પાતક-દેવો' ગણાવા લાગ્યા.

હું અને જુલ્હમ માત્ર એશિયાવાસી-ઓએ જ કર્યા નહોતા. રોમન શહે-નશાહોએ પણ એવાં જ કાર્યો કરી ક્રિશ્ચિ-નોમાં ત્રાસ વર્તાવ્યો હતો. જ્યાં જ્યાં ક્રિશ્ચિ-યનો દેખ્યા ત્યાં ત્યાં રોમનોએ તેમની પૂંઠ પકડી. રોમનો ક્રિશ્ચિયનોને ધિક્કારતા હતા અને તેથી જ તેમણે તેમની સામે જેહાદ પોકારી. લાખો ક્રિશ્ચિયનોની માલમંત્રા જપ્ત કરવામાં આવી અને તેમને છવતાં સળગાવી દેવામાં આવ્યાં. આમ આખા પૂરોપમાં જાડવારથળીના જંગ ખેલાયા.

મોટામાં મોટી ધાર્મિક કલ્હાઆમ જે કાંઈએ પણ ફરી હોય તો તે રોમનોએ. રોમનો શહેનશાહ નીરો જંગતના ઇતિ-હાસમાં ધાતકી અને દૂર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. આ શહેનશાહનાં કૃત્યો એટલાં તો ઉવાનિયત અરેલાં હતાં કે જે વાંચતાં જ આપણાં રૂંવેશવાં ઉભાં થઈ જાય. આ શહેનશાહે 'જ્યારે જ્યે' કે પ્રજા સારા જુલ્હમથી ત્રાસી ગઈ છે અને તે વિશ્લવ જંગાંવવાની તૈયારીમાં છે ત્યારે તેણે ક્રિશ્ચિયનોને એક મોટા જહેર મેદાનમાં બેગા થવાને હુકમ પીટ્યો. જેઓ આ હુકમની સામે થયાં તેમની ત્યાં જ કબર ખોદાઈ ગઈ. નહીં કરેલા દિવસે આખા શહેરના ક્રિશ્ચિયનો પોતાનો છવ મુક્કીમાં લઈ મેદાનમાં આવ્યા. દરેકના મુખ પર

ન્યામવા પ્રસરી રહી હતી, તેમના એકેર
ફતી પુણી જેવા શ્વેત બની ગયા હતા.
શુ થશે? આ પ્રશ્ન તેમના લોહીને શોષી
જતો હતો.

સમય થયો અને શહેનશાહ નીરાએ
પોતાની એક લીધી, બધા સ્થંભી ગયા
આ નિરપરાધી ટાળાને શી શિક્ષા થશે તે
જ્ઞેવા-સાંભળવા સૌ અવાચક જેવા બની
શાન્ત રહ્યા. સિંહ ગર્જના કરે તેમ નીરા
પાકારી ઉઠ્યો - “આ વિધ્મીઓને, ૬૨૨-
ઓને મારી નાખો-બસ મારી નાખો,” અને
તેની આજ્ઞા થતાં જ ચોતરફથી રોમન સેનિ-
કા તેમના પર તુટી પડ્યા-કેટલાકને હવતાં
હિંસક પ્રાણીઓને મુખે દેવામાં આવ્યા,
ત્યારે કેટલાકને ત્યાં થાંભલા પર લટકાવી
નીચે બાંધી દીધી તેમને હવતાં સળગાવી
મૂક્યા. સેનિકોએ આ ક્રિષ્ટિયતોની જરા
એ વાંક કે ગુન્હા વગર નિર્દય રીતે કતલ
કરી નાખી. અને આવી રીતે આખા
સામ્રાજ્યમાં નીરાએ પોતાનો ત્રાસ
વર્તાવ્યો.

રોમન શહેનશાહ નીરાએ કરેલાં પિશાચી
કૃત્યો Quo Vadis નામક પુસ્તકમાં
તેના લેખક હેનરી સીંકવીએ ઘણી જ યથ-
રાવનારી ભાષામાં આલેખ્યાં છે. આ
પુસ્તક નીરાના રાક્ષસી કૃત્યો પર ધણો
સારો પ્રકાશ નાખે છે.

માત્ર શહેનશાહ નીરાએ જ આખા
અમાનુષી લુદ્ધનો ગુન્ગપાં હતો
એમ નહોતું. ખીજા રોમન શહેનશાહોએ પણ
ક્રિષ્ટિયતો પર ઘાતકી વર્તાવ ચલાવ્યો હતો.
એમાં ડીઓકલેરીયન, ડીઝુલા અને ફેર-
કસ્ટા મુખ્ય છે. સત્તાવાર સમાચારો
પરથી જણાય છે કે ડીઓકલેરીયનનો
સમય એણે આખા શહેરના માણસોની

એક સામગ્રી કાંઠા કરવાનો હુકમ આપ્યો
હતો કારણ શહેરોમાં પોતાને ક્રિષ્ટિયન
તરીકે ગણાવ્યા હતા. રાજાને આ પસંદ
પડ્યું નહિ. તેની ઇચ્છા બધાને રોમન
તરીકે ગણવાની હતી. પણ પ્રગતએ તે
ન માન્યું, રાજાનો ક્રોધ વધ્યો, તેણે
બધાંની એક સામગ્રી કતલ કરવાનું ફર-
માન કાઢ્યું. હુકમ મળતાં જ નાનિકા
શહેરને ખુણે ખુણે ફરી વળ્યા. બાલકો,
સ્ત્રીઓ, વૃદ્ધો અને યુવાનો વગેરેની એક
સામગ્રી કતલ કરવામાં આવી. શહેરમાં
લાગેલા ઢગલા થયા. આખું શહેર દુર્ગન્ધ
મારવા લાગ્યું. જ્યારે એક પણ હવ
બાકી ન રહ્યો ત્યારે જ સેનિકોએ ત્યાંથી
વિનય લીધી.

આ હુદીઓ પરનાં લુદ્ધ મૂલ્યેના સમ-
યથી અસ્તિત્વમાં આવ્યો એમ
કહી એતો તે ખોટું નથી. તે અવ્યવસ્થિત
પણ મહાન સગવળના નેતાઓએ ધાર્મિક
ઝડપને વરા થઈ જનુઓ-પાહુદીઓ પર
લુદ્ધ અને ત્રાસ વર્તાવવો શરૂ કર્યો
તેમની ધાર્મિક યેશજી આટલેથી જ પરિ-
મિત નહોતી. વિધ્મીઓ પોતાના ધર્મમાં
ન આવે તો તેમના પ્રાણ પણ હરી તેમની
પ્રાણમદ્ધકત જાન કરવી એવી તેમની
નીતિ હતી. અને જ્યાં જ્યાં તેમણે લુદ્ધ-
નીતિ અખત્યાર કરી ત્યાં ત્યાં તેમણે
લોહીની નીકા વહાવી, માલ-મત્તા લુટી
અને અસંખ્ય નિર્દોષ જનોની ખુવારી કરી
ઈતિહાસને ચોપડે આ વાત રખત્ત શખ્તોમાં
અલેખાઈ છે.

આ લડતમાં એક વાત નોંધવા જેવી
હતી. તેમાં ભાગ લેનારા બધા જ ટાંડ
ધર્મના ઝડપની લડત નહોતા કેટલાક
તો લગાઈ થવાથી લુટવાનો કાલ મગાએ
અને ખીરસાં તરે થશે એવી આશાએ

આ. યુધ્ધમાં ભાગ લેતા. તેમની આ આશા. કવચિત્ જ નિષ્ફળ જતી. હુદહાટમાં તેમને પુષ્ટતા માલમત્તા મળતી અને પૈસા મળે એ માટે તેઓ નિત્ય નિત્ય નવો હુલ્મ આદરવા યત્ન કરતા આમ કૂંચેકની લડત દિને દિને લખાતી જતી હતી.

ધા તકી કાઉન્ટ એમીકોએ એક-અ ખાતે આવેલા યાહુદીઓના ધર્મસં- માન પર ઓચિતો હક્કો કરી તેમને ઘેરી લીધા. યાહુદીઓ ગભરાઇ ગયા. ઘેરા ઉઠાવી દેવા માટે તેમણે કાઉન્ટ આગળ ધુટણીએ પડી પ્રાર્થના કરી પણ પત્થર સમાન હુલ્મવાળો એમીકો કેમ પીગળે ? યાહુદી- ઓએ તેને ૪૦૦ માક ચોદીના સીકા અને ૭ પાઉન્ડ ચોકખા મોનાના સીકા આપ્યા. કાઉન્ટે તે લીધા અને ગોળમ- ટાળ આશ્વાસન આપી તેમને આશ્વાસ આપી પશુ અંદર ખાનેથી. કાઉન્ટ તેમનું અસાગ કહિવા માંગતો હતો. પૈસા લીધા પછી જે કલાક રહીને જ. જ્યારે પેલાઓ વિશ્વાસથી ઘોર નિદ્રા લેતા હતા ત્યારે આ નર- પ્રિયાએ તેમનાં પર પત્થરો અને બાણોનો હક્કો કરવાની પોતાના સૈનિકોને આજ્ઞા આપી. ધડાધડ પત્થરો અને બાણો છૂટવા લાગ્યા. બધે ભયની અરેરાટી પ્રસરી. કોઇ ચીસ પાડતાં તો કોઇ મરણનાં અવગીયાં લેતાં ધરાશયી થવા લાગ્યાં. આ કાપાકાપી જ્યારે આંધી રહી હતી ત્યારે અંદરનાં માણસો ભયભરેલી હાલતે યરયર કંપતો ઉભાં હતાં. મૃત્યુ તેમને હાથ-વેંત જ નહોતું. પણ પોતાના જ ધર્મના માણસો જ્યારે બહાર અવિરલ હિંમત અને પરાક્રમ દાખવી શહીદીને શોધે સંચરતાં તેમણે જોયાં ત્યારે તેઓ પ્રેતસાહિત જન્યાં અને એક સામદા પોકારી ઉઠ્યાઃ-“હવે સમય આવી પહેંચે છે. ધર્મની બલિ- વેદી પર આણુ સમર્પવા તત્પર બનો”

અને એ પછી સ્ત્રીઓએ પોતાને સ્વહસ્તે જ પુત્રોની નેમ જ પુત્રીઓની- કલ્લ કરવા માંડી. પોતાનાં બહાલાં સંતાનોને જેમણે લાડ્યા ઉઠ્યાં હતાં, જેમણે પ્રેમથી તેમનું લાલન-પાલન કર્યું હતું તેમ- નો જ તેમણે શિરચ્છેદ કરવા માંડ્યો. સંતાનોની કલ્લેઆમ બંધારે પણ યદ ત્યારે સ્ત્રીઓ અંદર અંદર કાપાઇ મરી. અસંખ્ય મૃત્યુઓએ અજબ હિંમત ધરી પોતાને હાથે જ સ્ત્રી-સંતાનોના લોહી રેડ્યાં. નામ્ર અને દામળ સ્વભાવની સ્ત્રીઓએ એક બીજાના બહાલા પુત્રોને માર્યા. સ્ત્રીઓ અને પુત્રો એક બીજાનાં ગળાં પર કટોર ચલાવી ધર્મની વેદી પર હોમાઇ ગયાં. બાલિકાઓ અને નવજન્મીઓ બારીએથી બામ તરફ દ્રષ્ટિ કરી બોલ્યાઃ-“ઓ પ્રભુ! જરા અમારા તરફ નજર કર. ધર્મ ખાતર-તારા પવિત્ર નામ પર અમે કેટલી કુરબાની, કેટલી ત્યાગદત્તિ દાખવીએ છીએ.”

આમ અંદર અંદર કાપાકાપી આંધી રહી. શત્રુઓએ પણ પકડી પકડીને વિધ- માઓના પ્રાણ લેવા માંડ્યા. પ્રથમ ભયાનક જન્યુ. લોહીના રેલા વહેવા માંડ્યા. જોનારો પણ ત્રાસીને ચક્રી ખાઇ ભૂમિ પર તુટી પડે એવો તે કણ અને નિર્લજ્જ હત્યાકાંડ હતો. આદમ અને ઇષ્ટની સૃષ્ટિ રચાયા પછી એના જેવે કુર હત્યાકાંડ બીજી કયાંયે ન થયો હશે. અગીયાર હજાર મનુષ્યોને એક જ દિવસે કાંપી રહે સી નાખવામાં આવ્યાં.

૬ જ્ઞાનડાના શિલ્પસમાન છાતીવાળા રાજા રીચર્ડ અનેક યાહુદીઓને રીબાવી રીબાવી માર્યા. તેના રાજ્યમાં યાહુ- દીઓ પર સખત ચોકસાઈ રાખવામાં આવતી જરા પણ વાંક નહોતાં. યાહુદીઓ પર

એમુમારે સિતમ ગુનેરવામાં આવેલો. આટલા લુપ્ત છતાં પણ તેમનાથી રાજ્ય-સત્તા સામે જગએ થું કે ચાં કરી શકાયું નહિ.

તે પછી કલનાં મોખાં છ'ડાન્ને ગામડે ગામડે અને શહેરશહેર ફરી વળ્યાં. મારામારીઓ થવા લાગી. ખૂબખાર-જંગ ખેલાયા અને ધર્મચુન્ત માનવીઓ હસતાં હસતાં બલિવેદી પર હોમવા લાગ્યાં. 'ધર્મ'જ'ટ થવા કરતાં મૃત્યુ અધિક દરજ્જે સારું છે' એવી દંડ ધાર્મિક મનુષ્યની ભાવના હતી. યોડ' નામના પ્રસિદ્ધ શહેરમાં, રબી જેમરોવ નામના હિંમતવાન મનુષ્યે પોતાના સાદ જાતિ-ભાઈઓનાં તેમની વિનંતીથી જ ખૂબ કર્યાં. આ મરનારાઓને ય્દેશત હતી કે જો હવતાં રહીશું તો ધર્મ'જ'ટ થવું પડશે. તેનાં કરેલાં મરણ સારું અને આથી તેઓ રબી જેમરોવને લાયક શહીદીથી મરણને બેગ્યાં. ધર્મને ખાતર શહીદીને રાહ સંચરનારા આ ધાર્મિક પુરુષાની લાગે એક ભલા પાટરીએ ધાર્મિકદિયા વગેરે કરી પોતાના બગીચામાં દાટી.

મધ્યયુગમાં ખીજ દેશ કરતાં જર્મનીમાં ચાહુદીઓ પર ધણો અપત નાસ વર્તાવવામાં આવ્યો હતો. આમ છતાં પણ તે અરસાનાં ચેનમાંએ ચાહુદીઓ પર એમુમાર સિતમ ગુનેરવામાં આવતો હતો.

લાયન ફ્યુટવેન્જર નામનો એક પ્રસિદ્ધ લેખક કે જેને અત્યારે જર્મનીની કીટલર સરકારે દેશનિકાલ કર્યો છે તેના કથન મુજબ "૧૪ મી સદીમાં લગલગ ૩૫૦ કરતાં યે અધિક ચાહુદીઓના કરપીણ રીતે જ્ઞાન લેવામાં આવ્યા હતા. જર્મનીને

પ્રુથે પ્રુથેથી તેમને પકડવામાં આવેલી અને તેમના પર અસલી લુપ્ત કરવામાં આવતો હતો."

"સખ્ત-લુપ્તમયી ત્રાસીને બાકી હવતાં રહેલા ચાહુદીઓ ભટકતા પોલેન્ડ ગયા. હવે પવિત્ર રોમન શહેનશાહતમાં ચાહુદીઓ નામ માત્ર જ રહ્યો. ૬૦૦ જર્મનીની સરેરાશ એક ચાહુદી આવતો. આમ છતાં પણ જર્મનીમાં રહેલા ચાહુદીઓ કંઈ સુખી ન હતાં. પ્રાણ તેઓને સુધીમાં ગાળી ફરવું પડતું. તેઓને જતાં-આવતાં જર્મન સત્તાવાળાઓની રસ્ત લેવી પડતી. ખીજની ત્યાં પર તેમને હવન હવવું પડતું. વપરાશની તેમજ ખાધા ખોરાકોની સીને મહા પ્રયત્ને તેમને બગરમાંથી મળતી. મોજમજલ, આનંદ કે વૈભવ તેમનાથી ભોગવાતો ન હોતો. જો કોઈ પ્રણ ચાહુદી ફરવાના કે મોજમજલનાં ચાને દેખાતો તો તરતજ તેની ઉલટપાલટ તપાસ લેવામાં આવતી અને તેને સખ્ત સજા થતી. રાત્રિ પડતાં ચાહુદીઓનો મકાને તાળા દેવાતાં. જહવારે આ તાળાં ઉધાડવામાં આવતાં રાત્રે પાછાં બંધ થતાં આથી ફરી અવસ્થામાં ચાહુદીઓ જમન પસાર કરતાં."

"વળી આ ચાહુદીઓનો રહેવાનો મુકામ ખૂબ બધાની સાથે જ હતો. તેમનાં મકાનો નજીક નજીક આવેલાં હતાં. ચાહુદીઓની સંખ્યા ધીમે ધીમે વધવા લાગી પરંતુ તેમની રહેવાની જગ્યા તો એટલી જ રાખવામાં આવી. આથી તેઓ પોતાનાં મકાન વિસ્તારી શક્યા નહિ. પરિણામે તેમણે મકાનો ઉંચા ને ઉંચા બાંધવા માંડ્યાં આથી તેમના લત્તા હવા ઉગ્મશ પગરના અને ઝીચ-ઝીચ થવા લાગ્યા. આડ-ફગ, ઘુલ કે ઘાંસને ઉગવા માટે જગ્યા જ

નહોતી; તેઓ એક બીજાના અનુભાણામાં ઉભા રહેતા; ઉગ્ગશ હવા વગર તેઓ જીવન ગુમરતા. કૃષ્ણે પ ભૂમિ અને નીલા વ્યોમથી તેમને અલગ કરવામાં આવ્યા. આવી મુશ્કેલ અને વિઠટ જીંદગી તેઓ ન જીવે તે ગુમરી રહ્યા હતાં.

૨૨ ૧૯૦૩ માં રશિયાની ઉત્તરે આવેલા કીશીનેવ નામના શહેરમાં. આર સત્તનતે યાહુદીઓ પર એક સિતમ-ગુમરી હાહાકાર વર્તાવ્યો. આખા શહેરની વસ્તીમાંથી લગભગ અરબા ૫૦,૦૦૦ યાહુદીઓ હતા. 'કાળાં હજારો' નામના મંડળે ધાર્મિક અતુલને વશ થઇને વિધર્મીઓ પર પાસાવાર ત્રાસ વર્તવિવા માંડ્યો. ૧૯૦૩ માં થએલા એક જ હુમલામાં ૭૫ માણસો માર્યા ગયા અને ૨૭૫ થીએ વધારે જખ્મી થયા. જ્યારે ૨૦૦૦ કુટુંબો નાશ પામ્યાં અને ૬૦૦ કુટુંબો જાંડારો વગેરે જુટવામાં આવ્યાં. આવાજ અતુલી અત્યાચારો ઓડેસા, કીફ અને પોળાં શહેરોમાં પણ તે જ અરસામાં થયા. હજારો મનુષ્યો ઇજાથી અને ભુખમરાથી મરણને શરણ થયાં.

કહી ન શકાય, કહી ન શકાય એવા અત્યાચારો કીશીનેવની પ્રજાપર થયા હતા. ખાલકા, સ્ત્રીઓને તેમના પોતાનાં જ ઘરોમાં સંહારવામાં આવ્યાં હતાં. વૃદ્ધો કે જેઓથી ખટલો છોડી જઈ શકાય એમ નહોતું તેઓને ત્યાં જ મારી નાખવામાં આવ્યા. જુવાનો, વૃદ્ધો, ખાલકા અને સ્ત્રીઓ પ્રધાનાં એક જ હાલ કરવામાં આવ્યા. આટલેથી ન સંતોષાનાં તેઓ તેમની માલ-મત્તા પણ જુટી ઉઠાવી ગયા.

આ અરસામાં રશિયા અને જાપાન વચ્ચે ખુનખાર જંગ ચાલી રહ્યો હતો.

આ નાશકારક-યુદ્ધનો અન્ત આવે તે સમયે જ કીશીનેવમાં અત્યાચારો થઇ રહ્યા હતા. આ શહેર તરફથી પણ અનેક યાહુદીઓ રશિયન સરકારના ધ્વજ નીચે જાપાનીસો સામે લડવા ગયા હતા. લડાઈ બંધ પડતાં તેઓ લોહીલુહાણ હાલતે પોતાને વતન પાછા ફર્યા. પણ તેમણે શું જોયું ? તેમનાં ઘરખાર ખેડૂનને જાન થયેલાં જણાયાં. તેમની સ્ત્રીઓ, ખાલકા મૃત અવસ્થાએ ભૂમિ પર ધૂળ અને માટીમાં રંગોળાવણી હાલતે પડેલાં હતાં. તેમની માલ-મત્તા જુટાયણી જણાઈ. આવી હાલતે તેમનાં ઘરની, કુટુંબીઓની સ્થિતિ તેમનાં જ્ઞેવામાં આવી. તેમની વફાદારીનો આવો અંદોલો આપવામાં આવ્યો.

કીશીનેવના યાહુદીઓ પર જુદાં-ગુમરવાનું કારણ એ હતું કે રશિયાના ખેડૂતો અરના અમલદારોના જુદાં-મંથી સખત ત્રાસી ગયા હતા. અને વળી પ્રાન્ડ, ડ્યુકો પોતાની લાંચીયા અને ગન્યાયી નીનિથી દેશને પાયમાલીના પન્થે લઇ જતા હતા. પ્રજા હવે વધુ વખત સુધી આ સહન કરી શકે એમ નહોતું. દિવસે દિવસે તેમનો અસંતોષ વધુ ઉત્તરવર પેતો હતો. કઇ ધરીએ તેઓ અળવો જગાવશે તે કાઈથી કહી શકાય એમ નહોતું. આથી તેમને સંતોષ આપવા માટે તેમજ તેમનું ધ્યાન બીજે દારવાય અને રશિયન અમલદારો પરથી આરોપ ટળી જાય તે માટે રશિયન સંતા-ધારોએ યાહુદીઓ વિરૂધ્ધ પ્રજાને ઉશ્કેરી અને તેમને સમગ્રવ્યુ કે તમારાં સોનાં કુખોનું મુળ કારણ આ લોકો જ છે.

તુર્કીના સુન્નાત અબ્દુલહમીદ આમીનીયને પર છેડાઈ તેમની કલ કરવા માંડી. તેનું અધુરું કારણ તેના વારાઓએ

‘ફેલ્ડ’ રાષ્ટ્રીય. આમીનીયનોની કલ્પ થવાનું ધારણ માત્ર એટલું જ હતું કે તેઓ પોતાના દેશથી ન્દાસી તુકીમાં સુન્નાનના આશ્રયે આવી રહ્યા હતા. પરંતુ સુન્નાનની રાજ્યવ્યવસ્થા સંતોષકારક ન હોવાથી તેઓએ તે સામે પોતાનો અણગમો પ્રદર્શિત કર્યો હતો. સુન્નાનથી આ સહન કરી ગદાધુ નહિ અને તેણે તેમને પોતાના મુશ્કેલીમાંથી કાઢવા પ્રયત્નો આરંભ્યા.

સુન્નાને પોતાનો નિશ્ચય અમલમાં મુકવા માટે કુર્દ નામના જંગલી લોકોની મદદ લીધી. આ કુર્દ જાતી આમીનીયા અને તુકીની આબુઆબુના મુલકોમાં ભટકતી અને હાંકાટ કરી પોતાનું જીવન ગુમરતી. સુન્નાન પૈસા અને હથિયાર આપી આમીનીયનોને રંગડવા તેમને આરામ કરાવતી. પરંતુ આમીનીયનોએ કુર્દ લોકોની સામે બહાદુરીથી સામનો કર્યો અને તેમને તાબે કર્યાં. જ્યારે સુન્નાન અબ્દુલહમિદે આ જોયું ત્યારે તે ઘણો ગુસ્સે થયો અને ‘કાયદા અને વ્યવસ્થા’ને નામે તેણે આમીનીયનોની કલ્પ કરવાની પોતાના સૈનિકોને આજ્ઞા આપી.

સને ૧૮૯૪ થી આ પાશવી હયાકાંડ શરૂ થયો. થોડા સમયે શાન્તિમાં જાય કે પછી પાછી ખૂભામગ્ની શરૂ થાય. સને ૧૮૯૫ માં એકલાં ૮૦,૦૦૦ આમીનીયનોનો નાશ કરવામાં આવ્યો. સને ૧૮૯૬ માં બુલમની હાં આવી ગઈ. તે જ વર્ષમાં કોન્સ્ટેન્ટીનોપલના એક જાહેર રસ્તામાં જ બ્રીટીશ એલમીઓની સન્મુખ એક તુકી ટોળાંએ ૬૦૦૦ આમીનીયનોની એક સામગ્રી કલ્પ કરી તાંબી.

તે પછીનાં થોડાંક વર્ષો શાન્તિથી પ્રસાર થયાં. પરંતુ સને ૧૯૧૫ માં તે

વેગ જવાળા લાગુ કરી ઉગી. તુકીનાં સુન્નાને આમીનીયનોની સામે તહેામતનામું પ્રગટ કર્યું કે તેઓ રાજ્યના અમલદારોને રાજ્યતંત્ર ચલાવવામાં હરકત કરે છે. અને તેનાં પરિણામ કંઈ સુન્નાને તેમને દેશપાર કરવાનો. પોતાના સૈન્યને હુકમ આપ્યો. આ હુકમનો અમલ ઘણી દૂર રીતે કરવામાં આવ્યો. મોટી સંખ્યામાં આમીનીયનોની ૧૯૧૫ માં કલ્પ કરી નાખવામાં આવી. સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો, વૃદ્ધો અને બાળકોને લુંટી તેમના ખૂન કરવામાં આવ્યા અને જેઓ બાકી રહ્યા તેમને જંગલોમાં ફાંટી દાંડી ભૂંડે રીળાવવામાં આવ્યા.

મોંગોલો જ્યારે સત્તાના શિખરે હતા ત્યારે લોકો પર તેમણે પાગલર સિતમ ગુમર્યો હતો. તેમના જેટલાં હવાનાં ચત્તરોં અત્યાચારો કાઢ્યો પણ કર્યા હોય એવું ઇતિહાસને યોગે નોંધાયું નથી, તેમના લુહ્મો એશિયામાં અને ખામ દરીને મુસ્લીમ પ્રગ પર ગુમરવામાં આવ્યા હતા.

ઝંઘીસખાન કે જે મોંગોલોનો વડો હતો તેણે પોતાનું સૈન્ય સને ૧૨૮૦ માં મધ્ય એશિયામાં આવ્યું. આ લશ્કરની વ્યવસ્થા ઘણી અદ્ભુત હતી. તેનું શિસ્ત અજબ પ્રકારનું હતું; એકેએક સૈનિક પોતાના એનાધિપતિની ગમે તેવી આજ્ઞા હોવાયમાં પોતાનું ગૌરવ સમજતો હતો. આ લશ્કરનું શુગતન અને નિયમન તે સમયે સારાએ એશિયામાં પ્રસિદ્ધ હતું. વળી છેલામાં છેલ્લી જાતના શસ્ત્રોથી તેઓ સજ્જ હતા એટલે ગમે એવા દુશ્મનોનો સામનો પણ તેઓ મહેલાઈથી કરી ગમે એમ હતો.

જે ઈસખાન પોતાના સૈન્યને લઈ મધ્યે એશિયા પર ચઢી આવ્યો. જેઓએ તેને માર્ગ આપી તેની સત્તા સ્વીકારી તેની રહામે તેણે કાંઈ પણ પગલાં ન લખ્યાં. પરંતુ જેઓ તેની રહામે થયા, જેમણે તેની સત્તા સ્વીકારવાની ના પાડી તેના પર જે ઈસખાને સખ્ત રીતે હુમલા કરવા શરૂ કર્યા. તેમના સત્તા છીનવી લીધી, તેમના ઘર-માર-રાજ્ય પાયમાલ કર્યાં. ખેતરોનાં ખેતરો સળગાવ્યાં, માલમતા હુંદી અને આમ પોતાનો વિજયજ્વળ ફરકાવ્યો. તેઓ દરેક દિશાએ ફરી વળ્યા. ચીનની પૂર્વથી માંડીને તે એશિયામાછતોરની સરહદ સુધી તેઓએ ખૂબાર જંગ ખેડ્યા. જ્યાં ગયા ત્યાં મુલકો ખેદાનખેદાન કર્યાં. હુંદકાટ કરી અને સ્ત્રી-પુરુષ બાળકો જેઓ રહામા થયાં તેમનાં ખૂન કરી બધે હાહાકાર વર્તાવ્યો.

એરેબીયાની ચઢાઈમાં સંપૂર્ણ વિજય મેળવી જે ઈસખાને વિજય લીધી પરંતુ લુહમનીતિનો અંત આટકેથી જ ન આવ્યો. તે પોતાની પાછળ તેને પણ વટાવી જાય એવા હુલેશ નામના સરદારને મુકતો ગયો. હુલેશ ધણે વાતકી અને ફૂરમાં પણ ફર હેતો. તેણે બગદાદ પર ચઢાઈ કરી અને તેમાં સંપૂર્ણ વિજય પણ મેળવ્યો.

પરંતુ બગદાદ પરની ચઢાઈ એટલે લુહમની પરાક્રમ. એક ઇતિહાસલેશ બગદાદની ચઢાઈ વખતે થયલા લુહમોતું વળુન કરતાં લખે છે કે:-‘બગદાદના શહેરીઓને તેમનાં ઘરમાંથી બહાર કાઢવામાં આવ્યાં. પછી તેમને લુદી લુદી ગાળાઓમાં વહેંચી કાઢીથી મેંગો-

લોએ તે નિરાધારોની કલ કરી નાંખી. ચાલીસ દિવસ સુધી હુલેશની સરદારી નીચે મેંગોલોએ બગદાદ શહેરમાં હુંદકાટ ચલાવી. મોટાં મોટાં મકાનો, લબ્ધ અને આદિશાન ઇમારતોના તેમણે ભુકકેભુકકા કર્યાં. કાઠીફની અમૂલ્ય લાયકેરી કે જે તે સમયે આખાં એશિયામાં પ્રસિદ્ધ હતી તે પણ મેંગોલોએ હુંદી સળગાવી મૂકી. અનેક જાહેર ઇમારતો મેંગોલોએ ખેદાન-ખેદાન કરી નાખી. આમ હુલેશએ આખા બગદાદમાં ત્રાસ વર્તાવ્યો. તેની આ ક-તેહે મુસ્લીમ સંસ્કૃતિ પર ઘણી નાશકારક અસર કરી હતી.

તરૂની સદીમાં મેંગોલોએ પોતાની ધાડે રશિયા સુધી વિસ્તારી અને વખત જતાં તેમની સાથે તાતરો પણ જોડાયા. આ લોકો પણ મેંગોલો જેવા જ ઝગુની, હા-યક અને નિંદ્ય હતા. તેમનો સરદાર પણ હુલેશ જેવો જ હતો. ઇતિહાસમાં તે તૈમુરજંગના નામથી મુખ્યસિદ્ધ છે.

કહેવાય છે કે મેંગોલો રશિયામાં પોતાનો વિજયોત્સવ દુશ્મનોના નેતાઓને સાંકળે વતી બાંધી તેમનું પ્લેટફોર્મ બનાવી તે તે ઉપર ભારી દાંડમાટી ઉજવતા. એ પ્લેટફોર્મ પર મેંગોલો સરદારો ખાનપાન કરતા, રંગરાગ ઉડાવતા અને દુશ્મનોની ચીચીયારીઓ, તેમના આતનાદો સાંભળી આનંદથી હા હા-હી-હી કરતા. આવી જાતના આનંદોત્સવ રશિયામાં મેંગોલો અને તાતરો તરફથી અનેક વખત ઉજવાયા હતા. પ્રજાથી જરાએ ચૂંકે વ્યાં કરાતું નહિ. કેદના રશિયન ખ્રીસ્તી મીસ્ટી-સ્લાવ અને તેના જે સાળા કે જેમને મેંગોલોએ હણવ્યા હતા તેમને કેદ કરી પાટીયાં જરી ચુગળાવવામાં આવ્યા હતા અને જ્યારે તેઓ ચુગળાઈ મૃત્યુ પામ્યા

ચારે તેમનાં મૃત શરીરો પર ગોગોલોએ
એક ભવ્ય મીઠાપાની આપી હતી.

એ શિયાળા રાજકર્તાઓમાં કલ એક
રાજકીય પ્રગતિ નિમાન યુધ પડી
હતી. જ્યારે કાંઈ રાજ્ય ધાત્વીભયુત્તર લાગે કે
તરતજ તેની સામે લગાઈ જાહેર કરવામાં
આવતી પડી તેનો કાંઈપણ વાંક હોય કે ન
હોય તેને હરાવવામાં આવતું અને રાજ્યક-
ર્તાને મારી નાખી તે રાજ્યનો કબજો લેવામાં
આવતો. તે સમયે આ એક સામાન્ય નિયમ
યુધ પડ્યો હતો. યુદ્ધ ક્ષણે ને પચાસેમળી
આવતું, લગાઈ વગર કાંઈનો એક દીવસ
પણ ખાલી ન જતો, આજુબુ ગેગી મેલેવું
લોકોને મમતું નહિ એટલે ઉઘમને અંગે
તેઓ શુદ્ધ કરતા. મામેલુકો નામની
એક જાતિ પહેલાં તુકાના મુલતાનના
સંન્યમાં થોડેન્વાર તરીકે હતી અને તે
દેહ છછાત મુધી કેલાવતી હતી. આ
મામેલુકો ધણાજ હોશિયાર અને ખાસ
કરીને થોડેન્વારીમાં અતિ કુશળ હતા.
તેમણે પોતાની જાતના જ મનુષ્યાની એક
ટાળી બનાવી અને તેમાં પોતાના પુત્રોને
પણ લગાયક શિક્ષણ આપી સામેલ કર્યા.
આમ વંશપરંપરા આવે એવું જૈન્ય
તેઓએ ઉભું કર્યું. આ લોકો છતુરી,
વડાગર અને લીધેલું કાયદું જાર પાડે
એવા ગુરુવીર હતા. પહેલાંના મુલતાનોને
તેઓ ધણા ઉપયોગી યુધ પડ્યા હતા
અને તેમની સત્તા વધારવામાં આ મામે-
લુકોએ ઘણો અગ્રભાગ ભજવ્યો હતો.
પરંતુ વખત જતાં આ લોકો અભિ-
માની અને ન્યમ્મંદી બનતા ગયા પોતાની
સત્તાનું તેમને સુમાન આવવા લાગ્યું. અને
પરિણામે તેઓ જુલમી બન્યા. જાણે પોતે
જ રાજ્યના ધણી હોય તેમ તેમણે
રાજ્યમાં કુટકાટ-અવ્યવસ્થા કરવા માંડ્યા
પણ સને ૧૫૧૭ માં તુકાના મુલતાન

મેનીમ પડેવાએ તેમની સત્તા છિન્નભિન્ન
કરી નાખી અને તેમનામાંના ક્ષેત્રલેખ
ધણીને કાંઈએ લટકારી તેમજ કલ
ચલાવી મારી નાખ્યા. આમ છતાંએ સને
૧૮૧૧ મુધી છછાતમાં તેમનું જોર કાયમ
રહેવા પામ્યું હતું.

છછાતના મદતવાકાંક્ષી હાકેમ મહેમત-
અલીએ આ મામેલુકોના પંડતમાંથી મુકત
થવા નિશ્ચય કર્યો. સને ૧૮૧૧ માં તેણે
મામેલુકોના નેતાઓ કે જેઓ 'મે'ના
નામથી ઓળખાતા હતા તેમને પકડી
આણી રોના કિલ્લામાં રૂઠ કર્યા. આ
પકડાયેલા નેતાઓની સંખ્યા લગભગ ૫૦૦
જેટલી હતી. મહેમતઅલીએ પોતાના સૈનિ-
કોની મારફતે આ લોકોની એક સામગ્રી
કલ કરાવી નાખી. છતિશસનો આ એક
સાથી કચ્છ અને નાટકીય કિસ્સો છે.

તે પછી મહેમતઅલીએ મામેલુકોને
તેમજ તેમનાં કુટુંબોને આખા છછાત-
માંથી કાઢવા માંડ્યાં. જેઓ મુલમા યથા
દેમને મારી નાંખવામાં આવ્યા અને જેઓ
જમ્યા તેઓ સહગના રણ તરફ છવ
બચાવવા નહારી ગયા.

આ મધ્યયુગ સુધી ક્રીશ્ચિયનોમાં
અંદર અંદર કાપાકાપી અને ખૂન-
રેલ્લો આલતી હતી. બારેમા કામાં ઉતર
કાન્સમાં આઘીગેન્સીસ નામના ગ્રોટ્ટોટ
પન્થીઓ કે જેઓ ધર્મચુસ્ત હતા
તેમના પર પણ વિધમાઓએ પારાવાર
સિતમ સુન્નર્યો હતો તેમના સંપ્રત્યાપના
લગભગ બધાને જ કલ કરી નાંખવામાં
આવ્યા હતા, એમની કલ થયા પછી
સૈનિકોએ તેમનાં ઘરખાર, ખેતરો વગેરે
સમગ્રાવી જમીન સાથે મેળવી દીધાં હતાં.

આજવાના ક્યુકે સને ૧૫૬૭ થી માંડીને
૧૫૭૩ સુધી નેધરલેન્ડના વતનીઓની
એક સામગ્રી કલ કરવી શરૂ કરી. આ
કલેઆમ ભયંકરમાં પણ ભયંકર હતો
એવી ધીતકાસવેત્તાઓએ નોંધ

કરી છે. ખતિ કે વય જોયા વગર નિઃશ્વરે શહેરીઓની ખૂનરેણ ચાલી હતી. આ હત્યાકાંડનું કારણ એ હતું કે નેધરલેન્ડના વર્તનીઓએ સ્પેનના રાજાનો ધર્મ અને તેનાં બુદ્ધિ ધારકોઓ સ્વિકારવાની ઓફી ના પાડી હતી. પરિણામે રાજા કોધે ભરાયો અને પોતાનું વેર વાળવા નિર્દોષ શહેરીઓની કતલ કરવાનો હુકમ આપ્યો. કહેવાય છે કે આ ખૂનરેણમાં આશરે ૩,૦૦૦,૦૦૦ મનુષ્યો માર્યા ગયા અને અધુરું નેધરલેન્ડ મનુષ્ય વિહોણું બન્યું.

સને ૧૬૪૯માં ઓક્ષીવર કેમવેલે આયર્લેન્ડમાં શાન્તિ સ્થાપવા માટે સંખ્યાબંધ આધરીશ શહેરીઓને મારી નાંખ્યાં હતાં. કે જેમાં પ્રેયેકાની કતલ જગભરે છે.

આમ ખૂનામરકીઓ, હત્યાકાંડો અને મનવી લુહો પૃથ્વીના અસ્તિત્વથી

જ આપ્યાં આપ્યાં છે. સૈકાઓના સૈકા પસાર થઇ ગયા છતાં પણ એ કલેઆમ હજી સુધી અટકી નથી. જગત સરેકૃતિને માર્ગે જવાનો ઘેવો કરે છે પરંતુ એ સંસ્કૃતિની પાછળ અસંખ્ય લુહો-સિતમો અને ખૂનામરકીઓના ભડકા સદૈવ જળ્યા જ કરે છે. શાન્તિ-શાન્તનો પોદાર તો માત્ર ઉપરથી બતાવવાનો જ છે એના પડા પાછળ લાખો મનુષ્યાની હાથ-દુઃખીઓના ચિત્કાર જ સંભળાતા રહે છે.

આ બધી કરપીણ કલેઆમોનું મૂળ વર્ગો અને માનવસંઘોની સ્વાર્થવૃત્તિમાં રહેલું છે. એટલે જ્યાં સુધી વર્ગઅવસ્થા અને તેને છુપાવાનાં ધર્મ, ભતિભેદ વગેરે બખ્તરો ક્યામને માટે નાખ્યાં નહિ થાય ત્યાં સુધી જગતને હીટલરો સાંપડે જ જવાના છે.

અંગ્રેજ ઉપરથી.

મહાગુજરાતમાં ઘેર ઘેર વંચાતું માસિક.

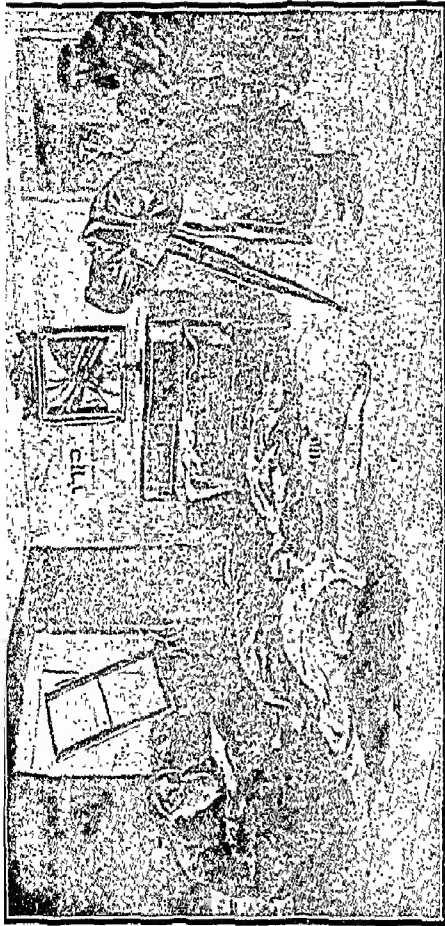
જેણે ત્રણ વર્ષ દરમિયાન સુંદર પ્રગતિ કરી છે. એમાં આવતા લેખો, કાવ્યો, વાર્તાઓ હૃદયગમ્ય હોય છે. સામાજિક સુધારા અને જરૂર વાદને દફનાવતા લેખોથી ભરપૂર દર મહિને પુરાં ૪૮ પાનાનું પાંચન આપવામાં આવે છે. ઉપરાંત યુવક જગત, અજ્ઞાનકપ, મારી નોંધપોથી, તંત્રીની નોંધ વિગેરે વિભાગોમાં દરેક મહિને કંઈક ને કંઈક નવું જ હોય છે. ગમે તે માસથી ગ્રાહક થઇ શકાય છે.

આજેજ લખી મોકલો

તંત્રી:
યુનિસાલ પ્રકાશનમદાસ શાહ.
વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા બે ::

‘યુવક’ ઓફીસ કોલાબાડી રેતનશુવન નગર.
B. B. & O. I. R.

૭ ૧૮૦૪ માં રશીઆમાં કીશાનેવ ખાતે મદદીઆની જે કરપીણ કતલ થઇ તેનું ઓક દખા.

મંચુરીઆમાં ઝારની ખાતર પોતાનું લોહી વહાવવા ગયેલ મહદી રેનીક ઘાયલ થઈ ઘેર પાછા ફરે છે ત્યાં પોતાનાં મરખાર કુટુંબીઓ અત્રે પોતાનાં કુટુંબીજાને મરત મચ્છલાં જુએ છે.

નવી દુનીયા

પ્રમાણભૂત પુસ્તકો પરથી તારવવામાં આવેલું આધુનિક રશિયાનું સમાજ ચિત્ર

.....લેખક:.....
પિ પા સુ

આ મથાણું એક ધણાને કોઈ-એક અને અમેરિકામાં આવશે પણ કોલમ્બસને થઈ ગયાને ધણા વર્ષો વહી ગયાં છે, એટલે આને અમેરિકા નવી દુનિયા ન ગણાય-જગતભરમાં કાંઈએ ન કંઈપણું કે ન જોયેયું આજે જ્યાં બની રહ્યું છે, જડ નાખી ખેડેલી અને વિસ્તૃત ભૂમી અત્યંતનો જ્યાં ભૂકા હોડી મથા છે, જ્યાં ફેટલાયે ધણની રથુળ પ્રભુલિલકાઓ અને નીતિરીતિઓના બંધનો લપ પામ્યા છે, જ્યાં શિક્ષણ, રાજકારણ કે સમાજવ્યવસ્થાના નિયમનને અંગે અવનવા પરિવર્તનો થયા છે, પ્રેમ, નીતિ, ધર્મ કે જાતીય મીમાસાના ચાલી આવેલા બંધા મંતવ્યોનું ફેરન કરવામાં આવ્યું છે, વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય અને જવાબદારીનાં અવનવા સૂત્રો પ્રચાર પામ્યાં છે અને કુટુંબના જ કબજે તો જ્યાં સારીય જગતાનું સાર્વત્રિક મૂલ્યપરિવર્તન થયું છે એજ મુલક-પ્રદેશને આજે આપણે નવી દુનીયા ગણવી રહ્યો. આમ આજે ગોવીયેટ રશિયા એ નવી દુનીયા કહેવાય

આ જનું રશિયા સોવિયેટ રશિયાના નામે જગતભરમાં મશહુર છે. રશિયન પ્રજાના લોકોમાં વહેતા સમાજવાદ અને સામ્યવાદથી દુનીયાભરની

સંતનનો આજે ભડકે છે. આગળ જગતમાં ક્રાંતિનો ફેલાવો કરવાની મુશાં એવતો રશિયન પ્રજાનો સમાજવાદી પક્ષ અને ૧૯૧૭ના અક્ટોબરમાં રશિયામાં તો વિજયને વરે છે ને સોવિયેટ સરકારની સ્થાપના કરે છે. તે પછી એ બીજા દેશોમાં ક્રાંતિ ફેલાવવાની ભાવનાને અંગે પડિરિચિત અને તકનો વિચાર કરતો થઈ જાય છે. રશિયન વિપ્લવ પહેલાં જે મિથિતિ રશિયાની હતી તેને જ લગભગ મળતી રિચિતિ હિન્દી હોવાથી હિન્દમાં ક્રાંતિ જગાવવાનો યત્ન કરી જોવાનો વિચાર રશિયાના સમાજવાદી આગેવાનોએ કર્યો હતો પણ અને ૧૯૧૯ પછી તે હિન્દના રાજકારણે ગાંધીજીનાં આગમનથી નવો જ પક્ષો લીધો તેથી, ને ગાંધીજીનું અદ્ભુત વ્યક્તિત્વ જોતા હિન્દમાં તે વેળાના સંજોગોમાં ક્રાંતિ જન્માવવી સહેલ નહોતી લાગી. અને એજ રીતે સમસ્ત દુનીયાનું આરંભ અવસી-કન કરી લઈને સોવિયેટ રશિયા રશિયાની જ આંતરવ્યવસ્થાને અંગેના મદ્ય કાર્યમાં પોતાની શક્તિ રેડવા મંડ્યું. દુનીયામાં કાંઈએ ન કંઈપણું કે ન માંભણેલું એવું ધણું આ હેતુના સત્તર વર્ષમાં સોવિયેટ રશિયાએ કરી બતાવ્યું.

જાન્યારી ૧૯૬૦માં સોવિયેત સંઘે તો તેમાં પણ એ બાબતોના હાથે વિદ્યુત થયેલું જાતીય પરિણામ તમે જોશો. એમાં કોનો દોષ? હિન્દુ-સમ્રાજ્ય જાતીય મીમાંસાને અંગે ધર્મનીતિના ધારણ કરેલા ખોટા ને અનર્થકારી શુરખાનો જ દોષ છે. આ દશા-માંથી-રશિયા મુક્ત છે. જાતીયસંબંધને અંગે રશિયાનો યુવાન જે છૂટા આજે જોગ્યે છે તેવી ભૂતકાળમાં ખીજે ક્યાંયે નહોતી. રશિયન યુવાન ગમે ત્યારે ગભાંપાત દરમી શકે છે. ગભાંપાત દરાવવા માટે કોઈની સલાહ સંમતિની એને જરૂર નથી. કેમકે સોવિયેટ સરકારે ગભાંપાત અને સંતતિ-નિર્મમન કામદેસરનાં દેરખાં છે. રશિયન યુવતી કે રશિયન સ્ત્રીને ગભાંપાતની છૂટા છે તેથી તેઓ પોતાના રાષ્ટ્ર પરત્વે કે પોતાના નવા સમાજ પરત્વે બેદરકાર છે એમ માનવાને જરાયે કારણ નથી. એ રશિયન ક્રાંતિકારને પણ પોતાના નવા સમાજ પ્રાપ્તિનું ઋણ તો અદા કરવાનું હોય જ છે, એ નવો સમાજ કયો? સોવિયેટ સમાજ એક જાણીતા રશિયન લેખકના શબ્દોમાં કહીએ તો "The Soviet Union is in the vanguard of mankind the champion the holiest principle and the holiest cause the world has ever known." સ્ત્રીની શારીરિક સંપત્તિ હજીજી જતી જોવામાં આવે ત્યારે સોવિયેટ સરકાર તેનું ગભાંપાતની આડે આવે છે ખરી જ. છતાં ખીજા દેશોમાં એવું કરનાર સ્ત્રીની જે છુટી દશા થાય છે તેવું ત્યાં રશિયામાં નથી. એવું કરનાર યુવતી પ્રતિ કાંઈ તિરસ્કાર અતાવતું નથી, કાંઈ અપમાન કરતું નથી, કાંઈ તેનો બહિષ્કાર કરતું નથી. એવું કરનાર યુવતીને ખુલાસામાં લખાવું

હોવા કરે છે. એનાથી, રશિયન સમાજ માહીતગાર છે. પણ જાતીયમીમાંસાને અંગેના સૈકાઓના વહેમોને-દૂર કરી જાતીય સંબંધને જીવનના એક સામાન્ય ને સ્વાભાવિક વહેવાર જેવો બનાવી દેવા માટે આજે રશિયન સમાજ, માનવજાતમાં ન થયેલો એવો અખતરો કરી રહ્યો છે તે તેને અંગે એ સ્ત્રી પુરુષ વિચારત-વ્યવહાર પરત્વે જે છુટા-સ્વાતંત્ર્ય બંધી રહ્યો છે તેથી તે ખરેખર અલિનંદનીય છે. આર્થિક અસમાનતાને લગતા તેમજ જાતીય સંબંધને લગતા પ્રેમમાં, પ્રેમનો આગ્રે રશિયાના યુવાન સંમત નવા સ્વરૂપમાં ખડા ઉભા છે. ને જુની દુનીયાં જ્યાં સહેજમાં છોડાઈ પડે છે એવી ગભાંપાત જેવી વસ્તુઓને રશિયા આજે જરૂરી દુરુણ (Necessary evil) રૂપે સંજોગો વિના નલાવે છે.

પ્રાચીન રશિયામાં લર્મ પહેલાં અને લગ્ન પછી પણ રશિયન સ્ત્રી એક સરખું સ્વાતંત્ર્ય બોગવતી હતી. ને એ સ્વાતંત્ર્ય ઉંચ પા નીચ બંધા કુંજોમાં સરખા પ્રમાણમાં હતું. રાજકારણ, સમાજશાસ્ત્ર, લડતો કે ખીજા બધા ક્ષેત્રોમાં એ સ્ત્રી પુરુષના જેટલો જ ફાળો આપતી હતી અને તે એટલે સુધી કે તેને વિશે તેનામાં દેવી શક્તિ રહેલી હોવાનું કહેવાતું હતું. આપણે ત્યાં પણ પ્રાચીનકાળમાં સ્ત્રીઓને પુરુષો જેટલું જ સ્વાતંત્ર્ય હતું. એમ કહેવામાં આવે છે. ને કે આધારભૂત ગણાતા મનુસ્મૃતિ જેવા પુસ્તકમાં સ્ત્રીઓના સ્વાતંત્ર્ય વિશે આધારભૂત ને સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે જ નહિ. વિજ્ઞાનના વિકાસ સાથે અને સમયના વહેવા સાથે જગતને સમજાશાસ્ત્ર, રાજકારણ કે જીવન વિકાસને અંગેના ખીજા ક્ષેત્રો પરત્વે એવી એવી નવી વસ્તુઓ લાધી છે કે

જેથી મનુસ્મૃતિ જેવાં પુસ્તક પ્રતિ દ્રષ્ટિ-
પાતે કરતાં આજે તો આપણને એમાંથી
રૂઢિની સાંકળ અને સંકુચિત મનોદશા-
માંથી પરિણમતું રાજકારણ કે સમા-
જશાસ્ત્ર સાંપડે છે. વળી મળી
આવતાં ઐતિહાસિક દ્રષ્ટાંતો જોતાં
આપણે ત્યાં પ્રાચીનયુગમાં પણ સ્ત્રીઓ
પુરુષો જેટલું જ સ્વાતંત્ર્ય બોગવતી
હશે કે કેમ તે સંકોચનક છે ખરું !
ગમે તેમ હો ! પણ પ્રાચીન રશિયાની
સ્ત્રીઓનું સ્વાતંત્ર્ય પાછળથી અસ્ત
પામ્યું ને સ્ત્રી બધી જ રીતે પુરુષની
શુભામ જાતી. આપણે ત્યાં જે દશા સ્ત્રી-
ઓની હતી તે છે તેવીજ દશા રશિયન
સ્ત્રીની થઇ. કેળવણી, સમાજજીવન કે
રાજકારણ જેવા માનવસમાજને અગ-
ત્યના ક્ષેત્રોમાંથી પંજુ સ્ત્રીઓને બાકાત
રાખવામાં આવી ને તે એટલે સુધી કે
આજે જેમ આપણે સ્ત્રીઓને આનંદનું
એક રમકડું ગણીએ છીએ, વિદ્યાસને
પોષવાનું સાધન માત્ર ક્રેખીએ છીએ
તેવી સ્થિતિમાં રશિયન સ્ત્રીઓ મૂકાઇ.
તે કટલીયે સદીઓ સુધી રશિયન સ્ત્રીઓએ
એવી રીતે પશુજીવન ગાળ્યું. એમને
એવી દશામાં મૂકવામાં આવી.

પરંતુ રશિયાના બળવાએ, ઉદઘાટે
રશિયન સ્ત્રીને સચેત કરી, એણે બધાં
બંધનોને ઉવેખી નાંખ્યાં. તેને પોતાના
વ્યક્તિત્વનું ભાન થયું. રૂઢિની શુદ્ધાભીને
હાંડી કાઢી, અને આજે એ પોતાની
અંતરગત વ્યક્તિ અનુસાર આ વિદ્યાજ
જગતમાં પોતાના હકકો સિધ્ધ કરવા-
પોતાનો સર્વાંગી વિકાસ સાધવા-બહાર
પડી છે. એણે પુરાણી દુનીયામાંથી રશિ-
યાને ખેંચી લઇ નવી દુનીયામાં ફેરવી
નાંખ્યું છે. રશિયાના બળવાને ફતેહમંદ

કરવા માટે પણ એણે ઓછું નથી કયું !
મુક્તિ માટેના ગમે તે કાયદામાં-પછી એ
ગમે તેવું હલકું હોય કે સાહસબહુ
હોય તો પણ-તે એ માટે એકેપણે તૈયાર
હતી. એમાં પણ કોર્ત' કે માનચાંદની
એને પરવા નહોતી. મરણ સુધીની તૈયારી
કરીને, એ બળવામાં ઝડપી હતી સને
૧૯૧૭ ના છેલ્લા બળવામાં એ સ્ત્રી-
ઓએ પુરુષોની સાથે બળવાને લગતા
દરેક કાયદામાં ફાળો આપ્યો હતો. બોળ
બનાવવામાં કે ફકવામાં, બસુસો તરીકે
કે સિપાઇઓ તરીકે, આગેવાન તરીકે કે
અનુયાયી તરીકે તેઓ તૈયાર જ રહેતી.
દુનીયાના ઇતિહાસમાં આ જ એક અનુ-
પમ ચળવળ હતી કે જેમાં સ્ત્રીઓએ
પુરુષોની સાથે દરેક કાર્યને અંગે રિનગ્ધ
સહચાર રાખી સુયોગ્ય ફાળો આપ્યો
હતો. વળી અન્યબીભયુ' તો એ છે કે
એ બધા સહચારને અંગે સ્ત્રીપુરુષો
વચ્ચે હરિદ્રાઇ જેવું પણ ન હતું. બીજા
દેશોની જેમ રશિયન સ્ત્રીઓ સ્ત્રી તરી-
કના હકકો, કેળવણી કે પછી ધંધાને
અંગે ઉંચી જગ્યાઓ મેળવવા માટે
લડતી નહોતી. તેમનો ઉદ્દેશ રાષ્ટ્રની
સાવર્નિક મુક્તિનો હતો ને એ મુક્તિ-
ને અંગે રશિયાને વિવ્ય મળ્યો,
રશિયાએ બળવામાં જીત મેળવી. રશિયન
સ્ત્રીના આ સામર્થ્ય પાછળ તેના પ્રાણ-
વાન નેતા લેનીનના આ 'શ્લોક'નું પણ
બળ હતું. લેનીને કહ્યું છે કે "No
Nation can be free when half
the population is enslaved in
the kitchen."

પરંતુ બળવા પછીથી એટલે કે રશિ-
યાની કાયાપર્લટ થવી શરૂ થઇ મુક્યા .
મુક્યાથી રશિયન સ્ત્રીની રી દશા છે .

હીની ઠેરવી. ખેતીપ્રધાન રશિયાએ સમુદ-
ગત ખેતીની નવી પદ્ધતિ યોજી. ને જ્યાં
જ્યાં ઔદ્યોગિક મંથકા ઉભાં કર્યાં ત્યાં
ત્યાં પણ તે સોવિયેટની મોલીકાનાં કોષ
દરેક સ્ત્રીપુરુષને તેમાં પોતાનો કામો આપ-
વાનો હોય-આમ રશિયાએ નાના
કુટુંબોને સંયોજીત કરી દઇ એક
મોટી કુટુંબસંસ્થા ઉભી કરી દરેક
સશક્ત સ્ત્રીપુરુષને રોજ નીમેલું કામ
કરવું પડે. એટલે સોવિયેટ સરકાર
કહેતાં સોવિયેટ કુટુંબનો દરેક સ્ત્રી પુરુષ
મજૂર થયો, સભ્ય થયો. ને એ કામમાંથી
પરિણમતો સમયો આનંદ સરખો રીતે
અર્ધાં માણે છે. વળી હિન્દુ સમાજની
જેમ કુટુંબનાં બંધનો ભુલ્લી અને જડ
નથી. લગ્ન પહેલાં કે લગ્ન પછી કોઇ
પણ સુવર્તીને છોકરાં થયાં હોય તો તેની
હંરકત નથી. તેને ગમે ત્યારે છૂટા-
છેડ કરવા હોય તો કરી શકે છે.
સારાય રશિયામાં સ્ત્રી કે પુરુષની એકની
સંમતિથી કે બંનેની સંમતિથી સહેલા-
પથી છૂટાછેડા માત્ર એક નામની ખબર
આપતી અરજી કરવાથી મેળવી શકાય છે.
છૂટાછેડાને અંગે બાળકનાં સંરક્ષણ પ્ર-
ત્યે જ સોવિયેટ સરકારનો કાયદો આડો
અવે છે. સોવિયેટ સરકારને મન ભાવિ-
પ્રેમની જગ્યાબદલી મહાન વસ્તુ છે. ને
એ માટે છૂટાછેડાની સંપૂર્ણ છૂટ આપતી
છતી સોવિયેટ સરકાર બાળકનાં સંરક્ષણનાં
અર્થ માટે પુરુષ પાસે તેની હું આવક
કાયદેસર રીતે સ્ત્રીને અપાવે છે ને
બાળકનાં સંરક્ષણની જવાબદારી સ્ત્રીને
સોંપે છે. પિતા ગમે તેટલો પ્રેમાળ હોય
તો પણ સોવિયેટ સરકાર એ બાળકમાં
તો માને છે કે સ્ત્રી જેટલું બાળકનું
સંરક્ષણ કરી શકે છે તેટલું પુરુષ નથી
કરી શક્તો. આથી બાળક સ્ત્રીને સોંપીને
તે ૧૮ વર્ષનું થાય ત્યાં સુધી પિતાને
પોતાની આવકનો હું ભાગ આપવો પડે
છે. હા...પુરુષ માટે એટલી સજામતી
રાખવામાં આવી છે કે કોઇ પણ સંતો-
ગમાં એટલે કે એક કરતાં વધુ બાળ-
કોનો મમ ઉભો થાય તે વેળા અડધી
કરનાં વધુ આવક આપવી નથી પડતી.

"In her vast social laboratory
Russia is seeking to work out
a new conception and new
expression of love, the solid
link left in the country to hold
the family from collapse."

હવે સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચેના વ્યવહારને
અંગેનાં મનાતાં, આલી આવેલાં, કહેવાતાં
નીતિનાં બંધનો રશિયાએ તોડી નાંખ્યાં
છે. જાતીય સંબંધને અંગે આપણી જેમ
ડગલે ને પગલે નીતિ, ધર્મના બહાના હેઠ-
ળના વહેમોને આજે રશિયામાં સ્થાન નથી.
સ્ત્રીપુરુષને સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય અને
ઘણીજ સહેલાઇથી મળતા હુલ્લેખ
એ તો આદર્શ લગ્ન કે રિનગ્ન સહ-
ચારના માર્ગમાં લઇ જતી વસ્તુઓ
છે એ હિન્દુ સમાજને સમજતાં હજી
તો સમુદાયો ભેદશે. જાતીય સંબંધને
અંગે નીતિનો જુરમો રશિયામાં શોધ્યો
જડતો નથી. રશિયન બળવાના એક
સર્જક લેનીનના શબ્દોમાં જ કહીએ તો
"We do not believe in eternal
morality. Morality serves the
purpose of helping society to
rise higher, to get rid of
exploitation of Labour... To us
morality derived from a power
outside of human society does
not exist. It is merely a decepti-
on. Communism must bring the
joy of life and vigour which
comes from completeness of
love-life" અર્થે જાતીય સંબંધને લગતી
બધી વસ્તુઓ સોવિયેટ સરકારે સ્ત્રી અને
પુરુષની વ્યક્તિગત જવાબદારી પર છોડી
દીધી છે. આગળ ઉપર આપણે જોઇ ગયા
છીએ કે સોવિયેટ સરકારે સંતતિનિય-
મન અને ગર્ભપાતને કાયદેસરનાં ઠેરવ્યાં
છે. પરંતુ એ વસ્તુ પણ રશિયામાં તો
અસ્થિતી સ્વતંત્ર કુટુંબ પરજી અવલંબે

છે. સંતતિનિયમન માટે સોવિયેટ તરફથી ઘણા પ્રયાનો કરવામાં નથી આવતા. તેમજ સરકારે ગભરાત કે સંતતિનિયમનને કાય-
દેસરે ફેરવ્યા ઉપરાંત બીજું કશું ઉત્તે-
જન નથી આપતી. સંતતિનિયમન વિષે
સરકાર કશો પ્રયત્ન પણ નથી કરતી. તે
ગભરાતને પણ આધુનિક સંશ્લિષ્ટ કાળમાં
જરૂરી દુર્ગુણ તરીકે લેખે છે. કેમકે એની
પાછળ શારીરિક શક્તિનો નાશ દુરસ્તીનો
હાસ રહ્યો જ છે. 'ધીમે ધીમે સુધારાનો
સાર...'ની નીતિ રશિયાને અનુકુળ નથી.
રશિયા તો 'યા હોમ કરીને પડો ફતેહ છે
આગે'માં જ માનવાર છે.

જગતભરમાં બહુશીતી થયેલી રશિયાની
પંચવર્ષીય યોજનાને અન્તે રશિયાએ
પોતાના દેશમાંથી વેશ્યાગૃહો દૂર કર્યાં છે.
રાષ્ટ્રની સલામતીને ખાતર પંચવર્ષીય
યોજનામાં વેશ્યાગારો સામે વળગેલા ઘા
કરવાના ઉપાયો યોજી કાઢવામાં આવ્યા.
હતા. જે જે રથગામાંથી વેશ્યાઓ પોતાનો
શિકાર મેળવી શકે તે તમામ રથગા સર-
કારે પોતાની માલીફનાં બનાવી લઈ તેનો
કબજો કર્યો હતો. પણ રશિયાએ જ્યાં જ્યાં
ખંડન કર્યું છે ત્યાં ત્યાં રાષ્ટ્રવિકાસને
જરૂરી એવું મંડન પણ સાથે સાથે જ
કર્યું છે. શ્રીઓને વેશ્યાત્વનો આશરો
લેવો જ ન પડે એ માટે સર્વને પૂરતું
કામ આપ્યું. રશિયાએ માર્ગે બતાવ્યા
વિના આપણે ત્યાંની માફક પ્રહસય કે
સંયમની આકાશી કલ્પનાઓ નથી રહી
કરી. પંચવર્ષીય યોજના પૂર્ણ થતા
રાષ્ટ્રમાં પ્રજાને મોંઘું સસ્તું અનાજ
પૂરું પાડ્યું. વળી રશિયાએ અદ્ભુત રીતે
આખો જાતીય પ્રેમ છુટ્ટો છે, ને છૂટી-
રહ્યું છે. જાતીય પ્રેમ જીવનના એક
સામાન્ય વહેવાર જેવો થઈ ગયો છે.
લેનીને કહ્યું છે કે 'In Sex life you
have biology plus culture.' જાતીય સમાનતા પરત્વે શ્રી પુરુષમાં એક
બીજાને છેલ્લે દેવાને અંગે-Seduction
ની બાબતમાં સોવિયેટ સરકાર દયાહીન
છે. સોવિયેટ સરકારે ભાવિ પ્રજાની
અવિરત ને એકસરખી વૃદ્ધિ-બીજવણી

મોરીસ હિન્ડસ-જાતીય સંબંધને અંગેનાં
વ્યવહાર વિષે ઉલ્લેખ કરતાં કહે છે-
"Russians make it clear to the
individual that his own well-
fare and that of society deman-
d judicious self control,"
આમ ઉપર બોલ્યું તેમ જાતીયસંબંધને
અંગે જે સરળતા આજે રશિયામાં
જોવાની મળે છે તેવી દુનીયાભરમાં ક્યાંય
નથી. હિન્દમાં નીતિ ધર્મના આવરણો
અને આજના પશ્ચિમના વિલાસી દેશોનાં
આંધળા અતુકરણો જાતીયસંબંધને
લગતા વ્યવહારમાં દંભ, અનાયાર પ્રવેશ્યાં
છે અને શારીરિક ભોગને આગળ પડતું
ધ્યાન મળ્યું છે, જાતીય વૃત્તિ વિકૃત
દશાને પામી છે. પરંતુ રશિયા વિષે
બેલતા રશિયાના ધુરંધર આગેવાન
લેનીને કહ્યું છે "The Proletarian
is not in need of the intoxica-
tion that excites and stupefies.
He needs neither the intoxi-
cation of sex nor of alcohol"
કેમકે એ જાતે શારીરિક સંપર્કનો દ્વાસ
કરનારા છે. વળી રશિયાની સાચી સ્થિતિ
રહી કરતાં એક વેળા મોસ્કોની એક
પ્રખ્યાત સ્ત્રી માનસશાસ્ત્રીએ કહ્યું હતું
કે "women will not suffer fur-
ther mutilation of their love
life just for the sake of pleasing
men under our conditions, des-
pite all our difficulties and
agonies, love in its physi-
cal aspects will no longer
remain primarily an erotic
right and enjoyment of the
male." આમ વીસમીસદીની આ
દુનીયા લેનીન, ટોટ્સ્કી અને ગ્રેલીન
એ દુનીયાનાં સર્જકો. આ નવા સર્જ-
નમાં સંસ્કારોનો અદ્ભુત મૂળો આપનારા
ટોટ્સ્કોય. ટગીનેવ. દોન્તોસ્કો. મેક્ષીમ

અખતરાઓ-પણ નંજરે પડે છે. જો ખામી દેખાય છે તો તે વિવેચન સાહિત્યની. પરંતુ ઉત્થાન ખામી રહેલાં નવાં જોને તેમની સમગ્રતામાં સમજી લઈ તેની દ્રષ્ટિએ આ નવી સાહિત્ય પ્રવૃત્તિઓને મુશ્કેલી પુરતી અનુભવ અને વાંચનની વિશાળતા સાંધવી સહેલી નથી હતાં. એ જોટ પુરાય એ ખાસ જરૂરી છે. નહિ તો ઉગતા લેખકોમાં પેસેલી આવકારલાયક બંદખોર વૃત્તિ પોતાનાં લક્ષ્ય પ્રતિ સચેત-aware-નહિ જતી થકે-Even iconoclasts have their own idols-એ સુત્રમાં માનનારાઓમાંનો હું એક છું. એ નવી-Idols-મૂર્તીઓથી આંખો ઉગતો લેખક વર્ગ સુપરિચિત હોય એમ જણાવું નથી. એટલે તેની ખીછાણ કરાવનારા વિવેચકોની જોટ જોમ બહેલી પુરાય તેમ સારું.

અંતમાં, પ્રયત્નની દ્રષ્ટિએ ઉપર જણાવેલા બધાય અંકો સારા છે, છતાં પ્રયત્નનાં તારતમ્યની દ્રષ્ટિએ પહેલેથી છેલ્લે સુધી એકધારી રીતે સરસ વાંચન અને મનોરમ ચિત્રો પુરાં પાડવા માટે પહેલો નંબર “એ ધડી મોજ”નો અંક અને બીજો “હીન્દુસ્તાન-મિત્ર”નો અંક લઈ જાય છે. હાથમાં લઈને ફરવાનું ગમે અને નિરૂત્તરને વખતે વાંચવું ગમે એવું વિશિષ્ટત્વ ફળવવાની બાબતમાં “નવચેતન”નો અંક અજોડ હોય છે. “યુગચિત્ર” હાથમાં

સાહિત્યની સાથે પ્રચારક સાહિત્યને લોકોની નંજરે હકસેલી દેવાની નવી પ્રયા એ પ્રકારનાં સામયિકોમાં પાડે છે. બાકીનાં અંકો સામાન્ય રીતે ઠીક છે.

સ્વીકાર

શારદા: ઓક્ટોબર અંક (દિગ્દર્શકો અંક) કુલવાંડી: ઓક્ટોબર બેકર અંક. પુસ્તકાલય: ઓક્ટોબર અને નવેંબર અંક. રેશની: મહાસલા અંક. ભાટીઆ યુવક: શ્રાવણ અને ભાદપદ અંક. યુવક: નવેંબર અંક. સાહિત્ય: નવેંબર અંક. વિજ્ઞાનક: નવેંબર અંક. આમજીવન: નવેંબર અંક. મનોરમ: ઓક્ટોબર અંક. કુમાર: ભાદપદ અને આસો અંકો. નવચેતન: (દિવાળી અંક) તથા પોષ: દિવાળી અંક. સાંધન: દિવાળી અંક.

ગુજરાત મિત્ર: ૧૪, ૨૧-૧૧-૩૪ અંકો, એઘડી મોજ: ૧૪, ૨૧-૧૧-૩૪ અંકો, પ્રતાપ: ૧૬, ૨૦-૧૧-૩૪ અંકો. યુગચિત્ર: ૧૪, ૨૧-૧૧-૩૪ અંકો, લોકવાણી: ૧૪, ૨૧-૧૧-૩૪, અંકો, પ્રભામંડળ: ૧૫-૧૧-૩૪ અંક, હુતન-યુગ: ૨૧-૨૮-૧૦-૩૪ અને ૭, ૧૪, ૨૧-૧૧-૩૪ અંકો, રેશની: ૨૦, ૧૧, ૧૮-૧૧-૩૪ અંકો, રણજીત ખુલેદીન: ૨૦-૧૦-૩૪ અંક અને દિવાળી ખાસ અંક, મહિપતરામ ફપરામ અનાથાશ્રમનો ૪૧ માં વર્ષનો રીપોર્ટ.

મુસાફરીમાં ‘નવયુગ’

જો રેશને વાંચરનો સ્થાલ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરીમાં ‘નવયુગ’ જોવા બીજો કોઈ મિત્ર નથી.

ન હું પ્રકાશન

ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ વૈદ્ય શ્રી.

બાપાલાલે તૈયાર કરેલું

દિનચર્યા

- પ્રકરણ ૧ સવારમાં વહેલા ઉઠે
પ્રકરણ ૨ ઉપપાન
પ્રકરણ ૩ મધ્યાહ્ન
પ્રકરણ ૪ સંત્યાગ
પ્રકરણ ૫ તૈલાભ્યાસ
પ્રકરણ ૬ વ્યાયામ
પ્રકરણ ૭ સ્નાન
પ્રકરણ ૮ આનધારણા
પ્રકરણ ૯ અપરિધન
પ્રકરણ ૧૦ કૌશલસાધન
પ્રકરણ ૧૧ ચા
પ્રકરણ ૧૨ તામ્રપ્રદ લઘુભૂષ
પ્રકરણ ૧૩ બોજન
પ્રકરણ ૧૪ દૂધપાન
પ્રકરણ ૧૫ કૃત્વા જીવું
પ્રકરણ ૧૬ પગરખાં પહેરવાં નેહએ
પ્રકરણ ૧૭ મધપાન
પ્રકરણ ૧૮ અશીલુ
પ્રકરણ ૧૯ આંખની સંભાળ
પ્રકરણ ૨૦ સ્થન
પ્રકરણ ૨૧ સંપ્રયોગ
પ્રકરણ ૨૨ જીવનનિર્વાહ
પ્રકરણ ૨૩ ઝગૃચવા
પ્રકરણ ૨૪ આયુષ્યમાન થવાનો ઉપાયો
પ્રકરણ ૨૫ સદ્વૃત્તિ

પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૨૮ કિંમત રૂ-૮-૦

ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ વાર્તાલેખક

શ્રી. સ્નેહરશ્મિની

કસાયેલી કલમે લખાયેલી સુંદર
મૌલિક વાર્તાઓ

ગાતા આસોપાલવ

-: જેમો :-

ગાતા આસોપાલવ, બાળક, ગરીબનો દી-
કરો, મિત્રો, નારીકન્યા, માછીકન્યા, બાપા-
બાન, જન્મતિથિ, તેની પ્રતિમા, મહામં
આચા, દસનની ઇચ્છા, પહેરણ, કવિ,
હન્નિન હાથવર, આંખ, ગોરી અને પ્ર-
તિમા, એમ સત્તર વાર્તાઓનો સમા-
વેશ દ્રવ્યમાં આવ્યો છે.

પૃષ્ઠસંખ્યા ૨૫૬ કિંમત રૂ-૮-૦

અમારાં મોટાં પ્રકાશનો

સ્વૈચ્છિકા	૧-૮-૦
દ્વિરેકની વાતો	૧-૪-૦
ક્યે ન્તે ?	૧-૮-૦
પ્રેમનો દંભ	૧-૪-૦
સ્ત્રી અને પુરુષ	૧-૦-૦
કથાવલિ	૧-૪-૦
નવો અવતાર ભા. ૧ થી ૩	૫-૪-૦
દષ્ટિપરિવર્તન	૧-૪-૦
સુખેન અને શીશુ વાતો	૧-૪-૦
પ્રથમનો મંદાર	૧-૦-૦
જીવનના દર્શ	૧-૪-૦
એક ક્રાંતિકારની આમંદ્યા	
ભા ૧-૨	૨-૮-૦
ધરગદ્યુ વૈદક	૨-૦-૦
સાગરમની	૧-૪-૦
ગીતાન્યન	૭૫૫ છે

તમારી નકલ આજેજ મંગાવી લો.

પ્રસ્થાન કાર્યાલય : પારસી અગેયારી સામે : અમદાવાદ

સુખદ શાખા

પ્રીતિ સ્ટ્રીટ

સુરત શાખા

કુળાંપીઠ

નવયુગ

ડીસેમ્બર ૧૯૩૪.
વર્ષ ૬ કું :: અંક ૬ એ.
ક્રીંમત ૮ આના

રાજકીય

પંસાર થએલા માસનું રાજકારણ ...	તંત્રીચાનેથી ...	૬
મહાસભામાં ઉદ્ધમવાદનો વિકાસ ...	પ્રો. કે. ટી. શાહ...	૬૩
વડી ધારાસભાના સભ્યોને ખુલ્લો પત્ર	એક મહાસભાવાદી	૮૧

વિચાર-ભાવના-પદ્ધતિ

મુંઝવતા સવાલોનો સરળ ઉકેલ	૧૭
સમાજવાદના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો	...	લક્ષ્મીપ્રસાદ આરોટ	...	૩૩
તરંગી સમાવાદ	૭૭

હળવું સાહિત્ય

મધ્યમવર્ગનો સમાજવાદી(હળવો નિબંધ)	દયારાંકરભ. કવિ ...	૧૨
ખાનદેશમાં (વાર્તા) ...	બુદ્ધદેશ ...	૨૫
કલાની વેદી પર (વાર્તા)...	સીતારામ જે. શર્મા...	૫૫

કાવ્યો

સમ્યક્ ...	ઉપવાસી ...	૨-૩
યુવાન ...	શંકુત રાવળ ...	૧
"હૃદય પિતાનાં" ની ગોશ્માં ...	અતુલાધ પ્ર. મહેતા...	૪
આજનો ખેડુત ...	સોમાલાલ લાવસાર...	૫

વિશેષતાઓ

મેક્સીકો કીન્દાવાદ-કલાત્મક ...	રવિશંકર વિ. મહેતા	૪૨
સાહિત્ય સમાલોચના	૬૧

કાયરતા છાંડો

—૧૦—

દેશમાં આજે નિરાશાના, હેયાંદુઃખના પલ્લાના અધકાર ચાહે કોર ફરી વળ્યા છે. ગાંધીજીએ મહાસત્યાનાં રાજકારણમાંથી નિવૃત્તિ લીધી છે—ભલે થોડા વખતને માટે—તેમાં મહાસત્યાને થોડા નેતૃત્વ આપવાની એમની અશક્તિનો એકરાર છે. ખીજા આગેવાનોને, જ્યાં સુધી આવી પહોંચ્યા છે ત્યાંથી આગળ કેમ વધવું એ સમજવું નથી. પ્રગતિના રેલ-પાટા નાખવાની જવાબદારી જેમના પર છે તેઓની સામે બાદ અને ભુદ્ધિનાં બળવાળી વિરોધી સત્તાનો અડગ ખડક આવીને ઉભો છે, એ ખડક એળંગવાનો માર્ગ તેમની અંતુરી ભુદ્ધિ અતાવી શકતી નથી, એ ભેટવાની તાકાત એમની કાયરતા એમને નથી આપી શકતી.

આવી વસમી વેળાએ તો, આદર્શ સિદ્ધિ માટે ૧૬ નિશ્ચયી બનેલા, હેતુ સાધવા માટે ત્યાપણના રસ્તે જ કેળવી એટલા, ઉન્હાં અને ઉછળતાં લોહિના લુપાનો જ માર્ગ દાખવી શકે.

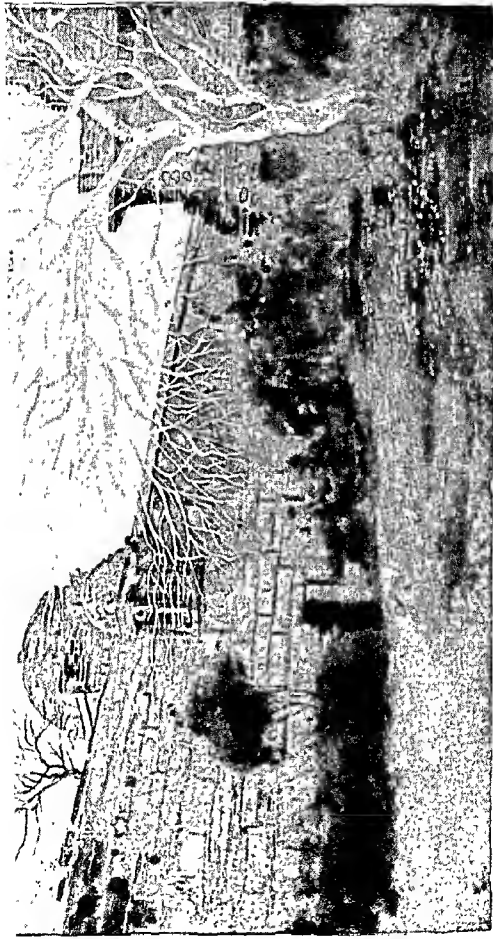
પરંતુ ક્યાં છે એ લુપાનો? જે થોડા ધણા છે તે જેલજીવન માળી રહ્યા છે; ખીજા થોડાક ગેરનાયદસર જીવન ગુમરી રહ્યા છે; અને બાકીના બધા ગેરહાજર છે.

શા માટે? જેઓ કન્યાનાં ક્ષેત્રમાં છે તેઓને વ્યવહાર રાજકારણના પગથાપાક શીખવવાની પ્રકાર વડીલોએ કે દિ' ફરી છે? પોતાની રાજ્યરી નીચે તેમને કામ કરાવી જવાબદારી, વ્યવહાર કુશળતા અને સમય સમયને અનુકૂળ ચાલ્યાજીની તાલીમ આપણા રાજકીય વડીલોએ ક્યારે આપી છે? જુની આંખોએ નવાં જગતને નિહાળતા, અને તેથી લગભગ ઔધગા જેવા, વૃધોની એક ટોળકીએ છેલ્લા એ તપકાઓથી રાષ્ટ્રનાં રાજકીય સુકાનને પોતાને ઠગજો રાખ્યું છે અને લુપાનોને કંઈએ પણ એ ચડવા જ દીધા નથી—એ રીતે તાર્કિક પામેલો એક જ જવાહર આજે રાષ્ટ્રની કેવી મોંઘી શેલન થઈ પડ્યો છે એ માણવા જતાં.

પ્રકૃતિ અને નિવૃત્તિના સમયને બરાબર પારખનાર; “જ્યાં પુત્રો પિતાઓ બને છે” એવી આપ સંસ્કૃતિની જુની ભાવનાને પારખનાર અને એ રીતે એક જવાહર, એક સુભાષને તૈયાર કરનાર એક મોતિજ્ઞાન અને એક દાસ ખીજા પ્રદને અનુકરણ ન લાગ્યા.

આત્મકેન્દ્રિત અને અહંતામાં હુબેલા આપણા રાજકીય વૃધોએ આદર્શવેલા સુવાનોની તરફ પેદીને અપનાવવાને બદલે અપમાનવામાં શું બાકી રાખ્યું છે?

(વધુ માટે જુઓ પાનું પર મું.)

સાધસેન કીલ્ડો (ભેખાન)

(અનુકાર: ડો. કોચ, ગાન્ધારી)

કામરી સ્વ. વલ્લિઓના નામવાદે
 ઓ કાર્તિક મુજગતી તનાને
 યુવાન તરુન્દી મવિનય સમેમ ભેદ.

(ખંડ યુક્તખંડી)

(૧)

અહો ! મહાન શક્તિવાન,
 વિશ્વપ્રાણ શો યુવાન !
 અગ અગ મુક્તિવાન, રોમ રોમ તેજવાન,
 ક્રમણ વસન્ત ગન, પ્રેમનું મુદ્દલ પાન
 ગાયનું મચોટ તાન,
 ગાણું ખરું મુક્તન.—
 અહ વિશ્વમાં યુવાન. અહો !—

(૨)

સ્વતંત્ર ભોમ પખાડુ,
 ઉડન્ત આશ ભેટુ.
 મથન્ડ ઘેગવન્ત, ભોમ—ભોમનું વિમાન શુ,
 રૂમ મન્ડ તરલાઓ પાંખથી પછાડવું,
 ખજાડ સર્વ વીંછવું
 અહો ! કમળ પખાડુ
 મહાન વીરલો યુવા !. અહો !—

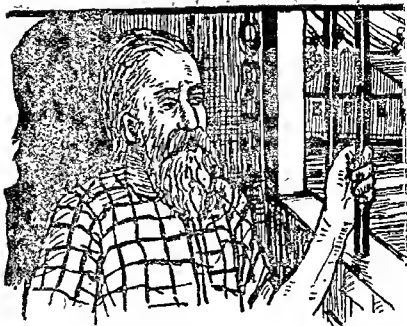
(૩)

ત્રિસાક રૂપરી રહ્યુ,
 શું વજમાણુ ઉતરું ?
 પ્રવિષ્ટ છેક યત્રપ્રાણ, દીનલુ મુખી નિશ્ચાન,
 ભ મમ ભોરે ભુમ છેદનાર રામમાણ
 કેંડ કુદ વીણુભાન—
 નુંલથી કરંત આણુ,
 એક તેજલો યુવાન ! અહો !—

(૪)

યુવાન જળતોમ કાળ,
 અનન્તનો મહા ઉજાળ !
 કાગથી કરાળ જળને અજાળતો મહી,
 યુવાગી આસવા ઉધારી મુખ શું રહો ધસી
 સ્વતંત્રતા ઉજાળતી,
 વિરાટ જ્યોત પ્રેમજ્વળા,
 અસંખ્ય લાણુ શો યુવાન !
 અહો ! મહાન શક્તિવાન,
 વિશ્વપ્રાણ શો યુવાન ! !

: લેખક :
ઉપવાસી :

[પરવઝા જેલમાં સમ્યક્ કરીને એક સિંધી કેદી હતો. ખૂનના ગુન્હા હેઠળ ૨૦ વર્ષની સજા પાછ એ આગ્યો હતો એ સરલતાની મુતિને ઉદ્દેશી લખાયલું આ કાવ્ય છે.]

ઝારે ઝા ! સમ્યક્ સાંધ !

ઝારે ! અખધૂત સાંધ !

જેલમાં તારે આવવાં ચિયાં કેમ કરીને ભાઈ ?

ખૂનનો સોદો તારે લાયકે કેમ કરીને યાઈ ?

ઝારે અભાગા ભાઈ !

પ્રપંચ કેરો દાનુજ સર્ગગ્યો, કાયા શું તારી હોમાઈ ?

ન્યાયને ઝોથે ભાઈ ! કાયા તારી હોમાઈ ?

સ્પર્શતા નરી કોણ પૂછે રે, તેજ તરંગ ન કાંઈ.

મરતાંને તેં મેર ન કીધું, ન્યાયતી તોય દુહાઈ —

કીધો તને પીંજર આણી ભાઈ !

ઝારે અભાગા ભાઈ !

પરપંચ કેરી જાળ મથારી ગયા સુવાહી કસાઈ ?

પૂરે નવ કોઈ કશીય ગવાહી,

મળી રીત ન્યાયતી જૂઠું વગાઈ ?

નાલિમ સત્તા પાપે ઝુટેલી કૂર હસે હરખાઈ.

ખહારે જગતમાં માખંડ લાગ્યો, અન્યાયની અધિકાઈ ?

દિલડે તારે અગનું લાગ્યો, રનેહમાં દીકી શુરાઈ ?

તજ ધર ચાલ્યો તું શું વનમાંડી ?

આવી કામ કીધાં તેં મુખે આંહી ?

ઝારે અભાગા ભાઈ !

સાર્યાજી

વેરણ વગરે વીરડી તાની ઢોની ન આંખે દેખાઇ,
ગ્વરથો ખવડથો આશી તરથો મહાણે એની મધુરાઇ,
ઝોરે અભાગા ભાઇ !

આંખડી તારી અંખી નિતરતી ચિતડેમારે સમાઇ.
ભરે ઉંડાણે દરિયે ખારે મોતિડાં છીપ સંતાઇ,
દોઝખની આ દુનિયા મધ્યે એક ગ્વુ'તું છુપાઇ,
આંખું મુજ હાથ ઉં માતું વડાઇ.

સાચાં ખોટાંની પારખ થાયે કંપોડીએ અંકાઇ,
ભડકે ભડકે આગ જવંની કંથન કુંદન થાઇ,
નહિ માણઅને એવં કાંઈ ?

દોઝખની આ દુનિયા માંડી, મન તાહડે રે'ણું ગેકાઇ ?
ઝોરે ઝોરે અભાગા ભાઇ !
મન લગવાનું તારે આવી ?

ઝોરે ઝોરે! જો સચ્ચાં માંઈ !
ગડતી તારી આંખડી ભેજો ગાઉં હું ક્યાંય સમાઇ,
કરુણામયી આંખડી ભેજો ગાઉં હું ક્યાંય સમાઇ,
સચ્ચાં! ગાઉં, ગાઉં તારી સચ્ચાઇ,
તારી અંતરની સચ્ચાઇ ! !

“હૃદય વિનાનાં” ની ગોઠમાં

અગ્નિના કુવારા ઉડે
જળના મિનારા ચડે
ચંત્રનાં શરીર ચાલે
ખોઈલરના પ્રતાપે
રાતી રાતી કબરમાં રેળ
કાલ્સાનાં કાળાં પુલ ચડે

લાંબી લાંબી લોઢાની ટયુઓ
ખોઈલરોની એ નાડીઓ
એની અંદર પાણીડાં ફરે
વરાળની એમાં માતા વમે

વરાળનાં આ ગુંચળાંઓ
એકઠાં થઇને મસ્તી કરે
જરાક જેટલી જગ્યા મળે તો
સીસકારો કરવાનું ન ભૂલે

પણ સૂવું એ મોટું કલાખંડીલું
એન્જનનું એ જૂનું દોસ્ત
ડેકસેંટરમાં એન્જન આવે તો
ઠીક કરી દે એ મસ્તીખોર

ઉપર નીચે પાછપો ફરે
પુલ વિનાની ઝળાઓ ઝુલે
પાછપો એના હાથ લાંબાવી
આંગળાએ ઉઘાડી લગાડી
ઠમક ઠમક ચાલી ચાલીને
અગ્નિના એ બાળને સોંપે

અગનનું આ બાલક દેખી
ભીનું ભીનું ઉનું ઉનું,
લોઢાના રીઢા દેવામાં
ધડધારા ધબધારા ઉડે-
સહુ કહે કારખાનું ચાલે
ચંત્ર હજે મારે હૈયું હાલે-

આજનો ખેડૂત

ધરતીના પડ ફાટી જતાં
સુરજદેવ ભરાયા રોરો

તાપથી એના અંગ જળેને
પરમેવાના બિંદુ વછુટે

કુકડા બોલે ખેડૂત ઉઠે
લોક સતા નિદ્રા છે ત્યારે

ઝરમર ઝરમર મેઘ વરસતો
હાડીયા એની કાયા ધરધરતી

વાયુ વહે નદ મંદ ગતિએ
મોલ જોઈ એવું હૈયું હરખાવું

કાપણી યાત્રી મોલ કપાઈને
શાહુકાર આવી આંગણિયામાં

ઠાડી મળે નવ ખેડૂત પાસે
ધાન આપું કે આપું બીજું

આબરું હણ તેમ આહુ જાય
ખેડૂતનાં ઘર ખાલી થાય

ભણે મરે ભૂખે ખેડ, હોર
જાય ન રંગને ખોર

તાત જમતનો ખેડુ ગણાતો
એજ ખેડુ આજે ભૂખે મરે છે

આમથી ખરતા અંગારા,
તાપની ઠાંતતા જનજાણ;

બન્યાં એનાં લોચન રતાં
કાંટે તીરે તીરે ને તાંતો.

આકુળ વ્યાકુળ થાય,
હાંફ ન હૈયે અપ;

તોયે નવ એ અવકાશો
ધડી નવ થોભી જાને.

નિંદ્રાને કે ત્યાગી,
આશા એ કેંગળી;

નિંદરની મોજને ત્યાગી
એને શી લગની લાગી ?

વાયુ વેગે પુંકાય,
અંગ અકાશ જાય;

ન થોભે પસને માટે
વિશ્વાસો લેવા જાટે,

મોજથી ઝંઝાં દેતો,
વર્ષાનાં આંસુ મોતી

ફળી મારી મદનત સારી
પ્રભુએ શીધી મહેરબાની.

ધેર આવતો ત્યારે,
ઉભો રહેતો ત્યારે;

કહેતો ધન મરી કે,
અગર તો ધાન કમ કે,

કરજ આપવા માટે,
શું નાખ્યા દેવા સાટે ?

ક્યાં છે ઠાડી આપવા માટે ?
ભણે જાય ધાન સો હાટે.

એકથી બીજાને મર
શાહુકારને હોર;

રવા નાણા ખેડુને ખાવા
એની હોય કાને પરવા ?

એના અલણ હો રે,
એથી શાહુકાર ખુશી રે;

ભલા ભગવાન આ કેવી
દુનીયાની રીત આ નવી,

સોને પોતે રૂડી રીત,
કહો એ ક્યાંતી રીત ?

જોયું નવ જોઈ શકાયે
આંખોમાંથી અશ્રુ વધાયે.

“હૃદય વિનાનાં”ની ગોદમાં

અગ્નિના પુવારા ઉડે
જાળના મિનારા ચડે
યંત્રનાં શરીર ચાલે
ઝોંપલ રના અ તા પે
રાતી રાતી કબરમાં રેજ
કાન્સાનાં કાળાં પુલ ચડે

લાંબી લાંબી લોદાની ટચુએ
ઝોંપલરોની એ નાડીઓ
એની અંદર પાણીડાં ફરે
વરાળની એમાં માતા વસે

વરાળનાં આ ચુંચળાંઓ
એકકાં થઇને મસ્તી ફરે
જરાક જેટલી જગ્યા મળે તો
સીસકારો કરવાનું ન ભૂલે

પણે સૂવું એ મોઢું ફલાપ્પીલ
એન્જનનું એ જૂનું દોસ્ત
ડોસેંટરમાં એન્જન આવે તો
હીક કરી દે એ મસ્તીખોર

ઉપર નીચે પામપો ફરે
પુલ વિનાની ડાળાઓ ઝુલે
પામપો એના હાથ લંબાવી
આંગળીએ ઉખમા લગાડી
કમક કમક ચાલી ચાલીને
અગ્નિના એ બાળને સોંપે

અગનનું આ બાલક દેખી
બીનું બીનું ઉન્હું ઉન્હું,
લોદાના રીદા દેવામાં
ધડકારા ધબકારા ઉઠે-
સહુ કહે કારણાનું ચાલે
યંત્ર કહે મારું હૈયું હાલે-

આજનો ખેડૂત

ધરતીના પડ ફાડી જતાં
ચુરજડેવ ઘરાયા રોસો

તાપથી એનાં અંગ જળેને
પરમેવાના ભિંદુ વછુટે

ફકડો બાંધે ખેડૂત ઉઠે
લોક સતા નિદ્રા લે ત્યારે

ઝગમગ ઝરમઝ મેઘ વરસતો
ફાંદીયા એની કાયા ધરધરતી

વાયુ વહે નદ મંદ ગતિએ
મોલ જોઈ એનું હૃદય હરખતું

કાપણી યાત્રી મોલ કપાઈને
શાહુકાર આવી આંગણિયામાં

ઢાડી મળે નવ ખેડૂત પાસે
ધાન આપું કે આપું ખીણું

આંધું હવું તેમ આદ્ય જામે
ખેડૂતનાં ઘર ખાલી યામે

ભલે મરે ભૂખે ખેડૂ, છોડ
જાય ન દેગને ખોટ

તાત જગતનો ખેડુ ગણાતો
એજ ખેડુ આજ ભૂખે મરે છે

આજથી ખરતા અંગારા,
તાપની કાંતો જવાળાન

ખુન્યાં એનાં લોચન રાતા
કાંટે તીર વીક્ષુ ને લાંતો.

આકુળ બાકુળ થાય,
હાંફ ન હૈયે માય,
તોયે નવ - એ અદકાતો
ઘડી નવ થોભી જાતો.

નિંદ્રાને કે ત્યાગી,
આદ્ય એ રેરાગી,
નિંદરની મોજને ત્યાગી
એને શી લગની સાગી ?

વાયુ વેગે ધ્રુંગાય,
અંગ અકાકાય જાય;

ન થોભે પલને માટે
વિસામો લેવા આટે,

મોજથી ડગસા દેતો,
લપખાં આસુ લોતો

ફળી મારી મહેનત સારી
પ્રભુએ કીધી મહેરબાની.

ઘેર આવતો ત્યારે,
ઉભો રહેતો ત્યારે;

કહેતો ઇમ ધરી કે,
અગર તો ધાન હધ કે.

કરજ આવવા માટે,
શું નાણુ દેવા સારે ?

ક્યાં છે ઢાડી આપવા માટે ?
ભલે જાય ધાન સૌ હાટે

એકથી બીજાને મેર
શાહુકારને હસેર,

રવા દાણા ખેડુને ખાવા
એની હોય કાને પરવા ?

એના અભણ છે રે,
એથી શાહુકાર ખુશી રે,

ભલા ભગવાન આ કેવી
દુનીયાની રીત આ નવી,

સૌને પાયે રૂડી રીત,
કહો એ ક્યાંની રીત ?

જોયું નવ જોઈ શકાયે
આંખોમાંથી અશ્રુ વધાયે.

- સોમાભાઈ ભાવસાર.

પસાર થએલા માસનું રાજકારણ,

દિશાશૂન્યતા

અને

હૈયાદુખખાંપણું

ગાયે માસે આ કોમકોમમાં બધ દર્શાવવામાં આવ્યા હોતો તે સાચો પડ્યો છે. તરતમાં પસાર થએલી મહાસભાને અંગે અને વડી ધારાસભાનાં સુદૃઢીને અંગે ઉભા કરવામાં આવેલા કૃત્રિમ ઉત્સાહથી એવો આભાસ થતો હતો કે છેલ્લે મળેલા પરાજયથી ઉપજતી નિરાશા પ્રભુએ થોડા જ વખતમાં દૂર કરી દીધી છે, અને રાષ્ટ્રીય ધ્યેય સિદ્ધ કરવાને માટે નવા પ્રયત્નોની શરૂઆત કરવાનું સકય બનશે. પરંતુ એ માન્યતા ખોટી ફરી છે અને એ કૃત્રિમ ઉત્સાહ કશી જતાં નિરાશા, હૈયાદુખ-ખાંપણું અને તેમાંથી ઉપજતી વિનિવૃત્તિનું જોર જામવા લાગ્યું છે. રાજકીય વાતાવરણને જામવું, રાખવાની વૃત્તિ અને શક્તિનો અભાવ દેર દેર નજરે પડે છે.

આખાએ માસ દરમ્યાન જોઈએ પાલમિન્ટરી કમીટીના અહેવાલ પર શાન્દિદ અર્થાં સિવાય કંઈ નકરે પ્રવૃત્તિ નજરે ચડી નથી. એ અહેવાલ પર હવે લીબરલોએ, મહાસભાએ અને કામદાર સંસ્થાઓએ પોતાનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરી દીધો છે. અહેવાલ કોઈને યે ગમતો નથી. મહાસભાની માફક ફટલીએ લીબરલ સંસ્થાઓ પણ એમ માને છે કે એ અહેવાલમાં સુચવાયેલ બંધારણ મેળવવા કરતાં તો હાલનાં બંધારણ નીચે જીવવું

વધારે સારું છે. હંતી એ અહેવાલના અસ્વીકારની બાબતમાં મતભેદ રહ્યો છે. મહાસભાએ તેના ધન્ધાર કર્યો છે. લીબરલોને તે અસ્વીકાર અને અખિલ હિન્દ મજૂરસંઘ શીડરેશનને પણ તે અસ્વીકાર છે. પરંતુ બધાએ પક્ષો એક વાત તો બરાબર સમજે છે કે તેમને પસંદ હોય-કે ન હોય પરંતુ એ બંધારણ તો હિન્દને માથે ફોડી બેસાડવાનું છે જ. આ સ્થિતિમાં તેનો સામનો કેમ કરવો એ બે પ્રશ્ન મહત્વનો બની રહે છે. અને ત્યારે એ પ્રશ્નની વિચારણા પર આવીએ છીએ ત્યારે જ એ સંબંધી જુદા જુદા પક્ષો વચ્ચે રહેલા મતભેદોની ઝાંખી ધાય છે.

લીબરલોની વલણ આત્યારે સ્પષ્ટ નથી. પરંતુ તેમના જુના ઇતિહાસ અને અત્યારની વાતો પર, નજર નાંખી જતાં એમ માનવાને કારણ મળે છે કે તેઓ બંધારણની ખામીઓ પતાવી આપવાને બહાને તે ચલાવવાને તૈયાર થઈ જશે. એ જ પ્રમાણે મુસલમાનો પણ એ નવાં બંધારણને ચલાવવામાં પોતાનો સહકાર આપશે એમ માનવાને પુરતાં કારણો છે.

મહાસભાની આ સંબંધી વલણ સ્પષ્ટ નથી. પરંતુ એક તરફથી મીઠા સત્યચર્ચા જેવા મવાળા અને બાજુ તરફથી આચાર

અવાની જેવા કહેવાતી ઉદામોતું મહા-
સલામાં પુરતું પરિણામ હશે-અને હશે
એમ માનવું પડે છે-તો મહાસલાદીઓ
પણ પહેલાંથી પ્રતિસહકાર- અને
પછી સહકારના મુ'વાળા ભાગે પર લપસી
જશે, એમ બધા ધરાવવાને પુરતાં કારણો છે.
અહેવાલના અસ્વીકારને લગતો જે ઠરાવ
મહાસલાની દ્વારોબારીએ કર્યો છે તે મર-
દાનગીભર્યો છે. એ ઠરાવે એમ સાદું સંભ-
ળાવ્યું છે કે મહાસલા ભોજના આત્મ-
નિર્ણયના અધિકારને અને એ અધિકારનાં
વ્યવહાર રાજકીય સ્વરૂપ કે પ્રતિનિધી
સલાને સુસ્તપણે વળગી રહે છે. આટલા
પુરતું બધું બહુ સારું છે. પરંતુ એ ઠરાવને
વ્યવહારમાં ઉતારવાને મહાસલા શું
તૈયારી કરે છે? આખાએ દેશમાં એક
દિવસે સલાઓ, સરકારો વગેરે કરી અહં-
વાલના વિરોધનો દિવસ પાળ્યો એવું
સુચન-મહાસલાની દ્વારોબારીએ કર્યું છે
જ્યાં ને. દિવસ હજી મુ'થી નક્કી કરવામાં
આવ્યો નથી. આ એકરકારી અથવા ટાકાશ
પરથી કંઈ પણ અનુમાન પર આવવાનું
બાજબી હોય તો એમ કહી શકાય કે મહા-
સલાના હાલના આગેવાનો લોકપ્રતિનિધિ
સલા રાજ્ય બનાવવાની દિશામાં ચપ્પેથી
જરાએ આગળ જવા ભાગતા નથી.

મહાસલાની હાલની એ વચણ સર-
કારની દમનનીતિને આભારી હોય એ બનવા-
નું છે. આવી આકરો ઠરાવ મહાસલા
કરશે એવી આશા સરકારે કદાચ ન રાખી
હોય એ બનવા નું છે. એટલે એ ઠરા-
વના જવાબરૂપે સરકારે સરહદના ગાંધી
ખાન અખંદુલ ગફારખાનની ધરપકડ
કરી છે. ખાન અખંદુલ ગફારખાનની
ગીરફતારી પોતે બહુ આકૃતરૂપ નથી.
પરંતુ દેશમાં ઉદામ રાજકીય બજો પર
હુમ્મી રહેલી આકૃતની એ અચૂક

નિશાની છે એ વિશે-સંકાને ઓછો જ
અવકાશ છે. અને એ પ્રકારની જે નિશાની
ખાન અખંદુલ ગફારખાનની ગીરફતારીથી
મળે છે તેજ નિશાની પિતાને છેલ્લી
વખત મળવા માટે હિન્દ ખાજા ફરેલા
શ્રી. સુભાષચંદ્ર ઓઝ તરફ સરકારે ખતા-
વેલી વતણક પરથી પણ મળી રહે છે.
એટલે એ ઝુમતી આફન સામે મહાસ-
લાના આગેવાનો મુ'ગા બની ગયા હોય
એ બનવાનું છે.

પરંતુ તેમણે આ મોંને તેમનાં માનસ
પર કંઈ જાનની અસર કરે છે તે સમ-
જવાનું પણ મુશ્કેલ નથી. ગાંધીજીએ
સરહદ પ્રાંતમાં પ્રાચીનકારની, પ્રવૃત્તિને
અંગે જવા માટે સરકારની નાંહે પરવા-
નગી માગી અને સરકારે તે અંપમાન-
જનક રીતે નક્કરી દાઢી. એ 'સંજ'થી
સરકાર અને ગાંધીજી વચ્ચે થયેલા
પત્રવ્યવહાર પરથી એટલું સાદું દેખાઈ
આવે છે કે સરકારે જે કાંઈક સજ્જનતા
ગરબે તેમ હોય તો મહાસલાવાદીઓ-
ચોક્કસ વખતને માટે તો-ખાજેલા સહકારીઓ
બની જવા જોડલા નરમ થઈ ગયા છે.

આ વિધિમાં મહાસલાનો ઉદામ પક્ષ
મહાસલાસભજવાદીઓ પણ નિરહસાદ
બની ગયા હોય તો તેમાં નવાઈ જેવું
કશું જ નથી. એટલે આ રીતે મહાસલા
પુરતો તો જેના રાજકારણમાં હાલ શુન્ય-
તાનો સંચાર થયો છે.

નવાં બંધારણના વિરોધ કરવા માટે
સર્વપક્ષ પરિષદ બરવાની બધી વાતો હવે
પડી લાંબી છે અને એવી જાતની પરિ-
ષદથી કંઈ ઉપયોગી હેતુ નહિ સધાય
એમ હવે બધાને લાગવા માંડ્યું છે.
એટલે એવી ટાઈ પરિષદ બરાવાનો સંભવ
થોડો ઓછો છે. આવી સ્થિતિમાં કેટલાક
લીજરો અને શ્રી. જમનાદાસ મહેતા

જેવા મંજર આંગેવાનેની વધણ એવી
સાક્ષ દેખાય છે તેઓ જોઈને પાસા-
મેન્દરી કમીડીના રીપોટમાં થોડક સુધા-
રાઓ સુચવવાની કિશ્તિ હાય ધરશે.
લીખરેલો એવી વધણ ધારણ કરે એ તો
સમજી શકાય એવી ખીના છે પણ દેશની
મજુરપ્રવૃત્તિ પણ આવી બીખારી-મનો-
વૃત્તિ કળી જોશે એ ખરેખર દુઃખ અને
ભયનો વિષય છે.

તે હરમ્યાન માત્ર મુંબાઇ ખાતે એક
આશાં આપતો ફણગો કુટુંબ છે
તે તરફ ધ્યાન દેવાની જરૂર છે. મુંબા-
ઇના મહાસભાસભાજવાદી પક્ષ તરફથી
કેટલાક ઉમેદવારો મુંબાઇની મ્યુનિસિપલ
કોર્પોરેશનની આગેમી સુદથી માટે ઉભા
રાખવામાં આવ્યા છે. એ લોકોએ
ગોતાની સુદથીને આંગેનો જે મેનીફેસ્ટ
બહાર પાડ્યો છે તે હિન્દમાં મ્યુનિસિપલ
તંત્રમાં ઉદ્ધામ વિચારોના ઉદયનાં એક
સાચિયંદ્ર રૂપે જરૂર લેખી શકાય. એ
પક્ષને સુદથીમાં કેવીક સફળતા મળે છે
અને તેઓ કોર્પોરેશનમાં જઈને શું
સાધશે એ પ્રશ્ન જુદો છે. પરંતુ મ્યુનિ-
સિપલ વહીવટને આંગે કોઈને આજ
સુધીમાં નહિ મુજેસી એવી દ્રષ્ટિ તેઓએ
ગ્રખંતી છે એટલા પુરતું માન તેઓને
અવશ્ય આપવું ઘટે.

દેશની મજુરપ્રવૃત્તિ અત્યારે લગભગ
અસ્તવ્યસ્ત દશામાં છે અને તેમાંયે હિંદમાં
દુખળાપણાનો સંચાર પુરતાં પ્રમાણમાં થઈ
ચૂક્યો છે. મજુર પ્રવૃત્તિમાં રાજકારણનો
સેજસેજ ન થયો જોઈએ એવા જોખમકારક
વિચારોનો ફેલાવો પણ થવા માંડ્યો છે.

ગાંધીજીની હરિજન પ્રવૃત્તિ નામ માત્રથી
જ છુવે છે, અને મોટા જ્વેરશોરથી ઉપડી
લેવામાં આવેલી ગ્રામ્યોદ્ધારની પ્રવૃત્તિ
અત્યારે તો છેક જ શિથિલ થઈ મંઈ છે.

તે હરમ્યાન હિન્દને આંગે ખીટનનાં
સ્વાધી શહિવાદીઓ પોતાનું
ધાયુ ક્યો જ નય છે. જોઈને પાસામેંદરી
સમિતિની સલામણો પર ઇન્ડીઆ બીલ
તૈયાર કરવાની મંજુરી માગતો ખીટનની
સરકારનો હરાવ આમ અને ઉમરાવ
ખંનેની સલામોએ જાખર ખુલ્લમિલ્લી
પસાર કરી દીધો છે. એ હરાવ પર છ
ફિલ્સ સુધી ચાલેલી ચર્ચાએ એમ સાક્ષ
ખતાવી આપ્યું છે કે ખીટનના મુસંદ્દીઓ
એ અલિવાલની પ્રયાધાતિ બહામણો જરા
જોટલી પણ મોળા પાડવાનો વિચાર હાલના
તેમના વિજયોન્માદમાં ધરાવતા નથી.

એ જ પ્રમાણે ખીટન અને હિંદવંચેના
વેપારી કરારો પણ ખીટનમાં લગભગ
તૈયાર થઈ ચૂક્યા છે. આ સંબંધમાં
નોંધવાલાયક હકીકત એ છે કે જ્યારે
ખીટનની સરકારે એ કરારોનો મુસંદ્દો
તૈયાર કરતાં પહેલાં ખીટીશ વેપારીઓને
વિધાસમાં લીધા હતા ત્યારે હિંદી સર-
કાર હિંદી વેપારીઓની સાક્ષ અવગણના
કરી રહી છે. એ વિષયમાં પોતાની સાથે
મંત્રણા કરવા માટે હિંદી વેપારી ગેબ-
શનાં શીડરેશનની ખિનતિને પણ સરકારે
ધ્યાનમાં લીધાં નથી.

આ રીતે ખીટન બધી રીતે પોતાનું
ધાયુ ક્યો જ નય છે, અને આ બધા બવ-
સાયોની અસર હિંદને - ઉદ્ધામ બનાવનારી
થવાને બદલે એથી અવળી જ થાય છે.
લોકોમાં કાષ્ટતાનાં સ્વરૂપી જાય છે. જે આ
વધણને અટકાવવાના ઉપાય બેલાસર
લેવામાં નહિ આવે તો એવો ભય ધરા-
વવાને કારણે છે કે બહુ દૂરનાં નહિ એવાં
ભવિષ્યમાં ખીટીશ શહિવાદ પાસેથી
પોતાનું ધાયુ ક્યો લેવાની તક ઉભી
થશે ત્યારે તેના સાલ લેવાને હિંદી પ્રજા
તૈયાર નહિ હોય.

૪૫ : છ કું.

જાવવા

અંક : ૯ મો.

સં. પા. દ ક ની સાથે—

વ્યવસાયની ધમાલ વચ્ચે નવયુ-
ગનો છેલ્લો અંક તૈયાર કરવો
પડ્યો હતો એટલે મને કે વાંચકોને
કાંઈને પુરતો સંતોષ આપી શકે એવો ને
થયો નથી. પરંતુ એ અંકને લીધે
ઉપજેલો અસંતોષ આ અંકથી શાંત
થઈ જશે એવી આશા રહે છે.

આ અંકમાં ચાર કાળો છે. એ ચારેય
કાળો નવયુગમાં પ્રવેશ્યા પ્રગટ થયેલાં
કાળો કરતાં અનોખાં લાગશે. ‘સમ્યક્’માં
કવિતા છવનનો સહુવ અનુભવ ભર્યો છે.
“સમ્યક્” અને “યુવાન” બન્ને કાળો
લેખકોએ દિવાળી અંક માટે મોકલાવ્યાં
હતાં. પરંતુ રચણસંકાયને લીધે તે
તેમાં પ્રગટ થઈ શક્યાં નહિ એટલે આ
અંકમાં તે લઈ લીધાં છે. “હૃદય વિનાનાં”
ની ગાંઠમાં” એ કાળ્ય રમતીઆળ લાગશે.
જ્યાં નવયુગમાં અને અન્ય જગ્યાએ
પણ યંત્રોની બીપણના ગાતાં કાળો
પ્રગટ થતાં રહે છે ત્યારે આ કાળ્ય
યંત્રની મોહક કવિતા રચે છે. અને
વાસ્તવિક રીતે તેમાં કંઈજ ખોટું નથી
યંત્રો પોતે બીપણ નથી. ને હજી કે
ગાડું ભયંકર હોય એ જ યંત્રો ભયંકર
ગણી શકાય. વાસ્તવિક રીતે એ યંત્રોનો

આજે ઉપયોગ કરનારી સમાજવ્યવસ્થા જ
ભયંકર છે: પરંતુ એ વકીલાત હું કશું
તેના નકરતાં લેખકે પોતે જ એ કાળ્યની
મસ્તાવના રૂપે થોડું લખી મોકલ્યું છે
તેમાંથી અપતરણ કશું:

“કારખાનામાં કામ કરવું એટલે યંત્રમાં
પીસાયા જ કરવું એવું જે મિત્ર દોરવામાં
આવે છે એ મત્યારકાળની દ્રષ્ટિએ બરોબર
જ, પણ કારખાનામાં કામ કરવામાં અજ
પણ પડે છે. કાંઈ ઓશીસની પુરતી પર
એસી ખીન્નના બીસાબોની જવાબદારી અથવા
અજબયા રાખેના મીરનામાં હસડયાં
કરવાં, એના એ છુરકતા મ્હેરાઓ સામે
અડીખમ એસી રહેવું એના કરતાં બોઇ-
લર કે એન્જનની સામે પરસેવો ફેંકાડ-
વાનું વધુ મોહક લાગે છે. યંત્રને “હૃદય”
હોતું નથી એ એક પ્રકારનું મુખ છે—
“હૃદય” રાખનારાઓ ધણી વાર ભારે
કંટાળે આપનાર હોય છે, અથવા આફત
ઉતારનારા તો જરૂર હોય છે—મેં પોતે
ચોર પાંચ વરસ કારખાનામાં કામ કર્યું
જે એટલું જ નહિ પણ બોઇલર સામે
ઉભા રહી કાલસા પણ ઉઝાડ્યા છે,
એન્જનના વાલ્વ પર ઉભા રહી એને
ચાલતું પણ કરેલ છે. એ “શોવક”

ઉપાડતાં મને ખરેખર મજા આવી હતી. અને આઠ દલાકની એ નોકરી હતી તે છતાં ત્રીસેની ક્ષવિતા અમીતીઆળા બનવા પામી છે-યંત્રોની ભયાનકતા એમાં નથી. એથી ઉલટું યંત્રોનો કિસ્સોલ એમાં ભળી જવા પામ્યો છે-”

અ. અંકમાં ત્રણ રાજકીય લેખો આપવામાં આવ્યા છે. ત્રણેય હિન્દી રાજકારણને લગતા છે. “પસાર થએલા માસનાં રાજકારણ” માં હંમેશની માફક છેલ્લા માસની રાજકીય પ્રવૃત્તિનું દુંકું અવલોકન આપવામાં આવ્યું છે. “મહાસભામાં ઉદામવાદી કાયકમનો વિશ્લેષ” એ ભણીતા અર્થ અને સમાજશાસ્ત્રી પ્રો. ડી. ડી. શાસ્ત્રી લેખ છે. એ નામને લીધેજ એ લેખની વિશેષ ભલામણ કરવાનું કારણ નથી રહેતું; છતાં છેક મવાળા મનોદશાથી ચોળાએલી મહાસભામાં કમેકમે ઉદામ વિચારો અને ભાવનાઓના પડયા કેમ પડતા રહ્યા અને તેણે નક્કર કાયકમનું સ્વરૂપ કેવી રીતે લીધું તેનો સળંગ ઇતિહાસ આટલા સંક્ષેપમાં પરંતુ આટલી વિશદતા વડે કદાચ પહેલી જ વખતને માટે રજુ થાય છે એ વસ્તુ તરફ વાંચકોનું ધ્યાન દોરવાની જરૂર રહે છે. “વડી ધારાસભાના મહાસભાવાદી સભ્યોને ખુદશો પત્ર” પણ એક એટલો જ અગત્યનો લેખ છે. એ લેખની વિશેષતા તે છે એ છે કે જ્યારે હવે પછી રાજકીય પ્રગતિ સાધવાને માટે શું કરવું એ કાઠને મુજબ નથી ત્યારે એ લેખક બહુ જ હાલપણબધું દિશાસૂચન કરે છે. એ સૂચનની સાથે બધા એકમત થાય કે નહિ એ અન્ય વાત છે પરંતુ એટલું તો ચોક્કસ કે દરેકને વિચાર કરવાને માટે એમાંથી પુરતો ખોરાક જરૂર મળી રહેશે. એ એ લેખો પ્રથમ પ્રગટ કરવાની તક મળી છે તે બાજત નવયુગના સંચાલકો તે તે લેખકો પ્રત્યે આભારની કાગળી દર્શાવે છે.

વિચારોને સળવળાવે, નવીન ભાવનાઓ અને વિચારોથી વાંચકોને પરિચિત કરે એવા ત્રણ લેખો આ અંકમાં આપવામાં આવ્યા છે. “મુજબતા સવાલોનો સરળ ઉકેલ” એ નવયુગનું ચાલુ તત્વ છે. તે સિવાય “સમાજવાદના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો” વાળો લેખ સમાજવાદના મૂળમાં જે સિદ્ધાંતો રહેલા છે અને જે સામાન્ય રીતે માણસોને બહુ ગંઢન લાગે છે તે અહિં અત્યંત સરળતા વૃક્ક સમજાવે છે. “તરંગી સમાજવાદ”નો લેખ પણ એ જ રીતે ભાવ નામય સમાજવાદની જુદી જુદી પદ્ધતિઓ વિશે સરસ માહિતી પુરી પાડે છે.

અ. વખતે જે વાતચિત આપવામાં આવી છે તે વાંચકોને ખરેખર ગમશે. શ્રી. દયાચંદ્ર દવિનો “મધ્યમ વર્ગનો સમાજવાદી” નામનો લગભગ નિબંધ તેમના આગલા નિબંધોના પ્રમાણમાં રસદાયક જણાશે.

ગ. આ અંકમાં એમ એમ જંજીરનું હતું કે “નવયુગ” જેમ અને તેમ સમાજવાદી વિચારોનો પડઘો પાડનાર બનાવવાનો અંમારો આશય છે. એ આશય અમુક અંશે સફળ થયો છે એમ વાંચકો આ અંક પરથી જાણી શકશે.

અ. અંકના એક લેખ તરફ વાંચકોનું ખાસ ધ્યાન દોરવાની મજબૂર રાકી શકાતી નથી. એ લેખ “મેકસીકો ઝીન્દા થાવું-કલાનું. પૂન.” મેક્સિકો રશીઆના અને આખા જગતના પણ એક અજોડ સીનેમા કાયરેક્ટર સર્ગી પ્રોડેન્ટાઇનની એક અજોડ ફીલ્મ “કેવે વિવા મેકસીકો” વિષે એમાં માહિતી આપવામાં આવી છે. કામપણ જાતની કલાપ્રવૃત્તિ સાથે સંબંધ ધરાવનાર માણસે એ લેખ અવશ્ય વાંચવો જ જોઈએ. “નવયુગ”ના વાંચકો તે વાંચવાનું નહિ જ ચુકે એવી આશા રાખીએ. નવયુગનાં પુર્ણ

પર જે ચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે તે એ લેખનાં વસ્તુને પરિચય આપવાના ઉદ્દેશથી આપવામાં આવ્યું છે. હજેન્દરાઈને પોતાનાં એ ચિત્રપટમાં જે ‘મુલ્યદિન’નું પ્રુવખ તૈયાર કર્યું હતું અને જે તે શીશ્મની નેગેટીવ પરથી અપ્ટન સી‘દેકે તૈયાર કરેલ “થન્ડર ઓવર મેક્સીકો” નામનાં ચિત્રપટમાં બતાવવામાં આવ્યું નથી તેનો એ ફોટોગ્રાફ છે. એ વિચિત્ર ફોટોગ્રાફની મહત્તા સમજવા માટે વાચકો ઉપર જણાવેલો લેખ અવશ્ય યાચ્ય એવી આશા મળીએ.

છેલ્લાં મુખ્યપટ પરનાં ચિત્ર વિશે થોડું કહેવાનું રહે છે. રાષ્ટ્રમેનના ક્રીશ્નાનું એ ચિત્ર બોપાલના જાણીતા ચિત્રકર મીં અખ્લુસ હુસૈન અન્સારીની કલાકૃતિ છે. એ નૂળ ચિત્ર તો વિવિધ જગ્યામાં છે એટલે તેની બધીએ ખુબી આ ચિત્રમાં નથી જ ઉતરી શકી. છતાં પ્રમુખ ચિત્રને રજુ કરવાની ખુબીનો પરિચય એના પરથી મળી રહે તેમ છે.

બોપાલથી જીસ માઇલ દૂર એ કાસ્ટો આવેલો છે. હરેવાપ છે કે આગથી સગભગ ત્રણેક હજાર વર્ષ પર એ કાસ્ટો રાજ રાષ્ટ્રમેન બંધાવેલો. દરીઆની સપાટીથી ૧૬૬૦ ફીટની ઉંચાઈએ આવેલ વિખ્યાસળની એક ટેકરી પર એ કાસ્ટો બંધાવેલો છે. ત્રણ માઇલના ઘેરાવમાં એ પડ્યો છે. મુસ્તાન અસ્તમરો ૧૨૨ની સાલમાં એ કાસ્ટો પ્રથમ બાંધ્યો. ૧૧૦૬ ની સાલમાં આલમગીરે ત્યારે તેની મુલાકાત લીધી ત્યારે તેની અગત્ય સમજીને એમણે એ સમરાવવાને હુકમ આપ્યો. બોપાલના હાલના રાજકર્તાઓના પૂર્વજો માંના ત્રીજા રાજા ફૈઝ મહેમુદના વખતમાં પ્રેમ માણ મમોજાએ એ કાસ્ટો સહેનશાહ પામેથી માગી લીધો અને તે તેમને આપવામાં આવ્યો ત્યારથી એ કાસ્ટો પ બોપાલના નવાબોની માલિકી છે. આજે એ કાસ્ટો લગભગ ઉડ્ડ પડ્યો છે.

ગ્રામ પ્રદ-છણ-તપરનીના જેવી એની કાયાએ મીં અન્સારીની કલાને ઉત્કૃષ્ટી.

મીં અન્સારીએ તેનું ખ્યાન ધણું અને તેમાંથી આ કૃતિ સર્જી છે. ચિત્ર પરથી એમ જણાશે કે એ એકાંત અને નિર્જન કાસ્ટોનાં વાતાવરણને કેદી બનાવવામાં મીં અન્સારી મફળ થયેલ છે. કાસ્ટોની બાહુમાં એ પાંડાં વિખાળે જાડ બતાવીને કાસ્ટો રે કાસ્ટોની ભાવનાનું પ્રતિક બહુ કર્યું છે. અને એ જાડની બાજુમાં નાનાં જાડવાંઓ પામેથી વધને ચાલી જતી પગકડી કાસ્ટોની ગહનતાનો ખ્યાલ આપવાની ગળ સારે છે.

મીં અન્સારીનાં દરમિયાનો એ વિશેષતા છે કે તેઓ તેને બહુતલ અર્થો શકે છે. એમના દરમિયાનો લેખ રહિન અને મુલ્ય લેખ છે જેમ કરતી દરમિયાનો એક પ્રકારની ઉત્કંઠા માણસના હૃદયમાં જાગે છે એવી જ કંઈક ઉત્કંઠા શ્રી અન્સારીનાં ચિત્રો જોનાં જાગે છે. કાસ્ટો એ મહત્તા મીં અન્સારીનાં એકેએક દરમિયાનો પ્રત્યક્ષ માપ છે.

મીં અન્સારીનાં દરમિયાનો માટે લોડ વિલિંગન, સગ માલ્કમ હેર્લ્ડી સર વીકીઅમ બાહુડ વગેરે હિન્દી કાસ્ટો અને હિન્દી સરકારના પુગતલ ખાતાના પ્રયત્નકર સર જહાન માર્શલ, લંડન આર્ટ્સ કુલવાગ મીં પી. વી. એડરો, મુંબઈની સગ જે. જે. રુડ્રા એફ આર્ટ્સનાળા પ્રીન્સીપાલ એમ. વી. ધુર ધર અને મીં મોલોમને ઉંચા અભિપ્રાયો ઉચ્ચાર્યા છે એમાં અમને જાગ્યે નવાઈ નથી લાગતી ઉપરાંત જ્યાં બોપાલનાં પ્રેમ સારેએ મીં અન્સારીનાં થોડાંક દરમિયાનો નાં સહેનશાહ અને સહેનશાહબાહુને મેટ કર્યા ત્યારે તેમણે પણ એને વિશે સરસ અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો. મીં અન્સારીની કલાની પીઝાણુ અપણે ત્યાં પણ વધારે પ્રમાણમાં થવાની જરૂર છે.

એકંદરે નવયુગનો આ અંક વાંચકોને સંતોષકારક જોઈ તેમ કરવાને બનેલો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. આપતા અંકથી નવયુગનાં ચાલુ પાનાંઓ ઉપરાંત અંગ્રેજ વધારે આપવાની યોજના પણ અમે વિચારી રહ્યા છીએ.

મધ્યમ વર્ગનો સમાજવાદી

એક
હળવો
નિબંધ

માનવ-સ્વભાવની
આખતમાં શું

આપણે દિન પ્રતિદિન વધારે ને વધારે હલકા વિચારવાળા, દુખાવેલી મનોવૃત્તિવાળા અને સદૈવ અસારતા અનુભવનારા બનતા જઈએ છીએ? આજકાલ આ પ્રશ્નનો ઉકેલ બહુ જ દુર્લભ પડી રહ્યો છે; અને આપણુ સર્વને-પૈસાપાત્રને, મધ્યમ વર્ગનાને, ગાંધીવાદીને, રસજ્ઞને, કળાદારને અને લેખક વિગરને અતિશય મુંઝવી રહ્યો છે. આજકાલ પ્રકટ થતી ગ્રામ્ય,

જીવન આવેખતી નવલ-નવલિલ્લઓમાં ગરીબ કુળોની જીજ્ઞાસુતાં કુંપડીઓનું આગ જરતું વળુનું આપણા વાંચવાયાં આવે છે. શહેરી જીવનના તાદ્દશ ચિતાર ખડાકરતી પુસ્તક-પુસ્તિકાઓમાં માળાઓ અને ચાલીઓમાં રહેનારાઓને ઘરખરચા ચલાવવામાં પડતી સખ્ત હાડમાંરીઓના હૃદયને હૃદયમચાવી નાખે તેવાં બીપજી બ્યાનો આપણને ક્રમાક્રમા ઉપગતવી રહ્યાં છે; આ સર્વ સારીયે જાહાનને પોકાર કરીને જાહેર કરે છે કે સમાજ કાષ્ઠ મક્કા ભયંકરે વ્યાધિથી ઘેરાય રહ્યો છે.

એ સંસ્થાના અંગેઅંગમાં કારી જખમો પડ્યા છે. એ કારી જખમો આપણી સર્વ સારી ભાવનાઓનો નાશ કરી નાખે છે એટલું જ નહિ પણ આપણાં ઉગતા અનેક આદર્શોને જ જડમૂળથી ડાંબી દે છે.

મધ્યમ વર્ગમાંથી
સમાજવાદી થનાર
વ્યક્તિ ખરેખર એક
અતિશય કંમનશીલ
પ્રાણી છે, કોરણ કે
એના આદર્શો એની
પોતાની આળી
લાગણી અને આર્થિક

: લેખક :
દયાશંકર ભ. કવિ

અવશ્યામાંથી ઉદ્દભવ્યા હોય છે. એટલે ખરા અંતઃકરણના હોતા નથી પણ અધુરો મનથી અંગિકાર કરેલા-અશુદ્ધ હોય છે. આવા મધ્યમવર્ગના સમાજવાદીના પ્રચારકોનું સાહિત્ય પણ ઢીલું હોય છે; અને એવું લાગણ્યપ્રધાન સાહિત્ય આજકાલના આપણાં શુદ્ધિમાન-શિક્ષિત વર્ગના મગજમાં ધુસી ગયું છે. અને તેથી જ તેમને રસિયાનું ભૂત વળગ્યું છે-તેથી જ તેઓ મોસ્કોથી પણ એક ડગલું આગળ જઈ એકા છે.

સારીયે દુનિયામાં

અને ખાસ કરીને આપણા હિન્દુસ્તાનમાં આરામ ખુરશી પર લાંબા ટાંટીયા નાખીને ગરબાં મારતા સમાજવાદીને, વેપારી મંડળના બની જોકેલ મધ્યમવર્ગના મોવદીને, ઇબસના અને ગોઠીએ સળેલ સાહિત્યમાં રસબોળ રહેતાં સાક્ષરને કે કોલેજ સમાજવાદી સંઘના લાંબા બુદ્ધિવાળા માનવમંત્રીને જરાકે સખત કામ કરવાનું હોતું નથી. વ્યક્તિ-ગત રીતે એ બધાપને મુડીવાદી બનવાનું બહુ જ ગમે છે. અને મુડીવાદી બનવાનું તે કોને ન ગમે? પણ જો પેઢી દર પેઢીથી આદ્યું આવતું મુડીવાદી માનસ જરા મોળુ પડી ગયેલું હોય છે અને કોઈ વાતની સત લાગી ગઈ હોય છે તો તે સમાજવાદ કે સામ્યવાદ જ હોય છે. આટલી હદ મુઠી આગળ ધપવાપણું એ માનનીને સહેજ એવી નિબંધતા છે કે નહિ તે એક પ્રશ્ન છે. મુડીવાદીઓ અને તેના ભાડુતી (હજારથી સમાજવાદી) હાહ હા કરનારાઓની માફક એ ગરીબ બિચારા (મધ્યમ વર્ગના સમાજવાદી) પ્રાણીનાં છિદ્રે-ફૂંચો જોવાં એ બેસાડક બહુ જ સહેલું છે. કેટલાક કમનશીબ ઔદ્યોગિક, રાજકીય અને સામાજિક સંજોગોતો શિક્ષક અનેલા મધ્યમ-વર્ગના સમાજવાદી અભ્યાસના અર્ધજંથ બુદ્ધિમાનોમાં બહુ જ વાચાળ છે. તેનું મગજ આયું વિરૂદ્ધ અનાયું, મુડી વિરૂદ્ધ મલુડી, પૂર્વ વિરૂદ્ધ પશ્ચિમ, વ્યક્તિ વિરૂદ્ધ માન-વતો, આજણુ વિરૂદ્ધ અજાણણુ, વર્ગ વિરૂદ્ધ વર્ગ, કાળા વિરૂદ્ધ જોરા ધિગેરે વિગેરે અનેક વિચારોનું મયદાને જંગ છે-જામરો મરવાવાડો છે, અને એના ધરના ચારે ખુણાની આસપાસ અધારી ઘોર, બયંકરે બંધો મારતી ન્હાની અને સાંકડી ઓરડીઓની હાથોની લેર

લાગેલી હોય છે કે જ્યાં ફરીથી સોષક દરોહી હુમલાં અનેક માણસો દપોટપ મરી જાય છે. આરોગ્ય સંબંધી દેખરેખ, પ્રાથમિક કેળવણી અને સંતતિ નિયમન માટે ઇશ્વરને જરાકે વાંધો નથી પણ ઉદ્યો તે રશિયા જેવા નિરીશ્વરવાદી દેશને રાહખુશીથી સહકાર આપે છે એ હકિકતની પોનાના મેજ ઉપર પડેલ પુસ્તકા જે સમાજવાદીઓને સતત યાદ આપ્યા કરે છે તો તે વાતોના સપાટા મારવા-ગરબાં હાંકવા મંડી પડે છે. બેલાશક પછી તો એ વાતોના સપાટાનો આ રોજ આવતો નથી. તે સમીતિઓમાં, સભાઓમાં, પંચાવતોમાં, ધારાસભાઓમાં, પ્રધાનમંડળોમાં મોટા સ અક્ષરવાળા સમાજોમાં, ધરના હાપરે ચઢીને માથકેફાન હાથ દૂર અતિ દૂર આવેલા મહાનોતી બહુજ છુપી જગ્યાએ ગપાંઓ હાંક્યે જ રાખે છે મલુડો અને ઉતરવાદીઓના વત-માનપત્રોમાં એ ગપાંઓને મોટા અક્ષરોએ છપાવે છે. એ એટલાં બધાં ગપાંઓ હાંક્યે રાખે છે કે મનદૂરોની ચળવળ પાછળનું એ અન્ય બેજું છે, અને ગરીબ અસ્થિશ્લિષ્ઠ આમજનતા એની મારફત જ વિચાર પણ કરી શકે છે.

પોતાના જ બિરાડોની

કંગાલીમતના આખે-હુબ ચિત્રો ચિતરતો કે ભાવનાવાદી કાળો રચતો કંટાળો આપતો રસત આપણે ધારીએ છીએ તેવા ખરાબ માણસ તો નથી જ. તે પોતાની આવડત પ્રમાણે પોતાની રીતે જ એ પ્રચારકાય કરતો રહે છે. જે તે ચાલુ જમાનાની કોઈ ફેશન કે ભાષાસંપ્રદાયમાં પડી જાય છે, જે તે રશિયાના જ રહીશ રશીયનને ય ટપા જાય છે, અથવા તો ધરનો જુવાન વંદે જુબ-

મુરત આપાઓ સાથે જતીપતો સબધી
 પાતો કરે છે તેમ તે પાતો કરવા મંડી
 જાય છે, કે મહાતની અગાથી પર ઠેલીગુલા
 કે નીરોની માફક વર્તન. ચલાવે છે તો
 તે ગરીબ બિચારો કાંઈ ખોટું કરતો નથી.
 એ તો જમાનાને અનુકૂળીને આવે-છે. જો
 આ મધ્યમવર્ગના સમાજવાદીને સ્વાંગ
 સજવામાં મલુર અને મુડીવાદીના પ્રમાણ
 વિષે મન કરવામાં આવે અગર તો તેની
 રહેણીકરણી ફિ પુછવામાં આવે તો
 પોતાના ધંધા અને ધ્યયની બાબતમાં
 તેની સ્થિતિ પ્રમાણીક હોવાનું, જણાવું
 નથી. પૃથ્વીના પેટાળમાં કાળી મહેનત
 મલુરી કરતા ખડતલ માણસોનાં રાજાને
 પોતાનાં કુપકા જેવાં ઘરોએ અંધારી
 અને ગંધાતી ગદ્દીઓમાં યજ્ઞને જતા તે
 પોતાનાં આરામભર્યા ઓરડામાં બેઠા બેઠા
 ફક્ક પર ચિત્રે છે અગર તો વતમાન-
 પત્રોમાં તેનું વર્ણન કરે છે. આ પ્રમાણે
 જરૂર તે કાંઈક ને કાંઈક સેવા તો કરે ન છે.

આ પણ દેશનો જે

જુવાન સમાજ-
 વાદી પોતાની આરામ ખુરશી પર લાંબા
 ટાંટીઆ કરીતે વાતોના સપાટા મારતો હોય
 છે તે જુના જમાનાના રાજદારીઓનો
 પ્રખર વિરોધી પણ છે. કારણ કે આવા
 પ્રકારની વિચારશ્રેણીથી ઉત્તેજના પામેલા
 બનાવો ખીજ દેશોમાં અને છે તેમ તે
 જાણતો હોય છે. તે સારી રીતે જાણે છે
 કે પોતે સો એ સો દક્ષા શ્રમજીવી નથી
 અને મુડીવાદીઓએ પોતાના મજદૂરો
 માટે રહેવાતે બંધાવેલી ચાલીઓ જેવી
 ભયંકર ચાલીઓમાં પોતે રહી પણ શકે નહિ
 તે પણ તે ગરોખ્ખ જાણે છે છતાંય તેનું
 મગજ જુદીજ રીતે કામ કર્યા કરે-છે.
 અંધાધોળી મીથોના કામદારો એના શખ્ત-

પ્રયોગો સમંજસકતા નથી. આપણી
 અર્થશક્તિ આમજનતાને ઇતિહાસની
 બૌદ્ધિક પ્રમાણ આટપટી લાગે છે. તે
 પોતે જુદુંજ જાણે છે અને પોતાને પણ
 પરાયું લાગે છે છતાંય તે એક મધ્યમ
 વર્ગનો શુદ્ધિમાન છે. અને પોતામાં એ
 બધી જે બેડખાંપણો હોવા છતાંય તેનું
 આ સર્કાંત યુગમાં સ્થાન છે. એક ધંધો
 મેળવવાની ઇચ્છાથી જે જો તે મલુર
 મંડળમાં જોડાય છે તોય તે પોતાનું
 હીત સાધવાની સાથેસાથ પોતાનાં જાત-
 લાઇઓનું હીત સાધવા માટે સાદું કામ
 કરે છે. એ જે કામ કરે છે તે ખરેખર
 બહુ જ દવાનું કામ છે. હિંમતી ગર્વનવાળા
 મધ્યમવર્ગના મુડીવાદીઓ એના તંત્ર
 નક્કરો કુલાવે છે છતાંય તેઓ નિસ્વાર્થ-
 પણે કારકીદીવાંધુઓ છે અને છવ-
 નના થોરી રાફ પર લોહીથી ખરડાયા વગર
 પ્રવાણ કરી રહે છે.

રશિયામાં મધ્યમ

વર્ગનો માનવી
 દાસ્યપાત્ર થાય છે, કારણ કે એવા માનવી
 કરતાં એએ સો દક્ષ શુદ્ધિમાન મંજૂરને
 નેતા થવાનો હક્ક હોય છે, પણ અહિંયા
 આપણા દેશમાં તો જ્યાં આવી નેતાગી-
 રીની જ ખામી છે ત્યાં શુદ્ધિમાન
 સમાજવાદીને માટે પ્રમાણીક સ્થાન છે.
 જો તેના અંતરમાં દાઝ હોય છે તો
 તેના માટે તે બહુ જ માનદાયક છે. તેના
 વાદો વારતપિકતા વિદીન. બનેલા છે
 એટલે તેની જાલ બહુજ ફક્કટો મારે
 છે પણ જો તે મહાસલાના રાજકારણમાં
 અગ્રગણી વ્યક્તિ તરીકે આગળ આવે
 છે તો તે હિન્દને અને તેના લોકસમુદાયને
 ખીજ દેશોના મહાન દુઃખી અને ભૂખ્યા
 કોરોડો માનવીઓ સાથે એક કરી નાખે છે.

સુ માજવાદીએ એક
જગમશદુર વ્યક્તિ

છે અને તેની વિચારસરણી સારીથી દુનિ-
યાને બિધબેચી થઈ પડે તેવી હોય છે
મુ'બાઈમાં પડેવ હડતાળના કારણે માનવ
અધિકરણની રીતે કરાંચીથી પ્રમાણસરકાં
મુધી સમજી જવાય છે, અને મુ'બાઈની
મીલનો ગરીબ ભૂખે મરતો કામદાર, રતના-
ગીગીનો રાધોમા અને પનવેલની પાનખાઈ
માથે ચીડેન્ડાનો જોડન અને હેરી,
સારે અને હંદરનો કાવ' એક્સા તથા
હેન્નેવ તેમજ ચાગસીથી આગના દીન
અને પુ' જોડાઈ જાય છે. અહિંસાના
મજબન ઉપદેશની સાધુતાભરી વાણીને
નહિ સમજી રહનાર અત્યાચારુ' ખળભળી
ઉઠેલું જગત હડતાળનું તદ્દશાસ્ત્ર જ'દીથી
સમજી જાય છે અને, અત્યાચારુ'થી તિર-
સ્કારી કાટેલા ન અમળાય તેવા મહદ
પ્રયોગો સાગ્યે જગતને એ અન્યાય જાહેર
કરશે. મુ'બાઈના હંગામ વત્તામા ફરનારને

એક જ' આવામા ખોલતા - સારાયે જગતના
હંગામ વત્તામા ફરતો હોય તેમ જ'લાગે.
આગ્યે દુનિયામા સમાજવાદની ભાષા જ
થોડા પ્રમાણમાં ખોલાય છે ન
સમજાય તેવા શબ્દપ્રયોગો દુનિયાને સાફડી
ખનાવી મુકે છે અને ગીયામા માટે હડત
ચલાવતી વખતે વાચાળ સમાજવાદી એ
ન અમળાય તેવા શબ્દપ્રયોગોથી જ રમત
રમે છે અને ત્યારે જ તેને આંતરરાષ્ટ્રીય
અગત્ય મળે છે - દુનિયાનાં ચિત્રમાં તેનું
ચિત્ર ત્યારે જ હોય છે આપણા મધ્યમ
વર્ગમાં ઘણીયે ખોટખાપણો છે છતાંય
તે દુનિયાને હંગાલીયતથી કચરાચેલી જોઈ
તક છે અને બધીયે ખાખતનો નરમો વિચાર
રવા જ કરે છે પણ તેના ન અમળાય તે
શબ્દપ્રયોગો જ તેની મજબૂત દલીલો છે -
ને તેની નિમજળતા નથી -

* અત્યંત વધીવળા એક અંગ્રેજી
નિબંધને આધારે

જાહેરખબર આપનારાઓને અગત્યનું

મનપસંદ ખેડોકો બનાવી આપવાની સગવડ.

કોઈ પણ ફોટો યા ફીજાઈન ઉપરથી મનપસંદ ખેડોકો જેવા કે
ફોટોઝીન્કો, હાઈડ્રોન વીગેરે ટાઈમમર અને ફીફાયત ભાવથી
બનાવી આપવાની અમે ગોઠવણ કરેલી છે, તો એ
વીચે વધારે માહિતી માટે

‘હિંદુસ્તાન અને પ્રજામિત્ર’

ઓફીસમાં મેનેજમેન્ટ મળે.

“નવી દુનિયા” ગ્રંથમાળાનાં

નવાં પુસ્તકો :-

● પલટાતું રશીયા ૦-૧૪-૦

લેખક : મોરીસ હીન્ડસ

● કમ્યુનીસ્ટ જાહેરનામું ૦-૬-૦

લેખક : કુલ આર્કેસ અને ફ્રેડરીક એન્ડર્સ

● સમાજવાદ : તરંગમાંથી વિજ્ઞાન ૦-૬-૦

લેખક : ફ્રેડરીક એન્ડર્સ

● હિન્દ કયે રસ્તે ? ૦-૨-૦

લેખક : જવાહરલાલ નેહરુ

● નવયુગ :

વાર્ષિક લવાજમ :

હિન્દ રૂ. ૫-૦-૦

પરદેશ રૂ. ૮-૦-૦

● ફુલવાડી :

વાર્ષિક લવાજમ :

હિન્દ રૂ. ૩-૦-૦

પરદેશ રૂ. ૪-૦-૦

● પ્રજામિત્ર અને કેસરી

[અડવાડીક]

વાર્ષિક લવાજમ : હિન્દ રૂ. ૭-૦-૦

પરદેશ રૂ. ૧૫-૦-૦

અથવા રૂ. શીલીંગ

શીલીંગ સંસ્થાઓ તથા પુસ્તકાલયો } રૂ. ૨-૮-૦

નવયુગ અને ફુલવાડી, જાને માસિકોના એકી સાથે આહક

થવા ઇચ્છતા હોય તો વાર્ષિક રૂ. ૬ ના લવા-

જમમાં જાને પત્રોના આહક થઈ શકશે.

નવયુગ અને પ્રજામિત્ર-કેસરી જાનેના એકી સાથે

આહક થવા ઇચ્છતા હોય તો વાર્ષિક રૂ. ૧૦

ના લવાજમમાં જાને પત્રોના આહક થઈ શકશે.

આજેના લખો :-

ફુલવાડી કાર્યાલય,

આરંગપુર-હાલતખાના,

અમદાવાદ.

હિંદુસ્તાનન્યુસપેપર્સ લી.,

૯, બેન્ગલોસ લેન, કોટ,

મુંબઈ.

જર્મન વેપારીઓ પાસે હિંદીઓનું જે લેણું છે તે વસુલ થઈ શકશે કે કેમ તે વિશે કરાંચીના વેપારીઓ ચિંતામાં પડ્યા છે. એ વખતે જર્મનીની કુલ દેવાદારી કેટલી છે તે દર્શાવનારા આ સવાલ જવાબો રસાયક થઈ પડશે.

સવાલ:-જર્મનીનું પરદેશી પ્રત્યેયું ત્રણું કેટલું?

જવાબ:-જર્મનીના સરકારી આંકડાખાતાંના હિસાબે જર્મનીનું પરદેશી પ્રત્યેયું છેલ્લું રૂ. ૨૫,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ હોય છે. આમાંના મોટા ભાગ હાલ તુરતમાં જ ભરવો પડશે. પરંતુ જર્મનીમાં નાણાંની તંગાશ એવી જાણી છે કે હિટલરવાદ જાગતને થોડા જ વખતમાં એમ બનાવી આપશે કે ફ્રાન્કમરકો શોખ બહુ ભારે પડી જાય તેવા છે. આર્થિક અને રાજકીય પાયમાલીનું એ નિશ્ચય છે. ફ્રાન્કમરકો એટલે પરદેશી સાથેની

જર્મનીનું પરદેશી કરજ

*

જર્મની આત્મપૂર્ણ બની શકે?

*

ફૂલવેલનો સમાજવાદ

*

ભાવિ યુધ્ધ શું સાધશે

*

પરસ્પર વિરોધી ફ્રાન્કમરકો

*

યુરોપનું લશ્કરી ખર્ચ કેટલું?

*

વેપારમંદીથી કુલ નુકશાન કેટલું?

*

રશીઆમાં કામદારોની સ્થિતિ

~~~~~

મિત્રાચારીનો અંત; સંસ્કૃતિનો સડો અને વિનાશનું ખુલ્લું દાર. હિટલર આજે સત્તાને આસને સ્થિર થઈ શક્યો છે તે તેની કથાઓથી નીતિને લીધે નહિ પણ તેના ત્રાસવાદને લીધે. જર્મન ઉદ્યોગોને જીવતા રાખવા માટે ફરી થોડા જ વખતમાં હિટલરને કામદારોની પાતળી આવક ઉપર આંકમણ કરવું પડશે. પરંતુ એ રમત કેટલો વખત ચાલવાની છે? આજ સુધી રશીઆ પોતાની વિશાળ ઔદ્યોગિક યોજના માટે પંજા પગે બનાવવાના

મોટા મોટા ઓડરો જર્મનીને આપવું હતું તે બંધ પડ્યા છે અને જાગતના બીજા દેશોએ જર્મન માલનો બહિષ્કાર જાહેર કર્યો છે. આ બેયમાં આંકમણ સામે હિટલરની દાદગીરી કેટલો વખત અટકી શકવાની છે? જાગતની નાણાં ધીરનારી બેંકો જાણે છે કે જર્મની પોતાનું પરદેશનું કરજ ભરી શકે એવી સ્થિતિમાં નથી એટલે એમની પામેથી એક પેસો

પણ હીટલર મેળવી શકે તેમ નથી. હીટલર આજે પરેડા અને દેખાવોનાં સરકસો પર પ્રગળા ઉત્સાહને, પણ ટકાવી રહ્યો છે. પણ પ્રજાને રોડી, કપડાં અને ધરોની જરૂર છે. એ વસ્તુઓ હીટલર પુરી પાડી શકે તેમ નથી. એટલે તેના દમ્ભના જલસા વધુ વખત નહીં શકે એમ લાગતું નથી.

* * *

પરંતુ પોતાને માથે લદાએલાં એ બધાં દેવાંની પરવા કર્યા વિના જર્મની તો પોતાનું મકાન નવેસર ચણવા માગે છે તેને આત્મપૂર્ણ—Self-Sufficient—બનવાના કોડ જાણ્યા છે. પરંતુ તેની એ મુશ્કેલી બર આવી શકે તેમ છે કે કેમ એ વિચારવા જેવું છે. એક જ દાખલો લઈએ.

સવાલ:—જર્મની પોતાની પ્રજાને માટે જરૂરી હોય એવો બધો ખોરાકનો સામાન પોતે ઉપજાવી શકે તેમ છે?

જવાબ:—ના. પોતાને જોઈતા ખોરાક-માંથી વધુમાં વધુ ૭૦ ટકા ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ, તેનામાં છે. આ વરસ પાક અમુક અંશે નિષ્ફળ ગયા છે એટલે ૩૦ ટકાથીએ વધારે ખોરાકનો સામાન એને બહારના દેશોમાંથી મંગાવવો પડશે તેના ઉદ્યોગોને બહારના કાચા માલ પર સદાએ આધાર રાખવો પડ્યો છે. ફક્ત યુધ્ધના વખત દરમ્યાન એ માલને બદલે બીજા કોઈ લગતા પદાર્થોથી ચલાવી લેવાયું હતું. આજે તો જર્મન ઉદ્યોગોમાં વપરાતા કાચા માલમાંથી ખ્યાસ ટકા જેટલો એને બહારથી જ મંગાવવો પડે છે. એની જગ્યાએ કંઈ બીજા માલ કાપમને માટે તૈયાર કરી લેવાનો વિચાર જરૂર એ વ્યવહાર નથી. દાખલા તરીકે

ગ્રાણી, નીકલ, જસત, સીસું, અને બીજા જરૂરી ધાતુઓ એ ક્યાંથી કાઢવાનું હતું? અને તેની જગ્યાએ જે બીજા પદાર્થો વાપરવામાં આવે છે તે તો એ જાણ ધાતુઓ કરનાં પણ વધારે મોંઘા હોય છે આ બે સમસ્યાઓ જર્મનીના અર્થશાસ્ત્રીઓનાં મગજનું મુંઝવું રહી છે—જગત આજે તેનું વિરોધી બની ગયું છે અને રોકડા પૈસા ન મળે તો માત્ર આપવાને તૈયાર નથી; એ સ્થિતિમાં આવતા શીઆળામાં ખોરાક અને કાચો માલ લાવવાં ક્યાંથી? જર્મની પ્રાસે નાણું નથી અને તેની આંતર લગલગ ખલાસ થઈ છે; એટલે હીટલરશાહિની નાદારી હવે બહુ દૂર નથી.

* * *

અમેરિકામાં પ્રમુખ રહેલેસ્ટનું તંત્ર જે કાંઈ કરી રહ્યું છે તે સમાજવાદ આણવાનો એક પ્રકાર છે એમ ઘણા માને છે: એવો એક માણસ પુછે છે:

સવાલ:—એ જાપાઓમાં એવું વાંચ્યું છે કે અમેરિકામાં જે લોકોને સરકારી મદદ મળે છે તેમને ગાદલાં વગેરે પુરાં પાડવા એકાર માણસોને કામે રોકવામાં આવે છે—વગેરે આ સમાજવાદ કહેવાય ?

જવાબ:—શીડરલ રીલીફ કોર્પોરેશને બજારમાંથી ગાદી, ગાદલાં વગેરે બનાવવા માટેનો ખુબ જ માલ ખરીદી લીધો છે. દરેક એકાર કુટુંબને એક ગાદલું આપવામાં આવશે. એ ગાદલાં બેકેટોએ સરકારી કારખાનાંઓમાં બનાવેલાં હશે અને એ મદદનત પદલ તેમને કાં તો રોજ મળશે અને કાં બીજા સરકારી કારખાનાંઓમાં બનેલો માલ ખરીદવા માટેની ચીઠ્ઠીઓ મળશે. સરકારનાં આ સાહસથી ૨૫૦૦૦૦૦

ગાંધી કે વેળાએ અને આ રીતે અણ-
વેચાયેલું રૂ અમુક અંશે દેશણે પડશે.
સરકારનાં આ પ્રગલ્ભાં સામે ગાંધી વગેરે
ખનાવનારા વેપારીઓએ પોતાનો વિરોધ
બહાર ક્યો છે પરંતુ સરકાર તેની સામે
કંઈ ધ્યન આપતી નથી. તે તો એટ-
લો જ જવાબ વાળે છે કે સરકારના એ
પગલાંથી એ વેપારીઓને કાંઈ વાંચો
આવશે નહિ કેમકે જે લોકોને સરકાર
તરફથી ગાંધી પુરાં પાડવામાં આવે છે તે
લોકો પામે તે ખરીદવાના પૈસા તો
છે જ નહિ.

આવી જ રીતે હેલ્થ દુકાનને અંગે
કુટલાંક દોરો ધાસ્યારા વિના મરી બંધ
તેમ હતાં એટલે સરકારે ૭,૦૦૦,૦૦૦
દોર ખરીદી લીધાં અને હવે તેમને કાપી
ડાખ્યાઓ ભરવામાં આવશે. એ કામ
મારફતે પણ ઘણાંએ બેકારોને કામ મળી
શકશે. અને તે ઉપરાંત એ ખોરાક
૧૦,૦૦૦,૦૦૦ બેકાર કુટુંબોને ખોરાકી
પણ પુરી પાડશે.

તે ઉપરાંત વોશીંગ્ટનના છુટલામાં જે
બેકારો છે તેમાંથી ૮૦,૦૦૦ જેટલાને
નજીકનાં ખેતરોમાં સરકાર કામે રેકવાની
છે. એ ખેતરોમાં જે દાણા, કુખ, માખણ,
પતીર વગેરે તેઓ તૈયાર કરશે તે મેકાર
કુટુંબોને ઉપયોગી થશે. બાકીના થોડાક
માણસોને વોશીંગ્ટનમાં ગાંધી, ગેરલો,
બીલ્લગ, સોલડ વગેરે ખનાવનારા કાર-
ખાનાંઓમાં રોકવામાં આવશે આ રોજના
વપરાગતી વસ્તુઓ શીડરલ, રીલીફ
ખાતાંની સાખાઓ મારફતે વેંચવામાં
આવશે, આ ખાનાંઓમાં પેલાં ચીઝીઓ
લાવનાર માણસો માલ ખરીદી શકશે.
આ રીતે ખેતરો અને કારખાનાંઓમાં
રોકાયેલા બેકારો નહા, બાજ કે મેરોનાં

રીલીફનો વિગાર કર્યા વિના એક
ખીમને લાલ કરનારી પ્રવૃત્તિમાં મેકારો.

આ બધી બાબતો આશ્ચર્ય ઉપજાવે
તેવી લાગે છે, અને ખરેખર તે તેવી જ
છે. આ ચાલના સમાજવાદની દિશામાં જ
જઈ રહી છે. એ દિશામાં એ ખરેખર
ઉપયોગી પગલું છે. આ બધું એ જ
ખતાવી આપે છે કે સમાજવાદનાં અંદર
તત્વજોનને લીધે તેનો વિરોધ કરનારાં
માણસોને પણ તેની કાયમકર્તિ અખ-
ત્યાર કરવી પડે છે. એમ કર્યા સિવાય
ખીમને આરોગ્ય નથી. મૂડીવાદ હોય કે
ન હોય આટલી વાત ચોક્કસ છે કે
લોકોને ખાવા, પહેરવા અને રહેવાની
સગવડો જરૂર જોઈએ જ અને એ
મેળવવા માટે સમાજવાદ જોવો સાચો, સાદો
અને વ્યવહાર માર્ગ ખીમને એકંદર નથી.

પરંતુ આ બધામાં જે કાંઈ નવાઈ
ઉપજાવનારું હોય તો તે એ જ છે કે આ
પગલાં જે લોકો સમાજવાદી હોવાની
સાક્ષી ના પાડે છે તેઓ જ લઈ રહ્યા છે.
અને, બલખત, તેઓ સમાજવાદીએ
નથી જ. એ મદદ આપનારા અને કેટલાક
લેનારાઓને જે એમ કહેવામાં આવે કે
તેઓ માકસ્યાદથી હાથવેંત જ દૂર છે
તો તેઓ ખરેખર ગુસ્સે થઈ નાથ.
પરંતુ વસ્તુચિંતિ તો એ સ્પષ્ટ રીતે
બતાવી આપે છે.

એક દિવસ એવો જરૂર આવશે કે
જ્યારે બધાએ બેકારોને બધી જાતનો
માલ ખનાવનારાં સરકારી કારખાનાંઓમાં
રોકવામાં આવશે. અને જ્યારે એ અખ-
નરો જારી સફળતાં પામશે છે એમ
માણસ પડશે ત્યારે તે પંછીનું પ્રગલ્ભ
અનિવાચ્ય રીતે લેવું જ પડશે. આજે
જેઓ બેકારો નથી તેઓ પણ એવી

માગણી કરશે કે મુડીવાદીઓના નફા વધારવાની પ્રવૃત્તિ કરવા કરતાં કોઈ પણ જાતના નફા કે વ્યાજની પંચાત વિના અમારા પોતાના લાભ માટે અમને પણ બેઠાસોની માફક કામ કરવા રો.

* * *

જવાબ :- એક તરફથી આવા અખતરાઓ થાય છે ત્યારે દ્વિતીમાં યુદ્ધની રેલુભેરી બજતી સંભળાય છે. એ યુદ્ધ માનવતાનો મહાસંહાર આણુશે એવી આગાહિઓ અનેક માણસો કરી રહ્યા છે. આ પરથી એક માણસ પુછે છે :

સવાલ:-તમે એમ માનો છો કે હવે પછીનું યુદ્ધ સંસ્કૃતિનો વિનાશ કરી નાખશે ?

જવાબ:-ના. મારી આગાહિ ભૂતભરેલી પણ નીવડે, પરંતુ મારી એવા સચળ માન્યતા છે કે, હવે પછીનું વિશ્વયુદ્ધ મુડીવાદનું છેલ્લું યુદ્ધ હશે અને તેને પરિણામે જગતના બધાએ દેશોમાં શ્રમજીવિઓની સત્તા સ્થપાશે. ખીજા શબ્દોમાં કહીએ તો હવે પછીનું વિશ્વયુદ્ધ એટલે મુડીવાદી સંસ્કૃતિનો વિનાશ અને નવી સંસ્કૃતિનો ઉદય. હીટલરવાદ, ફેસીઝમ, મુડીવાદ, મર્યાદિત લોકશાસન, રાજશાહિ એ બધાં ખલસ થઈ જશે અને તેની જગ્યાએ શ્રમજીવિઓનું સાચું લોકશાસન સ્થપાશે અને જગતનું તંત્ર એક સહકારી પ્રજાસંઘ રૂપે ચાલશે. આગામી યુદ્ધમાં એ મુદ્દો મુખ્ય બની રહેશે. સંભવ છે કે જગતના શ્રમજીવિઓ એકત્ર થઈ જશે, સહેલ મુડીવાદ અને ફેસીઝમને બચાવવા માટે લડવાની સાફ ના સંભળાવશે અને એક વર્ગહિન અને યુધ્ધવિહીણ સમાજ રચના કે જેમાં દરેક શ્રમજીવિ રેહીને

શુદ્ધામ નહિ પણ સંવતંત્ર શહેરી હશે તે સ્થાપવાને માટે લડશે. બ્યારે ક્ષિતીજની રેખા પર ખીજા વિશ્વયુદ્ધનાં વાદળો ઘેરાય છે ત્યારે જો આ જાતની માન્યતા હું ન ધરાવતો હોઉં તો મારા જોવા નિરાશાવાદી ખીજા કોણ હોઈ શકે ? સમાજની માલીકીના ઉદ્યોગોમાં મારી જે શ્રદ્ધા છે તે મને માનવતા, સંસ્કૃતિ અને સમ્યક્તા વિશે ઉજળી આશા ધરાવવાને પ્રેરી રહે છે.

* * *

જવાબ :- જો ભાવિ યુદ્ધને અંગે શ્રમજીવિ જનતા સમુદ્ધી આ જાતનો આશાવાદ આજે છાંયે રહ્યો છે ત્યારે ફેસીઝમના ઉપાસકોમાં કેંઈક ભુદી જ મનોદશા નજરે ચડે છે. તેઓ એક ખીજાની સામે જ ધુરડીઆ કરતાં દેખાય છે. આ સત્ય તરફ આંખો ઓંધી એક વાંચક પુછે છે :

સવાલ:-ધુરોપના ફેસીસ્ટો એક ખીજાનાં ગળાં કાપવાને આટલા શા માટે તૈયાર છે ?

જવાબ:-જવાબ ઘણો સહેલો છે. ફેસીઝમનું મૂળ રાષ્ટ્રવાદમાં રહેલું છે. અને રાષ્ટ્રવાદ કુસંપ અને હીંસાને જન્યત કરનાર જગજર તત્વ છે. હીટલરના ફેસીસ્ટો મુસોલીનના ફેસીસ્ટોને ધીક્કારે છે. મુસોલીની ફેસીસ્ટ ઓસ્ટ્રીઆને "ટ્રા" આપે છે તેવું એ જ કારણ છે કે એ ખીજાં મોટાં ફેસીઝમ-જર્મની-ને ધીક્કારે છે. હીટલરના ફેસીસ્ટ ખૂનીઓ આસ્ટ્રીઆના શ્રમજીવિઓના ફેસીસ્ટ ખુની ડોલ્ફસનું ખૂત કરે છે. કારણ કે એ નાઝી રાષ્ટ્રવાદનો વિરોધી છે. ફેસીઝમનો જીવલેલ દુરુદ્ય એ જ છે. એનો હાખાથો રાષ્ટ્રવાદ એને પોતાના દેશમાં સત્તા દાય

કરવામાં સહાયત્વ થાય છે, પરંતુ એજ
૦ પ્રવાનો ઉન્નાદ એવી રીતે લાવી
મુકે છે કે જેથી લીંસા, ખુનામરકી,
દનડગત, પક્ષમાંથી ખરતરશી અને યુદ્ધનું
સામ્રાજ્ય વ્યાપી રહે છે. ફેસીઝમ એટલે
રાષ્ટ્રવાદનો રોગ, ખીજું કેંઈજ નહીં.
એ કારણથી જ સમાજવાદીઓ રાષ્ટ્રવાદને
વિરોધ અને વિશ્વબંધુત્વનો પક્ષ કરે છે.
રાષ્ટ્રવાદના વિરોધ અને આંતરરાષ્ટ્રીયવા-
દની હિમાયતમાં સંસ્કૃતિના ભાવિની
ઉજળી આશા રહેલી છે.

* * *

જવાબ: યુરોપમાં હજારો રાષ્ટ્રવાદ
આ રીતે ઉત્પન્ન થઈ રહ્યા છે
ફેસીઝમ એટલે કે ત્યારે ત્યાં યુદ્ધ સામગ્રી પણ
જપાદાખંધ વધી રહી હોય એ દેખીતું
જ છે. આ કારણથી નીચેના સવાલ
માસંગિક બની રહે છે.

સવાલ:—લશ્કરી સામગ્રી પર યુરોપ
ફર વર્ષે કેટલું ખર્ચ કરે છે ?

જવાબ:—૧૯૩૩ ની સાલમાં યુરોપે
યુદ્ધ સામગ્રી પર ૩,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ ડોલર
ખર્ચા હતા. ત્યાંની બધી સરકારોની કુલ
આવ ના ૧૬ ટકા જેટલો એ ભાગ છે.
૧૯૩૩ માં જે નાણાં ખર્ચામાં છે તેટલાં
નાણાં શાંતિના વખતમાં પહેલાં કદી
ખર્ચામાં નથી. અને ૧૯૩૩ નું વર્ષ તો
કારમી વેપારમંદીનું વર્ષ હતું એ
ધ્યાનમાં રાખતાં આ સત્યની ભંધરતા
બરાબર ખ્યાલમાં આવી શકે છે આ
વર્ષ ૧૯૩૩નું લશ્કર અને હથીઆરો
પરનાં જર્મનીનાં બજેટમાં ૩૫૭,૦૦૦,૦૦૦
ડોલરના ખર્ચે જર્મની, ફ્રાંસ અને
હવાઈ લશ્કર માટેની વ્યવસ્થા કર-
વામાં આવી છે. એટલે ૧૯૩૩ માં તેણે

જો હેતુ મારે કરેલા ખર્ચમાં આ સાત
૮૯,૦૦૦,૦૦૦ ડોલર જેટલો વધારો થયો
છે. હીટલરનું માનસ કદ દિગ્મામાં વળી
રહ્યું છે તેનો આ આનાદ પુરાવો છે.
જ્યારે જર્મનીના ઉદ્યોગો કાચા માલને
અભાવે મરવા પડ્યા છે ત્યારે હીટલર
લશ્કરવાદના આ શોખ માણી ગયો છે.
પોતાના ઉદ્યોગોને નિભાવવા કે ખીસવવા
માટે જર્મની પાસે નથી મોતું કે નથી
શાખ, પણ લશ્કરની પાછળ આવાં
રાક્ષસી ખર્ચ કરવા પુરતા નાણાં તે ગમે
તેમ ઉભા કરી લે છે.

* * *

સવાલ:—હમણાં હમણાં જાપાનમાં
“લીટલ એન્ડેન્ડ”ની યાત્રા બહુ
આવે છે તો તેમાં કયા કયા દેશોને
સમાવેશ થાય છે ?

જવાબ:—યુગોસ્લાવીઆ, એકેડેમીઆ-
ક્રોઆ અને રુમાનીઆ.

* * *

વિનાશનાં સ્વપ્નનાં પર યુરોપ કેટલાં
નાણાં ખર્ચે છે એ તો જણાઈ
ચૂક્યું. પરંતુ જે મુડીવાદની રક્ષા માટે એ
મહાનાશની સામગ્રી ખડકાય છે તે
મુડીવાદે ઉભી કરેલી અત્યારની આર્થિક
મંદીથી માનવોને શું સહન કર્યું પડ્યું
છે તે ખરેખર જાણવા જેવું છે:

સવાલ:—વેપાર મંદીએ જર્મનને કેટલું
ગુસ્સાન કર્યું છે તેનો અંદાજ તમે
આપી શકો છો ?

જવાબ:—એક યુરોપીઅન નિષ્ણાતે
એવી ગણતરી કરી છે કે મંદીનાં
પહેલાં પાંચ વર્ષમાં એ ગુરુશ્વર કુલ

ગુજરાતને અભિમાન લેવા જેવું છે

શ્રી. કેનૈયાલાલ મા. મુન્શીની

“વેરની વસુલાત”

આખા હિંદના કાનમાં ગુંજન

કરે એ હકીકત પાર પાડનાર

સાગર

મુવીટોન છે.

વેરની વસુલાત

ગુજરાતી

સાહિત્યનું

આ કુલ માત્ર

ગુજરાતને નહીં, સારા

હિંદને સુવાસ આપશે.

અને એ અનુલવતાં તમે

સહુ અને અમે પણ

આનંદ અનુલવશું એમાં

શંકાને સ્થાન જ નથી.

રજુ થવાની તારીખ જોતા રહેશો.

અંકેશ્વર:-

સર્વોત્તમ બદામી

કેમેરામેન:-

ફરેહન એ, ધરાની

રેકડીંગ:-

એમ, આઇ.

ધરમસી

સંવિતા દેવી

ત. (તેનમન)

કુમાર

(કીશોર)

યાદુબ

(સ્વપ્ના)

અનસારી

(અનંતાનંદ)

રમા

(પદમા શાહીઆમ)

હરીલાલ

(મહેશ્વર)

મા • ન • દ • શ • માં.....

===== એક દુઝી વાર્તા :: =====

: લેખક :

બ કુ લે શ

II છલા

પહોરની

અસને જ્યાએ

મરજ હાંકી કહાડતો

તો ત્યારે ખાનદેશની

જમીન ન છુટકે રાતની આસ-

મની પળે યાદ કરતી દિવસના

ત્રીખતા અંગારા સમા તાપને છરવવા

વફાગર હિન્દુ પત્નીની માફક ઉઠતી-

એને અગાધામાં આવી જતાં-એની

નિશાની રૂપ કપાસના ખેતરમાં

વચ્ચે વચ્ચે ઉભેલા લીલા ઓડવા

ઉપરથી ઝાકળનાં આંસુઓ ચૂકી ધરતી

પર ખરી પડતાં, ત્યારે ધોન્કુ ગાઢાની

મેજમાં આજોડી રહ્યા હતા. એના પેટમાં

સખ્ત આંકડી આવતી હતી. એની આંખ

રહામે જમફત ઉભો રહેલો દેખાતો. તે

દુઝા ઉઠતો અને બડબડત શરૂ કરી દેતો.

આ જ વખતે છાણથી લીપેલી ઝાસ

રીમાં મેસી મુપડમાં જુવાર મોતી પાવતી

તાડુકી હતી,

“આમ, પાડાની જેમ આજોડો છે-

જ્યોને સરજ તો બારણે આવ્યો અને

તહમે ઉઠ્યા જ નથી.”

-પામે જ એક ન્હાનકડું આલક રહી

રહ્યું હતું. એના મ્હોં ઉપર માંખીઓ હતી

રહી હતી.

પણ હજી

ધોન્કુ ઉઠતો નહોતો

એની રહામે તો નાથ

મારવાડી, જુઓ માલ-

ગુજાર અને જમીનદાર પાડી-

હની મતિઓ દેખાતી હતી

“ઓ!...મ્હને પેટમાં દુઃખે છે!

અરેરે!...હવાની મા! મરી ગયા રે!...”

ધોન્કુએ પેટપર હાથ ફેરવ્યો અને તહેનું

સરીર મેજાં ગોઝામાં આજોડવા લાગ્યું.

આ જ વખતે ચોરા પર થાળી પીટાઇ

રહી હતી. એના સુર ફેકે ધોન્કુનાં જુપ

હની ઝાસરીમાં ગાથા આવ્યા હતા.

“આ વળી બટાકી મેની?” ધોન્કુ

બબડ્યો. અને તહેનું મુખ ખારણા તરફ

ફેરવ્યું. પણ એને ઉઠવાની મરજ નહોતી.

પાવતી ને જોઇ જાય તો એને હમણાં જ

હમે મોકલે. એટલે તહેણે ફરીવાર જમ મારી,

“ઓહ!...પેટમાં બહુ જ દુઃખે છે—”

પણ એટલી વારમાં પાવતી હાથમાં

સાવરણી લઇ ધર વાળવા આવી-એણે

જમ મારી. “તહમે તો એહીની માફક

પડેલા રહો...અમારે ધર સાફ કરવું

કે નહિ?”

“પણ આ પેટમાં...” ધોનુએ મ્હોં
અગાડ્યું. અને તેજેમ તેમ મહામુકડેલીથી
ઉઠ્યો; અને પોતાના ગોઠાંની પચારીની
ઘડી ફરી અને તહેલે બે ચાર અગાસાં

ખાઈ લીધાં. પણ એટલી વારમાં તો ત્હેના
કને ફરી વાર પેસો થાળીનો અવાજ અથ
ડ્યો. “શું છે?” તે બોલ્યો; અને કેંક
બખડતો ફફડતો તે બહાર નીકળ્યો.

[૨].

ખાનદેશની ધરતી
આગતા અગાસા

જેવી છે. કાળી ધરતી ઉપર જ્યારે સૂર્ય
પોતાનો તાપ ફેંકે છે ત્યારે કાપલાની માફક,
કપાસના ખેતરની લણણી પૂરી થયાં
પછી ચાસમાં પડેલાં ઢેફાંઓ ધીખવા
માંડે છે. આ ધરતી પર હમરો મજદુરો
કામ કરતા હોય છે. ઢેફાંના અગારામાં
જેમ ચણા ભૂંળખ જાય એમ માણસો
અને સ્ત્રીઓ આ ખેતરમાં ભૂંળખ જાય
છે-પણ તે તો રોજની વાત છે! બખ-
દની ભેડી લઈ ખાનદેશના કીસાનો રાટલા
મેળવવા મથે છે. ખાનદેશ કપાસનો
મુકક છે. કાળી ધરતીમાં ધોળા ફૂલ
જેવો કપાસ ઉગે છે. પણ એ કપાસની
વાવણી પાછળ કાળી મજદૂરી કરતા શ્રમ-
જીવીઓનાં લોહી રેડયાં હોય છે. અને
દર ઋતુએ સેંકડો ગાંસડીઓ પેટા થાય
છે અને હેનાં ગાંડાંઓ લગલગ શહેર તરફ
રવાના થાય છે.

--છતપિ કપાસ વાવનારના ઉઘાડા
શરીરને સૂરજ બાળીને કાળી જમીનના
રંગ જેવું બનાવી નાખે છે.

ધોનુ એવા એક ખેતરમાં કામ કરતો
હતો. ખાનદેશનો એ જનો વતની હતો.
પણ એની પાસે પોતાની જમીન હવે
રેહી નહોતી. આજે કેટલાયે વર્ષ થયાં
એ કાજના ખાડામાં ઉંડા ને ઉંડો ઉતરી
રહ્યો હતો. અને એ ગામના પોલીસ
કન્સપેક્ટરને તહેલે એક વખત હુવારની

પાટી નહિ આપવાથી ત્હેની સાથે કેટલીયે
વાર ચક્રમકે કરતી.

અને એ ખેતર પાસેથી રેલ્વે ગાડીના
પાટાઓ વળા જતા “લખ! લખ!
લખ! લખ!!” કરતી ગાડીઓને ઘસંડી
જતાં ઇંછોને રેલના પાટાને ચક્રચકતા
ફરી નાખ્યા હતા. ધણીયે વાર તો એ
પાટાપરથી પાસેના વગડામાંથી ભૂલી પડેલી
કોઈ એક ગાય કે ઘેડું પસાર થતું ત્યારે
અચાનક ગાડીનાં પેડાં એ પાટાઓને
લોહીના રંગે રંગી નાંખતાં.

ધોનુ બટાકાનો અવાજ જે દીશાએથી
આવતો હતો તે દીશા તરફ વળ્યો. એની
નજર વાડમાં લાકડા ફાડતા સોનોપંત
ઉપર પડી એટલે તેણે ખૂબ મારી.

“સોન્યા! આ થાળો શેની પીટાય છે?”

“કોકનો ઢલથો હશે.”

“ના...ના...”

“ત્યારે ?”

“ચાલ! તું આવે છે ? આપણે ત્યાં
જમણે એટલે બધી ખખર પડશે.”

“હું તો સાચું કહું છું કે કેં ટટા
થયો લાગે છે. પોલીસ કનીસપેક્ટર ઘોડે
ચડીને આવ્યા હતા એવા ખખર મેં
સાંભળ્યા.”

“હું ?”

“હા--”

“જો...જો...હીસ ઇનીનીનીસપેક્ટર...”
 ધોનુ મુંઝતાં બોલ્યો. એ પોલીસ ઇન્સ-
 પેક્ટરથી ખુબખુબ પાચો હતો. એ એના
 જુનકાગના એક વિતકનું પરિણામ હતું.

એટલી વારમાં તો ત્યાં ત્રણ ચાર
 લુપાન છોકરાઓ આવી પહોંચ્યા હતા.
 હેમંતા પર શહેરની અસર નજાતી
 હતી. માથે ટોપી હતી અને
 રિલે હાફક્રાટ પહેર્યા હતા. પગમાં
 મુંબાઈથી આવેલા ચંપસ હતા. મુંબ-
 ઇમાં મીચગ્રેસા દાફક્રાટને નેઓએ યીગ-
 ડવતી જળવી રાખવા પ્રયાસ કર્યા હતા
 આ ત્રણચાર લુપાન છોકરાને આવના
 વ્હેંતજ સોનાપતે કહ્યું,

“એલાઈ ! તમારી ઉપર તો પોલીસ
 પટેલની આંખ છે.....”

હજી આટલું તેમજે માંબળ્યું નહિ હોય
 એટલી વારમાં તો તેઓ દસી પડ્યા. આ
 છોકરા શહેરમાંથી “શીખી” આવ્યા હતા.
 ‘તહો અધા ધરતી બેસો છો. રાત ને સ્વપ્ન
 કાળી મજૂરી કરો છો. તહો દર વર્ગે
 મંદિરો માંડીઓ કપામની તૈયાર કરો
 છો...ને...તહમતે પહેરવાને વસ્ત્ર નથી-
 આવના પુરૂં અન્ન નથી. તો...પછી...
 આમ કર્યા મુઠી ચંપાપશે ? આ ગામ
 તહમરી માકીકીનું હતું. અને આજે ?...

આવી માનવી પાતો ફરી તેઓએ ધર્મીય
 વાગ જાનદેશના ગામડાંના એતકરીઓને
 ઉત્કેરી મુક્યા હતા અને એમાંથી એક-
 વાર પોલીસ પટેલ રાથે ખૂબ બોલાચાલી
 થઈ : ત્યારથી આ છોકરાઓ ઉપર પોલીસ
 પટેલની આંખ પડેલા લાગી

અને ધોનુએ પોતાની વાત આગળ
 ચલાવી, “શું કંઈ છે ?...તો તો આપણું
 બધાનું આવી બન્યું. પોલીસ ઇની-
 સપેક્ટર ...”

અને તેની વાતને પેલા ત્રણચાર છોક-
 રાઓએ આખા ક્રોધ આપ્યો, “તારા !
 તહને પકડવા જ એ આવે છે.” પછી
 નેઓએ કહ્યું, “સાંભળો-આપણા ગામમાં
 ‘મદાગમન’ આવવાના છે.”

સોનાપતે એના મદારાગમને કાંઈ દિવસ
 દીઠા ન્હોતા. એના ગામનો દાદો હજીપતિ
 શિવાજી મદાગમનો ખાસ વફાદાર હતો.
 પાનુ આજ મુઠી લેણે ‘મદારાગમ’ને
 દીઠા ન્હોતા. એટલે તેણે કહ્યું, “શું મધ-
 રાગ સાદેમ આપણા ગામમાં રાત રહેશે ?”

“ઓહ ! કેવી બેહુદા વાત !”...શહેરી
 છોકરાએ દસીને જવાબ વાળ્યો:-તેનું ‘ગમ
 વિરોધા’ હતું-તે બોલ્યો, ‘ભાઈ ! મહા-
 રાગ કાંઈ નિ’ જે મરીઓની ઝુપડીમાં
 રહેના જ નથી.”

[૩]

હરથી પટેલનાં
 ઉં પગલાં સંભળાયાં

અને વર્તાવાનું બન્ધ પડ્યો. બધાવના
 મુખ પર ભયની છાપ હતી. વિરોધા અને
 લેના લુપાન ઘેરતો આ બધાનું નિરીક્ષણ

કરી રહ્યા હતા. દૂરથી આવતા પટેલ સાહે-
 બની અસર આ રોતકરી બન્યુંઓ પર કેવી
 થઈ હતીને બધું તેમજે ગરામર બેધું.

પટેલને આવેલા બેધ વિરોધાએ કહ્યું,
 “પટેલ સાહેબ !...આરો ઘોડો રામછની

સવારી માટે ડીક પડશે. આપું ?... એટલી મેહરબાની કરશે ?... હાવકા ભાવે ત્હેણે એટલા શબ્દો કહ્યા અને શું જવાબ મળે છે એની રાહ જોઇ.

“હું ત્હારી સાથે વાત નથી કરતો—” પટેલે જવાબથી કહ્યું અને તે સૌનાપંત તરફ દુર્યા : ‘જુઓ ! આપણા રાજધાનના પ્રતિનિધી નામદાર વાઇસરોય સાહેબ આપણા આ ગામવાસેથી નીકળવાના છે...”

“પણ... આપણે ત્યાં રાત નહિ રોકાય ?”

“ના...” સખ્તાઇથી પટેલે કહ્યું, “તેઓની ગાડી આપણા ખેતરે પાસેથી પસાર થશે. એટલે આપણે બધાયને તહેમની પ્રજનો તહેમના પ્રત્યે કેટલો પ્રેમ છે એ દાખવવાને માટે ત્યાં ઉભા રહેવું પડશે; રામ રામ કરવા !”

બધાના મુખ ઉપર નિરાશા હવાઇ. બધાયને લાગતું હતું કે રાજ સાહેબ તહેમના ગામમાં આવશે.

“એટલે હવે ખરાબર ધ્યાનથી સાંભળો...” પટેલે બોલવા માંડ્યું, “જેમની પાસે ઘોડા છે. તેઓએ ઘોડેસવાર બનીને. માથે સારી પાઘડી અને સારા કપડાં પહેરીને રેલના પાટા પાસેના તારના થાંભલા આગળ ઉભા રહેવું—જેમની પાસે ઘોડા નથી તેઓએ હાથમાં લાકડી લઇને ઉભા રહેવું—”

“અમારે ‘રામ રામ’ કરવા માટે હાથ લેવા ખરું ને ?”

“એમ નહિ”

“ત્યારે ?”

“જ્યારે ગાડી પસાર થાય ત્યારે જરૂર પણ હાલવું કે ચાલવાનું નથી. ત્હમારે ગાડીને પીઠ દેખાડી, મોં ફેરવી ઉભા રહેવું.”

“શું ? ગાડીને પીઠ દેખાડી ઉભા રહેવું ?” સૌનાપંત અને ધોન્ડુપંત અને ખીજાઓને બહુ જ લાગી આવ્યું.

“શું અમારાથી એમનાં દર્શન પણ ન થાય ?”

“હા... ત્હમારે ગાડીને પીઠ દેખાડીને ઉભા રહેવું—મુખપૂર્વ—હાલ્યાલ્યા વિના. ત્હમને ખબર છે કે કેટલાક તોફાની બદમાશ ઓકરાઓએ આપણા પરમ કૃપાળુ વાયસરોય સાહેબની ગાડી હેઠળ મોઝામૂકવાના કિચકારા મચતને દર્શાવ્યા હતા. પણ ધમેજય !”

“ત્હને બધું ખબર છે—” [વડોળા-શહેરમાંથી આવેલાં લુપ્ત વાહનો ઓકરાઓ અમાનંત મક્કાવી, “એ તો હું ડીક જાણું છું.”

“મુખ રહે... હવે. નહિતર જેલમાં ખોરી ધાલીશ. તમે બધાય જ્યારથી પુનાથી અહિં આવ્યા છો ત્યારથી હું ત્હમારા પર ખરાબર નજર નાખતો રહ્યો છું. ત્હમે તો બધા ભારી બળવાખોર છો... આજે છેલ્લીવાર ત્હમને હું ચેતવણી આપી દઉં છું નહિંતર... પરિણામ ધણું ખરાબ આવશે...”

એટલી વારમાં તો ત્યાં પંદરેક માણસ બેઠા થઇ ગયા હતા.

એટલે પટેલે આગળ મક્કાવ્યું, “લુઓ, તારના ચાર થાંભલે એક એક ઘોડેસવાર અને વચ્ચેના થાંભલાઓ આગળ એક એક માણસ પીઠ ફેરવી ઉભા રહે.”

ખાનદેશની ધરતી
અપોરે અંગારા

જેવી બની રહે છે. માણસો આક્રતા નથી.
ઉતાવળે દોડે છે. એમનાં પગે જોડા હોય
કે નહિ. તોયે તેઓ ચાલે તો છે જ.
પંખીડાંઓ ધીખી રહેલા વાતાવરણમાં
ઝડપથી ઉડે છે. ઘોડાં હાલતાં નથી પણ
જમીન તહેમને હલાવે છે. આડ તો જરૂર
હોય છે. પણ તેઓ એકલવાયા હોવાની
માફક વધી ગએલી જુબરી દાઢીનાં જેવાં

લીલાં પાંદડાં વગરનાં ડાળીડાંખળાવાળી
સ્થિતિમાં ઉભાં હોય છે.

—અને ખાનદેશમાંથી રેલગાડી સડ-
સડાટ પૂરજોશમાં દોડી જાય છે.
ખટાટ ખટાટ! ખટાટ ખટાટ! ખટાટ ખટાટ!!
—ગામનાં ઘેરોં એથી ખીંચે છે. નદીનાં
સૂકાઈ જતાં પાણી સીંચવા ખાટે જતી
સીઓ દૂરથી આવતા મૃત્યુના દૃત જેવા
ધંજનને જોઈ-ખતાવી રહ્યાં છોકરાને
ચુપ કરાવી દે છે.

[૫]

ગામઆખા પરથી
ખેતર પરથી—

ખાનદેશ પરથી મૂરજે હંમેશ મુજબ
ધુમ્મસને લાંછી કહાડી તહેાપે ધેાનું હજી
ઘોરતો હતો. પણ પાસેના સોનાએ એને
જગાડ્યો એ ત્રણ ચક્રમું પીધી એટલે
જરાક લહેરમાં આવ્યો.

આજે રાત્રી સાહેબની ગાડી આવવાની
હતી. બધાયને રેલ્વેની સડકપર પટેલની
મૂચના મુજબ હાજર થવાનું હતું.
એટલી વારમાં તે મૂરજ ઉપર ચઢી
ગયો હતો. બધાય લોકો રેલ્વે સડક તરફ
લાંચી નીકળ્યા.

“શું થયે છે!”

“ધોમ ધોમ!”

“તાળવું ફાડી નાખે એવો સુરજ
છે ને—”

“અરે!...છ તાળવું ફાડી નાખે એવા
સુરજ તો ઓલા ‘ભભખભખ! ભખ,
ભભખ ભભખખ!!’ કરતા ધંજન આગળ
ફૂલ વિસાનમાં નહિ.”

તેઓ સડક પર પહોંચ્યા. વાતો થતી—
પડારા થતા. અપોરે ધોનુંકુની સહુથી
ન્હાના છોકરાની વહુ ભાથું લઇને આવી
હતી. તે શરમાળ હતી. પણ ત્યારથી એ
વિધવા બની-જ્યારથી અયંકર કાગળી-
યાએ એના જીવાન ધણીને ભરખી લીધો
હતો ત્યારથી તે વધુ ગમગીન, અને શર-
માદી બની હતી. તે હમેશ પીઠ ફેરવી
ઉભી રહેતી. એને અર્ધસ્ય જાતની ધરની
કાળજી રાખવી પડતી. ઘેરે ત્રણ ચાર
ઝાકરાઉને પણ સંભાળવાનું કામ તહેને
માથે હતું. એકને આજે મહિના થયાં
બહુ નાવ આવતો હતો. એનું શરીર
ધમધમતું મજી તે અહિં આવી હતી.

બધાય ખાવા ખેડ હતા. એટલી વાગમાં
તો અચાનક આકાશ ઘેરાયું. કાળાં વાદ-
ળાંઓએ લાઘમાં લાઘ મીલાવવા માંડ્યો
અને અપોને બહાર જાણે કાળી મધરાત
હોયને એવું વાતાવરણ ધર્મ ગયું. અને
ત્રેધજનના થવા લાગી.

“ધોનું, આ શું?”

“વરસશે કાં નો!”

“ભાગે છે એમ જ—”

અને એટલી વારમાં વાતાવરણ ભયંકર બની ગયું હતું—હજી સહામે પારે જવાનું હતું: ધોન્કુ તો અત્યારે રોટલો અને હાથ ખાઈ રહ્યો હતો.....અને ગાજવીજ શરૂ થઈ. કોઈ ભયંકર રાક્ષસ પોતાના દેશને મારે જવાને બદલે ભૂલો પડી ગયો હોઈને એમ

અત્યારે આકાશમાં કાટક થતા હતા. ભયંકર તુફાન શરૂ થયું.

સુરરરરરરરરર ! સુરરરરરરરરર ! પવન વાતો નહોતો—પ્રકાશો હતો—નખાં આડવાં ઉંબડી જતાં હતાં. ભયંકર અંધારાવાતનાં પમણાં વધારે મંજૂરૂત બનતાં જતાં હતાં. અને મેઘમાળામાંથી વરસાદ તૂટી પડ્યો બડા ભેરથી !

[૬]

ધોન્કુ સોનું અને બાળબો એક

ઝાડ નીચે ઉભા રહ્યા હતા, સહામે કીનારે કેમ જવું એની ચિન્તામાં હતા. હમણાં જ ગાડી આવશે તો ?.....રાત્રી...મહારાત્રી નામદાર વાયસરોય.....સાહેબ...પોલીસ હન્સ્પેક્ટર.....પટેલ.....બધાને તેઓ શું જવાબ ફરી, હોમને કકડીને ભૂખ લાગી હતી, તે વાત તો ખરી.

પણ અચાનક સોન્યાએ અવાજ સાંભળ્યો;
“ધોન્કુ! આ રોતો અવાજ છે ?

“ઘોડો...તુફાનમાં...હજીહજીતો ભાગે છે—” ધોન્કુએ જવાબ વાળ્યો—

“ના...ના...ગાડી આવતી લાગે છે!” સોન્યાએ જવાબ વાળ્યો.

પવનના ઝપાટા વધુ ને વધુ ઉગ્ર બનતા જતા હતા.

“નહિ...નહિ...એ તો વાદળ ગાજે છે—”

“દયા શપત !...એ તો ગાડી જ લાગે છે—” અને વિજળી પડી. ભયંકર અવાજ થયો. વિજળીના અપકાશમાં સોન્યાએ નેયું કે વરસાદથી વાતાવરણ વધુ ભયંકર બનતું જતું હતું—અને રેલના પાટાખર દૂરથી કેંક ઇન્ક જેવું આવી રહ્યું હતું.

અને દૂરી વાર પીજળીનો કડાકો થયો—

“ધોન્કુ! ‘ખરેખર’, આ તો ગાડી જ આવે છે...” અને સોન્યાએ પોતાની પાઘડીને ઉઠી જતી અટકાવવા માથે હાથ ધર્યો—

અને દૂરથી આવતો અવાજ વધુ સ્પષ્ટ થતો લાગ્યો—ખટાટખટ ખટ !...ખટાટખટ ખટ ! ખટાટ ખટખટ !!! ખટાટ ખટ-ખટ !!!!!”

“ગાડી !...એકાં ભાઈ ધોન્કુ...”

“ગાડી !...ચિટોખા...”

“ગાડી !...સોન્યા...”

“ગાડી !...ગોવિન્દ...”

“ગાડી !...રામ્યા...”

“ગાડી !...શંકરીયા...”

અને વરસાદનાં ઝાપટાં પોતાનું ધમ કરતાં હતાં...“ગાડી...” શબ્દ બોલીને સોનોપત્ત રેલના પાટાની સામે પાર પોતાના ઘોડાની પાસે જવા મોકલ્યો.

ખટાટ ખટખટ !! ખટાટ ખટખટ !! “ગાડી...ગાડી...” ધોન્કુના કપડાં બીંબાઈ ગયાં હતાં. પાઘડી લોચો થઈ ગઈ હતી...હજી એને ખરીદે એક મલિનોય નહોતો થયો.

અને વરસાદનાં મારાના પડદા ચીરી એ આગમી મોકલ્યા.....ગાડી.....પોલીસ

ધ્રુવેકર...પરેલ...જાણાએને કાકુધ-
મરી આપના એને દેખાયા. પાછ ઉપરથી
વરસાદની થપાથે પડતી હતી.

ગાડી આવી...ધોન્દુ ગભરાતો હાંફો
ફાંફો, સરી જતી પાંધડીને પકડી રાખતો
પાટામાં થકને પોતાની જગાએ જતા
ફોડી રહ્યો હતો.

“હા...પીઠ ફેરવીને ઉભા ગયેલું.
...સારાં કપડાં. નવી પાંધડી ગરમ
સાહેબ...” બધું જો રહેને યાદ આવવા લાગ્યું.

અને જુ તે, પોતાની જગાએ જવાનું
ચક્રે તો ? ..તો...?...પોલીસ ધ્રુવેક-
ર...જેલખાતું...એ મધ્યાંય દ્રશ્યો એના
નયનના પડછ પરથી વિખળના અશમા
પમાગ થઈ ગયાં

જાણે ધોન્દુ તૈયાર જાન્યો...તે આગળ
વધે પવનના મુસવાટા અને વરસાદની
આપડની જેને જરાએ અસર ન થતી
હોય એવું એન્જન આંબુ...અને ધોન્દુ,
એના પરથી તે પમાર થઈ ગયું...પવન
વધુ જોરથી ઝુંકવા લાગ્યો !...

...તે...‘પાયલોટ ટ્રેઇન’ હતી. ના
નાયસંગેયની ‘ગેંગાગવ’ ગાડી પાછળ
આવી નહી હતી.

અને યવાઝોડામાંથી તે પસાર થઈ ગયું !
વગમા જોરથી હલે પડ્યે જતો
હતો

[ખતમ]

ગજગવડી વાતોને આધારે....

ફરમાસુ સોજી મીઠાઈ માટે આજે ગોપાલ-
દાસ મંગળદાસ મીઠાઈવાલાનું નામ
જગમશાહુર છે.

એક ત્રાયલ એડર આપી તમે પણ ખાત્રી કરશોજી
ગોજી સુતરફરી, વેનીલાની જલેબી, ફરમાસુ માવાના પેંડ, અધરનીના લાડવા,
એસન્સના ફલવાના પાનકેક, શુદીના પાનકેક, મલાઈના માવાના ખાનન અને
ખીજી પણ મીઠાઈ તૈયાર અથવા વરધી મુજબ ખતાવી ટાઇમસર મોકલશુંજી.

ધી, દુધ-દહી-મલાઈ-શ્રીખંડ-ખાસુંદી
હમેશાં તાજી મલશે. અને વરધી મુજબ માલ જનાવી મોકલી આપશુંજી.

ગો પા લ દા સ મંગલદાસ
મી ઠા ઇ વા લા.

વશીયામલ ખીટડીંગ, આંટરોડ, સુંબાઈ નં. ૭.

IF YOU ARE AN INTELLECTUAL PERSON INTERESTED IN CONTEMPORARY INTELLECTUAL MOVEMENTS THE WORLD OVER,
YOU MUST REMAIN IN TOUCH WITH

The Indian Institute of Sociology.

OBJECTS.

To promote the Sociological interest of the Indian people, to gather and disseminate all sorts of sociological information, to facilitate the study of sociology, to focus the views of experts on such questions, to form and maintain a Library, etc.

SUBSCRIPTION RATES.

Donors Rs. 500/- or more. Life Members Rs. 100/- or more. Ordinary Members Rs. 6/- per year payable quarterly. Mere Library Members Rs. 3/- per year payable half-yearly with Deposit of Rs. 5/-.

All members have the free use of the Library which contains a good collection of books on Economics, and also the Library of the B. L. Trust Hostel which also contains an excellent collection of latest books on all branches of sociology, namely, Economics, Ethics, Eugenics, Psychology, Philosophy, Politics, History, Biography and Fiction on current social problems.

Members are also entitled to such publications of the Institute when any at such concessions as may be determined by the Managing Committee from time to time, as also such one Magazine as can be supplied at the cost of the Institute and any other Magazine for which concession could be secured by the Institute or its members by any special agreement with its Publishers.

DONORS.

- (1) MR. BABAN GOKHALE,
- (2) RAJA GOVINDLAL SHIVLAL NOTILAL.

LIFE MEMBERS.

(1) MR. SHANKARILAL G. BANKEE, B.A.,	(2) MR. D. F. CAVA,
(3) „ JANNADAS D. DHARAMSEY, B.A.,	(4) „ M. R. JAYAKAR, M.A., B.A.-at-Law.
(5) „ RANCHOBHODAS LOTVALA,	(6) DR. JIVARAJ N. MEHTA, M.D.
(7) „ J. B. PETIT,	(8) MRS. JAJIBAI J. PETIT,
(9) „ RAJAHAM TUKARAM,	(10) SHRIH RATANSEY DHARAMSEY MOHARJI,
(11) MR. MANEKILAL H. VAKIL, M.A., LL.B.	

Evening Classes also for Adult Education in short courses on Economics, Politics and Sociology are held every year to give the correct knowledge of the different schools of thought in the various branches of sociology.

1st January 1935,
R. L. Trust Building,
At the Opera House,
Tram Terminus, BOMBAY, 4.

S. V. PARULEKAR, M.A.,
(Servants of India Society),
G. M. DEODHAR, B.Sc., B.T.
Hon. Secretaries.

સમાજવાદના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો

વર્ગો કેમ ઘડાય છે.

આધુનિક વ્યવસ્થા પ્રમાણે, જમીન, કારખાનાં, રેલ્વે વિગેરે જીવનનાં સાધનો ઉપર મૂડીવાદી વર્ગની માલિકીના પાયા ઉપર સમાજની રચના થયેલી છે. પરિણામે જેની મહેનતથી દ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે તેવો કામદાર વર્ગ શુલામીમાં પડ્યો છે.

જીવનની દૈનિક જાખતોમાં એક બીજ સાથે વ્યવહાર કે સંબંધ ધરાવતા અને એક નતિ તરીકે એકઠા રહેતા માણસોના સમુહ સમાજ કહેવાય છે.

આ બધાય સંબંધોને એકત્ર કરતાં તે એક પદ્ધતિનું રૂપ લે છે. તે પ્રમાણે લોકો રહે છે તેને સમાજક પદ્ધતિ કહેવામાં આવે છે. આથી ચોખ્ખું જણાય છે કે આવા વ્યવહાર કે સંબંધોનો પ્રકાર, સમાજક પદ્ધતિના સ્વરૂપનો નિર્ણય કરે છે. અને સમાજના 'એકમ' (Unit) જેવા ગણાતા મનુષ્યોનો સંબંધ જે બીનાઓને લીધે ધરાય છે, તે જ બીનાઓ

સમાજ શું, તે કેમ બંધાય છે, વર્ગવિરોધ શાને આભારી છે, તેનું સ્વરૂપ કેવું છે એ બધા પ્રશ્નોની સરળ સમજણ અહિં રજૂ થાય છે.

આખી સામાજિક પદ્ધતિનું ઘડતર કરે છે. કારણ કે સામાજિક પદ્ધતિ એ આવા સંબંધોનાં એકાકરણ સિવાય બીજું કંઈ જ નથી.

તમે કોઈ ફળના વેપારીની દુકાનમાં જાઓ અને એક ફળનો કબજો લેશો તો તમે એ વેપારી સાથે અમુક ગોઠસ રીતે સંબંધમાં આવો છો. તમે એ ફળ ખરીદ્યું હોય કે બીજ માગીને લીધું હોય કે ઉછીનું લીધું હોય કે ચોરી લીધું હોય એ પ્રમાણે તમારા સંબંધમાં ખણ ફેરફાર થશે. તમે ફળ ખરીદ્યું હોય તો વેપારી સાથેનો તમારો સંબંધ વેચનાર અને ખાદ્યનો છે; તમે તે બીજ માગીને લીધું હોય તો તેની સાથેનો તમારો સંબંધ આપનાર અને લેનારનો છે, એ ઉછીનું લીધું હોય તો ધીરનાર અને ઉછીનું લેનારનો સંબંધ છે અને ચોરી લીધું હોય તો લુટાએલા અને ચોર તરીકેનો સંબંધ છે.

ફળ લેવાના જુદા

જુદા સંબંધો પ્રમાણે આ સંબંધ જુદો જુદો છે છતાંય એક વાત ચોક્કસ છે કે આ બધાય સંબંધો

અંગ્રેજી ચરદી
ઉતારનાર
લક્ષ્મીપ્રસાદ બારોટ.

એક જ કારણમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. પેલું ફળ એ વેપારીની માલીકીની વસ્તુ છે. એ ફળ કોઇની માલીકીની વસ્તુ નહોત તો તે ખરીદી શકત નહિ, વેચી શકત નહિ, માગી શકત નહિ આપી શકત નહિ, ઉછીનું લઇ શકત નહિ, કે ચોરી શકત નહિ.

એકાદ મોટા જંગલમાં ઘણા ફળો નજરે પડે છે. તેમના ઉપર કોઇની માલીકી નથી. તમે તે ફળો માગી શકો, કે ખરીદી શકો તેમ નથી કારણ કે ત્યાં કોઇ વેચનાર કે આપનાર નથી. તેમાંનું એકાદ ફળ તમે લ્યો તો તે કાય 'ચોરી' કહેવાય નહિ. વેપારીનાં ફળોનો કમળે લેવાથી જે જાતના સંબંધો ઉત્પન્ન થાય તેવા કોઇ સંબંધો આ જંગલનાં ફળોની આજત માટે અશક્ય છે. કાયદે પણ આ બાબતમાં કાંઇપણ કરી શકે તેમ નથી. કાય તમારા ઉપર ગેર-કાયદેસર કમળે રાખવાનો આક્ષેપ કરવામાં આવે. બીજાની માલીકીની વસ્તુ તમારી પાસે છે એવો આક્ષેપ નહીં મુકી શકાય પરંતુ તમારી પાસેની વસ્તુ તમારી પોતાની માલીકીની નથી એટલું જ કહી શકાય તેમ છે.

આ દાખલા ઉપરથી જણાય છે કે આવા સંબંધોમાં ફેરફાર કરનાર એક જ બાબત છે કે, વેપારીનાં ફળ એ તેની માલીકીની વસ્તુ છે, જ્યારે જંગલનાં ફળો ઉપર કોઇની માલીકી નથી.

સામાજિક રચનામાં સૌથી અગત્યનું સ્થાન ભોગવતા કયા સામાજિક સંબંધો છે તે શોધી કાઢવા પ્રયત્ન કરીએ તો જણાશે કે દ્રવ્યના ઉત્પાદન અને વહેંચણીમાંથી ઉત્પન્ન થતા સંબંધો સમાજમાં અગત્યનું સ્થાન ભોગવે છે. આ સંબંધોનું પ્રમાણ પણ મોટું છે.

આનું કારણ તદ્દન સ્પષ્ટ છે. દરેક માણસે જીવવું જોઇએ. જીવન ટકાવી રાખવાની મુખ્ય શરત એ છે કે, દરેક માણસે દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ.

આ સંબંધો આખા સમાજમાં પ્રવર્તે છે-તેમાંથી મુક્ત રહી શકાય તેમ નથી-તો પછી આ સામાજિક સંબંધો કેવું રૂપ ધારણ કરે છે ?

કુદરતે આપેલી ચીજો સાથે મનુષ્ય-શ્રમનો સંયોગ કરવાથી દ્રવ્ય ઉત્પાદન થઇ શકે છે-રાજકીય અર્થશાસ્ત્રમાં જેને 'દ્રવ્ય' કહેવામાં આવે છે તે ફક્ત આ જ રીતે ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. બળદની શ્રમ-શક્તિ પણ આમાં અપવાદરૂપ નથી કારણ કે બળદ જાતે ઉછેરવામાં વપરાયેલા મનુષ્યશ્રમનું પરીણામ છે. તેથી તે પણ એક દ્રવ્ય છે. આથી દ્રવ્યના ઉત્પાદનમાં વરાળયંત્રની શક્તિનું જે સ્થાન છે તે જ સ્થાન એક બળદની શક્તિનું છે. દ્રવ્યના ઉત્પાદન માટે બે વસ્તુઓ મુખ્યત્વે કરીને ખાસ જરૂરી છે-કુદરતે આપેલી ચીજો અને મનુષ્યની શ્રમ-શક્તિ. આજે દ્રવ્યના ઉત્પાદનમાં થયેલી પ્રગતિથી, વધુ કામ આપતાં યંત્રો અને ઉત્પાદન તથા વહેંચણીનાં બીજાં સાધનોની જરૂર પડે છે કારણ કે આધુનિક પદ્ધતિ તળે, ઉત્પાદનનાં આવાં સાધનો મારફત જ કુદરતી ચીજો સાથે મનુષ્યની શક્તિનો સંયોગ થઇ શકે તેમ છે.

અમુક ઉભરનાં બધાં સાધારણ માણસોમાં દ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરવાની જરૂરી શક્તિ એટલે કે શ્રમશક્તિ હોય છે. પરંતુ ઉત્પાદનનું કાયં શક્ય બને તે પહેલાં તેમની પાસે ઉત્પાદનનાં સાધનો અને કુદરતી માત્ર હોવાં જોઇએ.

દરેક જીવંત વ્યક્તિની આ પહેલી જરૂરીયાત છે. કાંઈ વ્યક્તિએ આશ્રયી બનવું હોય તો કુદરતી માત્ર અને ઉત્પાદન માટેનાં યંત્રોનો ઉપયોગ કરવા તે સ્વતંત્ર હોવી જોઈએ.

માણસ જેને મેળવવા ઇચ્છે છે તેથી આ બધી વસ્તુઓને આપણે વેપારીનાં ફળો અને જંગલનાં ફળો જેવા જુદા જુદા સંજોગોમાં મુકીએ તો શું બને, તેમજ સામાજિક પદ્ધતિનું બંધારણ ઘડનારા, માણસ અને માણસ વચ્ચેના અસંખ્ય સંબંધો ઉપર તેની કેવી અસર થાય તેનો વિચાર કરીએ.

પહેલા કારણમાં, ઉત્પાદનનાં સાધનો ઉપર વ્યક્તિઓની માલીકી હોય ત્યારે એ જાતના સંબંધ હોઈ શકે, આ સાધનોનો ઉપયોગ કરનાર તેની માલીકી ધરાવે છે કે તેનો ઉપયોગ નહિ કરનાર તેના માલીકી છે એ એ સંજોગો પ્રમાણે સંબંધ બંધાય. મૂડીવાદી જમાના પહેલાના મધ્યયુગમાં ઉત્પાદનનાં સાધનોનો ઉપયોગ કરનારાઓ જ તેના માલીક હતા. ખેતી માટે ઉપયોગી જમીન ઉપર બધાનો સર્વસામાન્ય હક્ક હતો. તે વખતે મમાજની વ્યક્તિઓ વચ્ચેના સંબંધ આધુનિક સંબંધ કરતાં જુદા પ્રકારનો હતો. જીવનનિર્વાહ મેળવવાનાં સાધનો માણસોના પોતાના હાથમાં હતાં. તેથી શ્રમ-શક્તિ વેચવા સિવાય જીવનનિર્વાહનું બીજું કોઈ પણ સાધન જેની પાસે નથી હોતું એવો શ્રમજીવી એ વખતે અપવાદરૂપ હતો.

પરંતુ આજે દ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરવા માટે જરૂરી એવાં ઓળરો, યંત્રો, જમીન વગેરે તેમનો ઉપયોગ કરનારા કબજામાં નથી. આ કારણથી ઉત્પાદન

અને વહેંચણીનાં સાધનોની માલીકીમાં જેઓનો હિસ્સો નથી, તેવા લોકોએ એ સાધનો સાથે પોતાની શ્રમ-શક્તિનો સંયોગ કરતાં પહેલાં તેના માલીકોની પરવાનગી લેવી પડે છે.

આ સત્ય ઉપર આધુનિક સમાજનું આધુનિક બંધારણ રચાયેલું છે. આપણે જોઈશું કે સમાજની વ્યક્તિઓ વચ્ચેના બધા સંબંધો આ સંજોગો પ્રમાણે જ ઘડાયા છે.

ઉત્પાદનનાં સાધનોની માલીકીમાં જેમની લાગીદારી ન હોય તેવા લોકોને જણાય છે કે તેમની અને તેમના જીવનની મુશ્કેલી જરૂરીયાતો વચ્ચે ત્રીજો પક્ષ ઉભો છે. પોતાનો નિર્વાહ ચલાવવા માટે તેમની શ્રમ-શક્તિનું એ સાધનોના માલીકોને વેચાણ કરવું પડે છે.

આવી રીતે સામાજિક સંબંધ અને સામાજિક સંસ્થાઓનો મોટો અને અગત્યનો ભાગ રૂઢ થયેલો છે. પહેલાં સમાજ એ વર્ગમાં વિભક્ત થયો છે, કામ આપનાર અને કામ કરનાર, માલીકી ધરાવનાર અને માલીકી નહિં ધરાવનાર. આ દ્વિ-વર્ગીય સમાજ, જીવનનિર્વાહનાં સાધનો ઉપર મૂડીવાદી વર્ગની માલીકીના પાયા ઉપર રચાયેલો—મીલ્કત એ સમાજના વર્ગો વચ્ચે તફાવત બતાવનાર અંગ છે.

બીજું જીવનનિર્વાહનાં સાધનો ઉપર એક વર્ગની માલીકીથી રાજીની પ્રથા (Wage system) અસ્તિત્વમાં આવી છે. મીલ્કત વગરના દરેક માણસે તેના નિર્વાહ પુરતું મેળવવા માટે આ મજૂરીના બજારમાં તેની શ્રમશક્તિનું વેચાણ કરવા જવું પડે છે. આ પરિસ્થિતિમાંથી કામે લગાડનાર અને કામ કરનાર, મુજદમ અને સાધારણ મજૂર વિગેરેના સંબંધોની આખી પરંપરા ઉત્પન્ન થાય છે. આ

સ્થિતિમાંથી જ ઓછામાં ઓછી કીંમતે શ્રમશક્તિ મેળવવા માટે એક બીજા સાથે હરિદ્વાષ કરતા મુડીવાદીઓ વચ્ચેનો સંબંધ, તેમજ કામ મેળવવા માટે હરી-દ્વાષ કરતા કામદારો વચ્ચેનો સંબંધ અસ્તિત્વમાં આવે છે.

આધુનિક સમાજપદ્ધતિનું એક ખાસ લક્ષણ મુડીની આ પરિસ્થિતિમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ આ લક્ષણથી આપણે એટલા બધા ટેવાઈ ગયા છીએ કે આધુનિક પ્રથાનું આ ખાસ પરિણામ છે એ જાણીને આપણને આશ્ચર્ય થાય છે. આ લક્ષણ એ છે કે સમાજનું બધું દ્રવ્ય, “Commodities” એટલે કે ઉપયોગ કરવાને બદલે વેચવા માટેની ચીજોના રૂપમાં ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે.

આ ભેદ ઘણો અગત્યનો છે. માણસની ભૂખ મીઠાવવા માટે રોટી ઉત્પન્ન કરવામાં આવતી નથી, પરંતુ તેના વેચાણમાંથી નફો મેળવવાના હેતુથી તે ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે. બધી જાતના માલ વિશે પણ આવા જ બને છે.

ફક્ત ઉપયોગ માટે જ માલ ઉત્પન્ન કરવામાં આવતો હોય તો જ્યાં સુધી મનુષ્યની જરૂરીયાતોને પહોંચી વળાય નહિ ત્યાં સુધી તે ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે. પરંતુ નફો મેળવવા માટે ઉત્પાદન કરવામાં આવે છે ત્યારે, નફાની આશા ન હોય તો તેનું ઉત્પાદન ઘટાડી દેવામાં આવે છે. ખોરાક, કપડાં વિગેરે ચીજોની લાખો માણસોને જરૂર હોય, છતાંય તેના ઉત્પાદનમાં નફો ન મળે તો તે ઘટાડી દેવામાં આવે છે.

ત્યારે ઉત્પાદનનાં સાધનોનો ઉપયોગ કરનાર તેના માલિકો હતા ત્યારે સમાજની જરૂર

રીયાત પ્રમાણે જ માલ ઉત્પન્ન કરવામાં આવતો. ઉત્પાદનનાં સાધનોનો ઉપયોગ નહિ કરનાર વ્યક્તિઓના હાથમાં તેની માલિકી આવી પડી ઉત્પન્ન કરેલા દ્રવ્યના ઘણા જ વધારાથી એકાર બનેલા માણસો માટે માલની અત્યંત જરૂરીયાત ઉભી થઈ છે.

અમલવીએ ઉત્પન્ન કરેલું દ્રવ્ય, તેના માલિકને સંતોષ આપવા ખાતર, તેની મજુરીની કીંમત કરતાં વધુ હોવાનું જોઈએ એટલે કે એ દ્રવ્ય તે અમલવી પાછું ખરીદીને ઉપયોગમાં લઈ શકે તે કરતાં વધુ હોવાનું જોઈએ. એ દ્રવ્યના માલિકાની જરૂરીયાતો કરતાં આ દ્રવ્યનો વધારો ઘણો જ વધુ પડતો હોય છે. માંગણી અને ઉત્પાદનના અનિશ્ચિત સંબંધને લીધે, જુડાં જુડાં દ્રવ્યો નફા સાથે વેચી શકાય તે કરતાં ઘણા વધુ પ્રમાણમાં નૈયાર પડ્યાં હોય છે. આ દ્રવ્યોથી બનશે લરાઈ જાય છે. ત્યારે ઉત્પાદનનું કાર્ય ધીમું પડે છે અને આપણને કહેવામાં આવે છે કે બજારમાં “ક્રાઈસીસ” (Crisis) ઉભો થયો છે! માલની માંગણી ઘટતી જાય છે અને નવા ઉત્પન્ન કરેલા માલના વેચાણના સંજોગો ઘટતા જાય છે. આથી ઉત્પાદનનું કાર્ય પણ ઘટતું જાય છે. યંત્રો પાસેથી કામ લેવામાં આવતું નથી, કારખાનાંઓ સંપૂર્ણપણે કે અંશતઃ બંધ કરવામાં આવે છે, એટલી કરવા યોગ્ય જમીન પડતર રાખવામાં આવે છે, કામદારોને કામ મળતું બંધ થાય છે, અને દેશમાં પુષ્કળ દ્રવ્ય હોવા છતાં લોકો દુઃખાળની સ્થિતિ અનુભવે છે.

ઉત્પાદનનાં સાધનો અને યંત્રો ઉપર થોડીક વ્યક્તિઓની માલિકી હોવાને બદલે, તેના ઉપર આખા સમાજનો

કચ્છે હોત તો રોજની પ્રથા (usage system)નું અસ્તિત્વ રહેત નહીં. જીવન-નિર્વાહનાં સાધનોનો ઉપયોગ કરવાનો દરેક વ્યક્તિને અગ્રેષ્ઠ અધિકાર હોત તો જીવન નિભાવવા માટે બીજા માણસને અમશક્તિ વેચવાની કોઈને ફરજ પડત નહિ. વધુમાં કોઈપણ માણસને અમશક્તિ ખરી દવાનો અવકાશ મળત નહિ તેથી અમશક્તિ ખરીદી શકાત નહિ. કોઈ વ્યક્તિના કબજામાં ઉત્પાદનનાં સાધનો રહેત નહિ તેથી કોઈ પણ વ્યક્તિ અમ-શક્તિનું શોપણ કરી શકત નહિ.

આ સ્થિતિમાં સમાજમાં જે અથવા તેથી વધુ વર્ગો જીવ પડી શકત નહિ-સમાજમાં વર્ગબેદનું નામનિશાન ન હોત. તેમાંથી માલીક અને નોકર, મૂડીવાદીઓ અને અમજીથીઓના ભેદ ટળી જાત-માનવ સમુગમના એક વર્ગના અમ ઉપર આખા સમાજનો પાયો રચાત નહિ. સમાજને ઉપયોગી સેવા કરવાનાં કામમાંથી કોઈ પણ મજબુત શરીરના માણસને બાકી રાખી શકાત નહિ, આ કામના બદલામાં સમાજે ઉત્પન્ન કરેલા દ્રવ્ય ઉપર તેનો અધિકાર રહેત-કારણ કે ખાનગી માલીકાની પ્રથા ફરે ત્યાં અમુક માણસોના ખાસ હક્ક આપોઆપ ફરે ત્યાં જાય.

જીવનનિર્વાહનાં સાધનોની સામાન્ય માલીકાના સિધ્ધાંત પર રચાયેલી સમાજ-વ્યવસ્થામાં વેચાણ માટે માત્ર ઉત્પન્ન કરી શકાય નહિ આધુનીક પ્રથા તથા ઉત્પન્ન કરેલા દ્રવ્ય ઉપર યંત્રો અને કારખાનાંઓના મૂડીવાદી માલીકાનો અધિકાર છે તેથી જ રીતે સામાન્ય માલીકાવાળી સામાજિક પદ્ધતિમાં અમશક્તિથી ઉત્પન્ન થયેલા દ્રવ્ય ઉપર ઉત્પાદનના સાધનોના માલીક આખા સમાજનો અધિકાર રહે.

આથી સમાજના ઉપયોગ માટે જ માત્ર ઉત્પન્ન કરી શકાય અને જ્યાં સુધી સમાજની જરૂરીયાતો પુરી પડે ત્યાં સુધી જ ઉત્પાદનનું કામ ચાલુ રહે.

આટલો ઉપરથી જણાશે કે આધુનીક સમાજવ્યવસ્થા “જીવનનિર્વાહનાં સાધનો ઉપર મૂડીવાદી અથવા માલીક વર્ગની માલીકાના પાયા ઉપર રચાયેલી” છે અને વર્ગમાલીકાની પ્રથાના પરીણામે કામનારો ગુલામીમાં રીયાય છે. તેમના જીવનમાં નિરસતા, અચોક્કસપણું અને જીવવા માટે જરૂરી હોય એવી વસ્તુઓની ઉણપ ભરેલી છે કારણ કે અમ વેચવાના જગર સિવાય જીવન નીભાવવાના બધા જ વસ્તુઓ તેમના માટે બંધ હોય છે.

આ કારણથી સમાજમાં જીવંત જીવ વર્ગોનાં હિત પરસ્પર વિરોધી છે. જેઓ સાધનોની માલીકા ધરાવે છે છતાં ઉત્પાદન કરતા નથી અને જેઓ ઉત્પાદન કરે છે છતાં સાધનો ઉપર તેમની માલીકા નથી તે બન્ને પ્રકારના લોકો વચ્ચેના આ વિરોધ વર્ગવિરોધના રૂપમાં નજરે પડે છે.

આપણે જોઈ શકા કે સમાજ જે વર્ગોમાં વિભક્ત થયેલો છે. અમશક્તિનું વેચાણ કરનાર વર્ગ અને અમશક્તિ ખરીદ કરનાર વર્ગ. જીવનનિર્વાહનાં સાધનો ઉપર અમુક વર્ગની માલીકા હોવાથી બીજા લોકોને તેમની અમશક્તિ વેચવાની ફરજ પડે છે એ કારણથી આ વર્ગોને ઉભો થયો છે તે પણ આપણે આગળ જોઈશું-આમ સમાજમાં જે વર્ગો છે-માલીકા ધરાવનાર પરંતુ ઉત્પાદન નહિ કરનાર વર્ગ અને ઉત્પાદન કરનાર પરંતુ માલીકા નહિ ધરાવનાર વર્ગ.

સમાજના આ જાને વર્ગો વચ્ચે પરસ્પર વિરોધી હિતોની અથડામણ થાય છે જોને આપણે વર્ગવિગ્રહ છઠીએ છીએ.

વેચાણ અને ખરીદીના કાર્ય એવી જાતનાં છે કે તેમાં હિતોનો પરસ્પર વિરોધ હોયજ. વેચવા માટે બજારમાં મુકવી ચીજો નિર્ણય હોય છે. પોતાના માટે લગત ચલાવવાની ઇચ્છાશક્તિ તેમનામાં હોતી નથી. આથી ખરી રીતે તેમના માલીકો એક ખીજના વિરોધમાં સામસામા ઉભા રહે છે. તેમના વિરુદ્ધમાં થતી હરિફાઈનાં બળને તેઓ અટકાવે છે, અને તે બળો તેમની તરફથી હોય ત્યારે તેનો પુરેપુરો ઉપયોગ કરી લે છે.

બની શકે તેટલી સોંધી કાઢતે ખરીદ કરવાની અને બની શકે તેટલી ઉંચી કીમતે વેચવાની, ખરીદનારની તથા વેચનારની ખેંચતાણને લીધે માલની કીમતમાં વધારો કે ઘટાડો થાય છે. આ ખેંચતાણ ન હોય તો, માગણી કરતાં વધુ માલ તૈયાર હોય ત્યારે તેની કીમતમાં ઘટાડો થાય નહિ અને તેથી ઉલટી સ્થિતિ હોય ત્યારે કીમતમાં વધારો થાય નહિ.

વેચાણ અને ખરીદીનાં કાર્યોમાં થતી ખેંચતાણ વિરોધી અને એકખીજ સાથે અથડામણમાં આવતાં હિતોમાંથી જ ઉદ્ભવે છે. જ્યાં ખરીદી અને વેચાણ નજરે પડે ત્યાં હિતોનો વિરોધ જરૂર હોવો જોઈએ.

સમાજ બે વર્ગોમાં વિભક્ત થયેલો છે; એક વર્ગ પાસે ખીજને શ્રમશક્તિ વેચવા સીવાય જીવનનિર્વાહનાં ખીજ માધ સાધનો નથી, એવું આપણે જણાવીએ છીએ ત્યારે આપણે એવા નિર્ણય ઉપર આવવું પડે છે કે એ બે વર્ગોમાં એક ખીજનાં હિતો પ્રત્યે પરસ્પર વિરોધ છે.

આ પ્રશ્ન તરફ ખીજદ્રષ્ટિબદ્ધથી જોઈએ. જીવનનિર્વાહનાં સાધનો ઉપર ખાનગી માલીકોનાં પરિણામે, કામદારોના શ્રમથી થયેલાં ઉત્પાદનના ભાગ પાડવામાં ખેંચતાણ થાય છે. આ ઉત્પાદનનો જરૂરો અને સ્વરૂપ ગમે તેવું હોય તો પણ આ ખીજો તો હંમેશા માટે સત્ય છે. ઉત્પાદનનો મોટો ભાગ કામદારને મળે તો મૂડીવાદી માલીક માટે ઓછો ભાગ રહે, તેમજ મૂડીવાદી માલીક મોટો ભાગ રાખી લે તો કામદાર માટે થોડો ભાગ બાકી રહે. આમ પક્ષના હિતને નુકશાન કર્યા સીવાય; એક પક્ષ પક્ષ પોતાનું હિત સાધી શકે નહિ, તેથી આપણે જોઈએ છીએ કે “સમાજમાં .. જેઓ માલીકો ધરાવે છે પરંતુ ઉત્પાદન કરતા નથી અને જેઓ ઉત્પાદન કરે છે પરંતુ માલીકો ધરાવતા નથી તે બન્ને વર્ગોનાં હિતો પરસ્પર વિરોધી છે.”

શ્રમથી ઉત્પન્ન કરવામાં આવેલી સાધારણ ચીજોના ખરીદનાર અને વેચનાર વચ્ચે હિતોનો પરસ્પર વિરોધ ‘વર્ગવિગ્રહનું’ રૂપ લેતો નથી, કારણ કે ખરીદનાર અને વેચનાર વચ્ચે વર્ગભેદ નથી. જેઓ માલીકો ધરાવે છે પરંતુ ઉત્પાદન કરતા નથી. અને જેઓ ઉત્પાદન કરે છે પરંતુ માલીકો ધરાવતા નથી, એ બે વર્ગમાં એક ઉત્પાદન કરતો નથી અને ખીજો કરે છે, અથવા એક શ્રમશક્તિ ખરીદે છે અને ખીજો વેચે છે એજ કારણથી તેમની વચ્ચે તફાવત નથી. બન્ને વર્ગ વચ્ચેના ભેદનું કારણ એ છે કે એક વર્ગ જીવનનાં સાધનો ઉપર માલીકો ધરાવે છે જ્યારે ખીજો વર્ગ તેવી માલીકો ધરાવતો નથી. ખરી રીતે સામાન્ય ચીજોના બજારમાં ખરીદનાર અને વેચનારના વર્ગ પાડી

આનાં બધાં કારણો છે. દ્રવ્યનું ઉત્પાદન કરવાનાં સધનો અને યંત્રોના વિકાસના પ્રમાણ ઉપર આ કારણોનો આધાર રહે છે. તે વખતે કામદારો આ સાધનોના માલીક થઈ શકે નહિ અને ઉપક્રા વર્ગમાં તેમનું સ્થાન મેળવી શકે નહિ એટલાં બધાં ભારે અને કામતી આ સાધનો નહોતાં. મુડીવાદની શરૂઆતના દિવસોમાં વ્યક્તિગત કામદારો ઉચ્ચ કક્ષા ઉપર પહોંચે એ એટલી બધી સામાન્ય ખીના હતી કે તેને લીધે વર્ગવિગ્રહનો ખ્યાલ પુરેપુરો પ્રચલીત થયો નહોતો. કામદારવર્ગના માણસો સાધારણ રીતે જે વર્ગમાં જઈ શકતાં હોય તે વર્ગને તેઓ એક જુદા વર્ગ તરીકે ગણી શકે નહિ. આ બંને વર્ગો વચ્ચેનો ખ્યાલ ભેદ તેમને સ્વેચ્છાથી જણાતો નહિ.

ઉત્પાદનનાં સાધનોનો માલીક ઉત્પાદનના કાર્યમાંથી અલગ રહી શકે તે કક્ષા સુધી આ પ્રયાની પ્રગતિ થઈ નહોતી. જોઈન્ટ સ્ટોક કંપની અને ખીજ મુડી શેકનારી કંપનીઓની સ્થાપના અને તેમના વિકાસથી ઉત્પાદનનાં સાધનોના માલીકા ઉત્પાદનના ક્ષેત્રમાંથી દૂર રહે છે. ઉત્પાદનનાં કરનાર દ્રવ્ય ઉપર તેમના અંગત આદેશને બદલે તેમના સ્વેચ્છ અને શેર ઉપર તેઓ અંગત દેખરેખ રાખવા લાગ્યા. ઉત્પાદનના કાર્યમાંથી તેઓ એટલા બધા દૂર રહ્યા છે કે ઉત્પાદનમાં તેમનો હાથ હશે તેમ માની શકાય નહિ. પરંતુ પહેલાંના મુડીવાદીઓ ઉત્પાદનના કાર્ય સાથે નિકટનો સંબંધ રાખતા, તેથી તેઓ એક વધુ પડના વર્ગ તરીકેનું સ્થાન બોગધતા હોય તેમ લાગતું મહેણું. ઉત્પાદનનાં કાર્યમાં તેમને સહકાર એક જરૂરી અંગ ગણાતું તેથી ઉત્પાદનમાંથી તેઓએ લીધેલો હિસ્સો, કામદારો પાસેથી મેળવેલા વિશેષ મૂલ્ય

(Surplus-value) તરીકે ગણાતો નહિ; પરંતુ તેના ઉત્પાદનમાં માલીકાએ મદદ કરી હોય તેવું દ્રવ્ય ગણાતું.

કામદારવર્ગની બધી મીઠકતનો ઉત્પાદક છે. મુડીવાદીવર્ગ તેમનો શોષક છે અને કામદારોની “કાયદેસર હુક” ઉપર તેના નીલાવ યાય છે, તેમજ એ બંને વર્ગો વચ્ચે શાંત પડી શકે નહિ. તેવો હિતોનો વિરોધ છે અને તેથી વર્ગવિગ્રહ આલી રહ્યો છે એ બધી બાબતોનો કામદારવર્ગને તે વખતે ખ્યાલ નહોતો. તેથી બોગ્ય માર્ગદર્શન વિના જ એ અધઃગમણ આલી રહી હતી.

પરંતુ ઉત્પાદનનાં સાધનો અને તેની રીતોમાં થએલા વિકાસથી મુડીવાદી પ્રયાનો ભેદ ખૂટી ગયો છે. ઉત્પાદન કરવાની શક્તિમાં વિકાસ અને વધારો યાય તેની સાથે ઉત્પાદન કરનારો અત્યંત ગરીબીમાં ધકેલાના જાય એવી પ્રથા સામે માણસો પોકાર ઉઠાવ્યા સિવાય રહી શકે જ નહિ. સમાજના નિર્વાહનાં સાધનોના માલીકા નિરપયોગી અને આળસુ બનતા જાય, તેમનાં મીઠકત અને મોજાં શોષ વધતાં જાય, અને તેઓ ઉલ્લેગનાં ક્ષેત્રથી દૂર રહે તે સ્થિતિ માણસોના લક્ષમાં આવ્યા પીના રહે નહિ.

મોજાંશોષ, છુટ્ટી અને આરામનાં ક્ષેત્રોમાંથી કામદારવર્ગને દૂર રાખનાર બધું મજબુત થતો જોઈને તેઓને વર્ગભેદનો ખ્યાલ થયા વિના રહે નહિ. મુડીવાદીઓને મંડેચમાં અને કામદારોને ટૂંકયુનીયનોમાં એકલા કરનાર હરિકાષ્ઠનાં બળે ભેતાં તેમને વર્ગવિગ્રહનો, વર્ગલાવનાં મજબુત કરવાનો અને વર્ગવિગ્રહની ટોરવણી માટે નવાં સિધ્ધાંતો અને સમજૂતીઓનો ખ્યાલ આવે છે. ખીજ શબ્દોમાં કહીએ

તો મૂડીવાદી પ્રયાના વિદ્યાર્થી ૯૮, છુટા પુરેમાં અને નિષ્ક્રીય બનેલું એકાકીય થયું અને સ્વપ્ન તથા ચોક્કસ દ્રશ્ય માટે સ્વપ્ન ચકાવના મજબુત મંથના રૂપમાં તેનું સંગ્રહન થયું છે. દુઃકમાં ઔદ્યોગિક વિદ્યાસ માણ્યોને સમાજવાદી બનાવીને સમાજવાદી ચળવળને અંતિ-ત્વમાં કાઢે છે.

આવી રીતે વખતના વહેવા સાથે, મૂડીવાદના બદલાના સ્વરૂપ સથે વર્ગ-વિગ્રહ પણ જુદું જ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. મૂડીવાદી પ્રયાના આરંભ કાળમાં ત્યારે મૂડીવાદી વર્ગ બળવાળો નરીકે બચાર પડ્યો, ત્યારે વધુ પ્રગતિ માટે તેઓએ વિવિધ મેળવવા ૯૮રી હતો. તે જમાનાની પ્રત્યાઘાતિ પ્રથા તેઓએ ઉચકાવી પાડી અને નવી પર્યાયની રચાવના કરી ત્યારે તે નવી પ્રથા નેમજ તેની નીચે રહીને સત્તા બોમ્બતા મૂડીવાદીઓ પણ પ્રત્યાઘાતિ બન્યા.

આ પ્રત્યાઘાતિપણું વધુ પ્રકાશમાં આવ્યું છે, અને મૂડીવાદી પ્રથા તેમજ મૂડીવાદી વર્ગ પ્રગતિમાં અંતરાયરૂપ અને સમાજને વધુ નુકશાનકારી બન્યા છે, તેથી વર્ગવિગ્રહે ક્રાન્તિકારી સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે. એ પ્રથા નીચે ઉત્પન્ન કરવામાં આવેલાં દબની માલીકી મારેની સખન લગત આવી રહી છે તે સમયે વર્ગવિગ્રહે સમાજની મૂડીવાદી પ્રથા ઉચકાવી પાડવાની અને આર્થિક હિતોનું સમોત્તરપણું જળવાય એવી નવી પ્રયાની રચાવના કરવાની ચળવળનું સ્વરૂપ લીધું છે.

સમાજમાં વર્ગવિગ્રહ આવી રહ્યો છે તેનો ખરો અર્થ આ પ્રમાણે છે. સામા-જિક પ્રયાને એક બાબુથી સંરક્ષણ આપીને બીજી બાબુએથી તેનો નાશ કરવાની આ લાગ છે.

ગ્રોન્ડ-અમુલ્ય તક.

પ્રીન્ડીંગ પ્રેસને લાયક અત્યંત ઉપયોગી મશીનરી સરતા લાવે કહાડી નાંખવી છે.

૧-કુવાડ ડેમી પ્રીન્ડીંગ મશીન-ફલાયથે વગર-મેકર-પેઇન એન્ડ સન્સ.

૧-ફ્લીંગ મશીન ૩૬"-ઓટોમેટીક આઇકર પાવરથી ચાલે છે.

૧-ફ્લીંગ મશીન, ૪૦" હાથથી ચાલતું.

૪-પેઇનંગ મશીન, પગથી ચાલતાં મેકર્સ-ઉરલ્ડ એન્ડ સન્સ, અને એન ટીકીનસનની કું.

વધુ વીગતો માટે તુરંત મળો અથવા લખો-એનેજર,

હીંદુસ્તાન ન્યુસ પેપર્સ, લી૦,

૯, બેક હાઉસ લેન, કોલ, મુંબઈ.

કીર્ત્તના પ્રેરક વિચારરૂપ
મેકસીકોના અસલ
વનની મય લોકો અને
અનન્ત સમય-દેવની
મુખાકૃતિની એકતા
દાખવતું દ્રશ્ય.

:: મે કિસ કો ઝિન્દા બાદ ::

સીનેમાકલા તરફ સામાન્ય રીતે
ઉદાસીનતા દાખવતા યુજ્જરાતમાં
પણ પ્રખ્યાત રશીઅન સીનેમા કાયરેક્ટર
સર્ગી ઇજેન્દ્રાઈનલું નામ તો ધણુએ
સાંભળ્યું હશે જગતની સીનેમાકલાનો એ
સામ્રાટ છે. જે કલાકાર ન હોય તો ભયંકર
પાગલ જ લાગે એવો એ માણસ સર્વ કલા
ઓનો સમન્વય સાધતી સીનેમાની સૃષ્ટિને

સર્વ બાબુથી સ્પર્શ કરીને દશ આંખના
ઉભો છે. એવો એનો મહિમા છે. આંખ
અને હૃદયને ચક્રિત કરી નાંખે એવી
શીઝો સર્જનાર વિખ્યાત અમેરિકન કાય-
રેક્ટરોને જેને ચરણે એશીને શીખવાનું
મન થાય એવી પ્રજાનો એ અવતાર છે
સીનેમાકલાના વિદ્યાર્થીઓ અસામાન્ય
પ્રતિભા સાધી શકે એટલા પુરતો જ

ક્રીડમનાં કુવપદ
 " મૃત્યુદિન " માં
 ખતાવવા તૈયાર
 કરેલું મેકસીકન
 નર્તિકાનું શણગાર
 રેલું હાડપીંજર.

:: કલાનું ખૂન

લેખક.
 ર. વિ. મહેતા.

છત્રેન્ગાધનનો દાગ નથી એ જ્ઞાને
 એલે નહીં દષ્ટિ આપી છે છત્રેન્ગાધનની
 કના અમેઝિંગ કે બીજા કાંઈ દેશની
 માની માફ મૂડીવાદની રખાત નથી
 તેની રીઝમોનુ સર્જન મોક્ષ ઓશીસની
 નિષ્ટએ નથી થતુ તેમજ નાણાની દ્રષ્ટિએ
 મર્ચ કરનાર પ્રના 12 પોતાના એ તુલ ઉત્તુથી
 સમ્રાધને માને ખાતર કનાના ધતી ગથી

પોતાની જાતને ડેતરે તેમ પણ એ નથી
 રતો એની પ્રતિજ્ઞાની હરિણી એક
 સામાજિક આણુની વરવી અહ તાને પોપ-
 વાની ખાતર કીર્તિના આઝના પાછળ
 પણ નથી હોતી એ તો હે ૭ કે
 મોનનતાનુ ૩-અર્જન ઉત્તુલક્ષી જ હોય
 અને તેની પ્રલાનો પણ ઉદ્દેશ છે "કાન્તા
 ની માફક સન્નિભત રીતે ઉપદેશ આપવાનો"

કરી બહાર પડેલો “મેક્સીકોનાં સીંદૂર”નો
 “એ ઝકુ” એક મહિના રોકાઈ ગયો. રશી-
 અન સરકાર સાથે અમુક વખતમાં અમુક
 ચિત્રપટો તૈયાર કરી આપવાના કરેલા
 કરારને એ વિસરી ગયો. ૭૫૦૦૦ શીટ
 શીટમ વાપરીને ચિત્ર પુરું કરી લેવાનો
 નિર્ધાર ૨૩૨૦૦૦ શીટનાં ગુટીંગમાં સરી
 ગયો. ઇજેન્સ્ટાઇનની આંખ સમાન બની
 રહેલ જગતનો અન્નેડ ફોરોસેન ડીમે,
 પ્રખ્યાત રશીઅન ગાયકેટર અલેક્ઝાન્ડ્રેવ,
 એટલો જ સુવિખ્યાત મેક્સીકન ગાયકે
 કટર ઓગસ્ટીન એરેગોન લીવા અને
 સીનેમાકલાના અનેક ઉપાલોકો અને
 અભ્યાસીઓના સાથમાં એક માત્ર સુધી
 અનેક સંકેટો વેહી એણે મેક્સીકોના એક-
 એક મૅન્ચાલંડર પર ધારી પાડ્યા
 કર્યા; એના ભૂતરાજના ઘરો ઉપેક્ષા અને
 ભાષિના પડા પાપેડ્યા પગ્નિયામ ?
 પરિણામ વિશે છું કંઈ કહું એના કરતા
 કંઈ બેન્ડ જેવો બેરેકાનો સુવિખ્યાત
 કલાવિવેચક બોલે એ જ વધારે ઠીક
 થઈ પડશે:

“કેવે વિવા મેક્સીકો” — મેક્સીકો
 ઝિન્દાબાદનું મૂળ નિર્માણ વિચારી
 જોના મને એમ લાગે છે કે જેમ
 વોલ્યુંગ સાગા, ઇલિઅડ અને મહાભારત
 તે તે સંસ્કૃતિઓ અને સમાજવ્યવસ્થા
 ઓનો સરવાળો માંડનાં મહાકાવ્યો છે
 તેમ એવિએટ સંસ્કૃતિના મહાકવિએ
 ગાયેલ મેક્સીકન સંસ્કૃતિનું એ મહા-
 કાવ્ય છે. અને એ ડ્રિટએ જે ભૂતજન
 મહાન સંસ્કૃતિના દિવસો એ ગાય છે
 તેના વિનાશ પછી આટલાંટીક સમુદ્રની
 આ બાજુએ બનેલો એ મહાનમાં મહાન
 બનાવ છે.”

પરંતુ આ અન્નેડ કલાકૃતિનાં ફર્શન
 કરવાનો લાલ આપણને મળશે
 ખરો ? જો મળે તેમ હોત તો આ લખ-
 વાની જરૂર ન રહેત. “મેમન આટ” ના
 લેખક અપ્ટન સીંકલેરનો આટ-કલા-
 કરનાં મેમન-નાણાં-નો ગ્રેમ વધુ બળવાન
 નિકળ્યો અને તેથી આલમની એ અન્નેડ
 કલાકૃતિનું “જૂન થયું” અને તેનાં અવસા-
 નમયી “થન્ડર ઓવર મેક્સીકો” નામનાં
 એક વર્ણસંકર ચિત્રનટનો અવતાર થયો
 આમ તો માટ બન્યા પામ્યું તેના સવિ-
 સ્તર ઇતિહાસમાં ઉતરવાનું અહિં શક્ય
 નથી. ફક્ત આટલું જ બસ થયે કે ઇજે-
 ન્સ્ટાઇનને એક મ રશીઆ જુનું પડ્યું
 અને જે માણસ શીટમનાં Mounting-
 તેન સંકલિત સ્વરૂપ આપવામાં નીઆમાં
 અન્નેડ મદાય છે તેને પોતાની વલાલામાં
 વલાલી અને તેના જીવનનાં સાથકથ સખી
 શીટમ તૈયાર કરવા માટે નેજોરીવ મોકલ-
 વાનો અપ્ટન સીંકલેરનો જીવ ન આલ્યો.
 હોસીનુડના કેટલાક આલુધરોએ એ કાપીને
 તૈયાર કરી પરિણામે દ્રષ્ટિને ખાટ સુશ્રાવ્ય
 સમીત ઉભું થવાને બદલે કોઈ છોકરું
 મીઠા અવાજના પીઆના પર આમનેમ
 હાથ પછાડીને મધુરો ઘોંઘાટ ઉભો કરે
 એવી શીટમ ઉભી થઈ છે.

ઇજેન્સ્ટાઇનની મૂળ કૃતિ જોવાનું સદ-
 ભાગ્ય ગુજરાતના કલાશોખીનોને પ્રાપ્ત
 થશે નહિ અને “કેવે વિવા મેક્સીકો” માત્ર
 એક મીનેમા શીટમની વાર્તા જ નથી પણ
 સમાજશાસ્ત્રનો એક મનનીય ગ્રંથ છે
 એમ હું માનું છું તેવી, ટાઇપથી જાણેલાં
 લગભગ એક લગ્નર પાનાં પર પથરા
 એવ એ સીનાયેરોના હુંકો ખ્યાત
 વાંચકોને આપવાનું ઉચિત ધારું છું.
 અમુક સંસ્કૃતિનું પ્રતિબિંબ કલાના

મેકસીકોના મય લોકોના મૃત્યુ સંસ્કારની કીયાનું એક દ્રશ્ય. ઇન્જેન્ટાઇને
એ આખીએ કીયા યુકેટાના રણમાં ફરીથી કરાવી હતી. એ આખુંએ દ્રશ્ય
અખટન સીંકલેરે તૈયાર કરાવેલ ચિત્રપટમાંથી કાઢી નાખવામાં આવ્યું છે.

હથેલી જેવડા આરસામાં ફરી રીતે
આખાદ ઝડપી શકાય છે તેનો પણ વાંચ-
કાને એનાથી ખ્યાલ આવી જશે.

“કુવે વિવા મેકસીકો”ના કુલ ૭

ભાગ છે: એક પર્વત, ચાર
નવસો અને ઉપસંહાર. એ જાએ ભાગેન્દ્ર
વિષય જૂદા જૂદા છે. તેમના પ્રદેશ પણ
જૂદા છે. લોકો, રિવાજો, કુદરતી દર્યો
એ બધાં ભિન્નભિન્ન જ છે. તેમનાં તાલ
અને સ્વરૂપ વિરોધાત્મક છે. છતાં તે

બધાને સંપોષત કરતી ભાવનાની એકતા-
નતા અજબ છે અને તેથી જ તેમાંથી
વૈવિધ્યભર્યું અને અખટનગી શીઘ્ર-સંગીત
ઉભું થાય છે.

પુર્વરંગના અંતમાં આ અર્થ-

પૂર્વ વાક્ય આવે છે. “આ રીતે
પુર્વરંગ પુરો થાય છે. જે સીનેમાસંગીત
હવે શરૂ થાય છે તેનું એ સ્વરવિધાન છે
અને તેનું ભાવગૌરવ બાણીના ભાગો અને
ઉપસંહારમાં વ્યક્ત થશે.” કંઈ બલતો

મેકસીકોના ધરાય ધણી થઈ પડેલા સ્પેનીશ લોકોની એક રાજરમણીનું શણગારેલું આ હાડપીન્ડર ઇન્ડિયાનની સુળ ક્રીસ્મ “કવે વિવા મેક્સીકો” માં કુવપદની આમઝીરૂપે તૈયાર થયું હતું. “થન્ડર ઓવર મેક્સીકો”માંથી તે ઉડાવી દેવામાં આવ્યું છે.

છે એ પૂર્વરંગ? એમાં ઇન્ડિયાને પ્રાચીન મેક્સીકોને પ્રતિકના રૂપમાં રજૂ કરવાનો આશય રાખ્યો હતો. કોઈ ટેકરી પર ઉભા રહીને મનોહારી સુપ્રસૈદ્ય નિહાળતા હોઈએ એના જેવું એણે કરવા ધારેલું. પ્રાચીન મેક્સીકોની મય, એકટક અને ટ્રેટક સંસ્કૃતિઓનું પ્રતિક-Symbol-એમાં એણે રચ્યું હતું. એ સાધવા માટે સુકેટાના રણમાં મોટા પીરામીડની તળેટીમાં મય લોકો લે બળ્ય મૃત્યુસંસ્કાર

ઉજવતા તે આખીએ ક્રીયા તેનાં અસલ સ્વરૂપમાં તેણે રજૂ કરી છે. આખાએ પૂર્વરંગની એ મધ્યસ્થ ધટના છે, તેનું પુનઃજન્ન કરવામાં ટીસેએ કેમેરાની કલાનો જે ચમત્કાર બતાવ્યો છે તેણે ક્રીવીલુના અદમ્ય કેમેરામેનોને મુખ્ય બનાવી દીધા છે.

પરંતુ ઉત્તરક્રીયાના એ ભવ્ય પ્રસંગને સીંકલેર-લેસરની યજ્ઞસંકર શીઘ્રમા-થન્ડર ઓવર મેક્સીકોમાં-જરાએ સ્થાન

નથી મળ્યું. જાણના જે ભાગો હતા તેને કંઈ રીતે જોડવા તે સીંકલેજે નીમેલા લાકુતી એડીટરોને સંજ્ઞા નથી. એટલે રૂપાળા જણાતા ભાગોનો ખીચડો રજૂ કરવામાં આવ્યો છે.

એ પૂર્વરંગ પછી ઇન્ડિયાનની
મૂળ ચોજના પ્રમાણે પહેલું મુખ્ય નવલ શરૂ થાય છે. એ નવલનું નામ છે-તેહાંતેપેક-નન્દનવન. મેક્સીકોની આદી સામ્યવાદી-Primitive Communitistic-સમાજવ્યવસ્થાનો એમાં એ પરિચય કરાવે છે. પરંતુ તેનું અર્થગીરવ સમજાવવા માટે જીવંતોની તડમાંથી લોકોનાં ખાનગી જીવન પર એ નજર નથી નાંખતો. એક લાક્ષણિક દૃશ્ય -Landscape-માં તે એ પ્રદેશનાં લોકોના આર્થિક વ્યવહાર અને સંસ્કૃતિનાં દર્શન કરાવી દે છે. પ્રભાતનાં આછાં અજવાળામાં પવનની આછી લહરીઓની આસા પ્રમાણે લીલાશનાં સળ પાડતાં ખડનાં ખીડ, તેની વચ્ચે વચ્ચે ધરમાંથી નાસી છુટેલી છોકરીઓનાં સમુહજીવનો ખ્યાલ આપતાં વિવિધરંગી પુલોનાં જળાં, તેમના ઉપર આંધણીની ચુંદડીનો ખ્યાલ આપતું પતંગીઆંજોનું વાદળ: એ અર્ધાં પર સૌન્દર્યના ચોર દીસેના કેમેશની આંખ ફરતી ફરતી ફોના ભારથી ભાંગી પડતાં ઝાડો પર ધડીક દરે છે. અને સૌન્દર્યનો એ જમ હલુ તો તમે હોંકે માંડો ત્યાં બાળકોના કાંદલોલ તમને સંભળાય અને તરતજ હાથમાં હાથ લરાવી નાચતાં નાગાં નાનાં બાળકો અને ધાવણનાં લરાવાથી જેનાં રતનો પર નમે ચડી આવી હોય એવી માતાઓબાળકોને ઉત્તેજન આપવા તાલીઓ ખાડતી તમને

નજરે ચડે. એ દૃશ્યથી તમે ટેવાવ ત્યાં તો કુપતીઓના ખડખડ હસવાના અવાજો સંભળાય અને તમારા જ્ઞાને પગલેપગલે તમારી આંખ અનુસરે એટલે ઉંચા કોળાવ પરથી નદીનાં પ્રવાહ સાથે ધુનામાં કોળાઈ જતી જીવાન છોકરીઓ તમારી નજરે પડે. આ બધાં એક પછી એક રજૂ થયે જતાં દૃશ્યોતું સિંકાવલોકન કરી લેવાને પણ અહિં અવકાશ નથી. એટલું જ કહેવું બસ થશે કે સવાર અને સાંજને વખતે એક એક હજાર રીતનો પ્રવાસ કરીને ઇન્ડિયાનનો કેમરા આદી સામ્યવાદીશ-બનાં એ મેક્સીકન નંદનવનનો તમને જાણે પરાપૂર્વનો પરિચય હોય એવું કરાવી દે છે.

રસિયન કલાકારોનાં દ્રષ્ટિનાં ધ્વનિ-કાવ્ય-visual lyric-ના શોખનો આવી વધારે શો પુરાવો જોઈએ? વિવેચકો કહેતા આવ્યા છે કે ઇન્ડિયાન દષ્ટિ-સૌભાગ્યનો દરવેશ છે. 'કેવે વિયા મેક્સીકો'નો એક જ ભાગ એ દાવ ને સદનો માટે સાથેક બનાવી દે છે.

ને જેમ એ પ્રથમ ભાગ શરૂ થતો તેનું મથાળું-તેહાંતેપેક-આશા-પાલવનાં પાન પર લખાએલું હોય છે તેવી રીતે તેના પછીનો ભાગ-ખીલું નવલ-શરૂ થતાં તેનું મથાળું મેઝેઝાનાં પાંદડાં પર લખાયું છે. એ ભાગનું નામ જ મેઝે છે. અને તે અર્થસુચક છે. મેઝે એક એવું જાડ છે કે જેના ઉપરના ભાગમાં જ થોડી ડાળો અને આછાં પાંદડાં પુટે છે. એ ઝાડની યાદ લાવે એટલે તમને થડો જ ખ્યાલ આવે. એ નવલનું પ્રથમ દૃશ્ય નાની નાની કુંડીઓ અને મોટા સાંઠાવાળા મોંલનાં ઉત્તેજન જેવાં એતરંગ પર ઉધડે છે. એ આખાએ ભાગમાં

‘મોઘુ’ વે‘ધત્ય સચવવી માટે ‘ઇએન્સ્ટા-
 1-સી’ગતી સંગાનો જ ઉપયોગ કર્યો છે.
 મગ્ગેનાં યડ, કુંડાં વિનાના ઝાડ સાંક, ઉજ્જવ રેકરીઓ; ત્યાંના રહેવાનીઓએ
 ઓરેલા ધાગળાઓ પરના મીઠા પદ્મ આ
 બધું “મદાગીરી મુસક, મદાનગીભયુ”,
 ઉધ્ધતાઈભયુ” અને સખ્તાઈભયુ” જ
 હોય છે.” કુદરત કે માનવીની સામે
 બાથબાથાં કરીને જ પોપણ અને રક્ષણ
 મેળવવાનું હોય છે એવો ખ્યાલ માણુમને
 એ જોતાં જ આવી જાય છે. એ
 આખીએ ઉપકથા-Episode-છેદન નિરસ
 છે. પહેલા ભાગનું એ સીધું વિરોધી-Anti-
 ithetic-દ્રશ્ય છે. જમીનદારશાહિનો
 એ જમાનો છે સ્પેનીશ સાધુઓના સફેદ
 ઓળા પણ ઉતર્યા છે. દુર્ગમ્ય ક્રીસ્ટાઓ
 જેવાં એમનાં દેવજો માધલો સુધી વિસ્ત-
 રતી કાંટાળા યોરોની વાડો વચ્ચે ઉભાં
 છે. મેક્સીકોનો મેગ્ગેનો સફેદ રસ પીતાં
 શીખ્યા છે. ધમશુદ્ધોએ તેમને શીખવ્યું
 છે કે દેવોની એ પ્રસાદી છે. “શોકને
 તાણી જાય, આવેરોને ધગાવે. અને મ્યા-
 નમાંથી તદ્વારો ખેંચાવે” એવો એ રસ
 છે. અને એ ઉપકથાનું છેવટ જમીનગરો
 અને તેમના શુશામ-Scars-બનવાની ના
 પાડતા ખેડૂતો વચ્ચે - ઝાઘમાં અને લગ્ન-
 ધને અંતે સ્વતંત્ર ખેડૂતેની કલમમાં આવે
 છે. મેગ્ગેના યડો પામે ઉભા રાખી એ
 લોકોને વિંધી નાખવામાં આવે છે. મેગ્ગે
 જેવાં નિખુર ઝાડમાં આવિ દાર ખામેલી
 કુદરત એ ઝડપા સફેદ રસ રૂપી આંસુ
 એ ભ્રમિષ્ટોનાં શબ્દો પર સારી રહે છે.

તે પછીનાં તપલનું નામ “શીએ-
 ન્ટા”-ઉમ્મણી-છે. સ્પેનીશ લોકોએ
 મેક્સીકોમાં સત્તા જમાવી દીધી છે. એ

નગમ્મી વેપારીઓના શોખ પર કટાક્ષ
 કરવા માટે સ્ત્રીઓને માતેન્ના સાંક સાથે
 એવં વખતે રૂપી રીતે લગ્નવધામાં આવતી
 તે બતાવવામાં આવ્યું છે. કાપી નાખે
 એવાં કટાક્ષ કરવાની ઇએન્સ્ટાઈનની
 કલાનો એમાં પરિચય થાય છે. અને તે
 સાથે મેક્સીકોના અસહી વનનીઓ
 “વલ્ડન ઓફ વ્યાડલોપ”નો ઉત્સવ ઉજવે
 છે તેનાં દ્રશ્યો આખ્યાં છે. ઇએન્સ્ટાઈન
 જ્યારે મેક્સીકોમાં હતો ત્યારે એ પ્રસ-
 ગની બીજી શતાબ્દી ઉજવાતી હતી એટલે
 ટીસેના જાદુઈ કેમેગ્રાએ એ અણુધડ વત-
 નીઓનાં અફર્વ ઉત્સવનાં એ દ્રશ્યો
 અતોખાં સૌન્દર્યથી મદી લીધાં.

સ્ત્રીમાજના આમ બે ચોકખા ભાગો
 બતાવી દીધા પછી કુદરતી રીતે જ ૧૯૧૦
 ની ક્રાંતિ ઉપર એ આવી જાય છે.
 એ ભાગનું નામ છે ‘સોલ્ટેડોરો’-“સેનિ
 હતી ધરવાળી ૧૯૧૦ ની સાલમાં
 મેક્સીકોમાં “વાલીસ્તા” અને “ગયાતિસ્તા”
 નામની બે ક્રાંતિકારી ચળવળો ઉપડેલી.
 તે ચળવળો અને તેના વિજયને ઇએન્સ્ટાઈન
 એ ભાગમાં સજીવન કરે છે. ઉપકથાનાં
 મુખ્ય પાત્રો છે ક્રાંતિકારી ફેનિકોની
 સ્ત્રીઓ અને માશુકો. એ સ્ત્રીઓ પોતાના
 મર્દોની સાથે રણમેદાનમાં જાય છે, તેમને
 પાતો સગવે છે અને જ્યારે તેઓ ધાયલ
 થાય છે ત્યારે તેમની સારવાર કરે છે.
 જેમ “તેલેન્તેપેક”માં સ્ત્રી તત્વને મુખ્યત્વે
 દેખાડવામાં આવ્યું હતું તેમ આ
 ભાગમાં પણ ગ્રામ્યવામાં આવ્યું છે. પ્રસન્ન
 સ્ત્રી તત્વ સામાજિક વિકાસનું લાક્ષણિક
 ચિન્હ છે એમ ઇએન્સ્ટાઈન માનતો જણાય
 છે. અને આ ભાગનું મુખ્ય દ્રશ્ય ઇએ-
 ન્ટાઈનની સફેદો ઉભા કરવાની કલાનું

અન્યેક ઉગ્રહરણ છે. સોલ્જરે ક્યન
મરણના ખેલ ખેલતા હોય ત્યારે તેમની
સ્ત્રીઓની અંદર અંદરની વાતોમાં ઇજે-
ન્સ્ટાઇન આપું સમાજદર્શન કરાવી લે-
છે. પરંતુ સ્ત્રીઓની ભાવનાનો પ્રસંગ તો
એથીયે અતેરો છે. એક તરફથી વિન્યવંત
બનેલા સૈનિકોને લઇને રેલ્વેગાડી થોરનાં
રણોમાંથી પસાર થતી હોય છે. ખીછ
તરફ ખડનો ભાર ભરેલાં એક રમશીઆં-
ગાડામાં એક સોલ્જરની પત્ની બાળકને જન્મ
આપે છે. દેવ અને દેવીઓના જુહાણાભર્યા
વહેમો ઉભા કર્યા વિના સૃષ્ટિનાં સૈણ
તાલવડું જગતંભવ ઇજેન્સ્ટાઇન આ રીતે
રચાપે છે. રશીઆના નાસ્તિકવાદ પર
રાતાપીળા થઇ જતા ગુજરાતીઓ તેના
કલાકારોની આ પ્રવૃત્તિની નોંધ લે.

અન તે પછી આવે છે ઉપસંહાર :
ઇજેન્સ્ટાઇનના ઉપસંહારને જે મુદ્દા સાધ-
વાના હતા. (૧) મેકસીટાના ઇતિહાસમાં
જીજ્ઞાસુ આવતા સામુદાયિક પ્રવૃત્તિપ્રવા-
હોતું વિરોધાત્મક સ્વરૂપ બતાવી આપી
તેની સીનેમાને અનુરૂપ સમવાયિતા
સ્પષ્ટ કરવી અને (૨) આખાંએ ચિત્ર-
પટ્ટની વ્યાપક-મધ્યસ્થ-ભાવનાને ફરી
સંક્ષેપમાં રજુ કરવી. એ ભાવના એવી
છે કે કુદરત જાતીઓથી માંડીને અત્યા-
રના મેકસીકન ઇન્ડીઅનો છે તે બધાંએ
ભૂમિપૂત્રોની અનંત સનાતનના સિધ્ધ
કરવી:-સૃષ્ટિકર્મે અપેલા એમના અવિ-
નાશી દકકોની નિયતતા સિધ્ધ કરનારાં
બળોને બહાર લાવવાં. આ સાધનાને
માટે હાલના મેકસીકન લોકોનાં જીવનનાં
એકાએક પ્રદેશનાં ઉત્થાનનાં-શાન્તિનાં-એ
બળે દ્રષ્ટિગોચર થાય છે તેનું દિઃક્ષેપન
એણે કરાવ્યું છે.

પણ આટલેથી જ અસ નથી સીને-
માની શીલ્પને સંગીત સાથે સર-
ખાવનાર એ કલાકારને ધ્રુવપદ વિના કેમ જ
આલે? વાંચકો નેહ શક્યા હશે તેમ
મૂળ શીલ્પના એ જ એ ભાગો તિરનિરાળા
છે. એ સુંદર મોતીઓની માળા બનાવવું
માટે ટકીઓ પણ નેહએને? એ ટકીઓ
માટે ઇજેન્સ્ટાઇને એકઠી કરેલી સામગ્રીની
નેક સારાં જગતના કલાકારમાંથીએ
મળવી કદાચ મુશ્કેલ છે. એ ધ્રુવપદની
ભાવના એક જ હતી. પ્રાચીન કાળથી
માંડીને છેક અર્વાચિન કાળ સુધીમાં
મેકસીકન લોકોના ઉત્ક્રાન્તિના ઇતિહાસનું
દિઃક્ષેપન કરાવવું. એને માટે ઇજેન્સ્ટાઇને
એકઠી કરેલ સામગ્રી ભાવનાની દ્રષ્ટિએ
અપૂર્વ ધૃષ્ટતાભરેલી અને ચિત્રની
દ્રષ્ટિએ આજ્ઞાનાબનારી હતી. ઇજેન્સ્ટા-
ઇન સિવાય કોઇની કલ્પનામાંય એ
ઉતરે તેવો સંભવ નથી. શૈલ, લખાનક,
કમકમાં ઉપગમે એવાં કુદરત અને
કલ્પનાનાં સ્વરૂપોને કલાત્મક હાથે રપસાં
કરવાનાં ઇજેન્સ્ટાઇનનાં શૈલ અને શક્તિના
એ પુરાવારૂપ છે. અપાર્થિય
ભાવોને મૂતસ્વરૂપ આપવાનો શરૂઆ-
તના સોવિએટ સીનેમાના શોખનો
એ સુંદર વારસો છે. એણે એ માટે
પસંદ કરેલાં દૃશ્યોનાં વર્ણન અદ્ધિ
સ્થગસંપ્રત્યને લીધે નહિ કરે પણ આટલાં
સહિત્યની શક્યતાનો વિચાર કરી લઇએ:
ટેકરીઓની હરમાળા; ઉંચામાં ઉંચી
ટેકરી પર કાસની નિશાની: એ બધાંની
પાછળ સફેદ વાદળોના ઓઘ ઉડયે
જતા હોય: નીચે ટેકરીઓની ડોડે આવેલી
એક પગથાર પર કાળા ઝળખાવાળા મેક-
સીકન ધર્મશૂરોની પુતળાં એવી હારની
હાથે ઉભી હોય. અને એ બધું તો દેમે.

રાની છેક ફરની પાશ્વર્યમાં. આગળના
ભાગમાં માનવ જોપરીઓનો પીરમીડ;
તેના પર મુલ્યદેવનું અપ્ન દર્શન અને એ
પીરમીડને ચરણે અક્ષરોત્તરોત્તર સ્થાન
હાંપી અને ઉજળો થયા જ કરે. પડતી
બંને છેડા પર એ મોટાં કાળચઢા-આખાં
માનવજોપરીઓથી જ રાજ્યગારેલાં-દુર્ગ
કરે. એક કેમેરા "તરફ આવે. બીજું
તેનાથી દૂર જવું બંધ. એક બીજું દર્શન:
એક મેક્સીકન શહેર-કેમેરાની આંખ નીચે
ચમકવું. એની લાંબી લાંબી ઉંઘતી
શરીઓ પર માધ્યમ લાંબી વાળાની બળી-
ઓ પથરાયેલી: એ બળીમાંથી ધર્મ-
ગુરુઓ, લોકરી અમલદારો, વેશ્યાઓ,
પારસનાઓ, દેવદાસીઓનાં તે તે જમા-
નાઓના સુંદરમાં સુંદર પોશાકમાં સજ્જ
ચહેરાં આખાં હાડપીંજરે લટકતાં હોય;
એ હાડપીંજરેનાં સરધસની જાંબે બાજુએ
પેલાં કાળચઢા ફરતાં હોય અને પશ્ચાદ-
ભૂમિમાં જોપરીઓના મીનારા ઉભા હોય.

આથી વધારે વધુ નને માટે બાકી અવ-
કાશ ન હોય શકે.

પૂર્વદેશ અને દરેક નવસના અંત
ભાગમાં આ ધ્રુવપટ્ટી સામગ્રીમાંથી
અમુક દરજ્જા ગોઠવવાનો ઇન્કેન્ડાઇ-
નનો આશય હતો. જેમનામાં કલ્પના હશે
તેઓ તો આ બધા સંભારમાંથી કેવી
કલાકૃતિ ઉભી થય શકે તેની કલ્પના
કરી લેશે.

ઇન્કેન્ડાઇન આ મકારે પોતાનાં જીવ-
નની અન્નેક કલાકૃતિ સરજી લીધી. કલા-
કૃતિઓ કહે છે કે માત્ર ઇન્કેન્ડાઇનની
નહિ પણ જગતનીયે એ એક અર્થ
કલાકૃતિ છે.

૮

વિશ્વની એ અન્નેક કલાકૃતિ
સીંકલેર-લેસરની રાજકીયે કેવી
રતિ ખૂલ કયું છે તે બતાવીને આ લેખ
મળે નહિ કરે. પરંતુ "મેને," "શીએ-
રટા" અને સેલેક્ટેડ એ ત્રણેય ભાગોને
ઉદ્ધાયતા કરી નાખી તેમાંથી એક રમ-
તીઆળ ચિત્ર તેઓએ ઉજું કયું છે,
અને ઉપસંહારમાં બતાવેલાં કલ્પિતનાં
પ્રીણતાં બજાવું તો તેઓએ નામ કે
નિદાન પણ રહેવા દીધું નથી. પરિણામ
શું આવ્યું છે? ફરીને એક વિષ્ણુ
અમેરિકન કલાવિવેચકનો અભિપ્રાય જ
રજુ કરે. અપ્ન સીંકલેર પર એક
કાળ સખતાં જાનેટ જી. ગ્રેવરમેન
કહે છે

"કેવે વિવા મેક્સીકો પર તમે કરેલો
બજારકાર".....તમારી જોબાન કલાકૃત-
કલા.....એક સુખાર શીલ્પ બાવનાને
અનાડી હાથે રંગડી નાખવાનો તમારો
અદ્ભુત અપરાધ...ભવિષ્યના સીનેમા
કલાના ઇતિહાસમાં, "કેવે વિવા મેક્સી-
કો"ને બંટ કરવાનાં આ તમારાં કૃત્યને
અન્નેક અપરાધ તરીકે જોળખાવશે એમ
કહેવામાં અનિવાર્યકિત. થવાનો જરાએ
સંભવ નથી."

આ વાક્યો રાખણું છે, પણ એ રાખ
સકારણ છે. આ ચિત્રપટ તૈયાર કરવા
પાછળ સીંકલેરને પચાસ હજાર ડોલરનું
ખર્ચ થયું. પોતાના આદ્યતીય કલાકારની
એ મહામુલ્ય કૃતિ જળવી રાખવાની
ખાતર ઇન્કેન્ડાઇને "શુટ" કરેલી બધીએ
મેગેટીવ પાછી સોંપવામાં આવે તો
સાઠ હજાર ડોલર રોકડા આપી
દેવાની તત્પરતા મોવિએટ સરકાર
રાખવી. ઉપરાંત એ ચિત્રપટ માટે
જરૂરી સંગીત પ્રખ્યાત રશીયન

સંગીતકાર શેસ્ટાકોવિચ ફરી આપશે અને ચિત્ર દેખાડવામાંથી જે કમાણી થશે તેના અમુક ટકા પણ સીંકલેરને આપવામાં આવશે એમ કહેવામાં આવ્યું. પણ સીંકલેર ન જ પીગળ્યો. તેને તો શેકડા એક લાખ ડોલર જોઈતા હતા એટલે એ વાટાઘાટો તુટી પડી અને સીંકલેર અને હોલીવુડના એક ધનકુખેર સોલ લેસરે સાથે મળીને “થંડર બોયર મેકસીકો” નામની વલુસકેર શ્રીલ્હમ તૈયાર કરી બહાર પાડી દીધી છે.

છતાં ઇલેન્ટાઇનની મૂળ મેગેટીવ તેને મળવી જ નોંધએ એવો આશ્રય જગતના સીનેમાકલાના શોખીનો ધરાવે છે. એ સખાંથી પ્રચારકાય કરવા અને ઘટતાં

પગલાં લેવા “ઇન્ટરનેશનલ કમીટી ફોર ઇલેન્ટાઇનસ મેકસીકો શ્રીલ્હમ” નામની એક આંતરરાષ્ટ્રીય સમિતિ ન્યુયોર્કમાં સ્થપાઈ છે. એ કમીટીએ એક એવી વિગ્રહિત બહાર પાડી છે કે હુનીઆલરમાં જે જે કલારસિકોને એમ લાગતું હોય કે હંધર જણાવવામાં આવી છે તેવી મહેતાવાળી ઇલેન્ટાઇનની એ મૂળ કલાકૃતિ નાશ ન પામવી જોઈએ તેમણે વધુ કંઈ નહિ તો અપ્ટન સીંકલેર પર એ મતલબનો એક પત્ર તો લખી જ નાખવો અને તેની એક નકલ એ કમીટી પર ખીડવી. આ માંગણી અનુસાર આજ સુધીમાં લાખો પત્રો અપ્ટન સીંકલેર પર લખાઈ ચૂક્યા છે.”

કા ય ર તા છાં ડો

(પીકચર પેન્થુ ચાલુ)

અને આજે એમના હાથ હેઠા પડ્યા છે ત્યારે પણ મહાસંભા સમાજવાદી છુવાનો પ્રત્યેનો તેમનો અણુગમે ક્યાં છુપો છે ? આજે પણ તેમને પાંખમાં લઇને દેશમાં નવજીવનની ઉખા ફરી ફેલાવવાનું તેમને ક્યાં સુજે છે ?

આ સ્થિતિમાં કેટલાક અરમ્મ યુવાનો અન્યવહાર આદર્શવેદના સતીજીવન વેડફી નાખે એમાં નવાઈ છે ? અને એટલી કંઠવર જીવનશક્તિ ન ધરાવના બાકીના દબાઈ જાય, વિકરે, ફસાઈ લે કે બેરકાર બની જાય તો દોષ કોનો ?

છતાં પ્રગતિની દૃષ્ટ કરી અટકા સાંભળી છે ? માર્ગમાં પડેલો ખડક ઓળંગવા જેટલો નીચો નહિ હોય તો ફાડી ન શકાય તેટલો અભેદ તો નહિ જ હોય એમ ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે.

યુવાનોના માર્ગમાં ખાડા, ટેકરા અને ગંઢોનો સુમાર નથી. પણ આદર્શના ધ્રુવતારા પર તેમની નજર હશે તો તેઓ માર્ગ ભૂલવાના નથી.

એકલા દોડવાના શોખીન વડીલો આજે હાથો છે-થાક્યા છે; તેની પરવા નથી. પરંતુ એ થાકમાંથી ઉપજતી કાયરતા આજે ઉપડતી માફક ફેલાઈ રહી છે. જે તરણ પેઢીને એનો ચેપ લાગશે તો તે મહાલયંકર નિવડશે. એટલા માટે જ આદર્શવેદના યુવાનો પ્રવૃત્તિની ગરમી જળવી રાખે અને મરણ અથવા અમરણનાં લાવિ તરફ આગળ વધવું એ એ વિકલ્પો પર તોળાઈ રહેલી જનતાને હાકલ કરે-કાયરતા છોડો, ઉઠો અને લક્ષ્યસિદ્ધિ ન થાય ત્યાં સુધી અટકો નહિ!

ચીડીયા.... જીદી અને હીલા સ્વભાવના.... સુસ્ત બાળકને-

ડોક્ટરોએ મંજૂર કરેલી આ અસરકારક સારવારની જરૂર છે.

જ્યારે બાળકો કાયમ ચીડીયા સ્વભાવના હોય ત્યારે ડોક્ટર તેના આ રોગનું નીહાન કરે છે અને તેઓ બાળકે જે કે આમ થવાનું એક જ કારણ છે.

હાડકાં અને તંત્રીરના બાધાને મજબૂત બનાવવા અને આશ્ચર્યકારક નબળા બાળકોએ એવો પોરાક લેવો જોઈએ કે જેમાંથી તેઓ ફલનીયમ અને કૅલ્શિયમ સાથે વીટામીન એ અને ડી નો ભાગ મુસી શકે. જ્યારે એ પ્રમાણે બાળક લેતુ

નથી ત્યારે તેની શક્તિ ઘટતી જાય છે અને નબળું-સુસ્ત અને ચીડીયા સ્વભાવનું બની જાય છે.

ડોક્ટરો આ સારવારની ભલામણ કરે છે.

પાપણની ખોટ પુરી પાડવાના ઉત્તમ ઉપાય 'સ્કોટસનું ઇમલ્શન' છે, કે જેના માટે ડોક્ટરો હેડલાં ૧૦ વર્ગોથી અબીપ્રાય આપી રહ્યા છે.

સ્કોટસ ઇમલ્શન, તંદુરસ્તી અને હંડગોને ખાસ ઉપયોગી એવા કૅલ્શિયમની વધુ વીટામીન 'એ' એટલે કે કોહીયર એઈલ અને વીટામીન 'ડી' જે હાડકાં અને તંત્રને મજબૂત બનાવે છે એવી વસ્તુઓમાંથી બનાવેલ છે.

સ્કોટસ ઇમલ્શન ફેલ્સીયમ અને કૅલ્શિયમના દ્વારે ધરાવે છે જેથી તે માદા કૅલ્શિયમ એઈલ દ્વરાં મજબૂતી વધારે અસર કરે છે.

માનકો તેને રહેલાઈથી પચાવી શકે છે અને બાળકોને એ એવો એનો મુંદર રવાદ છે. તે વિશે તમાના ડોક્ટરને પુછો.

કે. શરદી અને કે. સાંનાં દર્દો માટે

સ્કોટસ ઇમલ્શન, તેમાં અમાયલા તંદુરસ્તી આશ્ચર્યકારક અને રોનીટ પછેલેની લીધે કે. સાંને માટે ખાસ રોનીટ છે અને દર્દ, અને ગરદીના દર્દો માટે અસરકારક ઉપાય છે.

તાવ અને બીજાં દર્દો પછી જો સ્કોટસ ઇમલ્શન લેવામાં આવે તો ગરદીની લીધે થઈ ગયેલી નોંધામા તાત્કાલીક જોમ આવે છે અને પુનઃ શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

SCOTT'S

Emulsion

સ્કોટસ ઇમલ્શન

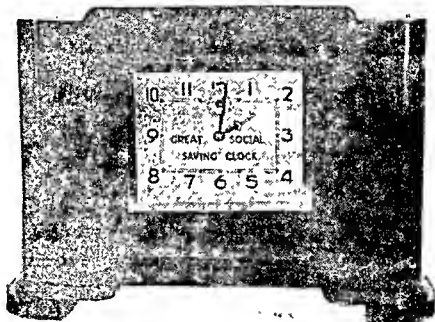
જ્યાંય ખેંચવામાં આવે :

મુંબઈ રીયલ કેમીકલ પ્રા. લ્ડી (પ્રા. લ્ડી) લીમીટેડ

કલકત્તા, મુંબઈ, મદ્રાસ, લાહોર, રંગુન, કોલમ્બો, કાનપુર, પટના, અમરવાત, કાચીન, મલેશિયા, વાંગ્ગાપુરમ, કરાચી, અમરસર

મધ્યમવર્ગ અને સાધારણ જનતા માટેનીજ કંપની.

આછામાં આછા ડીમીયમો અને વધારેમાં વધારે ફાયદાઓ
દરેક પ્રકારની ઘણીજ સુંદર શરતો અને સગવડો આપ-
વામાં આવે છે. પ્રતીનીધી થવું હોય કે વીમો ઉતરાવવો
હોય તો આ આફ્રીસજ ઉત્તમ છે. પોલીસી સાથેજ એક
એવું ઘડિયાળ તદ્દન મફત આપવામાં આવે છે કે જે પોતાની
મેળેજ તમારા ડીમીયમ માટે ખસા એકઠા કરે છે કે
જે તમોને મુશ્કેલીના દીવસોમાંથી બચાવે છે.

લાગવગ ધરાવતાં બાનુઓ અને સદગૃહસ્થો એજન્ટો તરીકે કામ
કરવા માટે જોઈએ છીએ.

ગ્રેટ સોશીયલ લાઈફ એન્ડ જનરલ એશ્યુરન્સ લીં,

હોઃ આફ્રીસ:-એન્ડલ ફોર્મોપરેટીવ બેંક બીલ્ડીંગ,
જલગામ (ધર્મ જ્ઞાનદેશ).

બ્રાંચ:-કરમાની બીલ્ડીંગ, સર ફીરોજશા મેહતા રોડ,
કોટ-મુંબઈ.

કલાની વેદી પર.....

: લેખક :

કૃષીલ

શ્રી. સીતારામ જી. શર્મા

આખા

કુડકો જાગ્યો

ખંડમાં તં-

ત્યારે નાટકશા-

આકૃતિ ધુમા-

જાની આસપાસ મૂલ્ય

કાળી અને જે તણ

સમી શાંતિનું આશ્રય

જાતના દારૂની શૃંગ-

વ્યાપી ગયું હતું. માત્ર પવ-

જાવી નાખે તેવી બધો

નના સુસવાટા ખારીઓના કાચ

ઉભરાતી હતી.

સાથે પોતાનો નિરાકાર દેહ પટકાને

જમીન પર મળગેલી ખીડી

એ શાંતિનો ભંગ કરી રહ્યા હતા.

ઓનાં અને સીંગરેઓનાં ફુંકાં જ્યાં ત્વ

કૃષીલ અદ્યયન વર્ષનો, જીવાનીમાં તે

પડ્યાં હતાં. જે તણ ખુરશીઓ પર જુદી

બહુ મજબૂત હશે એવો ખ્યાલ આપતા

જુદી જાતના પોપાકો વેરવીએર પડ્યા હતા

ખાંધાયાઓ, રંગભૂમિ પર કુશળ વિદુષક

સામી દીવાલ પર તલવારો, પદા, બજા,

તરીકેની ખ્યાતિ પામેલો એકર હતો.

વગેરે નારકી પોપાકો કદકી રહ્યા હતા.

આખો ચોળતો તે જાઓ અને મુંઝવી
નાખનારા આશ્રયથી તે એ ખંડમાં
પહેલ વહેલો આવ્યો હોય, તેમ ધારી
ધારીને આસપાસ જોવા લાગ્યો.

કર્પલ જે ખુરશીમાં હિંધી ગયા હતા

તેની બાજુમાં તાજાં પુષ્પના જે તણ હાર

અને દલગીનો દગલો જાણતો હતો, તેણે

છેલ્લા પ્રવેશમાં જે પોપાક સજ્યો હતો, તે

પણ હજી ઉતાર્યો નહોતો. તેના મોંઢાપરનાં

રંગ અને પાંડર પણ હજી કાયમ હતાં

આથી ડ્રેસીંગ રમે બાપણ રૂપ ધારણ.

કપડું હતું, તેમાં મીઠાબતીના ઝાંખા પ્રકા-

શમાં દૂર સુધી લંબાતો કૃષીલનો પડછાયો.

ભૂતાવળનો ખ્યાલ ખડો કરતો હતો.

‘ઓહો, હજી હું અહિં જ છું?’

ખુરશીમાં એકે એકે આળસ ખાતાં તે

બોલ્યો. ‘આજે બહુ પીવાયો...’

તેણે આમતેમ દષ્ટિ નાખી. ચારે

તરફ સમજાન મી ગંભીર અને બિદામશી

શાંતિ હતી.

તેની સામેના રેખલ પર પહોર અને
ખીજ રંગોના છાંટાઓથી દંકાયેલો મોટો
અરીસો પડ્યો હતો. તેની સામે મોંઢાપર
ચોપડવાના રંગો અને જુદી જુદી જાતની
જે તણ નક્કી મૂકા પડી હતી. બાજુમાં
અધીર અળગી ગએલી, કા તપસ્વી સમી
દેહ જાળતી, નાનકડી, ડ્રેસીંગશમને
પોતાના ઝાંખા તેજથી અજવાળતી મીઠા-
જાતી ખડી હતી.

તેની દ્રષ્ટિ બાલુમાં પડેલા પુષ્પહારો નંરફ પડી. તેથી તેને સ્મરણ થયું કે આજે તેની બેનીશીટ નાઇટ હતી. તેમાં પ્રેક્ષકોએ તેને ખૂબ માન આપ્યું હતું. એ બેક્ષમાંથી તેને ફીક ફીક રકમ પણ મળવાની હતી. એ અર્ધા આનંદમાં તેણે પોતાના મિત્રો સાથે વધારે પડતો દારૂ પીધો હતો.

‘ઓ છુદ્ધ બહુચક! આટલું મેં જાન ન રહ્યું? તું તો ગથેડો છે ગથેડો! જાન-જાન ભૂકીને દારૂના થેનમાં અલિંગ ગળાડી ગયો, જ્યાં તો સુધર.’

જોતાને કંપક્ષ આપતાં આપતાં તે ખડખડાટ હસી પડ્યો. રાત્રિની એકાંતમાં એ હાસ્યે ભયંકર પ્રતિધ્વનિ પાડ્યો; એ પ્રતિધ્વનિની કંકશ બીપણતાથી કંપી ઉઠ્યો.

તેણે સળગતી મીઝુબતીને હાથમાં લીધી, અને ડ્રેસીંગરૂમ તેને ડરાવતી હોય તેમ ત્યાંથી તે બહાર નીકળ્યો.

એ ખંડનું બારણું લાંબી ગલીમાં પડ્યું હતું. તેની કચેલગ બીજી ડ્રેસીંગરૂમનાં બારણાં પડતાં હતાં. મીઝુબતીના પ્રકાશમાં એ ગલીમાં કંપીકનો અતિ લાંબો યતો પડછાયો પથરાયો હતો. તે બેઠને તે વધુ ગભરાયો. અને ઝડપથી નાનકડો દારૂ ચડી તે રંગભૂમિ પર ગયો.

નિર્જન રંગભૂમિની બીપણતા તેથી મેં વધુ હતી. હવામાં લટકતા પડાઓ, વીંગો, એક બાલુ પડેલો સીન સીનરીના સામાનનો દગલો. રંગભૂમિની એ બીપણું એકાંતમાં બહાર સુસવના પવનના સુસવાટા વધુ ભયાનક લાગતા હતા. બહો ભૂતાવળો તાંડવદત્ત થઈ

હોય તેમ પવનનો અવાજ સ્વચ્છંદે મળતો. પવનના બેરે કટલાક પર્ણ અને આંધરે ધૂળતાં પરસ્પર અથડાતાં, મીઝુબતીની જ્યોત પણ તેના તાલ ઝીલતી હોય તેમ કંપતી હતી. એ કંપમાં વિવિધ વસ્તુઓના પડછાયાનાં લાંબાં દુકાંડામ ત્રિતો દેગતાં હતાં.

કંપીલ ત્યાંથી મેં ભય પામતો આગળ આવ્યો. એ સ્થાનનો તેને લાંબા સમયનો પરિચય હતો. ત્યાં ઉભા રહીને તેણે લાખ્ખો પ્રેક્ષકોને અત્યારે મુઠીમાં હસાવ્યા હતા, અને બદલામાં તાળીઓના ગૂડગૂડો, પ્રશંસાના શબ્દો તેમજ પુષ્પમાળાઓ મેળવ્યા હતાં. છતાં અત્યારે માનવવિહોણી એ રંગભૂમિ તેને ખાવા ધાતી હતી.

તેણે ત્યાંથી જાણતા પ્રેક્ષકશ્રેણી તરફ જાયું. સેંકડો ખાલી પુરશીઓથી ભરેલું, આકાશના ઉંડાંણુ સમુદ્ર એ માનવવિહોણું સ્થાન વિશેષ ભયંકર દેખાતું હતું.

કંપીલે ભયથી તે તરફથી દ્રષ્ટિ ફેરવી લીધી. સામેની દિવાલ પર ‘આગ’ના મોટા સફેદ અક્ષરોવાળી રકતરંગી બકેટો ત્યાં લટકી રહી હતી કે ભયાનક, ચક્ષુસ ડોળા કુકડાવી રહ્યો હોય તેમ કંપીલને લાગ્યું અને ગભરાટથી તેણે એક એ એકટરોના નામનો યોકાર કર્યો.

જવાબમાં માત્ર ‘આ-આ-આ-’નો બીપણુ પ્રતિધ્વનિ મળ્યો. બાલુમાં પડેલી એક ત્રિપાદ પર કંપીલે મીઝુબતી ગોડવી. દારૂના થેનથી હજી તેનું માથું ફરતું હતું. તેના શ્વાસમાંથી હજી કાક દુર્ગંધ નીકળી રહી હતી. પુરશીની અંદર બેસી રહેવાથી તેના વૃદ્ધ શરીરનાં જીર્ણ અંગો કળતાં હતાં.

‘કેટલી દુર્ગંધ?’ પોતાના શ્વાસથી તે યુગ્મજાતો બોલ્યો. અને બાલુમાં જ તે યુગ્મજો.

‘ઓ ધરડા, ગધેડા, તારે તાર પીવો નાનંતો. ફેટલી ખરાબ અને નુકસાનકારક એ ચીજ છે?...આખો વર્ષો ચિચકા જાય છે, પણ તૂટે છે, શરીરમાં તાપ બરાબો લાગે છે...આ બધાં દુઃસ્વાસ્થ્યનાં ચિહ્ન છે.’

તેણે ફરીથી સામે દષ્ટિ નાખી. ફોલેશ કાદવનાં ગોટાં પાંખરા, તેની ગાછળ હાથોનીયમ અને તાજડાં, બન્ને બાલુએ ગોક્ષી-સની દારો, અને તે પછી બીપણ અધકાર. મૃદુ રુદ્ધ વાતાવરણ, વિસદ પ્રાણીઓની કારમી કીકીયારીઓ સમી ગુચ્છતા વાય-ગની ચીમો, કેવું કરુણ કોરો, બીપણ, કારમું રૂપ !

એ દુર્બોધ અધકારની પેલે પાર જોવા મથતો હોય તેમ એ વિદુષકે સામે જોયું, પછી ધીમે ધીમે સળગતી-ઓગળતી જતી મીલુખતી તરફ દષ્ટિ નાખી. ‘અધકાર અને પ્રકાશ’ તે બેજાણવા લાગ્યો.

‘હવનમાં જે પ્રકાશ અને અધકાર છે. તે જ અને હાથ છે. જુલોપરથા, પાંચળ ગછ કાલની ચિચિત બની ગયું. શરીર આજે આ સળગી રહેલી મીલુખતીની માફક ઓગળી રહ્યું છે, હવનદીપ આંખો પડતો જાય છે, શરીરમાંથી ચેતન અને શક્તિ ઓસરતાં જાય છે, છતાં?... છતાં ફરીથી તે શુક્રો અને જોડવા લાગ્યો: ‘છતાં રંગ-ભૂમિ પર હું પડેલાંના જેવો જણાવા માશું છું’. એટલી જ હિંમત અને નિશ્ચયથી હું પ્રેક્ષકો સામે રજુ થાઉં છું. મારો વિદ-પદ્ધતિથી પ્રેક્ષકોને હું પેટ પકડીને હસાવું છું. અને હવનને આરે ઉભો રહીને ભનકાળ તરફ જરા મીટ માંડું છું ત્યારે તો અદ્ભવન વર્ષો પાણીના રેસાની માફક વહી ગયેલાં લાગે છે! હા, હા! એ કપીલ કડકા! આ જ રંગભૂમિ પર

તે ફેટલાં બધાં વર્ષ કામ કયું? હવ-નનાં પાંત્રીસ વર્ષ તેં આ ધંધાને, આ કલાને આપ્યાં... છતાં એકાંત રાત્રિએ નિર્જન રંગભૂમિનાં દર્શન તો તેં હવ-નમાં આજે પહેલી જ વેળાએ કર્યાં. શું એ વિચિત્ર નથી? માનવી જે માનમાં રહે છે તેને ધ ખરાબર, જોગખવાનાં તે પ્રવાસ કરતો નથી હવન પણ આવું જ છે. આ નિર્જન, ભયંકર, પોલી તારક-શાળા મધુ’ તે છે. એની આસપાસ પણ કંઈક ગર્જના કરતા પવનની માફક અનેક આદતો સૂસતી ગી હોય છે, પણ માનવી મારાનો નુદનતમનો જોખીન છે, તેને ભય કરે કંઈક એવું કશું ગમતું નથી. જતા તેથી તે જોઈ તેને હોડે છે? આવી બીપણ, નિર્જન, એકાંત?... તે કંપી ઉઠ્યા.

એ બચતે ફર કંપા તેણે ગોતાના એકાદ સાથીના નામનો પોકાર કર્યો. એ સાથી તે રાત્રે એની સાથે મિનજાની ઉગ્રવતો હતો. પણ અત્યારે તે પણ નહોતો.

પ્રેક્ષકશ્રદ્ધાના ગોલાખમાંથી માત્ર પ્રતિ-ધ્વનિ સંભળાયો. ‘આ...આ...આ!...’

તે વખતે ફર ફરના ઉડાણમાંથી કોઈક ઘરજ ગયામાંથી નીકળતા પ્રજાનીઆનાં તૂટક શબ્દો તેના કાને પડ્યા.

‘જધા ફરો મારો ત્યાગ કરી ગયા! એ તો મોજમજલના જ જોખીન! ખદ-માસ! મ્વાર્થા!...અરે. પણ મારે તેમને આવાં અજોખન શા મારે આપવાં? એમ કરીને મારે મારી જાતને હસડી શા મારે ખાડવી?...ઓ ધરડા ગંધડા! હવે તો સમજ; હવે તો તું થોડા સ્વિસનો મહે-માન છે, હવનના ઇંક છંદને આરે પડેલો છે, નર હોડીકું-લલો થા, ભગવદ

ભજન કરે, અક્ષયન વપની વધે તો માણસને સાધુ બનવાનું હોય, તેને મૃત્યુ માટે તૈયારી કરવાની હોય, ત્યારે તો તું?... ઓ ભગવાન! પ્રભો, પ્રભો! મને ક્ષમા કર!' તેને લેથેડીઉં આવી ગયું, તેનો બડબડાટ તો ચાલુ જ હતો: 'આમ આવા સ્થાનમાં મોડી રાત સુધી બેસીને જે મરવાનો છે તે બીજા કશાથી શા માટે ભય પામે? આ નિજન એકાંત અને અધિકાર ભૂતાવળને થયેલું વિહરવાને યોગ્ય છે, પણ ભલેને...'

છતાં ભૂતના નામના સ્મરણથી જ તેના દિલમાં ગભરાટ પેસી ગયો. અનંત સમા લાગતા અધિકારમાં ઝાંખા પ્રકાશ એ ભયને વધારી રહ્યો હતો. કપીલે તે ભયમાંથી છૂટવા બાજુ પર થકેલી મીથુનતી લઇને ત્યાંથી ખસવાનો વિચાર કર્યો. એટલામાં તેની નજર સમે કાષ્ઠક આકાર દેખાયો. એથી તે ધ્રુવ ગયો હતો ત્યાંથી હાલંગ મારીને કુદયો. અને ફરીથી સામેના અનંત અધિકાર તરફ તે ધારીધારીને જોવા લાગ્યો.

* * *

એવં અંગ ભયથી કંપી રહું હતું.

માયું ફરતું હતું. પગ મૂળતા હતા. એ દશામાં તેણે ફાટી ગયેલા સાદે ત્રાડ પાડી: 'કાણુ છે તું?'

સામેના બોક્ષમાં તે વખતે એક માનવ આકાર ઉભેલો જણાતો હતો. મણુપતીના ઝાંખા પ્રકાશમાં તે માનવીનું માથું અને હાથ જણાતો હતો.

'અરે, કાણુ છે?' કપીલ એવે સાદે બોલતો હતો કે જે સાદે તેનો હોય તેમ કાગળું નડાવું.

તે વખતે પેલો માનવીનો આકાર કુલો બોક્ષની કિનાર પર તે ઉભો રહ્યો. ત્યાંથી વાજીત્રોના ખાના તરફ તે આવ્યો અને ત્યાંથી તે પુટલાઈટ તરફ આવતો દેખાયો.

જરાયે અવાજ ન થાય તેમ, માનવીનો પડછાયો ચાલતો હોય તે રીતે તે આગળ આવ્યો. અને સ્ટેજ પર પગ મુકતાં જ તે બોલ્યો: 'એ તો હું,'

'હું કાણુ?' ભયથી ફટલાંક ડગલાં પછાં હકેતો કપીલ રાડ પાડી ઉઠ્યો.

'એ તો હું...હું,-રામજી...ગ્રેમ્પર... કપીલભાઈ ગભરાયો નહિં.'

છતાં કપીલના ભય અને ગભરાટની સીમા નહોતી, તે ફટલાંક વધુ ડગલાં પાછળ હટી ગયો. અને બાજુમાં પડેલી એક ખુરશીમાં પડી ગયો.

અરે કપીલભાઈ એ તો હું.હું.' રામજી કપીલની વધુ નેજક જતાં જતાં બોલ્યો. ઉઘાડું માથું, એક સફેદ પહેરણ અને પંચીઉં પહેરેલો ટાંચીઆં માથાવાળો રામજી, કપીલને હળુ ભૂત જેવો જ લાગતો હતો.

'એ તો હું, રામજી ગ્રેમ્પર હું,- જુઓ છો?'

'ઓહ! ભલું ભગવાન!' મૂળતા કપીલે છેવટે બોલવાની હિંમત કરી. 'રામજી?'

કપીલ જેમ તેમ કરતો ઉભો થયો. તેણે કપાળે વળેલા પરસેવાને ડૂંછવા માંડ્યો. હજી એની છાતી ધમણની માફક ઉછળી રહી હતી. 'રામજી,-ગ્રેમ્પર? કેમ અરે ભાઈ તું અત્યારે અહિં?'

'કપીલભાઈ, કુંઠા પગારમાં ઝોરડી શી રીતે રાખી શકાય? એટલે હું અહિંજ સુઈ જાઉં છું. ભણસાળ શેઠને કહેતા બહેતા નહિં.

‘એમ કે, ત્યારે તો તું રામજી જ કે?’
કપીલ હોઠમાંથી બડબડતો હતો.

‘ભણા ભગવાન..આજે મોળ વખતે
હું આ રંગભૂમિ પર મારો પાટ લગવી
ગયો. અહિં જ મારી ઉપર પ્રેક્ષકોમાંથી
ત્રણ પ્રુપ્પહારો ફેંકવામાં આવ્યા હતા.
કેટલાકોએ મને તાળીઓથી વધાવ્યા હતા.
પણ મારા જેવા ધરડા માણસને ઉંઘમાંથી
ઉઠાડી ઘેર લઈ જવા માટે એ બધાઓ-
માંથી કોઈને પણ દરકાર નહોતી. રામજી!
હું તો શુદ્ધે થયો છું. અઠાવન વર્ષ મને
યયાં શરીર પણ આલતું નથી. તબિયતે
ઠીક નથી. અને હવે તો યાક પણ એવો
લાગે છે.....’

પ્રજ્ઞતા કપીલે રામજીનો હાથ પકડ્યો.
અને અર્ધ દિવાનાની માફક તે બડબડવા
લાગ્યો: ‘જમ્મશ નહિ, રામજી મને મૂકીને
જમ્મશ નહિ’. હું શુદ્ધે થઈ ગયો છું-
મારી શક્તિ ચાલી ગઈ છે... હવે તો
જોતનાં પગલાં સાંભળી રહ્યો છું-ભાઈ,
કેવો વખત!’

‘કપીલભાઈ!’ રામજીએ મૂઠ્ઠું હૃદયથી
માતા જેવી મિઠાશથી. કહ્યું: ‘હજી સુધી
તમે ઘેર ગયા નથી?’

‘હું નથી જવાનો! મારે ધર જ
નથી...મારે ધર નથી! હા, હા, મારે
ધર નથી જ!’

‘કપીલભાઈ! આમ શું કરે છે?
તમારે ધર છે, શું એ વાત પણ
ભૂલી ગયા?’

‘મારે ત્યાં નથી જવું-ના, ના, હું
હવે ત્યાં જવા માગતો નથી!’ વરમે
સુધી દુનિયાને પેટ પકડીને હસાવનાર
વિદુવક અતિ કશ્વ સ્વરે જોડતો
હતો. ‘બાપુ! ઘેર પણ હું એકલો

જ છું...મારું ત્યાં પણ કોણ છે?
ગમજી, નથી સગું કે વહાલું, નથી
બાપડી કે છોકરાં...આપડા વિશાળ
વિશ્વમાં, કોરોડો માનવીઓથી ઉભરાતી
દુનિયામાં મારું કોઈ નથી, હું એકલો
છું...મને મારો કહીને ચાંગણું પાણી
પાચ તેવું શું કોઈ નથી...ખેતરોમાં સુસ-
વતા વાયરો સમે એકાકી, એકલવાયો
હું છું...હું મરીશ ત્યારે મને યાદ કર-
નાર પણ કોઈ નહિં હોય.’

કપીલ રડતો હતો. એના રંગ અને
પાછડરવાળા ચહેરામાં એ આંસુ ચીતરા-
મણુ દોરી તેને વધુ કશ્વ, વિકાળ બના-
વતાં હતાં. હજી ને રામજીનો હાથ પકડી
રહ્યો હતો.

એ કશ્વથી રામજી પણ પીગળી ગયા.
ઉધાસ શરીરે તે બિચારો ઠંડીથી કુલ્લો
હતો તેના શરીરમાં વેદના થતી હતી. તે
પણ જીવનનું મધ્યાન્હ ક્યારનો ધ વડાવી
ચૂક્યો હતો. છતાં એને કપીલની આ ન્શા
એકદમ ધણું લાગી આવતું હતું.

‘ત્યારે હું એકલો પડું છું ત્યારે હું
ભયભીત બની જઈ છું.’ કપીલ ભયથી
કંપીતો ધીમે સાદે તૂટક તૂટક શબ્દો બડ-
બડતો હતો. ‘આ દુનિયામાં મમતાભર્યો
એક મીઠો શબ્દ પણ કહેનાર મારે માટે
કોઈ નથી. તો પછી અત્યારની અવસ્થાએ
મારી સગવડ કોણ સાચવે?—બાપુ, આ
સ્થિતિને લીધે જ મને દારૂની લત લાગી
છે. એ લતને ઘેપ દેનારાઓ મારી એકાકી
હાલનનો વિચાર કરે. પણ બાપુ! મારું
તો કોઈ નથી. કોને મારી પડી-છે? મને
કોણ ચલાવે છે?’

‘કપીલભાઈ એમ કેમ કહે છે? જનતા
તમને ચાહે છે, પ્રેક્ષકો તમારા પર
પ્રીત છે!’

‘એ પ્રેક્ષક તો પોતપોતાને ઘેર જઈને
 દ્યારના યે ઉંઘી ગયાં...તેઓ મારી કલાને
 ચાલ છે, મને નહિ. મારું તો આ
 દુનિયામાં કાઢ જ નથી. ન મળે જૈરી, ન
 મળે છોકરાં!—લોકો કલાની વાતો કરે
 છે, કલાને કલાની ખાતર ચાહે છે, પણ
 કલાકારોનું શું?—અરે, બાઈ! મેંય
 દુનિયા જોઈ છે. મને અશ્વત્થ વપ્ થયાં.
 પાંત્રીસ વર્ષથી હું અભિનય કલા મતાત્રી
 રહ્યો છું. પણ કલાની વાતો તો ઠીક જ
 છે—આ નાટક કંપનીનો માલિક શું
 કલાનો પૂજક છે? શું તે કલાને ચાહે
 છે?—ના, ના, બાપુ! એવી ભૂલ રજો
 કરતા! એ તો ચાલ છે પૈસાને. પૈસાની
 ખાતર તે નાટક કંપની ચલાવે છે. એને
 ને કલાને શું છે? બહુબલુ તો એ કલાને
 નામે વ્યાપાર કરે છે. કલાને તે જનતા
 ખાસેથી પૈસા મેળવવાનું સાધન, રમકડું,
 ઘસી ગણે છે!—તે મને કલાકાર તરીકે
 ગણીને પગાર નથી આપતો, પણ એની
 કમાણીના એક સગવડબર્ધ સાધન તરીકે
 તે મારા કામમાંથી નફો મેળવવા માટે
 મને પગાર આપે છે.—જો એમ ન
 ન હોત તો મારા જેવો કલાકાર આટલો
 ધરડો ધરે, તેની પાંત્રીસ વર્ષ સુધી
 સેવા કરી, તેની એ દેરકાર શું કામ ન
 કરે? કલાની ખાતર કળા એ બધા દોંગ
 છે, દોંગ!...’

‘કપીલભાઈ, તમે હવે શાંત. ચાઓ.
 જુઓ, તમારું શરીર કેટલું ધૂંજે છે?—
 તમને આ બધી હૃદયવેદના આજે
 ક્યાંથી ઉપડી?’

‘હૃદયવેદના કેમ ન થાય?—એ તો
 દ્રોણની માફક મારા હૈયાને ધારે છે...
 બાપુ! હુંય માણસ તો છું ને?—હવતું
 માનવપ્રાણી તો છું જ ને!...બીજાં

ઘણાંજો કરતાં હું વધુ સારું છું. રામજી
 હું પણ ખાનદાન કુટુંબમાં જન્મ્યો હતો.
 આ સ્થાનમાં હું ધસકાઈ આવ્યો તે
 પહેલાં હું સમાજને ઉપયોગી કામ
 કરતો—એ વખતે હું કેટલો જુવાન, સુંદર,
 મઠ્ઠ અને લલો નિવ્યસની હતો?—તે
 પછી, હું એકદર તરીકેય કેટલો
 પંક્તો?...એ સમય હવે તો ભૂતકાળ
 બની ગયો!..’

કપીલની આંખોમાંથી અશ્રુ વહેવા
 લાગ્યાં. તે રામજીનો હાથ પકડીને
 હોઠો યશે.

‘એ વખત કેવો હતો?’ કપીલ અર્ધ
 દિવાનાની માફક ગૂંચડતો હતો ‘આ
 રંગભૂમિ પર હું નજર ફેરવું છું ને એ
 ભૂતકાળની પોથીનાં પ્રત્યેક પાનાં રુપર
 રીતે હું વાંચી શકું છું. મને બધું જ
 યાદ આવે છે—હા, બધું જ! બાઈ! આ
 નાનકડી ડેસીંગ કેમ મારા હૃવનનાં પાંત્રીસ
 વર્ષો ભરખી ગઈ. આજે મને મારા ભૂત-
 કાળની એકેએક ઘટનાનું સ્મરણ થાય
 છે.—બાપુ! ત્યારે તો હું નાટકીઆ હવ-
 નનો આરંભ જ કરી રહ્યો હતો. નોનંવાન
 અને જુવનસુરત હતો. ‘મારા અભિનય-
 થી સદુ છકક થતા. તે વખતે—હા, ખરા-
 બર તે જ વખતે એક મનોહર સુવર્ણ
 સાથે મારો પરિચય થયો. શી એની
 લાવણ્યતા, શું એનું સૌન્દર્ય? વસંતની
 બણે ઉપક્રુમારી! નરી નિર્દોષતા એના
 અંગે અંગમાંથી નીતરતી હતી. તે મારી
 અભિનય કલાથી મુગ્ધ બની હતી. એનાં
 મિલને મારા હૃવનની યે. ઉપા. ઉગી. મેં
 ધાયું કે મારા હૃવનની રંગિન પુરી થમ
 અને દેવે થોડા વખતમાં સ્પર્ધિય થશે.’

કૃષીકર્મમાં આ વખતે નવી જ રીતે દેખાતી હતી. નિર્જન રંગભૂમિ પર ઉભેલા આ બે માણુઓના કાળા પડછંદા મેલુબતીના ઝાંખા પ્રકાશમાં જણાતા હતા. બન્ને દુઃખી હતા. વિચિત્ર પેશા-કામાં તેમણે આ વિચિત્ર મિલન રંગ-ભૂમિ પર નવીન જ રસ પહોં કરી ચૂ-હતું. જે રસ નાટકો નિહાળીને તો થનારાઓએ કદી જોયું નથી. રંગભૂમિના પર્લા પાછળ નટલવતનાં જળવાતાં આવાં વાસ્તવિક નાટકો જોવાની એ વગેરે કદી પરવા પણ કરી નથી. આવાં સાચા નાટકો તો જગતની નજરે હમેશાં અદ્રશ્ય જ રહ્યાં છે, અને કમલ સદાય અધારામાં જ રહેશે.

કૃષીકર્મ જરા વધુ ટદાર થઈને બોલ્યા- 'એ મનોહર મહિલા મને ખગ દિલથી ચઢાતી હતી, પણ મારી બધીએ ધાર-ણાઓ એકાએક ઉંચી વળી ગઈ, મારી મુંઝરે અવનસ્ટિ એકાએક બ્રહ્મા થઈ ગઈ. તેનું શું કારણ ?'

કૃષીકર્મી દીધું નિશ્વાસ મૂકી જવાગે. તેનો અવાજ મંદ પડી ગયો.

'માર્ગ માર્ગમાં આ રંગભૂમિ જ આવીને ઉભી રહી. મેં જ્યારે તેની પાસે લગ્નની માગણી કરી ત્યારે તેણે મને કહ્યું: 'નાટ-કનો ધંધો છોડી દે તો.' એ પ્રસંગ અત્યારે' પણ મારી નજર સામે દુબલું ખડો થાય છે. તે વખતેય મને તો એ 'હેલાનાં' એટલો જ ચઢાતી હતી, અમારી એ વાતચીત વખતનો તેનો દેખાવ એટલો મનોહર, એટલો આકર્ષક હતો કે હું તે હૃદયનજી ભૂલી નહિં શકું. રામજી ! આનું કારણ જાણે છે ? તે મારા જેવા એક્ટરને ચાલી શકે પણ તે મારી પત્ની બની ન શકે ! આ તમારા કલાકારોની પ્રતિષ્ઠા, આ તમારા કલાકારોની ધ્યા... મને અજાબ વાત છે. તેજ રાત્રે મારે

નવા, ખેતમાં (વટાકાની) ભૂમિકા બજાવવાની હતી..... કેવી કસલ થતી ? જે દિવસે મારા દૈન્યને કાંતિલ આધાત થયો હતો, તેજ રાત્રે મારે મારા મિત્રનાં દર્દ દયા-વીને પ્રેક્ષકોને દમાવવાનાં વત્તાં... મેં મારો ભાગ ભજવ્યો, -પણ તે વખતે મારા હૈયામાં તો વાઘ અને આપની લડાઈઓ ચાલી રહી હતી... આપુ ! મેં અભીનય-કલાને બન્ને પ્રેક્ષકોને હોડવાનું પસંદ કર્યું. પણ, મારી આખો પરના પડળ તો તે દિવસે દૂર થઈ ગયાં !... હું સમજી શક્યો કે, હું ખીમઓના મિથ્યા આનં-દનું રમકડું છું, હું સંજોગોનો શુભા-હ. 'કલાની ખાતર કલા, કે કલાની પવિત્ર ભક્તિ' એ બધી વાતો કેવળ ભ્રમ છે, મારા જેવા અનેકોને જ્ઞાન ભૂવાવવા માટે જ એ વાતોનું 'ધરતર થયું' છે. મેં પ્રેક્ષકોની દૃષ્ટિએ આ બધી જાણતો નીકળ્યો છે, સ્પાર્ટી તેમની તાળી-ઓની કે પુષ્પમાળાઓની મારે મન કશી જ કીમત મૂકી નથી.

આટલું બહુ બોલવાથી કૃષીકર્મ થોડો ગમે હતો. એટલે જરાક વિસાગો ખાઈને તે બોલવા લાગ્યો :

'આપુ ! હું ત્યાં છું' કે પ્રેક્ષકો મને પુષ્કળ તાળીઓથી વધાવે છે, મોંઘી છો મને મારી છબીઓ ખરીદે છે-પણ મારાથી તેઓ સદાય દૂરના દૂર લાગે છે. હું તેમને પિછાનતો નથી, કેમકે તેઓ મને પોતાની મેટ્રીને ચોગે માનતા નથી. તેમની નજરે 'કૃષીકર્મ કડકો' કેવળ નાટકીઓ વિદુષક છે, સમાજની મટરનો ગંધે કવર છે. -જહુ જહુ તો પોતાનો શોખ પુરો કરવા, અથવા મારા જેવા નોમચીન અભિનય-પટ સાથેની ઝોળખાણથી પોતાની મિથ્યા મોટાઈ બતાવવા, તેઓમાંના કોઈકે મારી સાથે ઝોળખાણ પાડે છે-પણ એમના

કુટુંબમાં લેઈ જવા, કે મારી કલાકલિતને લીધે મને પોતાના કુટુંબ સાથેના સામાજિક સંબંધમાં જોડવા તેઓ તૈયાર નથી કેમકે તેથી તેઓ હલકા પડી જશે એવો તેમને ભય છે.—આથી જ હું તેમનામાંના કાદનો જે વિશ્વાસ કરતો નથી—પણ તેમને તિરસ્કાર છું.—જનતાની પ્રશંસા પોષળ છે, મારે મન તેની કશીયે કામત નથી! 'કપીલભાઈ! હવે બહુ મોડું થઈ ગયું છે. હવે તમે થેર જાઓ, હું તમને મદદ આપું.....' રામજીએ આગ્રહ કર્યું.

પણ કપીલ તેની વાત માનવા તૈયાર નહોતો.

“ ”

રામજી: તેણે પોતાનું બોલવું ચાલુ જ રાખ્યું. 'જનતાની પ્રશંસાનાં કે તેમના તિરસ્કારનાં મદદ હું ખરાખર સમજું છું. બહુ જ જીવાન ઉમ્મરથી હું એ સમજી શક્યો છું. તે સમજવાતાં જ્ઞાનમય પેલી મનોહર રમણીએ મને બદલાય છે...બાપુ, એ જ્ઞાન મને ભારે પડી ગયું છે પણ કંઈ નહિ... અમારા છેલ્લા મિલન પછીથી કાંઈ પણ જાતના આદર્શ વિના સાગરજળ સાથે પછડાતા, તરતા લાકડાની માફક હું હેઠળ વીનાનું જીવન જીવી રહ્યો છું—માવિનો કંઈ પણ વિચાર ક્યાં વિના મેં માત્ર વિદ્યુત્કની ભ્રમિકા ભજવી છે, બીજાઓને ખુશ કરવા અને માલિકની કમાણીમાં વૃદ્ધિ કરવા!

—બાપુ એ પ્રશ્નમાં હું મને વીસરી ગયો, મારી જાતને ગમે તેટલી હલકા પડવા દીધી, હું માત્ર મસ્કરો જાઓ—તેમાં છેક બીલસરસની કોરી સુધી હું ગળડી ગયો, મેં મારી વાણી પર પણ કાશુ ન રાખ્યો. બીજાઓને મેં પડી લસાવવા અને ખુશ

કરવા!...આંહલહ! ભાઈ! તેણે ઉંડા નિશ્વાસ સાથે કહ્યું: 'આ અધારી કાટડી, જગતથી વ્યવસ્થા આ સ્થાન મને ભરખી ગયું! તે મારે મને આવી લાગણી અગાઉ કદી થઈ નથી, પણ આજે જ, મારી જોતીશીટ નાછટ ને ટાંકણે જ, મારી આંખ ઉધડી ગઈ છે...અહિં ઉભો રહેને ઉધાડી આંખે, સામેના અનંત અંધારમાં અને નિર્જન પ્રેક્ષકગૃહમાં જોવાનો પ્રયત્ન કરતાં, મારી નજર સામે જીવનનાં અદ્યવન વર્ણનો ઇતિહાસ તરવરતો જણાયો! અને ત્યારે જ હું સમજી શક્યો કે જુદાઓ અત્યારે જ આવ્યો છે! મારું જીવન સંગ્રીત પુરું થઈ ગયું છે!'

કપીલે આ વખતે રામજીનો હાથ જોરથી પકડ્યો, જતાં તેના પગ કે તેણે શરીર સ્પર્શ રહી શક્યાં નહીં. તેની આંખે અંધારાં આવી ગયાં, અને તે પડકાર પડ્યો. તે વખતે મીલનપત્ની પણ સુત્રાઈ ગઈ.

“ ”

રામજી જેમ તેમ કરીને થોડીક ક્ષણો પછી કપીલને ઉઠાડી તેનો ફેસીંગ રૂમમાં લઈ ગયો, અને તેના શરીર પરથી નાટકનાં કપડાં ઉતારવા લાગ્યો, ત્યારે કપીલ એકએક ફસાઈ પડ્યો.

રામજીથી એ દ્રશ્ય જોઈ શકાયું નહિ. તેણે બીજી તરફ જોઈને કહ્યું. 'કેવું કરજી જીવન? જીવનભર જીવનને લસાવનારનો કેવો કરજી અંત?'

તેણે ફરીથી કપીલ તરફ દૃષ્ટિ ફેંકી, તે વખતે એના પાઉડરવાળા ગાલો પર અજુનાં છેલ્લાં બિંદુઓ જણાતાં હતાં. કપીલનાં છેલ્લાં અડખડટો પ્રતિષ્ઠા એ નિર્જન, અંધારા, વાતાવરણમાં સંભળાતો હતો.

Anton Chekhov ની વાર્તા પરથી.

મહાસભામાં

ઉદા મ વાદી કાર્યક્રમનો વિકાસ

હિન્દમાં લો-
ગલું સહુથી
વધારે પ્રતિનિધિત્વ
ધરાવતી અને પ્રગ-
તિશાળી રાજકીય
સંસ્થા રાષ્ટ્રીય મહા-
સભા જ છે, પરંતુ
૧૯૩૧ની સાલ સુધી
એ સંસ્થા પામે
એવો ડોહ કાર્યક્રમ નહોતો કે જેને
ખરેખર ઉદામ ગણી શકાય. ૧૯૮૫ની
સાંઘમાં મહાસભાનો જન્મ થયો ત્યાંથી
તેણે ધ્યાત મુખ્યત્વે નીચેની બાબતોમાં જ
રોકાઈ રહ્યું હતું.

(૧) લોકશાસનવાળાં સમાજતંત્ર સાથે
અને લોકપ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી
સંસ્થાઓ સાથે સંકળાએલા હોય
તેવાં પ્રગતિશીલ સરકારતંત્રના
સિદ્ધિ સ્પષ્ટ કરવા;

(૨) આખરે સરકારતંત્રની ઉંચામાં
ઉંચી સત્તાને આસને બિન્દીઓ
આવી શકે એ હેતુરૂપે દેશની
સરકારી નોકરીઓમાં લાયકાત
ધરાવતા હિન્દીઓ માટે વધુ અને
વધુ સ્થાનો મેળવવા પાટે મથવું.

(૩) બ્રીટીશ નોટરશાદિના હાથમાં જે
સાચાં સત્તા અને અધિકાર રહેલાં

જે તે કમેકમે હિન્દી
ઓના પ્રતિનિધિ-
ઓના હાથમાં આવી
ગય કે જેને પરિ-
ણામે તેઓ દેશની
નીતિ પ્રણાનાં દિતો
લક્ષમાં રાખીને
ધરી સકે તેને માટે
મથવું.

આ બવસાચી, તેનો એ કાર્યક્રમ
જેણેસર પાર પાડવામાં સાધનભૂત થાય
એવાં સધળાંએ વાચાળ અને વગદાર
દિન્દી અને બ્રીટીશ તરફનો સહકાર
સાધવાની મહાસભાને અનિવાર્ય રીતે
ફરજ પડી હતી.

આ કાર્યક્રમ તરવત: મધ્યમ વર્ગનો જ
કાર્યક્રમ હતો કમકે તે બધાંએ સ્થાપિત
હિતોને તેમની ચાહુ સ્વીતિમાં નિભાવી
રાખવાની હિમાયત કરતો હતો એટલું જ
નહિ પણ તેને સ્થિર બનાવવા અને તેની
સ્વીતિ સુધારવાની ખાલેશ પાળુ રાખતો હતો
સામાજિક પુનર્વિન્યાસ વિચારો સાથે
જેડી શકાય એવું મહાસભાની તે વખ-
તની નીતિમાં કંઈ જ હતું નહિ. પરંતુ
આ કેવળ રાજકીય હક્કોની સતત
માગણીએ આગળ જતાં એ પણ બનાવી
આપ્યું કે દિન્દી જે રવતંત્ર ધાય તો
આર્થિક વિકાસની કેવી સકલતાઓ તેની

સામે પડી છે: આ ઉપરથી બ્રીટીશ શાહિવાદ કેવા કેવા વિવિધ માગેએ હિન્દુ શોષણ કરી રહેલ છે તે પણ લોકોને સમજવા લાગ્યું; અને દેશને વધુ અને વધુ દરિદ્ર બનતો જતો. અટકાવવા માટે શા ઉપાયો અખત્યાર કરવા જોઈએ તેનો પણ લોકોને ખ્યાલ આવવા માંડ્યો.

આંભોન થવાની સાથે હિન્દી રાષ્ટ્રીય નીતિમાં નવો યુગ શરૂ થયો. હિન્દના આધુનિક આર્થિક રાષ્ટ્રવાદના પિતા સહગત મીઝ વસ્કીસ રોનેડોનાં લખાણોને લીધે મહાસભાની પ્રવૃત્તિમાં લગભગ રાષ્ટ્રવાદી જ અમુક આર્થિક તત્વ તો દાખલ થઈ ચૂક્યું હતું. આ સદીની રાષ્ટ્રવાદમાં જ જપાને રશીઆ પર આત્મક ધ્યાન ખેંચનારો વિજય એગાગે અને પોતાના દેશમાં ઉદ્યોગોને તેજી મીલકતથી આગળ વધારવા માંડ્યા હતા; રશીઆ અને આયર્લેન્ડના દાખલા બોકોની નજર સામે પડ્યા હતા; અને યુદ્ધ હિન્દમાં પણ દુકાળ અને પ્લેગે ભારી હાલાકાર વર્તાવી દીધો એ બધાંને પરિણામે હિન્દની "રાષ્ટ્રવાદી યંગવજે બ્રીટીશ શાહિવાદ અને મુડીવાદી શોષણની સામે ઝડતરી નવાં સાધનોનો આશ્રય લેવા માંડ્યો. હિન્દુ શોષણ કરી રહેલ શાહિ સરકારને હિન્દી રાષ્ટ્રવાદ સાથે સમાધાન કરવાની ફરજ પડે એ ઉદ્દેશથી એક તરફથી હિન્દમાં અનેસો માલંગ ખરીદ્યો અને સરદારની નાણાંનીતિનાં મદદથી દેશના યાંત્રિક ઉદ્યોગોને બની શકે તેટલું ઉત્તેજન આપવું એવી નીતિવાળાં સ્વદેશીવાદો અને ખીછ તરફથી પરદેશી માલના બહિષ્કારનાં સંસ્થાનો ઉપયોગ કર્યા લાગ્યો. એક બ્રીટીશ સંસ્થાનમાં હિન્દી

ઓના હકકો મેળવવા માટે દૈનિક કરવામાં આવેલ ગાંધીજીનાં સત્યાગ્રહથી સંસ્થાને પણ અમુક આર્થિક બાબુ તો હતી જ પરંતુ તે થોડા વખતને માટે તેની દર્શનીય રાજકીય બાબુ નીચે ઢંકાઈ ગઈ હતી. પરંતુ જ્યારે આધુનિક સમાજના ઉદ્યોગવાદ ગ્રેવેલ ઓસંતોપ સાથે સંકળાવેલ સમસ્યાઓની બાબતમાં એ સંસ્થાને ઉપયોગ થવા લાગે ત્યારે તેનું આર્થિક સંસ્કરણ વધુ વખતને માટે છુપું રહી શકે તેમ હતું જ નહિ.

આં પ્રવૃત્તિઓની અસર બ્રીટીશ નાકરશાહિ પર એ થઈ કે તેમણે હિંદીઓની અંદર જે વધારે મક્કમ તાવો હતાં તેને દાખી દેવાના પ્રયત્નો આદર્યા. "બંગાલ ટેનન્સી એક્ટ" અને "પંજાબ લેન્ડ એલીમેનેશન એક્ટ" જેવા કાયદાઓ સફળ થઈ શકે તેમ હતું જ નહિ કેમકે તેમનો ઉપયોગ જે લોકો તે વખત લોક-માન્ય હતા તેમની સામે કરવાનો હતો. અને ઉપરાંત જે અમલદારોના હાથમાં એ કાયદાઓનો વહિવટ કરવાનું સોંપાયું હતું તેઓને જે વર્ગનાં રક્ષણને માટે એ કાયદાઓ ઘડાયા હતા તેનો પ્રત્યે સાચી સદા-ગુસ્મિતિ જરાએ નહોતી. ખીછ તરફથી મોટી-મોટી સુધારોઓ આપવામાં આવ્યા ત્યાં મુઘીમાં (૧૯૦૬) નવું હિંદ એટલું મહત્વાકાંક્ષી બની ચૂક્યું હતું કે એ સુધારાઓથી કાળનેયે સંતોષ થાય તેમ નહોતું. એ બધાએ કાયદાઓનું એક જ પરિણામ આવ્યું અને તે એ કે, હિંદી રાષ્ટ્રવાદીઓના ઇળમાં તકરારો ઉભી થવા લાગી (૧૯૦૭). એટલે એ બધાનું સામંતે સરવાલે પરિણામ એ આવ્યું કે હિંદના શોષકવર્ગે પિરૂ હિંદની આમજનતા અને તેમનો પરદેશી શાશકો વચ્ચે જોગણ

ન યથુ' પણ ખ્રીડીશ શાહિવાદ અને મુડી-
વાદી શોષણનાં સાચાં સ્વરૂપ અને ખરા
હેતુ વિશે લોકોમાં અનોખી મનઝાત
આવવા લાગી.

મહાસલાને ધડીસર બાજુએ રાખતાં,
બંગાલના ભાગલા સામેની લડત દરમ્યાન
જે ત્રાસવાદી ચળવળ પ્રથમ લોકનજરમાં
આવી તે હિંદના સદુર્થી આગળ વધેલા
અને કાગણીપ્રધાન પ્રાંતના રાજકીય
જ્ઞાન ધરાવતા શુદ્ધિશાળી વર્ગોમાં ભય-
પૂર્ણ નિરાશાની જે કાગણી ધર કરવા
લાગી હતી તેના પડઢાપ હતી. સામા-
જિક દ્રષ્ટિએ વિચારતાં એમ જણાયા વિના
રહે તેમ નથી કે ગણેશ ત્રાસવાદીઓ
હિંદના મીઠકતદાર વર્ગોમાંથી હોવા થવા
હતા કેમકે તેઓને એમ લાગવા માંડ્યું
હતું કે હિંદની વિપુલ સાધન સંપત્તિ
શોષણ કરવાનો ઇમારે એકલા ખ્રીડીશ-
ને જ રાખી બેસે છે અને તેથી શોષણ
માટેની ચોંતાની વધારાની તકેવું બારે
બંધ થાય છે. પરંતુ રશીઆના ત્રાસવા-
દીઓની માફક હિંદના ત્રાસવાદીઓ હિંદની
આમજનતામાં સંગવળાટ ઉપખવી ન
કાઢ્યા તેવું પહેલું કારણ એ હતું કે
ત્રાસવાદ નજરામક નીતિની પરાકાષ્ટારૂપ
જણાતો હતો, બીજું એ કે હિંદીઓ
વધુ પ્રમાણમાં ચોંતાની મદદનીશી ગુમાવી
બેસે હતા અને ત્રીજું કારણ એ કે અ-
ભાવથી અને તેમને મળેલાં તત્વ વિપયક
શિક્ષણથી હિંદી પ્રજાનું માનસ ત્રાસવાદના
જાડને ખદારવા માટેની યોગ્ય ભૂમિ નથી.
સખન અમલ અને શોષણના ઇમારે સામે
ખ્રીડીશ સરકારને ચેતવવાની મરજ એણે
સારી હોય તો ભણે બાકી જે ત્રાસવાદને
વર્ગવિમુક્તનાં ચિન્હ તરીકે અને શોષિત
કોલાનાં જ્ઞાનનાં પ્રગટીકરણ રૂપે લેખવામાં

આવતો હોય તે તેણે હિન્દમાં કંઈ જ
નફરે પરિણામ નથી બતાવ્યું એમ કહી
કરવું જ નેહએ

અ. રીતે ૧૯૧૪ સુધીમાં હિન્દમાં જે
રાષ્ટ્રીય ચળવળ આવી રહી હતી
તેમાં વર્ગવિમુક્ત જ્ઞાન, સામાજિક પુન-
ઘટનાની જરૂરીઆત કે સામાજિક દ્રવ્યની
બહેમણીની પ્રથામાં ફેરફાર કરવાની
જરૂરીઆત દેખા દેતાં નથી. બરાબર એ
તકે યુરોપમાં મહાયુદ્ધ જાગ્યું. એમાં જે
ખ્રીડીશ રાજ હારે તો તેનાં પરિણામોનો
વિચાર કરીને હિન્દના મીઠકતદાર વર્ગો
ભયથી ભડકી ઉઠ્યા, અને તેથી તેઓ
વતમાન વ્યવસ્થાના સંરક્ષકોની કુમકે
ધાવા-એમ કરવામાં કાગ્ય તેમની એવી
આશા પણ હોય કે યુદ્ધના અમયમાં
તેમની વફાદારી જોઈને ખ્રીડનની શાહિ
સરકારને પોતાને માટે જ અનમન રાજેલાં
શોષણની નીતિ મોળી પાડનારું મન થશે.
યુદ્ધ આગળ હોય ત્યાં સુધી કે ઇ પણ
જતના સુધારા આપવાની સરકારની સતત
નાખુશાએ ગાંધીજીની નવી ચળવળને જન્મ
આપ્યો; પરંતુ સ્વરાજ મેળવવા માટે
સત્યાગ્રહનો ઉપયોગ લોકાના એ વર્ગોને જ
આકર્ષક લાગતો હતો કે જેમને મનમાં
એવી ધારતી હતી કે જે ખ્રીડીશ રાજ
જગે તો તો તેઓ પોતાનું બધું જ
ગુમાવી બેસશે. હિન્દને પ્રગતિકારક રીતે
સ્વ-ચાલિત સૌંધે જવાની જાહેરાત કરત.
એબરલેઈન જાહેરનામું ૧૯૧૭ માં પ્રગટ
થયું અને તેને પરિણામે એ વર્ગોનો પક્ષ
મજબૂત થયો અને તેઓને એમ
લાગવા માંડ્યું કે એ જાહેરાતનો સિધ્ધાંત
જ્યારે અમલમાં સુકારો (ભણે ગમે તેટલાં
મર્યાદિત સ્વરૂપમાં) ત્યારે દેશનાં શોષણમાં
પોતાનો ભાગ વધારવાની તેમની તકે
પણ વિશાળ થશે.

એક તરફ બ્રીટીશ મોંઢરશાહિ અને બીજી તરફ હિન્દી મીસ્તરો, સ-ધારીઓ અને સ્થાપિત હિતોના આડ-ત્યાગો સમા લીખરલો તેમજ ઉદારમતવાદીઓ વચ્ચે ધનારાં એ જોડાણનો માર્ગ સરળ તો ન જ હતો. તેમજ એ લીખર-લોમાંના જેઓ દાયકદર્શી હતા તેઓ હિન્દી રાષ્ટ્રવાદ અને મુદીમંડીત બ્રીટીશ શાહિવાદનાં હિતોની વચ્ચે જે અંતર્ગત વિરોધ રહેલો છે તેનાથી છેક જ અજાણ ન હતા. એટલે લીખરલોનો એ નવો આશવાદ મોટે ભાગે તો તક-વાદી મનોદશાને જ અભારી હતો, કેટલાકોએ તો બ્રીટનના મધ્યમ વર્ગે ત્યાંના જમીનદારો સામે જે બળદો જગાડ્યો હતો તેના અનુકરણ રૂપે એ વક્ષણ ધારણ કરી હતી; જ્યારે બ્રીટીશ થોડાક ભજોના ગાંધી-જીનાં નામ સાથે અને ચરખાનાં પ્રતિક સાથે સંકળાએલ આધુનિક સમયમાં પુરા-તન હિન્દને ફરી સજીવન કરવાની તરંગી ભાવના અને રાજકીય લડતનાં એક અનોખી જાતનાં તાવજાનને લીધે પણ એ વક્ષણ ધારણ કરવા તરફ ઘરવાઈ ગયા હતા.

યુદ્ધ પુરું થતાં હિન્દી ઉદારમત-વાદીઓની એ બ્રમણાનો "અંત બહુ કંચેલાજનક" રીતે આવ્યો. પોતે યુદ્ધમાં એકલે હાથે વિજયી થયા છે એવી ભાવ-નાંથી હિતેજીત થએલા બ્રીટીશરોને પોતાના બાહુબળમાં એવો વિશ્વાસ હતો કે હિન્દમાં જોગેલા ગમેતેવા "બળવાને તેઓ દ્રાવવી શકશે; અને તેમણે મીસ્તરો વચ્ચે જોગેલા બળવાને દાખી દેવામાં તો તેમને કંઈ જ મુશ્કેલી જણાતી નહોતી. એટલે જંગી ઉપર મેળવેલાં નવાં પ્રત્યુત્તરી એમની ભાવનાનો પરિચય એમણે જંદીઅનવાદના બાગના યત્નાવથી આપ્યો. (૧૯૧૬) અને પોતાની લડતમાં કંઈ નવો પડો લઈ

શકે તેમ હોય તે અતાવી આપવાને હિન્દી રાજકીય આગેવાનોને પડકાર આવ્યો. ૧૯૨૦ માં જે બંધારણીય સુધારાઓ આવ્યા તેમણે દીમુખી સત્તા-Diarchy-ને નામે સાગીતરીની નવી પધ્ધતિ પ્રતિમાં ઉભી કરી. એ પધ્ધતિમાં "બ્રીટીશ સામ્રાજ્ય અનલીમીટેડ"ની પેઢીમાં હિન્દી-ઓને નાના ભાગીદાર તરીકે ત્રણલ કર-વામાં આવ્યા. હિન્દીઓને સત્તા આપ-વામાં આવી હતી માત્ર લોકોને અજાણ રાખવાની અને મોટા ભાગીદાર અને સાચા માલિકને માટે શોષણનું ક્ષેત્ર નિષ્કંટક રાખવાની. હિન્દી શરૂરને લગતો બહાર પાડેલો "ધર" અહેવાલ (૧૯૨૦), "પાંચ વર્ષનું રેલ્વે અંદાજ પત્ર" (૧૯૨૧) "મુખ્યની ખીલવણીની ચોખ્ખા"-જે બધાંને ઉદ્દેશ બ્રીટીશ ઉદ્યોગોને નફા-કારક રીતે કામ પુરું પાડવાનો હતો એ અર્થ નવી વ્યવસ્થાનાં સાચાં સ્વરૂપ અને હેતુનાં પ્રથમ અને અધર ચિન્હો હતાં. રાષ્ટ્રીય મહાસભાને ખ્યાલ આવી ગયો કે પંચરમાંથી દુધ મેળવ-વાની આશા બર્ધ છે અને તેથી આ જાતના "સુધારાઓ" સાથે સહકાર કર-વાની તેણે ના સંભળાવી. તેણે ક્ષેત્ર-સંબાસની નીતિ ધારણ કરી અને એ રીતે ઉદામ રાષ્ટ્રવાદીઓને રાજકીય વગ-ડામાં ભટકતા કરી મુક્યા. વિનીતો અને ઉત્તરમતવાદીઓ-શાહિ સરકારના નવા શાગીદો-એવી આશાથી સરકાર સાથે જોડાઈ ગયા કે એમ કરવાથી પોતાના દેશમુખ્યોનું શોષણ કરવાની તેમની પોતાની તકો તેઓ વધારી શકશે. અને હિન્દી રાષ્ટ્રવાદની મનોદશાનાં પ્રતિક રૂપ મીસિસ ખેસન્ટનો "સ્વરાજસંઘ" પણ મોઢો પડીને સત્તા, સ્થાપિત હિતો અને આણુ વ્યવસ્થાને ટેકા આપવાની વક્ષણ

ધરાવવા લાગ્યા હિન્દી રાષ્ટ્રવાદી પ્રીત્વાદ
 થઈ પોતાના પક્ષમાં ભજવા એ લોકોને
 રાષ્ટ્ર રાખના મારે નરકારે હિન્દી ઉચ્ચ-
 ગોને ગણ્યુ આપવાના ઉદ્દેશથી બેદમિય
 ભરી-discriminating-જાતની નીતી,
 ધારણ કરી પણ એ એટલી ભેદભાવભરી
 નીતી કે તેનાથી હિન્દી ઉચ્ચગોત્રનાં રક્ષણ
 તો બચેજ થતું. હિન્દી કારખાનાઓના
 માવ છીટીય માવ સાથે હરીફાઈ કરવામાં
 એણે કાલે એટલા પુરતું જ હિન્દી
 કામદારોના હિતો પર બદલ્ય આપવામાં
 આવતું હતું. જાણે કે નવી ભાગીદારીમાં
 હિન્દીઓને આ બહુ જ મોટી છુટછાટ
 અપાઈ ગઈ હોય તેમ તેની જાણે વટક
 બાળી લેવા રૂપે હિન્દના જાહેર મોંઝરે કે
 જેઓ દુનિયાના બધાએ જાહેર તોફાનોમાં
 સહુથી વધારે પગાર મેળવનારા, સહુથી
 વધારે હક્કો ધરાવનારા અને એજામાં
 એજા કામવાળા છે તેમના પગારોમાં
 વધારા માટેની “લી છુટછાટ” તેઓએ
 ઉપલબ્ધી કાઢી ચકાણુને હાળવું બનાવ
 વામાં આવ્યું (૧૯૨૬-૨૭) અને એ રીતે
 હિન્દની નાણાં અને આદતની પધ્ધતિ પર
 વધુ ગણ્યુ મેળવવામાં આવ્યો અને કામ
 વાદીતરવને વધારે ઉત્તેજન અપાવ્યું. આ
 બધાનો ઉદ્દેશ દીણી તંત્રને મસ્કરીશ્વ
 અને જવાબાર તંત્રને કારસરૂપ બનાવી
 દેવાનો જ હતો.

આ બધી ઘટનાઓથી મહાનભા
 તો અસંતુષ્ટ જ રહી હતી ક્રીમીય ઝર-
 કારની નવી નીતિએ જે માર્ગ ગ્રહણ
 કર્યો તેના તેણે સાચું નવરૂપ
 સમજ્યા વિના મહાનભાએ ધારાસભ્યોનો
 બહિષ્કાર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો અને
 (૧) મહાપાનતું પાપ કે જેની મારફત
 નરકારના આગમનીખાતાને સારી

આવડે થતી હતી, તે દૂર કરવું (૨),
 ક્રીમી, એકતા સાધવી કેમકે મુસલમાને
 કુલ વસ્તીના એકા ભાગથી પણ એજા
 હતા તો પણ તેમના હિન્દની બહારના
 સંપર્કોને લઈને નરકારને માટે નેખમ,
 કારક હતા, (૩) અરપૃથક્તા નાણું કરવી.
 કેમકે એ વસ્તુ હિન્દુવના સાપડ પડે,
 પરંતુ તેના સામાજિક સ્વરૂપ પર ભાર
 મકીતે તેના આર્થિક સ્વરૂપને છુપાવ-
 વામાં આવતું હતું, (૪) ખાદીનો પ્રચાર
 કરવો કેમકે એ હિન્દનાં તેમજ લોકેશ-
 યરના વસ્ત્રા બનેલા કાપડને માટે લાભ
 રૂપ થઈ પડે એમ માનવામાં આવતું
 હતું, એ ચાર મુખ્ય બાજોનો પર સવળું
 લક્ષ્ય કેન્દ્રિત કરવાનો તેણે કરાવ કર્યો.

એ સુધારાઓ ચાલુ હતા તે દરમિયાન
 (૧૯૨૦-૩૦) દરમિયાન હિન્દની
 સ્વતંત્રતાની લડતનું આર્થિક સ્વરૂપ
 વધારે અને વધારે બહાર આવવા લાગ્યું
 જગનના આર્થિકતંત્રના એક ઉપયોગી
 ભાગ તરીકે અને જગતના એક રાષ્ટ્ર
 તરીકે હિન્દના યોદ્ધાનાં સાચાં આર્થિક
 હિતો સમજવાની દ્રષ્ટિ ખૂલવાની હતી
 બાકી હતી, અને હિન્દના મીનકતરહીત,
 શોષિત, ભૂખે મરતા અને તરિક્કોના ભોગ
 બનેલા વિશાળ આમલગના હિતોનો
 વિચાર તો ત્યારે લાગેજ થતો આર્થિક
 હિતોનો જે વિચાર થતો તે જે મીનકત
 ઘર લોકો-ખીટીયા શોષકા અને હિન્દી
 વિનીતો, ઉપરમનવાદીઓ સ્વરાજસા-
 દીઓ વગેરેનાં હિતોની જ વચ્ચે હિન્દની
 મુખ્ય લઘુમતિ કામ-મુસલમાનોની સાથે
 મૈત્રિ સાધવાનો જ પ્રયાસ થતો હતો તે
 પણ વરમુજથી ખોટા-ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ
 નિર્થક નીવડી ચુકેલા-અને અવ્યવહાર
 ધોરણ પર થતો હતો. એ પ્રયાસોની

શરૂઆત ખાસાકર તળવળ-કે જેમાં ખુદ ખલીશના પ્રદેશમાં વસતા મુસ્લીમોના વતનથી હિન્દના મુસ્લીમોનું વતન તદ્દન ભુલી જ નિશામાં જવું હતું-માં મહાસભાની સહાનુભૂતિ થઈ અને પછી એ પ્રયાસનું સ્વરૂપ હિન્દુ અને મુસલમાનોને હિન્દના શ્રમજીવી સમુદાયનું શોષણ કરનારાઓનો હિન્દુ-મુસલમાનોનો એક રાષ્ટ્રીય ધન-block-રચવાનાં ધેરણ પર ધડવા લાગ્યું. તદ્વાપત માત્ર એટલો જ હતો કે એ પ્રયાસમાં એ શોષણના હક્કને લઘુમતિના હક્કોનું સુવાણું નામ આપવામાં આવતું હતું. પરંતુ મહાસભા તો એ વખતે રાજકીય વગડામાં ભટકતી હતી એટલે સરકાર મુસલમાનોને જે કંઈ આપી શકે તેના પ્રમાણમાં મહાસભા કંઈ જ આપી શકે. તેમ નહોતી. એટલે હિન્દુ-મુસ્લીમ એકતાના એ પ્રયાસો નિષ્ફળ નિવડ્યા, અને ખ્રીષ્ટીય શાહવાદ લઘુમતિઓ સાથે નવું જોડણ સાધવામાં સફળ થયો એમ જણાય છે.

ગાંધીજીએ ચરખાનું રહસ્ય સમજાવવા માંડ્યું હતું; અને હિન્દુ ઉદ્યોગવાદીઓ, શ્રીરાકો અને વેપારીઓની પોતાની સાચી સ્થિતિ શી છે તે વાતનો ખ્યાલ શહેરમાં વસતા કરીગરો, મજૂરો (હિન્દુ મુસલમાન બંને) અરપચ્છા અને ગામમાં ખેતીની મજૂરી કરનારાઓને આવવા લાગ્યો હતો, તે છતાં હિંદી મીલકતદારોમાંનાં વધારે મદત્વાકાંક્ષી તત્ત્વો અને શુદ્ધિજીવીઓમાંનાં વધારે લાભશુ-પ્રધાન તત્ત્વો મહાસભા સાથે હાથ મીલાવીને કામ કરવા લાગ્યાં હતાં. અને પોતાનાં પશુખળમાં ખુબ વિશ્વાસ ધરાવી સરકાર જેમ જેમ, હિંન્દો કીનરો હિંદી વહાણ વટાં મારે અનાવત રાખવાની અને હિંદી ઉત્પાદકોને લાભ થાય એવી રીતે રી-પી-

આનો ભાવ પાઉંતી અપેક્ષાએ મુકરર કરવાની અને એવા પ્રકારની માગણીઓ તરફ યેદરકાર રહેતી ગઈ તેમ તેમ મીલકતદાર વર્ગો મહાસભામાં વધારે પ્રમાણમાં જોડાતા ગયા. એટલે જ્યારે ૧૯૧૭ ની બહેરાત અનુસાર બંધારણીય સુધારાઓમાં એક ડગલું આગળ ભરવા માટેની પણ નજીક આવી ત્યારે રાષ્ટ્રીય મહાસભા “સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા” માટે વધારે આગ્રહી બની. અલખત, એ માગણી પાછળથી સાંસ્થાનિક દરજ્જાનાં સ્વરૂપમાં મોળી બનાવી દેવામાં આવી અને તે પછી પણ ગાંધીજીએ જ્યારે ૧૯૩૦ માં લડત શરૂ કરી ત્યારે તે તેમના નામચીન અગીયાર મુદ્દાઓ પર આવી રહી. એ માગણીનો જવાબ સરકારે પ્રાંતિક સ્વાધીનતાનો વધુ હારો આપીને અને અયોક્સ ભાવિમાં રાષ્ટ્રીય સરકારતંત્રમાં કમેકમે વધુ જવાબદારી આપવાનું વચન આપીને ગાળ્યો છે. એનાથી મહાસભાને સંતોષ થઈ શકે તેમ હતું જ નહિ.

આ રીતે ૧૯૩૦ માં શરૂ થયેલી લડત હજુએ હિંદી સંપત્તિવાનો અને ખ્રીષ્ટીય શોષકો વચ્ચે જ હતી. ૧૯૨૯ ની મહાસભા વખતે તેના પ્રમુખ પડિત જવાહરલાલ નહેરૂનાં ભાષણમાં સામાજિક પુનર્ધર્ટનાનાં ઉદ્દામ સુચનો પુષ્કળ હતાં તો પણ તે પછીની લડતનું સ્વરૂપ તો ઉપર જણાવ્યું તે જ હતું એ ચોક્કસ છે. લડતનો પ્રથમ હારો જ્યારે ચાલતો હતો ત્યારે કેટલાક ધ્યાન ખેંચનારા બનાવો બન્યા. એક સ્ત્રી સામ્યવાદીની સરદારી નીચે પડેલું જ સરખસ નીકળ્યું તેમાં વાવટાઓ પર ક્રાન્તિનાં ચિન્હરૂપ ઘાતરકું અને હથોડો બતાવવામાં આવ્યાં હતાં અને સંભ્રામનું સૂત્ર હતું “ઈન્ડિયાન છીન્દાયાઈ”-એટલે કે ક્રાન્તિ અમર રહે.

છતાં જે લડત હતી તે સામાજિક ક્રાન્તિની
તો નહોતી જ કેમકે જ્યાં ૨૬ જાન્યુ-
આરી ૧૯૩૦ ના રોજ “સ્વાતંત્ર્ય દિન”
ઉજવવામાં આવ્યો ત્યારે રાષ્ટ્રીય અંડો
ગ્રાપવાની કીધા વખતે કેટલાક અતિ
ઉત્સાહી શ્રમજીવી પલકારોએ રાષ્ટ્રીય
જડાની પાસે લાલ અંડો મુકવાને પ્રયત્ન
કરતાં પંડીત જવાહરલાલ જે સળે
ઉચ્ચાર્યા તેના પરથી એ સ્પષ્ટ અમળ
જાય તેમ હતું. પંડીત જવાહરે કહ્યું હતું,
“લાલ જડા પ્રત્યે મને પુરતું માન છે
કેમકે એ લોકોનાં લોહીનો પ્રતિક છે પણ
રાષ્ટ્રીય અંડાની જગ્યાએ ખીજ કાંઈ અંડાને
મુકવા પણ નહિ હઉં અથવા તેના પર
સરનાઈ પણ નહિ ભોગવવા હઉં.”

મહાસભાવાદી આગેવાનોની વલણ
આ પ્રકારની હોવા છતાં મહા-
સભાની માગણીનું અર્થગીરવ પ્રતિદિન
વધારે અને વધારે ઉદામ બનતું આવ્યું.
આ વલણનું પ્રથમ ઉદાહરણ હિન્દના
જાહેર દેવાની તપાસ માટેની માગણીમાં સ્પષ્ટ
યથું. એ માગણીની પાછળ આશય એવો
હતો કે એવી તપાસને અંગે રાષ્ટ્રીય દેવાંનો
જે ભાગ હિન્દના હિતમાં અથવા કાયદેસર
કરવામાં આવ્યો નથી એમ જણાય તે બર-
વાની જવાબદારી હિન્દ ન સ્વીકારે. જે
એવી તપાસ થાય તો તેની પાછળ એવી
આશા જરૂર રહેલી હતી કે ખાનગી દેવા-
ઓની બાબતમાં પણ આગળ ઉપર એ જ
રીતે કામ લેવામાં આવે. ખાનગી મીલકત
અને અધિકારના કીલ્લા ઉપર આ પ્રથમ
હુમલો હતો.

જ્યાં ૧૯૩૧ ની ૫ મી માએ
ગાંધી-અરવીન કરારો અનુસાર
સરકાર અને મહાસભા વચ્ચે લડતની
તહેકુખી જાહેર થઈ ત્યારે અખિલ હિન્દ

શ્રમવાય નંજના પાયો પર સંક્રાન્તિના
વખત દરમ્યાન હિન્દનાં હિતમાં હોય તેવી
સત્યામતિએ સહિત જવાબદાર રાજ્યતં-
ત્રનો કાયદમ આમાન્ય રીતે મંજૂર રહ્યો
હતો. પરંતુ ૧૯૩૧ ના માર્ચ માસના
અતમાં કરાંચી ખાતે મળેલી મહાસભાએ
જે દરાવો પસાર કર્યા તે એમ સાધ
બતાવી આપતા હતા કે મહાસભામાં
ઉદામવાદ હવે ધર કુરી ગયો છે. આ
દ્રષ્ટિબિન્દુથી અગત્યના દરાવોમાં (૧)
હિન્દના પરદેશી પ્રત્યેનાં / જાણની
આવ્યોત્પત્તા તપાસવા માટે અને (૨)
હિન્દની જાહેર નોકરીઓમાં કામ કરતા
માણસોના પગારમાં ધરખમ ઘટાડો કરે-
વાની શક્યતા વિચારવા માટે એક ખાસ
મીલિટન કમીટી નીમવાના દરાવો મુખ્ય
હતા. આ એ વસ્તુઓ જ પસંદ કરવામાં
આવી હતી તેમાં કદાચ અંતગત રીતે
એવો આશય હોય કે એ બંને શોષ-
ણનાં અંતિમ અવરૂપનાં પ્રતિક છે. એટલે
જે એ દરાવની પાછળ જે આશય રહેલો
છે તેના પાયા પર હિન્દનાં સમાજતંત્રની
પુનર્ધટના કરવામાં આવે તો તો યુક્ત
પ્રતિભામાં ક્રીસાનોની સ્થિતિ સુધારવાના
આશયથી સામાજિક પુનર્ધટનાની જે ચળ-
વળ ચાલુ થઈ હતી તે આગળ ધપવાની
પુરતી શક્યતા હતી. તે ઉપરાંત શહેરીપ-
ણનાં હકકા નિર્ણય કરતો એક જોડો દરાવ
પણ એ મહાસભાએ પસાર કર્યો હતો.
એ દરાવ પસાર કરવાનો આશય એ હતો
કે મહાસભા જે અરજ માગી રહી હતી
તે જો તે હાંસ્ય કરી શકે તો તેનાથી
સામાન્ય શહેરીને નકકર લાલ શો થાય
તે બતાવી આપવું. દરાવ આવો હતો:-

આ મહાસભા એવો અભિપ્રાય
ધરાવે છે કે મહાસભા જે વસ્તુને
અરજ તરીકે ઓળખાવે છે તેનાથી

સામાન્ય શહેરીને પોતાનાં નિયંત્રણ
જીવનમાં શો લાભ થશે તે તે સમજી
શકે. તેવી લાખામાં ખતાવી આપવું
જોઈએ. આમવર્ગનું જે શેષશુ
થઈ રહ્યું છે તે અટકાવવું હોય
તો રાજકીય સ્વતંત્રતાની અંદર
આમજનતાની આર્થિક સ્વતંત્ર-
તાનો સમાવેશ પણ થઈ જવો
જોઈએ. એટલા માટે મહાસભા
જાહેર કરે છે કે મહાસભા જે
ખંધારણ મંજુર રાખે તે ખંધા-
રણે અથવા એ ખંધારણથી મળતી
સત્તાએ તીચેની બાબતો પુરી પાડ-
વી જા જોઈએ.

(૨) લોકોના મૌલિક હકો કે જેમાં
નીચેની બાબતોનો સમાવેશ થાય:-

(અ) મંડળો અને સંઘો રચવાની
સ્વતંત્રતા.

(બ) વાણી અને વતમાન્યત્રાનું
સ્વાતંત્ર્ય.

(ક) ધાર્મિક સ્વતંત્રતા અને જાહેર
સલામતિ અથવા નીતિની
વિક્ષેપ ન હોય તેવી ધાર્મિક
ક્રીયાઓની સ્વતંત્રતા.

(ખ) લઘુમતિ કોમોની સંસ્કૃતિ.
લાખા અને લીપીઓનું રક્ષણ.

(ગ) જાતિ (સ્ત્રીપુરુષ)ના ભેદ
વિના બધાંએ શહેરીઓના
હકો અને ફરજો સમાન જ રહે.

(ઘ) ધર્મ, જાતિ, સંપ્રદાય, જાતિ
કે એવાં કારણોસર કોઈ પણ
જાહેર નોકરી કે સત્તા કે માનની
જગ્યા કે કોઈ પણ ધર્મો મેળ-
વવા કે અક્ષાવવાની બાબતમાં
પ્રતિ લેવામાં ન આવે.

(ચ) જાહેર રસ્તાઓ, કુવાઓ,
નિશાળો, અને જાહેર ઉપોગની
ખીણ જગ્યાઓનો લાભ લેવાનો
સર્વને સરખો જ અધિકાર.

(૭) ચોક્કસ નિયમો અનુસાર
હથીઆરો રાખવાનો અને
ધારણ કરવાનો અધિકાર.

(૮) કોયદાનો આશ્રય લીધા સિવાય
કોઈ માણસને ગીરફતાર કર-
વામાં ન આવે અને તેનાં
મકાન મીસ્ત્રતની જગતી ન
લેવાય, કે અટકાયતમાં ન
રખાય કે જપ્ત ન કરી શકાય.

(૨) રાજ્ય ધર્મની બાબતમાં તટસ્થ રહે.

(૩) પુખ્ત વયનો મતાધિકાર.

(૪) મક્ત પ્રાથમિક શિક્ષણ.

(૫) ઐથોગિક કામદારો માટે જીવનની
જરૂરીઆતો પુરી પાડી શકે તેટલી
રોજી, કામના નિયત કલાકો,
કામ કરવાની તનુરતીભરી સગવડ
અને વૃદ્ધાવસ્થા, માંદગી કે બેકારી-
ની સામે સામાજિક વિમો.

(૬) અધર્મ, ગુલામી અથવા ગુલામી જેવી
સ્થિતિમાંથી અમલવીઓની મુક્તિ.

(૭) સ્ત્રી કામદારોનું રક્ષણ અને પ્રસ-
તિના વખતે દરમ્યાન રજા વગેરેની
ખાસ સગવડ.

(૮) નિશાળે જવા ઉમરલાયક હોય
એવાં છોકરાઓને કારખાનાંઓમાં
કામે રાખવાની મના.

(૯) પોતાના હકોનું રક્ષણ કરવા માટે
મજબૂરોને સંઘો સ્થાપવાનો અધિ-
કાર અને ઐથોગિક તકરારોનો
નિવેડો લાવવા માટે લવાઈની
ગોચર વ્યવસ્થા.

(૧૦) જેવુંતોજે મહાસુત્ર 'કે જમીન લોક' 'ભરતા હોય તેમાં માત્ર પર ઘટાડો, અને જે ખનડો જોડ્યા નાનાં હોય 'કે તેની નિષ્કર્માંથી તેના પર કામ કરતાં માણસોનું મોંઝાંઝાં પોષણ થઈ શકે તેમને માટે જરૂરી જણાય ત્યાં સુધી ભાડાં કે કરમાંથી મુક્તિ આવી જતનાં ભાડાંના ઘટાડાથી નાના જમીનદારને થતાર મુશ્કેલી બદલ જરૂરી રાહત આપવી.

(૧૧) જેતીમાંથી ધનાદ પેદાશમાં ચોક્કસ પ્રમાણથી વધારાની પેદાશ ૫૦ કમશ' વધતો હૈ.

(૧૨) વારસા પર પ્રમાણસરનો 'ક'.

(૧૩) લોકેરી પ્રચ્ અત્યાગે છે તેમાંથી ઓછામાં ઓછું 'અધુ' ફરી નાખવું

(૧૪) સરકારની મુશ્કેલી નોકરીઓમાં પગારાનું ધોરણ ખુબ ઘટાડી નાખવું ખાસ નિષ્ણતા કે એવી જતના માણસો સિવાય રાજ્યના કાંઈ પણ નોકરનો પગાર માસિક ૫૦૦ રૂપિયાથી વધારે ન હોવો જોઈએ.

(૧૫) પરદેશનાં સુતર અને કાપડને દેશમાં આવવું અટકાવી દેશી કાપડનું રક્ષણ કરવું.

(૧૬) 'માત્ર પીણાંઓ અને ચીજોનાં સં'હણ નિર્ણય.

(૧૭) મીઠાની જનોવટ પર કોઈ જતનો કર નહિં.

(૧૮) ચલણ અને હુડીઆમણનું એવી રીતે નિયમન કરવું કે જેથી દેશી ઉદ્યોગો અને આમજનતાને નહત મળે.

(૧૯) મુખ્ય ઉદ્યોગોનું નિયમન રાજ્યના હાથમાં અને ખનીજ દ્રવ્યો પર રાજ્યનાં માલિકી.

(૨૦) મીઠી કે આકેતરી વ્યાજખેરી પર અંકુશ.

આમાંથી ૫ થી ૧૪ સુધીના અને ૧૯ અને ૨૦ માં મુદ્દાઓ મહાસભાની આધિક નીતિ દ્વારામાં રજુ કરે છે. સરકારના હુકમપટ્ટાની મિશાની ભેળવવારૂપે જે અગીઆર મુદ્દાઓ ગાંધીજીએ વાઇસરોય સમક્ષ રજુ કર્યા હતા તેમાં આમાંના થણા મુદ્દાઓનો સમાવેશ થયેલો હતો. આમાંથી કેટલાક મુદ્દાઓ વ્યવહારમાં ઉતારાવવા માટે તે વખતની વડી ધારાસભાએ પ્રયત્ન કરેલો. પરંતુ એ મુદ્દાઓ જે સ્વરૂપે મહાસભાના ઉપલા હરાવમાં રજુ થયા અને જે નવરૂપે ૧૯૩૧ ની બીજી ગોળમેજી પતિપદ વખતે મહાસભાના એકલ પ્રતિનિધિ ગાંધીજીએ હિન્દની રાષ્ટ્રીય માંગણીરૂપે રજુ કર્યા તે એમ બતાવી આપે છે કે, આ કાયદેમમાં સિધ્ધાંત અને વિગતોનો શંકુમેળો, માત્ર થકિવડી ફરકારો અને નાણાવિવેચક કરામતનાં અને સામાજિક સંબંધોની તદ્દન જનોખી પુનર્ધરના એ બંધાંતો ખીચેરો ફરી નાંખવામાં આવ્યો છે. આ ઉપરથી જે ઉતાવળરૂપે એ હરાવ ઘડી કાઢવામાં આવ્યો હતો તે અને જે વિરોધી વચંજોની અથકામણોને પરિણામે જુદા જુદા મુદ્દાઓનું આખરી સ્વરૂપ નિર્ણયિત થયું હતું તે બન્ને સાક દેખાઈ આવે છે. કાખસાતરીકે જ્યાંએ પગારો ઘટાડીને માસિક રૂ. ૫૦૦ કે એથી નીચે લઈ આવવાની માંગણી સમાજની એકે એની સ્થિતિ કદખી લે છે કે જેમાં માણસોની કમાણી લગભગ સરખી થઈ ગયેલી હોય અને ખામગી મીકેતની સંસ્થા કદાચ નાણુ ઘણ ગણ હોય; પરંતુ હરાવના ખીજા ભાગોમાં વધતા પ્રમાણની આવક પર વધતા પ્રમા.

શુના કરવેશ અને વારસા પરના કરની વાતો કરવામાં આવે છે. એટલે લક્ષ્યની અસ્પષ્ટતા તેમાંથી સાફ ઉપર તરી આવે છે. ખરું જોતાં જે લોકોએ આ કરાવને રોકા આપ્યો તેઓ એક જ સાથે એક બાબતોએ પગાર આવી સખત રીતે ઘટાડી નાંખવાની વાતો કરતા હતા અને ખીછ તરફથી જે મોટી આવકવાળા ધંધાદારી લોકોમાંથી મહાસભાના અનુયાયીઓના મોટા ભાગ આવે છે તેમની આવક જેમની તેમ રાખવાની વાતો કરતા હતા. જે દેશનાં સરકારતંત્રનો વડો મહિને ૫૦૦ રૂપિયા જ મેળવવાનો હોય અને એક સામાન્ય વકીલ કે ડાક્ટર માસિક રૂ. ૬૦૦ રૂપિયા મેળવતો હોય તો તે તેમાંથી ઉપજનારો સામાજિક શુભવાડો, રક્ષતખોરી અને વિચિત્રતાઓ વર્ણવવા કરતાં કદાચ લેવાતું જ વધારે સહેલું થઈ પડે તેમ છે.

ઔદ્યોગિક કામદારને છપનની જરૂરી આત પુરી પાડી શકે એવી રાજી આપવાની છે (તે ઓછામાં ઓછી કેટલી હોવી જોઈએ તે નક્કી કરવામાં આવ્યું કે ન આવ્યું હોય) કે જોનાથી તેની ખરીદશક્તિ ઓછાસ પ્રમાણમાં જળવાઈ રહે; પરંતુ દેશના માત્ર મુખ્ય ઉદ્યોગો ઉપર જ સરકારનો અંકુશ રહે અને માત્ર ખનીજ દ્રવ્યો જ સરકારની માલીકીનું રહે આવી અસંબંધ વ્યવસ્થા એમાં કદાચવામાં આવી છે. એની અંદર ઉત્પાદનનાં બધાંએ સાધનો-જમીન કે ખીછ જતનાં ઉત્પાદનમાં મેળતી જરૂરી મૂકી-ઉપર રાષ્ટ્રની માલીકી સ્થાપવાની નથી. એટલું જ નહિ પણ રાષ્ટ્રનો અંકુશ પણ ન રહે; અને દેશમાં ઉત્પન્ન થએલાં વ્યવસ્થા બંધેશથી તો, અલખત, સમાજવાદી ધોરણ પર થવાની નહિ જ. એ જ

રીતે દેશી ઉદ્યોગોને રક્ષણ અને બાળખોરી પર અંકુશના મુદ્દાઓ પણ વિચારના એ જ શુભમેળાનો ખ્યાલ આવે છે. એટલે એ બધાંની પાછળ ઉત્પાદન, બંધેશથી અને વિનિમયને સમાજવાદનાં ધોરણે નિયમિત બનાવવાનો પ્રયત્ન તો ઉભો નથી જ રહેતો.

પરંતુ આવા અધુરા અને અસ્પષ્ટ કાયદાક્રમને પણ અમલમાં મૂકવાની શક્યતા તો ઓછી જ હતી. અને મારેની ભૂમિકા હજી તૈયાર થઈ નહોતી; અને ઉપરાંત જે લોકોના પર તેને અમલમાં મૂકવાની જવાબદારી હતી તેઓ, હિન્દી રાજકારણની ખાસ વિશેષતાને લીધે, એવી જાતના માણસો હતા કે જેઓ જન્મ, સંસ્કાર અને સહવાસને લીધે એવા સામાજિક સમૂહો, પૂર્વગ્રંથો અને લાવનાઓ ધગવનારા હતા કે આ બધું અમલમાં મૂકવાનો વખત આવતાં પાછા પગ ફર્પા વિના ન જ રહી શકે. લંડનની ઝોજમેશ પરિપક્વ વખતે. હિન્દને સરચાનીક દરજ્જા જેવી સ્થિતિમાં મૂકી દેવાની મહાસભાની જે મુખ્ય માગણી હતી તે નિષ્ફળ ગઈ તેવું કારણ મુખ્યત્વે કામી મતભેદ હતો પરંતુ આ મતભેદ તો મહાત્મા ગાંધીની નિષ્ફળતાનું બાહ્ય ચિહ્ન-તાર્કાલિક કારણ જ હતું. બન્ને કોમોના મોટા ભાગના માણસોને તો એ કહેવાતા કામી વિખવાદની નહોતી સમજણ કે નહોતો તેમાં રસ. ખરો મતભેદ જે કામીની વચ્ચે હોય તો બન્ને કોમોના સંપત્તિવાન વર્ગોની વચ્ચે હતો કેમકે એ લોકોને એમ લાગતું હતું કે નીચલા યોદ્ધાનાં શોષણની પોતાની સગવડોનું જોઈએ તેવું રક્ષણ થતું નહોતું (મુસલમાનો). અથવા તો શોષણ મારેની જે

સગવડો આજે તેમની પામે રહેલી છે તે ભયમાં આવી પડે છે; અને આ કારણથી તેઓએ સાથે મળીને રાષ્ટ્રીય માગણીને નિષ્ક્રિય બનાવી દીધી. જ્યારે મહાસભાના પ્રતિનિધિ પાછા ફર્યા ત્યારે તો એ આખોએ પણ અહિંસક અસહકાર અને સવિનયભંગની નીતિને અમલમાં મૂકવા કૃત્તનિશ્ચય થઈ ચૂક્યો હતો અને તેથી બધુંએ ધ્યાન લક્ષ્ય પરથી ચલિત થઈને તેના પર જ શેકાર્થ ગયું. પરિણામ એ આવ્યું કે રાષ્ટ્રવાદીઓની હરોલ ટ્રિવેસે દિવસે ફીણ થતી ચાલી, કેમકે મતભેદો તિમ બનતા ચાલ્યા અને આધિક વિરોધો વધવા લાગ્યા. પરંતુ એ વિરોધ વ્યક્ત થઈ શક્યા નહિ કેમકે મહાસભાની ચાલ-બાજીને પહોંચીપળવા સરકારે જે સખત દમનનીતિ ધારણ કરી હતી તેણે એ જાતના વિચારોને પ્રગટ થવાનું અશક્ય બનાવી મુક્યું હતું. ૧૯૩૨ ની શરૂઆતથી ૧૯૩૩ ના મધ્યભાગ સુધીમાં અત્યંત જોના રાજકીય હકેકો અને મહાસભાના અનુયાયીઓની શુદ્ધિને અર્થે ગાંધીજીએ આપેલી ઉપવાસની ધમકીઓમાં દેશનું ચિત્ત પરીવાર્ય રહ્યું હતું. પરંતુ મહાસભાની લડતમાં ભાગ લેવા માટે ઓછાં અને ઓછાં જ માણસો બહાર પડતાં રહ્યાં અને જેલમાંથી જેઓ પાછા ફરતા હતા તેઓ એક યા બીજે બહાને લડતથી હાથ ધોઈ ખેસતા હતા એ શોકજનક દ્રશ્યે લોકોમાં બહુ જ હૈયાદુખાંપણું ટ્રેયું. અને એ નિરાશાનું પરિણામ ૧૯૩૩ ના જુલાઈ માસમાં ભરાએલી પુના પરિષદ વખતે લડતને બંધ પાડવાની માગણીમાં આવ્યું. પરંતુ એક તરફથી વાઈસરોયે ગાંધીજીને મુલાકાત આપવાની સાફ ના અંબળાવી અને બીજી તરફથી વ્યક્તિગત સવિનયભંગની સુચના મેંધ તેને લીધે એ

માગણી અણસંતોષાએલી ગઈ ગઈ પરંતુ આ બધાનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે ૧૯૩૦-૩૨ દરમ્યાન જે પ્રકારનો સવિનયભંગ અમલમાં મુકાયો હતો તે સ્વરાજ મેળવવામાં કારગત નીવડે તેમ નથી એમ હો મહુ કોઈ અપ્રગટ રીતે સ્વીકારતા થઈ ગયા છે.

તે પછીના મહીનાઓ દરમ્યાન સામાન્ય ક્રાંતિની વલણો વધારે બહાર આવવા લાગી. જે કે તે હજુ સુધી નહોતી વ્યવસ્થિત બની કે નહોતી ચાલતી રહી. ૩૫૦૦ થી ૪૦૦૦ જેટલા જેલુ-આરી મામ વચ્ચેની પોતાની દુઠ્ઠી મુક્તિ દરમ્યાન પંડીત જવાહરલાલ નહેરુએ ગાંધીજી અને તેમની વચ્ચેના પત્રવ્યવહારમાં અને “કિંઈ કંઈ માગે” એ નામનાં પોતાનાં પુસ્તકમાં લિંની ચાલુ વસ્તુ-સ્થિતિનું વ્યક્ષરણ કર્યું. પરંતુ બીજા બધા માણસોની માફક પંડીત જવાહરલાલને પણ મહાભા ગાંધીને માટે હૈ ઉપરાંતના માનનો રોગ લાગ્યો પડ્યો છે અને તેને પરિણામે એમની પારશ્વિક શુધ્ધિ પણ દેશની સાચી વસ્તુસ્થિતિનો પાર પામી શકતી નથી. ગાંધીજી પરના પોતાના પત્રોમાં પંડીત જવાહરલાલે દેશની રાજકીય લડતમાં આધિક સ્વરૂપને વધારે મહત્વ આપવાની માગણી કરી અને ગાંધીજીએ પંડીત જવાહર સાથે મળતા થઈને એ કથુલ કથુ” કે દેશની સમક્ષ જે મુખ્ય પ્રશ્ન પડ્યો છે તે “સ્થાપિત હિનોનાં ઉત્થાપનો” છે. પરંતુ પંડીત નેહરુને પોતાને એ બરાબર ખ્યાલ છે કે “હજુ એશીઆમાં તો રાષ્ટ્રવાદ જ મજબુતમાં મજબુત થઈ છે” અને આ સ્થિતિ એક પરદેશી મતા નીચે રહેલા દેશને માટે ફક્તી છે એમ તેઓ માને છે.

તેમને આ પાનનો બરાબર ખ્યાલ છે કે હિન્દમાં સ્થાપિત હિતો જેટલાં હિન્દીઓનાં છે તેટલાં જ શ્રીરીશરોનાં પણ છે અને તેથી તેમણે ઉત્થાપન કરવા માટે ફક્ત રાજકીય સત્તા મેળવવા માટે જરૂરી લડન (કે જેણે પણ હિન્દી બળોની નેતાગીરીની તો બરાબર ખબર લઈ લીધી છે) ના કગતાં પણ ધણી વધારે સખત લડત આપવાની જરૂર રહેશે. તેઓ કહે છે, “હિન્દને સ્વતંત્રતા એટલા જ માટે જોઈએ છીએ કે તેના આમર્શ પર જે ભાર છે તે સહન ન થઈ શકે તેજ છે અને તે કાં તો ઓછો થવો જોઈએ અને કાં સાવ ઉઠાવી મુકવો જોઈએ.” પરંતુ મહાસભાની આજની નેતાગીરી પર નજર નાખતાં મહાસભાનો કોઈ પક્ષ “સ્થાપિત હિતો” ઉત્થાપન કરવાનાં કામને સાચા દીલથી ઉપાડી લેવાને તૈયાર થાય એવી આશાને ઓછો જ અવકાશ છે.

૧૯૩૪ ના એપ્રિલ માસમાં મહાસભાની જે ધારાસભા સમિતિ-પાર્લામેન્ટરી બોર્ડ-હસ્તીમાં આવી તેના કાયદમમાં મહાસભાના ઉદ્દમ પક્ષના કાયદમને બહુ જ ઓછું સ્થાન હતું અને પહેલી ટ્રિબિયલે તો એમ જ કાગે કે દેશના ઉદ્દમ રાજકીય કાયદરોએ આજ સુધીમાં જે આધુ છે તે બધું બ્યર્થ ગયું છે. મહાસભાનો ધારાસભા પક્ષ હવે પડીત મોતીલાલ નહેરુ અને સી. આર. દાસની સરકારી હેઠળના જૂના સ્વરાજ પક્ષની માફક મહાસભા-મંતવોદીઓનું એક સ્વતંત્ર મંડળ નથી તેમ જ મહાસભાની અંદરની એક જૂદી સંસ્થા પણ નથી તે હવે મહાસભાનો અંતર્ગત ભાગ છે અને તેથી મહાસભાથી જૂદું તેમ જ અસ્તિત્વ છે જ નહિ, એટલું જ નહિ પણ, હિન્દી રાષ્ટ્રવાદની શ્રીકીય

સાધિવાદ સામેની લડતના પ્રતિક્ષે રૂપ બની ચુકેલા મહાત્મા ગાંધીની નિવૃત્તિને લીધે એ સંસ્થા સ્વપ્ન રીતે પ્રાપ્ત થાતી જેવી જણાઈ આવે છે. આ ઉપરાંત મહાસભાના કેટલાક સુકાનધારીઓ છેલ્લે છેલ્લે જે સખ્તો ઉત્થારતા રહ્યા છે તેનાથી મહાસભાના ઉદ્દમ પક્ષના મનમાં જે આશંકાઓ ઉપજવા લાગી છે તેનું નિવારણ થઈ શકે તેમ નથી જ. મહાસભાના રાજકીય જીવની નવી દિશા રૂપ આ ધારાસભા સમિતિએ અત્યારનાં શોષણની સગવડ આપતાં બંધારણ નીચે સ્થપાઈલી ધારાસભાઓમાં પ્રવેશ કરવાનો નિશ્ચય કરી લીધો છે એટલું જ નહિ પણ બંધારણ ચલાવવાનો નિર્ધાર પણ તેમણે ક્યો હોય એમ માનવામાં આવે છે; આ રીતે તેઓ હિન્દમાં સાહિવાદની ઇચ્છાને અમલમાં મુકનારાં યત્રી બનશે. છેલ્લા મે મહિનામાં રાંચી ખાતે મળેલી તેમની પરિષદમાં તેમણે જે સત્તાવાર કાયદમ થકી કાઢ્યો છે તે ૧૯૩૨ ની મહાસભાના કાયદને સાંખિધ નમન કરે છે પરંતુ જે ધારાસભા સમિતિના નવા આગેવાનો અને મુખીઓનાં સંસ્કાર અને સંબંધો પરથી તેમની ધારાસભાઓની અંદરની અંગે બહારની પંજુ ભાંવે કાયદપદ્ધતિની આગાહી કરવાનું સક્ષમત હોય, તે સરાર વલ્લભભાઈ પટેલ જેવા આગેવાનોનાં સખ્તો પરથી મહાસભાના હાલના આગેવાનોની મહાસભા સમાજવાદી પક્ષ તરફની વલ્લભ માંખવાનું બ્યાજખી હોય તો જોયો દેશના બાણીતા ઉદ્દમ કાયદરો છે તેમણે પોતાના અત્યાર સુધીના સહકાયકો તરફથી હિરાનગતી અને દખાણ, મશકરી અને બહિષ્કાર; નડતર અને આડખીલીનો એવડો ધા સહન કરવાને તૈયાર થઈ રહેવું જોઈશે.

ત દરમિયાન મહાસભાનો સમાજ-
વાદી પક્ષ સત્તાવાર રીતે સ્વપાઠ
ચુક્રો છે, તેણે પોતાની પ્રથમ સામાન્ય
પરિષદ બરી લીધી છે અને પોતાને
અનુ રાજકીય કાર્યક્રમ પણ મહી શકે
છે. હવે આ મોટાપર માસમાં મળેલી એ
પક્ષની પરિષદમાં જે ઠરાવો પસાર થયા
છે તેને ધ્યાનમાં લેનાં એમ જણાય છે કે
એ નવો પક્ષ સામાજિક પુનર્ધરનાની
સામ્યવાદી પદ્ધતિને સંપૂર્ણ રીતે સ્વીકાર-
રતો નથી. કદાચ એમ પણ હોય કે
અભ્યારના કાર્યક્રમો નીચે એવી પદ્ધતિની
ખુલ્લી હિમાયત કરવાનું તેમને હડાપણ-
ભર્યું પણ ન લાગ્યું હોય. પરંતુ તેઓ
મહાસભા સાથે જોડાએલા રહ્યા છે અને
મહાસભાના અહિંસામય લડતનાં સિદ્ધાંતને
તેમણે અપનાવ્યો છે એ તેમને વર્ગવિ-
ગ્રહના સિદ્ધાંતને મક્કમપણે વળગી રહ-
નાર જુના સમાજવાદીઓથી તોખા તારવી
ફ છે. જે મહાસભાસમાજવાદીઓની
પારંપર્યામાં જે ભાષણો અને ઠરાવો થયા
હતા તેના પરથી તેમના આશયોની અટકળ
કરવાની વ્યાજબી હોય તો એ નવી
મંસ્થા સમાજવાદી આદર્શને હલુ બરા-
બર સમજેલ નથી એમ માન્યા સિવાય
ચાલે તેમ નથી. કામદારો અને ક્રીસા-
નોનાં સંગઠન જમાવવાનું તેમનું લક્ષ્ય.
રાષ્ટ્રનાં મજેડી, અંકુશ અને રાહબરી
નીચે દેશના ઉદ્યોગોને ઝપાટાઅંધ ખીલ-
વવાનાં અને સમાજવાદી પાયાપર સમાજની
પુનર્ધરનાને અંગે માણુમોની આવક લગ-
ભગ મેરેખી અને ન્યાયી પાયા પર ચુક-
વાનાં તેમનાં લઘુત્વની જે પ્રગતિની દિશા
છે તેના માર્ગમાં અવરંધ કપનીવડવાનો
અંભવ રહે છે. પોતાની સામાજિક પુન-
ર્ધરના સાધવાની દરેક પ્રગતિ એક જ નમુ-
નાનું અનુરણ કરે, એક જ ધાર-મોવિએટ

રશીઆની યોજના-સાધવા પ્રયાન કરે એ
અનિવાર્ય રીતે આવશ્યક નથી. પરંતુ
આટલી વાત તો ચોક્કસ છે કે જ્યાં
મુઘી સમાજમાં લોકોના ઉપર નીચેના
વિભાગો હરતી ધરાવતા હોય ત્યાં
મુઘી સમાજવાદ સિધ્ધ થયો ન જ
ગણાય. ઉપરાંત જેઓ સામાજિક પુનર્ધ-
રના સાધવાની તમન્ના ધરાવે છે તેઓ
હાલ પશ્ચિમના મુઘીવાદી દેશોમાં પ્રચલિત
તેવા લોકશાસન-કે જેમાં રાજકારણમાં
માયું સહ કોઇ મારે પણ રાજકારણનો
વૈજ્ઞાનિક રીતે અભ્યાસ થયો હોય તેવા
કોઇ જ ન હોય-ને પોતાનાં ધ્યેય નરીકે
ન જ સ્વીકારી શકે. કેમકે સમાજવાદી
વ્યવસ્થામાં તો માનવસંઘો તેઓ જે
પ્રકારનું કાર્ય કરતા હોય તે અનુસાર
નિયત મએલા હોય એટલે એવા સમા-
જમાં દરેક સામાજિક પ્રગતિનું નિયમન
અભ્યાસ અને અનુલબધી ગિજ્યાત
ગનેલા એવા માણુમોના હાથમાં જ
હોય કે જેઓને અમુક સંઘમાં રાજકીય
મદત્તા પ્રાપ્ત થવાને અંગે શોપણ કે
સ્વાયંચાલણની કૃતિને સગવડ ન જ હોય.

સા લનાં ઉત્પાદન અને વહેંચણી,
માણુમોના આશયો અને પ્રક-
તિઓ, સરકારતંત્ર અને નિત્યનાં છવનનું
નિયમન એ બધામાં સમાજવાદી પ્રકૃતિ
અધાએલી વ્યવસ્થાને સમગ્રતાં અને
સમજને અપનાયતાં હલુ હિન્ના ઉદા-
મોને વાર લાગશે એમ જણાય છે; કારણ
કે આ પેઢીના સમાજવાદી લાપના ધરા-
વતા આગેવાનો પણ એવા સંગેઓ અને
વાતાવરણમાં ઉછર્યા છે કે તેઓ ન્યાર
સમાજવાદને અપનાવે છે ત્યારે નવું
તેઓ કોઇક ઉત્તરતા કાળવતી હોય-કેઈ
ઉપકાર કરતા હોય-એવું લાગી આવે છે
તે સાથે એક શોષક, પર્વેશી શાહિવાદ

સાથે લડતમાં રોકાએલ પ્રજા માટે રાષ્ટ્ર-
વાદની મર્યાદાઓનો પુરો ખ્યાલ આણવાનું
મહામુશ્કેલ છે. આધુનિક યુધ્ધોના
આંતરિક ઇતિહાસે એમ સાદું બતાવી
આપ્યું છે કે સ્વદેશભક્તિને તેનાં
આત્મનિષ્ઠ સ્વરૂપ પર લઈ જતાં તે
માનવતાનો મહાદ્રોહ બની રહે છે;
રાષ્ટ્રવાદ જ્યારે હડખાયો બને છે ત્યારે
ફેસીઝમ કે નાઝીઝમમાં પરિણમી પામે
છે, અને તેને લીધે વ્યક્તિની સ્વતંત્રતા
હરાદ બની છે અને બદલામાં કંઈજ
મળતું નથી, અને ભારોભાર ભરેલા દ્રવ્ય
ભંડારોની વચ્ચે ભૂખમરો અને દારિદ્ર
ઉમાં થાય છે કેમકે આંતરિક અને
આંતરરાષ્ટ્રીય વિનિમયની સાથે અનેક
મનસ્વી અવરોધો ઉભા કરવામાં આવ્યા
હોય છે; રાષ્ટ્રવાદ ધણી વખત તો તે તે
દેશોના સંપત્તિવાન વર્ગોનાં હિતો સાધ-
વાનો-મણી વખત તો પરદેશી શોષકોની
મદદ વડે પણ-એક છુરખો માત્ર હોય
છે; આ બધાં ઐતિહાસિક સત્યો છે
પરંતુ તે બધાં અજાણ્યામાં સત્યો
સંપુર્ણ રીતે સમજી લેવાની શક્તિ આપણા
યુવાનોના ઉછેર અને શિક્ષણે તેમને હંજી
નથી અપી. આપણા નેતાઓ અને મોવ-
ડીઓ દલુ મોટે ભાગે સંપત્તિવાન વર્ગો-
માંથી આવે છે એટલે તેમને દલીલ
હોવાની, અર્કિયન હોવાની, વેદનાનો
એટલો સજીવ અનુભવ નથી હોય શકતો
કે જેટલો ખુદ શ્રમજીવ વર્ગમાંથી ઉત્પન્ન
થએલા આગેવાનોને હોય. વર્ગવિગ્રહ
અનિવાર્ય ત્યારે જ બની રહે છે કે જ્યારે
એવો સજીવ ખ્યાલ ધરાવતા ખુદ કામ-
દાર વર્ગના આગેવાનો મેદાને પડે છે.
૧૯૩૧ ની બીજી ગેળમેજી પરિપદ વખતે
ડૉ. આંગ્રેડકરે મહાત્મા ગાંધી સામે જે
અનહદ વિરોધ દાખવ્યો તેના કિલ્લે દુખ-
દાયક દશ્ય બીજું લાગ્યું જ હોય શકે;
અને છતાં એ વિરોધની પાછળ જે

ઐતિહાસિક ન્યાય રહેલો છે તેનો બોરો
કર્ષો જેડે તેમ છે? પરંતુ હિન્દુઓએ
કરેલો અત્યંતેનો એ સામાજિક બહિષ્કાર
કામદારોની આર્થિક અવદશા જેટલો ભય-
કર તો નથી જ. પરંતુ કામદારોને એ
ભાન હંજી બરાબર નથી થયું કે તેમની
એ આર્થિક અવદશા માટે ખરેખર કોણ
જવાબદાર છે અને તેથી તેની સામેની
લડતમાં અંગત અનુભવને લીધે જે અંતૂન
આવડું જોઇએ તે અત્યારે દ્રષ્ટિએ અ-
નથી થતું. એનો અર્થ એ તો નજ
થઈ શકે કે હિન્દમાં સામાજિક પુનર્ધર્ટનાનાં
મંડાણ કદિ નહિજ થાય. એનો અર્થ
એટલો જ થાય છે કે દેશનાં પરદેશીઓને
હાથે થતાં શોષણની લડત પહેલી આવશે
અને પછી જ એ કામ હાથ ધરાશે અને
જો એ લડત દરમ્યાન હિન્દના સંપત્તિ-
વાન વર્ગો પરદેશી શાહિયાદ સાથે હાથ
મીલાવશે અને પરિણામે વર્ગભાન નશ્વતં
થશે તો એ લડત બહુજ નહિજ અને
જીવલેણ બનશે. પરંતુ એ સમસ્યાનો
સામનો કર્યો જ છુટકો છે. એ જાતની
લડત અટકાવી શકે એવાં ડચપણનો ઉદય
હિન્દના સંપત્તિવાન વર્ગમાં થયો છે એવું
માનવાને નકોષ સમકાલિન ઇતિહાસના
અભ્યાસીને કારણે આપે એવા સંયોગો
હજી તો નથી દેખાતા. એટલે તે દરમ્યાન
જે રાજકીય સાહસિકોએ આજ સુધીની
સ્વરાજની લડતને નેતૃત્વ આપ્યું છે તેઓ
તેમને નાણાં આપનાર માલિકોના વર્ગ-
સન્ધારીઓ અને તેમની ઇચ્છાઓનું
પાઝા પાડનારા બની રહેશે. જ્યાં સુધી
એ લોકોમાંથી કોઈ એવા મહાપુરુષ ન
બને કે જે પોતાનાં વર્ગનાં બંધનોથી
પર થઈ આ પુરાણી પ્રજા પાસેથી આજ
રાખી શકાય તેવી રીતે માનવવિકાસ
અને પ્રગતિમાં પોતાનો ફાળો પુરો પાડવા
માટે પુનરુત્થાન અને પુનર્ધર્ટના પામેલ
હિન્દનું દશ્ય જોઈ શકે ત્યાં સુધી તો
એમજ બનતું રહેવાનું.

તરંગી સમાજવાદ

સમાજને સંપૂર્ણ બનાવવા
માટેની તરંગી યોજના-
ઓનો આછો પરિચય

માણસની અપૂર્ણતા અને નબ-
ળાઈમાંથી જન્મ ઇશ્વરવાદનો ઉદય
થયો છે તેમ. સમાજની અપૂર્ણતામાંથી
સ્વર્ગના સુખી એવા સમાજની ભાવનાનો
ઉદય થયો છે. જ્યારથી સમાજમાં વર્ગ-
અવસ્થા ઉભી થઈ છે ત્યારથી સામાજિક
અન્યાયથી પીડાતા વર્ગના કષ્ટપનાશીલ માણુ-
ઓએ અથવા તો રાજ્ય કરનાર વર્ગના હોવા
જતાં સ્વભાવ, સંસ્કાર કે સમજણથી એ
વર્ગની સાથે સહય સહાનુભૂતિ કેળવી
શકનાર લોકોએ સ્વર્ગના સંપૂર્ણ એવી
સમાજવ્યવસ્થાનાં સ્વપ્નાં સેવ્યાં છે. અને
આજે જગતમાં શાસ્ત્રીય અને વ્યવહાર
સમાજવાદની વિચારસરગીનો ઉદય થઈ
ચૂક્યો છે જતાં એવા સમાજવાદના તર-
ંગમાં રાજતાગ માણુઓ અનેક પડ્યા છે.
આ સ્થિતિમાં આધુનિક સમાજવાદી તરંગો
કેવું સ્વરૂપ લે છે તે જાણવું રસનાયક
થઈ પડે તેમ છે.

તરંગવાદને લગતા સાહિત્યની શરૂ-
આત આજથી ૨૫૦૦ વર્ષ પૂર્વે થઈ
હતી એમ કહી શકાય. તે વખતે પ્લેટોએ
“રીપબ્લીક” લખ્યું હતું. પ્લેટોનો તર-
ંગવાદ ગુણમગીરીની મથા ઉપર રચાયેલો
હતો. આર્થિક સુવ્યવસ્થા સ્થાપવાનો એ
વિચિત્ર માર્ગ હતો. ઇટાલીયન ક્રાંગારમાં
૨૫ વર્ષ ગાળનાર ક્રામ્યોનેલાએ “ધી
મોડી ઓફ ધી સન” લખ્યું. તરંગવાદ
ઉપર સૌથી જાણીતું પુસ્તક લો સર
થોમસ મુરેનું “યુટોપીઆ” છે. એ સિવાય

ઉશગટનનું “ઓશન,” કેમ્બ્રિજનું “વોર્મન
એન્ડ ઇકારી” લોડનું “ન્યુ વ્યુ”
અને એક્સવર્થ ખેડામીનું “લુડ્ઝીગ એક-
વર્ડ” એ પુસ્તકોએ તરંગવાદના સાહી-
ત્યમાં ઉપયોગી ઉમેરો કર્યો છે.
પરંતુ આ બધાંય પુસ્તકોમાં એક
ખામી છે. તેમાં શાસ્ત્રીય ભૂમિકાનો
અભાવ યોગ્યો જણાઈ આવે છે.
આદર્શ સમાજ માટે ફક્ત લાગણીવશ
ઉત્કંઠા જ પુરતી નથી. માનવસમાજને
સર્વાંગ સંપૂર્ણ બનાવવાની કાંઈપણ
યોજનાનો પાયો ઉદ્યોગ, અર્થશાસ્ત્ર,
રાજકારણ, કારોબારની આંદીધુટીઓ,
જનસમાજના માનસનો પરિચય, સામાજિક
ક્રાંતિની કુટનીતિ તેમજ ઇતિહાસે શીખ-
વેલા યોદ્ધાપાટોની સત્ય ખીનાઓ ઉપર
રચાયેલો હોવો જોઈએ. કાલમાકસ જેવા
અર્થશાસ્ત્રીઓ તરંગવાદને હંમેશા વખોડતા
આવ્યા છે. માકસનું “તાસ કેપીટલ”
મુદીવાદ ઉપર મકાર કરે છે; અને તરંગ-
વાદની કાવ્યમયતા કે રહસ્યમયતાને
ખદ્દે તકેશાસ્ત્રની નકર ફલીલો મારફત
સહકારી મળતંત્રની ભાવના રજુ
કરે છે. હંમ્ફ્રીસની સજીવ કે
મીલેન ચિત્રોને ખદ્દે નવા જમાનાના જથો-
તિધરો શુદ્ધિગમ્ય દર્શીઓને વધુ મહત્વ
આપે છે. લાગણીઓ ઉત્કંઠા મુકનાર
કષ્ટપનાયિત્રોને ખદ્દે સત્ય વસ્તુસ્થિતિની
રજુઆત કરવાનું તેઓ પસંદ કરે છે.
લાગણીનું પ્રાધાન્ય હોય તેવી યોજના સફળ

યછ, શકે નહિ તેથી જ, સમાજની સત્ય સ્થિતિ રજુ કરીને નક્કર અને સાચીય દલીલોથી, છુદ્ધ કથુબેરાંબે એવી યોજનાને તેઓ અમલમાં મુકવા માગે છે.

અમેરિકાની તરંગવાદી સંસ્થા

આ જે કેલીફોર્નિયાની “યુરા-પીઅન સોસાયટી”, આશ્રય-જનક પ્રગતિ કરી રહી રહે, લોસ એન્જેલીસમાં તેનું મથક છે. તેના સભ્યો વધતા જ ન્યા છે. આ સંસ્થાની આગુખાલુ ગુપ્ત અને બેદી વાતાવરણ પ્રસરી કહ્યું છે. છતાંય તેના વિષે જેટલું જાણી શકાય છે તે ઉપરથી કહી શકાય કે તેનો ઉદ્દેશ સામુદાયિક હેતુની સાધનાનો છે. એટલે કંઈક અંશે તેને સમાજવાદી ટાપુકમ કહી શકાય. દક્ષિણ કેલીફોર્નિયામાં તરંગવાદીઓએ જળથી હસનચલન મચાવી દીધી છે, અને તેમની હસ્ત વ્યવસ્થીત બને તે પરેડાં તેમના ચિત્રધની ચળવળ આખા રાજ્યમાં ફેલાઈ જશે એવું ચોક્કસ જણાય છે.

આ વૃત્તન ગુપ્ત સંસ્થા લોસ એન્જેલીસનાં વ્યાપારી હિતો ધરાવનારાઓને ચિંતાદાય થઈ પડી છે. પરંતુ આજ સુધી તેનો વિકાસ અટકાવવા માટે તેઓ કંઈ અસરકારક પગલાં લઈ શક્યા નથી. કેટલીક મોટી સંસ્થાઓ, અને કારખાનાવાળાઓએ તરંગવાદીઓને ઘણી ફાળા પ્રયત્નો કર્યા હતા. તેમને નોકરીમાંથી છુટા કરવાની ધમકીઓ પણ આપવામાં આવી હતી છતાંય, આ સંસ્થાના સભ્યોનું સંખ્યાબળ વધતું જ ગયું. આ સંસ્થાની કાયદેશકિત વધતી જતી જોઈને વિરોધીઓએ તેમની ધમકીઓ પાછી ખેંચી લીધી, અને તરંગવાદી સંસ્થાનો વિરોધ

કરવાના કાયદામાં માન્યતાની સામે નિષ્ફળ ગયા.

એવું કહેવાય છે કે આ સંસ્થાના સભ્ય થવા માટે ટાપુસરી તથા ડોલરની છે, અને તેનું વાર્ષિક લવાજમ એક ડોલર છે. એકારોને વિના લવાજમે સભ્યો તરીકે નોંધવામાં આવે છે આ ગુપ્ત સંસ્થો જાહેર થઈ જાય નહિ એટલા માટે તેનો સંચાલકોનું માસિક રૂપ ડોલરનું વેતન નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. આર્થિક સ્વાતંત્ર્યની હક્તમાં એક હથીયાર તરીકે આ સંસ્થા કેટલી અસરકારક નીવડશે તેની આગાહી કરવી મુશ્કેલ છે, છતાંય, તેના પ્રવાસો બહુ જ ધ્યાન આપવા યોગ્ય છે.

અષ્ટન સીંકલેરની ચળવળ

આ જગ્યાએ સીંકલેરની ‘ઇ. પી. આઇ. સી.’ ચળવળનો ઉલ્લેખ અસ્થાને નહિ ગણાય. કેલીફોર્નિયામાંથી ગરીબાઇ દૂર કરવાની આ ચળવળમાં, અષ્ટન સીંકલેરને ચળવળ તરીકે યુદ્ધીને, રાજ્યની મહાવાળાં સંસ્થાઓની સ્થાપના કરવાની તેમજ એ સંસ્થાઓમાં એકારોને કામે લગાડવાની યોજનાનો પ્રભાવેદ્ય થાય છે. તે ઉપરાંત આ યોજના પ્રમાણે બંધ પરેડાં ગદ્યાં કારખાનાંઓ રાજ્યના હસ્તે લઈ તેમાં એકારોને કામે લગાડવામાં આવશે, આવી રીતે ઉત્પન્ન કરવામાં આવેલો માલ, તેમાંથી નફો ચળવળને જઈશે સમાજને ઉપયોગમાં લેવામાં આવશે આ યોજનામાં કેટલેક અંશે સમાજવાદી નીતિ જણાઈ આવે છે, પરંતુ સુડીવાદી પ્રધાને બધ રૂપ થઈ શકે તેમ નથી. રાજ્યની દૈનિક તથા ચાલતાં કારખાનાંઓમાંથી

રાજ્યના ખેતરોમાં કામ કરતાં બી પુરુષોના ઉપયોગ માટે માત્ર ઉત્પાદન કરવો, તેના બદલામાં ખેડુનો કામગીરોને ખોરાક પુરો પાડે એવો આ યોજનાનો હેતુ છે. આ કાયદામાં નોંધતાં નાણાં એકઠાં કરવા માટે ગામ તરફથી બોન્ડ કાઢવામાં આવશે. મીંકસે, પણ જણાવે છે કે આ બોન્ડ મધ્યસ્થ સરકારને વેચીને નાણાં મેળવવામાં આવશે.

આ ચળવળ દરમ્યાન એક રોજ-દારી પુરુષ તરીકે અને આમલગતું મંગલન કરમાર પુરુષ તરીકે સીંકસેરે તેની શક્તિઓનો સુંદર પરચો બતાવ્યો છે. આ જગતમાં અભયખીઓનો તોડો નથી. આમલગતું નેતા તરીકે આટલ મીંકસેર અચાનક આગળ આવ્યો એ પણ એક મહાન અભયખી ભયુ કાય છે.

તરંગવાદનો આર્થિક સિંધાંતો

કુલીફાનીઆની । તરંગવાદી સંસ્થાનો કાયદમ સમાજવાદી સમાજપદ્ધતિ ગ્રાસે છે. એ સંસ્થાના સાદિયમાંથી નીચેની યાબતો જણાઈ આવે છે.

“તરંગવાદી સંસ્થાતું અસ્તિત્વ ફક્ત એક જ હેતુની સાધના અર્થે છે—નીચે જણાવેલી જરૂરીયાતો પુરી પાડવા માટે નાણાંને લગતી એક યોજના અમલમાં મુકવામાં આવશે.”

“મળી શકે એટલાં બધાં યંત્રો, કારખાનાં, પેકારા આપતી જમીન, વ્યવહારની અરજતા અને દબતું ઉત્પાદન કરવાની બીજી બધી શક્તિઓનો પુરેપુરો અને સ્વતંત્ર-ઉપયોગ કરવામાં આવશે.”

“આ ઉત્પાદન કાયદામાં સહકાર આપવા માટે, દેખરેખ રાખવા માટે, મદદ કરવા માટે તેમજ તેને લગતાં બીજાં કાર્યો માટે જરૂર પડે તેટલાં મજબુત શરીરવાળા માણસોને કામે લગાડવામાં આવશે.

“એ કાયદા પુરું પાડવા માટે જરૂર પડે તેટલા અમના કલાકો, કામે લગાડેલાં માણસો વચ્ચે મળી ગીતે વહેંચી દેવામાં આવશે.”

આ યોજના પ્રમાણે વસ્તીના ત્રીયે પ્રમાણે વિભાગ પાડવામાં આવશે.

(૧) ૧૫ વર્ષ નીચેની ઉંમરના માણસોને ફળવણીના કામમાં રોકવામાં આવશે.
(૨) ૨૫ થી ૪૫ સુધીના બધા માણસોને દ્રવ્યોપાદાનના કાયદામાં, તેમની લાયકા મુજબના હોદ્દા ઉપર રોકવામાં આવશે.
(૩) ૪૫ વર્ષ પછી જે માણસ વધુ કામ કરવાની ઇચ્છા રાખતા ન હોય તેમને નિવૃત્તિવેતન આપવું.

શુભ શુભ વર્ગોના માણસો વચ્ચે “અમના નાણાં” વહેંચી આપવાનો હિસાબ આ તરંગવાદીઓ રાખે છે. દરેક વસ્તુઓ તથા સેવાઓ ખરીદવા માટે આ નાણાં ચાલી નડશે પરંતુ તેનો અદરો યજા જદે તેમ ન હોવાથી, આ નાણાંનો અંગ્રહ કરી લેવાય તેમ નથી આ સંસ્થાના અચારકો જણાવે છે કે કામના કલાકો હુકમ રાખવામાં આવશે અને નૃધવાસ્થાતું નિવૃત્તિવેતન વિગેરે યોજનાથી જુદ તથા અસંકલત માણસોને ગીચ રાહત મળશે.

આ સંસ્થામાં આજે એ લાખ પચીસ હજાર સભ્યો છે અને દરરોજ પાંચ હજાર નવા સભ્યો નોંધાય છે એવો તવો કરવામાં આવે છે. આનો અર્થ એવો થાય છે કે

માગણી પણ આમવગની પ્રગતિ માટે તાત્કાળિક જરૂરી રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતા માટે પુરતી નથી. સત્યાગ્રહ મારફત આ ધ્યેય પ્રાપ્ત કરી શકાય તેમ નથી. એ ધ્યેયની પ્રાપ્તિ માટે પાર્લામેન્ટરી વિરોધ સત્યાગ્રહ કરતાં પણ ઓછો અસરકારક નિવડશે. સ્વાતંત્ર્ય મેળવવાની રાષ્ટ્રીય લડત માટે સત્તા હાથ કરવાની હિમાયત કરવાના નિશ્ચય સાથે જ આપણે ત્યાં જઈએ છીએ.

એ લડતની શરૂઆતના તબક્કે, સામ્રાજ્યવાદના વિરોધ તરીકે તેનો વ્યવસ્થિત અને ખતે તેટલો વિસ્તૃત સામનો કરવો જોઈએ. સામ્રાજ્યવાદી આપખૂદનો વધતો ઓછો અંશે વિરોધ કરનારાં બધાં તરફને એકઠાં કરીને, ઓછામાં ઓછી રાષ્ટ્રીય માગણી માટે સંયુક્ત લડત ચલાવવી જોઈએ. ચુંટણીના પરિણામથી ઉભી થએલી પરિસ્થિતિથી સામ્રાજ્યવાદ વિરોધી મજબૂત સંગઠન કરવાની તક મળે છે. નકારાત્મક અકૂળ નીતિ મંજૂર કરવા ઉપરાંત બીજું કોઈપણ પગલું મહાસભા નહિ લે, તો આવી શક્યતાઓવાળા સંજોગો નહામા વહી જશે. સાંપડેલી તકનો પુરે-પુરો ઉપયોગ કરવામાં રાજકીય નેતાગીરીની કસોટી છે. આવી તકોની શક્યતાનો વાસ્તવિક રીતે નિશ્ચય કરવાની તેઓમાં શક્તિ હોવી જોઈએ.

મુસ્લિમરની નીતિને ટેકા આપનાર બહુમતિ ધારાસભામાં નહિ હોય એ જણાવવાની જરૂર નથી. કદર પ્રત્યાઘાતિઓ અને ઓદા યોગનારાઓ સિવાય બીજા બધાને આ સુધારાઓથી થોડા ઘણા અસંતોષ થશે. છતાંય મહાસભાવાદીઓ

સિવાય બધાએ સાફ જણાવી દીધું છે કે છેવટે તેઓ જેવું હોય તેવું બંધારણ અમલમાં મુકશે. લીબરલો અને બીજાં રાષ્ટ્રીય મંડળો, જેઓ ધારાસભામાં વિરોધી પક્ષ સ્થાપે તેવું જણાય છે, તેઓ પણ મહાસભાની કોઈ બીનશરતી વિરોધી નીતિને ટેકા આપશે નહિ. વળી પ્રાંતિક સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરવામાં આવશે એટલે નવી વડીધારાસભા અપ્રાસંગિક થઈ પડશે એ વિચાર અવહાર રાજકીય પુરોગાને દેખાવ. પુરોગા અભિનય કરવા માટે ઉત્સાહિત કરે. તેથી આવી પરિસ્થિતિમાં સંપૂર્ણ રાષ્ટ્રીય સ્વાતંત્ર્યતા સિધ્ધાંતથી અળગી ન હોય, છતાંય સાથે સાથે મવાળ રાષ્ટ્રીય તત્વોનો ટેકો મેળવે એવી ઓછામાં ઓછી નક્કર માગણીઓના કાયમ ઉપર ખતે તેટલું વિસ્તૃત સામ્રાજ્યવાદ વિરોધી સંગઠન કરી શકાય તેમ છે. આવી માગણીઓના ટેકામાં ધનારી આમવગની અળવળની શરૂઆત તરીકે આ રૂપરેખા પ્રમાણેની પાર્લામેન્ટરી કૂટનીતિ અમલમાં મુકવામાં આવે તો તે ધણી અગત્યની થઈ પડશે. આમ, રાષ્ટ્રીય સ્વાતંત્ર્યની લડતનો વિકાસ કરવા માટે ચુંટણીથી ઉત્પન્ન થએલી પરિસ્થિતિનો ઉપયોગ થઈ શકશે.

મુસ્લિમ સંજોગો ટેકા મળે નહિ તો ધારાસભામાં વિરોધી પક્ષ બહુમતિ મેળવી શકશે નહિ. વિરોધપક્ષે પ્રતિનીધિત્વ સમ્મળ બનાવવા માટે મુસ્લિમ સંજોગોનો સહકાર જરૂરી છે. સામ્રાજ્યવાદ વિરોધી સંયુક્ત સામનામાં મુસ્લિમોનાં અને તેટલા મોટા ભાગને ભેળવવા માટે વિભક્ત મતાધિકારનો સ્વિચાર કરવો જોઈએ. આ મુદ્દાવાદીઓના પ્રશ્ન પરત્વે મહાસભાની હાલની અરેખા વલણ ઠીક નથી.

આથી કોઇને સંતોષ. યતો નથી, અને આ પ્રશ્ન અણુઉકેલો જ રહે છે. તે દરમ્યાન સામાન્યવાદની ભાગલા પાડીને શાસન કરવાની નીતિ ચાલુ જ છે. આ નીતિનાં તુકશાનકારક પરિણામો અટકાવવાનું કાર્ય જરૂરી અને તાત્કાળીક છે. આવી કટોકટીની પરિસ્થિતિમાં હિંમત-લયુ કાર્ય તુરંત જ શરૂ કરવાની જરૂર છે. સરકારને મુસ્લિમ પક્ષનો રોકા દશે ત્યાં સુધી તે સહેલાઈથી બહુમતિ મેળવી શકશે. વિરોધપક્ષે બહુમતિ મેળવવી હોય તો મુસ્લિમોને સરકારી પક્ષમાંથી ખેંચી લેવા જોઈએ. આ હેતુથી વિભક્ત મતાધિકારનો સ્વિકાર કરવો આવશ્યક છે. મહાસભાના ઝંઝ તથા એકઠા થયેલા રાષ્ટ્રવાદીઓ ઉપરાંત, મુસ્લીમોમાં બીજા પ્રમાણિક રાષ્ટ્રવાદીઓ પણ મોટી સંખ્યામાં છે. ઘણા મુસ્લીમો, મહાસભાવાદીઓના જેવી જ મઠમતાથી નવા બંધારણને વખોડે છે. વિભક્ત મતાધિકારનો સ્વિકાર થાય તો આ મુસ્લીમો વિરોધ પક્ષમાં ખુશીથી સામેલ થશે. સરકારે ખંતપૂર્વક ઉત્તેજિત કરેલો મુસ્લિમોનો હીંદુઓ પ્રત્યેના અવિશ્વાસ અને બંને પક્ષના પ્રત્યાધાતિઓએ સહવન રાખેલો એ કોમોનો એક બીજા પ્રત્યેનો વિરોધ, શુભ નિષાની ખાતરીઓથી નહિ. પરંતુ ચોક્કસ કાર્યોથી દૂર કરવો જોઈએ. હિંદુ કોમના મોટા ભાગનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતા રાષ્ટ્રવાદીઓએ આગળ જઈને મુસ્લિમોને મળવું જોઈએ. સ્પષ્ટ રીતે દેરવણી કરવાની મહાસભામાં હિંમત હોવી જોઈએ. વિભક્ત મતાધિકારનો સ્વિકારથી હીંદુ મહાસભાના ચોક્કસ મંથા છુટા પડી જશે, પરંતુ તેના સ્વિકારથી વધુ મુસ્લિમ સમી મહાસભામાં જશે. બધા મુદ્દાઓ અચોક્કસ મુક્ત સુધી

મુક્તિથી રાખવામાં આવે નહિ ત્યાં સુધી નવા બંધારણનો સાદો રીતે અસ્વીકાર કરવાથી તેને હીંદુ ઉપર ઠોકરી એસા-અતું અટકાવી શકાય તેમ નથી તેવી જ રીતે કોમી મતાધિકાર પણ હિંદુ ઉપર ઠોકરી એસાકવામાં આવશે તો પછી, બળ જબરીથી દાખલ કરવામાં આવેલા વિભક્ત મતાધિકારનો સ્વિકાર કરવો પડે તેને બદલે મુસ્લીમો તરફ શુભ લાગણી દર્શાવવાની ઉદારતા શા માટે નહિ દાખવવી? આવી તક જતી કરવાના પરિણામે એકઠકથુ સત્તા મેળવવાની હિંદુ રાષ્ટ્રવાદીઓની બાહ્યમાથી બહુમતિ કોમોને બચાવી લેનાર રક્ષક હોવાનો દંભ કરવાનું કાર્ય સામાન્યવાદ માટે સરળ થશે.

વિભક્ત મતાધિકારની પ્રથાનો સ્વિકાર કરવાના કાર્યને કોમી તુકાનના સ્વિકાર તરીકે ગણી લેવું જોઈએ નહિ. એ પરસ્પર સમભુતિનું પગલું, ઐચ્છિક ઇશારત ગણાશે. એને સામાન્યવાદના આદેશ નીચે છુટા પડવાના ચિન્હ તરીકે ગણી શકાય નહિ. વિભક્ત મતાધિકારનો ઐચ્છિક સ્વિકાર, એ પદ્ધતિનો નાશ કરવાનો સાથી ખાતરીલાયક માર્ગ છે. લોકશાસનવાળાં સરકારતંત્રના સિધ્ધાંતમાં બહુમતિઓના રક્ષણનાં ખાસ પગલાંનો અભાવ હોતો નથી.

વિરોધ પક્ષ માટે મુસ્લિમોનો મજબુત રોકા મેળવવા પછી, સામાન્ય કાર્યક્રમ તરફ ધ્યાન આપવું જોઈએ. વિરોધ પક્ષનું બંધારણ, સાત અસ્વીકારની નીતિને ખાલુએ મુક છે. પરંતુ સાદો અસ્વીકાર કે ખીનશરતી સ્વિકાર એ બે જ રસ્તાઓ ખુલ્લા નથી. મહાસભાવાદીઓને ભાગેવળે છે ત્યાંસુધી શરતી કે ખીનશરતી અસ્વીકારનો પ્રશ્ન

રહેતો નથી; બીજા બાજુએ અસ્વિકારણું
કાંઈ ખાસ પરીણામ આવશે નહિ. આથી
વચ્ચે રસ્તો શોધી કાઢવો જોઈએ. આ
માર્ગ સમાધાનનો નથી, પરંતુ આત્મ-
નિર્ણયના ઉદ્ધત વ્યવહાર પ્રતિપાદન
કરવાના રસ્તે લઈ જનાર છે.
નવા બંધારણમાં સંખ્યાબંધ નક્કર
સુધારાઓ રજૂ કરવાનું પાલાંચિન્ટરી
કાર્ય કરીને, રાષ્ટ્રીય વિરોધપક્ષ આ માર્ગ
પુલો કરી શકે છે. આવા સુધારાઓની
માંગણી કરવા માટે બીજા રાષ્ટ્રીયપક્ષોની
આગેવાની લેવાનો મહાસલાવાદીઓને
અધિકાર છે એ છેલ્લી ચુટણીના પરીણા-
મથી જણાઈ આવ્યું છે. ગોળમેજી
પરિપક્ષમાં આમંત્રિત હિંદીઓ હિંદનાં
આવા પ્રતિનિધિઓ નહોતા એવું મહા-
સલાએ જાહેર કર્યું હતું. આમાંના
કેટલાક પ્રતિનિધિઓ ચુટણીમાં પરતજ
પામ્યા છે, તેથી મહાસલાના પડકારને
વધુ બળ મળ્યું છે-આથી દાખલ
કરવા ધારેલા બંધારણમાં પ્રગતએ
ચુટણ પ્રતિનિધિઓની દરખાસ્તો પ્રમાણે
સુધારા કરવા જોઈએ એવી માંગણી તદ્દન
વ્યાજબી છે.

નવું બંધારણ હિંદી પ્રગતની માંગ-
ણીઓ સંતોષતું નથી એ મુદ્દા ઉપર
મહાસલાએ ચુટણી માટે લડત ચલાવી
હતી. ચુટણીના પરિણામથી મહાસલાની
માન્યતાઓને ટેકો મળે છે. નવું બંધારણ
ઘડવામાં સહકાર આપનારા હિંદીઓ હિંદના
આમવર્ગની તો નહિ, પરંતુ મતાધિકાર
ભોગવતા હિંદીઓની ઘોડી સંખ્યાના પાંચ
પ્રતિનિધિઓ નહોતા એવું ચુટણીના પરિ-
ણામથી પુરવાર થયું છે. એ મુદ્દા ઉપર
બીજા રાષ્ટ્રીય પક્ષોના દેશથી મહાસલા
સુધારા રજૂ કરશે, હિંદી પ્રગતએ ચુટણ
પ્રતિનિધિઓની બહુમતિની ઓછામાં ઓછી

માંગણીઓ તરીકે આ સુધારાઓ આગળ
ધરવામાં આવશે. રાજ્ય સિંધુ સિંધુ સિંધુ
અને ઉકેતોનાં મુખ્ય સલાહ સાથે આ
સુધારાનો સંબંધ હોવો જોઈએ. તબી
ધારાસભામાં પ્રગતના પ્રતિનિધિઓ
નવા બંધારણમાં નીચેના સુધારાઓ
રજૂ કરાવવા મથશે એવી જાહેરાત
મહાસલાએ તુરંત જ કરેલી જોઈએ,
એ ઓછામાં ઓછી માંગણીઓનાં દેશમાં
એકત્રે થવા માટે બીજા રાષ્ટ્રીય-
પક્ષો, મંડળો કે સંમેલનો આમંત્રણ
આપવું જોઈએ. એ સુધારાઓ નીચેના
મુદ્દાઓ ઉપર હોવા જોઈએ: (૧) મધ્ય-
સ્થ તથા પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં સંવત્ર
પુખ્ત મતાધિકાર: (૨) કેન્દ્રમાં તેમજ
પ્રાંતોમાં એક ચેમ્બરવાળી ધારાસભાઓ,
(૩) પ્રાંતિક સ્વરાજ્ય દાખલ કર્યા પછી
નક્કી કરેલી મુક્ત દરમ્યાન મધ્યસ્થ
તંત્રમાં સંબંધો જવાબદારી દાખલ કરવી:
(૪) રાજ્યની પ્રગત માટે શહેરીપણાના
સરખા ઉકેલો, પુખ્ત મતાધિકારની
જોગવાઈ મધ્યસ્થ ધારાસભામાં તેમના
પ્રતિનિધિઓ સ્વતંત્ર રીતે ચુટી
ગોઠવવા (૫) દેશી રાજ્યોની પ્રગતને
મતાધિકાર આપવાની શરતથી ગ્રામ્યો:
સમવાયતંત્રમાં દાખલ થવાનો ઇન્કાર
કરે તેને મંજૂર કરવાનું જવાબદારી
દાખલ કરવામાં વિશ્વ બંધારણ નહિ (૬)
ગવર્નર કે ગવર્નર જનરલ (મંત્રી
કાંઈક અને છુટા ઓડી નમો પસાર
કરવાની) ખાસ સત્તા મળવી જોઈએ નહિ.
(૭) વતમાન પત્રો, પાણી અને સંમેલન
માટે બંધારણપૂર્વક ન્યાત વ્યવસ્થા (૮)
બંધારણમાં સુધારા કરવાનો અને તેને
વિશ્લેષ કરવાનો હક્ક હિંદી ધારાસભા
ઓને આપવો.

આવી રીતે ઘડેલા સુધારાઓના સામાન્ય દાયકામાં મારે સધળા રાષ્ટ્રવાદીઓનું સંગઠન કરવાની હાકલ કર્યા પછી એ સુધારાઓ મારે પ્રગતિને ટેકા મેળવવા મારે મહાસભાએ દેશભરમાં ચળવળ શરૂ કરવી જોઈએ. હિંદની પ્રગતિના થોડા ભાગે તો અભિપ્રાય સુઠ-ણીના પરિણામે રહ્યું કર્યો છે. હવે ખીલું કાપ્યું મતાધિકાર નહીં ધરાવનારા આમ-વર્ગના મોટા ભાગને તેની ભાગણીઓ દર્શાવવાની તક આપવાનું છે.

જ્યારણ ઉપરના સુધારાની દરખાસ્તોને જાહેર સભાઓ સમક્ષ રજૂ કરવી જોઈએ. આ સુધારાઓના અર્થ, તેમજ નવા બંધારણમાં આ સુધારાઓ શા મારે અપાશે કરવા પડે છે તેના વિવેચનથી આમવર્ગની રાષ્ટ્રીય જાગૃતિમાં ઝડપ આવશે અને તેથી તેમના રાજકીય શિક્ષણમાં સાથે ફાળો મળશે. સ્વાતંત્ર્યની લડતને હિંમતી દૃષ્ટાએ લઈ જવા મારે આ જાનને વસ્તુઓ ધણી અગત્યની છે.

વટે મહાસભાએ લોકપ્રતિનિધિ
છે સભાનો પ્રશ્ન રજૂ કર્યો છે. હલુ પછી લોકપ્રતિનિધિ સભાની ઘોષણા સ્પષ્ટ નથી. એનો ખરો અર્થ ધણા થોડા માણસો જાણે છે; તે વિચારને કેવી રીતે અમલમાં મુકવે તેની એ વિશે ખ્યાલ ધરાવનારાઓને સમજ પડતી નથી. સુઠણીના પરિણામથી થોડા ગણુતાં પાલમિન્ટરી કાયદાથી આમવર્ગની ચળવળની શરૂઆત થશે. આ કાયદા દરમિયાન લોકપ્રતિનિધિ સભાની ભાગણી વધુ મજબૂત બને, વ્યવહાર ગંજકીય બાબતનું રૂપ ધારણ કરશે. ગોળમેજી પરિષદના પ્રતિનિધિત્વનો દંભ ખુલ્લો પાડવાના પરિણામે લોકપ્રતિનિધિ સભાની ભાગણીનો

ઉદ્દેશ્ય થયો છે. આત્મનિર્ણયના મુદ્દા ઉપર ચોક્કસ આમવર્ગની ચળવળ દરમિયાન એ ભાગણી નક્કર બનશે અને તે મેળવવાની દિશામાં પ્રગતિ થશે.

વિરોધ પક્ષ જરૂરી બહુમતિ
 મેળવે અને પરિણામે પ્રગતિ ઓછામાં ઓછી ભાગણીઓ પ્રમાણે નહીં બંધારણ સુધારવાના પ્રશ્ન ઉપર સરકારને હાર મળે તો નવી પરિસ્થિતિ ઉભી થશે. આ ચળવળ શરૂઆતથી જ વિસ્તૃત અને બળવાન નહિ હોય તો સરકાર રાષ્ટ્રીય ભાગણીઓ પ્રત્યે ખેદરહીત રહીને તેની યોજના આગળ ધપાવે રાખશે એ લગભગ નક્કી છે. આવી પરિસ્થિતિમાં ફક્ત પાલમિન્ટરી વિરોધ નિષ્ફળ નિવડશે. શરૂઆતમાં જ ધારાસભાની બહાર આમવર્ગની ચળવળ ચાલે તો આવો પ્રસંગ અટકાવી શકાય. એ પ્રસંગે, (ખુખ્ત મતાધિકારની પ્રથા પ્રમાણે) શરૂઆતની લોકપ્રતિનિધિ સભાની સુઠણી કરવા મારે રાષ્ટ્રવાદી વિરોધ; પક્ષ ભાગણી કરી શકશે. ધારાસભાના સુઠાણીના મંજૂરોની બહુમતિની સંપૂર્ણપણે બંધારણપૂર્વકની આ ભાગણીનો સરકાર અરિવ-કાર કરશે તો આત્મનિર્ણયના પ્રશ્ન તાત્કાળિક રાજકારણમાં અગત્યનું સ્થાન લેશે. એક એ પક્ષના નહિ પરંતુ હિંદી પ્રગતિના વિશાળ સમુદાય દેખાવોદાર, નવા બંધારણને લગતી ચર્ચાના અગત્યના મુદ્દા ઉપર ધ્યાન ખેંચાશે. ત્યાં સુધી આત્મનિર્ણયના હક્કનું પ્રતિપાદન કરવાની દિશામાં હિંદીઓએ ઠીકઠીક પ્રગતિ કરી હશે. ગાંધી તકાલી રાખવા મારેની જાણ જેવા બંધારણનો અસ્વીકાર કરવાની આ બાધી અસરદાર રીત છે. એવા મંત્રોમાં લોકપ્રતિનિધિ

સગાની ધાપણાની સીધી અસર તે સમ-
યની પરિસ્થિતિ ઉપર થશે. લોકપ્રતિનિધિ
સભા અવધારે રાજકારણની આખત અને
જશે, અને સામુદાયિક ચળવળમાંથી એ
ધોપણ પ્રત્યક્ષીય માગણીનું સ્વરૂપ ધારણ
કરશે. તે સમયે નવાં અધારણમાં ફેરફાર
કરીને, વિલક્ષિત મનાધિકારવાળી અથવા
મુસ્લિમ કે, શીખ (અને માગણી કરવામાં
આવે તે અબ્બાલજો) માટે અનામત
એકઠાં સાથેની અને વિંદની રાજકીય
પ્રગતિની રૂપરેખા નક્કી કરવાની સંતા
ધરાનાર લોકપ્રતિનિધિ સભાની પુખ્ત
મતાધિકારની પ્રથા પ્રમાણે યુટીલીટર-
વાની માગણી કરવાનો પ્રસંગ આવશે.

ચો ન્યુ યુટીલિટી આપવા માટે સર-
કાર પ્રયત્ન બતાવશે, એવી
આશા રાખી શકાય એટલી હદ
સુધી આ યોજના અમલમાં મુકા
શકાશે કે કેમ તે શંકાસ્પદ છે.
આથી એ ચળવળમાં ફેરફારની પરિસ્થિતિ
ઉભી થશે. કારણ કે સરકાર થોડીક છુટ-
છાટ મુકશે એટલે - મવાજ રાષ્ટ્રવાદીઓ
શાંત પડી જશે. આથી સામાન્યવાદ
વિરોધી સંયુક્ત સામનતામાં ભંગાણું પડશે.
તેથી આ લડતને અતિમ ધ્યેય સુધી
આગાધિપાવવાના કાયદા બોલે રાજ્ય-
દારી જનમુતિવાળા અને આત્મનિર્ણયનો
દક્ષિણ પ્રતિપાદન કરવા માટે નિશ્ચય કરી
એકલા આમયગના ટેકાવાળા સામા રાષ્ટ્ર-
વાદીઓ ઉપર આવી પડશે. આ
કેકેડીનો આમલો જરૂરી ઉત્પન્ન
થશે. સામુદાયિક ચળવળનો ક્ષણિક દેખાવો
કરતાં વધુ વિકાસ થાય તેના મવાજો
(અને પીનિત વિચારના મદાસભાવાદી
નેતાઓ) વિરોધ કરશે. એ ચળવળ અટ-
કાવવામાં નિષ્ફળ જતાં, તેઓ તેમાંથી
છુટા થઈ જશે.

છતાંય; આ યોજના ધોપણ
અંશે પણ અમલમાં મુકવામાં આવે
તો પ્રજાની અરજીની અસરકારક નહિરાત
થશે; અને રાષ્ટ્રીય સ્વાતંત્ર્યની લડતના
સત્તા મેળવવાની દીશામાં થનારા
વિકાસમાં સામુદાયિક શક્તિ એક અગ-
ત્યનું અંગ થઈ પડશે. તેથી તેના ચોક્કસ
અને કાયદાકારક પરિણામની અસર વધુ
વખત સુધી ટકી રહેશે.

પાક્ષમિન્દરી અને સામુદાયિક ચળવળવાળી
સંયુક્ત લડત, થોડે ધણે અંશે પણ ચાલે
તો અરિવધારની સંદેહી અને સાદી વીંતિ
અને તેની સાથે સંકળાએલી બહિષ્કારની
ધોપણાઓવાળી અફળ ચળવળ કરતાં
વધુ જાનીર અસર ઉપજવી શકશે. આ
ચળવળ ગોળમેષ પરિપક્વ પ્રતિનિધિત્વ
ઉપરાંત, હિંદી પ્રજાનું લવિષ્ય નક્કી
કરવાની ક્ષીટીશ પાક્ષમિન્દરી સ્વયં-
આધાપિત સત્તાને પડકારરૂપ થઈ પડશે.
આથી આ પ્રથના મુજબ ઉપર જ ધાંધશે.
અધારામાં અધકાવાની જરૂર નહિ રહે.
અધારણમાં રેલુ કરવા ધારેલા સુધારાઓ
કે એ મુજબ અધારણ આ લડતના મુખ્ય
મુદ્દાઓ નથી. આત્મનિર્ણયનો હક્ક એ
આ લડતનો મુખ્ય મુદ્દો છે. ધારાસભામાં
રેલુ કરવા ધારેલા રાષ્ટ્રીય મુધારાઓ પરિ-
સ્થિતિનું મોખું કાઢવાનાં ઉપયોગમાં
આવશે, તેથી રહેતે રહેતે સામુદાયિક ચળ-
વળનો વિકાસ કરી શકાશે. આજમાં
આછો ચોક્કસ માગણીઓથી શરૂઆત
કરીને નિશ્ચિત ધ્યેય તરફ સતત પ્રગતિ
કરી શકાશે.

રો રાષ્ટ્રના સ્વાતંત્ર્યની લડતનો મુખ્ય
મુદ્દો અસરકારક રીતે નક્કી કર-
વામાં આવે નહિ અને તેને ચોક્કસ
સ્વરૂપ આપવામાં આવે નહિ ત્યાં સુધી

અસહ્યાર અને સાધાગ્રહની નીતિની નિ રૂપતાથી ઉભી થયેલી હાલની પરિસ્થિતિમાં નવાતંત્રની વડત્ત વિકાસ પામી રહે તેમ નથી બીજા માણુએ, આ વડત્તમાં સહવાયેલા આમલગને વડત્તના મુખ્ય મુદ્દા વિશે જાગ્રત કરવો જોઈએ અને વધુ વડત્ત ચલાવવાની તેમની ઈચ્છા ગતિ-તત્ત જોઈ આપણુ જોઈએ સુદા. આમ મજેયો વિગ્રહ તે અ બવા બેયના વિગ્રમ આધનારી વડત્તની શરૂઆત બુધિ ધાની ગજ્જ મારી શકે તેમ છે એજ તેનો ખરો નાજ્જદારી ઉપયોગ તેથી આની લડત કે સામુદાયિક ચળવળની મહાસભાને માસ જગ છે આમાન્ય જળતામાં અતત ગજ્જનીય ચળવળના અભાવે, લગાયકે તરીકેનુ મહાસભાન બળ વડી જશે નજામાં પાનિટરી નજાવે તરફ બધુ ધ્યાન દેરવામાં આવશે તો બીજા કાયના અભાવે મજેયો અને આમ નજાં તદ્દત જોજ્જાન બની જશે

સુ અવવામાં આવેલી યોજના સર્ પક્ષીય પરિપ મારફત અમલમાં મુકી શકાય તેન નથી એ બીના ઉપર ખાસ ભાગ મુકનાની જરૂર છે બીજા રાષ્ટ્રવાદી પક્ષાનો સહ્યાર મળે નહિ તો પળુ આગળ ધપવાનો પહેલેથી જ નિરધાગ જીને મહામભાએ પોતાનુ કાય શરૂ કરવુ જોઈએ રાજકાલમાં નેતાઓની મ કુચિત મનો નાનો નાશ થવો જોઈએ, અને ગજ્જારણને આમલગ મજે સીધો સળ ધ ધનવતી બાબત ગણુવી જોઈએ થોડીક નજ્જદારી મરચાઓજ બધાનુનો વિશેષ ને તેથી કાય સગે નહિ, પગુ એ વિશેષને અસગર બનાવના માટે તેમાં આમલગતાના મોળા ભાગનો પણ નીચો ભાગ જોઈએ આ

પરિસ્થિતિ ઉપ આમલગના અવાજની અસર પડેવાડવી એજ ખરી નેતાગીરીનુ કાય છે નજી મવામાં આવેલુ પગલુ આમુલિક પગલુ ન થાય ત્યા સુધી બુના બુના પડેના નેતાઓ વચ્ચે થયેલ સમાધાન કે તેમનુ મલુન કાય પાન્ય અસર ઉપજતી શકે નહિ નીજ પડા આથ ની પાનિન્ટરી પદ્ધતિની સમજુતિઓ મહાસભાને તેની કથ-આધિ મમીપ તથ નજે નહિ

મુવાળ રાષ્ટ્રવાદાઓ સંયુત નમિતિના અદેવાનને અખત રીતે નોડી લાદે છે, નો પલુ નજા મધાનમાં મુનાગજો નજુ નજા મારેના નયુકત આમનામાં, ધાગા નજા મવાળા જોજના નજ તે ચોક્કમ નથી અમિલગની નીતિને તો તેઓમાનો કાઈ પળુ રોકા આપશે નહિ સહુલત વિશેષપલ બનાવવાનો પ્રયત્ન નિજ્જા નજ તો, મહાસભાવાદીઓ માટે મેજતા ખુલા રહેશે, ન તો એ ચોજના તેમજો અતત રીતે આગળ ધપાવની, અથવા મવાળોનો રોકા મેળવવાને ગજ્જવાદીઓની માગણી નરમ પાડવી અવ પક્ષ પરિણમાં નેતાઓનુ ધનમ ગતમ-માર્ગ પ્રહણુ નરવાનુ પગલુ આ નિશામાં જરો પાનિન્ટરી એજો રણના લીસા માર્ગ ઉપ અડયા પછી, નમિતિ અને નજીનીતિ વિનાનો એ ગજ્જવાદી પક્ષ, તેનો માર્ગ જીને સમાધાન કરવાના અવ-કાય નર તેવો નજા રહે હ અવરાજ્ય પદ્ધતિ અનુભવ ઉપચી આપજો નીખનાનુ છે આવો માર્ગ પ્રહણુ વ વાથી મહાસભા મહમા નરફ વગીશે તેને પ્રતિસદનર નામ આપવામાં આવે તેથી કાઈ ફરફ પડતો નથી સર કાં શાંતિના અલિનયની મહામભાને લલચાવવાનો પ્રયત્ન પળુ કાંજે

સામુદાયિક ચળવળ મોકુફ રાખવાની નવી નીતિ મહાસભા ચાલુ રાખશે તો સરકાર પણ તેના કાયદાથી કમચૂર થશે. એને શાંત કરશે; ખીન-હાનીકારક દુશ્મન સાથે નફાકારક રીતે સંધી કરી શકાય. સરકાર આવું પગલું લેવાનો વિચાર ચલાવે છે એવી અફવાઓ તાજેતરમાં ચાલે છે. ધારાસભામાં મહાસભાવાદીઓ તરીકે ચુંટાયેલા સભ્યો રાષ્ટ્રીય હિતોના રક્ષક તરીકે બહાર પડવા માગતા હોય તો તેમણે વ્યવસાય રાજ્યનીતિનો-સમાધાનનો-માર્ગ મૂકી દેવો જોઈએ. બને તેટલો મજબુત દેશ મેળવી શકે અને પરિસ્થિતિ ઉપર સીધી અસર પહોંચાડી શકે તેવી ચોક્કસ માગણીઓ વડે. તેમણે આત્મનિર્ભરતા હાંસલ કરી મુદ્દો ઉપાડી લેવો જોઈએ.

પાલમેન્ટરી માગણીઓના દેશમાં, ધારાસભાની બહાર સામુદાયિક ચળવળની યોજના કરીને, ચુંટણીના વિજયનું ખર્ચ રાજ્યદારી મૂલ્ય આંકી શકાય. મહાસભાવાદી સભ્યોને તેમના મતદારોએ આત્મનિર્ભરતા હાંસલ કરવા માટે લડત ચલાવવાનો આદેશ કર્યો છે-ખીન-મતાધિકારી આમરણ પામેથી પણ મહાસભાએ આ જાતનો આદેશ મેળવવો જોઈએ. એ કાયદાં કર્યા પછી, આત્મનિર્ભરતા હાંસલ મેળવવાની લડતમાં મહાસભાએ આખી પ્રજાને દોરવી જોઈએ.

પ્રજાને તેની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરવા ધો. અને પ્રજાની ઇચ્છાને પ્રાધાન્ય આપી. ઓછામાં ઓછા વિશેષ કરવાના સહેલા રસ્તે જઈને, આવી માનિતકારી ચળવળની નેતાગીરીની જવાબદારીમાંથી છટકી જશે નહિ. સાદા અસ્વિકારથી આ ચળવળ-

માંથી તમે ખસી જાઓ છો, તેનો ફિવર કરવો એ ચળવળનો દોહ કરવા બરાબર છે. ફક્ત એક જ માનવતા માર્ગ છે, એ માર્ગ લડત ચલાવવાનો છે. પરંતુ, પરિસ્થિતિની વાસ્તવિકતા અને બળ ઉપરથી જ એ લડતના વિસ્તારનું માપ નક્કી કરવું જોઈએ. પ્રગતિમાન સફળતા મેળવવા માટે સામુદાયિક લડતની જરૂર છે-રાષ્ટ્રીય સ્વાતંત્ર્યની લડત એ આમરણના આથી ઘટે અને રાજકીય છુટાંપણની લડત છે એટલો ખ્યાલ રાખશો તો તમે સાચા માર્ગે જઈ શકશો; રાષ્ટ્રીય સ્વાતંત્ર્યની લડત એ સર્વા મેળવવાની લડત પણ છે.

એમાસામાં ખાસ ઉપયોગી પ્રખ્યાત દવા રાજગીંદુ એક ધરના દાકતરની ગરજ સારે છે.

સાહિત્ય સમાલોચના

કચ્છનું અર્થશાસ્ત્ર: ચલણ અને હુંડીયામણુ-લેખક અને પ્રકાશક: જયરામદાસ જોડાલાલ નયગાંધી. અંબાર-કચ્છ.

૫૬ પાનાની આ, પુસ્તિકામાં કચ્છના કુશરઉદ્યોગો, ખેતીવાડી, વહાણપટું, વાણિજ્ય વિગેરેના વિકાસની આર્થિક દ્રષ્ટિએ સમાલોચના કરવામાં આવી છે. કારીના ચલણને લીધે હુંડીયામણુમાં કચ્છને ધણું ગુસ્સાન સહન કરવું પડે છે. આ અર્થસર હુંડીયામણુની અસરથી કચ્છના આર્થિક ક્ષેત્રો કેવી રીતે નબળાં પડ્યા છે તેની વિગતવાર રજૂઆત કરવામાં આવી છે. કચ્છના પ્રાંતોમાં રસ મેળવવાને આ માહિતી ઉપયોગી થઈ પડશે.

ઉન્નતિનો માર્ગ યાને ગૌસ'વર્ધન-લેખક અને પ્રકાશક: ચંદ્રશંકર કારીશંકર જોષી, પાંચ-તલાવડા-વાયા દામનગર.

હિંદ ખેતીપ્રધાન દેશ છે એ દ્રષ્ટિએ, હિંદી છવનમાં ગાય અગત્યનું આન ભાગવે છે. હિન્દુ ધર્મમાં ગાયની પવિત્રતા

ઉપર ભાર મુકવામાં આવ્યો છે; તે પ્રશ્ન શ્રદ્ધાળુ લોકો માટે રહેવા દઈને, ગાયની આર્થિક અને સામાજિક ઉપયોગીતા બતાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. અને ગોપાલન વિશે કેટલીક જરૂરી સૂચનાઓ કરવામાં આવી છે. આ પ્રશ્નની બધી બાજુઓ રજુ કરવું આ પુસ્તક છવન્યાના પ્રીમાયતીઓને જરૂર ઉપયોગી થઈ પડશે.

ધર્મનું આદી મૂળ વેદ-મૂળ લેખક: શ્રી. ગંગાપ્રસાદજી: ભાષાંતર-કર્તા અને પ્રકાશક: કનૈયાલાલ ગીર-ધરલાલ કોઠારી બી. જી. અમદાવાદ.

આ પુસ્તકમાં આર્યસમાજની દ્રષ્ટિથી વેદનું સર્વોપરીપણું બતાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. વેદમાંથી જરૂર પડતી અને જોઈ ધર્મો નિકળ્યા, અને આ બધાં ધર્મોમાંથી વાહુદી, પ્રાંતી તેમજ ધરલાભનો આધારોન થયા એવું બતાવીને વેદ એ સર્વ ધર્મોનું મૂળ છે એવું પુરવાર કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. વેદની મહત્તા વિશે જે મત છે જ નહિ પરંતુ તેથી વેદ એ સર્વ વેદિક ધર્મ, એ સર્વ ધર્મ શીરોમણી અને બીજા ધર્મોના

ઉપાદેશ છે એવું કહેવું એ ધર્મધેલછા ગણી શકાય. આ પુસ્તકમાં રજુ થયેલી વિચારસરણી ફેટલે અંશે દાખરહીત છે તેની તુલના કરવાનો અવકાશ નથી. છતાં ય એટલું કહેવું પડે છે કે ધાર્મિક પૂર્વગ્રહ (bias) ન રાખતાં, આ વિષય તટસ્થપણે ચર્ચવામાં આવ્યો હોત તો ફીક થાત. ધર્મોની ઉપસિતતા ઇતિહાસમાં રસ લેનાર અભ્યાસીઓને આ પુસ્તકમાંની માહિતિ ફેટલેક અંશે ઉપયોગી થઇ પડશે.

ભોગીન્દ્રરાવ દીવેટીયા—

જીવન, સમય અને સાહિત્ય:—
લેખક: શાન્તિલાલ તોલાટ: પ્રકાશક:
દીવેટીયા એન્ડ સન્સ અમદાવાદ.

આ પુસ્તકના પ્રથમ ખંડમાં ૨૫. ભોગીન્દ્રરાવની જીવનકથા રજુ કરવામાં આવી છે. બીજા ખંડમાં ગુજરાતી નવલ-કથા સાહિત્યનો વિશ્લેષ અને ૨૫. ભોગી-ન્દ્રરાવની કૃતિઓની વિસ્તૃત સમાલોચના કરવામાં આવેલી હોઇ એ લાગ વધુ ઉપ-યોગી જણાય છે. ૨૫. ભોગીન્દ્રરાવની કૃતિઓ ગોવર્ધનયુગ અને મુન્શીયુગની વચ્ચેની કડી સમાન હોવાથી તેની અભ્યાસના આવકારદાયક છે. આ પુસ્તકના લેખક ૨૫. દીવેટીયાના પ્રસંગ છે એટલે તેમની સમાલોચનામાં કંઈક અંશે પક્ષ-પાત જણાય તો તે ક્ષમ્ય છે. એકંદરે આ પુસ્તક સાહિત્યપ્રેમીઓમાં આવકાર પામશે એવું અમારું માનવું છે.

વેદીનાં કુલો—લેખક: નાગરદાસ પંડ્યા: પ્રકાશક: ભારતી કાર્યાલય—વઢવાણ સીટી.

આ ગણ એકાંકી કરણાન્ત નાટકોમાં,—અસ્તાવનના શબ્દોમાં કહ્યું તો “વાર્તાના

અંગો વધારે છે.” પરંતુનો ઉદ્ભવ સાધા-રણ કાટીનો છે. છેલ્લાં નાટક “વચ્ચો વગ”માં સમાજના મધ્યમ વર્ગની સ્થિતિનું તેમજ કહેવાતા સમાજસુધારકોનાં આંત-રીક જીવનનું આબેહુબ ચિત્ર રજુ કરવામાં આવ્યું છે. સામાન્ય જીવનના પ્રસંગોને યુથી લેતાં આ નાટકો સાધારણ કાટીના વાંચકોને પસંદ પડશે.

પહેલી લેટ : લેખક અને પ્રકાશક : પ્રિયવદન બક્ષી.

આ બેટમાં બાળકો હાંસે હાંસે વાંચી ગય એવી વાર્તાઓ આપવામાં આવી છે. કુદરતના અટપટા બતાવો તે કલ્પનાનો રંગ ચઢાવીને ઘણીજ સરળ રીતે રજૂ કરવામાં આવી છે. બધીય વાર્તાઓમાં આનંદ અને ઉલ્લાસ નજરે પડે છે—બાળ-કોને આ વાર્તાઓ જરૂર પસંદ આવશે.

ભારતભૂમિ : સંપાદક : કેશવ-લાલ શાહ. પ્રકાશક : સરસ્વતી પ્રકાશન મંદીર. ભાવનગર.

બાળકો માટે ભૂગોળનાં પાઠ્ય પુસ્તકો કેવાં હોવાં જોઈએ તેનો સુંદર નમુનો પુરો પાડતાં પુસ્તકો આલસાહિત્યમાં ઉમેરો કરવા માટે લેખકને અભિનંદન ધરે છે. ઘણીજ સરળ અને રસમય ભાષામાં લીંદ ગિરે ભૌગોલીક માહિતી આપવામાં આવી છે. આવાં પુસ્તકો બાળકોના હૃદયમાં સુકાય તો ભૂગોળ વિષે તેમનો આજુબજો દર થઇ જાય.

વિજ્ઞાનની વાતો : લેખક: નવલ-કાંત ભાવસાર, બી.એસ.સી. પ્રકાશક: સરસ્વતી પ્રકાશન મંદિર ભાવનગર.

બાળકોને મુશ્કેલ યાગતા વિજ્ઞાનના ફેરલાક પ્રશ્નોને સરળ રીતે સમજાવવાનો

સમાજવાદથી લગભગ અંબુજાણ હતું. હિંદના બીજા પ્રાંતોના પ્રમાણમાં ગુજરાતે નેસાદાર, મુડીવાદી ગણાય અને તેથી જ તેને ગાંધીવાદી ફિલંમુડી જલદી ગણે ઉતરી. પણ મુડીવાદના વિકાસમાં સમાજવાદ અનિવાર્ય રીતે આવે જ છે.

સાહિત્યમાં પણ આનું પ્રતિબિંબ પડ્યા વિના રહેતું નથી. સમાજવાદનો વિકાસ ગુજરાતમાં જલદી થતો જાય છે તેના પડઢાણ ઉંચી જાતનું સમાજવાદી સાહિત્ય પણ ગુજરાતમાં પેદા થયા પ્રાંચું છે.

“નવી દુનિયા” કાર્યાલય, અમદાવાદ, તરફથી “નવી દુનિયા” અધ્યાપનામાં જલાર પડેલાં ઉપરનાં ત્રણ પુસ્તકો રશિયા અને સમાજવાદ વિષે પ્રમાણભૂત ગણી શકાય.

માર્ક્સ તથા એંગલ્સે રજૂ કરેલા વૈજ્ઞાનિક સમાજવાદના સિદ્ધાંતો અનુસાર લેનિનની આગેવાની હેઠળ રશિયાના મજૂર, ખેડૂત, સૈનિકોએ આભણક, આર્થિક, રાજકીય ક્રાંતિ કર્યા પછી રશિયાનો જે વિકાસ થયો છે તે મોરિસ હિન્ડસન “લુમેનિટી અપરૂટ” પુસ્તકમાં સરસ રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યો છે. “નવયુગ”ના છેડેલા અંદાજ “નવી દુનિયા” નામનો લેખમાં જે થોડી માહિતી છે તે વિગતવાર આ પુસ્તકમાંથી જાણવા મળે છે. ધર્મ, મિદકત, સ્ત્રી પુરુષ સંબંધ, મજૂર, ખેડૂત વગેરેમાં થયેલાં અને હજી થતાં પરિવર્તનનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આપીને મળે છે અને મુડીતરી સમાજમાં તથા મુડીવાદી મનોદશામાં જે અશક્ય જેવું લાગે છે તે શક્ય અને સ્ફળ થયેલું આપણે અંદાજીને શકીએ છીએ. ધર્મ અને મિદકત વિષેના ખ્યાલો પણ કેટલા જલદીથી ફેરવાય છે, મિદકતના ખ્યાલો ફેરવાતાં સ્ત્રી પુરુષ સંબંધમાં કેટલી સ્વતં-

ત્રતા અંત સમાનતા રવાનાવિંદ રીતે આવે છે તે આપણને મોરિસ હિન્ડસન જતાવે છે. આજની પરિસ્થિતિના ચિત્રની સાથે તેનો ઇતિહાસ તથા કમ્યુનિઝમના સિદ્ધાંતોનો પરિચય પણ કંઈક અંશે આપણને મળે છે. એચ. ઇ. વેલ્સનો આલેખ પ્રાય પ્રમાણે અંગ્રેજીમાં “રશિયા વિષેનું” એ સારામાં સારું પુસ્તક છે.” ગુજરાતીમાં પણ એ વિષય પર આંધી સાંઈ પુસ્તક એકે નથી. શ્રી. દિનકર મહેતાએ એને સરળ ગુજરાતીમાં ઉતાયું છે તે ઉપરાંત પ્રસ્તાવનામાં માર્ક્સ, એંગલ્સ, લેનિનનાં જીવનચરિત્ર, કમ્યુનિઝમના સિદ્ધાંતોનો સાર, રશિયન ક્રાંતિનો સંગ્રહ, ઇતિહાસ તથા તેનું રહસ્ય પણ આપ્યાં છે. પુસ્તકને છેડે આગેલી નોંધમાં અનેક મહાન ક્રાંતિકારીઓનો પરિચય, પદાંશવાદ, ફેસિઝમ વગેરેની સમજણ, તથા બીજી જરૂરી માહિતી આપી પુસ્તકને વધુ ઉપયોગી બનાવ્યું છે.

૨. ૧૮૪૮માં એક નાનકડા મળુર મંડળ મારે માર્ક્સ તથા એંગલ્સે “કમ્યુનિસ્ટ જાહેરનામું” તૈયાર કર્યું હતું. “દુનિયાના ઇતિહાસ પર બીજા કાંઈ પણ પુસ્તક કરતાં આની વધારે અસર થઈ હશે.” એ પુસ્તકમાં સમાજવાદને ચોક્કસ સ્વરૂપ મળ્યું. સમાજવાદ એટલે નવા ઉદ્યોગોમાં મળુરવર્ગની હક્કતની અને જીવનની શીલમુશી. એ વાત પહેલવહેલી એમાં રજુ થઈ. આ પુસ્તકમાં રજુ થયેલા સિદ્ધાંતો પ્રમાણે આખી દુનિયાની ત્રણાક મળુર પ્રવૃત્તિ ચાલે છે.

“આખી માણસજાતનો ઇતિહાસ તે વર્ગો વચ્ચેનો ઝગડાઓનો એટલે ચૂસાચેલા અને ચૂસનાર, રાજ ચલાવનાર અને રાજ તીએ ધ્યાયેલા વર્ગો વચ્ચેના વિમ-

વર્ગવિહીન સમાજરચના આવે. સમાજ-
વાદ એ 'કાઈ ચોક્કસ' નથી પણ 'માણસ
જાતના વિકાસનો ક્રમ છે, કાંઈ પયગ-
અરનો ખુદાઈ પેગામ નથી પણ દુનિયાની
વાસ્તવિક પરિસ્થિતિમાંથી ઉભું થતું
ભાવિ વિકાસનું ખીલું' પગલું માત્ર છે.
દૂરનું સ્વપ્ન નથી પણ આજનો કાર્યક્રમ છે.

સમાજવાદના અભ્યાસ માટે આ પુસ્તક
કાઠિન હોવા છતાં અનિવાર્ય છે. સામુદ-
યિક ઉત્પાદન અને સાધનો તથા પેદાશની
વ્યક્તિગત માલિકી, મેકરોની વિશાળ
મંત્રાઓ, ઉત્પાદન કરનારાઓને જ ઉત્પાદ-
નનો ઉપભોગ ન મળે, ચાર ચાર આવતી
આર્થિક આશુતો-કાંઈસિસ-મુડીવાદના આ
બંધા પિસવાદો એ ગૃહસ્થ સ્વપ્ન રીતે
અકલ ક્યાં છે અને તેમાંથી અનિવાર્ય
રીતે સમાજવાદ જ આવે એ પણ
ખતાબુ છે.

પ્રસ્તાવના અને નોંધ આ ગ્રંથમાળાની
આસિયત છે.

"તવી દુનિયા" કાર્યાલય તરફથી
"મજૂર સાહિત્ય" ગ્રંથમાળામાં.

આનગી મિલકત અને સમાજવાદ
(૦-૦-૬) નામની નાની ચોપડી પ્રસિદ્ધ

યોગ છે તે બહુ સરલ રીતે એ વિષય
સમજાવે છે. શરૂઆતના પરિચય માટે
એ પુસ્તિકા ઉપયોગી છે. મજૂરો, ખેડૂતો,
અને શાળાના વિદ્યાર્થીઓ તથા વિશેષ
અભ્યાસ ન કર્યા હોય કે કરવાની
સ્થિતિમાં ન હોય તેવાં માટે આવી પુસ્તિકા
બહુ મહત્વ છે.

હીંદ કથે રસ્તે ? લેખક:
જવાહરલાલ નેહરુ ૦-૨-૦ પ્રકાશક:
કમળાશંકર પંડ્યા, દાહોદ.

જવાહરલાલ નેહરુએ જેલમાંથી આપ્યા
પછી "વિષય મુન્ડિયા" નામના લેખો
અંગ્રેજીમાં અભ્યાસતા તેનો આ અનુ-
વાદ છે. હિંદની સ્થિતિ ખાસ ભુદો
જાતની, હિંદ આધ્યાત્મિક દેશ છે એ
વંદેમા જવાહરે તોડ્યા છે અને હિંદ પણ
સમાજવાદનો રસ્તો લેવાનો છે એ ખતાબુ
છે. જે બંધા આજનાં મેદા છે તે આર્થિક
પરિસ્થિતિને લીધે જ છે. રાષ્ટ્રવાદની ઉદ્દેશ
મુડીવાદ જ છુપાઈ મેદો છે. આ ચોપડીએ
મહાસાભામાં સમાજવાદ ત્રાખલ કર્યો.

આ બધાં પુસ્તકોને આવકાર આપીએ
છીએ અને એનું વિશાળ વંચન થાય એમ
મુશ્કેલીએ છીએ. આ કાર્યાલય પાસેથી
આવાં અનેક પુસ્તકોની આશા રાખીએ.

સ્વીકાર.

અમલુવન ડીસેંબર અંક, વિચારક ડીસેંબર અંક, ગુણમુન્દરી
ડીસેંબર અંક, નવચેતન ડીસેંબર અંક, સમાજજીવન નવેંબર અંક,
યુવક ડીસેંબર અંક, પ્રસ્થાન કારતક અંક, કુમાર કારતક અંક, શારદા
ડીસેંબર અંક, પુસ્તકાલય ડીસેંબર અંક, (પુસ્તકાલય કાર્યાલયનું કેલેન્ડર)
અનાવીલ પોકાર ડીસેંબર અંક: એ પત્રનું કેલેન્ડર પણ મળ્યું છે.

રોશની તા. ૧, ૮, ૧૫, ૨૨-૧૨-૩૪ અંકો, બેઘડી મોજ
તા. ૨૬, ૨૫-૧૧-૩૪ અને ૨, ૯-૧૨-૩૪ અંકો, પ્રતાપ ૨૪-૧૧-૩૪
અને ૧, ૮, ૧૫-૧૨-૩૪ અંકો, લોકવાણી ૧૮, ૨૫-૧૧-૩૪ અને ૨,
૯, ૧૬-૧૨-૩૪ અંકો, યુગચીત્ર ૨-૧૨-૩૪ અંક, મજૂર સન્દેશ
૨૬-૧૧-૩૪ અંક આઘન ૨૪-૧૧-૩૪ અને ૧, ૧૬-૧૨-૩૪ અંકો,
પ્રજામંડળ ૨૦-૧૧-૩૪ અને ૧૫-૧૨-૩૪ અંકો, ગુજરાત મીત્ર
૧૮, ૨૫-૧૧-૩૪ અંકો અને ૯, ૧૬-૧૨-૩૪ અંકો, રણજીત બુલેટીન
૮-૧૨-૩૪ અંક.

ન વ યુ ગ

જાન્યુઆરી ૧૯૩૫.
વર્ષ ૬ હું :: અંક ૧૦ મો.
ક્રીમત ૮ આના

તંત્રી—ર. વિ. મહેતા.

રાજકીય

પસાર થએલા માસનું રાજકીય ...	શ્રીતારામ શર્મા ...	૮
યુધ્ધનાં મૌલિક કારણો... ..	ચાલીક ...	૪૭
યુધ્ધ નિવારણ... ..	દયાશંકર કવિ ...	૫૭

વિચાર-ભાવના-પદ્ધતિ

મુંઝવતા સવાલોનો સરળ ઉકેલ ...	... ..	૧૭
અમાન્યાદના મળભૂત સિદ્ધાંતો ...	લક્ષ્મીપ્રસાદ આરોટ ...	૨૫

સામાજિક

લગ્ન: એક અતીતિમાન નૈતિકઅધન	નવિનચંદ્ર ...	૨૩
હિંદી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હકકો ...	રમણિક વિ. મહેતા ...	૬૨

હાળવું સાહિત્ય

છવન સંખ્યા (વાર્તા)	શ્રીતારામ શર્મા ...	૧૨
દુબારી (વાર્તા)	ડો. પી. જે. ભટ્ટ ...	૪૧
પ્રતિ (વાર્તા)	શ્રીમતિ કમલાદેવી ચૌધરી ...	૬૭
ગેકાર (વાર્તા)	ચંપ્રાંકર પંડ્યા ...	૭૭
આપણો પત્રકાર (હાળવું રાષ્ટ્રચિત્ર)... ..	દયાશંકર ભ. કવિ... ..	૮૬

કાવ્યો

મીઠાનાં ભુંગળાં	મોમાભાઈ ભાવસાર... ..	૪
જગતનો તાત ?	ધર્મચંદ્ર ભુક્ક ...	૬
સાગરની ગોદે... ..	મંગલ દેસાઈ ...	૭

વિશેષતાઓ

સંપાદકની સાથે... ..	લક્ષ્મીપ્રસાદ આરોટ ...	૧
પુસ્તક સાહિત્ય	અગ્રીઅમેગ ...	૭૨
સંચય	... ..	૮૭
કટાક્ષ ચિત્રો	... ..	૯૪
સાહિત્ય સમાલોચના	... ..	૯૮

તમારી લાયબ્રેરીને શોભાવે એવાં સરસ પુસ્તકો

શ્રી. વમળા સેતલ- : આજેજ મંગાવો : ડૉ. વિનોદિની નીલ-

વાડ કૃત

બાલવિજ્ઞાન

એટલે

તમારાં બાળકોને ગમત
સાથે જ્ઞાન આપે એવું
અનેક વીજ્ઞાનનું પુસ્તક.
સ્વચ્છ સુંદર છપાઇ,
આકર્ષક રંગીન ચીત્રો
એમાં ભરપૂર છે.
કિંમત દોઢ રૂપીઆ.

આ પુસ્તકો વિષે

પત્રોમાં મળેલા

ઉત્તમ અભિપ્રાયો

અહીં ઉતારતા

નથી.

કંઠ કૃત

રસદ્વાર

એટલે

ગુજરાતી સાહિત્યમાં નવી-
જ લાત પાડતા નાના
અને મોટા ૨૭ લેખોનો
સંગ્રહ, અંદરનો દરેક લેખ
તમને તમારી કલ્પનાની
સુગ્રીમાં વીધાર કરાવશે.
કિંમત દસ આના.

ગુજરાતના જાણીતા લેખકોનાં

શ્રી. યશવંત પંડ્યા

કૃત

મહન મંદિર

એટલે

મૂળ્ય અને કુખ્યા, રાંકર
અને મોહિની, વિપ્લવ અને
વૃંદા, પ્રભા અને સરસ્વતી
વચ્ચેનાં પૌરાણિક નાટ-
કોનો સંગ્રહ. સુશોભીત
છપામળી.

કિંમત દસ આના.

આવાં પુસ્તકો માટે

તમેજ તમારો

અભિપ્રાય આપો

એ ઉત્તમ છે.

શ્રી. ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક

કૃત

કુમારનાં

સ્ત્રી રત્નો

એટલે

સ્ત્રીના જીવનની બીજી
તેજ રસિક લાવનાના છ
ચિત્રો. બહેનોના અભ્યા-
સમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે
આપે છે.

કિંમત: કાચું પુકું ૧-૦-૦

" પાકું પુકું ૧-૪-૦

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, રાવપુરા, વડોદરા.

કોને માટે?

—:—

આપણે રાષ્ટ્રની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માટે જૂઠ્ઠા હોઈએ તો પહેલાં આપણે એ નથી કરી લેવું પડ્યું કે એ સ્વતંત્રતા કોને માટે હોવી જોઈએ?

શું એ સ્વતંત્રતા આઠ કરોડ જનતાની માનવતાનો એ સ્વીકાર કરવાની ના પાડનાર અને ખ્રિસ્તિશહિદના વતનીઓના પ્રગતિના પંથમાં આડખિટ્ટી તરીકે ઉભા રહેનારહિંદના છત્સે રાજ-મહારાજો માટે જોઈએ છે?

શું એ સ્વતંત્રતા હિંદના કરોડો કિસાનોનું અર્થશોષણ કરી શાહીવાદના અદના સેવક જનનારા ઝમીનદારો માટે જોઈએ છે?

શું એ સ્વતંત્રતા આમસમુદાયને જળોની માફક વસતા શાહુકારો માટે જોઈએ છે?

શું એ સ્વતંત્રતા કામદારોનાં શોષણ પર તાગડધિન્ના કરી રહેલા ઉદ્યોગવાદીઓ માટે જોઈએ છે?

જો આપણે હિંદનાં સાત લાખ ગામડાંને યુખી કરવા માગતા હોઈએ, કિસાનોની કામદારોની અને આમસમુદાયની સ્વતંત્રતા ઇચ્છતા હોઈએ, તો તે માટે આજથી જ નિર્ણય કરી લેવો જોઈએ.

અંગ્રેજોના હાથમાંથી તમામ સત્તા હિંદીઓના હાથમાં આવે તો પણ હિંદના લુધાતોની કંગાલિયત દૂર થવાની નથી. તેથી તો માત્ર સમાજના ઉપલા થરને જ લાભ થશે.

આમસમુદાયની સ્વતંત્રતા સમાજવાદદ્વારા જ સિધ્ધ કરી શકાયે. તેથી આપણે જો જનસમાજ માટે સ્વતંત્રતા માગતા હોઈએ તો સમાજવાદથી અળગા રહીને નહિ પણ તે અપનાવીને જ તેમ કરી શકાયે.

વર્ષ : ૭૬.

જાન્યુઆરી ૧૯૭૬

અંક : ૧૦ મા.

સં પા દ ક ની સા થે—

નવયુગના તંત્રી શ્રી. ર. વિ. મહે-
તાની માંદગીને લીધે તેમની ગેર-
હાજરીમાં નીકળેલો આ અંક નવયુગે
આપત કરેલું ધોરણુ સાચવી રાખવામાં
કેટલે અંશે સફળ થયો છે તે વાંચકોએ
નક્કી કરવાનું છે. એમાં રહી ગયેલી તુટીઓ
માટે મહારી જવાબદારી સ્વીકારી લઉં છું.

કુદરતના સમૃદ્ધ સૌંદર્ય વચ્ચે
નાનકડી હોડીઓ ઉપર અકિં-
ચન જેવાં જણાતાં માણસોવાળો શ્રી.
અખતર સૈયદનો ફોટોગ્રાફ કવર ઉપર
નજરે પડે છે. આકર્ષક પશ્ચાદભૂ
(Back ground) અને અદ્યતા અનુભ-
વતા મનુષ્યોનો વિરોધાભાસ સ્પષ્ટ જણાય
છે. આટલી આટલી સમૃદ્ધિ વચ્ચે પણ
આ માણસો એકલતા અનુભવે છે એ
દ્રશ્ય ખરેખર ખૂંચે તેવું છે. ફોટોગ્રાફી-
કળાની દ્રષ્ટિએ પણ આ દ્રશ્ય અત્યંત
સુંદર રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે.

મુ અખતર ઉપર સર્પના પ્રચંડ તાપમાં
નળીયાં બનાવતા કુંભકારનો ફોટો
માફ આપવામાં આવ્યો છે—ધોમધખતા
તડકામાં અવિરત શ્રમ કરીને ગૃહપતિઓને

વરસાદ, ટાંઠ, અને તડકાથી બચાવવ
માટે નળીયાંના ઢગ બનાવનાર કુંભાર પામે
પોતાની જાતને તડકાથી બચાવવાનું
સાધન નથી. આટલી આટલી મજૂરી
કરવા છતાંય અંગ ઢાંકવા પુરતાં વસ્ત્રો
તેને મળતાં નથી ! ગૃહપતિઓની કામળ
ક્યાના રક્ષણ માટે ઘર ઉપર આરોગ્યન
કરવા બેઠતાં નળીયાં પુરાં પાડનાર કુંભ
કાર—શ્રમજીવી—પાસે પોતે જ બનાવેલાં
નળીયાં ગોઠવવા માટે જાપણ નથી. અહિં જ
પરિસ્થિતિની વાસ્તવિક કશણતા જણાય
છે. આધુનિક સમાજવ્યવસ્થાનાં અનિ-
ષ્ટો બતાવતું કંગાલીયતભયુ વાતાવરણ
અમલવાળા દલાકાર શ્રી. રામપ્રસાદ
વ્યાસના કેમેરાએ આખાદ ઝડપી લીધું છે.

આ અંકમાં ત્રણ રાજકીય લેખો
છે—પ્રસાર થયેલા માસના રાજ-
કારણમાં હમેશ સુખ્ય છેલ્લા માસની
રાજકીય પ્રવૃત્તિનું કુંકું વિહંગાવલોકન
કરવામાં આવ્યું છે. “યુધ્ધનાં મૌલિક
કારણો” વિષેના લેખમાં શ્રી. સાદીક
આર્થિક સામાજિકવાદના વિકાસની સમા-
લોચના કરીને તેને જ યુધ્ધના મૂળ કારણ
તરીકે આગળ ધરે છે; અને યુધ્ધ મુખ્ય-

ત્વે કરીને રાજકીય નહિ પરંતુ આર્થિક
લાભ માટે જ લડવામાં આવે છે એ
સિધ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કરે છે. મૂડી અને
રાજ્યસત્તા કેવી રીતે એકત્ર થઈ ગયાં તેની
સરળ રૂપરેખા રજૂ કરતો આખો ય લેખ
માહિતિપૂર્ણ છે. યુધ્ધનાં કારણો જાણ્યા
પછી તે અટકાવવાના ઉપાયો શોધી કાઢ-
વાનું કાર્ય સહેલું બને છે. પરંતુ બંધી
બાબતોને સ્વાર્થી દ્રષ્ટિબિંદુથી નિહાળતાં
રાષ્ટ્ર એવા ઉપાયો લેવા તૈયાર નથી.
તેઓ તો શસ્ત્રબંધી પરિપક્ષે જેવા
દેખાવે કરીને જગતને તેમ જ પોતાની
જાતને છેતરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છે.
યુધ્ધ અટકાવવાનો ખરો ઉપાય તો મિલકત-
તની આધુનિક પ્રથામાં ફેરફાર કરવાનો
છે. તે માટે આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાની જરૂર
છે. આ બધુંય વિવેચન શ્રી. કવિ “યુદ્ધ-
નિવારણ”નાં લેખમાં કરે છે.

‘મુ’જવતા સવાલોનો સરળ ઉકેલ’ એ
નવયુગનું કાયમી તત્વ છે. આ વખતે
તેમાં રાજકારણ પ્રત્યે કામગીરીની વલણ,
સામ્યવાદ અને સમાજવાદ વચ્ચેનો ભેદ,
વર્ગરહિત સમાજ, સ્ટેલીન અને ટ્રોટસ્કી
વચ્ચે મતભેદ વિગેરે અગત્યના પ્રશ્નોના
જવાબો આપવામાં આવ્યા છે. સમાજ-
વાદના મૂળભૂત સિધ્ધાંતોવાળો લેખ ગયા
અંકથી ચાલુ છે. આ લેખાંકમાં મૂડી-
વાદના વિકાસની રૂપરેખા રજૂ કરીને,
વર્ગવિરોધ કેવી રીતે નાશ પામ્યો તેનો
નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

શાંત રહેલી વિચારશક્તિને સચેત
કરીને ઉજ્જેરી મુકે એવો “લગ્ન: એક
અનીતિમાન નૈતિક બંધન” નામનો શ્રી.
નવિનચંદ્રનો લેખ, લગ્નસંસ્થાની ખીણ
બાજી ઉપરથી પડેલા ઉઠાવે છે. પવિત્રતા
અને સાધુપણનો દંભ રાખીને સમાજની

નીતિમત્તા ટકાવી રાખવાનો દાવો કરનાર
નીતિ અને પવિત્રતાના ચોખ્ખીયા ઇન્જ-
રદારને એ લેખમાંથી ઘણી દલીલો કઢવી
લાગશે. પરંતુ એ દલીલો માનસશાસ્ત્રના
સિધ્ધાંતો ઉપર રચાયેલી હોઈ, વિચાર કરવા
યોગ્ય છે. તેનો સ્વીકાર કરવો કે નહિ તે
જુદી જ વાત છે—સમાજની રૂઢીઓમાં પરિવ-
ર્તન કરવા પુરતું મનોબળ કે શક્તિ ન હોય,
માટે એ રૂઢીઓને નીતિમાન ગણીને તેને
લગતી માન્યતાઓને સાચી ઠરાવવા પ્રયત્ન
કરવો એ મૂખ્ય અને આત્મવંચના છે.
નીતિમાન કહેવામાં આવતી લગ્નસંસ્થા
કેટલી અનીતિમાન છે તે શ્રી. નવિનચંદ્ર
સ્પષ્ટપણે બતાવી આપે છે.

આ અંકમાં ચાર ટુંકી વાર્તાઓ
આપવામાં આવી છે. એ ચારેય જાણીતા
લેખકોની કલમથી લખાએલી છે એટલે
વાંચકોને જરૂર પસંદ આવશે.

આ અંકની કાવ્યસામગ્રી આગલા
અંકના પ્રમાણમાં કદાચ મોળી જણાયતો,
ઘણી ઉતાવળથી તૈયાર થએલા અંકની
એટલી તટી કામ્ય ગણી શકાય તેવી છે.

રાજકારણને લગતા તેમજ ખીણ ગંભીર
લેખો સાથે ધ્યેયલક્ષી હળવા સાહિત્યનો
સુમેળ જમાવીને ‘વિષયોત્’ સમતોલપણ
જાળવવાના પ્રયત્નને અંગે જ નવયુગમાં
આટલી વાર્તાઓ અને કાવ્ય સામગ્રી ઉપ-
રાંત એક હળવો નિબંધ પણ આપવામાં
આવ્યો છે. એ બધાંયની નીચે સમાજવાદી
વિચારોનો એકધારો પ્રવાહ ચાલ્યો જાય
છે. એટલે ગયા અંકમાં જણાવ્યા મુજબ
નવયુગને મુખ્યત્વે કરીને સમાજવાદી
વિચારોનો પડઠો પાડતું બનાવવાનો આશય
સફળ થતો જાય છે.

‘ ધ્રુવન સાહિત્ય ’ ના લેખમાં થી.
અત્રીઝમેગ, બ્રીહદ્રત જાતિની રખડતી
ટોળાઓમાં એકતા રચાવીને એક સામાન્ય
ઉભું કરનાર ધ્રુવન સાહિત્યના રોમાંચક
જીવનવિશે સરસ માહિતી પુરી પાડે છે.

“ સ્વયં ” માં રશિયાની આંતરિક
પરિસ્થિતિનો ઉલ્લેખ કરવામાં
આવ્યો છે. મોવિચેટમાં પણ કેવી ફાટફુટા
પડી છે તેનો નિદેશ, રાષ્ટ્ર સંઘમાં રશિ-
યાના પ્રવેશ પાછળ રહેલી વસ્તુસ્થિતિનું
વર્ણન કરે છે. રાષ્ટ્ર સંઘમાં રશિ-
યાના પ્રવેશથી આવશ્યક પામેલા વાંચકોને
આ ધણી જ ટુંકા લેખમાંથી જાણતા
પ્રવાસો મળી રહેશે.

સાહિત્યસમાલોચકનું સ્થાન અત્યંત
વિદ્યુત્પ્રભુલયુગ છે, છતાંય તટસ્થપણે
કરવામાં આવેલી સમાલોચના વાંચકો
તેમજ લેખકોને ઉપયોગી થઈ પડે છે એ
કોઈ બે મત હોઈ શકે નહિ. નવયુગની
સાહિત્યસમાલોચના એ પ્રવૃત્તિની જ લખ-
વામાં આવે છે.

આ અંકમાં, ટટાક્ષ ચિત્રો આપવામાં
આવ્યાં છે એ વિશેષતા છે. આ નવો
વિભાગ હવે પછી ‘ નવયુગ ’ માં ચાલુ
રહેશે તે વાંચકોમાં આવકાર પામશે
એવી આશા છે.

લક્ષ્મીપ્રસાદ ખારોડ.

આ અંકથી નવયુગ જોડે અમદાવાદથી

પ્રકટ થતું ફુલવાડી માસિક જોડવામાં આવ્યું છે.

વિદ્યાર્થીઓ અને સમાજવાદમાં રસ લેતા કામદારોને
‘ નવયુગ અને ફુલવાડી ’ અડધી કિંમતે એટલે ફક્ત
અઢી રૂપિયામાં આપવામાં આવશે. ફુલવાડી જોડાવાને
લીધે ફુલવાડીના લેખકોનો સહકાર નવયુગને મળશે.
નવયુગનું કદ પણ આ અંકથી વધારવામાં આવ્યું છે.

તંત્રી : નવયુગ — ફુલવાડી.

મીલનાં ભુંગળાં

[ઉપજતિ—વંશસ્થ]

એ મીલનાં ભુંગળ દૂર વાગે
મને સુણી અંતર દુઃખ બગે
બિરાદરોને નવયંત્ર ખેડવા
બોલાવતાં અંતર રકત રેડવા.

ગુલાબી નિંદે જન સૌ પડ્યા હશે
સ્વખોતણી સેવત લાલીમાં હશે
ત્યાં ભૂંકતાં ભુંગળ આવી વાગશે
મજૂરને નિંદરથી જગાડશે.

‘હો ! તમે સત્વર નિંદે તોડીને
પ્રિયા અને બાળક સર્વ છોડીને
ચલો ! હો ! સત્વર કંઈ ત્યાં કરો
ને મીલની અંદર પાપ નૈ ધરો.

પછી પળે યંત્ર વિશે તમે તહીં
જઈ વણો વસ્ત્ર સૌ યંત્રની મહીં
સંભાળજો તાર ન વૂટતો કહીં,
વૂટે જરી સાચુદ દેહ, એ નહીં.

ભલે કરો નગ્ન ન વસ્ત્ર ઓઢવા
ભલે મળે તેલ તને ન ચોળવા
કંડી ચક્રી દેહ સુકાઈ છો ગળે
ભલે તને પ્રાણુ-પરાગ ના મળે.

એ પ્રાનને અંતરમાં ન લાવજો
તું યંત્રમાં તેલ પુરે જ રાખજો
નવાં નવાં વસ્ત્ર વડેજ રાખજો
ભલે ઢગોનાં ઢગ વસ્ત્ર થાય જો.

ભલે તને મોટરગાડી ના મળે
 ભલે તમારે ઢસડે જવું પડે
 ભલે પગે કંટક રોજ વાગે
 અને ભલે કુંગર દૂર લાગે

એ પ્રશ્નને અંતરથી ન શોચજો
 તું મીલમાં યંત્રની પાસ પહોંચજો
 ન હાશનો શ્વાસ ઉરેથી કાઢજો
 વણી વણી વસ્ત્ર અયાગ આપજો

ભલે બધા બાળક “રોટી રોટી દે”
 વદે, છતાં તું દુકડો ન રોટી દે
 ને દેહની સાંકળો એમની તુરે
 મૃત્યુ તણા દૂત પછી વધરે;

એથી ન તું ભાધ ! જરીય કંપજો
 યંત્રે વણી કાચ કરી જ હંપજો
 વણી વણી અંતર ખૂન પીસજો
 ભલે બીજા સૌ પકવાનથી રિંજો.

ભલે તને ઝેલ સુવાય ના મળે
 ધરા ધખંતી પર ત્યાં સુવું પડે
 ને દુઃખ કેરી કિકિઆરી ઉપડે
 તારાં અલ્લ ! બાળક બાળિકા રહે.

ન શોક એનો હૃદયે ધરીશ
 ન યાદ એની પશુ હા કરીશ
 મશગુલ ચેતે બસ કાચના મિશે
 પરીવજો અંતર યંત્રને વિશે.

વણી વણી કાચ પીસી પીસી અને
 જવું ભલે મૃત્યુ અતિ ધસી ધસી
 તું રાખજો જીવનમંત્ર એમને
 ખડો રહે ! કમ્બરને કસી કસી.

એ મીલના કુંગળ દૂર બોલતાં
 મજૂરની નિંદર સેર તોડતાં.

સોમાભાઈ ભાવસાર.

નિષ્ક્રિયતાનું કાવતરું

મહાસભાના
ગોવંદીઓએ
ગયા મહિના દરમિ-
યાન જનતાની સમક્ષ
કોઈ પણ જાતનો
રાજકીય કે આર્થિક

કાર્યક્રમ રજુ કર્યો નથી, એમણે
જાણે નિષ્ક્રિયતાનું કાવતરું જ રચ્યું
હોય તેમ એ બાબતમાં મૌન રાખ્યું છે,
આથી જનતામાં નિરાશાવાદ વધુ ફેલાતો
જાય છે. તેમ છતાં સરદાર વલ્લભભાઈએ
ગુજરાતનાં પોતાનાં ભાષણોમાં, જનતા
આપભોગ આપતાં યાકી ગઈ, માટે
કોંગ્રેસે સીધી લડત છોડી દીધી એવા
ઉપાલંબનાં જ વચ્ચે સંભળાવીને રેંટીઆ,
ઘંટીના કાર્યક્રમથી સંતોષ માનવાની
વાતો કરી છે !

પરંતુ સરદાર અને ગાંધીજી જે વાત
છૂપાવે છે તેને જાહેર કરી દેતાં ડા.
અન્સારીએ કહી નાખ્યું છે કે: સર હેરી
હેગે વહી ધારાસભામાં સચવેલી શરતોનું
પુરેપુરું પાલન કરવા માટે જ કોંગ્રેસે
નામની પણ સીધી લડત પાછી ખેંચી

: લેખક :
સીતારામ જી. શર્મા

લીધી છે ! અને
ધારાસભા સમિતિમાં
અગત્યનું સ્થાન ધરા-
વતા ડા. ગ્રીધનચંદ્ર
શાયે ડા. અન્સારીના
અભિગ્રામને ટેકો

આપ્યો છે. એ બંને નેતાઓ આટલું જ
કહીને અટક્યા નથી, પરંતુ હોડ
વીલીંગ્ડન સાથે કોંગ્રેસની વતીથી સહકાર
કરવાની તૈયારી પણ બતાવે છે. આશ્ચર્ય
જેવું એ છે કે સંયુક્ત પ્રાંતના કોંગ્રેસ-
વાદીઓ અને શ્રી. ટી. પ્રકાશમ સિવાય,
સહકાર તરફ સરકતા જવાની મહાસભાના
ગોવંદીઓની આ દીક્ષી અને મોળી વલ-
ણનો કોઈ પણ જવાબદાર નેતાએ વિરોધ
કર્યો નથી.

દરમિયાન ગાંધીજીના પરમ મિત્ર અને
શાહીવાદી સાધુ એન. સુ. હિંદીઓના કદા
વિરોધી અને બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના વિશ્વસુ
સાથી જનરલ રમટસનો ખાનગી પત્ર
લખને હિંદી વગીરની કચેરીના આશીર્વાદ
સાથે, ગાંધીજીને મળવા વિલાયતથી આવી
ગયા છે. આ દોડાદોડીનો ઉદ્દેશ સંયુક્ત

સમિતિની પ્રત્યાઘાતી યોજનામાં નામ માત્રના થોડાક સુધારા સ્વીકારી ગાંધીજી કોંગ્રેસને નવા બંધારણનો સ્વીકાર કરવા સમમતે તે છે. આ સંબંધમાં સત્યના પૂજક ગાંધીજીએ અર્ધા મનનો વૂટક ખુલાસો પ્રસિદ્ધ કરીને સંતોષ માન્યો છે. છતાં બની શકે તો કોડ વીલોંગ્ડને મળવાની તક ઝડપી લેવા, તેમણે ટ્રિલ્હીમાં ડેરા દોક્યા છે !

ખીજ તરફ સંયુક્ત સમિતિની લલા-મણી તરફનો વિરોધ તિવ્ર સ્વરૂપ પકડતો રહ્યો છે. નાતાલના દિવસોમાં પૂણા મુકામે મળેલા વિનિતોના વાર્ષિક સંમેલનમાં પં. હૃદયનાથ કુંજરૂએ પ્રમુખ-સ્થાનેથી 'સં. સમિતિની લલામણીમાંનાં તમામ પ્રત્યાઘાતી તત્વોનું મામિક પૃથક્કરણ કરી, નવું બંધારણ માન્ટ્ર-કડ સુધારા કરતાં પણ વિશેષ ભયંકર અને પ્રત્યાઘાતી હોઇ, અતુકુળ સમય ન આવે ત્યાંસુધી હાલના બંધારણથી સંતોષ માનવાની જાહેરાત કરી છે. એ પરિપક્વમાં સં. સમિતિની લલામણીના પાયા પર ધડાયલા તંત્રનો સ્વીકાર નહિ કરવાનો દરખાસ્ત રજુ કરતાં શ્રીનિવાસ શાસ્ત્રીએ કડક ભાષણ કરી બ્રિટન પર વિશ્વાસ-ભંગનો આરોપ મૂકી બંધારણમાં 'સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય' શબ્દ દાખલ કરવાની માંગણી કરી છે. અને હિંદના મુસલમાનો સરકાર પક્ષની સામે ન જાય તેની સગવડ માટે ખાસ હિંદ આવેલા ના. આગાખાને પણ શાસ્ત્રીજીની એ માંગણીને અનુમોદન આપેલું હોવાથી, એ દિશામાં સીધી નહિ તો આડકતરી ખાત્રી મવા-લોને આપવાની બ્રિટનમાં તજનીજ થાપ તેવા સંભવ છે.

ગમે મહિને અમે લખી ગયા હતા કે, 'નવા બંધારણનો વિરોધ કરવા માટે સર્વપક્ષ પરિષદ ભરવાની બધી વાતો હવે પડી ભાંગી છે; પરંતુ શાસ્ત્રીજીએ પોતાના પક્ષને મજબૂત બનાવવા પુરતો કોંગ્રેસનો સાથ મેળવવાની ચાલખાજ આજ્ઞાપ્રાપ્તી ખેલી છે, અને મહાસભાના પ્રમુખ શ્રી રાજેન્દ્રપ્રાસુ તેમને મળ્યા છે. એટલે વળી કરીથી એક વધુ વખત સર્વ-પક્ષ પરિષદની ચર્ચા શરૂ થઇ છે. આવી પરિષદ ૧૯૩૩ ના અંતમાં ભરવાની મુંબાઇમાં સર સીમનલાલ મેતલવડે ખટખટ શરૂ કરી હતી, ત્યારે એવા પ્રયાસોનું કંઈ પણ ફળ આવે તેમ નથી એ જોઇને પં. જવાહર નહેરૂએ તેનો વિરોધ કર્યો હતો, અને સુભાષ બાબુએ વિએના જતી વખતે મુંબાઇમાં મહાં ખોલવાની તેમને મળેલી ધૂટની તક લઇ એવો જ મત પ્રગટ કર્યો છે. એમના તે મત સાથે અમે મળતા થઇએ છીએ. કેમકે વિનિતોને સાંસ્થાનિક સ્વરાજ ચાખ્ખી ખાત્રીથી જ સંતોષ છે, તેમને હજુ બ્રિટિશ મુલસહીઓની નિષ્ઠામાં વિશ્વાસ છે, એટલું જ નહિ પણ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાના મહાસભાના ખેંચતો તેઓ વિરોધ કરે છે, ના બંધારણના ત્યાગના મહાસભાના નિષ્ક્રિય સાથે તેઓ મળતા થતા નથી, માત્ર સંસ્થાનો સમા સ્વરાજથી સંતોષ મેળવીને સરકાર સાથે સહકાર કરવા તેઓ તૈયાર થશે. એ જ બે સર્વ પક્ષ પરિષદનું હેતુ હોય-અને તે જ છે-તો પછી તે માટે કોંગ્રેસે વિનિતોને શા માટે સાથ આપેલો ? એ પ્રયાસ તો હિટલરને જર્મનીના સામ્યવાદીઓએ આપેલા સાથની માફક, મહાસભાવાદીઓને પોતાને જ તુકશાન કરનાર નિવડશે. પરંતુ મહાસભાના મોવડીઓ હવે બંધારણવાદ

તરફ ઢળી વિનિતો કરતાં કોઇ પણ રીતે વધુ ઉદ્ધામ રહ્યા નથી. એટલે અમને ડર છે કે, થોડાક વખતમાં દિલ્હીના તાબેદારીના તહેનામની નવી આદર્શિત જો આપણને જોવા મળે તો નવાઇ નહિ!

સ્વરૂપર પક્ષ કોંગ્રેસની વતમાન નેતાગીરીની નબળાઇ બરાબર સમજે છે. એટલે પોતાની ખેવડી નીતિ ચાલુ રાખી પોતાના પક્ષકારોની મદદથી નવા બંધારણને હિંદને માથે ઢાકી બેસાડવામાં તે મક્કમ છે. મહાસભાવાદીઓ લોકપ્રતિનિધી સભાને નામે જનતાને મધલાજ વળગાડીને જ રાજ રાખવા માગે છે. કોંગ્રેસના મોવડીઓએ સત્યાગ્રહની સીધી લડત ખેંચી લીધા પછી તેને સ્થાને ખીજે કોઇ કાયકમ મૂક્યો નથી, એટલે અધ્યારની નિષ્ક્રિય અને નિરાશામય સ્થિતિમાં ખ્રીદીશ સત્તાવાળાઓએ હિંદને દળાવી શકાય તેટલું દળાવવાના મકકમ નિરધારથી, કેવળ ખ્રીદનના ઉદ્યોગવાદીઓનું જ લાભ માટે કહેવાતા હિંદ-ખ્રિદન વ્યાપારી કરારો કરી નાખ્યા છે. આ કરારોની સામે હિંદમાં ખ્રિદન વિરોધનો વંટોળ ચડ્યો છે, પરંતુ એ વિરોધ પાછળ વેડફાતી શક્તિઓને સંગઠિત કરી, તેને સક્રિય સ્વરૂપ આપનાર કોઇ નેતા નથી, એટલે એ બધી શાબ્દિક વિરોધ ખ્રિદન પર કોઇપણ જાતની અસર કરી શકે તેમ નથી.

કોમદાર વર્ગની સામે મૂડીવાદીઓનાં આક્રમણ શરૂ થયાં છે. આ વખતે તેની પહેલ ગાંધી બાપુના મિત્રો સમા અમદાવાદી મિલમાલિકોએ કરી છે. એ અન્યાયની સામે છેવટ સુધી લડી લેવાની સલાહ કમદારોને આપ્યા પછી, ગાંધી

જીએ મૂડી-મજૂરી વચ્ચે 'કહેવાતું' સમ્બંધાન કરાવ્યું છે, તેમાં ખરી રીતે તો મૂડીવાદીઓનો જ લાભ સાચવવામાં આવ્યો છે.

હિંદનાં ખીજાં શહેરોનાં મજૂર મંડલોમાં પણ નેતાઓની અંદર અંદરની અથડામણો કામદારોના સંગીન સંગઠનના માગમાં વિદ્વો નાખી રહેલ છે.

મીઠ જમનાદાસ મહેતા છનીવા ઉપરી ગયા છે. ત્યાંથી ખ્રિદનમાં જઈ, હિંદી કામદારોના લાભ માટે સંયુક્ત સમિતિની લલામણોમાં ફેરફાર કરાવવાની તે નિશ્ચળ મુરદ સેવે છે.

પંડિત માલવીયાજીનો કોંગ્રેસ રાષ્ટ્રીય પક્ષ વડી ધારાસભાની વરણી પછી સુધુષિત સેવે છે. પરંતુ કોમી ફેસલા [?] ની સામે તેઓ થોડા દિવસોમાં વ્યવસ્થિત વિરોધ કરવાની આશા રાખે છે. એથી હિંદી રાજકારણમાં ફરીથી કોમી કંકાસનો ફાલ 'ઉભો થાય તેવા સંજોગ ઉભા થાય તેમ છે.

આ લેખ લખાય છે તે વખતે દિલ્હીમાં કંઈ કંઈ નવા જૂનીઓ જનવાનો અવસર ઉભો થયો છે. મહાસભાની કરોખારી સભા મળે છે. ધારાસભામાં કેવી રીતે કામ લેવું તેની વિચારણાઓ ચાલી રહી છે, અને કોંગ્રેસવાદીઓના આક્રમણને નિશ્ચળ બનાવવા માટે સરકાર પક્ષ પુરતી તૈયારીઓ કરે છે.

હરિજન ઉધારના કામમાં ખાસ જગતી જણાતી નથી. ગ્રામ્યઉધારની ગાંધીજીની ચોજનામાં બળવાનાં ખીજ છપાયલાં છે, એવી અળવળ સરકાર પક્ષે

શર કરી છે, અને હિંદી સરકારના સ્વદેશ ખાતા તરફથી તે માટે પ્રાંતિક સરકારો પર હુકમો ફરી ગયા છે.

ખીજી તરફ ગાંધીજીએ કાન્હેસવાદીઓને ચેતવણી આપી છે કે, તેમણે ગ્રામ્ય-ઉધ્ધાર સંઘના કામમાં જરા પણ માયું મારવું નહિ.

જાન્યુઆરીની ૧૩ મી તારીખથી હિંદમાં સખ્ત ટંડીનું આક્રમણ શરૂ થયું છે. તેથી પહેલાં સખ્ત હિંમને લીધે ગુજરાતની ખેતિવાદી ફના થઈ ગઈ છે, અને ખેડુતો પર તેથી નવી આક્રમક તુટી પડી છે. આ સ્થિતિમાં મહેસુલ માફ

કરી, ખેડુતોને રાહત અપાવવાની ચળવળ શરૂ કરવાની તાત્કાલિક જરૂર ઉભી થઈ છે.

આમ ગયા મહિનો હિંદને માટે કેવળ નિષ્ક્રિયતાનો અને નિરાશાનો જ ગયો છે. અને હવે પછી તેમાં કોઈ પણ જાતનું ચેતન પુરાવ તેવા સંભવ જણાતા નથી. ગાંધીવાદી નેતાઓ મહાસભાને મવાજોના માર્ગ તરફ ધસી રહ્યા છે, એ નેતાં હિંદનું ભાવી નિરાશામય લાગે છે.

કાન્હેસ સમાજવાદીઓ પણ કોઈ પણ જાતનો વ્યવહાર કાર્યક્રમ જનતા સમક્ષ રજુ કરી શક્યા નથી એ આશું અફસોસ-કારક નથી.

કુલવાદીના ૬-૭ અંકમાં બાહેર કર્યા પ્રમાણે જાન્યુઆરી માસથી કુલવાદી
જાંઘ થાય છે અને નવયુગ સાથે એને લેખવી દેવામાં આવે છે.

નવયુગ માસિક પણ સમાજવાદી વિચાર-સરણી રજુ કરે છે. એટલે આ ભેદાણુને કુલવાદીના વાંચકો અયોગ્ય નહીં માને. આ ઉપરાંત કુલવાદીના લેખકોના લખાણો પણ નવયુગ-કુલવાદીમા નિયમિત રીતે આવતા રહેશે. કુલવાદીનું વાંચક લવાજમ વિદ્યાર્થીઓ, મજૂરો માટે એક રૂપિયો કે એથી પણ ઓછું હતું. એટલા લવાજમમાં નવયુગ-કુલવાદી જેટલું મોટું માસિક તો નજર પડે પાકી શકાય. પરંતુ એવા આહુકોને પણ તેમના લવાજમના પ્રમાણમાં સમાજવાદી સાહિત્ય પુર પાડવામાં આવશે. બાકીના આહુકો, જે કુલવાદીનું પુરું લવાજમ ભરે છે તેમને બાકી રહેલા લવાજમના પ્રમાણમાં નવયુગ તેટલો વખત મળશે. કુલવાદીની અનેક મુશ્કેલીઓને લીધે આ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે, તે વાંચકોને આવકારદાયક થશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

ચંદ્રવદન શુક્લ.

તંત્રી:—કુલવાદી.

જીવન સંધ્યા

ઢળતા ખરો-
રનાં સૂર્યકિરણો
પશ્ચિમ તરફની બા-
રીમાંથી ઓરડામાં
આવી, અંદર બેઠેલાં
માણસોનાં શરીર સાથે ગેલ કરી રહ્યાં હતાં.

ઓરડાની બરોબર વચ્ચે બેઠેલી જમ-
નાના બોળા આગળ એક બાલિકા માથું
ગુંથાવી રહી હતી.

એ ઓરડો દિવસે દીવાનખાનું અને
રાત્રે શયનખંડ બનતો. પાણીઆરું અને
સ્નાનઝાડ, વાચનખંડ અને બાળકોનો
અભ્યાસ ખંડ એમ બહુરૂપીની જેમ
વિવિધ વેશ ભરૂવતો હતો.

એક બાલુએ બાનકડું ટેબલ અને એ
ખુરશીઓ, તેની બાલુના સ્ટેન્ડ પર થોડીક
ચોપડીઓ, ટેબલ પર હોકરાઓનાં ઢક્તર,
બાલુમાં પેડીઓ પર સફાઈથી ખડકી
રાખેલાં ગાદલાં, તેની સામે થોડીક ટૂંકો,
અને પરચુરણ સામાન, ખંડમાંની બારી
પાસે સાદા કંતાનથી મટેલી એક જૂની
ડેકચેર, અને દીવાલ પર એકાદ એ
છબિઓ એટલે આ ખંડનો શણગાર હતો.

માતાની પાસે વાળ ગુંથાવતી બાનકડી
બાલિકા નવ-દસ વર્ષની ઉંમરની હશે.
એનું નામ હતું સુહાસ. ઘાટીલી, ગોરી,
તંદુરસ્ત અને સદાય હસતી.

લેખક :
સીતારામ જી. શર્મા

સુહાસે ડેકચેર પર
પડે પડે, ચશ્માં યથા-
વીને છાપું વાંચતા
દિનકરને લાડમેલા
શબ્દે કહ્યું: 'બાપુજી,

આજ તો તમારે અમને રાણીના અગિ-
ચામાં લઈ જવાં પડશે. અને વળી પેલું
તે દિવસે કશું કશું હતું. તે ચાવીનું
રમકડું અપાવવું પડશે.'

'વાર બહેન.' દિનુએ રજુતાભર્યા સ્વરે
કહ્યું. અને વળી છાપું વાંચવાનું શરૂ કર્યું.

'તમે તો જ્યારે કહીએ ત્યારે એમ જ
કહો છો, પણ લઈ જવાના અખાડા બા,
આજ તો તારે બાપુજીને કહેવું પડશે.'

'ઠીક. પણ હમણાં તો સીધી સમી બેશ.'
જમનાએ કેશ ગુંથવા ચાંચુ રાખીને કહ્યું.

'દિનુનું મોંદું તે વખતે વતમાનપત્રની
પાછળ ઢંકાયલું ન હોત તો સુહાસના
આ શબ્દોની તેના દિલ પર કવી અસર
થાય છે, તે જમનાને નેહ શકત.

બાલુમાં નાની ઉમિંલા રમકડાં સાથે
ગેલ કરી રહી હતી. તેની પાસે સહુથી
નાનો બાપુ ઉઘતો હતો. બીજી તરફ
સુહાસથી નાનો વિશ્વેશ અને નાના બાપુથી
મોટો દિનેશ બેસા હતા. વિશ્વેશ કોરા
કમળ પર લીંટા દોરતો હતો અને દિનેશ
એક જૂના છાપામાંનું સાવકડનું ચિત્ર
નેહ રહો હતો.

‘બાપુજી, આ છાંદકલ કેવી મળતી છે. માલે એવી છાંદકલ નોંધાએ છે.’ ધારી ધારીને સાચકલ નોંધ રજા પછી દિનેશે બાપુજીને પોતાની કાલી ભાષામાં અપીલ કરી.

‘નહિ બાપુજી, એની સાંધકલ પછી, પહેલાં તો તમારે મને કગલો, ટાપી ને છુટ અપાવવાનાં છે.’

દિનેશેને બાપુ જવાબ આપે તે પહેલાં વિશ્વેશ બોલી ઉઠયો.

‘વારૂ ભાઈ, તને પહેલાં અપાવીશ.’

‘અને હું નહિ?’ દિનેશ ઉ-ઉ-ઉ કરતો પગ ધસવા લાગ્યો.

‘તું’ પણ ખરે.’ દિનકરે તેને ય આશ્વાસન આપ્યું. તે વખતે જ સહુથી મોટી હસમુખ નીચેથી ઉપર આવી.

‘ક્યાં જઈ આવી હસુ?’ જમનાએ સુહાસના કેશગુંદનની ક્રિયા પુરી કરીને પૂછ્યું.

‘અંદરને ત્યાં ગઈ હતી.... બાપુજી! અમારી શાળાની છોકરીઓને નાતાલની રજાઓમાં પાવાગઢ લઈ જવાની છે’ હસમુખે માતાને જવાબ આપી, પિતાને સંબોધીને વાત ચાલુ રાખી.

‘એમ કે?’ છપ્પામાં દ્રષ્ટિ સ્થાપેલી ગખીને દિનકરે કહ્યું.

‘હા. અને મારે પણ તે વખતે જવાનું છે.’

‘હા.’

‘અમારાં મોટાં બહેને તે માટે ત્રણ ત્રણ રૂપીઆ દરેક છોકરી પાસે મંગાવ્યા છે.’

‘ત્રણ રૂપીઆ?’ જાણું અજાણું કરીને દિનકરે પૂછ્યું?—એનાથી પૂછી દેવાયું.

‘હા.’

‘આપણાથી જવાબ એમ નથી, એ તું નથી બાણતી હસુ?’ જમનાએ મનિંત ભાવે કહ્યું.

હસમુખ તે સાંભળી દબાઈ ગઈ. કાળ અખખંડની આડ આવતાં ચંદ્રનું તેજ અંખવાય તેમ તેનું વદન અંખવાણું પડી ગયું.

‘તું’ એને એમ ન કહે.’ દિનકરે પત્નીને સમજાવી, અને હસમુખને કહ્યું: ‘હસુ, તમારે ક્યારે જવાનું છે બહેન?’

‘નાતાલની રજાઓમાં.’ પિતાની આધિક્ષિક સ્થિતિની ગણ્યકારે હસુએ પોણે સાદે જવાબ આપ્યો.

‘હજી આજ તો પંદરમી ડિસેમ્બર થઈ ને?’

‘હા.’

‘ત્યારે તો દસ દિવસની વાર.’

‘હા, પણ...’ હસુની જીભ આગળ ન ચાલી શકી.

‘શું? બોલ બેટા, એમ ગભરાય છે શા માટે?’

‘અમારી બહેને તો કહ્યું છે કે, એક બે દિવસમાં પૈસા લાવવા.’

‘એટલું જ ને?’

‘હા.’

‘પણ તમે...’

જમના કંઈકે બોલવા જતી હતી એટલામાં દિનકરે તેને વચ્ચેથી જ અટકાવીને કહ્યું:

‘જમના! હસુ મોટી તો બે બચ્ચું જ છે. એની શાળાની બીજી છોકરીઓ ભય, અને એ ઘેર રહે?’

‘પણ ઘરની દશા કેવી છે? આ બિચારો બાણ ટાંટે ઠીંગરાઈ ભય છે, છતાં એને સારૂ મોજાં લાવતાં બે હું ફટલો વિચાર કરું છું?’

‘એ બધો વિચાર તો તારે ને મારે કરી લેવાનો છે, પણ આ બિચારાં કુમળાં બાણકો...’

એટલામાં માતાની પાસે માથું યુંથાવી
છૂટી થયેલી સુહાસનો મીઠો હલક
સંભળાયો :

‘દહીં લેવું છે દહીં!’

‘દહીં લેવું છે દ...હીં...?’

દિનકરે જમના સાથેની વાત વચ્ચે-
થી જ અટકાવી સુહાસ તરફ જોયું.

સુહાસ વિવિધ અને આકર્ષક અંગમ-
રોડ સાથે ગાતી હતી અને નાનકડી ઉમિંલા
તેવું અનુકરણ કરી રહી હતી.

એકદિશથી સળગાવી નાખતા રણુ સમા
પોતાના મુંઝવણભર્યા સંસારમાં એ મીઠી
વીરડી સમુદ્ર દ્રશ્ય દિનકરે જોઈ રહ્યા.
ઘડીભર તે તમામ મનોવેદના વીસરી ગયા.

આખા ઓરડામાં શાંતિ પથરાઈ ગઈ.
ક્ષણ પહેલાંની અતિ મુંઝવણરૂપ થઈ
પડેલી કુટુંબના અર્થશાસ્ત્રની ચર્ચા પર
એકાએક પર્દો પડી ગયો. નાનકડી સુહાસે
એક વિષયમાં ગમગીનીભર્યા વાતાવરણને
પલટાવી દીધું.

‘આખું કુટુંબ તેના સાદા સીધા છતાં
મીઠા અને અલિનથભર્યા સંગીત તૃપ્ત
તરફ જોઈ રહ્યું

એ શાંત વાતાવરણમાં ત્યારે માત્ર
તેના જ શબ્દો સંભળાતા હતા:

દહીં લેવું છે દહીં ?

દહીં લેવું છે દ...હીં...?’

[૨]

દિનકરના ખીસામાં દસ રૂપીઆની
છેલ્લી નોટ હતી.

છતાં પોતાનાં બાળકોને નારાજ કરવા
જેટલી હિંમત તેનામાં નહોતી.

એટલે સાંજે તે સુહાસ અને વિશ્વેશને
આંગળાએ વળગાડીને બજારમાં તેડી ગયા.
અને થોડક પૈસા ખરીદી તેમને રાજી કર્યાં.

છેલ્લી મૂડી આમ ખર્ચાઈ રહી હતી.
નોકરીનું ફેકાણું નહોતું. આવકું મોટું
કુટુંબ, એનો નિર્વાહ કરવાનો, મકાનનું
ભાડું નિયમિત ન અપાય તો તેનો લક્ષ્ય-
ધિપતિ માલિક એક મહિનાનીયે શરમ
રાખે તેમ નહોતો. એ બધી ચિંતાઓ
દિનને મુંઝવી ગઈ હતી.

રાત્રે બાળકોના ઉંઘી ગયા પછી,
જમનાએ તેને કહ્યું: ‘આજે કેટલા બધા
પૈસા ખર્ચ્યા?’

‘ગાંડી, છોકરાં કરતાં પૈસા વધારે છે?’

‘પણ ઘરમાં પૈસા કેટલા ઉભરાય
છે તે ?’

‘જમના, જો ભૂખે મરી જવાના હોયશું
તો આજે ખર્ચ્યાં તેટલા પૈસાથી ઓછા
જ જીવી જવાના હતા ?’

જમનાએ નિશ્વાસ નાખ્યો.

દનકરે તે નિશ્વાસ અંધારામાંએ
ઓળખી પાડ્યો. તે પત્નીની ચિંતાનું
કારણ જાણતો હતો. તેણે કહ્યું: ‘જમના,
ગાંડી, આમ મુંઝાય છે શું કામ ?’

‘મુંઝાઉં નહિ તો શું કરું ? આ
જીવોને આખું ઘર ભરાય તેટલો
વિસ્તાર...’

‘પણ હું એટો છું ત્યાં સુધી ?...’

‘નહિ તો હું બીજું તો શું કરવાની
છું ? અમે તો ગમે.તે દશમાં તમારી
સામે જ જોઈ રહેવાનાં...’

‘તું એમ હિંમત ન હાર. બધાં સારાં
વાનાં થશે. હું એકાદ એ વર્તમાનપત્રોની
ઓફિસમાંથી છૂટક કામ મેળવવાનો પ્રયાસ
કરું છું. અને એકાદ નોકરી શોધી કાઢીશ.
કે પુસ્તક લખીશ.’

‘પુસ્તકો તો માથે પડે છે. અને છાપા-વાળાઓનો શો વિશ્વાસ? કેટલાં વર્ષ તમે એ ધંધામાં પડીને જાત ઘસી નાખી? અને હવે આટલી ઉંમરે તમારે નોકરી માટે ફાંફાં મારવાનાં...’

‘જમના, અત્યારની દુનિયાંજ એવી છે. નહિ તો મારા જેવા ૩૦ વર્ષ પહેલાંના ગ્રેજ્યુએટને આજે ‘આવન ચોપન વરસે આવી દશ ભોગવવી પડે ખરી?’

‘તમારી સાથેનાં...’

‘ખરું છે. મારી સાથે પાસ થનારા-ઓમાંથી જેઓ રજવાડાની કે સરકારી નોકરીઓમાં દાખલ થઈ ગયા તેઓ અત્યારે મોટાં મોટાં પેન્શન ખાય છે. પણ મારે અમલદાર બની લોકો પર ઘેર મજબૂતો નહોતો. લાંચ લેવી, વેઠ કરાવવી

એ મારાથી બને તેમ નહોતું. પહેલેથી મારી વૃત્તિ દેશસેવા તરફ હતી. એ સેવા પત્રકાર થઇને કરી શકાશે એમ મેં માન્યું. જીવનભર પ્રામાણિકપણું સાચવ્યું. પણ મારું સ્વતંત્ર વર્તન વર્તમાનપત્રોના માલદાર માલિકોને કેમ ગ્યે?’

‘ગમે તેમ પણ અત્યારે તો આપણી સ્થિતિ બચ્ચાંને રમકડું તો થું પણ જરૂરી કપડા અપાવવા જેવી ચે નથી ને?’

‘સહુ સારાં વાનાં થશે. જમના હવે તું ચિંતા છોડીને ઉઠી જા. આખો દહાડો કામ કરી કરીને જાત ઘસી નાખે છે, અને આમ ઉગમરા કરીશ તો માંદી પડીશ!’

જમનાને ક્યારે ઉઠ અપાવી તે તો ન કહી શકાય, પણ દિનની ખાતર તેણે બિલવાનું બંધ કરીને આખો મીચી.

[૩]

દિનકર છાતીગડો, આપત્તિઓ સામે મક્કની માફક ઉભો રહી શકે તેવો હતો. જીવનભર નાના મોટા સંસારસ આખો ખેડીને તેંરીયા બન્યો હતો. પરંતુ ત્યારે પત્ની અને બાળકોને ઢંકડા રોટલાના સાંસ્થ પડે તેવી સ્થિતિ ડાળા કકડાવી સામે ધસી આવતી હોય, તે વખતે જગતના નરવીરો ચે રહી ગયા છે, ડગી ગયા છે.

એની આંખ આગળ કકડા રોટલા માટે રડતાં રાણા પ્રતાપના બાળકો દેખાયા-પોતાનો ટેક મુકી અકબરની સાથે સમાધાન કરવાનો પત્ર લખાવતો પ્રતાપ દેખાયો. તેની આંખ આગળ નિધન દશમાં પોતાનાં બાળકનાં શબ પર રડતાં કાલંમાકસ અને તેની પત્ની દેખાયાં.

‘દિનુ! દિનુ! આમની આગળ તું ડાણ?’ તે મનમાં ને મનમાં બોલ્યો. ‘તું આજસુધી જીવનસંગ્રામ ખેલ્યો, મૂડીવા-

દીઓના દબો તેં ખુબ્યા પાડવા માટે કલમનો કુઓ વર્ષો, સમાજવાદને નજીક લાવ્યું માટે તે અનેક રાતોના ઉગમરા કર્યા, લેખો લખ્યા, ભાષણો કર્યા, પણ આજે તારી કેવી દશ છે?’

થાકેલી જમનાનાં નસોરોં વાગતાં હતાં. આસપાસ તેનું બાક લરકર નિગ્રાને ખોળે સંતું હતું. સમસ્ત વિશ્વમાં જાણે બીયણુ શાંતિ વ્યાપી ગઈ હતી. માત્ર દિનકર જ આજે જાગતો હતો. તેને ઉઠ આવે તેમ ન હતું.

તેણે વારંવાર આંખો મીચી, છતાં બળવો જાગતાં ઓદિશથી બંડખેરનાં ધાડાં સંભ્રમભૂમિ તરફ ધસ્યાં જતાં હોય, તેમ વિચારોનાં ધાડેધાડાં તેના મગજમાં ધસી આવતાં હતાં. તેણે એ આક્રમણ અટકાવવા માટે માથાને દાબી રાખ્યું.

સવાલ:-સામ્યવાદ અને સમાજવાદનું
અંતિમ ધ્યેય શું છે ?

જવાબ:-મૂડીવાદી મિલકત ઉપર સમા-
જની માલિકી સ્થાપવી એ બંને પક્ષોનું
ધ્યેય છે. અમેરિકન લેખક ડી'લીઓની
માન્યતા પ્રમાણે એવા શાંત. સંધીકાળ
આવશે, જેમાં શ્રમજીવીઓ સરમુખત્યારી
સ્થાપવા માટે પ્રયત્ન કરશે. પરંતુ વાણી,
વર્તમાનપત્રો વિગેરેની સ્વતંત્રતા તેમજ
કોઈના શહેર/પણાના હક્કોનો ધંધાર કંયા
વિના મૂડીવાદીઓને ઔદ્યોગિક અને
આર્થિક ક્ષેત્રમાંથી દૂર કરવા પુરતી જ
આ સરમુખત્યારીની જરૂર છે. શ્રમ-
જીવીઓની સરમુખત્યારીને બદલે રાજદારી
પક્ષ-સામ્યવાદી પક્ષની સરમુખત્યારી
પ્રમાણે ધડાએકાં રશિયાના સામાજિક
અર્થશાસ્ત્ર વિષે, ડી'લીઓ જીવતો હોત
તો તેના વિચારો જાણવાનો લાલ મળત.
અમેરિકામાં સમાજવાદી ધામધાર પક્ષના
સ્થાપનાર અને તેના તરીકે તેણે શ્રમ-
જીવીઓને સત્તા મળે એવી જાતની ઔદ્યો-
ગિક સરમુખત્યારીના સિદ્ધાંતનો પ્રચાર
કરવા માંડ્યો. સામ્યવાદીઓ ગમે તેવી
મજબુત દલીલો કરે, પરંતુ આજે રશિ-
યામાં આ સ્થિતિ નથી. સોવિયેટ તંત્ર અને
ઉદ્યોગો વિષે ફરીયાદ કરવાનાં રશિયાના
ધામધાર વર્ગ પાસે કેટલાંક કારણો છે.
ઔદ્યોગિક સમાજ એટલે મનસ્વી લૌગલિક
વિભાગો, પર-સ્વાયક્ષ રાજ્યતંત્રને બદલે
જુદા જુદા ઉદ્યોગોના પ્રતિનિધિઓની બનેલી
સરકારવાળી સમાજવ્યવસ્થા. એવી ડી'
લીઓની માન્યતા હતી. આ પ્રમાણે
સમાજવાદી ઔદ્યોગિક સરકાર જુદા જુદા
પ્રાંતોના પ્રતિનિધિઓની નહિ પરંતુ,
ખેતી, ખાણના ઉદ્યોગ, બાંધકામ, આવ-
જના સાધનો, કારે વગેરે, કાપડનો
ઉદ્યોગ, વિગેરે જુદા જુદા ઉદ્યોગોના

પ્રતિનિધિઓની બનેલી હોવી જોઈએ.
સમાજવાદી સરકારની આ યોજનાનો
લેનીનને ખ્યાલ હતો, તો પણ તેણે એ
યોજના કાબલ કરી નથી. સોવિયેટ સર-
કાર ઔદ્યોગિક પદ્ધતિ પર સ્વાયક્ષી
સરકાર નથી, પરંતુ તેમાં વીસ લાખ
સામ્યવાદીઓની સરમુખત્યારીથી સોળ
કરોડ ધામધારો, ખેડૂતો અને બીજાં
ધંધાધરીઓ ઉપર અમલ ચલાવવામાં
આવે છે. આવી રીતે સમાજવાદ અને
સામ્યવાદનું અંતિમ ધ્યેય એક જ પ્રકારનું
છે, પરંતુ સોવિયેટ તંત્ર તરફ નજર કરતાં
જણાય છે કે રશિયામાં શ્રમજીવીઓની સત્તા
નથી. પરંતુ એક રાજદારી પક્ષ-સામ્ય-
વાદીઓની સરમુખત્યારી છે. એટલે અંશે
રશિયા સમાજવાદના અંતિમ ધ્યેયથી દૂર છે.

***

ઉપરના જવાબમાં પ્રખ્યાત લેખક ડી'
લીઓની માન્યતાઓ પ્રમાણે શ્રમજીવીઓની
લડતરનું ધ્યેય રજુ કરવામાં આવ્યું છે. એ
લેખકની પિછાન કરાવવામાં આવે છે.

સવાલ:-ડેનીઅલ ડી'લીઓ કોણ હતા ?
તેના સિદ્ધાંતો કેવા હતા ?

જવાબ:-તમારો સવાલ બહુ વિશાળ
છે. તેનો ટુંકમાં જવાબ આપું છું.
ડી'લીઓ એક બુદ્ધિમાન અભ્યાસી અને
શક્તિશાળી લેખક હતા. તેની વિદ્વતાથી
તે પ્રખ્યાત થયો. અમેરિકામાં સમાજવાદી
પક્ષ સ્થાપનાર તેઓ સાથે તે સરખાતમાં
કામ કરતો હતો. પરંતુ તેમણે ડી'લીઓનો
ઔદ્યોગિક એકતાવાદનો સિદ્ધાંત સ્વિકાર્યો
નહોં ત્યારે તેઓ છુટા પડ્યા. એ તેઓએ
અમેરિકન-સમાજવાદી પક્ષની સ્થાપના કરી
અને ડી'લીઓ તેના સમાજવાદી ધામધાર
પક્ષ સાથે તેમનાથી છુટા પડ્યા...

અમેરિકન કામદાર સંઘ લુદ્દાં લુદ્દાં ઉદ્યોગોનાં યુનીયનો ઉભાં કરવાની નીતિ પ્રમાણે કાયદું કરતો હતો. ડી'લીઓં ભાર-પૂર્વક માનતો હતો કે આ નીતિના વિરોધ ખાતર કામદાર સંઘ સામે ક્રુએસ ઉપા-ડવી જોઈએ. લુદ્દાં લુદ્દાં ઉદ્યોગોના વાડાઓ આધિવાને બદલે, સામાન્ય ઔદ્યો-ગિક એકતાના સિધ્ધાંત પ્રમાણે લુદ્દાં લુદ્દાં ઉદ્યોગોનાં પડેલા કામદારોનું સંગઠન કરવું જોઈએ એવું ડી'લીઓં માનતો હતો. અમેરિકન સમાજવાદીઓ આ દલી-લના જવાબમાં જણાવતા હતા કે ડી'લી-ઓંના સિધ્ધાંતમાં સત્ય હતું, પરંતુ અમેરિકન કામદાર સંઘ યુનીયનો સ્થાપતો હતો, તેથી આ સિધ્ધાંત પ્રમાણે લુદ્દાં યુનીયનો સ્થાપવાથી કામદારોમાં ભાગલા પડી જશે અને કામદાર ચળવળમાં અવ્ય-વસ્થા ફેલાશે. વળી સમાજવાદીઓની માન્યતા પ્રમાણે લુદ્દાં લુદ્દાં ઉદ્યોગમંડળો મારફત જ સામાન્ય ઔદ્યોગિક સંગઠન કરવાનો પ્રયત્ન થવો જોઈએ. પરંતુ જલ્દ મળના અધીરા ડી'લીઓંને આ દલીલ મંજૂર નહોતી. આથી તેમની વચ્ચે મતભેદ પડ્યો અને પરિણામે તેઓ છુટા પડ્યા. સામાન્ય ઔદ્યોગિક યુનીયન બરાબર સ્થાપવામાં આવે અને વ્યવસ્થિત રીતે કાયદું કરે તો, લુદ્દાં લુદ્દાં ઉદ્યોગોનાં યુની-યનો કરતાં તે વધુ ઉપયોગી થઈ પડે તેમાં શક નથી. પણ ઔદ્યોગિક યુનીયનની ચળવળથી લેની પદ્ધતિનાં યુનીયનો વૂટી જાય તો લુદ્દાં કે નવાં યુનીયનોના અભાવે કામદારોનું રક્ષણ થઈ શકે નહિ. આ કારણથી જ સમાજવાદી નેતાઓ તેમની માન્યતા મુજબ કાયદું કે વા લાગ્યા. કેપ્સની નેતાગીરી નીચે સમાજ-વાદી પક્ષે રાજકીય લડતો શરૂ કરી. તેમનો પક્ષ ક્રિયર ગાંધી મંજશ્ચુત થવા

લાગ્યો, અને મુડીવાદી દ્રષ્ટિબિંદુથી તેનો વિકાસ લયબળક હતો.

લુદ્દાં લુદ્દાં ઉદ્યોગોનાં સ્વતંત્ર મંડળોથી કામદારોને ભૂતકાળમાં કાયદો થયો છે. પરંતુ આજે કામદાર સંઘો સામાન્ય ઔદ્યોગિક સંગઠનની મહત્તા સમજતા થયા છે એવાં ચિન્હો સ્પષ્ટ જણાય છે. તેથી નજીકના ભવિષ્યમાં સંગઠનની વધુ વિસ્તૃત યોજનાનો સ્વીકાર કરવામાં આવે તો નવાઈ નથી. પરંતુ અમેરિકન કામદાર સંઘને હરીફ મંડળો સ્થાપીને ફાટફુટ પાડવાની ધમકીથી આ યોજના અમલમાં મુકવાની ફરજ પાડી. શકાય તેમ નથી. એ નફા કરેલું ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવું હોય તો કામદારોને કેળવીને તેમનામાં સામાન્ય ઔદ્યોગિક સંગઠનની ભાવના ફેલાવે તેવો અસરકારક કાયદુંમ ઉપાડી લેવો જોઈએ.

લેનીને ડી' લીઓંની મદદતા સ્વીકારી હતી. લેનીને જણાવ્યું હતું કે “અમેરિક-કાના કેનીયન ડી'લીઓંએ સૌથી પહેલાં સોવિયેટ સરકારની રૂપરેખા ધડી હતી. ભવિષ્યનો સમાજ પણ સોવિયેટની રૂપરેખા પ્રમાણે જ ધરાશે. દરેક રાષ્ટ્રમાં ભૌદ્યોગિક વિભાગોને બદલે સોવિયેટ-વિભાગો હશે. ઔદ્યોગિક યુનીયનનો સિદ્ધાંત તેના પાયા-રૂપ છે. અમે આવો સમાજ ધડી રહ્યા છીએ.” આ ઉપરથી જણાય છે કે ડી' લીઓંની યોજનાને લેનીને સ્વીકારીને અમલમાં મુકા હતી.

તે. ઉપરાંત લેનીને કહ્યું હતું કે “ડી' લીઓં યુરોપના વિચારોને અમલમાં મુક-નાર પહેલો જ અમેરિકન સમાજવાદી છે.” આ શબ્દોના સાચાપણા વિશે શંકા કરી શકાય તેમ નથી. ઔદ્યોગિક સરકાર વિશે ડી' લીઓંના વિચારો મૌલિક હતા.

પરંતુ લેનીન કે સ્ટેલીને એ વિચારને અમલમાં મુક્યા છે તેનો ચોક્કસ પુરાવો નથી. સોવિયેટ તંત્રમાં સામ્યવાદી પક્ષ રશિયા ઉપર હકુમત ચલાવે છે; અને આગળ જણાવવા પ્રમાણે એ પક્ષના કદત વીસ લાખ સભ્યો છે, રશિયામાં સામાન્ય ઔદ્યોગિક યુતીધન હોત અને ડી'લીઓની રૂપરેખાવાળી ઔદ્યોગિક સરકાર હોત તો સોવિયેટ યુતીધનમાં વીસ લાખ સામ્યવાદીઓને ખદલે લગભગ ૧૬ કરોડ માણસોનો અવાજ હોત. એટલે ડી'લીઓની ધડેલી સોવિયેટ સરકારની યોજના લેનીને અમલમાં મુકી નથી. તેમ છતાંય લેનીનના નિવેદનનું 'રૂપરેખા' બોલું કરતું નથી-એટલે કે, સમાજવાદી સિદ્ધાંતોમાં ડી'લીઓએ અગત્યનો ફાવો આપ્યો છે એ લેનીનનું કથન સત્ય છે. ડી'લીઓ મહાન નૈયાયિક અને નિર્લપ્પ છડવેયો હતો. સમાજવાદી નેતાગીરીના ઇતિહાસમાં, શકિતશાળી, નિશ્ચયી તીક્ષ્ણ શુદ્ધિવાળા, વસ્તુસ્થિતિનું અદ્ભૂત પૃથક્કરણ કરવાની શકિત ધરાવનાર અને સમાજવાદી વિચારોમાં અગત્યનો મૌલિક ફાવો આપનાર મહાન માકસવાદી ડેની-અલ ડી'લીઓના નામને નવયુગના જ્યોતિર્ધર તરીકે ઇતિહાસકારો અંજલી આપશે.

* * *

આ પ્રમાણે લેનીને સોવિયેટ તંત્રની યોજના સ્વીકારી, અને રશિયામાં તે દાખલ પણ કરી. તે વખતના તેના આગેવાન સાથીદારો સ્ટેલીન અને ટ્રોટ્સ્કી હતા. પરંતુ આજે તે બંને વચ્ચે ગંભીર મતભેદ પડ્યો છે, અને ટ્રોટ્સ્કીને રશિયામાંથી હટપાર કરવામાં આવ્યો છે. સોવિયેટ તંત્રની સ્થાપનામાં આગેવાનીભર્યો ભાગ લેનાર ટ્રોટ્સ્કી આજે હટપાર કયા

નાર સ્ટેલીન અને ટ્રોટ્સ્કી વચ્ચે એવો કેવો મતભેદ પડ્યો છે? એ જણવા માટે નીચેનો સવાલ પૂછવામાં આવ્યો છે.

સવાલ:-સ્ટેલીન અને ટ્રોટ્સ્કી વચ્ચેના મતભેદનું કારણ શું છે?

જવાબ:-તેમની વચ્ચે અંગત તેમજ કાર્યક્રમને લગતો મતભેદ છે. લેનીનની મહંત્તામાં ભાગ પડાવનાર આ બંને આગેવાનો એકબીજાના કદા દુસ્મનો છે અને એકબીજાને અત્યંત ધિક્કારે છે. તે ઉપરાંત સોવિયેટની નીતિની બાબતમાં પણ તેમની વચ્ચે મતભેદ પડ્યો હતો. મૂડીવાદી જગત સાથે સમાધાન કરીને રશિયામાં ઉદ્યોગવાદ દેશાવવાનું મહાન કાર્ય ઉપાડી લેવાની સ્ટેલીનની ઇચ્છા હતી. જગતના મૂડીવાદને તોડી પાડીને દરેક મહાન મૂડીવાદી રાષ્ટ્રમાં સામ્યવાદીઓની સત્તા સ્થાપવા કાંતિના સિદ્ધાંતને રશિયામાં પુરેપુરી રીતે અમલમાં મુકવાની ટ્રોટ્સ્કીની મહેચ્છા હતી. ટ્રોટ્સ્કીની યોજના વિસ્તૃત અને મુશ્કેલીભરી હતી. સ્ટેલીનની યોજના સામાન્ય રીતે સહેલી અને બમણી હતી. બંને તેતાઓ વચ્ચેનો મહાન ભેદ આ જગાએ નજરે પડે છે. તેમાંનો એક-ટ્રોટ્સ્કી-મહાન નાટકી પુરુષ અને રાજકારણમાં પહેલા એકાદ કવિ જેવો છે. તેનામાં ઉર્મિ, આવેશ અને રસિકતા છે. તેના કાર્યોમાં એકાદ કવિનો દ્રવ્યનાવિહાર જણાઈ આવે છે. તેનું શુદ્ધિબળ અમાપ છે, અને એક મહાન વક્તા જેવું અસરકારક અને લાગણીથી ભરપૂર પ્રવચન કરવાની તેમનામાં અદ્ભૂત શકિત છે. બ્યારે બીજા-સ્ટેલીન-ધીમે, શાંત, શરમાળ, એકાંત પ્રિય-અને જહેરાતને ધિક્કારનારો આત્મત્યાગી કાર્યકર્તા છે. પદ્મ પાછળ રહીને કાર્ય કરી શકે તેના પુરુષમાં કેટલી જાણી અજાણી કાંતિઓ હોઈ શકે તેનો

તેને પુરેપુરે ખ્યાલ છે. એક દુકાનગરના સ્વભાવવાળો એ ક્રાન્તિકારી છે. સાદા, મક્કમ અને અત્યંત ધીરજવાળા રોલી-માં પાણીમાં તરતા, એકાદ બરફના પહાન (Iceberg) જેટલી ઊંડપ અને શક્તિ છે. આ મતભેદના અંતે રોલીનનો વિનય થયો. બરફનો પહાડ, તેના રસ્તામાં આવનાર જે વસ્તુ સાથે અથડાય છે તેનો ભુલો કરી નાખે છે, ટ્રાંસ્ફર રોલી-નના માર્ગમાં આડે આવ્યો; પરિણામે તેને દેશનિકાલ કરવામાં આવ્યો. રોલીને આરોપ મુક્યો કે ટ્રાંસ્ફર ક્રાન્તિ-વિરોધી અને સોવિયેટ સુનીયનનો દુસ્મન છે. આ આક્ષેપથી રોલીનના ચારિત્ર્ય ઉપરનો બાહ્યપટ દૂર થાય છે; તેના સ્વભાવની નીચતા જણાઇ આવે છે. અંગત વિરોધને અંગે રોલીન કેટલી હદ સુધી મૂર્ખાઈ કરી શકે છે તેનો આ જવલંત દાખલો છે. જગતમાં ક્રાન્તિની અનંત અને અવિનાશી જ્વાલાઓ પ્રકટાવવાનો ટ્રાંસ્ફરનો સિદ્ધાંત કાવ્યમય અને કોઈ કવિની કલ્પનાના તરંગ જેવો હશે, પરંતુ તે ઉપરથી, ટ્રાંસ્ફર ક્રાન્તિવાદી શીસ્તુરીનો વિરોધી છે એમ કહી શકાય નહિ. ટ્રાંસ્ફર પણ રોલીન જેટલો જ ઉદામ સામ્યવાદી છે; ટ્રાંસ્ફરની કલ્પના અને કવિતાનો નાજુક અને તીવ્ર ભાવો કાળમાં પત્થરની એ મજબુત દીવાલને ભેદી શક્યો નહિ; પરિણામે આજે ટ્રાંસ્ફર દેશનિકાલ યદને આશ્રય માટે ભટકે છે.

***

આ જે સારીય આગમના રાજ્ય-દારીઓ જમની તરફ મીટ માંડીને જોઈ રહ્યા છે. જમની જે જે પગલાં લે છે તે વિષે ભુદી ભુદી અટક્યા થાય છે. રાજદારી પુરૂષો મોને છે કે આગામી મુદ્ધ માટે જમની જંગી

તૈયારીઓ કરી રહ્યાં છે. થોડા સમય પહેલાં જમનીમાં સુવાન સ્ત્રી પુરૂષોનાં લગ્ન કરી નાખવાની ચળવળ ચાલી હતી. એવાં સુવાન યુગલોને રાજ્ય તરફથી મદદ આપવાની જાહેરાતનું રહસ્ય જાણવા નીચેનો સવાલ પુછવામાં આવ્યો છે.

સવાલ:-હીટલર પોતે પરણેલો નથી, છતાં જમન સુવર્તિઓનાં લગ્ન કરાવીને બાળકોની સંખ્યામાં વધારો કરવા માટે તે કયા કારણથી આવેલો આતુર છે ?

જવાબ:-વીસ લાખ જમન સ્ત્રીઓને લગ્ન વખતે રાજ્ય તરફથી ૧૯૩૪ ની સાલ દરમ્યાન મદદ તરીકે આપવા માટે હીટલરે લગભગ ૧૬ કરોડ રૂપિયા મંજૂર કર્યાં છે. આ પરણેલી સુવાન સ્ત્રીઓ, કુદરતી રીતે શક્ય હોય તેટલી ઊંડપથી બાળકોને જન્મ આપશે એવું ધારવામાં આવે છે આતુર કારણ તદ્દન સાદું છે. ભવિષ્યમાં થનાર મુદ્ધો માટે હીટલરને વધુ સૈનિકો જોઈએ છે. પશ્ચિમ રશિયાને જમની સાથે બેળવવાની તેની ઇચ્છા છે. તેથી તેને રોજ્ય લાગશે તે સમયે પશ્ચિમ રશિયા તરફ આગળ ધપવાનો તેનો ધરાશે સ્પષ્ટ અને જાહેર છે. પરંતુ રશિયનો તે આક્રમણ શાંત રીતે સહન કરી લેશે નહિ. આથી મુદ્ધ થવાનો પુરેપુરો સંભવ છે. ત્યાં સુધીમાં તેના અમલ દરમ્યાન જેટલા માણસો કોઈપણ કારણથી મોટાં થાય તેટલા પ્રમાણમાં નવાં ઉમેરો કરીને એ ખોટા પુરી દેવાની હીટલરની ઇચ્છા છે. એટલે તેના સૈનિકો કોઈપણ હિસાબે ઘટે નહિ પરંતુ વધતા જ રહે તે માટે હીટલર આતુર છે. આ સૈનિકો ઉત્પન્ન કરવા માટે એ લાખ સ્ત્રીઓને પરણાવી દેવી એ સૌથી સારો અને ચોક્કસ ઉપાય છે, અને હીટલર તેનો અમલ કરી રહ્યો છે. આમ, આ સામાજિક જેવા જણાતા કાયદા પાછળ રાજકીય હેતુ છુપાયેલો છે.

“નવી દુનિયા” ગ્રંથમાળાનાં

નવાં પુસ્તકો :-

● પલટાવું રશિયા ૦-૧૪-૦

લેખક : મોરીસ હીન્સ

● કમ્યુનીસ્ટ જાહેરનામું ૦-૬-૦

લેખક : કાર્લ માર્ક્સ અને ફ્રેડરિક એન્ગેલ્સ

● સમાજવાદ : તરંગમાંથી વિજ્ઞાન ૦-૬-૦

લેખક : ફ્રેડરિક એન્ગેલ્સ

● હિન્દ કયે રસ્તે ? ૦-૨-૦

લેખક : જવાહરલાલ નેહરુ

● નવયુગ :

વાર્ષિક લવાજમ :

હિન્દ રૂ. ૫-૦-૦

પરદેશ રૂ. ૮-૦-૦

● કુલવાડી :

વાર્ષિક લવાજમ :

હિન્દ રૂ. ૩-૦-૦

પરદેશ રૂ. ૪-૦-૦

● પ્રજામિત્ર અને કેસરી

[અઠવાડીક]

વાર્ષિક લવાજમ : હિન્દ રૂ. ૭-૦-૦

પરદેશ રૂ. ૧૫-૦-૦

અથવા ૨૩ શીલીંગ.

શીલીંગ સરેથાઓ તથા પુસ્તકાલયો } રૂ. ૨-૮-૦

નવયુગ અને કુલવાડી, બન્ને માસિકોનાં એકી સાથે આહકે

થવા ઇચ્છતા હશે તેઓ વાર્ષિક રૂ. ૬ ના લવા-

જમમાં બન્ને પત્રોના આહકે થઈ શકશે.

નવયુગ અને પ્રજામિત્ર-કેસરી બન્નેના એકી સાથે

આહકે થવા ઇચ્છતા હશે તેઓ વાર્ષિક રૂ. ૧૦

ના લવાજમમાં બન્ને પત્રોના આહકે થઈ શકશે.

આજેજ લખો :-

કુલવાડી કાર્યાલય,

હિન્દુસ્તાન ન્યુસપેપર્સ લી.,

સારંગપુર-દોલતપુરા,

૯, બેકાહિસ લેન, કોટ,

અમદાવાદ.

મુ.પ્રા.ક.

જઠડી રાખેલાં વર્ગના વિરોધીઓનું સ્થાન તેઓ પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી, એટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે કે આજે સમાજમાં નજરે પડતો હિતોનો પરસ્પર વિરોધ અને વર્ગ-વિગ્રહ દૂર કરવા હોય તો, તેનાં મળ કારણોનો નાશ કરવો જોઈએ. અસમાન અને વિરોધી હિતોને સમાન અને સામાન્ય હિતના રૂપમાં ફેરવી નાખવાં જોઈએ. કામદારોનાં અને માલિકવર્ગનાં હિતો સમાન બનાવવાથી આ વિગ્રહ દૂર થઈ શકે તેમ નથી; કારણ કે માલિકવર્ગનું હિત કામદારોના શોષણમાં રહેલું છે, તેથી બન્ને વર્ગોનાં હિતો સમાન થવાથી શોષણ કરવા યોગ્ય પાત્ર મળી શકે નહિ. ખીજા શબ્દોમાં કહીએ તો સમાજના બધા માણસે માલિકો બની શકે નહિ. એવી જ રીતે આપણે બધા જ નોકરો બની શકીએ નહિ. આથી વર્ગ-વિગ્રહ અટકાવવાનો એક જ રસ્તો એ છે કે બન્ને વર્ગો માટે કાંઈ નવિન સંબંધ શોધી કાઢવો જોઈએ. ઉત્પાદન અને વહેંચણીનાં સાધનોને સમાજની સામાન્ય માલિકીની વસ્તુઓ બનાવી દેવાથી આ મુશ્કેલીમાંથી બહાર નિકળી શકાય તેમ છે.

જીવનનિર્વાહનાં સાધનો સમાજની માલિકીનાં બનવાથી મૂડીવાદી વર્ગના બધા ખાસ હકકો નષ્ટ થશે અને તે સાથે કામદારોને ગુલામીમાં જઠડનારી બેઠીઓ પણ વૂટી જશે. સામાજિક દ્રવ્ય અને સેવાઓના ભોગવદાની બાબતમાં સમાજનું પ્રત્યેક અંગ સમાન હક્ક ધરાવશે.

આજે જીવનનિર્વાહ ચલાવવાનો ખીજો કાંઈ ઉપાય નહિ હોવાથી લોકોનો મોટો ભાગ રોજ કે પગારથી કામ કરે છે.

આજે તેઓ પરવાનગી વગર ખેતરોમાં ખાદ્યકામ કરવા માટે જાય, કે કાગખાનાંઓમાં કાંતવા અથવા વણવા માટે જાય તો તેમના ઉપર “ગેરકાયદે પ્રવેશ” અથવા એવી ય ખરાબ ગુન્હાનો આરોપ મુકવામાં આવે. પરંતુ કમલે ધરાવનાર વર્ગના હાથમાંથી ઉત્પાદન અને વહેંચણીનાં સાધનો અને યંત્રોની માલિકી ખુશ્ચી લઈને એ સાધનોને આખા સમાજની સામાન્ય મિલકત બનાવવામાં આવે તો આખો સમાજ તેના છુટથી ઉપયોગ કરી શકે. તે વખતે જીવનના માર્ગો દરેક માટે ફરીથી ખુલ્લા થશે.

આ સાધનો સમાજની સામાન્ય મિલકત બનાવવાનાં કાર્યની સમાજ પર ખીજા અસર પણ થાય છે. અમશક્તિ વેચવાની કામદારોને જરૂર પડતી નથી, તે સાથે શ્રમ કર્યા વિના જીવન ગાળવાની મૂડીવાદીઓની તકનો સદંતર નાશ થાય છે. સમાજના એક વિભાગ-મોટા ભાગ-સામે તેઓ જગતનાં દાર બંધ કરી શકશે નહિ. તેઓ અમશક્તિ ખરીદી શકે તેમ નહિ હોવાથી અને તેઓ ખરીદી શકે તો પણ ઉત્પાદનનાં સાધનોના અભાવે તેનું શોષણ કરવા અશક્ત હોવાથી, સમાજના બાકીના ભાગ માટે જીવનનિર્વાહનાં જ સાધનો ખુલ્લા હોય, તે જ સાધનોનો તેઓ ઉપયોગ કરી શકે.

મૂડીવાદી વર્ગ પાસેથી ખાનગી મિલકતનો કેળવે લેવો એટલે તેમની અને કામદારવર્ગની વચ્ચેના ભેદનું નામનિશાન ભૂંસી નાખવું, એ ભૂલવું જોઈએ નહિ.

આ વર્ગ-ભેદ મરુખપ્રાણી તરીકેના કુદરતી ભેદ નથી, પરંતુ મૂડીવાદીઓ મિલકતની માલિકી ધરાવે છે

વર્ગ અંકુશ ધરાવતો આવ્યો છે. ગુલામ-ગીરીના જમાનામાં ગુલામો, અને જમીનદારીની પ્રથા દરમ્યાન જમીન એ ઉત્પાદનનાં મુખ્ય અંગો હતાં.

પરંતુ આવી સ્થિતિમાં પણ, જીવનનિર્વાહનાં સાધનો ઉપર કાંઈની માલિકી નહોતી, તે સાધનો સાર્વજનિક ઉપયોગ માટે ખુલ્લાં હતાં. તે વખતે વર્ગવાળા સમાજનાં ખીજાં લક્ષણો સાથે, પ્રજાકીય તંત્રવાળા સમાજની આ વિશેષતા પણ હાજર હતી.

જાનગી મિલકતની માલિકી અને જીવનનિર્વાહનાં સાધનોને લગતા ખાસ હકોના અભાવે સમાજમાં વર્ગભેદ, કે એક વર્ગની મહત્તા સંભવતી નથી.

ઉત્પાદન અને વહેંચણીનાં સાધનો સમાજની સામાન્ય માલિકીનાં હોય તો જ કામદાર વર્ગને મુક્તિ મળી શકે. આવી રીતે થએલી કામદારોની મુક્તિથી, કાંઈ પણ વર્ગનું ઉપરીપણું નિલાવનાર સ્થિતિનો અંત આવે છે. આથી કામદાર વર્ગની મુક્તિથી વર્ગ-ભેદ નાશુદ થવો જ જોઈએ અને તેમની મુક્તિમાં સારીય માનવજાતની રંગભેદ કે જાતિ (sex) ભેદ વિનાની મુક્તિનો સમાવેશ થાય છે એવું પુરવાર થાય છે.

મુડીવાદનો વિકાસ

કુલ મદાર વર્ગ, જાતે લડત ચલાવીને પોતાની મુક્તિ મેળવવી જોઈએ. આધુનિક સમજ પદ્ધતિ અસ્તિત્વમાં આવી તે પહેલાં ઇંગ્લેંડમાં જમીનદાર-ઉમરાવોનો શાસકવર્ગ હતો. પરંતુ એક નવા વર્ગને સત્તા ઉપર આવતાં તેઓ અટકાવી શક્યા નહિ. આ બધું શહેરોમાં બન્યું, કારણ કે વધુ પડતો માલ ઉત્પન્ન કરવામાં આવતો હતો. આ માલ એક વર્ગના હાથમાં આવવા લાગ્યો. અને આ

વર્ગે વ્યાપારને પોતાના ધંધા તરીકે સ્વિકારી લીધો.

વ્યાપારીઓનાં દ્રવ્ય મેળવવાનાં ક્ષેત્રો, ઉમરાવોના ક્ષેત્રો કરતાં વધુ વિસ્તૃત થઈ શકે તેમ હતાં. કારણ કે ગામડાંમાં બનેલા માલ જલદી ખરાબ થઈ જાય તેવા હોવાથી, આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારમાં તેનો અંશોળો ઉપયોગ થઈ શકે તેમ નહોતું; વળી અર્ધ-ગુલામ જેવો ખાતેદાર (Serf) જમીનમાં હક્ક ધરાવતો હોવાથી મુખ્યત્વે પોતાના ઉપયોગ માટે જ ચીજો ઉત્પન્ન કરતો, અને તેના જમીનદાર માલિક માટે ચોક્કસ નક્કી કરેલા સમય પુરતું જ કામ કરતો. આ બાબતોએ શહેરનો શ્રદ્ધાળુ માણસ વેચાણ માટેની વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરતો હતો.

શ્રમની ઉત્પાદક શક્તિ વધવા સાથે વેચાણ માટેના માલના શોધી મળુરીથી થએલા ઉત્પાદનમાં મૂડીવાદી-પણાનાં તત્ત્વો પણ વધતાં ગયાં છે. કેટલીક ભૌગોલિક શોધખોળ (અમેરિકાની શોધ, પૂર્વ તરફ જવાના રસ્તાની શોધ વિગેરે) ને લીધે આ જાતના ઔદ્યોગિક વિકાસને પ્રૂષ્ઠળ ઉત્તેજન મળ્યું. વ્યાપાર અને ઉત્પાદન ઉપર મુકેલા જમીનદારી અને વ્યાપારી અંકુશોથી આ વિકાસ પામતા વર્ગ ઉપર દબાણ આવતું હતું. આ કારણથી, તેમની પાસે દ્રવ્ય અને સત્તા વધતાંજ, સામાજિક સર્વોપરીપણું મેળવવા માટે તેઓ પ્રયત્ન કરે એ સ્વાભાવિક છે.

નવો વર્ગ આગળ આવતો ગયો તે પ્રમાણે અર્ધ-ગુલામ ખાતેદારો પણ ગુલામીમાંથી છુટવા માટે માથું ઉઠાવવા લાગ્યા. વર્તમાન મૂડીવાદી વર્ગના પ્રેરણામીઓ શાસન સત્તા મેળવે તે પહેલાં

ઈએડમાંથી આતેનરોની ગુલામી નાણુદ થઈ ગઈ હતી. તેમણે જમીનદારીની ધણી-ખસી જંછરો તોડી નાખી હતી, અને તેઓ પોતાની જમીનના સ્વતંત્ર ખેડુત-માલિકો અન્યા હતા-ગુલામીમાંથી મુક્તિ મેળવવા માટેની તેમની લડત લાંબા સમય સુધી ચાલી હતી-યુધ્ધ પ્રસંગે તેમના માલિકોને નાણાં આપીને તેઓમાંના ધણા ખરાબે અર્ધ-ગુલામીમાંથી છુટકારો મેળવ્યો હતો. વ્યાપારના વિકાસથી માલના ઉત્પાદકો, વધુ પૈસા મેળવવા માટે તેમનો માલ મોટાં બજારોમાં વેચતા. આથી જમીનદારોને લાલકર્તા એવાં મામડાંનાં બજારો તૂટી ગયાં. વસ્તુઓના બદલાના સ્થાને તેની કીંમત અંકાવા માંડી. એક વસ્તુના બદલામાં બીજી વસ્તુ નહિ લેતાં, નાણાં લેવામાં આવતાં આમ દરેક વસ્તુની ગણતરી નાણાના હીસાબથી થવા લાગી. આ નવી રીત વધુ સરળ હતી, તેમ જ દેશમાં વ્યાપાર વધવાથી ઉભી થયેલી નવીન પરિસ્થિતિને એટલી અનુકૂળ આવી ગઈ કે, જમીનદારોને મજુરી અને માલને બદલે નાણાં આપવાની ધીમે ધીમે શરૂઆત થઈ. આથી જમીનદારને નક્કી કરેલાં નાણાં ભરખાઈ ક્યાં પછી, ખેડુત તેવું ખેતર તેમજ ખેતી સુધારીને મરજી પ્રમાણે માલ ઉત્પન્ન કરવા સ્વતંત્ર બન્યો હતો.

સ્વતંત્ર ખેડુતોની પીઠ પર પગ મૂકીને તેમને દાખી દીધા પછીજ, મજબુત થતો જતો મૂડીવાદી વર્ગ ઉત્પત્ત થઈ શકે. પોતાના ઉદ્યોગોના વિકાસ માટે ખેડુત વર્ગમાંથી મોટી સંખ્યામાં સોંધા મજુરો મેળવવાની નવા મૂડીવાદી વર્ગની ઇચ્છા હતી. જમીનદારોની પડતી થવાથી તેમના સકંજનમાંથી સંખ્યાબંધ કામદારો છુટા થયા હતા, અને ધાર્મિક મઠો વિખેરી

નાખવાથી એ સંખ્યામાં વધારો થયે હતો. છતાંય કારખાનાઓમાં વધુ કામદારોની જરૂર હતી. એ વધતી જતી માંગણીને પહેાંચી વળવા માટે ખેડુતોમાંથી જ કામદારો મળી આવે તેમ હતું.

તે સમયની પરિસ્થિતિ પણ મુડીવાદીઓની જરૂરીયાતને લાલકર્તા થાય તેવી હતી. ઉનની માંગણી પૂરકળ વધી ગઈ હતી. જમીનના માલિકોએ આ તકનો લાલ લેવા માંડ્યો. ઉન પેદા કરવા માટે ઘેટાં ઉછેરવાનું કાર્ય શરૂ થયું. પરંતુ જમીનના માલિક ખેડુતો આ કાર્યમાં નડતરરૂપ હતા. તેઓ જુદી જુદી જાતનાં અનાજ પેદા કરતા હતા જ્યારે ઘેટાંઓ ઉછેરવા માટે ઘાસચારાની જરૂર હતી, એટલે ખેડુતોની જમીન કાંઈપણ રીતે મેળવવાની આવશ્યકતા હતી. આ બાબતમાં મુડીવાદી કારખાનાવાળાઓ અને જમીનદારો એકત્ર થઈ ગયા; કારણ કે જમીનદારોને ખેડુતોને હાંકી કાઢીને તેમની જમીન પચાવી પાડવાનો લાલ હતો, અને હાંકી કાઢવા ખેડુતોને સોંધી શક્યથી કારખાનાઓમાં કામે લગાડવામાં મુડીવાદીઓને લાલ હતો. એટલે બન્ને વર્ગને કાયદો થાય તેવી બાબતમાં તેઓ સહમત બન્યા.

આથી એ બન્ને વર્ગોએ ખેડુતોને તેમની જમીનમાંથી હાંકી કાઢવાનો એક પ્રયત્ન શરૂ કર્યો શરૂઆતમાં કાયદાના કાંઈ પણ આધાર વગર, ખેડુતોનાં ખેતરો પડતી લેવામાં આવ્યાં આગળ જતાં, એ વર્ગોએ જુદાં જુદાં બહાનાં તળે ખેડુતોના હિતના વિરોધી કાયદાઓ પસાર કરાવ્યા આ કાયદાઓ પસાર થયા પછી તેમનું કાર્ય ઘણીજ સરળતાથી અને ઝડપથી ચાલવા લાગ્યું. લશ્કરી મદદથી ખેડુતોને તેમની જમીનમાંથી હાંકી કાઢવામાં

આવ્યા, તેમનાં ઘરખાર બાળી નાખવામાં આવ્યાં, અને તેમની જમીન મૂડીવાદી જમીનદારોના કબજામાં આવી ગઈ. આ જમીનમાં ઘેરાનાં ટોળાં ઉછેરવામાં આવતાં.

મિલકત વગરના ખેડુતો માટે પસાર કરવામાં આવેલા કાયદા ધણી લયકર હતા તેમને એટલી અડપંથી, અને એટલા મોટા પ્રમાણમાં મિલકત વગરના બનાવવામાં આવ્યા કે તેમની સંખ્યા ધણી જ વધી પડી અને એ બધા બેક્ષરોને અડપંથી વિકાસ પામતા મૂડીવાદી ઉદ્યોગો પણ કામે લગાડી શક્યા નહિ. પરિણામે સંખ્યાબંધ માણસો કામ વિના રખડવા માંડ્યા. આવા ધંધા વગર રખડતા માણસોને લગતા કાયદાઓ પસાર કરવામાં આવ્યા. (જુઓ કાલ્ માક્સ'ડું "કૃષીટલ" પ્રકરણ ૨૮.) હેનરી આઈમાના સમયમાં આ "મજબુત રખડુ" લોકોને ગાડાની ધુસરી સાથે બાંધીને, તેમના શરીરમાંથી લોહી વહેવા માટે ત્યાં સુધી કૃટકાવવામાં આવતા. એક વખત આવી સજા થયા પછી, એ માણસ ફરીથી રખડતો જણાય તો તે ગુન્હા માટે ફટકા મારવા ઉપરાંત તેનો અડધો કાન કાપી નાખવામાં આવતો. ત્રીજી વખત એ માણસ રખડતો જણાય તો તેને રીંદો અને પાકો-ગુહેગાર ગણીને દેહાંત દંડની સજા ફરમાવવામાં આવતી. એડવર્ડ ૬ દ્વારા વખતમાં એવા કાયદા કરવામાં આવ્યા કે કામ કરવાનો ઇન્કાર કરનાર માણસને ગુલામ બનાવવામાં આવતો; અને તેને આજસુ તરીકે ગંહેર કરનાર શખસના હવાલે કરવામાં આવતો. આવા માણસ પંદર દીવસ કામ ઉપરથી ગેરલજ્જર રહે તો તેના લલાટ ઉપર કે પીઠ ઉપર ડામ દબાવે. ૬ વનપય"ત ગુલામ રાખવામાં આવતો. આવી રીતે ત્રણ વખત કામ ઉપરથી નાસી જનાર ગુલામનો શિરચ્છેદ

કરવામાં આવતો. રાણી ઇલીઝાબેથના રાજ્યમાં પણ આવા કાયદાઓ પસાર કરવામાં આવ્યા હતા. કામ વગર રખડતા માણસને કોઈ એ વર્ષ સુધી નોકરીમાં રાખે નહિ, તો પહેલી વખતના રખડવાના ગુન્હા માટે ફટકા; બીજી વખત તેને કોઈ નોકરીમાં રાખે નહિ તો શિરચ્છેદ, અને ત્રીજી વખત તો કોઈ પણ સંતોગમાં શિરચ્છેદ કરવામાં આવતો. પહેલા જેમ્સના અમલ દરમ્યાન પણ મિલકત ગુમાવી એટલા અને કામ વગર રખડતા ખેડુતો માટે આવી જ જાતના કાયદાઓ પસાર કરવામાં આવ્યા હતા. પ્રખ્યાત અંગ્રેજ ઇતિહાસકાર હોલીગશેડ કહે છે કે આઈમા હેનરીના રાજ્યઅમલ દરમ્યાન આવા ૭૨૦૦ માણસોની કલ કરવામાં આવી હતી. સ્પ્રાઇપ જણાવે છે કે ઇલીઝાબેથના વખતમાં "આ બદમાશોને (જેમાંના ધણીખરાની જમાન આંધ્રી લેવામાં આવી હતી) એકદમ પકડીને બાંધી લેવામાં આવતા, એવા ત્રણસો કે ચારસોનો વધસ્થાનમાં ભોગ અપાયો ન હોય એવું એક પણ વર્ષ નહોતું પસાર થયું" એ જ અલ્થ જણાવે છે કે એકલા સમરસેટ પરગણામાં એક વર્ષમાં આવા ચાલીસ માણસોને દેહાંત દંડ દેવામાં આવ્યો હતો.

આ કાયદાઓ ૧૮ માં સૈકાની શરૂઆતનાં વર્ષો સુધી અમલમાં રહ્યા હતા. ક્રાન્સમાં તો તે પછી પણ લગભગ પોણેસો વર્ષ સુધી કામદારો સામે આવા કાયદાઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો.

ઈતિહાસ લખાવા માંડ્યા ત્યારથી, સાસકવર્ગ, સાસિત વર્ગને આવી ધાતકી રીતે કચડતો હતો એવા દાખલાઓ જુદા જુદા સમયે મળી આવે છે. આ ઉપરથી

એટલું તો યોછસપણે જાણી શકાય છે કે એક વર્ગનાં હિતોનો આધાર તેના આર્થિક હિતો ઉપર રહેલો છે કોઈ કોઈ વ્યક્તિગત કિસ્સાઓ દ્વારા અપવાદરૂપે નિવેડે, તો પણ આ નિયમમાં ફેરફાર થતો નથી. આ સત્યની ખાતરી થવાથી, તેને માર્ગદર્શક સિદ્ધાંત તરીકે સ્વીકારીને, તેમજ મૂડીવાદી વર્ગનું હિત અને કામગીરીનું હિત પરસ્પર કદા વિરોધી છે એ જાણવા મળી, આપણે એક જ નિર્ણય ઉપર આવી શકીએ કે કામગીરીએ જાતે લડત ચલાવીતે, પોતાના વર્ગની મુક્તિ મેળવવી જોઈએ.

પરંતુ, મૂડીવાદી વાતાવરણ અને હિતોવાળા એ વર્ગના કેટલાક માણસો કામગીરીની લડતને સારી રીતે મદદ કરી શકે તેમ છે. કામદારોની માફક મૂડીવાદીઓમાં મનુષ્યનું છે, એ કારણથી જ એક વર્ગ તરીકે તેઓ પોતાના વર્ગનાં હિતો સાચવવાની કાળજી રાખે છે. પરંતુ એ જ કારણથી કેટલાક વ્યક્તિગત મૂડીવાદીઓમાં કામગીરી પ્રત્યે લાગણી પ્રેરે, અને એ લાગણી વધુ બળવાન બનતાં તેઓ કચડાયેલા વર્ગો માટે લડત ઉપાડી લે તે અસંભવિત નથી.

પરંતુ મૂડીવાદી વર્ગના એક માણસે કામગીરીની લડતમાં અંતર્યામી પહેલાં અસંખ્ય મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે તેમ છે. જીંદગી માટેનો તેનો ખ્યાલ અતે જીવનનું દ્રષ્ટિબિંદુ, કામદારો, કરતાં તદ્દત બિન પ્રવ્રતા હોય છે—આધુનીક સમાજ-પદ્ધતિ નેટલી ભ્રમજનક વ્યવસ્થા કોઈ પણ સમાજમાં તહેાતી. જીજ કોઈ પણ સમાજમાં, વર્તમાન સમાજમાં જાને છે તેટલી અસરકારક રીતે ગુલામોની જીજ-રોને સીકતથી છુપાવવામાં આવતી નહેાતી,

તેમજ ગુલામોની આજુબાજુ આટલી કૃત્રિમ રીતે સ્વાતંત્ર્યનું વાતાવરણ રચવામાં આજુ નહેાતું. જુતા જમાનામાં ગુલામોની સ્થિતિ સ્પષ્ટ હતી. તેની મજુરીના બદલામાં તેને કાંઈ મળતું નહેાતું એવું જણાતું હતું, પરંતુ કોઈ પણ સંજોગમાં એ ગુલામ ભૂખે મરતો તહેોતો, જીજ બાજુએ, આજનો રોજનો ગુલામ સ્વાતંત્ર્ય ભોગવતો જણાય છે તેનો કોઈ માલિક નથી. સમાજમાં પણ તેનું સ્થાન છે. કાયદેસર રીતે તે મિલકતનો માલિક બની શકે છે; થોડાં નાણાં બચાવીને પોસ્ટઓફીસમાં કે મીજે હેઠાણે જમા પણ કરાવી શકે છે. તે મત આપી શકે છે. આવી સ્થિતિમાં જણાય છે કે આ કામદારનું કાંઈ પણ હુકમ જતું નથી, અતે મજુરીના બદલામાં તેને પગાર આપવામાં આવે છે. આ કામદારે જીવન કરેલો માલ ખપાવવા માટે, પરદેશી બજારો ખુલ્લાં રાખવા માટે, અને તેનું રક્ષણ કરવા માટે સરકારી બળો જરૂરી જણાય છે, અને તેનો ઉપયોગ પણ થાય છે.

આ બધી માયાવી જાળ ચીરીતે સત્ય-વસ્તુનું દર્શન કરવામાં વર્ગ-હિતની ભાવનાવાળા કામગીરને પણ મુશ્કેલી નડે છે. મૂડીવાદી વાતાવરણમાં જન્મેલા અને તેમાં જ પોષાયેલા કામદારોના હિતેચ્છુઓ આ જમમાંથી બહાર નિકળી શકતા નથી. ખરી વસ્તુસ્થિતિનો થોડોધણો ભાસ થાય તો પણ તેમાંના ધણાખરા, એ વર્ગના અભિમાત અને પૂર્વગ્રહને લીધે સાચા લોકસાસનથી દૂર જ રહે છે. સામાન્ય રીતે તેઓ ઉચ્ચ વર્ગના ગણાય છે; પોતાની જાતને કામગીરીથી ઉચ્ચ માને છે, એટલે તેઓ ફક્ત નેતાગીરી જ સ્વીકારી શકે. નેતાગીરી સ્વીકારવી જોઈએ એવી તેમની માન્યતા હોય છે.

આ પરિસ્થિતિને લીધે આપણે રજુ કરેલા સિદ્ધાંતનું સત્ય પુરવાર થાય છે. કામદારોના સિધ્ધાંતોને માન્ય રાખીને તે પ્રમાણે વર્તન કરનાર કામદારો માણસ માટે પોતાનાં દાર ખુલ્લા રાખીને, કામદાર વર્ગ પોતાની મુક્તિ માટે કામદાર વર્ગ ઉપર જ આધાર રાખવો જોઈએ. કેટલીક વ્યક્તિઓ ઉપયોગી કાર્ય કરી શકે, આ કાર્યથી તેઓ જરૂર આગળ આવી શકે, પરંતુ શ્રમજીવીઓએ કામદાર વર્ગની કે મૂડીવાદી વર્ગની આ વ્યક્તિઓ ઉપર તેમનું કાર્ય છોડી દેવાનું નથી. સ્વાતંત્ર્યની લડત એ આખા કામદાર વર્ગની લડત હોવી જોઈએ. એક વર્ગ તરીકેની કામદાર વર્ગની સ્થિતિના સાચા ખ્યાલના પાયા ઉપર આ લડતનું મંડાણ થવું

જોઈએ. કામદાર વર્ગની શક્તિ, અને જુદી ઉપર આ લડતનો આધાર હોવો જોઈએ. કામદાર વર્ગનું જ્ઞાન અને અનુભવ ક્રાંતિના કાર્ય માટે પુરતાં ન હોય ત્યાં સુધી તેમની મુક્તિ થઈ શકે નહિ. તેથી તેમના પક્ષની ગમે તે વર્ગની વ્યક્તિઓ ઉપર તેમણે અંકુશ રાખીને, એ વ્યક્તિઓને વર્ગવિગ્રહના સિધ્ધાંતથી તેમની લડતમાં ઘેરવી જોઈએ. દુનિયાનો ઇતિહાસ એ વર્ગવિગ્રહનો ઇતિહાસ છે, અને વર્ગવિગ્રહના પરિણામે જ કામદાર વર્ગની મુક્તિ થઈ શકે એ અદ્ધર અને અશ્વાધિત સત્ય ઉપર જ વર્ગવિગ્રહનો સિધ્ધાંત અવલંબે છે. આ કારણથી કામદાર વર્ગની મુક્તિ એ કામદાર વર્ગના પોતાના જ પ્રયત્નોન પરિણામરૂપ હોવી જોઈએ.

મનોરમા

વિવિધ રસ ભરી વાચન સામગ્રીથી
ભરપૂર : ગૂજરાતી જનતાનું
ફા દ ગિય ક મા સિ ક પ ત્ર

તમારા ઘરમાં કે કુટુંબમાં વસાવવાનું રહે લતા

એના પાને પાને મનનીય લેખો : લાવવાહી કાળો : સુંદર મનોરંજક વાર્તાઓ :
હસ્ય વિનોદનાં લખાણો : નારીજીવનના પ્રશ્નો : ઉપરાંત વિવિધતાપૂર્ણ
દ્વંદ્વા-આકર્ષક લખાણો સરળ લાઘામાં આપવામાં આવે છે.

પ્રત્યેક માસે એમાં તમે કાંઈ ને કાંઈ નવિનતા મેળવી શકશો.

આખાલવૃદ્ધ સર્વેને ઉપયોગી પચાસ પાનાનું સંગીન
વાચન : સુંદર ત્રિરંગી પૂઠું : છતાં વાંધાકે લવાજમ

દશમાં ચાર રૂપિયા : લાયબ્રેરીઓ માટે ત્રણ રૂપિયા : દશાવરમાં છ રૂપિયા

છ આનાની ટિકિટો બીડી તમ્બાકીની નકલ મંગાવો ને પછી ગ્રાહક બનો.

મનોરમા કાર્યાલય : રાયપુર : અમદાવાદ

એક

અ ની તિ મા ન નૈ તિ ક બંધ ન

લેખક:
નવિનચંદ્ર

જેમ જેમ એક સંસ્થા પુરાણી બનતી જાય છે, તેમ તેમ તેની આબુઆબુ રીતો મજબૂત થીસો બંધાતો જાય છે. આ થીસોબંધી આગળ સખ્તમાં સખ્ત રીકાઓ રૂપી શસ્ત્રો પણ પાછાં પડે છે; અને એ સંસ્થા સુધારવાનું કાર્ય વધુ ગંભીર અને મુશ્કેલ બનતું જાય છે. કેટલાય સૈદ્ધાંતોથી લગ્નનો જાતિય જીવન (Sex life) ના નૈતિક સ્વરૂપ તરીકે સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. પરંતુ પરિસ્થિતિમાં અણુધાર્યા અને ઝડપી ફેરફારો થયા છે એટલે લગ્નની નીતિમતાનો દાવો ઝીણવટથી તપાસવો જોઈએ.

પરિણિત જીવનમાં કેટલાંય યુગલો કડવાશ અને દુઃખ અનુભવે છે તે સત્યનો અસ્વીકાર થાય, તેમ નથી. પતિ-પત્નિમાંથી એકાદ આપઘાત કરે કે એકાદનું ખૂન થાય તેને લગતા સમાચારો વર્તમાનપત્રોમાં વારંવાર જણાય છે. આ કિસ્સાઓ તો ટ્રાપ આકસ્મિક કારણથી જાહેરમાં આવી જાય છે. પરંતુ આવાં કેટલાંય છુપાં ખૂનો કે ખૂની કાર્યો થતાં હશે તેની તો આપણે કલ્પના જ કરી લેવાની. આવા બનાવો લગ્નજીવનનાં દુઃખોનું માપ કાઢવામાં

સહાયકૂત થઈ શકે. દુઃખી યુગલોનાં પરિણિત જીવનનું વર્ણન કરતાં, ટાલસ્ટોય “કુઝર સોનિટા”માં લખે છે કે “આ થોડાને બીજા બધાં યુગલોનું જીવન મચે છે, અને પોતાની જાતને પૃથ્વી પર વસતાં સૌથી દુઃખી દંપતિ તરીકે ગણે છે.” બીજા દેશો, “શયનમંડના કચ્છાજનક બનાવો” ને, ટાલસ્ટોય જીવનનાં સૌથી લયંકર દુઃખો તરીકે વર્ણવે છે. તાજેતરમાં જ એક મેંચ વિદ્વાને હજારો પરિણિત માણસોને પ્રશ્નપ્રશ્નો મોકલી હતી. આ વિદ્વાન જણાવે છે કે તેની પાસે આવેલા લગભગ ૫૦૦૦ જવાબોમાંથી, ફક્ત દસ જ વ્યક્તિઓએ તેમનું જીવન સંપૂર્ણ સુખી છે એવું જણાવ્યું હતું!

આજે સમાજ એ વાતનો કદાચ સ્વીકાર નહિ કરે, પરંતુ એટલું તો ચોક્કસ છે કે લગ્ન એ અસંતોષકારક બંધન છે. આથી લગ્નના નૈતિક આવરણ પ્રત્યે શંકા થવાનું કારણ મળે છે. કુદરતના કાનુનો પ્રમાણે વર્તવાથી જ સુખી જીવન ગાળી શકાય છે એ સત્યનો વૈદ-

ક્રયાત્મ, નીતિશાત્મ અને ધર્મશાસ્ત્રોમાં
પણ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. આ બાબતોએ
રૂઢી અનુસારનાં લક્ષ્યોમાંથી પરિણમતાં
દુઃખોની પરંપરા જોઈએ છીએ ત્યારે
આપણને ખાત્રી થાય છે કે લગ્નસંસ્થા
પરંપરાગત રીતે દાવો કરવામાં આવે
છે એટલી બધી નીતિમાન સંસ્થા નથી.

૨. માજશાત્મનાં અભ્યાસીઓ જાણે
છે કે જુદી જુદી પ્રજામાં, જુદા
જુદા સમયે જાતિય સંબંધના જુદા જુદા
પ્રકારોને નૈતિક ગણવામાં આવતા હતા, અને
હલુપ ગણવામાં આવે છે. જુના જમાનાના
રાજાઓની હજારો રાણીઓ વિશે આપણે
વાંચીએ છીએ. આજે પણ ફેટલાક ટેકાણે
અનેક પતિવ્રતની પ્રથા ચાલુ છે. ફેટલાક
પ્રદેશોમાં એક કરતાં વધુ પતિ કરવાનો
નીવાજ પણ જણાય છે. આવી જાતના
બધાય સંબંધોને એ પ્રદેશોમાં તેમજ એ
સમય દરમિયાન રૂઢીના જોરે શોખ અને
નીતિમાન ગણવામાં આવતા હતા અને
આવે છે. એટલે હાલના જમાનાના રૂઢીએ
નક્કી કરેલા કહેવાતા એક પતિવ્રત માટે
નીતિમતાનો દાવો કરવો એ ભૂલ લેરણ છે.

મનુષ્ય એક વિશિષ્ટ પ્રકારનું પ્રાણી
છે. એટલે તેનામાં સામાન્ય પ્રાણી-
ઓનાં જેવી લાગણીઓ છે. સામાન્ય પ્રાણીની
માફક તેની જરૂરીયાતો, લાગણીઓનો આ-
વેગ વિગેરે તેના હૃદય ઉપર રાજ્ય ચલાવે છે.
તેની માનવતાના એક ખૂણે આ સામાન્ય
પ્રકારની પશુતા પણ છુપાયેલી છે. પરંતુ
સામાન્ય પશુ પાસે નથી એવી ધ્વજ-
શક્તિ, વિચારશક્તિ, તેમજ સૈદ્ધ્ય અને
કુરૂપતા, સારાનરસા વચ્ચેનો ભેદ પારખ-
વાની શક્તિ માણસમાં છે. આ બધારાની
શક્તિ મનુષ્યના દુઃખનું કારણ છે. મનુષ્ય-

સ્વભાવના આ દ્વિવિધ્યને લીધે જ તેના
જીવનમાં દુઃખ અને મુશ્કેલીઓ આવી
પડે છે. તેના સ્વભાવમાં રહેલી પશુશક્તિ
અને વિચારશક્તિ વારંવાર અથડામણમાં
આવે છે. મનુષ્ય સ્વભાવનાં આ બે પર-
સ્પર વિરોધી તત્વોનું યુધ્ધ જાતિય (sex)
બાજતોમાં અત્યંત ઉગ્ર સ્વરૂપ લે છે.
શ્વાસોચ્છવાસ જેવી ફેટલીક શારીરિક
ક્રિયાઓ ઐશ્વર્ય રીતે, અને ખાવું,
સુવું, વિગેરે ક્રિયાઓ ટેવ પ્રમાણે, હંમેશા
ચાલ્યા જ કરે છે. તેથી એ ક્રિયાઓમાં
આપણને કાંઈ નવિનતા કે ખાસ આકર્ષણ
જણાતાં નથી. પરંતુ જાતિય આવેગ અથવા
જાતિય ભૂખ અમુક સંજોગોમાં જ જાગે છે.
તેથી જ માણસ ઉપર તેની અસર વધુ થાય
છે. આવી રીતે કાંઈ કાંઈ વાર પ્રજ્વળ થઈ
આવતી જાતિય લાગણી પ્રત્યે માણસ
વધુ ધ્યાન આપે એ સ્વાભાવિક છે. આ
લાગણીની પ્રબળતાથી જ, મનુષ્યને તેનામાં
રહેલી પશુતાનું ભાન થાય છે, એ પશુ-
શક્તિની મનુષ્ય સ્વભાવ ઉપર ફેટલી અસર
થાય છે, અને એ પાશવતા, માણસાઈને
દાખી દઈને મનુષ્ય હૃદય ઉપર કેવું
આધિપત્ય જમાવે છે તેનો ખ્યાલ જાતિય
આવેગ પરાક્રાંદ્યોએ પહોંચે છે ત્યારે
થાય છે. તે વખતે મનુષ્ય તેના ખરા
સ્વરૂપમાં પ્રગટ થાય છે. આ જાતિય
આવેગ વિરૂદ્ધ જાતિની વ્યક્તિ સાથે
સંબંધ માગી લે છે. આ સંયોગને લીધે
એ લાગણીની પ્રબળતા ટપી રહે ત્યાંસુધી
મુખ મળે છે. પછીથી બન્ને વ્યક્તિઓ
પોતાના મૂળ સ્વભાવ ઉપર આવી જાય
છે. એટલે તેમનું જીવન મુખમય બનાવવા
માટે તેમના સ્વભાવમાં મુખેજ અને
સામ્ય હોવાં જોઈએ. પરંતુ એ મનુષ્ય
વ્યક્તિઓના સ્વભાવ સરખા હોય એ
કલ્પિત જ બની શકે. આ કારણથી પરિ-

લિપ્ત જીવનમાં દુઃખ અને મુશ્કેલીઓ આવી પડે છે; અને આ કારણથી જ નતિય પ્રશ્ન (Sex problem) અણઉઠકર્યો રહીને કેટલાંય યુગલોનાં જીવનમાં ઝેર રેડી રહ્યો છે.

જે વ્યક્તિઓ એક બીજા પ્રત્યે ખેંચાય છે, ત્યારે નતિય આકર્ષણ તેમને અંધ અને જ્ઞાન-શૂન્ય બનાવે છે. આથી પ્રેમમાં પડનાર વ્યક્તિઓ એક બીજાનો ખરેખરો સ્વભાવ જાણી શકતી નથી અને દરેક વ્યક્તિ તેના પ્રેમપાત્રનું આદર્શ ચિત્ર કલ્પનામાં રાખે છે. એ ચિત્રને મળતી આવે તેવી કોઈ વ્યક્તિ તેમને મળી જાય છે, ત્યારે તેઓ પ્રેમને અનુરૂપ કલ્પનાના આવરણમાં વિદાયેશ હોવાથી તે વ્યક્તિને પોતાની આદર્શ પ્રેમમૂર્તિ તરીકે સ્વીકારી લે છે.

નતિય જીવનનો હેતુ એ પ્રકારનો છે. તેમાં પડેલી વ્યક્તિની નતિય ભૂખ સંતોષવાનો અને બાળકો ઉત્પન્ન કરવાનો. સંત-તિનિષ્ઠન નૈતિક દ્રષ્ટિએ ચોખ્ખું છે કે નહિ તે પ્રશ્ન બાળુએ સુકીને, આપણે નતિય ભૂખ સંતોષવાના કાપને માનવ જાતનો પ્રશ્ન ગણીને તેના વિષે વિચાર કરીએ.

નતિય આકર્ષણને સામાન્ય રીતે લોહ-ચુંબકના આકર્ષણ સાથે સરખાવવામાં આવે છે. આ બંને પ્રકારના આકર્ષણોના નિયમો પણ સરખા જ જાતના છે.

પુરૂષને લોહચુંબકના positive-pole અને સ્ત્રીને negative pole સાથે સરખાવીએ તો તેમનું એક બીજા પ્રત્યેનું નતિય આકર્ષણ બરાબર સમજી શકાશે. સ્ત્રી પુરૂષ વચ્ચે રહેલી શારીરિક અને માનસિક અસમાનતાઓને લીધે

તેમની વચ્ચે નતિય આકર્ષણ ઉદ્ભવે છે, અને એક બીજા પ્રત્યે એ આકર્ષણનો પ્રવાહ વહેવા માંડે છે. આત્મેષ, સુંબન વિગેરે કાર્યો એ પ્રવાહના વહન-માર્ગની ગરજ સારે છે. આ કાર્યો દ્વારા સ્ત્રી પુરૂષનું એક બીજા પ્રત્યેનું આકર્ષણ પુરેપુરું વક્રી જાય છે, એટલે કે આવો પ્રેમોપભોગ માણી લીધા પછી, નતિય ભૂખ સંતોષાય છે. શારીરિક સંબોગથી જ નતિય ભૂખ સંતોષાય છે એવી સામાન્ય માન્યતા કંઈક અંશે ભૂલ ભરેલી છે, કારણ કે એ કાપની ગેરહાજરીમાં પણ પ્રેમપાત્રના સાનિધ્યથી, આત્મેષથી, અને સુંબન વિગેરેથી પણ નતિય ભૂખ સંતોષી શકાય છે.

પરંતુ આ આકર્ષણથી જ આગળ જતાં લગ્ન-જીવનમાં બેઢીલી, મુશ્કેલીઓ અને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. એક નવલકથાકારે લખ્યું છે કે પરિણિત જીવન ૧૦ થી ૧૫ વર્ષ સુધી સુખી રહી શકે છે તે મુદત પછી નતિય આકર્ષણનો પ્રવાહ મંદ પડીને ધીમે ધીમે નષ્ટ થઈ જાય છે. આકર્ષણને ખલે પરસ્પર બેદરકારીની ભાવના ઉત્પન્ન થઈને ક્રેટલાક કીરસાઓમાં તો પરસ્પર તિરસ્કારની લાગણી જન્મે છે. બંને વ્યક્તિઓની આકર્ષણ શક્તિ ચોક્કસ કક્ષાએ પહોંચ્યા પછી તેનો પ્રવાહ અટકે છે.

હું મેંશ સાથે રહેવાથી નતિય આકર્ષણ નાશુદ થાય છે એવું માનસ-શાસ્ત્ર વિદ્યાર્થી જાહેર કરે છે. આપણે ભ્રમ્યે છીએ કે લાઇ-અપને એકબીજા પ્રત્યે નતિય આકર્ષણ યતું નથી. લાઇ કે બહેન બીજા વ્યક્તિઓ પ્રત્યે ગમે તેટલું આકર્ષણ ધરાવતા હોય તો પણ

એક બીજા પ્રત્યે એવી જરા પણ લાગણી
ધરાવતાં નથી. ધરણ કે હંમેશ સાથે
રહેવાથી તેમની વચ્ચે એ આકર્ષણ સંભ-
વતું નથી. માતા-પુત્ર કે પિતા-પુત્રીની
બાબતમાં પણ આવું જ બને છે. આ
ઉપરથી એટલું જોઈએ થાય છે કે
હંમેશ સાથે રહેવાથી જાતિય-આકર્ષણ
તદન નાશ થાય છે. લગ્નજીવનમાં
પતિ-પતિન લગભગ હંમેશ સાથે જ રહે
છે. એટલે તેમની વચ્ચે પરિણિત જીવ-
નની શરૂઆતમાં જોટલું આકર્ષણ હોય
તેટલું જ આકર્ષણ હંમેશ ટકી રહેતું નથી.
આથી જ લગ્નજીવનમાં મુશ્કેલીઓ ઉભી
થાય છે. મનુષ્યનો સ્વભાવ વિવિધતા
પ્રિય છે. તેને નૂતન વસ્તુઓ કે પરિસ્થિતિ
પ્રત્યે ખેંચાણ થાય છે, પતિ પતિન સાથે
રહેવાથી એક બીજાને પુરેપુરાં પિછાની લે
છે, એટલે પ્રથમ દ્રષ્ટિએ તેમનામાં જે
નૂતનતા જણાતી હોય છે તે ધીમે ધીમે
અદૃશ્ય થાય છે. આમ જાતિય આકર્ષણનું
ધરણ નષ્ટ થવાથી તે આકર્ષણનો પ્રવાહ
આપોઆપ બંધ પડે છે. એટલે લગ્ન-
જીવન હેવટે દંપતિને દુઃખી બનાવી મુકે છે.

આપણા સમાજમાં પ્રેમ-લગ્નોનું
પ્રમાણ ઘણું જ ઓછું છે-કોઈ અનલગ્ની
છોકરી અને અનલગ્ન છોકરાને એક
બીજા સાથે જોડવી દેવામાં આવે છે.
એટલે આપણા લગ્નજીવનની શરૂઆ-
તમાં પણ જરાય પરસ્પર આકર્ષણ હોતું
નથી. તેથી જ આપણો લગ્નસંસાર વધુ
દુઃખમય બને છે. લગ્નજીવનને શરૂઆ-
તના થોડા સમય મુધી મુખી રાખનાર
જાતિય આકર્ષણનો જ્યાં સંતર અભાવ
હોય, ત્યાં પરિણિત જીવનમાં સંપૂર્ણ
વ્યથા અને અસંતોષ સિવાય બીજું-શું
હોઈ શકે! આવા સંલગ્નોમાં ઓં અને

પુરૂષ ફક્ત જાતિય ભૂખ; સંતોષવાન
કાયદેસર સાધનો બની રહે છે.

સ્નેહલગ્નના ગુણગાંઠ્યા ક્રિસ્ના-
ઓમાં પણ જાતિય આકર્ષણ
મુખ્ય ભાગભજવે છે. એ આકર્ષણ સર્વ
સામાન્ય હોવાથી તેને “પ્રેમ” તું મુંદર
નામ આપવામાં આવ્યું છે. ખરી રીતે એ
પ્રેમ નહિ પરંતુ મોહ-બીજા શબ્દોમાં
કહીએ તો અમુક જાતની ઘેલછા જ છે.
બન્ને વ્યક્તિઓ જુદા જુદા વિચારો
ધરાવતી, અને જુદી જુદી જાતની ટેવો-
વાળી હોય છે. તેમના સ્વભાવ પણ સમાન
હોય એ સંભવી શકેતું નથી.
આવા પ્રકારની એ વ્યક્તિઓ ઉપર જાતિય
આકર્ષણ-પેડી ઘેલછાનું સામાન્ય સ્થપાઈ
જાય છે ત્યારે તેઓ ભાન ભૂલે છે.
તેમની વિચારશક્તિ નાશ પામે છે.
તેઓની આલુબાલુ એક એવા પ્રકારનું
વાતાવરણ ખડું થઈ જાય છે કે તેમાંથી
તેમના પ્રેમખત્ર વિતા બીજા કોઈ પણ
વ્યક્તિ કે વિચાર તરફ તેઓનું ધ્યાન
ખેંચાતું નથી. એકબીજાથી અગ્રણ્ય
હોવાના ધરણે તેમને એકબીજામાં વિવિધતા
અને નવિનતા જણાય છે. જાતિય
આકર્ષણની શક્તિમાં આ ખ્યાલનો ઉમેરો
થવાથી એક બીજાના સ્વભાવમાં રહેલું
વિરોધીપણું કે અસમાનતા તેમના ધ્યાન
ઉપર આવી શકતી નથી. તેઓ એક-
બીજાને જુદી જ દ્રષ્ટિથી નિહાળે છે-આવી
રીતે સંબંધમાં આવેલી વ્યક્તિઓ રાત
દિન સ્થિત રહે, અને તેમનું જીવન એક
બીજાની દ્રષ્ટિ તળે જ ગુમારે તો તેમનું
આકર્ષણ, વિવિધતાનો ખ્યાલ, અને તેમને
વિટળાઈ વળેલું મોહમય વાતાવરણ
ક્યાં સુધી ટકી શકે! પરિણામે પ્રેમનો
દંભ ખૂલી જાય છે; અને પાછલી જાંઠ-

ગીમાં કંટાળો અને મુશ્કેલીઓના ભોગ-
વવાની રહે છે. લગ્ન પછી, શરૂઆતનો
સંમોહન કાળ વિત્યા બાદ કેટલાંક વર્ષો
પછી દંપતિને ખ્યાલ આવે છે કે તેમની
વચ્ચે આકર્ષણનો પ્રવાહ વહેતો બંધ
થયો છે. તે દરમિયાન તેઓ ખીણ
વ્યક્તિઓના સમાગમમાં આવે છે.
તેમના સમાગમથી, તેઓને પોતાની પરિ-
ચિત જીવનની નિષ્ફળતાનું પુરેપુરું ભાન
થાય છે. જીવનમાંથી રસ હટી ગયો હોવા
જતાં, રૂઢીનાં બંધનોને લીધે તેમના લગ્ન-
જીવનના સાથી પ્રત્યે વફાદાર રહેવું પડે
છે તેવું પણ તેઓને ભાન થાય છે.
મોહનો પડેલો ચીરાઇ જવાથી, તેમનું
જીવન વધુ ને વધુ કડવું બનતું જાય છે-
એક ખીજનાં વર્તન પ્રત્યેના કંટાળો અને
અણગમો વધતો જાય છે-આવા સંજો-
ગમાં તેમની સાથે સમાગમમાં આવનાર
વ્યક્તિઓમાં તેમને નવિનતા જણાય છે.
જાતિય આકર્ષણનો બંધ પડેલો પ્રવાહ
અહિં ચાલુ થાય છે. આતું પરિણામ
ખરાબ આવે છે. છુટાછેડાનો કાપદો હોય તો
જુના સાથીદારથી-જેનો વિયોગ થઈ પણ
સહન થઈ શકે નહિં એવું શરૂઆતમાં
લાગતું હતું તે જ સાથીદારથી-કાપડેસર
છુટાછેડા લઈને, નવા પરિચયવાળી
વ્યક્તિ સાથે સંબંધ બાંધવામાં આવે
છે. જ્યાં છુટાછેડાનો રીવાજ નથી,
ત્યાં એથીય વિપમ પરિસ્થિતિ ઉભી થાય
તે સમજી શકાય તેમ છે. આમ રેતેલજન્મે
અંતે પણ એની એ જ મુશ્કેલી હોય છે.

આ પહેલે આગળ જોઈ ગયા તેમ
જાતિય ભૂખ મિટાવવા માટે
જુદા જુદા માર્ગો છે. અત્યંત જાતિય
આવેગમાં આવેલી વ્યક્તિઓ શારીરિક
સંમોહનો છેલ્લા ઉપાય તરીકે ઉપયોગ

કરીને, તેમની જાતિય ભૂખ સંતોષીને એ
આવેગના પ્રવાહને વહેવડાવી દે છે.
શારીરિક સંબંધ વખતે બંને વ્યક્તિઓ
ભાન ભૂલી જાય છે, તેમની આલુબાલુ
મોહમય વાતાવરણ પથરાયેલું હોય છે
અને તેમની જાતિય ભૂખ સંતોષવાની
તાલાવેલી લાગી હોય છે. આવા સંજોગમાં
તેઓ એ કાચની વાસ્તવિકતાનો ખ્યાલ
કરી શકતાં નથી, અને પરિણામે શારીરિક
સંબંધનું ખરેખરું ગંદું સ્વરૂપ તેમને
જણાતું નથી. પરંતુ લગ્ન પછી, વર્ષો
વિત્યા બાદ, એ મોહકતા દૂર થઈ જાય
છે, તેના ઉપરથી પકડો ઉપડી જાય છે,
અને શારીરિક સંબંધ કંટાળાભરેલો તેમજ
યંત્રકાયવત્ લાગે છે. એક ખીજ
પ્રત્યેનાં આકર્ષણ અને ઉમળકાના
અભાવે શારીરિક સંબંધથી જાતિય
ભૂખ સંતોષી શકાતી નથી. એટલે
લગ્નજીવનમાંથી રસ હટી જવાથી
વ્યક્તિઓ એક ખીજની જાતિય ભૂખ
સંતોષવાના સાધન તરીકે પણ ખરેખર
સંતોષ આપી શકતી નથી. આમ મનુષ્ય
સ્વભાવની પશુપણાની ભૂમિકા ખુલ્લી પડી
ગયા પછી લગ્નજીવન તદ્દન નિષ્ફળ અને
દુઃખી થાય છે, અને લગ્નબંધન દંપ-
તિને અકાર્ અને કડવું થઈ પડે છે.

લગ્નજીવનમાં મનુષ્યના માનસિક
વિકાસની આટલી રૂપરેખા આપ્યા પછી
આપણે લગ્નની નીતિમતાનો દ્રવ્ય તપા-
સીએ. તે પહેલાં “નીતિમાન” એટલે શું?
તે આપણે જાણવું જોઈએ. ખીણ વ્યક્તિને
કાષ્ટપણ જાતનું નુકસાન કર્યા વિના જે
વતંછૂકથી એક વ્યક્તિ સુખ અને તંદુ-
રસ્તી પ્રાપ્ત કરી શકે તેને ‘નીતિમાન’
વતંછૂક કહી શકાય. નીતિમતાના આ
સામાન્ય તત્વોનો પરિચિત જીવનમાં નાશ

કુટુંબોના વિનાશનું કારણ થઈ પડી છે. લગ્નસંસ્થાએ નહીં કરેલી રૂઢી અને કાનુનોના અંકુશ તળે દબાયેલી વ્યક્તિઓના જીવનમાંથી રસ ઊડી જાય છે. તેમનો સંસાર વિષમય થઈ જાય છે, તે આપણે ઉપર જોયું. માનસશાસ્ત્રના નિયમો પણ જાહેર કરે છે કે સતત સાનિધ્યમાં રહેવાથી પરસ્પર આકર્ષણ ઘટી જાય છે. જીવનમાં જે આકર્ષણ મુખ્ય ભાગ લગ્નને છે, તે જ આકર્ષણનો પ્રવાહ લગ્નજીવનમાં ધીમે ધીમે મંદ પડીને ફેરલાંક વર્ષો બાદ સદંતર અંધ પડી જાય છે. એટલે જીવનને સુખી બનાવનાર તત્વ ઉપર જ લગ્નસંસ્થા કુદરાધાત કરે છે. પરિણામે સંસારમાં દુઃખ નજરે પડે છે, અને પતિપત્નિના અગ્રા, છુટાછેડા, અને છેવટે ખૂનો પણ સમાજની આ રૂઢીનાંજ પરિણામ છે. જે લગ્નસંસ્થા આટલાં દુઃખો ઉત્પન્ન કરે, જે લગ્નસંસ્થા સ્ત્રી પુરુષનાં હૃદયની લાવનાને કચડી નાખે, જે લગ્નસંસ્થા પ્રેમપાત્રોને સાનિધ્યમાં જકડી રાખીને તેમની વચ્ચેનો પ્રેમ ઘટા-

ડીને તિરસ્કારને સ્થાન આપે, જે લગ્નસંસ્થા પરિણિત વ્યક્તિઓને સંતોષ આપી શકે નહિ, જેના પરિણામે છુપા અનાંધારો સેવાય, જે સંસ્થામાં પરિણિત વ્યક્તિઓ ફક્ત જાતિય ભૂખ સંતોષવાનાં સાધનો બની જાય છે, અને જે સંસ્થા મનુષ્યની પશુલાવનાના બળવાન આવેગ ઉપર રચાઈ હોય તે સંસ્થાને નીતિમાન કહી શકાય ?

લગ્નની પરંપરાગત નીતિમતાનો ખ્યાલ જંગલી જમાનાની “માલિકી”ની લાવના ઉપર રચાયેલો છે. આધુનિક જમાનામાં પણ પાશવિક જાતિય શુભાશી અસ્તિત્વ ધરાવે છે તે સર્વનો ધન્ધાર થઈ શકે તેમ નથી.

કુદરતના કાનુનો અને જાતિય આકર્ષણને વધુ સારી રીતે સમજીને, દંભ અને બાહ્યાદંબર દૂર કરવામાં આવશે ત્યારે જ આધુનિક લગ્નપ્રથાનાં અનીતિમાન તત્વો દૂર કરી શકાશે.

ઝોન્ડ અમુદ્ય તક.

પ્રીન્ટીંગ પ્રેસને લાયક અત્યંત ઉપયોગી મશીનરી સસ્તા ભાવે કહાડી નાંખવી છે.

૧-કવાડ ડેમી પ્રીન્ટીંગ મશીન-ફલાયરો વગર-મેકર-પેઇન ઝોન્ડ સન્સ,

૧-રૂલીંગ મશીન ૩૬”-ઝોટોમેટ્રીક સાઇકલ પાવરથી ચાલે છે.

૧-રૂલીંગ મશીન, ૪૦” હાથથી ચાલતું.

૪-પેઇન્ટ મશીનો, પગથાં ચાલતાં મેકર્સ-હેરલ્ડ ઝોન્ડ સન્સ, અને જોન ડીકીનસનની કું.

વધુ વીગતો માટે તુરત મળો અથવા લખો-મેનેજર,

હીંદુસ્તાન ન્યુસ પેપર્સ, લી૦,

૯, બેંક હાઉસ લેન, કોટ, મુંબઈ.

દુબારી

સુધ્યાનાં ઓસરતાં અન્નવાણામાં
મેં એને પહેલાં લેવેલા. રસ્તાની

એક બાજુ તે પડેલા હોતો. એકલો અને
અદુલો. રસ્તા પર વરતી ઘટતી જતી
હતી. આવળવ ઓછી થઈ હતી. તેણું
નામ તો મહેને અત્યારે યાદ નથી પણ
રસ્તામાં ફરી મળી જાય તો ઓળખું
જરૂર. છતાં તેના હવનની જે આપવીતી
તેણે વળુવેલી તે તો મહેને હજીય યાદ છે
આશુ' કહું તો એ દુઃખ ઘટનાને ભૂની
જવા હું જેમ જેમ વધુ પ્રયત્નો કરતો
ગયો તેમ તેમ મહારા મરણપ્રદેશમાં તે
વધુ સ્થિર બનતી ગઈ.

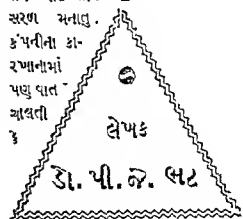
* * *

સુરત છલ્લાના કોઇ ગામને તે
પોતાના મૂળ ગામ તરીકે ઓળખાવતો હતો. તેના બાપાદાએ ફરીયા
જેટલો. પણ પાણીમાં ઉંડા ઉતરવાની
કરામત તો તેના મામાએ શીખવેલી. મામા
મુંબાઇ બંદરમાં નોકરી કરતા. અને
રૂઝીમર રીપરને અંગે અનેક વાર તેમને
પાણીમાં નીચે ઉતરવું પડતું આ કામ
પહેલાં તો બહુ લેખમકારક મનાતું પણ
હાલમાં તો રબ્બરના કપડાં અને ઉપર
લોખંડી ટોપ અને તેના ઉપર તાજી
હવા આપવાની રબ્બરની ટ્યુબ, એ સર્વે
સાધનો હોવાથી, દુબારીકું કામ સાવ
સામાન્ય થઇ પડ્યું છે.

એક નવલિકા

પાણીના અ-
માપ ઉડાણને પી
જવાની સરળી
કરામત મામા
ખમેથી જણાવ્યા
પછી તેણે પણ
આ જ ધંધો
લીધો મુંબાઇ-
માન્ડીમર રીપર
કરનારી કંપનીમાં
દુબારીની જગ્યા
તેને મળી ગઈ.

અને જ્યારે
તે પાણીમાં ઉતર-
તો ત્યાર લગ-
લગ એ રીટ
મુધી જવું તો
તેને માટે સાવ
સરળ મનાતું.
કંપનીના કા-
રખાનામાં
પણ વાત-
ચાલતી
ક

તેના જોવા હુશીઆર દુઆરી હજુ સુધી
કોઇએ જોયા ન હતો.

* * *

સુધ્યા શરૂ થવાને માત્ર ક્ષણો
ગણાઇ રહી હતી. શીયાળાની
હંડીએ હજુ માઝા નહોતી મુકી. દિવ-
સનો ઉજળાટ હજુ લાગતો અને એની
ચઢાઇની બનાવેલી ઝુંપડીનાં બારણાં
કોઇએ ઠોક્યાં બહારથી અવાજ આવ્યો
“સાહેબ બોલાવે.”

થોડી ક્ષણોમાં તે તૈયાર થઇ ગયો.
સાહેબે કહ્યું “ટ્રીમરનો નીચલો બોલ્ટ બીલો
પડી ગયો છે. તેને ટાઇટ કરવાની જરૂર
છે. જઇને બરાબર ટાઇટ કરી આવ.”

‘કંઈ શીકર નહીં!’ તેના જવાબમાં
બાહોશીમાંથી જન્મેલી બેશીકરાઇ હતી.
જળની અગાધતા અને અનન્તતા તેને
ડારી શક્તાં ન હતાં, અને ઉંડાણ સાથે
તો તેણે ઘેસ્તી ખાંધી હતી.

નીચે ને નીચે...દસ શીટ, પંદર શીટ,
પચાસ શીટ...લાઇનમેન સાંકળના ઉપર
વાળેલી ગાંઠો ગણવા માંડ્યા. માત્ર પાંચ
જ મીનીટના ટુંકા કાળમાં દુઆરી લગ-
ભગ ૬૦ શીટના ઉંડાણે પહોંચી ગયો.

‘કેટલી ઝડપથી ઉતરે છે!’ લાઇનમેને
પ્રશંસા કરતાં કહ્યું.

“કાઇકે દિવસ બહારે પડશે” હવાનો
પંપ ચલાવનાર કામદારે ટાણે માર્ગ.

“જે ૮૦ શીટ!” લાઇનમેનના અવા-
જમાં વિજયનો ધ્વની હતો.

બીજો કામદાર મુંગો રહ્યો, હવાનો
પંપ બેશયી ચાલતો હતો. તે દ્વારા દુશ્વ-
રીને હવા પહોંચાડવામાં આવતી.

“એ ઉપર આવે છે! લાગે છે કે
જળની ઉંડાઇએ જરૂરી કામ પૂરું થયું”
લાઇનમેને બજાર આપી.

અને દરેક મીનીટમાં તો તે બહાર
આવ્યો બોલ્ટ ટાઇટ થઇ ગયો. સાહેબે
કહ્યું ‘શાબાશ’

* * *

“આજે કોણ જણે કમરમાં મૂકે
કેમ દુઃખે છે” દુઆરીએ પથા-
રીમાં આળોટતાં પોકાર કર્યો.

“લાવો, જરા શેકં કડં?” પત્નિએ
પુછ્યું.

“ના. ના. ચાલશે. એની મેજે મરી
જશે!”

“કદાચ વધી જશે તો?”

“અરે, એમાં તે શું વધવાનું છે?”

“કેમ, આજે પાણી નીચે ઉતર્યા હતા?”

“તે તો ધંધો લીધો છે. એમાં તે કંઈ
ડરવાનું હોય!”

“પણ કદાચ શરીર અકડાઇ જશે તો?”

“ના. ના. તેમ કંઈ થવાનું નથી.”

“વારૂ, જરા લાઇનમેનને બોલાવ તો.”

કલાગરી પાતળ જરા પારમાં બહાર ચાલી
ગઇ. થોડી દાર પછી લાઇનમેન આવ્યો.

“ખીમા, આરે પેલી શું વાત કરતો
હતો?”

“કમું?”

“અંદરમાં જોદીના કામદારોએ હડતાળ
ખાડી છે તે!”

“ઓહો! એ તો એમ છે કે કામદારોની
જોદીમાં કામદારોએ હડતાળ ખાડી છે!”

“કુશ ?”

“પગારકાપનો સમયના કરવા !”

“ત્યારે તો તેનો પવન મુઝાઈ પણ આવશે.”

“જરૂર”

“ત્હમોને લાગે છે ?”

“કાલે સભા મળવાની છે”

“ગેતી ?”

“એને વાસ્તે જ રો”

“અરે, પણ ત્હને દર્દ વધતું જ નવ્ય છે.”

“દર્દ ?”

“હા, આજે પાણીમાં ઉતર્યા પછી ત્હને વધુ ને વધુ દર્દ થાય છે !”

“ત્યારે તો ‘હવા’ પકડી લીધી હશે.”

“કદાચ એમ પણ હોય !”

“ત્યારે, ઉભા રહો હું કંપનીના ડાક્ટરને બોલાવી લાવું !”

“ના. ના. જરૂર નથી. શેક કરવાથી મટી જશે.”

“ડાક્ટર સારા છે, જરૂર આવશે. હું તો બોલાવી લાવું છું.”

“સારું ત્યારે !”

લાઇનમેન ગયો. પત્નિએ કમરના લાગ ઉપર તેજ માલીશ કરવા માંડ્યું થોડી-વાર પછી લાઇનમેનની સાથે કંપનીનો મન્દીર ડાક્ટર આવી પહોંચ્યો.

“શું થયું ?”

“ત્હને લાગે છે કે ત્હને હવાપકડી છે”

~ Caisson Sickness-ને શુભ્ર-તીમાં ‘હવા પકડી’ એમ કહે છે.

‘હવા પકડી છે ? અને તે પગુ ત્હને !’

‘સાહેબ, મ્હારું આશું અંગ પીગય છે. હવે તો સ્વેવાતું પગુ નથી.’

‘એવા ટાંગળોંગ ના કર. ત્હને કંઈ થયું નથી !’ શરીરને આમતેમ સ્પર્શ કરીને તેમણે અભિપ્રાય ઉચ્ચારી દીધો.

‘ત્હને કંઈ થયું નથી ?’

‘ત્હને તો નથી લાગતું. ડાક્ટર તો શહેરમાં ગયા છે એટલે સવારે આવશે ત્યારે મોટાની આપીશ.’

* * *

કંપનીના ડાક્ટરને ખીજે દિવસે આ દુખારીને જોવા જવાની ડ્રસ્ટ ગણે ન જ મળી અને જ્યારે આ દર્દી તરફ જોવાની નવરાશ તેમને મળી ત્યારે દુખારીના બન્ને પગને લકલે લાગી ચૂકથો હતો.

સ્ત્રી ઉપર સુવાડીને દુખારીને તેઓ કંપનીના દવાખાને લઈ આવ્યા. ડાક્ટરે તેને આમતેમ તપાસી જોયો. કંઈક ઉપચાર શરૂ કર્યા. ઇન્જેક્શનો આપ્યાં-અને લાંબો રીપોર્ટ લખ્યો. ઉપર સદી કરી પાકીટમાં નાખ્યો. એના ઉપર સરનામું ક્યું. એક વારાફરીથી સરનામું મનમાં જ વાંચી જોયું, અને પાકીટને ટેમલ ઉપર મુક્યું, નોકર તરફ નજર ફેરવી તેમણે સંભળાવી દીધું કે ‘દુખારીકું ઘરકું છે જાવ !’ ડાક્ટરને લામ્યું કે તેની ફરજ પુરી થઈ.

* * *

[હંદમાં, માત્ર ધિરીશક્તિ હંદમાં જ, એવો કાયદો છે કે કામગીરીને કામ કરતાં, તેમના અંગોને કંઈક કાયમી

ન હું પ્રકાશન

ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ વૈદ્ય શ્રી.

બાપાલાલે તૈયાર કરેલું

દિનચર્યા

પ્રકરણ	૧ સવારમાં વહેલા ઉઠો
પ્રકરણ	૨ ઉપવાસ
પ્રકરણ	૩ મસાસર્ગ
પ્રકરણ	૪ દૂતધાવન
પ્રકરણ	૫ તૈલાભ્યંગ
પ્રકરણ	૬ બ્યાયામ
પ્રકરણ	૭ સ્નાન
પ્રકરણ	૮ ધ્યાનધારણા
પ્રકરણ	૯ વસ્ત્રપરિધાન
પ્રકરણ	૧૦ દેશપ્રસાધન
પ્રકરણ	૧૧ ચા
પ્રકરણ	૧૨ તામ્બૂલ બદાણુમ્
પ્રકરણ	૧૩ બોજન
પ્રકરણ	૧૪ કૃત્રપાન
પ્રકરણ	૧૫ દૂરવા જવું
પ્રકરણ	૧૬ પગરખાં પહેરવાં લેઈએ
પ્રકરણ	૧૭ મધપાન
પ્રકરણ	૧૮ ચરીલું
પ્રકરણ	૧૯ આંખની સંભાળ
પ્રકરણ	૨૦ શયન
પ્રકરણ	૨૧ સપ્રથાગ
પ્રકરણ	૨૨ છવનનિર્વાહ
પ્રકરણ	૨૩ ઋગુચર્યા
પ્રકરણ	૨૪ આયુષ્યમાન યવાના ઉપાયો
પ્રકરણ	૨૫ સદૃષ્ટમ્

પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૨૮ કિંમત ૧-૮-૦

ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ વાર્તાલેખક

શ્રી. સ્નેહરશ્મિની

કસાયેલી કલમે લખાયેલી મુંદર
મૌલિક વાર્તાઓ

ગાતા આસોપાલવ

-: જેમાં :-

ગાતા આસોપાલવ, બાળક, ગરીબનો દી-
કરો, મિત્રો, નારીહૃદય, માછીકન્યા, બાપા-
બાન, જન્મતિથિ, તેની પ્રતિમા, મહામદ
આચાર્ય, હસનની ઇમારત, પહેરણ, કવિ,
ધર્મિન શાધવર, આંખ, ગારી અને પ્ર-
તિમા, એમ સત્તર વાર્તાઓનો સમા-
વેશ કરવામાં આવ્યો છે.

પૃષ્ઠસંખ્યા ૨૫૬ કિંમત ૧-૮-૦

અમારાં મોટાં પ્રકાશનો

સ્વેરવિહાર	૧-૮-૦
કિરેદની વાતો	૧-૪-૦
કયે રસ્તે ?	૧-૮-૦
પ્રેમનો ફાલ	૧-૪-૦
સ્ત્રી અને પુરુષ	૧-૦-૦
કથાવલિ	૧-૪-૦
નવો અવતાર લા. ૧ થી ૩	૫-૪-૦
દષ્ટિપરિવર્તન	૧-૪-૦
સુખન અને ખીછ વાતો	૧-૪-૦
ઇશ્વરનો ઈન્કાર	૧-૦-૦
છવનનાં દર્શ	૧-૪-૦
એક ક્રાંતિકારની આરંભકથા	
લા. ૧-૨	૨-૮-૦
ધરગદયુ વૈદક	૨-૦-૦
સાગરમતી	૧-૪-૦
ગીનામન્યન	છપાય છે

તમારી નકલ આજેજ મંગાવી લો.

પ્રસ્થાન કાર્યાલય : પાવસી અગિયારી સામે : અમદાવાદ

સુખદ શાખા

પ્રી.એમ. ટ્રીટ

સુરત શાખા

કુળાંપીઠ

યુદ્ધનાં

શ્રીયુત રાજાભાઈ આણંદજી આવળ
તરફથી સવિનય સમ્રેમ ભેટ.

મૌલિક

કા રણો

આપણે સારી રીતે જાણીએ છીએ કે માનવપ્રકૃતિ પરિવર્તનશીલ છે. દરેક યુગમાં તેમાં આવશ્યક જરૂરો થયા કરે છે. સમાજવ્યવસ્થા, આચારવિચાર, સંસ્કૃતિ, શાસનપદ્ધતિ, કાયદા, આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધ વગેરેએ દરેક યુગના માનવોની પ્રકૃતિમાં ઘણાં પરિવર્તનો કર્યાં છે. આજે આપણે જે આચારવિચારને અને સંસ્કૃતિને ઉત્તમ માનીએ છીએ તે સંભવ છે કે એક શતાબ્દ પછી જંગલી પગાની નીચાની લેખાય. સમયના પ્રવાહે કાયદા અને ધર્મ

રણમાં, માનવોના હેતુ અને ઉદ્દેશમાં અવનવા ફેરફારો કર્યા છે. રણભૂમિમાં માનવોનો સંહાર કરનારા માણસોને જરાયે લશ્કરી તાલીમ આપવામાં નહીં આવે તો શું તેઓ આપણે જે બીજા માનવ

પ્રાચીનકાળમાં રાજાઓની લશ્કરીશક્તિનું પ્રદર્શન કરવા માટે, મધ્ય યુગમાં બીજી પ્રજાઓ ઉપર વ્યવસ્થાપવા માટે અને આધુનિક યુગમાં આર્થિક લાભો મેળવવા માટે યુદ્ધો લડવામાં આવ્યાં હતાં.

લેખક અંતમાં કહે છે કે આર્થિક સામ્રાજ્યવાદનું અસ્તિત્વ રહેશે ત્યાંસુધી જગતમાં શાંતિ સ્થાપવાના બંધા પ્રયત્નો નિષ્ફળ જશે.

સંહાર કરવાની પ્રકૃતિ ધરાવે છે તે ધરાવી શકશે કે? આજની મીલીટરી ટૂંનિંગ ઇન્સ્ટીટ્યુટો (લશ્કરી તાલીમ આપનારી સંસ્થાઓ)એ માનવીની સ્વાભાવિક પ્રકૃતિમાં અવળા પરિવર્તન કર્યું છે.

પ્રાચીનયુગમાં શારીરિક શક્તિનાં પ્રદર્શન માટે યુદ્ધો થતાં હતાં, જે મનુષ્યો ઉપર અથવા રાજ્યો પર કોઈ રાગને પોતાનું બળ દેખાડવાનું રહેતું; તેઓની સાથે પોતાની શક્તિનાં પ્રદર્શન માટે

યુદ્ધકરવામાં આવતું. નેપોલીયન, સીકેન્દર, વગેરે વિજેતાઓએ જગત ઉપર પોતાની સૈનિક શક્તિ દેખાડવા માટે યુદ્ધો કર્યાં હતાં.

.....સંયોજક.....

...શ્રી. સાદીક...

સામ્રાજ્યવાદનો અચરમ

પરંતુ રાજ્યસંસ્થાના વિશ્વસની સાથે યુધ્ધના હિંદેશમાં પણ પરિવર્તન થવા લાગ્યું. રાજવિસ્તારની આકાંક્ષાથી પ્રેરિત થકને રાજ્યો પોતાની સેનાઓને હથિઆરબંધ કરીને ખીન્ન રાજ્યો પર આક્રમણો કરવા લાગ્યા. જે દેશો હતા તેની ઉપર પોતાનું શાસન રાખ્યું. એ પ્રકારે સામ્રાજ્યવાદે જન્મ લીધો.

એમ તો યુધ્ધનાં અનેક મૂખ્ય અને ગૌણ કારણો છે. તેમાંનાં કોઈ એક ખાસ કારણને આગળ ધરવાની જરૂર નથી. પરંતુ વર્તમાન યુગમાં જ્યારે આખા જગતનાં રાષ્ટ્રોનાં શાસનનો આધાર આધિક છે-રાજકીય નહીં-ત્યારે યુદ્ધનું મૂખ્ય કારણ પણ આધિક છે. રાષ્ટ્રોની એવી ધારણા છે કે અર્થની વધુમાં વધુ પ્રાપ્તિ યુધ્ધ દ્વારા જ સંભવી શકે છે. જો શાંતિ સ્થપાએલી રહેશે, તો સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરવામાં અડચણ પડશે. એ વાત ખરી છે કે આવી લડાયક મનોવૃત્તિનાં રાષ્ટ્રો પોતાના આ મૂળ હેતુને પોતાની પ્રજા સામે જાહેર કરતા નથી. તેઓને એમ હોવામાં આવે છે કે રાષ્ટ્રના સ્વાતંત્ર્ય, રાષ્ટ્રીય લાભોનું સંરક્ષણ, રાષ્ટ્રસન્માન, અથવા નિર્બળ રાષ્ટ્રોની રાજકીય સ્વતંત્રતા તેમ જ હિતોની રક્ષા માટે યુધ્ધો લડવામાં આવે છે. પણ જ્યારે શાંતિ અને સંધિના કારણે ઉપર વિચાર કરવામાં આવે છે ત્યારે યુધ્ધનું મૂળ આધિક કારણ જણાઇ આવે છે.

ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ

આ જથી સતાષ્ટિક-આ પૂર્વે આપણું જીવન કેવું હતું અને આજે કેવું

છે? એનો વિચાર કરતાં એ બંને જીવનમાં વિશાળ અંતર થએલું જણાશે. પ્રાચીનયુગમાં મનુષ્ય પોતાના જીવન-નિર્વાહ માટે સામગ્રીઓ ભેગી કરવામાં એટલો બધો પરોવાએલો રહેતો કે તેને જોજને અને વસ્ત્રના પ્રશ્નો સિવાય બીજા કોઈ પણ વાતનો વિચાર કરવાનો બહુ જ ઓછો સમય મળતો હતો. પરંતુ પ્રકૃતિનો નિયમ પરિવર્તનશીલ છે. માનવ મસ્તિષ્ક ઉત્કર્ષશીલ વિચારોનું મનન કરવામાં મગ્ન થયું. જ્ઞાનવિજ્ઞાનનો સૂર્યોદય થવા લાગ્યો, અને ધૂરોપમાં વૈજ્ઞાનિક ઉત્પત્તિ માટે વિદ્યાપીઠો સ્થપાવા લાગી. જ્યાં અગાઉ ચરખાથી સુતર કાંતી શાળમાં કપડાં વણી ધૂરોપનિવાસીઓ પોતાના શરિરની શોભા વધારતા હતા, હવે ત્યાંનાં નગરોમાં મશીનોનો ઉપયોગ થવા લાગ્યો છે. વરાળશક્તિ મારફતે મશીનો વધારીને ઉદ્યોગમાં એક વિચિત્ર ક્રાંતિ કરવામાં આવી. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે થોડા મંજૂરો મારફતે વધુ પ્રમાણમાં સસ્તો ખાંસ તૈયાર થવા લાગ્યો. ખેતીમાં પણ ઉત્પત્તિ થઈ અને ખાદ્ય વસ્તુઓની ઉપજ પણ વધી ગઈ. ગામડાંના લોકો ગામડાંઓ છોડી શહેરમાં વસવા લાગ્યા. એવી રીતે ધૂરોપમાં મોટાં મોટાં ઔદ્યોગિક શહેરોનો વિકાસ થવા લાગ્યો. જ્યારે આવજવનાં વાહનોમાં પણ વરાળશક્તિનો વિકાસ થવા લાગ્યો, ત્યારે વધારે પરિવર્તન થતું દેખાયું. નૌકાશક્તિનો સ્થાપના સાથે વિકાસ થવા લાગ્યો. સને ૧૮૧૯ માં સૌથી પહેલાં હોડીમાં વરાળચક્ર લગાડીને યાત્રા કરવામાં આવી, ૧૮૩૮ માં ઇન્ડિયન અને અમેરિકા વચ્ચે સ્ટીમરનો વહેવાર શરૂ થયો. ૧૮૪૦ માં રેલ્વેની શોધ થઈ, અને નવી રેલ્વેલાઇનો બાંધ-

ધામાં આવી, ૧૮૫૦ માં સારાચે જગતમાં માત્ર ૨૩૦૦૦ માઇલ રેલ્વેલાઇન હતી. આરંભમાં લાકડાનાં પહોળો બેનાવવામાં આવતાં અને તેમાં વરાળયંત્ર ચોળવામાં આવતાં પણ થોડાજ યખત પછી લોખંડી અને પોલાદી સ્ટીમરો બનાવવાની શરૂઆત થઇ. વિદ્યુતની-વિજળીની શોધે તો આશ્ચર્યજનક ભૌતિક ઉત્કૃષ્ટ કરી દેખાડયો. આજના ભૌતિક જીવનમાં વિદ્યુતનું રાજ્ય છે.

ઉદ્યોગવાદનો આરંભ

સૌજની સદીના

આરંભમાં યુરોપ-નિવાસીઓએ નવી દુનિઆ અગ્રેરિશની શોધ કરી. એ જ સમયે એશિઆમાં પ્રવેશ કરવા માટે જળમાર્ગની શોધ થઇ. આ શોધોને કારણે વરાળથી ચાલતી સ્ટીમરો બનાવવામાં વધુ મદદ મળી. નવી દુનિઆમાંથી ધણી કીંમતિ સંપત્તિ અને ખનીજ પદાર્થો યુરોપમાં લાવવામાં આવ્યાં તેથી યુરોપના વેપાર ઉદ્યોગની ઉન્નતિ કરવામાં મદદ મળી. એ બધી શોધો અને સન્નિવેશોને કારણે યુરોપમાં ઉદ્યોગવાદનો જન્મ થયો. સૌથી પહેલાં એનો પ્રવેશ ઇંગ્લાંડમાં થયો. તે પછી ફ્રાંસ, જર્મની, મધ્યયુરોપ અને રશિઆમાં ઉદ્યોગવાદનો પ્રવેશ થયો.

મૂડીનું મહત્વ ક્યારે વધ્યું ?

જ્યાં યુરોપમાં ઉદ્યોગવાદની વૃદ્ધિ થવા લાગી ત્યારે મૂડીનું મહત્વ ઓર વધી ગયું. જી. ડી. એચ. માલના કથન અનુસાર “મૂડીવાદનો અર્થ એ થાય છે કે લાભના માટે માલ તૈયાર કરવાની તે વિકાસ પામેલી ઉન્નત પ્રજાવી જેમાં માલ તૈયાર કરવાનાં સાધનો

ઉપર (સરકારનો નહિ) અમુક વ્યક્તિનો માલિકી હકક સ્થપાઇ જાય છે. આ પ્રજા-લીધી દુકાળ થાય છે, સુદ્ધા નહીં; જો કે મૂડીવાદીઓ ધણી વેળા એવા પ્રયત્નો કરે છે કે ખાસ ખાસ માલ સરતો પડે. મૂડીવાદ માટે માલ તૈયાર કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ લાભ લેવાનો છે. તે ઇચ્છે છે કે મજૂરીનો ખર્ચ વધી ન જાય, જેથી સાધારણ જનતાની કૃપશક્તિમાં નડતર થાય છે. ✕

મજૂર, મૂડીદારો માટે ધનોત્પત્તિનું એક મુખ્ય સાધન છે. એના પરિશ્રમે મૂડીદારોની મૂડીમાં વૃદ્ધિ થાય છે. મજૂરોને મીલો અને કારખાનાઓમાં એટલા માટે કામ પર લગાડવામાં આવે છે કે તેઓ મૂડીદારો માટે વધુમાં વધુ સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરવામાં સહાયક થાય. તેથી જ જ્યારે મજૂરો મારફતે મૂડીમાં વૃદ્ધિ થતી અટકી જાય છે, ત્યારે તેમને કામ આપવામાં આવતું નથી. આવી રીતે તેઓ બેકાર બનીને જગતમાં અશાન્તિનું કારણ બને છે; મજૂરો મૂડીમાં વધારો કરવામાં ક્યારે નિષ્ફળ નિવડે છે, એ પ્રશ્ન વિચિત્રતા-ભર્યો છે, છતાં એ વિચારવા જેવો છે. એ સંબંધમાં આગળ જતાં આપણે વિચાર કરીશું.

જ્યારે યુરોપનાં રાષ્ટ્રોમાં યોગિક ઉન્નતિ સાથે મૂડીવાદનું જોર ઓર વધી ગયું, ત્યારે એક નવિન પ્રશ્ન ઉભો થયો. માલની ઉત્પત્તિ એટલી વધારે થઇ ગઇ કે પોતાના રાષ્ટ્ર માટે માલ યુરોપમાં ઉપરાંત વધારાનો માલ તૈયાર થવા

✕ “મૂડીવાદની પરિભાષા” લેખક: શ્રી. જવાહરલાલ નેહરૂ ‘આજ’ બનારસ ૨૩ મી નવેમ્બર ૧૯૩૩.

લાગ્યો. એ વધારાના તૈયાર થએલા માલના નિકાસ માટે ઉપાયો વિચારવામાં આવ્યા. ત્યારે જ યુરોપમાં વેપારી પ્રતિસ્પર્ધા બચત થઈ. હવે દરેક યુરોપીય દેશો પોતાના માલના નિકાસ માટે યુરોપ બહારના દેશોની શોધ કરવા લાગ્યા. જ્યાં સુધી સમાન સ્થિતિના રાષ્ટ્રોની ઉત્પત્તિ માટે યુરોપના રાષ્ટ્રો પોતાની મૂડી શક્તિ રહ્યા, ત્યાં સુધી તેમને ખાસ લાભ થયો નહીં. ઉદા-હરણ તરીકે, જ્યારે અંગ્રેજોએ અમેરિકામાં અમેરિકાની રેલ્વે બનાવવામાં પોતાની મૂડી બગાડી ત્યારે તેમને એથી કશો ખાસ લાભ થયો નહીં. એને તો ગ્રેટ્સર હોરોલ્ડ જે. લાર્કીના શબ્દોમાં “લાભોનો પારસ્પરિક વિનિમય” (Reciprocal interchange of benefits) જ કહી શકાય.

તેવેશીયનનાં યુધ્ધો પછી જ વર્તમાન ઉલ્લેગવાદનો આરંભ થાય છે. પોતાના જનકાળની અર્ધશતાબ્દિ સુધી એ ખૂબ ઉન્નતિ પામતું ગયું. વિજ્ઞાનના આશ્ચર્યજનક વિદ્યાસો મશીનની શક્તિને ઓર વધારી દીધી અને જ્યારે વધુ ઉત્પાદન થવા લાગ્યું, ત્યારે નવાં બજારોની શોધ થવા લાગી. નવાં દેશો પોતાના દેશની વેપારી ઉન્નતિ માટે પ્રયત્નો કરવા લાગ્યા. તેઓએ પોતાનાં બજારોમાં બીજા પ્રતિ-દ્વંદ્વી રાષ્ટ્રોના માલનો બહિષ્કાર કરવા માંડ્યો. એમ કરવામાં તેમને ઠીક ઠીક સફળતા મળી. પરંતુ યુરોપનાં રાષ્ટ્રો એથી નિરાશ થયાં નહીં. તેઓ નવાં બજારોની શોધ વધારે ખતથી કરવા લાગ્યાં. એ પ્રકારના ખતીલા પ્રયાસો ઉપરાંત નજ-દીકતું પૂર્વ, આફ્રિકા, ચીન અને હિંદનો માર્ગ ખુલ્લો થઈ ગયો. એથી તેમની મનો-દામના પુરી થઈ. તેમના હાથમાં એવાં બજારો આવ્યાં, જે તેમને ભરપૂર ધન-

સંપત્તિ આપવા ઉપરાંત તેમની રાજ-શક્તિ પણ વધારી શકતા હતા. મૂડીવાદે યુરોપીય દેશોની સરકારોને એશિયા ઉપર પોતાનું પ્રભુત્વ સ્થાપવા માટે સાધનો આપ્યાં.

આર્થિક સામ્રાજ્યવાદ

“વેપાર હંમેશાં અંક (રાજ્ય)

ની પાછળ પાછળ ચાલ્યો, પરંતુ હવે વેપાર મૂડીની પાછળ ચાલવા લાગ્યો. રાજ્ય (ક'ડો) અને મૂડી એક થયા, કુટ-નીતિગતતા અને વ્યવસાયે મળીને કામ ક્યું” 1”

આ પ્રણાલીના અનુસરણથી મૂડીપતિની શક્તિ વધી ગઈ અને એશિયા, આફ્રિકા વગેરે સ્થળોએ લૂંટ કરવાની સારી તક મળી આવી. મૂડીદારોએ પોતાનાં દિલોની રક્ષા કરવા માટે પોતપોતાની રાષ્ટ્રીય સર-કારો પાસેથી સુસજ્જિત સેનાઓ એ પ્રદેશોમાં મંગાવી જ્યાં તેઓ પોતાના બજારોની શોધમાં પ્રવેશ કરતા હતા. એ પ્રકારે પૂર્વનાં બજારો ઉપર પૂર્ણ અધિકાર સ્થાપવા માટે સૈનિક બળનો આશ્રય લેવામાં આવ્યો. એ જ સમયથી મૂડીવાદે એક નવીન સ્વરૂપ ધારણ ક્યું, આ નવીન સ્વરૂપ “આર્થિક સામ્રાજ્યવાદ”નાં નામે બાધીતું છે.

‘આર્થિક સામ્રાજ્યવાદ’ એ નવીન શબ્દ છે. જે આપણને વીસમી સદી અંગ-ઉના શબ્દકોષમાં જડશે નહીં. એનો ખરો વિદ્યાસ એના વર્તમાન સ્વરૂપમાં આ શતા-બ્દિના આરંભમાં Boer War (બોર યુદ્ધ) ની પછી થયો છે.

× The world crisis & the Problem of peace pp. 26.

ઓગણીસમી શતાબ્દિના ઉત્તર ભાગમાં ઉદ્ધોગવાદ અને રાજધારણીય ક્રાંતિ પોતાની સીમાએ પહોંચી ચૂકી હતી અને હવે એ સામ્રાજ્યવાદનો નવો આત્મા ગ્રહણ કરી ઉન્નતિ કરવા આહતી હતી. ઇંગ્લેંડ જ હુન્નરઉત્તમ અને વેપારમાં આગળ પડતું હતું. એથી એને જ સૌથી પહેલાં પોતાને માટે બજાર યોધવા માટે સંસ્થાનોની જરૂર પડી. સને ૧૮૭૫ માં ઇંગ્લેંડમાં ડિજરેલીએ સૌથી પહેલાં ૧૭૬,૬૦૨ સો ડોલરનો, અંગ્રેજી સરકાર માટે સ્વેચ્છ નહેરમાં લાગ પરીદીને અને મહારાણી વિક્ટોરીયાને 'હિંદની સામ્રાજી' જાહેર કરીને આર્થિક સામ્રાજ્યવાદનો પાયો નાખ્યો. ૧૮૮૦-૯૦ માં મજાપા, ખર્માં અને બલુચીસ્તાન પણ અંગ્રેજી સામ્રાજ્યમાં ભેળવી દેવાયાં. એ પછી જોજેફ એન્બર-લેઇન ડિજરેલીની નીતિનું સમર્થન કરતા એક પક્ષનો પોતાને નેતા બનાવી બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનો પાયો મજબૂત કરવા માટે પ્રયત્નો કરવા લાગ્યો. એ વચ્ચે ફ્રાંસના ત્રીજા પ્રજાતંત્ર-સાક્ષને, અલ્સેસ લોરેનના હાથમાંથી નીકળી જતાં ધણાં ઉમંગ અને ઉત્સાહની સાથે રાજ્યવિસ્તાર માટે પ્રયત્નો કર્યા. માત્ર ૩૦ વર્ષમાં ૩૬ લાખ ચોરસ માઇલ પ્રદેશને, જેમાં ૨૬૦ લાખ મનુષ્યો રહેતાં હતાં, તેમને ફ્રાંસના સામ્રાજ્યમાં સામીલ કરી દીધા. સામ્રાજ્યવાદી મનોવૃત્તિ ધરાવનાર વર્ગના વેપારીઓએ બિસમાકને પોતાના વિચારોને અનુયાયી બનાવી લીધો, અને જર્મન સામ્રાજ્યે ગણુ જ થોડા સમયમાં આફ્રિકામાં ૧૦ લાખ ચોરસ માઇલ પ્રદેશ પર પોતાનો અધિકાર જમાવી લીધો. રશિયા, જાપાન, સ્પેન, પોર્ટુગલ અને સંયુક્ત રાષ્ટ્ર અંગ્રે-રિંકા આ પ્રતિસ્પર્ધામાં પાછળ રહ્યા

નહીં. અરે બેલ્ગિયમ જેવા નાનકડા રાષ્ટ્રે પણ પોતાની માતૃભૂમિ 'કરનાં એરો-ગણી વધારે જમીન ઉપર પોતાનું સંસ્થાન સ્થાપી નાખ્યું'. ઓગણીસમી સદીના અંતમાં અને વીસમી સદીના આરંભમાં યુરોપના બધા રાષ્ટ્રોએ આખા જગતની અરસપરસ વહેંચણી કરી નાખી. જ્યારે શરૂ શરૂમાં સંસ્થાનો કંબળે કરવામાં આવ્યાં ત્યારે સહકાર અને સમજુતિ સાથે કામ કરવામાં આવ્યું. જ્યારે ફ્રાંસ ઇંગ્લેંડના પર પોતાનો અધિકાર જમાવતું, ત્યારે ઇંગ્લેંડ આંગ્રી આડા ઠાવ કરતું, અને જ્યારે ઇંગ્લેંડ સીંગાપોર ઉપર કબજો મેળવતું ત્યારે ફ્રાંસ મુખડીદી ધારણ કરતું. પણ જ્યારે બધા દેશો આધિનતામાં આવી ચૂક્યા અને વધુ વહેંચણી દરવા માટે વધારે પ્રદેશો રહ્યા નહીં, ત્યારે સંસ્થાનો માટે યુરોપના રાષ્ટ્રોમાં સંઘર્ષણ થવા લાગ્યું.

સ્પર્ધાનો ઉદ્દેશ

જેમ ઉપર દેખાયા આખું છે તેમ મૂડીવાદને પોતાની સફળતા માટે બજારની જરૂર હતી. પોતાના દેશનાં જ બજારો તેમને માટે વધારે લાભપ્રદ સિદ્ધ થયાં નહીં તેથી તેમને પોતાના દેશની બહાર બજારો શોધવાની જરૂર પડી. એવી રીતે સંસ્થાનોની સ્થાપના થઇ. એ કહેવાની જરૂર નથી કે સંસ્થાનો ઉપર અધિકાર જમાવવાનો ઉદ્દેશ આર્થિક હતો અને હજીયે છે. એ સંસ્થાનોમાં યુરોપમાં ઉત્પન્ન થતી વસ્તુઓ વધારે કામતે વેચી શકાય છે અને આ સંસ્થાનોમાંથી ખાદ્ય સામગ્રી તેમજ કાચો માત્ર વધારે સસ્તો મળી શકે છે.

“સંસ્થાનો ઉપર અધિકાર જમાવ્યા-
થી જ ડાર્ક પાણુ દેશ કાચા માલની
હરિકાષ્ઠમાં પોતાના હરિક દેશને હરાવી
શકે છે. સંસ્થાનો જો સ્વતંત્ર રહે તો એ
તેઓ કાચામાલ પર પોતાનો એકલો અધિ-
કાર કરીને પોતાના દેશને માટે વધુમાં
વધુ આર્થિક લાભ મેળવવાના યત્નો કરી
શકે છે. જેમ જેમ મૂડીવાદ વધતો
જાય છે, તેમ તેમ કાચા માલની માગણી
પણ વધતી જાય છે. કાચો માલ મેળ-
વવાની જેમ હરિકાષ્ઠ વધતી જાય છે,
તેમ તેમ સંસ્થાનો ઉપર અધિકાર જમા-
વવા માટે અડધા પણુ વધતો જાય છે.
યુરોપના દરેક દેશની ઇચ્છા છે કે વધુમાં
વધુ સંસ્થાનો એના પોતાના અધિકારમાં
રહે. કારણ કે એવી સ્થિતિમાં જ તેઓ
પોતાના હરિકનો પરાજય કરવામાં અને
ઓછી કીંમતે કાચો માલ મેળવવામાં
સમર્થ થઈ શકે છે.

મૂડીદારની પાછળ સેનાબળ

જ્યારે વેપારી હરિ-
કાષ્ઠ વિરાટ રૂપ
ધારણ કરી લે છે અને મૂડીદારને પોતાનો
માલ ખપાવવામાં નિષ્ફળતા મળે છે,
ત્યારે જુદા જુદા દેશોના મૂડીદારોમાં સંઘ-
ર્ષણ થવા લાગે છે. તેમને મદદ કરવા
માટે તેમના રાષ્ટ્રોની શસ્ત્રથી સુસજ્જિત
સેનાઓ રણભૂમિમાં આવી જાય છે. એ
વાતનો કાર્ષ્ણ્ય પણુ ઇન્કાર કરી નહીં શકે
કે ઇંગ્લાંડે મીસર ઉપર અધિકાર એટલા
માટે જમાવ્યો કે અંગ્રેજ મૂડીદારો ત્યાં
પોતાની મૂડી સરળતા સાથે રોકી-લગાવી
શકે. દક્ષિણ આફ્રિકાનું યુધ્ધ માત્ર
મુવલું ખાણો ઉપર સ્વામિત્વ જમાવવા
માટે લડવામાં આવ્યું હતું. ક્રાંસે મેક્સિકો
ઉપર, નેપોલીયન ત્રીજીની આધિનતામાં

એટલા માટે આક્રમણ કર્યું હતું કે
મેક્સિકોમાં મૂડી રોકનારા ફ્રેંચ મૂડીદારોની રક્ષા થઈ શકે. અમેરિકાએ મૂડી-
દારોના લાભ માટે નિકારાગુઆ, હૅટી,
સેન ડોમિંગોને અમેરિકાના પ્રાંતની જેમ
બનાવી નાખ્યા. રશિયા જાપાનનું યુધ્ધ
મંચુરીયામાં લાઠડાના લાભોની રક્ષા માટે
થયું હતું. ફ્રાંસોના જંગલી બુદ્ધિમાત્રીઓ
અત્યાચારો, મેક્સિકોના તેલ માટે બ્રિટિશ
અને અમેરિકાના મૂડીવાદીઓની લડાઈ,
ટયુનિસને ફ્રેન્ચનું પરાધિન રાજ્ય બના-
વવું, જાપાન મારફતે કોરીયાની રાષ્ટ્રીય-
તાનો વિનાશ, એ બધાં યુધ્ધોનો ઉદ્દેશ-
હેતુ એવો એક જ હતો. જો કે યુધ્ધની
બહેરાત કરતી વેળાએ દરેક રાષ્ટ્રોએ
પોતપોતાના હેતુઓ તો ભળતા જ બતાવ્યા
હતા. મૂડીદારોએ ધણી સફળતા સાથે
પોતપોતાનાં હિતોની રક્ષા માટે
પોતપોતાની સરકારોને આગ્રહ કર્યો
કે તેઓ રાષ્ટ્રીય હિતો માટે લડાઈ
કરે. આમ એક પ્રકારે સરકાર અને મૂડી-
દારમાં અભિન્ન સંબંધ બંધાયો.
એટલે સુધી કે મૂડીદારોનાં હિતો ઉપર
આક્રમણ કરવું રાષ્ટ્રીય અપમાન મનાવા
લાગ્યું. એવી સ્થિતિમાં રાજ્યની પાસે
સૈન્ય સિવાય રક્ષાનું બીજું કંઈ સાધન
હોઈ શકે ? રાજ્યોએ પોતાના મૂડીપાત-
ઓની રક્ષા માટે સશસ્ત્ર સેનાઓ મોક-
લીને રાષ્ટ્રરક્ષાના નામે યુધ્ધો કર્યાં.

મૂડીવાદના આ ઉદ્દેશ્ય સક્રમને સારી

રીતે સમજી લેવો એ ઘણું જરૂરી છે. જ્યારે
આર્થિક સામ્રાજ્યવાદ એવું સ્વરૂપ ધારણ
કર્યું અને રાજ્યની ઉપર મૂડીદારોએ

‘એશિયાની ક્રાંતિ’ લેખક: ડૉ. સત્ય-
નારાયણ શાસ્ત્રી. પી. એચ. ડી. ૫. ૯.

પરદેશમાં રોકેલી મૂડીનું બ્યાજ બેંકે
કરવાનો ભાર મૂકવામાં આવ્યો ત્યારે
વેપારી સંબંધોમાં ક્રાંતિકારી પરિવર્તન
થયું. એટલા માટે શક્તિશાળી રાજની
જરૂર હતી. અને એનો સ્પષ્ટ અર્થ એ
થાય છે કે રાજ્યની ભૌતિકશક્તિ યથા-
ચામ હોવી જોઈએ. બહારના દેશોમાં
ગેઢેલી એ મૂડીની રક્ષાને માટે ભૂમિસેના
અને નૌક્રમેનામાં ઘણી વધારે વૃદ્ધિ કર-
વામાં આવી, પરંતુ સૈનિકા માટેના ખર્ચના
વધારાનો અર્થ એવો થાય છે કે મૂડીપ-
તિએ માનવસંહાર કરી શકે એવા અસ્ત્ર-
શસ્ત્રો ઉત્પન્ન કરવા માટે પોતાની મૂડી
રોકે. આવી રીતે શસ્ત્ર તૈયાર કરનાર કાર-
ખાનાઓ અને કંપનીઓએ રાજ્યમાં
એક મહત્વપૂર્ણ સ્થાન મેળવી લીધું છે.
તેમનો રાજ્યની પરદેશ વિભાગની નીતિ
ઉપર પ્રભાવ પડે તે સ્વાભાવિક જ છે.

આ પ્રકારે અસ્ત્રશસ્ત્ર ઉત્પન્ન કરનારી
કંપનીઓની રક્ષાને માટે સાવધ રહેવું
એ રાજ્યનું પરમ કૃત્ય થઈ પડ્યું છે.
જ્યારે મૂડીવાદીઓની સંકાય માટે
રાજ્યો અસ્ત્રશસ્ત્રથી સજ્જ થએલી એનાઓ
તૈયાર રાખવા લાગ્યા, ત્યારે સ્વાભાવિક
રીતે ઘાઘ પલ્લુ સંઘર્ષોની સાથે
પોતાના રાજ્યને શક્તિસમ્પન્ન બનાવવા
માટે મૈત્રિના ટાલકારો કરવા લાગ્યા.
ક્રાંતિની સાથેના પોતાના મતભેદોનો નિવેડો
લાવવા માટે અંગ્રેજોને ૧૯૦૭માં રશિયા
સાથે કરારો કરવા પડ્યા +

આર્થિક સામ્રાજ્યવાદના પક્ષમાં

શુ. ખરેખર, આર્થિક

સામ્રાજ્યવાદ

રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધોને
+ The Economic Foundation
of Peace. by Prof. H. J. Laski
pp. 509

શાંતિમય રાખવા માટે જરૂરી છે ? એ
પ્રશ્ન ઉપર વિચાર કરવા અગાઉ આપ-
ણે આર્થિક સામ્રાજ્યવાદના સમર્થકોના
તર્કો ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ.

**આર્થિક સામ્રાજ્ય-
વાદનું કથન એવું**

છે કે આપણે આપણો માલ અને મૂડી
વિદેશોમાં મોકલીને જ આપણી આજીવિકા
મેળવીએ એટલા માટે જો આપણે જીવન
ધારણ કરવું હોય તો આપણને પરદેશના
બજારોની અનિવાર્ય જરૂર છે. વૈશ્વનિક
રોધોને કારણે ઉદ્યોગના ક્ષેત્રમાં આશ્ચ-
ર્યજનક ઉત્તિ થઈ છે. માલ એટલો
તૈયાર થવા લાગ્યો છે કે એ બહાર
વેચવા માટે નિઃજીવું પડે છે. જો આપણે
આપણો માલ ન વેચીએ તો એનો એવો
અર્થ થશે કે આપણા રાષ્ટ્રના માણસો
પોતાનું આજીવું જીવનનું ધોરણ ટકાવી
રાખી શકશે નહીં. બીજા તર્ક એવો છે
કે બધાં આધુનિક રાજ્યો એ જ કાર્યમાં
ગુલામીમાં છે. જો આપણે એ સ્પર્ધામાં
બીજાઓ કરતાં પાછળ રહી જઈશું તો
આપણે આપણી મૂડી અને માલના ખર્ચના
સુચવસરો ગુલામીમાં. આ પ્રતિસ્પર્ધામાં
આગળ વધતાં આપણે આપણી રાષ્ટ્રીય
સંપત્તિને વધારીએ છીએ અને આપણી
રહેણાં-જીવનનું ધોરણ પણ એથી ઉંચું
બને છે.

એમાં જરૂર શકે નથી કે આ તર્કોમાં
સત્યનો અંશ છે. સામ્રાજ્યવાદે જંગલના
પ્રદેશો અને પાછળ રહેલા પ્રદેશોની સ્થિતિ
સુધારવામાં ઘણી મદદ કરી છે. એ બની
શકે છે કે મૂડીવાદીઓએ પોતાના સ્વા-
ર્થને માટે એ કામ કર્યું અને એથી પાછળ
રહેલા દેશોને એ થોડો ઘણો લાભ થયો.
વર્તમાન આર્થિક સંગઠનમાં દરેક સામ્રા-

ન્યવાદો રાષ્ટ્રની સામે આ યુદ્ધ સામ્રાજ્ય-વાદનો એક મોટો કાયદો છે. એ ઉકેલવાનું કાર્ય તેમને માટે ઘણું મુશ્કેલીભર્યું છે. રાજદારશીલો આ કાયદાને ઉકેલવા માટે અસમર્થ છે. કારણ કે તેમની ઉપર મૂડીવાદીઓનો પ્રભાવ છે. મૂડીદારો તેમને કહે છે કે અમારા હિતોની રક્ષા નહીં કરવાનો એવો અર્થ થશે કે તમે તમારા દેશને સમૃદ્ધિશાળી બનાવવા ઇચ્છતા નથી, તમે એની આર્થિક ઉન્નતિમાં વિઘ્ન નાખો છો.

અમેરિકા સામ્રાજ્યવાદી છે ?

આર્થિક સામ્રાજ્ય-વાદનો હવે

એટલો બધો વિકાસ થઈ ગયો છે કે તે સરળતાથી ઓળખી શકાતો નથી. આ વિકાસ પામેલા આર્થિક સામ્રાજ્યવાદનાં સ્વરૂપને શાંતિમય સામ્રાજ્યવાદ એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે. આ સામ્રાજ્યવાદને આધિન જે દેશો હોય છે; તેમનું ધન-શોષણ કરીને પોતાના મૂડીદારોની મૂડીમાં વૃદ્ધિ કર્યા કરવી એ એવું ખ્યેય છે. આ સામ્રાજ્યવાદના સમર્થક શાંતિમય ઉપાયો-વડે, કલહને અટકાવીને, વિનિત રાષ્ટ્રની સંપત્તિ છૂંટી લે છે. એ વિનિત રાષ્ટ્રોને એવુંયે જ્ઞાન થતું નથી કે તેમનું ધન છૂંટવામાં આવે છે. એવા શાંતિમય આર્થિક સામ્રાજ્યવાદીઓનું શિરોમણી અમેરિકા છે.

સને ૧૮૯૭ થી સંયુક્ત રાષ્ટ્ર અમેરિકામાં ઉદ્યોગવાદ ઉન્નતિ કરી રહ્યો છે. એ વચ્ચે અમેરિકાની નિકાસ ૩૩ કરોડ ૯૦ લાખ ડોલરની થઈ ચૂકી છે. એ જ સમયે ત્યાં Steel Trust અને Shipping Trust બનાવવામાં આવ્યાં છે. તેમના ઉદ્યોગધંધામાં એથી થએલી આસ્થાનુક ઉન્નતિથી તેમજ તૈયાર માલની અભિર્વદ્ધથી

યુરોપ સંક્રિત થઈ રહ્યું છે. એના હૃદયમાં સ્પર્ધા જાગ્રત થઈ રહી છે. અમેરિકા પોતાનો માત્ર યુરોપમાં મોકલવા લાગ્યું છે. ૧૮૯૮ માં અમેરિકન બેંકર એસોસિએશનના પ્રમુખે પોતાના પ્રારંભિક લાપણુમાં વિજયોન્મત લાવનાથી પ્રેરાઈને કહ્યું હતું:

“વ્યાપારી મહત્તાની રમતમાં, આપણને વિજય અપાવે એવાં ત્રણ પાતાં-લોહું; પોલાદ અને કાલસો-આપણા હાથમાં છે. આપણે દુનિયાને હાંબા સમય સુધી અનાજ પુરું પાડ્યું છે; આજે આપણે દુનિયાનું ઉદ્યોગમંદિર પહું કરવા માગીએ છીએ, પછી એ માલ ખપાવવાનાં બજારોની આપણને જરૂર છે.”

ચીન અને ઇન્ડોનેશિયા એશિયાના

વેપારના એ મોટાં ક્ષેત્રો છે. ચીન એક વિશાળ રાજ્ય છે, જેની સરકાર અર્થતંત્રની સ્થિતિમાં છે. અશક્ત રાજ્ય હોવાને કારણે, તેમજ શૂદ્ધકલહને કારણે તેમજ ઉપજવ ભૂમિ હોવાને કારણે સામ્રાજ્યવાદી નીતિનું શિકાર, ચીન બન્યું છે. જાપાન એશિયા ઉપર પોતાના અધિકારની વાતો કરીને એશિયા બહારની શક્તિઓને ચીનમાં હસ્તાક્ષેપ કરતી અટકાવવા ચાહે છે. એનો સિધ્ધાંત છે કે ‘એશિયા એશિયાદીક રાષ્ટ્રો માટે છે,’ તેથી અમેરિકા, બ્રિટન, રશિયા વગેરે શક્તિઓને જાપાનનો ઘણો ભય છે. આ પરિસ્થિતિમાં જ્યાંસુધી ચીન પ્રભુરૂપે જાગ્રત થતું નથી, સામ્રાજ્યવાદી રાષ્ટ્ર ચીન અને ઇન્ડોનેશિયામાં શાંતિપૂર્વક

* World Crisis and the Problem of Peace. by S. D. Chilale. pp. 50.

પોતાની લૂંટ કાયમ રાખવા ચાહે છે. અમેરિકા એ લૂંટમાં સોથી મોખરે છે. ઇંડોનેશિઆમાં ભરપુર સંપત્તિ છે. હજી સુધી બધાં રાષ્ટ્રોમાં ઇંડોનેશિઆ માટે પ્રતિસ્પર્ધાતું ચક્ર ચાલી રહ્યું છે. ઇંડોનેશિઆના ધનતુલ્ય અતુમાન એટલા ઉપરથી કરી શકાય છે કે સને ૧૯૨૪ માં ૩૫-૪૨-૪૭-૫૦ની નિકાસ વેપાર ચીનના હેતુએ અને હિંદના હેતુએ હતો. હજી ત્યાં વેપારી ઉત્પત્તિ માટે બહોળું ક્ષેત્ર પડ્યું છે. ત્યાં ખાણોનું પ્રમાણ ધણું વધારે છે. એશિઆમાં માત્ર તેલની ખાણો અહીંજ છે. લોખંડની ઉત્પત્તિ જાપાન કરતાં દસગણી વધારે થાય છે. જગતમાં જેટલું દીન ઉત્પન્ન થાય છે, તેનો ચોથો ભાગ એ જ દેશમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અમેરિકાએ ઇંડોનેશિઆમાં આખા જગતની મૂડીના ૧૫ ટકા રોક્યા છે અને હજી એ દીશાએ અમેરિકા ઉત્પત્તિ કરી રહ્યું છે. એ જ કારણથી ઇંડોનેશિયા ઉપર પોતાના આર્થિક સામ્રાજ્યનું ચક્ર ચલાવવા માટે તે ફિલીપાઇન દ્વિપોને સ્વાતંત્ર્ય આપવા ઇચ્છતું નથી. આ દ્વિપ સમુદ્ર ગાંત મહાસાગરમાં ઇંડોનેશિઆની નજદીકમાં જ છે.

એવી રીતે અમેરિકા ઓશિઆથી છિટકા અને જાપાનની શક્તિઓને ફર કરી પોતાની કાગવગ વધારવાના કામમાં મુથાએલું છે, તેથી જ એ ચુપ્પ કરવા ચાહતું નથી. એક અમેરિકન લેખકે લખ્યું છે કે “પ્રાચીન મમયનો સામ્રાજ્યવાદ વિનિત રાષ્ટ્રોની પ્રજાને શુભામ બનાવીને સંતોષ માનતો હતો. તે પછી સામ્રાજ્યવાદ પ્રજાને છોડીને જમીન ઉપર અધિકાર જમાવતો હતો. પરંતુ આ યુગનો સામ્રાજ્યવાદ પ્રજા અને જમીનને છોડી માત્ર સંપત્તિનાં સાધનો ઉપર અધિ-

કાર જમાવીને સંતોષ મેળવે છે.” સામ્રાજ્યવાદનું આ અંતિમ સ્વરૂપ જ શાંતિમય આર્થિક સામ્રાજ્યવાદના નામે પ્રસિધ્ધ છે અને અમેરિકા એનું મુખ્ય પોષક છે.

રાષ્ટ્રસંઘની અશક્તિ

એ માં જરાયે શંકા

કરવાને સ્થાન નથી કે રાષ્ટ્રસંઘ સુદ્ધ પ્રત્યેયુદ્ધ કરવાનું સર્વોત્તમ સાધન છે. રાષ્ટ્રસંઘનો આદર્શ માનવીય છે અને તેની સ્થાપના શાંતિ સ્થાપવા માટે થઇ છે. એનો હેતુ આવો સારો હોવા છતાંયે તેનો પ્રભાવ કેમ ખરાબ પડે છે અને શા માટે રાષ્ટ્રસંઘ શક્તિનું સાધન નથી એવો મત ટૂંકવાતો જાય છે? દરેક દીશાએથી League is an organized hypocrisy રાષ્ટ્રસંઘ એક વ્યવસ્થિત દંભ છે એવા અવાજો શા માટે સંભળાય છે? એનું મુખ્ય કારણ એ છે કે રાષ્ટ્રસંઘ વિશ્વમાં શાંતિ સ્થાપવાને નિમ્ણ જ નિવડ્યો છે. એનું શાસન સુત્ર એવા રાષ્ટ્રોના હાથમાં છે જેઓ જગતની રીધી મહાન સામ્રાજ્યવાદી શક્તિઓ મનાય છે. જ્યારે પણ કોઇ એવો પ્રશ્ન ઉભો થાય છે, જેમાં એક રાષ્ટ્રના આર્થિક હિતનું સામ્રાજ્યવાદનાં હિતો સાથે સંઘર્ષ થાય છે, ત્યારે એ રાષ્ટ્રો પોતાના સામ્રાજ્યની રક્ષા માટે એ પ્રશ્નને ઉઘાવી દે છે. જેઓએ ઓટાવાની વિશ્વ આર્થિક પરિપક્વ અને છનીવાની નિઃશસ્ત્રોદ્ધરણ પરિપક્વની કાયમપધ્ધતિનો અને તેમાં જગતનાં રાષ્ટ્રોની કુટર્તાતિનો ગંભીરતા સાથે વિચાર કર્યો છે, તેઓ આ વાત સત્ય હોવાનું માને છે. પ્રો. હેશેલ્ડ જે. લાન્કીનું મ્થન આ બાબતમાં સાચું જ છે કે, “જ્યાં સુધી રાષ્ટ્રોનો આર્થિક અભ્યુદય, વધારાની

મૂડી અને તૈયાર માલ માટે યોગ્ય બજારોની શોધ ઉપર નિર્ભર હોવાનું મનાય છે, ત્યાંસુધી તેઓ એ બજારો સુધી પહોંચવા માટે પ્રયાત્ન કરશે. અને એ બધું જાપાનની પ્રવૃત્તિઓ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, જો રાષ્ટ્રો 'શાંતિપૂર્વક' બજારો મેળવી શકશે નહીં તો તેઓ યુદ્ધ મારફતે તેમ કરવાને તૈયાર થશે."

જ્યાં સુધી જગતનું આર્થિક

સંગઠન સામ્રાજ્યવાદી નીતિ ઉપર અવલંબેલું રહેશે, ત્યાંસુધી જગતમાં 'ચીન-જાપાન-યુદ્ધ' ના તથા બનાવો

બન્યા કરશે. રાષ્ટ્રસંઘના સિધ્ધાંતો અને આર્થિક સામ્રાજ્યવાદના મનોવિશ્વાસમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ ભેદની વિપરિતતા છે. પરંતુ રાષ્ટ્રસંઘની યોજના એવા પ્રકારે થઈ છે કે એ બંનેનો મેળ સધાએલો જણાય છે. તેથી રાષ્ટ્રસંઘના સિદ્ધાંતોની જગતમાં વિજયપતાકા ઉરાડની હોય તો આર્થિક સામ્રાજ્યનો વિકાસ થતો અટકાવવો જોઈએ, એટલું જ નહીં પણ આર્થિક સામ્રાજ્યવાદને જગતમાંથી સંપૂર્ણ તિલાંજલિ આપવી જોઈએ. જ્યાંસુધી આર્થિક સામ્રાજ્યવાદનું અસ્તિત્વ હશે ત્યાં સુધી જગતશાંતિની સંભાવના શક્ય નથી.

* Economic Foundations of Peace pp. 515 by H. J. Laski.

જાહેરબાજર આપનારાઓને અગત્યનું

મનપસંદ ખેતોફો બનાવી આપવાની સગવડ.

કોઈ પણ ફોટો ચા કીજાઈને ઉપરથી મનપસંદ ખેતોફો જેવા કે ફોટોઝીન્કો, હાઈડ્રેન વીગેરે ટાઈમસર અને કીકાયત લાવથી બનાવી આપવાની અમે ગોઠવણ કરેલી છે, તો એ વીચે વધારે માહિતી માટે

‘હિંદુસ્તાન અને પ્રજામિત્ર’

આફીસમાં મેળવશે મળે.

યુધ્ધનિવારણ-

એક ગુંચવાયલું કોકડું.

સારી ચે આલમને
માલુમ છે કે

છેલ્લું મહાન યુધ્ધ ભવિષ્યમાં કદી ચે યુધ્ધ
કરવાની જરૂરત ન રહે એવા મહાન અને
ઉચ્ચ આશયથી લગાયું હતું. આજે એ
મહાન યુધ્ધ જાગ્યાને વીસ વીસ વર્ષના
વહાણું વહી ગયાં છે છતાં જગતમાં
ક્યાંયે શાંતિ નજરે પડતી નથી. આજે
દુનિયાભરનાં રાષ્ટ્રો નખથી તે શિખ સુધી
રાત્રાજીથી મુસજલ થઈને સર્વનાશની
ભયંકર નોખતો જા-
રા નેરશોરથી ગગ-
ગવી રહ્યાં છે-આજે
તેઓ પ્રલયના ભય-
કર પુરમાં ઉઠી ને
વધુ ઉઠી ડુબકીઓ
મારી રહ્યાં છે. આજે સારી ચે દુનિયાનું
વાતાવરણ યુધ્ધના ભયકારી ભણકારથી
ગુંજ રહ્યું છે. આવા ભયભર્યા સમયે
સેરાછવોના તણખાએ સારી ચે પૃથ્વી પર
પથરાઇ રહેલા દાઝગોળાને ધડાકાજનક
સંગગાવી દીધા હોતો. તે પંખીના છેલ્લા
એ દસકામાં બનેલ 'બનાવોતું' વિહંગાવ-
લોકન કરવાની તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય શાંતિને
સુરક્ષિત રાખવા માટે કેવા કેવા બોગે
આપવા પડશે. કેવાં કેવાં મૂલ્યો ચુકવવાં
પડશે તેના વિચાર કરવાની ખાસ આવ-
શ્યકતા છે.

એ જગતવ્યાપિ
મહાયુધ્ધ જગ.

વવમાં 'કાણુ કારણભૂત અગર તો જવા-
બદાર હતું' તે નિશ્ચિત કરવામાં હમણાં
હાપણુ માખવવાની શરૂઆત થઇ ચુકી
છે એટલું જ નહિ પણ એ ભયંકર
ખૂનરેણ માટે જર્મની જવાબદાર અગર
તો કારણભૂત નથી એમ સર્વત્ર
મુકતકંઠે સ્વીકાર કરાયો છે યુદ્ધના
સમયમાં તો દુશ્મન રાજ્યો એક ખીખ-

ને હડખાયાં કુતરાં
ગણે છે અને તેનો
પ્રતિકાર પણ હથિ-
યારો વડે જ કરે છે,
પણ હવે તો આપણે
બહુ સારી રીતે

: લેખક:
શ્રી. દયાશંકર કવિ.

જાણીએ છીએ કે મિત્રરાજ્યોના લાખો
અને કરોડો શહેરીઓ બહુ જ ઝતુન-
પૂર્વક માનતા હતા કે ભુદૃશ, કલ્પિત
અફવાઓ અને પ્રપંચો પર સદૈવ વિશેષ
વિશ્વાસ રાખતા પ્રુશીયન યુદ્ધદેવોની
ફોટરોમની રોળકીએ અને તેના સરદાર
કેસરે જ એ યુધ્ધ જગવ્યું હતું. એવારે
હવે અલૌકિક રીતે એકમત થઈને દરેક
રાષ્ટ્રના ઇતિહાસકારો કદી રહ્યા છે કે એ
જગતવ્યાપિ મહાયુધ્ધને કાઢ એક વ્ય-
ક્તિએ કે રાષ્ટ્ર જગવ્યું ન હતું પણ
આધિક અને રાજકીય બળોની અથડા-

મણના લય'કર ધ્વજકાથી સળગ્યું હતું અને એ આર્થિક અને રાજકીય બંધોની લય'કર અચળમણ માટે ખાસ કરીને મહારાજ્યોજ એકસરખી રીતે જોખમદાર હતો. જુદા જગતમાં સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા માટે જર્મની જે મરણપછાડ મારી રહ્યું હતું તે મરણપછાડ અને ઇંગ્લાંડ, ફ્રાંસ તથા રશિયાના મરણપછાડ વચ્ચે કોઈ જાતનોય ફેર ન હતો. જર્મનીના ફ્રાંક કે પ્રયંડ પ્રયાસો ઇંગ્લાંડ, ફ્રાંસ અને રશિયાના ફ્રાંક કે પ્રયંડ પ્રયાસો જેવા જ હતા. તેમાં કોઈ પણ જાતનું અનોખાપણું ન હતું કે પ્રમાણમાં પણ કોઈ કમી જણતીપણું ન હતું. કોઈ પણ સમયે જર્મની પાસે મોટું લશ્કર, વિશાળ નૌકા-સૈન્ય કે ખાસ ઉપયોગ માટે લુદો રાખી મુકેલ ભારે લશ્કરી સરંજામ ન હતો. હઝારો કુતરાની ઉપમા આપવાની રીત યુધ્ધ સમયના પ્રચારકાય' તરીકે બહુ જ દુષ્ટ રીતે અકસીર હતી પણ એ ઉપમાનો અચાવ કરવા માટે ઐતિહાસીક સત્યનો જરા જેટલોય ટેકો ન હતો.

ઈસુની ૧૯૩૪ ની
સાલ પર દષ્ટિપાત

કરી જોતાં સ્પષ્ટ જણાય છે કે સુલેહ શાંતિ, સહિસલામતી માટે લશ્કરી સરંજામ પર આધાર રાખવો એ નરી મૂખ્યતા છે, સાવ ખિનઉપયોગી છે. કોઈ આક્રમણ કરે નહિ તે માટે હથિયાર સજ્જાથી યુધ્ધથી દૂર રહી રાખાય છે, એવી ભૂલ-ભરી માન્યતાની ખેવકુશી જાણવા માટે સંગત સત્ય પર નિર્નયેષ દષ્ટિપાત કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. અમુક જ પ્રદેશમાં અને અમુક જ રાષ્ટ્ર માટે એ પધ્ધતિ કદાચ ઉપયોગી થઈપડે પણ જો કોઈ દેશ આટલી લઘુ સુધી હથિયારોથી

સુસજ્જ થાય તો ખીજી પ્રજા તો એને એક જગરજસ્ત લય જ સમજે તેમાં કોઈ નવાઈ નથી. એક સાદા પ્રશ્નનો ઉત્તર કોઈપણ આક્રમણ કરવાની હિંમત ન કરી શકે એવી માન્યતાના પુરેપુરયા ઉગાવી દે તેમ છે. ૧૯૧૪ ની સાલમાં યુરપની કમ પ્રજાઓ વધારે હથિયારોથી સજ્જ હતી? લશ્કરી સરંજામથી પુરેપુરી રીતે સુસજ્જિત રહેવાનો પ્રયાસ કરવાથી દૂર સરહદની પેલી પાર પણ હથિયારોના સુસજ્જિત શસ્ત્ર થાય એ નિર્વિવાદ છે અને એ પ્રમાણે હથિયારોથી સજ્જ થવાની હરિફાઈ યુધ્ધની શક્યતાને વધારે ઉત્તેજિત કરે છે. સ્વીટઝરલેન્ડ લશ્કરી સરંજામથી સુસજ્જિત હતું તેથી તે જગતવ્યાપિ યુધ્ધથી દૂર રહ્યું હતું એમ વારંવાર જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું. આ સંબંધે ફક્ત એટલો જ પ્રશ્ન કરી શકાય કે સ્વીટઝરલેન્ડની તટસ્થતા તેના લશ્કરી સરંજામને આભારી હતી કે ત્યાંની સત્તાવાર જાહેર ચયેલી ત્રણ ભાષાઓ-ફ્રેંચ, જર્મન અને ઇટાલીયન-ને હતી? હોલાંડે તટસ્થતા જાળવી રાખી હતી તેનું કારણ શું તેની પાસે મોટું લશ્કર અને જગરજસ્ત નૌકા સૈન્ય હતું?

અજ્ઞાત સૈનિકોના
સમાધિસ્થળ પાસે

છેલ્લા સુલેહ દિને યુધ્ધમંત્રી ડને' એક સત્ય બહુ જ તડ ને ફડ રીતે કહી 'નાખ્યું હતું' કે "છેલ્લાં મહાયુધ્ધમાં કોણે વિજય પ્રાપ્ત કર્યો એ હજી વિવાદાસ્પદ વિષય છે. નાનસત્ય તો એ છે કે કોઈ એ વિજય મેળવ્યો નથી. દરેક માણસે એ યુધ્ધમાં યુમાવ્યું છે, કોઈને પણ લાભ થયો નથી. આ સત્યને પુષ્ટિ આપતું પ્રમાણ જેટલું જોઈએ તેટલું

મજબુત છે. વર્તમાન સમયના યુધ્ધની સંહારકતા એટલી બધી તો વિચાળ છે તેમજ લોક સમુદાયની આંતર પરતંત્રતા એટલી બધી તો ભયંકર છે કે મોટા પ્રમાણમાં લાંબો સમય ચાલુ રાખેલી દુશ્મનાવટ વ્યવસ્થિત સમાજના અસ્તિત્વને પણ ભયમાં મુકી દે છે. લાલની ભાવના અને સલામતીની આકાંક્ષા યુધ્ધથી આકાશકુસુમ જેવી બની જાય છે. યુધ્ધ કરવામાં સહન કરવી પડતી આર્થિક તુકશાની આર્થિક લાલ કરેતાં અતિશય વિશેષ છે એમ દરેક ગ્રામી માણસ સમજે છે અને લશ્કરી સરંજામથી-હથીયારોથી-મુસજબ રહેવાથી શાશ્વત મુલેહ શાંતિ-સ્થાપનાની ધારણા મૃગજળ-ઝાંઝવાના પાણી-જેવી છે એમાં કાંઈથી ના પાડી શકાય તેમ નથી.

આ પ્રમાણે આપણી સંસ્કૃતિનો

દિનપ્રતિદિન લોપ થતો જાય છે અને જો આવી પરિસ્થિતિ થોડો લાંબો સમય એમ ને એમ ચાલુ રહેશે તો આપણે તેનાથી સર્વથા વર્ણિત થઈ જઈશું એમ ભય રહે છે. હુતપ્રાય થઈ રહેલી સંસ્કૃતિને નાશની ઉવટની સ્થિતિમાંથી બચાવી લેવા માટે ત્યારે આપણે શું કરવું જોઈએ? આ બાબત પર ગંભીર વિચારણા ચલાવવાની આપણી દરેકની ખાસ ફરજ છે અને તેના માટે એક સર્વમાન્ય કાર્યક્રમ થોડા કાલવાની ખરેખર અતિશય આવશ્યકતા છે.

આ દિશામાં કાઢવું પ્રકારના

પ્રયાસ કરવાનો પ્રારંભ કરવા પહેલાં પ્રથમ તો આપણે ઉત્પાદન અને વહેંચણીનાં મૂખ્ય સાધનોને ખાતગી મિલકત

ગણવાની જે પ્રથા પ્રચલિત છે તેને નાબુદ કરી દેવી જોઈએ. સંપત્તિનાં પ્રાથમિક સાધનોની માલિકીપણામાં કુદરતી રીતે રહેલી સત્તા આમગની, વધુ પડતી બચત, થોડું ખર્ચ, વધુ ઉત્પાદન અને થોડી વપરાશની અતિશય અસમાનતા તેમ જ પરદેશનાં બજારો હસ્તગત કરવા માટે, નાણાં રોકવાની જગ્યાએ શોધવા માટેની મરામતી તથા જકાત માટેની તકરારો, હથિયારો સજ્જવાની દોડ, શંકા, ધિક્કાર, ભય અને યુધ્ધ વિગેરે ઉભાં કરે છે. ઉદ્યોગપતિઓની વિપ્લવ ધન સંપત્તિથી શરૂ થયેલું પ્રચારકામ ભૂતકાળનું ભજન કરતા અને તેમાં પરિવર્તન થવાનો ભય મેવતા રાષ્ટ્રવાદને શાશ્વત તેમ જ પ્રત્યક્ષ બતાવે છે. મહાન સ્વદેશભક્તો આંતર-રાષ્ટ્રીયવાદીઓ વિરુદ્ધ ભયની રણભેરી પુકે છે એ કાંઈ ખાસ દેવી ધટના નથી કારણ કે આંતરરાષ્ટ્રવાદીઓ રાષ્ટ્રની આબરૂને ધક્કો પહોંચાડશે તેમ જ રાષ્ટ્રની સર્વોપરિ સત્તાનો ચુસ્ત રીતે નાશ કરશે એવા તેમને હિંમેશાં ભય રહે છે, અને તેથી જ તેઓ વિપ્લવ સંપત્તિની સહિસલામતી અને બધારણના મહાન ભયસમાન સામ્યવાદીઓ (Reds) સામે જખરી ઝગારોળ કરી મુકે છે-જખરી ચિંચિયારીઓ પાડી ઉઠે છે. રાષ્ટ્રવાદનું મૂળ કારણ મૂડીવાદ છે એમ કહીવું વાસ્તવિક નથી. સૈનિકવાદ અને દાઘગીરીના અગ્નિને આહોનિશ ધીબનો રાખ્યા માટે મિલકતપણાએ ઉશ્કેરણી કરી છે તે સત્ય પર દુષ્કર્ષ મેવવું એ નરી અધતા જ છે.

પ્ર ચાલત મિલકતના પ્રથમાં ફેરફાર

કરવા માટે લાંબા વખતની જરૂર છે અને જો આપણે મૂડીવાદને ખીટાવી દેવાની જરૂરીઆત પર વજન મુકીએ તો સમા-

એક સર્વોપરી રાજ યદને રાષ્ટ્રીય હક્કો અને હિતોમાં ડખલગીરી કરશે તેમજ તોફાની સત્તા સાથે કામ પાડવામાં નિષ્ણ-
ળતા દાખવશે તેવો ભય પણ રાખવામાં આવે છે, તોફાની સત્તા સાથે કામ પાડવામાં પ્રજાસંઘ નિષ્ણળતા દાખવશે એવા ભયને નિવારવા માટે આંતરરાષ્ટ્રિય પોલીસ ફોર્સ કે લશ્કર ઉભા કરીને પ્રજાસંઘના કાણુ નીચે મુકવાની દરખાસ્ત પણ વારં-
વાર કરવામાં આવે છે. એ ભયને અસરકારક રીતે નિવારવા માટે આવું લશ્કર તોફાની રાષ્ટ્રના લશ્કર કરતાં વધારે મોટું અને બળવાન હોવું જોઈએ. પણ જો પ્રજાસંઘને આવું મોટું લશ્કર મુખત કરવામાં આવે તો રાષ્ટ્રની સત્તા જોખમાઈ જવાનો ભય ઉભો થશે અને રાષ્ટ્ર એ મંજુર રાખશે એવો સંભવ નથી. જો રાષ્ટ્ર લશ્કરી હવાઈ બળો નાણુ કરવાને તેમજ હવાઈ વ્યવહારને આંતરરાષ્ટ્રીય ઉપયોગ માટે વાપરવાને રાજી થાય તો પ્રજાસંઘ આંતરરાષ્ટ્રીય હવાઈ પોલીસનો ઉપયોગ ખરેખર બહુજ અસરકારક રીતે કરી શકે. પણ જો રાષ્ટ્ર પ્રજાસંઘને આટલું બધું મંજૂર બનાવવાને ખુશી થાય તો કોઈ પણ જાનના લશ્કરી જાગી જરૂર જરૂરીઆત રહેશે નહિ. જ્યાંસુધી રાષ્ટ્રીય સત્તા અને લશ્કરી સત્તાવટ રહે ત્યાં સુધી પ્રજાસંઘ કાયદે કાનુનો અમલમાં લાવવાના ઉપાય તરીકે લશ્કરનો ઉપયોગ કરી શકે નહિ અને ન્યારે રાષ્ટ્રીય યુદ્ધસમગ્રીમાં મોટા ઘટાડો કરવામાં આવશે અને રાષ્ટ્રીય સત્તા કમી કરી નાખવામાં આવશે ત્યારે પ્રજાસંઘને લશ્કરના બળથી કાયદા કાનુનો અમલમાં મુકવા પણ નહિ પડે. જ્યાં પ્રજાસંઘના હથિયારબંધ પોલીસોની જરૂર પડશે ત્યાં તેમનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે નહિ તેમજ જ્યાં તેમનો ઉપયોગ કરવામાં

આવશે ત્યાં તેમની જરૂર પણ રહેશે નહિ. જ્યાં હથિયારબંધ પોલીસોની જરૂર પડશે ત્યાં તેમનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે નહિ એવો વખત આવશે ત્યારે પ્રજાસંઘ અનિવાર્ય નૈતિક દબાણ, રાજકીય વ્યવહારની અટકાયત અને આર્થિક નિષેધનો ઉપયોગ કરશે. અને તેથી જ આંતરરાષ્ટ્રીય પોલીસની રચના એ કાંઈ આવશ્યક પ્રશ્ન નથી પણ પ્રજાસંઘને વ્યાપક ન્યાયની સત્તા આપી શકાય તેવી રીતે રાષ્ટ્રીય નીતિઓમાં ફેરફાર કરવા માટે એ આવશ્યક છે. આ હેતુની સિદ્ધિ પ્રજાસંઘનો દરેક સભ્ય મિલકતની પ્રથામાં પ્રખર પરિવર્તન કરે તો જ થઈ શકે તેમ છે.

ભવિષ્યમાં યુદ્ધ થવું

કેમ અટકાવી શકાય તે પ્રશ્ન ખરેખર વિચારવા જેવો છે. જુદા જુદા રાષ્ટ્રોના દરેક શહેરીએ ભવિષ્યના કાંઈ પણ યુદ્ધ માટે સંમતિ ન આપવાનો તેમજ તેમાં ભાગ ન લેવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરી લેવો જોઈએ. એ પ્રમાણે નિશ્ચય કર્યા પછી તેમણે યુદ્ધને અટકાવવા સંગઠિત-વ્યવસ્થિત થવું જોઈએ. જો યુદ્ધવિરોધીઓની મંજૂર લઘુમતિને મંજૂરસંઘો, દેવળો, શિક્ષણસંસ્થાઓ, સ્ત્રીઓના મંડળો અને એવાં બીજાં સ્થળોએ વ્યવસ્થિત કરવામાં આવે તો કટોકટીના સમયે તેમની લાગવગ યુદ્ધ વિરુદ્ધ પ્રચંડ લાગણી ફેલાવે તેમ છે. જે સ્ત્રી અને પુરુષોએ ભવિષ્યના યુદ્ધને સંમતિ ન આપવાનો તેમજ તેમાં ભાગ ન લેવાનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો હોય તેમણે બીજાં શાંતિ ચાહનારાઓ સાથે એકતા સાધી લેવી, અને જો શાંતિ ચાહનારાઓ કટોકટીના સમયે શાંતિ માટે મોટા પ્રમાણમાં દબાણ ચલાવવા ઇચ્છતા હોય તો તેમણે ત્વરીત યુદ્ધવિરોધી ચળવળમાં સંગઠિત થવાની જરૂર છે.

હિન્દી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હક્કો

લેખક:
રમણિક વિ. મહેતા.
બી. એસસી. એલ., એલ. બી.

લેખાંક ૧૩ મો.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

મીલકત સંબંધી હક્કોનો ખીજો અને છેલ્લો પરંતુ સૌથી વધારે મહત્વનો હક્ક તે પિતા અને પતિની મીલકત ઉપરનો હિન્દી સ્ત્રીઓનો વારસા-હક્ક છે. સ્ત્રીઓના સામાજિક દરજ્જાનું માપ આવા અતિ અગત્યના હક્કોથી ખાસ કરીને મપાય છે અને તેથી કરીને પણ વારસાહક્કની મહત્તા જણાય છે. આર્થિક દ્રષ્ટિએ પરતંત્ર જીવન ગુજારતો સ્ત્રી-સમાજ જુદા જુદા કોમી કાયદાઓ હેઠળ કેટલે દરજ્જે આ મહત્વનો હક્ક ભોગવે છે તેની સમાલોચના જુદી જુદી ધારા-પદ્ધતિઓ (Legal systems) ક્યાં ક્યાં અને કેટલે દરજ્જે સુધારો માગે છે તેનું પણ દિશાસુચન આપણને કરે છે. અને જ્યારે સમસ્ત વિશ્વમાં આજે નારીયુગનાં પ્રબળ આંદોલનો અજળાઓની યુગયુગની આધીનતા મિટાડવા ધુમી મચાઈ છે ત્યારે હિન્દ પણ એ આંદોલનોને અપનાવશે અને પુરુષોની ખરાબરીમાં સ્ત્રીઓની સમાનતા સર કરવા પાછળ પડી નહિ જાય એવી આશા આપણે સેવીએ તો વધારે પડતી નહિ જણાય. વડોદરાના શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડે હિન્દુ કાયદામાં સુધારો કરવા માટે એક કમિટિની નીમણૂક કરી હતી તે કમિટિના એક સંભાષીત સભ્ય

શ્રી. વી. વી. જોશીના શબ્દોમાં કહીએ તો “એક પુરુષ અગર સ્ત્રીના વિશેષગુણની ઉત્ક્રાંતિના ક્ષેત્રનું માપ તે પુરુષ અગર સ્ત્રી જેટલા કાયદેસર હક્કો ભોગવે છે તે ઉપરથી કાદી શકાય છે અને તેને અગર તેણીને ગમે તેટલું ઉંચું જ્ઞાન આપવામાં આવે પરંતુ જ્યાં સુધી વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય અને આર્થિકસ્વાતંત્ર્ય ન મળતું હોય ત્યાં સુધી તે જ્ઞાન ભાગ્યે જ તેના અગર તેણીનો ઉત્કર્ષ સાધી શકે છે.”

હિન્દુ સ્ત્રીઓનો સવાલ આપણે પ્રથમ હાથ ધરીએ. આ કૃમ્મનસીખ નારીઓની સ્થિતિ ઘણી જ ભયંકર અને ખરાબ છે. સ્ત્રીઓનું સ્થાન મોટે ભાગે ઘરમાં જ. સમાયતું મનાતું હોવાથી તેમજ એ ઘરમાં પણ તેની દંશા પરાધીન અને પરતંત્ર હોવાથી તેણી તેણીનું વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય અને વિકાસ કેળવી શકતી નથી. તે ઉપરાંત તેણીનું આર્થિક જીવન પણ પુરુષો ઉપર જ અવલંબેલું હોવાથી તેણી એક ગુલામ અગર નોકરડી જેવું જ જીવન વ્યતીત કરે છે. હિન્દુ નારીઓના સંબંધમાં હિન્દુ કાયદાના વારસાહક્કના નિયમો પણ ઘણા જ અન્યાયી અને અસંતોષ ઉપજાવે તેવા છે, કારણ કે બીજા કામની તેમની પહેને જે હક્ક ભોગવે છે તેની સરખામણીમાં

આ કાયદાના નિયમો તેમનો હક્ક સ્વીકારતા નથી. જેમ બીજી કોમની તેમની બહેનો પતિ અગર પિતાના મરણ બાદ તરતજ મરનારની મીલકતના અમુક ભાગે વારસદાર અને છે તેવી રીતે હિંદુ અબળાઓ બની શકતી નથી. હિંદુ કાયદાનો પ્રાથમિક નિયમ એવો છે કે પુરૂષ વારસોની હયાતી-માં સ્ત્રી વારસોની પસંદગી થઇ શકતી નથી. આ નિયમના આધારે જ્યાં સુધી મરનારના પુત્ર, પૌત્ર અગર પ્રપૌત્ર એ ત્રણેમાંથી એક પણ હયાત હોય ત્યાં સુધી મરનારની દીકરી અગર તેની વિધવા સ્ત્રી પણ વારસદાર બની શકતી નથી. આ પુત્ર, પૌત્ર અને પ્રપૌત્રમાંથી કોઇપણ એક ન હોય ત્યારે પ્રથમ તેની વિધવા સ્ત્રી અને તેણીના પછી તેની દીકરી વારસદાર બને છે. આ પ્રમાણેના વારસાહક્ક તેણીને તેણીના ભરણપોષણના હક્કને બદલે જ આપવામાં આવેલો છે અને તેથી તેણી મરનારની મીલકતની મર્યાદીત વારસદાર બને છે.

ધણા જુના સમયમાં વારસાનો આવો મર્યાદીત હક્ક પણ સ્ત્રીઓને આપવામાં આવેલો નહીં હતો એમ જણાય છે. તે સમયે તેણીનો હક્ક ફક્ત મરનારની મીલકત ઉપર ભરણપોષણ જેટલો જ રહેતો હતો. પરંતુ કેટલીક વખત ધણા દૂરના વારસદારોના હાથમાં મરનારની મીલકત જતાં મરનારની વિધવાને તેમજ તેની દીકરીઓને ભરણપોષણ માટે ઘણી અડચણ અને મુશ્કેલી વેઠવી પડતી હતી. કારણ કે આ સ્ત્રીઓને વારસાહક્ક નહીં મળવાથી, તેમને તેમના ભરણપોષણ માટે નજીકના અગર દૂરના વારસદારો પાસે ગયેલી મરનારની મીલકત ઉપરજ આધાર રાખવો પડતો હતો. આવા પ્રસંગો બનવા પામે નહીં તે કારણે આ સ્ત્રીઓને વારસાનો મર્યાદીત હક્ક આપવામાં આવેલો

હતો. તે વખતના ધારાસાક્ષીઓને મરનારની મીલકત આ અબળાઓના ભરણપોષણ માટે મરનારના કુટુંબમાંજ રહે અને દૂરના વારસદારોના હાથમાં આ અબળાઓ હયાત હોય ત્યાં સુધી ન જાય એમ ઠીક લાગતાં તે પ્રમાણેના કાયદામાં સુધારો કરવામાં આવેલો. હિંદુ મહીલાઓનો ભરણપોષણનો હક્ક આમ વધીને વારસાના મર્યાદીત હક્ક સુધી આવી પહોંચ્યો છે. વળી આ મીલકત કોઇ પણ સંજોગોમાં મરનારના કુટુંબના વંશમાં નહિં એવા બીજા કુટુંબમાં જાય તે પણ ઇચ્છવાજોગ નથી એમ માની વિધવા તથા પુત્રીનો વારસાહક્ક મર્યાદીત બનાવ્યો-એટલે કે તેમના મરણ બાદ તેમને વારસામાં મળેલી મીલકતના વારસદાર તેમના વારસો ન થાય પરંતુ મુળ મરનાર-પતિ અગર પિતાના વારસ વારસદાર બને છે. આ મહીલાઓ તેથી કરીને મરનારની સ્થાન પર મીલકત ફક્ત કાયદેસરની જરૂરીયાત સીવાય તબદીલ કરી શકે નહીં. તેમનો હક્ક ફક્ત એ મિલકતની આવકમાંથી તેમનું જીવનન ચલાવવામાં છે. આમ તેઓ બીજા પુરૂષ વારસદારોની માફક મરનારની મીલકત ઉપર સ્વતંત્ર નહીં એવા મર્યાદીત હક્કનો ઉપભોગ કરે છે.

હિંદુ મહીલાઓના વારસાહક્ક સંબંધી આ પ્રમાણેના કાયદામાં નિયમો છે અને એ નિયમો પણ હિંદુના દરેક ભાગમાં એક સરખા છે સિવાય કે મુંબઇ પ્રલાકમાં દિકરીઓને વધુ વિસ્તૃત હક્ક આપવામાં આવેલો છે. તેઓ વિધવાઓની માફક મર્યાદીત નહીં પણ સંપૂર્ણ (Absolute) હક્ક ભોગવે છે. વિધવાઓની સ્થિતિ તો દરેક દેશોએ એક જ સરખી છે. ફક્ત મુંબઇ પ્રલાકમાંજ અને તે પણ દિકરીઓને જ આ પ્રમાણે જ્યારે તેઓ વારસ-

ઘર બંને છે ત્યારે મર્યાદીત નહીં પણ સ્વતંત્ર હેઠળ આપવામાં આવેલો છે. એ સિવાયના બીજા બધા જ પ્રાંતોમાં દિકરીઓનો હેઠળ વિધવાઓની માફક મર્યાદીત જ છે. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રની બીજી શાખાઓ કરતાં મુંબઈની શાખા દિકરીઓની લાયકાત માટે વધુ ઉંચાર મત ધરાવે છે. મુંબઈની શાખા વિરૂદ્ધ બીજી શાખાઓ હેઠળ દિકરીઓના વારસાહક્કનું વિવેચન વિસ્તૃતપણે આપણે હવે પછી કરીશું.

આપણે ઉપર જોયું તેમ એક હિંદુ દુહીતા, તેના પિતાની જુદી અને સ્વતંત્ર મિલકત ઉપર એક હિંદુ વિધવાની માફક અનિશ્ચીત અને મર્યાદીત હક્ક ધરાવે છે. પ્રથમ તેણી તેણીના મરનાર પિતાના અવસાન પછી એકસ વારસદાર અને એવો હિંદુ કાયદાનો નિયમ નથી. તેણીનો હક્ક તો ત્યારે જ અસ્તિત્વમાં આવે છે કે જ્યારે મરનારના વારસદારોની શ્રેણી પૈકીના પ્રથમ ચાર જાતના વારસદારો પૈકી એક પણ હયાત ન હોય. આ ચાર જાતના વારસદારો તે પુત્ર, દીત્ર, પ્રવૈત્ર અને વિધવા. જ્યાં સુધી આ વારસદારો પૈકી એક પણ હયાત હોય ત્યાં સુધી તેણી વારસદાર બની શકતી નથી સિવાય કે હયાત વારસદાર કાયદેસર રીતે વારસદાર થવાને નાલાયક હોય. આમ જ્યારે આપણે હિંદુ કાયદામાં પુરૂષના વારસદારોની અનુક્રમભણીકા જોઈએ છીએ ત્યારે તેણીનું નામ પાંચમા નંબરે દેખાય છે. પહેલા ચાર વારસદારોને તેણીના કરતાં પ્રથમ પસંદગી કાયદાએ આપેલી છે. હિંદુ કાયદાની દરેક શાખામાં તેણીના મરનાર પિતાના વારસદાર તરીકે એક સરખી રીતે પાંચમો નંબર તેણીનો રાખવામાં આવેલો છે.

હવે જ્યારે તેણીના મરનાર પિતા મરણ સમયે સંયુક્ત હિંદુ કુટુંબના અંગજીવ તરીકે ચાલુ રહેલા હોય ત્યારે તેણી કાઠ

પણ સંજોગોમાં મરનારની સંયુક્ત કુટુંબની મીલકતના ભાગની વારસદાર બનતી નથી. આ પ્રમાણેનો નિયમ બંગાળા સિવાય હિંદુના બીજા ભાગોમાં જ્યાં મિતાક્ષરનો પ્રભાવ છે ત્યાં પ્રવર્તે છે. સંયુક્ત કુટુંબના એક અંગજીવના અવસાનથી, બીજા અંગજીવો મરનારના વારસદાર બની જાય છે એટલે કે મરનારની સંયુક્ત મીલકત પૈકીનો ભાગ તેના મરણથી જુદો નહીં પણ સંયુક્ત કુટુંબની મીલકત તરીકે જ ચાલુ રહે છે એ પ્રમાણેનો નિયમ મિતાક્ષર શાખા સ્વીકારતી હોવાથી હિંદુ દુહીતા સંયુક્ત કુટુંબની મીલકતમાં કોઈપણ સંજોગોમાં વારસદાર બનતી નથી. આ નિયમને અંગ્રેજીમાં “The Rule of Survivorship” ના નામે ઓળખાય છે. હિંદુ સંયુક્ત કુટુંબનો એવો નિયમ છે કે સંયુક્ત કુટુંબની મીલકતમાં ફક્ત અમુક પુરૂષ અંગજીવો જ તેમના કુટુંબમાં થયેલા જન્મના કારણે હીત ધરાવે છે. આ પુરૂષ અંગજીવો (Members) મંત્રીયારા કુટુંબના ભાગદારો (Co-Parceners) કહેવાય છે. ઉપર કહ્યું તેમ આપા એક ભાગદારના મરણથી તેનો ભાગ બીજા ભાગદારોને ભાગે જાય છે. “દાયભાગ શાખા”-એ બંગાળમાં પ્રવર્તે છે તે-આવો -Survivorship-નો નિયમ સ્વીકારતી નથી. આથી આ શાખાથી શાસિત થતી એક હિંદુ દુહીતા તેણીના નંબર પહેલાના વારસદારોની ગેરહાજરીમાં તેણીનો મરનાર પિતા સંયુક્ત કે વિભક્ત હોય છતાં વારસદાર બને છે. આમ મિતાક્ષર પ્રમાણે જ્યારે તેણી તેણીના મરનાર પિતાની સંયુક્ત કુટુંબની મીલકત પૈકીના ભાગની વારસદાર કોઈપણ સંજોગોમાં બની શકતી નથી ત્યારે દાયભાગ પ્રમાણે તેણી તે પ્રમાણે પહેલા ચાર નંબરોના વારસદારોની ગેરહાજરીમાં બની શકે છે.

અમુલ્ય

તેના ચીઢીયા સ્વભાવનું કારણ છે

ડોક્ટરો એનું કારણ જાણુ છે -
અને આ હઠીલા બાળકો માટે
આ સાદા ઇલાજ બતાવે છે.

જ્યારે બાળક ગભરાયેલું હોય,
અથવા વાતવાતમાં ચીઢાઇ
જાય ત્યારે તેને ઇપકો આપવો નહીં.
આમ થવાનું કારણ છે કે શોધી
કાઢવું હંમેશા મુશ્કેલ નથી.

ડોક્ટરો તમને જણાવશે કે
બાળકોના શરીર અને હાડકાનો
મજબુત બાધો અને માનવતુઓ
મજબુત બનાવવાને કેલ્સીયમ અને
ફોસ્ફરસ સહીત 'એ' અને 'ડી'
વીટામીનવાળા પુરતા પોષણની
જરૂર છે. જેઓ એ લેતા નથી
તે બાળકો નમળાં, ગમગીન અને
હઠીલાં બને છે.

ડોક્ટરો ૬૦ વર્ષથી લલામણુ
કરે છે

ઉત્તમ કેડલીવર ઓઇલમાંથી
બનાવેલું સ્કોટ્સ ઇમલ્શન
વાપરે. જીવન માટે જરૂરના
વીટામીન 'એ' દાંત અને હાડકા
મજબુત બનાવવા માટે અગત્યના
વીટામીન 'ડી'થી ભરપુર હોવાથી
સ્કોટ્સ ઇમલ્શન સાદા કેડલીવર
ઓઇલ કરતાં ત્રણ ગણું વધારે
અસરકારક છે ૬૦ વર્ષથી ડોક્ટરો
તેની લલામણુ કરતા આવ્યા છે.

ફેફસાં માટે ડી'મતી ટોનીક

સ્કોટ્સ ઇમલ્શનનો ખા-
સ ફાયદો એ છે કે બીજા
કેડલીવર ઓઇલ કરતાં તે
સ્વાદીષ્ટ હોવાથી જરૂરી
લઘુ સકાય છે. બાળકોને તે
પ્રીય છે. તેના શરીરનો બાધો
ધડવાના અને ટોનીક ગુણોને
વીધે તે ચરદી, કફ અને
ફેફસાના દરદે ઉપર ભરોઆ-
પાત ઇલાજ હોઇ માંઝી
અને તાવ પછી અમુક
શકતીવધક પુરવાર હોય છે.

રપીટ તાલ કુદ કે
ર ઇંડ નાં ભાવા
જેટલા હાડકાં
બાધનારો અને ર
રતલ કેળાં જેટલા
કુદી કરનારો ગુણ
સ્કોટ્સ ઇમલ્શન
ના બે મધ્યમ ગ્રામ
આમાં રહેશે છે.

કલકત્તા, સુબહ,
મદ્રાસ, લાહોર,
રંગુન, કોલમ્બો,
કાનપુર, પટણા,
અમદાવાદ,
કોચીન, કલિકટ,
વીઆગાપટ્ટમ,
કરાંચી,
અમૃતસર,

SCOTT'S Emulsion

સ્કોટ્સ ઇમલ્શન

જરૂરિયાત વેચનારાઓ:—

ઈન્ડોપીરીયલ કેમિકલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ (ઈન્ડીયા) લીં.

મહાગુજરાતમાં ઘેરેઘેર વંચાતું માસિક પત્ર.

દુરદેશની એક ખાઈમાં તમારા
ઘર આંગણે પ્રેરણા પ્રાપ્તિહન અને
નવા યુગની પુનરચના ફેલાવે છે.
જેમાં વાર્તાઓ, નવા યુગખળને
પ્રેરે તેવા લેખો, આમણવનને ઉપયોગી
સાહિત્ય આપવામાં આવે છે. ચાર
ચાર વર્ષથી નિયમીત પ્રગટ થાય છે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા બે

યુવક

આલોજ મ. ઓ. ડ. કરેલ

યુવક ઓફીસ: વડોદરા:

કી.....તિ

“સર”

સાસરે જઈને

કશું એવું ન કરતી

જેથી તારા કાકાની કી-

તિને કલંક લાગે, એમનેનીસુ

જેવું પડે.

કુસકાં ભરતી સરલાને છાતીએ લગાડી વૃધ્ધ રામદાસે કહ્યું. સરલા એ રાખે સાંભળી વધુ રડવા લાગી. રામદાસની આંખમાં પણ આંસુ ભરાઈ આવ્યાં, એ પોતાનાં અને સરલાનાં અશ્રુ લુંછતો બોલ્યો, “બેટા! સાસુ જે વેણ કહે, તે સાંભળી સાંખી લેવું, ધરતું કામ છવ પરીવાને કરવું. બંને કુળોની લાજ રાખવી. જો, કશું એવું નહીં થાય જેથી તારા કાકાની કીતિને ઝાંખપ લાગે.

અતિ કટિનતા સાથે કુસકાં ખાતાં સરલાએ માત્ર એટલું જ કહ્યું, “વાર.”

રડતી સરલાને લોકોએ પકડીને ગાડીમાં બેસાડી દીધી. નિખુર ગાડીવાળાએ એનાં કંઠપાંતની ચિંતા નહીં કરતાં બળદેને ફટકારી ગાડી હાંકવા માંડી.

વિવશ પ-
રાધીન સરલા

કાકાની છાતીએ

વળગી રડવાને બદલે

ગાડીને વળગી છવભરીને

રડી. એ સાસરે જઈ રહી છે.

જ્યાં તેને દળવાતું, કુટવા

ખાંડવાતું, વાસીકું વા-

ળવાતું અને રસોડા

માં સવારથી

સાંજ સુધી

સરલાના માથે કુંળની પ્રતિબ્ધા

જળવવાનો ભાર

શા માટે?

લેખિકા

શ્રીમતી કમળાદેવી ચૌધરી

કામ ક-
રવાતું છે.

એ કામ કરવા

માટે ગભરાતી નથી,

કરી લેશે. પણ એ મોટા

પ્રમાણમાં દળણ કેમ દળશે?

ચક્કી એક સરખી કેવી રીતે

ફરવ્યા કરશે? એનામાં એટલી શક્તિ નહોતી, અને ટેવાએલા મજૂરો પણ ન કરી શકે એટલું દળવાતું કામ એ કેમ કરી શકશે એની એને ચિંતા હતી. એ કામ નહીં ચતાં સાસુના બુદ્ધિમાન કારકો ફરવા લાગશે. કાકા એના પ્રત્યે જે વહાલ અને મમતા દાખવે છે એટલો વહાલ અને પ્રેમ સાસુને એના પ્રત્યે કેમ હોઈ શકે? બધી સાસુઓ બુદ્ધિમાન કરનારી હોય છે, એવું એણે નાનપણથી જાણ્યું અને શિષ્યું હતું. એટલું જ નહીં પણ સાસુ એના વાંકે એના કાકાને પણ મેણિયાણાં મારશે, ગાળો દેશે એ બધું એને સાંભળી વિવશપણે સાંખી લેવું પડશે. અને જો સામો જવાબ આપ્યો તો પછી થઈ રહ્યું પછી તો સાસુ એની સાત પેઢીઓની ખબર લઈ નાખશે, અને સર-

લાની પીઠ પર

ઝાડું અજમા-

વશે. એ પછી

આખા ગામમાં ડોકા

પીટાવશે કે વહુ વડકણી છે.

ગામનાં માણસો હસશે અને

સરલાની માના કુંળને દોષ

દેશે. એના કાકાની

કીતિને આધાત

થશે. એટલા

કારણ સર જ

કાકાએ સરલાને જતી વેળા એતવણી આપી દીધી હતી.

કાકાએ સરલાને આ અગ્નિપરિક્ષા માટે શામાટે તૈયાર કરી હશે ? સરલાનાં માતા-પિતા એને ત્રણ વર્ષની મુઠીને પરણાક સિંધાવી ચુક્યાં હતાં. કાકાએ જ એવું બહાલ અને પ્રેમ સાથે પોપણ ક્યું છે. અને હવે એ સરલાને પોતાની પામે નહીં રાખતાં સાસરે શામાટે મોકલી રહ્યા છે, તે સરલાનું નાનકડું હૃદય સમજી વિચારી શકતું નથી. તે છતાંયે સરલાએ તો નિશ્ચય કરી લીધો છે કે બહાલા કાકાની કૃતિ માટે તેમના માન મોભા માટે એ ગમે તે સહન કરશે.

સાસરે આપીને સરલાએ પોતાનું

એક માત્ર ખેપ બનાવી લીધું છે કે કાકાની કૃતિ ન જાય. પ્રાતઃકાળથી સંધ્યા સુધી એ યંત્રની જેમ કામ કરવા માંડે છે અને સાસુના સંકેત ઉપર જીવ પછાડે છે. ગામની બધી સ્ત્રીઓ આ બધું જોઈને આશ્ચર્ય ચક્રિત થઈ જાય છે કે ગરલા જેવી નાની પ્રાણિકા આટલું બધું કામ કેવી રીતે કરી શકે છે.

કામના-મજૂરીના બજે સરલાએ સાસુ સસરાના હૃદય ઉપર વિજય મેળવી લીધો છે. તે પોતાના સામર્થ્યની બહાર કામ કરે છે. એની સાસુ એને દંડાનો માર દેતી નથી, અને એના કાકાને નામે ગાળો પણ આપતી નથી, પરંતુ સરલાનો આદર કરે છે. એના પ્રત્યે પ્રેમ દાખવે છે. ગામના દરેક ઘરમાં સરલાની મુઠીતિ છે. બધા તેની પ્રશંસા કરે છે.

સરલાના હૃદયનો વેગ એટલો બધો પ્રબળ છે કે એની સામે બધાં સંકેટો અને કળેશ તુચ્છ બને છે. એ જ રીતે એના દિવસો વીતી રહ્યા છે. એનો કાકો

પણ એની પ્રશંસા સાંભળીને સંતોષ માને છે. એને શું ખચર પડે કે કાકાની કૃતિ સાચવવા માટે એને શું સહન કરવું પડે છે. દળણું દળતાં એના હાથ પગ કંપી જાય છે, દળાને ઉઠતાં એના માથામાં ચક્કર આવે છે. છતાંયે દળે છે, દર-રોજ દળે છે. એ ધરતું બધું કામ કરે છે. સાસુને નિરતિ બેસી રહેવા ઉપરાંત એકે કામ કરવું પડતું નથી. સરલા રાત્રે ઉંઘવા જાય છે ત્યારે એને ખચર પડે છે કે એના હાડકે હાડકામાં દુઃખની તીવ્ર વેદના થાય છે. કમર તુટે છે, પછુ કાઢને કહેતી નથી. એ માંદો હોય છે છતાંયે કામ કરવાનું ચાલુ રાખે છે. કાંઈ જાણી શકતું નથી કે એને શું થાય છે ?

જગતમાં સરલા માટે કાકા સિવાય બીજું કાચુ છે ? એણે પિતાનું મોઢું જોયું નથી. માતા પણ ત્રણ વર્ષની હતી ત્યારે પરણાક સિંધાવી ગઈ. અનેક કળેશ સહન કરીને કાકાએ એનું પાલણુપોષણ ક્યું સરલાને માની યાદ આવતી ત્યારે કાકા એને ચંદ્ર દેખાડીને ભૂલાવી નાખતો. એ પોતે ભલે ભૂખ્યા રહેતો પરંતુ સરલાના દુધમાં કદી ઉણપ આવવા ન દેતો.

સરલા શું એ બધું ભૂલી શકે છે ? ગમના માણસો કહેતા રામદાસ લગ્ન દેમ કરી લેતો નથી ? એણે તો એ છોડી પાછળ જીવ આપવા માંડ્યો છે. જો ઘરમાં પત્નિ આવશે તો આ છોકરીની નો એને સંભાળ રાખવી નહીં પડે !

કાકા સ્મિત કરીને કહેતો, એ જો મારી સરલાને દુઃખ દેશે તો ? હું સરલાને દુઃખ દેનારી નહીં લાવું.

એ વાતનું મુદ્દા આજે સરલાનું હૃદય આંકી રહ્યું છે. એ વિચારે છે, કાકાના ત્યાગની સામે મારું દુઃખ કેં વિસાતમાં નથી.

સરલા હવે ધરના કામમાં પૂરેપૂરી નિપૂણ થઈ ગઈ છે. સાસુએ પણ એને નિપૂણ ગૃહિણી હોવાનું સંતોષી રહેતી આવી દીધું છે.

આજે ધરમાં એની ચુલવતી વહુ આવી છે; તો પછી સાસુ શા માટે ધર બહાર ન નિકળે? એ ગંગાસનાને હવે જવા લાગી છે. હસતી રૂકમણિએ (સાસુ) પતિને કહ્યું “હવે પુત્ર અને પુત્રવધુ બંને સમય થઈ ગયાં છે. હવે મોખવારી અમાસે ગંગા નાહી આવીશું. વહુ બધું કામ સંભાળી લેશે.”

યશવંતે કહ્યું, “જરૂર, આપણે ગામની ટાળી સાથે જઈશું.”

* * *

યશવંત અને તેના નાનાભાઈ હનુમંત-માં પિતાની સંપત્તિની વહેંચણી સંબંધમાં કેં અડધો થયો હતો. જે કે એ વાતને વર્ષો થઈ ગયાં. પરંતુ આજ દિવસ સુધી એ અડધાને નિકાલ આવ્યો નથી. જાહેર રીતે એ બંને ભાઈઓ પરસ્પર હવે મળે છે, એટલે બીજાના મુખદુઃખમાં ભાગ પણ લે છે; પણ તેમના હૃદય સાફ નથી. એના અડધાએ એમના પુત્રો વચ્ચે ભારે વૈમનસ્યનું સ્વરૂપ લીધું છે.

સરલાનો પતિ જયપ્રકાશ અને હનુમંતનો પુત્ર ભગવાન એક બીજાના જીવના શત્રુઓ છે. હરહંમેશ અડધા અને એક બીજાને નુકશાન કરવાનો પ્રસંગ શોધી કરે છે. એ જ કારણે તેમની હુશ્મનાવટ દિનપ્રતિદિન વધતી જાય છે.

આજે સુઅવસર છે. અમાસની રાત્રી છે; અને જયપ્રકાશ ધરમાં એકલો છે. અત્યારે ભગવાન પોતાનું બધું વેર વાળી

લેશે, જગતમાંથી તે પોતાનો એક મહો સત્ર ઓછો કરી નાખશે. એને કાકા પ્રયે એટલી ધર્મા નથી, એટલી લાલ્ચ પ્રત્યે છે. ભાઈનાં કારણે તો એને એટલે પણ શાંતિ મળતી નથી. હૃદયમાં પ્રચંડ દ્વેષ-ગ્નિ જળ્યા કરે છે. આજે એ પોતાના હૃદયના પ્રજ્વલિત અગ્નિને શાંત કરી નાખશે. એને પરિણામની ચિંતા નથી, અને નૈતિક સારા અને નરસાની એના હૃદયમાં પ્રતિસ્પર્ધા છે જે પોકારી પોકારીને કહે છે! વેર! બદલો!!

* * *

એક કમળ ચિત્કાર સાંભળીને સર-

લાની આંખ ઉઘડી. એણે જોયું, એક માણસ હાથમાં ખંજર લઈ નહારી જાય છે, અને તેના પતિના બીજાના પર કાળાશ ફેલાઈ છે. ગભરાઈને સરલા પતિના શરીરને વળગી પડી, આ શું? લોહીના કુવારા ઉડતા હતા. સરલા કશું સમજી ન શકી. એ એક લયાનક ચિત્કાર કરીને એશુધ્ધ થઈ પડી.

હનુમંત સરલાના બાળુના જ મકાનમાં રહેતો હતો. ચિત્કાર સાંભળીને એની આંખ ઉઘડી. ઉઠીને જોયું; લોહીથી ખરડાયેલું ખંજર હાથમાં લઇને ભગવાન બહાર ઉભો છે. હનુમંત કંપી ઉઠ્યો. ધીમા અવાજે પુછ્યું; “આ શું?”

“આજે મેં પૂરેપૂરો બદલો લઈ લીધો છે. હવે કશાની ચિંતા નથી. કાંસીના માંચડે ચડું કે કાળા પાણીએ જાઉં...”

પુત્રે કરેલું લયાનક કૃત્ય હનુમંત તરત જ સમજી ગયા. એ દીધંદશી હતો તરત જ બોલ્યો, “ચૂપ! ચૂપ! જે થયું, તે થયું. ખંજર મને આપી દે અને તું

“હાઈધોધને ગુપચૂપ સૂઈ જા ! હું બધું
સુધારી લઈશ.”

આરે તરફ શાંતી હતી; આડોરીપાડો-
શીઓ સહુ ગંગાસ્નાને ગયાં હતાં. અને
જેઓ હતાં તેમના કાને સરલાનો અવાજ
પહોંચ્યો નહોતો. હનુમંત દયાતા પગલે
ધરમાં ધુરચો અને ખંજર ખાટલા પર
મુકીને સરલાને જાગ્રત કરી. સ્તબ્ધ
બનેલી સરલા કંપી રહી હતી. હનુમંતને
જોઈને ફરી એક વેળા જૂમ મારવા એ
તૈયાર થઈ એટલામાં હનુમંતે એવું મોઢું
બંધ કર્યું “ચૂપ ! ચૂપ ! શું બધાને
જેલમાં નંખાવવાં છે ? જો બધાને કહી
દેજે કે, રાત્રે અમારા બંને વચ્ચે તક-
રાત થઈ હતી, જયપ્રકાશ મને મારી હતી,
જ્યારે એ સૂઈ ગયા ત્યારે મેં એના
શરીરમાં ખંજર ભોંકી દીધું. કોઈને કારણે
મને ક્ષમાનું લાન રહ્યું નહીં. કોઈની
સ્થિતિમાં મારવાથી સજ થતી નથી;
કોઈનું નામ હશે એટલે તું તો બચી
જશે, પણ તારા લીધે બીજાઓ પણ
બચશે. પોલીસ તને પકડશે કારણ કે
ધરમાં તું જ છે. કાણ જાણે કાણે માયું ?
મારું શીખવેલું કહેશે તો અમે તને
છોડવી લાવીશું, નહીં તો તારે જેલમાં
જવું પડશે.”

ભા જી સરલાને ખોટું
જોલવાનો ગાઠ

ભણાવીને હનુમંત બહાર ગયો અને આખા
ગામનાં માણસોને બેઠાં કરી તેમના કાનમાં
કહેવા શાગ્યે “રાત્રે બંને વચ્ચે
ઝઘડો થતો મેં સાંભળ્યો હતો, પછી શું
થયું તે હું જાણતો નથી. મોટી રાત્રે મેં
અવાજ સાંભળ્યો, અને ત્યાં જઈને જય-
પ્રકાશનું ખુન થયેલું દીધું.”

પોલીસ આવી. હોદીથી ખરંડાએલી
સરલાને પકડી ગઈ. રડતો હનુમંત તેની
પાછળ ગયો.

ગામના માણસો કહેતા હતા સ્ત્રી પણ
વીંધ લેલી હોય છે. ભાઈ ભાઈ વચ્ચે
ગમે એવો અણબનાવ હોય પણ હોદીનો
કેં પ્રભાવ ધટે છે ? જુઓ, લતિંગ માટે
ફટલો રડી રહ્યો છે !

* * *

જેલમાં જઈને સરલા
એશુદ્ધ પડી રહી.

દિવસો સુધી એને શુદ્ધિ જ ન આવી. એ
સમજી જ નહોતી શક્તિ કે શું થયું છે
અને શું થઈ રહ્યું છે. એ જ્યારે શુદ્ધિમાં
આવી ત્યારે રડવા લાગી. રડી રડીને
જેલની સંગ્રાહિની સ્ત્રીઓને પોતાની સત્ય
કથા કહેવા લાગી. તેઓએ કહ્યું ‘મૃષિ’ તે
તારા જ પગ પર કુહાડી મારી. હવે જો
છુરી જશે તોએ જેલની અપક્રાંતિનું
કલંક ભૂંસી નહીં શકે.

સરલા વિચારવા લાગી, “કાકાએ કહ્યું
હતું કે કોઈ પણ એવું કામ કરતી નહીં
જેથી ક્રાંતિને કલંક લાગે. આજે કાકાની
ક્રાંતિને કલંક લાગ્યું છે; હું જેલની
અપક્રાંતિ કાકાના મથે લગાડનારી
બની છું.”

એના મસ્તિષ્કમાં એના કાકાની છબી
હતી. એનો કાકો જાણે કહી રહ્યો હતો,
“ભૂખો રહીને તને દુધ પાયું તે આટલા
માટે ? મારી ક્રાંતિને કલંક લગાડવા
માટે ?”

જેલમાં કાકા મળવા આગ્યો. ત્યારે
પણ સરલાએ વાસ્તવિક ઘટનાનો ઉલ્લેખ
કર્ષો નહીં. તે કશું બોલી જ ન શકી.

રડતી રહી. પણ વકીલે માણુ જાણે કેવી રીતે જાણી લીધું કે એ કોર્ટમાં સરલા પામે ખર્ચ કહેવાવવું નેઈએ. સત્ય હકીકતની કદવના વકીલે કરી. કાકાએ પણ કરી. અને સત્ય જ કોર્ટમાં કહેવા માટે કહ્યું. સરલાએ તેનો હા કે નામાં જવાબ આપ્યો નહીં, માત્ર રડતી રહી.

સરલાએ પોલીસમાં જો જુખાની આપી હતી, તે જ કોર્ટમાં આપી. વકીલ જીયારો નેઈ જ રહ્યો. કાકાએ માથું કુટી લીધું.

*

કાલે સરલાને ફાંસી દેવાશે. કાકા દીવા-

નાની જેમ અહીંતહીં ધૂમી રહ્યો છે; એ સરલાને બચાવવા માટે પોતાથી બનવું કરી ચૂક્યો હતો, હવે શું થાય? વકીલ કહેતો હતો કે, મેં કહ્યું તેમ જો કોર્ટમાં કહ્યું હોત તો સરલા જરૂર છૂટી જાત. હવે કેં પણ થઈ શકશે નહીં.

કાકાની વેદનાની કદવના જ કાણુ કરી શકે? વ્હાલ અને પ્રેમ સાથે ઉછેરેલી સરલા કાલે વિદાય લેશે. એની દારણુ વિગ્રહ કાકા નજરે નેશે. અને પોતે જ એના શબને રમશાનમાં લઈ જઈ કુંડી આવશે.

આજે કાકા સરલાને જેલમાં મળવા માટે જઈ રહ્યો છે, હામેશ માટે મળી આવશે, છેલ્લી છેલ્લી મુલાકાત છે.

અદાર વર્ષ થયાં સરલાને જોતાં જોતાં જો આંખ તૂટ થઈ નથી, તેને આજે થોડી જ મીનીટો જોઈને તૂટ થઈ જવું પડશે. બધા મેહ અને પ્રેમની આજે અંતિમ સીમા છે. એ થોડા સમયમાં કાકા શું કરશે? જીવભરીને મન દેરે ત્યાં સુધી પણ એ સરલાને હૃદય સરસી ચાંપી પણ નહીં શકે.

એ શું કરે? હૃદય વેદનાના કારણે તુટી રહ્યું હતું; પણ શું થાય? સરલાની સાથે એના જીવનનો અંત કેમ નથી આવતો?

સરલાને મળવા માટે આવનારાઓનાં નામો પોદારવામાં આવ્યાં. કાકાને લોકોએ ટેકા આપી ઉભો કર્યો. સાસુ સસરા પણ ચાલ્યા. સાસુ રૂકમણિ જે વહુને સુશિલ સમજતી હતી, એ જ કાળી નાગિનને એ પૂછવા લાગી, “તેં મારા જીવનના પ્રક્ર-શનો કેમ અંત આપ્યો?”

સરલા સામે આવી અને કાકાની છાતીએ વળગી પડી, આજે પણ પહેલાની જેમ કુસ્કાં ખાતી હતી, જેમ સાસરે જતાં. તે દિવસે કાકા એને સાંવના આપવનો યત્ન કરતા હતા, તેમ આજે સરલા કાકાને સાંવના આપવા ઇચ્છતી હતી. કાકા મને વિસરી જાશે! રડતા નહીં! મારી આટલી વાત યાદ રાખજો!

હૃદયના તોફાન ઉપર અંકુશ રાખતા કાકાએ કહ્યું “સર, મેં શિખવ્યું” તે પ્રમાણે કોર્ટમાં જુખાની કેમ ન આપી?”

સાસુએ કહ્યું, “રે” અભાગણી, ખરું કહે મારા પુત્રે તારું શું બગાડ્યું હતું?”

સરલા વળ ખાધને સાસુના પગે વળગી પડી. “કાકાના સોગન છે મારા હું નિર્દોષ છું. તે સમયે મારી શુદ્ધિ મારા વશમાં નહોતી. હનુમંત કાકાએ મને કહ્યું કે બધાના હાથમાં બેઠીઓ પડતી અટકાવવા માટે હું કહું તેમજ તારે કોર્ટમાં કહેવું, અને તેમણે વચન આપ્યું હતું કે મને તમો બધા છોડવશે હું બરાબર જોઈ ન શકી, કન્યા ભગવાન મારા પાંગના માણુ લઈ નહોતી જતો હતો.

સાસુ સસરાના મોઢામાંથી વિવાદના તીવ્ર સાથે બદાર નિકળી પડ્યા. કાકા તરફ રહ્યો. “સરલા! અત્યાર સુધી તેં આ બધું અમને કેમ નહીં કહ્યું? હાયા! હવે હું શું કરું?” કાકાએ કદવના કીધું.

કાકાએ સરલાને છાતીએ વળગાડી, જાણે એ હવે કદી એને નહીં છોડે કુસ્કાં ખાતી અર્ધ બેશુધ્ધ બનેલી સરલાએ કહ્યું.

“કાકા, હું જીવીને શું કરતો, મેં તમારી કીર્તિને કલંક લગાડ્યું.”

સંકેત.

ઇખન સાહિત

શાહે અરબસ્તાનના રોમાંચક ઇવનની કહાણી

અરબસ્તાનના અ-
ધિષ્ઠાતા તરીકે

મશહૂર અનેલો, આલમનાં વર્તમાનપત્રોના
ખબરોની અંદર 'યમનના અધક' વખતે
ખાસ સ્થાન રોકતો એ અરબી જવાં-
મદ્દ છે: પોતાની સત્તા અને સીધાસી
(રાજદારી કુનેહ)ને માટે એને સારી યે
અરબ આલમ જાન આવે છે.

અરબસ્તાનનો આ જવાંમદ્દ કોણ છે?

અખબારોની આલમ.

માં જણીતો થએલો એ

આરબ કોણ છે?...

એને આલમ ઇખન

સૌદને નામે ઓળખે

છે. હવે, હમે રહેને ઓળખ્યો હશે.

એ જવાંમદ્દનું આખું નામ હમને
જાણવાની ખ્વાહીશ છે?...તો જ્યો,
સાંભળો અખબાર અઝીઝ ઇખન અખબાર
રહેમાન ઇખન ફૈઝ-અસ સૌદ...

ફેવું લાંબું નામ?...હમને એ સહે-
લાઈથી યાદ રહી જાય તેવું નથી એટલે
જ અખબારનવેશો એને દુકાવીને ઇખન
સૌદ તરીકે પીછાને છે. અને ઇખન સૌદને
તો સારી યે આલમ પીછાને છે.

હંદગીનો રંગ.

અરબસ્તાનનો એ
સત્તાધીશ આજે

વનમાં પ્રવેશી ચૂક્યો છે. ગથે વધેજ તેણે
પોતાની એકાવનમી વધેંગાંઠ ઉજવી.
આજના અરબસ્તાનના ધડતરમાં રહેલો સારો
જેવો હિસ્સો આપ્યો છે: આ જવાંમદ્દની
હંદગીની તવારીખ કહાણીકિસ્સા જોટલી
જોરદાર અને રસભરી છે. એમાં હમારાં

રોમાંચ ખડાં કરી દે

તેવાં સાહસો પણ

આવે છે; હમારા

હજરમાં એ જવાંમ-

દ્દની હિંમતને માન

પચક કરાવી દે તેવા

પ્રસંગો પણ આવે છે. જાણે અરબીઅન
નાઇટસની-અલીફ લયલા-વાર્તાઓની અંદ-
રની એક સાહસભરી કહાણી હોયને
એમ સાંભળનારને જરૂર લાગી આવશે.

આ જવાંમદ્દની હંદગીની વાતો અજબ
છે. ગરમ ખાલુના વયરાન વિષેના કહાણી
કિસ્સાઓ કહેવાનો ધંધો કરનારાઓ
ઇખન સૌદના ઇવનની વાતોમાંથી સાચો
ખોરાક મેળવી શકે તેમ છે. કારણ કે
એનાં સાહસોની વાતો વધુ ને વધુ લોકપ્રિય
બનતી જાય છે.

ખાદતાક ખતરા અને ભયંકર આક્ર-
તોનો સ્થામનો કરીને આગળ વધનાર
છૂન સૌદનો જન્મ ૧૮૮૦ ની સાલમાં
માર વતનથી જરતરક થએલા ચીંથરે-
હાલ, બદનશીખ, ઘરબાર વિહાણા
કંગાલ માખાપને ત્યાં થયો હતો. આવી
કંગાલિયતમાંથી આગળ વધીને તે સહે-
રનો માલિક થવા પામ્યો ત્યારે ૫ ક્રોડ
પણુ આરબ રહેનો એક 'બ્રાહ્મક' તરીકે
ગંભીરપણે સ્વીકાર કરવા તૈયાર નહોતો.
પાછળથી તેણે 'નજદના સુલતાન'ને
ખિતાબ ધારણ કર્યો પણ કેટલાક
રાજકારણના અખ્યાસીઓ એમ કહેતા
હતા કે તે હવે વધુ આગળ વધી શકે
તેમ નથી. પણ તે સઘળાણી અને રહેના
દુસ્મનોની એ ધારણા તદ્દન ખોટી અને
વળુદ વગરની હતી. આજે છૂન સૌદ
સંયુક્ત અરબસ્તાનના ૫,૦૦૦,૦૦૦
લોકો ઉપર-ક્રાન્ત, જર્મની, બેલ્જિઅમ,
સ્વીડઅરલેન્ડ અને લક્સમ્બર્ગને એકત્ર કરે.
તેટલા જંગી પટ ઉપર હુકુમત ભોગવે છે.

છૂન સૌદ પોતાની તાકાત અને
જવાંમદીથી આટલી હદ સુધી આગળ
વધવા પામ્યો છે. એની ઉસ્તાદીથી અને
અજબ કુનેહથી વહાખી પક્ષ હુકુમતમાં
આવવા પામ્યો છે. ઇસ્લામી આલમમાં
એની સત્તાના સિદ્ધિ પડે છે. વહાખી
પંથ એ શાહ સૌદનો પંથ છે. આ
પંથ મહાહજની પાક ફરમાઇશમાં અધ્યા
રાખે છે. ઇમાનના નામ પર તેઓ કોઇ
પણુ જાતની કુરબાની કરવામાં પાછળ
પડતા નથી.

ખિફ્તન લોકોની જાત બહુ જ ભેદભર,
વફાદર અને લાપરવાહ જાત છે. છૂન
સૌદ એ જવાંમદી જાત પર હુકુમત
અલાવી શકે છે.

સૌદના વંશજો અને વહાખી પંથ વચ્ચે
સંમંધ કે નવો નથી. એની શુરઆત
તો અદારમી સદીના મધ્યકાળમાં થઇ.
જ્યારે વહાખી પંથનો સંસ્થાપક મહંમદ
છૂન અબ્દુલ વહાબે ઉત્તર અરબસ્તાનના
વધરાનના વહા અમીર મહંમદ છૂન
સૌદની પનાહ માગી અને પોતાના પાક
પંથને જાળવી રાખવા માટે દુઆ શુન્દરી
ત્યારે સૌદે રહેને પનાહ આપી એટલું જ નહિ
પણુ ખાસેની જાતિઓને પણ વહાખી
પંથના સ્વીકાર માટે દબાણ કરવા માંડ્યું.
૧૭૬૫ માં સૌદના મરણ બાદ રહેનો
વારીસ બેટો અબ્દુલ અઝીઝ (પરવેઝો)
મયનને જંગમાં ઉતર્યો અને મધ્ય અરબ-
સ્તાનના વિસ્તાર પર પોતાની આજુ વર્તાવી.
ખાસ કરીને શમર અને નજદની રાજ્યો
કબજે કર્યાં.

જંગના જમાનામાં જન્મ

આગલીશમી સદીની
શરૂઆત થતાંની

સાથે જ સૌદની હુકુમત ક્રાંતિના શીખરે
વીરાજવા લાગી. એની સત્તા એટલે સુધી
વધી જવા પામી હતી કે ટુટીના સુલ-
તાને આટલી બધી જબરી હુકુમતને
ભય તરીકે ગણીને દબાવી દેવાને
રાજરમતની શુરઆત પણ કરી. અને
એ રાજશેત્રજમાં રહેણે મીસર
(ઇજીપ્ત)ના વહા હાકેમ (વાયસરોય)
મહંમદઅલીની વધતી જતી વહાખી સત્તાને
દાખી દેવા માટે એક ખ્યાદા તરિક્કેનો ઉપ-
યોગ કર્યો. સુલતાન તો મહંમદઅલી અને
વહાખીઓ બંનેને ધિક્કારતો હતો. પણ
બેમાંથી માને જઈદી ખતમ કરી નાખવો એ
એનાથી નહીં થયું નહિ.

આખરે જન્મ જન્મો, મીસરના હાકે-
 મોની ક-તેહ યધ, ખૂનની નદીઓ વહી-
 અને યોધાઓની શહાદત પર મીસરવા-
 સીઓએ વિજયનો વાવટો ફરકાવ્યો. સૌદ
 સત્તાનો આક્રતાળ તે સમયે આથમી ગયો.
 અબ્દુલઅઝીઝનો ખેટો અબ્દુલ્લા જે
 તખ્ત પર વીરાજતો હતો તેને હાર ખાવી
 પડી અને તે તાબે થયો. તેને જંગલોમાં
 જકડીને કોન્સ્ટાન્ટીનોપલ મોકલી દેવામાં
 આવ્યો. આક્રિના દશ બેટાઓ પોતાના
 કુટુંબસહિત ન્હારી છુટ્યા. પણ તેમાંથી
 કેટલાક પકડાયા તેમને જંગલોમાં જક-
 ડીને મીસર મોકલી દેવામાં આવ્યા. એ
 સમયે એક વખત જેની હુકુમતની હાક
 વાગતી હતી તે સૌદી જર્વામદી અને
 વહાબી પંથનો આક્રતાળ અરબસ્તાનમાં
 આથમી ગયો.

આમ ૧૮૧૮ થી માંડીને ઓગણીશમી
 શતાબ્દના અંતપર્વ ત વહાબી અને સૌદ
 સત્તા ગાયબ થઇ ગયેલાં ગણાયાં.

હમિ'વાન નવીન પંથો જળકવા લાગ્યા.
 નરા નવા અગ્રેસરોએ સત્તા હાથ કરવાની
 નવી નવી તરકીબો રચવા માંડી હતી પણ
 તેમાંના કોઇ પણ એકે હજી વિજયનો વાવટો
 ફરકાવી નામના કહાડી નહોતી. આમાં શમ-
 રમુદ્કના રશિદોએ પોતાનું પાણી ખતાવ્યું.
 તેણે તુકીશ હુકુમતનો સ્વીકાર નહિ કરતાં
 તે સત્તાની સ્થાને માથું ઉચક્યું-પરિણામે
 ઘણી યે વાર ઝપાઝપી થતી-ખૂનો થતાં.

આવા ખૌફનાક સંજોગોમાં આઝના
 મુલતાન અબ્દુલ અઝીઝનો જન્મ થયો
 હતો. આ સમયે તેનો વાલીદ ખોવીતના
 હાકેમ શંખખુઆરકની પાસે રહીને દેશવટો
 ભોગવી રહ્યો હતો. વીસ વર્ષ સુધી જુવાન
 હજી સૌદે ત્યાં જ પોતાની જાંઘી પસાર કરી
 તો પણ એનાં સાહસો ધૂપાં રહેતાં ન્હોતાં.

તેણે તુકીશ હુકુમત પર વિચાર ચલાવ્યો.
 માંડ્યો. આ લોકો તેની નજરમાં ખૂંચવા
 લાગ્યા. પણ પહેલી આફત તો રશિદની
 સત્તાની ન હતી. હજી સૌદે તેનો નીકાલ
 કરવા ધેરવી કરી.

એકવીશ વર્ષની વયે તેણે વય-
 રાનમાં પોતાની વગ જમાવવા માંડી હતી.
 તેણે ચાલીશ જેટલા જર્વામદી અરબ
 જુવાનોની એક ટોળકી સાધી હતી. રશિ-
 દના લોકોને તેઓ હયરાન કરતા. વયરા-
 નમાં તેમને ઘણી યે વાર લૂંટી લેતા. એક
 વખત તો પુરાણા પાવતખત રીયાઘ પર
 તેણે હાલો કર્યો. શહેરની બહારનાં ખજૂરીનાં
 ઝાડોની પાછળ નવ આદમીઓને ધૂપાવી
 રાખી તેણે મામલો સાધ્યો હતો. અબ્દુલ
 અઝીઝ અને તેના નવ માણસો શહેરના
 વયરાન ભાગમાં ધૂપી રીતે દાખલ થઇ
 ગયા અને રાત્રિએ જે કિસ્લામાં સલામતી
 ખાતર રશિદનો મુખો રાત પસાર કરવા
 રહેતો હતો તે કિસ્લાની સ્થાનેના ઘરમાં
 ધૂપાઇ બેઠા. આ દશ માણસોએ ત્યાં કોશી
 પીતાં પીતાં અને અસ્લાહના નામની માળા
 જપતાં જપતાં રાત્રિ વીતાવી. અને જ્યારે
 સવાર થયું અને મુખો પોતાના પહારેગીરની
 સાથે એ પહાડી કિસ્લાના દરવાજામાંથી
 બહાર નીકળ્યા ત્યારે આ દશ જર્વામદો
 બહાર ધસી આવ્યા. મુખોને ખત્મ કરી
 નાખ્યો. અને કિસ્લા પર પોતાની હુકુમ-
 તનો વાવટો ફરકાવ્યો. અને શહેરના
 ૨૦,૦૦૦ શહેરીઓને બહાર કઢ્યું. કે તે
 આજથી તેમનો હુકુમતગાર હતો.

આવી રીતે પોતાની તાકાતથી શહેરનો
 કબજો લીધો છતાંયે તેને ખાત્રી નહોતી
 કે તેની હાલત હજી સહિસલામત છે.
 તુકીશ ધૂપી રીતે રશિદને મદદ કરવું હતું
 અને ઘણી યે વાર શંકા ઉદભવતી કે સૌદ

પોતાની સત્તા ટકાવી શકશે કે કેમ ? ગમે તેમ સૌદે પોતાની તરફીય એવી રીતે લગવવા માંડી કે તુર્કોએ એ મામલા-માંથી પોતાનો હાથ પાછો ખેંચી લીધો. દર્મિઆન રશિયોની અંદર અંદર સત્તા માટે મારામારી થવા લાગી. સૌદે આ તકનો લાભ લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. બિદુધન ટાળકાઓ સાથે તેણે ઘેરતી કરવા માંડી. ખૂમ ખૂમ પ્રયાસો પછી એક દિવસ ૧૯૦૧ માં તે અરબસ્તાનમાં ચર્ચાનો વિષય યઈ પડ્યો અને નજદના સર્વ સત્તાધીશ હાકેમ તરિકે સર્વમાન્ય બન્યા.

અને સમય જતાં

સૌદે પોતાની સત્તા વધારવા માંડી. સૌદ કુટુંબ નજદ આવીને રહેવા લાગ્યું. ૧૯૧૨ માં તેની સ્લાથે એક કાવતું રચાયું. પણ સૌદે તે પકડી પાડ્યું. એ કાવત્રાખાજ તેનો પિત્રાઇ હતો 'દેશવટા કે ત્હેની નોકરી?' એ પ્રશ્ન તેણે પિત્રાઈ સમક્ષ મૂક્યો. પિત્રાઇએ વફાલ-રીથી સૌદની નોકરી કરવાના કસમ લીધા. અને ત્યારથી સૌદની સત્તા પણ વધતી ચાલી.

આવી જતના સંજોગોમાંથી અરબ સલ્તનત કેવી રીતે ઉભી કરવી એ વિષે સૌદ વિચારવા લાગ્યો બિદુધન લોકો મુળ સ્વભાવથી જ લાપરવાહ દામાગના હોય છે, ઘડી ઘડીમાં ખંજર અને તમ-આ પર આવીને ઉભા થઇ જાય છે. એ વાત સૌદ બરાબર જાણતો હતો. પણ તે બરાબર જાણતો હતો કે તે લોકો પૂરે-પૂરા વફાદાર હતા. એ લોકોને એકત્ર કરીને એક જગી લશ્કરી ફોજ ઉભી કરી શકાય. સાથે લુ'સાઇ ગયેલા વફાળી પંથને તે અસ્તિત્વમાં આણવા માગતો હતો. તેણે પોતાનો આ હેતુ પાર પાડવા "ઇખવાન" પ્રવૃત્તિ ચલાવવા

માંડી. 'ઇખવાન' એટલે બિરાદર, 'નોઝેડ' ભટકતું હુવન છોડીને બધાય બિરાદરોએ એકતાની સાંકળે બંધાઇને જબરજસ્ત સલ્તનતની સ્થાપના કરવા કસમ ખાધા. અને આમ દરેક વયરાનમાં 'ઇખવાન' સંઘની સ્થાપના થઇ. તંજુઓમાં સલાઓ ભરાવા લાગી. દર્મિઆન ઇખ્ન સૌદે પોતાના ખર્ચે એક જગી મસ્જિદ બંધાવી તેમાં આપનારાઓને મક્ત દારૂગોળા અને બન્દુક વિગેરે આપવાની જાહેરાત થઇ. તે સાથે દાખલ થનારાઓ સૌદની ફોજમાં પણ નામ નોંધાવી દેતા. આ રીતે મઝહબ અને પોતાની સત્તાને માટે ઇખ્ન સૌદ ખંતપૂર્વક ફતેહ તરફ આગે-કુચ કરી રહ્યો હતો. 'ઇખવાન' મંડળો-દારા ખૂબ જ પ્રવૃત્તિ ચાલતી હતી. આજે એ 'ઇખવાન' 'વસાહતો'ની સંખ્યા ૭૦ છે.

જ્યારે ૧૯૧૮-૧૯ માં આલમના ભય-કર અને ખેંદનાક જંગની રાહચાત થઇ, ત્યારે ઇખ્ન સૌદ નજદનો સુલ્તાન બની ગયા હતા. તેણે આ પ્રસંગનો લાભ લેવા વિચાર કર્યો. તેણે આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકા-રણનો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. અને પોતાના વઝીરોની સલાહ લઈને એક 'પરદેશનીર્તાતુ' ધનર પણ તૈયાર કર્યું.

આ વખતે રહેતા જુના દુશ્મનો રશિયો તો હવે છોડ્યોક તુર્કીને ટેકા આપી રહ્યા હતા. આથી સૌદ ગ્રેટ બ્રિટન સાથે કરારમાં ઉતર્યો. જરૂર વખતે ઇખ્ન સૌદે ૧૦,૦૦૦ પાઉન્ડ દર વર્ષે આપવા માંડ્યા. હિનામના રાજ હુસેનને પણ ગ્રેટ બ્રિટને પોતાના પાશમાં લીધો હતો.

આથી ઇખ્ન સૌદની

સત્તાના પાયા વધુ મજબૂત બન્યા. હુસેનનો એટા અખુદુલ્લા ૧૯૨૧માં ગાદીએ આવ્યો. આ વખતે ખુર્તાના મુદક પર પોતાના કબજની

મહાર મારી. હુસેન આથી ખીજવાયો. સૌદે ખીજા પાસે ફેંક્યો. આ વખતે તહેલુ રાજકીય કરામતથી હુસેનને ક્રેદ કરી લીધો. અને અતે સારાય મુલક પર પોતાની આણુ વર્તાવી. આમ રશિદોનું તંત્ર હંમેશ માટે ખતમ થઈ ગયું. અને આમ ફેટલાય વર્ષો પછી અરબસ્તાનની તવારીખમાં પહેલી જ વાર એક જ શાસકના હાથ હેઠળ મધ્ય અરબસ્તાનનું વિશાળ રાજ્ય આવવા પામ્યું.

આ વખતે સી-તેર વર્ષનો હુસેન ખ્રિસ્તી-શરોને ખૂબ તકલીફ આપી રહ્યો હતો. મસ્કાના લોકો તહેનાથી વિરુદ્ધ થઈ ગયા. એટલે તેઓ ઇખ્ન સૌદ પાસે ઇન્સાફનો પુકાર કરવા લાગ્યા.

પણ ૧૯૨૪ માં મુસ્તફા કુમાલ અને તહેના સલાહકારોએ ખીલાફત અને નવીન તુકી પ્રજાસત્તાક સરકાર વચ્ચેના તમામ સંબંધો હંમેશ માટે ખતમ કરવા નિર્ણય કર્યા. હુસેને જાહેર કયું કે તે ખીલાફતનો સ્વીકાર કરવા તૈયાર હતો. આથી ઇસ્લામી આલમમાં ભારે ચકચાર પ્રકટી રહી. પહાળીઓ આથી ખીજવાયા. હુસેન અને ઇખ્ન સૌદ વચ્ચે જંગની શક્યતા ઉભી થઇ. ઓગસ્ટ માસમાં સૌદે જંગની તૈયારી કરી. હુસેને પોતાના તખ્તને ખ્યાવવા માટે ભારે પ્રયાસો કર્યા. પણ તેમાં તહેને સફળતા ન સાંપડી. ઓક્ટોબરમાં તહેનો બેટા અલી ગાદી પર આવ્યો. એક વર્ષ પછી ઇખ્ન સૌદની તરફાબને લીધે અલીને જંગમાં હાર ખાવી પડી. તહેને વતન છોડી જાનની સલામતી ખાતર ન્હાસી જવું પડ્યું. ઇખ્ન સૌદે જીલ્લો જીતી લીધું. અને ચોતરફ સત્તાનો વાવટો ફરકાવ્યો. ૧૯૨૬માં તેણે હિજાબના ખાલી પડેલા તખ્તને શાલાવ્યું એક વર્ષ બાદ નહ્દની ફેટલીક બિદુદન ટોળીવાળાઓના વડાની વિનંતીને લીધે તહેણે તે મુલકના મુસ્તાનનો ખીતાબ બદલાવીને 'શાહ' યાને

'રામ'નો ખીતાબ ધારણ કર્યો. પાછળથી તહેણે પોતાના તમામ છુટા છુટા મુલકોને એકત્ર કરીને એક મહારાજ્યની સ્થાપના કરી.

ને ૧૯૨૫ ના વર્ષ પછી ઇખ્ન સૌદે

પોતાના મુલકને પ્રગતિને પંથે કુચ કરાવવા માંડી. નવિન જાતના સુધારાઓ કરીને તેણે પોતાની રીઆયાને સુખી અને વધારે પ્રગતિશીલ બનાવવા માંડી. રીઆયાને માટે તેણે અનેક જાતની સગવડો કરી આપવા માંડી. દરેક ટોળાની અંદરનાં વેરઝેરનો અંત આણુવા સખ્ત કાયદાઓ કર્યા અને હમેશ શાંતિ જળવાઇ રહે એવા બંદાબસ્ત કર્યા.

તાજેતરમાં યમનના અધિકારી નવીન ઇતિહાસ રચ્યો છે. યમનના હુમામ અને ઇખ્ન સૌદ વચ્ચે અધડો જંગ્યો હતો અને તેમાં પણ ઇખ્ન સૌદને વિજય મળ્યો હતો.

આમ ૧૯૩૪માં ઇખ્ન સૌદ એક જબરજસ્ત મુલક પર પોતાની આણુ વર્તાવી શક્યો છે. એક વખતનો ધરખહાર વિહોણો ભટકતો આદમી પોતાની ખાલુએ ક્રાંતિલતા જોરથી આગળ વધીને અરબસ્તાનના વિશાળ માનવસમુદાય પર રાજ્ય ચલાવી રહ્યો છે. ગમે તેટલા રાજકીય ઝંઝાવવા તો આવે તહોયે તે ડરતો નથી. પોતાની રીઆયાને ને શાંતિ અને સુખ આપવામાં માને છે. એ અરબ રાષ્ટ્રવાદમાં માન્યતા ધરાવે છે. એની વિશાળ યોજનામાં તહેને પુરી ફતેહ મળશે કે કેમ એ તો કાળ જ કહી શકે. ભૂતકાળની તવારીખ તો તહેના ફતેહની વાણી પુકારી રહી છે.

એ જવાબદારના તખ્ત વારસની સખ્યા પર નઝર નાખો. એને સત્તર બેટા છે. દરેકે લસકરી તાલીમ લીધી છે. દરેકે પોતાનાં મુલકના મીળજોનો બરાબર અખ્યાસ કર્યો છે. એટલે ઇખ્ન સૌદ પોતાની આખાદી માટે નિર્ભય જ છે.

(૧)

લેખક:—

અનિલ,

વિલાકર

ચંદ્રશંકર ગ. પંડ્યા.

અનિલ

ઝાંરીસ છો-

ડી બહાર નિક-

ળ્યો. ધડીભર તો

તહેને કેં જ ન સુંઝયું.

શું કરવું ? ક્યાં જવું ?

આત્મસ્વસ્થતા કેળવવા તહેલો

પ્રમત્ત ઘરો, પણ પોતાના કુટુંબના

પોષણનો વિચાર તહેને સનાવવા લાગ્યો, તે

એક થાભલાને માયું ટેકવી ઉભો રહ્યો. કેંક

લાલુ વિચાર ક્યાં પછી તે એક પત્રકારની

ઝાંરીસમાં ગયો. ત્યાંથી નકારલથી જવાબ

મળ્યો. ખીજે રથો ગયો. સર્વત્ર નિરાશા.

હતાશ હૈયે તે ઘેર આવ્યો.

અનિલે આરામખુરસી પર દેહ

લંબાવ્યો. રહેજ આંખ મીંચી,

પણ.....પણ આંખ મીંચતા જ તહેની

નજર સમક્ષ ખેકાર જીવનનું કરણ દશ્ય

તાદશ્ય થયું. શતાવધિ ભાવિ સંકટોની

પરંપરા તહેના રક્ષામે તરવરવા લાગી. તે

ગભરાયો. આંખ ઉઘાડી નાંખી. સીગારેટ

ચેતાવી, છતાંય.....ખેકાર જીવનના

પ્રત્યે જ તહેના મગજમાં ઉભરાવા લાગ્યા.

આજે ન રુડીરી કાવ્યની કલ્પના કે નવ-

લિકાની વસ્તુ ? કેવળ ખેકારીની બીપણ

તાંડવતા તહેના જ્ઞાનસને સુંઝવી રહી.

સુંઝાતો આત્મા, અન્યાય પામેલ

આત્મા, અને દર્દ અનુભવતો આત્મા

કાષ્ટક સમય જોરથી પોઠારી ઉઠે છે.

શેક તરફથી પ્રગટ થતા

“જૂનુંરયુગ” પત્રનો તંત્રી

હતો. તહેનાં બુદ્ધિનેપ્રવૃત્તિ,

અભંગ કાચ શક્તિથી તથા

દાર્શનિકથી “જૂનુંરયુગ” જનતાને

ધણું જ પ્રિય થઈ પડ્યું હતું.

જનસમાજની અભિરૂચી પિછાનવાની

અનિલની અગાધ શક્તિનું જ એ પરિ-

ણામ હતું. પ્રત્યેક અંકના પ્રથમ પૃષ્ઠ

પર પરમ ભાવનાવાહી કાવ્ય અનિલની

અમાપ કાવ્યકળાના નમુનારૂપ શોભતું.

“જૂનુંરયુગ” પત્ર પ્રજાજીવનના પ્રતિ-

બિંબ રૂપ હતું. તે પ્રજાના પોઠારને

ઝીલતું.

“જૂનુંરયુગ” ને સર્વાંગસુંદર બનાવ-

ના અનિલની સર્વ મહેનતના પુરસ્કાર

તરીકે વિલાકર શેકે એકપક્ષીય ન્યાયે

તહેને નોકરીમાંથી છૂટો કર્યો. તહેના પર

જેઠની પુત્રી પદ્મવી ખાસે સુંવાળા સહ-

ચાગની માગણી થયેલી ખોટા આરોપ

મકવામાં આવ્યો હતો.

શુન્દેગાર કોણ ? પદ્મવી ? કે અનિલ ?

ખરા શુન્દેગારને કેં શિક્ષા ન થાય

એ ન્યાય ક્યાંતો ? ગરીબોને અને હાથ

નીચેના નોકરોને ન્યાય આપતી વખતે

ન્યાયજીવા સરખી રહેતી નહિ હોય શું ?

“કેવો અન્યાય! શું હું મુન્હેચાર છું? ના. તો પછી શેઠે મહેને નોકરી-માંથી શા માટે છૂટા કર્યો? પલ્લવી પાસે મેં પ્રભુચયાચના કરી હતી? પલ્લવી જ મહારો સહચાર શોધતી આવીને? તો પછી આ ન્યાય ક્યાનો? પલ્લવી!...” પલ્લવીનાં સ્મરણ સાથેજ અનિલના નયન સમક્ષ તહેની આંખી છાયા હાસ્ય વેરતી દૂર ઉમેલી દેખાઈ, “આમુરી લાલસા-મયી! તારા હાસ્યમાં ગ્રાસનાના પૂર વહે છે. કેવા અધમ કૃત્યની આશા રાખતી હતી? !.....પણ હાં, હું તારી ઇચ્છાને આધિન થયો હોત તો?” પલ્લવીની છાયા જાણે કહેતી ન હોય. “તો બેકાર બનવું ન પડત.” અનિલ બોલો ઉઠ્યો, “ભલે બેકાર બન્યો”.....અધમતાના આરે... .. ઉગર્યો.....” અને પલ્લવીની છાયા સાડીનો છેડો હવામાં રમાડતી ધીમે ધીમે અદૃશ્ય થઈ.

અનિલ અભાનતામાંથી ઝબકીને જાગ્યો. તહેની નજર એકાએક પોતાના કાબોની નોટ પર પડી. એને જોતાંજ તહેની આંખમાં લાલિમા છવાઈ. મ્હોદા પર ઉચ તેજ અબકયું. સ્વાવેગવશાતઃ તહેણે નોટ હાથમાં લીધી.

“આ કાબો શા અર્થનાં? શા ઉપયોગનાં? સાહિત્યની સેવા કરવાથી શો ફાયદો? તન્ત્રીઓને ખુશ કરવા માટે સાહિત્યસર્જન? એમાંથી પેટપૂર અજ મળી શકે? અનિલના મુખ પર સાહિત્ય પ્રત્યે વિરક્ત સૂચક આવિર્ભાવ પ્રગટ્યાઃ “સાહિત્યકારની શી કિંમત? આજે કાંઈ પાઈ પણ પરખાવે છે? તો પછી એવાં સાહિત્ય માટે જીવન ફનો શા માટે કરવું?” “સરિત-ન્હેણની જેમ તહેના મગજમાં વિચારન્હેણનો વેગ વધ્યો.

તહેણે નોટને હવામાં તોળી. પછી તે વિચિત્ર હાસ્યે હસ્યો, અને નોટના ટુકડેટુકડા કરી નાખ્યા.

મનુષ્યને વિષમ પરિસ્થિતિમાં પોતાની પ્રિય વસ્તુ પણ અજખામણી લાગતી હશે શું?

.....છતાંય અનિલ જેવા સાહિત્ય પ્રેમીને સ્વયંરચિત પ્રિય કાબો પ્રત્યે એકાએક ક્યા તત્વે ધૂણા ઉપજાવી હશે?

વિદ્યાથીજીવનમાં એક વખત વર્ગ-શક્ષક પોતાના કાબ્ય લખેલા કાગળને ટૂંકડા કરી ફેંકી દીધો હતો ત્યારે તહેનો આત્મા કેટલો હાણ્યો હતો! કાબ્યની ઉડી જતી ચપ્પરખીઓને જોઈ તહેનાં નયનયુગલ કેવાં અશ્રુજલે ઉભરાવાં હતાં!

.....છતાંય આજે આમ કેમ? પોતાના કાબોને પોતાના જ હાથે ફાડી નાખવામાં ક્યું તત્વ જવાબદાર હશે?

પેલી ભયંકરતાની મૂર્તિ સમીપથી બેકારીનુંજ પ્રાબલ્યને?

બેકારી શું જીવનના આનંદને હણી લેતી હશે? રસાત્માઓની રસિકતાની શું શોષક હશે?

અનિલની ધૈલજા જોઈ સુવાસ પ્રથમ તો ગલરાઈ. જે નયનોમાં નિત્ય નિમજ્જ રનેહવારિ જલકાતાં, જે મુખપર પ્રેમલ ભાવો ખેલતા ત્યાં આજે ઉમ્મતા નિહાળી સુવાસ આશ્ચર્યમાં કુબ્ધી. અનિલને આટલો ક્રોધારકત નિહાળવા તહેની આંખ ટેવાયેલી ન હતી.

ધીમે પગલે સુવાસ અનિલની નિકટ આવી.

“અનિલ! ત્હમને આજે શું થાય છે?”

“સુવાસ! નોકરી ગમાવી.....”

“નોકરી ગઇ તેમાં આટલી બધી ચિન્તા !
આમ ઘેલાં શાને કાઢો છો ? કાલે મહવારે
નોકરી તો મળશે.” અનિલના ખભે હાથ
ટુંકવી સુવાસ લી

અનિલ પ્રભુ રમાં કેવળ સુવાસ રહામે
તાકી રહ્યો.

“તહામે માટે ચાહ બનાવી લાવું ?
તહમે ચાહનાં તે બહુ-શોખીન હો કહો,
ચાહ પીશો ? બોલોને ?” સુવાસે અનિલને
ચિન્તા વિમુક્ત કરવા પ્રયત્ન કર્યો.

અનિલ હલુ પણ અવાક જ રહ્યો.

“મોહતા કેમ નથી ? શું જોવા કરો
છો ? જુઓ તહમે નહિ બોલો તો મહારાથી
રડી દેવાશે.” અનિલની અવાકનાએ
સુવાસના સ્વરમાં કદ કૈલાવ્યું, કંઠને
રૂધ બનાવ્યો.

“સુવાસ !” સુવાસની આંખોના ખૂંચે
આંસુ તરતાં નિહાળી અનિલે મૌન તોડ્યું :
“એમ નોકરી રસ્તામાં પડી છે ? આજે
સર્વત્ર બે...કા...રી...”

“મહારે કૈં સાંભળવું નથી. ચાલો
ચૂપ થઇ જાવ. આજે તહમારે મહારો
હુકમ ઉઠાવવો પડશે. જુઓ, હું ચાહ
બનાવું ત્યાં સુધીમાં એક સુંદર કાવ્ય
બનાવો જોઈ; “ચાહ બનાવતી પ્રિયાને.”
આહું આહું સ્મિત મહોદા પર ફરકાવી
સુવાસ બોલી. એ સ્મિતતેજમાં આંખના
ખૂંચેથી ગાલ પર સરકી ગયેલ અશ્રુબિન્દુઓ
અલૌકિક ઝળકી ઉઠ્યાં.

સુવાસ ઝટપટ સ્ટવ ચેતાવવા લાગી.
પાણી મૂક્યું.

“હ્યો, તહમે કવિઓ બહુ નબળા
હોયના ! આ નોકરી ગઇ એટલે બેઠા

માથે હાથ દઇ ! ચાલો, મહારા રહામે
જુઓ; એમ નીચે શું જોઇ રહ્યા છો ?”

સમસ્ત સ્ત્રીજાતિ પતિશ્વપનમાં ખેતાનું
મહત્ત્વ ધણું માને છે. પોતાના સાનિ-
ધ્યમાં પતિએ વિપાદ, આપત્તિ અને
ચિન્તા સર્વે વિસરી જવાં જોઇએ એવું
તહેમનું મનતબ છે.

“હ્યો ચાહ પીઓ.” સુવાસે ચાહનો
ખાલો અનિલના હાથમાં આપ્યો.

“સુવાસ ! તું કેટલી સ્નેહાળ છે.
તહારી હસતી આંખોમાં પ્રજ્વલવાગિ વહે છે.
તહારી સમ્બંધસરીના સુરમાં હું તન્મ-
યતા અનુભવું છું. બેકાર બનેલા પતિને
આટલા પ્રેમથી.....”

“ચૂપ ! છાનામાના ચાહ પીવા માંડો.
ઠંડી થાય છે.”

અનિલે ચૂપચાપ ચાહ પી લીધી.

“સીગારેટરસીયા ! ટુંકવી છે ને હવે ?”

અનિલે નેત્રસંકેતથી સમતિ દર્શાવી.
સુવાસે કોટના ખીસ્સામાંથી સીગારેટ લાવી
આપી. અનિલે સીગારેટ ચેતાવી અને
ધૂમાઝના ગોટા કાઢવા માંડ્યા.

સુવાસ અનિલના વાજમાં પોતાની
આંખોનો રમાડતી હેતી નજીક બેઠી.

“અનિલ ! કાવ્યોની નોટ ફાડી નાખી
કેટલા બધા દિવસની મહેનત પાણીમાં
મેળવી.”

ગાંડી રે ગાંડી ! તું સ્વયં કાવ્યદેવી
મહારી નિકટ છે, પછી એ કાવ્યોની મહેને
શી પરવાહ ? એવા તો હું સહસ્ત્રાવધિ
કાવ્યો સજી શકીશ !”

.....અને અનિલનો હાથ સુવાસની
સુકુમાર હેઠલતાને આવેશિત કરી રહ્યો.

બેકાર પતિને પણ પરમ પ્રેમથી રસ-
બિધમાં નવરાવવાનું સામર્થ્ય આપે રમણી
શિવાય જગતભરની કપી સ્ત્રીજાતિએ
કેળવ્યું છે ?

કુટલોક સમય વ્યતીત થઈ ગયો હતો અનિલને ક્યાંય નોકરી ન મળી ત્હેની સઘળી આશાઓના મિનારા ત્હેને તુટતા દેખાયા. કુંક કુંક કંઈપણ સુખદ્ કલ્પનાઓ ચૂલુવિચૂલુ થતી જણાઈ.

કામ કરવા ઇચ્છનારને કામ ન મળે એ સમાજરચના કયા પ્રકારની? આધુનિક બેકારીતું મૂળ કારણ કયું?

સાંપ્રત મુડીમાંડિત સમાજરચના જ બેકારી માટે સીધી જવાબદાર છે. એના નાશમાં જ બેકાર માનવસમુહના શાંતિ અને સુખ સમાયેલાં છે.

ખરેખર, મુડીવાદીઓના સત્તાના સિંહાસન લૂગલમાં સમાવી દેવાની સાથે જ અમળતી અને બેકારોની હાલતી કરણુ દદમંદ સ્થિતિ સુધરશે.

પ્રથમની નોકરી દરમ્યાન બચાવેલા સઘળાં નાણાં બેકાર અવસ્થામાં પરચાઈ ગયાં હોવાથી છેલ્લા એ દિવસ અનિલ અને સુવાસે અપવાસ કર્યા હતા.

સ્હવારનો સમય હતો. આફતાબ આકાશના આરેથી આલમ પર રોશનીના ચમકાર ફેલાવતો હતો.

અનિલ પ્રાતઃવિધિ પરવારી ઐન્દ્રજ્વલિત આશાના આકર્ષણે ખેંચાઈ કોઇ પણ પ્રકારનું કામ શોધવા બહાર જવા લાગ્યો, એટલામાં સુવાસ ત્હેનો માન અવરોધી ઉભી રહી.

“કેમ સુવાસ?!”

“અનિલ.....!”

“શું થાય છે ત્હેને, સુવાસ!”

“અનિલ! ત્હમે આજે ક્યાંય જશે નહિ. આજે મ્હને ઠીક નથી. મ્હારું હૃદય ત્હમને જવા દેવા ના પાડે છે.”

“પણ સુવાસ! ત્હારી સ્થિતિ જો મ્હારી ચિન્તામાં તું કેવી સુકાઈ ગઈ છે” મ્હારા દુઃખે ત્હારા મ્હોઢા પરતું વૂઠી શીધું છે. સુવાસ! ત્હારે અભાગી પતિ ત્હેને કેં સુખ.....” અનિલ અપાર દુઃખદંથી પિડાતા આત્માને રડતો અટકાવી શક્યો નહિ, ત્હેની આંખોમાંથી આંસુઓની અસ્ખલિત ધારા વહી રહી.

સુવાસ સાડીના છેડા વડે પતિનાં આંસુ લૂંછવા લાગી.

“આમ હતાશ શાને થાય છે.....”

“સુવાસ! અનિલને હવે આશ્વાસનની જરૂર નથી. બપોલે દિવસથી ત્હારા પેટમાં અત્તો દાણો સરખાયે ગયા નથી એ શું અનિલના આત્માને કચડી નાંખવા પૂરતું નથી?”

“ત્હમે પણ મ્હારી માફક અપવાસ...”

“મ્હારી મ્હને પરવાહ નથી. સુવાસ! તેં મ્હારા માટે ઓછું સહન કર્યું છે! મ્હારા દુઃખે તેં ત્હારા દેહને નિયોવી નાંખ્યો. મ્હારા માટે...”

સુવાસે અનિલને આગળ બોલતો અટકાવવા ત્હેના મ્હોઢા પર પોતાનો હથ ચાંપ્યો.

“મ્હારે કેં સાંભળવું નથી. જુઓ, હું કહું તે સાંભળો. ત્હમે આજે બહાર ન જાવ તો કેવું સારું!”

“સુવાસ! આજે તો કેં પણ કામ શોધી કાઢવા મેં વિચાર કર્યો છે.”

“પણ આજે મહાર અંતર અકલ્પ-
નિય કૃપારો અનુભવે છે. છવ ઉંડા
ઉંડા ઉતરતો લાગે છે. માથું દુઃખે છે.”

“સુવાસા! આજે તો ત્હને ભૂખી નહિ
સુવા દઉં. જલ્દી પાછો આવીશ, બસ?”
પોતાના ખભે સુવાને મુકેલ હાથને છાતી
સરસા ચાંપી અનિલ ધર બહાર નિકળી પડ્યો.

[૩]

અનિલ નોકરી શોધવા બહાર
નિકળી પડ્યો. ત્હેની ઇચ્છા
એવી હતી કે કોઈ પણ સ્થળે નોકરી
મળી જાય તો શેઠને પોતાની સ્થિતિથી
વાકેફ કરી અગાઉ થોડા પૈસા આપવા
વિનંતી કરવી.

.....પણ હાલની વિધિ પરિસ્થિતિમાં
નોકરી મેળવવી એ જ આસ્થાનને ચુમવા
પાતાળ ઉંચે ચઢે એટલું અશક્ય છે
ત્યાં અગાઉ પૈસાની આશા શી?

અનિલ આશાની મદાર પર કુતો
આગળ વધ્યો. એક પત્રકારની ઓફીસમાં
હેંડમેન પ્રવેશ્યો. ક્લર્કની મં? ઉન્મત્ત
બનેલ શ્રીમાન શેઠનો મિત્રજ આદાશમાં
વિહરતો હતો. શેઠે ઉંચું જોયા વિના જ
પ્રશ્ન પૂછ્યો:

“કેમ આવ્યો છે?” શેઠ વ્યાકરણમાં
બહુવચન લખ્યા ન હતા, છતાંય રક્ષામી
વ્યક્તિએ પોતાના માટે માનાયે બહુવચન
વાપરવું જ જોઈએ એવું તે માનતા.
પોતાની પ્રતિભાના પ્રભાવમાં ત્હેમને
અડગ શ્રદ્ધા હતી.

“શેઠ સાહેબ! આપની ઓફીસમાં
નોકરીની આશાએ આવ્યો છું. કોઇ
પણ કામ કરવા તૈયાર છું.”

“પણ જમ્યા જ ક્યાં છે? આજના
આયિંકમંદીના જમાનામાં અમે પેપરને

દષ્ટિમયાંધમાંથી અદૃશ્ય થતાં સુધી
અનિલને સુવાસ અમીભરી આંખે નિહાળી
રહી; પછી...કોણ જાણે એને આજે શું
યથું હશે? કોઇ માનસશાસ્ત્રનો અભ્યા-
સી જ ત્હેના છગરના દર્દને પિછાની શકે.

નિભાવી રથા છીએ એ જ અમારું મન
જાણે છે. કાલે જ અમારા પેપરના તન્ત્રીના
હાથ નીચેના એ માણસને રજા આપી
અને તેમના કાયંતો ભાર તન્ત્રીના
માથે મુકવામાં આવ્યો છે. બે માણસોને
અમારી ઓફીસમાંથી રજા મળ્યાના સમા-
ચાર ફેલાતા જ રહવારથી અત્યાર સુધીમાં
કેટલાય ગ્રેન્ડ્યુએટ ધક્કા ખાઇ ગયા.” શેઠ
ગ્રેન્ડ્યુએટ ન હતા તેથી ગ્રેન્ડ્યુએટને હલકા
પાડવામાં તે અદૃશ્ય આનંદ અનુભવતા.

“વાર, ત્યારે શેઠ! સાહેબજી!”

શેઠે સાહેબજી ઉચ્ચારવાની તરેહી ન
લીધી.

અનિલ ભારે હૃદયે ઓફીસમાંથી નિકળી
સરિયામ રસ્તા પર આવી ઉભો. વિચા-
રના અગાધ અબ્ધિમાં નહેનો આત્મા
તરતો હતો; એટલામાં.....

એક કોલેજીયન પોતાની સાથે અભ્યાસ
કરતી યુવતી-પોતે માની લીધેલ ગ્રેયમી-
સાથે વાતોમાં મસ્તુલ હતો. ધડીકમાં સાય-
કલ નચાવતો, ધડીકમાં યુવતી તરફ મંદ
મંદ હસતો, ધડીકમાં અજળ છટાથી
વાળ પર હાથ ફેરવતો એ કોલેજીયનનો
આત્મા રસમુલે ઝુલતો હતો. રસ્તા પર
ઉભેલા અનિલ સાથે એ કોલેજીયનની
સાથકલ અચકાઈ. એકનો આત્મા બેકારીની
સમસ્યા ઉકેલવામાં તણુતો હતો, જ્યારે
બીજાનો આત્મા પ્રભુચિનીના રસછાંટણી

હીલતો હતો; પછી અનિલના દેહ સાથે સાચકલ અથડાય એમાં શી નવાઇ ?

બ'ને લાનમાં આવ્યાં.

“Sorry” કાલેજીયને વિનિતભાવ પ્રગટ કર્યો.

“Doesn't matter!” અનિલે કહ્યું.

“Thak you!”

કાલેજીયન અને પેટી યુવતી આગળ વધ્યાં. અનિલ એમના તરફ નિર્મિલિત નયને નિહાળી રહ્યો. તે આત્મગત્ બોલ્યો:

“મ્હારું કાલેજી જીવન પણ આટલું જ આનંદી હતું ને? ઓહ.....એ દિવસો ભૂતકાળની ભેખડોમાં સરી પડ્યા,” અનિલે ભૂતપૂર્વ જીવનનાં પાનાં ઉથલાવવા માંડ્યાં “રસમસ્તી અને આનંદની પાંખે રામતો, કલ્પનાના શિખરે ચઢી સૌંદર્ય, સુખન અને કુદરતના પ્રિય વિષયો પર કાવ્યો રચતો કાલેજીનો અનિલ ક્યાં, અને આજે બેકારીના બીપણ સાણસા વચ્ચે ધૂંધતો અનિલ ક્યાં? ખરેખર! કલ્પના અને જીવન વચ્ચે ધુધવતા સાત સાત સમુદાનું અંતર છે. હવે તો નશીબ કરે તે ખરું.”

[૪]

પરિવર્તન જગતનો સર્જનશૂનો અટલ નિયમ છે. ત્રણેક વસ્તુમાં પરિવર્તન થતું જ આવ્યું છે. આજનો મુડીમંડિત લક્ષ્મીધર કાલનો રસ્તા પરનો ભિક્ષુક છે. આજનો રંક ગરીબ અમહંવી કાલનો મહાપુરૂષ છે. માનવજીવન ક્યારે પડશે ખાશે એ કોયડારૂપ છે.

સરોવરમાં રહેલા પંક અને પંકજની માફક જગતમાં સુખ અને દુઃખનું ભેડકું છે. અનિલના જીવનનો સુખદુઃખ ધીમે ધીમે ક્ષિતિજે ઉતરતો હતો. મુડીમંડિત માલિ-

કિસ્મતને કારમા અભિશાપ આપતો અનિલ અન્ય રથજે નોકરીની તપાસ માટે ઉપડ્યો.

નિરાશા! બેકારી! ભૂખમરો! આર્થિક મંદી! મુડીમંડિત સમાજરચના! જ્યાં આ સર્વત્ર અસ્તિત્વ હોય, જ્યાં હજારો કામદારો, હજારો ગરીબો પેટમાં પગ પૂરી દિવસ વ્યતીત કરતા હોય ત્યાં અનિલને નોકરી ક્યાંથી મળે?

અનિલ આજો દિવસ રખડ્યો હતો ત્યેની સાથે જ ખેલવામાં આનંદ માનતી નિરાશા નિરાળી ન થઈ. તે અનિલને પોતાના પાશમાં વધુ ને વધુ જકડવા લાગી, અનિલના હૃદયમાં ખૂણે ખૂણે નિરાશા વ્યાપી ગઈ.

અનિલ હતાશ હૈથે ઘેર આવ્યો ઘરમાં પ્રવેશતાં જ હૃદયને હચમચાવી નાંખે તેવું કશું દૃશ્ય તહેજે નિહાળ્યું. સુવાસ બેભાન અવસ્થામાં પથારીમાં પડી હતી. બાલક કેતન રડી રહ્યો હતો.

અનિલ સુવાસના બિછાના નજીક બેઠો પ્રયત્ન તાવના પંજામાં સપડાયેલ પત્નીના માથાને બોળામાં લઈ ચોધાર આંસુએ રોઈ પડ્યો.

કની મદાંધતાથી તહેજે નોકરી તો ગુમાવી જ હતી, અને લાંબા સમયથી બેકારીનું દર્દ સહન કરતો હતો એ જાણે આજું હોય તેમ પત્નીની તખીયત બગડી. કુદરતે પણ ત્યેના જીવનમાં રહેલો થોડો ધણો આનંદ ઝૂંટવી લીધો. ત્યેની રસેશરી, ત્યેના જીવનમાં રસ રેડતી રસમૂર્તિ, ત્યેના જીવનની ઉસ્સાસદેવી સુવાસ આજે મૃત્યુના બિછાને પડી હતી.

બિચારો અનિલ! સાહિત્યનો બંદી! શું કરે? જે સાહિત્ય પાછળ તહેજે જીવ,

નની સવં શક્તિઓ વેડી નાખી તે સાહિત્યમાંથી લેને કેંજ મળ્યું ન હતું. તેની હૃદયચુંબિત પરમ લાવનાલરી સિદ્ધ નવલિકાઓએ તેને પૈસા મેળવી આપ્યા ન હતા. તન્ત્રીઓએ તેની નવલિકાઓનાં શબ્દદ્વારા સુંદર વખાણ ધણીયે વખત કર્યા હતાં, કિન્તુ પાઈસરખીયે પરખાવી ન હતી.

સુવાસ પર અસાધારણ જવરે પોતાનો પ્રયત્ન પ્રભાવ પાથર્યા હતા. તેહું આખુંય શરીર ગરમીથી ધગધગી રહ્યું હતું. જે ચોચ સમયમાં તાત્કાલિક ઉપાય અને ડોક્ટરની સલાહ ન લેવામાં આવે તો તેના જીવન માટે પણ શંકા હતી.

...કિન્તુ અનિલ !...સાહિત્યનો શહિદ ! શું કરે ? કાળના ક્રોળ જડખામાં ઘસડતી પત્નીની દવા માટે તેની પામે પાછ સરખીયે ન હતી. ડોક્ટરને બોલાવવા પૈસા ન હતા. કોની પામે મંજી ? જે દિવસ તો તેણે અને તેની પત્નીએ અનાજના અભાવે અપવાસ કર્યા હતા, અને એ વેદનાથી સુવાસની તખીયત લયડી હતી. સાધારણ બગડેલી તખીયત પર તાવે એકાએક પ્રયત્ન આક્રમણ કયું હતું.

એક જૂલામાં બિછાના પર સુવાસ સુતી હતી. તેહું માયું બોળામાં લઇ

અનિલ અગાધ વિચારોના અનન્ત પ્રવાહમાં તણાતો હતો. આખરે તેના હૃદયને વ્યથિત કરતા વિચારો વાણી વાટે સરી પડ્યા.

“સુવાસ ! મહારા જીવનની આશાવેલ ! શું તું વિલાપ જશે ? કરમાઈ જશે ? મહારી જીવન દિવડી ! તું છુઆઈ જશે ? ...અને હાય ! પછી મહારા જીવનમાં અધકાર વ્યાપશે ? ઓહ ! એ કદપના... દૂર થા !...” ઘડીભર તે બોલતાં અટકશે કેંક વિચારમાં ફૂંચે.

“હા ! દવા કઈ તો ? તેની તખીયત સુધરે. પણ...હા...મહારી પામે પૈસા ક્યાં છે ? મહારી ગગનગામી કદપનાએ આજે શા કામની ? એ કદપનાના પાન પી સુવાસ મૃત્યુના બિહાનેથી ઉભી થવાની હતી ? જે સાહિત્ય માટે જીવનના તત્ત્વો મેં નીચીથી નાખ્યા તે સાહિત્ય આજે મહારા શા ઉપયોગનું ?” અનિલના મગજમાં વિચારોનો વટોળાથી ચઢચા.

.....અને વિચારમાં ને વિચારમાં પોતાના જીવનની જ્યોત સમી સુવાસનો તાવથી ધીકતા માથા પર માયું ટેકવી નિદ્રાદેવીના બોળે તે જૂઝવા લાગ્યો.

[૫]

અનિલના આલમ પર હેહું કિરણ ફેંકી લાલધુમ ચહેરે પશ્ચિમની છાતીમાં સરકી ગયો.

આખો દિવસ રખડવા છતાં નોટરી માટે નિરાશા મળવાથી અનિલના પગ ધર તરફ વળ્યા.

“અનિલ ! એ અનિલ !” પાછળથી ધીમે અવાજ આવ્યો.

અનિલ શોભે : “કાણ ઇન્દુ !”

અનિલ અને ઇન્દુ પરમ સ્નેહાળ મિત્રો હતા.

“હા ! અનિલ ! તું ? આ રિયતિમાં ? અને આટલા દિવસ ક્યાં હતો ?” ઇન્દુએ જવાબ આપી પ્રથમ પૂછ્યો.

અનિલ શું જવાબ આપે ? એની આંખના ખૂણે આંસુ તરવા લાગ્યાં. એવું હેયું વેદનાથી તરફડવા લાગ્યું. પોતાની વ્યથા શું પણવે ?

“અનિલ ! તારી આંખમાં ચાંસુ ! નાઈ ! રોષમાં ! જે બન્યું હોય તે હને કહે. હું મદદ કરીશ.”

અનિલ ગળગળો થઈ ગયો. તેના કંઠમાં અંતરના ઉદ્બોધ બહાર પાડવાની શક્તિ ન હતી. પ્રાણેજી હવનમાં તપ્તા પર ચઢી અનિલ Debating Society માં પોતાનું મન્તાવ્ય સચોટ રીતે રજુ કરતો ત્યારે તેની વાચાની વીરતાથી વાતાવરણ રતબ્ધ થઈ જતું. આજે તેની વાકશક્તિ ક્યાં વિરમી ગઈ હશે ? કસોટી કાળ સમા હવનના કોયડા ઉકેલવામાં કે બેઠકારીના લપંકર દર્દમાં ?

“ચાલ ! ચાલ ! અનિલ ! સ્ટેજ આપણે બહુ દિવસે સાથે એસી ચાલ લઈએ.” ઇન્દુએ અનિલના હૃદયને વાંચી વાતને પંચગોળ અવકાશતાં કહ્યું.

અનિલ મૌન રહ્યો. ઇન્દુએ તેને હાથ પકડી તેને હોટેલ તરફ ખેંચ્યો.

હોટેલમાં તેઓએ ચાલ નાસ્તો લીધી ત્યાં સુધી મૌન રહ્યા.

“અનિલ ! ચાલ જરા બાગમાં ધુમીએ તારા મગજને શાન્તિ મળશે.”

અનિલ અતુત્તર રહી કેવળ ઇન્દુની પાછળ ખેંચાયો. તેઓ બાગમાં જઈ બેઠા.

થોડી વારે આત્મસ્વસ્થતા કેળવી અનિલ બોલ્યો.

“ઇન્દુ ? હાલ તું શું કરે છે ?”

“પ્રથમ તો તું કહે કે હાલ તારી શી પરિસ્થિતિ છે ?”

“ઇન્દુ ! એ બાણવાથી શો કાયદો ! મહારા હવનનાં દર્દ મહારે જ ભોગવવાં પડ્યાં.”

“ના ! પણ તારે મહેને કહેવું જ પડશે.”

“તો સાંભળ ! મહારી નોકરી છૂટી ગઈ છે. સુવાસ તાવથી તરફડે છે. હાલમાં આવનાં ફાંફાં છે, ત્યાં સુવાસની દવા કેવી રીતે કરવી ? ભાઈ ? મહારી હા...લ...ત...” બોલતાં બોલતાં તેનો કંઠ રૂંધાયો.

“અનિલ ! તારા એકલાની નહિ, મહારી પણ એ જ હાલત છે. ફેર એટલો જ છે કે તારી અનિચ્છાએ નોકરી છૂટી ગઈ ને મહે સ્વેચ્છાએ નોકરી છોડી બેઠકારી સાથે ખિરાદરી બાંધી. મહારો ચિન્હકરનો ધંધો પણ બરાબર ચાલતો નથી. તંત્રીઓ પણ ચિત્રો મૂકત લેવા ઇચ્છે છે. એટલું સારું છે કે ઘેરથી બાપુ પૈસા મોકલે છે એટલે મહેને આવના ફાંફાં પડતાં નથી.”

“તે નોકરી છોડી દીધી ? શા માટે ?

“મૂખ બનવા !”

“એમ શાને બોલે છે ?”

“ખરું કહું છું, અનિલ ! હિન્દને “સ્વરાજ્ય” અપાવી દેવાની ક્રીમાં કેટલાય યુવાનો ધરં છોડી, નોકરી છોડી ગાંધીના જંડાનીચે એકત્ર થયા. એમનો એક હું. હવે સ્પષ્ટ સહમત્ય છે કે “સત્યાગ્રહ” સમાન શસ્ત્રથી “બહિષ્કાર” થી અને “સ્વદેશી”ના નિરમક પ્રપત્નોથી સ્વાધિનતા સંપાદન કરવાની ગાંધીની ઘેલજા જ છે. આવા શસ્ત્રોથી સ્વતંત્રતા સાંપડવી શક્ય નથી.” ઇન્દુએ હૃદયની વરાળ કાઢી.

“ઇન્દુ ! એ તારી રાજ્યપ્રકરણની અને ગાંધીજીને સુધરેલી ગાયો દેવાની વાત મહારે સાંભળવી નથી.” અનિલને ગાંધીવાદની ઘેલજાએ ઘેરી લીધી હતી.

“વાર! ભાઈ! આ ત્યારે પડતું મુક્યું. ત્હારો ગાંધી ધણું છવો. આલ, ત્હારા સાહિત્યની વાત શરૂ કર.”

“સાહિત્યનું તો કશું જ કહેવાનું રહ્યું નથી. એ વાતાવરણમાં પણ મુડીવાદી તત્ત્વો પ્રજ્વળે પથરાઈ ચૂક્યાં છે.”

“કેમ આમ બોલે છે? જરા સ્પષ્ટ સહમતવને?”

“શું કહું? ઇન્દુ! મ્હારી પથારીવસ પત્નીની દવા માટે પૈસાની મહત્તે અતિ આવશ્યકતા છે. હું ‘કુમુદ’ના તન્ત્રી વિમળરાય પાસે ગયો હતો. તે પુસ્તક પ્રકાશક પણ છે. એમના માસિકમાં મ્હારૂ કેટલાય લેખ, કેટલીયે નાટિકાઓ, અને કેટલીયે નવલિકાઓ અત્યાર સુધીમાં કે’ પણ વેતન લીધા વિના પ્રગટ થઈ છે. તન્ત્રીએ મ્હારાં લખાણોનાં ધણી વખત સુંદર વખાણ કર્યાં છે. મ્હને એમ થયું કે તે મ્હારો પ્રસંશક છે અવશ્ય મ્હને મદદ કરશે હું.” અંતરના આકર્ષણ” નામક મ્હારી નવલકથા લખતે ગયો. તે પ્રગટ કરવા બદલ મ્હને અગાઉ કેંક મદદ કરવા વિનંતી કરી. ત્હેમણે કહ્યું: “વાંચ્યા પછી વિચાર કરીશ. સ્થાને આવશે ” હું સંતોષ ગયો. “કેમ નવલકથા ત્હમને પસંદ પડી?” ત્હેમણે ગંભીર સ્વપ્ન કરી ચસ્મામાં ચમકતી છીણી આંખોએ મ્હારા તરફ તાકી કહ્યું:

“જુઓને, અનિલરાય! નવલકથા તો હીક છે, પણ નવલકથા લખવાનો ત્હમ્હારો આ પ્રથમ પ્રયાસ હોવાથી પાત્રા લેખનની નિબળતા પકડાઈ જાય છે. વળી કેટલેક સ્થળે Language તું Standard પણ Natural રહ્યું નથી; એટલે એ પ્રગટ કરી શકાય ત્હમે નથી. ત્હેમ હજુ તેમાં યોગ્ય ફેરફાર કરો.” “ઇન્દુ! તન્ત્રીરાજના આ સુખદો સાંભળી હું તો સ્તબ્ધ જ થઈ ગયો. કહે, સાહિત્યકારોની આ સ્થિતિ છો!”

“અનિલ! વળી આજકાલ અળખી-યાની માફક અદવાડિકા અને માસિકો પણ ધણાં ફારી નિકળ્યાં છે.”

“પણ એ સર્વમાં કેવળ આંગળી પર આંગ્રી લઇએ તેટલાં જ માસિકો શિન્દ અને પ્રેરણાત્મક સાહિત્ય જનનાને વિરમે છે.”

“એ અળસીયાની જેમ ઉભરાતાં અદવાડિકાને લેખો કેવી રીતે મળી આવે છે?”

“ત્હારો અશ્વ સુંદર છે, ઇન્દુ? જેમ અદવાડિકાનો રાફડો કાઢતો જાય છે તેમ લેખકોનો પણ જીવાળ ચઢશે છે. કલમ પકડતાં આવડી કે લેખક, નેડકણાં નેડે તે કવિ; અને છઠાં સુધી ભણેલા તંત્રી. આ સાહિત્યના મહાન સર્જકો!”

“અમારા કલાના ક્ષેત્રની પણ એવી જ દદનાક કથા છે. ચિત્રકારો ચિત્રો લખ શેકીયાઓને ત્યાં રખડે છે, પણ ડાણ ભાવ પૂટે છે. એ દિવસ પર હું પરમ કલાપ્રજ્વળ સર્વાંગસુંદર ભાવનાવાહિ ત્રિરંગી ચિત્ર, જેમાં ત્રે’ મ્હારો આત્મા સિંચે છે તે લઈ એક શેઠને ત્યાં ગયો. ચિત્ર ખરી-ત્વા શેઠને વિનંતી કરી. “ત્હારા જેવા તો કેટલાયે એવું ચિત્રરામણ ચિતરી અહિં આવે છે. છાનોમાનો ચાલશે જા.” આમ કહી એ લક્ષ્મીના મદે છોલ શેઠે મ્હારું અપમાન કર્યું. મ્હારી કલાને વખોડી. ભારે હૈયે હું પાછો ફર્યો. કહે, આવા મુડી-વાદીઓના મદ કયારે ઉતરશે?” ઇન્દુનું હૃદય દદભરી ભાવનાથી ઉભરવા લાગ્યું.

“ખરેખર, મુડીવાદીઓની મદાંધતા પરા-કાષ્ટાએ પહોંચી છે. આજે સમસ્ત શ્રમ-જીવી સમુદાય ત્હેમની જાલીમ એડી નીચે કચડાય છે. એમની સ્થિતિ આ વતાવ-રણમાં સુધરવી શક્ય નથી. ઇન્દુ! મુડી-વાદીઓ શું એમ જ માનના હશે કે તેઓ ગરીબોને ધૂંકવા જ સમર્થા છે?”

“અનિલ ! તારી આંખમાં આંસુ ! નાઈ ! રોષમાં ! જે બન્યું હોય તે હોને કહે. હું મદદ કરીશ.”

અનિલ ગળગળો થઈ ગયો. તેના ફંદમાં અંતરના ઉદ્ગાર બહાર પાડવાની શક્તિ ન હતી. કોલેજ જીવનમાં તમા પર ચઢી અનિલ Debating Society માં પોતાનું મનસ્વી સચોટ રીતે રજૂ કરતો ત્યારે તેની વાચાની વીરતાથી વાતાવરણ સ્તબ્ધ થઈ જતું. આજે તેની વાકશક્તિ ક્યાં વિરમી ગઈ હશે ? કરાળ કાળ સમા જીવનના કાપડા ઉલ્લાસમાં કે બેકારીના લપકર દર્દમાં ?

“ચાલ ! ચાલ ! અનિલ ! સ્વેજ આપણે બહુ દિવસે સાથે બેસી ચાલ લઈએ.” ઇન્દુએ અનિલના હૈયાને વાંચી વાતને પક્ષો અવગતતાં કહ્યું.

અનિલ મૌન રહ્યો. ઇન્દુએ તેને હાથ પકડી તેને હોટેલ તરફ ખેંચ્યો.

હોટેલમાં તેઓએ ચાહ નાસ્તો લીધા ત્યાં સુધી મૌન રહ્યા.

“અનિલ ! ચાલ જરા બાગમાં ઘુમીએ તારા મગજને શાન્તિ મળશે.”

અનિલ અનુત્તર રહી કેવળ ઇન્દુની પાછળ ખેંચાયો. તેઓ બાગમાં જઈ બેઠા.

થોડી વારે આત્મસ્પર્શતા કેળવી અનિલ બોલ્યો.

“ઇન્દુ ? હાલ તું શું કરે છે ?”

“પ્રથમ તો તું કહે કે હાલ તારી શી પરિસ્થિતિ છે ?”

“ઇન્દુ ! એ જાણવાથી શો ફાયદો ! મહારા જીવનનાં દર્દ મહારે જ ભોગવવાં ભેગાં.”

“ના ! પણ તારે મહેને કહેવું જ પડશે.”

“તો સાંભળ ! મહારી નોકરી છૂટી ગઈ છે. સુધાસ તાવથી તરફડે છે. હાલમાં ખાવાના ફાંદાં છે, ત્યાં સુવાસની દવા કેવી રીતે કરવી ? લાખ ? મહારી હા...લ...ત...” બોલતાં બોલતાં તેનો કંઠ રૂંધાયો.

“અનિલ ! તારા એકલાની નહિ, મહારી પણ એ જ હાલત છે. ફેર. એટલે જ છે કે તારી અનિચ્છાએ નોકરી છૂટી ગઈ ને મહેં સ્વેચ્છાએ નોકરી છોડી બેકારી સાથે બિરાદરી બાંધી. મહારો ચિત્રકારનો ધંધો પણ બરાબર ચાલતો નથી. તંત્રીઓ પણ ચિત્રો મફત લેવા પડે છે. એટલું સાફ છે કે ઘેરથી બાહુ પૈસા મોકલે છે એટલે મહેને ખાવાના ફાંદાં પડતાં નથી.”

“તે નોકરી છોડી દીધી ? શા માટે ?”

“મૂખ બનવા !”

“એમ શાને બોલે છે ?”

“ખરું કહું. છું, અનિલ ! હિન્દને “સ્વાસ્થ્ય” અપાવી દેવાની કૃતિમાં કેટલાય સુવાનો ધર છોડી, નોકરી છોડી ગાંધીના અંડાનીએ એકત્ર થયા. એમાંનો એક હું. હવે સ્પષ્ટ સંમતિ છે કે “સત્યાગ્રહ” સમાન શસ્ત્રથી “બહિષ્કાર” થી અને “સ્વદેશી”ના નિરર્થક પ્રયત્નોથી સ્વાધિનતા સંપાદન કરવાની ગાંધીની ઘેલછા જ છે. આવા શસ્ત્રોથી સ્વતંત્રતા સાંપડવી શક્ય નથી.” ઇન્દુએ હૃદયની વરાળ કાઢી.

“ઇન્દુ ! એ તારી રાજ્યપ્રકરણની અને ગાંધીજીને સુધરેલી ગળો દેવાની વાત મહારે સાંભળવી નથી.” અનિલને ગાંધીવાદની ઘેલછાએ ઘેરી લીધા હતા.

“વાર! ભાઈ! આ ત્યારે પડતું મુક્યું. ત્હારો ગાંધી ઘણું જીવો. આલ, ત્હારા સાહિત્યની વાત શરૂ કર.”

“સાહિત્યનું તો કશું જ દહેવાનું રહ્યું નથી. એ વાતાવરણમાં પણ મુડીવાદી તરતો પૂર્ણપણે પથરાઈ ચૂક્યા છે.”

“કેમ આમ બોલે છે? જરા સ્પષ્ટ સ્થંભજવને?”

“શું કહું? ઇન્દુ! મ્હારી પથારીવસ પાનીની દવા માટે પૈસાની મદને અતિ આવશ્યકતા છે. હું “કુમુદ”ના તન્ત્રી વિમળરાય પાસે ગયો હતો. તે પુસ્તક પ્રકાશક પણ છે. એમના માસિકમાં મ્હારા કેટલાય લેખ, કેટલીયે નાટિકાઓ, અને કેટલીયે નવલિકાઓ અત્યાર સુધીમાં કેં પણ વેતન લીધા વિના પ્રગટ થઈ છે. તન્ત્રીએ મ્હારાં લખાણોનાં ધણી વખત સુંદર વખાણ કર્યાં છે. મ્હને એમ થયું કે તે મ્હારો પ્રસંશક છે અવશ્ય મ્હને મદદ કરશે હું “અંતરના આકર્ષણ” નામક મ્હારી નવલકથા લખને ગયો. તે પ્રગટ કરવા બદલ મ્હને અગાઉ કેંક મદદ કરવા વિનંતી કરી. ત્હેમણે કહ્યું: “વાંચ્યા પછી વિચાર કરીશ. સ્હાંજે આવવો.” હું સાંજે ગયો. “કેમ નવલકથા ત્હેમને પસંદ પડી?” ત્હેમણે ગંભીર મુખ કરી અસ્મામાં ચમકતી છીણી આંખોએ મ્હારા તરફ તાકી કહ્યું:

“જુઓને, અનિલરાય! નવલકથા તો ઠીક છે, પણ નવલકથા લખવાનો ત્હેમારો આ પ્રથમ પ્રયાસ હેવાથી યાત્રા લેખનની નિષ્પણતા પકડાઈ જાય છે. વળી કેટલેક સ્થળે Language નું Standard પણ Natural રહ્યું નથી; એટલે એ પ્રગટ કરી શકાય ત્હેમ નથી. ત્હેમ હજુ તેમાં થોડા ફેરફાર કરો.” “ઇન્દુ! તન્ત્રીરાજના આ શબ્દો સાંભળી હું તો સ્તબ્ધ જ થઈ ગયો. કહે, સાહિત્યકારોની આ સ્થિતિ છે!”

“અનિલ! વળી આજકાલ અળગી-યાની માફક અહવાડિકો અને માસિકો પણ ઘણાં ફાટી નિકળ્યાં છે.”

“પણ એ સર્વમાં કેવળ આંગળી પર આંધી લઈએ તેટલાં જ માસિકો શિન્દ અને પ્રેરણામક સાહિત્ય જનતાને વિરમે છે.”

“એ અળસીયાની જેમ ઉભરાતાં અહવાડિકોને લેખો કવી રીતે મળી આવે છે?”

“ત્હારો પ્રશ્ન સુંદર છે, ઇન્દુ? જેમ અહવાડિકોનો રાફડો ફાટતો જાય છે તેમ લેખકોનો પણ જીવાળ ચઢશે છે. કલમ પકડતાં આવડી કે લેખક, નેડકણાં નેડે તે કવિ; અને છતાં સુધી લાલેલા તન્ત્રી. આ સાહિત્યના મહાન સર્જકો!”

“અમારા કલાના ક્ષેત્રની પણ એવી જ દર્દનાક કથા છે. ચિત્રકરો ચિત્રો લઈ શેડીયાઓને ત્યાં રખડે છે, પણ કોણ ભાવ પૂટે છે. એ દિવસ પર હું પરમ કલાપૂર્ણ સર્વાંગસુંદર ભાવનાવાદિ ત્રિરંગી ચિત્ર, જેમાં જે મ્હારો આત્મા સિંચ્યો છે તે લઈ એક શેડને ત્યાં ગયો. ચિત્ર ખરી-દવા શેડને વિનંતી કરી. “ત્હારા જેવા તો કેટલાયે એવું ચિત્રરામણ ચિતરો અહિં આવે છે. છાતેમાને ચાલ્યો જ.” આમ કહી એ લક્ષ્મીના મટે હાલે શેડે મ્હારું અપમાન કયું. મ્હારી કલાને વખોડી. ભારે હૈયે હું પાછો ફર્યો. કહે, આવા મુડીવાદીઓના મદ ક્યારે ઉતરશે?” ઇન્દુનું હૃદય દર્દભરી ભાવનાથી ઉભરવા લાગ્યું.

“ખરેખર, મુડીવાદીઓની મદાધિતા પરા-કાષ્ટાએ પહોંચી છે. આજે સમસ્ત શ્રમ-જીવી સમુદાય ત્હેમની જાલીમ એડી નીચે કચડાય છે. એમની સ્થિતિ આ વાતાવરણમાં સુધરવી શક્ય નથી. ઇન્દુ! મુડીવાદીઓ શું એમ જ માનતા હશે કે તેઓ મરીઓને પૂંદવા જ સર્જ્યા છે?”

“ખેશક !” ઇન્દુના સ્વરમાં સધનતા હતી.

“તો પછી એ સમાજવ્યવસ્થા ઉઘ-
લાવી નાંખવામાં જ શ્રેય સમાચલું છે.”

“ખરેખર ! જગતનો કોઈ પણ માનવ
કામ મેળવવાનો હક્ક લઈને જ જન્મ્યો છે,
કિન્તુ મુડીમંડિત સમાજરચનાનો પરિણામે
બેકારી ફાટી નિકળી છે.

“કેવું સમાજવ્યવસ્થા સર્વ રીતે સુલભ
થઈ પડે, ઇન્દુ ?”

“આશિષ બાબતોમાં સર્વ વ્યક્તિ-
ઓને સરખી સગવડ, સંજ્ઞા મૂળ
નાંખી પ્રભાવ જમાવી બેઠેલ કેટલાક જૂના
અયોગ્ય રીતરિવાજોનો સદંતર વિધ્વંસ
કરી આધુનિક નવીન નિતિની આયોજના
પર સમાજવ્યવસ્થા સળખી લેઈએ.”

“એ દિવસ ક્યારેય આવશે ? ઇન્દુ !
લે ચાલ હવે તો છૂટા પડીએ, “પહો
મોહું થયું.”

“ઉભો રહે, છૂટા પડતાં પહેલાં મ્હારે
તહેને કંઈક આપવું છે.” ઇન્દુએ ખીસ્સા-
માંથી પાંચ રૂપિયાની નોટ કાઢી, “લે
અનિલ ! સુવાસની દવા કરવા માટે
ઠહારાથી બનતી મદદ કરું છું.”

સ્થેજ આનાકાનીને અન્તે અનિલે તહેનો
સ્વિકાર કર્યો અને તેઓ છૂટા પડ્યા.

અન્તેએ પોતાના ઘર તરફની દિશાએ
પગલાં માંડ્યા. અનિલને ઇન્દુ તરફથી
પોતાની વિપન્ન પરિસ્થિતિમાં પાંચ રૂપી-
યાની મદદ મળવાથી તહેવું ભાવનાશાળી
હયું. ઉમંગના આવેશભર્યા આંતરેલોમાં
રાચતો લાગ્યું. તહેણે બગ્ગરમાંથી સુવાસ
માટે કેટલાંક સંતરાં, નારંગી વિગેરે ફળ-
મેવો લીધો. પોતાના માટે પણ નાસ્તો લીધો.

પછી તહેના પગમાં તિવ્રતા આવી રમવા
લાગી. ચાલવાની ગતિ અતિ વેગવાન બની.
તે ઝડપભેર ઘેર પહોંચ્યો.

ઘરમાં પ્રવેશતાં જ હંચરપશી દશ્ય
તહેની નજરે પડ્યું.

દવા, સારવાર અને સાત્વિક ધોરાકના
અભાવે તેના દુબળા દેહમાંથી માથું ઉઠી
ગયો હતો.

સુવાસની પધારી પાસે તે બેઠો પથા-
રીમાં આત્મા વિનાનો દેહ પડ્યો હતો.
બાલક કેતન સુવાસ પાસેથી દૂધની આશા
નિષ્ફળ જવાથી રડી રહ્યો હતો તેવું
રૂદન વાતાવરણને કચળું બનાવતું હતું.

“ઓ, સુવાસ !” અનિલ હાથ નાંખી
જમીન પર પટકાઈ પડ્યો.

(સંપૂર્ણ.)

મુસાફરીમાં ‘નવયુગ’

જે સ્ટેશને વીલરનો સ્ટોલ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરી-
માં ‘નવયુગ’ જેવો બીજો કોઈ મિત્ર નથી.

સો વિ યે ટ માં મ ત ભે દ

“રાષ્ટ્ર સંઘમાં એવિયેટ યુનીયનના પ્રવેશથી બોદશેવીઝમનો અંત આવ્યો છે.” આંતરરાષ્ટ્રીય રાજદારણમાં રશિયાના સહકારને ટેકા આપનારાઓ, કંઈક અંશે છુપી રીતે આ માન્યતા ધરાવે છે. રશિયાને આંતરરાષ્ટ્રીય રાજદારણમાં આવકારે આપનારા મૂડીવાદી રાજ્યનીતિજો પણ રશિયા સાથેની તેમની મૈત્રિના ટેકામાં આ માન્યતા આગળ ધરે છે—આગામી જગદવ્યાપી ક્રાન્તિમાં અધ્યાધરાવતાર, અને લીટવીનોફની પરદેશખાતાની કચેરીની રાજકાય કુશળતા કરતાં મૂડીવાદી દેશોમાં કોમીન્ટર્નની વિઘાતક અળવળમાં વધુ શ્રદ્ધા રાખનાર સામ્યવાદી મંડળો પણ રાષ્ટ્રસંઘમાં રશિયાના પ્રવેશ સંબંધી આવી જ માન્યતા ધરાવે છે.

એ સ્ટેકોના સામાન્ય સામ્યવાદીઓ એવિયેટની પરદેશનીતિની છેલ્લી સફળતાને, આંતરરાષ્ટ્રીય મૂડીવાદની તાબેદારીના સ્વીકારનાં સ્વરૂપમાં જુએ છે. મેન્સુફરકી અને લીટવીનોફ વચ્ચેની ખેંચતાણ—કોમીન્ટર્ન અને પરદેશખાતાની કચેરી વચ્ચેની લડત—નું પરિણામ દેખીતી રીતે કોમ્યુનિસ્ટ ઇન્ટરનેશનલના સંપૂર્ણ પરાજયમાં આવ્યું છે. લીટવીનોફની તરફેણમાં સ્ટેલીને નિલુય આપ્યો. લીટવીનોફની ઇચ્છા અને સ્ટેલીનના હુકમથી કોમીન્ટર્ન કોમેસ અચોક્કસ મુદત સુધી મુલતવી

રાખવામાં આવી છે. વળી સ્ટેલીને એવા સૂચના આપી છે કે કોમીન્ટર્ન પરદેશખાતાની કચેરીની સહાયકારક સંસ્થા તરીકે કેટલાક સમય સુધી રહેશે, અને તેની અળવળ અને કાર્યક્રમ રશિયાની સરકારી પરદેશનીતિને આધીન રહેશે.

આથી આવતા વર્ષ માટે કોમીન્ટર્નનો કાર્યક્રમ પરદેશખાતાની કચેરીએ ઘડી કાઢ્યો છે, એ કાર્યક્રમ રશિયાની પરદેશનીતિ સાથે અસંગત ન હોય તે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવ્યું છે. આંતરરાષ્ટ્રીય યુદ્ધ વખતે રશિયાની તરફેણ ન કરે એવાં રાજ્યો તરફ ખાસ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે. આ રાજ્યોમાં જર્મની, જાપાન, પોલેન્ડ અને દક્ષિણ તથા મધ્ય અમેરિકાનાં રાજ્યો મૂખ્ય છે. ગ્રેટબ્રિટન પ્રત્યે રશિયાની નીતિ હજી અચોક્કસ રાખવામાં આવી છે. રશિયા અને ગ્રેટબ્રિટન વચ્ચે સમાધાન કરાવવામાં ફ્રેંચ રાજદારણપદ્ધતિને સફળતા મળે તે અસંભવિત જણાતું નથી, પરંતુ અંતમાં ગ્રેટબ્રિટન એવિયેટના હુકમોનાની જ તરફેણ કરશે એ પણ સાથે સાથે ભૂલયું જોઈએ નહિ.

સુવિધ્યમાં કોમીન્ટર્નનો કાર્યક્રમ અને તેનો સમય પણ પરદેશખાતાની કચેરી તરફથી નક્કી કરવામાં આવશે એ ખીનાથી

કોમીન્ટર્નની કાયવાહી સમીતિમાં ખળ-
ભળાટ પેદા થયો છે. જર્મની અને
જાપાન વિશેના કોમીન્ટર્નના કાયકમને
રાજ્યદ્વારી કચેરીએ રદ કર્યો છે એવું
કહેવાય છે. જર્મન અને જાપાનીસ
સામ્યવાદીઓએ લાલ લશ્કર અથવા
સોવિયેટનીતિને ઉપયોગી થઈ પડે એવા
કાંઈ પણ કાય માટે તૈયાર રહેવા સિવાય
બીજું કાંઈ કરવાનું નથી. હવેથી પર-
દેશી સામ્યવાદી પક્ષોને સોવિયેટ રશિયાના
દુશ્મનોનો સામનો કરવામાં સોવિયેટ યુની-
યનને મદદ કરનાર છુપી સંસ્થાઓ તરીકે
ગણવામાં આવશે.

આંતરરાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિ સંબંધી
કોમીન્ટર્નનો ખ્યાલ, પરદેશી
કચેરીના ખ્યાલથી ઘણાખરા મુદ્દાઓમાં
જુદો પડે છે એ બીના કોમીન્ટર્નના
નેતાઓ હવે છુપાવતા નથી. અમેરિકા
‘ફ્રાન્સની વર્તમાન પરિસ્થિતિ જોતાં,
દેશોનાં સ્થાનિક સામ્યવાદી દળોએ
ક્રાન્તિકારી ચળવળ સંધારવાની જરૂરીયાત
વિશે કોમીન્ટર્નની કાયવાહી સમીતિએ,
રશિયાની રાજકીય કચેરીને ખાતરી કરાવવાનો
પ્રયત્ન કર્યો હતો. ‘પરંતુ એ કચેરીએ
હથોળું કે અમેરિકન અને ફ્રેન્ચ સામ્ય-
વાદીઓએ સ્થાનિક બનાવો પુરતી જ
તેમની ચળવળને ચાલુ રાખીને સોવિયેટ
યુનીયનની પરદેશનીતિ સાથે અયકામ-

જુમાં આવે તેવું કાંઈપણ કાય કરવું
નહિ. એ બંને દેશોના—ખાસ કરીને
અમેરિકાનાં—સામ્યવાદી દળોએ, અમેરિકા
તથા ફ્રાન્સ સાથેના રશિયાના સંબંધ
ઉપર અસર કરે તેવાં કાર્યો સ્વતંત્ર રીતે
શરૂ કર્યાં ત્યારે એ દળો ઉપર સખ્ત
દબાણ કરવામાં આવ્યું હતું. આ ઉપ-
રથી રશિયામાં ચાલી રહેલા આંતરિક
વિરોધનો ખ્યાલ આવી શકશે.

બીજા દેશો સોવિયેટ રશિયાની રાજ-
કીય ચાલબાજી તરફ ખાસ ધ્યાન
આપી રહ્યા છે, તે વખતે સામ્યવાદી
દળમાં પ્રસરી રહેલો આંતરિક વિરોધ
તેથી વધુ ધ્યાન ખેંચે છે. જાણકાર
મંડળોમાં માનવામાં આવે છે કે, કોમી-
ન્ટર્નને છુટછારો આપીને સ્ટેલીન તેના
તકવાદીપણાનો પુરાવો આપશે. લીટવી-
નોફની ઇચ્છા પ્રમાણે કોમીન્ટર્ન કશિર
મુલતવી રાખવામાં આવી છે, તો પણ
ફ્રાન્સ, અમેરિકા અને “લીટલ એન્ડેન્ડે”
(યુગોસ્લેવીયા, હેક્ટોસોવાકીયા અને
રમાનીયા) રાજ્યોથી કોમીન્ટર્નની ચળવળ
અગ્રણ્ય રહી શકશે નહિ એવું ધારવામાં
આવે છે.

આમ આજે તો રશિયામાં આંતરિક
અયકામજો ચાલી રહી છે; પરંતુ તેનાં
પરિણામ માટે રાહ જોવી પડશે.

નવયુગ

આપને માટે થોડા અર્થે દુર્નિયાંલરની મુજબની આલમમાં ‘સેક્સમેન’
થઈ શકે છે.

આપણો પત્રકાર

ઢાલની ખીજ બાબુ

પત્રકારના સ્થુળદેહ અને અક્ષરદેહ વચ્ચેના
કંદયનાના રંગ પુરેલો તફાવત દર્શાવીને
સફળ મત્રકાર બનવાના નુસખાઓ
બતાવતું એક હળવું શબ્દચિત્ર—

પત્રકારનો વ્યવસાય પરમ પુનિત મનાય છે, તેથી જ આજકાલ આશ્ચર્યમાં આવી રહેલી વેપારમંદી અને ભયંકર બેકારીથી વિવશ બની ગયેલા હજારો નવજુવાનો એમાં યાદોમ કરીને અંપવાવે છે પણ ત્રિલોકીની ક્ષત એટલી જ છે કે તેઓ બીનઅનુભવી હોવાથી એ વ્યવસાયમાં સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. આવા નવજુવાનો અને ખાસ કરીને ઉગતા પત્રકારો પ્રત્યે મહત્ત્વે હંમેશાં બહુ જ સહાનુભૂતિ રહ્યા કરે છે અને તેથી જ એ સહાનુભૂતિને મતિમંત રવરૂપે જગત સમક્ષ મળુ કરવાને આજે હું મહારા અનુભવ-કથા કહેવાને તૈયાર થયો છું. મહારા અનુભવો ઉગતા પત્રકારોને ખરેખર માર્ગદર્શક થઈ પડશે

કે નહિ તે અનુભવ જ પુરવાર કરશે. હતાય હું તેનો નિર્દેશ કરવાની તીવ્ર ઇચ્છાને આજે રોકી શકવાને સમર્થ નથી એ તો બહુ ચોકસ છે.

પત્રકારના પુનિત એ ગણાતા વ્યવસાયમાં

પડ્યા પછી થયેલ અનેક અનુભવોથી મહત્ત્વે પુરી ખાતરી થઈ છે કે સફળ પત્રકાર બનવા માટે ખાસ ત્રણ વસ્તુઓ:—
(૧) આપણનાં વારંવારમાં મળેલી માર્ગમંદકત, (૨) અસિમ અહનશક્તિ અને (૩) અનંત સાધના અતિશય આવશ્યક છે. બે આમાં કોઈ પણ

વસ્તુનો અભાવ હોય તો પત્રકાર બનવા પહેલાં આઠ આનાનું અરીજી ખાઈ સુધ જવા-

શ્રી. દયાશંકર'ભ. કવિ

એ મહાશયે શરણ લઈ લીધું, અને ચાર દાદરા મહેવાથી મટેલ શ્રમને નિવારવા લાગ્યા.

“જુઓ ! પત્રકારજી, આપ આ છોકરાને તો જુઓ છોને ? તે બહુ જ કાચી ઉંમરનો છે. હજી હમણાં જ દેવદિવાળીએ તેણે આઠમા વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો છે, (આ સાંભળીને મહારી અવલોકન શક્તિને આંધાત પહોંચ્યો). છતાંય તે કવિતાઓ રચે છે, નવગ્રંથો લખે છે અને ગદ્ય, પદ્ય, દ્રશ્ય, સર્વ તરેહની કાવ્યરચનામાં કુશળતા ધરાવે છે.” આરામ ખુરશીમાં થોડી વાર પડી રહ્યા પછી પાછા મુઠો ખેસ વતી સાંક કરતાં કરતાં એ મહાશયે કહેવા માંડ્યું.

“ત્યારે તો આપને એ માટે અભિમાન થવું જોઈએ ?”

“હા. પણ જ્યાં સુધી એને પત્રકાર બનાવવાની વિધિવત્ દીક્ષા ન દેવામાં આવે ત્યાં સુધી એ સર્વ મહત્તે નકામું લાગે છે. હું જેક ગીરગામથી આપની પાસે એકજ વિનંતી કરવા માટે આવ્યો છું કે આપ એને પત્રકાર બનાવવાની શિક્ષા-દિક્ષા આપો અને એને આપના શરણમાં લ્યો.”

“આ છોકરાના ઉપનયન સંસ્કાર કરવામાં મહત્તે કાંઈ વાંધો નથી.” લાંબા સમયથી ગુમાવેલી મીઠ-વસ્તુને પ્રાપ્ત કરતાં જેટલી ખુશી ઉપજે છે તેવી ખુશી અતુલવત્તા હું બોલ્યો.

“તો શું આપ આને શરણમાં લેશો ?”

“હા. પણ શરણમાં લેવા પહેલાં અમુક શરતોના અમલ થવો ધરે છે.”

“કઈ શરતો ?”

“જુઓ ! મહારે કાંઈ આંખ નથી.”

“હા. ખરોખર છે.”

“જ્યાં સુધી આપના આ પુત્રને એ આંખો છે ત્યાં સુધી તે સારો પત્રકાર થઈ શકશે નહિ. સારીયે દુનિયામાં તપાસ કરશે તોય તમને એક પણ અચ્છો પત્રકાર એ આંખોવાળો નહિ મળશે. આમાં જ ખરી ખૂબી રહેલી છે. એક આંખવાળા પત્રકારને એ આંખવાળા પત્રકાર કરતાં અડધો પ્રકાશ જોઈએ છે. આ ઉપરાંત એક ખીલું “પણ મહત્વનું” કારણ છે. પત્રકારને સારી દુનિયા એક જ આંખથી જોવી પડે છે, અને ત્યારે તે સર્વને એકી સાથે ન્યાય કરી શકે છે !” એ પત્રકારની એકાકી-કોક-દ્રષ્ટિ પર વિવેચન કરતાં કહ્યું.

“આં સિવાય ખીલું શું કંઈ છે ?”

“આપ જુઓ છો કે મહારા માથા પર બાલ નથી. આપ એમ ન ધારી લેતા કે કાંઈ કેશરોગ અગર તો અમરોગથી એ બાલો ખરી પડ્યા છે. સત્ય વાત એ છે કે દરેક અસહ પત્રકારને જ્યારે કાંઈ વાતની સુજ પડતી નથી ત્યારે તે માથું ખજવાલે છે. માથું ખજવાળે છે એટલે તમે એમ ન માની લેતા કે એ બાલ ઉગેડે છે. તે તો માથામાં ખોદાણુ કરે છે. આમ કરવાથી માથું ખજવાળવાથી કટપનાની પ્રતિમા બગૃત થાય છે. હાથની આંગળીઓ અને માથાનો અવ્યવહાર સંબંધ ચાલુ રાખવા માટે માથાના મધ્યસ્થ કેશોનો લોચ કરાવી લેવો એ જ સારું છે.”

“હવે ?” એ નવઆગેતુકે વિસ્ફારીત નેત્રે પાછો પ્રશ્ન કર્યો.

“આપ જુઓ છો કે મહારે એક પગ ખીલ પડેલી કંઈક ન્હાતો છે. આતું કારણ આપ એ ન સમજી લેશો કે દામની

કે રહેવેના પાટા નીચે આવી જવાંથી એ વિષમતા આવી ગઈ છે. આનું કારણ તો એ છે કે પત્રકારો ધણા લાગે મક્કતોની છતો પર રહે છે, એટલે એમને હંમેશાં ત્રણ ચાર મજલાની લાંબી સીડીઓ ચઢવી ઉતરવી પડે છે. આ પ્રમાણે ચઢઉતર કરવાથી પત્રકારનો એક પગ કે જેના પર વધારે બોર પડે છે તેની પેની ત્રણ ચાર ઇંચ ધસાઇ જાય છે; તેમજ પત્રોની ઓશીસોના દાંદર ચઢવાથી પણ એવી જ અસર તેમના પગ પર થાય છે. તદ્દ્વારા આ છોકરાને તેના પગની મરામત કરાવવી પડશે. કોઈ ચતુર ડાક્ટર એના પગની જડોને ખોલી આવસ્થકતાનુસાર એની લંબાઇ પહોળાઇ કમી જાતી કરી આપશે.”

“આ સિવાય આપની બીજી શત છે?”

“હા. ભાઈ, હવે ફક્ત એક જ શત છે. આપ જુઓ છો કે સ્વર્ગ આગલા એ

દત્તો મ્યાનભૂષ્ટ થઈ ગયા છે આપ એમ ન સમજશો કે મ્હારી વૃધ્ધાવસ્થાથી એ દત્તો ઉખડી ગયા હશે અગર તો બ્રોકસીંગ કરતાં દુટ્ટી ગયા હશે. પણ ખરું કહું તો એને જાણીશુરીને સાણસીથી ઉખેડી દેવામાં આંચા છે. આમ કરવાથી હું કમમાં કમ દસ ક્રીટ દૂર યુંકી શકું છું. ૧૯૨૩ થી એવો નિયમ થઈ રહ્યો છે કે જે પત્રકાર યુંકને દસ ક્રીટ લાંબુ ઉરાડી ન શકે તે એસેમ્બલીમાં સ્થાન નહિ મેળવે. એસેમ્બલીમાં પ્રત્યેક પત્રકારને માટે પીઠવાનીઓ દઈ શકાય નહિ એવો કાયદો ઘડવામાં આવ્યો છે.”

મ્હાડં આ સંભાષણ સાંભળીને એ ભાઈ સાહેબની મુખમુદ્રા બહુ જ ગંભીર થઈ ગઈ. તે મને કાંઈ કલાકારબ્યા વગર જ જે જે કરીને બહાર ચાલી નિકળ્યો.

જાહેરખબર આપનારાઓને અગત્યનું

મનપસંદ ખેલોડો ખનાવી આપવાની સગવડ.

ટ્રાઇ પણ ફ્રાટો યા કીજાઈન ઉપરથી મનપસંદ ખેલોડો જેવા કે ફ્રાટોઝીન્કો, હાફટોન વીગેરે ટાઇમસર અને કીફાયત ભાવથી ખનાવી આપવાની અમે જોડવણ કરેલી છે, તો જો વીધે વધારે માહિતી માટે

‘હિંદુસ્તાન અને પ્રજામિત્ર’

ઓફીસમાં મેનેજરને મળો.

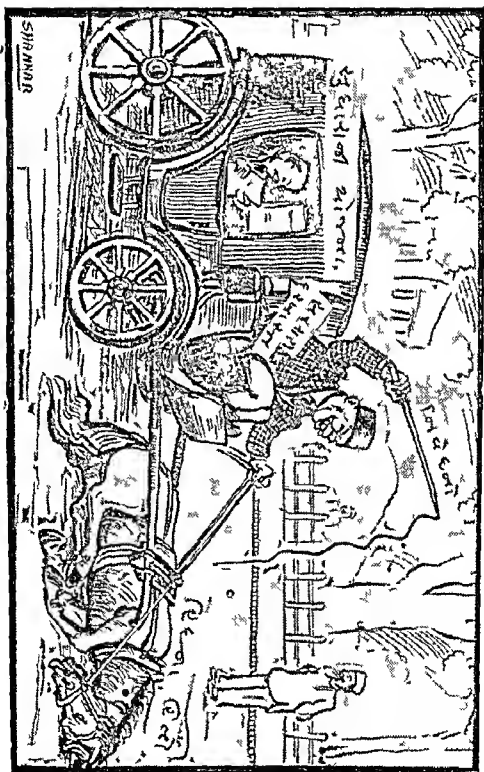

હિંદી ઉલોગો ખીલ-
વવાનો અખતરો !

નવાં બંધારણેને આશ્રય આપવા
ઇચ્છતા દેશી રાજાઓ રાષ્ટ્રીય
બચ્ચતિનાં પુર. રોકવાનો 'મીઠ્યા
પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે.

પ્રમતી મ્વ પત્નિશ્રીના મ્મરણાર્થે
 શ્રી ફાર્મ મ્મ ગુજરાતી મ્મ પ્રાને
 શ્રીયુત ગાલાભાઈ આણંદજી ચાવડા
 તરફથી સવિનય સપ્રેમ ભેટ.

સાહિત્ય સમાલોચના

ગુજરાતી સાહિત્યક્ષેત્રમાં એક સંસ્થા તરીકે લાંબા સમયથી પોતાની વિવિધ સેવાઓ અર્પનાર ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ પ્રગટ કરેલાં થોડાંક નવાં પુસ્તકો અવલોકનાથે મળ્યાં છે. એ પુસ્તકો જૂદા જૂદા કારણોસર દ્રુષ્ટ કરનારાઓના ફરિયાદો વ્યાખ્યાનિમાંથી તૈયાર થયેલાં હોવાથી-પુસ્તકોના વિષયો પણ દ્રુષ્ટ કરનારની ઇચ્છા મૂજબના છે. તેથી પુસ્તકોના વિષય પરત્વે સોસાયટીના માથે બધી જવાબદારી નાખી શકાય તેમ નથી; તેમજ વિષયની પસંદગીના ગુણ-દોષ બદલ સોસાયટીને લક્ષીને ટીકા પણ કરી શકાય નહીં. ૨૫ કે ૨૫૫૫ વર્ષ ઉપર દ્રુષ્ટ કરનાર સાહિત્યક્ષેત્રમાં મોઢાં એકાદ વિષયની પસંદગી કરીને તેને લગતાંજ પુસ્તકો પ્રગટ કરવાનું દરેકે અને તે વિષયનાં પુસ્તકો વર્તમાન જરૂરીયાત સાથે સદા સર્વદા મેળ ખાતાં રહે એ બનવું ઘણું મુશ્કેલ છે. સોસાયટીએ પ્રગટ કરેલાં પુસ્તકોમાંનાં કેટલાંક વર્તમાન આવર્યક્તાઓની ઉપેક્ષા કરે છે, અને કેટલાંક વિશેષતા વિનાનાં પણ સંગ્રહવા જેવાં છે.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીનો ઇતિહાસ-વિભાગ ત્રીજો, ૧૯૦૬ થી ૧૯૩૩) સંયોજક શ્રી. હીરાલાલ ત્રિભુવનદાસ પારેખ બી. એ.

સોસાયટીના વાર્ષિક અહેવાલો ઉપરાંત સોસાયટીની પ્રવૃત્તિનો સંગ્રહ ઇતિહાસ લખવાની યોજના ગુજરાતી સમાજજીવનનો વિકાસક્રમ દેખાડવાના હેતુ પૂરતી પ્રશંસનીય છે. ગુજરાતી જીવનમાં સોસાયટીએ પોતાનો પ્રભાવ હંમેશ નાખ્યા છોં છે; ગુજરાતની સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ ઉપર પોતાની છાપ મારવા સાથે પરોક્ષ રીતે દેશવણી પણ કરી છે; એ સત્યનો સ્વીકાર કરતાં સંશય થતોજ નથી એની પ્રવૃત્તિઓ અને અસરો ગુજરાતનું કેટલે દરજ્જે હીત સાધી શકી છે; ગુજરાતના સામાજિક જીવનમાં કેટલી ઉપયોગી નિવડી છે તેનું માપ કાઢવું અત્યારે અશક્ય છે. પણ એ વાતની નોંધ લેવી જોઈશે કે સોસાયટી પોતાના સંચાલકોની સંસાર-સુધારાની પ્રવૃત્તિનું ઘણા સમય સુધી સતત અનુસરણ કરતી રહી હતી, અને તેથી સંસારસુધારકોની પ્રવૃત્તિઓને પણ સોસાય-

છટ્ટી દ્વારા પ્રોત્સાહન મળ્યું હતું. ગુજરાતના ધંધાથી પુસ્તકપ્રકાશકો ને પુસ્તકોને અસ્તીત્વમાં જ આવવા નહીં દે, તે પુસ્તકો પ્રગટ કર્યા કરવાની વૃત્તિ સોસાયટી ધરાવતે નહીં તે આજે ગુજરાતી સાહિત્યમાં ઘણી વધારે ખોટ જણાવે, એટલું જ નહીં પણ ગુજરાતને ધણા ઉપયોગી પુસ્તકો વીના ધંધાથી પ્રકાશકોની દયા ઉપર નિર્ભર રહેવું પડતે. સોસાયટીએ છેલ્લાં પચ્ચીસ વર્ષમાં ૧૫૮ પુસ્તકો પ્રગટ કર્યા અને અજો એની પાસે ૧૬૫ ટ્રસ્ટ ફંડો છે. અને કુલે રૂ. ૬૭૪૭૩૨ જેવડી ગંભીર રકમ છે. લેડી વિદ્યાએન નિલકંઠ અને શ્રી. હિરાલાલ ત્રિભુવન પારેખ આજે એ સોસાયટીના પ્રાણુસમા ખડતલ કાપકર્તાઓ છે; અને તેઓ સોસાયટીની પ્રવૃત્તિને વધુ વિશાળ કરશે એવી આશા રાખવી અસ્થાને નથી.

એક વાત ઉપર અત્યારે સોસાયટીનું લક્ષ્ય ખેંચવાની હું રજા લઉં છું. રાજકીય ક્ષેત્રને પ્રોત્સાહન આપવાની અરુચિ ગણીને જે અણહિંગી જાળવી છે તે જોતાં ભવિષ્યમાં પણ સોસાયટી પોતાની એ જ નીતિએ આગળ વધશે, પણ ગુજરાતી સાહિત્યનાં પ્રકાશનોનો જ્યાં સુધી પ્રશ્ન છે ત્યાંસુધી ગુજરાતનો આજનો યુવાન વર્ગ સોસાયટી પામેથી રાજકારણી સાહિત્ય મેળવવાની આશા રાખે છે. ખાસ કરીને અત્યારના વૈજ્ઞાનિક અને શાસ્ત્રીય દષ્ટિએ લખાએલા રાજકારણને લગતા ગ્રંથોની પરમાવશ્યકતા છે. સમાજવાદ સંબંધમાં પ્રોત્સાહન યોગ્ય સારાં અભ્યાસપૂર્ણ અને સમપ્રાણ લખાએલાં પુસ્તકો નહિ આપે કે? સોસાયટી જે નીચલા, મધ્યમ અને ઉપલા વર્ગનું સમર્થન કર્યા કરે છે

તેણે હવે નીચલા, દખાએલા અને કચડાએલા વર્ગની રાજકીય અને આર્થિક અધોગતિના કારણોનું નિરૂપણ કરતા ગ્રંથો આપવા જોઈએ.

* * *

સંસ્કૃત નાટક ભાગ ૨. મુળ લેખક ડૉ. એ. બેરિડેલ કીથ. અનુવાદક શ્રી. નમદાશંકર લોગીલાલ પુરોહિત મુલ્ય રૂ. ૧.

આદિકર્તા કુનિવરસીટી પ્રેસે પ્રગટ કરેલ મુળ અંગ્રેજી પુસ્તકનું આ ભાષાંતર નાટ્યશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓને ઉપયોગી માહિતી આપશે. પ્રાચીન સંસ્કૃત નાટકોના ગુણોત્તેષોનું અવલોકન નહીં કરતાં સંસ્કૃત નાટ્યશાસ્ત્રના વિદ્યાસક્રમનો પરિચય કરાવવાનો લેખકનો મૂળ હેતુ જણાય છે.

ગુજરાતની રંગભૂમિએ આજે જે અપદ્ધતિ મેળવી છે, તેમાંથી એ છૂટે તેવા સંભવો જ અસંભવિત થતા જાય છે; તે વેળાએ આ અનુવાદ વાંચી જતાં એમ લાગે છે કે ગુજરાતના દુર્ભાગ્યે એવા વર્ગના હાથમાં ગુજરાતની રંગભૂમિ સોંપાઈ છે જોયો નાટકનું સહેજ ભૂ શાસ્ત્રીય જ્ઞાન ધરાવતા નથી. તેઓએ પોતાનું એક નવું ધંધાથી શાસ્ત્ર ઉપન કર્યું છે જે તેમના ઉદ્દરનિર્વાહ માટે તેમને અસહ્યતા તરફ ધણીજ ખરાબ રીતે ઘસડી જાય છે. વર્તમાન રંગભૂમિના એકે લક્ષણને જોયો અપનાવી શક્યા નથી તેઓ સંસ્કૃત નાટકશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવાની કાળજી રાખી શકશે એ માન્યામાં આવતું નથી. ડૉ. કીથ જેવા એક પરદેશી જ્યારે સંસ્કૃત નાટકશાસ્ત્રની માહિતી પુરોપને આપે છે; ત્યારે આપણે તેના

અનુવાદ પ્રત્યે પણ દુર્લભ કરીશું' તો
એ આપણી રંગભૂમિની અધોગતિની
પરાકાષ્ટા સૂચવશે.

* * *

પદાર્થવિજ્ઞાન ભાગ ૧ લેખક:
શ્રી ધનંજીભાઈ ફકીરભાઈ, બી. એસ
સી. મુદ્દય ૩. ૧.

પદાર્થવિજ્ઞાન એ બધા હૃત્તર ઉદ્દેશોગ્ર
પંત્રકલા અને વૈજ્ઞાનિક વિષયોના પાયારૂપ
છે. પદાર્થવિજ્ઞાનના મૂળ સિધ્ધાંત
અને નિયમ જાણ્યા વિના અતિ વેગથી
ચતી નવી શોધખોળ, પ્રગતિ અને નવા
તત્વવાદો સમજી શકાય એમ નથી. તેથી
વિદ્યાની ગમે તે શાખાના અભ્યાસી થવા
છેત્તરે અથવા આધુનિક પ્રગતિમાન
જમાનાની સાથે ચાલવા છેત્તરે નિઃસ
પ્રસંગોમાં આવતી વસ્તુઓ અને વિષયો
વિશે માહિતી મેળવવી જોઈએ; અને તેવું
રહસ્ય બને તેટલું સમજવા મહેનત કરવી
જોઈએ. નવી શોધખોળો વીધે આશ્ચર્ય
કે અજ્ઞાનતામાં રહેવું થોડું નથી, નિશા-
ળમાં શિખવાતું હોય એટલું જ શિખી
શકાય એવું કે નથી. વ્યવહારની ધણી
બાબતો શાખામાં જાણ્યા વગર શિખવી
પડે છે અને શિખી લઈએ છીએ.

શ્રી. ધનંજીભાઈનું આ પુસ્તક વિજ્ઞા-
નની આંદીધુંદીઓ અત્યંત સરળ રીતે
સમજાવી શકે છે, અને આ વિજ્ઞાન-
ગુરુમાં વિજ્ઞાનના સામાન્ય સિધ્ધાંત જેટલું
જ્ઞાન તો દરેકે મેળવી લેવું ઘટે છે. શ્રી.
ધનંજીભાઈને એમના આ સદ્ગુણ પ્રયત્ન બદલ
અભિનંદન ઘટે છે. અને આવું ઉપયોગી
પુસ્તક પ્રગટ કરવા બદલ સોસાયટી
ધન્યવાદને પાત્ર છે.

હાલના જમાનામાં સ્ત્રીઓની
દુરુજ લેખિકા: શ્રીમતિ નિર્મળાખેન
કલ્યાણરાય જોશી. મુદ્દય ચાર આના.

આ નાનકડી ચોપડી જો પ્રગટ થઈ
નહિ હોત તો સ્ત્રીઓનાં સહભાગ્ય માની
શકાત. સંકુચિત વિચારસરણી, ગંદો
મનોદશા, અને ઉતરતા પ્રકારની સ્વચ્છતા-
ઓથી ભરપુર આ ચોપડી હાલની સ્ત્રીઓને
ઘરકુટુંબી થવાનું શિક્ષણ આપે છે. સ્ત્રીઓ
માનવ નહિ પરંતુ ઘરનાં રાયરચીલાં છે
એવી એહુંદી મનોદશાએ આ ચોપડીમાં
પોતાનું જેર ઓકડ્યું છે. અને વિશેષ
ખેદ એટલા માટે થાય છે કે સ્ત્રીઓને
પારાવાર હાની કરનાર ઉપદેશ આપતી
આ ચોપડી એક સ્ત્રીએ લખી છે. જમ-
નાની સાથે આગળ વધતી સ્ત્રીઓ આવા
કંગાલ પ્રયત્ન પ્રત્યે પોતાની દાર્દ્રિક ધૂણા
દેખાડ્યા વીના નહીં રહે. ગુજરાત વર્તી-
ક્યુલર સોસાયટીએ આ ચીથરું પ્રગટ
નહીં ક્યું હોત તો સારું થાત.

* * *

ગુજરાતી લગ્નવ્યવસ્થા અને
કુટુંબ સંસ્થા-લેખક: સરોજિની
મહેતા એમ. એ.

લેખિકાએ આ પુસ્તક માટે ખૂબ પરિ-
શ્રમ ઉઠાવી ગુજરાતી લગ્નવ્યવસ્થાન.
ઇતિહાસનો સુયોગ્ય રીતે ઉલ્લેખ કર્યો છે,
અને સાથે સાથે તેમાં થયેલ અવનવા ફેર-
ફારોનું યથાર્થ વર્ણન કર્યું છે. વેદ વખ-
તમાં ચાલતી લગ્નપ્રણાલિકા અને હાલની
પ્રણાલિકામાં ફક્ત આડંબરી દેખાવ પૂરતો
ફરક દેવાતું લેખિકા જણાવે છે. લગ્ન જેવા
સંબંધમાં પણ સ્ત્રીઓ ગુલામી ભોગવે
છે, એવું સરસ ચિત્ર દોરવામાં આવ્યું છે.

હાલમાં જેમ માતૃપિતાની વાંચના સંતો-
પવા માટે પુત્રીઓની આપ લે થાય છે
તેવી જ રીતે અગાઉના વખતમાં લગ્નની
વેદી પર બીજાના દોષ આતર યુવાન કેન્યા-
ઓનાં બહીષ્કાર અપાતાં. વે: સમયમાં પણ
પુત્રોનાં વચસ્વ લખણ દલીલથી પુરવાર
કરવામાં આવેલ છે. આથી આ પુસ્તક
રહીયુરતોને માફક આવે તો નવાઇ
નહિ-પણ સાથે સાથે વિધવાવિવાહ
આંતરજાતિય લગ્ન અને સ્ત્રીચાર-
તાના સિદ્ધાંતોને અપનાવવા માટે
લેખિકાએ યુવાનોને દર્શકરી અપીલ
કરી છે. વિધવાવિવાહ વેદના વખતમાં
પણ પાપ તરીકે નહિ ગણતાં હુટથી
થતા તે સમયમાં ચારે જાતિઓ અસ્તિત્વ
ધરાતી હતી. આંતરજાતિય લગ્ન
પર કોઇ પ્રકારનો અંકુશ ન હતો અને
એવાં લગ્નોથી થતી સંતતિને કોઇ જાતની
હિંસાગતી વેકવી પડતી નહિ, પરંતુ આધુનિક
સમયના પ્રાચીન મતવાદીઓની માન્યતા
ઓને અનુકૂળ કરવા માટે રામાયણ અને
બીજા ગ્રંથોમાં ફેરફાર કર્યા હોવાનું જણાવી
નવા સુધારાની હિમાયતી કરેલ છે. ગુજ-
રાતના સામાજિક પ્રશ્નોમાં રસ લેતી દરેક
વ્યક્તિએ આ પુસ્તક અવશ્ય પાંચવું
જોઇએ એવી અમારી ભલામણ અસ્થાને
નહિ ગણાય. સા.

મિરાતે અહમદી (વિ. ર:
ખંડર) અનુવાદક હી. બા. કૃષ્ણલાલ
મોહનલાલ ઝવેરી છી. એક રૂપીઓ.

આ ઐતિહાસિક પુસ્તકનો દી. બા.
કૃષ્ણલાલભાઈ જેવા પ્રખર અભ્યાસીને
હાથે અનુવાદ થવાથી, સાધારણ ગુજરાતી
વાંચકને મુસ્તિમ રાજ્યકાળની માહિતિ
મેળવવી સુલભ થઇ પડશે. આ અનુવાદ

છતિહાસના અભ્યાસીઓમાં પણ જરૂર
આવકાર પામશે.

* * *

સમાજ સુધારાનું રેખા-
દર્શન:-લેખક: નવલરામ જગન્નાથ
ત્રિવેદી એમ. એ. કિશ્મત આઠ
આના.

આ પુસ્તકમાં સમાજસુધારા પ્રવૃત્તિનો
સર્વોચ્ચ ઈતિહાસ આપવાનો આવકાર-
દાયક પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.
ગુજરાતમાં સમાજસુધારા પ્રવૃત્તિનો
જીવાળ ધીમે ધીમે સ્થિર ગતિએ વધતો
જાય છે. એવા સમયે, ભૂતકાળમાં એ
દીશમાં થઇ ગયેલા પ્રયત્નોની સમા-
લોચના કરતું પુસ્તક જરૂર ઉપયોગી થઈ
પડશે. ભૂતકાળની પ્રવૃત્તિનો ઇતિહાસ
જાણ્યા પછી તેમાં રહેલી ઉણપો અને
ખામીઓ સુધારવાનો પ્રયત્ન કરવાનું
સરળ થઈ પડે છે, એ દ્રષ્ટિએ આ
પુસ્તક વધુ ઉપયોગી થઈ પડશે.

રસગંગા: લેખક જજલાલ કાળી-
દાસ શાસ્ત્રી, સંપાદક: શંકરલાલ
ગંગાશંકર શાસ્ત્રી, સંસ્કૃતના પ્રોફેસર,
બહાઉદ્દીન કેલેજ બુનાગઢ.

કાવ્યશાસ્ત્ર અને નાટ્યશાસ્ત્રમાં વર્ણવ-
વામાં આવેલા નવરસની પિછાન આપતું
આ નાટ્ય પુસ્તક સાહિત્યના અભ્યાસીઓ
અને કલારસિકોમાં આદર પામશે એવું
લાગે છે. સંસ્કૃત લેખકોની શૈલિને
અનુસરીને આ પુસ્તક લખવામાં આવ્યું
છે. ઉગ્રહરણાયેં યોગ્ય ગુજરાતી શ્લોકો
પણ આપવામાં આવ્યા છે. એથી વિષય
વધુ સરળ બન્યો છે-શાસ્ત્રીજીના ક્ષર અને

અંદરે જીવનનો પરિચય આપવાનો પ્રયાસ
રુપે છે.

* * *

સગળશા આખ્યાન: સંપાદક:
જી. અંજેલના અધ્યાપક, ઐમ. ડી.
બી. કોલેજ સુરત—કિંમત એક
રૂપીઆ.

આ આખ્યાન ગુજરાતી જનતા સમક્ષ
મૂકતાં સંપાદકે ભારે જહેમત ઉઠાવી
છે એ સ્પષ્ટ જણાય છે. સગળશા
આખ્યાન સાથે, તેને અગ્રરૂપ જુદાં જુદાં
આખ્યાનો આપીને એ આખ્યાનની તુલના
કરવાનો તેમનો પ્રયત્ન પ્રાચીન સાહિત્યના
અભ્યાસીઓને અત્યંત ઉપયોગી થઈ
પડશે.

લ. બા.

* * *

Under Marxian Searchlight.

"Gandhi as I know him," by Indral
K. Yajnik, Re. 1-8-0. Publishers: *The
Hindustan and Prajamitra*, 9, Bake
House Lane, Fort, Bombay.

Gandhism has proved to be
a great disorganising force in the
national struggle for freedom. Ob-
jectively it has played, all along, a
most reactionary role in India. It
has, by an overpowering appeal to
religion, superstition and blind faith—
the predominant traits of the ill-edu-
cated Indian mass-mind—submerged
the political awakening of the nation
into the morass of spiritualism. Many
stalwart workers who would have led
the people in a real political fight
against the domination of British

Capital have been converted by that
cult into so many hawkers of Khad-
dar and seekers of jail-life on minor
issues. It has blinded reason, tabooed
critical faculty and waged a veritable
war on intellect. Mahatma Gandhi
has a rare genius in localising all
movements that promise to be country-
wide and directing the collective en-
ergy of the people into channels that
flow counter to the broader aspects of
the national struggle for freedom. He
can lift, by the clever play of his
politico-religious dialectics, side-issues
to the height of paramount impor-
tance, concentrate the minds of the
masses on them and climb down at a
moment when his own political
'Frankenstein' threatens to break the
barriers disingenuously set by him.
He can interpret defeat in terms of
victory and conveniently shelve off the
responsibility of his failures and sur-
renders to the shoulders of the nation.
He may have the purest of motives at
heart in starting this movement or
that, but the consequences of his
actions have always invariably eotrea-
ched the position of those whom he
seeks to dislodge, and inflicted untold
hardships on the people without the
gain of a single point of vantage.
His opposition to machinery, his ad-
vocacy of Khaddar, his exhortations
to the people to pray to God that
Britain's heart be changed, his back-
ing out from the widening political
mass-movement on grounds of personal
idiosyncrasy, his peculiar way of
publicly maligning his own followers
under cover of religious principles,
his predilection to beat retreats in

the thick of battle, his confirmed habit of putting the nation into the wrong box and giving opportunities to his British friends to damn Indians on his own authority, have only helped the Imperialists to consolidate their position. And in all this he has taken advantage of the simple credulity and religious faith of the people.

Now Gandhism has reached a stage when it becomes necessary to analyse its contents and unflinchingly indicate to the public all the immediate and remote implications of its undue spell on the mass mind. The present book is an able attempt at such an analysis. Coming as it does from the pen of Mr I K Jaynik, once a national worker in the foremost rank of Mr Gandhi's followers, it assumes special importance as a first hand and authoritative record of the great Mahatma's thinking and doing. Mr. Jaynik subjects, without the slightest tinge of bias, to a searching examination event after event that followed in the wake of the abortive Satyagraha Movement of 1921 organised by Mahatma Gandhi. Beginning from the arrival of M. Gandhi in India in 1914 fresh from his African Satyagraha and his active help to Britain in the world-war, down to his temporary retirement from politics on the failure of his civil resistance experiment, Mr Jaynik surveys the vast field of Gandhi's political activities with the unerring eye of a scientific observer and lays his finger on all the unhealthy repercussions of Gandhism with admirable exactitude. To

put it in a nutshell, the author has subjected Gandhism to Marxian searchlight and masterfully brought to light its reactionary role. To the mass of readers who are mostly under the blighting and anti-progressive influence of Gandhism, the book will perhaps come as a shock. But its real worth will go home to the public a decade or two hence, when the disintegrating anti-social force of Gandhism will have, by its egregious effects, disillusioned the masses.

To the politically-minded section of the reading public and to those who have not wilfully, or otherwise, renounced their claims to reason, this book should have a powerful appeal. The thinking class will, it is hoped, anxiously await Mr Jaynik's additional efforts to comprise, in his studied survey, the entire field of Gandhi's activities up-to-date. The most important and, therefore, the most reactionary part of the Mahatma's leadership is the one which took the nation in its grip from 1928 and onwards, after his coming out from retirement to side-track the surging energies of the people. Readers should feel satisfied that Mr Jaynik has also written a second volume (to the present book) covering all the events till 1932 in the political life of India under Gandhi's leadership and can be obtained from the same publishers.

R.

સ્વીકાર

પ્રસ્થાન, માગશર અંક; બુધિ-
પ્રકાશ, ઓક્ટોબર-ડીસેમ્બર અંક;
નવચેતન, જાન્યુઆરી અંક; ગુણસુદરી,
જાન્યુઆરી અંક, સમાજજીવન, ડીસે-
મ્બર અંક; મનોરમા. કારતક-માગશર
અંક; કુસુમદી, જાન્યુઆરી અંક; યુવક,
જાન્યુઆરી અંક; કુમાર, માગશર અંક,
શારદા, જાન્યુઆરી, તંત્રીઅંક;
પુસ્તકાલય, જાન્યુઆરી અંક ખેત
પંચાંગ સાથે; ગ્રામજીવન જાન્યુઆરી
અંક, પંચાંગ સાથે.

દક્ષીણમૂર્તિલયન, અહેવાલ; ૧૯૩૩-૩૪
તાણા પ્રકરણ. કચ્છ લોહાણા કેળવણી
કેન્ડેનો અહેવાલ.

ખેઘડી માળ, ૨૩, ૧૨-૩૪ અંક
અને ૪૬ અંક; પ્રતાપ ૨૨-૧૨-૩૪
અને ૫, ૧૨-૬-૩૫ અંક; ગુજરાત-
મિત્ર ૨૩-૧૨-૩૪ અને ૬, ૧૨-૧-૩૫
અંક; લોકવાણી ૨૩, ૩૦-૧૨-૩૪
અને ૬, ૧૩-૧-૩૫ અંક; યુગચિત્ર
૨૩-૧૨-૩૪ અંક; મહાગુજરાત
૨૨, ૨૬-૧૨-૩૪ અને ૫-૧-૩૫ અંક;
સાધન ૨૩-૧૨-૩૪ અને ૧-૧-૩૫
અંક; નેશની ૨૬-૧૨-૩૪, અને
૫, ૧૨, ૧૬-૧-૩૫ અંક; પ્રજામંડળ
૧૫-૧-૩૫ અંક.

રમણી સ્વ. પત્નિશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી પાર્વતી ગુજરાતી મંથને
પદ્માભાઈ આણંદજી આપણ
રક્ષી સવિનય સપ્રેમ ભેટ.

નવસુખ

આપને માટે થાય ખર્ચે દુનિયાંભરની ગુજરાતી
આલમમાં 'સેલ્સમેન' થઈ શકે છે.

જ ગી જથો જળવી જુનો કરેલો શાસ્ત્રીય

ઝંડુ દ્રાક્ષાસવ

જેર, જેસ ને જેમ જમાવવામાં અજેડ છે

ઠીલા વ્હીલા ચેતન વગરના
કાં રહોછે ?
તમારા માટે

ઝંડુ દ્રાક્ષાસવ

ના
દરેકે 'ડોઝ'માં
શક્તિ અને સ્ફૂર્તિ ભરીછે.

ઝંડુ ડાક્ટર પુલકીલાલ વાઘડા વી-સુબામ

— એજ વાપરવાનો આગ્રહ રાખો —

નવયુગ

ફેબ્રુ. અને માર્ચ ૧૯૩૫.
વર્ષ ૬ હું :: અંક ૧૧-૧૨ મો.
કીંમત ૮ આના

તંત્રી—૨. વિ. મહેતા.

રાજકીય

પસાર થએલા માસનું રાજકારણ ...	તંત્રીસ્થાનેથી ...	૭
મૂડીવાદનો વિકાસ અને હિંદ ...	નરહરી ભટ્ટ ...	૬૫
અમદાવાદની મીલ હડતાળ ...	દીનકર મહેતા ...	૯૭

વિચાર-ભાવના-પદ્ધતિ

અનીતિનું મૂળ ...	અંદલાઈ કલીદાસ ભટ્ટ ...	૨૭
સમાજવાદના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો ...	લક્ષ્મીપ્રસાદ બારોટ ...	૩૯
મુંઝવતા સવાલોનો સરળ ઉકેલ ...	... ..	૫૫
અવળી ગણતરી ...	ઉપવાસી ...	૭૮
શ્રમજીવી વિરૂદ્ધ શુદ્ધિજીવી... ..	કુમારી પુષ્પા ...	૯૩

સામાજિક

સામ્યવાદી સોવિએટમાં અસમાનતા ...	... ..	૧૦
હિંદો જીઓના કાયદેસર હકકો ...	રમણિક વિ. મહેતા ...	૪૮

હળવું સાહિત્ય

અવિલકત આત્મા (વાતી)... ..	રવિશંકર વિ. મહેતા ...	૧૭
રાતના તારાઓ (વાતી)... ..	નરહરી ભટ્ટ ...	૩૫
ગ્રા. લવલવીઆ (હળવો નિબંધ) ...	દયાશંકર ભ. કવિ ...	૭૨
“હું” (વાતી)... ..	સાદીક ...	૮૨

કાવ્યો

ત્રીચોડીનાથ	હિંમતલાલ મથક ...	૩
હડતાળ અમ મજદુરોની વસંતની મિજબાની	ઉપવાસી ...	૪-૫
યંત્રની કાળ ચક્ષીમાં	રમણલાલ સોની ...	૬

વિશેષતાઓ

સંપાદકની સાથે... ..	લક્ષ્મીપ્રસાદ બારોટ ...	૧
કટાક્ષ ચિત્રો	... ..	૧૦૫

एतनी स्व. पतिश्रीना स्मरणार्थे
 श्री फावस गुड गती सभाते
 श्रीयुत दादासाह आबुदल आपण
 तरुक्षी सवितय समेभ लेट.

• आमु पर्वत पर आवेक्षां नष्णी तणावनुं
 ओक धुमस्रवाणां प्रसाते द्रश्य.

शिरः ओ. ओस. सैयद.

વર્ગવિગ્રહનો બાઉ

—:—

“વર્ગવિગ્રહ” : એ શબ્દ અગ્રિય લાગતો હશે; એ સત્ય જેમનાં વર્ગીય હિતો જેમમાં મૂકે છે તેમને માટે લખકર પણ હશે; પરંતુ તેથી એ કંઈ નિવારી શકાય એવી વસ્તુ થોડી જ બની જાય છે ?

વર્ગવિગ્રહ એ થોડાંક જેમજેમ માણસોની કંપના માત્ર નથી. માકસ-વાદને છદ્દે ચોક્કસ થોડાંક વિખડેલ મનજના લુલાનીઆએની એ સરજત નથી. આજનાં સમાજજીવનનું એ સમી આંખે બંધ શકાય એવું સત્ય છે.

હિંદુસ્તાનમાં ક્યું આવાડીયું એવું જાય છે કે જ્યારે કોઈ અને કોઈ જગ્યાએ હડતાળ ન પડી હોય: થોડા વખત પહેલાં મુજબના સવા સાથે કામગીરીએ બીજાભણેકો સાથે હડતાળથી લડત આંદોલી હતી, થોડા જ દિવસ પડ્યાં અમદાવાદના ત્રીસ હજાર કામગીરીએ દસ દિવસ હડતાળ પાડી અને આજુ તો રેલ્વેએમાં, મોટીઓમાં, ખાણોમાં, દીવાલગીઓમાં કારખાનામાં સઘન અનુવં જ રહે છે ને ?

અને એવો કયો દિવસ છે કે જ્યારે છપાંઓમાં કોઈ જમીનદાર કે તેના માણસ કે નાણાં ધીરનાર કે તેનાં માણસનું ખેડુતોને લયે ખૂત ચલાના અથવા મારામારી ચલાના સમાચારો ન આવતા હોય ?

અને દેશી રાજ્યોમાં ગામડાંની રેલ પર એક બા બીજા બદાનાંસર ગોળીબાર ચલાના શીક્ષા પણ ક્યાં થોધવા જવા પડે તેમ છે !

અને આ બધી નકરે હરીકતેલી સાથે ઇશ્વરપૂરક આંખો વીંચીને કદીમે કે હિંદમાં વર્ગવિગ્રહને સ્થાન નથી એમાં ક્યું શ્લેષમ છે ? શું આજે અધરામાં થેયવનું પસંદ કરીએ છીએ ? આપણે સુતા હોઈએ ત્યારે ધરને આમ લાગે અં આપણે પસંદ કરીએ છીએ ?

એ વર્ગવિગ્રહ તે આપણી વચ્ચે દરની ધરનીજ રહ્યો છે: પ્રથમ એટલેજ છે કે તેને કાંઈ તુરત હઠાવો જનવા દેવો છે કે કેમ ?

હિંદના સંપત્તિવાનો સમજ છે કે સહેરો અને મામડાંઓમાં વસતા કહેડોની સંખ્યામાં ગણના આમવર્ગની સરદેશી ખામમાથી આજે એવી કલાએ પડેલી છે કે તેમાં કંઈ માલગર સુધારો નહિ થઈ શકે તો તેમના અસંતોષનો જવાબામુખી નજીકનાં લવિષ્યમાં ફાટવા વિના રહેશે નહિ.

એ હોડાની સ્થિતિ સુધારવાનો એક જ માર્ગ એ છે કે હિંદ પરની રાહિવાદની આંધિક નાગચૂ: અન્ન અથ;

આમવર્ગ એ સાધવાને લખર છે: હિંદના સંપત્તિવાન વર્ગો તેમાં તેમને સથ અથે એ જાંના હિનની પાત છે.

એ એમ નહિ કરવામાં આવે, જે સંપત્તિવાનો અદિવાલું આમક સરજુ કોષરો તે મલ હેકલવાતમરેઈ અચવાનો કોઈ આરો તેમને માટે નથી.

કોની મોજન સાચી: અદિસત્તાની કે પોતાના આમવર્ગની: આ નિર્ણય આજે હિંદી સંપત્તિવાનોએ કરી લેવાનો છે.

તે આમવર્ગની સાથે પોતાનું બાંધ બેંડવા તેઓ તૈયાર હોય તો વર્ગવિગ્રહન બાઉથી ડરી મરવાની આજે તેમને જરૂર નથી.

એ એ નહિ કરે તો ઇનિલાસ પોનગી લોહિનીની કારખી કવથ લઈ

વર્ષ : ૭૬.

જાન્યુઆરી, ૧૯૭૬

અંક : ૧૧-૧૨ મો

સં પા દ ડ ની સા થે-

‘નવયુગ’ નો આ ફેશન આરો અને માય માસનો અંક એક સાથે નીકળે છે. છેલ્લા થોડા વખતથી અમદાવાદથી પ્રગટ થતાં ‘કુલવાડી’ ને ‘નવયુગ’ સાથે જોડી દેવાની વાટાઘાટો ચાલી હતી. પરિણામે ‘નવયુગ’ અનિયમિત બની ગયું હતું. ‘નવયુગ’ તેના ગ્રાહકોને દર માસે પહેલી તારીખે જ મળતું રહે એમ કરવાના અમારા પ્રયાસ છે. એ પ્રયાસને સફળ બનાવવામાં જે મુશ્કેલીઓ નડતી હતી તે આમ એ માસનો અંક એક સામટો કાઢી નાખવાથી દૂર થશે એમ જણાવાથી આ એ માસનો અંક એક સાથે બહાર પડે છે. એ માસનો અંક સાથે કાઢવાને અંગે, વાંચકોને જે વાચન સામગ્રી ‘નવયુગ’ તરફથી સાધારણ રીતે પીરસાય છે તેમાં ઉણપ ન આવે એવા આશયથી આ વખતે ‘નવયુગ’માં વધારે પાનાંઓ આપવામાં આવ્યાં છે.

‘કુલવાડી’ અને ‘નવયુગ’ બન્ને

એક જ પ્રકારની વિચારસરણીથી પ્રેરા-એલાં હતાં. એક જ ઉદ્દેશથી બન્ને પ્રગટ કરવામાં આવતાં હતાં. એટલે તે બન્ને જુદાં જુદાં ચાલતાં હતાં. ત્યારે પરિણામ એ આવડું હતું કે શાસ્ત્રીય સમાજવાદી

વિચારસરણી ધરાવતા ઉગતા લેખકોનો જે નાનો વર્ગ ગુજરાતમાં અત્યારે ઉભો થયો છે તેની શક્તિ વહેંચાઈ જતી હતી. આમ થવાથી પ્રચારકાયની દ્રષ્ટિએ ધાયુ પરિણામ નથી આવડું એમ અમને લાગ્યું એટલે એ બન્ને પત્રોને જોડી દેવામાં આવ્યાં છે. હવે એ બધા ઉત્સાહી લેખકોની શક્તિસરિતા એક બહેણે વહેશે અને પરિણામે ગુજરાતની વાંચક જનતામાં શાસ્ત્રીય સમાજવાદના વિચારોનો ફેલાવો વધારે ખડોળાં અને વધારે અસરકારક પ્રમાણમાં થઈ શકશે એવી આશા રહે છે. એ દિશામાં જે ફેરફાર થવાની આશા અમે મેલીએ છીએ તેનો થોડોક પુરાવો તો વાંચકોને આ અંક-થી જ મળી રહેશે.

‘નવયુગ’નો મુખ્ય આશય તો નવા

જમાનાનાં સહુથી પ્રબળ વિચારવહેજોથી ગુજરાતની જનતાને પરિચિત કરવાનો છે. એ આશય હવેથી વધારે સારી રીતે સિધ્ધ થશે એવી ખાત્રી વાંચકોને આ અંક જોવાથી થશે આ અંકમાં લાવનારો અને વિચાર-પદ્ધતિઓને લગતા પાંચ છ લેખો આપવામાં આવ્યા છે. ‘અનીતિય’ મૂળ’ એ લેખમાં લેખક આધુનિક સમાજમાં પ્રવૃત્તિ

રહેલી અનીતિમાન પ્રવૃત્તિઓને છવનના આયિષ્ક તત્વો અને વર્ગવ્યવસ્થા સાથે કેવો સીધો સંબંધ છે તે બતાવ્યું છે. “મૂડીવાદનો વિકાસ અને હિંદ” એ લેખમાં લેખકે મૂડીવાદનો ઉદય થયો ત્યારથી અત્યાર સુધીમાં તે કેવી ભતનાં ત્રણ સ્વરૂપોમાંથી પસાર થયો, આજે હિંદમાં મૂડીવાદની વાસ્તવિક સ્થિતિ કદાચ જાતની છે અને જાહિવાદી-મૂડીવાદના આ જમાનામાં જગત-મૂડીવાદની દૃષ્ટિએ હિંદનું કેવું સ્થાન છે અને તેની સંમસ્યાઓનું સ્વરૂપ કેવું વિશિષ્ટ છે તે લેખકે બતાવ્યું છે. ‘અવળી ગણતરી’માં શ્રી. ઉપવાસીએ મૂડીવાદી તંત્ર નીચે કામદારોની સ્થિતિ સદર બનાવવાની ભાવનાની પોષણતા પર સરસ પ્રકાશ પાડ્યો છે. “સમાજવાદના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો” એ લેખમાળાના આ વધુ મહુ-કામાં સમાજવાદના મુખ્ય નિયમક નિયમો કયા છે, તે સરળ રીતે બતાવવામાં આવ્યું છે. ‘મુજબતા સવાલોનો સરળ ઉકેલ’ એ કાપડી તત્વમાં હંમેશની માફક જગતના રાજકીય અને આયિષ્ક પ્રતેભમાં રસ લેનારા માણસોને અત્યંત રસદાયક યદ્ય પડે એવી માહિતી આપવામાં આવી છે.

આ ઉપરાંત હિંદનાં સમકાલિન રાજ-કારણ વિશે પણ સુંદર પ્રકાશ પાડતા લેખો આ અંકમાં વાંચકો ભેષ શકશે. “અમલવા-દની મીલ હડતાલ પરના પોતાના લેખમાં શ્રી. દિનકર મહેતાએ હડતાલનું સામાજિક ગૌરવ સમજાવીને જ સંતોષ નથી માન્યો પણ એ હડતાલની પછવાડે રહેલી સામાજિક પશ્ચા-ત્ત્વમક્ષા અને એ હડતાલમાં આપોઆપ સ્પષ્ટ-એક રાજકીય ભગૃતિનું ગૌરવ પણ સ્પષ્ટ રૂપે બહાર લાવેલ છે. કુમારી પુષ્પા, ગાંધીજીના સુસ્ત શિષ્ય સ્વામી આનંદના ગામડાં વિરુદ્ધ શહેરોના લેખમાં રહેલી જમણાઓ મુલકી પાડે છે. ‘પસાર થયેલા માસનું રાજકારણ’ વાળા લેખમાં છેલ્લા માસ દરમ્યાન હિન્દનાં રાજકીય છવનનાં ભરતીઓટનું

સ્વરૂપ બતાવી તેની દિશા અને સાધકતા કે નિરર્થકતાનો ખ્યાલ આપવામાં આવ્યો છે.

આમ નવા વિચારોને લગતી પ્રવૃત્તિ સંબંધી નિબંધો વગેરે આપવાની સાથે ‘નવયુગ’ની હળવી બાણુ પણ પુરેપુરી ભળવી રાખવામાં આવી છે. શ્રી. રવિશંકર મહેતાની “અવિભક્ત આત્મા” શિર્ષકવાળી ટુંકીવાર્તા કહેવાતા સુક્ષ્મ પ્રેમના ઉપાસ-કોની આત્મેકયની પોષણ ભાવનાઓ પર વેધક કટાક્ષ કરે છે અને તે સાથે જ છવનના એક ખુલાને કલામય સ્વરૂપમાં વાચક જનતાના આનંદ માટે ધરે છે. “રાતના તારાઓ” જમનીનાં કામદાર છવનની એક ટુંકી પણ રસભરી વાર્તા છે. અને શ્રી. દયારાંકર કવિના “પ્રે. લવલગીઆ સાથેની એક ખીનજવાબદાર મુલાકાત” વાળા હળવા નિબંધમાં હિન્દી લીખરલો અને વિનીતોની પામર મનોદશા પર મીઠા છતાં સચોટ કટાક્ષ સમાએલો છે.

“નવયુગ”ના કાવ્યવિભાગ ઉત્તરોત્તર ઠીક થતો જાય છે એ વાંચકોએ જોશું હશે “કુતવાડી” કાર્યાલયના ઉત્સાહી બિરા-દરોના સહકારને લીધે હવે તે વધુ સ્પષ્ટ બનશે એવી ધારણા રાખવામાં આવે છે.

“નવયુગ” સાહિત્ય વિભાગ વધારે પ્રમાણમાં ખીલવવાનો અમારી ધારણા અમે હજી અમલમાં મૂકી શક્યા નથી. પરંતુ હવેથી વિવેચન વિભાગ પર વધારે ધ્યાન આપવાનો આશય રખાયો છે. એ ધારણાની સિદ્ધિની દિશામાં પ્રથમ પગલાં રૂપે આ વખતે બાલસાહિબનાં કેટલાંક પુસ્તકોનું અવલોકન આપવાની સાથે બાલસાહિ-ત્ય નિંષ એક નિબંધ પણ આપવામાં આવ્યો છે.

હવેથી ‘નવયુગ’ તેના વાચકોને દર માસની પહેલી તારીખે મળી જાય એવી ગોઠવણ કરવામાં આવી છે, એ ગોઠવણની અનુકૂળતા ખાતર ફેબ્રુઆરી અને માર્ચ માસનો આ સંયુક્ત અંક વાંચકો પાસે સાદર રજુ થાય છે.

ત્રિલોકી નાથ

સંધ્યા ટાલે આરતી વાગે,
દોલ, ત્રંબાળુ, ઝાલર ખાળે,
હેમ સિંહાસન દેવ બિરાળે.

રે ગીતો નવતર ગવાતાં રે
પ્રશ્નનાં દર્શન થાતાં રે.

શિવલીનો લાલ, લાડકો છોકરો,
રાગઅસ્થો પડ્યો ગોઠડે સડતો,
કેંક દિનોથી મોતને રડતો,
રે આસડિયું એક ન મેલ્યું રે
ઉનાં લાલ પાડતી આંધુરે.

ન રહ્યો વૈદ્ય કે ન રહ્યો ડાક્ટર,
કોઈ ઉપાયે જીવ ન દળતર,
હાડપીંજર થયાં દેહનાં અખતર.

રે દીનોનાથ દીનદયાળુ રે
ત્રીલોકી નાથને જાણુ રે.

ખોટની સાચવી ચૂંદડી આની,
દેવને દારે આવતી દોડી,
કોઈ કહેશે જાણે 'શિવની છોડી'

રે ત્રિલોકી નાથ બિરાળે રે
જ્યોતિ અળહળ અજ્ઞે રે.

ભૂતી જઈ એ ભેદની ભેખડ
બહાવરી પેમે ફાટક અંદર
જાણે દેવને, દેખશે મંદર.

રે આજાએ આગળી કાઢી રે
“કાદો બહાર શિવલી ભંગડી” રે

કોઈએ ફેંકી લાઠડી, ફેંક્યા
કાંકરા, પથરા, ધંટ ને દેશાં,
શિવલીના ખૂબ નીકળ્યા મોથા,
રે જાણે વૂટી દુસ્મન સેના રે,
કાઢી લેશે પ્રાણુ શું હવાં રે.

રાતી શિવલી ભોંપ પડી ગઈ,
જરીયે રહી ના દેહની શુદ્ધિ,
લોહી વચ્ચે જાય, ફૂટ થૈ ભૂંડી,
રે એની ગઈ રાત ત્યાં વીતી રે
કોઈએ એની લાળ ન લીધી રે.

કુટ્યા બોલ્યા, સાંતી આલ્યાં,
આભમા લાલમ તેજ હવાયાં,
રાજદારે સારંગ ગવાયાં,
રે પડી તોય ભંગડી હેઠી રે,
હજી એની પીડ ન બેઠી રે.

પ્રાત.આરતિ, આવતા લોકો
સંચળ એનો થઈ ગયા મોટો,
અખડી શિવલી, પ્રાણકો મોટો,
રે કાળી ઝાળ દિલમાં ફાગી રે,
હોમે પંથ ખુપડે હાલી રે

કાનીઓ સતો : અધર આંખો,
હાથ ટાઢા, એનો ટાંટિયો રાંટો.
માણુ રાવે એને ખણીયે છાંટો,
રે ખૂઝાયેલ દીવડો એનો રે,
પહેંચી યો તો કાળનો મેનો રે.

મંદિર બેઠા નાથ ત્રિલોકી,
રેજ રોળે એને થાય છે આરતિ,
દર્શન કાળે હઠે બહુ થાતી,
રે શિવની કુળનો દીવો રે
રાખ્યો નવ નાથ એ એવો રે.

હિંમતલાલ મથક.

હડતાલો અમ મઝદૂરોની વસંતની મિજબાની!

ભૂંગળ વાગે!

છોને વાગે, વાગે ઠાલા ઠાલા
મિલના ધંટા ઠાલા ઠાલા—

કદમ ન ભરશું, કદમ ન ભરશું ઉતાવળા ધૂળાળા
મિલોમાં આજે ના જવું!—ઉત્સવના દાંડા!!

બિરાદર! ઉગ્મણીના દાંડા

દોરતો! હડતાલી-દાંડા!!

જુગ જુગના ઉપવાસી જનને

સ્વતંત્રતાના પ્યાસી દિલને

આજ શુભાખી પ્યાસી!

હડતાલો અમ મઝદૂરોની રંગભરી પિયઝરી

હડતાલો અમ મઝદૂરોની વસંતની મિજબાની!

આજ અમારી ધ્રુવા જગી જડતા-બંધ હરાયા

આજ અમારી ચેતન જગી તૂટયા બંધ પરાયા

જુગ જુગનાં અંધારાં અંતે—

પાપાણી સહુ બંધન તૂટે

મહાનદીનાં રંધ્ર વધૂટે

દેવાને હિલ્લોલે ભરતી દોડે ખસ મરતાની

આજ અમારાં દેવાં એવાં મુક્ત થવા તોફાની

મહાસિન્ધુનાં મોળાં ઉલટે! છે મગદૂર કાની?

❧ [૨] ❧

જુગ જુગનાં અંધારાં અંતે

પ્રગટયાં નૌતમ વ્હાણાં—

મિલમાલિક ને મઝદૂરોની દોસ્તીનાં જુદાણાં

દયાવંતનાં ઘન ઉપરે સમાનતાનાં શમણાં

આજે એ સૌ દંભ ઉલટયા

ધૂટયા આંખે પાટા

અમે અમારા વગંથત્રુને લીધા ઓળખી કાંટા!

આજ લગી બહુ દાંડા મિલનાં ભૂંગળને પંખાખ્યાં

આજ લગી અમ અંગો વાળી પરનાં જીવન પાખ્યાં

હવે નહિ ભરઆયાં રકશું

ગુલામ અમોને બનાવવાના પરપંચી સહુ બંધાનાં
વગરસ્વાયનાં દંભી ભળાનાં-હવે ન અમથી છાનાં!

અમે અમારું પાછું લઇશું.

અમે અમારું પડાવી લઇશું એમાં કોની હા, ના?

પ્યા કોઇની ઉપર જીવવા, હોંશ અમોને રહી ના!

ને અંતરની ચિનગારીથી

ભભૂખશે લખ—જવાણા

જગાવશું રે-ધખાવશું કે—બાળે થનુ—મિનારા!

ને એની એ રખ્યામાંથી રચશું જગ રહ્યાળાં!!

❀ [૩] ❀

જીવનના જૂગાર અમારા આજ થવાના પૂરાં

જીવનના ચૂસનારાઓના આજે પૂરા વારા!

જીવનની હોં લાગી અમને

ઉલટ ગયાં અંધારાં!!

હવે હારવાં કેવાં?

ગુમાવવાનું ગુમાવી બેઠા, હવે માત્ર જીતવાના!

શૂળા ઉપર અમે સુનારા—ઉભાગરે ડરવાના?

બિરાદર!

ભૂખે રહીને રોટી લેવા

મેં-માગી બેઠારી સ્હેવા

જડતા દધને જીવન લેવા

અમે સૌ જીવવાના, જીતવાના

અમે સૌ જીવવા કાળે જીતવાના

અમે સૌ જીતીને જીવવાના!

દાસ્તો!

આજ ગુલામી ખાલી!

હડતાલો અમ મજદૂરોની રંગભરી પિચકારી!

હડતાલો અમ મજદૂરોની વસંતની મિજબાની!!

ઉપવાસી.

યંત્રની કાળ ચંકી માં

યંત્ર ખટાખટ

ખોલે કટાકટ

ધોર જાણે જુદનાદ

દૈત્યનો પ્રલયનાદ,

મૃત્યુનો વિલાસ.

દાઢ ફાડી જાય ચાલી

રક્ત શોષી લે માયાવી

કારમો હુતાશ

કોણુ લાણે ?

કોણુ રાણે ?

છલ કાન છે ન પાસ,

શાંતિ તણી મેલી આશ

ના ધડી નિરાંત.

સામે સદા કાળ ઉભો,

ધોર હુંહુંકાર ભર્યો,

કારમો કૃતાંત

૨

કાન મૂળ્યા

અંગ મૂળ્યા

કામ છોડી દીધું હાથ,

દીધું નાંખીને નિસાસ

મેલી એક દોટ.

કેમ ચલું ?

શું રે ચલું ?

યંત્ર કેમ બંધ ચલું ?

કોણુ એવું અંધ ચલું ?

કોણુ એવું ભોટ ?

અંધ નથી,

મૂખ નથી,

યંત્રના ઘોંઘાટ વીંધી

મૂંગી કોણુ વાણી સણી

દીધું નથી,

પૂછ્યું નથી,

પ્રીછી લીધું પ્રાણમાંથી,

ઉડી ધાયું કાળ ભરી,

માતલું હૃદય.

૩

કાળ જુલે,

ખાળ રૂવે,

કોણુ ના ચિત્ત ચળે,

નારી એક આવી ઢળે

હાંફતી કરાળ.

જોરે કરી

જાતી ધરી

સ્તન્ય દેવા જાય લળી

શુષ્ક હાય ! ઉર,

કોણુ ચલું ફર ?

યંત્રમાંથી

જૂમ થઇ,

કોણુ કામ

છોડી ગઇ ?

કોણુ એવું અંધ ?

૪

આંખ ફાડી,

ખાળ પડ્યું,

માવડીના સ્તન્ય ફરી

શોધમાં સિધાવી ગયું.

જાની જાની,

આંખ લૂછી,

નારી પેલી

જાય ધસી,

ધોર હુંહુંકાર કરી

યંત્ર ઉઠ્યું ગાજી ફરી.

ચાલ્યાવ ચાલી.

નિરાશાના અંધકારમાં આશાની આછી રેખા

હિન્દનાં રાજકારણ
પર હતાશપણાંની

અને નિષ્ક્રિયતાની જે કાળી વાદળી છવા-
એલી છે તેમાં આશાનું આછું કિરણ
સ્વેજ દ્રષ્ટિએ ચડવા લાગ્યું છે. હવે
માસ દરમિયાન જે ત્રણ બાબતોમાં વડી
ધારાસભાના મહાસભાવાદી અને બીજા
રાષ્ટ્રવાદી સમૂહોએ સાથે મળીને સરકાર
પર દેખાવ પૂરતી છત મેળવી અને
રાષ્ટ્રવાદીઓનાં હેયામાં જે અસંતોષની
વરાળ એકઠી થઈ છે તેને ભાપણે માર-
ફત બહાર કાઢી એ સિવાય કોઈ નોંધવા
થોડા રાજકીય પ્રવૃત્તિ રાષ્ટ્રને ફાળે
નોંધાઈ નથી.

હિન્દી સરકારે તેની સરમુખત્યાર બ્રીટીશ
સરકારની ઇચ્છા અનુસાર કહેવાતા હિન્દી
બ્રીટીશ વેપારી કરારો હિન્દનાં માથા પર
ટોચા બેસાડવાની તૈયારી કરી. અને તેની
ધુષ્ટતાની પરિસ્થિતિ તો એ હતી કે હિન્દનાં
આર્થિક હિતથી છેક જ અવગણી દિશામાં
જતા એ કરારો માટે વડી ધારાસભા
ખામેથી મંજૂરી મેળવી લેવા તેણે કમર
કસી. એ કરારોનાં વાસ્તવિક સ્વરૂપ વિષે
કંઈ વિશેષ કહેવાને અર્હિ, અવકાશ નથી.
માત્ર એટલું જ કહેવું બસ અ

પડશે કે એ કરારો ઓટાવાના કરારોએ
જે આર્થિક ફાંસલો હિન્દને ગળે નાખ્યો
છે તેને વધુ મજબુત બનાવે છે એ
કરારોના સ્વરૂપ વિષે શ્રી ભુલાભાઈ
દેસાઈએ જે લાક્ષણિક વિધાન કયું હતું
તે ધ્યાન બે'અનારું છે તેમણે કહ્યું હતું;
એ કરારોને બહાને “અમારી પાસે જે
કંઈ છે તે રાખવાને માટે એક રૂપીઓ
આપવાનું કહેવામાં આવે છે.” એ કરારો
તરફ રાષ્ટ્રવાદી હિન્દીઓની શી વલણ છે
તે બતાવવા માટે પણ શ્રી. ભુલાભાઈનાં
ભાષણમાંથી એક વિધાન બસ થઈ
પડશે. તેમણે કહ્યું હતું; “જે વસ્તુ
અમારાં હિતની વિરોધી છે એમ અમે
જાણતા હોઈએ તે દૂર રાખવાની તાકાત
આમે અમારામાં નથી, પરંતુ એ વસ્તુનો
સાફ અસ્વીકાર કરવાની સ્વમાનપ્રિયતા
તો અમારામાં જરૂર છે.” આ વલણ બીજા
બધાએ રાષ્ટ્રવાદી સમૂહોની હોવાથી એ
કરારોના અસ્વીકારનો ઠરાવ જાહેર બહુ-
મતિથી પસાર થઈ ગયો.

એવો જ એક બીજો પ્રસંગ જોઈએ
પાર્લામેન્ટરી કમીટીના અહેવાલની બાબતમાં
બન્યા. એ અહેવાલનો સમુગળો અસ્વી-
કાર કરતો મહાસભાવાદીઓનો ઠરાવ

પસાર ન થઈ શક્યો. પરંતુ એક કોમી
 સુઝાદને ખાદ રાખતાં સમવાયતંત્રનો
 સમુળગો વિરોધ કરતો અને પ્રાંતિક
 સ્વાધીનતાના વિષયમાં ફેટલાક અગત્યના
 સુધારા માગતો મીં જીન્હાનો ઠરાવ
 બહુમતિથી પસાર થયો. કોમી સુઝાદની
 બાબતમાં મહાસભાવાદી સંસ્થાની વલણ
 પંડીત માલવીયા અને ખીજા હિંદુ આગે-
 વાનોને હાથે દીકાનો વિષય ખતી છે.
 તેમણે કહેવું એવું છે કે મહાસભાને એ
 વિષયમાં પોતાની તટસ્થતાની વલણ જો
 જળવવી જ હતી તો એ સુઝાદનો અસ્વી-
 કાર કરતા મીં જીન્હાનો અને તેનો સ્વી-
 કાર કરતા મીં જીન્હાનો એમ બન્ને ઠરાવો
 વિરુદ્ધ હતા આપવા હતા. પણ એ
 તકરાર છેક જ નકામી છે. મીં જીન્હાનો
 પસાર થયેલો ઠરાવ અને તે પર થયેલાં
 ભાષણો એમ સાફ ખતાવી આપે છે કે
 હિંદુ રાષ્ટ્રવાદી માનસના બધાએ
 માણસો આગામી મુલામી બંધારણના
 તો એક સરખા જ વિરોધી છે. આ ઠરાવ
 સંબંધી ઉદામ રાષ્ટ્રવાદીઓ સંબંધી એક
 ખીજા દીકા ખાસ કરીને મહાસભા સામે
 કરવામાં આવે છે તેની ખાસ નોંધ લેવા-
 વાની જરૂર છે. તેઓએ કહેવું એવું છે
 કે આગામી બંધારણ સંબંધે મહાસભા-
 વાદી સંસ્થાએ વડી ધારાસભામાં જે
 ઠરાવ રજુ કર્યો હતો તેમાં મહાસભાએ
 સુદૃષ્ટિને વખતે પ્રજાને જે વચનો
 આપ્યા હતાં તેનો છોડ્યોક લંગ રહેલો
 છે. અને એ વાત પણ સાચી છે કે
 જ્યારે સુદૃષ્ટિના વખતમાં મહાસભા
 પોતાના ઉમેદવારોના પક્ષે પ્રચારકાર્ય
 કરી રહી હતી ત્યારે “સ્વેતપત્રનો ઇન્કાર”
 અને “શિલ્પ પ્રતિનીધિ સભા” નાં સંચોદી
 વાતાવરણને ગળવી મૂકવામાં આવ્યું
 હતું. પરંતુ ધારાસભાની અંદરના એ

ઠરાવમાં કે તેના પર મહાસભાવાદીઓ
 કરેલાં ભાષણોમાં એ બાબતોનો જ
 સરખો નિર્દેશ પણ કરવામાં આવ્યો
 હતો. આમ મહાસભાવાદીઓનાં વચ
 લંગ અને પીછેહઠ સાફ સ્પષ્ટ થઈ રહે

મહાસભાની નેતાગીરીની એ પીછેહઠ
 ખીજા પુરોવો પણ હમણાં જ મળી ગ
 છે. સ્વાતંત્ર્યદિનની ઉજવણી વખ
 ઠેરઠેર જે ઠરાવ વાંચવાનું મુકરર કરવા
 આવ્યું હતું તે ઠરાવ મવાળ હતો એ
 વિરોધમાં એ ઠરાવ પર વિવેચન કરવા
 મહાસભાવાદીઓને સખત મના સંભળ
 વવામાં આવી હતી. ઉદામ મહાસભા
 દીઓ એ મનાઈનો અર્થ એવો કરે છે
 મહાસભાના નાના નેતાઓ અને સામા
 અનુયાયીઓ ‘સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા’ સળ
 જે સાચો અને સીધો અર્થ કરે છે
 સ્વીકારવાનાં હિંમત અને શક્તિ મહ
 સભાના આગેવાનોમાં રહ્યાં નથી. પરિણા
 તેઓ એમ માને છે કે મહાસભાનું આ
 વાન મંડળ આજે મહાસભાવાદીઓ
 પ્રતિનીધિ રહ્યું નથી.

જ્યાં મહાસભા

પક્ષની સ્થિતિ છે ત્યારે સરકાર પક્ષની મનોદ
 વ્યક્ત કરનારા પ્રસંગો પણ ધારાસભા
 ધરતી પર જ ખનવા પામ્યા છે. શ્ર
 શરતચંદ્ર બોઝ પર કાં તો કાયદેસર કા
 ચલાવવાના અને કાં તેમને છોડી મૂકવા
 બેન્કાંથી એકેય અબ્હાનતો સ્વીકાર કર
 સરકાર તૈયાર થઈ નથી. અટકાયતી થાણ
 ઓના બંધવાઓ સંબંધી યથેલા અને
 સવાલ જવાબોની બાબતમાં પણ સરકાર
 એવા જ નોંધરતાલખાં જવાબો આપ્યા છે
 સરહદના પુઢાઈ ખીલમતગારો ઉદે રેડકો
 સંબંધી બહુ ગરમાગરમ ચર્ચાવડી ધારા

સભામાં થઇ. સરકાર પક્ષે એમ પુરવાર કરવા મહેનત કરી કે તેઓ જાલીમ અને હિંસક ક્રાંતિકારી છે; પ્રજાપક્ષે એમ સાબીત કરવા મહેનત કરી કે એ લોકો તદ્દન અહિંસક સામાજિક સેવકો છે. બેમાંથી એકેય પક્ષ બીજાનું માનવાને તૈયાર નથી. પરિણામે રેડશર્ટ્સ પર પ્રતિબંધ ચાલુ રાખવાની પોતાની છદ્દમાં સરકાર મક્કમ રહી છે. અને એ જ વલણ સરકારે સેવાદળની બાબતમાં દાખવી છે. આ બધું એમ સાબીત કરવાને પુરતું છે કે હિન્દનાં જે જે તત્ત્વો બંધારણવાદની કેવળ નિર-થક ચુંગલમાં ફસાઇ જવાને તૈયાર નથી તેમના તરફ પોલાદી એડીની નીતિથી વર્તાવ કરવાનો સરનારી નિધરિ અફર છે.

જે સુધારાઓને લાંબે સમયથી પહોંચી પહોંચી અડકવાને હિન્દમાં કાઇ તૈયાર નથી એ બંધારણીય સુધારાઓનું ઇન્દીઆ બીજા બીજા વખતનાં વાંચનમાંથી પહોંચી પસાર થઇ ચૂક્યું છે. તે દરમિયાન હિન્દમાં મજેલી લીબરલોની પરિપક્વ સમવાય તંત્રની જે આટકણી કાઢી હતી તેનાથી ડરી જઇને સર સેમ્યુઅલ હોરે વિલાયતમાં એવી મતલબની સંદિગ્ધ જાહેરાત કરી કે અગાઉના વાઇસરોય વગેરેએ સાંસ્થાનિક સ્વરાજને લગતી જે વાતો કરી છે તે છેક જ વીસરી જવામાં આવી નથી. એ જાહેરાતથી હિન્દી લીબરલોનાં મન મનાઇ જશે એવી તેની આશા હતી, પણ તે અર્થ ગઇ છે.

આ બધી બાબતો શબ્દોથી આગળ નથી જ વધતી. હિન્દની સ્થિતિ સુધરવાનો કાંઇ આશો એનાથી પામી શકાય તેમ નથી જ અને બીજા બધી રીતે મહાસભા અને હિન્દના બીજા રાજકીય પક્ષો તદ્દન નિષ્ક્રીય જ રહ્યા છે. પરંતુ નિરર્થકતાના

એ અંધકરમાં આશાનું જે ફિરણ દેખાય છે તે એ જે કે મહાસભાના પ્રમુખ બાણુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ અને મીંડા જીંડા વચ્ચે હિન્દુ મુસ્લીમ સમાધાનીના સન્દેશો ચાલુ થયા છે અને તે સન્દેશોનાં સફળ પરિણામ આવશે એવી આશાઓ સેવાય છે. જ્યારે જ્યારે કોમી સમાધાનની વાટાઘાટો શરૂ થાય છે ત્યારે શરૂઆતમાં આ જ પ્રકારની આશાઓ વ્યક્ત કરવામાં આવે છે એટલે આ વખતની વાટાઘાટો સંબંધી સેવવામાં આવતો આશાવાદ ખાસ આધારભૂત લેખી શકાય નહિ, પરંતુ મીંડા જીંડા અને બીજા કેટલાક મુસ્લીમ આગેવાનોના મીઝાજમાં હમણાં આવકારદાયક પરિવર્તન થએલું જણાય છે એ આશા આપતું ચિન્હ છે.

એ કોમી સમાધાનના વિષયમાં મહાસભા સમાજવાદીઓ અને મજદૂર આગેવાનો મૌન સેવે છે. એ મૌન કોમી સમાધાનની વાટાઘાટો વિષે આશયગતી વલણનું પ્રતિનિધિ છે એમ માનવામાં જૂલ થવાનો જરાએ સંભવ નથી. રાષ્ટ્રનો વ્યવહાર તદ્દન દુન્યવી છે; રાજકારણ અને અર્થપ્રકરણ સાથે જ એને સંબંધ હોઇ શકે એ સ્પષ્ટ વાત છે, એટલે એ ક્ષેત્રમાં ધાર્મિક વાકાઓની દુર્ગંધ ફેલાવવાનું એ લોકોને જ પાલવે કે જેઓને તેનાથી લાલ થવાનો હોય. એ લાલ હિન્દના સંપત્તિવાન વર્ગોને જ થવાનો છે એમ શ્રમજીવિઓ જાણે છે; તેથી રાજકારણ સાથે કોમીવાદનો શંભુમેળો થાય તેનાથી તેઓ ખુબ જ વિરુદ્ધ છે. પરંતુ હાલના સંઘાગમાં કોમી સમાધાન વિના રાજકીય લડતને આગળ ધપાવવાનું અત્યંત અવશ્ય છે એમ સમજવાથી જ તેઓ આ બાબતમાં ઉદાસીન વૃત્તિ ધારણ કરી રહ્યા છે.

એ દ્રષ્ટિએ જોવી
રીતે એ દેશમાં

સમાધાનના પ્રયાસો આશા આપતી ચિન્હ
તરીકે લેખી શકાય તેવી જ રીતે નાગપુર
ખાતે મળેલી મહાસભા સમાજવાદી પક્ષની
અર્થવાહક સમિતિમાં થયેલું ક્રમશઃ
આશા આપતું લેખી શકાય. એક તરફથી
એ પક્ષ દેશનાં જુદાં જુદાં કામદાર મંડ-
ળોને એકત્રિત બનાવવા માટે તનતોડ
મહેનત કરી રહેલ છે અને બીજી તરફથી
તેણે ગામડાંઓમાં ક્રીસ્તનસભાઓ સ્થા-
પવાનો અને ગ્રામ્યકામદારોને શિક્ષણ
આપવાનો નિર્ધાર જાહેર કર્યો છે તે પણ
આશા આપતી વસ્તુઓ છે. મહાસભામાં
સમાજવાદી પક્ષ સભળ બનતો જાય છે એટ-
લું જ નહિ પણ એ પક્ષ આમલગમાં
જાગૃતિ અને સંગઠન આણવાને માટે કત-
વ્યપરાયણ બનતો જાય છે એ ઇચ્છવા
ન્ય છે.

બીજી તો સમયન
એ ધાણ એ કોઈ

વસ્તુઓ પરથી મળી શકે તેના કરતાં
અગર ખાતે બનેલા અને જયપુર રાજ્યમાં
બની રહેલા બનાવો પરથી વધારે સ્પષ્ટ
રીતે જણાઈ આવે છે. જયપુરનાં કેટ-
લાંક ગામડાંઓના જાટ બેડુતોએ પોતાની
મેળે પોતાની નેતાગીરી ઉભી કરીને રાજ્ય
સામે ચોરચા માંડ્યા છે. આ સ્વયં લડાઉ
સ્વરૂપ ધારણ કરતા કીસાનો પાસે સમાજ-
વાદીઓ પહોંચે નહિ ત્યાં સુધી તેઓ બહુ
નફર કામ કરી શકવાના નથી.

સરકારી અંદાજપત્રે ખોટના ખાટા બતા-
વે જ જાય છે. દેશનાં રાજકારણમાં જે
ઉદામતવો છે તેના તરફ સરકારની
પોશાદી એડીની નીતિ જેનાં તે સ્વ-
રૂપમાં ચાલુ છે, મહાસભાના આગેવાનો
વધારે મવાળ અને વધારે નિષ્ક્રીય બનતા
જાય છે; ગાંધીજીના પ્રાપ્ત્યોદ્ધાર સંધે કંઈ
ખાસ પ્રગતિ પેતાને ફાળે નોંધાવી નથી. એ
બધા અધિકારની વચ્ચે આશાની ઉજળી
આછી રેખાઓ ઉપર બતાવી તે જ છે

મુસાફરીમાં 'નવયુગ'

જે રોજને વીસરતો રોજલ હશે ત્યાંથી આપને જરૂર મળશે. મુસાફરી-
માં 'નવયુગ' જેવા બીજા કોઈ મિત્ર નથી.

સામ્યવાદી સોવિએટમાં અસમાનતા

લેખક
લુઈ ફ્રીશર

સોવિયેટની

આગા-
ડીની વ્યવસ્થામાં
અસમાનતા જણાઈ
આવે છે. આરામથી
બેસી શકાય, સાથેનો
બધો જ સામાન
સારી રીતે રાખી
શકાય એવી વિશાળ
બેઠકો અને બે
'બચ' વાળા ડબ્બા-
ઓ પહેલા વર્ગના
હાન કરાવે છે.
આ ડબ્બામાં કપડાં
ભરાવવા માટેની

ખાંડીઓ, એક ટબલ, અને તેના ઉપર
બત્તીની સવડ પણ હોય છે. આ પહેલા
વર્ગની ગાડીઓમાં પણ બે વર્ગ છે.
એકમાં રનાનગૃહોની સવડ હોય છે,
જ્યારે બીજામાં આ સવડ હોતી નથી.
આવી જાતની સવડોવાળા પહેલા વર્ગને
"ઇન્ડરનેશનલ" કહેવામાં આવે છે. આવા
ડબ્બાઓમાં આજ્ઞાધારક મળુરો ઉતારોની
સવડ સાથેવા તૈયાર હોય છે. મ્હો
અને બીરટીટ લાવી આપવા માટે એકાદ
છોકરો ખૂશમાં તૈયાર જ રહેલો હોય છે.

દરેક માણસ પોતાની શક્તિ
પ્રમાણે કામ કરે અને પોતાની
જરૂરીયાત પ્રમાણે લે એ સીદ્ધાં-
તમાં શ્રદ્ધા ધરાવતા સામ્યવાદી
રશીયામાં આજે કેવા પ્રકારની
અસમાનતાઓ પ્રવર્તે છે અને
તેના શા હેતુઓ છે તે લેખક આ
લેખમાં યુક્તિપૂર્વક સમજાવે છે.

બીજા વર્ગના
ડબ્બાને રશીયનો
"સોફ્ટ" કહે છે
કેટલાક ખાતાંઓમાં
બે 'બચ' હોય છે,
કેટલાકમાં ચાર પણ
હોય છે. અહિં સુવા
ની વ્યવસ્થા છે. પરં-
તુ એટલી બધી આરા-
મ દાયક તો નહિ જ.
ત્યાં પણ મ્હો | વગેરે
મળી શકે, પરંતુ
તે માટે બહાર નીક-
ળીને ફરીયાને પકડી
ખાડવો જોઈએ.

કુલીઓના હાન પણ બીજા વર્ગના ઉતાર-
ઓની માગણીઓ તરફ થોડા ધણા બહિરાજ
રહે છે. આ બધીય બાબતોમાં ઉતારની
વ્યક્તિગત સંસ્કૃતિ અને પ્રતિભાની
અસર જરૂર થાય છે. સામાન્ય રીતે, બહુ જ
જરૂરીયાત સિવાય આ વર્ગના મુસાફરો
આનંદનો ઉપયોગ કરવા પ્રમુખતા નથી.

સૌથી છેલ્લા વર્ગને "હાર્ડ" કહેવામાં
આવે છે. તેમાં ખાનાં જણાતાં જ નથી.
પાટીયાં ઉપર ઉતારો સુધં જાય છે.
હમણાં તો રેલ્વેવાળાઓ તેમને સુવાની

સવડા આપવા લાગ્યા છે, પરંતુ સામાન્ય રીતે, તકીયા, ધાબળા, અને ખોરાક વિગેરે જરૂરી વસ્તુઓ ઉતારૂં પોતાની સાથે જ રાખે છે. દરેક સ્ટેશને ઉઠવાનું પાણી મફત આપવામાં આવે છે, તેથી આ વર્ગના ઉતારૂં સાથે રાખેલી કીટલીમાં ઢાળા બનાવી શકે છે. આ વર્ગના મુસાફરો એક મોટા કુટુંબ પ્રમાણે વર્તન ચલાવે છે. ખોરાક, પુસ્તકો વિગેરે એક ખીન્નને આપવામાં આવે છે. પોતાની જાંઘનીના અતુલવોતું વણન કરનાર અને સાંભળનાર પણ આ વર્ગમાં હોય છે. આ વર્ગમાં મુસાફરી કરતાં અચ્છુ પડે તેમ હોવા છતાં, પરદેશી મુસાફરો તો આ વર્ગને પહેલી પસંદગી આપે છે. કારણ કે રશિયનો સાથે સીધા પરીચયમાં આવીને તે દેશનું જીવન જાણી શકવાના મણા સંજોગો આ વર્ગમાં મળી રહે છે.

આ ‘હાડ’ અને ‘સોફ્ટ’ના મુસાફરો ‘ઈન્ટર નેશનલ’ આગળથી પસાર થાય છે, ત્યારે તેની તારીફ કરે છે. “સોફ્ટ” નો મુસાફર ‘હાડ’ આગળથી પસાર થાય છે ત્યારે એ વર્ગમાંથી પોતાને બહતી મળવા માટે આનંદ અનુભવે છે. સાથે સાથે, કાંઈ દિવસે ‘ઈન્ટર-નેશનલ’ માં મુસાફરી કરવા લાચરણી થવાશે તેનો પણ વિચાર કરી લે છે અને એ સ્થાન પ્રાપ્ત કરવાની આશા સેવવાનું ચૂકતો નથી. રશિયન ક્રાંતિના દિવસોમાં “મેક્સીમ ગોર્કી” (તે વખતે માલ ગાડી-ઓમાં મુસાફરોને લઈ જવામાં આવતા તે ગાડીઓ ‘મેક્સીમ ગોર્કી’ ના નામે ઓળખાતી) માં મુસાફરી કરનાર પોતાનો તકીયો અને ખીજાનું લપને “હાડ”માં મુસાફરી કરવાનું વધુ પસંદ કરે છે.

ઝ કાદ ‘ઈન્ટર નેશનલ’માં મુસાફરી કરે અને સામાન્ય ઝાડુવાળો “હાડ”માં મુસાફરી કરે તેનું કંઈ કારણ? ખરું કારણ તો એ છે કે ‘ઈન્ટર-નેશનલ’ વધુ ધનવન છે. યોલ્કોવીકા કલુલ કરે છે કે ‘ઈન્ટર-નેશનલ’ સેવાઓ આડુવાળાની સેવા કરતાં વધુ કીમતિ છે. તે પ્રમાણે રૂબરૂ તરફથી તેની સેવાઓની વધુ કીમત મળે છે. આવકની અસમાનતાને લીધે જીવનના ધોરણમાં પણ અસમાનતા આવી જાય છે. આડુવાળો કે સાધારણ ઘરકામ કરતો નોકર ખરીદ કરી શકે તેટલા પ્રમાણમાં ‘સોફ્ટ’ની ટીકીટનું ભાડું ઘટાડી નાખવામાં આવે તો, ‘વધુ પગાર મેળવતા ઈન્ટર-નેશનલ’ તેની કમાણી કેવી રીતે ખર્ચવી તે વિષે મુંઝવણ થાય. પરીણામે ‘વધુ કમાવા માટે તે મહેનત કરે નહિ. અહીં ‘ટીકીટ’ એ શબ્દ જીવનની જરૂરિયાતોના સામુદાયિક અર્થમાં વપરાયો છે. આવક એક સરખી થવાથી વ્યક્તિગત શક્તિઓને નુકશાન પહોંચે છે એવી સોવિયેટની માન્યતા હોવાથી, જીવનના ધોરણમાં જણાતી અસમાનતા તેમણે ફરજિયાત ચલાવી લેવી પડે છે.

મ હીવાદમાંથી પરિણમતી અસમાનતાઓ તરફ તિરસ્કાર બતાવતા પરદેશી ઉદામવાદીઓ અને એ અસમાનતાથી ઉપભોગ માણનારા પરદેશી મૂડીવાદીઓ, સોવિયેટ યુનીયનમાં અસમાનતાઓ જોતાં જ આશ્ચર્યમાં ગરક થઈ જાય છે. પરંતુ એક જ વસ્તુના જુદા જુદા પ્રકાર હોઈ શકે છે—મૂડીવાદી દેશમાં એકાદ કામદારના અને વકીલના કે ડોક્ટરના જીવનના ધોરણો વચ્ચે જણાતી અસમાનતા પ્રત્યે ત્યાંના ઉદામવાદી અણગમે દર્શાવતો નથી. એક કામદારના અને મૂડી-

વાદીના દરજ્જા વચ્ચેના નફાવત પ્રત્યે તે નાપસંદગી જાહેર કરે છે. અમુકકિત વેચનાર અને તે ખરીદ કરનાર વચ્ચેની અસમાનતા તરફ તેને તિરસ્કાર ઉપજે છે. મૂડીવાદી દેશોમાં જાણતી અસમાનતા, મીઠકન એકઠી કરવાનું પ્રથમ પગથીયું છે—આ સત્રક વધવા સાથે મૂડી ઉપર માલિકી હક્કની સ્થાપના થાય છે, અને પરિણામે સોવિયેટમાં જાણતી અસમાનતા એ રાજ કમાનારાં જુદાં જુદાં મંડળો વચ્ચેની અસમાનતા છે. સોવિયેટનો એક શહેરી ગમે તેટલું કમાતો હોય છતાંય તે મૂડીવાદી બની શકે નહિ, તેમજ ખીજ માણસોની મજૂરીના ભોગે ધનવાન બની શકે નહિ. એ પ્રયામાં મૂડીવાદીઓને સ્થાન જ નથી.

ત્રીજે તરમાં જ “સમાજવાદ અને સમાનતા” નામનો એક લેખ “પ્રવદા”માં પ્રસિદ્ધ થયો હતો. ‘પ્રવદા’માં છપાયેલું કોઈ પણ લખાણ સત્તાધારી સામ્યવાદીઓએ સ્વીકારેલી વિચારસરણી રજુ કરે છે—આ લેખમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે “મુખ્ય પ્રાણીઓની જુદી જુદી લાગણીઓ, ઇચ્છાઓ, શોખ, અને જરૂરીયાતોને સમાજવાદ કોઈ પણ રીતે દાખી દેવા માગતો નથી અથવા તેના પ્રત્યે બેદરકાર રહેવા માગતો નથી” એટલે વિવિધતાનો નાશ કરવાનો સમાજવાદનો આશય નથી. “ઉત્કૃષ્ટ” સમાજવાદ આવી શક્તિઓ, ખીલવવા માટે કદી નહીં મજેલી શક્યતાઓ આપે છે.” મૂડીવાદીઓ સમાનતા વિષે મોટી મોટી વાતો કરે છે, પરંતુ ખરી રીતે તો મીઠકન સામાજિક સ્થાન અને રાજ્યદારી લાગવગના ક્ષેત્રોમાં અત્યંત અસમાનતાઓ ઉત્પન્ન કરતી આર્થિક શોષણનીતિની પ્રથા તેઓ નીલાવી રહ્યા છે.

“પ્રવદા”ના એ લેખનો લેખક લીનોટીવ આગળ લખે છે કે “સમાનતા એ સામાન્યપણે યોક્ષ્ય ભાવના છે” કેટલાક કુદરતી બેદો દૂર થઈ શકે તેવા નથી. “એક પુરૂષ અને સ્ત્રી વચ્ચે સમાનતા નથી. એ અસમાનતા નાશ કરવા જઈએ તો માનવજાતનો નાશ થઈ જાય. ખીજ સંપદામાં કદીએ તો જુદી જુદી વ્યક્તિઓને જોળખાવનારી સામાન્ય ખાસીઓ નાશ કરવાનો આ પ્રશ્ન નથી. પરંતુ અસમાનતાની સામાજિક ભૂમિકાનો નાશ કરવાનો આ પ્રશ્ન છે.” તે પ્રમાણે મુસ્કોલી-ભર્થા સ્થાનમાં મુકાયેલા અરક્ષિત અને સાધનરહિત વર્ગની સ્થિતિનો લાભ લઈને ખીજ વર્ગ તેનાથી વધુ ઉંચું અને સારું સ્થાન મેળવે એ સમાજવાદ તબે બની શકે તેમ નથી. ૧૯૩૬ ના જાન્યુઆરીમાં મોસ્કોને જાહેર કર્યું હતું કે “માકસવાદ પ્રમાણે, વ્યક્તિગત જરૂરીયાતોને એકસરખી બનાવવાના કાર્યમાં નહિ, પરંતુ વર્ગભેદ નાશ કરવામાં જ સમાનતા સમાવેલી છે.”

લીનોટીવ આગળ જણાવે છે કે “સમાનતા જેવી કોઈ નક્કર વસ્તુ જ નથી, આત્મભાનવાળા કોઈ કામદાર અને એક ભામટા વચ્ચે કે એક મહેનતુ માણસ અને આળસુ વચ્ચે, અથવા કોઈ કાર્યશિલ વ્યક્તિ અને આરામથી ખીજાનામાં પડી રહેનાર વચ્ચે સમાનતા હોઈ શકે જ નહિ. જુદા જુદા માણસોનું મુદ્યાંકન કરવા માટે એક જ માપ વાપરવું જોઈએ નહિ, એક વ્યક્તિ વધુ મજજુત હોય, જ્યારે ખીજ અશક્ત હોઈ શકે છે.” લીનોટીવ માને છે કે સામ્યવાદ તબેના લવિષ્યના સર્વાંગ સંપૂર્ણ સમાજમાં પણ સમાનતા નજરે

પડશે નહિ; કારણ કે “દરેક માણસ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે સમાજને સેવા આપે”, બદલામાં સમાજ દરેકની જરૂરીયાતો પ્રમાણે બદલો આપે” એ સામ્યવાદનું સૂત્ર છે, પરંતુ દરેક વ્યક્તિની શક્તિઓ એક સરખી હોતી નથી. વળી એક માણસને હારમોતીયમની જરૂર હોય ત્યારે બીજા સુગંધીયુક્ત સેંટ કે અત્તરની માગણી કરે.

આ તો એક વિચારમાળા છે. પરંતુ જીવન ગુપ્તવાકાલયુ” અને

વિચિત્ર છે. અસમાનતાઓ સ્વાભાવિક છે એવું સમજવવા માટે સોવિયટ પત્રો પ્રયત્ન કરે છે, છતાંય એ અસમાનતાનાં વિવિધ રૂપ પ્રત્યે સોવિયેટનો જનસમાજ અણુગમે દર્શાવે છે. હમણાં હમણાં તો અસમાનતાઓ સખ્ત ચર્ચાના વિષય થઈ પડી છે. આ ચર્ચાઓ ભવિષ્યમાં પણ લાંબા સમય સુધી ચાલશે એમ જણાય છે.

એક વખત કેટલીક કામદાર સ્ત્રીઓ

લેનીનગ્રેડ જનારી તેમની બહેનપણીને વિદાય કરવા માટે એકઠી થઈ. આ છોકરી જેના ઘેર રસોઈ કરતી હતી તે ગ્રહસ્થ લેનીનગ્રેડના મહેલો જવાની ખાસ સલાહ આપી. એ મહેલો જવાથી, રશિયાના ઝાર કેવી રીતે રહેતા હતા તેનો ખ્યાલ આવી શકે તેમ છે. એટલામાં એક સ્ત્રી બોલી ઉઠી “સ્ટેલીન પણ ઝાર માફક જ રહે છે ને?” નાની સરખી ત્રણેક ઓરડીઓમાં સ્ટેલીન રહે છે એવું બીજી બાઈએ જણાવ્યું. પરંતુ તેણી તે માનવા માટે તૈયાર નહોતી. તેણે કારણ સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય તેવું છે—તેનો પાડોશી સરકારી ખાતામાં સાધારણ અમલદાર હતાં છતાંય તેના મીત્રોને તે વારંવાર ખાણું આપી શકતો હતો! તેની દલીલ આ પ્રમાણે રજુ કરી શકાય. એ નાનકડો

‘સ્ટેલીન’. મહાન સ્ટેલીનના હજારો ભાગ બેટલો ગણાય. એટલે મહાન સ્ટેલીન તેના કરતાં એક હજાર ગણી વધુ સારી રીતે રહેતો હોવો જોઈએ. એક સાધારણ અમલદાર આટલા આરામથી રહે તો સ્ટેલીન કેવી રીતે રહેતો હશે? સામાન્ય સમજશક્તિવાળી વ્યક્તિ આથી બીજી કંઈ દલીલ કરે? અને બોલશેવીક રાજકારણની દ્રષ્ટિએ આ દલીલથી વધુ તુકસાનકારક બીજું શું હોઈ શકે?

સો વિચેટની વાસ્તવિકતાના દર્શનમાં

પલટાતા માનસનું પ્રતિબિંબ જણાય છે. સોવિયેટનો શહેરી અસમાનતાની ફરીયાદ કરતો હોય છે, ત્યારે તેની નીચે રહેલી અસમાનતાને ભૂલી જઈને અત્યંત આત્મધૂણાની લાગણીથી, ઉચ્ચ ભૂમિકામાં વસનારાઓ સાથે પોતાની ભતતી સરખામણી કરે છે. સોવિચેટના લેખકો અને પત્રકારોના દ્રવ્ય અને મુખપત્રોગણું વણું કરવાનું કાંચ સામાન્ય થઈ પડ્યું છે, તો પણ સોવિચેટ લેખકો એટલું ધન મેળવવા માટે પોતાની યોગ્યતા પુરવાર કરીને જણાવે છે કે આગેવાન સામ્યવાદીઓ કરતાં તેમની સ્થિતિ ઘણી ખરાબ છે.

સ મુદાયથી છુટો રહેલો ખેડૂત સમુદાયોના સભ્યો પ્રત્યે ખતાવવામાં

આવતી પક્ષપાતી વલણ તરફ અણુગમે જાહેર કરે છે. સામુદાયિક ખેતી કરતો ખેડૂત, કામદારોને મળતા ખાસ લાભોનો વિરોધ કરે છે. આ કામદારો ચોક્કસ કાંચમાં નિષ્ણાત કામદારોની સ્થિતિની અદેખાઈ કરે છે. જ્યારે આવા નિષ્ણાતો ધજનેરોની ખજેખરી કરવાની ઇચ્છા રાખે છે! આ ધજનેર પરદેશી શિક્ષણ લઈ આવેલા નિષ્ણાત વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીની ઇર્ષ્યા કરે છે. એ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીને મળતી બધી જ સવડે તેને

કેમ મળતી નથી તેવો ઇન્તેરને ખ્યાલ આવતો નથી. આ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી લેખકોના સુખોપભોગની કલ્પના કરી રહ્યા છે. જ્યારે લેખકો હમેશા ફરીયાદ કરે છે કે પ્રધાનમંડળના સમયે અને કેટલાક વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ તેમના કરતાં વધુ સારી સ્થિતિ ભોગવે છે.

સો વિચેટના શહેરીઓ જેની આટલી બધી ચર્ચા કરે છે તે ખાસ હકકો કયા છે? નીજનીતોવગરેડમાં ખુલ્લી મોટર ગાડીઓ કોમરેડોને સવારે લઈ જાય છે અને કામ પુરું થયે ઘર પાછા મુકી જાય છે. સામાન્ય સંજોગોમાં બીજી રાજધાનીમાં અમલદારો ખસ કે ટ્રાફી પકડી લે, અથવા તો એકાદ ટેક્સીમાં બેસી જાય. ચેરકોમાં બસ અનીયમીત હોય છે, અને સામાન્ય ગાડીઓમાં બેસવાની કોમ્મત એકાદ પહેલવાન જ કરી શકે. ટેક્સીઓનાં તો દરેક જુલુસ જ હોય છે.

એકાદ નવું મકાન બાંધવા માં આવે છે. કેટલાક કામદારો અમલદારો અને લેખકો વિગેરેને તેમાં રહેવાની સવડ કરી આપવામાં આવે છે. તુરત જ તેઓ ખાસ હક્કોવાળા વર્ગમાં આવી જાય છે, કારણ કે દરેક માણસની સવડ કરવા માટે પુરતાં મકાનો હજી તૈયાર થયાં નથી. હજી પણ બાંધપટ્ટથોની કોમ્મત ભારે પડે તેવી છે. આ વસ્તુઓ મોંઘી કોમ્મતે વેચનાર રોડરમાં જે શહેરી જઈ શકે તે ખાસ હક્કો ધરાવનાર વ્યક્તિ બની જાય છે.

બીજા કારખાનાઓમાં બને છે તેમ, પ્લુટીલોવના કારખાનામાં પણ ખાસ હક્કો ધરાવતા કામદારો અને સાધારણ કામદારો માટે જુદાં જુદાં ઉપહારગૃહો રાખવામાં આવ્યાં છે. બન્ને જાતના ઉપહારગૃહોમાં પીરસાતી મીઝેમાં થોડા ઘણા

તફાવત હોય છે. એક ઉપહારગૃહના ટેબલ ઉપરનું આચ્છાદન અઠવાડીયામાં એકાદ વખત બદલવામાં આવે છે, જ્યારે બીજાનું આચ્છાદન પ્રમાણમાં વધુ મેલું હોય છે.

ખાસ હકકો ધરાવતા અને નહિ ધરાવતા વર્ગો વચ્ચેનો તફાવત ઘણો ઓછો હોય છે. કુટની એકાદ જોડી વધુ મળે કે એક વધુ ઓરડી વાપરવા દેવાની પરવાનગી હક્કો ધરાવનાર વર્ગને મળે. પરંતુ આ સાદા જણાતા લાભોનું મૂલ્ય ખીજે હોય તે કરતાં સોવિચેટમાં વધુ છે, કારણ કે એ વસ્તુઓની અછત જણાય છે. થોડાં વર્ષો પહેલાં પણ આ જાતનો તફાવત હતો. પરંતુ તે વખતે જરૂરીયાતની મીઝે મેળવવા માટે બહુ મુશ્કેલી પડતી હોવાથી, તફાવતનું મૂલ્ય બહુ ગણાતું નહોતું. પરંતુ આજે તો એ વસ્તુઓ વધુ પ્રમાણમાં પુરી પાડવામાં આવે છે. એથી આ નજીવા જણાતા હકકોનું મૂલ્ય વધ્યું છે અને અગત્યના ગણાવા લાગ્યા છે આ કારણથી જ અસમાનતાના પ્રશ્નમાં શહેરીઓ વધુ પ્રમાણમાં રસ લેવા લાગ્યા છે. પરંતુ જરૂરીયાતો પુરી પાડવાના પ્રમાણમાં હજી પણ વધારો થશે એટલે ધણાખરા હકકોનારા પામશે. જરૂરી વસ્તુઓની તંગીને લીધે જ ખાસ હકકોનો જન્મ થાય છે. પરંતુ એ હકકોનો આવિર્ભાવ તંગીનો મૂલ્યુધંટ વગાડવાની શરૂઆત કરે છે, પરીણામે તંગી દૂર થતાં ખાસ હકકો આપોઆપ દૂર થઈ જાય છે. હકકોનો આવિર્ભાવ એ તેના નાશની શરૂઆત છે.

આજે તો ખાસ હકકો સામે જખ્ખર પ્રત્યાષાત થઈ રહ્યા છે. ખાસ હકકો દૂર કરવાની ભાવના જગૃત થતી જણાય છે. સોવિચેટ યુનીયનમાં એક માણસ

પડશે નહિ; કારણ કે “દરેક માણસ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે સમાજને સેવા અર્પે”, બદલામાં સમાજ દરેકની જરૂરીયાતો પ્રમાણે બદલો આપે” એ સામ્યવાદનું સૂત્ર છે, પરંતુ દરેક વ્યક્તિની શક્તિઓ એક સરખી હોતી નથી. વળી એક માણસને હારમોનીયમની જરૂર હોય ત્યારે બીજા સુગંધીયુક્ત સેંટ કે અત્તરની માગણી કરે.

આ તો એક વિચારમાળા છે. પરંતુ ‘જીવન ગુપ્તવાક્ય’ અને વિચિત્ર છે. અસમાનતાઓ સ્વાભાવિક છે એવું સમજાવવા માટે સોવિયટ પત્રો પ્રવાન કરે છે, છતાંય એ અસમાનતાનાં વિવિધરૂપ પ્રત્યે સોવિયેટનો જનસમાજ અણુગમે દર્શાવે છે. હમણાં હમણાં તો અસમાનતાઓ સખ્ત ચર્ચાનો વિષય થઈ પડી છે. આ ચર્ચાઓ લાવખપમાં પણ લાંબા સમય સુધી ચાલશે એમ જણાય છે.

એક વખત કેટલીક કામદાર સ્ત્રીઓ લેનીનગ્રેડ જનારી તેમની બહેનપણીને વિદાય કરવા માટે એકઠી થઈ, આ છોકરી જેના ઘેર રસોઈ કરતી હતી તે ગ્રહસ્થ લેનીનગ્રેડના મહેલો જવાની ખાસ સલાહ આપી. એ મહેલો જવાથી, રશિયાના આર કુવી રીતે રહેતા હતા તેનો ખ્યાલ આવી શકે તેમ છે. એટલામાં એક સ્ત્રી બોલી ઉઠી “સ્ટેલીન પણ આર માફ જ રહે છે ને?” નાની સરખી ત્રણેક ઓરડીઓમાં સ્ટેલીન રહે છે એવું બીજી બાઈએ જણાવ્યું. પરંતુ તેણી તે માનવા માટે તૈયાર નહોતી. તેવું કારણ સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય તેવું છે—તેનો પાડોશી સરકારી ખાતામાં સાધારણ અમલદાર હતો છતાંય તેના મીઝાને તે વારંવાર ખાણાં આપી શકતો હતો! તેની દલીલ આ પ્રમાણે રજુ કરી શકાય. એ નાનકડો

‘સ્ટેલીન’. મહાન સ્ટેલીનનો હબરમા લાગ જેટલો ગણાય. એટલે મહાન સ્ટેલીન તેના કરતાં એક હબર ગણી વધુ સારી રીતે રહેતો હોવો જોઈએ. એક સાધારણ અમલદાર આટલા આરામથી રહે તો સ્ટેલીન કુવી રીતે રહેતો હશે? સામાન્ય સમજશક્તિવાળી વ્યક્તિ આથી બીજી કંઈ દલીલ કરે? અને બોલશેવીક રાજકારણની દ્રષ્ટિએ આ દલીલથી વધુ તુકસાનકારક બીજું શું હોઈ શકે?

સોવિયેટની વાસ્તવિકતાના દર્શનમાં પસંદાતા માનસરૂં, પ્રતિબીંબ જણાય છે. સોવિયેટનો શહેરી અસમાનતાની ફરીમાદ કરતો હોય છે, ત્યારે તેની નીચે રહેલી અસમાનતાને ભૂલી જઈને અત્યંત આત્મધૃણાની લાગણીથી, ઉચ્ચ ભૂમિકામાં વસનારાઓ સાથે પોતાની જાતની સરખામણી કરે છે. સોવિયેટના લેખકો અને પત્રકારોના દ્રવ્ય અને સુખોપભોગરૂં વર્ણન કરવાનું કાપ સામાન્ય થઈ પડ્યું છે, તો પણ સોવિયેટ લેખકો એટલું ધન મેળવવા માટે પોતાની યોગ્યતા પુરવાર કરીને જણાવે છે કે આગેવાન સામ્યવાદીઓ કરતાં તેમની સ્થિતિ ઘણી ખરાબ છે.

સુધાયથી છુટા રહેલો ખેડૂત સમુદાયોના સમ્યો પ્રત્યે બતાવવામાં આવતી પક્ષપાતી વલણ તરફ અણુગમે જાહેર કરે છે. સામુદાયિક ખેતી કરતો ખેડૂત, કામદારોને મળતા ખાસ લાભોનો વિરોધ કરે છે. આ કામદારો ચોક્કસ કાપમાં નિષ્ણાત કામદારોની સ્થિતિની અદેખાઈ કરે છે. જ્યારે આવા નિષ્ણાતો ધજનરોની બરોબરી કરવાની ઇચ્છા રાખે છે! આ ધજનર પરદેશી શિક્ષણ લઈ આવેલા નિષ્ણાત વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીની ધખ્યા કરે છે. એ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીની મળતી બધી જ સવચ્છ તેને

કેમ મળતી નથી તેવા ઇન્જનેરને ખ્યાલ આવતો નથી. આ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી લેખકોના સુખોપભોગની કલ્પના કરી રહ્યા છે. જ્યારે લેખકો હંમેશા ફરીયાદ કરે છે કે પ્રધાનમંત્રીના સમયો અને કેટલાક વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ તેમના કરતાં વધુ સારી સ્થિતિ ભોગવે છે.

સો વિચેટના શહેરીઓ જેની આટલી બધી ચર્ચા કરે છે તે ખાસ હકકો કયા છે? નીજનીનોવગરેડમાં ખુલ્લી મોટર ગાડીઓ કોમરેડોને સવારે લઈ જાય છે અને કામ પૂરું થયે ઘેર પાછા મુકી જાય છે. સામાન્ય સંજોગોમાં બીજી રાજધાનીમાં અમલદારો ખસ કે ટ્રેલી પકડી લે, અથવા તો એકાદ ટેકરીમાં બેસી જાય. મોસ્કોમાં ખસ અનીયમીત હોય છે, અને સામાન્ય ગાડીઓમાં બેસવાની હિમ્મત એકાદ પહેલવાન જ કરી શકે. ટેકરીઓનાં તો દર્શન જ દુર્લભ જ હોય છે.

એકાદ નવું મકાન ખાંધવ માં આવે છે. કેટલાક કામદારો અમલદારો અને લેખકો વિગેરેને તેમાં રહેવાની સવડ કરી આપવામાં આવે છે. ટુરત જ તેઓ ખાસ હક્કોવાળા વર્ગમાં આવી જાય છે, કારણ કે દરેક માણસની સવડ કરવા માટે પુરતાં મકાનો હજી તૈયાર થયાં નથી. હજી પણ ખાવપણથોની કમીમત ભારે પડે તેવી છે. આ વસ્તુઓ સોંઘી કમીમતે વેચનાર રોડરમાં જે શહેરી જઈ શકે તે ખાસ હક્કો ધરાવનાર વ્યક્તિ બની જાય છે.

બીજા કારખાનાઓમાં બને છે તેમ, યુટીલિટીના કારખાનામાં પણ ખાસ હક્કો ધરાવતા કામદારો અને સાધારણ કામદારો માટે ભૂદાં ભૂદાં ઉપહારગૃહો રાખવામાં આવ્યાં છે. બન્ને જાતના ઉપહારગૃહોમાં પીરસાતી ચીજોમાં થોડા ઘણા

તફાવત હોય છે. એક ઉપહારગૃહના ટેબલ ઉપરનું આચ્છાદન અઠવાડીયામાં એકાદ વખત બદલવામાં આવે છે, જ્યારે બીજાનું આચ્છાદન પ્રમાણમાં વધુ મેકું હોય છે.

ખાસ હકકો ધરાવતા અને નહિ ધરાવતા વર્ગો વચ્ચેનો તફાવત ઘણો ઓછો હોય છે. યુટીની એકાદ બેડી વધુ મળે કે એક વધુ ઓરડી વાપરવા દેવાની પરવાનગી હક્કો ધરાવનાર વર્ગને મળે. પરંતુ આ સાદા જણાતા લાભોનું મૂલ્ય બીજું હોય તે કરતાં સોવિચેટમાં વધુ છે, કારણ કે એ વસ્તુઓની અછત જણાય છે. થોડાં વર્ષો પહેલાં પણ આ જાતનો તફાવત હતો. પરંતુ તે વખતે જરૂરીયાતની ચીજો મેળવવા માટે બહુ મુશ્કેલી પડતી હોવાથી, તફાવતનું મૂલ્ય બહુ મહત્વનું નહોતું. પરંતુ આજે તો એ વસ્તુઓ વધુ પ્રમાણમાં પુરી પાડવામાં આવે છે. એથી આ નજીવા જણાતા હકકોનું મૂલ્ય વધુ છે અને અગત્યના ગણવા લાગ્યા છે આ કારણથીજ અસમાનતાના પ્રશ્નમાં શહેરીઓ વધુ પ્રમાણમાં રસ લેવા લાગ્યા છે. પરંતુ જરૂરીયાતો પુરી પાડવાના પ્રમાણમાં હજી પણ વધારો થશે એટલે ઘણાખરા હકકો નાશ પામશે. જરૂરી વસ્તુઓની તંગીને લીધે જ ખાસ હકકોનો જન્મ થાય છે. પરંતુ એ હકકોનો આવિર્ભાવ તંગીનો મૂલ્યુષ્ટ વગાડવાની શરૂઆત કરે છે, પરીણામે તંગી દૂર થતાં ખાસ હકકો આપોઆપ દૂર થઈ જાય છે. હકકોનો આવિર્ભાવ એ તેના નાશની શરૂઆત છે.

આજે તો ખાસ હકકો સામે જખ્ખર પ્રત્યાઘાત થઈ રહ્યો છે. ખાસ હકકો દૂર કરવાની ભાવના જગૃત થતી જણાય છે. સોવિચેટ યુનીયનમાં એક માણસ

કેટલું કમાય છે તેની કીમત નથી; પરંતુ એ કમાણીના કેવી રીતે ઉપયોગ થઈ શકે તેના ઉપર વધુ ધ્યાન આપવામાં આવે છે. કામરેડ અ ૧૮૦૦ રૂબાઈ કમાય છે અને કામરેડ બ ૬૦૦ રૂબાઈ કમાય છે. પરંતુ કામરેડ બ ના રૂબાઈની કીમત જ ના રૂબાઈ કરતાં ચાર પાંચ ગણી હોઈ શકે છે અને પરીણામે બ ની સ્થિતિ વધુ સારી જણાય છે. તેથીજ, સોવિયેટમાં મળતા પગારો જે સ્ટોરમાં વાપરવામાં આવે છે તેમાં લેવાતી કીમતોના ધોરણુ વિશે પુરેપુરી માહિતિ મેળવ્યા વિના, સોવિયેટના પગારો વિશે કાંઈ પણ કહેવું અર્થ વગરનું છે. આ પગાર કંઈ જગ્યાએ વાપરવો એ બાબત તેના ખાસ હક્ક ધરાવનારા સ્થાન પ્રમાણે નક્કી થાય છે.

સો સ્ટોરના એક જ રસ્તામાં એક શેર

શક બાહ્ય ત્રણ જુદી જુદી કીમતે વેચી શકાય છે. કોઈ કારખાનાના સહકારી ભંડારમાં તેની કીમત દસ કોપેક પડે. સામાન્ય જનતા માટે ખુદશા મુકાયેલા ધંધાદારી સ્ટોરમાં તેની કીમત ૩૦ કોપેક પડે અને ખેડુતોના બજારમાં તેની કીમત ચાલીસ કોપેક જેટલી લેવામાં આવે. જરૂરી વસ્તુઓની તંગીના પ્રસંગે સોંધી કિંમતનું એકજ ધોરણુ હોય તો વધુ પગાર મેળવતા માણસો પોતાનો પગાર ખરચી શકે નહિ, અને તેમને અસંતોષ રહી જાય. વળી એવા તંગીના પ્રસંગે સોંધવારીનું સમાન ધોરણુ હોય તો ઓછી કમાણીવાળા માણસો અગાઉથી ચેતીને જોઈતી વસ્તુ ખરીદી લે એટલે વધુ કમાણી કરનાર મુરકેલીમાં મુકાય. જરૂરી વસ્તુઓની કીમતનું એક જ પ્રકારનું ઉંચું ધોરણુ રાખવામાં આવે તો ઓછી કમાણીવાળાઓ તેના વગેરે પ્રતિ વધ પગાર કે મેળ

માટે માગણી કરે. તેમની જરૂરિયાતો પુરી પાડવા માટે ચલણને હળવું બનાવવું જોઈએ. પરંતુ સોવિયેટ સરકાર તો ચલણને ભારે રાખવા માગે છે.

હાલમાં તો જરૂરિયાતો અને ઉત્પાદન ધીમે ધીમે સમતોલ થતાં

જાય છે એટલે એકસરખી કીમતો રાખવા માટે સત્તાવાળાઓ પ્રયાસ કરી રહ્યા છે. વ્યાપારી અને બજારની કીમતો ધરાડવા સાથે સહકારી ભંડારોમાંની વસ્તુઓની કીમતો વધારીને બંનેમાંથી મધ્યમ ધોરણુ સ્થાપવાના પ્રયાસો કરવામાં આવે છે. જ્યારે જરૂરીયાતોને પહોંચી વળે એટલા પ્રમાણમાં માલ ઉત્પન્ન થશે ત્યારે કીમતો વચ્ચે જણાતો તફાવત દૂર થઈને રૂબાઈની કીમત એકસરખી બની જશે. આ પ્રમાણે તંગીના કારણે ઉત્પન્ન થએલા ખાસ હક્કો નાબુદ થઈ જશે.

જરૂરીઆતની વસ્તુઓની કીમતનાં જુદાં જુદાં ત્રણ ધોરણો અસ્તિત્વમાં હોય ત્યારે સોંધી સોંધી કીમતે ખરીદ કરવામાં ખાસ હક્ક રહેલો છે. જ્યારે કીમતનું ધોરણુ એક જ હોય ત્યારે એ હક્ક નાબુદ થાય છે. આ બધું અમલમાં મુકતાં પહેલાં કેટલોક સમય પસાર થઈ જશે અને તેમ કરતાં પહેલાં આજે ફક્ત નીચી જ કીમતે જરૂરી ચીજો ખરીદી શકે એટલી ઓછી આવકવાળાઓના પગારોમાં વધારો કરીને નવા સ્થાપનાર ધોરણુ સાથે તેમની આવકને સમતોલ કરવાની જરૂર છે. આ ગોઠવણુ થાય તે દરમિયાન ખાસ હક્કો તો ચાલુ જ રહેશે.

પરંતુ આ પ્રવાહ શરૂ થઈ ગયો છે. ૧૯૬૧-૬૨ માં કેટલીક જરૂરી વસ્તુઓ ખાસ હક્કો ધરાવનારા કામચોરોને જ વેચવામાં

અવિભક્ત આત્મા

શ્રી.

રણુજીતલાલ

ભગવાનદાસ કોપી

કરને તેમનાં આખાં

નામથી તો એમના નજીકના

મિત્રો સિવાય ખીજા ભાગ્યે જ

ઓળખતા. અને જે થોડા મિત્રો

એ બહુતા તેમને રાજ રાખવાને

રણુજીતલાલ સતત પ્રયત્ન કરતા. વખતો-

વખતની મીઠજાનીઓ એમના એ પ્રય-

ત્નનું મહત્વનું અંગ હતી. પોતાનું આખું

નામ છુપાવવા માટે આ નિર્દોષ લાંચ

આપવાની ફરજ એમને એટલા માટે જ

પડતી કે તેમને એ નામ પસંદ નહોતું.

એ નામની પછવાડે સામાજિક શર-

મનો જે ઇતિહાસ છુપાયેલો હતો તે રણ-

જીતલાલને સતત શરમિંદ બનાવી રાખતો.

વાત એમ હતી કે રણુજીતલાલની મા

એક દારીયાઈ કરીને ગોકલ્ની નાયકીન

હતી અને તેના પિતા ભગવાનદાસ શેઠ

એક મલિતુભર ભાડીઆ ગૃહસ્થ હતા.

દારીયાઈને માટે શેઠે એક ભુલે બંગલો

બંધાવી આપ્યો હતો અને ફક્ત લગ્નની

રીતસર વિધિ સીવાય બાકી ખીજા બધી

બાબતોમાં તેઓ પરિણીત સ્ત્રી પુરૂષ તરી-

કે જ રહેતાં. તેમના એ રોહસદયારનું

ફળ રણુજીતલાલ હતી.

રણુજીતલાલને એ વા-

તનું ખુબ દુઃખ ભાગતું

પણ એક બંગલો અને

ધરણીબંધને

શેઠ મળીને

લગભગ પચા-

સેક હજારની મી-

લ્કત એ દુઃખનાં અચ્છાં

આશ્વાસનરૂપ બની રહેતાં.

પરંતુ ભગવાનદાસ શેઠનાં કાંપ-

દેસર લગ્નના જે છોકરાઓ

હતા તેમની સાથે જ નિશાળમાં ભણ-

વાનો પ્રસંગ રણુજીતલાલને પડ્યો હતો

અને આવી બાબતોમાં અર્ધ સમજી છોક-

રાઓની જે અરપાટ છૂપ્યાં અને નિંદા

વૃત્તિ હોય છે તેનો ભોગ રણુજીતલાલ સતત

બન્યે જતો. તેનું પરિણામ એ આવ્યું હતું

કે તે નાનપણથી જ એકદમ એકલો,

અટલો, એકાંતમિત્ર અને અત્યંત

શરમાળ બન્યો હતો. પાતળો, નમણો

અને રૂપાળો છોકરો અને પાછો એટલો

બધો શરમાળ એટલે તેના વર્ગના “દાદા”-

ઓએ તેને છોકરી ઠરાવી મુક્યો હતો

દારીયાઈ અને ભગવાનદાસ શેઠનાં ધ્યા-

નની જલાર આ બધી વાત જવા પામી

ન હતી પણ તેઓ બન્ને તેના એ સ્વભા-

વનું મૂળ દારીયાઈના પોતાના સંપ્રાજ્ઞ

ભાઈ અને સાલસ સ્વભાવમાં જોતાં.

મીઠજાનીની લાંચ આપીને મિત્રો બનાવ-

વાની તાલીમ એને ભગવાનદાસ શેઠે

આપી હતી પણ એ

મિત્રોની વચ્ચે પણ

પોતાની કાંઈ અકથ્ય

શરમ તે પોતાનાં

લેખક:
રવિશંકર વિ. મહેતા

અંતરમાં જ જળવી રાખતો અને પોષતો અને તેથી હઠાખોર અને બહિર્મુખ ભત્રોની વચ્ચે તે પાણીની વચ્ચેનાં કમળની માફક જીવતો. અંતર્મુખ સ્વભાવ, એકાંતિક જીવન, માતાની સંગીત-પ્રીયતા અને પિતાની રસિકતાનો સામટો પડઘો તેના પર એ પડ્યો હતો કે તે નાન-પણથી અત્યંત કદપનાશીલ બની ગયા હતા. બાર વર્ષની ઉંમરે તેણે કવિતા લખવાની શરૂ કરી. સોળ વર્ષની ઉંમર સુધીમાં તેણે અનેક કવિતાઓ લખી અને ફાડી નાખી અથવા છુપાવી રાખી. એ ઉંમરે એની માતા મરી ગઈ. એક વર્ષ પછી એના ગેરકાયદેસર પિતાનું અવ-સાન થયું. માનવપ્રાણીઓથી ખદબદતા સુખમાં તે એકલો જ પડી ગયો. તેના આ આઘાતોએ તેને એકાંતની અને કવિ-તાની ગોદમાં વધુ હાસેલી દીધો. એક રાત્રે એ કવિતા લખતાં લખતાં જ મુઠ ગએલો. બીજી સવારે એક મિત્રે આવીને એ કવિતા અચાનક વાંચી ત્યારે તે વાંચીને તે આશો જ બની ગયા. કવિ-તામાં કદપનાપ્રધાનતા અને શબ્દ-લાલિત્ય ભારોભાર ભર્યાં હતાં, ગેયતા પણ સરસ હતી, “માતાને” એ એ કાવ્યનું મથાણું હતું. પેલા મિત્રે એ મોટેથી ગાવા માંડી. છેલ્લી કડી હતી:

વાણી અપૂર્વ અતિ ગૌરવપૂર્ણ મહારી
રેખા ન દોરી શકતી તવ ચિત્ર કરી
બ્રહ્માંડમાં મમ સમાતી ન કદપનાને
તોડી અગમ્ય ધસતી તવ ચણું દેશે.

એ ગવાતી હતી ત્યારે રણજીતલાલ જગી ઉઠ્યો. પોતાની રૂબાણી પત્નીને સહ્યે પડેલ અને સુરખામાં રાખનાર માણસને એ સ્ત્રીને સુરખો દૂર કરી કાઢ બીજો માણસ તેનું રૂપ બોધ બધ અને

પુરુષને જે આઘાત પહોંચે તેણે આઘાત રણજીતલાલને થયો. પેલા મિત્રના હાથ-માંથી કવિતા તેણે છુટવી લીધી. પણ પેલાના વાણીપ્રવાહને તે થોડો જ રોકી શકે તેમ હતો. તેણે કવિતાનાં ભારોભાર વખાણ કરવા માંડ્યાં. એ મિત્ર સાહિત્ય-રસિક પુરુષ હતો. પોતાનાં લખાણોથી નહિ પણ સાહિત્યકારોના સંસર્ગમાં આવવાની તેની ધગશને લખને તે ગુજરાતી સાહિત્ય જગતથી સારી રીતે વાકેફાર હતો. એટલે તેણે પુરતા વિશ્વાસપૂર્વક રણજીતલાલને ખાત્રી આપી કે તેનું કાવ્ય ગુજરાતી સાહિત્યમાં ચિરંજીવી બને તેનું હતું. કવિતા લખવાની આવી નૈસર્ગિક બક્ષીસ હોવા છતાં રણજીતલાલ તેને છુપાવતો હતો તેમાં તેને ગુજરાતી સાહિત્યનો હા જણાયો. તેની એ પ્રશં-સામાં સારાં કાવ્ય પ્રત્યેના રસિક માણ-સના સદ્ભાવ સાથે પચાસ હજારની મીઠકતના એ કાચી ઉમરના એકલા સ્વામીની મોઢી નજરની આશ પણ બેળાએલી હતી. એ પ્રશંસામય વાણીનો રણજીતલાલનાં માનસપર મધુર આઘાત થયો. બીજે દિવસે એ મિત્ર એક માસિકના અધિપતિને સાથે લેતા આવ્યા. પેલાએ અધિપતિને રણજીતલાલના સ્થિતિ સંયોજોની તથા કાવ્ય સંબંધી વાત અગા-ઉથી કરી રાખી હતી એટલે એ ત્રણ જણા વચ્ચે આ નાસ્તાની સરસ મહેરીલ દરમ્યાન રણજીતલાલને પોતાનાં કાવ્ય અને કવિત્વ શક્તિ વિષે ટૂટલીક વધારે પ્રશંસા સાંભળવાની મળી. સાથે પ્રથમ કાવ્ય માસિકમાં છપાવા માટે ગયું. બીજે મહિને તે સરસ ઉદાવ અને વધુ સરસ પ્રસ્તાવના સાથે છપાયું. ‘રણજીત’ની સહિથી એ છપાયું હતું. એ રીતે રણ-જીતનાં સાહિત્ય જીવનની શરૂઆત થઈ.

તે પછીથી સાહિત્ય પ્રવૃત્તિ અને સાહિત્યકાર મિત્રમંડળનાં વતુંજ વિશાળ થતાં આલ્યાં. રણુજીતનાં આખર અને ખચ એક સાથે વધવા લાગ્યાં. એકાદ બે વર્ષમાં રણુજીતનું નામ ગુજરાતના અગ્રગણ્ય ઉગતા કવિઓમાં છુટથી મૂકવા લાગ્યું. કાળસ ગુજરાતી હોલમાં બ્યારે “ગુજરાતી કાવ્ય સાહિત્યના નવા ફાલ” પર ચર્ચા થતી ત્યારે રણુજીતનું નામ અનેક વખત ઘેવાતું. તે પછીથી તો રણુજીતે ટુંકી વાર્તાઓ અને નાટકો પણ લખવા માંડ્યાં. પણ નાટકોમાં એ સફળ નહિ થાય એવી મિત્રમંડળ તરફથી ખાત્રી અપાતાં કવિતા અને ટુંકી વાર્તાઓ પુરતી જ એમણે પોતાની સાહિત્યપ્રવૃત્તિ મર્યાદિત કરી દીધી. રસસાહિત્યના ઉપાસકો એની ખુબ જ પ્રસંશા કરતા; તેની કદપનાપૂણું અને લાગણીથી છલોછલ ભરેલી વાર્તાઓ સ્ત્રીવંચિકાની લાગણીઓને પંખાળતી, એમના લાવનાદેહને ગલગલીઆં કરતી; અને એ રીતે રણુજીતનો વાંચક અને પ્રશંસક સમુદાય વધતો ગાલ્યો.

માસિક અને અઠવાડીક પત્રોના અધિપતિઓ રણુજીતના ઉંબરા ટોચવા લાગ્યા. તેમની સંખ્યામાં મિત્રોનું મોટું મંડળ ઉમેરો કરતું. સ્ત્રીપ્રશંસકો અને ઓળખાણ સાહનારાઓની સંખ્યા પણ ઠીક ઠીક થવા પામી હતી. તેના એકાંત પ્રિય સ્વભાવને એ ભારે પડવા માંડ્યું. તેમાંથી ખાસ મુશ્કેલી તો ઓળખાણ અને પરિચય માગતી સ્ત્રીઓની હતી. ચોક્કસ ઉત્સવ પ્રસંગોએ ખાસ ગરબા જનાવી આપવા કુમારીકા મંડળોની અગ્રણીઓ અને નિશાળોની મહેતીઓ તેના ઘર પર આવી ખુબ જ આગ્રહ કરતી. રણુજીતની વ્યાકુળતાનું એ જ ખાસ કારણ હતું. એ લોકોને પોતાના સમાગમમાં

આવવાની ના પાડવાની શક્તિ કે વૃત્તિ બેમાંથી એકેય એનામાં નહોતાં. છતાં બ્યારે કોઈ સ્ત્રી તેની પાસે આવતી અથવા કોઈ મેલાવણમાં તેની સાથે વાતચિતે વળગવા પ્રયત્ન કરતી ત્યારે તે શરમથી અકળાઈ જતો. સ્ત્રીત્વને ઉંબરે પગ માંડતી યુવતીની માફક તેના ગાલો પર લાલી તરી આવતી. તેની શરમ મહેતીઓ અને પ્રાંટા સાહિત્યરસિકોને તેના પર મિત્રાચારીનું આક્રમણ કરવાને ઉશ્કેરતી; હાઈસ્કુલો અને કોલેજોમાં ભણતી પ્રગલ્ભ કુમારીકાઓને તેની રાગ મિશ્રિત ગમ્મત કરવા આમંત્રણ આપતી.

આ બધાનું પરિણામ રણુજીત પર ધારવા કરતાં અવળું જ આવ્યું. એ બધો મુંવાળો પરિચય એનાં પુરુષત્વને જગાડવા કે પંખાળવા સમર્થ ન થયાં. ઉલ્ટાનું તેનો સ્ત્રીમતિ પ્રત્યેનો અણુગમ વધતો ગાલ્યો. જ્યાં ત્યાં એને વાસનાની ડુર્ગંધ આવવા લાગી, ગોવર્ધનરામ અને નાનાલાલના સૂક્ષ્મ પ્રેમનાં એ બધાં પ્રશંસકોમાં વાસ્તવિક રીતે વાસનાની જવાળા છુપાએલી એને જણાતી. એ વિચય પર એણે રાત દિવસ ચિંતન કરવા માંડ્યું. પરિણામે એને ખાત્રી થઈ ચૂકી કે માનવતાના અધઃપાતનું મુખ્ય કારણ એને હાથ લાગી ગયું, દાદા આદમ અને બીબી હવાના અધઃપાતના પાપમય વારસાથી માનવતાને પીગતી એણે પારખી લીધી. અને સમ્રાટ માર્કસ એરેલીઅસની માફક એણે પણ ગાંઠ વાળી લીધી કે માનવતા છો આત્મવિનાશને માર્ગે જતી, પોતે તો દીવ્યતાને પંથે પળવા જ પ્રયત્નશીલ રહેવું.

તેના આ નિશ્ચયથી તેની મિત્રમંડળા પણ અપરિચિત રહે તેમ નહોતું. હવે

પંછીની તેમની વાતોમાં જ્યારે અને ત્યારે મને તે વિષય પરથી આ વાત આવીને ઉભી જ રહેતી. અને જ્યારે પોતાની એ માન્યતાનાં સમર્થનમાં ક્ષીલોનો પ્રવાહ તે વહેતો મૂકતો ત્યારે ચાર ચાર કે પાંચ પાંચ બાળકાના પિતા બની ઈન્દ્રીય “સુખ” થી કંટાળી ગયેલા “યુવાન” સાહિત્યકારો તેની સામે માથું નમાવતા અને આટલી નાની વયે તેનામાં આ અગમચેતી આવવા બદલ હાદિક મુખારક-બાદી આપી પોતાના દુખી મીઠ્ઠાને દળી પડતાં આ નારતાના રેકાર્ડથી બચાવી લઇ વિદાય થતા.

કેટલાક મિત્રોને લય લાગતો કે રજુ-જીત નિવેદવાદી-cynic-બની ગયો છે. કેટલાક તેને તે બદલ મુખારકબાદી આપતા. પણ તેની એ મનોદશાનું પરિણામ એ આશુ” કે તેનાં કાવ્યો અને વાર્તાઓમાં ગહનતા આવવા માંડી. તે સાથે તેનામાં આપારી વૃત્તિનો પણ ઉદય થયો. સા માટે આ બધા અધિપતિઓની પગોજી નેહએ? તેઓને બે વાર્તાઓ ભેટી જ હોય તો તેનું મૂલ્ય તેઓ ભરે. સાહિત્ય જગતની ખાનગી ચર્ચાએ અને કંઈક તેની દેખક તરીકેની શક્તિએ રજુ-જીતની આસપાસ એવો વ્યામોહ ઉભો કર્યો હતો કે દસ રૂપીઆની કોમલે તેની એક વાર્તા ખરીદનારા અધિ-પતિઓ એને મળવા લાગ્યા. રજુજીતનું વ્યક્તિત્વ જરા ટકાર બચુ; તેની વાસ-નાની મુગ અને શરમાળ સ્વભાવે તેને અટુલો બનાવ્યો. સ્ત્રી અને કુમારિકા મંડળોના ઉત્સવોમાં હવે તે ઓછી હાજરી આપતો અને તે સાથે જ હાજરી આપ-વાની ઓછી ઓછી વૃત્તિ પણ અસંતુષ્ટ રહેતી. તેના સ્વભાવમાં આવેલાં એ પરિ-

વર્તન તેના મિત્રોની સંખ્યા ઓછી કરી. રજુજીતને તે ઇષ્ટાપતિ લાગી.

* * *

રજુજીત બી. એ.

પાસ થઇ ગયો હતો. વંકીલાતેનો ધંધો તેના સ્વભાવથી વિરુદ્ધ હતો. હા. એમ. એ. થવું ઠીક હતું પણ એ નિશ્ચય કરવા પુરતી ઇચ્છાશક્તિ કાંઈ અગમ્ય કારણ સર તે હમણાં ગુમાવી બેઠો હતો. મિત્રોની લઘુતાએ, સમકાલીન અંગ્રેજ સાહિ-ત્યના અભ્યાસે, સ્ત્રી પરિચિતોની પ્રગ-લ્ભતાએ અને પોતાનાં વ્યક્તિત્વની અસ્થિતાએ તેનામાં એક પ્રકારનો મધુર નિવેદ પ્રેર્યો હતો. કદપનામિશ્રિત શુદ્ધિ-વ્યાપરે તેની શારીરિક અને દુન્યવી પ્રવૃ-ત્તિઓમાં એક પ્રકારનો પ્રમાદ પ્રેર્યો હતો. “આ બધું શાનું તોફાન છે?” એકાંતમાં હસતાં હસતાં તે પોતાનાં મનને પુછતો. તેણે આત્મનિરીક્ષણ આદ્યું. રાત્રે અધા-રામાં હીંડોળા પર હિંચકતાં હિંચકતાં તે પોતાની જાતની પરીક્ષા લેવા માંડ્યો. એક દિવસ તેને ઉત્તર મળી ગયો. “કંઈ નહિ” તેણે પોતાના મનને આખરે સમ-બચુ, “એ તો હું સાહિત્યરસિક મરીને સાહિત્યનો કારીગર-કલાકાર-બનવા લાગ્યો છું. આટલા દિવસ હું સાહિત્યને-જગતને-હાલો હવે હું તેને સમજવા-ધક્કરવા-નહિ, નહિ, સમજવા લાગ્યો છું. એટલે માનસપટ્ટાનો આ સંક્રાંતિ કાળ છે.”

જે એ માનસપટ્ટાનો સંક્રાંતિ કાળ હોય તો તેણે થોડો વખત પોતાના બાલ સંયોગોને ફેરવવા એ પણ જરૂરી હતું. વમળે ચડેલાં માનસને બાલ આધાતોથી અસ્થીર રાખે જવા કરતાં કાંઈ શાન્ત

વાતાવરણમાં સ્થિર થવા દેવું એવો નિશ્ચય તેણે કરી લીધો.

સંદોગ પરિવર્તનને માટે તેણે માથેરાનને પસંદ કયું. માથેરાન મહિનાની શરૂઆત હતી. માથેરાનમાં સહેલાણીઓની સંખ્યા પણ હજી ઓછી હશે એટલે ઠીક પડશે એવી ગણતરી તેણે કરી. બે દિવસમાં તેણે નિશ્ચય કરી લીધો અને મિત્રમંડળીને ખબર પડવા દીધા વિના તેને અમલમાં પણ મૂકી દીધો.

* * *

માથેરાનમાં રાયલ

હોટેલમાં તેણે રહેવાનું રાખ્યું. પાછળથી એકાદમ કાંઈ બંગલો સોંધામાં મળી જાય તો ત્યાં ફેરવી નાખવાનો તેનો વિચાર હતો. તે દરમિયાન હોટેલમાં સહેલાણીઓની સંખ્યા ઓછી હતી એટલે તેને રહેવાનું કંઈ તેમ હતું.

માથેરાનનાં કુદરતે મટેલાં એકાંતમાં તેની સાહિત્ય પ્રવૃત્તિ પાછી તેની કથિ ચડી; તેની કલમમાંથી વાર્તા અને કવિતાની લીંટીઓનો પ્રવાહ સતત વહેવા લાગ્યો; શબ્દોના ઓથ હજીયા અને અનેક માસિકો અને અઠવાડીકામાં રણજીતનું નામ ઝળકવા લાગ્યું. તેની ટપાલ દિવસે દિવસે વધવા લાગી. એટલે સાંજે આવેલી ટપાલ સવારે જ જોવાનો નિયમ ફેરવી રાતના ટપાલ વાંચવાનું શરૂ કર્યું. દરેક કપર હવાડ્યા પહેલાં તે કોના તરફથી છે અને તેમાં શી હકીકત હશે તે કદાચી લેવામાં તેને રમુજ પડતી.

એક દિવસ એક અપરિચિત પત્ર આવ્યો. તે હાથમાં લેતાં કાંઈ ઓછી સુવાસ તેનાં નાકને આલ્હાદ આપી રહી. પત્ર ફાડીને વાંચ્યો:

બહાલા મીં રણજીત,

તમે માથેરાનમાં છો એમ જાણીને આ લખવાની તક લઉં છું. તમારા વાર્તા અને કાવ્યોની હું અનન્ય ઉપાસક છું એટલે આ પ્રશંસાના શબ્દોની અંજલિ તમને અર્પણ કરવાની લાલચ રોકી શકતી નથી. પરંતુ ખરું પૂછો તો તમારાં લખાણો કરતાં પણ તેની પાછળ રહેલી ભાવના મને વધુ ગમે છે. વાસનાનાં ઝેરના તમે કદર વૈરી છો અને સૂક્ષ્મ પ્રેમના ઉપાસક છો એ મને બહુ જ ગમે છે. હું પણ એમ જ માનનારી છું. એટલે સમાન માનસની બે વ્યક્તિઓને એક બીજાના પરિચયમાં આવવાની જે નૈસર્ગિક ઇચ્છા થાય તેને હું નિવારી શકતી નથી. પણ દેહના દૈવ્યની પ્રખળતાથી હું અજાણ નથી; ઇન્દ્રીઓના ઉન્માદનું મને પુરું જ્ઞાન છે. એટલે એક બીજાને કદિ નજરે પણ નીહાળ્યા વિના આપણે માનસિક મૈત્રી સાધી શકીએ એમ શક્ય હોય તો તમારા એ પ્રકારના પરિચયમાં આવવાની ઉત્કટ ઇચ્છા હું ધરાવું છું. એ હેતુ સિદ્ધ થાય એટલા માટે આ પત્રને જવાબ મેળવવા પુરતું સરનામું પણ હું લખતી નથી. પુરૂષોનો મને સારો જોવો પરિચય છે. બધી જગ્યાએ સૂક્ષ્મ પ્રેમનાં અમૃતની પાછળ વાસનાનાં વિષ મેં ભાળ્યાં છે; તમારામાં નિરાશ નહિ થાઉં એવી મારો અંતરાત્મા સાક્ષી પુરે છે એટલે જ આ લખું છું. એટલે મેં ઉપર માગણી કરી છે તેવી કેવળ માનસિક મૈત્રી આપણી વચ્ચે શક્ય છે કે કેમ તે જણાવતો તમારો જવાબ તો મને અવશ્ય મળવો જોઈએ એટલે આ પત્રનો જવાબ “રખી” ના પૂર્વ સાગમાં આવેલાં કાળુના ઝાડ પાસે કણુતરની ચરકની નિશાનીવાળો સફેત પાણો છે તેની નીચે દબાવી જશે તો કૃપા થશે.

મારાં અંતરમાં કંઈતું કંઈ લયુતું છે પણ તે દાલવવાનાં સ્થાન બનવાની માયાળુતા તમારામાં છે કે કેમ તે જાણ્યા વિના શું થાય ? એટલે ઉપર માગી કૃપા કરશે.

લી. આપની

શુભાનુરાગી.

સુલોચના.

રણુજીત નીચેનો જવાબ લખીને નિહાળીત કરેલી જગ્યાએ મૂકી આવશે.

બહાલાં શુભાનુરાગી કે. સુલોચના,

તમારાં અંતરમાં ભરેલ ભાવનાના ભંડાર દાલવવાનાં થોડા પાત્ર તરીકે મને પસંદ કરવા માટે આભાર. હું ઇચ્છું છું કે હું તેને થોડા હોઉં. બાકી તો મારી લાયકાત મુલવવાનું કામ તમારું જ છે એટલે થોડા લાભે તેમ કરશે.

રણુજીત.

આ જવાબ પછીથી પત્રોની પરંપરા શરૂ થઈ. પોતાની સાહિત્યપ્રવૃત્તિ કરતાં આ રમત રણુજીતને વધારે આકર્ષક લાગી એટલે તેણે રંગી પર આવેલાં દાબુનાં ઝાડની યાત્રા લગલગ રોજ રોજ અને કોઈ કોઈ વખત દિવસમાં એકથી વધુ વખત પણ કરવા માંડી. પાછળથી ટપાલ પર આધાર રાખવાને બદલે બંને સૃષ્ટિ પ્રેમનાં ઉપાસકોએ પેલા પાથરની સેવાઓ જ સ્વીકારવા માંડી. પંદર દિવસના પત્રવ્યવહારને અંતે તેઓ એક બીજા પ્રત્યે “બહાલા-મીં રણુજીત” અને “બહાલાં શુભાનુરાગી કે. સુલોચના” ને બદલે “હૃદયેશ્વર” અને “હૃદયરાણી” બની જવા પામ્યાં હતાં : કેમકે સુલોચનાએ એક પત્રમાં એમ જણાવ્યું હતું કે સ્ત્રી તો આખરે એક વેશી જ છે. એટલે તેને વિકસવા અને કોળવા માટે

કોઈ વૃદ્ધરાજનો આધાર તો જોઈએ. ઉપરાંત આ વિશાળ વિશ્વમાં જેને અંતરતું વિશ્વાસપાત્ર-પોતાનું જ-કહી શકીએ, જેના મુખે સુખી અને દુખે દુખી થવામાં અકલ્પ્ય અને ધન્વીઓથી પર એવો આનંદ અનુભવી શકાય, જેની પાસે પોતાનાં અંતરને ખુલ્લું-નખ-કરી શકાય એવાં એક પાત્ર વિના સ્ત્રીનું સુકુમાર અને પરાવલંબી જીવન શૂન્યવત્ છે. એટલે રણુજીત પાસે પોતાના સંકલ્પવર બનવાની બીજા એણે માગી હતી. રણુજીતને પણ આ અનુભવ-ઓળખીતાઓથી ખદ-બદતાં બ્રહ્માંડમાં એકાદ વિશ્વાસપાત્રની જરૂરીઆત બરાબર સમજાઈ હતી, ઉપરાંત એ અદ્રશ્ય છતાં કલ્પનાની આંખ સામે દીવ્ય સુદૃઢ દેહ સજીવ અને શુદ્ધિની આંખ સામે અક્ષર દેહ સજીવ એવી ક્ષીઆટ્લીસ તેને આમ મળી જાય તો શુભશા-તના દાનતે બની અમરત્ય સાધવાની ઉત્કંઠા પણ તેના ચતન્યને ઘેરી રહી હતી એટલે વિના વિલંબે અને વિના સંકોચે એ બીજા પુરી હતી.

વસંત પંચમી પસાર થઈ ગઈ હતી. શાયેરાનનાં ઝાડોએ કુપેરો મારફત નવ-જીવનનો ઉલ્લાસ પ્રગટ કરવાના શરૂ કરી દીધા હતા. બંને સૃષ્ટિ પ્રણયીઓને તો પ્રથમ ઉન્માદે કયારનાંએ ઘેરી લીધાં હતાં.

સુલોચનાના પત્રો સંખ્યા અને લંબાઈ બંનેમાં પ્રતિદિન વધતા જતા હતા. “રાત અને દિવસના અંખા ઉગમગર વેરી પોતાના હૃદયનાથનાં ચરણોમાં પત્રો ભરી ભરીને જીવન સર્વસ્વ સમર્પણ કરી દેવાનો કોડો” એ “નવોદા”ને “નયવી” રહ્યા હતા. રણુજીતને, “જીવનમાં કવિતાનો સાક્ષાત્કાર” થઈ રહ્યો હતો. તેના સુલોચના પરના પત્રોમાં પણ મઘ અને પઘ પણ “બહા-લસોમાં પતિપત્ની”ની માફક એતપ્રેત થઈ

રહ્યાં હતાં. સાગર તટે અને પર્વતનાં
શીખરો પર, પુલવાડીઓમાં અને સરિતા
કીનારે, ભયંકર જંગલમાં અને રાવના-
ગારનાં સુરક્ષિત એકાંતમાં, ઉજ્જભાળાં
પ્રભાતે અને શિળા સંધ્યાએ, ધોમ
ધીખતા નિરવ મધ્યાહ્નએ અને પ્રદુલ્લ
અતુકુળ સ્નેહરાગીઓ સમી ચંદ્રનીઓમાં
પોતાના હૃદયનાથ સાથેનાં સહજીવનનાં
હૃદયના ચિત્રોને કાગળની છાતીપર
સુલોચનાએ શબ્દરેહ આપવા માંડ્યો
હતો. એક જ આત્માની એ બે જ્યોતિઓ-
પાંખો-એક ક્ષણને માટે પણ જુદી કેમ જ
રહી શકે ? એ એના હૃદયે પછીના દરેક
પત્રનું ધ્રુવપદ હતું. રણજીત પણ એ
રમતમાં પાછો પડે તેમ નહોતું. શ્રી.
કૃનેલાલા મુન્શીના “અવિભક્ત આત્મા”ની
માદ તેણે સુલોચનાને અપાવી હતી.

એક રાત્રે એવો એક રસઝરતો પત્ર
વાંચ્યા પછી “રસસ્વખો” ભરી નિદ્રાને
આશ્રય લેવાનું રણજીત માટે રાક્ષ્ય ન
બન્યું. સવારના ચાર વાગ્યે એક પત્ર લખ્યો.
એમાં એણે વાસનાથી પર અને અઘોષીક
એવાં નયનસૌભાગ્ય અને સ્પર્શસૌખ્યની
શીશુપ્રી ચચી અને અંતમાં એવી આશા
દર્શાવી કે એનો “અવિભક્ત આત્મા” તેને
એટલા પુરતાં જીવનસૌભાગ્યથી તો વંચિત
નહિ જ રાખે. એ પત્રનો જવાબ તરતજ
અને વિચિત્ર આવ્યો. “બહાલા, ધૈર્ય
પર વાસનાના વાયુની ધીરી લહરીઓ શરૂ
થઈ છે એવું તમારા પત્રથી અનુભવીને
શરીર પુખ્તની માફક હું કંપી રહી છું.
મારાં બીરૂ હૃદયને કસાર થાય એવો
જવાબ તરત લખો.”

જવાબ તરત ન મળ્યો. બીજો દિવસે
જવાબ મળ્યો તેમાં વાસનાની દુર્ગંધનો
અંદેશ પણ ન અનુભવવાની ખાતરી આપ-

વામો આવી પણ દર્શન અને સ્પર્શનાં
અતીન્દ્રીય સુખની શીશુપ્રી તો ફરી રજુ
કરાઈ જ.

સુલોચનાના ઉદ્ઘાસમાં મધુર દર્શન
પેહું. સાગર તટે ચાંચીમાં એક
બીજાના હાથમાં હાથ મીલાવી કરવા
પુરતી “વાસનાથી હઝારો માઇલ દૂર”
અને “તદ્વન નિર્દોષ” એવી રણજીતની
માગણી તો દૂર રહી પણ પોતાને કદિ
પણ જોવાને માટે પ્રયત્ન ન કરવાની
અત્યંત આજીજી ભરી માગણી કરવાનું
સુલોચનાએ ભરી રાખ્યું.

રણજીતે એ સ્ત્રીસહજ બીરૂતાને હસી
કાઢી. બહાલસોયા પતિપત્નીનાં શરીરો
પામે પામે રહેતાં હોય છતાં વાસનાને
ઓળો પણ તેની આસપાસ ન ઉતરી શકે
એવું ફરી બતાવી પોતાનું સુદૃઢ પ્રેમી
પુરુષત્વ એ “બીરૂ પ્રેયસી”ને સિદ્ધ કરી
બતાવવાના કેડ તેને જાગ્યા હતા.

તે દિવસ સાંજે રણજીત પેલી જગ્યાએ
પેંસે પત્ર મૂક્યા ગયો. પત્રને મૂકી દીધા
પછી તેના પગોએ ચાલવાની ના પાડી.
તેની સ્નેહરાગીનાં દૂરથી પણ દર્શન કરી
લેવાની તેનાં નયનોની આતુરતાએ તેમનું
ચૈતન્ય હરી લીધું હતું. પરંતુ જ્યાં સુધી
સુલોચના પોતાનું તત્વજ્ઞાન ન અપનાવી
લે ત્યાં સુધી પ્રગટ થઈ તેને ધ્રાસકા
પાડવાની તેની શુદ્ધિ તેને ના પાડતી હતી.
એટલે સ્નેહજીવ અને પ્રણયપ્રપંચનાં
સનાતન આયોજનનો આશ્રય લઈ તે એક
આડનાં યડની પાછળ છુપાઈ રહ્યો. થોડી-
વારની આતુર પ્રતીક્ષા છતાં સુલોચના
પત્ર લેવા આવતી ન જ દેખાઈ. તેનું ચૈતન્ય
હૃદયના પ્રદેશમાં ઊડવા લાગ્યું. થોડી
વારે કંઈક અખંડ થયો. હૃદયની ઉદ્ધ-
ગાંથી તે સફળો જાગ્યો. પેલા પત્યરવાળા

જાળ્યા પાસેથી જ્યોર્જેટનાં આકાશી રંગનાં સાળામાં સજ્જ થએલી “વિનસ-ડી મીલો” ની પ્રતિકૃતિ સમી એક પારસી સુવત્તીને ઉતાવળથી પસાર થતી બેઠ. રણુજીતનાં ઘરેરે આંચકા અનુભવ્યો. ઉલ્લાસના આવેગથી તેનું ચૈતન્ય મધુર કંપ અનુભવી રહ્યું.

તેને શુદ્ધ આવી ત્યારે સૂર્યાસ્ત થઇ ચૂક્યો હતો તેની કદપના બહેર મારી ગઇ હતી. છેક પોતાનાં રહેઠાણ પાસે તે પહોંચ્યો ત્યારે તેણે પોતાની જાતને મૂક પ્રશ્ન પૂછ્યો: “કાંતેએ એની આંઆટીસને બેઠ જ નહિ એમાં “ડીવાઇન કોમેડી” લખી પણ બે બેઠ હોત તો અમર કવિતાનાં ક્યાં શીખરે એ પહોંચ્યો હોત ?”

બીજા દિવસે તેને મળવાનો અને વિશેષ કંઈ નહિ તો તેના એક ચીરદર્શનથી નયનસૌભાગ્ય અનુભવી લેવાનો, તેના એક જ શબ્દથી શ્રવણસૌભાગ્ય માણી લેવાનો અને છેવટે સકલ હોય તો આછામાં આછી તેના એક ફોટોગ્રાફની માગણી કરી એટલા પુરતી ધૃષ્ટતા બદલ તેના ચરણે પડી કામા યાચી લેવાનો દ્રઢ નિશ્ચય તેણે ચાતભર ઉજમરો વેડીને કરી લીધો.

“અવિભક્ત આત્મા” શબ્દનું સાચું કંઈ એને સમજાઇ ગયું: “એના શરીરમાં કવિતા સૌન્દર્યના રૂપમાં કરી ગઇ છે; મારાં માનસમાં તે કદપનાદેહ અને શબ્દોનાં આભૂષણોએ વિશ્વસે છે,” તેની ખાતરી થઇ ચકી. “ઓ અવિભક્ત આત્મા!” એ શબ્દો મુખમાંથી નીકળતાંની સાથે આધ્યાત્મિક આનંદનાં અશ્રુખિન્દુ તેની આંખમાંથી વરસી રહ્યાં.

સવારે તેણે એક ટુંકી ચીટ્ટી લખી: “ઓ મારા અવિભક્ત આત્મા! તારી

ધૃમ્જાથી વિરૂદ્ધ થઇને પણ તને મળ્યા વિના હું રહી શકતો નથી.

મધ્યાહની પ્રમાદમય ગરમીમાં જ્યારે માથેરાનનાં ઝાડ અને પંખીઓ નિવેદનમય નિદ્રા લે છે ત્યારે રણુજીતના અતિ ઉલ્લાસે પ્રેરેલા લયથી ધ્રુજતા પંગો તેને રંગી તરફ લઇ આત્મા લગભગ એ જ વખતે સુસૌચના પણ અત્યંત દર્શનવાં દીલે એ સંકેતસ્થાન તરફ જઇ રહી હતી.

રણુજીત પહોંચે પહોંચ્યો. પત્થર ઉપાડ્યો; નીચેથી પોતે લખી હતી એવી જ નાની ચીટ્ટી નીકળી.

“રણુજીત, તમે બધો ખેલ બગાડી દીધો. મારી એટએટલી વિતવણી છતાં તમે મને જોવાની-મળવાની-સાલસ-વાસના-ન જ ખાળી શક્યા, ખેર! હવે મેં માથેરાન છોડી જવાનો સંકલ્પ કર્યો છે. આ અભાગિનીને ભૂલી જાતો. તમારા સ્નેહમય પત્રો આ સંસારથી ત્યજીએલીનું હૃદયનંધન છે, છેલ્લી રત્ન આપશો? પ્રણામ”

પત્ર વાંચીને રણુજીતને અકથ્ય વેદનાતો અનુભવ થયો. ખીજ જ પળે એનાં મને એને હિંમત આપી; “એમ તે કેમ જશે? પોતાનું પ્રિયપાત્ર જ્યારે ચરણે પ્રણિપાત કરતું હોય ત્યારે તેનો છેક જ અનાદર કરે એવી પ્રણયમૂર્તિ વિધાતાએ કદિ ધડી સાંભળી છે? અને એક વખત આમ મળી લીધા પછી જામ તોયે શું? એ તો પાછળથી એનાથી દૂર-દૂર-સુદૂર રહીને મ્હારી સંસ્કૃત પ્રેમિતાની ખાતરી કરાવી આપીશ અને પ્રેમથી, આ પ્રસંગની માદીમાં હવવાની મજા કેવી? માથેરાનનું આ રંગી જગતનાં પ્રેમીઓનું યાત્રાસ્થાન બનશે.”

વાટ જોતો તે ઉભો. એકાદ ડહાકનો સમય વીતી ગયો. માણસનાં પગલાં સંભળાયાં. રણુજીતે ખીટ માંડી. એક દુંકી કદરૂપી સ્ત્રી પેલાં કાળુના આંત્રી દિશામાં ચોમેર બીર નજર ફેંકતી જઈ રહી હતી. ચાલીસેક વર્ષની હશે. રંગ કાળો હતો, મોઢાં પર શીળાના ઘાટા ડાઘ હતા અને શીતળાને લીધે એક આંખ ઉપસી આવી હતી. પાંસામાં દુઃ નીકળેલું હતું. અને ડાશીની માફક વાંછી વળા ધીમે ધીમે તે ચાલતી હતી.

રણુજીતે તેને જોઈ હસ્યો; What a Contrast ! કેવો વિરોધભાસ. Paradoxical Is'nt it ? ક્યાં જેની વાટ હું જોઈ રહ્યો છું એ પ્રણયરાત્રીનું દીવ્ય સૌંદર્ય અને ક્યાં આ. જયારે

કુદરત ઇવનપથમાં કવિતા પાયર છે ત્યારે આ રીતે. વિરોધ તો કવિતાનો આત્મા છે ને ?

તેની આ વિચારમાળા ચાલતી હતી ત્યાં પેલી સ્ત્રી પેલા પત્થર પાસે પહોંચી. મુજતે હાથે તે ઉંચક્યો અને નીચેથી ચીઢી કાઢી. રણુજીતનો શ્વાસ રૂંધાઈ ગયો. પેલીએ ચીઢી વાંચી, તેનાં શરીરને એક આંચકો લાગ્યો. મુજતે શરીરે જાણુના બાંકડા પર જઈ તે ફસડાઈ પડી.

રણુજીતથી પાછા ફર્યાઈ ગયું. ચાલવા જતાં ટેસ વાગી, પડતાં પાંડડાં ખખડાટ થયો. પાછું જોવા વિના તે નાસવા લાગ્યો.

બીજે દિવસે બપોરના ઉપડતી ગાડીમાં બે અવિલકત આત્મા ઝુંબાધના માર્ગે વિચરી રહ્યા હતા. તેમની વચ્ચે ચાર જ ઇચ્છાનું અંતર હતું; પણ તેમની દ્રષ્ટિએ ચાર જન્મોત્તર જેટલું હતું.

મનોરમા

વિવિધ રસ ભરી વાચન સામગ્રીથી
ભરપૂર : શૂન્ય શતી જનતાનું
કો ડે મિથ કે મા સિ કે પ ત્ર

તમારા ઘરમાં કે કુટુંબમાં વસાવવાનું રખે ભુલતા

એના પાને પાને મનનીય લેખો : લાખવાહી કાળો : સુંદર મનોરંજક પાઠો :
હસ્ય વિનોદનાં લખાણો : નારીજીવનના અસ્તો : ઉપરાંત વિવિધતાપૂર્ણ
દ્વંદ્વા-આકર્ષક લખાણો સરળ લાખાવાં આપવામાં આવે છે.

પ્રત્યેક માસે એમાં તમે કાંઈ ને કાંઈ નવિનતા મેળવી શકશો.

આબાલવૃદ્ધ સર્વેને ઉપયોગી પચાસ પાનાંનું સંગીન
વાચન : સુંદર ત્રિરંગી પૂઠું : છતાં વાળીક લવાજમ

દશમાં ચાર રૂપિયા : લાયબ્રેરીઓ માટે ત્રણ રૂપિયા : દશાવરમાં છ રૂપિયા
છ આનાની ટિકિટો બીડી નમૂનાની નકલ મંગાવો ને પછી ગ્રાહક બનો.

મનોરમા કાર્યાલય : રાયપુર : અમદાવાદ

IF YOU ARE AN INTELLECTUAL PERSON INTERESTED IN CONTEMPORARY INTELLECTUAL MOVEMENTS THE WORLD OVER,
YOU MUST REMAIN IN TOUCH WITH

The Indian Institute of Sociology.

OBJECTS.

To promote the Sociological interest of the Indian people, to gather and disseminate all sorts of sociological information, to facilitate the study of sociology, to focus the views of experts on such questions, to form and maintain a Library, etc.

SUBSCRIPTION RATES.

Donors Rs. 500/- or more. Life Members Rs. 100/- or more. Ordinary Members Rs. 6/- per year payable quarterly. Mere Library Members Rs. 3/- per year payable half-yearly with Deposit of Rs. 5/-.

All members have the free use of the Library which contains a good collection of books on Economics, and also the Library of the R. L. Trust Hostel which also contains an excellent collection of latest books on all branches of sociology, namely, Economics, Ethics, Eugenics, Psychology, Philosophy, Politics, History, Biography and Fiction on current social problems.

Members are also entitled to such publications of the Institute when any at such concessions as may be determined by the Managing Committee from time to time, as also such one Magazine as can be supplied at the cost of the Institute and any other Magazine for which concession could be secured by the Institute for its members by any special agreement with its Publishers.

DONORS.

- (1) MR. BADAN GOHHALE,
- (2) RAJA GOVINDLAL SHIVLAL MOTILAL.

LIFE MEMBERS.

(1) MR. SHANKARILAL G. BANKER, B.A.,	(2) MR. D. F. CANA,
(3) " JANNADAS D. DHARAMSEY, B.A.,	(4) " M. R. JAYAKAR, M.A., Bar-at-Law.
(5) " RANCHHODDAS LOTVALA,	(6) DR. JIVARAJ N. MENTA, M.D.
(7) " J. B. PETIT,	(8) MRS. JAINIBAI J. PETIT,
(9) " RAJARAM TUKARAM,	(10) SMRITH RATANSEY DHARAMSEY MORARJI,
(11) MR. MANEKLAL H. VAKIL, M.A., LL.B.	

Evening Classes also for Adult Education in short courses on Economics, Politics and Sociology are held every year to give the correct knowledge of the different schools of thought in the various branches of sociology.

1st January 1935,
R. L. Trust Building,
At the Opera House,
Tram Terminus, BOMBAY, 4. }

S. V. PARULEKAR, M.A.,
(Servants of India Society),
G. M. DEODHAR, B. Sc., B.T.
Hon. Secretaries.

અ ની તિ નું મૂળ

લેખક :
ચંદ્રભાઈ કાલિદાસ ભટ્ટ.

અનીતિનાં મૂળ રાટલીમાં છે એમ કહું તો એ વાત નજીવી ધારીને હમી દાદવાની જરૂર નથી. અનીતિનાં મૂળ રાટલીમાં જ છે. જ્યારથી આપણી દુનિયામાં રાટલી ચોંધી થઈ ગઈ ત્યારથી, તેજ દાણથી, અનીતિનો પાયા નંખાયો.

આજે પણ અનીતિ શમતી નથી દરણુ રાટલીનો લાવ દિવસે ને દિવસે વધતો જ નય છે. રાટલીને માટે જગતભરમાં આજે રસાક્રમી ચાલી રહી છે. આખી દુનિયામાં આજે માણસ જાતને રાટલીનું ગાંડપણ આવ્યું હોય એમ લાગે છે. જેણે તેણે રાટલીના હગના હગ પોતાના ઘરની દિવાલો વચ્ચે ખડકવા માંડ્યા છે. રાટલી ચોંધી દરવાનાં ગમે તેટલાં ભાપણો અપાય, ગમે તેટલી પરિપથે બોલાવાય અને ગમે તેટલી ચોળનાઓ ધડાય તો પણ જગત અનીતિમાંથી નથી ઉગરવાનું. માણસ-જાતને નીતિમાન થવાનો એક જ રસ્તો છે. રાટલીને ભૂખ્યાંને માટે છૂટી મટ્ટી દેવાનો. આપણે થવું છે નીતિમાન, પણ નીતિમાન થવાનો એક જ ઉચ્ચ જે રાટલીને છૂટી મટ્ટી દેવાનો છે તે સ્વીકારવાની આપણામાં કાં તો હિંમત નથી કે

આજનો સમગ્ર માનવસમાજ અનીતિમય જીવન ગુજારે છે એમ પ્રતિપાદન કરી એ અનીતિનું મૂળ શામાં છે અને તે દૂર કરવાનો માર્ગ શો તે લેખક વિશદ રીતે બતાવે છે.

ઉગરતા નથી. કાષ્ટ ન સમજાય તેવી લાલચથી, કાષ્ટ ન કળાય તેવા ભયથી નીતિની ખાળાઓ ફેરવતાં ફેરવતાં પણ આપણે જ્યાં ત્યાંથી રાટલીઓ ઉપાડી લાવી આપણા ઘર-માં ભરીએ છીએ. માણસજાતનો આ મહારોગ છે. એ

રોગમાંથી મુક્ત થવાનો એક સાચો ઉપાય આપણે આજ સુધી જોઈએ નથી.

જ્યાં ત્યાં રાટલીના વ્યાપાર, રાટલીના ધંધા, રાટલીની રમતો, અને રાટલીના ધર્મો તથા નીતિઓ ચાલી રહી છે. રાટલીને નજર આગળ રાખીને જ નોકરો નોકરી કરે છે, વેપારીઓ વેપાર ખેડે છે, વકીલો વકીલાત કરે છે, ડોક્ટરો નસ્તરો મૂકે છે, અને શિક્ષકો શાળાઓ ચલાવે છે, અને એટલેજ આપણાં આજ સુધીનાં રાજ્ય સુધર્માં નથી, વેપારમાં નફો થયો નથી, વકીલાતમાંથી સત્ય જડ્યું નથી, નસ્તરોમાંથી આરોગ્ય આવ્યું નથી અને વિદ્યામાંથી મુક્તિ મળી નથી.

સિધ્ધાંતની દ્રષ્ટિએ બધું સાચું છે. પ્રજાની ઉન્નતિને અર્થે રાજ્યનીર્માત્રે,

વ્યાવહારીક ઉદ્દયને માટે વ્યાપારનીતિ છે, સત્યની શોધને ખાતર વાદનીતિ છે, આરોગ્યને માટે વૈદ્યકશાસ્ત્ર છે, અને સ્વાતંત્ર્યને કાળે શિક્ષણ છે. પણ આને બધું જ બગડ્યું લાગે છે, કારણ કોઈને માટે કોઈ નથી, એક કેવળ રાટલીને માટે આ બધા નાટ્યરંગ ચાલી રહ્ય છે. જેને તેને, જગતભરની બધી જ રાટલીઓનો સંગ્રહ પોતાના રસોડામાં લાવીને ઠરવો છે. આ હડકવાનો રોગ એક જ વ્યક્તિને લાગ્ય પડ્યો હોત તો કાયદો ને વ્યવસ્થા જળવનનારાંઓએ તેને ક્યારેતો ય શુભાંએ ચઢાવ્યો હોત પણ આખો સમાજ જ્યાં એ જ રોગથી પિડાતો હોય ત્યાં કાણ કોને શું કરે ?

હવે રાટલીના અર્થ સ્પષ્ટ કય વિના ચાલે તેમ નથી. તમે, હું અને સર્વ કોઈ જે રાટલી ખાઈએ છીએ તે એ રાટલી છે પણ તે જ એ રાટલી નથી. ખરી વસ્તુ તો રાટલીની પાછળ રહેલો આનંદ છે, તૃપ્તિ છે, સંતોષ છે. સૌ કોઈને, એ આનંદ, એ તૃપ્તિ અને એ સંતોષ જોઈ એ જ છે, કારણ એ એનો ખોરાક છે, એમાં જ એનું જીવન છે. રાટલી ન હોય તો માણસ મરી જાય.

પણ એ જ એ રાટલી નથી, મુખને માગે જ માણસને આનંદ તૃપ્તિ કે સંતોષની ભૂખ હોય છે એમ નથી પણ એની એકેએક ઈન્દ્રિયદ્વારા એને આનંદ તૃપ્તિ કે સંતોષ જોઈએ જ છે. જે જે વસ્તુઓ એની ભૂખ મટાડે છે, એને આનંદ આપે છે, કે એનામાં તૃપ્તિ કે સંતોષ લાવે છે તે સર્વ કોઈ મનુષ્યની રાટલી જ છે. એ રાટલી ખાઈ એ ભૂખ શમાવે અને આનંદ, તૃપ્તિ કે સંતોષ પામે તેમાં કોઈ જ

જાતની અનીતિ નથી. 'આનંદ પામવો, સંતોષ મેળવવો કે તૃપ્ત થવું' એ મનુષ્યની પહેલી નીતિ છે. એ આનંદ, સંતોષ કે તૃપ્તિ મેળવવાની રાટલી જ્યારે માણસ પાસેથી જુદી લેવામાં આવે છે અને જ્યારે મનુષ્યને ભૂખ્યો રાખવામાં આવે છે ત્યારે અનીતિની પહેલી શરૂઆત થાય છે. અનીતિનાં મૂળ સંતોષ, તૃપ્તિ કે આનંદને ખાતર થતા ઉપભોગમાં નથી પણ ભૂખ્યાં રહેવામાં કે ભૂખ્યાં રાખવામાં છે, ભોગથી ભોગ શમતા નથી એ સૂત્ર મને સાચું નથી લાગતું. ભોગને શમાવવાની નીતિ તે જ પોકારે છે જેને એકને ભૂખ્યો રાખી તેની રાટલી પોતાને પડાવી જતી છે.

આજે ત્યાં ત્યાં રાટલીને માટે પડાપડી ચાલી રહે છે. આદર્શને માટે, ધ્યેયને માટે, જીવનને માટે કોઈને કંઈ પડી નથી. મનુષ્યના મોટા ભાગને ધ્યેય કે આદર્શ જેવું કંઈ જ નથી. બધાં ધ્યેય અને આદર્શ પાછળ આજે રાટલીની ઝપાઝપીનું એક સામાન્ય ધ્યેય અને એક આદર્શ આપણને જુદા જુદા નાચ નચવે છે. એથી જ આપણું જીવન ક્ષણભંગ્ય બન્યું છે અને એથી જ આપણું બધું ધંધા વણસ્યા છે. આપણું અન્નલદારો નથી, શિક્ષકો નથી, ધાર્મિકો નથી, નીતિમાનો નથી, આપણે રાટલીના લુટલુકારો છીએ. આપણી સરકારો જ લુટવાને! એ જ સરકાર, શિક્ષકોને પગાર આપે છે અને ફાંસી આપનારાઓને પણ પોષે છે, એ જ સરકાર નીતિના ઉપદેશો શેકે છે અને અનીતિના અખાડાઓ ઉભા કરે છે અને એ જ સરકાર ચોરીના નાનામાં નાના ગુન્હાને દંડે છે જ્યારે ખૂદામરડીને પોપનાર લશ્કરોની લંગારો ઉભી કરે છે. આપણો સમાજ જ

ભુવેને! આજે ચાલતી મરડી માટે કે
 બિહારમાં ચતા ધરતીકંપ માટે એ
 ગરીબના બેસી ભગવાનની દયા થાયવા
 મંદિરોમાં પ્રાર્થનાઓ કરે છે અને આપત્તી
 કાલેજ ઇંગ્લેન્ડનાં મંદિરોમાં જન્મીને
 હરાવવા પ્રભુનો ઉપકાર માનવા મનુષ્યોનો
 સમાજ એકઠો થાય છે. આપણે આજે
 સવારે લગ્નનો પરવાનો લઈ કાલે કામદે-
 સર વિહારી બની જનાર વ્યક્તિને પ્રભુનાં
 પ્યારાં માનીએ છીએ અને પરવાના વિના
 જાતીય સંબંધ સેવનાર સ્ત્રી કે પુરુષને
 પાપી માનીએ છીએ અને તેના પર પ્રભુના
 શાપ પરસાપીએ છીએ. આ સર્વની પાછળ
 આપણી સરકાર કે આપણે પ્રભુ મુરખ
 નથી, પણ એ સર્વની ઉપહાસ કર-
 નાર આપણે, બધા આચારો, વિચારો
 અને જીવનધર્મોના ઓઠાં હેઠળ જ્યાં-
 ત્યાંથી રોટલીની ઝપાઝપી કરવાના ઉન્માદમાં
 ઝડપાયા છીએ. અને તેથી એ ઉન્માદમાં
 આપણી પામે નીતિ હોય, વિચાર હોય,
 સમજ હોય, સંસ્કારિતા હોય કે સત્ય
 હોય એ વાત જ અસંકલ્પ લાગે છે. આજ
 સુધીની આપણી સંસ્કારિતા એ સંસ્કારિતા
 નથી જ પણ રોટલીની ઝડપનીતિ માત્ર છે.

મુનીતિ માત્રના મુળમાં રોટલીનો
 પ્રશ્ન હોવાથી જ્યાં સુધી એનો નિગ્રહ આણ-
 વામાં નહીં આવે ત્યાંસુધી નીતિની
 વાત કરવી નકારી છે. જીવતા કોઈ પણ
 પ્રાણીની સૌથી પ્રથમ નીતિ હ્રુધાશાંતિની
 છે. ભૂખને શાંત કરી સ્વસ્થ થનાર મનુ-
 શ્ય જ નીતિમાન બની શકે છે.

ભગવાન ભૂખ્યા હોડે છે પણ સુવા-
 ડતો નથી એ વાત આજે ખોટી પડી છે.
 રોટલીનો પ્રશ્ન દિવસે ને દિવસે વધારે ને
 વધારે ગંભીર થતો જાય છે. દરેક દરેક
 દેશમાં માણસોનો મોટો સમુદાય ભૂખથી

ધિકાય છે. એકેએક મનુષ્યને જરૂરિયાતો
 હોય છે, એ પુરી નથી પડતી એટલે
 પોતાની જાત સામે કે બીજા સામે તિર-
 સ્કારથી ભુવે છે. રોટલીના પ્રશ્નમાંથી
 અતીતિનો એ રીતે ઉદ્ભવ થાય છે.

મુવારથી સાંજ સુધી ચાર ચાર મણનાં
 ભુગાં ઉંચકી એક મજૂર કિનારે નાંખી આવે
 છે. સાંજ પડે એને બાર આના મળે છે.
 એમાંથી એને આખા કુટુંબનું પોષણ
 કરવાનું. થાક્યોપાક્યો મજૂરીના પેસાં
 ગણતો એ ગોલવાડના ટકરે બેસે છે, અને
 હાથમાં ટેનીસનું રેકેટ લઈ રમવા જતા
 સાઈઓને કે ગપ્પાં હાકતા રસિક ભુવાનોને
 જતા ભુવે છે. એની આંખ વ્યકુળ નજર
 નાખે છે. એ બજારમાંથી જાય છે ત્યારે
 કંદોઈની દુકાને મિઠાઈના ટગા જેઠ ભૂખ્યો
 થઈ જાય છે, પણ એ પોતાને માટે નથી
 એમ માની આદ્યો જાય છે. વાંકા ખલા-
 પર ગુણુ ગોઠવી ચાલતાં એની નજર કોઈ
 વાર દુકાનોમાં ગોઠવેલાં રમકડાં જેઠ જાય
 છે. એને ઘેર પણ નાનાં બાળકો છે.
 પોતાનાં બચ્ચાંના હાથમાં એને એમાંનાં
 રમકડાં મકવાનું મન થાય છે પણ રમકડાં લે
 તો રોટલો ક્યાંથી લાવે? વિધનાં ચક્રર કયા
 નિયમ પ્રમાણે ફરતાં હશે તેના વિચા-
 રમાં એ પડી જાય છે પણ રોટલીના
 નિયમની એને જરા પણ સમજ પડતી
 નથી. એને ઘર શણગારવાં નથી, મિજ-
 બાનીઓ આપવી નથી, ધણો કરવા નથી,
 ગાનતાન જેવાં નથી, એને માત્ર એક
 પેટ ભરવું છે પણ રોટલી જડતી નથી.

એ દરિદ્ર છે. દરિદ્ર તો ધણુ છે, પણ
 એની દરિદ્રતા રોટલીની છે. એને ભૂખ છે.
 ભૂખ્યાંનાં ટાળાંની આપણે ત્યાં ખોટ નથી,
 પણ એની ભૂખ તો શરીરની આનવાય
 ભૂખ છે. એ ભૂખ પાછી ઢેલાઈ શકતી

નથી! માણસ મને તેટલો શુદ્ધિમાન હોય તોય એ ભૂખને પાછી દેલી શકતો નથી. નાનામાં નાના જંતુથી માંડીને તે આટલા મોટા માણસ સુધી એ ભૂખને કોઈ ભૂલી શક્યું નથી. કોઈ પણ પ્રાણી એ ભૂખ નથી શમાવી શકતું ત્યારે મનુષ્ય પામે છે. આપણી આગળ ને આગળ વધતી સંસ્કૃતિનું મુખ્ય લક્ષણ વધારે ને વધારે વિકરાળ થતી આ ભૂખ છે. આપણા સંસ્કારી સમાજના સુધારકોએ સૌથી પ્રથમ હાથમાં લેવાનો મોટો પ્રશ્ન રાટલીનો પ્રશ્ન છે.

આપણા જગતમાં અનાજના દગલા ઉત્પન્ન કરનાર ભૂખ્યાં માણસો છે, આપણા શાળાંકાર ધડનાર અને કપડાં વણનાર નાગો માણસ છે, અને આપણા બંગલા બાંધનારના માથા પર વિસામો ખાવાનું છાપડું પણ નથી. એવું તે બને! અનાજ ઉત્પન્ન કરનાર ભૂખ્યા રહે! કપડાં વણનાર નાગો રહે! અને બંગલા બાંધનારને કુપકુપ પણ ન હોય! એવું બનવું તો ન જોઈએ એમ આપણને લાગે છે અને તોય બન્યું છે એ વાતની ના પાડી શકાય એમ નથી.

જગત સુધકુ છે. યંત્રોની મદદથી અતિઘણું ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. બોલી મહેનતે વધારે કામ કરી શકાય છે. એ બધી વાતો સાચી છે. જોઈએ તે કરતાં ઘણાજ વધારે ગણા ઉત્પન્ન થતા જાય છે. પાછા તમે પૂછી ઉડશો. એ બધું જાય છે ક્યાં? આટલું બધું ઉત્પન્ન થાય તોય માણસ મૂખ્યો? બધી રાટલી, બધાં કપડાં અને બધા બંગલા જાય છે ક્યાં?

હવે આપણે વસ્તુના મૂળ તરફ આવતા જઈએ છીએ. એ બધું પૈસાદારને ત્યાં જાય છે. મીઠામાં હજારો મણુરો હોડ અને

માંસ સુંકવી કોને માટે કપડાં વણે છે તે બબર છે? રાતોરાતના ઉત્તમગરા કરી છપખાનાંઓના કામદારો કોને માટે છાપે છે તે બહો છે? અને માથે સુના. માટીનાં નગારાં વહી મણુરો અને કારીગરો કોને માટે ઇમારતોં ચણે છે તે માલમ છે? પૈસાદાર નામનું એક પ્રાણી છે, જગત-ભરની રાટલી એની હોબરીમાં સમર્પાય છે અને તેના ઉત્પાદકો બગાડાં ખાઈ જાય છે.

વિધરાજના વખતમાં જેને ખારણે ભૂંગળ વાગે તે છપ્પનકાંટી કહેવાતો. એવી ભૂંગળો તો ધણીને ત્યાં પુકાતી. અને તોય રાટલીનો આવો કાળ ન હતો. આજે તો જાણે જગતભરની માલિકીના માલિકોનો રાફડો ફાટ્યો છે. જુના રોમમાં શુલાઓ હતા. રશિયામાં સફ હતા એ લોકોની સ્વતંત્ર રાટલી હતીજ નહીં. એ બધા એમના રોહની મિલકત હતા પણ એ મિલકત બનેલા માણસોને શેક પેટ પુરવું ખાવા આપતા, ને રહેવાને ઘર પણ આપતા. એમ તો શુલાઓના પ્રકારની ભિન્ન ભિન્ન રાટલીએ પરંપરાઓ ચાલી. પણ દરેકને રાટલી મળી રહેતી. આપણી સંસ્કૃતિએ શુલાઓની એક અનોડ જાત ઉત્પન્ન કરી છે. મોટામાં મોટી સંખ્યાવાળા કામદારોની સંભાળ લેનાર આજે કોઈ નથી. એમને માટે ઘર નથી, દવાખાનાં નથી, નિશાળો નથી, પુસ્તકાલયો નથી, કપડાં નથી, ચોકળી હવા નથી, સ્વચ્છ પ્રાણી નથી, રાટલીનો ટુકડો પણ નથી. મનુષ્યની આવી ભયંકર હાલત કરનાર માણસ આપણા સંસ્કારી સમાજે ધડ્યો છે.

એ પ્રકારના મનુષ્યોનું નામ શ્રીમ તો કે પૈસાદારો. જગતની સરકારો પણ એક એક મોરો અસાધારણ શ્રીમંત છે. ત્યારે અસંખ્યની રાટલી કુંટવી શકાય જ્યારે

શ્રીમંત થવાય. એકેએક શ્રીમંતે હમ્મરો
ગરીબોની રોટલી પોતાને ત્યાં ભરી છે.
એની હવેથી પરનો એક ધુમ્મટ, એના
બાગનો એક પુવારો, એનો દીકરો ઉપલે
કે દીકરી પરભે ત્યારે અપાતી એકેએક
મિજાની, એનો સુવાળો સુન્દર પહેર-
વેશ, સરતના ઘોડા, એના શિકારી કુતરા,
એના દરવાજાવાનાં સાધનો, એનાં રમત-
ગમતનાં મેગનો, એના ખાસ ડોક્ટરનો
પગાર, એનો હવા ખાવાનો ખર્ચ વગેરે
પ્રત્યેક વસ્તુની કિંમત હમ્મરો હવેતાં
પ્રાણીઓની રોટલીમાંથી ભરવામાં આવે છે.
રોટલીના કાકા કરનાર આ બધું જીવે
છે. એની આંખમાં માણસ અને ભગવાન
સામે પિકટલાવ જાગે છે. એ અભણ
ન હોત તો ભગવાનની અને મનુષ્યની લીલા
એને જરૂર સમજાઈ જાત. પણ પાછું
મિશ્રતું ભુંગજી વાગે છે. કબરમાંથી ભૂત
ઉઠે તેમ એ આંખો ચોળતો જાગે છે અને
લમડીયાં ખાતો મિત્રના અવાજની નિશામાં
ઉપડે છે.

એક ઘર તમે જોયું છે? આઠ
હાથનું એક બુધ્ધુ એમાંજ
એનું રમોયું, એમાં એનો જ્ઞાનાગાર અને
દિવાનખાતું, એમાંજ રાત પડે ત્યારે
એને એક ખીજતી દુઢે આજોટવાતું
અને એમાંજ એને પ્રજોત્પત્તિ કરવાની.
એટલા ઘરમાં બધું. અને તોય લોકો
એને મનુષ્યપ્રાણી કહી જાણતાં અજ-
ણતાં એની ટેકડી કરે છે. જગત-
ભરના કાષ્ઠપણ પ્રાણીની હાલત એ
માનવપ્રાણી કરતાં વધારે સારી છે જ.
કાષ્ઠ પણ દુષ્કરને એના કરતાં વધારે
સારો ખોરાક મળે છે, કાષ્ઠ પણ રીંછની
બજોલ એના વાસ કરતાં વધારે સારી
છે જ, કાષ્ઠપણ કુતરીનાં કુરકુરીયાં

એનાં વહાલાં બાળકો કરતાં વધારે
ચોકષાં અને આરોગ્યવાળાં રહે છે જ.
અને તોય એ મનુષ્યપ્રાણી! સાચે જ એ
માનવપ્રાણી છે. એના તંતુએ તંતુએ
કચડાતી રાહિતજોના સમુદાય પડ્યા છે.
પણ એની પામે રોટલી નથી. એને કુંપેટ
પાપી લાગે છે. આજની અનુપમ સંસ્કૃ-
તિએ એને વધારે દુઃખ ન થાય તે માટે
એની જીવિને જડ કરી નાંખવાના અને એના
હૃદયના એકેએક તારને ધાતકી રીતે કાપી
નાંખવાના રાક્ષ બધા ઉપાયો અજમાવ્યા
છે. સરકારે પણ એને માટે ઓછી સવડ
નથી રાખી. રોજ રોજ યંત્રજાળમાંથી
નીચોવાઈ કે સતત મજુરીથી દુઃખી
મજાલાં એકેએક અંગની વેદના અનુભવતો
એ થોડાં આવે ત્યારે એનો થાક ઉતારવા
માટે ઠેર ઠેર દારૂની પરખો માંડવાના
કામના આખ્યા છે.

પૈસાથી રોટલી ખરીદાય છે, શ્રીમં-
તને ત્યાં ભેગા થએલ ધનમાં
ગરીબોની એકી રોટલી છે. એ રોટલીમાં
એણે ઉતારેલા પરમેવાની મંથ છે.
યંત્રવાદ નામનો એક મોટો વાદ છે.
યંત્રો ચલાવનાર ગરીબ છે. પોતે
યંત્રો ચલાવી એ પોતાની મહે-
નત યંત્રના માલિકને આપી દે છે. યંત્રનો
જનાવનાર અને તેથી યંત્રનો સાચો માલિક
ગરીબ છે પણ યંત્રનો જની જેડેલો
માલિક પૈસાદાર છે. મજુરને રોજ મળે
છે. માલિકને નફો મળે છે. નફાતું પ્રમાણ
રોજ કરતાં અતિથણું મોટું હોય છે.
એમ નફાનો નફો અને તેનો નફો મળી
પૈસાદાર વધારે ને વધારે પૈસાદાર થતો
જાય છે. એને વધારે પૈસાદાર જનાવનાર
મજુરની મહેનત છે. મજુર પોતાની મહે-
નતરૂપી રોટલી શ્રીમંતના રસોડામાં મુકી

આવે છે-મુકી આવવાની એને, ફરજ પડે છે. આજના સંસ્કારી સમાજમાં એવાં કોકડાં ગુંચવાયાં છે કે શ્રીમંતને વધારે શ્રીમંત બનાવ્યા વિના મજુરને રોજી મંળી શકે તેમ નથી અને રોજી વિના એનો શ્વાસ ચાલે તેમ નથી.

મજુરો તો ઘણાબધા છે અને શ્રીમં-
તોનું પ્રમાણ તો ખૂબ નાનું છે. વાત સાચી છે, પણ ગરીબની રોટલી પર છવત્તા શ્રીમંતચોરભાઈઓ કે જેમને માટે સમાજ મજુરી દરે છે તેમનું તંત્ર ઠીક ઠીક સુરક્ષિત છે. એના હાથમાં કાપડાનું ધડતર અને અમલ છે. તેથી આજ સુધીના કાપડા પૈસાદારને પૈસાદાર થતાં, પૈસાની માલિકી બળવી રાખતાં અને તેનો યથેચ્છ ઉપયોગ કરતાં અટકાવે તે યત્નો ગણાય છે. શરીરથી કપાડાંથી ક્યાં વિના ધંધાના નામથી જે કંઈ ઝડપી લેવાય તે કાપડેસર ગણાય છે.

શ્રીમંતચોરભાઈઓના હાથમાં ધમ છે. ધમનું છવન શ્રીમંતાઈમાં છે. માલિકીની પવિત્રતા ધમે બળવી રાખી છે. શ્રીમંતની અંગત મિલ્કત આખા સમાજની અને તેથી દરેકની છે એમ વિચાર કરનારને માટે સરકારોએ જ કેળવનાં ચણાવ્યાં છે એટલું જ નહિ પણ ધમે શ્રીમંતાઈનું રક્ષણ કરવા જમરાજનું મોટું નરકસ્થાન બનાવ્યું છે. એમાં ઉભી કરેલી શિક્ષાની યોજના જગતની કાંઈ પણ સરકારોની કલ્પનામાં આવી શકે તેમ નથી.

શ્રીમંત ને ગરીબમાંથી એક
પ્રજામતપોરોનો ત્રીજો વર્ગ ઉભો થયો છે. એ વર્ગમાં કવિઓ હોય છે. વિદ્વાનો હોય છે, અમલ-

દારો હોય છે, વકીલો હોય છે, અને મહેતાછઓ હોય છે. એ સર્વને શ્રીમંતાઈનાં સુવાળાં અંગ ચૂમવાં ધણું ગમે છે. એને રોટલીના કડાકા કરનાર, ધરબાર વિતાનો, નાગો, ગરીબ અસ્પૃશ્ય લાગે છે; ભવે પણ નથી ગમતો. ગરીબ રહેવાના ગુન્હા ખાતર એને જ્યાં ત્યાં તિરસ્કાર, દંડાબાજી, મુકા કે લાતો મળે છે. સુધરેલાઓના સમાજમાં એનું સ્થાન ચોરની જેમ સંતાતા ફરવાનું છે. સુધરેલાઓની મીબબાનીઓમાં એના ભાગ્યમાં એ'ઠાં ઉસેડવાનું છે, અને સુધરેલાઓનાં ઉતરેલાં વસ્ત્રોને એકઠાં કરી શરીર ઢાંકવાનું છે. પણ તમે બહો અને આશ્ચર્ય પામો કે બધી મીબબાનીઓનો કપડાનો અને મક્કાનો સાચો માલિક એ સંતાતો ફરતો ગરીબ છે. પોતાની રોટલીનું સાચું રહસ્ય એ હજી નથી પામ્યો.

એક બીજી વાત પોતાના સંચાઓ ફેરવવા માટે મજુરોને મજુરો જ રાખવા, પોતાની જમીનોમાં વૈતરો કરાવવા ચાકરોને ચાકરો જ રાખવા, અને પોતાનાં ગંદા કામ કરાવવા અંત્યજને અંત્યજે જ રાખવા, મજુર લોક અમલજી રહે એમ શેઠ શાહુકારોનો વર્ગ હલ્લપૂવંક ઇચ્છે છે. જે એમ ન થાય તો એ લોકોનું પારકાની મહેનત પચાવી પાડવાનું ભાગ્ય જનું રહે. મોટી મોટી પાઠશાળાઓ અને વિદ્યાપીઠો મજુરના ખર્ચે અને મજુરની મહેનતે ચણાઈ છે ખરી, પણ તેમાં મજુરનાં બાળકો માટે અવકાશ નથી. કેવળ પૈસાદારનાં બાળકોને જ ભણવાનો એમાં અવકાશ હોય છે. પૈસાદારનું જડખરત બાળક ગમે તેટલા પૈસા ઉઘાવી વિદ્યાપીઠમાં મહાસી શકે છે, બ્યારે ખુબ

સુધિમાન નીકળે એવાં કેટલાંએ મનુર બાળકોને બચપણથી જ મનુરીમાં હોયો દેખામાં આવ્યાં છે. આથી ખાસ કરીને આપણા અસમાન સમાજે, કેટલાંએ મહા-પુરો ગુમાવ્યા છે. એ રીતે બીજાની રોટલી પડાવી લેવાના પાપને જીવનું રાખવા અનેક મનુષ્યોને અલગ રાખવાનું સૌથી મોટું પાપ સમાજે પોતાના માથા પર જોડી લેવું પડે છે.

એ રીતે માણસે એક બીજાની રોટલી પગથી લેવાના ઉન્માદમાં મનુર વર્ગને મનુષ્ય તરીકે જીવવા નથી દીધો. આ સુધરેલા જમાનામાં રહેતા મનુર કરતાં જંગલી જમાનામાં રહેતો પ્રાથમિક દશાને મનુષ્ય વધારે સ્વતંત્ર અને સુખી હતો એમ કહીએ તો વધારે પડતું નથી. મનુરના જીવનમાં જે ઝેર છે, જે કંગાલીયત છે, જે ભૂખમરો છે તે, હાથમાં તીરકા-મકુ' લઈ શિકારની શોધમાં ફરતા જંગલીના જીવનમાં નથી. આજની સંસ્કૃતિએ સમાજના નાના ભાગને વિલાસી બનાવી એક ઘણા મોટા ભાગને મૃત્યુના સુખમાં હોમી દીધો છે. જે મનુરની મહેનતથી આજની સંસ્કૃતિની બધી લબ્યતા ઘડાઈ છે તે મનુરને એ બધાના બદલામાં સાંકળે અને ફટકા વિના બીજું વધારે સારું શું આપવામાં આવ્યું છે ! દવાખાનાં ડોક્ટર, નિશાળનો શિક્ષક અને ન્યાય મંદિરનો વકીલ મનુરને પોતાની શી સેવા આપે છે ? મનુરે મનુષ્યને મનુરીમાંથી ઉગારવા જુદાં જુદાં ઓળંગે ધડયાં પણ એની વેઠ એથી કેટલી ઓછી થઈ છે ?

પશુ અને મનુષ્ય વચ્ચે સ્નાયુઓના બળમાં તફાવત છે એમ નથી પણ સુધિમાં તફાવત છે. મનુષ્યની સુધિએ આજે મનુષ્યને લાંબી

સમયના યકમાંથી મુક્ત કરવા કુદરત પર વિજય મેળવ્યો છે. પણ એ વિજયે 'મનુરની મનુરી કેટલી ઓછી કરી છે ?' યંત્રોએ માણસને મુક્ત નથી કર્યો, પોતાનો ગુલામ બનાવ્યો છે. 'યંત્રોની સાથે હરિ-કાષ્ઠમાં ઉતરતાં મનુષ્યના મોટાભાગે પોતાનું મનુષ્યત્વ ગુમાવ્યું છે, મનુષ્ય તરીકેના હક્કો અને સ્વાસ્થ્ય ગુમાવ્યું છે. એ સર્વને માટે યંત્રોનો દોષ નથી પણ સમાજે ઉત્પન્ન કરેલી જે પરિસ્થિતિમાં યંત્રો મનુષ્યને પીસી શકે છે તે પરિ-સ્થિતિનો દોષ છે.

આ પરિસ્થિતિ શાથી થઈ ? સાંચામાં સપડાયલા માણસની મુક્તિનો કાષ્ઠપણુ માર્ગ નથી શું ? જે સમાજના અટલા મોટા ભાગને રોટલી ન મળતી હોય, કપડાં પુરાં ન પડતાં હોય કે રહેવાને ધરબાર ન હોય તો એ બધી વસ્તુઓ જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં વધારે ઉત્પન્ન કરવાથી દશા ન સુધરે ?

જો ઇએ તેથી ઘણાં મોટા પ્રમાણમાં આજે ઉત્પત્તિ થઈ રહી છે. જે તે દેશ સૌથી વધારે ઉત્પન્ન કરી પોતાનો માલ પરદેશ ચડાવવા પ્રયત્ન કરે છે. ઉત્પન્ન કરવાનો જાણે મોટો રોજ ફારી નીકળ્યો છે. વધી પડેલી ઉત્પત્તિને લીધે માલની કિંમત ઓછી થાય છે. મનુરીના રોજ ઓછા થાય છે. વધારે ને વધારે યતી ઉત્પત્તિમાં મનુર સપડાય છે અને એની રોટલી મોંઘી યતી બધ છે. કામ પરથી પરવારી ઉત્પત્તિ અટકાવી દઈ આરામ લેવાનું એને પાલવે તેમ નથી. પેટને મારી નાખ્યા વિના મનુરને આરામ આપણા જગતમાં શક્ય જ નથી.

પણ રોજ ને રોજ સતત ફરતા સંચા-ઓમાં ઉત્પન્ન થતું બધું બધ છે ક્યાં ?

પૈસાદારને ત્યાં શ્રીમંતોની ભૂખે વિકૃત સ્વરૂપ ધરુ' હાવાથી વિલાસના ગમે તેટલાં સાધનોથી તે રામે તેમ નથી. દરેક પળે વધારે ને વધારે સંખ્યા, વધારે ને વધારે ઉત્પત્તિ, વધારે ને વધારે ગરીબી, વધારે ને વધારે મનુરોની સંખ્યા, અને પરિણામે વધારે ને વધારે ભૂખમરો, અસાન અને રોગ. આ અનિવાર્ય લાવિમાંથી આગના સંભેગો કાયમ રાખી સમાજ છટકી શકે તેમ નથી, રોટલીની વધતી જતી ભૂખમાં ગુનેગારોની સંખ્યા વધવાની જ છે, અને વધતા જતા ગુનેગારોમાં આગનાં કારાગારો અત્યંત સાંકડાં પડવાનાં છે.

આ વિકૃત પરિસ્થિતિને ટાળવા નિશાળો કંઈ કરી શકે તેમ નથી, કારણ ભૂખ્યા શાણસ પેટમાં રોટલી નાખ્યા વિના ભણી શકે તેમ નથી, આ પરિસ્થિતિને ટાળવા ધર્મ પણ સર્વરીતિ નાલાયક નીવડ્યો છે—અત્યાર સુધી એણે આપેલાં વચનોમાં ભૂખી માનવજાતને શ્રદ્ધા નથી રહી અને ધર્મની આખી સંસ્થા પૈસાદારોની હુલ્લુનીતિને ટકાવી રાખવાજ ઉભી થઈ છે એ વાત ઉઘાડી પડી છે. આ પરિસ્થિતિને ટાળવા સરકારોના કાયદાઓ પણ કંઈજ કરી શકે તેમ નથી કારણ સરકારોએ આજ સુધી શ્રીમંતાઈને ટકાવી રાખવા માટે જ કાયદાઓ ધડ્યા છે. ગરીબી ઓછી કરવાનો કે ગરીબને રોટલી આપવાનો એકે કાયદો સરકારોએ આજ સુધીમાં નથી ધડ્યો. જ્યાંસુધી આ પરિસ્થિતિ ટળવાની નથી ત્યાંસુધી નીતિની વાત કરવી એ મનુષ્યનો ઉપહાસ કરવા જેવું છે. ભૂખ્યા મનુષ્યની ખડેલી નીતિ ખોરાક મેળવવાની છે. સુખી મનુષ્ય જ સાચો નીતિમાન બની શકે છે.

નીતિની શરૂઆત આર્થિક, સામાજિક, અને કેળવણીની સમાનતા વિના થવાની નથી.

આજની સમાજવ્યવસ્થામાં કાયદાઓના ઢગ જણાતા છતાં, આખો સમાજ ભુગાર પર, સદા પર, વારસા પર અને બળીયાનાં બે ભાગ પર નભે છે. આ સર્વ એક જ અર્થના શબ્દો છે. ભુગારમાં, સદામાં, વારસામાં, કે બળીયાના બે ભાગમાં ન્યાય નથી, એટલે એ અન્યાયનાં સ્વરૂપોના નાશનો નિયમ એમના પોતાનામાંજ છે. અન્યાયનાં એ સ્વરૂપો ક્યારે નાશ પામશે તેનો ચોક્કસ હિસાબ અર્થશાસ્ત્રે કાઢવાનો છે, પણ જ્યાંસુધી એનો નાશ થશે નહીં ત્યાંસુધી નીતિ શક્ય નથી. એ અનીતિનાં મૂળને ખોદી નાખવામાંજ નીતિની શરૂઆત સંભવે છે, વધતી જતી અનીતિ, પોતાનો વિનાશ જાતે જ બોરી લે છે.

ધરગતુ ખાસ ઉપયોગી મજ્યાત દવા રાજબીંદુ એક ધરના દાકતરની ગરજ સારે છે.

રાતના તારાઓ

એક

દ્રુષ્ટી

વાર્તા

લેખક:-

નરહરી ભટ્ટ

રસ્તો પણ ઉઘી ગયો હતો. આખો પ્રકાશ આપતા દીવાઓ આ નિર્જનતા સથે મેળ અધી રહ્યા હતા છેલ્લે વેહેવું પીકું પણ બંધ થઈ ગયું હતું. ક્યાંકથી બારી બંધ કરાયાનો અવાજ આવ્યો. નિર્જન રસ્તા પરથી બીધેલી એક બિયાડી ઘોડી અને ભોંપરાના બારણામાં ગમ થઈ ગઈ.

રાતનો સુસવાતો ઠંડો પવન રેલ્વેન ઉંચા ઘેરા અને લંબાયલા અવાજને પુલ પરથી વહી વાતાવરણમાં ફેલાવતો હતો. બારીઓના પડદા પાછળ ધીમે ધીમે હાલી ગહેલા દીવાઓ મ્હાનતામાં વધારો કરી રહ્યા હતા. એકપછી એક સૌ દીવાઓ રાણા ધઈ ગયા, વેડિંગની પથ્થરની ચાલીઓમાં રાત વહેલી પડે છે. તેમાંય મજુરોની રાતી દ્રુષ્ટી હોય છે.

ઐક્ય સમયને અંતરે પસાર થતા પેલા ત્રણ પહેરેગીરોના ભારે જૂટન-ખીવાઓ પથર પર પછાડાઈ રુબ રુબ તાલા બધ્ધતા ઘેરી રહેતા હતા. નિરપ સાંતિની એકતાનમાં આ એક જ વૈવિધ્ય હતું ।

અંધારી દીવાલો વચ્ચેના સાંકડા રસ્તા-માંથી પેકતું પાણી કારખાનાનો કચરો છાતી પર લઈ વહી જતું. તેના ગેંઘા ગંદાં

તાજેતરમાં પ્રસિધ્ધ થનાર નવી દુનીઆ અંધમાળાના વાર્તા સંગ્રહમાંથી.

પાણીમાં એમિલના સ્વચ્છ આકાશના તારાઓ પણ પ્રતિબિમ્બિત થતા નહિ ! મજુરનાં બાળકો ઉનાળામાં પેન્કના પાણીમાં કુબડીઓ મારતાં

સાંકડી નાની બોલીઓમાં ફટલાય માથુસો ઝાલાઓમાં ખડકાતા. શેરીનો મંધાતો પવન લપાઈ પડેલી માનવતાના મેં આવરી લઈ વાયા કરતો હતો. માથુસો ઘટરામો ભરાયલા હોય કે ઝોરડાના ખુણામાં લપાયલા ઊંચ કે છત કે છાજ-લીમાં ખડકાયલા હોય, સૌ ફેકાણેથી ભરી ભરી અભેદ દીવાલો, પડદાઓ આવ-રણો વીંધીને પણ તેઓની ગંધ ફેલાયા કરતી હતી અહીંના રસ્તા પરથી પસાર થતું એ જાણે કે ભારે સળ રૂપ ન હોય ! આટલા વિગાળ બલિનમાં ક્યાંય આવું દારિદ્ર્ય જોવામાં આવતું નહિ, તેમાંય ફટલા બધા બાળકો !

ઠામ વિનાનાં નિરાધાર બાળકો કર-કૂરિયાની જેમ સીટીના પગથિયામાં ખડ-કાતાં માનવતાના આ વિચિત્ર પોટલાઓને, આ સૌ વિચિત્ર ટંગલાઓને પણ નિદ્રા એક વાર આવરી લેતી. તેમની આ દ્રુષ્ટી વિહીનતામાં નાનકડાં દુઃખી સ્મરણો, ચિંતાઓ, અને આશાઓ વિચિત્ર રૂપ ધારણ કરી ધસી આવતા

ભૂંચંદર ઘેરી સન્ન વિહીનતાને ક્યાંકથી પ્રકટ થમિયલ વારંવાર તાલ આપી રહ્યો હતો.

પેલા ઉંચા માળાના ચોથા મળદાની
 પારીએ ટંગાવેલી રાતી ચાદર પાછળનો
 છેલ્લો દીવા હોલવાયા. સાંકડા રસોડામાં
 સુતેલી જોહનસેન ડોસીને માટે આખી
 રાત ઉંઘી જવાના લગીરથ પ્રયત્નને
 અંતે આંખ મળતી ત્યાં તો સવાર
 પડી જતી. ત્યાં તે એકલી ન હતી.
 તેની બાલુએ ધાતુનાં કારખાનામાં કામ
 કરતો મજુર પણ હતો. આ સાંકડી
 જખાના ભારે વાતાવરણમાં તેની પડખેજ
 સુતેલી પેલી છોકરીનો ઉઘીસ હુંક આખી
 રહ્યો હતો. બરાબર દીવાલની પાછળ હલુ ચ
 રેડીયોમાં તૃપ્ત સંગીત ગવાતું હતું !

વંડમાં કાચની પારી અથડાયાનો
 અવાજ આવ્યો. કોક દારૂડીયાએ જૂમ મારી,
 ચાલીમાં રહેતા સેંકડો મજુરોએ આ જૂમ
 સાંભળી. સૌએ વિચાર્યું “કાનું ફરી
 પાછો દીઝ્યો.”

એટલી બધી સંકટાશ...! પડખે ખડકા-
 પેલા માણસ અને ઠંડી લેજવાળી બીંત
 વચ્ચેની દીવાલમાં પુરાયલા મજુરને
 હવાની જરૂર તો પડે ને ? જગ્યા કરો !
 મોઢળાશ આપો ! ! “પીલી (પીળાની
 દુકાનનો માલિક) અમને ચોકું પીણું
 આપ. ગળાનો ડચ્છરો દૂર થશે અને સૌ
 સારા વાનાં થશે.”

કાનું ઘેર આવી પહોંચે છે અને સૌ
 વસ્તુઓને તોડી ફેડી નાંખે છે.

મજુરને ઉંઘ અને સ્વપ્ન સમાન્તરે
 પાલે છે. આ સ્વપ્નાવળી કેવાંકે ? મોટા
 મોટા લાંબા પથરાયલા વિશાળ રાચન-
 શૃંખલાં સુનારને આંખે તેવાં નહિ ! મજુ-
 રનું સ્વપ્ન દ્રુંકું પણ દુઃખથી ભરપૂર હોય
 છે. દિવસ દરમિયાન ઢસડેલું જીવન રાત-
 નાંય વેગવંતું બની ધસી આવે છે.

બરાબર વખતસર આવનાર એનો એજ
 ઉધરાણીવાળો, પદાણુ ? મોરબજારનો
 મારવાડી અહીં પણ એમનો પીછો છોડી
 શકતો નથી. એમનું સરધસ પુરું થાય
 ત્યાં તો પાંજરાપોળવાળા, સદાવત આપ-
 નાર મુખ્યાજી, મજુરમહાજનના આડતી-
 આઓ, જોખરો, વડાઓ, ગોદીઓના
 હેલકરીઓ-મજુરોનાં સૌ વળગણો એક
 પછી એક ખબર લઇ જાય છે. ગંદી, કદ-
 રૂપી, માનવતાવિહીણી ધીંગી હકીકત ક્યાંય
 અદસ્ય થવા પામતી નથી. આ
 આચાર નિશ્ચેતન પડેલા મજુરોને
 લયભીત કરી એખએખ કરી નાંખે છે.
 શોરબજાર, કાનના પડદા ફાટી જાય તેવા
 અવાજ કરતા યાંત્રિક હથેડાઓ, સ્ના-
 યુઓ થંબી જાય તેવી યાંત્રિક તાલબદ્ધતા,
 કાંકરેટનાં ચોસલાનાં ચોસલાનાં પ્રપાત
 એમની આ ધન વિલીનતાને હલાવી દે
 છે. દુઃખની, ત્રાસની લથંકર ચીસો પાડતી
 મજુરણો દિવસ દરમિયાન કુટેલા વૈતરાથી
 પડેલા આંધળું દુઃખ વિસરી શકતી નથી.

જીવાનીઆનાં સ્વપ્ન કેવાંકે ?

દુઃખદ, નજીવી મધ્યમ વર્ગીય આશા-
 ઓ ! પીળાં સરજનુખી ફૂલોથી શણ-
 ગારાયલાં સફેદ દીવાનખાનાંઓ ? રવિવારે
 જીવાનું છોકરીઓની આસપાસ યુનન !
 આ સૌ રાતના ચિત્રપટ પર ચિતરાયું.

જાળજો સ્વપ્નામાં નયાં ખૂટ પડે છે.
 નિશાળમાં ઠંડી વાય છે પણ તાપથી કરી
 રાખી છે અને બહાર પેલી સરજન
 વેચનારી ટણકો ક્યાં કરે છે. ત્યાં તો
 ઉપરની ગંદી છત પરથી માકડો આ
 કુમળા બદન પર ભૂસ્કા મારે છે.

દરવાંજ પર ટોક ટોકો મારે છે.
 અને તેનો અવાજ પડધો પાડી આખા

ખંડમાં વેરાઈ જાય છે. પગનો ભારે
અવાજ ઉંઘનારના મગજમાં ભારે હચોડા
ટીપે છે. અવાજ પારખવાની અધઃજન્ય
અવસ્થા અને જન્ય અવસ્થા વચ્ચેની
ચોક્કસ ક્ષણોનાં અનેક સ્વપ્નો ધસી આવે
છે. દંડ વસુલ કરવા આવેલ-હુકમનામું
બજાવનાર કચેરીનો બેલિક, ઘરની જડની
લેવા તૈયાર ઉભેલો પોલિસ, બાડાની ઉઘ-
રાણી કરનાર મહેતો-સા કાંઈ પોતાનો
અવસર સાધી લે છે.

પરસેવાથી બીંબાયેલ પેલો ઉંઘનાર
જાગે છે અને બારણા પરના ટકોરા તેડું
સ્વપ્ન ભાંગી નાંખે છે,

“કાણુ હશે એ ?”

“ખાલ ઉઘાડ તો...મારી કુચ્છી રહી
ગઈ છે.” આ તો સાથે સુનાર દોસ્ત છે.
બાણુના ત્રણ ચાર ઓરડાના સુનારાઓ
હાથ કરી કરી પાછા ઓરાણા પર પડે છે.

જાણે કે રાત્રીનો ઝરનો કટોરો પીધો
ન હોય !

મધ્યમ વર્ષના વિશાળ પ્રકાશિત
આવાસોની ખુલ્લી બારીઓ બગિ-
ચાની ખુશનુમા હવા સુધે છે. સફેદ
પથારીઓમાં પડેલાં બાળકો આરામથી
ઉંઘે છે. સતી વખતે દરેકનું ધધરની
પ્રાપ્તિના કરે છે કે :

“હે પ્રભુ ! થાકીને હવે હું આરામ
લઉં છું, ઘેનથી નમ્રણું થયેલ
મારાં પોપચાને ટું વાસી દે, પ્રભો !
હું ઉંઘીને ઉઠું, ત્યાં સુધી તારાં
અનિર્ભય નયનો મારું રક્ષણ કરો.”

લાંબી સફેદ દાઢીવાળો જગતીત ધધર
શહેર પરથી ઉઘડી લઈ જનાર દૂધધોળી
પાંખોવાળી પરીઓના દેશના ઘોડાઓ,
રેશમી વાધા સજેલી રૂથ અને રોઝ
નામની લીંગલીઓ, આ સૌ તેમનાં સ્વપ્નના
તખ્તા પર આવી નૃત્ય કરી જાય છે.

વેડિંગની ગલીઓમાં ધરોની હારો
એટલી બધી પાસે પામે છે કે હમ્મદી બારીએ
ઉભી યેઠ ઉંચી કરે તો પણ રાતના તારાઓ
જોઈ શકતી નથી. વેડિંગની ગલીઓમાં
રહેતાં નાનાં બાળકો માટે રાતના તારાઓ
તેમને શુભળાવી દેતા કાળા કામળા જેવા
છે. વેડિંગની ગલીઓમાં મોટેરાઓ બાળ-
કોને હાથ જોડવાનું નથી શીખવતાં, શીખવે
છે માત્ર મજૂરકાંતિનું ગીત ગાવાનું !

૧ લી બેથી ચાર દિવસ વહેલી
આજ રાતના ફેટલાય મજૂરોને કાંતિનું
સ્વપ્ન પણ આવેલું.

પાંચ વાગ્યા અને સીડીમાં પગરથ શરૂ
થયો. બગલમાં પોટલાં દબાવી મજૂરો
અંધારી ગલીઓમાંથી જવા લાગ્યા. વેડિંગ
સ્ટેશનેથી સવારની ગાડીઓ રાંત, ઉંઘતા
ઘેનવાળા મજૂરોને સીમેન સ્ટેડેટ, રૂમેલ્સ,
બગ અને રીંગ મેમોરિયા ઔદ્યોગિક
વિસ્તાર તરફ લઈ જવા લાગી.

૧ લી મે મજૂર દિન તરીકે જગત-
ભરમાં ઉજવાય છે. આની ઉજવણી
મજૂર લગતનું એક આવશ્યક અંગ છે,
આ જ અર્થમાં ઉપર ઉલ્લેખ કરવામાં
આવ્યો છે.

ફરી આવી તક નહીં મળે!

મોટા ઘટાડો

સરસ્વતી ગ્રંથમાળાનાં પુસ્તકો.

વીર વલ્લભભાઇ	૦-૨-૬
રામજીની વાતો	૦-૩-૦
અમેરિકાનું સ્વા. યુદ્ધ	૦-૪-૦
જાતકકથા સંગ્રહ	૦-૩-૦
કાન્તિ	૦-૧-૦
કાન્તિકારી લગ્ન	૦-૨-૦
પટાલિનો યુક્તિયશ	૦-૧-૦
ગરીબની હાથ	૦-૩-૦
	૧-૪-૬

દાસનપંથ અને સ્વરાજ	૦-૪-૦
બારડોલીની હિજરત	૦-૨-૬
બોરસદની વીરાંગનાઓ	૦-૨-૦
ભૂંટાનું હિંદ	૦-૩-૦
	૦-૧૧-૦

રૂચિયાનું જાડ	૦-૫-૦
ટેકને ખાતર	૦-૩-૦
	૦-૮-૦

પરદેશી કાપડની હરીફાઈ	૦-૮-૦
અખતરો	૦-૧૦-૦

કાયા ભગતની કડવી વાણી અને ગરીબોનાં ગીતો	૦-૮-૦
પ્રિન્સ બિરમાઈ	૦-૮-૦
કળાભુગ	૦-૩-૦
	૨-૫-૦

તૂટેલા તાર	૦-૮-૦

જીવનચર્યા	૦-૧૦-૦

નૂતન રશિયામાં ડોક્ટરિયુ	૦-૮-૦

ચીન જાપાનની યાત્રા	૦-૮-૦

ગરીબોનો યુનો	૦-૩-૦
	૧-૧૨-૦
	૨-૫-૦
	૫-૭-૦

દરેક સેટ તેની સામે લખેલી કિંમતે મળશે. પાંચે સેટ સામટા લેનારને રૂપિયા પાંચમાં મળશે. ૨૪૨૮૩ ટપાલ ખર્ચ ૧-૩-૦ વધુ લાગશે આ યોજનાનો લાભ ચેત્ર સુદ ૧૫ સુધી જ મળી શકશે.

બીજા પ્રકાશનો

દિરેક્તરી વાતો	૧-૪-૦
સ્વેચ્છિકાર	૧-૮-૦
જીવનનાં દર્શ	૧-૪-૦
યુંબન અને બીજી વાતો	૧-૪-૦
માતૃપુણ્યવાસ	૧-૦-૦
ગાંધી મણિમહોત્સવાક	૧-૪-૦
કયે રસ્તે?	૧-૮-૦
રામ અને કૃષ્ણ	૦-૧૦-૦
યુદ્ધ અને મહાવીર	૦-૮-૦
ધરગથ્યુ વૈદક	૨-૦-૦
દિનચર્યા	૧-૮-૦

ટાઈસ્ટોય અન્યાવાલ	
પ્રેમનો દંભ	૧-૪-૦
સ્ત્રી અને પુરુષ	૧-૦-૦
કથાવાલ	૧-૪-૦
નવો અવતાર ભા. ૧	૨-૪-૦
નવો અવતાર ભા. ૨	૨-૦-૦
નવો અવતાર ભા. ૩	૧-૦-૦
દષ્ટિપરિવર્તન	૧-૪-૦

બૃહદ અન્યાવાલ	
એક કાન્તિકારની આત્મકથા ભા. ૧	૧-૪-૦
એક કાન્તિકારની આત્મકથા ભા. ૨	૧-૪-૦
ધર્મરતો ધનકાર	૧-૦-૦
ગાતો આસોપાલવ	૧-૮-૦
દિરેક્તરી વાતો ભા. ૨	૧-૪-૦
સાધરમતી	૧-૪-૦

યુગધર્મ	
અસહકાર	૨-૮-૦
ચંપારણમાં ગાંધીજી	૧-૮-૦
મદિરામિતાપ	૧-૪-૦
કારાવાસની કહાણી	૦-૧૨-૦
અનંતા	૦-૮-૦
કોરિયાની લડત	૦-૩-૦

આ પુસ્તકો સમગ્ર ટપાલ ખર્ચ માફથી મળી શકશે. રૂબરૂ લઈ લેનારને ૧૨૧૧ ટકા દમિયન.

સમાજવાદના

મૂળભૂત

સિદ્ધાંતો

સરકાર તંત્ર એ રાજ્ય કરનાર વર્ગની સત્તા ટકાવી રાખવાનું સાધન છે એમ ખતાવી એ તંત્ર હાથ ઠરી સમાજવાદી વ્યવસ્થા સ્થાપવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ; એમ કરવામાં સમાજવાદી માનસ ધરાવતા કામદારોની જ અંગત્ય શા માટે છે તે આ લેખાંકમાં ખતાવવામાં આવ્યું છે.

લેખાંક : ત્રીજો.

સમાજવાદીઓ માને છે કે રાષ્ટ્રના હિયારબધ્ધ બજાવાળું સરકારી તંત્ર મૂડીવાદીઓએ કામદારો પાસેથી મેળવેલા દ્રવ્યનો ઇન્કારો સુરક્ષિત રાખવા માટે જ હસ્તિ ધરાવે છે, તેથી કામદાર વર્ગે જનગૃહ યદને રાજકીય હેતુસર રાષ્ટ્રીય અને સ્થાનિક સત્તાનાં સ્થાન મેળવવા માટે સંગઠન કરવું જોઈએ. તેથી આ બજાવાળું સરકારી તંત્ર દમનનું સાધન મરીને સ્વાતંત્ર્ય અર્પનાર અને ધનિકોના તેમજ અમીરોના ખાસ હક્કો નાબૂદ કરનાર તંત્ર બનશે. સરકારી તંત્ર કારોબારી સંસ્થાઓ, કાર્યાલયો અમલ કરાવીને ન્યાય અર્પનાર સંસ્થાઓ તેમજ લશ્કર, નોકરીઓ અને હવાઈસેન્યથી માંડીને સાધારણ પોલીસનું બનેલું હોય છે.

માલિકાઓ આપેલાં ચરમામાંથી દ્રષ્ટિ કરનારને જણાશે કે આ બધીય સામગ્રીઓ,

મૂડીવાદી વર્ગે કામદારો પાસેથી લુટેલી મિલકતનું રક્ષણ કરવા માટે હસ્તિ ધરાવે છે એ માન્યતા ભૂલભરેલી છે. પરંતુ એવું કંઈ નથી.

કાંઈ કામદારનું ખૂન કરનાર ગુંદેગારને ઇન્સાફ ચૂકવવા માટે સજા કરવા પુરતી ફાંસીખોરની જરૂર છે. કામદારોની આવક ઉપર પોલીસનો મોજુસ, ચોટ્ટી રાખીને તેનું રક્ષણ કરે છે એવી દલીલો કરવામાં આવે છે. પરંતુ તેથી શું ? આધુનિક સમાજવ્યવસ્થાનાં આ અંગે એટલાજ દારણથી હસ્તિ ધરાવે છે એવા તેનો અર્થ યતો નથી. એ તો માત્ર અકસ્માત જ છે.

ખરી રીતે, પોતે જ નથી, તે હોવાનો દેખાવ કરવો-તેણે શુરખો ધારણ કરવો એ “રાજ્ય” નો મૂળ સ્વભાવ છે. વ્યવસ્થા બજાવવા માટે રાજ્ય

અગ્રજી ઉપરથી
રજી કરનાર
લક્ષ્મીપ્રસાદ બારોટ.

છે એ વાત સાચી છે. પરંતુ એ રચના અને વિકાસક્રમ અમુક સમયે સંપૂર્ણ વિસંવાદી પણ હોઈ શકે છે. જ્યાંસુધી સમાજ ઓક્સ વર્ગોમાં વિભક્ત થયેલો રહે ત્યાં સુધી અમુક સમયે એ વિસંવાદીપણું સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે; કારણ કે ઉત્પાદનનાં સાધનોના વિકાસ ઉપર કોઈપણ જાતનો અંકુશ સંભવતો નથી, અને સમાજરચના ઉપર અમુક હદ સુધી અંકુશ રાખી શકાય છે. મનુષ્યના અંકુશથી પર એવો ઔદ્યોગિક વિકાસક્રમ સમાજરચનાનું કેન્દ્ર વારંવાર ફેરવી નાખે છે. એક વખતે, જમીન ઉપર કાણુ ધરાવનારાઓનો સમાજ ઉપર અંકુશ રહેતો હતો. પરંતુ ઉદ્યોગમાં વિકાસ થવા સાથે તેનાં સાધનો અને યંત્રોની અગત્ય વધી. આ મૂલ્ય-પરિવર્તનથી, કારખાનાં, યંત્રો અને કાચા માલ ઉપર માલિકી ધરાવનારો વર્ગ સમાજમાં આગળ આવ્યો. આ નવા વર્ગને મોખરે લાવનાર ઔદ્યોગિક વિકાસક્રમથી એ વર્ગ સત્તાના ઉચ્ચતમ શિખરે પહોંચી શકે એવી સમાજપદ્ધતિની યોજના કરી શક્યો નહોતો. દ્રવ્યપ્રાપ્તિના માર્ગોની સ્પષ્ટ અગત્યમાં ફેરફાર કરનાર ઔદ્યોગિક વિકાસથી નવા વર્ગને બળ મળ્યું. ઉદ્યોગના વિકાસની એ કક્ષાને સામાજિક ભૂમિકા સાથે વિસંવાદી બનાવીને, ઔદ્યોગિક વિકાસે સામાજિક પરિવર્તનનો માર્ગ ખૂલ્યો કર્યો હતો. પરંતુ સામાજિક ભૂમિકાને ઉત્પાદનની રીતો સાથે સુસંગત બનાવવાનું કાર્ય તો તેમાં હિત ધરાવનારા વર્ગની શક્તિ ઉપર જ હોડી દેવામાં આવ્યું છે.

પોતાની સર્વોપરી સત્તા ટકાવી રાખનાર પ્રધાને પોપવામાં તે વખતના રાજકર્તા વર્ગનું હિત સમાયેલું હતું. તેથી

તેઓએ તે પ્રથા ઉપર ઔદ્યોગિક વિકાસથી થયેલું આક્રમણ રોકવાના ભગીરથ પ્રયત્નો કર્યા હતા.

આ ઉપરથી એટલું તો ચોક્કસ જણાય છે કે, સામાજિક પદ્ધતિ કટલેક અંશે મનુષ્યોના અંકુશ તળે છે. વર્ગ-ભેદને અપનાવી લેતી દરેક પ્રથા અમુક વર્ગની તરફેણ કરે છે; અને એ પ્રથાનો નાશ થતો અટકાવવા માટે એ વર્ગ તેની પાસે રહેલાં બધાં સાધનોનો ઉપયોગ કરે છે.

આ કારણથી જ રાજકર્તા વર્ગ લશ્કરો, નૌકા સૈન્યો, હવાઈ કાફલા અને પોલીસનાં દળો નિભાવે છે. મૂઠીવાદી ખાનગી માલિકીની પ્રથા સામાજિક પ્રયત્નોને લીધે દ્રવ્યનું ઉત્પાદન કરવાનાં સાધનો સાથે તદ્દન અસંગત ન થાય ત્યાંસુધી આ સાધનો દ્વારા તેઓ સામાજિક પરિવર્તન અટકાવી રાખે છે. તેથી એટલું સિધ્ધ થાય છે કે સમાજવ્યવસ્થામાં પડતો લાવવા ઇચ્છનાર વર્ગ સામાજિક ભૂમિકામાં પરિવર્તન લાવતાં પહેલાં શસ્ત્રબંધ બળો ઉપરથી મૂઠીવાદી વર્ગનો કાણુ ફેર કરવો જોઈએ.

સરકારી તંત્ર પાલમિન્ટ જેવી સંસ્થાઓ અને ખીજ કોંગ્રેસરી સંસ્થાઓ મારફત ચાલે છે. આ સંસ્થાઓ લશ્કર, નૌકાસૈન્ય વિગેરે માટે નાણાં પુરાં પાડે છે. એ સંસ્થાઓના સર પ્રમાણે લશ્કરી તેમજ ખીજનાં ખાતાંના સર્વોચ્ચ અધિકારીઓએ નાચવું પડે છે. આથી લવિષ્યનો સમાજવાદી કાર્યક્રમ સ્પષ્ટ થાય છે. કામધર વર્ગ સંગઠીત થઈને પાલમિન્ટ જેવી સર્વોચ્ચ સંસ્થાઓ ઉપર કાણુ મેળવવો જોઈએ.

આ સત્તા હાથમાં આવ્યા પછી તેઓ લશ્કર વિગેરે ઉપર પણ આપોઆપ

સત્તા મેળવી શકાશે, અને હવનાનિર્વાહનાં સાધનો ઉપરની ખાનગી માલિકી અને ખાનગી મિલકતની પ્રથા નાબુદ કરીને ઉત્પાદનનાં સાધનો અને મંત્રો ઉપર સામાન્ય માલિકીની ભૂમિકા ઉપર ઉદ્યોગને ફરીથી વ્યવસ્થિત કરવા શક્તિમાન બનશે. આ હેતુ માટે જ નનૃત યદને સંગઠન કરવું જોઈએ એવી સમાજવાદીઓની માન્યતા છે. એટલે કે સંગઠિત ચચેલા કામદારોએ, યોતે કયા ક્ષેત્ર માટે સંગઠિત થયા છે તે પુરેપુરું સમજવું જોઈએ.

અમુક કાયકમ માટે કે તેના કાષ્ઠ ભાગ માટે અથવા મૂડીવાદી પ્રથામાં થોડો ધણો સુધારો કરવા માટે મત આપનાર માણસોની સંખ્યા ઉપર જ સમાજવાદી પક્ષના બળનો આધાર નથી, પરંતુ જેઓ સમાજવાદના સિધ્ધાંતો પુરેપુરા સમજે છે અને સમજાવવા કે સમાજવાદી પક્ષમાં જોડાય છે તેમનું ઉપર જ એ પક્ષના બળનો આધાર રહે છે.

એકાદ ચોક્કસ બાબતમાં સમાજવાદી પક્ષની તરફથી મત આપનાર માણસ, સમાજવાદી સિદ્ધાંતમાં નહિ માનતો હોવાથી છેવટ સુધી સમાજવાદી પક્ષને ટેકા આપી શકશે નહિ. સમાજવાદી સિધ્ધાંતોને નહિ સમજનાર અને તેમાં શ્રદ્ધા ન ધરાવનાર માણસોની મોટી સંખ્યા પાસેથી ટેકા મેળવવામાં આવે, અને તેમની સહાય ઉપર આધાર રાખીને સમાજવાદી કાયકમ આગળ ધપાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો, તેવી મોટી ગણતીના પરિણામે ભયંકર નિષ્ફળતા પ્રાપ્ત થાય એ દૃષ્ટીવું છે. આવી રીતે અચાનકતાને ઉત્તેજન આપવાનું કાયકમ અયોગ્ય છે, કારણ કે સમાજવાદી ચળવળમાં આવી પીછેહઠ

ચવાથી હીટલરના નાઝીવાદ જેવી ચળવળોને આગળ આવવાની સુદર તક મળે છે. દરેક તબક્કે સમાજવાદી ચળવળ સ્થિર ગતિએ આગળ ધપી રહી છે. એ જોવાની દરેક સાચા સમાજવાદીની ફરજ છે.

સમાજવાદી સંસ્થા રાજકીય અસાનથી દૂર રહેવી જોઈએ. તેનું ખીણું કારણ પણ છે. કામગર વર્ગની રાજકીય બાબતો પ્રત્યે એકરકારી અને અસાનને લીધે કહેવાતા કામગર નેતાઓ મૂડીવાદી પક્ષમાં ભળી જવાના કષ્ટકાઓ બન્યા છે. મીઠ રામને મેકડોનાલ્ડ વિગેરે સમાજવાદી નેતાઓએ કામદાર પક્ષ તજી દીધો છે, તેમજ સર ચોન્સવાલ્ડ મોસ્લી જેવા માણસો ફારીસ્ટ બની ગયા છે તેનું આ જ કારણ છે.

આવા નેતાઓને છુટા પડી જતા અટકાવવા માટે એક જ સલામતીભર્યો માર્ગ છે. કામગર વર્ગની સ્થિતિ અને કામદાર રાજકારણને પુરેપુરી રીતે સમજનારાઓના મતમાંથી જ કામદાર વર્ગ પોતાનું બળ ગેળવવું જોઈએ. આ પ્રમાણે થવાથી મૂડીવાદી વર્ગને ખાતરી થશે કે કામદાર સમ્યકે કામદાર વર્ગનો જ સાચો પ્રતિનિધિ છે, અને પોતાનો મત ગમે તે પક્ષમાં આપવાની તેને જૂઠું ન હોવાથી, તે મત વેચી શકશે નહિ. એટલે આવા પ્રસંગે તેમની સામે બહુમતિ માટે પ્રયત્નો કરા સિવાય ખીજો કાષ્ઠ રસ્તો નથી તેની મૂડીવાદી વર્ગને ખાતરી થશે.

ઉપરજણાવેલાં બધાંય કારણો પરિસ્થિતિની ચોખ્ખત કરવા માટે ફરતાં છે. સમાજવાદ માટે કાયક કરવાનું યોગ્ય સાધન ફક્ત સમાજવાદી જ છે. ખીન-સમાજવાદીઓના મતના જોરે સમાજવા-

દીઓની સુંટણી થવાથી, સમાજવાદી પક્ષ નબળી સ્થિતિમાં મુકાઈ નય-શરણુ કે એવી રીતે સુંટાએલા સમ્યોને પોતાની બેઠક સાચવી રાખવા માટે બીનસમાજવાદી મતદારોને સંતોષવાનો પ્રયત્ન કરવો પડે; અને એ મતદારોની ઇચ્છાને તરછોડ્યા વિના તેઓ સમાજવાદી નીતિને અમલમાં મુકી શકે નહિ.

ક્રાન્તિકારી અને સુધારક વચ્ચે હંમેશાં અથડામણ ચાલતી જણાય છે. સુધારક જે બાબતને વળગી રહેવા ઇચ્છે છે, તે જ બાબત ક્રાન્તિકારી નાણુ કરવા માગે છે. ચાલુ પધ્ધતિમાં થોડો ઘણો ફેરફાર કરીને તેને ચલાવી લેવા માટે સુધારક તૈયાર હોય છે, જ્યારે સમાજવાદી તે આ પધ્ધતિમાં સંપૂર્ણ પલટો લાવવા માગે છે. તેથી રાજકીય કાર્યો અને સંસ્થાઓમાં આ બંને વગેરે એકત્ર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો એ ભૂલ ભરેલું છે. દરેક વર્ગ પોતાનાં હિતો માટે લડી રહ્યો છે. એટલે વિસંવાદી માન્યતાઓવાળા વર્ગો હંમેશાં વિરુદ્ધ ચળવળ કર્યા કરે છે.

તેથી, કામદારો અને કિસાનો સમાજ-વ્યવસ્થામાં પલટો લાવવા માટે જાગૃત થઇને સંગઠિત બને તે જોવાની સમાજવાદીઓની ફરજ છે. તેમનું ધ્યેય સ્પષ્ટ હોવું જોઈએ. આવી જાતના રાજકારણમાં અધ્યા નહિ ધરાવનારાઓને સમાજવાદીઓએ તેમની લડતમાંથી દૂર રાખવા જોઈએ. દરેક વખતે સમાજવાદી સિધ્ધાંતો આગળ ધરીને તેનો જ સ્વીકાર કરવા માટે જણાવવું જોઈએ. આ સિધ્ધાંતોને પુરેપુરા સમજીને જોઈ સ્વીકારતા હોય તેઓને સમાજવાદી પક્ષમાં દાખલ કરવા માટે કોઇ પણ જાતની લાલચ કે વચનોની જરૂર

નહિ રહે. આવા માણસો લારૂપ થઇ પડવાને બદલે સમાજ અને સમાજવાદી ચળવળને આગળ ધપાવવામાં અગત્યનો ભાગ ભજવી શકે છે.

સમાજવાદીઓ માને છે કે તેઓ બીજા સુદાઓથી તેમના સિધ્ધાંતો અને ધ્યેયમાં ખલેલ નહિ પહોંચાડતાં, ફક્ત સાચા સમાજવાદ માટે જ લડત ચલાવી રહ્યા છે. આ ખ્યાલ કાયમ રાખીને જ સમાજવાદી ધ્યેયની પ્રાપ્તિ માટે જોઈતા બળવાળી મજબુત રાજકીય ચળવળ અને સંગઠિત સંસ્થા ઉભી કરી શકાય. આવી રીતે પોતાના બળનું પુરેપુરું માપ બાણીને જ સમાજવાદીઓ નક્કર કાયદમ અમલમાં મુકી શકે.

આવી રીતે સમાજવાદી સિધ્ધાંતોનો પ્રચાર કરીને, તેમાં અધ્યા ધરાવનાર માણસોનું સંગઠન કરીને, રાજ્યની સર્વોચ્ચ સંસ્થાઓને સમાજવાદીઓના કાબુ તળે લેવાનો બંધારણીય પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. એક વખત રાજ્યસત્તા સમાજવાદીઓના હાથમાં આવ્યા પછી, સમાજ-વ્યવસ્થામાં પલટો લાવીને તેમાં રહેલાં અનિષ્ટો નાણુ કરવાનું મનુષ્ય હિતનું 'કાય' સરળ થઇ પડશે. દરેક રાજ્યદારી પક્ષ પોતાના વર્ગના હિતોનું સંરક્ષણ કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. કામદાર વર્ગનાં હિતો બીજા માલિક-વર્ગના દરેક વિભાગના હિતોનાં વિરોધી હોવાથી, કામદાર વર્ગની મુક્તિ ઇચ્છનાર પક્ષ, બીજા દરેક પક્ષનો દુસ્મન ગણાવે છે.

પહેલાં જણાવવામાં આવ્યું તેમ, રાજ્યતંત્ર એ એક વર્ગની રાજસત્તાનું હથિ-આર છે. સમાજમાં ચોક્કસ વર્ગીય સ્વરૂપ ધારણ કરે નહિ, સત્તા ચલાવનાર અને જેના

ઉપર સત્તા ચલાવવામાં આવે તેવા શરતો અને ગાંધિયત વર્ગો સમાજમાં ઉપરિચિત થાય નહિ, ત્યાંસુધી રાજ્યતુ તંત્ર પણ અસ્તિત્વમાં આવતું નથી.

સમાજની ભૂમિકા પ્રમાણે સમાજમાં વ્યવસ્થા જળવવા માટે રાજ્યતંત્ર હસ્તિ ધરાવે છે. પરંતુ સમાજમાં જુદાં જુદાં વિરોધી હિતો ધરાવતા જુદા જુદા વર્ગો સમાજમાં હોય છે તે પ્રમાણે એ પરસ્પર વિરોધી વર્ગોના હિતોના રક્ષણ માટે, રાજ્યની સત્તાનો પણ સામાજિક ભૂમિકાને જરૂરપણુ તુલ્યતા કર્યા સિવાય જુદી જુદી દીશમાં ઉપયોગ થઈ શકે તેમ છે.

પોતાના પક્ષનાં હિતો વધારવાના હેતુથી, રાજ્યતંત્ર ઉપર અસર પહોંચાડવા માટે કે તેના ઉપર કાંઈ મેળવવા માટે સંગઠિત બનેલા માણસોના રાજ્યદારી વર્ગો અને છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે મૂડીવાદી રાજ્યદારી પક્ષો વર્ગ-હિતને બંધે ફક્ત પોતાના વિભાગતુ જ હિત સાચવવાનો પ્રયત્ન કરે છે, છતાં એ પક્ષો રાજ્યકર્તા વર્ગના વિભાગો હોવાથી મૂળ એક જ પ્રકારના છે, ઠારણ કે રાજ્યકર્તા વર્ગ તરીકેનું તેમનું ધ્યાન સામાન્ય ભૂમિકા ઉપર અવલંબે છે. આવો દરેક પક્ષ રાજ્યદારી તંત્રનો ખીજ પક્ષ કરતાં સ્હેજ જુદી રીતે ઉપયોગ કરે એ સત્ય છે, પરંતુ આ તફાવત સાધારણ બાબતોમાં જ નજરે પડશે. રાજ્યકર્તાવર્ગના દરેક રાજ્યકર્તા પક્ષ, રાજ્યકર્તા વર્ગના હિતોના રક્ષણ માટે જ અસ્તિત્વ ધરાવે છે એ ખીજા મૂખ્ય છે.

આ વિભાગો, રાજ્યકર્તા વર્ગો તરીકે અસ્તિત્વમાં આવી શકે, તે પહેલાં દરેક પક્ષનો રાજ્યકર્તા વર્ગમાં સમાવેશ થએલો

હોવો જોઈએ. જમીનદારોનાં અને કારખાનાંઓના માલિકોનાં હિતો અચળામણમાં આવે, તે પહેલાં જમીનદારે અને કારખાનાના માલિકે ખાનગી મિલ્કતની ભૂમિકા ઉપર ખાસ લક્ષ્યવાળું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હોવું જોઈએ. સ્વતંત્ર વ્યાપાર વિરુદ્ધ સંરક્ષક જકાત વિગેરે પ્રશ્નો અગત્યના થઈ પડે તે પહેલાં એ પ્રશ્નોમાં લાલ ધરાવનારા વિભાગોનાં હિતો મૂડીવાદી પ્રથમાર્થી ઉત્પન્ન થઈને સ્થાપિત થએલાં હોવાં જોઈએ.

આથી એટલું તો ચોક્કસ જણાય છે કે વર્ગ-હિતો હમેશાં ઝીંચી અગત્યનું સ્થાન ભોગવે છે અને અંતમાં જુદા જુદા વિભાગને લગતાં હિતોના પ્રશ્નો દાખી દઈને વર્ગ-હિતો અગત્યને આવી જાય છે. મૂડીવાદી વર્ગીય-ગજકારણમાં (party politics) મૂડીવાદીઓના વિભાગોનાં હિતોને અગત્ય આપવામાં આવે છે. એ હિતો ખરેખર અગત્યનાં છે એમ માની લેવાતું નથી. કામચર વર્ગ પુરેપુરું રાજ્યદારી દબાણ કરવામાં નબળાઈ બતાવે છે એવું એ પરિણામ છે.

મૂડીવાદી વર્ગનાં હિતોને કોઈ પણ પ્રકારે ભયરૂપ થઈ પડે એવા કોઈ પણ રાજ્યદારી પક્ષના વિરોધમાં મૂડીવાદીઓ પોતાનું સંગઠન કરી લે છે. મૂડીવાદી રાજ્યદારી પક્ષો, સમાજવાદી પક્ષોનો વિરોધ કરવા માટે સંગઠિત થએલા પક્ષો છે એવું કામચરોના વ્યવસ્થિત રાજ્યદારી પક્ષના વધતા જતા દબાણથી બતાવી આપીને, મૂડીવાદી રાજ્યદારી પક્ષો મુખ્યત્વે કરીને મૂડીવાદ અને મૂડીવાદી વર્ગનાં હિતોના રક્ષણ માટે જ છે એ સત્ય ખૂટું પાડવા વિના ચાલે તેમ નથી.

છે. એકેડેનો મજૂર પક્ષ અને ખીજા દેશોનો એવા પક્ષો આ દીકાને થોડા નથી એવું પહેલી નજરે જણાય છે. પરંતુ જરા ઊંડા ઉતરીને જોતાં જણાય છે કે, આ પક્ષો “સમાજવાદ”ને અચોક્કસ અને અસ્પષ્ટ સ્વરૂપમાં, તેમના અતિમ ધ્યેય તરીકે સ્વીકારે છે, તો પણ તેમના ખીન-સમાજવાદી સમ્બો, તેમના સુધારાના કાર્યક્રમો, મૂડીવાદી કારોબાર ચલાવવાનું કાર્ય ઉપાદી લેવાની તેમની તત્પરતાને લીધે તે ખાસ કરીને વર્તમાન સમયમાં જ હસ્તિ ધરાવી શકે એવા પક્ષો છે. તેમનું લાભિ અચોક્કસ છે. સમાજવાદી, પક્ષ જેમ જેમ વધુ બળવાન થતો જશે, મૂડીવાદ વિરૂધ્ધના મોરચા વધુ મજબુત બનતા જશે, અને બન્ને પક્ષોનો વિરોધ સ્પષ્ટ બનીને નિશ્ચિત સ્વરૂપ લેશે, ત્યારે આવા કહેવાતા મજૂરપક્ષોના સમ્બો છેવટનો નિષ્કૃષ્ટ કરી રહેશે, અને અંતે એવા અધકચરા પક્ષો બાકી રહે જશે. વર્તમાન સંજોગમાં આ સુધારક (reformist) પક્ષો તેમનું યોગ્ય ગમે તે હોય અને તેમના વ્યક્તિગત પ્રયત્નોની આનંદતાઓ ગમે તેવી હોય તો પણ-મૂડીવાદને ટકાવી રાખવામાં મદદ કરીને મૂડીવાદીવર્ગના એક મા ખીજા વિભાગના હિતનું રક્ષણ કરી રહ્યા છે.

બીજા જ રાજ્યવાદી પક્ષો સમાજના બે ગોંઠાંથી એક મા ખીજા વર્ગના હિતોની તરફેણ કરે છે. આ સંબંધી ફ્રેડરિક એન્જલ્સ કહે છે કે “શ્રમજીવીઓની બાબતમાં ક્યારેય એવો વર્ગ આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય માટે તૈયાર થયો ન હોય ત્યાં સુધી તે વર્ગનો મોટો ભાગ વર્તમાન સમાજવ્યવસ્થાને એક જ શક્ય માગ તરીકે સ્વીકારશે અને મૂડીવાદી વર્ગમાં ઉદ્દામ પક્ષ ઉભો કરશે.”

આ કૃત્યન લદ્દન સાચું છે. તેથી જ “આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય માટે તૈયાર થયા ન હોય” એવા કામદાર વર્ગમાંથી ઉભા થતા કહેવાતા સમાજવાદી અને કામદાર પક્ષો મૂડીવાદીઓનાં હિતોની તરફેણ કરે એ બનવાબોગ છે. તે ઉપરાંત મૂડીવાદી વર્ગના જે વિભાગના સંસર્ગ અને વાતાવરણમાં તેઓ રહ્યા હોય, તેજ વિભાગનાં હિતોનું રક્ષણ કરે એ સ્વાભાવિક છે-સામાન્ય રીતે તેઓ મૂડીવાદી વર્ગના નાણાં ધીરનાર વર્ગનો જ વિરોધ કરે છે.

આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય માટે તૈયાર થયા ન હોય તેવાઓનાં રાજ્યવાદી કાર્યોમાં મૂડીવાદી હિતોનાં સંરક્ષણનો પડઢો પડે છે, કારણ કે તેઓ જાણે અજાણ્ય, સીધી કે આડકતરી રીતે વર્તમાન સમાજવ્યવસ્થાને નિભાવવાના કાર્યમાં મદદ કરે છે. તેથી, રાજ્યવાદી પક્ષો જે હિતોની તરફેણ, અથવા સંરક્ષણ કરે છે, તે હિતોના મુખ્ય બે વર્ગો પડી જાય છે;- મૂડીવાદી હિતો અને કામદાર વર્ગનાં હિતો. આ બન્ને વર્ગો પરસ્પર વિરોધી છે, કારણ કે એક વર્ગ રાજની શુલામી ટકાવી રાખવા માંગે છે જ્યારે બીજો વર્ગ કામદારોની મુક્તિ માટે પ્રયત્ન કરે છે. આથી કામદારવર્ગની મુક્તિ ધ્વજનાર રાજ્યવાદી પક્ષનું સ્થાન ખીજા રાજ્યવાદી પક્ષોનું વિરોધી હોય છે. તેમાં સમાધાન થઈ શકે તેમ નથી. આ પક્ષો મૂડીવાદી વિચારોવાળા કામદારોનાં હોય કે કામદારો તરફ સહાનુભૂતિ દર્શાવનારા મૂડીવાદીઓનાં હોય તો પણ પરિસ્થિતિમાં જરાય ફેરફાર થતો નથી.

કામદારો તરફ સહાનુભૂતિ દર્શાવનારા મૂડીવાદી વર્ગનું ધ્યેય કામદાર વર્ગનાં મતો મેળવવાનું હોય છે, કારણ કે

એન્જલ્સ જણાવે છે તે પ્રમાણે “સામાન્ય મતાધિકાર મારફત માલિકી ધરાવનાર વર્ગ સીધી રીતે રાજસત્તાનો અમલ કરે છે.” એ મતાધિકારનો મોટો ભાગ કામદાર વર્ગના કાળે જાય છે. માલિક વર્ગનું આ રાજ્યદારી ખૂબ કામદાર વર્ગના હિતનું વિરોધી છે. પરંતુ એ વર્ગને તેનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ નહિ હોવાથી, કહેવાતા કામદાર પક્ષો તેમના માલિકાનાં આ કાર્યમાં ધણી વખત મદદ કરે છે. આવા કામદાર પક્ષો, રાજદારી હોદ્દાઓ અને વ્યક્તિગત લાભો મેળવવાની લાલસા રાખનાર માણસોની નેતાગીરી તળે હોવાથી, તેઓ કામદારોને જણાવે છે કે કામદારો અને મહાવાદીઓ વચ્ચેનો વિરોધ વ્યક્તિત્વને લગતો અને માણુ નીતિને લગતો જ છે; એ વિરોધ વર્ગ અને પદ્ધતિને લગતો નથી.

વિશ્વાસઘાત અને દોહનું આ સીધી ખરાબ અને ભયંકર સ્વરૂપ છે. કારણ કે આથી કામદાર વર્ગ અને તેમને શાયનાર વર્ગ વચ્ચેના મુળભૂત વિરોધને કામદાર વર્ગના ખ્યાલથી દૂર જ રાખવામાં આવે છે. તેથી તેઓ એ વર્ગને “આધિક છુટાપણા માટે તૈયાર” થતાં અને એક વર્ગ તરીકે જાગૃત થઈને તેમનાં બંધનો શોધી કાઢીને, તે તોડવાના અને તેમાંથી મુક્તિ મેળવવાના કાર્ય માટે રાજ્યદારી હેતુસર સંગઠન કરતાં અટકાવે છે.

એન્જલ્સ કહે છે કે “સામાન્ય મતાધિકાર કામદાર વર્ગના બળનું માપ કાઢવાનું સાધન છે.” કામદાર વર્ગની શક્તિ અને તેમના રાજ્યદારી વિકાસનું માપ મતગણતરી ઉપરથી ઓછસ જણાઈ આવે. તેથી જ મતાધિકારને સમાધાન અને સમજૂતિની જાળમાંથી મુક્ત રાખવો

જોઈએ. એ મતસંખ્યા કામદાર વર્ગની જાગૃતિ અને વિકાસના આંકડા દર્શાવનાર અને તેમની લાંબા સમયની સુલામીની છેલ્લી પળે દર્શાવનાર ધડીલાળ છે. પરંતુ એ ધોયને સ્પષ્ટ અને ચોક્કસ રાખવા માટે કામદાર વર્ગનું માનસ મુદી-પાદોઓની જામજનક લાલસો કે જુદાં દૃષ્ટનાયિત્રોની અસરથી મુક્ત રહેવું જોઈએ. આ કારણથી જ કામદાર વર્ગની મુક્તિ ઇચ્છનાર પક્ષ બીજા બધા રાજકીય પક્ષોનો વિરોધી હોવો જોઈએ.

કામદારોની રાજકીય લડતનું મંડાણ વર્ગના ધોરણ ઉપર જ થવું જોઈએ એટલે કે એ લડતનું સ્વરૂપ વર્ગવિરોધનું જ હોઈ શકે. રાજકીય ક્ષેત્રમાં જ સૌથી સખ્ત લડત ચલાવવાની છે. આ લડત ફક્ત વધુ બહુમાંત મેળવવા પુરતી જ નથી પરંતુ સમાજવાદી સિધ્ધાંતોને સત્તાના સ્થાનમાં સ્થાપવા માટેની લડત છે.

“વાઈમોલ”

વા, સંધીવા અને સાંધાના
દુખાવા માટે અકસીર.

હિન્દી સ્ત્રીઓના કાયદેસર હક્કો

લેખક:
રમણિક વિ. મહેતા,
બી. એસસી, એલ., એલ. બી.

લેખાંક ૧૪ મો.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

ઉપરના વિવેચન પરથી એક પુત્રી તેના પિતાની મિલકતના વારસદાર બનવાને ભાગ્યેજ ભાગ્યશાળી થાય છે એવા આગળ જણાવેલા આપણા મંતવ્યની સાચતાની ખાત્રી થાય છે. વળી, આ હક્ક અચોક્કસ અને અનિશ્ચિત છે તે ઉપરાંત તે મર્યાદિત પણ છે. એટલે કે મરનાર પિતાની મીલકત ઉપર કાંઈ સંબંધોમાં મરનારની પુત્રી વારસદાર બને ત્યારે પણ તેણી સ્વતંત્ર તેમજ નિર્બંધ અધીકાર પ્રાપ્ત કરી શકતી નથી. વ્યાજબી તેમજ કાયદેસરની જરૂરીયાત સિવાય તેણી વારસામાં કોઈની મીલકત વેચીસાદી કે તબદીલ કરી શકે નહિ; ફક્ત એ મીલકતની ઉપજ ઉપર તેણીને સ્વતંત્ર હક્ક રહે છે. તેણીના અવસાન બાદ એ મીલકત તેણીના વારસદારોને નહિ પરંતુ તેણીના મરનાર પિતાના તેણીના પછી આવતા વારસદારોને મળે છે. મુંબાઈ ઇલાકામાં જ્યાં “મયુખ અથવા મુંબાઈ શાળા” (The Mayukh or the Bombay School) નો અમલ ચાલે છે તે ભાગ સિવાય હિંદના બીજા દરેક ભાગની હિંદુ દુહીતઓ આવી રીતનો મર્યાદિત વારસાદક્ષ ભોગવે છે.

મુંબાઈની શાળા હિંદુ અબળાઓ અને ખાસ કરીને હિંદુ દુહીતાઓના વારસાની બાબતમાં સ્વતંત્ર અને નિર્બંધ હક્ક તરફ સારું વલણ રાખે છે. હિંદના બીજા ભાગો એવો સિદ્ધાંત, પકડી રચા છે કે અબળાઓને વારસામાં મળતી મીલકત કોઈપણ સંબંધોમાં મરનારના કુટુંબની બહાર જઈ શકે નહિ. આ સિદ્ધાંત પ્રમાણે એક હિંદુ પુત્રીને તેણીના મરનાર પિતાની જે મીલકત વારસામાં મળે છે તે મીલકત તેણીના મરણ બાદ તેણીના વારસોને નહિ મળતાં મૂળ મરનારના તેણીના પછીના વારસ હક્કદારોને મળે છે. પરંતુ આ સિદ્ધાંત મુંબાઈની શાળાએ સ્વીકાર્યો નથી. ઉલટું, મુંબાઈ ઇલાકામાં અનુસરાતા હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે કોઈપણ હિંદુ મહિલા જે તેણી જે ગોત્રમાં તેણીનું લગ્ન થયું હોય તે ગોત્રના કોઈ પુરૂષની વારસદાર ન બનતી હોય તો પછી ગમે તે શ્રી અગર પુરૂષની વારસામાં મળેલી મીલકતનો સ્વતંત્ર અને નિર્બંધ ઉપભોગ કરી શકે છે. જે ગોત્રમાં તેણીનું લગ્ન થયું હોય તે ગોત્રના પુરૂષ વારસદાર તરીકે તેણી મર્યાદિત હક્કથી અને તે ગોત્રની કોઈ મહિલાના વારસદાર તરીકે તેણી સ્વતંત્ર

હક્કથી વારસાહક્ક ભોગવે છે; જ્યારે તેણીનો જે કુટુંબમાં જન્મ થયો હોય તે કુટુંબના કોઇ પણ સ્ત્રી અગર પુરુષ વારસદારની મીલકતનો તેણી સ્વતંત્ર રીતે ઉપભોગ કરી શકે છે. * આમ મુ'બાઇ ખલાકની એક હિંદુ દુહીતા તેણીના પિતા તથા માતાની ભુદી અને સ્વતંત્ર મીલકત (separate and independant property) ની જ્યારે વારસદાર બને છે ત્યારે તેણી તે મીલકતનો સ્વતંત્ર ઉપભોગ કરી શકે છે. જ્યારે હીદના ખીન્ન ભાગોમાં તેણી આવી મીલકત હંમેશાં મર્યાદીત હક્કથી ભોગવે છે.

હવે એક કરતાં વધુ પુત્રીઓ હોય ત્યારે હિંદુ કાયદામાં વારસાના કેવા કાનુનો છે તે જોઇએ. હિંદુસ્તાનની પ્રચલિત ધારા-પદ્ધતિઓમાં હિંદુઓને લાગુ પડતી ધારા-પદ્ધતિ દીકરીઓના વારસા હક્ક સંબંધમાં કેટલો અન્યાય કરતી ભુદી પડે છે તે તો આપણે ઉપરના વિવેચનથી જ્યુ છે. તે ઉપરાંત તે ખીલ ધારાપદ્ધતિઓ કરતાં એક કરતાં વધારે દીકરીઓ હયાત હોય ત્યારે મરનારની મીલકતની દીકરીઓમાં કેવી રીતે વહેંચણુ કરવી તે સંબંધમાં પણ ભુદી પડે છે. દરેક ધારાપદ્ધતિઓમાં સામાન્ય નિયમ એવો હોય છે કે જ્યાં

* મર્યાદીત હક્કમાં તેણી વારસામાં મળેલી મીલકતને કાયદેસરની જરૂરીઆત સિવાય વેચી, સાદી કે કોઇ પણ પ્રકારે તબદીલ કરી શકે નહિ, તેમજ તેણીના અવસાન બાદ એ મીલકત તેણીના નહિ પણ મૂળ મરનારના વારસને મળે છે. સ્વતંત્ર હક્કમાં તેણી સદર મીલકતનો મરણમાં ફાવે તેવો ઉપભોગ કરી શકે છે અને તેણીના મરણ બાદ તેણીના વારસોને એ મીલકત મળે છે.

એક કરતાં વધારે દીકરીઓ હોય ત્યાં તેઓ તેઓને વારસામાં મળતી સંધળા મીલકત સાથે લે છે અને તે પછી મહિમાહિ સરખા હિસ્સે વહેંચી લે છે. પરંતુ હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર હેઠળ વહેંચણીની રીત આવી સામાન્ય રીત કરતાં ભુદી છે એટલું જ નહિ પરંતુ દરેક શાળાની રીતો પણ એકબેકથી ભુદી છે. બંગાળામાં ચાલતા હિંદુ કાયદા પ્રમાણે મરનારની દીકરીઓમાં પ્રથમ કુંવારી દીકરી વારસાનો હક્ક ભોગવે છે; તેમ ન હોય તો જે દીકરીને પુત્ર હોય અને જે પુત્રોને પુત્ર થવાની આશા હોય તેવી દીકરીઓ સરખે ભાગે વારસદાર બને છે અને એ બધાની ગેરહાજરી હોય તો પછી જે કોઇ દીકરી અગર દીકરીઓ હોય તે વારસદાર બને છે; પરંતુ કોઇ પણ સંજોગોમાં વાંઝણી અગર પુત્રીઓને જન્મ આપતી દીકરીઓ વારસદાર બની શકતી નથી. બંગાળામાં પ્રવર્તતી આ દયભાગ શાળાની માફક મીતાક્ષરા પર-લેલી પુત્રીઓ જેમને પુત્ર હોય અગર પુત્ર થવાની આશા હોય તેવી અને જે વાંઝણી હોય તેમજ જેને પુત્ર ન હોય તેવી દીકરીઓ અચ્ચેનો ભેદભાવ સ્વીકારતી નથી. પરંતુ આ શાળા વળી, ગરીબ અને તવંગરનો ભેદ રાખે છે. એકંદરે આ ભેદ ખીન્ન કોઇ પણ જાતના ભેદ કરતાં વધુ સારો છે." ભરતામાં ભરવુ" એ સિદ્ધાંત કરતાં જ્યાં જેની વધુ જરૂર છે ત્યાં આપણું એ જ સિદ્ધાંત સર્વોત્તમ છે. મીતાક્ષરાના નિયમ પ્રમાણે, મરનાર પિતાનો વારસો (પુત્ર, પૌત્ર, પ્રપૌત્ર અને વિધવાની ગેરહાજરીમાં જ દીકરી મરનાર પિતાની વારસદાર બને છે તે જુલુલુ નહિ.) પ્રથમ કુંવારી દીકરીઓને અને તેમની ગેરહાજરીમાં

પરણેલી પરંતુ ગરીબ અને તે પછી તવંગર દીકરીઓને મળે છે. બનારસ શાળા નિતાક્ષરાતું અનુકરણ કરે છે પરંતુ મીઠીલ ઉપલી બન્ને શાળાઓથી જુદી પડે છે અને તે કુંવારી અને પરણેલી તેમજ ગરીબ અને તવંગર દીકરીઓ વચ્ચેનો ભેદભાવ સ્વીકારતી નથી.

દીકરીઓ સંબંધીના વારસા હક્કના કાનુનેમાં મીતાક્ષરા અને દાયલાગ વચ્ચે જે જુદાપણું છે તેની ખાજી ધાર્મિક દ્રષ્ટિબિંદુ છે. દાયલાગ પ્રમાણે જે કે એક દીકરી તેણીના મરનાર પિતાની ધાર્મિક ક્રિયા જાતે કરી શકે નહિ પરંતુ તેણીનો પુત્ર તેમ કરી શકે છે તે કારણે પુત્રવાન દીકરીઓની વારસા હક્કમાં પસંદગી આપવામાં આવી છે. જ્યારે મીતાક્ષરાનો સિદ્ધાંત વ્યવહારુ દ્રષ્ટિપાલો છે અને તેથી તે જે દીકરી ગરીબ હોય તેને તવંગર અને સારી સ્થિતિવાળા દીકરી કરતાં પહેલી પસંદગી આપે છે. અન્ને એ જાણવું જરૂરું છે કે ધાર્મિક દ્રષ્ટિએ કોઈપણ જાતનો દીકરીઓ વચ્ચેનો ભેદભાવ ગ્રામીન ધર્મશાસ્ત્રના અંગેમાં જડી આવતો નથી. વડોદરા રાજ્યમાં ગરીબ અને તવંગર તેમજ કુંવારી અને પરણેલી એક કોઈ પણ જાતનું વર્ગીકરણ નથી અને દીકરીઓ વચ્ચે વારસાની જાનતમાં કોઈ પણ જાતનો ભેદ રાખવામાં આવ્યો નથી.

કુંવારી તેમજ પરણેલી અને ગરીબ તેમજ તવંગર વિ. ના જે વર્ગભેદ હિંદુ કાયદાની જુદી જુદી શાળાઓ પાળે છે તેથી એક વર્ગમાં એક કરતાં વધુ દીકરીઓ હોય ત્યારે કાયદાના શુ' નિયમો છે તે જાણવું પણ જરૂરું છે. મુંબાઈ ઇલાકા સિવાય દરેક ઠેકાણે જે વર્ગ વારસદાર બને છે તે વર્ગની દીકરીઓ

મરનારની મીલકત એકત્રપણે લઈ તેનો સરખો પણ મર્યાદિત હક્ક ભોગવે છે અને એકના મરણ બાદ તેના હિસ્સાની વારસદાર બીજી હયાત દીકરીઓ ચાપ છે. કોઈ સંજોગોમાં અનુકુળતાને લઈને તેઓ મીલકતનો ભાગ પાડવાની ઇચ્છા કરે તો તેમ તેઓ કરી શકે છે પરંતુ તેમ કરીને તેઓ તેમના ભાગમાં આવેલી મીલકતને સ્વતંત્ર મીલકત બનાવી શકે નહિ. કોઈ પણ પુત્રો તેને હિસ્સે આવેલી મીલકતના તેની જીંદગી સુધીના હક્ક (Life-Interest)નો ઇચ્છામાં આવે તેવી રીતે ગીરો, વેચાણ, બક્ષીસ વિ. નો વ્યવહાર કરી શકે છે પરંતુ તેના મરણ બાદ તેની સાથે વારસદાર બનેલી તેની બીજી જીંદગીના તેના હિસ્સાની મીલકતના વારસદાર બનવાના હક્ક (The right of Survivorship) ઉપર આવા વ્યવહારથી કોઈ અસર થતી નથી. એટલે કે તેણી જે કોઈ વ્યવહાર કરે તેનો અમલ તેની જીંદગી સુધી રહી શકે છે અને તેના મરણ બાદ તેના હિસ્સે આવેલી મીલકત ઉપર જેનો વારસાહક્ક પહોંચતો હોય તેને તેણીનો વ્યવહાર બંધનકર્તા રહેતો નથી. મુંબાઈ ઇલાકામાં દરેક દીકરી તેને હિસ્સે આવતી મીલકતનો ભાગ પડવી શકે છે અને તે ભાગનો તે અમર્યાદિત અને સ્વતંત્ર રીતે વહીવટ કરે છે. તેણીના મરણ બાદ તેની બીજી જીંદગી નહિ પણ તેણીની સ્વતંત્ર મીલકતના જે કાયદેસરના વારસદારો હોય તેઓ વારસદાર છે. મુંબાઈ ઇલાકા અને આંધ્રોના બીજા ભાગોમાં ઉપર પ્રમાણેનો જે તફાવત છે તેવું કારણ એ છે કે મુંબાઈ ઇલાકામાં એક હિંદુ દુહીતા તેના મરનાર પિતાની મીલકતની અમર્યાદિત હક્કથી વારસદાર બને છે જ્યારે બીજા ભાગોમાં આવા અમર્યા-

દીત હક્કનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો નથી અને તેથી ત્યાં દીકરીઓ તેમના મરનાર પિતાની મીલકતની મર્યાદીત હક્ક (Limited Estate)થી વારસદાર બને છે.

ઉપરના વિવેચન ઉપરથી આપણે જોઈ શક્યા છીએ કે હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર જો કે એક હિંદુ પુત્રીના વારસાહક્કના તત્વના સ્વીકાર કરે છે છતાં આ અતિ અગત્યનો અને ન્યાયી તત્વનો તે ધણા વધારે પડતા સંકોચ અને સાવધાનીથી સ્વીકાર કરે છે. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રની આ સંકોચ

અને સાવધાનભરી નીતિનો આદર્શ લઈ હિંદુ બતિની કેટલીક નીચી કહેવાતી કેમોએ દીકરીઓને સદંતર વારસાહક્કમાંથી બાતલ કરી દીધી છે ઉત્તર હિંદમાં ખાસ કરીને પંજાબ અને સંયુક્તપ્રતિની તેમજ હિંદના ખીજા પણ કેટલાક ભાગોમાં વસ્તી કેમોએ દીકરીઓના સંકુચીત વારસાહક્કના તત્વને વધુ અને વધુ સંકુચીત બનાવી છેવટે સ્થાનીક અગર કોર્ટ્સનીક રીતરિવાજનું રૂપ આપી તેમને સદંતર વારસાહક્કમાંથી બાતલ કરી દીધી છે.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

વિધવાઓનો વારસાહક્ક.

હિંદુ વિધવાઓનો વારસાહક્ક પણ હિંદુ પુત્રીઓના વારસાહક્કને લગભગ મળતો આવે છે. ખાસ તકાવત ફક્ત એટલોજ છે કે મરનારના વારસગરોના લીસ્ટમાં વિધવાનો અનુક્રમ નંબર પુત્રીથી એક નંબર પછેનો આવે છે. એટલે કે મરનાર શખ્સને પુત્ર ન હોય ત્યારે પ્રથમ વિધવા અને તે ન હોય ત્યારપછી પુત્રી વારસદાર બને છે. આથી વિધવાનો વારસાહક્કના લીસ્ટમાં ઓછો નંબર આવે છે. હિંદુ પુત્રીની માફક હિંદુ વિધવા પણ—તેણી મીતાક્ષરા કે ઘયલાગ શાળા હેઠળ શાસીત થતી હોય—ન્યાય મુધી મરનારની સંતતિમાં પુત્ર, પૌત્ર અગર પ્રપૌત્ર હોય ત્યાં મુધી મરનાર પતિ સંયુક્ત હોય કે વિલકત હોય છતાં તેણી કાઈપણ સંજોગમાં વારસદાર બની શકતી નથી. ઉપર જણાવ્યા ત્રણ વારસદારો પ્રથમ પંક્તિના વારસો હોવાથી તેમાંના એક જણની પણ હયાતી દરમ્યાન વિધવાનો વારસાહક્ક પહેલ્યો નથી.

તેમની ગેરહાજરી દરમ્યાન જ તેણી આ હક્ક પ્રાપ્ત કરે છે. આ હક્ક મરનાર ધણીની સ્વતંત્ર મીલકત ઉપર મળે છે. મરનાર સંયુક્ત કુટુંબનો એક અંગભુત હોય તો સંયુક્ત કુટુંબની અવિલકત સિવાયની મરનારની જુદી સ્વતંત્ર મીલકત હોય તેની ઉપર તેણીનો વારસાહક્ક પહેલ્યો છે. જો મરનાર સંયુક્ત કુટુંબનો અંગભુત હોય અને સંયુક્ત કુટુંબની અવિલકત મીલકત હોય છતાં મરનારની જુદી સ્વતંત્ર મીલકત ન હોય તો તેણી મીતાક્ષરા શાળા પ્રમાણે મરનારના ભાગની અવિલકત મીલકત ઉપર ભરણપોષણ સિવાયનો ખીજો વધારે વિશાળ દક્ષ સખી શકે નહિ. પરંતુ ગંગાળામાં પ્રવર્તતી ઘયલાગ શાળા પ્રમાણે તેણી મરનાર પતિનો અવિલકત મીલકતમાં જેટલો હિસ્સો હોય તેટલા હિસ્સા ઉપર વારસાહક્ક ભોગવે છે. મીતાક્ષરા શાળા પ્રમાણે સંયુક્ત કુટુંબની અવિલકત મીલકતમાં મરનાર અંગભુતની વિધવાને કાઈ પણ સંજોગમાં પુત્ર, પૌત્ર અગર પ્રપૌત્ર ન હોય તો પણ ફક્ત ભરણપોષણ

સિવાય વધુ હક મળતો નથી. મરનારનો લાગ બાકી રહેલા બીજા અંગલુતોને વારસારૂં બન્ય છે. પરંતુ દાયલાગ શાળા ઉપર પ્રભાણે હિંદુ સંયુક્ત કુટુંબનો “survivorship”ના સિદ્ધાંતનો સ્વીકાર કરતો નથી; અને તેથી સંયુક્ત કુટુંબની અવિભક્ત મીલકતમાં, મરનારનો જોડલો હિસ્સો હોય તે હિસ્સો, બાકીના અંગલુતોને લાગે ન જતાં મરનારના વારસદારોને મળે છે. આથી દાયલાગ શાળા પ્રભાણે એક હિંદુ વિધવા બે તેણીની પહેલાની પંક્તિના વારસદારો પૈકી કોઈ ન હોય તો તેણીના મરનાર પતિની મીલકત અવિભક્ત હોય તો પણ તેની વારસદાર બને છે.

પણ આવી વારસાહકની રૂએ મળતી મીલકત ઉપર તેણીનો મર્યાદીત હક રહે છે સિવાય કે જ્યાં ન્યાત જાતના રિતરિવાજથી તેણી સ્વતંત્ર હક મેળવતી હોય. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રમાં વિધવાને મળતી આવી મર્યાદીત હકવાળા મીલકત તેણીના નામ પાછળ “વિધવાની મીલકત” (“Widow's Estate”) ના નામે ઓળખાય છે.

“વિધવાની મીલકત” એ હિંદુ કાયદાનું એક વિશિષ્ટ તત્વ છે. સ્વતંત્ર વિરૂદ્ધ મર્યાદીત તત્વવાળા એ મીલકત છે. એક હિંદુ વિધવાને વારસામાં મળતી આ મીલકતની તેણી જ્યાં સુધી હયાત હોય ત્યાં સુધી તેણી માલીક બને છે; તેણી આ મીલકતના માલીક તરીકે પોતાનું નામ સરકારી રજીસ્ટરમાં દાખલ કરાવવાનો પણ હક ધરાવે છે; પરંતુ કાયદેસરની જરૂરીઆત (Legal necessity) સિવાય

સ્થાવર મીલકતની વ્યવસ્થા કરી શકતી નથી, એ મીલકત તેણી કોઈને, બક્ષીસ પણ આપી શકતી નથી, જ્યારે આવી રીતે મળેલી જંગમ મીલકતની તેણી તેની મરજીમાં આવે તેવી વ્યવસ્થા કરી શકે છે. વળી વારસામાં મળેલી આ મીલકત વિધવાના ગુજરી જવા પછી તેણીના નહિ પરંતુ તેણીના ધણીના વારસોને મળે છે. સામાન્ય સંજોગોમાં ફક્ત સ્થાવર મીલકતમાંથી ઉપજતી આવકની તે કુલ મુખત્યાર છે.

કેટલીક જૈન કોમોમાં આથી વિરૂદ્ધનો વર્તાવ થાય છે. રિવાજના બળે આ કોમોની વિધવાઓ તેમના ગુજરી ગયેલા ધણીની સ્વોપાજીત મીલકતની સ્વતંત્ર સ્વામીનીઓ બને છે. આપણે ઉપર જણાવી ગયા છીએ કે જ્યાં કાયદાથી વિરૂદ્ધનો રિવાજ સ્થાપીત થતો ન હોય ત્યાં હિંદુ કાયદેબીજા હકકો સાથે વારસાહકના સામાન્ય નિયમો જ જૈન તેમજ શીખ કોમોને લાગુ પડે છે અને તેથી જ્યાં કાયદાથી વિરૂદ્ધનો રિવાજ પ્રચલીત ન હોય ત્યાં, એક જૈન વિધવા પણ તેની હિંદુ વિધવા બહેનોની માફક મર્યાદીત હકથી વારસદાર બને છે. આ સામાન્ય નિયમની વિરૂદ્ધ ખીરત, સહરાનપુર તથા શાહપાદ હિસ્તીકટના અરાહ વિગેરે પ્રદેશના અગરવાલ જૈનોમાં, એક વિધવા તેણીના ધણીની સ્વોપાજીત સંપત્તિની સ્વતંત્ર સ્વામીની બને છે અને આવી મીલકતની તેણી મરજીમાં આવે તેવી વ્યવસ્થા કરી શકે છે. અવિભક્ત મીલકતના તેણીના ધણીના હિસ્સાની તે સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે મર્યાદીત હકથી માલીક બને છે.

(અર્ણવ)

બા સ ફા

સૈફી સાબુ

નહાવા તથા હરેક પ્રકારના
કપડાં ધોવા માટે ઉત્તમ:

। ।

ઝાણમાં ઝાણા ખર્ચે સારામાં
સારું કામ આપનાર આ સાબુ
જરૂર જોકે વખત વાપરી ખાતરી કરો.

સચીત્ર
ક્રી
ફેટલોગ
માટે
લખો.

બોમ્બે સોપ ફેક્ટરી

ટેલીફોન નં. ૨૧૭૮૯.

મુ'બદ, ૩.

સમાજવાદી સાહિત્ય વાંચો.

ગુજરાતની પહેલીજ સમાજવાદી પ્રકાશન સંસ્થા:
નવી દુનિયા ગ્રંથમાળાનાં પુસ્તકો વાંચો.

૧ પલટાતું રશિયા ૦-૧૪-૦

લેખક : મોરીસ હીન્ડસ

૨ સમાજવાદ : તરંગમાંથી વિજ્ઞાન ૦- ૬-૦

લેખક : ફ્રેડ્રીક એંગલ્સ

૩ કમ્યુનીસ્ટ બહેરનામું ૦- ૬-૦

લેખક : ક્લર્ક માર્ક્સ અને ફ્રેડ્રીક એંગલ્સ

● હિન્દ કયે રસ્તે ? ૦- ૨-૦

લેખક : જવાહરલાલ નેહરુ

ગ્રંથમાળાનું વાર્ષિક લવાજમ:

લાયબ્રેરીઓ, સંસ્થાઓ
અને મથુરા.

૩-૦-૦ એક વર્ષ માં ૧૨૦૦

૨-૮-૦ પાનાનું સમાજવાદી વર્ષિક

મળુર-સાહિત્ય ગ્રંથમાળાનું સાહિત્ય:

૧ ખાનગી મીલકત અને સમાજવાદ: બે પૈસા.

૨ મળુર અને સુડીદાર: એક પૈસા.

સમાનતાના રાહ: (એંગલ્સના 'પ્રિન્સીપલ્સ ઓફ
કમ્યુનિઝમ' નો અનુવાદ): બે આના.

શ્રમજીવીઓનું સંપત્તિશાસ્ત્ર: એક આનો.

આ ઉપરાંત અંગ્રેજી, ગુજરાતી, મરાઠી, હિન્દી વિ. ભાષાઓમાં

છપાએલા સમાજવાદી પુસ્તકોનું ખાસ તૈયાર કરેલું લીસ્ટ.

શું વાંચશો? ગ્રંથમાળાના લેખ 'નવયુગ-કુલવાદી' ના
ગ્રાહકોને ભેટ મળશે.

નવયુગ-કુલવાદીનું હિંદુસ્તાન ન્યુસપેપર્સ લી.,

વાર્ષિક લવાજમ: ૫-૦-૦

૬, બેકલાઉસ લેન, કોટ,

પરદેશમાં: ૮-૦-૦

મુંબઈ.

'નવી દુનિયા કાર્યાલય,' દોલતખાના, અમદાવાદ.

મુંઝવતા સવાલો

.....નો.....

સરળ
ઉકેલ

હિંદમાં સમા-

જવાદી પ્રવૃ-

ત્તિનો ભુવાળ ચઢતો.

જાય છે. તાજેતરમાં

જ મહાસભામાં પણ

સમાજવાદી પક્ષની

સ્થાપના થઈ છે.

સમાજવાદના વેળવંત

પ્રવાહમાં પોતાનું વ-

ચસ્વ તણાઈ જવાના

ભયથી ચોંટી ઉઠેલા

કેટલાક નેતાઓ,

આ નવિન ભગ્યતિનો

વ્યથા વિરોધ કરી

રહ્યા છે. તેમની મુખ્ય

દલીલ એક જ હોય

છે. સમાજવાદ એ

પરદેશી પદ્ધતિ છે.

પરદેશમાં જ તેનો ઉદ્ભવ થયો છે, અને

પરદેશમાં જ તેનો વિકાસ થયો છે. તેથી

આપણા દેશમાં સમાજવાદ દાખલ થઈ

શકે તેમ નથી. આ દલીલો કટલે અંશે

સાચી છે તે બાજુવા માટે તીવ્રેતો સવાલ-

પૂછવામાં આવ્યો છે.

સવાલ:-સમાજવાદ પરદેશી વિચાર-

પદ્ધતિ છે, તેથી આપણા દેશને તે

અનુકૂળ આવે તેમ નથી એવી

દલીલો કેટલાક નેતાઓ કરે છે. એ

સાચ છે ?

સમાજવાદ અને હિન્દ

*

આર્થિક મંદીનું કારણ

*

આદ્યતમાં ધર્મશ્રદ્ધા વધે છે !

*

કેળવણીમાં ધર્મની ડખલ

*

મેકિસકોમાં ધર્મ સામે જોહાદ

*

મનુષ્યનું ધર્મ-ધર્મ.

જવાબ:-સમાજ

વાદી વિચારોના અડધી

ફેલાવાથી બાકી બ-

નેલા કેટલાક નેતાઓ

આવા બખાળા કરે

છે; પરંતુ તેમની દલી-

લો પોષ્ટક છે. સમા-

જવાદી પ્રવૃત્તિને દાખી

દેવાની હિંમતથી હિન્-

દના મૂડીવાદીઓ કુ

મૂડીવાદીઓના મિત્રો

અવળું પ્રચારકાપ

કરી રહ્યા છે, પરંતુ

એ દલીલ, આર્થિક

વિકાસક્રમ વિશેનું તે-

મનું અજ્ઞાન બહાર

કરે છે. આજે હિંદમાં

મૂડીવાદ બરાબર સ્થા-

પિત થઈ ચૂક્યો છે. એ પ્રથમ હવે પરદેશી

રહી નથી. મૂડીવાદે આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રયાતુ

સ્વરૂપ લીધું છે. આ મૂડીવાદ હિંદમાં

સર થયો નહોતો; પરંતુ તેનું જન્મસ્થાન

ઈંગ્લેંડ છે. મૂડીવાદની જન્મભૂમી

ઈંગ્લેંડમાં જ કાલમાક્રમે મૂડીવાદી સમા-

જનનું પૃથક્કરણ કરીને સમાજવાદનો માર્ગ

સૂચવ્યો હતો. સમાજવાદ મૂડીવાદ

સાથે સીધો સંબંધ ધરાવે છે, અને એ

મૂડીવાદનું જોર આજે હિંદમાં પુરેપુરું

પ્રસરી ગયું છે. તેથી સિદ્ધ થાય છે કે

સમાજવાદી તત્વજ્ઞાન હિંદના હિત સાથે

અસંગત નથી. આથી જ સમાજવાદ હિંદમાં કાબલ થઈ શકે તેમ છે, કારણ કે આ દેશમાં મૂડીવાદે ઉંડાં મૂળ નાખ્યાં છે, અને જ્યાં જ્યાં મૂડીવાદ અસ્તિત્વ ધરાવતો હોય ત્યાં ત્યાં તેની સામાજિક અને આર્થિક ચૂસણનીતિનો સામનો કરવા માટે અનિવાર્યપણે સમાજવાદ અસ્તિત્વમાં આવે છે. મૂડીવાદમાંથી જ સમાજવાદનો ઉદ્ભવ થાય છે. વ્યક્તિવાદથી શરૂઆતમાં કદાચ દેશનું હિત થયું હશે, પરંતુ હવે તો એ વ્યક્તિવાદ ધણે જ નુકસાનકર્તા થઈ પડ્યો છે કારણ કે મૂડીવાદી સંસ્થાઓ એકઠાંથી ઇનરાઓ મેળવવાની હદ સુધી પહોંચી ગઈ છે, માટે જ સમાજવાદ વધુ ને વધુ આવકાર પામતો જાય છે. મૂડીવાદીઓ કે તેમના મિત્રો સિવાય, દરેક સામાન્ય માણસના અંતરના ઉંડાણમાં સમાજવાદી વિચારો ધર કરી રહ્યા છે. મોટા પાયા ઉપરના ઉદ્યોગોને સમાજના કાણુ તળે લાવવા એ સમાજવાદનું ધ્યેય હોવાથી સમાજના આર્થિક જીવનને નુકસાન પહોંચાડે નહિ એવાં વગર ઇનરાનાં સાહસોમાં સમાજને ઉપયોગી એવા વ્યક્તિવાદને સ્થાન રહેશે. એટલે જ્યાં જ્યાં મૂડીવાદી પ્રથા જડ ધાલી બેઠી હોય ત્યાં સમાજવાદનો ઉદ્ભવ આવકારદાયક છે; અને તેથી જ તે દેશનું ભલું થવાની સંભાવના છે.

* * *

મૂળ આપણે ભેટું કે મૂડીવાદ જ આડકતરી રીતે સમાજવાદી પ્રવૃત્તિનો પ્રભુતા છે. આ દલીલ સીધી રીતે મગજમાં ઉતરે તેવી નથી પણ, મૂડીવાદનું સાચું સ્વરૂપ પિછાન્યા પછી એ ખીના ધ્યાનમાં આવતાં મૂડીવાદી નહિ પડે. જગતમાં આર્થિક અયગમણે ઉભી

કરનાર જ સર્વ અનિષ્ટોના મૂળ સમો મૂડીવાદ છે. સમાજવાદીઓ કહે છે કે મૂડીવાદ તળે આ અનિષ્ટો રોજી શકાય તેમ નથી. આ દલીલના સાચાપણા માટે નીચેનો સવાલ ઉપયોગી છે.

સવાલ:—મૂડીવાદ જ આર્થિકમંદીનું મૂળ કારણ છે એ દલીલ સાચી છે?

જવાબ:—હા. એ દલીલ સમાજવાદીઓની છે. પોતાના જીવનનિર્વાહ માટે કામદારે અમશક્તિ વેચવી પડે છે. ઉત્પાદન વ્યય અને બદલાનાં સાધનો ઉપર મૂડીવાદીઓનો અંકુશ અને તેમની માલિકી હોય છે તેથી કામદાર પાસે જીવનનિર્વાહનું ખીલું સાધન રહેતું નથી. અને તેથી પોતાના માલિકના ઉપયોગ માટે જેટલી અમશક્તિ જેટલા સમય માટે વાપરે, તેટલા પ્રમાણમાં તેના બદલામાં રોજ સ્વીકારવાની કામદારને ફરજ પડે છે. પરંતુ એક કામદાર જેટલું ઉત્પન્ન કરી શકે એટલા જ પ્રમાણમાં તેને રોજ મળતી નથી. કારણ કે કામદારે ઉત્પન્ન કરેલા માલ ઉપર તેના માલિકને નફો મેળવવાનો હોય છે. એટલે એક કામદાર મળતી રોજ કરતાં વધુ ઉત્પાદન કરે તો જ મૂડીવાદીઓને નફો મળી શકે. સમાજને ઉપયોગી વસ્તુઓ ઉપર ખાનગી માલિકીનો સિદ્ધાંત જેટલો મૂડીવાદમાં અગત્યનો છે તેટલો જ તેમાંથી નફો મેળવવાનો હેતુ પણ અગત્યનો છે. આ બે વસ્તુઓ ઉપર જ મૂડીવાદનું મંડાણ થયું છે. એટલે એક કામદારને ધારો કે—બે રૂપિયા રોજ મળતી હોય તો બદલામાં તેણે પાંચેક રૂપિયા જેટલું કામ (જેટલું નહિ તો બે રૂપિયા કરતાં વધુ કીમત ઉપજવી શકે એટલું) કામ તો જરૂરે કરવું જોઈએ. એ કામદારના મજૂરનાં સાંજે બે રૂપિયા પડે છે; એટલે

તેની ખરીદશક્તિ એ રૂપિયા જેટલી હોય છે; પરંતુ તેણે તો પાંચ રૂપિયાની કીંમત જેટલી મિલકતનો મૂલીવાદી પ્રયાત્માં તેના માલિકો માટે, વધારો કર્યો હોય છે. તેણે એ રૂપિયામાં ઉત્પન્ન કરેલો માલ ખર્ચમાંથી ખરીદ્યો હોય તો પાંચ રૂપિયા આપવા પડે છે ! આ પ્રમાણે તેણે ઉત્પન્ન કરેલા માલના પ્રમાણમાં તેજ માલ ખરીદવા માટે તેની ખરીદશક્તિ ઘણી ઓછી હોય છે. આથી જ ઉત્પાદન વધી પડે છે અને ખરીદશક્તિના અભાવે આર્થિક મંદી આવે છે.

ઐર્વાગિક મંદી તરફ ધસડી જનાર ખીણ એક તત્વ પણ મૂલીવાદમાં મેલુદ છે. કામદાર પામેથી નફો (જેને સમાજવાદીઓ વિશેષ દ્રવ્ય Surplus wealth કહે છે તે) મેળવનાર માલિક નફાના રૂપમાં મેળવેલું બધું જ દ્રવ્ય ઉપયોગમાં લઈ શકતો નથી. તેનો ખોરાક, કપડા, રહેવાની સવડ વિગેરે જરૂરીઆતો કીંમતી હોય છે. આ બધું ખરીદવા માટે તે વડુ નાણાં ખર્ચે છે, પરંતુ આ ખર્ચ પણ તેના કામદારો પાસેથી મેળવેલા વિશેષ દ્રવ્યનો વ્યય કરી શકે એટલું હોતું નથી. તેના ખર્ચ કરતાં નફો હમેશાં વધુ જ હોય છે. પરિણામે તે વિશેષ મુદ્દ્ય એકઠું કરવા માંડે છે અને તેની પાસે રહેલી બચત વધતી જાય છે. નવાં યંત્રો અને ખીજાં સાધનો તેમજ સવડો વસાવવાના કામમાં મૂલીવાદીઓ આ દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરે છે, અથવા ખીજા ધંધાઓમાં નાણાં રોકીને આવકનાં સાધનો વધારતા જાય છે પરંતુ માલતું ઉત્પન્ન વધવા સાથે પ્રજાની ખરીદશક્તિમાં વધારો થતો નથી. એટલે કામદારો કે સામાન્ય માણસો, એ માલ

જેટલા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેટલા પ્રમાણમાં ખરીદી શકતા નથી. ખરીદ્યાને વગર ખરીદ્યોલા માલનો જથ્થો વધે છે, વ્યાપારમાં મંદી આવે છે, કારખાનાઓ અંશતઃ કે પુરેપુરાં બંધ થાય છે અને બેઝરી વધવા સાથે જગત આર્થિક અચ-કામજોની વિદ'બલાઓમાં ફસાય છે.

આમ મૂલીવાદી પ્રયાત્માં રહેલા ભયંકર આંતરિક વિરોધો નીચે પ્રમાણે સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે.

(૧) કામદારોમાં પુરતી ખરીદશક્તિનો અભાવ હોય છે કારણ કે તેઓ રોજ માટે કામ કરે છે અને વિશેષ મુદ્દ્ય ઉત્પન્ન કરે છે.

(૨) કામદારોના માલિક અને ખીજા મૂલીવાદીઓ પાસે મિલકત અને દ્રવ્ય વધતાં જઈને એક સ્થળે એકાં થવાથી મૂલીવાદી સાધનો અને સવડો હમેશાં વિરૂદ્ધ થતાં જાય છે. પરિણામે દરેક દસકામાં આર્થિક મંદીનો ભય આવી પડે છે અને ખરેખરી મંદી મૂલીવાદીઓ વિના આખા જગતને યુગળાવી મુકે છે.

આમ મંદીનાં કારણોત્તર નિદાન થવાથી તેનો ઉપાય શોધી કાઢવાનું કાર્ય સહેલું થઈ પડે છે. દેશનાં ઐર્વાગિક સાધનો અને સવડોને સમાજના અંકુશ તળે લાવી મુકવાથી જ રોજની પ્રથા અને નફો મેળવવાની પદ્ધતિનો નાશ કરી શકાય. સમાજવાદ તળે ઉત્પાદનનાં સાધનો ઉપર, પ્રજાકીય રાજ્યસત્તા મારફત કામદારોની માલિકી રહેશે. કામદારોને તેમના શ્રમનો પુરેપુરો બંધો મળશે, કારણ કે સમાજવાદી ગાજ્યવ્યવસ્થામાં નફાના રૂપમાં કામદારો પામેથી વિશેષ મુદ્દ્ય કાપી લેનારા ઇજારદારો કે ખાનગી માલિકી ધરાવનાર મૂલીવાદીઓ કામદારોને

ચૂસી રાકશે નહિ. તે વખતે
 પોતે ઉત્પન્ન કરેલો બધો જ માલ ખરીદી
 લેવા સક્તિમાન બનશે. તેણે ઉત્પન્ન કરેલો
 માલ સમાજવાદી રાજ્યમાં એવી રીતે
 ઉપયોગમાં લેવામાં આવશે કે તેના બદ-
 લામાં સમાજના કાષ્ટ તથા રહેલા ખીજ
 ઉઘોગો મારફત ઉત્પન્ન થયેલા માલનો
 તે પોતાના માટે ઉપયોગ કરી શકશે.
 કામદારો અને શ્રમજીવીઓની તેમજ તેમના
 સાથીદારોની જરૂરીયાતો પુરી પાડવા માટે,
 સમાજવાદી પદ્ધતિ તથા ધનારો ઉઘોગોનો
 વિકાસ સ્વાભાવિક, તકસિદ્ધ અને
 શાન્તિય પદ્ધતિ પ્રમાણેનો હશે.

આવા સામાજિક અર્થશાસ્ત્રમાં
 મંદી અદ્રશ્ય થઈ જશે. આ તકસિદ્ધ
 ઉપાય છે માટે તેને એકદમ અમલમાં મુકી
 શકાય તેમ છે એવું માની લેવાનું નથી.
 તે ઉપાય અમલમાં મુકવા માટે સામુદાયિક
 મજ્જાની જરૂર છે. તેથી જ આમલગ્નને
 આ દીશામાં કેળવવાની જરૂર છે.

સમાજવાદ પોતાની મેળે આવી જશે
 નહિ. મૂડીવાદની જડ ઉખડી જઈને તે
 નાશુક થયા પછી, સમાજવાદી ઉઘોગોને
 અસ્તિત્વમાં લાવવાની જરૂરીયાત ઉભી
 થાય છે. તેથી જ સમાજવાદમાં માનનારા-
 ઓએ આ જાતના સામાજિક અર્થશાસ્ત્રના
 આદર્શની પ્રાપ્તિ માટે કાચ ઉપાડી
 લેવું જોઈએ. વ્યવસ્થાપૂર્વક સંગ-
 ઠીત થઈને સમાજવાદીઓએ તેમના
 રાષ્ટ્ર તથા વર્ગની સેવા કરવી
 જોઈએ. સમાજવાદીઓના કાચ અને
 કેળવણીથી મૂડીવાદનાં અનિષ્ટો કચાડેલી
 પ્રજાની દ્રષ્ટિ સમક્ષ રજુ કરી શકાશે.
 એક વખત ખરું કારણ જાણ્યા પછી
 તેનો ઉપાય સહેલો થઈ પડશે.

કામદારો અને તેમના સાથીદારો સામાજીક
 છૂક જાતિનું અનિવાર્ય અને ઉપયોગી
 કાચ ઉપાડી લે તો જ આધુનિક સંસ્કૃ-
 તિનું લવિષ્ય ઉજળું બનાવી શકાશે.

* * *

આવી રીતે મૂડીવાદી પ્રધામાંથી
 અનિવાર્ય રીતે આવી પડતી મંદીની અસર
 આર્થિક ક્ષેત્ર ઉપરાંત ખીજ ક્ષેત્રોમાં પણ
 થાય છે. પહેલાંની વખતમાં આવી આફતો
 આવી પડે ત્યારે લોકોની માનસિક અસ્થિ-
 રતાનો લાભ લઈને ધર્મના ઇજારદારો અને
 રક્ષકો તેમને ધાર્મિક સંસ્થાઓ તરફ
 વાળવા પ્રયત્ન કરતા. પ્રભૂના શરણે
 જવાથી આવી આફતો ટળી જશે એમ
 તેઓ શ્રદ્ધાળુ લોકોને સમજાવતા. પરિ-
 ણામે આવા પ્રસંગે પોતે તુચ્છ છે એવી
 શ્રમજીવોમાં ફસીને, લોકો ધર્મ અને ધાર્મિક
 સંસ્થાઓ તરફ વધુ ને વધુ ઢળતા જતા
 હતા. પરંતુ આધુનિક આર્થિક મંદીની
 આવી અસર થઈ શકે કે કેમ ? તે જાણવા
 માટે નીચેનો પ્રશ્ન ઉપયોગી થઈ પડશે.

સવાલ:—જગતની મંદીથી ધાર્મિક
સંસ્થાઓનું બળ વધે છે કે ઘટે છે ?

જવાબ:—વિજ્ઞાનનો આઠલો બધો
 વિકાસ થયો નહોતો એવા દિવ-
 સોમાં કુદરતી કે સામાજિક આફતોથી
 અજાન લોકો અને તેમના જેટ-
 લા જ અજાન નેતાઓ ધર્મ તરફ ધસ-
 અઈ જતા અને તેનું શરણુ ખોળતા. આમ
 કરવામાં ધાર્મિક નેતાઓએ તેમનામાં દસ-
 વેલી નયજાણની લાવના સુખ્ય ભાગ ભજ-
 વતી હતી. પરંતુ એ વલણ હવે જાણીતી
 નથી. વૈજ્ઞાનિક અને લુદ્ધિવાદી બંને
 એટલા બધાં અસરકારક નીવડ્યા છે કે

વતેમાન આર્થિક સામાજિક કે કુદરતી આક્રોશો લાલ લાલને ધમના નામે પોતાની મહત્તા ટકાવી રાખનારાઓ તેમણે યુગ-વેલી પ્રતિષ્ઠા અને સ્થાન પાછાં મેળવી શકે તેમ નથી. આજે તો મનુષ્ય રચેલી સંસ્થાઓ અને વ્યવસ્થા ઉપર લોકો વધુ શ્રદ્ધા ધરાવે છે. મનુષ્યથી પર એવી કોઇ શક્તિઓ કે દેવી સહાય માટે આજનો મનુષ્ય રાહ જોઇને બેસી રહેતો નથી. આપણે જે આક્રમક સપડાયા હોઇએ તેમથી બહાર નિકળવા માટે વૈજ્ઞાનિક અને ભૌતિક ક્ષયનો આશ્રય લઇને દૈવી સાધનોને બંધે કુન્યવી સાધનો મારફત રાહત મેળવવી જોઇએ એવી માન્યતા આજે પ્રસરી રહી છે. વતેમાન મંદીના કપાટામાં આવનાર લોકો તેને પ્રભુતા ગુસ્સાનું પરિણામ કે મનુષ્યના પાપ-પ્રવૃત્તિ સ્વભાવનું પરિણામ ગણાતા નથી. આર્થિક મંદીનાં અધકાર-માંથી બહાર નિકળવા માટે દૈવી શીરસ્તા-ઓના ધામ સમા સ્વર્ગમાંથી પ્રભુ પ્રકાશ પાથરે તેની રાહ જોઇને આજે કોઇ બેસી રહેતું નથી. પ્રભુની કૃપાનું ચિન્હ જોળવાની મહેનત લેવાને બંધે આપણે આજે ઐશ્વર્યગીરિ પરિસ્થિતિનું પૃથકરણ કરીએ છીએ. મહી એક જ દેહાણે કયા સંજોગોમાં એકત્ર થાય છે તેનો અભ્યાસ કરીએ છીએ, મહીવાદી ઇમારા પદ્ધતિથી રોજની મજૂરીનું કેવું શોષણ થાય છે તેનો ચિંતાર દ્રષ્ટિ સમક્ષ લાવીએ છીએ. આ બધીય ઘટનાઓ વિશે પુખ્ત વિચાર કર્યા પછી સમાજવાદી ઉદ્યોગોની તરફેણ કે વિરોધ કરવા તૈયાર થઇએ છીએ. સામાજિક આક્રોશોનો આવો શુદ્ધિવાદી સામનો કરવો એ જુની હાનીકારક માન્યતાઓ ઉપર સમયે મેળવેલા વિજયનું ચિન્હ છે. મંદીના સમયમાં આજે લોકો મંદીરોમાં કે દેવ-ગામમાં દોડી જતાં નથી, પરંતુ સંજોગ

શુદ્ધિવાદી અને ભૌતિક તેમજ કુન્યવી સાધનો મારફત એવી આક્રોશો નિકાલ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. એ આક્રોશોથી પરિસ્થિતિની લયંકરતા નજરે પડે છે, અને પ્રભુમાં કે ધર્મમાં વિશ્વાસ રાખીને માથે હાથ દબાવેલી રહેવાને બંધે મુશ્કેલીઓ દૂર કરવાનાં કારણો જોણી તેના ઉપાયો લેવાનાં કાયદામાં વતેમાનયુગનો મનુષ્ય પ્રવૃત્ત થાય છે.

* * *

આજે તો ઠેર ઠેર ધર્મવિશ્લેષ જોવા જાવવામાં આવે છે. અત્યંત શ્રદ્ધાળુ ગણાતા દેશો આજે ધર્મવિરોધી બનતા જાય છે. મેક્સિકો પણ એક વખત એવો શ્રદ્ધાળુ દેશ હતો. પરંતુ આજે ધર્મનાં મુળ ઉખાડી નાખવાની મહાન પ્રવૃત્તિ મેક્સિકોએ હાથ ધરી છે. તેણે કુળવણીના નવા કાયદામાં હાથમાં લીધો છે પરંતુ ત્યાં પણ ધર્મ આડો આવીને ડબલગીરી કરે છે. મેક્સિકોની કુળવણીમાં ધર્મની ડબલગીરીનું કારણ જાણવા માટે એક જીરાનું નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે:

સવાલ:-મેક્સિકોના કુળવણી વિષયક કાયદામાં શા માટે ધર્મના નામે ડબલ કરવામાં આવે છે ?

જવાબ:-મેક્સિકોની કુળવણીની સંસ્થાઓ ઉપર ચાર સૈદ્ધાંત ધ્યાન દોરવામાં આવેલા છે. પાદરીઓના આ અંકુશનું પરિણામ દેશના હિતમાં આવ્યું કે નહિ તે જાણવું જરૂરી છે. ૧૯૧૦ માં મેક્સિકોની ૮૫ ટકા પ્રજા અજાણ હતી. તે પછી મેક્સિકોની સરકારે કુળવણીના તંત્ર ઉપર ધ્યાન આપીને એ સંખ્યાને ઘટાડીને ૩૫ ટકા સુધી લાવી મુકી છે.

આવતા હાયકામાં અજ્ઞાનનું અનિષ્ટ સદ-
તર દૂર કરવાની તેમની ધારણા છે.
મેક્સીકન સરકારનું ફક્ત ૧૪ વર્ષનું
સુદર કાયું જોઈને પાદરીઓ જેઠાઈ ગયા
છે. પ્રજા જેમ વધુ અજ્ઞાન, વહેમી અને
ગુલામી મનોદશાવાળી રહે તેમ ધર્મગુરુઓ
પોતાની સત્તા વધુ મજબુત રીતે ટકાવી
શકે. પ્રજાને ધર્મિક ગુલામીમાં રાખવા
માટે અજ્ઞાન એ મુખ્ય સાધન છે. આ
અજ્ઞાનનો નાશ થવાથી, સ્વાભાવિક રીતે
ધર્મગુરુઓની સત્તાનો પણ અંત નજીક
આવતો જાય છે. આથી જ પ્રજાને કેળ-
વણી આપવાના કાયદામાં ધર્મગુરુઓ અંત-
રાય નાખી રહ્યા છે.

હિંદુ જ્યારે સંસ્કૃતિને શિખરે હવું
એમ કહેવાય છે, ત્યારે પણ જુદા જુદા
પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવવાનો સામાન્ય માણ-
સોને અધિકાર નહોતો. જ્ઞાન મેળવવાનાં
અને શુદ્ધિ ખીલવવાના કાયદા ધર્મગુ-
રુઓએ ઇંગ્લેન્ડ રાખ્યો હતો. જે વર્ગને
વધુ ગુલામ રાખવાની જરૂર હતી તેને
જ્ઞાનમાગથી વધુ દૂર રાખવામાં આવતો.
તેથી જ મંત્રોચ્ચારના ભૂલેસુકે થયેલા
શ્રવણ માટે એક નિરપરાધી શૂદ્રના કાનમાં
ગરમ સીસું રેડવા જેવી ઠડક સજા ધર્મના
પાલનહારોએ નકકી કરી હતી. તેથી જ
હીંદુમાં ધર્મ આટલી ઉંડી જડ ઘાટીને
મેસો છે. આજે પણ ધર્મની ખાખતમાં
હસ્તક્ષેપ કરનારાઓ વિરૂધ્ધ ધર્મગુરુઓ
બખાળા કાઢ્યા જ કરે છે.

પરંતુ જ્યારે ધર્મ અને રાજ્યસત્તા
એક થઈ જાય છે ત્યારે તો પ્રજા માટે
ગુલામીમાંથી છુટવાનું કાયું ધણું જ
મુશ્કેલ બને છે. મેક્સીકોના કાયદાના
ત્રાસદાયક રાજ્ય અમેલ દરમ્યાન, તેણે

સત્તા ટકાવી રાખવા માટે પ્રજાને અજ્ઞાન
અવસ્થામાં જ રાખવા દીધી હતી. તે સમયે
તેને મદદ કરવા માટે ધર્મગુરુઓ ઇંસબેર
બહાર નીકળી પડ્યા હતા.

મેક્સીકોમાં ક્રાન્તિને સફળતા મળી,
ત્યારે કેળવણીનાં ક્ષેત્રને ધર્મની અસરથી
દૂર રાખવાની અને રાજકારણમાં ધર્મનો
હસ્તક્ષેપ નહિ થવા દેવાની નીતિ અખ-
ત્યાર કરવામાં આવી. પાદરીઓએ
બન્યો તેટલો વિરોધ કર્યો, પરંતુ ક્રાન્તિ-
કારીઓ મક્કમ જ રહ્યા. વર્ષો ધ્યાં મેક્-
સીકોના ધર્મવેલાઓએ નવી સરકાર
વિરૂધ્ધ ફેટલીય યુક્તિઓ અજમાવી
જોઈ, અને નવા વિચારોને પ્રજામાં ફેલાતા.
અટકાવવા ભગીરથ પ્રયત્નો કર્યા. મેક્સી-
કન સરકારે આ સંબંધી ફેટલાય પુરા-
વાઓ મેળવ્યા છે. મેક્સીકો શહેરના
આયબીશપે કેથોલીક પ્રજાજેશ પત્રો
લખીને એતવણી આપી હતી કે ધર્મ વિરોધી!
જાહેર શાળાઓમાં પોતાનાં બાળકોને
મેકલનારાઓનો બહિષ્કાર કરવામાં આવશે.
દેશને આઝાદ રાખવા ઇચ્છતી સરકાર
ભાવી નામરીકાની કેળવણીમાં આ જતનની
દખલગીરી અને અંતરાયો કદી પણ
સહન કરી શકે નહિ. તેથી જ, મેક્સીકન
સરકારે ધર્મગુરુઓને કેળવણીના ક્ષેત્ર
માંથી દૂર રાખીને, ધર્મની અસર તલે,
રહેલી રહસ્યમય, ભીરતાજનક અને વહેમી
કેળવણીને બદલે દૈનિક સિધ્ધાંતો ઉપર
રચાયેલી, સ્વતંત્ર વિચારોવાળી, શ્રદ્ધા-
હવીઓના તત્ત્વજ્ઞાનથી ભરેલી, અને બાળ-
કોના હૃદયને સ્વતંત્ર તેમજ ઉત્તમ
અને આઝાદ બનવાના કેળવણી આપવાનો
કાયદમ હાથમાં લીધો છે.

મેક્સીકો એટલેથી અટક્યું નથી.
 ટેળવણીનાં ક્ષેત્રમાંથી ધર્મગુરુઓને દૂર કરવા જતાંય તેમની પ્રવૃત્તિઓ મંદ પડી નહીં. આત્માની ઉન્નતિ અને જગતને પાપ રહિત બનાવવા નીકળી પડેલા સાધુઓ રાજકારણમાં પણ રસ લઈ રહ્યા છે. મેક્સીકોની સરકારે ધર્મધ્યક્ષોને દેશ બહાર હાંકી દાઢવા છે, તેવું કારણ જાણવા નીચેનો પ્રશ્ન પુછવામાં આવ્યો છે.

સવાલ:—કયા કારણથી મેક્સીકન સરકાર ધર્મગુરુઓને હદપાર કરે છે ?

જવાબ:—તેઓ ટેળવણીમાં અંતરાય રૂપ થઈ પડે છે એ પહેલું કારણ છે. અને તે વિષે વિસ્તૃત માહિતિ આગળ આપવામાં આવી છે. ધર્મગુરુઓ આંતરીક રાજકારણમાં પણ માયું મારે છે, અને તેમની સત્તા અને મહત્તા ટકાવી રાખવા માટે જુદી જુદી બાજુઓ રમે છે. આથી પણ મેક્સીકન સરકારની તેમના તરફ નાપસંદગી છે. તે ઉપરાંત મેક્સીકન સરકારની માન્યતા છે કે પરદેશી સત્તા તરફથી કોઈપણ જાતની નીમજીક હોઈ કે બહુમાન સ્વીકારવાથી દેશની રાષ્ટ્રિયતા (Nationality) ઓછી થતી જાય છે. દેશની રાષ્ટ્રિયતા ટકાવી રાખવી એ સ્વતંત્ર સરકારની પહેલી ફરજ છે. તેથી મેક્સીકોના કેથોલીક ધર્મધ્યક્ષોને પણ આ નિયમ લાગુ પાડવામાં આવ્યો છે. મેક્સીકોના કેથોલીકોએ ૧૯૨૯ ના ફેબ્રુઆરીની ૧૧ મી તારીખે, પોપ મારકસ ગ્રેગોરિયસ દ્વારા કરીને ધાર્મિક રાજ્ય સ્થાપવાનું જ નહીં ક્યું હતું. આ કારણે ઉપર મુસોલીનીની સહી લેવામાં આવી હતી. આમ ધર્મસંસ્થાએ એક ધાર્મિક રાજ્યનું સ્વરૂપ ધારણ ક્યું. ધાર્મિકસંસ્થાઓના

આગેવાન ઉપરાંત, પોપ કોઇપણ રાજની માફક આ ધાર્મિક રાજ્યનો આગેવાન બને છે. આ સત્ય જાણ્યા પછી, મેક્સીકન સરકારે પરદેશી રાજ્યોના અમલદારો કે પ્રતિનિધીઓને મેક્સીકોના આંતરીક રાજકારણમાં હસ્તક્ષેપ નહિ કરવા દેવાને નિષ્ક્રિય કર્યો છે. મેક્સીકોના કેથોલીક ધર્મધ્યક્ષોને તેઓ પરદેશી પોપ રાજ્યનું મુખ્ય ગણીને દેશના રાજકારણથી દૂર જ રાખવા માગે છે. આથીજ તેમણે એવા ધર્મધ્યક્ષોને મેક્સીકોમાંથી હાંકી દાઢવાનો નિષ્ક્રિય કર્યો છે.

* * *

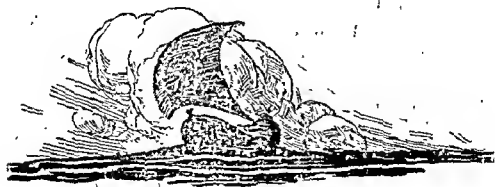
આ મ દરેક દેશમાં જુદી જુદી રીતે
 અને વિવિધ પ્રમાણમાં ધર્મ સામે જોરદાર જગાવવામાં આવી છે. ધર્મના અનિષ્ટોત્તર બાન થવા ઉપરાંત શુદ્ધિવાદીઓ માને છે કે મનુષ્યોએ જ ધર્મનું તુલ ઉત્પન્ન કર્યું છે. ધર્મ એ દૈવી રીતે જાતમાં આવી પડેલી કોઈ વસ્તુ નથી. પરંતુ ધર્મ ઇશ્વરદત્ત છે એ માન્યતા એટલી બધી રૂઢ થઈ ગઈ છે કે મનુષ્યને ધર્મના ઉત્પાદક તરીકે સ્વીકારતાં પહેલાં એ માન્યતા આગળ આવી પડે છે. તેથી જ નીચેનો પ્રશ્ન પુછવામાં આવ્યો છે.

સવાલ:—ધર્મ એ મનુષ્યે ઉત્પન્ન કરેલું ઇતીહાસ છે એમ કૃત્રી રીતે કહી શકાય ?

જવાબ:—દરેક બાબતમાં બને છે તેમ, ધાર્મિક વિચારોમાં પણ ઉત્ક્રાન્તિ થતી આવી છે. ધાર્મિક માન્યતાઓના વિકાસ-ક્રમ તરફ વિદ્વાનોએ બારીકાઈથી ધ્યાન આપ્યું છે. તે અનુસાર વાસ્તવિક અન્વેષણ કરનારાઓ એકમતે પોતાનો નિષ્ક્રિય જાહેર કરે છે કે માણસોની ઈચ્છાઓ અને

આદ્યોક્તિઓના જવાબરૂપે ધર્મની માન્ય-
તાઓ અને લાવનાઓમાં વિદ્યુત્ત યથો છે.
આ વિદ્યુત્તક્રમની દેરવણી કરીને ધર્મ-
ગુરુઓના નામથી ઓળખાતા ધર્મના
નિપજાતો તેને ઓક્તિસ માર્ગે લઈ લેવાનું
કાર્ય કરતા હતા. ધર્મ એ મનુષ્યે
ઉત્પન્ન કરેલી વસ્તુ છે તેના સમર્થનમાં
ફક્ત એક જ નક્કર પુરાવો જસ છે.
આખા જગતમાં અસંખ્ય ધર્મો છે. તે
બધાયના સિદ્ધાંતો પરસ્પર વિરોધી છે
દરેક ધર્મ બીજા ધર્મની માન્યતાઓને
ખોટી ઠરાવીને, પોતાની જ માન્યતાઓ
સાચી છે એવા નિર્ણય ઉપર આવે છે.
જો ધર્મ દૈવપ્રેરિત વસ્તુ હોત તો આખા
જગતમાં એક જ ધર્મ હોવો જોઈએ.
ખરી વાત તો એ છે કે દરેક ધર્મ
ફક્ત પોતે જ પ્રભુપ્રેરિત હોવાનો દાવો
કરીને બીજા ધર્મોના એ જાતના દાવાનો
સ્વીકાર કરતો નથી. એ સત્ય જ જણાવી
આપે છે કે કોઈ ધર્મ હિંદુપ્રેરિત નથી.
બધા જ ધર્મો મનુષ્યે પોતે જ ઉત્પન્ન કરેલા
છે. કુદરતી રચના તથા બનાવેલો ઉકેલ
લાવવા જેટલું વિજ્ઞાન આગળ વધેલું
નહોતું તે જમાનામાં આવા પ્રસંગોએ
મનુષ્ય પોતાના અજ્ઞાનના કારણે કોઈ
દૈવી શક્તિની કૃપના કરી લેતો. તેની

આ નબળાઇનો લાલ વધુ અપરાધ માણુ-
સોએ પુરેપુરો લીધો. લય અને વહેમ
ઉપર રચાયેલું આશુ'ય શાસ્ત્ર તેઓએ
તૈયાર કર્યું તેમાં પોતાનું સ્થાન ઉચ્ચ
અને સત્તાવાદક રહે તેની જોગવાઈ કર-
વાનું પણ તેઓ ભૂલ્યા નહિ. ધીમે ધીમે
ધર્મ અમુક જ વર્ગના ઇજારાની વસ્તુ
બની ગઈ. ધર્મગુરુઓનો નવો વર્ગ ઉભો
થયો. ધર્મના નામે તેઓ જે કહે તે
બીજાઓએ સ્વિકારવું જ જોઈએ એવી
ફાટી સ્થાપવાની તેમણે પુરતી કાળજી લીધી.
દેશની રાજ્યવસ્થામાં પણ ધર્મગુરુઓએ
પોતાનું સ્થાન મેળવી લીધું. આમ ધર્મને
રાજ્યની ઓથ મળવાથી ધર્મની જડ વધુ
ઊંડી ગઈ, અને ધર્મની આસાનું ઉત્થા-
પન કરનારને દંડ દેવાના નિયમો પણ
ધડાયા. તે ઉપરાંત મનુષ્યજાતની શુદ્ધા-
મીતું ઓકડું વધુ મજબુત કરવા માટે
ધર્મ પાલન નહિ કરનાર ઉપર પ્રભુનો
ખોદ ઉતારવાની પણ જોગવાઈ કરવાનું
ધર્મશાસ્ત્રો ચૂક્યા નથી. આમ માનવસ્વ-
ભાવની કુતુહલવૃત્તિ, અજ્ઞાન અને છેવટે
કંઈક અંશે તેની બીજતાનો લાલ લઈને
સ્વાર્થી મનુષ્યોએ ધર્મનું ધતીંગ ઉભું
કરીને પોતાનું સ્થાન મજબુત કરવાની
સ્વાર્થી જાગ ફેલાવી છે.

તાકાત માટે

કોડલીવર ઓઇલ અને

સ્કોટનું ઇમલ્શન

ત્રણ ગણા વધારે અસરકારક છે.

સ્કોટનું ઇમલ્શન
 ■ ચોખ્ખા કોડલીવર
 ઓઇલ કરતાં ૩ ગણુ
 વધારે અસરકારક છે
 ■ હાસ અને માંસ
 મજબુત બનાવે છે,
 ■ સ્નાયુઓને મજબુ
 ત કરે છે,
 ■ લોહી વધારે છે,
 ■ ચેપી રોગને દૂર કરે છે

SCOTT'S

Emulsion

સ્કોટસ ઇમલ્શન

ખખા કોડલીવર ઓઇલમાંથી બનાવેલું

જરૂરયાળું વેચનારાઓ:—

પીટ્રીયલ કેમિકલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ (ઇન્ડયા) લી.

કત્તા, મુંબઈ, મદ્રાસ, લાહોર, રંશન, કાલંબો,
 કાનપુર, પટના, અમદાવાદ, કોલ્કાતા, ફેલીકટ,
 વીઝાગાપટમ, કરાંચી, અમૃતસર.

ડોક્ટરો કહ્યું છે કે માંદગી પછી
 તાકાત મેળવવા અને સામાન્ય કૌવત
 માટે પોપણના તરવો અને વીટામીન
 A અને D વાળા કીંમતી કુદરતી
 પદાર્થોવાળા કોડલીવર ઓઇલ જેટલું
 કાંઈ શુભકારી નથી.

પરંતુ સ્વચ્છ કોડલીવર ઓઇલની
 અસર અધીક થાય છે. તે પચાવવું
 બહુજ મુશ્કેલ છે. Scott ની
 વીશાળ યોજના વડે વીટામીનના
 સર્વોચ્ચ ગુણવત્તા સીવાય મુંદર કોડ-
 લીવર ઓઇલ તૈયાર કરવામાં આવે
 છે. તેમાં ચુનો અને સોડાના કીંમતી
 પૌષ્ટિકારક કાષ્ઠપિદ્ધિરક્ષાધટા નાંખેલા
 છે, અને એ એવા પ્રવાહી રૂપમાં
 બનાવવામાં આવેલ છે કે તે શરીરમાં
 એટલી સરળતાથી શોષાય થાય છે
 કે તેની અસર ચોખ્ખા કોડલીવર
 કરતાં ત્રણ ગણી વધારે અસર કરે છે.

ચેપી રોગથી સાવધ રહો

સ્કોટનું ઇમલ્શન મુંદ પડી ગયેલા
 સ્નાયુઓને મજબુત બનાવે છે, સ્ના-
 યુઓ ખરાબર મતીમાં કામ કરે છે
 અને માંદગીથી ઉતરી ગયેલું લોહી
 વધારે છે તે ચેપી રોગમાંથી તમારું
 રક્ષણ કરવા માટે બહુજ શુભકારી છે—
 તમારા શરીરમાંથી ખરાબ જંતુઓનો
 નાશ કરે છે અને આ રીતે આખા
 દીવસના કંટાળા કે ખરાબ હવાની
 અસર પછી તમે જરાક પડી ગયેલા
 અને શક્તી મેળવવા માટે જરૂર જણા
 ય ત્યારે આ દવા એક મુંદર ઉપાય
 છે. ડોક્ટરો ૬૦ વર્ષથી સ્કોટનાં
 ઇમલ્શન માટે ભલામણ કરી રહ્યા
 છે એ માટે આશ્ચર્ય જેવું કંઈ નથી.

મહાગુજરાતમાં ઘેરેઘેર વંચાતું માસિક પત્ર.

દુરરેજની એક પાઈમાં તમારા
ઘર આંગણે પ્રેરણા પ્રાપ્તિસાધન અને
નવા યુગની પુનરુત્થના ફેલાવે છે.
જેમાં વાર્તાઓ, નવા યુગઅર્થને
પ્રેરે તેવા લેખો, આમણવનને ઉપયોગી
સાહત્ય આપવામાં આવે છે. ચાર
ચાર વર્ષથી નિયમીત પ્રગટ થાય છે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા બે

આજેજ મ. ઓ. ડ. કરો

યુવક ઓફીસ: વડોદરા:

યુવક

પ્રમતી સ્વ. પદ્મિશ્રીના સ્મરણાર્થે
શ્રી કાર્તિક ગુરુગતી સમાને
શ્રીયુત ડાહ્યાભાઈ આણુદેશ આચાર્ય
તરફથી સવિનય સન્મેષ ભેટ.

મૂડીવાદનો

વિકાસ

અને

હિન્દ

લેખક :
નરહરિ ભટ્ટ

મુ ડીવાદની શરૂઆત સતરમી સદીના અંતથી થઈ ગણાય. વરાળની શોધ પૂર્વના દેશો સાથેના વેપારી સંબંધ, મધ્ય યુરોપનાં યુદ્ધો, જ્વર અવરનાં સાધનોમાં નવા સુધારા, ગરીબોની હાડમારીઓ ખેડુતોની-પંચાયતોની જમીન ઉપરથી, ખેડુતોને દૂર કરી જમીનદારોએ રોટી વિના તથા

રોટી મેળવવાનાં સાધન વિનાના કરી એક વર્ગમાં ફેરવી નાંખ્યા તે, પરદેશી દાણા પર ભારે વેરા, દુષ્કાળ વગેરે અનેક કારણોએ પરસ્પર અસર કરીને, તથા નવા સંબંધોથી અસર પામી નવેસરનું ઉત્પાદન શરૂ થયું. ખેતર પર વેરાયલા ખેડુતો, તથા કારીગરો ગામડાં છોડી શહેરમાં ફેક્ટરીઓ-કારખાનામાં એકઠા થવા

શરૂઆતથી માંડીને અત્યાર સુધીનાં મૂડીવાદના વિકાસનાં ત્રણ સ્વરૂપ શાસ્ત્રીય રીતે અને સરળતાપૂર્વક સમજાવી ઇંગ્લેન્ડમાં મૂડીવાદથી વીંટળાયેલ આ જગતમાં હિન્દનું સ્થાન કેવું છે અને તેની સમસ્યાઓ કેવા પ્રકારની છે તે લેખક બતાવે છે.

~~~~~

લાગ્યા. નવા રચાતા ઉત્પાદનના હુમલાનો સામનો ધીમી ગતિએ ચાલતો સમાજ કરી ન શકે. છતાં હવાયા વિખરાયલા એક બીજાથી સ્વતંત્ર પણ સ્વયંસંપૂર્ણ માનવસમાજનાં ધટકો (જમીનદારી અર્થરચનામાં જન્મ લે છે તેમ. હિન્દુસ્તાનમાં જ્યાં હજુ પુરી મૂડીવાદી-અર્થરચના નથી થઈ ત્યાં આવાં ધટકો

હજુ ચ જોવામાં આવે છે. અને નવા આવતા ઉત્પાદનવાળા સમાજના અનિષ્ટો જાણીને આ જુના સમાજ તરફ વળવાની વૃત્તિએ આજે આપણી સામાજિક ફિલ્સાફીમાં સ્થાન મેળવ્યું છે) મૂડીવાદી સમાજરચનામાં સંભવતાં નથી ઉત્પાદનનાં છટાં છટાં સ્વતંત્ર ધટકોને બદલે સમાજવ્યાપી સદાશર પર મૂડીવાદ અર્થ-

રચનાની આયોજના કરે છે. થોડાંક મૂઠી-ભર શહેરો વિશાળ અને વિસ્તૃત ગ્રામ-સમુદાય પર હકુમત બોગવવા લાગે છે કારણ કે શહેરો મારફતે થતું મૂડીવાદી ઉત્પાદન, સહકાર પર રચાયેલું હોઇ, શૂંઘના સમસ્ત ઉત્પાદનને રચે છે અને ધરે છે. મૂડીવાદી ઉત્પાદનની વિશેષતા એ છે કે એનો હેતુ, તેને ઉત્પન્ન કરનાર વ્યક્તિ કે સમુદાયની સીધી જરૂરિયાત પોષવા માટે નથી હોતો અને આ કારણ હોવાથી ઉત્પાદન, તેના ઉત્પાદકની પાસે રહેવાને બદલે વેચાવા માટે અને આમ વેચાઇ તેનું મૂલ્ય પામી આવશ્યક વસ્તુઓ મેળવવા બજારમાં જાય છે. મૂડીવાદી રચના અને બજારની ઉત્પત્તિ એ એક બીજાને પોષક ધરના છે. વસ્તુઓનો વિનિમય એ મૂડીવાદી અર્થરચનાનું મધ્ય-વર્તી અંગ છે. આ નયું ઉત્પાદન શ્રમ-વિભાગના ધોરણ પર રચાયેલું હોવાથી, જૂના જમીનદારી ઉત્પાદનને હઠાવી કાઢે છે અને એટલે દરજ્જે સામાજિક ઉત્પાદન પર પોતાની હકુમત જમાવે છે.

શ્રમવિભાગની મોટામાં મોટી ખાસિયત એ છે કે, એ વસ્તુના ઉત્પાદન પાછળ સામાજિક રીતે જરૂરી શ્રમ, જમીનદારી ઉત્પાદન કરતાં ઓછો ખર્ચે છે. એક જ કારીગરને એક જ વસ્તુના ઉત્પાદન પાછળ તેના નાના નાના વિભાગ પાછળ આપવું પડતું ધ્યાન, તથા શ્રમ તથા બે કામ વચ્ચેનો વખત બચવા પામે છે. વળી શ્રમવિભાગને પરિણામે, યંત્રોનો ઉપયોગ સરળ બને છે. એક ટાંકણી બનાવનાર, એક જ કારીગર જૂની ઉત્પાદન રીત પ્રમાણે પુષ્કળ સમય લેતો જ્યારે અત્યારે, યંત્રોની મદદથી એક જ ટાંકણી બનાવવાના એનેક વિભાગ બતાવીરૂદ્ધમાં

આવ્યા છે, અને આજે એક ક્ષણમાં હજારો ટાંકણીઓ બને છે, આ રીતે થતું ઉત્પાદન, તેની પાછળ સામાજિક શ્રમ ઓછો ખર્ચાયેલો હોવાથી, બજારમાં હરીફાઈના ધોરણે પોતાનો માગ સરળ કરે છે. જૂના કારીગરો તેની સામે ટકી શકતા નથી. અને આમ લાખોની સંખ્યામાં ધંધા વિનાના પડી, મૂડીવાદને વિકસાવવા ગામડું છોડી, કારખાનામાં ગોલ-મજૂર તરીકે ચાલ્યા જાય છે. મૂડીવાદની મોટામાં મોટી અને અતિ અગત્યની સંસ્થા બજાર ગણી શકાય. મૂડીવાદનું ગુરુત્વમધ્યબિંદુ બજાર જ છે. ડચ લોકોનાં સ્વતંત્રતા માર્ગનાં મુદ્દો, સ્ટુઅર્ટવંશના રાજ સમયેની અંગ્રેજોની અથડામણ, જર્મન ધર્મ-સુધારણા, ક્રાન્સની રાંજકાંતિ, આ સૌ યુરોપીય ધરનાઓ આ સંસ્થા-બજારની શોધ અને છત માટે હતી.

યુરોપીય વસ્તુઓનું આક્રમણ આપણું જનું ઉત્પાદન સહન કરી શકતું નથી, આપણા કેટલાય ગ્રામઉદ્યોગો આજે લુંટી ચાલ્યા છે. આ મૂડીવાદી વિકાસ, સામાજિક વિકાસમાં સ્વભાવિક પ્રક્રિયારૂપે આવે છે. આપણે જે યુરોપમાં બે સદી પહેલાં બનેલાનું જાણીએ છીએ, તે આપણે ત્યાં બની રહ્યું છે. જૂનો સમાજ ઓગળતો જાય છે અને તેની સામાજિક અસર આપણાં જીવન અને સંસ્કૃતિ પર પણ પડતી ચાલી છે.

પરંતુ મૂડીવાદ એક જ રૂપમાં અથવા એક જ દક્ષામાં રહેતો નથી. પગભર થતો પ્રાથમિક દશાનો મૂડીવાદ વિકાસ-પામતો જાય છે. વિકાસ પામતો મૂડીવાદ શ્રમવિભાગની સહાયથી આખા સમા-

જાને આવરી લે છે. જુદા જુદા સ્થળોનું ઉત્પાદન આમ શ્રમવિભાગથી સહકાર પામે છે એટલું જ નહિ પરંતુ એક જ ઉદ્યોગમાં-એક જ કારખાનામાં (દા. ત. આપણે જોઈએ તેમ ટાંકણી જેવા ઉદ્યોગમાં) કામ નાના નાના વિભાગ પાડી તે વિકાસ પામતું આવે છે. શારીરિક અને માનસિક શ્રમ, સંચાની મદદથી હળવા પડે છે. આથી શ્રમજીવીઓના વર્ગમાં સ્ત્રીઓ અને બાળકો પણ સામેલ થાય છે. મોલ-મજૂરોનો વર્ગ આમ વિસ્તાર પામતો આવે છે અને ઉત્પાદન પણ આ નવા વિસ્તૃત થતા વર્ગને પંજોની મદદથી તથા જરૂરિયાતના વધવા સાથે, કામ આપી આગળ ધપતું જાય છે.

હોયે થતા ઉત્પાદનને પ્રાથમિક અવ-સ્થાના મૂડીવાદી ઉત્પાદને હરીફાઈના ધોરણે બજારમાંથી ધકેલી દીધું એ આપણે જોઈએ, પરંતુ હરિફાઈ અહીંજ અટકતી નથી. એક જ પ્રકારના યાંત્રિક મૂડીવાદી ઉત્પાદન વચ્ચે પણ અંદર અંદર હરિફાઈ ઉભી થવા લાગે છે. દૂર દૂર જાયે થતાં ઉત્પાદનને બજાર હરિફાઈ મારકતે સાંકળવા માડ્યું અને સહકાર તથા મુધ્ધનાં નવાં સાધનો પૂરાં પાડવા માંડ્યાં. વસ્તુઓના ઓઠાં પાછળ એક નવા જ પ્રકારનો સામાજિક વિગ્રહ રાજ થયો. પ્રાથમિક અવસ્થાના મૂડીવાદને વિકસવા નિરંકુશ વ્યાપારી હરિફાઈની આવશ્યકતા હતી પરંતુ આ જ વસ્તુ તેના આગળ વિકાસ માટે નડતર રૂપ લાગવા માંડી. સાચું જોતાં મૂડીવાદ સર્વત્ર સરખી રીતે વિકાસ પામતો નથી. એનો વિકાસ તથા ફેલાવો અનિયમિત છે અને અપ્રમાણ છે. આ રીતે જ્યારે નિરંકુશ વ્યાપારી હરિ-ફાઈ મૂડીવાદને વિકાસ માટે નડતરરૂપ

લાગવા માંડે છે ત્યારે એટલા પૂરવી તેને ટાળવા પણ પ્રયત્નો થવા લાગે છે.

શ્રમવિભાગે એક જ ઉત્પાદનના અનેક વિભાગ કરી તે દરેક નાનામાં નાના વિભાગ માટે સ્વતંત્ર ઉદ્યોગની રચના કરી છે. આ સૌ ઉદ્યોગો વચ્ચે સહકાર હોય તો જ છેવટે ઉત્પન્ન થતી પરિપૂર્ણ વસ્તુ (Finished Good) બજારમાં સહેલાઈથી સ્થાન પામી શકે. આ નાના નાના ઉદ્યોગો વચ્ચે હરિફાઈ તીવ્ર રૂપ પકડે તો આખરે નીકળતી પરિપૂર્ણ વસ્તુ, એવા જ પ્રકારના બીજા તે જ વસ્તુનાં ઉત્પાદનના ઘટક સાથે ટકી શકે નહિ. આ ઘટકો વચ્ચેની હરિફાઈ, વળી તેનાં અંગો વચ્ચેની હરિફાઈ તે તે ઉદ્યોગમાં રોકાવલા ઉદ્યોગપતિઓને તુકસાનકર્તા નીવડે છે. એક જ પરિપૂર્ણ વસ્તુને તેવી બીજી પરિ-પૂર્ણ વસ્તુ સાથે હરિફાઈમાં બજારમાં આગળ ધપાવવી હોય તો એની પાછળ થતા ઉત્પાદન ખર્ચને કંમી કરવું જોઈએ. આમ હરિફાઈને કારણે ઉદ્યોગપતિઓ ઉત્પાદન ખર્ચ કમી કરવા પ્રયત્નો કરે છે પરંતુ તે જ પરિપૂર્ણ વસ્તુના ઉત્પાદન પાછળ અનેક ઉદ્યોગો રોકાવલા હોય છે અને આ નાનકડાં અંગો વચ્ચે પણ હરી-ફાઈ હોય છે. આ પરિસ્થિતિમાં કુશળ અને દીર્ઘદષ્ટિવાળો ઉદ્યોગપતિ આ નાન-કડા ઉદ્યોગોની હરિફાઈ ટાળી એ સૌને ગળી જઈ એક મોટા ઉદ્યોગમાં સમાવી દેવા પ્રયત્નો કરે છે. ફેડ મોટર કંપનીવાળો ઉદ્યોગપતિ મોટરો જ ઉત્પન્ન કરી દૂર ખેસી જતો નથી પરંતુ તે મોટરો માટે જોઈતું આવશ્યક લોખંડ કબજે કરવા પ્રયત્ન કરશે. લોખંડની ખાણોના સ્વતંત્ર માલિકોને ગળી જઈ પોતે લોખંડની ખાણોનો માલિક થશે. આ ઉપરાંત બીજા

મોટરનાં પરિપૂર્ણ ઉત્પાદનના આનુ-
યંગિક ઉદ્યોગોને પોતાના મોટા ઉદ્યોગમાં
સમાવી દેશે. વળી ધણી વાર એક જ
પ્રકારના ઉત્પાદનમાં રોકાયેલા એક પ્રદેશના
મૂડીદારો ખીજા પ્રદેશના તેવા જ પ્રકારની
વસ્તુના ઉત્પાદનમાં રોકાયેલા સમયે મૂડી-
દારો સામે રક્ષણ મેળવવા અંદર અંદરની
હરિકાષ ટાળી દઈ વસ્તુના વેચાણના
ભાવની એકતા સાધવા પૂરો સહકાર કરી
સામાન્ય મધ્યસ્થ મંડળને પોતાના ઉદ્યો-
ગોતું તંત્ર સોંપશે. આ મંડળના સભ્યો
સ્વતંત્ર રીતે ઉત્પાદન કરશે પરંતુ તેતું
નિયંત્રણ આ મંડળ કરશે. ઉપરાંત કુદ-
રતની અનિયમિતતા—નો લાભ ઉઠાવનાર
કાચા માલના ઉત્પાદકો તથા વેપારીઓ,
ધણી વાર પરિપૂર્ણ ઉત્પાદનમાં રોકાયેલા
ઉત્પાદકો ઉપર પોતાની અસર ફેલાવી
શકે છે. આ પરિસ્થિતિ ટાળવા ખાતર
મોટા ઉદ્યોગપતિઓ કાચા માલને તે કુદરત
ઉત્પન્ન કરે તે પહેલાં ખરીદી લેવા
પ્રયત્નો કરે છે. મિલમાલેકો વરસાદની
રમ્મ જોઈ વાવણના ભાવ કરી હજારો
એકરો પર વવાનાર રૂના પાકને ખરીદી
લેતા આપણે ક્યાં સંભળ્યા નથી.

મૂડીવાદી ઉત્પાદનના વિકાસમાં આ એક
આગળ પગલું થયું કહેવાય. અપ્રમાણ
અને અનિયમિત વિકાસ પામતા મૂડીવા-
દને આગળ વધવા આ અત્યંત આવશ્યક
જરૂરિયાત છે. આના સામાજિક પડા-
ઓનો વિચાર અત્યારે પ્રસ્તુત નથી.
મૂડીવાદ જ્યાં સુધી ઉગતી અવસ્થામાં
હોય છે ત્યાં સુધી તેના વિકાસની આડે
આવનાર એકેએક તત્વને દૂર કરવા
તનતોડ પ્રયત્નો કરે છે; હલેને તેના
સામાજિક પ્રત્યાધાતો ભયંકર હોય. પણ
સાથે સાથે એક વસ્તુ પણ વિકાસ પામતી

નય છે; સૈકાઓ થયાં દબાઈ રહેલા
ભાનવ સમુદાયના ચરના ચર ઉઠેલાતા
નય છે. આ બંધુ કાય અતિશય કંગા-
લિયત ફેલાવતો, સર્વનાશ કરતો મૂડીવાદ
અન્યત્રોત્તી કરે છે.

આપણે એ જોયું: કે એક પરિપૂર્ણ
વસ્તુના ઉત્પાદનને સરળ કરવા મૂડી-
દારો, તેના આનુયંગિક ઉદ્યોગો
વચ્ચેની હરિકાષ ટાળી તેને એક-
દૃશ્ય કરી લેવા પ્રયત્નો કરે છે. આ
કક્ષાધીય મૂડીવાદ આગળ વધવા પ્રયત્નો
કરે છે. એક જ પ્રદેશના એક પરિપૂર્ણ
વસ્તુના ઉત્પાદકો ખીજા પ્રદેશના તેના જ
ઉત્પાદકોના હલ્લા સામે રક્ષણ મેળવવા
પ્રયત્નો કરે છે. પોતાના પ્રદેશ પૂરતી
ખજારની હરિકાષ ટાળવા પાછળ આ
મૂડીદારો પોતાનું ધ્યાન રોકે છે. પોતાના
પ્રદેશ પૂરતાં તેઓ ખજારનો ત્યાગ કરે
છે. મૂડીવાદ ખજાર ઉત્પન્ન કરે છે, તેની
પ્રગતિમાં આહુ આવતાં તેને ગળી નય
છે અને આગળ વધે છે, સાચું જોતાં
મૂડીવાદ ખજારનો સદંતર ત્યાગ કરતો
નથી. ખજાર વિનાં તે સંભવી શકે જ
નહિ. ખજારને નાના ક્ષેત્રમાંથી ઉપાડી
મોટા વધારે વિસ્તૃત અને વધારે ફેલાયેલા
ક્ષેત્રમાં મૂકે છે. જેટલો વધારે વિકસિત
મૂડીવાદ એટલું વધારે વિકસિત,
વિસ્તૃત અને જખરદરત ખજાર.
નાના નાના આનુયંગિક ઉદ્યોગોની હરિ-
કાષનું ખજાર છોડી ઇજારાપદ્ધતિનો
સ્વીકાર કરે છે પરંતુ તેમ કરવામાં આ
સૌ આનુયંગિક ઉદ્યોગોની એક પલટણ
ખનાવી તે સિવાયના ખીજા ઉદ્યોગો સાથે
હરિકાષમાં ઉતરે છે. અહીંથી પણ તે
આગળ વધે છે. દરેક વખતે તે પોતાનાં
ખજો એકત્ર કરી આગળ વધે છે. પરંતુ

આ એની ગતિ અબાધિત રહી શકે તેમ નથી. બજારને દરેક પ્રસંગે ઉપલી કક્ષામાં ધકેલતો આ મૂડીવાદ તેના વિકાસક્રમમાં એક એવી પરિસ્થિતિમાં આવી પહોંચે છે કે જ્યારે તેને વિકાસ માટે એક પણ ઉપલી કક્ષા રહી હોતી નથી. બજાર જેમ તેનું આળક છે તેમ તેનું ભક્ષક પણ છે. પ્રાથમિક મૂડીવાદ અને બજારના ધપલુંમાંથી, ઉપલી કક્ષાનો મૂડીવાદ જન્મે છે. પણ પાછો તેનો વ્યાધાત નવા ઉપલી કક્ષાના બજારથી થયો. જ્યાં સુધી ખિસતો અને વિકાસ પામતો મૂડીવાદ હોય છે ત્યાં સુધી તેની આ ગતિ રોકાતી નથી. પરંતુ મોટા પાયા પર રચાયેલા ઉત્પાદનને જેમ વધારેમાં વધારે પેદાશની હદ આવી ગયા પછી ખર્ચના પ્રમાણમાં પેદાશ કરવી અશક્ય થઈ પડે છે, તેમ મૂડીવાદને માટે પણ વિકાસની પેદાશનું પ્રમાણ ઘટતું જાય છે. આ તેની પ્રજ્ઞા વિકસિત પણ વૃદ્ધિવસ્થાની સ્થિતિ છે. આ પરિસ્થિતિમાં પહેલેથી મૂડીવાદને બજાર જ નડતરરૂપ થાય છે. અને બન્નેતા ધપલુંથી સામાજિક પ્રત્યાધાતોની પરિસ્થિતિ ઉભી થાય છે. નાના નાના આતુષંગિક ઉદ્યોગોના ઇજારા કરી, બીજા ઉદ્યોગોને આહવાન આપતો મૂડીવાદ, તેઓ સાથે પણ સહકાર કરી સમસ્ત પ્રદેશની ઇજારાપદ્ધતિનો સ્વીકાર કરે છે. એક જ પ્રદેશની વસ્તુઓના તથા સેવાઓ (Services)ના ઉત્પાદનની હરીફાઈ ઇજારા સુધી પહોંચનાર મૂડીવાદ છોડી દઈ આવા રાષ્ટ્રના ઘટકો બનાવે છે અને રાષ્ટ્રના ઘટકો થવાથી રાષ્ટ્રને વિંટળાયેલી ભાવનાઓને આ મૂડીવાદ પોતાનાં રક્ષણ માટે નોંતરે છે. ગામડાં અને શહેર, આતુષંગિક ઉદ્યોગો, યોરપૂણું વસ્તુઓના ઉદ્યોગો વગેરે વચ્ચેની લગાઈ પતવી, મૂડીવાદ આંતરરાષ્ટ્રીય અબાડા બેલવા વિસ્તૃત રૂપ ધારણ કરે છે.

મૂડીવાદ આ રીતે ત્રણ કક્ષામાંથી પસાર થતો આપણે જોયો અને દરેક વખતે એનો વિકાસક્રમ, તેની પુરોગામી આર્થિક રચના, તેના પર રચાયેલા સમાજ અને તેની સંસ્કૃતિનો નાશ કરતો તે આગળ ધપેલા આપણે જોયો છે. એક જ રાષ્ટ્રમાંના સીમાનાં અંતરે કુદાવી વિખરાયેલા માનવ સમુદાયને તેણે બજાર સાથે બાંધી દીધા એટલું જ નહિ પરંતુ દુનિયાને ખૂણેખૂણે પથરાયેલી પ્રજાને એક જ રચના અને વ્યવસ્થા સાથે એણે બાંધી દીધા છે.

હિંદુસ્તાનમાં મૂડીવાદી યાંત્રિક ઉદ્યોગો આખી અર્થરચનાનું સ્થાન લીધું નથી. (“હજુ તો અહીં મૂડીવાદ માત્ર પ્રાર્થમિક દશામાં છે. એને જમીનદારી અર્થરચના સાથે હિસાબ સુકવવાનો છે. ઇંગ્લેંડ કે અમેરિકામાં વિકાસ પામેલા વૃદ્ધાવસ્થા સુધી પહોંચેલા મૂડીવાદને પારાવાર વિસંવાદો છે અને તેના સામાજિક ધપલું ભયંકર છે, એ સાચું છે પરંતુ અહીંના આપણા સ્વદેશી મૂડીવાદે પોતાના વિસંવાદો પ્રમટાવવા જટલો વિકાસ પણ સાધ્યો નથી. પશ્ચિમનો મૂડીવાદ મરવા પડ્યો છે, અને તેની દુઃખદ સ્થિતિ ચીતરી અહીં કંપારી ચડાવવી એમાં રાજકીય ડહાપણ નથી.” આવા પ્રકારની ફીણો અહીંના સમાજવાદીઓ સામે કરવામાં આવે છે તેના જવાબમાં) એ વાત સાચી છે પરંતુ અહિંનું અર્થતંત્ર સ્વતંત્ર રીતે અભિયાન થતું નથી એ ધીંગી ધોળા દિવસ જેટલી સ્પષ્ટ વાત વિસરવા જેવી નથી. શરીરમાં કટારી ભોંકાતા જેવી સ્થિતિ થાય છે તેવી સ્થિતિ આજે હિંદી અર્થવ્યવસ્થાની છે. ઇજારા પર રચાયેલા મૂડીવાદ હરિશ્ચંદ્રને ધોરણે ચાલતા નાના નાના ઉદ્યોગોને પોતાની સાથે બાંધી દે છે અને

આંખરે તેને ગળી જાય છે તેમ આજે જગતનો મૂડીવાદ ઇબ્રાની 'કક્ષા' પર પહોંચી ગયો છે અને તેણે આપણા નાનકડા ઉગતા અર્થતંત્રને પોતાની સાથે સાંકળી દઈ ગાણુ બનાવી દીધું છે. સાચું જોતાં તેમના મૂડીવાદના કેટલાક વિસંવાદોને ઉદ્ધેલવા અહીંનો મૂડીવાદ ઉભો કરવામાં આવ્યો છે. આપણો સ્વતંત્ર સ્વદેશી મૂડીવાદ પોતાનો વિસંવાદ ઉભો કરી પોતાનો જ હાસ કરવા જેટલો શક્તિશાળી નહિ થઈ શકે એ હોય, પરંતુ, અહીંની અર્થવ્યવસ્થા એ જગતની વિદસિત અર્થવ્યવસ્થાનું અંગ, (અને તે ગાણુ) હોઈ, તેના વિસંવાદોની ભોગ બનતી આવી છે. ઇબ્રાની પર પહોંચેલા મૂડીવાદ ખચવા માટે અનેક ઉપાયો શોધે છે, સ્વદેશમાંના પોતાની સાથે જકડાવેલા, મોલ-મજૂરને એણે સદા અસંતુષ્ટ રહી પોતાને આડખીલીરૂપ ન નીવડે, માટે, કેટલીક આર્થિક સગવડો આપી આજ સુધી પોતાની પડખે ઉભો રાખેલો તેને પણ આજે નીચોવવા તૈયાર થઈ રહ્યો છે. આટલેથી તે ઉગરવાનો નથી માટે તેનાં સંસ્થાનો પર પોતાનો બોલો નાંખે છે. આ બોલો સંસ્થાનોના શ્રમજીવીઓ પર પડે છે. હિંદની તલપદી લાગતી મુશ્કેલીઓ માત્ર રાષ્ટ્રીય નથી અથવા પ્રાથમિક અવસ્થાના મૂડીવાદે ઉભી કરેલી જ નથી. એ તો છે જ પરંતુ એણે એટલું મોટું સ્વરૂપ લીધું નથી અને તે બીજી સાચી મુશ્કેલીઓથી ગાણુ છે અને તેના પ્રત્યાઘાત રૂપે હોઈ, બીજી પ્રધાન મુશ્કેલીઓના નિવારણથી રમવા સંભવ છે. આ પ્રધાન મુશ્કેલીઓ તે જગતના ઇબ્રાની પર પહોંચેલા વૃદ્ધ થઈ ગયેલા, વિકાસનું આરંભે નથી રહ્યું તેવા સામ્રાજ્યશાહી મૂડીવાદ સંસ્થાનો માટે ઉભી કરેલી છે.

હિંદુસ્તાનની રાજકીય ગુલામી 1914 બોલવું એમાં અત્યારે સંપૂર્ણ શાસ્ત્રીયતા નથી. એને બદલે હિંદની પરિસ્થિતિ વિશે કહેવાતું આવે તો એ રીતે કહેવાય કે સામ્રાજ્યશાહી ઇબ્રાની પદ્ધતિ પર રચાયેલો 'મૂડીવાદ' આજે હિંદુસ્તાનની અર્થ-રચનાને પોતાના (સામ્રાજ્યશાહી) વિકાસ માટે ગાણુ સ્થાન આપી સ્વતંત્ર વિકાસ સાધવા નથી દેતો.

હિંદુસ્તાનના છેલ્લા પાંચ સાત વર્ષના રાજકીય જીવનનો ઇતિહાસ આ સમયને પૂરવાર કરવા દરેક દરેક વિગત પૂરી પાડે છે. હિંદનો સ્વતંત્ર વિકાસ કરવાના પ્રયેક પ્રયત્નને, સામ્રાજ્યવાદી મૂડીવાદે દબાવી દીધો છે. સુધારાની પ્રયેક ચર્ચા અને કમીશન, અહેવાલ અને ખરડો, આ મરવા પડેલા સામ્રાજ્યવાદી મૂડીવાદના સંરક્ષણને માટે જ યોજાયેલ છે. આ આર્થિક હડીકોતો જે સ્પષ્ટ રીતે બેઠ શકે તો નથી તે, અથવા જેનાં વર્ગહિતો આડે આવે છે તે જ ગોળ ગોળ વાતો કરી શકે.

આજે તો આંતરરાષ્ટ્રીય અર્થવ્યવસ્થા વિશાળ પાયા પરના પ્રત્યાઘાતોથી છલો-છલ જરાઈ છે. અંદર અંદરના હરિશર્મના શસ્ત્રથી લડવાને બદલે રાષ્ટ્રીય મૂડીવાદોએ આખી આલમને ભૂલ્ય બબ્બર બનાવી વિશાળ યુધ્ધ મેદાને તૈયારી રચવા માંડી છે. જગતવ્યાપી પ્રત્યાઘાતો, આપણને ધુમ-ફેટનાં પ્રજ્ઞાની જેમ સપાટો લગાવી આઘ્યાતે ગયું, આપણે જૂનાં થઈ પડેલા રાજકીય સત્રોની બાધાઈના ભોગ બની ન રહીએ એ જોવાનું છે.

હિંદુસ્તાન અને ઇંગ્લેંડ વચ્ચે લયેને સાત સમુદ્રનાં પાણી ફરી વળેલાં હોય પરંતુ અત્યારના સમાજને સમજવા અને તેથી તેના પ્રતિજ્ઞા શાસ્ત્રીય અને ક્રાંતિમુલક

ઉકેલ આણવા આવા ભૌગોલિક કે રાજ-
કીય સ્વરૂપોના સ્વીકાર માત્રથી નહિ ચાલે.
રાજકીય સ્વરૂપો એ આર્થિક રચનાને
ગોઠવાવા માટેનાં ચોક્કાની ગરજ સારે છે.
આજે આર્થિક રચના એટલી અધી
વિસ્તાર પામી ગઇ છે કે તેને
સમજવા માટે રાજકીય ચોક્કું ફેરવવાની
જરૂર ઉભી થઇ છે. પરંતુ તેનો નિમ્મલ
'લુદ્ધી સંસ્કૃતિ' 'લુદ્ધી પ્રભુ' 'નહિ
સંધાનાર પૂર્વ' અને પશ્ચિમ' ના બેદો
ભૂંસી નાંખનાર વિકસિત કક્ષાએ પહોંચેલો
મૂઠીવાદ, તેના પિસંવાદો તથા તેનાથીજ
ફક્તિત થતા વ્યાધાતજન્ય (dialectical)
જ્ઞાનના સ્વીકાર અને તેના ઉપાયોના
અમલથી આવશે.

“હિંદુસ્તાન અને ઇંગ્લેંડ હીરની
દોરીથી બંધાયેલું છે” એ સૂત્ર ત્યાંના

સામ્રાજ્યશાહી મૂઠીવાદને ટકવા જેટલું
અગત્યનું છે તેથી વધારે અગત્યનું આ
આખી આર્થિક ધટનાને સમજવા તથા
તેનો જગતવ્યાપી સામાજિક નિમ્મલ
આણવા માટે છે. અમેરિકા અને ઇંગ્લેંડ
મૂઠીવાદી રચનાની છેક ઉપલી
કક્ષાએ પહોંચી ગયા છે અને
હિંદુસ્તાન તો હજી એના પગથિયા ચડવા
લાગ્યું છે એ સાચું છે પણ એ વિકાસ
સાધી રહેતા સામ્રાજ્યોના આર્થિક તંત્ર
સાથે એક અત્યંત આવશ્યક અંગતરીકે
હિંદુસ્તાન છે, અને તેટલા માટે પેલા
સામ્રાજ્યોના પ્રશ્નો, મુંઝવણો અને તેના
ઉપાય આજે હિંદુસ્તાનના પ્રશ્નો, મુંઝ-
વણો અને ઉપાય થઇ પડ્યા છે.

હિંદુસ્તાને જગતના મૂઠીવાદનો આધાત
એકાએક આવી ન પડે તે જોવાનું છે.

આજે દરેક હુંદળોમાં દયારામનું નામ ધણું જ જાણીતું થયું છે,
દયારામ એટલે મીઠાઈના ખાસ રપેશ્યાલીસ્ટ મીઠાઈવાલા.

અમારે ત્યાં ખાસ કાઠીયાવાડના ચોખ્ખા દેશી ધીની મીઠાઈઓ તેમજ
લેટ આપવા લાયક ફ્રેન્ચી મીઠાઈનાં બાકસો તૈયાર મળશે.

તેમજ જોરકરથી જનાવી આપવામાં આવશે.

બહારગામ માલ મંગાવનારને કાળજીપુર્વક માલ

ચોક્કલાવી આપવામાં આવશે.

લગનસરા તેમજ નવજોત વિગેરે શ્રુલ અવસરોમાં તમારા મીજબાનોને
પુશ કરવા હોય તો રીફ્રેશમેન્ટ પાર્ટીનું કામ અપ-ટુ-ડેટ ફેશનથી
કરી આપવામાં આવશે. ૧ ત્રાયલ જોઈર આપો.

અમારું માથેરાનનું લોકપ્રીય રોયલ હીંદુ હોટલ પુરબહારમાં ચાલુ છે.

— અમારી બે હુકાન —

દયારામ દામોદર મીઠાઈવાલા.

૫૮૮, ચીરાખખર-મુંબઈ ૨. અને
૨૦ નં ૦ ૨૪૭૭૭.

૩૬૩, આંદોલ-મુંબઈ ૭.
૨૦ નં ૦ ૪૧૧૪૦.

તમારી લાયબ્રેરીને શોભાવે એવાં સરસ પુસ્તકો

સૌ. વિમળા સેતલ- : આજેજ મંગાવો : કું. વિનોદિની નીલ-

વાડ કૃત

બાલવિજ્ઞાન

એટલે

તમારા બાળકોને ગમ્મત
સાથે જ્ઞાન આપે એવું
અનોડ વીજ્ઞાનનું પુસ્તક.
સ્વચ્છ સુંદર છપાઈ,
આકર્ષક રંગીન ચોત્રા
એમાં ભરપૂર છે.
કિંમત દોઢ રૂપીઆ.

આ પુસ્તકો વિષે

પત્રોમાં મળેલા

ઉત્તમ અભિપ્રાયો

અહીં ઉતારતા

નથી.

કંઠ કૃત

રસદ્વાર

એટલે

ગુજરાતી સાહિત્યમાં નવી-
જ ભાત પાડતી નાના
અને મોટા ૨૭ લેખોનો
સંગ્રહ. અંદરનો દરેક લેખ
તમને તમારી કલ્પનાની
સૃષ્ટીમાં વીહાર કરાવશે.
કિંમત દસ આના.

ગુજરાતના જાણીતા લેખકોનાં

શ્રી. યશવંત પંડ્યા

કૃત

મદન મંદિર

એટલે

મૃણ્મુ અને કુબ્જા, રાંકર
અને મોહિની, વિષ્ણુ અને
વૃંદા, પ્રહા અને સરસ્વતી
વચ્ચેનાં પૌરાણિક નાટ-
કોનો સંગ્રહ. સુશોભીત
છપામણી.

કિંમત દસ આના.

આવાં પુસ્તકો માટે

તમેજ તમારો

અભિપ્રાય બાંધો

એ ઉત્તમ છે.

શ્રી. ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક

કૃત

કુમારનાં

શ્રી રત્નો

એટલે

શ્રીના. જીવનની બીન્ન
તોય રસિક ભાવનાના છ
વચ્ચેનાં પૌરાણિક નાટ-
કોનો સંગ્રહ. સુશોભીત
છપામણી.

કિંમત: કાચું પુકું ૧-૦-૦૦

પાકું પુકું ૧-૪-૦૦

: મળવાનું ઠેકાણું :

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, રાવપુરા, વડોદરા.

હિન્દી સંસ્કૃતિ સાથે પાશ્ચિમાત્ય સંસ્કૃતિના
સંપર્કે સામાજિક ઉપજીવીઓની જે એક
નવી જમાત ઉભી કરી છે તેમાંના એક

પ્રો. લવલવીઆ

સાથે બંધારણીય અહેવાલ સંબંધી
એક ખીનજવાબદાર મુલાકાત.

હિન્દના રાજતંત્રમાં અનેક મુધાગ
વધારા કરીને હિન્દી જનતાને
લોકશાસનના પંથે આગળ ધપાવવાના
શુભ આશયથી ત્રણ ત્રણ વર્ષ મુધી
મતત મહેનત કરીને અને જામરી જલે-
મત ઉઠાવીને તૈયાર કરેલો નોન્ટ પાર્લા-
મેન્ટરી કમીટીનો અહેવાલ પ્રસિધ્ધ થયા
પછી હિન્દુસ્તાનમાં તેમજ ઇંગ્લાંડમાં
જામરજસ્ત ખળભળાટ મચી રહ્યો છે.
જે અહેવાલ પ્રસિધ્ધ થયા પછી હિન્દુ-
સ્તાનના તેમજ ઇંગ્લાંડના અનેક જાણીતા
અને અજાણીતા, મોટા અને નાના રાજ-
નીતિજ્ઞો (1) જે એના ઉપર લાંબાં ચોડાં
નિવેદનો બહાર પાડ્યાં છે અને પોતપો-
તાની શુદ્ધિ અનુસાર પોતાના વિચારો
વ્યક્ત પણ કર્યા છે. આપણા પ્રાચીન
વિશ્વવિદ્યાલયના વિદ્વાન

ગ્રેફેસર અને તુલના-
ત્મક ઇતિહાસ તથા
બંધારણના અધ્યયન

.....લેખક:.....
દયાશંકર લ. કવિ.
.....

અભ્યાસી ડોક્ટર સરદાર લવલવીઆની
મહેં મઈ કાલે રવિવાર હોવાથી મહેને
પુરસદ હતી એટલે તેમના પાલકેશ્વર
ઉપર આવેલા લવ્ય લવન ખાતે
અહેવાલના સંબંધમાં ખાસ મુલાકાત
લીધી હતી. સરદારજીને જ્યારે હું મળવા
ગયો ત્યારે તે તેમના લવ્ય લવનના વર-
ડામાં એક દક્ષિણી ઉગ્ગમ પાસે દાઢી
ઘોડાવી રહ્યા હતા. મહેં થયાવિધિ
“જય જય” વિગેરે કર્યા પછી તેમની
મુલાકાતે આવવાનો મહોરો હેતુ જણાવ્યો.
હું શહેરના એક જાણીતા પત્રનો ખાસ
ખબરપત્રી છું તે જાણી લીધા પછી
તેમજ અહેવાલ ઉપરના નિવેદન સાથે
પોતાની છપી પણ છપાશે તેની ખાત્રી
કર્યા પછી જ સરદારજી અહેવાલ ઉપર
પોતાના વિચારો વ્યક્ત

કરવાને સંમત થયા
હતા જણાવવાં આના-
વશ્યક છે કે સરદારજી

અહેવાલ ઉપર પોતાના વિચારો દર્શાવતા હતા ત્યારે પેલો દક્ષિણી હજમ તેમની દાદી બોડવાનું કામ તો કરી જ રહ્યો હતો.

દુનિયા પર ખનતી દરેક ઘટનાઓ અને ઉપસ્થિત થતા ચર્ચાના કાંઈપણ વિષય ઉપર તૈયાર કરી રાખેલાં નિવેદનો બહાર પાડનારા રાજનીતિજ્ઞો અને નામધારી રાજનીતિજ્ઞો જેવો પોતે નથી એમ સરદારજીએ શરૂઆતમાં જ મુકતકંઠે સ્વીકાર કર્યો હતો. તેમણે અહેવાલ સંબંધમાં બોલતાં જણાવ્યું કે જોઈન્ટ પાલમિન્ટરી કમીટીના અહેવાલ ખરેખર પહેલા દરજ્જાની અગત્ય ધરાવે છે અને તે લેવાણુ લખાણુવાળા એક કિંમતી દસ્તાવેજ જેવો છે. કેનેડાનાં રાજતંત્રના અધારણુ ઉપર લોડ' ડરહામે કરેલા અહેવાલ જેટલું જ આ અહેવાલ અગત્યનું રચાતું સંપાદન કરશે એમ આશા રખાય છે. આ અહેવાલ ડરહામના અહેવાલ કરતાં પણ ઘણો જ સારો છે કારણ કે જે ભુલોથી અયારે વેસ્ટ-મીન્ટરના સ્ટેચ્યુટ અને આયરલેન્ડની ખાખતમાં ગોટાળો થવા પામ્યો છે તે ભુલો ભવિષ્યમાં થવા ન પામે તે જાટે તેને નિવારવા અને સુધારવાને સજ્જાએ ખાસ કાળજી રાખી છે. આત્યારે આ અહેવાલનું વેચાણ પણ સારું થઈ રહ્યું છે અને હંણુ યે કુદકે ને ભુરકે વધતું જાય છે એટલે નજીકના ભવિષ્યમાં કાંઈ પુસ્તક પ્રકાશનખાતાંની તેના પર ખાસ પસંદગી ઉતરે તો કાંઈ નવાઈ જેવું મને લાગતું નથી.

અધારણુના ઇતિહાસ અને રાજનીતિનો હું પોતે અભ્યાસી છું એટલે આ અહેવાલનો હું ધીમે ધીમે ખારીક અભ્યાસ કરી રહ્યો છું; તેમજ તેમાં ફરેલી અનેક ભાષાઓનાં લેખકાર્યો, લોક-

પીછોડાઓ અને છુપા અર્થો સમજવાને હું પ્રયાસ કરી રહ્યો છું. અધારણુના ઇતિહાસના એક અભ્યાસી અને પ્રોફેસર તરીકે જો હું બોલું તો મહેને આ રીપોર્ટથી અતિશય નિરાશા ઉપજી છે. બ્રિટિશ પ્રજાએ નમતું આપવાની નીતિ અંગીકાર કરી છે એમ આ અહેવાલ જોતાં જણાય છે. જેમ કોઈને બક્ષીસ કાંઈપણ બદલો કે મૂલ્ય લીધા, સિવાય અપાય છે તેમ બ્રિટિશ પ્રજાએ હિન્દને બધા યે સુધારા બક્ષીસ જ કરવા જોઈએ છે. ઇંગ્લાંડ અને હિન્દમાં ચાલતી ખીન-જવાબદાર ચળવળને નમતું આપીને કાંઈ પણ સુધારા આપેલા હોવા જોઈએ નહિ. મહેને પુરેપુરા વિશ્વાસ છે કે પાલમિન્ટે ઘડેલા અને હિન્દમાં રહ્યું કરાયેલા ખરડામાં જો અહેવાલની બધીયે લલામણો લખાલ કરવામાં આવશે, તો બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં અણખનાવો ઉભા થશે અને હિન્દમાં જ નહિ પણ સારી યે દુનિયામાં એક મોટો રાજકીય ઉપદ્રવ ફાટી નિકળશે.

“લોકશાસનમાં આપ માનો છો?” મહે સરદાર લવલલીઆને પ્રશ્ન કર્યો.

“ના.” હું પોતે લોકશાસનમાં માનનારો નથી.” સરદારજીએ મહારા પ્રશ્નનો નિખાલસતાથી ઉત્તર આપ્યો અને વધુમાં જણાવ્યું કે “લોકશાસનની માતાએ (Mother of Parliaments) ઉતારીને ફગવી દીધેલ ગાભાને ગ્રહણ કરવા એ શું હિન્દ માટે ડહાપણબધું છે? આજકાલ યુરોપ અને અમેરિકામાં એક વ્યક્તિના અમલનો વાયરો વાયો છે અને સરમુખત્યારીતા સુસવાટા સંભળાઈ રહ્યા છે, પણ જો હિન્દ એ દરજ્જા અખતરામાંથી પસાર

થવાનું પસંદ કરશે તો તેને માટે બહુજ
જેરૂઠાપણુભયુ" ગણાશે એટલું જ નહિ
પણુ એક વ્યક્તિના અમલને એક વખત
અંગીકાર કર્યા પછી તેને તજવા જતાં
“નિવના પાણી મોઢે ચઢશે” એટલે
કે તેને અસંખ્ય આપત્તિઓ સહવી પડશે
અને અનેક ભોગો—પોતાની જાતનો ય
ભોગ આપવો પડશે.

અહિવાસના પાને પાને ‘સલામ-
તીઓ’ રાખ્તો ઉપયોગ બહુજ છુટથી
કરવામાં આવેલો પ્રથમ દ્રષ્ટિએ નજરે
પડે છે. એ ‘સલામતીઓ’ રાખ્તો અર્થ
કરવામાં આવે તો એ યદ્ય શકે છે કે જે
ખ્રિશ્તીના આધિપતિ હિતો માટે લાલચાયક
છે—જે તેનું પુરેપુરું આધાધિતપણુ રક્ષણ
કરી શકે છે તેને ‘સલામતીઓ’ કહેવામાં
આવે છે. ખ્રિસ્તના હિતો અને હિન્દના
હિતો વચ્ચે ધર્મા ઉત્પન્ન કરે તેવા ભેદ-
ભાવો રાખવાની વાતથી હું હંમેશાં દૂર
રહું છું કારણ કે મહાઈ દત્તાત્રેયક
માનવું છે કે હિન્દનાં સારામાં સારાં હિતો
અને ઈશ્વરનાં હિતો તેમજ સાચા
સામ્રાજ્યનાં હિતો અલિન્ન છે.”

સામ્રાજ્યના કેટલાક લાગોમાં
હિન્દીઓ સાથે સમાન ભાવથી વ્યવહાર
ચલાવવામાં આવતો નથી એ સત્ય સાહેબે
જાણત જાણે છે. જ્યાં આવી પરિસ્થિતિ હોય
ત્યાં સામ્રાજ્ય અને હિન્દનાં હિતો એકરૂપ
અલિન્ન છે એમ ક્યાંથી કહેવાય ? ”
મહે વચ્ચમાં જ સરદારજીને પ્રશ્ન કર્યો.

“ખ્રિશ્તી સામ્રાજ્યના એક સમ્ય
બનવું એ કાંઈ જેવી તેવી વાત
નથી, એ તો એક મહાન અસમ્ય લાભ છે; અને
તેથી જ ખ્રિશ્તી સામ્રાજ્યના સમ્ય ધનંતર
દરેક દેશ દરેક પ્રકારનો ભોગ આપવો

ધટે છે. હિન્દ પ્રત્યે ખ્રિશ્તી સામ્રાજ્યમાં
જે અસમાનતાભર્યો વ્યવહાર ચલાવવામાં
આવે છે તે પણ એક પ્રકારનો ભોગ જ
છે અને હિન્દને તે ભોગ આપવાનું ખાસ
કહેવામાં પણ આવે છે.” સરદાર લવ-
લવીઆએ ધ્યાનમાં આવી જાય તેવા
કોઈથી કાંઈક રાતા પીળા ચક્રને ઘોઘરા
અવાજે કહ્યું. આગળ બોલતાં તેમણે
જણાવ્યું કે “અહિવાસમાં આપાર ધંધાને
લગતા જ ભેદભાવોનો નિર્દેશ કરવામાં
આવેલ છે અને ખ્રિશ્તી સામ્રાજ્યના
હિતને વિકલાન કરે તેવા ધણાથે ભેદ-
ભાવોનો જરા પણ ઉલ્લેખ કરવામાં
આવ્યો નથી એ ધણું જ દિલગીરીભયુ”
છે. હિન્દુસ્તાનમાં યુરોપીયનો લઘુમતિમાં
છે એટલે કોઈ પણ તરેહનું બંધારણ
નક્કી કરવામાં આવે તેમાં ખ્રિશ્તી બ્યા-
પારી હિતોનાં રક્ષણ માટે સલામતીઓ
રાખવી જ જોઈએ એટલું જ બસ નથી
પણુ ખ્રિશ્તી ઇજાજત, ખ્રિશ્તી બાપા,
ખ્રિશ્તી રૂઢીઓ, ખ્રિશ્તી સંસ્કૃતિ અને
ખ્રિશ્તી સામાજિક રાહરસો માટે પણ
સલામતીઓ રાખવાની ખાસ અગત્ય
તેમ જ જરૂર છે. છેલ્લાં મહાયુધ્ધે અને
આગરનાં યુધ્ધારાઓએ, આનંદજનકમાં
કર્તીકારક વિચારો પ્રસરાવીને મહા
ઝોટાળો પેદા કર્યો છે. ખ્રિશ્તી સામ્રા-
જ્યની અખંડતા અને તેના મોભા ઉપર
વધારે પ્રભાણમાં યતાં આક્રમણો અટકા-
વવાનો હવે સમય રહ્યો નથી.

લેદલાવોના આ બધાં ય સ્વરૂપો
સામે બંધારણીય સલામતીઓની
દિશામાં ખરી કરવાની સરદાર લવલવી-
આએ હિમાયત કરતાં જણાવ્યું કે “હિન્દુ-
સ્તાનમાં સામ્રાજ્યનો જે કાંઈ માલ આયાત
થાય તે સર્વને જકાતથી મુક્ત રાખવો

જોઇએ એટલે તેના ઉપર જગતની રાતી પાઇ પેણું લેવી જોઇએ નહિ અને જો કદાચ સામ્રાજ્ય હિન્દનો કોઇ ઉદ્ધમ હાથ કરવાને કાંઇ લાલચ દેતું ઇનામ કે બક્ષીસ (Bounty) આપવાની કૃપા કરે તો એવા ઇનામ કે બક્ષીસની સામ્રાજ્યના ઉદ્ધમને અસર થાય તેના બદલા તરીકે હિન્દે પણ સામ્રાજ્યને તેવાં જ ઇનામ કે બક્ષીસ આપવાને હુલવું જોઇએ નહિ. વધુમાં હિન્દુસ્તાનમાં અક્ષરજ્ઞાનમાં વધારો થાય તેને, તેમજ હિન્દી જનતાની શહેરી, સામાજિક અને આર્થિક સ્થિતિમાં સુધારો થાય તેને તથા બાળ તેમજ વિધવાવિવાહના પ્રતિબંધને અને દેશમાં પ્રગટિય લાવના જન્યુત કરવાને કોઇ પણ પ્રેક્ષરનો પ્રયાસ થાય તેને અટકાવી દેવા માટે તેમજ તેનો સામનો કરવા માટે ગવર્નર જનરલ તથા ગવર્નરને બંધારણથી પુરતી સત્તા મળવી જોઇએ.

સરદાર લલલવીઆ પોતે બહુ જ આનંદી ખેલાડી છે (પોતે કદાચ નહિ હોય તો ખેલાડીઓનું પ્રતિનિધિત્વ તો તેઓ ધરાવે છે એમ લેખકનું ચોક્કસ માનવું છે) એટલે અહેવાલમાં રમતગમત સંબંધી ઉત્સેખ નહિ કરવાની જે એક-કારી બતાવાઇ છે તે માટે ખોલતાં તેમણે કહ્યું કે “હિન્દીઓની માનીતી રમતો—ગલી દંડા—ખારો ચોક” વિગેરે તરફ હિન્દીઓએ પોતે જ બેપરવાહી બતાવી છે પણ બ્રિટિશ રમતગમતો સામે બેદલાવો ઉત્પન્ન કરે એવા ભયથી હું એ રમતગમતોની સત્તાવાર રીતે હિમાયત કરતો નથી. એમ છતાંય હું આગ્રહપૂર્વક ઇચ્છું છું કે બંધારણમાં એક એવી યોજના આગેજ કરવી જોઇએ કે જેથી દરેક રમત-

ગમતની મંડળીઓ જે આંતરસામ્રાજ્ય અથવા જગતની દરિયાઇમાં અબેડતા પ્રાપ્ત કરવા માટે બહાર પડી હોય તેમણે કામી સુક્રાન્તનું પ્રતિબિંબ પુરેપુરું ળીલવું જોઇએ અને એ મંડળીઓ એવી બનેલી હોવી જોઇએ કે બિનએશીયાવાસીઓની મંડળીને હાર પમાડે. દેશની ધારાસભાઓમાં હિન્દની રમતગમતોને પ્રતિનિધિત્વ આપવામાં આવેલું નથી એ માટે સરદારે બહુ જ દિલગીરી પણ દર્શાવી અને હિન્દની ક્રિકેટ ક્લબને તેમજ વેલ્ફેર અને બેબી-વીક કમીટીઓને પણ પ્રતિનિધિત્વ મળવું જોઇએ એમ તેમણે આગ્રહપૂર્વક જણાવ્યું.

સમવાયતંત્ર સંબંધી સરદારજીએ લાગણીપૂર્વક ખોલતાં જણાવ્યું કે ‘તમે વાવો અને હું લણીશ’ એ જમાના-જુની કહેવતનાં દ્રષ્ટિબિન્દુએ રાજ્યોનો તોલ કરવો જોઇએ. પ્રાચીન હિન્દમાં કારવને પ્રતિબિંબિત કરે તેવી એક જ સંસ્થા—રાજસંસ્થા છે; એટલે સમવાયતંત્રમાં રાજ્યો દાખલ થઇ શકે તેવી દરેક ઉત્તેજના તેમને દેવી જોઇએ છે. આ ઉપરાંત હિન્દી રાજસ્થાનોમાંથી બ્રિટિશ હિન્દમાં અને બ્રિટિશ હિન્દમાંથી હિન્દી રાજસ્થાનોમાં જે હમેશા હિન્દરત ચલા કરે છે તે બંધારણની કોઇ યોજનાથી બંધ કરી દેવી જોઇએ છે કારણ કે મહારામત મુજબ હિન્દના કેટલાક રાજસ્થાનોમાં તાજેતરમાં જે બપેડાઓ થયા હતા તે આ હિન્દરતનું જ પરિણામ છે.

લખની બેરી પુકતાં સરદારજીએ જણાવ્યું કે, કેટલાક કાયદા કાનુનોએ તાજેતરમાં હિન્દને સામ્રાજ્યના કિતની ખાતર બચાવેલ છે (1) આવા કાયદાકાનુનોને ધારાસભાના બિનજવાબદાર સભ્યો રદબાતલ

કરી નાખશે એવો મહેને ભય રહ્યા કરે
છે. મહારો એ ભય સાચો નિવડે તે પહેલાં
ખંદોખંત, ચળવળ અને ત્રાસવાન વિરોધી
વધારે કાયદાકાનૂનોને એક ખરડમાં આમેજ
કરીને બ્રિટિશ પાલમિન્ટે એક જ કાયદાના
રૂપે પસાર કરવાની ખાસ જરૂર છે. આ
પ્રમાણે બ્રિટિશ પાલમિન્ટે પાસ કરેલ
કાયદામાં મુધારો વધારો કે તે રદખાતલ
કરવાનું કામ તો જ્યારે નામનાર
શહેનશાહને પાલમિન્ટની બંને સલાઓ

સાથે મળીને અરજ કરે ત્યારે જ
થવું જોઈએ

અહિવાલ પર ગોલવાનું પુરું કરતાં
સરનારજીએ જણાવ્યું કે અહેવા-
લની ભલામણો સાથે મહારો હિત મતભેદ
છે છતાંય જો સુધારાઓ દેશમાં તબલ
કરવામાં આવશે તો હું ખુબ જ પ્રમાણીક-
પણે અને વફાદારીપૂર્વક તેને વધારી
લક્ષ્ય અને દેશ પાસે તેનો સ્વીકાર
કરાવવાને તનતોડ મહેનત પણ કરીશ.

ફરમાસુ સોજી મીઠાઈ માટે આજ ગોપાલ-
દાસ મંગળદાસ મીઠાઈવાલાનું નામ
જગમશહુર છે.

એક ત્રાયલ ઓર્ડર આપી તમે પણ ખાત્રી કરશોજી
સોજી સુતરફરી, વેનીલાની જલેબી, ફરમાસુ માવાના પેંડા, અધરનીના લાડવા,
એસ-સના હલવાના પાનકેક, ચુંદીના પાનકેક, મલાઈના માવાના ખાનગી અને
બીજી પણ મીઠાઈ તૈયાર અથવા વરધી મુજબ બનાવી ટાઇમસર મોકલશોજી.
ઘી, દુધ-દહીં-મલાઈ-શ્રીખંડ-ખાસુંદી
હમેશાં તાજુ મલશે. અને વરધી મુજબ માલ બનાવી મોકલી આપશુંજી.

ગો પાલ દા સ મંગલ દા સ
મી ઠા ઈ વા લા.

વશીયામલ બીલ્ડીંગ, ઑટરોડ, મુંબઈ નં. ૭.

અવળી ગણતરીના

: લેખક :

‘ઉપવાસી’

મજૂરોના પગારમાં વધારો થાય અને તેમને કરવા પડતા કામના કલાકમાં ઘટાડો થાય તો આજની ચૂસણુનીતિમાંથી તેઓ બચી જવા પામે, તેમની કુદ્દશાનો અંત આવે એ ભ્રષ્ટ્રણા સામાન્ય જનસમાજમાં તો અચલિત છે જ પરંતુ મજૂરોના હિતમાં કામ કરતી વ્યક્તિઓ અને તેમનાં મંડળોમાં પણ ધર કરી બેઠી છે. આવી ભ્રષ્ટ્રણામક નીલની સાચી કસોટી તો તે કેટલે અંશે થય છે અને એ શક્યતાનું પરિણામ હોઈ શકે એ વિચારવામાં છે.

સૌથી પહેલાં આપણે યાદ કરવું જોઈએ આજના ઉદ્યોગો, વેપારવણજ બધાં માનગી નફાની પ્રથા ઉપર અવલંબેલાં હોઈ દરેક વ્યક્તિ અથવા અમુક વ્યક્તિઓનું બનેલું મંડળ પોતાને શી રીતે ધુમાં વધુ નફો મળે તેની જ કાશીસ કરી રહ્યાં હોય છે. માણસ જે જે ઉદ્યોગોમાં પોતાની મૂડી રોકે છે તેમાંથી મૂડી ઉપરાંત બીજો મોટો ‘વધારો’ પામવાની એની ગણતરી હોય છે. એ ‘વધારો’ એટલો મોટો તો હોવો જ જોઈએ કે જેમાંથી રોકેલી મશિનરીનો ધસારો, મકાનનાં ભાડાં, રોકેલી મૂડીનું વ્યાજ, રોકેલા મજૂરોને આપવો પડતો પગાર તથા ઉત્પન્ન થયેલા માલની પડતર-ખાદ અને તુકસાન-ખાદનો અંદર

મુમદારોની સ્થિતિ સુધારવા માટે તેમના કામના કલાકો ઘટાડીને પગારવધારવાના અવળી ગણતરીવાળા ઉપાયની ભ્રમજનકતા અને પોષ-ળતાનો નિર્દેશ કરીને, લેખક ખાનગી નફાના ધોરણ પર રચાયેલી મજૂરીની પ્રથા દૂર કરવાનો માર્ગ સૂચવે છે.

સહેલાઈથી સમાવેશ થઈ જાય એટલું જ નહિ પણ તે ઉપરાંત, તેણે પોતે કરેલી મહેનતનું વળતર પણ મળી રહે. કાર-ખાનાનો, માલિક આ બધાં ખર્ચની ગણતરી તો કરે જ છે પણ માત્ર એટલું જ ને એને મળે એમ હશે તો તે ‘સાહસ’ ખેડવા લાગ્યે જ તૈયાર થાય છે. આટલું મળે ત્યાં લગી તો એ પોતે ‘કમાયો’, ‘નફો’ મળ્યો એમ ગણતો જ નથી. ‘નફા’ની ગણતરી આ બધા ઉપરાંત જે મળે ત્યાંથી જ શરૂ થાય છે !

હુંવે આપણે તપાસવું જોઈએ કે આ ‘વધારો’ અને ‘નફો’ ક્યાંથી આવે છે, શી રીતે આવે છે. આપણે જોઈએ કે કાર-ખાનાનો માલિક જે સ્થાવર-મૂડી (એટલે મશિનરી, મકાનો, કાચો માલ વગેરે) રોકે છે તેના ધસારા અને ભાડા

જેટલું તે પહેલે તબક્કે જ લઇ લે છે. એટલે આ બધી મૂડી તો પુરેપુરી તેની પામે કાયમ રહે છે. આ મૂડી પોતે સ્વતંત્ર રીતે કસો વધારો કરી શકે એમ નથી. વધારો થાય છે તે મજૂરીના પ્રતાપે છે. એટલે મિલમાલિક મજૂરોને જે દરમાથા આપે છે અને તેના બદલામાં જેટલી 'મહેનત' તે ખરીદે છે તે બેની 1 કમત કાઢીએ તો તેની વચ્ચે જે તફાવત રહેશે તે જ આ બધા 'વધારા' અને 'નફા'નું એક માત્ર કારણ છે એમ જણાશે. જેમકે, મજૂરીનો એક રૂપિયા આપતાં મજૂર દસ કલાક કામ કરી પણ રૂપિયાનો માલ ઉત્પન્ન કરે તો તેણે જે રૂપિયાનો વધારે માલ ઉત્પન્ન કર્યો ગણાય. એ કે આ જે રૂપિયા 'વધારા' અથવા 'નફા' તરીકે આપણે નહિ ગણી શકીએ. એ જે રૂપિયામાંથી ઉપર કલા પ્રમાણે સ્થાવર-મૂડીના રોકાણનું વળતર તથા રોકડ-મૂડીનું વ્યાજ અને તેનું મહેનતાણું બાદ કરવું પડશે. આ બાદ ક્યાં પછી જે રહે તે તો મજૂરને તેની મહેનતના બદલામાં આપ્યા કરતાં તેની પાસેથી વધારે "પગાર" લીધું જ ગણાય! ખરી રીતે તો મજૂર જેટલું પોતાને મળે છે તેટલું જ ઉત્પન્ન કરી આપે તો સાચો "બદલો" થયો ગણાય. પરંતુ જો મજૂર પાંચ કલાકમાં એટલો 'બદલો' વાળી દેતો હોય તો તે પાંચ કલાક જ "જરૂરી મજૂરી" ગણાય અને બીજા પાંચ કલાકની તેની મજૂરી તે "મફતની મજૂરી" ગણાય. અને જે પેલો 'વધારો' અથવા 'નફો' દેખાય છે તે આ "મફતની મજૂરી" ના જ પરિણામરૂપ છે! આપણે, વિનિમય અને વ્યવહાર વેપારનો કલ્પે પણ જાણનાર આ વાત સ્પષ્ટ સમજી શકશે. આ અન્યાયી "બદલો" 'બદલા' તે નામે

આજે બજારમાં ચાલી રહ્યો છે. અર્થ-શાસ્ત્રના એક સહજ સિદ્ધાન્તરૂપે વટાવાઇ રહ્યો છે તેની પાછળની પોષ્ટતા અને ઠાંકપીછાએ દેખાયા વિના નહિ જ રહે. હું આપું તેના કરતાં વધારે લઉં-મારી રોકાણ મૂડીનું વળતર મળે, વ્યાજ મળે, મારી સામાન્ય મહેનતનો બદલો પણ મળે પછી એથી પણ હું વધારે લઉં તો આપણે એને સરળ લાઘામાં શોષણ કહી વિના નથી રહેતા. પરંતુ, દુઃખની વાત એ છે કે આ શોષણને આજના અર્થશાસ્ત્ર પ્રમાણે માલિકનો ન્યાયી હક્ક ગણી લેવામાં આવે છે. દુઃખની વાત એ છે કે એ ચાલ-બાજના ભોગ જેમને જીવનનિર્વાહ પૂરતું પણ મળતું નથી તેવા મજૂરોને જ યવું પડે છે!

હવે આપણે-આખી પ્રથા સમજી લીધા પછી મૂળ મુદ્દા ઉપર આવીએ કે, આજની ખાનગી નફાની પ્રથામાં મજૂરીના કલાક ઓછા કરવા ક્યારે શક્ય છે. પગારનો વધારો કેટલે અંશે શક્ય છે.

ખાનગી નફાની વૃત્તિથી ચાલતાં ધર-ખાનાંમાં માલિકની વૃત્તિ 'ઑછામાં ઑછું' મહેનતાણું આપી વધારેમાં વધારે માલ કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરે તો હોય છે. કારણ કે એને બીજા બજાર સાથે દરીફાઇ કરવાની હોય છે, તે ઉપરાંત વધારેમાં વધારે નફો મેળવવાનો પણ હોય છે, આથી અને તેટલા ઑછા પગાર આપવાના પ્રયત્નો તે હંમેશાં કરે છે. પરંતુ મજૂરો મજૂરી કરવા પૂરતા પણ જીવતા રહે, સરાકા રહે અને તેમનાં સંતાનો પણ એ જ શુલામી કરવા જેટલાં લાયક રહે તે બધી ગણતરી કરતાં ઑછામાં ઑછું જેટલું આપ્યું

વિના ઘટકોના ન હોય તેટલું તો તેને આપવું પડે છે. બીજી બાબતથી વિજ્ઞાનની નવી શોધખોળોના લાભ ઉઘાડી વધારે ઝડપી અને કુશળ-મજૂરની ઓછી આવડત હોય તો પણ ચાલે અને ઓછા સમયમાં વધારે કામ આપે તેવાં-યંત્રો દાખલ કરવામાં આવે છે. આને Rationalization (રેશનાલિઝેશન) ને નામે ઓળખવામાં આવે છે. એને પ્રતાપે માલિકો બીજા બજારોની હરીફાઈમાં ઉતરી શકે છે અને પોતાના ખિસ્સાં પણ ભરી શકે છે. એથી અલબત્ત, મજૂરોના કામના કલાકમાં ઘટાડો થાય છે અને એને મજૂરહિતના એક લક્ષણ તરીકે ધણી વાર આગળ ધરવામાં આવે છે. પરંતુ મજૂરોની એથી જે દુર્દશા થાય છે તે જોવા પછી, માલિકવર્ગને લગીરે સહન કર્યા વગર જે લાભો પ્રાપ્ત થાય છે તે સરખાવ્યા પછી તેને સાચો જવાબ મળી રહેશે.

સુધરેલા, નવાં યંત્રો યથાવવામાં ઓછાં માણસોની જરૂર પડે છે. અને ઉત્પન્ન તો પહેલાં કરતાં અનેકગણું વધી ગયેલું હોય છે. એટલે અનેક મજૂરો બેકાર બને છે. વળી આ નવાં યંત્રો ઓછી આવડતવાળા મજૂરો પણ ચલાવી શકે એવાં હોવાથી ‘બાસ કારીગર’ને શેકવા પડતા નથી અને એથી પણ બધા મજૂરોમાં તીવ્ર હરીફાઈ થવા પામે છે, ઓછે દરે મજૂરો મળવા માંડે છે. પરિણામે કામે લાગેલાં મજૂરની સલામતી, સ્થિરતા પણ હમેશાં જોખમમાં જ હોય છે. વળી રેશનાલિઝેશનને પ્રતાપે માલ એટલો બધો ઉત્પન્ન થાય છે અને એને ખરીદનાર વર્ગની ખરીદશક્તિ તો એટલી ઓછી થએલી છે કે માલ પડ્યો પડ્યો સડવા માંડે છે. અને ઉત્પન્ન કરવાનું

બંધ કરવું પડે છે-આ રીતે પણ મજૂરોને એક બાબતથી અછતમાં જીવવું પડે છે, બીજી બાબતથી શક્તિ અને વૃત્તિ હોવા છતાં ફરજિયાત બેકાર બેસી રહેવું પડે છે. “સભરતા છતાં ભૂખમરાની કાયમી દશા” એમને માથે ટોકાય છે !!

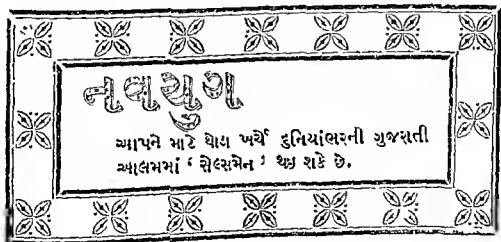
જો કે બાલદષ્ટિએ આ રીતે મજૂરોના કલાકમાં ઘટાડો થાય છે કેમકે પહેલાં દસ કલાકમાં જેટલું ઉત્પન્ન તેઓ કરતા હતા એટલું-એથી પણ વધારે એનાથી અર્ધા કે પોણા સમયમાં તેઓ કરી શકે છે. પરિણામે એમને-મજૂરોને જ સહન કરવાનું વધે છે. એક તો, કલાકનો જે ઘટાડો કરવામાં આવે છે તે ઉત્પાદનના પ્રમાણમાં ઘણો થોડો હોય છે એનો અર્થ એ કે પહેલાં પાંચ કલાક “જરૂરી મજૂરી” કરતા હતા અને બીજા પાંચ કલાક મફતની, તેને બદલે હવે જરૂરી મજૂરી લગભગ ત્રણ કલાક જ કરવાથી મિલવાળાને બદલો તો મળી રહે છે-બાકીના બધા કલાકો “મફતની ‘મજૂરી’” પોતે જ ભાય છે!-એટલે કે કલાક થોડા ઓછા કરવા છતાં શોષણ તો વધ્યે જ ભાય છે. મજૂરોને વધારે શક્તિ ઓછા સમયમાં ખર્ચવાની ફરજ પડે છે. અને માલિકને તો મળણું ‘હવું’ ‘તેના’ કરતાં વધારે ઉત્પન્ન થાય જ છે! આમાં જ બ્યારે કલાક ઓછાં થવાની સાથે પગાર ઓછા કરવાની દલીલ મૂકવામાં આવે છે ત્યારે તો દુષ્ટ દલીલબાજોનો નમૂનો જ મળી રહે છે.

આ ઉપરથી જ પગાર વધારવાની શક્યતા કેટલી. બધી નહિ જેવી છે તે સમજા શકાશે. મજૂરોની બેકારી વધે, મજૂરોને યંત્રો સામે હરીફાઈ કરવી પડે, અંદર અંદર પણ હરીફાઈ કરવાની રહે, પરિણામે માલિકને મજૂરની ગરજ ઓછી

યતી જાય. તેવી રિયાતમાં પગાર વધવાની
ખાલશકયતા જ ઓછી છે. છતાં હવેનનિ-
ર્વાનું સામાન્ય ધોરણ દિવસે દિવસે ઉંચું
જતું હોવાથી અમુક ટકા વધારો પગારમાં
થવાનો જ કેમકે મજૂરોને હવાડ્યા વિના
તો ચાલવાનું નથી! પણ આ વધારો
સાચી રીતે વધારો જ નથી-એ તો
મોંઘવારીનો ધસારો છે. એથી મજૂરની
હાલગી વધુ સુખી બનતી નથી. ખીજી
રીતે રેશનાલિઝેશનને પ્રતાપે ઓછા
વખતમાં મજૂરો પ્રમાણમાં ધણું વધારે
કામ કરી આપે તેના બદલામાં એમને
સહેજસાજ વધારો મળે તો પણ તે કાંઈ
તેમના શ્રમનો પરતો બદલે નથી. માત્ર,
પગારના દર વધારે એટલે ચૂસણુ ઓછું
એવું નક્કી નહિ થાય. જુન જુન પ્રત્યેમાં,
દેશમાં પગારના દર જુન જુન હોય છે,
પણ માલના ઉત્પન્નના મત્તમાં ખાસ
ફેર પડતો નથી! કેમકે જ્યાં વધારે
દર અપાતા હશે ત્યાં એટલા પ્રમાણમાં
વધારે ઉત્પાદનશક્તિનો લાભ માલિકોને
મળી જ રહેતો હશે-એકંદરે બધે જ રચળે
અને હથેલાં માલિક મજૂરોને જે અપતો
હોય છે તેના કરતાં વધારે એની પાસેથી
કલાવતો જ હોય છે, અને હજી વધારે

કલાવવાના એના પ્રયાસરૂપે જ આ પગા-
રનો વધારો અથવા કલાકમાં ઘટાડો કર-
વામાં આવે છે. એટલે આ જે વસ્તુ
ઉપરથી ચૂસણુનીતનું ધોરણ નક્કી કરવું
અથવા મજૂરોના કલ્યાણનો માર્ગ એમાં
જોવા, એ ખરેખરી પરિસ્થિતિ ઉપર
પડે નાંખી ચૂસણુનીતિને વધુ મક્કમ
જતાવવાના જ પ્રયત્ન છે.

જ્યાં લગી ઉત્પાદનના સાધનોની
ખાતગી માલકી એટલે ખા-
તગી નફાને ધોરણે અપાતી મજૂરીની પ્રથા
આખી નાબૂદ નહિ થાય ત્યાં લગી ખીજો
કાંઈ પણ માર્ગ મજૂરોના હિતની દૃષ્ટિએ,
ન્યાય અને પ્રમાણિકતાની દૃષ્ટિએ, પ્રજા-
કલ્યાણના પંથ તરીકે નકામો છે, મોનાની
જેડી સમાન છે. જ્યારે, આજે તો આ
મજા કારણને દબારી છુપાવી દ્ય પંથોને
તથા કારખાનાંની પ્રગતિશીલ ઉત્પાદન
પદ્ધતિને જવાબદાર ગણી એની જ સામે
ઉદ્ઘોષા મચાવવામાં આવે છે! અને આ
વધારે તીવ્ર ચૂસણુની ઉસ્તાદીલરી રીતોને
(જે મોટે ભાગે તો “રાહત” તરીકે પણ
ખૂટી હોતી નથી) મુજરહિનના માર્ગો
તરીકે આગળ ધરવામાં આવે છે!

વિશ્વની વિવિધ, વિચિત્ર અને
પોતાપણું વિસરાવી દેનારી
વ્યાપક પ્રવૃત્તિઓ વચ્ચે એકલો,
અટુલો અને આત્મકેન્દ્રિત.....

એકલો! તદન એકલો! આ
વિરાટ નગરમાં હું મને સાથી
વિનાનો, તરછોડાએલો અને સમસ્ત સંસા-
રથી ત્યજાએલો જોઉં છું. હું માનું છું
તે માણસ કોઈ એક માનસિક ક્ષોભથી
પાતાં પોતાને એકલો સમજે છે. પણ...
પણ મારા આ એકલાવાયાપણાની ભીષ-
વૃત્તા કેવી અંતરદાહ દેનારી છે; મારા
ધીમળાએલા હૃદયની નીજનતા કેવી
મીઠામણી છે, મારા માનસિક વાતા-
વરણનો અધિકાર કેવો અભેદ છે, આ
યાત હું તમોને કેવી રીતે સમજાવું! જો
એક વેળા સમજાવી શકતે! માત્ર એક જ
વેળા! પણ નહીં, એ અસંભવિત છે...

મુંબઈ આવ્યાને મને પૂરા અડતાળીશ
મહિના થઈ ચૂક્યા છે. લાખો માણસોના
આ વિરાટ નગરમાં, હજારો માણ-
સોના સંઘર્ષથી જીવનસંગ્રામમાં હંમેશાં
પીસાતો રહેવા છતાંયે હું મને એકલો
અને એકલો જ જોઉં છું.

મદનપુરામાં મુસ્લીમોની વસતી વચ્ચે હું
એક જોરડીમાં રહું છું. એ મદનનો માલેક
એક મારવાડી ગૃહસ્થ છે. આ મહો-
લામાં મુસ્લીમ મલુરો, પાટીવાળાઓ,

ખીડીના દુકાનદારો અને
ખીજા શ્રમજીવીઓ તેમજ
હરિજનશ્રેણીના માન-
વીઓ પણ રહે છે.
ક્ષત્રમાં આખો વખત
સ્ત્રીઓની ગાળોના
અવાજો, પુરોનો નગ્ન
અશ્લીલતાભરી વાતો,
ફેરીયાઓનો કંકશ ક-
ણુંભેદી ચીત્કાર તેમ જ
એ જ પ્રકારના ખીજા
શબ્દોના ઝણકાર થયા
કરે છે. સી. પી. ટંકથી
જેકમ સરકલ જતી
આવતી ટામનો ઘોંઘાટ,
વીકટોરીયાનો તબેલો
પણ ત્યાં જ હોવાથી
થતો કોલાહલ આજુ-
વાતરણુ ગરમ રાખે
છે. દરેજ નવી નવી
મારાભરી, કવચીત
કવચીત ખૂનામરકી,
ચોરની શોધમાં ફરતી

પોલીસની ધા-
ડા હાહાકાર
મચાવી દે છે.
જીવનની લીલી

પ્રયોજક

સાદીક

અમીરી અને પત્ની ગરીબીના રંગાય
ચક્રમા પડતા નિધન-ગરીમ અને
ઉત્તમી શ્રેણીના કહેવાતા લોકોનો સગાય
અવલવવાનો મને સુઅવગર મળ્યો છે,
મને એથી સતોષ છે એટલા માટે નહીં કે
હું હરિજન સુધારક છું પરંતુ એટલા
માટે કે મારી માનસિક પરિસ્થિતિ આ
સમયે હરિજનોની ક્રેણીમા ઉતરી આવી છે

* * *

આ જો દિવન ઓરીસમા નામ કર્યા

પછી હાથ મોઢું ધોઇને પલગ
પર આવી પડુ છું અને એક પુસ્તક
હાથમા લઇને વાચવાના ચત્નો કરે છું
જે એક પૃષ્ઠો ઘણી મુશ્કેલી સાથે વાંચુ
છું, તે પછી ખૂબ પ્રયત્નો કર્યા છતાં
વ્યામા મન પરોવાતુ નથી અને શુન્ય ભાવે
પરિપૂર્ણ રૂપે નિમગ્ન થઇને પડ્યા રહે
વાની ઇચ્છા થાય છે મારા ઓરડાની બે
બાજુએ ડીનની દીવાલો છે તેથી આભુ
બાભુની ઓરડીઓમા થતી વાતચીતનો
ઠઠી ઠઠી ધીમો ધીમો સાંસ લગાય છે
ઉત્તર તરફની ઓરડીમા આઠ દસ પળ
ખીઓ રહે છે, તે કે એ ઓરડો એ
માણસને ઘેરેલા પુત્રો નથી ત્યારે
તેઓ એ ઓરડામા હોય છે ત્યારે એટલો
બધો ઝાઝો કરે છે, વાતવાતમા બધા
મળી અટ્ટહાસ્ય કરે છે કે નેથી હું
વારંવાર ચમકી ઉઠું છું સાજના સમયે
વણુ કરીને તેઓ બહાર રહે છે, તેથી
થોડો સમય હું આરામથી પડ્યા રહીને
હિંદોશીન અવગ્યામા શુન્ય માનમ-લોકમા
કંઈ શાંતિ મેળવું છું

પૂર્વ દિશાએ, જે ચાર વાર દૂર
નળીયાથી દેશાએડ એક એક
મકાન છે. એમા ઝોઝામા ઝોઝા પર
ત્રીસ મુસ્લીમ કુટુંબો લાડેથી ગઢે છે

મારી જારીની સામે એ મકાનનો પાછલો
ભાગ દેખાય છે મુસ્લીમ સ્ત્રી અને તેમના
બાળબચ્ચાઓના કીલખીવાટ અને કોણી
હલથી આપું મકાન દરેક પગે ગાજત
હોય છે ઝવડો, ટોટો શીમા અને પ્રેમા
લાખ, હાથ અને રૂત, મૃતોત્સવ અને
લગ્ન, પુત્રોત્સવ અને પૂત, બનેલા એકી
સાથે ચાને છે, પણ મારે ત્યાની એ
વિશેષતા પર ધ્યાન બેસાડું હતું
સાજના મુર્ત આયમે તેના થોડા સમય
પરેલાથી દીવો થયા પછી થોડા સમય
મુધી ત્યા આચર્યજનક શાંતિ અને
નિન્યતાતુ વાતાવરણ બધાં જળ્ય છે
થોડા સમય મુધી એમ જ લાગે છે કે
અહીં શ્રમજીવીઓની વસ્તી નથી, પરંતુ
ઉચ્ચ વર્ગના કોઈ ખાનાન વસતું કુટુંબ
રહે છે જે લેયું કે એ શાવેલા સમયમા
સ્ત્રીઓ પોતાના બાળકો પ્રત્યે વ્હાલ
સ્પાંધવા, સુખન દરમિયાન આતુર યર્ષભર
છે અને બાળકો પણ કોઈ અનાત શકાથી
ગતર થઇને મા મા પોતા તેમની
સારી કે પહેરણના અચન પડીને નીટળાઈ
જાય છે સ્ત્રીઓના અવગણ, બાળકોને
માર, યુવનોની છાતીઓ ઉપર છત્રીનો પ્રહાર
રવાની મુધી ઘટનાઓ આ રહસ્યમય
મકાનમા અકોરાજ બન્યા રહે છે કાચ
એ જ કારણે શહેરની ધૂળભરી સંધ્યાના
ઝાઝાવાતમા માનાઓ અને બાળકોના
હાથ કે પી ઉટે છે આ મકાનમા રહનારા
ઓના દૈનિક જીવનના રે-સુખદુખના
મનાવ પ્રત્યે અમગણ સહાનુભૂતિ અતુ
ભવવાની ટેલ મારા શુન્યમનક મનને
પડી ગઇ છે જારીમાથી ઝુકીને કુંડની
મણુ મકાન સામે જોતો નથી, પણ પલગ
પર પડ્યા પડ્યા રૂન-રૂનની જેમ ત્યાંથી
આવતા દરેક ચન્ડ ઉપર ધ્યાન આપું
છું અને પરસ્પર તેઓ વચ્ચે જે વાતો

ચાય છે (મારા ઓરડામાંથી ત્યાંની બધી વાતો સ્પષ્ટ સંભળાય છે) તે સંભળીને હું મનમાં જ તેમના સુખ દુઃખનો અંદાજ કાઢી લઉં છું.

પણ શા માટે ? કેમ ? બીજાના સુખ દુઃખમાં રસ લેવાની ટેવ મને શા માટે પડી ? શું હું ખરેખર મારા પોતાના અનંદ અને કંદનની લાવનાઓ પ્રત્યે ઉદાસિન થઇ ગયો છું ? ખરી વાત એ છે કે એક માત્ર મારા જ મનોવેગ સાથે ધસડાયા ક્યારી હું થોડા સમયથી એવો ધ્રુજી ગયો છું કે જેથી કોઇ પણ પ્રકારે મારી અંતર એતનાને દબાવી રાખવા ચાહું છું. એ જ કારણે મારું બાહ્ય મન કોઇ બહારના લાવ-જગતમાં ફૂંખીને અંદરની બીપણ અગ્નિજ્વાળાથી કોઈ પણ પ્રકારે મૂકિત મેળવવા ચાહે છે. પણ એ સંભવિત છે ?

હું તેવાઓમાંનો છું જેઓ હંમેશાં ત્ર પોતાના જ અંતરની લાવનાઓ સાથે હે છે. બરોબર એ જ રીતે, જેવી રીતે તારા દંગાર પોતાના નવજાત શિશુને રેક વખતે પોતાની છાતી સાથે જકડી ખે છે. બહારની પરિસ્થિતિઓનો પ્રભાવ મેવા માણસો ઉપર બહુ જ ઓછો પડે છે. બહારની પરિસ્થિતિઓને પોતાના ક્રુદ્ધ, સુસ્થિર, નિશ્ચીત આવેગોથી તે પૂર્ણ તાવુક્તાનો રંગ આપી દે છે, અને ભાંધી કશુંયે લેવાનો યત્ન કરતો નથી. એવી જ પ્રકૃતિનો માણસ હું. મર્યાદિત હું આધુનિક મનોવિજ્ઞાનની નાપામાં અંતરમૂખ છું. પરંતુ બીજા મંતરમૂખ માણસો કરતાં મારામાં એક શિશેષતા છે. અને તે એ કે હું આ મંતરમૂખ મનોવૃત્તિની સીમાએ પહોંચી શકો છું. એ કારણે એવો ધોર સ્વાધી

બની ગયો છું કે એવીસે કલાક ઉંઘતાં, જગતાં અથવા સ્વપ્નાવસ્થામાં, જાણે યા અજાણે માત્ર એક જ વાતની ચિંતામાં રહું છું અને તે મારું 'હું.' હું તત્વજ્ઞાનના પડા પાછળ મારી નીચ પ્રવૃત્તિને સંતાડવાના યત્નો કરું છું, એવી શંકા ધણીને યશે. ના, વસ્તુસ્થિતિ સંતાડવાની મારી જરીયે ઇચ્છા નથી. હું સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહું છું કે, સંસારી દ્રષ્ટિએ પણ હું પરમ સ્વાધી છું. દરેક પળે હું-હું-હુંનો વાદ મારા અંતઃકરણમાં પોતાતું સામાન્ય સ્થપાએલું રાખે છે.

મને મારું દુઃખ, મારી કથની, અવ-માનિત, તરછોડાએડી, લખાએલી અવ-સ્થાની વાતો ધણી પ્રિય લાગે છે. આ પરમ પ્રિય અવસ્થાનો સ્વાદ હું એકાંતમાં અતિ રસ સાથે લેતો રહું છું. એનો સ્વાદ વધારે સારી રીતે લેવા માટે હું આ નરકની ગંદ-કાલ્યાં હરિજનનિવાસની પાસે પડ્યો છું. હું ધણો ધમંડી, બચકર અહંવાદી છું.

ઝાડીસમાંથી આવતાં જ હું
મારા ઓરડામાં આવીને પુરાઇ જઉં છું. આ વાત હું આગળ લખી ચૂક્યો છું. પરંતુ ક્યારેક ક્યારેક આ કારાવાસની વિભીષિકાથી ગભરાઇ જઉં છું ત્યારે બહાર નિકળવાની ઇચ્છા થાય છે. બહાર નિકળતાં ક્યાં, કઈ દીશાએ જવું જોઇએ એ સંબંધમાં કશું મેં નક્કી નહીં કરી શકવાને કારણે ધણા સમય સુધી પુટપુટ ઉપર શુન્યમનરક થઇને ફરવા માંડું છું. ભારે ધમધમાટીવાળાં આ મહાનગરમાં જ્યારે કોઇ એકલવાયી વ્યક્તિ મારી માફક ફરવા લાગે છે, ત્યારે લોકો એને સ્વ-ભાવિતપણે શંકાની દ્રષ્ટિએ જોવા લાગે છે. અનિશ્ચિત મન હોવડે ચાર રસ્તે ચાલતી ગામ પકડવા માટે ઉત્સુક થઇ જાય છે.

મારે રસ્તા બેગા થાય છે ત્યાં એક
 મેદાનમાં હું જઈ પેસું છું, અને ફરી
 કુટપાથ પર જઈ ફરવા માંડું છું. મોટરકાર,
 ટેક્ષી, ત્રામ, ખટારા, વિક્ટોરીયા ગાડી,
 વગેરેની આવજવથી દરેક ક્ષણે તુમુલ્સ
 કાલાહલ મચતો હોય છે; વિજળીના
 ઝળકાટમાં, ફેસ્નેબલ દુકાનોના આકર્ષક
 ચણુગારની સામે આનંદમંત્ર, કાર્ય-
 મંત્ર સ્ત્રી પુરુષો આવે જાય છે. કોઈ
 ધરાની હોટલવાળાની દુકાનમાંથી રેડીયોનાં
 સંગિતના મુમધુર ધ્વનિ તરંગિત થતા
 કાને આવે છે; કોઈ હિંદુ હોટલમાંથી
 ત્રામોફોનની રેકર્ડનો કંકર શબ્દ કાનોના
 પડકાને ફાટી નાખવા આવે છે. ઉદાસીન
 થઈને બાલ્કનથી હું આ બધાં દ્રશ્યો
 જોઉં છું, અવાજો સાંભળું છું. પરંતુ
 મારી માનસિક જડતાની આ અસાધા-
 રણતા સંબંધમાં વિચાર કરો કે આ
 વિચિત્ર રૂપો અને ધ્વનિઓની વચ્ચે
 ઉભો રહેવા છતાંજે ખાસ કરીને હું મને
 પોતાને એકદમ શુન્યમાં, અનન્ત શ્વેતક
 નિર્જનતામાં, હોવાનું માનવા લાગું છું.
 એને તમે કવિતા કે ભાવુકતાની વાત
 સમજતા નહીં. હું અતિપથેકિત કરી
 કાવ્યાત્મક ભાષાનો પ્રયોગ જરાજે કરતો
 નથી. માત્ર વાસ્તવિક સાથે અક્ષરસઃ જાહેર
 કરું છું. સંભવિત છે કે કોઈ ડોક્ટર
 મારી આ નિરાળા પ્રકારની બીમારીનું
 કારણ જાણી શકે. જેવી રીતે કેટલીક
 વ્યક્તિઓને નિદ્રાની એવી બીમારી હોય
 છે કે આલતાં આલતાં તેઓ એકએક
 વિવશપણે ઉંઘવા લાગે છે; એ જ રીતે
 હું સમયે અસમયે શહેરના ભારે ઘોંઘાટની
 વચ્ચે શુન્યના જોળે (ખૂંજા ન હોવા
 છતાં) ગુલવા લાગું છું.

વચ્ચે થોડા સમય માટે આ મોહા-
 વચ્ચામાંથી જ્યારે સંચેત થઈ જાઉં છું

ત્યારે એક અદ્ભૂત આનંદ, અ
 અભિમાનથી ભરેલી એક મધુર અનુભૂતિ
 મારા રોમેરોમમાં પુલકિત થઈ ઉઠે છે.
 એ અસાધારણ અનુભૂતિનું યથાર્થ
 વર્ણન કરવામાં હું મને સર્વથા અસમર્થ
 અનુભવી રહ્યો છું. હજાર પ્રયત્નો કરવા
 છતાંજે હું તમોને એવો આભાસ પણ
 આપી શકીશ નહીં. આ મારી ધારણા
 છે, અને જેટલું કે સમજાવી શકીશ
 એનું ફળ માત્ર એ જ આવશે કે લોકો
 મને તરત જ દીવાનાઓના ટ્રેડમાનામાં
 એકલી આપવાનું સૂચવવા લાગશે, છતાંજે
 હું મારા યાત્ર હોડવા ઇચ્છતો નથી

હું કહેવા માંગતો હતો કે ઘોર
 અધિકારમય માનસિક સ્થિતિ-
 માંથી જ્યારે મારી ચેતના થોડા સમય માટે
 ભગ્નત થઈ ઉઠતી ત્યારે હું વિચારવા
 લાગતો ફેરંગરાગમાં મગ્ન, આનંદ ઉલ્લા-
 સથી પ્રદુલ્લ આ બધાં નરનારીઓ, લખપતિ
 અને ફેરડપતિઓના આ બધા આત્મનૃપ
 હવો (પછી તેઓ હિંદુ, મુસ્લીમ, પારસી,
 ચાલુદી કે મારવાડી હોય) જુદા અને
 જ્ઞાનની દ્રષ્ટિએ અત્યંત કુદ, નહીં
 ગણુકારવા સરખા-ઉપેક્ષણીય છે. હું જો કે
 જુદાની વ્યાપકતા અને અનુભવની પ્રબળ-
 તામાં તેઓ બધા કરતાં આગળ વધેલો
 છું અને તેથી એ બધા કરતાં હું ભોગનો
 વધુ અધિકારી છું, છતાંજે એક સાધારણ
 હરિજનની માફક હું આ ઉપેક્ષણીય અને
 હીનઅવસ્થામાં પડ્યો સડી રહ્યો છું.
 મારું ખવા અને રહેવાનું કશું કેશણ
 નથી, દિનપ્રતિદિન ખિન્નમન, ક્ષીણ
 શરીર અને દુબળ મગજનો થનો જાઉં
 છું. આ ન્યાય જે શક્તિનો છે પછી તે
 હજારનો હોય કે શયતાનનો, પ્રકૃતિ હો
 અથવા ભાગ્ય, સમાજ હો કે શ્રૃંખલા

તેના ઉંડાણમાં, તજેરી સુધી પહોંચી જવાની ઇચ્છા મારા મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને એક રહસ્યમયી પ્રેરણાથી હું એ સમયે મને એટલા માટે સંપૂર્ણપણે સમર્થ સમજવા લાગું છું.

એ કે વધુ અસાધ્ય માનસિક રોગથી હું પીડાઈ રહ્યો છું. આ રોગ એટલો બધો ભયંકર છે કે એની કદપ- નાથી જ હું માથાથી પગ સુધી કેપી ઉઠું છું. મારા મનમાં એવો વિશ્વાસ દઢતા સાથે જન્મી ગયો છે કે જગતનો કોઈ પણ પ્રાચીન અથવા આધુનિક વિદ્વાન મને જ્ઞાનની કોઈ પણ એવી નવી વાત કહેવાને અસમર્થ છે કે જેને મેં મારી મુઠીમાં પકડી અત્યંત ગુચ્છતા- પૂર્વક પગ નીચે નાખી ઠોકરે મારી નહીં હોય. વાલ્મીકી વા હોમર, ક્લીસ્ટસ વા શેક્સપીયર, અરસ્તુ વા શંકરાચાર્ય, નીતશં વા ટોલસ્ટોય, ટાગોર કે જગતની કોઈ પણ મૃત વા જીવિત વ્યાકતની કોઈ પણ વાતમાં મને નામ માત્રની પણ નવીનતા દેખાતી નથી. હું એ વાત નિશ્ચીત રૂપે માની ચૂક્યો છું કે એ મહાપુરુષોની એકે વાતનો મારા મન ઉપર પ્રભાવ પડી શકતો નથી. મારા હૃદયના અગમ અધ- કારનાં રહસ્યનો સ્ફોટ માનવી જ્ઞાનની કોઈ પણ પ્રકારેખાથી નહિ થતો જોઈને મારું ચિત્ત હિદ્બ્રાન્ત થઈ ગયું છે. જ્ઞાનની જે ભેદભરી વાતોને હું સમજી શકતો નથી તેને જગતની બીજી કોઈ પણ વ્યક્તિ સમજવવામાં સમર્થ થઈ શકે છે એ માની લેવા મારું મન તૈયાર નથી. પોતાને એક સમજવાની એક માનસિક બીમારી હોય છે; જેને મનોવિજ્ઞાનવેત્તા ધૂન કહે છે. અર્ધદિવાનાઓમાં પણ એ બીમારી હોવાનું જણાયું છે. પણ હું મને

માત્ર એટલું સમજતો નથી. એથી એ વધારે ! ત્યારે શું હું પુરેપુરો દિવાનો થઈ ગયો છું ? આ બીમારીને તમે ગમે તે નામ આપો- ખુશીથી આપો, મને એમાં બરાબે વાંધો નથી. હું તો માત્ર વાસ્તવિક હકીકત તમારી સામે રજુ કરી દેવા ઇચ્છું છું.

તમે હસો છો; એ હું સારી રીતે જાણું છું. મૂર્ખ, વિદ્વાન્, અર્ધજ્ઞાને દોડાહો, ઘેલો, પાછ વગેરે વિશેષણોથી મને વિભૂષિત કરી રહ્યા છે, તમને એમ કરવાનો પુરો અધિકાર છે. હું પોતે જ અનેક વેળા એવા વિશેષણોથી મને વગોતી ચૂક્યો છું, અને મારું અંતઃકરણ સારી રીતે જાણે છે કે હું વાસ્તવમાં એક હીનપ્રાણી છું, પણ બધું બચ્ચું ! મારા જીવનના અટલ વિશ્વાસનો હું કોઈ પણ પ્રકારે ભંગ કરવાને અસમર્થ છું.

મારા જેવા પામર મનુષ્યનું મગજ તેમજ હૃદયની શારીરિક સીમા કેટલી કુદ છે; કેવા ઉપેક્ષણીય છે ? તે છતાં આ શુદ્ધતમ સીમાની અંદર જે ઉદ્ભવ ગયું દલિત માનનો સ્ફુર્તિભર્યો વેગ છે તે સમુદના પ્રવચકારી તોફાનની માફક ગર્જના કરે છે, એની બીપણતા કદપનાતીત છે.

* * *

વતમાન યુગ રાજકારણ અને વિજ્ઞાનનો યુગ છે. આ યુગમાં તે જ પુરૂષ એક સમજાય છે, જે કોઈ પણ રૂપમાં રાજકારણ સાથે સંબંધ રાખતો હોય. એજ વિદ્યા મહાવપ્ત્યું માનવામાં આવે છે જે બ્યવહારિક વિજ્ઞાનની કોઈ નવી શોધ સાથે સંબંધ ધરાવતી હોય. આ યુગમાં વિદ્વાની એળખ જ્ઞાનની ગહનતાથી નહીં પરંતુ કોણ કેટલી સંજ્ઞાઓથી પરિચિત છે તે ઉપરથી થાય છે. એ બધા વિષ-

યોથી જો ૩ ફેબ્રુઆરી ૧૯૭૫ છે તો એ
 વાત માનવાને ૮ તૈયાર નથી કે રાજ
 ડાબી આગેવાન ઇશ્વરનો નાનો ભાઈ
 થાય છે અને એની વાત મમજવા અથવા
 તેના પ્રતિષ્ઠિત પં મુખી પડોચાની
 ચોખ્ખા દેશમાં દોષ શકની નથી નેપોલી-
 યન અને લેનિનની પ્રતિભા આવજનિક પ્રશ્ન-
 માને યોગ્ય કે એનો અસ્વીકાર મદદ નહીં
 કરી શકે. પરંતુ જો જગત તેમને “અપૂર્ણ”
 સર્વ” માનવા વાગે અને નાસ્તીદવાદી
 તેમને ઇશ્વરના “પૂર્ણ” અવતારના જેમ
 મનમાં પૂજીને દેશની મદદ માત્ર
 તેમનામાં જ રહેવાને ચોખ્ખા છે એવું સમજે
 અને બીજાને એમના વા નો મર્મ જ નથી
 મમજી શકે એવો દાવો કરી હસવા લાગે
 તો ૮ કદી પણ તેમની સાથે એકમત
 થઈ શકી નહીં જો આધુનિક વિજ્ઞાન
 નેજા જ્ઞાન ની ઉચ્ચતમ મીમા માની લેવામાં
 આવે તો તેનું પ્રમાણ આપીને ૯
 કરેલા માણુ છું કે મળ શક્તિ-
 એનું એક છે અને તેનું એક રૂપ દેશ,
 લાળ તથા પરિસ્થિતિના અત્યંત બીજા
 રૂપમાં ફેરવાઈ-પરિણત થઈ શકે છે
 જ્ઞાનના આવેગની જે તોફાની પ્રચંડતા
 મારોમા ભેશને દોડી ગઈ છે, જે એને
 ચોખ્ખા વાતાવરણ અને અનુકૂળ પરિસ્થિતિ
 મળી આવે તો મને દૃઢ વિશ્વાસ છે કે
 તે નેપોલીયન અને લેનિન કરતા પણ
 વધારે પ્રતિભા સાથે જગતના માથાની
 ચોટની ઝાંખીને ચોતાની ઇચ્છા અનુસાર
 નમાવી-નચાવી શકે, હું જાણુ છું,
 એના ઉત્તરમાં તમે શું કરેશો તમે
 કહેશો કે નેપોલીયન અને લેનિન કિ
 પણ પરિસ્થિતિઓના તસરલા નહોતા,
 પરંતુ પરિસ્થિતિઓને ચોતાની ઇચ્છા
 અનુસાર વાગની એ જ તેમનું કાર્ય હતું
 હિંદ છે. પણ એ વાત તમે ભૂલી રહ્યા છો કે

મારી વર્તમાન દશામાં મારી સામે કોઈ પણ
 પરિસ્થિતિ ઉભી નથી, માન એક જ એકલ-
 તા, વિશ્વવ્યાપી જડતા, અને અનન્ત શન્ય !

કોઈ કહેશે કે આ બધું મનના વિચારે
 ઉત્પન્ન થયેની માવુડતા અને કંપનાની
 કલ્પમય જાગ છે હું કહીશ કે કંપનાની
 કલ્પમય જાગથી જ વિશ્વમાં ઉત્પન્ન
 થાય છે જગતમાં થયેની બધી ઐતિ-
 હાસિક ક્રાંતિઓનું મૂળ નેપોલીયન કે
 લેનિનની પડિતતા નેતાઓ નથી, રૂમો
 મા કાર્ય માકર્મની પ્રકૃતિના લાવુકો
 નથી પણ કંપનાત્રિય તથા માનસિક
 જગતમાં ફરનારા ઊંચો જ હતા.

અહીં થોડા વિસોધી મારી મારીની
 સામે મુખીમ વસ્તીમાં રાત્રે સરસ
 ગજા જામે છે મોંઘાં છોડના લગ્ન હોવાનું
 જણાય છે મદાનની બધી સ્ત્રીઓ દોલકી
 વગાડીને કોરસમાં ગાય છે તેમાંની ઘણી
 સ્ત્રીઓ સંયુક્ત પ્રાત તરફની હોય એમ
 લાગે છે મુખીમ હોવા છતાંયે તેજ
 ગાયનો ગાય છે જે હું બાળવયમાં મારા
 ઘર પર મારી મા તેમજ આડોસપાડોસથી
 આવેલી સ્ત્રીઓના બોલે મેરી સાબળ્યા
 કરતો હતો મારા કામળ મગજ ઉપર
 હાલરડા જેવી એ ગાયનોની અસર થતી
 હતી અને હું યુવતો અને એ સાલળતો
 બોળામાં જ સંઘ જતો હતો જ્યારે કે કે
 મોટા થયો ત્યારે પણ સ્ત્રીઓના આન દો
 સ્વપ્નમાં ભાગ લેવાનો એકે અવસર
 હાથથી જવા દેતો નહીં તેઓના મનો-
 રમ ગીતોમંથી હું એક એરી સરળ
 મોહકતાનો અનુભવ કરતો હતો કે સગા
 સબંધની કોઈ ટાંપી, મારીની બાજુમાં
 બેસી એ સાલળ્યા કરતો હતો પાડોશની
 બધી સ્ત્રીઓનો હું હાડકવાળો હતો મને

ત્યાં બેઠેલા જોઈ કાંઈ જાણતી હાથ ફેરવતી, કાંઈ મારા માથાના મોટા મોટા વાળોમાં આંગળી એરવી પસવારતી, કાંઈ મારા મૂખપર, મારી આંખોમાં બાળસુલભ હાસ્યોદ્ગોષ્ટિ ચંચળતાને બદલે વિસ્મિત ગાંભીર્ય અને નીરવ એકનિષ્ઠતા જોઈને સ્નેહપૂર્ણ આશ્ચર્ય પ્રગટ કરતી ગદગદ થઈ જતી હતી.

એ સ્ત્રીઓના સન્નિભલિત કંઠમાંથી નિકળેલી ચિરપરિચીત સ્વરલહેરી સાંભળીને બાળવયની તેજ જ્ઞાની સિન્ધુ-મધુર-સ્મૃતિ રહી રહીને મારા હૃદયમાં ઉલટવા લાગે છે અને અંતરાત્મામાં હળવાં ગલગલીઆં સમાઈ જાય છે. ઇચ્છા થાય છે કે આ દીર્ઘ-વિસ્મૃત સ્નેહ-પ્રેમના દિવસોના સ્મરણમાં એક વેળા ખૂબ રકું, પણ કાંઈ પણ પ્રકારે રહ્યું નથી આવતું, એથી મનમાં વધારે વ્યાકુળતા થાય છે. ચાર રસ્તા પર રાગ રંગમય જીવનના તરંગોમાં ફળદ્રુપો મારનારા ફેરવેબલ જનસમાજના આનંદ કાલાહલથી મુક્ત મેળવીને ડેલા પર પહોંચતાં સિન્ધુ, શાંત, સરળ, તરલ સસમય ગીતસ્વર લહરીની જેમ મારા વ્યથિત હૃદયને ઠપકારતાં ઠપકારતાં સુવાદી દેવાનાં યતન કરે છે. હૃદય સમજી જાય છે, પણ આંખો સુવા ચાહતી નથી. ખાટલા પર ચ-તો પડ્યો રહીને ઉપરના તારાઓના ચિર-રહસ્યમય પ્રકાશથી અગમગતા આકાશની તરફ એકીટશે જોતો રહ્યું છે. ગીત અને દોલકીના સાદ મળીને અણકાર કરતા કાનમાં ગુંજે છે અને મારું હૃદય મૂર્છામગ્ન જેમ ક્રુમવું રહે છે. દરેક ગીત પૂરું થતાં વચ્ચે વચ્ચે હાસ્યાલાપ થાય છે જેથી એવું જણાય છે કે એ બધી સ્ત્રીઓના કુટુંબ જીવનમાં કદી કાંઈ પણ પ્રકારની

અસાંતિ આવી નહીં હોય, અને તેમને ત્યાં દરરોજ જે ખૂન-ખરાખી, મારામારી, ચાળાચાળી વગેરેનાં દ્રશ્યો દેખાય છે તેની સાથે જાણે તેમને કશોએ સંબંધ જ નથી.

એવા પ્રસંગે મારા મનમાં કદી કદી એવી ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે કે હું પણ કાંઈ એવા જ પ્રકારના-હરિજન શ્રેણીના કુટુંબ સાથે (પછી તે ગમે તે જાતિ કે ધર્મ)નો હોય, મારા જીવનસૂત્રને બાંધું) એ જ લોકોની માફક આગળ પાછળની કશીએ ચિંતા નહીં કરતાં નાના મોટા કુષ્ટરોમાં ગુલામ જાઉં. કાંઈ હરિજન સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરીને સપાર સાંજ તેના મોઢામાંથી અશ્લીલ ગાળોની વર્ષા અને શીટદાર સાંભળીને રાત્રે તેને એ જ રીતે શાંત થઈને ગીત ગયા પછી હાસ્યાલાપમાં મગ્ન જોઉં; ગરમીના દિવસોમાં ઘરની બહાર કાઢવ અને કચરાથી ભરેલી સાંકડી ગલીમાં એક ફાટકું મેલું ગોઠું પાથરી નાક મોઢું મરડાવીના 'કામરેડ' લોકોની જેમ ગપ્પાં મારતો મારતો બેશુદ્ધ થઈને ઉઠી જાઉં.

મનતાવશ વિદ્વાનો અહીં એવી દીકા જરૂર કરશે કે આ વૈનવૃત્તિ-દમનને કારણે ઉત્પન્ન થયેલી માનસિક વિકૃતિનું ફળ છે. જો એમ જ હોત તો હું મારા મનને ગમે તે પ્રકારે સમજાવીને શાંત કરી નાખતે પણ આ મનાવિકૃતિનું મૂળ કારણ એવા ધનધોર અધિકારની મહનતામાં ગુપ્ત થયેલું છે કે તેને સરળતાથી શોધી કાઢવાનો દાવો કરવો તે અસાનતા દેખાડનારું થઈ પડશે.

ખરી વાત તો એ છે કે અત્યારે હું જીવનના એક સુસ્ફેલીભર્યા ચક્રમાં સપ-ગ્રાહ ગયો છું. ખોટા જ્ઞાનની પોલ જણાઈ આવતી શુદ્ધ વિષયક ચર્ચા પ્રત્યે એટલો

મધો કંઠાળા ગયો છું કે એમાંથી મુક્તિ મેળવવા માટે નર્ચો પશુ થવા પશુ કષ્ટન છું.

એ સિવાય એક બીજી પણ વાત છે. વતંમાન સંસ્કારી જગતનાં સામાજિક બંધનોએ મારા આત્માને કુટિલતા સાથે એવો જઠડી રાખ્યો છે કે હું કોઈ પણ ઉપાયે એ બંધનોના એકેએક તારને તોડી ફોડી નાખવા માટે તરફીયાં મારી રહ્યો છું. મને વિશ્વાસ છે કે સમાજમાં એક એવી નિર્મૂલકતા, નિર્બંધ પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવાની જરૂર છે કે જેથી સમસ્ત સ્ત્રી-પુરૂષ કોઈ પણ નિયમ કે નિયંત્રણ વીના-નિરંકુશગતિથી પોતપોતાની પ્રવૃત્તિ અનુસાર ચાલવા માટે સંપૂર્ણપણે સ્વતંત્ર હોય, એક એવા વાતાવરણની જરૂર છે કે જેમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ, ધનવાન અને નિર્ધન, માલિક અને મજૂર, બધાને એક બીજા ઉપર જરાયે અવલંબિત રહ્યા વીના સ્વેચ્છાચારની પૂરેપૂરી સ્વાધીનતા મેળવી શકે અને કોઈ પણ વ્યક્તિ કોઈ પણ પ્રકારના સામાજિક વિધિ-વિધાનને કોઈ પણ રૂપમાં માનવા માટે બંધાયેલો નહીં હોય. એક વેળા સંસ્કારી સમાજમાં બંધન વીનાની ઉછેરબક્કા, ફેણતંત્ર અત્યંત વ્યસ્ત અવસ્થા-જેને અસંજ્ઞાતા કહેવામાં આવે છે-તે સ્થિતિ જેવાની અદ્યત્ન ઇચ્છા મારા મનમાં ઘણા દિવસોની વાસ કરે છે. સમાજમાં એક વેળા વિધ્વંસની નાનલીલાણું પ્રકલ્પ-તાંડવ મચી જાય, એ હું અંતઃકરણથી ઇચ્છું છું. જે જોટાં બંધનોએ મધ્યશ્રેણીનાં લોકોને ચારે તરફથી અત્યંત નિષ્કુરતા સાથે જઠડીને તેના હાડેહાડ, ખાંસળે ખાંસળાં પીસી નાખ્યાં છે અને છવતા કે મડકમાં નહીં એવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરી છે, તેમણે અસ્થિતત્વ કોઈ પણ પ્રકારે કોઈ પણ

રૂપમાં રહે એ જોવા હું ઇચ્છતો નથી. હું ઇચ્છું છું કે કાં તો આખું જગત એકજ નીચી પંક્તિએ આવી જાય, હરિજનશ્રેણીમાં પરિણત થઈ ગય અથવા સમાજમાં એક છેડાથી લઇને બીજા છેડા સધી અમીર ઉમરાવો જ રહે; વચલી અવસ્થા કોઈ પણ સ્વરૂપમાં કયાંયે ન રહે

મારો ઝોરકાથી ત્રીજો કે ચોથો ઝોરકો એક સિંધી રહેતો હતો. એ અજળ માણસ હતો, એની વાતચીત પરથી મને જણાયું કે એ સાત આઠ વર્ષ જનપાનમાં રહ્યો હતો. પહેલ વહેલો જ્યારે હું એ મઠાનમાં આવ્યો ત્યારે એને જોઇને મને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું કે સાહેબ જેવો કાઠ રાખનારો માણસ પણ આ હરિજનના જેવાં નિવાસમાં રહી શકે છે ! તે પહેલાં સ્વિસથી જ મારી સાથે પરિચય વધારવા માંગતો હતો, પણ મને એના અહેરા ઉપર એક એવા પ્રકારનું હલકાપણ જણાયું કે જેથી મારું મન એના પ્રત્યે વિમૂખ થઈ ગયું પણ ધીમે ધીમે, ઇચ્છા નહીં હોવા છતાં એ, જ્યારે એની સૂચે મારો ઘાટો સંબંધ બંધાઈ ગયો ત્યારે હું એને બીજા જ સ્વરૂપે જોઈ શક્યો. મેં જોયું, એનામાં સંકીર્ણતા જરૂર હતી, પરંતુ એ મહાન 'બેઝ ગ્રાઉન્ડ' ઉપર કદી કદી ઉજળવળ સહાયતાનાં અણુ યમકતાં દેખાવ દે છે. એની સંકીર્ણતા જોવી સ્પષ્ટ છે, સહાયતા પણ તેવી જ સાચ છે. એના અહેરા ઉપર એ બંને પરસ્પર વિરોધી-જૂના જૂન લાવો સ્પષ્ટપણે ઝળકયા કરે છે.

મને ખબર મળી કે પહેલાં આ સીંધી કાઠમાં રાગબાઈ ટાવરની પાસે આવેલા

મહેન્દ્ર મેનશનમાં રહેતો હતો. પણ હવે ફેટલાક સમયથી બેઢારીને કારણે લાચાર બનીને આ ગંદા મકાનમાં રહેવા આબોધ છે. બેઢારીને કારણે જરૂર હાથ ખેંચમાં રહે છે, તે છતાંયે આ ગંદા મકાનમાં પણ એ ઘણાં કાંઠામાં સાથે રહે છે. ક્યાં ક્યાંથી એ કદી કદી એકી સાથે સો બસો રૂપિયા લઈ આવે છે. ક્યાંથી લાવે છે એ ભેદ બાલુવો મુશ્કેલ છે, પણ બીજા જ દિવસે રંગરાગમાં બધું ખર્ચ નાખે છે અને ત્રીજે દિવસે મારી પાસેથી ચાર પૈસા ઉધાર માગવા આવે છે. બહારથી જો કે એ બેઢારી માણસ જણાય છે, પરંતુ અંદરથી એ ઘણો ચિંતાતુર અને ખિન્ન રહે છે. એની ચિંતાનું એક મોઢું કારણ છે, દાનિંગીમાં એક દેશને બલ બંગાળી યુવતી સાથે એનો પ્રેમ થઈ ગયો હતો. એની વાતોથી જણાય છે કે એ યુવતી દેશને બલ હોવા છતાંયે સહન્ય હતી. મારંભમાં જ'ને ચોરી છૂપીથી એક બીજાને ત્યાં આવળવ કરતાં હતાં. એ પછી મારા મિત્રે (જેનું પુરું નામ નહીં લખતાં હું માત્ર મીં ગી. લખીને પરિચય આપીશ) એ બંગાળી યુવતીની ઇચ્છા અનુસાર એના માતાપિતા સાથે પરિચય વધાર્યો, કન્યાનો પિતા જો કે તેના ધાડા પરિચય બદલ ખુશ નહોતો, છતાંયે છોકરીની માને સંતુષ્ટ કરવામાં એણે જોઈતી સહનતા મેળવી લીધી હતી. મીં ગી. ના ચ્યામ મોદા ઉપર જો કે શીતળાના ડાઘા છે; છતાંયે આ અદ્ભુત પ્રકૃતિના પુરુષની આંખોમાં વારંવાર નિષ્કામ સહનતા અને સરળ સંકાયેલવા સ્મિતની જે મધુર લાવુક્તા પોતાનો આશ્વર્જનકર ચમકાર દેખાડતી રહે છે તે સ્ત્રીઓને મુગ્ધ કરવામાં કદી પણ નિષ્ફળ નવ્ય તેની નથી, એવો વિશ્વાસ મારા મનમાં દરના સાથે બંધાયેલ

ગયો. હશે ગમે તેમ. છોકરી સાથે એનો પરિચય ઘાડ થતો ગયો. મીં ગી. કહે છે કે ઘણું કરીને એ જ'ને કુંગરના કોઈ અગણ્યા જૂથમાં જઈને કલાકો સુધી કાવ્ય, પ્રેમ અને સૌન્દર્યની ચર્ચા કર્યા કરતાં હતાં. (હું બાલુ' છું કે મીં ગી. એ કોઈ પણ યુનિવર્સિટીમાં શિક્ષણ મેળવ્યું નથી; તેથી તેની કાવ્ય ચર્ચાની વાત સાંભળીને મને આશ્ચર્ય થયું.) છોકરી એને એટલી બધી ચાહતી હતી કે એ નિર્જનતામાં સૌન્દર્ય ચર્ચા કરતાં કરતાં એની આંખોમાં અકારણ ખાણી ભરાઈ આવતું. તે કદી રોહમધુર હાસ્યે હસતી, કદી કૃત્રિમ કોષનો લાવ દેખાડતી, કદી મદમદ આંખોમાં આંસુ હલકાવતી.

* * *

દાનિંગીની સીઝન પૂરી થતાં છોકરી પોતાના માતાપિતા સાથે મુંબાઈ આવી હતી. એના પિતાને અહીં નોકરી હતી. મીં ગી. પણ મુંબાઈમાં આવી મહેન્દ્ર મેનશનમાં રહેવા લાગ્યો અને પોતાના મિત્રો પાસેથી પૈસા ઉધાર લઈને છોકરીના પોઝીશનનો વિચાર કરીને બહારનો ભલકો જળવી રાખ્યો. મુંબાઈમાં પણ જ'ને એકબીજાને ત્યાં આવળવ કરતાં હતાં. જ'નેના હૃદયમાં એ વાતનો નિશ્ચીત વિશ્વાસ થયો કે તેમનાં લખ જરૂર થોડા સમયમાં થઈ જશે. પણ મીં ગી. ના દુર્ભાગ્યે એના ફેટલાક મિત્રોએ એના લાચાર પર અદેખાઈ કરીને એની મૂળ સ્થિતિથી છોકરીના પિતાને માહિતગાર કર્યો. તેમને કહેવામાં આવ્યું કે મીં ગી. એક સાધારણ માણસ છે; એનું ક્યાંએ ઘર નથી, એને આવકનું સ્ત્રી આગળ પણ નથી એ પોતાની અમારી

દેખાડવા માટે મિત્રો પાસેથી ઉછીના નાણાં લઇને બહારનો લલકો રાખે છે. પછી શું? એજ દિવસે મીં ગી. નો માર્ગ છોકરીને ત્યાં આવવા જવાનો બંધ થઇ ગયો. ત્યાર બાદ તે આ ગંદા મકાનમાં ચાલ્યો આવ્યો, જેમાં આજીવન હું રહું છું. પેલી યુવતીને છેલ્લી વેળા હેંગીનગાડનમાં એના માતૃપિતાની જાણ વીના મળ્યો હતો. છોકરી ખૂબ રડી હતી અને રડતાં રડતાં એણે મીં ગી. પાસેથી એવી પ્રતિજ્ઞા કરાવી હતી કે જે એ એને ખરા હૃદયથી ચાહે છે તો એ પછી એને ક્યાંયે મળે નહીં, તેમજ પત્ર લખે નહીં અને હંમેશા માટે ભૂલી જાય. એના ઉત્કટ પ્રેમથી પ્રભાવિત થઇને મીં ગી. એ એને એની ઇચ્છા મુજબ વચન આપી દીધું. એણે સાંભળ્યું છે કે, હવે એ છોકરીનાં લગ્ન પણ કાંઈ બંગાળી યુવાન સાથે થઇ ગયાં છે. મીં ગી. હંમેશાં એના સ્મરણમાં નિશ્વાસો નાખે છે, એનો ઉદ્દેશ્ય કરતાંજ એની આંખો આંસુથી છત્રકાંઠ જાય છે. તે છતાંયે એ કહે છે કે એ જ્યાં પણ હોય, ત્યાં આનંદથી રહે, હું ખરા અંતઃકરણથી એજ ઇચ્છું છું. એની એક ખીજ વાત પણ મને આશ્ચર્યમાં નાખે છે. એ કહે છે કે એટલા દિવસો સુધી આટલો ધાડો સંબંધ રહેવા છતાંયે એ બંગાળી છોકરી સાથે એનો કદી પણ ઢાંઢપણ પ્રકારનો શારીરિક સંબંધ થયોજ નથી. એની એ વાત ઉપર હું એટલા માટે વિશ્વાસ કરું છું કે તે એવા માણસોમાંનો છે જે ગૃહસ્થ કુટુંબની વદ્ધ દિકરીઓનું સતિત્વ નષ્ટ કરવાની વાત માટે ગર્વ લે છે; અને ધણું કરીને ખોટું કહે છે કે તેમણે અમુક અમુક છોકરીઓના શિયળનો ભંગ કર્યો છે. પણ આ વિશેષ છોકરીના

સંબંધમાં મીં ગી. જ્યારે વાત કરે છે ત્યારે એના ચહેરા પરથી વાસ્તવિક શ્રદ્ધા ઝરી આવે છે. એમ તો સાચું ખોટું હું જાણતો નથી, કારણ કે મેં કદી એ છોકરીને જોઇ નથી, અને મીં ગી. સીવાય એની વાત કાંઈને મોટે સાંભળી પણ નથી.

મીં ગી. ની આ પ્રેમકથાનું વિસ્તૃત વર્ણન મેં એટલા માટે કર્યું છે કે એ સાંભળીને મારા હૃદયના તલપ્રદેશમાં ઘણા દિવસો સુધી સૂતેલી ભાવનાઓ ઘણી વ્યાકુળતા સાથે જાગી પડવાનો ભય દેખાડવા લાગી છે. પ્રેમના જે હવાઇ હૃદયના તરંગમાં હું પ્રથમ યૌવનના વસંતમય વાતાવરણમાં ઉલ્લાસભર્યો ફરતો હતો, પરવશ છવનમાં અત્યંત મુસ્કેલ પરિસ્થિતિઓના ચક્રમાં પડવાને કારણે એને તદ્દન મિથ્યા, અવાસ્તવિક અને મહાવહીન સમજવા લાગ્યો હતો અને હજી સુધી એમ જ સમજતો આવ્યો છું. પણ મીં ગી. ની પ્રેમકથાએ ચિત્તમાં ફરી એક વેળા હવાઇ લોકની આદ્ય ચંચળતાના ઓળા નાખ્યા છે. મને વિશ્વાસ છે કે મારા હૃદયની આ ચંચળતા ક્ષણિક છે થોડીક ક્ષણ માટે ભલે હું મારા હૃદયને ભૂલાવામાં રાખું, પણ હું નિશ્ચિતરૂપે જાણું છું કે સ્વિગ્ધ રનેહની બીનાશભરી સુગંધથી મહેકતી, કામળ કરણ રસથી બીંજાએથી લાવુકતા જે તરણીના હૃદયમાં ભરેલી હોય, એનો પ્રેમ હવે મને ઢાંઢ પણ પ્રકારે આકર્ષિત રાકશે નહીં. મારા જેવા હૃદયમળ્યાને જોઇએ છે કહીને જ્ઞાનની દુર્ધર્ષ ગર્જનાથી હુંકારતી વાધણ, કઠોર વૈજ્ઞાનિક વાસ્તવિકતાથી પુરુષાશ્રીના નાજી. મને કાવ્ય-જગતની પરી નહીં, શુદ્ધ જગતની ડાકણ જોઈએ. માત્ર એવી જ સ્ત્રી મારી વતમાન

માનસિક અવસ્થાને સમજીને, મારા મનો-
રાજ્યને નિમજ્જન નિષ્કુરતાથી પગ નીચે
રંગદીળીને મારામાં ચૈતન્ય લાવી શકે છે.

મી. ૦ ગી. મારી ચાસે વારંવાર
એ વાતની ફર્યાદ કરી ચૂક્યો

છે કે માત્ર રૂપીઆ નહીં હોવાને કારણે એના
સ્વર્ગીય પ્રેમમય જીવનનું સ્વપ્ન નિષ્ફળ
ગયું. એવી તુચ્છ પાથિધવસ્તુના અભાવને
કારણે પ્રેમનું એવું પવિત્ર અંધન હંમેશ
માટે ઊર્જાહીન થઈ ગયું. એને શી
ખબર કે આ તુચ્છ હીન કારણે મારા
જીવનની બધી મનોવૈજ્ઞાનિક કીચા ઉંધી
પળી ગઈ છે. બધી માનસિક લાવધારા-
બધી સાધકોલોછ ન મૂળમાં બદલાઈ ગઈ
છે ! રૂપીઆનો મહિમા બધા યુગમાં સ્વી-
કારવામાં આવ્યો છે, પણ આ યુગમાં એની
શક્તિ સાક્ષાત ઇશ્વર કરતાંયે ઘણી વધી
ગઈ છે, એ બેધને મારા આશ્ચર્યનો પાર
રહેતો નથી. રૂપીઆ ! રૂપીઆ ! હાય
રૂપીઆ, સર્વત્ર એ જ હાહાકાર ચારે
તરફ એ જ વિદિલુકિન્દ સંભળાય છે.
આ ચુસ્તક શક્તિ વીના એક ડગલું
આગળ વધવું મુશ્કેલ છે, ત્યારે રાજકા-
રણી નેતા જનવાની વાત જ ક્યાં ? માનવ
સમાજ પાસેથી શિક્ષા લેવી હોય તો રૂપીયા
બેધએ, શિક્ષા આપવી હોય તો પણ રૂપી-
આની જરૂર છે. એકે એવો નેતા મારી
દ્રષ્ટિમાં નથી આવતો જે પોતાની નિધન-

તાની સ્થિતિમાં માત્ર પોતાનો બુદ્ધિના
બળે જગત પર પોતાના નેતૃત્વની પ્રતિભા
જમાવવામાં સમર્થ થયો હોય.

* * *

આ જે સવારથી કે 'આણું' નથી.
આખો દિવસ એાશીસમાં ચોપ-

ડા પર કલમ ધસીને સાંજે ઘેર આવ્યો
છું. ભૂખ લાગી છે. સ્ટવ રાખેલો છે.
પણ ચાની ભૂકા અને થોડીક સાકર
સીવાય બીજું કશુંયે નથી. સાકરમાં પણ
હળદરો ફાડીઓ એવી રીતે ટોડા-
ટોડ કરી રહી છે, બાજુ સારાયે જગતમાં
આનંદનું મૂળતત્ત્વ બે ક્યાંયે હોય તો તે
એજ ફાડીઓને મળી ગયું છે. એવી
રીતે સાકર ટુટવામાં એ ફાડીઓ બ્યસ્ત
થઈ ગઈ છે કે તેમને દૂર કરવાના મત્તન કરે
તો તેઓ મારી દુર્ગતી કરી નાખે. વિચારી
રહ્યો છું કે ફાડી બનીને જન્મ્યો નહીં.
મરતે તોયે કોઇને કરડીને મરતે ! મને
સંબિતના કૃતિએ ભસ્માસુર જન્માવ્યો છે
અને તેયે એવા શાપ સાથે કે બીજાનો
વાળ પણ વાંકા કરી ન શકું અને મારા
અંતરની અગ્નિમાં હું પોતેજ બળતો
રહું..... પણ દવે અધિક વિચારવા અને
લખવાની શક્તિ નથી. ભૂખના ચાક્રી
નિંદ્રા આવે છે. હવે સૂઈ ગઈ છું.

(સંપૂર્ણ.)

શ્રી મહાવી

વિરૂધ્ધ

બુદ્ધિહીન

લેખિકા:
કું. પુષ્પા.

ગાંધીજી કેમ પણ ચળવળ ઉપાડે છે કે તરતજ ગાંધીજી અને એમની રાજકી પ્રચારનાં બધાંજ સાધનો દ્વારા તે ચળવળનો પ્રચાર કરવા મંડી જાય છે. ગાંધીજીએ હમણાં ગ્રામઉદ્યોગોના પુનરુદ્ધારની ચળવળ ઉપાડી છે અને એમનું આખું જીવન તે ચળવળના પ્રચાર માટે દરેક સાધનોનો ઉપયોગ કરી રહ્યું છે. તાજેતરમાં જ, ગ્રામઉદ્યોગ સંઘના રસ્તામાં કેવી કેવી ભતની મુશ્કેલીઓ આવશે તે બતાવતો એક લેખ સ્વામી આનંદે “શ્રમજીવી વિ. બુદ્ધિજીવી”ના શિર્ષક નીચે હરિજન બંધુમાં પ્રકટ કર્યો છે.

ગ્રામઉદ્યોગ સંઘની યોજનાનું વિગતવાર પૃથક્કરણ કરવાનું આ સ્થાન નથી. પરંતુ સ્વામી આનંદના લેખનું શાસ્ત્રીય પૃથક્કરણ કરી તેની પાછળ રહેલો હેતુ ખુલ્લો પાડવો એ ખાસ જરૂરી છે.

સ્વામી આનંદ પોતાના લેખમાં લખે છે કે ગામડાની શરીર-શ્રમ પર જીવનારી પ્રજા “બેકાર, બેદાર, અને ધાતુ નાણાંની વેલણ પાછળ બેઠેલા બેનફિટ બુદ્ધિમાન વર્ગ”નો શીકાર બની ગઈ છે..... સંઘર્ષ અને ઝડપી વહેવારનાં સાધનોવાળા આ જમાનામાં બુદ્ધિજીવી વર્ગે શ્રમજીવીઓને મુકાબલે અનેક રીતે લાભનાં સ્થાનો રાજીને બેઠેલા હોવાથી જીવનની હરિક્ષામાં... અનાયાસે જ ફાળી

જાય છે... અને ગામડાનો આમવર્ગ તેમને હાથે જાણે અજાણે પણ નીચોવાતો જાય છે.

ઉપરનાં વાક્યો પરથી ‘એ સ્પષ્ટ દેખાય છે કે આખાં લેખમાં ગામડાની પ્રજાનું સુસણ શહેરનો બુદ્ધિજીવી વેપારી વર્ગ કરે છે, એ વસ્તુ પર વધુ પડતો ભાર મુકીને સ્વામી આનંદે ગામડાઓનું શહેરો સુસણ કરે છે એમ દસાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. આ રીતે ગામડા અને શહેરો વચ્ચેના કાદવનીક વિરોધને વધુ પડતી અગત્યતા આપીને, સ્વામી આનંદે સાચી વસ્તુસ્થિતિ પર ટાંકીપીછોડા કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

ગામડાની “ગરીબ શરીરશ્રમ પર જીવનારી પ્રજા”નું સુસણ ફક્ત શહેરનો બુદ્ધિજીવી વેપારી વર્ગજ કરે છે એવું નથી. ગામડાના આમવર્ગનું સુસણ શહેરો કરે છે, ગામડા અને શહેર વચ્ચેના વિરોધના અવશેષો હજી પણ ફેટલેક ટેકાણે અસ્તિત્વમાં છે એ વસ્તુ સત્ય છે પણ એ વિરોધ આજના સમાજનું ખાસ લક્ષણ નથી. ગામડાનું શહેરથી થતું સુસણ, ગામડા અને શહેર વચ્ચેના વિરોધ એ ઉગતા સૂડીવાદનું લાક્ષણિક ચીન્હ છે. આજે સૂડીવાદના પતનકાળમાં આ વિરોધના અવશેષો ફેટલેક ટેકાણે માલમ પડે છે. પરંતુ ગામડા અને શહેરો વચ્ચેના વિરોધના બાકી રહેલા આ અવશેષોને

વધુ પડતો અને બીજાની અગત્યતા આપવી એ સાચી વાસ્તવિકતા પર ધૂળ નાખવા બરાબર છે.

આ જની સાચી વાસ્તવિક પરિ-
સ્થિતિ તો એ છે કે મૂડીવાદે ગામડામાં પણ પોતાનો પગપેસારો કર્યો છે. અને મૂડીવાદી પદ્ધતિમાં રહેલા સ્વ-ભાવજન્ય આંતરવિરોધોએ ગામડાની ગરીબ પ્રજાને પણ પોતાના સકંજમાં સપડાવી છે. આપણે ત્યાં ખેતીમાં યંત્રોનો વધતો જતો ઉપયોગ, ડેરી-ફાર્મિંગ જેવા ગ્રામ-ઉદ્યોગોમાં પણ વધુ પ્રમાણમાં યંત્રોનો ઉપયોગ વિગેરે ગામડામાં મૂડીવાદની પ્રગતિનું સુચન છે. મૂડીવાદી ઉત્પાદન પદ્ધતિ પોતાના વિકાસક્રમમાં આખાએ સમાજને એ ભાગમાં વહેંચી નાંખે છે તે નિયમ પ્રમાણે આજે મૂડીવાદે ગામડાની જાતને પણ એ વર્ગમાં વહેંચી નાંખી છે. આમાંનો એક નાનકડો વર્ગ ઉત્પાદનનાં સાધનો-મોટાં મોટાં યંત્રો, જમીન તગીર વિગેરે નો માલિક બની બેઠો છે, યારે આ ઉત્પાદનનાં સાધનોની માલિકીમાંથી બાકી રાખવામાં આવેલો બીજો વર્ગ બહુજનસમાજ-આ સાધનો પર મજૂરી કરનાર વર્ગ તરીકે જન્મે છે. પોતાની માલિકીની જમીનના એક નાનકડા ટુકડા પર પોતાની માલિકીના પણ જૂની પદ્ધતિના અને અનાયિક સાધનો (હજી વિગેરે) વડે ખેતી કરી પોતાનો જીવન-નિર્વાહ ચલાવનાર ખેડુત વર્ગ આપણે ત્યાં ખુબ મોટી સંખ્યામાં અસ્તિત્વમાં છે એ વાત સાચી છે. “પશ્ચિમના દેશોમાં જે રીતે મૂડીવાદનો વિકાસ થયો છે તે જાતનો મૂડીવાદ હજી સુધી આપણે ત્યાં નથી આવ્યો.” આવા જણનાં કુકનાર મધ્યમ વર્ગના પંડિતો આ મધ્યમ વર્ગના ખેડુત તરફ અગાળી આંધો છે. પરંતુ

દેવાંના અનહદ યોગ નીચે, અને મૂડી-વાદી ઉત્પાદન પદ્ધતિના વધતા જતા મુકાબલા નીચે આ મધ્યમ વર્ગના ખેડુ-તનું અસ્તિત્વ ખુબ ઝડપથી નાશ થતું જાય છે અને આ મધ્યમ વર્ગના ખેડુત જમીન વગરના ખેડુત-મજૂરમાં ફેરવાતો જાય છે. આ આખાએ કમ જેલો જાણી જોઇને પોતાની આંખે અંધારીઆં નથી બાંધ્યાં તે સ્પષ્ટ રીતે જોઇ શકે છે.

અ ઉપરથી એ સાફ સાફ દેખાય છે કે ગામડા અને શહેર વચ્ચેનો વિરોધ આજના સમાજનું ખાસ લક્ષણ નથી, પણ સમાજમાં એ વર્ગો વચ્ચેનો વિરોધ વર્ગ-વિગ્રહ-એ આજના સમાજનું લાક્ષણિક ચિન્હ છે, પરંતુ ગાંધીજીની શીલમુરીમાં આ વાસ્તવિક વિરોધને-વર્ગ-વિગ્રહને-સ્થાન નથી. પરિણામે, જ્યાં જ્યાં એ વર્ગો વચ્ચેનો આ નવો વિરોધ, એક સામાન્ય માણસ પણ જોઇ શકે છે ત્યાં ત્યાં આ સાચા વિરોધને દબાવી દેવાના હેતુથી ગાંધીજી અને એમના અનુયાયીઓ કાલ્પનિક વિરોધો ઉભા કરે છે. ગામડા અને શહેર વચ્ચેનો કાલ્પનિક વિરોધ ઉભો કરીને વર્ગ-વિગ્રહના વાસ્તવિક વિરોધ પર ટાંકળીછોડા કરવાનો પ્રયાસ સ્વામી આનંદના લેખમાં પણ છુપાયેલો છે.

ગા મડા અને શહેર વચ્ચેના વિરો-
ધને આમજનતાના મગજ પર બરાંબર હંસાવવા માટે સ્વામી આનંદે એક બે દાખલા પણ ટાંક્યા છે. પોતાનો કેસ મજબૂત રીતે પુરવાર કરવા માટે સ્વામી આનંદે ડગાની ખેતીમાં, પાપમાલ થઇ ગયેલા “ગુજરાતના પ્રથમ પંડિતના એક ખેડુત-મિત્ર”નો દાખલો આપ્યો છે અને સુબધ ઇલાકા અને મધ્યપ્રાંતોનાં ફજાગ-કના બગીચા કરનારા “સારી સ્થિતિના”

છે. બંને આ અનિષ્ટોને દૂર કરવા માટે આગ્રહ છે. - પરંતુ આ અનિષ્ટોનો નાશ કરવાનો શાસ્ત્રીય માર્ગ જતાવવામાં જ સામ્યવાદી શીલસુશ્રીનું ઉપરીપણું રહેલું છે.

ગાંધીજીની શીલસુશ્રીમાં ઐતિહાસીક દ્રષ્ટિબિંદુને સ્થાન નથી, ગાંધીજીના અનુયાયીઓ. ઐતિહાસીક દ્રષ્ટિબિંદુ કેળવવા હચ્છતા પણુ નથી. પરિણામે સામાજિક વિકાસક્રમ અને મૂડીવાદની અનિવાર્યતા સ્વીકારવા ગાંધીવાદીઓ તૈયાર નથી અને એટલે જ આમ્યઉદ્યોગોના પુનરુદ્ધારની યોજના રેડીયો વિગેરે દ્વારા મૂડીવાદની પ્રગતિને અટકાવવાના નિષ્ફળ પ્રયત્નો કરી દેશને એ સૈદ્ધાંત પાછળ લાઇ જવાનાં સ્વપ્નાં ગાંધીવાદીઓ સેવે છે. આ રીતે ગાંધીજીની શીલસુશ્રી પ્રગતિ-વિરોધી અને પ્રતિગામી છે.

સામ્યવાદીઓ પોતાની શીલસુશ્રીમાં ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિબિંદુને અગત્ય આપે

છે. અને દરેક બનાવને ઐતિહાસીક પ્રગતિ અને વિકાસક્રમના નિયમથી નિહાળે છે. પરિણામે સામ્યવાદીઓ એમ સમજી શક્યા છે કે સામાજિક વિકાસ દ્રષ્ટિએ સમાજ મૂડીવાદી વ્યવસ્થાનાં સ્વરૂપમાંથી પસાર થાય એ અનિવાર્ય હતું; પરંતુ હવે એ જ મૂડીવાદે, સામાજિક વિકાસના એ જ અર્થે નિયમો અનુસાર પોતાના આંતરિક વિરોધો એવા ઉગ્ર પ્રમાણમાં ઉભા કર્યા છે કે મૂડીવાદી સમાજરચનાની જગ્યાએ સમાજવાદી વ્યવસ્થા સળ્યા પિના મૂડીવાદી ઉત્પાદન પ્રયાગે ઉપજાવેલી મહાન ઉત્પાદનશક્તિનો વિકાસ સાધવાનું અને માનવ સમાજનું કલ્યાણ સાધવાનું છેક જ અશક્ય બની ગયું છે.

સામ્યવાદી શીલસુશ્રીના આ શાસ્ત્રીય અને ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિબિંદુમાં જ તેનું ગાંધીજીની શીલસુશ્રી પરનું ઉપરીપણું રહેલું છે.

એક અમુદ્ય તક.

પ્રીન્ટીંગ પ્રેસને લાયક અત્યંત ઉપયોગી મશીનરી સસ્તા ભાવે કહાડી નાંખવી છે.

૧-કવાડ કેમી પ્રીન્ટીંગ મશીન-ફલાયરો વગર-મેકર-પેઇન એન્ડ સન્સ.

૧-ટૂલીંગ મશીન ૩૬"-જોટોમેટીક આઇકર પાવરથી ચાલે છે.

૧-ટૂલીંગ મશીન, ૪૦" હાથથી ચાલતું.

૪-પેઇંગ મશીનો, પગથા ચાલતાં મેકસ-હેરલ્ડ એન્ડ સન્સ, અને બેન ડીકીનસનની કું.

વધુ વીગતો માટે તુરત મળો અથવા લખો-મેનેજર;

હીંદુસ્તાન ન્યુસ પેપર્સ, લી૦,

૬, બેક હાઉસ લેન, કોલ, મુંબઈ.

અમદાવાદની મીલ હડતાલ

અને

તેનો બોધપાઠ

ગુજરાતના જાહેર જીવનમાં એક ધરતીકંપનો અંચિકો આઠ દિવસ સુધી રહ્યો તો પણ આત્મસંતુષ્ટ લોકોને એની બહુ જાણુ પણ ન થઈ હોય. જાન્યુઆરીના છેલ્લા અઠવાડિયામાં અમદાવાદના ૩૦ હજાર કરતાં વધારે મિલમજૂરો પોતાના નહવા પગારમાં થયેલા રાક્ષસી પગારકાપ સામે ભૂખમરાતું જોખમ વેદીને હડવા માટે બહાર પડ્યા હતા એ ખીનાતું મહત્વ ધણા ઓછાને સમજાયું છે. ગુજરાતના તથા દેશભરના ધણાંખરાં છાપાં પણ આખી પરિસ્થિતિ સમજ્યાં ન હોવાથી હડતાળ વિષે કાં તો તટસ્થ હતાં, કાં તો તેનો વિશેષ કરતાં અને ચૂપછાદીનાં કવત્રાંથી અથવા અણસમજી વિરોધથી તેમણે આ ક્યારેયલા લોકોને વધુ ક્યારવામાં જાણે અજાણ્યે મદદ કરી હતી. કી પ્રેસ જેવાં છાપાંએ તો પ્રથમથી જ પોતાની તટસ્થ ભુદ્ધિને તાણું લગાવી દીધું હતું. આખા પ્રશ્નની તપાસમાં ઉતર્યા વિના જ એ છાપાંએ જાહેર કરી દીધું કે ગાંધીજીની દરમ્યાનગીરીથી મજૂર મહાજનના અધિકારીઓ તથા શ્રદ્ધિયાઓ વચ્ચે પગારકાપ વિષેનો જે કરાર દિલ્હીમાં થયો હતો તે મજૂરોના હિત માં હોવો જ જોઈએ! અને પાછળથી એ જ ખોટા પાયા પર હિસા રહીને હડતાળ સામે અને સમાજ

વાદીઓ સામે એણે પોતાની ફલમ વાપરી. છાપાંઓ પણ પોતાના વર્ગની સેવા વક્ષારીથી બળવે છે!

આ આખા બનાવને સમજવા માટે તથા તેનું મહત્વ આંકવા માટે એમાં ઉંડા ઉતરવાની જરૂર છે

કારખાનાના ઉદ્યોગના ગંધીજીના શાન્દિક વિશેષ છતાં ગુજરાતમાં અને ખાસ કરીને અમદાવાદમાં એવા ઉદ્યોગોનો જાણુ જલદીથી વધારો થયો છે. અમદાવાદ શહેર કાપડ ઉદ્યોગનું એક મોટું મથક બની ગયું છે અને આજે આખા હિંદુસ્તાનના કોઇ પણ શહેર કરતાં અહીં વધારે મિલો ચાલે છે. સ્વદેશીની ચળવળથી અહીંની મિલોને સૌથી વધારે લાભ થયો છે, અહીં વરસોવરસ મિલોની સંખ્યા વધતી જ જાય છે, મિલમાલિકો પોતાની મૂડી નવી મિલો બાંધવામાં, વધારે પૈસા કમાવામાં, મજૂરોને વધારે ચુસવામાં વાપરતા જાય છે. આજે અમદાવાદમાં ૮૮ મિલો છે જેમાંથી ૧૨૬ દિવસ રાત ચાલે છે, જ્યારે મુંબઈમાં ફક્ત ૫૦ મિલો ચાલે છે અને હમણાંજ સાત મિલોમાં રાતપાળી બધ થઈ.

મજૂરો પાસેથી વધારેમાં વધારે કામ લઇ તેમને ઓછામાં ઓછા દામ આપવાનો નયમ મૂડીવાદી ઉત્પાદન પદ્ધતિમાં વ્યાપક

.....લેખક:.....
 દિનકર મહેતા

છે. આ પ્રમાણે મજૂરો માંડ છવી શકે એટલી જ રોજી તેમને મળે એવી રીતે રોજીમાં ફેરફાર થતા રહે છે. મૂડીવાદી અર્થશાસ્ત્ર અને 'ન્યાય' એમ કહે છે કે આ સ્થિતિ બરાબર છે. આ નિયમ અનુસાર મુ'બદ્દ અને ખીન્ન શહેરોમાં મિલમજૂરોના પગારમાં કાપ થયો હતો.

પરંતુ પોતાની રોજી પર ચતા આવા હુમલાઓને ખાળવા માટે મજૂરો પોતાનાં સંગઠન ઉભાં કરે છે અને તે મારફત જરૂર પડે ત્યારે હડતાળ પાડીને એ હુમલાઓને રોકે છે. આ સિવાય ખીન્ને એક પણ ઉપાય મજૂરોના હાથમાં નથી.

અમદાવાદમાં મિલોની સ્થિતિ બહુ સારી રહી છે અને છેલ્લા ૧૫ વર્ષમાં તેના માલિકોને ૧૫ કરોડ જેટલા નફા થયો છે, પણ મજૂરોની સ્થિતિમાં આથી જરા પણ ફેર પડ્યો નથી. અહીંના મજૂરો ખીજી જગ્યાના મજૂરો જેટલા જ ડુંગાલ છે. પરંતુ તેમની જાગૃતિમાં બહુ મોટો તફાવત છે. આશરે ૧૫ વરસથી 'મજૂર મહાજન' નામનું એક મંડળ અહીંના મજૂરોમાં સંગઠન કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેની કારકીર્દિ, સિદ્ધિઓ અને નીતિ તપાસવાં બધીં જરૂરી છે.

૧૯૧૮ ની મોટી મિલ હડતાળ પછી અમદાવાદના કેટલાક મિલમાલિકોના ટેકા અને સૂચનાથી ગાંધીજીએ આ મજૂર મહાજનની શરૂઆત કરી. "મૂડીદાર અને મજૂરનાં હિત એક છે, માલિકની મૂડી પૈસો છે, મજૂરની મૂડી તેની મહેનત છે" એ સિદ્ધાંત પર મહાજનની શરૂઆત થઈ. મજૂર અને મૂડીદારતા સંબંધ વિશેની ગાંધીજીની જે પ્રતિક્રિયાકારક દૃષ્ટતાઓ છે તે આ મહાજનતા પાયામાં રહેલી છે. મજૂરોમાં સ્વતંત્ર થવાની કે રાજકીય પ્રવૃત્તિ કરવાની જાગૃત્તિ આવે એ ઉદ્દેશ

આ મહાજનનો નથી. મૂડીવાદના ચોક્કસમાં રહીને, પોતે કાયમને માટે મજૂર તરીકે રહીને, પોતાની સ્થિતિ સુધારવાના અસંલગ્નિત પ્રયત્નો તે કરતો રહે, એવો આ મહાજનનો ઉદ્દેશ છે.

અને આ ઉદ્દેશ અનુસાર જ એનું બંધારણ તથા એની નીતિ ઘડાયેલાં છે.

દેશના તથા દુનિયાના મૂડીવાદનો જેમને પરિચય છે તે બધાજ સમજે છે કે મૂડીદારો મજૂરોને સૌથી વધારે પ્રમાણમાં ચૂસવાનો પ્રયત્ન કરે છે. મજૂરો આની સામે લડતાં લડતાં આખરે એટલા સંગઠિત બને છે કે એક આખા ઉદ્યોગના અથવા બધા ઉદ્યોગોના મજૂરો એક સામટી સામુદાયિક હડતાળ પાડીને મૂડીવાદનો અંત લાવે છે. આખરે મજૂરો મજૂર મટી સફારી ઉત્પાદકો બને છે ત્યારે જ શોષણનો અંત આવે છે. અમદાવાદનું મજૂર મહાજન આવા બ્યાપક મજૂર સંગઠનમાં ભારે આડખીલી સમાન છે. મિલનાં ખાતાં વાર એ સંગઠન કરે છે અને ૧૯૩૨ સુધી એમાં સુખ્યાવે કાંતણખાતું જ હતું. આથી કાંતણખાતાતા મજૂરોનું હિત સાચવવાનો એ પ્રયત્ન કરતું અને પરિણામે કાંતણું હિત ન સાચવી શકતું, કેમકે અમદાવાદનાં સમસ્ત મિલમજૂરોની એકત્ર શક્તિ આથી હંમેશાં ટૂટેલી રહેતી. સાચા મજૂરસંઘ તરીકે સમગ્ર મજૂર વર્ગનું હિત જાળવવાને બદલે, મજૂર મહાજન અમુક ખાતાતું અથવા પોતાતા મંડળમાં સભ્યો હોય એવાતું જે હિત જોતું.

માલિકો અને મજૂરો વચ્ચે કંઈ પણ તફાર હોવી થાય તેનો નિકાલ કરવા માટે લવાઈયની પદ્ધતિ મહાજનને સ્વીકારી છે. બંને પક્ષ પોતપોતાના પ્રતિ-

નિધિ નીમે અને તે બે બાજુ આખી તકરારનો ચૂકદો આણવાનો પ્રયત્ન કરે. આમ ન થઈ શકે તો કોઈ ત્રીજા માણસને સરપંચ નીમવામાં આવે, જેનો ચૂકદો બંને પક્ષે માન્ય રાખવો પડે. ૧૯૨૩ માં રોહિયાઓએ ૨૦ ટકાનો કાપ મૂકવાનું નક્કી કર્યું, પંચ કે સરપંચની નિમણૂક પણ તેમણે ન અંકીકારી એટલે મજૂરો હડતાળ પર ગયા. અંતે પંચની નિમણૂક થઈ અને ૧૫૫ ટકાનો કાપ મજૂર મહાજનને સ્વીકાર્યો. ૧૯૨૯ માં ૫૫ થી ૮ ટકા મુદ્દાનો વધારો કરવામાં આવ્યો. સ્વદેશીની અળવળને લીધે અમદાવાદની મિલોને ૧૩૦ ત્રાં ગોટા નફો થયો પણ આર્થિક કષ્ટસિસને કારણે તથા સ્વદેશી અળવળ પણ મંદ પડવાને લીધે તેમનો નફો ઘટ્યા લાગ્યો. આથી ૧૯૩૨ થી તેમણે ફરીથી પગાર કાપવાની શરૂઆત કરી. અમદાવાદના ૮૫ હજાર મિત્ર કામચલાઉ રોમાંથી ૩૫ હજાર જેટલા કામદારો મહાજનના સભ્યો છે. ૫૦ હજાર કામદારોના પગારમાં કાપ થાય તે માટે કશું જ કરવાની મહાજનની જાતિ હોતી નથી એટલે એમના પગારમાં તો ગાળાં પડવાં શરૂ થઈ ગયાં. પણ આખરે ૧૯૩૩ ના અંત પહેલાં મહાજનને સ્વીકારનાર મિલોએ પણ ૨૫ ટકા પગારકાપ માટે માગણી કરી. મહાજનને એનો વિરોધ થયો અને પંચની માગણી કરી. ગાંધીજી જેંગલોરમાં હતા તે વખતે આ તકરાર તેમની પાસે લઈ જવામાં આવી. એમણે એ વખતે કહ્યું કે પગારકાપ કરવાનું કંઈ જ શરણું દેખાતું નથી.

પગારકાપનો આ હુમલો આખા દેશના માલિકોએ દરેક જગ્યાએ કરવા માંડ્યો હતો. ખરું જોતાં તો આખી મહીલાદી

દુનિયાની આ સ્થિતિ હતી. પોતાની જાતને ટકાવવા માટે મજૂરોને ગળે પગારકાપનો ફાંસો નાખ્યા વિના મૂઠીફોરોને ચાલે એમ જ ન હતું. ટેકેટકાણે મજૂરો આનો વિરોધ કરતા. હિંદુસ્તાનના મિલ-મજૂરો પણ આ હુમલા સામે એકત્ર થઈને લડવાનો વિચાર ચલાવતા હતા અને તેને પરિણામે મિલઉદ્યોગની દેશ-બાહી સામુદાયિક હડતાળ શરૂ કરવાને નિર્ણય અખિલ હિંદ મિલમજૂર પરિષદની કાયદાહક સમિતિએ અમદાવાદની એક ક્રમાં ૧૯૩૪ ની ૮ મી એપ્રિલે કર્યો. અને ૨૩ મી એપ્રિલથી મુળધના ૧ લાખ ૨૦ હજાર મિલકામદારોની હડતાળ શરૂ થઈ. બોલાદર, નાગપુર, ત્રિહી, કાનપૂરની મિલો પણ આ હડતાળમાં જોડાઈ. પરંતુ અમદાવાદ મજૂર મહાજનના આગેવાનોએ અમદાવાદના મજૂરોને આખા દેશના મજૂરોની આ લડતમાંથી દૂર રાખીને તેમનો વિશ્વાસઘાત કર્યો, મજૂર વર્ગના સંગઠનને એટલું નબળું પાડ્યું અને મજૂર વર્ગની લડાયક બન્યુંતિ પણ અટકાવી. ને આમ કર્યા છતાં પણ મહાજન પગારકાપ રોકી શક્યું?, ના.

ગાંધીજીને સમય ન હોવાથી મજૂરોના પંચ તરીકે મુળધના શ્રી મનુસુખે-લરની નિમણૂક થઈ. આ નિમણૂકો મજૂરોને ફરીને કરવામાં નથી આવતી. શ્રી. સુખે-નરે પણ પગારકાપ કરવાના માલિકોનાં કારણો ન સ્વીકાર્યાં, બે કે મજૂર મહાજનના અધિકારીઓ તો ૧૦ ટકાનો કાપ સ્વીકારી લેવાને તૈયાર હતા. આથી ૧૯૩૪ ના અંતમાં આખો કેસ મુળધની અદાલતના એક રિટાયર્ડ ન્યાયાધીશ શ્રી પાટકરને સરપંચ તરીકે મોંપવામાં આવ્યો.

પરંતુ આનો તીવ્રેડા આવે તે પહેલાં એક નવો સવાલ ઉભો થયો. ૧૯૩૫ ની સરકારથી મિલોમાં કામના કલાક ૧૦ ને બદલે ૯ થવાના હતા. મિલ માલિકોએ નક્કી કર્યું કે કલાકમાં ૧૦ ટકાનો ઘટાડો થયો છે તેના પ્રમાણમાં પગારમાં પણ ૧૦ ટકાનો ઘટાડો થશે અને એ મુજબની નોટિસ પણ કેટલીક મિલોમાં ચોંટી ગઈ. મજૂરોમાં આથી ભારે ખળભળાટ મચી ગયો અને હડતાળની ધાતો તેમનામાં થવા લાગી. શાળખાતાના મજૂરોને સુકરર પગાર નથી મળતો પરંતુ દરરોજના થયેલા કામ પ્રમાણે પગાર મળે છે એટલે એમના પગારમાં તો આપમેળેજ ઘોટા કાપ થઈ ગયો. એમને પહેલાં જોટલો પગાર મળતો રહે એ માટે એમના લાવમાં તેટલા પ્રમાણમાં વધારો થવો જોઈતો હતો. પણ મહાજન આ માગણી શિક્ષક પાસે ન કરી. કેવળ સુકરર પગાર-ાળા મજૂરોના પગારમાં માલિકોએ ૧૦ કા કાપ બદલે કર્યો હતો તે સામે જ એ શાખિક વિરોધ કર્યો.

આખી પરિસ્થિતિ બહુ જલદીથી ઉગ્ર નનતી જતી હતી. મહાજનનું ખરું પોત પ્રકાશવાનો સમય નજીક આવતો હતો. મજૂરોની લડત કોઈ પણ ભોગે અટકાવીને મૂડીવાદનું સંરક્ષણ કરવાનું પોતાનું કાર્ય મહાજનના અમલકારોએ (શ્રી. નંદા વગેરે) તથા તેના કાયમનાં સલાહકારો (ગાંધીજી, શ્રી રાંકરલાલ બેંકર વગેરે) એ ઉપાડી લીધું. રીસેંબરના અંત સુધી ગાંધીજી પગારકાપને અથગ્ય માનતા હતા અને ૧૦ ટકાના નવા કાપ સામે લડી લેવાની પણ એમણે સલાહ આપી હતી પરંતુ, મજૂર મહાજનના અમલકારોના સંબોધનાં, “એવામાં સદ્ભાગ્યે બને

પણો : દિલ્લીમાં ગઈ તા. ૧૧ મીએ મહાજનોને મળ્યા અને તેમની સલાહ મુજબ સમજુતી પર આવ્યા અને તા. ૧૩ મીએ સમાધાન થયું.”

મજૂરો પ્રત્યેના હાહડતા દ્રોહથી ભરેલું એ સમાધાન હવે તપાસીએ :
કા ટકાનો સીધો કાપ.

કામ પ્રમાણે રાજ મળતી હોય તેવા કામદારોના પગારમાં કામના કલાક ૧૦ ને બદલે ૯ થયાથી આપોઆપ ઘટાડો. બાર દિવસમાં રૂ. ૧૯ થી ઓછો પગાર મેળવતા શાળખાતાના કારીગરોના પગારમાં કાપ નહિ થાય. જૂની મશીનરી વાળા ઘણાખરી મિલોમાં આ પગાર ૧૯ થી ઘણો ઓછો છે, કેટલીક મિલોમાં રૂ. ૧૩ સુધી જ છે. આ શરતને લીધે જે મિલોમાં પગાર ૧૯ થી વધારે હશે ત્યાં તે ૧૯ સુધી આવી જશે, જ્યારે ૧૯ થી ઓછો છે ત્યાં તે વધારવાની શરત નથી. વળી મહાજન બહારની મિલોમાં છેલ્લાં ૨ વર્ષમાં જે પગારકાપ થયો છે તે પાછો મળવાની પણ અહીં શરત નથી.

રેશનકાષ્ટકેશન : ઓછા માણસે વધુ કામ લેવાની પદ્ધતિનો સ્વીકાર કરવામાં આવે છે. કાંતણખાતામાં એપ્રિલ માસથી ૧ કારીગરને બે બાજુ ચલાવવાની થશે અને એ રીતે ૮,૫૦૦ કરતાં વધારે મજૂરો બેકાર થશે. આમ એક માણસ એવડું કામ કરશે જ્યારે તેને ફક્ત ૪૫ ટકા વધારે રાજ મળશે, એટલે તેના પગારમાં ૫૫ ટકાનો કાપ પડશે. ૨૦૦ ટકા કામ કરનાર અને ૧૪૫ ટકા રાજ મેળવનાર મજૂરની સ્ત્રી મિલમાં કામ કરતી હશે તેને રજા આપવામાં આવશે.

આ રીતે મજૂરના કુટુંબની કમાણીમાં મોટા કાપ પડશે. સ્ત્રીઓને નોકરીમાંથી કાઢી મૂકવાની આ યોજના જર્મનીના મૂડીવાદી સરમુખત્યાર હિટલરની સ્ત્રીઓને રસોડામાં પાંછી ધડલવાની યોજનાની યાદ આપે છે.

આ પ્રમાણે બધાંજ ખાતાંના મજૂરોને અને સરવાળે આખા મજૂરવર્ગને ભારે ખોટ ખમવાની આવશે. અને આ બધું શા માટે? મૂડીદારોના નફાનું ઉંચું ધોરણ જળવાઈ રહે એટલા માટે સરકારી નોકરીના પગારમાં થયેલા નહવા કાપ પણ આજે પાછા આપવામાં આવે છે ત્યારે મજૂરોના નહવા પગારમાં આવો ભારે કાપ મુકાય છે! અને તે પણ જાણે મજૂરોની પોતાની સંસ્થા તરફથી સ્વીકારવામાં આવ્યો હોય એવા દેખાવ સહિત. યુરોપના ધણા દેશોમાં મિલમાલિકાનાં હિત માટે મજૂર મંડળો ચલાવવામાં આવે છે તે પ્રમાણે જ અહીંનું મજૂર મહાજન પણ ચલાવવામાં આવે છે. માલિકાના નફાનું ઉંચું ધોરણ તથા મજૂરોના ભૂખમરાડું નીચું ધોરણ કાયમને માટે જળવાઈ રહેવું જોઈએ, મજૂરોના જીવનખર્ચમાં જરા જેટલો પણ ઘટાડો થાય તો તે ખચત તેમની પાસેથી છીનવી લેવામાં આવવી જોઈએ. વળી ગાંધીજીની ગ્રામઉદ્યોગ ઉદ્ધારની યોજનાથી ૧૦ વરસમાં પણ જેટલાંને એ ત્રણ આના રોજ મળતી નહિ થાય તેના કરતાં વધારે માણસોને બેઠાર બનાવી તેમની રોજ ગાંધીજીના આ સમાધાને છીનવી લીધી છે.

મજૂરપ્રવૃત્તિની શરૂઆત બધી જગ્યાએઆવી રીતે થયાના દાખલા છે. મજૂરો મૂડીદારોમાં વિશ્વાસ રાખે છે. અને સમાધાન કે ખુશામતથી પોતાની

સ્થિતિ સુધારવાની એમને આશા ર' છે. આવી મિથ્યા આશાના પરપોટાઓ જ્યારે ફૂટી જાય છે ત્યારે જ લોકો લડતોને આકરો પણ અનિવાર્ય અને એકમાત્ર રસ્તો સ્વીકારે છે. આખી દુનિયાના ચૂસામેલા મજૂર વર્ગને ભાત થઈ ગયું છે કે મૂડીવાદનો અંત નહિ આવે ત્યાં સુધી મજૂરોની આખા સમાજની સ્થિતિમાં કશા સુધારો ન પાનો. અમનવાદના મજૂરોમાં પણ આવા વિચારોનો ઉદય થવા લાગ્યો હતો એટલે ૧૯૩૨ ના અધવચમાં તેમણે મજૂરવર્ગનું સાચું હિત જળવાય એ રીતે કામ રવા માટે મિલ મજૂર યુનિયન નામની સંસ્થા સ્થાપી. મજૂરોમાં વર્ગીય જ તિ તથા સાચી લડાયક વૃત્તિ, સ્વતંત્રતા તથા સ્વમાનની વૃત્તિ આવે એ દૃષ્ટિથી આ મંડળ પ્રચાર તથા સંગઠનનું કામ કરતું હતું. જહુ ઓછા વખતમાં આ મંડળની પ્રતિષ્ઠા મજૂરોમાં વધી ગઈ. મજૂર મહાજનના પંજામાં સપગ્રયા નહોતા એવા શાળખાતાના મજૂરો એમાં લગવા લાગ્યા અને જરૂર પડતાં પોતાનાં હિતનું રક્ષણ કરવા લડન પણ ચલાવવા લાગ્યા આવી સંસ્થાનો વિરોધ સ્વાભાવિક રીતે જ સરકાર તરફથી અને મૂડીદારો તરફથી થાય. આખરે ૧૯૩૪ ના નવેમ્બરમાં મુંબઈની ટ્રેડલીક સંસ્થાઓ સહિત આ સંસ્થાને પણ કમ્યુનિસ્ટ હોવાને બહાને સરકારે ગેરકાયદેસર જાહેર કરી. પરંતુ એણે ફેલાવેલા વિચારો મજૂરોને સાચા લાગ્યા એથી તેને વધારે ફેલાવો થતો રહ્યો. અમનવાદના મહાસભા સમાજવાદી પક્ષે પણ પોતાની સ્થાપનાની શરૂઆતથી જ મજૂર મહાજનની લવાઈપંચ અને મૂડીદાર-મજૂરના વર્ગભેદની પધ્ધતિ તથા ફક્તસૂત્રીને મજૂરવર્ગના હિતની

વિરોધી બહાર કરી હતી. વળી ડામના કસાક ઇ થવાને લીધે શાળખાતાના કારી-ગરોના પગારમાં ઘટાડો થયો તે વિષે મજૂર મહાજન કચું જ કરવા તૈયાર ન હતું તે સામે પણ સમાજવાદી પક્ષે વિરોધ બ્યક્ત કર્યો હતો. દિલ્હીના સમાધાનને પણ એલે સ્પષ્ટ રીતે વખોડી કાઢ્યું હતું.

મજૂરોની સ્થિતિ બગડતી જતી હતી
તેની સાથે સાથે આવા નવા વિચારો પણ તેમનામાં અપાટભરે ફેલાતા જતા હતા. દિલ્હીનું સમાધાન તેમના પર ડોષ ભારે આક્રમી જોમ તુટી પડ્યું. ખૂદ મજૂર મહાજનના પ્રતિનિધિ મંડળમાં પણ તેનો બબ્બે વખત વિરોધ થયો. મજૂરોનું જો આક્રમ તો મજૂરોની સંસ્થાને નામે એવું સમાધાન કદી ન થવા દેત. પરંતુ સમા-ધાન તો મહાજનનાં અમલદારો તરફથી ખોરખાર થઈ ગયું હતું અને તેનો અમલ કરાવવા માટે એ અમલદારો તન-તોડ મહેનત કરવા જાણ્યા આમ છતાંય પગારકાપની વાત ટાંકી શકાય એવી નહોતી એટલે આખરે તા. ૨૩ મીથી હડતાળની શરૂઆત થઈ. અને ૬-૭ દિવસમાં ૩૬ મીલોમાં હડતાળ ફેલાઈ.

લાહીધારી પોલીસ મજૂરલતાઓમાં મોટી સંખ્યામાં ફરવા લાગી. ૨૯ મી તારી-ખથી ૧૦ દિવસ માટે ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલિસ ઍક્ટની ૩૯ મા કલમ લાગુ પડી અને સભા સરખસની મનાઈ કરવામાં આવી. આ રીતે પ્રચારનાં મોટાં સાધનો છીનવી લેવામાં આવ્યાં. દિલ્હીકરાર સમજાવવા માટે સમાજવાદી પક્ષે બોલાવેલી બે સભાઓ આ કારણોસર નહોતી ભરી શકાઈ. આ વિધ્નો ઉપરાંત, મજૂર મહાજન તથા મિલમાલિકા તરફથી હડતાળ વિરૂધ્ધની હળવે પત્રીકાએ દરરોજ મજૂ-

રોમાં વહેંચવામાં આવતી. ગાંધીજીએ પણ ફરીથી સંદેશો મોકલ્યો અને હડતાળ બંધ કરવા મજૂરોને કહ્યું. મજૂર મહાજન તથા માલિકા બંને ગાંધીજીનાં વચનો ટાંકતાં અને પોતાને ગાંધીજીનો ટેકો છે એ વાત મજૂરોને જણાવતાં. સ્થાનિક તેમજ બહારનાં ધણાખરાં છાપાં હડતાળની વિરૂદ્ધ લેખો લખતાં, આ રીતે દિલ્હી સમાધાન પર ગાંધીજીની મહાર હોવાથી મજૂર વર્ગ સિવાયના ખીલ લોકો એ સમાધાન તપાસવાની તરફી લીધા વિના જ તેને સારું ગણી લેતા અને તેના સક્રિય વિરોધરૂપ મજૂરોની આ હડતાળ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ જતાવતા નહોતાં.

હડતાળને વ્યવસ્થિત અને વ્યાપક બનાવવા માટે મજૂરો પાસે ડોષ સંસ્થા નહોતી. એને માટે પ્રચારકાય ફરવા માટે એમની પાસે ડોષ છાપું ન હતું, એમની પાસે ડોષ ફંડ પણ નહોતું અથવા બહારના લોકો તરફથી પણ એમને કંઈ મદદ મળતી નહોતી. આમ છતાંય તેમની આ ઘડત દસ દિવસ ચાલી.

મજૂરો જાતે જ વ્યવસ્થિત રીતે હડ-તાળ ચલાવતા અને હડતાળને સામુદાયિક બનાવવા માટે મિટિંગો તથા મોંઘેમાંહેનાં પ્રચારકાય દ્વારા પ્રયત્ન કરતા. મજૂરોના લતાઓમાં ડામરની સડકો પર હડતાળ માટેની લોંબપર્તકાઓ જોવામાં આવતી. કેટલીક મિલોના શેઠિયાઓ હડતાળમાં હિંદુ સુરલીમ કામી લાગણી ઉરકરવાનો પ્રયત્ન કરતા છતાંય હડતાળિયાઓ એવા ઝેરી પ્રચારમાં ન સપડયા. વળી કેટલાક શેઠિયાઓ આગળથી ઘોડી ખર્ચા આપીને પણ મજૂરોને ફોસલાવવાનો પ્રયત્ન કરતા. ૨૯ મી તારીખથી મેજરેટના હુકમને લીધે હડતાળિયાઓનું કામ વધારે કાણુ

અન્યું છતાંય એ જ સાંજે અમર બાવળિયા નામની ઐતિહાસિક નળ્યાએ એમણે સામુદાયિક હડતાળ માટે સલાહ કરી. પોલીસોએ લાકીયાજીથી એ સલાહ વિખેરી નાખી. એ જ અમર બાવળિયામાં ૧૫ વરસ પહેલાં ગાંધીજીએ મજૂર મહાજન બાંધવા માટે મજૂરોની પહેલી સભા કરી હતી.

મજૂરોની હડતાળ આખરે તૂટી ગઈ. પણ વધારે તૈયારી કરવા ખાતર પાછી જોગી લેવાયેલી હડત નેયું એનું સ્વરૂપ આજે છે. આજે પણ મજૂરોની મનોદશામાં લડાયક વાતાવરણ દેખાય છે અને કાર્ગ કાંઈ વાર નાની હડતાળો રૂપે તે ઉછળી આવે છે.

પૂરતું શોખણ અને શુભામી પ્રત્યેના વિરોધના આ નાનકડા સરમાં મજૂરવર્ગ તથા બધા જ દયાયેક્ષા વર્ગો માટે અનેક પાઠો રહેલા છે. મૂડીદાર અને મજૂરની દોસ્તીના બ્રામક સિદ્ધાંત પરથી તથા તે સિદ્ધાંત પર રચાયેલા સંગઠન ‘મજૂર મહાજન’ પરથી મજૂરોનો વિશ્વાસ છેક જ હાલી ગયો છે. પોતાની સંગઠિત હડત વિના, આખા દેશના મજૂરવર્ગો સાથે એકત્ર થઈને લડ્યા વિના તેમનો આરો નથી, એવું તેમને લાન થયું છે. પોતાના મિત્રો કોણ છે અને દુશ્મનો કોણ છે તે પણ તેઓ બરાબર સમજ્યા છે. વર્ગહિન અને વર્ગવિરહના ધોરણ પર સંગઠન કરવાની જરૂરિયાત તેમના મનમાં બરાબર ફેરી ગઈ છે. મૂડીવાદનું ‘પુલ્કું’ સ્વરૂપ તેમણે લેઈ લીધું છે. મજૂર સંસ્થાનું, સ્વરૂપ ધારણ કરીને મજૂરોમાં ફાટકૂટ પડાવવા અને તેમની હડત તોડી પાડવા મૂડીવાદ ફરી રીતે ધુમે છે તે પણ મજૂરોએ લેયું. આ બધા સાથે ન્યા-ભાવિક રીતે જ એમનામાં રાજકીય નગ્નિતિ આવી છે. અને પગારકાપ સામેની ચોતાની હડત એક વિશાળ

રાજકીય હડતનો ભાગ માત્ર છે એ વાત મજૂરો હવે સમજતા થયા છે. મજૂરો-તરફ ગાંધીજીની રાજકીય પ્રતિ સિવાય બીજું કંઈ જ નજરમાં નહોતું આવતું તેને કેટલાં ગાંધીજીના કરેલાં સમાધાનનો આવો અણધાર્યો વિરોધ આવા છેક દયા-યેક્ષા વર્ગ તરફથી થાય એ સમગ્ર રાજકીય પ્રતિમાં એક નવું, મંદવડું અને જળરજ્જ તત્વ છે. મજૂરોની આ એવેદ મનાતા રાજકીય જીવનના કિલ્લામાં સમા-જવાદી વિચારોએ ક્યારનું ગામડું પાડ્યું હતું. પરંતુ રાજકીય સ્વતંત્રતા તથા સમાજવાદનો જેના પર મુખ્ય આધાર છે તેવા આ કચગચેલા વર્ગની પ્રતિનિધિતા તો આ પ્રથમ ચિન્હ છે.

મિલમજૂરોની હડતનો હજી છેડો નથી આવ્યો. આ વખતે વણાટખાતું તથા શાળખાતું મજૂર મહાજનની તથા શૈક્ષિક-ઓની મુક્તિથી એકબીજાથી અલગ રહ્યા પણ એમિલમાં જ્યારે ૮૫૦૦ ફાંતણ ખાતાના મજૂરો એકાદ થશે ત્યારે તેમની તથા આખા મજૂરવર્ગની આંખ બરાબર ઉઘડશે.

સ્વતંત્રતાની હડતમાં મજૂર એકત્રિતો ફટકો ફાળો છે તે આવી હડતો પરથી સહેજે સમજાય છે. થોડા મહિના પહેલાં સરતમાં પણ કાપડની મિલમાં આપોઆપ હડતાળ પડી હતી, ત્યાંના હજારો ખત્રી હાથ કરીગરોમાં પણ હડતાળ પડી હતી. થોડા જ દિવસ પહેલાં અમદાવાદના મોટર હાંકનારાઓમાં પણ પગારકાપ વિરુદ્ધ હડતાળ પડી હતી. મહાસભાએ હડત “ખુદી જોગી લીધેલી” હોવા છતાંય ચૂસાયેલા લોહા પોતાની હડત આગળ ચલાવે જ રાખે છે. મજૂરોની જીવાનો

વિરોધી બહાર કરી હતી. વળી કામના ક્લાક ૯ થવાને લીધે શાળખાતાના કારી-ગરોના પગારમાં ઘટાડો થયો તે વિશે મજૂર મહાજન કશું જ કરવા તૈયાર ન હતું તે સામે પણ સમાજવાદી પક્ષે વિરોધ વ્યક્ત કર્યો હતો. દિલ્હીના સમાધાનને પણ એણે સ્પષ્ટ રીતે વખોડી કાઢ્યું હતું.

મજૂરોની સ્થિતિ બગડતી જતી હતી
તેની સાથે સાથે આવા નવા વિચારો પણ તેમનામાં અપારાભેર ફેલાતા જતા હતા. દિલ્હીનું સમાધાન તેમના પર કોઈ ભારે આક્રમણની જેમ તુટી પડ્યું. ખૂબ મજૂર મહાજનના પ્રતિનિધિ મંડળમાં પણ તેનો બળબે વખત વિરોધ થયો. મજૂરોનું બે ચાલત તો મજૂરોની સંસ્થાને નામે એવું સમાધાન કદી ન થવા દેત. પરંતુ સમા-ધાન તો મહાજનનાં અમલદારો તરફથી આરોપાર થઈ ગયું હતું અને તેનો અમલ કરાવવા માટે એ અમલદારો તન-તોડ મહેનત કરવા લાગ્યા આમ છતાંય પગારકાપની વાત ઢાંકી શકાય એવી નહોતી એટલે આખરે તા. ૨૨ માર્ચે હડતાળની શરૂઆત થઈ. અને ૧-૭ દિવસમાં ૩૬ મીલોમાં હડતાળ ફેલાઈ.

લાહીધારી પોલીસ મજૂરલતાઓમાં મોટી સંખ્યામાં ફરવા લાગી. ૨૬ મી તારી-ખથી ૧૦ દિવસ માટે ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ એક્ટની ૩૯ મી કલમ લાગુ પડી અને સભા સરખસની મનાઈ કરવામાં આવી. આ રીતે પ્રચારનાં મોટાં સાધનો છીનવી લેવામાં આવ્યાં. દિલ્હીકરાર સમજાવવા માટે સમાજવાદી પક્ષે બોલાવેલી એ સભાઓ આ કારણોસર નહોતી ભરી શકાઈ. આ વિધનો ઉપરાંત, મજૂર મહાજન તથા મિલખાલિકા તરફથી હડતાળ

રોમાં વહેંચવામાં આવતી. ગાંધીજીએ પણ ફરીથી સંદેશો મોકલ્યો અને હડતાળ બંધ કરવા મજૂરોને કહ્યું. મજૂર મહાજન તથા માલિકા બંને ગાંધીજીનાં વચનો ટાંકતાં અને પોતાને ગાંધીજીનો ટેકો છે એ વાત મજૂરોને જણાવતાં. સ્થાનિક તેમજ બહારનાં ધણાખરાં છાપાં હડતાળની વિરૂદ્ધ લેખો લખતાં, આ રીતે દિલ્હી સમાધાન પર ગાંધીજીની મહાર હોવાથી મજૂર વર્ગ સિવાયના ખીજા લોકો એ સમાધાન તપાસવાની તસ્દી લીધા વિના જ તેને સાફ ગણી લેતા અને તેના સક્રિય વિરોધરૂપ મજૂરોની આ હડતાળ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ બતાવતા નહોતાં.

હડતાળને વ્યવસ્થિત અને વ્યાપક બનાવવા માટે મજૂરો પાસે કોઈ સંસ્થા નહોતી. એને માટે પ્રચારકાય કરવા માટે એમની પાસે કોઈ જાણ ન હતું, એમની પાસે કોઈ ફંડ પણ નહોતું અથવા બહારનાં લોકો તરફથી પણ એમને કંઈ મદદ મળતી નહોતી. આમ છતાંય તેમની આ લડત દસ દિવસ ચાલી.

મજૂરો જાતે જ વ્યવસ્થિત રીતે હડ-તાળ ચલાવતા અને હડતાળને સામુદાયિક બનાવવા માટે મિટિંગો તથા મોંઘામોંઘેનાં પ્રચારકાય દ્વારા પ્રયત્ન કરતા. મજૂરોના લતાઓમાં ડામરની સડકા પર હડતાળ માટેની ભોંયપાત્રિકાઓ લેવામાં આવતી. કેટલીક મિલોના શેઠિયાઓ હડતાળમાં હિંદુ મુસ્લીમ કોમી લાગણી ઉત્કેરવાનો પ્રયત્ન કરતા છતાંય હડતાળિયાઓ એવા ઝેરી પ્રચારમાં ન સપડયા. વળી કેટલાક શેઠિયાઓ આગળથી થોડી ખર્ચા આપીને પણ મજૂરોને ફાસલાવવાનો પ્રયત્ન કરતા. ૨૯ મી તારીખથી મેલ્ટ્રેટના હુકમને

અન્યું છતાંય એ જ સાંજે અમર આવ-
ળિયા નામની ઐતિહાસિક નળ્યાએ એમણે
સામુદાયિક હડતાળ માટે સલાહ ભરી.
પોલીસોએ લાડીયાનુંથી એ સલાહ વિખેરી
નાખી. એ જ અમર આવળિયામાં ૧૫ વરસ
પહેલાં ગાંધીજીએ મજૂર મહાજન બાંધવા
માટે મજૂરોની પહેલી સલાહ ભરી હતી.

મજૂરોની હડતાળ આખરે તૂટી ગઇ. પણ
વધારે તૈયારી કરવા ખાતર પાછી જોગી
લેવાયેલી લડત એવું એનું સ્વરૂપ આજે
છે. આજે પણ મજૂરોની મનોદશામાં લડાયક
વાતાવરણ હેખાય છે અને કાર્ક કાઇ વાર
ત્યાની હડતાળો રૂપે તે ઉછળી આવે છે.

પરંતુ શોખાણુ અને શુદ્ધાત્મી પ્રત્યેના
વિરોધના આ નાનકડા ગૂંચમાં મજૂરવર્ગ
તથા બધા જ દબાવેલા વર્ગો માટે અનેક
પાડો રહેલા છે. મૂડીદાર અને મજૂરની
રોસ્તીના બ્રામક સિદ્ધાંત પરથી તથા તે
સિદ્ધાંત પર રચાયેલા સંગઠન ‘મજૂર
મહાજન’ પરથી મજૂરોનો વિશ્વાસ છેક જ
હાલી ગયો છે. પોતાની સંગઠિત લડત
વિના, આખા દેશના મજૂરવર્ગો સાથે
એકત્ર થઇને લડ્યા વિના તેમનો આરો
નથી. એવું તેમને લાન થયું છે. પોતાના
મિત્રો કોણ છે અને દુશ્મનો કોણ છે તે
પણ તેઓ બરાબર સમજ્યા છે. વર્ગહિન
અને વર્ગવિરોધના ધોરણ પર સંગઠન
કરવાની જરૂરિયાત તેમના મનમાં બરાબર
હસી ગઇ છે. મૂડીવાદનું ખુલ્લું સ્વરૂપ
તેમણે એક લીધું છે. મજૂર સંસ્થાનું
સ્વરૂપ ધારણ કરીને મજૂરોમાં ફાટકટ
પગવવા અને તેમની લડત તોડી પાડવા
મૂડીવાદ ફની રીતે ધુમે છે તે પણ
મજૂરોએ જોયું. આ બધા સાથે સ્વા-
ભાવિક રીતે જ એમનામાં રાજકીય
વ્યવસ્થિતિ આવી છે. અને પગારકાપ
સામેની પોતાની લડત એક વિશાળ

રાજકીય લડતનો ભાગ માત્ર છે એ વાત
મજૂરો હવે સમજતા થયા છે. મજૂરો-
તમાં ગાંધીજીની રાજકીય પ્રવૃત્તિ સિવાય
બીજું કંઈ જ નજરમાં નહોતું આવતું
તેને કોણે ગાંધીજીના કરેલાં સમાધાનનો
આવો અણધાર્યો વિરોધ આવા છેક દબા-
ગેલા વર્ગ તરફથી થાય એ સમજ રાજ-
કીય પ્રવૃત્તિમાં એક નવું, મહત્વનું અને
જબરદસ્ત તત્વ છે. મજૂરોના આ અબેદ
મનાતા રાજકીય જીવનના કિસ્સામાં સમા-
જવાદી વિચારોએ કમારનું જ ગામડું પાડ્યું
હતું. પરંતુ રાજકીય સ્વતંત્રતા તથા
સમાજવાદનો જેના પર મુખ્ય આધાર
છે તેવા આ કચરાચેલા વર્ગની પ્રવૃત્તિનું
તે આ મધ્યમ ચિન્હ છે.

મિલમજૂરોની લડતનો હજી છેડો તથી
આવ્યો. આ વખતે વણાટખાતું તથા
શળખાતું મજૂર મહાજનની તથા શેડિયા-
ઓની સુક્ષિતથી એકબીજાથી અલગ રહ્યા
પણ એકબીજામાં બધારે ૮૫૦૦ કાંતણુ ખાતાના
મજૂરો એકત્ર થશે ત્યારે તેમની તથા
આખા મજૂરવર્ગની આંખ બરાબર ઉઘડશે.

સ્વતંત્રતાની લડતમાં મજૂર એકત્રનો
ફટકો ફાળો છે તે આવી લડતો પરથી
સફળે સમજાય છે. થોડા મહિના પહેલાં
સુરતમાં પણ કાપડની મિલમાં આયોઆપ
હડતાળ પડી હતી, ત્યાંના હળવેરા ખર્ચો
હાથ ડારીગેશમાં પણ હડતાળ પડી હતી.
થોડા જ દિવસ પહેલાં અમદાવાદના મોટર
હાંકારાઓમાં પણ પગારકાપ વિરુદ્ધ
હડતાળ પડી હતી. મહાસલાએ લડત
‘ખાજી બેગી લીધેલી’ હોવા છતાંય
ચૂસાયેલા છેડા પોતાની લડત આગળ
અક્ષાયે જ રાખે છે. મજૂરોના જીવાનો

સ્વતંત્રતાની લડતમાં ભાગ લેવા આતુર
 હોય તો શહેરમાં કે ગામડામાં આવા યુવા-
 થેલા લોકોમાં સંગઠન કરવામાં મદદ કરીને
 ચૂસનાર વર્ગો સામે સતત લડત ચલાવીને
 એ લડતને આગળ ધપાવી શકે. અમદા-
 વાદના મિલમબજારોની આ લડત એક નવી
 લક્ષ્ય કરે છે, એક નવો માર્ગ ખતાવે છે.
 યુવાથેલા વર્ગો તથા આઝાદી માટે ઝંખતા
 જુવાનો એ માર્ગે જલદીથી વળતા જાય છે.
 સ્વતંત્રતા વિશેના કાવ્યમય તરંગો તથા
 મૂઠીદાર વર્ગોને જ લાલ યાય ને સ્વતંત્રતા
 જરાય નહકે ન આવે એવી મિથ્યા “લડતો”

નાં સોગટાં ખનતાં અટકીને યુવાથેલાઓની
 સાચી લડતનો પાઠ અમદાવાદના મિલમબજારોની આ લડતાળ શીખવે છે.

પંચમહાલ જેવા પછાત ગણાતા
 વિભાગમાં દાહોદના રેલ્વે કામદારો પોતાની
 ઉપર થતાં આક્રમણો સામે વિરોધ કરે
 છે, હડતાળ ખાડે છે, ને ત્યાં સરકારના
 મનાઇ હુકમો પૂરી કરે છે, કામદારોમાં ભારે
 અસંતોષ અને રોષ ફેલાઇ રહ્યો છે.
 હીમને લીધે ગુજરાતના ખેડૂતોમાં અસહ
 વેદના અને કાપ ફેલાઈ ગયાં છે. આ
 બધી પરિસ્થિતિ નવો માર્ગ ખતાવે છે.

નિવસુખ

આપને મારે થોડા ખર્ચે દુનિયાંભરની ગુજરાતી
 આલમમાં ‘સેલ્સમેન’ થઈ શકે છે.

મહા ગુજરાતના
મહાન કલાકાર-
નવલકથાકાર-

શ્રી. કનૈયાલાલ મુન્શીની કૃતિ

વેરની વસુલાત

આગર મુવીટોનના ડીરેક્ટર :
શ્રી. સર્વોત્તમ બદામી
સંલગ્ન બનાવે છે-

◇ સખીતાદેવી જગતકીશોર

◇ હુમાર-

યાકુબ, પન્નાવતી
શાલીગ્રામ, અન્સારી,
તારાબાઈ, મહેશુબ,
પેસી પટેલ, બાપુજી,
ગુલઝાર-

અને

ત ન મ ન

ને મળવાની ઇચ્છા
હોય તો આ કૃતિ
જરૂર નીહાળશો.

સ્થાન નોંધી લ્યો- તાવર જીથી રાડ છે

ઇમ્પીરીયલ સીનેમા

લેમીંગ્ટન રોડ.

સાગર

મુવીટોન

લેના અમોલી, અનેરા
રત્નસમી કૃતિઓ
લેમને

યાદ રાખવાની ભલામણ કરે છે

સિલવર કીંગ

◇

અલ-હિલાલ

યાને

જનમેંટ ઓફ અલ્લાહ

◇

↓

સાગર મુવીટોન

સીટિસ : ચોપાટી
મુ'બઇ.

હીંદથી છુટા પડવાનો કસ્ટો ઇ. ૨૨૧. વાળજળકીથી બરમાના ગળે ઉતારવાના પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે.

A black and white woodcut illustration of a man and a horse in a field. The man, wearing a hat and a long coat, is standing next to a horse, holding a long staff or pole. The horse is facing left. In the background, there are trees and a fence.

A black and white woodcut illustration of a man and a horse in a field. The man, wearing a hat and a long coat, is standing next to a horse, holding a long staff or pole. The horse is facing left. In the background, there are trees and a fence.

હોદથી છુટા પડવાનો કરવો છુટો: બળજબરીથી બરમાન્ય ગળે ઉતારવાના પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે.

આ મ્હારી ભોળમ્હારક વણાય છે ।

સાહિત્ય સંમાલોચના

બાલસાહિત્ય સંભાળભર્યાં વીવેચનની આવશ્યકતા

બાલસાહિત્યનાં પુસ્તકો હમણાં આપણે ત્યાં ફાટીની માફક ઉભરાવા લાગ્યાં છે. આ નીચે એવાં વીસેક પુસ્તકોનાં અવલોકન આપવામાં આવ્યાં છે. જે તે પુસ્તકોના શુભરોપ તે તે જગ્યાએ આપ-
તાં આવ્યા છે એટલે અહિં આ એ વિશેષ વિશેષ કહેવાતું નથી. પરંતુ બાલસાહિત્ય વિશે થોડીક સામાન્ય ચર્ચા કરી લેવાનો હવે અહિં રાખવામાં આવ્યો છે.

બાલસાહિત્યને અંગે મહત્વનો પ્રશ્ન એ છે કે બાળકોને નવ રસમાંથી કેટલા રસનો પીરચય કરાવવો યોગ્ય છે અને કેવા કેવા વિષયો તેમની પામે ધરવા.

રસના વિષયમાં સામાન્ય રીતે એમ સ્વીકારાયું છે કે હાસ્ય, કરુણ, વીર, અદ્ભૂત એટલા રસો મુખ્યત્વે બાળકને પીરસવા જોઈએ. સૈદ્ધંતિક પણ સંભાળવુંદ ક્યારેક ક્યારેક પીરસવામાં આવે તો ખોટું નથી એમ ધણાં માનવું છે. આમાંથી હાસ્યનાં ધણાં બાળપુસ્તકો આપણે ત્યાં લખાયાં છે: એ બધાં ખરે-ખર હાસ્યરસિક હોય છે એમ કહી શકાય તેમ નથી. પરંતુ જેમાં હાસ્યરસનું ઠીક ઠીક તત્વ હોય એવાં પુસ્તકોમાંના બધાં બાળકો સમક્ષ ધરવા યોગ્ય હોય છે એમ તથી ખતરું. દાખલા તરીકે આ નીચે “લીલાગરતી લહેર” નામનાં એક બાલ-

પુસ્તકનું અવલોકન આપવામાં આવ્યું છે. એવી જાતનાં પુસ્તકો બાળકો સમક્ષ ન મૂક્યાં જોઈએ કારણ કે હાસ્ય પેશ કરવા માટે જે વસ્તુનો રૂપરંગ કરવામાં આવ્યો હોય છે તે ધણી વખત એવી હોય છે કે તાત્કાલિક હાસ્યનાં શીણ ઉડી ગયા પછીથી જેમાંથી એ શીણ ઉત્પન્ન થએલાં હોય છે તે વસ્તુની દુર્ગંધ બાળકનાં મન પર કાયમી અસર કરી જાય છે.

કરુણરસ ધણે ભાગે બાળકોને માટે પથ્ય હોય છે. ધણી એ રસનું ક્ષેત્ર પણ બીજા રસોની અપેક્ષાએ વિશાળ હોય છે એટલે તે ઉપજાવનાર વિષયો શોધવામાં મુશ્કેલી પડે તેમ નથી હોતું. છતાં એ કરુણરસ બાળકોમાં દીનતા ન પોમે એટલા પુસ્તકો સંભાળ રાખવાની હોય છે.

વીરરસનો રૂપરંગ કરતાં એટલી સંભાળ રાખવાની હોય છે કે એ વીરરસનો પ્રસંગ સમકાલીન-અને ભાવિ સમાજક નીતિ-લાવનાને પોમે તેમ છે કે કેમ.

પરંતુ આપણે ત્યાં અત્યાર મુઠ્ઠી જે બાલસાહિત્ય સર્જાયું છે તેમાં અદ્ભૂત રસને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું છે. બાળકો પ્રવાનપણે દરપનારીલ હોય છે અને તે ઉપરાંત તેમનામાં ખીલતી જતી વિવિધ શક્તિઓ તેમને અનિવાર્ય રીતે અસ્પષ્ટ મહત્વાકાંક્ષાની અતિશયતા તરફ

ખેંચી જાય છે એ વાત નહન સાચી છે. આ કારણસર તેમને અદ્ભૂત રસભરી કથાઓ વધારે લાભ છે. પરંતુ આનો અર્થ એ નથી જ થતો કે આપણે ધરાન-કર્ષક તેમને અસંલ્પિતતાઓના પ્રદેશમાં દેરવાને પ્રયત્ન કરવામાં વ્યાજબી છીએ.

આ સમયમાં પરીકથાઓ વિશે માત્ર આપણે ત્યાં જ નહિ પણ જગતના ખીજ દેશોમાં પણ ખુબ જ ચર્ચા ચાલેલી છે અને જગતના કેટલાક અત્યંત પ્રસિદ્ધ બાલસાહિત્ય સર્જકો એ સાહિત્યમાં પરી-કથાઓને સાર જોવાનું સ્થાન આપવામાં કંઈ જ ખોટું નથી માનતા. પરંતુ એ સામેના વાંધા પણ એટલો જ મોટો છે પરીકથાઓ બાળકોની કલ્પનાને અસં-લ્પિતતાના પ્રદેશમાં ભ્રમણ કરવાને ફાળવે છે. આથી બાળકોની કલ્પના અજબ ઉંચાઈઓએ ઉડતાં શીખે છે. અને એટલે, પુરતી તેમની સાચકતા લેખી શકાય. પરંતુ સવાલ એ છે કે બાળકોમાં આ પ્રકારની ભૂલ આધાર વિનાની કલ્પના-શીક્ષતા પોષવી એ વ્યાજબી છે કે કેમ, અને બાળકો દરજ્જે એટલી જ ગંભીરતાથી કલ્પનાશીક્ષતા વાર્તાવિક્રતાના પાયા પરથી પણ ઉપજાવી શકવાનું શક્ય છે કે કેમ?

પહેલા પ્રકારની કલ્પનાશીક્ષતાના સામા-ણિક માનસની દ્રષ્ટિએ એ ઉપયોગ છે. એક એ કે એ પ્રકારની કલ્પનાશીક્ષતા મધ્યમ વર્ગમાં અને ગરીબોનાં બાળકોને મોટાપણે જીવનની વસમી વાર્તાવિક્રતા-ઓમાંથી ઉગરી જવા માટે ઉપકારક થઈ પડે છે. અને બીજો ઉપયોગ એ છે કે તે એવી રીતે પોષાએલાં બાળકને સાહિ-ત્યરસીક અને કવિતા અને સાહિત્ય સર્જક બનાવવામાં ઉપયોગી થાય છે. આ બંને પ્રકારની ઉપયોગિતા વાંધા-ભરેલી છે. જગત આજે છે તેનાથી

વધારે સારું બનાવવાનો આપણો જ જરાએ આશય હોય તો આપણે બાળકોને કલ્પનાનો આશ્રય લઈ વાર્તાવિક્રતા જીવનની વસમી વાર્તાવિક્રતા જીવની લેવાની તાલીમ ન જ આપીએ, એ વાર્તાવિક્રતા ભોગવવી એ પોતાનું સાચેસાચું સમગ્ર-જીવન નિર્માણ નથી અને તેથી એ સ્થિતિ ફેરવી નાખવાને પ્રયત્ન કરવા એ એનાં પુરુષત્વનો એક અંગત્વનો ભાગ છે એવી ભાવના સંસ્કાર છેક નાનપણથી જ બાળકનાં મન પર પાડવામાં સફળ થઈએ તો જ ઉગતી પ્રજા પ્રત્યેનું આપણું ઋણ આપણે અમુક અંશે અપા-ક્યું ગણાય આ જગતની મનોદશા બાળ-કમાં ઉભી કરવા માટે વીર, કવચિત રૌદ્ર અને તેની સાથે અદ્ભૂત રસનો આશ્રય લેવામાં આવે એ ઇચ્છાશોભ્ય છે, આધારહિન પરીકથાઓ એ હેતુ ભાગ્યેજ સાધી શકે તેમ છે.

ઉપરાંત ઉપર જણાવી તેરી નિરાધાર કલ્પના મારફતે આસક જે પ્રકારનો સાહિ-ત્ય સર્જક બને તેવાં સાહિત્યની આપણને હવે જરૂર નથી. એ જગતનો સાહિત્યકાર જીવનની ગંઢનતા ગાવાને બદલે એની અણુસમજમાંથી ઉભી થતી ગંઢનતાની આંધી જીવન પર ખીજવીને રાચે છે. આપણને તો આજે જીવનની અદ્ભૂતતા ગાનારા અને આલેખનારા સાહિત્યકારો જોઈએ છીએ.

આ એ સિવાય પરીકથાઓનો ખીજો કાંઈ ઉપયોગ હોય એમ જણાતું નથી. અને ઉપરની ચર્ચા પરથી એ જોઈ શકાયું હશે કે એ બંને દ્રષ્ટિએ પરી-કથાઓ નકામી છે. પરીકથાઓ મધ્યયુગનાં આજીવન અને કુદરત અને રાજ્યસભાનાં બધા સામે લાગ્યાર બની ગયેલાં કલ્પના-શીક્ષ માનસનો વારસો છે અને તે હવે જતો કરવામાં જ લાભ છે.

આલસાહિત્યને અંગે એક બીજો મુદ્દો પણ હવે મહત્વ ધારણ કરતો જાય છે. આલસાહિત્યનાં પુસ્તકો આજે આપણે ત્યાં કોડીની માફક ઉભરાયાં છે પણ એ પુસ્તકોમાં ખરેખર આલોપયોગી પુસ્તકો ક્યાં છે અને ક્યાં નથી તેનું સામાજિક ઉપયોગિતાની દ્રષ્ટિએ વિવેચન કરનારા માનસશાસ્ત્ર-બાળમાનસ અને સમાજશાસ્ત્રનો અભ્યાસ ધરાવતા વિવેચકોનો આપણે ત્યાં દયાનંદ અભાવ છે. આજે મૂડીવાદી વ્યવસ્થા નીચે બીજા લેખકોની માફક આલસાહિત્યના સર્જકો પણ પ્રકાશકોને પસંદ પડે એવાં પુસ્તકો રચવામાં ઇતિહાસ-વ્યવસ્થા માને છે અને પ્રકાશકો પણ પુસ્તકો ખપી જતાં હોય તો તે વાસ્તવિક રીતે સારાં છે કે નરસાં છે તે જોવાની જગ્યાએ દરકાર કરતા નથી. આવી સ્થિતિમાં જગતના બીજા મૂડીવાદી દેશોમાં છે તેવું પણ આપણે ત્યાં નહિ જાને તો આપણે માટે આખરે પસ્તાવાનો દિવસ બહુ દૂર નહિ હોય. કહેવાયું એ છે કે કુનીઆના બીજા મૂડીવાદી દેશોમાં પણ પુસ્તક-આલસાહિત્ય ઉપાદાનની સ્થિતિ તો આ જ છે પરંતુ ત્યાં આગળ વગર અને વજનદાર સાહિત્યસભાઓ તરફથી વિવેચનનાં ખાસ મુખપત્રો પણ ચલાવાતાં હોય છે. અને એવાં સામયિકો નાલાયક પ્રકાશનોની એવી જાટકણી વખતો-વખત ઠાડતાં રહે છે કે તેથી એવાં સાહિત્યમાં નફાની સાથે સામાજિક ઉપયોગિતાનું તત્વ પણ હીક હીક પ્રમાણમાં જળવાઈ રહે છે. આપણે ત્યાં આ પ્રકારનું સાહસ કોઈ તટસ્થ સાહિત્ય સંસ્થાએ ઉપાડી લેવાની જરૂર છે.

પ્રાચીન હિંદમાં સંઘજીવન-લેખક, ભરતરામ ભાનુસુખરામ મહેતા. પ્રકાશક: શુભરાત વનકિયુલર સોસાયટી. કી. રૂ. ૧-૦-૦.

જગતનાં સાહિત્યજીવનમાં જે ગુ પ્રકારના ગ્રંથોની બહુ દયાનંદ જોઈ છે તે પ્રકારનો આ ગ્રંથ છે તેથી તે કંઈક આશ્ચર્યજનક હોય તો પણ આવકારણ્યક છે. પરંતુ આ ગ્રંથની બાબતમાં તો સદ્ભાગ્યે એથી ઉલ્ટી જ સ્થિતિ છે. ઇતિહાસ, પુરાતત્વ અને સમાજશાસ્ત્રનો અભ્યાસી શ્રી: રમેશચંદ્ર મહુમદરની કલમથી અંગ્રેજીમાં લખાયેલ ગ્રંથનું આ ભાષાંતર છે અને ભાષાંતર પણ પુરાતત્વના શોખીન શ્રી. ભરતરામ મહેતાને હાથે થયેલું છે તેથી ભારતના જુલાએલાં ભૂતકાલીન સમાજજીવનનાં ધરોને ઉઘેડી તેને આજના જમાનાના વાચકો સમક્ષ ધરવાનું દુબ્બર કામ પણ બહુ સરસ રીતે બર્જવાયું છે અને ગ્રંથ એકદરે એવી રીતે લખાયો છે કે ઉપર જણાવેલાં શાસ્ત્રોથી તદ્દન અબજ હોય એવો સામાન્ય વાચક પણ તે સહેલાઈથી અને રસપૂર્વક વાંચી શકે તેમ છે. વેદના વારાથી તે છેક જૌહ કાળના અસ્ત સુધી હિંદમાં પ્રજાનાં રાજકીય, આર્થિક, સામાજિક અને ધાર્મિક જીવનનું નિયમન કરનારા માનવસંઘો ક્યાં કારણોસર અને કેવી રીતે રચાયાં, તેમાં ઉત્તરોત્તર ફેરફારો કેવી રીતે થતા રહ્યા અને તેને પરિણામે હિંદુઓની પ્રજાકીય ખાસીયતો કેવી રીતે ઘણું એ જ્યું આ સાગ્રંથયુક્તો પાનાંના નાના ગ્રંથમાં સરળતા અને વિશદતાપૂર્વક બતાવવામાં આવ્યું છે. ભારતનો ભૂતકાલનો ઇતિહાસ સમજવાની, તે વખતની રાજ્ય અને અર્થ-વ્યવસ્થા જાણવાની અને તે વખતનાં સમાજજીવનનાં દર્શન કરી લેવાની જોમને

દરકાર હોય તેમણે સહુએ આ પુસ્તક
અવસ્ય વાંચવું નોંધ્યો. દરેક પુસ્તકાલયે
આ પુસ્તક જરૂર સંઘરવું નોંધ્યો. અને
અમે તો એવો અભિપ્રાય ધરાવીએ છીએ
કે હાલ આપણી માધ્યમિક શાળાઓમાં
તારીખોનાં કલેવરો, રાત્રીઓનાં નામો અને
લગાઈઓનાં વર્ણનોથી ભરપૂર ઇતિહાસની
મશ્કરી કરનારાં ઇતિહાસપુસ્તકો પાઠ્ય
પુસ્તકો તરીકે પ્રચલિત છે તેની જગ્યાએ
આંખાં પુસ્તકો રાખવામાં આવે તો વિદ્યાર્થીઓની
ઇતિહાસદ્રષ્ટિ વધારે સભર અને
ઉપયોગી બને. આ પુસ્તક પ્રગટ કરવા
બદલ ગુજરાત પર્નાક્યુલર સોસાયટીને
અભિનંદન થાય.

લીલાગરની લહેરમાં-લેખક,
કેશવલાલ લ. શાહ, પ્રકાશક: પુર-
વાતમદાસ ગીગાલાઈ શાહ, શ્રી.
સરસ્વતી પ્રકાશન મંદીર ભાવનગર.
ક્રી. રૂ. ૦-૧-૦.

આ પુસ્તકને પ્રકાશકે "આવશ્ય-
માળા"ના એક મહત્ત્વ ઇષ્ટ શા હિસાબે
પ્રગટ કર્યું હશે તે સમજવું મુશ્કેલ પડે
છે. શું ઉગતાં બાળકને 'ભુવારના દાણા
અને ત્રાંબાનો દાટ' નાંખેલી ભાંગ, આંકે
ફરકનો જુગાર અને હોટલોમાં ચા,
સીગરેટ અને ગાંડીઆ-કુંગળીની ટુદ્દરની
તાલીમ આપવાનો લેખકનો ઉદ્દેશ છે? આ
એક જ પુસ્તક એમ બતાવવાને જણ છે કે
સરસ્વતી પ્રકાશન મંદીરના સંચાલકોને
બાલમાનસનો કાંઈ ખ્યાલ નથી. ઉપરાંત
સામાન્ય અઠવાડીકા જે વસ્તુને એક લેખ
તરીકે પણ સ્વીકારવાની આનાકાની કરે
એવા આ લેખને બાલસાહિત્ય તરીકે
ખપાવવાની પ્રવૃત્તિ પરથી લેખક અને
પ્રકાશકે હાથ ઉઠાવી લેવાની જરૂર છે.
અમે તો એમ ધૃષ્ટીએ છીએ કે પ્રકાશક
આ પુસ્તકે પ્રચારમાંથી પાછું ખેંચી લે

લપલપીઆં:-પ્રયોજક: રમ-
ણલાલ નાનાલાલ શાહ, પ્રકાશક: ધી
જનરલ બુક ડીપો, મુંબાઈ ક્રીમત
રૂ. ૦-૮-૦.

બાલશિક્ષણ મંદિરમાલાનું આ અગ્રી-
આરમ્ભ પુષ્પ છે. લેખકે આમાં દેશપર-
દેશનાં વાંદરાંઓને લગતી પંદર રસાયક
વાતો લખી છે. બાલસાહિત્યના લેખક
તરીકે શ્રી રમણલાલની સૈદ્ધી પ્રસિદ્ધ છે
એટલે એમનું આ પુસ્તક બાલકોના આન-
રને જરૂર પાત્ર બનશે એમ માની શકાય.
પ્રાણી જીવનની વાતો આપવાની એમની
આ પદ્ધતિ એક કરતાં વધારે દ્રષ્ટિબદ્ધતા
આવશ્યક છે. પુસ્તકમાં થોડાંક ચિત્રો
પણ આપવામાં આવ્યાં છે તે ભેતી પુસ્ત-
કની ક્રીમત બહુ વધારે નથી લાગતી.

હિન્દુસ્તાનની બાલવાર્તાઓ:-
પ્રયોજક: રમણલાલ નાનાલાલ શાહ
પ્રકાશક: બાલજીવન કાર્યાલય ક્રીમત
રૂ. ૧-૦-૦

આ જ લેખકનાં ઉપલાં પુસ્તકના કરતાં
એ પુસ્તક વાંચવામાં ભલે કદાચ વધારે
રસનયક હોય પણ બાલસાહિત્યના
આદર્શને ધોરણે માપતાં તેનું મૂલ્ય ઓછું
છે. પાંખોબાળા હાથી અને ઉડનાં ઝાંડો
બાળકોની કલ્પનાને અદ્ભૂતતાના પ્રદેશમાં
ઉડવામાં ભલે સહાયક થતાં હોય પણ
જે કલ્પના વાસ્તવિકતાની અદ્ભૂતતામાં
નથી રાચતી તે બાળકોનાં આચરિત ઘડતરમાં
સામટે સરવાળે મોંઘી પડી જાય છે.
આટલું કંઠી લીધા પછી એ સ્વીકારવું
પડે તેમ છે કે પુસ્તક બાળકોને વાંચવું
અમે તેવું છે. અંદર ચિત્રો ઠીક ઠીક
આપવામાં આવ્યાં છે છતાં એક રૂપીઓ
એ વધુ પડતી ક્રીમત ગણાય.

બાલકાન ગમ્મતઃ—લેખકઃ
રમણલાલ નાનાલાલ શાહ. પ્રકાશકઃ
જનરલ બુક ડીપો, મુંબાઈ. ક્રી.
રૂ. ૦-૬-૦.

એ જ લેખકનું આ ત્રીજું પુસ્તક છે. આ પુસ્તકમાં બાળકો જેમાં રસ લઈ શકે તે સુલભ કે વિજ્ઞાનને લગતા હુલ્કા અને બાળકોને રસદાયક અને ઉપયોગી થાય એવી નાની માહિતીઓ પુરી પાડવામાં આવી છે. આ પુસ્તક સર્વથા બાલકોને પાત્ર થાય તેમ છે. પુસ્તકની કીમત પણ બ્યાજખી છે. દરેક માળાપે આ પુસ્તક પોતાના બાળકના હાથમાં મૂકવું જોઈએ.

પુંડરીકનાં પરાક્રમેઃ—લેખકઃ
રમણલાલ નાનાલાલ શાહ. પ્રકાશકઃ
આર. આર. શેઠની કુંઠ મુંબાઈ. ક્રી.
રૂ. ૩. ૦-૧૦-૦.

ગ્રીસની સુપ્રસિદ્ધ પુરાણ કથા “પરસુસ” તો આ શુભગતી અવતાર છે. એ વાર્તાને શુભગતીમાં ઉતારતાં હિન્દી બાળકનાં માનસને સહજ સુલભ હોય એવા પ્રકારનું વાર્તાવરણ લેખકે ઉભું કરવાની કાળજી રાખી છે. એ વાર્તા બાળકોને વાંચવી ગમે તેવી બની છે. પરીકથાઓ સામેને અમારો સામાન્ય વાંધો તો આ વાર્તા સામે પણ ઉભો છે જ. છતાં બાળસાહિત્યમાં પરીકથાઓનું સ્થાન રહેવાનું હોય તો આવી વાર્તાઓ ભલે લખાય.

ઉંઘણશીઃ—સંપાદક અને પ્રકાશકઃ
નાગરદાસ ઈ. પટેલ. ક્રી. ૦-૩-૦

આ નાનકડાં પુસ્તકમાં એક ઉંઘણશી ચીનાની વાત આપી તેના પરથી ચીની ઉત્પત્તિ થઈ એમ સમજવવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તકે અમેરિકામાં બાલવાર્તાના

સુવર્ણચંદ્રક ભલે મેળવ્યો હોય પણ અમને તો તે તદ્દન વાહિયાત લાગે છે. વળી ચીની ઉત્પત્તિ આવી રીતે થઈ છે એમ બાળકોનાં મગજ પર ઠસાવવું એ નરી મૂખાઈ છે. આવી વાર્તાઓને બાલસાહિત્યમાં સ્થાન ન હોવું જોઈએ. બે અદ્ભુત રસબાળકોને પીરસવો જ હોય તો આપણાં પુરાણો, પંચતંત્ર, અને કથામંજરીઓમાં એવું વસ્તુ ભાસેભાર લયું છે તેનો ઉપયોગ થવો જોઈએ.

સ્વદેશ સેવાઃ—લેખકઃ માધવરાવ કણીક. પ્રકાશકઃ રમણલાલ નાનાલાલ શાહ.

મહારાણા પ્રતાપના જીવન પ્રસંગ પરથી બાળકો ભજવી શકે એવું આ નાટક તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. પુસ્તક બાળકોના આદરને પાત્ર થાય એમ ઇચ્છીએ.

તાતાં તીરઃ—લેખકઃ ધૈર્યચંદ્ર ર. બુધ્ધ, પ્રકાશકઃ કંસારા શુભેચ્છકે કાર્યાલય ભાવનગર. કીમત ૪ આના. જુદાં જુદાં પત્રોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી વાર્તાઓને લેખકે પુસ્તકના સ્વરૂપમાં બહાર પાડી છે. જાનવજીવનમાં હરઘડીએ નજરે પડતા વિવિધ પ્રસંગોને લેખકે સજીવતા; રૂપે વાર્તાઓના સ્વરૂપમાં રજુ કર્યા છે.

મહારાષ્ટ્રનો મહારથીઃ—લેખકઃ નાગરદાસ ઈ. પટેલ, અશોક પ્રકાશન મંદિર, વડોદરા.

આ નાનકડાં પુસ્તકમાં મરાઠા રાજ્યની સ્થાપનાનો ઇતિહાસ ઘણી જ સરળ ભાષામાં રજુ કરવામાં આવ્યો છે. એક રાજા ક્યારે ગાદીએ ગેરો, કેટલી રાણીઓ પરણ્યો... અને છેવટે ક્યારે મરી ગયો એવી નીરસ વાતો અને સાલવારીઓથી વિદ્યા-

થી" આવમમાં ઇતિહાસ ઘણી વખત
કંટાળારૂપ થઈ પડે છે. તેને બદલે શિવાજી
મહારાજના ઉદયના ઇતિહાસ બાળકોને
પસંદ પડે તેવી સરસ રીતે આલેખવામાં
આવ્યા છે. આ પુસ્તક બાળકો હોંસથી
વાંચી નય તેવું છે. આ પુસ્તક બેતાં
તેના સંપાદક પામેથી લવિષ્ય માટે સારી
આશા રાખી રાકાય તેમ છે.

રાતના રાજા લેખક:—રમણલાલ
ના. શાહ, પ્રકાશક: સરસ્વતી પ્રકા-
શન મંદિર, લાવનગર, કીંમત
૨ આના.

બાળસાહિત્યમાં નવી દીશ ખૂલી કરતું
આ પુસ્તક આવકારવયક છે. જુનાં જુદાં
પશુ પંખીઓની રહેણીકરણી, ખાસીયતો
વીગેરેનું વર્ણન બાળકોની કુતુહલવૃત્તિને
સંતોષી શકે તેવી સરળ રીતે આપવામાં
આવ્યું છે.

રોમની સ્થાપના:—લેખક: ગ્રિય-
વદન ગી. બક્ષી, પ્રકાશક: સરસ્વતી
પ્રકાશન મંદિર, કીં: ૦-૨-૦.

રોમની સ્થાપના વિષે પ્રચલીત કંતકથા
આ પુસ્તકમાં બાળવાર્તાના સ્વરૂપમાં રજૂ
થાય છે. બાળકો ન સમજી શકે તેવા
કેટલાક અધરા શબ્દોને બદલે વધુ સાદા
શબ્દો વાપરવાની જરૂર જણાય છે.

ચમેલીનું કુલ:—લેખક: સ્વ.કાંતિ
મહેતા. પ્રકાશક: સરસ્વતી પ્રકાશન
મંદિર, લાવનગર, કિં. એક આનો.

બાળકો હોમે હોમે વાંચી નય તેવી
પાંચ નાનકડી વાર્તાઓ ચમેલીના કુલની
પાંખડીઓ જેટલી સુંદર છે.

મહલાદની પરીક્ષા:—લેખક:
કેશવલાલ લ. શાહ. પ્રકાશક: સરસ્વતી
પ્રકાશન મંદિર, કિં. એક આનો.

મહલાદની પ્રભૂભક્તિ, તેને પડેલા
સંકટો અને હીરણ્યકશ્યપના વધની વાર્તા
બાળકોને પસંદ પડે તેવી શૈલીમાં આપ-
વામાં આવી છે. માલકોપ રાગના સ્વ-
રોનો ઉલ્લેખ બાલવાર્તાના પુસ્તકમાં
અસ્થાને ગણાય તે લેખકની ધ્યાન બહાર
ગયું હોય તેમ લાગે છે.

માટીનિશાળ:—લેખક: કેશવલાલ
શાહ. પ્રકાશક: સરસ્વતી પ્રકાશન
મંદિર કીંમત એક આનો.

લેખક પોતાના વિદ્યાર્થી જીવનની
સરખાતના અનુભવોનું વર્ણન કરે છે.
શિક્ષકને કંદોરો મારવો તેમજ તેની
મદ્દતનો લાભ લઈને શાળામાંથી અગીયાર્તા
ગણવાં એ લેખક માટે મહાન પ્રસંગો હશે,
પરંતુ કુમળાં બાળકોના માનસ ઉપર તેની
ખરાબ અસર થાય તેનો ખ્યાલ કરવાની
જરૂર છે.

ચાર સુંદર સંવાદો:—લેખક:
ચુનીલાલ કુબેરદાસ શાહ, પ્રકાશક:
ગુજર અંથરત્ન કાર્યાલય, અમદાવાદ
કીં. ૦-૩-૦.

જુના જુદા સ્વામી વસ્ત્રો, સ્ટવ,
ચુલો, સઘડી, બળદ અને ઘોડો, મોટર
અને ખટારો વીગેરે વચ્ચેના વિવાદો
રસમય ભાષામાં આપવામાં આવ્યા છે
એ વિવાદોમાં દરેક વસ્તુની ખાસ વિશે-
ષતાઓ બહાર લાવવાનો પ્રયત્ન સફળ
થયો છે. જીવનની જરૂરીયાતની વસ્તુઓ
વિશે શિક્ષણ આપવાની આ પદ્ધતિ
આવકારદાયક છે.

જાપાનનો જવાબામુખી:-
પ્રયોજક, કીર્તિદાખેન દીવાનજી,
પ્રકાશક: શુજ્ઞ અંથરત્ન કાર્યાલય,
અમદાવાદ, કી. ૦-૩-૦.

આ ઉગતા ચંદ્ર વિષેની કદપતાની
જાપાની બાળવાતા, બાળકોને આનંદ
આપે તેવી છે. આવી વાર્તાઓમાં પુષ્કળ
વિશેષ નામો આવે તો બાળકોને કંટાળા
રૂપ થઈ પડે; તેમાં જાપાનીસ નામો તો
વિશેષ. એ જોડ બાદ કરતાં આ વાર્તામાં
બાળકોને જરૂર રસ પડશે.

ચાંદો સુરજ:-લેખક: રમણલાલ
સોની. પ્રકાશક : શુજ્ઞ અંથરત્ન
કાર્યાલય, અમદાવાદ. કી. ૦-૪-૦.

ચાંદો સુરજ વિષેની વૈજ્ઞાનિક માહિતી
આપવામાં લેખકે ખૂબ જહેમત લીધી
જણાય છે. વિજ્ઞાનની અધરી બાજતો અને
સિધ્ધાંતોને બાળકો સમજી શકે તેવી
સ્હેલી ભાષામાં ઉતારવાનું કાર્ય બહુજ
અઘરું છે. લેખકને તેમાં સફળતા પ્રાપ્ત
કરવા માટે ધન્યવાદ ધરે છે. બાળકોમાં
આ પુસ્તકનો પ્રચાર થવો ધરે છે.

જંગલમાં રંખડતાં:-લેખિકા:
સૌ. કપિલા હાકોર, બી.એ. શુજ્ઞ
અંથરત્ન કાર્યાલય, અમદાવાદ, કી.
૦-૪-૦

સુગરી, કુંકડાં, અને મોર જેવાં સામા-
ન્ય પક્ષીઓ તેમજ લક્ષ્મીકેડ, હોનબીલ,
હુંડહુંડ ગરૂડ વગેરે સામાન્ય રીતે જંગલ
નહિ પડનારાં પક્ષીઓ વિષે સરસ માહિતી
પુરી પાડવામાં આવી છે. પશુપક્ષીઓનાં
વર્ણનો અને ખાસીયતોનાં પુસ્તકોનો બાળ
સાહિત્યમાં અભાવ છે. તે સમયે આવાં
પુસ્તકો જરૂર આવકારદાયક ગણાય.

જ્ઞાનજંગલ:-સંપાદક: ભાનુપ્રસાદ
મણીલાલ ભટ્ટ, પ્રકાશક : શુજ્ઞ
અંથરત્ન કાર્યાલય અમદાવાદ. કી.
૦-૩-૦.

આલમની ટ્રેલીક અભયબીઓનો આ
સંગ્રહ બાળકો માટે મોટું આકર્ષણ થઈ
પડશે.

લ. બા.

સ્વીકાર.

કુમાર પોપ અંક; પ્રસ્થાન પોપ
અંક; સુવક ફેબ્રુઆરી અંક; અનાવિલ
પોકાર જાન્યુઆરી અંક; નવચેતન
ફેબ્રુઆરી અંક; આમજીવન ફેબ્રુઆરી
અંક; સમાજ જીવન જાન્યુઆરી અંક;
ગુણસુદરી ફેબ્રુઆરી અંક; ભાટીયા
સુવક માગશર અંક; ક્ષત્રીય મિત્ર
ફેબ્રુઆરી અંક; કુચ્છી દશા ઓશવાળ
પ્રકાશ માધ અંક; પુસ્તકાલય ફેબ્રુઆરી
અંક; શારદા ફેબ્રુઆરી અંક; મનોરમા
ફેબ્રુઆરી અંક;

લોકવાણી ૨૦, ૨૭-૧-૩૫ અને ૩,
૧૦, ૧૭-૨-૩૫ અંકો; પ્રતાપ ૧૬,
૨૬-૧-૩૫ અને ૨, ૯, ૧૬-૨-૩૫
અંકો; બે ઘડી મોજ ૨૦, ૨૭-૧-૩૫
અને ૩, ૧૭-૨-૩૫ અંકો; રણજીત
બુલેટીન ૧૯-૧-૩૫ અંક; મહારાષ્ટ્ર
૨૦-૧-૩૫ અંક; સાધન ૨૦-૧-૩૫
અંક; દેશની ૨૬-૧-૩૫ અને ૨, ૯,
૧૬-૨-૩૫ અંકો; શુજ્ઞાત મિત્ર
૨૭-૧-૩૫, ૩, ૧૦, ૧૭-૨-૩૫ અંકો;
પ્રેક્ષક ૨૮-૧-૩૫ અંક, શુજ્ઞાતી
૧૦-૨-૩૫ અંક, પ્રજા મંડળ
૧૫-૨-૩૫ અંક.

સામ્યવાદી સોવિયેટમાં અસમાનતા.

(૧૬ મા પાનાનું ચાલુ.)

આવતી. આજે તો જેની પામે નાણાંની સવડ હોય તે બધા લોકો આ મીઠાને ખરીદી શકે તેમ છે. આજે એટલી બધી તંગી નથી. “બધા શહેરીઓ માટે” એવાં પાટીયાવાળાં દુકાનો વધતી જાય છે. પહેલાં કામદારો અને લાગવગવાળા સરકારી અમલદારો જ આરોગ્ય ભૂવનોનો લાભ લઈ શકતા. જુનાં આરોગ્ય ભૂવનોને વધુ સગવડભર્યાં બનાવીને તેમજ બીજાં નવાં બનાવીને બધા શહેરીઓ લાભ લઈ શકે તેવી સગવડ કરવામાં આવી છે. ખેડુતો પણ તેનો લાભ લેતા થયા છે.

ચો એક માસ પહેલાં પરદેશથી નાણાંની મદદ મેળવનારો અથવા બહુ જ ધનવાન કે નમીજવાન માણસો જ રોસસીનની દુકાનોમાંથી ખરીદી કરી શકતા. તેમાંની કેટલીક દુકાનો લાક્ષમાં બંધ કરવામાં આવી છે. જે મીઠાને વેચવાનો તેઓ ખાસ ઈર્જા રાખી શકે છે, તેજ મીઠા સામાન્ય સ્ટોરમાંથી સામાન્ય શહેરીને મળી શકે તેમ છે. રોસસીન-પ્રેમી વર્ગ અને બાકીનાં સોવિયેટ જનતા વચ્ચેનો ભેદ દૂર થયો છે.

વા સ્તવિક રીતે અસમાનતાની ચળવળ જીવનના હલકા ધોરણના વિરોધનું એક મોજું જ છે. વધુ સારી સ્થિતિ મારેની આશાના સુરી પાડવા માટે થાય સંજોગો હસ્તિ ધત્તવે એ પરિસ્થિતિ આશાજનક છે સોવિયેટના શહેરીઓમાં અસમાનતા 160 આવતી અર્થમાં લાગ લેનારને જણાશે કે સમાનતા ઇચ્છવાય છે એવું સૂચન એક પણ શહેરી કરતો નથી. સર્વોચ્ચ અને સૌથી નીચા વર્ગ વચ્ચે રહેલા અતિ-વિસ્તૃત તફાવત ઉપર જ તેઓ હુમલો કરી રહ્યા છે. ઉચ્ચ ધોરણને નીચું પાડવાથી આ સ્થિતિ સુધારી શકાય એવી માન્યતા કોઈ શહેરી ધરાવતો નથી. તેમનો હેતુ નીચાં ધોરણો ઉપર લાવવાનો છે. સોવિયેટનું આ મુખ્ય ધ્યેય છે.

સો વિયેટ સુનીયનમાં માનવતાભર્યું કાંઈક બન્યું છે. આરામ અને મોજશામ માટે વર્ષો સુધી નિષ્ફળ

કંખના ક્યાં પછી, તેમની કંખના પૂણું ચવાનાં ચિન્હો જણાતાં તેઓ વેલજા-પૂવકે તે દીશમાં ધસારો કરી રહ્યા છે. ભૌતિક વસ્તુઓને તેમણે ધણું અગત્ય આપ્યું. જે મળ્યું તે તેમણે કડી વેવા માંડ્યું. સર્વોચ્ચ સ્થાન ભોગવનારાઓ વધુમાં વધુ લાભ મેળવી શક્યા. આ જગ્યાએ જ તેનો ખોટો ઉપયોગ થવાનો સંભવ હતો. સરકારી અમલદારો અને પક્ષો એક બીજાને ખાણું આપવા લાગ્યા તેમજ પૂરક લઈયાં આપીને મુસાફરીએ મોકલવા માંડ્યા. કેમકીનના ભારે હયાલાએ, આ પાપ કરનાર કેટલાક માણસોની હલકી ખોપરીઓને ખુરદો કરી દીધો છે. છતાંય કેટલાક સનામત રીતે છટકી જવા પામ્યા છે.

પછત પરી રહેલાઓની માગણીઓ તપાસતાં જણાય છે કે તેમની માગણીઓ તો પરદેશનાં નીચલા મધ્યમવર્ગના શહેરીઓની જરૂરીયાતો પુરી પાડી શકે તેમ નથી! પરંતુ અહીં તો નીચા ધોરણની ભૂમિકા સાથે સરખાવતાં તેઓ ધનવાન હોય તેમ જણાય છે. આ બીના ખ્યાલમાં રાખ્યા વિના વસ્તુસ્થિતિનો વારતવિક ખ્યાલ આવવો મુશ્કેલ છે વળી એક બીજી વસ્તુ પણ ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે. ખાસ હુકે ધરાવતા વર્ગને તારવી કાઢવાનું કામ મુશ્કેલ છે. સોનાપત્તિઓ, છ પી. યુ. ના હોદ્દાઓ, લેખકો અને શ્રેષ્ઠ વિજ્ઞાનજ્ઞાત્રીઓને પહેલા વર્ગમાં મુકીએ તો ઘણા કામદારો પણ તેમની લગોલગની હોળમાં આવી જાય છે અને કેટલાક કામદારો અમલદારો કરતાં પણ વધુ સારી સ્થિતિ ભોગવે છે. અમુક વૈદ્યાની સ્થિતિ સારી હોય છે જ્યારે બીજાઓ કંગારીયત અનુભવે છે. ઓછી કોમંડે માલ વેચતી દુકાનોનો લાભ લેનાર ભારે પગારના અમલદારની આગતું મૂલ્ય વધી જાય છે. નીચા ધોરણના માણસને પણ તેથી ઘણી વાર ફાયદો થાય છે. વળી એક કરખાનામાં સગવડભર્યાં મકાનો અને બીજી જરૂરીયાતો પુરી પાડીને તેના કામદારોને ખાસ દક્ષવાળા વર્ગમાં મુકી શકાય તેમ છે.

આ ઉપરથી જણાય છે કે સોવિયેટ યુનીયનમાં અસમાનતા અને તેમાં વધારો કરનાર ખાસ હક્કો હસ્તિ ધરાવે છે. એથી આવકવાળાઓને ખાસ હક્કો આપવામાં આવશે ત્યારે જ અસમાનતા દૂર કરીને સમતોલપણ રચાવી શકશે. પરંતુ આને તો ભારે પ્રયત્નવાળાઓ ખાસ હક્કો ભોગવી રહ્યા છે એટલે તેમને જને બાબુથી લાભ મળે છે.

આ જો સોવિયેટ યુનીયનમાં ખાસ હક્કો ભોગવતા લાખો શહેરીઓ છે. લગભગ દરેક માણસ એક યા બીજા પ્રકારના હક્કો ભોગવે છે. જરૂરીયાતની અને આરામની વસ્તુઓની વહેંચણી સરખી રીતે થશે ત્યારે ખાસ હક્કો ધરાવનાર માણસો અલગ સંખ્યામાં નજરે પડશે તે પ્રસંગે હવન હવવા માટે ખાસ હક્કોની જરૂર રહેશે નહિ. ઉત્પાદનનું પ્રમાણ વધવા સાથે કેટલાક ખીનજરૂરી હક્કો આપમેળે નાબુદ થઈ જશે. પરંતુ ખીન હક્કો ઉત્પન્ન થશે!

એક માણસ પાંચે હપડાંની એક જોડી હોય અને બીજા પાંચે એ જોડી હોય એ તફાવતમાં અસમાનતા જણાય છે. આવતી કાલે એ તફાવત દૂર થશે. તે વખતે હવનનું ધોરણ બદલાઈ જશે. એટલે એક માણસ મોટરગાડી રાખે અને બીજો નહિ રાખી શકે એ તફાવત નજરે પડે. તેથીજ આગળ જતાં બધા મોટરવાળાઓની વચ્ચે સારી, ખોટી, હલકી કે ભારે કોમ્પર્ટની ગાડીઓ તો તફાવત અસમાનતાની લાવના ભંગૂત કરશે. સોવિયેટ પ્રથા ખાનગી મૂડી એટલે કે વધુ દ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરી શકે તેવા દ્રવ્ય સામે વાંધો ઉઠાવે છે. સોવિયેટ પ્રથામાં ખાનગી-મિલકત ધરાવવા સામે વાંધો લેવામાં આવતો નથી. તેમ જ એ પ્રથા લાયકાત અને કેળવણી પ્રમાણે ધોરણસરની આવકની તરફથી કરે છે; એટલે સોવિયેટમાં હમેશાં અસમાનતા રહેવાની જ.

સો વિયેટ યુનીયનમાં હવટના સ્વરૂપમાં જ અસમાનતા રહી જશે તેને અયોગ્ય કે પાપ તરીકે પણ કહી શકાય તેમ નથી. અસમાનતામાંથી ખાસ હક્કો ઉત્પન્ન થવા બદલે કે નહિ તે પ્રશ્ન વધુ મંભીર છે. ખાસ હક્કોનો ભંગવડો

એટલો બધો નુકસાનકારક નથી. ખાસ હક્કોની હયાતીનું ખરાબ સ્વરૂપ તો એ છે કે એક માણસને એ હક્કોનો ભોગવડો કરતાં અટકાવી શકાય છે એ હક્કો પાછા ખેંચી લેવાની ધમકીનો અતુરપણથી ઉપયોગ કરીને એ માણસને આશાપાંડલ અને દબાવેલો રાખી શકાય છે. એક માણસ ઉપર બીજાની હાકલો તેને ત્રાસ બનાવી દેવાના હયાતાર તરીકે ખાસ હક્કોનો ઉપયોગ થઈ શકે એ વસ્તુ જ લયબળક અને અનિચ્છનીય છે.

આ માર્ગદર્શન સાથે આપણે લવિષ્યતા પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ. મોંઢરોનીકનીતિ પ્રમાણે ફરવતખોરી, સખંધીઓને ખોટા લાભ આપવાની શક્તિ, મહત્તા ભજવી રાખવાના પ્રયત્નો વિગેરે કાર્યોને શુદ્ધ તરીકે ગણીને તે માટે સખત સબ કરવામાં આવે છે. સોવિયેટનો કાષ્ટ પણ શહેરી સર્વોચ્ચ અધિકારી સમક્ષ પૂતાની ફરીયાદો રજૂ કરી શકે છે. રશિયાનાં કોમ્યુનીસ્ટ રાજ્ય અમલમાં પણ પુખ્તરૂપમાં ધણો વિલંબ ચાલે છે, પરંતુ એકેલો "પ્રવચન"માં એકાદ હક્કો પત્ર લખી નાખવાથી એ મુશ્કેલીનો અંત આવી જાય છે. લવિષ્યમાં મુશ્કેલી બનશે તે તો ચોક્કસ કહી શકાય તેમ નથી; પરંતુ ખાસ હક્કોની લાવનાના વિકાસની નૈતિક અસર ઘણી જ નુકસાનકારક થશે તે લય દ્રષ્ટિ સમક્ષ રહેશે છે.

હવે તો એક જ આખત માટે એતવેણી આપવાની રહે છે. ૧૯૨૧ થી ૧૯૨૭ સુધીની; નૂતન આર્થિકનીતિની વિધાતક અસરથી આપણે શાહીતગાર છીએ. ગુડીવાદની ફરીથી સ્થાપના થશે એવું લવિષ્ય કટલાક દીકાકારોએ લખ્યું હતું. તે પછી એકાએક નૂતન આર્થિકનીતિ પડતી મુકવામાં આવી. સોવિયેટ નંત્રમાં કારોખારી શક્તિ અને નૈતિક બળ ઘણા સારા પ્રમાણમાં જણાય છે. અસમાનતા અને ખાસ હક્કોનાં અનિચ્છો સામાજિક બંધારણને નુકસાન કરશે ત્યારે આ શક્તિઓવાળું સોવિયેટ તંત્ર તેમો સામનો કરવાની પ્રયત્ન કરશે તેમાં શક નથી.